

ایدر نحو اضربان و اضربان اما قولنک ضعیفی ظاهر در و اضربن مثلیده و اوک سقوطی التقاء ساکنین علی غیر حده واقع اولدینچونیمیدر یوحسه و اوک ثقلی میدرون مشددک ما قبلنده بعضیلر دبدیلر که التقاء ساکنین در علت حذف زیرا که التقاء ساکنین علی حده شرط اولدر که ایکی ساکنین یله بر کلمه اوله و نون مشدده بر غیر کلمه در و اضربان کیده الف حذف اولمادی زیرا حذف اولسه نون مشدده مفتوح اولوردی و تثنیه صورتی مفرد صورتیه ملتبس اولوردی زیرا که ایکیسنتک یله صیغه سی اضربن اولوردی اما جمع مذکره التباس یوقدر و اضربان مثلیده الف نونری فصل ایچوندر اگر حذف اولسیدی اجتماع نونات که مکروه در لازم کلوردی و بعضیلر دبدیلر که التقاء ساکنین علی حده لازم دکلدر که ایکی ساکن یله بر کلمه اوله پس اضربان و اضربان اصلی

اوزرینه در اما اضربن و اضربن کیده التقاء ساکنین علی حده در لیکن و اوی ثقیل

اولدینچون حذف ایلدیلر و ضمیه اکادلیلدر یابیده ثقیل اولدینچون

حذف ایلدیلر و کسره اکادلیلدر معلوم اوله که چون نون تا کید فعل

معربه متصل اوله اول فعل مبنی اولور حرکت اعرابی آمدن ساقط

اولور نحو هل تضربن کی که مبنی اولور قح اوزرینه و هل

تضربن و هل تضربان که نون اعراب بو الفاظده ساقط

اولدی سبب بنا اولدر که نون اگر چه بر غیر کلمه در

اما شدة اتصال سیبله جزء کلمه متزننده در

پس علامت اعرابی آمدن اول اولقی

جائز دکلدر تا کیم وسط کلمه اوله

آمدن صکره اولمقدمه جائز

دکلدر زیر اعراب فعل

اوزره جاری اولقی

لازم کلور که حقیقه

بر غیر کلمه در

تم بعون الله الملك الوهاب

❁ قطعة لطيفة لتامة ❁

جمعه کون بعد العصر اثنی عشر شهر صفر • جمع او اوب بر قاج احبا سوبلشور لکن لغز
عون حقله اول زمانده چون تمام اولدی کتاب • بوکه بر تاریخ صکر کرد دبدیلر اخوان اعز
بو حقیرک قلبنه الهام ربانی ابله • بی توقف دوشدی حالا اولدی تاریخ لغز

۹۹۷

طبع هذا الكتاب في المطبعة العامرة في شعبان المعظم سنة ۱۳۱۲

والنهی الخ وقلت زیادتها فی مثل اما تفعّلن و ما موصوله و یا موصوفه در قبلها صله و یا صفتدر ما به مع ضمیر
 المذکرین مقدره متعلق ای اذا کان معه و یا مضمومه و موصول و یا موصوف صله سیله و یا صفتبیله
 مبتداً مضموم خبری تقدیری و الحرف الذی ثبت قبل التّأکید او حرف ثبت قبل مضموم مع ضمیر
 المذکرین و مع مخاطبة مقدره متعلق مکسور خبر مبتدای محذوفدر تقدیری و ما قبلها اذا کان مع
 مخاطبة مکسور و بو جمله معطوفدر جمله سابقه به فیما عدا ای عدا المذکورکه و او ضمیر جمع و یا
 مخاطبه در مفتوح مکسور کی در امر ابده و عطفده * و تقول فی التّثنیه و جمع المؤنث اضربان و اضربان
 و لا تدخل فعل فی مستقبل هما مفعول فیہ الخفیفه فاعلی ای لا تدخل النون الخفیفه فی التّثنی و الجمع خلافا
 لیونس و هما مبتدای غیرهما مع الضمیر البارز مقدره متعلق کالمنفصل خبرهما تقدیری نوناً التّأکید الخفیفه
 و المشدده کالکلمة المنفصلة اذا استعملتا فی غیر التّثنی و جمع المؤنث فان لم یکن ای کلاهما مستعملا مع الضمیر
 البارز فکالتصل ای فیهما کاللفظ المتصل * و من ثمة قبل هل ترین یا تک کسریله و ترور و اوک ضمیله و ترین
 یا تک قصبیله و اغزون و اوک قصبیله و اغزن زانک ضمیله و اغزن کسریله و الخفیفه مبتداً محذوف لساکنین
 جمله فعلیه خبر مبتدا و فی حرف جر لاجل معانسه الوقف مجروردر فی ایله و بوجار و مجرور
 معطوفدر لساکنینه تقدیری و النون الخفیفه تحذف لاجل ساکن بعدها و لاجل الوقف فیردم محذوف
 و المفتوح مبتداً ما قبلها قائم مقام فاعلیدر مفتوحک قلب الفاجله فعلیه خبر مبتدادر تقدیری و النون
 التّی قطع الحرف الذی ثبت قبل النون الخفیفه قلب تلك النون الفاعل الوقف (محصول
 ترکیب) نون التّأکید یعنی جمله حروف فنددر نون تأکید اولده ایکی قسمدر * بریمی خفیفه ساکنه در
 و بو اصل او زینه در زیر اکه بو حروفدر حرفده اصل بنادر و بناده اصل سکوندر * و نایمی ثقیله
 متحرکه در التّقام ساکنین ایچون و حرکتی قصه در الفله اولسه قصه خفیف اولدنیچون اما الفله
 اولدنده حرکتی کسره در فعل مضارعده تثنیه نوننه مشابته که الفدن صکره مکسور اولور کرکه
 اول نون تثنیه الفندن صکره اوله اضربان کی و کرکه جمع مؤنث نوندن صکره اوله فصل ایچون
 کلمه اضربان کی و نون تأکید فعل مستقبله مخصوصدر که آتده معنای طلب اوله امر و نهی و استفهام
 و تمنی و عرض و قسم و نون تأکید فی ایله آذرر ثقیه مشابته که اگرچه نئی ده معنای طلب یوقدر نحو
 زید لایقومن و نون تأکید جواب قصه لازمدر فعل مضارع مثبت او لوجه نحو بالله لاضلعن و بالله
 لا کیدن زیرا تا کید قصه فایت مطلوبدر و استعمالده چوقدر بر فعل مضارعکه شرط اوله و اداة
 شرطی ان اوله مایله مؤکد نحو اما تذهبن و اما تخافن و سابقاً مرور ایلمدی بو معنی که چون
 حرف شرط که وسیله در مؤکد اوله شرط که مقصود در تأکید اولی اولور و نون تأکید
 ما قبلی ضمیر جمع مذکر ایله مضموم اولور نحو اضربن و هل تضربن * اما جمع مؤنث مخاطبه
 ضمیرله مکسور اولور نحو اضربن و هل تضربن اما بو ایکی محلدن غیرده مفتوح اولور
 یعنی مفرد مذکر مخاطب و فائب نحو اضربن و هل تضربن و هل یضربن زید و مفرد مؤنث
 فایده نحو هل تضربن هند و لتضربن هند و تثنیه و جمع مؤنثه نوندن اول الف اولور یا تثنیه التّی و بالف
 فاصله که نونلرک اراستی فصل ایدر جمع مؤنثه و الف قابل حرکت دکدر و الفک ما قبلی التّسه
 مفتوح اولور و بو ایکی محله یعنی تثنیه و جمع مؤنثه نون خفیفه داخل اولماز زیرا التّقام ساکنین
 لازم کلور علی غیر حده * اما یونس نحوی نون خفیفه بی و ایکی محله تجویز التّشدر یعنی ادخال

نحو ما اذا الاولى كى تابع حركة آخر ديندى زيرا سا كن كه تابع حركة آخر كله اوليه اكانتون
 ديمزل نون منع كى ونون من ومن كى بوقيدله كه لالتا كيد الفعل نون تا كيد خفيفه خارج قالدى
 * و توين بش قسمدر * اول توين نمكن در كه دلالت ايدر امكيت اسم يعنى اسم معرب و منصرف اولديفنه
 نحو زيد و رجل و اسم معربه نمكن دبر لر يعنى اسميده محكم ديمكدر زيرا اسمده اصل اعر ايدر پس اسم
 مبنى اسميده نمكن اولماز و هر كاه كه اسم معرب و منصرف اوله اكانتممكن و امكن دبر لر و اگر معرب
 غير منصرف اولور سه اكانتممكن غير امكن دبر لر و توين نمكن مخصوص صدر نممكن امكنه * ثانى توين
 تكيدر در كه فار قدر معرفه نكره بينى نه كه دبر سن صه توين سز يعنى اسكت السكوت الذى تعرفه و صه
 توينله اى اسكت سكوتاما و بوقياس اوزر مه و مه و سيويه * ثالث توين عوضدر مضاف اليه دن نحو
 بومثو حيتنذو ليتنذو ما مثداى يوم اذ كان كذا يوم مضافدر اذ مواذ مضافدر بر جمله به آندن صكره در پس
 چونكه اول جمله بى تخفيفا حذف ايلدير توينله اول مضاف اليه يعنى تعويض ايلدير تا كله ناقص
 قالمسون بوقيلندندر (وكلا اينبا) اى كلمم * چهارم توين مقابله در و اول بر تويندر كه جمع مؤنث ساله نك
 آخرنده اولور و اول بر نونك مقابله در كه آخر جمع مذ كرسالده اولور و بعضيلر قنده بونوين توين
 نمكن حكمنه داخلدر و هر كاه كه مسلمات مثلنى بر شخصه علم قلسله منصرف اولور زيرا كه بوتا
 محض تانيت ايچون دكلدر بلکه علامت جعيدر تانيتله يله پس منع صرفه مضمر اولماز و رتا
 دخى تقدير الملك جائز دكلدر زيرا بوتا موجود بر تا دخى تقدير الملكه مانعدر و بعضيلر
 قنده مسلمات علميت حالنده لاينصرف اولور تانيت و علميته و آنده اولان توين توين
 مقابله در و نمكن قسمنه داخل دكلدر * پنجم توين ترنم در يعنى ابر لامق و اول ايكي قسمدر
 بريسى توين غير غالبدر كه حرف اطلاقدر عوض اولور نحو يا با تا علك او صاكا عوضدر
 صاكا الفدنكه حرف اطلاقدر و بريسى ترنم غالبدر كه حرف اطلاقدر عوض اولماز نحو * و قائم
 الاعماق حاوى المخترقن * و هر كاه كه علم موصوف اوله اول امله كه مضاف اوله ر علمه دخى اولكى علمدن
 توين ساقط اولور كلامده بوتركيب چوق استعمال اولنديضدن پس آنده خفت مطلوب اولور نحو
 جاني زيد بن عمرو و اگر امله موصوف علم اولمازه آنده توين ساقط اولماز نحو زيد ابن اخينا و هر
 صورتده كه توين ساقط اولور مو صوفدن تلفظده الف ابن ده ساقط اولور كتابنده تا كتابنده دخى خفت
 حاصل اوله و هر يره كه توين ساقط اولماز كتابنده الف ساقط اولماز عبارتده * و ابته نك حكيمى
 مذكور لده يعنى تلفظده توين ساقط اولقده و كتابنده الف ساقط اولقده ابته حكيمى كيدر * نون
 التا كيد خفيفه سا كنه و مشدده مفتوحه مع غير الالف و تختص بالفعل المستقبل فى الامر و النهى و الاستفهام
 و التنى و العرض و القسم و قلت فى التنى و لزمت فى مثبت القسم و كثرت فى مثل اما تعلقن و ما قبلها مع ضمير
 المذكورين مضموم مع مخاطب مكسور و فيما عدا ذلك مفتوح و تقول فى التثنية و الجمع المؤنث اضربان و اضربان
 و لا تدخلها الخفيفة خلافا لبيونس و هما فى غيرهما مع الضمير البارز كالنفسل فان لم يكن فكلا تهل
 و من ثمه قبل هل ترين و ترون و ترين و اغزون و اغزن و اغزن و الخفة تحذف للساكن و فى الوقف فيرد
 ما حذف و المفتوح ما قبلها قلب الف * نون التا كيد مبتدا خفيفة خبرى سا كنه خبر بعد الخبر و ثقيلة
 مفتوحة معطوفدر خفيفة سا كنه مع غير الالف مفتوحه متعلق و يا مقدره اى اذا استعمل مع الالف
 و تختص بالفعل المستقبل خبر آخر در اى نون التا كيد تختص بالمستقبل فى الامر و النهى و الاستفهام و التنى
 و العرض و القسم و قلت فى التنى و بوجه معطوفدر جمله صغرايه كه مقدره در تقديرى و هى فى الامر

اول دیکدر حاصلی یفلن بو کلامدن وکاه اولور که کلا حقا معناسنه کلور نحو (کلا ان الانسان) و بو کلامده
 خلاف وار که حرفیدر کلاه ردعی کبی که مبنی الاصلدر یو خسه اسم میدر کلاه ردعی به لفظده مشابهتله مبنی
 اولمشدر **تاء** التانیث الساکنه تلحق الماضي اثنا عشر الساکنه فان کان ظاهره غیر حقیقی فمخبر و اما الحاق علامتی
 التثنية والجمعین فضیف **ک** (محصول ترکیب) تاء التانیث الساکنه یعنی تاء تانیث ساکنه فعل ماضی به لاحق
 اولور فاعلی مؤنث اولدیغنه دلالت ایچون کر که فاعلی اولسون نحو ضربت هندو کر که قائم مقام فاعل
 اوله نحو ضربت هندو تاء تانیثی ساکنه ایله تقييد ایلدی زیرا که تاء تانیث متحرکه اسماء مشقده به لاحق اولور
 نحو ضاربة ومضروبة وحسنة وندمانة ومراد سکون تادن اصلنده ساکن اوله واکر چه بعض
 برده متحرک اولور سه ده نحو ضربتا ونصرتا وهرگاهکه فعلک مسند الیهی اسم ظاهر اوله و مؤنث
 غیر حقیقی اوله آنده سن مخیرسن تا کتور مکله کتور مامک اور تاسنده نحو طلع الشمس وطلعت الشمس
 و بو سوز بو مقامده تذکیر و اخطاردر یعنی خاطره کتور مکدر اول تفصیلی که ماتقدمه یکدی تا معلوم
 اوله که مراد الحاق علامت تانیث فعله بر تاء ساکنه الحاقدر و اما الحاق علامت تثنیه و علامت جمعینی
 فعله حال فاعله تثنیه ایچون ضعیفدر بخلاف الحاق علامت تانیث اول وجه اوزره که ماتقدمه ذکر
 اولدی اول ضعیف دکدر بلکه بعض مواضعده واجبدر و بعض مواضعده جائز پس اکر دیک که قاما
 رجلان ویا قاموا رجال ویا قن نساء اول ضعیف اولور زیرا که بو علامتله اصلنده ضمائر درو بو
 صفتله کلامده چوق مستعملدر پس آنلری ضمیر لکدن چبقار مقی و استعمال املک مجرد علامت حال
 مسند الیه فعل اولدق لرینه که مثنی ویا جمع مذکرو یا جمع مؤنثا کلونی البراغیث کبی مثلاً ضعیف
 اولور بونک برله که بو احوال مسند الیهده ظاهر در زیرا که صیغه مثنی و جمع مذکر ویا مؤنث بری
 برندن نمازلردر و تله تانیث ساکنه هر کر ضمیر اولماز بلکه علامت حال مسند الیهدر اجمدی بونده
 کلمه اصلندن اجراج املک لازم کماز تا کیم ضعیف اوله با خصوصه که بعض مواضعده حال تانیث
 مسند الیه و آنک تذکیری حالی مشبه اولور و تانیث فعلله ظاهر اولور نه که اسماء اعلامده که مذکره
 و مؤنثه اطلاق اولتور **التنوين نون ساکنه** تتبع حرکت الاخر لالتا کید الفعل وهو للتمکن والتکنیک
 والعوض والمقابلة والترنم و یحذف من العلم موصوفاً بان مضافاً الی علم **التنوين** مبدأ نون خبری
 ساکنه نعت نوندر تتبع حرکت الاخر جمله فعلیه نعت ثانی لاحرف ننی مقدره داخل اکا دلالت
 ایدر لتأکید الفعل قولی زیرا جار مجرور متعلقدر بفعله لفظاً ویا تقدیراً و بوجه ینه حرکتله صفتدر
 تقدیری لایکون النون الساکنه لتأکید الفعل و جائزدر که لاحرف عطف اوله و معطوف محذوف
 اوله تقدیری التنوين نون ساکنه تتبع حرکت الاخر لانون ساکنه تلحق الاخر لتوکید الفعل یا خود
 معطوف علیه محذوفدر تقدیری التنوين نون ساکنه تتبع حرکت الاخر للتمکن و غیره لالتا کید الفعل صکره
 اختصار اولدی سابق و سابق قرینه سیله و هوای التنوين للتمکن والتکنیک والعوض والمقابلة والترنم و یحذف
 ای التنوين من العلم موصوفاً خبر کان محذوفدر تقدیری اذا کان العلم موصوفاً یا حالدر مجرور دنکه العلم درای
 و یحذف التنوين من العلم حال کونه موصوفاً بان موصوفه متعلق مضافاً خبر بعد الخبر یا حال بعد الحال الی علم
 مضافه متعلق (محصول ترکیب) التنوين جمله حروفدن تنوين در و اول بر نون ساکنه در که تابع حرکت آخر
 کله اولور تأکید فعل ایچون دکل **نون** ساکن دینلدی تانون متحرک خارج قله که اول تنوين دکدر
 و سکونله مراد اول نوندر که اصلنده ساکن اوله و جائزدر که بر عارض واسطه سیله متحرک اوله

(نحو)

ای والله لئن اخرجوا پس بشرط ماضی در ولایخروجون جواب قسمدر اگر جزاء شرط اولیدی جزم
 اولی ایدی ولام لئن اخرجوبه موطنه قسم دبر یعنی قسم شرط اوزرینه پکورر و جوابه اولشدربر
 تا اول جواب لفظ حسبجه قسمك اوله شرطك اولیده * و اما لتفصیل یعنی کلمه اما تفصیل مجمل ایچوندر
 غالباً تنه که دیرسن جاننی اخونك اما زید فأکرمته و اما هرو فأعطیته و اما خالد فأهنته و جازدر که
 مجمل کلامده مقدر اوله و یا قرآنله مخاطبه معلوم اولور اوله پس امای اولی مجملی تفصیل ایچون ذکر
 ایدرر غالباً دیدک زبر اخطبه لر اوائلنده اما ذکر اولور اما تفصیل مجمل ایچون دکل * و هر گاهکه اما
 تفصیل مجمل ایچون ذکر اوله و اجبدر که لفظا مکرر ذکر اوله تنه که مذکور اولدی و یا تقدیرا کقوله
 تعالی (فاما الذین فی قلوبهم زیغ) بونده لفظا مقابل اما مذکور دکل لکن مقدر در ای و اما الذین
 ایس فی قلوبهم زیغ فیبتعون الحکمات و بدون ایها المتشابهات * و کلمه اما شرط ایچون اوله نك حکمی
 جوابنه فالازم اولدیغیدر و اما زید فمطلق اصلی مهمنا یکن من شیء فزید منطلق در پس کلمه اما قائم مقام
 مهمادر و آنک شرطی که من شیء در واجب الحدفدر اختصار ایچون بر نکته دخی و ار که چونکه اما
 مهمنا قائم اولدی و فعل حذف اولدی عبارت بویه اولدیکه اما فزید منطلق پس علامت
 شرط و علامت جزا بری برینه متلاصق اولدی یعنی بولوشدیلر و بو تلاصق مناسب کورلمدی * پس
 بر فاصله به احتیاج اولندی ایکسینک اور تاسنه اول فاصله ده اوج مذهب وار * اول اول فاصله بر جزمدر
 اول نسنه دنکه فاه جزانک حیرتده ایدی مقدم قلندی شرط و جزا علامت برینی فصل ایلک ایچون
 کرکسه اول فاصله مرفوع اولسون و کرکسه منصوب اولسون و کرکسه آمده فاه جزا تقدیمسندن
 غیر بر مانع اوله و کرکسه اولیه مثلا هرو وقتکه دیرسن اما زید فمطلق بونده زید مبتدا اولور و اول
 فاه جزانک خبرنده ایدی و شمعی فاصله اولغیچون مقدم اولدی و تنبیه اولدی زید مستلزم انطلاق
 اولدیغنه تنه که شرط مستلزم جزادر یعنی زید البته منطلقدر و بوالبته مبالغه سی مهمنا یکن من شیء دن
 بو معنی مستفاد اولدی لیکن زیدک شرط منزلنده اولدیغی آندن معلوم دکلیدی و الا ن مبتدادر و منطلق
 خبریدر و بوجه حقیقته اما جوابیدرینه بونک کی هر گاهکه دیرسن اما بوم الجمعة فزید منطلق
 اول بوم الجمعة حیز جزاده ایدی و منطلق معمولی ایدی شمعی مقدم اولدی فاصله اولغیچون و منزله
 شرطده اوله زیدک انطلاحی استلزام ایچون وینه منصوبدر منطلقله * مذهب ثانی اولدر که اول فاصله
 بر محذوف ماملک معمولیدر حیز جزاده اولانک جزئی دکدر کرکسه آمده فادن غیر بر مانع اوله
 و کرکسه اولیه پس اما زید فمطلق تقدیری مهمنا یکن زید فهو منطلق پس زید مرفوعدر قائم مقام
 فاعل فعل محذوف اولقله و تقدیری اما بوم الجمعة فزید منطلق بودر که مهمنا تد کر بوم
 الجمعة فزید منطلق پس بوم الجمعة منصوبدر بر فعل محذوف مفعول بهی اولقله * مذهب ثالث
 بودر که اگر آمده فادن غیر مانع اولمازسه اول فاصله بر جزاء اولور فانک حیرتده اولاندن
 مذهب اول کی و اگر آمده بر مانع دخی اولور سه نحو ایام بوم الجمعة فان زیدنا منطلق بونده جاز دکدر
 که فاصله فانک مابعدندن بر جزاء اوله زبر ا که ایکی متخالفک تعذری لازم کلور بریسی فاور بریسی ان که صدر
 کلام اقتضا ایدرر ایدی بوم الجمعة فعل مقدرله منصوبدر ای مهمنا تد کر بوم الجمعة تنه که مذهب نایده
 واقعدر * حرف الردع کلا و قد جاء معنی حقا * حرف الردع کلمه کلاردع یعنی کلمه کلاردع و زجر معناسنه
 مستعملدر تنه که بر کیسه سکافلان ایشی ایشلدک دیسه سن جوانده کلادیرسن یعنی بوسوزدن مرتدع و منزجر

احد ولو انتم تملكون ده که اصلی لوتملكون ایدی چونکه مراد ایلدیلرکه فعلی حذف ایدلر تا کیم مبهم اوله و آندنصکره تفسیر ایدلر تا کیم ذهن ساعده محکم و ممکن اوله فعلی حذف ایلدیلرکه و فاعلی ضمیر متصل ایدی منفصله بیدل اولدیکه ولو انتم اولدی آندن صکره مذکور تملکون اول فعل محذوفک مفسری اولدی * و من ثمه یعنی بوجهندن که لوحرفی مستلزم فعلدر واجب اولدیرکه آنک کبیده همزه مفتوح اوله زیرا که ان مفتوحه حیرتده اولان نسنه ایله اول فعلک فاعلیدرکه لودن صکره مقدردر ای لو ثبت انطلاک ثبت حذف اولدی زیرا که کلمه لومطلقا بر فعل اقتضاه ایدر و کلمه ان دلالت ایدر تحقیق و ثبوته پس ایکیسی بیه ثبت معناسنه قرینه اولدیلر و بومقامده که لودن صکره ان واقع اوله و اجیدرکه انک خبری فعل اوله تا که اول فعلک لفظی عوض اوله اول حذف اولان فعل لفظندن مثلا بر سن لوانک انطلقت و دیجز سن لوانک منطلق و بو مذکور قاعده بروقتده میسر اولور که انک خبری اسم مشتق اوله تار فعلکه آنک معناسنه در آنک یرینه دوره نسه که منطلق و انطلقت ده مذکور اولدی * اما کر انک خبری اسم جامد اولور سه آنک فعلی اولماز که اول جامدک یرینه دوره آنده خبر ان جائزدر که اسم اوله نه که خدا کلامنده واقعدر که (ولو ان مافی الارض من شجرة افلام) چونکه بر فعل یوفدر که اقلام مقامنه قائم اوله ضروری اولور ان خبرنده ابقاه اسمدن لودن صکره * و اذا تقدم القسم یعنی چونکه اول کلامده قسم اوله شرطدن ایلر آنده و اجیدر که شرط ماضی اوله لفظا و یا معنی و ایکیسندن بیه صکره مذکور اولان جواب قسمک اولور لفظ و معنی حسبجه اما شرطک اولور معنی حسبجه انجق و الله ان اتیتی لا کر منک چونکه قسم مقدمدر و صدر کلامده در اهتمام تمام آنک جانبده در پس جواب لفظ حسبجه کا و یرمک و علامت جواب قسمی اول جوابه و یرمک کرک و چون کلمه شرط اول نسنه دن که آنک جواب ایدر معنی حسبجه معزول اولدی لفظ حسبجه پس التزام ایلدیلرکه عبارت شرط ماضی اوله لفظا و یا معنی تا کیم نیجه که کلمه شرط لفظ حسبجه جزاده عمل ایلامشدر شرطده عمل ایلسون دیو و اگر قسم متوسط اولور سه کلامده شویله که شرط و یا غیر شرط قسم اوزرینه مقدم اوله آنده جائزدر که قسمه اعتبار ایدر و جوابی کا و یرمک و شرطده ماضی اعتبار ایدر و جائزدر که قسمی الغایده لر و اعتبار الطیبه لر و جوابی جزاه شرط ایدر لر و احکام جزائی اوزرینه اجرا ایدر لر پس بونده درت صورت اولور ایکیسی الغانکدر بریسی شرطک تقدیمله و بریسی تقدم غیر شرطله و ایکیسی اعتبار قسم ایچوندر بریسی تقدم شرط ایچوندر و بریسی غیر شرطک تقدیمی ایچوندر * مثال اول ان تاتنی و الله آنک جواب ایدر زیرا که اول اهم در تقدم سیبیه و مجموع شرط و جزاه ساد مسد جواب قسم اولور * مثال ثانی انا و الله ان تاتنی لانتک چونکه قسم متوسط اولدی اول اهتمامکه صدر کلامده ایکن ایدی توسطیله باقی قالمادی پس جواب شرطک اولدی و شرط و جزا ایکیسی بیه خبر مبتدادر لر و مبتدا خبریله ساد مسد جواب قسم اولدیلر * مثال ثالث ان اتیتی فوالله لانتک جوابی قسمه و یردیلر و قسمی جوابیله جزاه شرط ایلدیلر پس فواجب اولدی تا کیم ایکیسنتک بیه مقتضاسی موفر و موفی اوله * مثال رابع انا و الله ان اتیتی لا کر منک جوابی قسمه و یردیلر لفظ و معنی حسبجه و شرطه و یردیلر معنی حسبجه و مجموع قسم و جوابی خبر و مبتدا ایلدیلر و هرگاه که قسم صدر کلامده مقدر اوله اول قسم مقدرک حکمی قسم ملفوظک حکمیدر پس اول شرطده که آندن صکره در مضی لازمدر و جواب لفظ و معنی حسبجه قسمک او اور و معنی حسبجه شرطک او اور نحو (ان اخرجوا لایخرجون معهم)

(ای)

تصرف زیاده در هل ده تصرفدن پس جائزدر ازیدا ضربت مفعولی فعل او زره تقدیم ایله اما جائز
 دکدر هل زیاده ضربت * وینه بونک کبی جائزدر اتضرب زیداوهو اخوک انکارضرب برادر ایچون
 اما جائز دکل هل تضرب زیداوهو اخوک انکارضرب برادر ایچون * وینه جائزدر ازید عندکام
 عمرو اما جائز دکل در هل زید عندک ام عمرو یعنی ام متصله مقارن همزه اولور اما مقارن هل او اما ز
 وینه بونک کبی جائزدر که همزه بی حروف ماطفه اولنه کتور رسن که ثم و فاء و واو در تنه که قول
 خداده و اقدر (ائم از اما وقع) و (افن کان) و (اومن کان) اما هل ده بوجائز دکدر * حروف الشرط ان
 ولو و اما لها صدر الکلام فان للاستقبال وان دخلت علی الماضي ولو عکسه وتلزمان الفعل لفظا
 او تقدیرا ومن ثمه قبل لوانک بالفتح لانه فاعل وانطلقت بالفعل موضع منطلق لیكون كالعوض فان کان
 جامدا جاز لتعذرہ و اذا تقدم القسم اول الکلام علی الشرط لزمه المضي لفظا ومعنی وکان الجواب للقسم
 لفظا ومعنی مثل والله ان آتیننی او ان لم تأتیننی لا کرمنک وان توسط بتقدم الشرط او غیره جازان یعتبر وان
 یلغی کقولک ان الله ان آتیننی لا تک وان آتیننی لا یتینک و تقدیر القسم کاللفظ مثل این اخرجوا وان اطعمتوهم
 * و اما لتفصیل والتزم حذف فعلها و عوض بینها و بین فائها جزء مما فی حیرها وهو مفعول لما فی حیرها
 مطلقا نحو اما یوم الجمعة فزید منطلق وقيل هو معمول المحذوف مطلقا وقيل ان کان جائز التقديم فن
 الاول والا فن الثاني * حروف الشرط ان ولو و اما لها صدر الکلام فان للاستقبال وان دخت
 علی الماضي ولو عکسه ای عکس ان وتلزمان یعنی ان ولو الفعل لفظا او تقدیرا ومن ثمه قبل لوانک
 بالفتح لانه فاعل وانطلقت بالفعل معطوفدر بالفتح به موضع منطلق ظرف لیكون الفعل اسم کان كالعوض
 خبری فان کان الخبر جامدا یعنی اسم غیر مشتق اولسه جاز یعنی خبرک جامدا اولسی جائز اولور لتعذرہ یعنی
 ضلک تقدیری متعذر اولد یفندن او توری جازیه متعلق و اذا تقدم القسم اول الکلام یعنی اوله کلامده
 جمله شرطیه علی الشرط تقدمه متعلق لزمه المضي لفظا ومعنی تفصیل مضي در جمله جزایه وکان
 الجواب معطوفدر جمله جزایه لفظا تمیزدر * والله ان آتیننی اولم تأتیننی لا کرمنک وان توسط بتقدم
 الشرط او غیره جازان یعتبر وان یلغی نحو ان الله لا تک وان آتیننی فوالله لا یتینک و تقدیر القسم کاللفظ مثل
 لئن اخرجوا * وان اطعمتوهم * و اما لتفصیل والتزم حذف فعلها ای فعل اما و عوض بینهای بین اما
 و بین فائها ای فاء اما جزء مما فی حیرها ای حیر فائها وهو مفعول لما فی حیرها مطلقا لدر جزء دن تقدیری
 و عوض بینهما جزءه مما فی حیره حال کونه مطلقا و یا مفعول مطلق ای عوض بینهما جزء و اطلق اطلاقا
 و یا نعت مصدر محذوفدر ای عوض تعویضا مطلقا وقيل هو ای الاسم الواقع بینهما معمول
 المحذوف مطلقا وقيل ان کان ای ذلك الاسم جائز التقديم فن الاول والا فن الثاني (محصول ترکیب)
 حروف الشرط بو اوج حرف معنای شرطیه ایچوندر و اوچی بیه صدر کلام اقتضاء ایدر زیرا که
 انواع کلامدن برنوعه دلالت ایدر و اصل معنای شرطیه ان حرفیدر زیرا که معنای استقبالیدر
 ماضیده داخل اولور سه و معنای شرطیت و تملیق بحسب تحقیق استقبالیده متصوردر نحو ان تضربنی
 اضربک و لفظ لو تقدیری شرطیه و تملیق ایچوندر زیرا که لوماضی مضارعه در فعل مضارعده
 داخل اولور سه نحولو یطیعکم ای لو اطاعکم و شرطیت و تملیق ماضیده تقدیری اولور تحقیق اولماز
 نحو ان ضربتني ضربتک و بوا یکی لفظ بیه فعل اقتضاء ایدر و آندن منفک اولماز لیکن اول فعل جائز که
 ملفوظ اوله و بوجو قدر و جائز که مقدر اوله تنه که (وان احد من المشركين استجارك) ای ان استجارك

مصدر یدر اعجیبی ان ضربت زیدا ای ضربک (نحو وضافت علیهم الارض بمارحبت) ای برحبها بریده ان
 مصدر یدر نحو اعجیبی ان ضربت زیدا ای ضربک زید او بو ابکیسی جله فعلیه به مختصر و اول
 داخل اولدیفی فعلی تأویل مصدر ده قلوب و تالی ان مفتوحه در حروف مشبهه دندر که مخصوص صدر جله
 اسمیه به وجه سنی تأویل مفرد ده قلوب پس ا کر خبری مشتق ایسه خبرک مصدری تأویلنده اولور اسمنه
 مضاف نحو اعجیبی انک قائم ای اعجیبی فیامک و اگر مشتق اولمازه بلکه معنای مشتقده اولور سه تأویل اولور
 اول نسنه ایله که خبرک مصدری کیدر نحو اعجیبی ان زیدا اخوک ای اعجیبی اخوة زید و ا کر خبر
 هیچ ربیبی اولمازه بوایکیدن آنده کون تقدیر انک کرک اعجیبی انک زید ای کونک زید حروف
 التحضیض هلا و الاولو لاولو مالها مصدر الکلام و تلزم فعل لفظا و تقدیرا لها ای لهذه الحروف لفظا
 حالدر فعل دن مفعول معناسنه در ای تلزم حروف التحضیض الفعل حال کونه ملفوظا و مقدر ا و یا خبر کان در
 ای لفظا کان الفعل و تقدیرا و یا ظر فدر ای فی اللفظ و یا مفعول در اعنی تقدیر به او تقدیرا معطوف در لفظانه
 (محصول ترکیب) حروف التحضیض بو حروفه حروف تحضیض و تندیم دیرلر ا کر ماضی به داخل اولور سه
 تندیم ایچوندر نحو هلاقت نیچون قالمدهک تندیم تعقیل بانندن مصدر در پشیمان انک معناسنه و ا کر
 مستقبله داخل اولور سه تحضیض و ترغیب معناسنه در یعنی برایشه قدر مرق نحو هلا تقوم یعنی
 نیچون قالمز سن و بو حروف دائما فله داخل اولور زیرا که تحضیض و تندیم افعالده اولور و اول
 افعال جائز که ملفوظ اوله نحو هلا ضربت زید او جائز که مقدر اوله نحو هلا زیدا ضربت ائی هلا ضربت
 زیدا ضربت حروف التوقع قدوهی فی المضارع للتقلیل (محصول ترکیب) کله قدوه حرف توقع دیرلر
 زیرا که بر خبره داخل اولور که مخاطبک امید ای اولور اول خبرله اخبار اولتی یعنی خبر لثمک بو کله ماضیده
 حاله قریب اولدیفنه دلالت ایدر نحو قد ضرب یعنی بو یقینده اوردی و مضارعه تقلیل ایچوندر
 نحو ان الکذوب قد یصدق یعنی بلا نبی آز کر چک سویلر کاه اولور که مضارعه تحقیق ایچون
 اولور نحو قد یعلم الله یعنی البته ییلور حرقا الاستفهام الهمزة و هل لهما صدر الکلام تقول ازید
 قائم و اقام زید و كذلك هل والهمزة اعم تقول ازیدا ضربت و انضرب زیدا و هو اخوک و ازید
 عندک ام عمرو و اثم اذا ما وقع و افن کان دون هل (محصول ترکیب) حرقا الاستفهام همزه و هل
 استفهام ایچون یعنی طلب فهم ایچون ایکی حرف و ارکه صدر کلامده واقع اولورلر زیرا که انواع
 کلامدن بر نوعه دلالت ایدرلر و جائز در که جله اسمیه به داخل اوله لر نحو ازید قائم و هل زید قائم
 و جله فعلیه به نحو اقام زید و هل قام زید لیکن همزه بر جله اسمیه به داخل اولور که خبری فعل
 اولور نحو ازید قام اماهل داخل اولماز پس جائز دکدر هل زید قام زیرا هل کاصلی قد معناسنه
 اولقدر نحو (هل اتی علی الانسان) ای قداتی اما اتی همزه ایله استفهامده چوق استعمال المثلدر
 و همزه بی حذف المثلدر پس اول حقیقته معنای همزه بی منضمندر ایددی نیچه که قد زید قام جائز دکدر
 هل زید قام ده جائز دکدر * ا کر سائل سؤال ایدر سه که هل زید قام جائز اولماق کر کیدی ته که قد
 زید قائم جائز دکدر * جواب اولدر که کله هل بونده محمولدر اختنه که همزه در و لائق دکدر که
 هل زید قام جائز اوله همزه به جل انکله زیرا فعل هل ک محبوسیدر پس هر کاهکه هل ک حیرنده بر فعل
 اوله اول راضی اولماز که آنکله محبوس بیئنده بر فاصله اوله و هر کاهکه حیرنده بر فعل اولیه کویا که
 محبوس بی فراموش المثلدر و همزه اول جهندنکه اصلدر استفهامده و اخفدر استعمال جهندن آمده

(تصرف)

وبعض حروف الجر معطوفه اذايه وقلت ای زیادتها مع المضاف ولا مع الواو وبعد النفي بعد النفي ده
 حامل فعلدرکه اکادلات ایدر مع الواو قولی زیرا جار مجرور متعلقدر اکاتقدیرا وبعد ان المصدریه
 وقلت ای زیاده لاقبل اقسام * وشدت ای زیاده لامع المضاف ومن والباء واللام تقدم ذکرها ای
 ذکر هذه الثلاثه فی حروف الجر (محصول ترکیب) حروف الزیاده بو حروفه حروف زیاده دیرلر
 زیرا بعض مواضعده زیاده اولورلر یعنی شانلر دندر زائد اولمق بویله دکلسدرکه واقع اولمازلر الا
 زائد حروف صلده دیرلر وفائده لری کلامده تا کیدویاترین نظمدر * وزائده دیدیلر بو حروفه زیرا
 اصل معنایه زائددر * ان کسره همزه وسکون نونله ماه نایمه دنصکره زیاده اولور تا کید نفی
 ایچون نحو مان زید قائم * ماه مصدریه دنصکره زیاده اولور قلته اجلس مان جلس القاضي ای مده
 جلوسه * لمادن صکره زیاده اولور قلته نحو لما ان قت قت ای لماسقت قت * وان همزه مک فهی
 وسکون نونله زیاده اولور کثرته لمادن صکره نحو (فلما ان جاء البشير) دخی بونک نظیر لری بنه زیاده
 اولور قسمله او اور تاسنده نحو والله او ان قت قت کافدن صکره ده زائد اولور قلته * بیت هویوما
 تواینما بوجه مقسم * کأن غلبه تعطو الی فاخر السلم * واقظما زیاده او اور متنده مذکور اولان کلمات
 شرطله نحو اذا ماقت قت و متی ماقت قت و انما جلست جلست (وايا ما تدعوا فله الاسماء الحسنی)
 واما تذهین بک * وهر کاهکه ان شرطیه مؤ کدا اولور ما زائدله واجیدرکه فعل شرط مؤ کدا اولور
 نون تا کیدله نحو اما تذهین بک و اما تخافن دخی غیر لری زیرا چونکه حرفکه وسیله مقصوددر
 مؤ کدا اولور و شرطکه مقصوددر تا کیده اولی اولورینه بونک کبی ما زائد او اور بعض حروف جردن
 صکره نحو فجارحة ای فبرجة و بما خطایاهم ای من خطایاهم * اما مضافله مضاف الیه بیننه مانک
 زیاده سی قلیلدر نحو غضب من غیر ماجرم ای من غیر جرم و لفظ لازئد اولور و او ماطفه ایله که نفی دن
 صکره اوله تا کید نفی ایچون نحو ما جانی زید ولا عمرو و بولایه مؤ کده نفی و مذکره نفی دیرلر بنه
 بونک کبی لازئد اولان ان مصدریه دن صکره (اثلا یعلم اهل الكتاب) ای یعلم و ما منک ان لا تسجد
 ای ان تسجد * ولانک اقسام دن اول زیاده سی قلته در نحو (لا اقسام یوم القیامة) ای اقسام و بعض
 نحو یلر دیمشدر که بولازئد دکدر و معنی بودر لا اعظم یوم القیامة بالاقسام یعنی اکابین الملکله آتی
 اولوله مان بلکه نفسنده اولودر بنم اولوله مامدن قطع نظر اما مضافله مضاف الیه بیننه زیاده سی
 شاذدر قول شاهر کبی * مصراع * فی بئر لاحور سری و ما شعر * ای فی بئر حور حور جمع جائزدر حاردن
 چن هلاک اولسه * و لفظ من و یا و لام زیاده سی حروف جرده یکدی و کافک زیاده لفتی ذکر ایلدی قلتندن
 اتوری * حرفا التفسیر ای و ان وهی مختصة بما فی معنی القول * (محصول ترکیب) حرف
 التفسیر ای و ان در چونکه کلامده ابهام واقع اوله تفسیره محتاج اولور و اداة تفسیر بوابکی حرفدر
 یعنی ای وان و کلمات مختصدر اول نسنه یه که آنده معنای قول اوله نحو کتبت الیه ان تم چونکه
 کتابنده که قول مضامندر ابهام واردر که ندن عبارتدر ان حرفیله تفسیر اولدی و نحو قوله تعالی
 (ونادیناهم ان یابراهیم) چونکه نداده که قول مضامندر ابهام وار عبارت جهندن آتی ان حرفیله تفسیر
 ایلدی معلوم اوله که قول صریح ان حرفیله تفسیر ایلک جائز دکدر که ده سن قلت ان تم بلکه دیمک کرک
 قلت له تم * و ای کلمه سی جیع مواضعده تفسیر واقع اولور کر که قول صریح اولسون و کر که سه
 اولماسون نحو قلت ای تلفظت و رأیت غضنفرای اسدا و ضربت فی الارض ای سافرت * حروف
 المصدر ما و ان و ان فالاولان لفعلیه و ان للاسمیه * (محصول ترکیب) حروف المصدر او چدر بری ماه

معنای یواولور که بل جانی عمرو و زید بن جحی منی در و یا حکم مسکونده در و کلمه لکن عطف مفرد آمده که
 بحث آ نده در و اجیدر که ماقبلی نفی اوله نحو ما جانی زید لکن عمرو ای لکن جانی عمرو پس حکم جحی
 زید بن منی اولور و عمره ثابت اولور ﴿حروف التنبیه الاواماها﴾ ﴿محصول ترکیب﴾ حروف التنبیه
 یواج کلمه مخاطبه تنبیه ایچوندر صدر جمله ده تا کیم کلامدن هیچ نسنه آندن فوت اولیه نحو الا
 زید قائم و اما زید قائم وها زید قائم لکن کلمه هاهمفرداته که اسماء اشارت در داخل اولور زیرا که معنای
 اسماء اشارت بی اشارت متعین اولمز پس کلمه ها حرف تنبیه در که اول اسماء اشارت داخل اولور تا کیم
 مخاطب متنبه اوله اشارتدن که معین معنای اسماء اشارتدر غافل اولیه ﴿حروف النداء یا وایا وها
 وای و الهمزة فیاعها وایا وها للبعید وای و الهمزة للقرب﴾ حروف النداء فیاعها ای اعم الحروف
 وایا وها للبعید وای و الهمزة للقرب (محصول ترکیب) حروف النداء بوبش حرف نداء ایچوندر و کلمه
 یا مستعمل اولور نداء قریبه وبعیده وایا وها نداء بعیده وای و همزه نداء قریبه و احوال نداء صدر
 کتابده مذکور اولشدر ﴿حروف الایجاب نم و بلی وای و اجل و جبر و ان فتم مقررده لاسبقها و بلی مختصه
 بایجاب النفی وای اثبات بعد الاستفهام و یلزمها القسم و اجل و جبر و ان تصدیق للمخبر﴾ حروف الایجاب
 ای التصدیق نم و بلی وای و اجل و جبر و ان فتم مقررده لاسبقها و بلی مختصه بایجاب النفی وای اثبات
 بعد الاستفهام و یلزمها القسم و اجل و جبر تصدیق للمخبر (محصول ترکیب) حروف الایجاب بو حروف الایجاب
 ایچوندر یعنی اثبات ماقدم بو تفصیل او زره که کلمه نم اول کلامی تقریر و تحقیق ایدر که او زرنه سابقدر پس
 اول کلام اگر اثبات ایسه صورت خبر و یا صورت استفهامه نم اول اثباتی تقریر ایدر نحو قائم زید
 و یا قائم زید جوابنده نم دیر یعنی نم قائم زید و اگر اول کلام نفی اوله خبر صورتنده و یا استفهام صورتنده نم
 اول نفی تقریر ایچوندر نحو ماقام زید و یا ماقام زید جوابنده نم دیر یعنی نم ماقام زید معنای نم بودر
 اصل لغت حسبجه بو جهندن دیمشدر که (الست برکم قالوا بلی) اگر بلی برینه نم اولسیدی کفر اولوردی
 زیرا معنی بویه اولوردی نم لست برنا لکن عرفده اگر بر کیمسه زیده دیسه الیس لی عليك الف درهم
 و زید نم دیسه اول اقرار اولور و نم قائم مقام بلی اولور نفی دن صکره تقریر اثبات ایچون و بلی
 مختصدر نفی ایجاب یعنی نفی دن صکره کلور و افاده اثبات ایدر و اول نفی رفع ایدر کرکسه اول
 نفی خبرده اوله و کرکسه استفهامه نحو لم یقم زید و یا لم یقم زید جوابنده بلی دیر یعنی بلی قائم
 زید و لغت عربده اثباتدن صکره بلی مذکور اولمز ﴿حروف الایجاب ای استفهامدن صکره کلور اثبات ایچون
 و قسم آ کالامدر نحو اقام زید پس دیرسن ای والله﴾ و اجل و جبر و ان تصدیق مخبر ایچوندر
 مستفهم ایچون دکل نحو قد اتنا لزيد پس دیرسن اجل و یا جیر یا ان و کلمه ان بونده قلیل الاستعمالدر و ابن
 زبیر قولنده کلشدر که بر عرب اکادیدی لمن الله ناقة حملتني اليك جوابنده دیدی ان و صاحبها بونده
 ان تقریر دعا ایچوندر ﴿حروف الزیاده ان و ان و ما و لا و من و الباء و اللام فان مع ما التانیة و قلت مع المصدرية
 و لما و ان مع لما و بین لو و القسم و قلت مع الکاف و ما مع اذا و متى و أی و این و ان شرطاً و بعض حروف
 الجر و قلت مع المضاف و لامع الواو بعد النفی و بعد ان المصدرية و قلت قبل اقسام و شدت مع المضاف
 و من و الباء و اللام تقدم ذکرها﴾ حروف الزیاده ان و ان و ما و لا و من و الباء و اللام فان مع ما التانیة و قلت ای
 زیادتها مع المصدرية و بوجه معطوف لدر بر مقدر جمله به تقدیری و انما کثرت زیاتها مع ما التانیة و قلت مع
 المصدرية و لما و ان مع لما و بین لو و القسم و قلت ای زیادتها مع الکاف و ما مع اذا و متى و أی و این و ان شرطاً
 حالدر و یا خبر کان تقدیری و بزاد مامع هذه الكلمات حال کونها شرطاً او اذا کان کل واحد منها شرطاً

(و بعض)

وافصحدر و هرگاه که احد مستویین امی و بریسی همزه بی والی اولیه اول کلام جائز اولور جواز حسنله پس ارأیت زیذا ام عمرو احسن اولور احسن اولماز یعنی فصیح اولور افصح اولماز بوجهتنددر که کافیه نك بعض نسخه سنده که مصنفدن او قونمشدر و اوزرنده مصنفك خطی واقع اولمشدر که بلیها احد المستویین و الاخر الهمزة فنصره علی الافصح عبارتی واقع اولمشدر و من نمه لم یجذبلی و من نمه ضعف واقع اولمش لکن و من نمه ضعف به مناسب علی الافصح دکلددر تنه که مخفی دکلددر و بالجملة مصنفك رحه الله بومقامده اضطرابی واقع اولمشدر پس بوجهتدن عبارتی تغییر المشدر اما حق بودر که سیویه دن منقولدر مصنفه افتزادر * و من نمه کان یعنی همزه و امله سؤال تعیین دن اولدیغی ایچون جوابده تعیین ائلك كرك لا ونعم ديمك جائز دکلددر زیرا که مقصود حاصل اولماز * اما او و اما که همزه ایله واقع اولسدر جائز در نحو اجمالك زیدا و عمرو و یا اجمالك اما زید و اما عمرو و بونده جواب لا و نعمله جائزدر زیرا که مقصود اولدر که بونلرك بریسی لاعلی تعیین سنك فكه ككش میدر یوقسه یوق * ایکنجی قسم ام منقطعه در که بل و همزه معناسنده در یعنی کلام سابقدن اضراب و اعراض معناسنده در و سؤالدر اول نسنده دنکه ام دنصکره مذکور اولمشدر و ام منقطعه جائزدر که خبردن صکره واقع اوله نحو انها لایل ام شاه بل هی شاه خبر سابقدن اضراب ایلدی و استفهام ایلدی ام دنصکره مذکور دن و جائز که استفهام دنصکره واقع اوله نحو ازيد عندك عمرو و استفهام اولدن اضراب ایلدك استفهام ثانیله معلوم اوله اما طافهده و اجیدر که معطوف علیه دن اول برامادخی مذکور اوله نحو جانی اما زید و اما عمرو و تا کیم ابتدادن معلوم اوله کلام شك اوزره مبنی در اما او حرفنده اما بی معطوف علیه اوزرینه تقدیم واجب دکلددر بلکه جائزدر نحو جانی اما زید و عمرو * و جانی زید و عمرو و بعض نحو بلر ديمشدر در که اما حروف طافه دن دکلددر و الامعطوف علیه دن مقدم کمازدی سائر حروف طافه کی و دخی اکا و او داخل اولور پس حرف عطف اولقی جائز دکلددر زیرا که ایکی حرف عطف بریده جمع اولقی لازم کلور و بریسی زائد اولور بهر حال * جواب اولکی اعتراضدن اولدر که معطوف علیه اوزرینه سابق اولان اما حرف عطف دکلددر بلکه اول کلامده شکه تنبیهدر و اماه ثانیة حرف عطفدر * و ایکنجی اعتراضدن جواب بویه در که بو او حرف عطفدر که اماه ثانیة اماه اوله عطف ایدر و اماه ثانیة کندينک مابعدنی اماه اولک مابعدنه عطف ایدر * و لا و بل و لکن و اوج حرفك حروف طافه دن حکمی نسبت ایچوندر ایکی امرک برینه معطوف و معطوف علیه دن برینه تعیین ایله و لانی ایدر کندی مابعدندن اول حکمی که معطوف علیه ثابت اولمشدر پس حکم بونده معطوف علیه اولور تعیینله و معطوفك اولماز نحو جانی زید لاعمرو بونده حکم مجی* زیده در عمره دکلددر و بل اثباتدن صکره حکمی صرف ائلك ایچوندر معطوف علیه دن معطوفه نحو جانی زید بل عمرو ای بل جانی عمرو پس حکم بونده معطوفك او اور معطوف علیهك اولماز لانك عکسجه و حال معطوف علیه حکم صورت اثباتده اولور که حکم مسکوتده اولقدر کویا که اکا هیچ حکم واقع اولماشدر نه مجی* ایله نه عدم مجی* ایله و بو اخبار آندن مجی* ایله کویا که قصده اولماشدر پس بوجهتندن اول حکم بل کله سیله صرف اولدی معطوف علیه دن معطوفه و معطوف علیه حکم مسکوتده قالدی * و بعضیلر ديمشدر در که کله بل صورت نفی ده اثبات ایدر معطوفه اول حکمی که منفی اولمشدر معطوف علیه دن و معطوف علیه حکم مسکوتده در و یا حکم آندن منقیدر پس ما جانی زید بل عمرو

برسندن ای يستعمل بأحد الامرین حال کونه مبهما * و أم مبتدأ المتصلة ذعتی لازمة خبر مبتدأ الهمزة
 الاستفهام لازمة متعلق یلها احد المستویین جله فعلیه حالدر لازمتده مستتر ضمیرندن والاخر الهمزة
 معطوفه در سابق اولان فاعل وفعوله بعد ثبوت احدهما ای احد الامرین ظرف یلها در طلب التعمین تعلیلدر
 یلها ایله مابعدنه تقدیری انما شرط ذلك لطلب التعمین ومن ثم لم یجزار آیت زیدا ام عمرو من ثمه کان جوابها
 ای جواب الجملة التي ذكرت ام فیها بطریق العطف بالتعمین دون نم اولوا و المقطعة کبل و الهمزة نحو انها لایل
 ام شاء و اما مبتدأ قبل المعطوف علیه ظرف لازمدر اوزرینه مقدم اولش لازمة خبر مبتدأ مع ما لازمة نه
 متعلق جائزة خبر بعد الخبر مع او جائزة نه متعلق و لا وبل ولكن لاحدهما معینا حالدر ولكن لازمة للثقی
 (محصول ترکیب) الحروف العاطفة یعنی مذهب اصح اوزرینه حروف عاطفه اوندر نه که متنه
 مذکور در درت اولکیسی و او وفاء و ثم و حتی در جمع ایچوندر معطوف و معطوف علیه یعنی بر حکمه که
 معطوف علیه کدر یعنی معطوف علیه مخصوصدر لیکن و او مطلق جمع ایچوندر که نه ترتیه دلالت ایدر
 و نه معینه پس جانی زید و عمرو ديسك محتملدر که ایکیسی یله کلمش اوله و محتملدر که زید اول کلمش
 اوله و عمرو آندن صکره مهلتله و یا مهلتسز و جائزدر که بونک عکسنجه اوله * و ترتیه دلالت ایدر مهلت
 سز مثلا جانی زید فعمرو دلالت ایدر که زید اول کله و عمرو آندن صکره مهلتسز * و ثم دلالت ایدر ترتیه
 مهلتله پس جانی زید ثم عمرو ديسك معنای اول زید کلدی آندن صکره مهلتله عمرو کلدی دیمکدر
 و حتی ثم کبیدر ترتیب و مهلتله دلالت ائله * و فرق بوابیکی نك ییننده اولدر که حتی نك مابعدی ماقبلندن
 جزء اولی کرك یا قوی نه که در سن مات الناس حتی الانبیاء و یا اضعف نحو قدم الحاج حتی المشاة و ثم
 بواجب دکلدر * بر فرقه بودر که ثمده مهلت بحسب خارجدر نحو جانی زید ثم عمرو و حتی ده بحسب
 ذهن در زیرا که زنده مناسب اولدر که موت اول تعلق ایله انبیانک فیرینه صکره تعلق ایله
 انبیاءا کر چه خارجده موت انبیاء ایله سائر ناسده در * یه بونک کبی زنده مناسب اولدر که قدم اولی
 حجاجک آتلیسنک اوله صکره یا قرك یعنی اول آتلی کله صکره یا قرك و جائزدر که بعض اوقانده بونک
 عکسنجه اوله یعنی اول بیاده لکه صکره سواریلر بونک بر یله ديمک اولور که قدم الحاج حتی المشاة
 * و او و اما و ام حروف عاطفه دن بواجب کله بری بر یله مشترکدر در که دلالت ایدر لر برینه نسبت متعلق
 اولدیغنه معطوف دن و یا معطوف علیه دن ابهام طریقله * و أم ایکی قسمدر بریسی ام متصله در که لازم
 همزه استفهامدر یعنی آندن منفک اولماز هر یرده که ام متصله اولور آنکله همزه استفهام یله اولور
 لفظا و یا تقدیرا و بوابیکیسی یله کندی مدلوله یله بر کلام اولور و ام متصله نك شرطی اولدر که ایکی
 مستونیک بریسی امک یله سنده واقع اوله یعنی ایکی اسمک و یا ایکی فعلک و یا ایکی حرفک بریسی و بریسی
 همزه نك یله سنده حاصلی مابعدنه اوله آکا متصل آندن صکره کی مستونیک بریسی لاعلی التعمین
 متکلم معلومی اوله و مقصودی اسؤالدن تعین اولور نه که در سن ازید هندک ام هر و یعنی یلور مکه
 بونرک بریسی سنک یا نکرده در لیکن تعینله یلمزم قنغیسیدر و نه که ایکی فعلده در سن اضربت زیدا
 ام اکر منه یعنی یلور مکه بونرک بریسی زیده المثلش سن اما تعینله یلمزم و بونک ایچونکه و اجبدر که احد
 مستویین ام متصله یله سنده واقع اوله و بریسی همزه نك یله سنده جائز دکلدر و بونرکیکه آرایت زیدا
 ام عمرو زیرا که امک یله سنده اسمدر و همزه نك یله سنده فعلدر مصنفک رحه الله سوزی بودر اما سیویه دن
 منقول اولدر که هرگاهکه احد مستویین ام یله سنده واقع اوله و بریسی همزه یله سنده اول احسن

(و تفصیلا)

نقی ایله اولماز زیرا ایکسبله بیله جمع اولور پس غیری جهتن فرق کرکته که دیرلر کر اول حرف نقی استقبال معنانه ایسه آنکله مذکور اولان ان مصدریه اولماز زیرا ایکی حرف استقبال بریده جمع اولق لازم کلور پس معین اولور که اول آن دن مخفندر ویا نظر ایدر اول فعل مضارع که حرف نفیدن صکره در اگر منصوب اولور سه مصدریه در واکر مرفوع اولور سه مخفنه در * وکان لاتشیه یعنی کان انشاء تشیه ایچوندر نحو کان زیدا الاسد وکان چونکه مخفف اولور افصح لغات اولدر که عملدن الفاء ایدر ته که شاعر دمشدر * بیت * ونحر مشرق الاون * کان ثدیه حقان * اعمالده جائزدر ته که دیرسن کان ثدیه حقان لیکن غیر فصیحدر زیرا کان فعله مشابهته آن دن دوندر * وکلمة لیکن استدراک ایچوندر سابقا ذکر اولان معنایه پس واجبدر که واقع اوله ایکی کلام متغایرک اراسنده معنی جهندن نقی واثبات تغایر بیله کرکسه لفظ جهندن متغایر اوله لر نحو جاه زید لیکن عمرو المیحی * ولمیحی * زید لیکن همرواجاه وکرکسه معنی جهتنده متغایر اوله لر فقط نحو زید حاضر لیکن همرواثبات وچونکه لیکن مخفف اولور عملی بالکلیه باطل اولور زیرا که اول فعله مشابهته کان دن اضعفندر وچونکه لیکن مخفف اولور جائزدر که اکا واطافه داخل اولور تا کیم فرق ظاهر اوله لیکن مخففه ایله لیکن که حرف عطفدر که واک دخولی اکا جائز اولماز * ولیت تمی ایچوندر یعنی کلمة لیت انشاء تمی ایچوندر نحو لیت زیدا قائم * وفراء جائز طومشدر که ایت دن صکره ایکی خبر بیله منصوب اوله لر نحو لیت زیدا قائم زیرا لیت اتعی معنانه در کویا که دیرسن اتعی زیدا کائا علی صفة القیام پس ایکی خبر بیله لیت معناسنک مفعولی اولور * وکسانی جائز طوتار خبر تائینک نصبی کان تقدیر بیله نحو لیت زیدا کان قائم وایکسینک بیله مسمکی قول شاعر در * یالیت ایام الصبار و اجما * فراء دبر که ای اتعی ایام الصبار و اجما وکسانی دبر که ای لیت ایام الصبار کانت و اجما اما محقر قنده و اجما حالته منصوبدر خبر مخدوفده مستتر ضمیردن ای لیت ایام الصبارنای کائته لتاحال کونهار احفة * ولعل لترجی ای کلمة لعل انشاء ترجی ایچوندر * وتمعنی وترجی بیننده فرق اولدر که تمی مستحیلات و ممکناده اولور اما ترجی اولماز الا ممکناده و لعل ایله جرائلک شاذ وخلاف قیاسدر ته که قول شاعر در * کلشدر * لعل ابی المغوار منک قریب * الحروف العاطفة الواو والفاء و ثم وحتى وأو واما واول واول و لیکن فالاربعة الاول للجمع فالواو للجمع مطلقا لاترتیب فیها والفاء للترتیب و ثم مثلها بمهملة وحتى مثلها معطوفها جزء من متبوعه لیفید قوه أو ضعفا أو واما و اما لاحد الامرین مبهما و اما المتصلة لازمة للمهزة الاستفهام بیلها احد المستویین و الاخر المهزة بعد ثبوت احدهما لطلب التبعین و من نمه لم یجزا رأیت زیدا ام عمرو او من نمه کان جوابها بالتبعین دون نعم او لا و اما المنقطعة کبل و المهزة نحو انها لابل ام شاهو اما قبل المعطوف علیه لازمة مع اما جائزة مع او واول و لیکن لاحدهما معینا و لیکن لازمة لتنی * الحروف العاطفة ای جماعة حرف عاطفة مصنف رحه الله ترتیبه ذکر ایلدیکی اون حرفدر فالاربعة مبتدأ الاول نعت مبتدأ جمع اولی در ته که آخر جمع اخری در جماعت رجاله ده صفت اولور اولون ده جائزدر للجمع خبر مبتدأ در فالواو مبتدأ خبری مخدوفدر ماسبق دلالتیه مطلقا مفعول مطلق یا حالدر مجرور دن تقدیری فالواو للجمع المطلق اطلاقا یا حال کونه مطلقا * والفاء للترتیب و ثم مثلها بمهملة وحتى مثلها ای مثل ثم معطوفهای معطوف حتی جزء من متبوعه ای متبوع المعطوف لیفید مقدره متعلق قوه مفعول به او ضعفا کا معطوف معناسی تحقیق شرط اولدی مابعدی ماقبلندن جزء اولق قوت و یا ضعف افاده ایلحکمیون * و او و اما و اما لاحد الامرین مبهما حالدر بو او چک

لیتده ولعلده وکانده باقی قالدی ایدی اسمک محلی اعتبار ایلک ممکن دکدر * ولذک یعنی بونک ایچونکه ان مکسوره جله نک معناسنی تغییر ایلاز جائزدر که لام ابتداء داخل اوله ان ایله یاخبرینه ویا سنه اول شرطله که ان ایله اسمی بیننه برسنه فاصله اوله ویا سم وخبیر بیننه برسنه توسط ایله نحو ان زید اقامم وان فی الدار زیدا وان زیدا اطعامک آکل * اما جائز دکدر ان زیدا آکل اطعامک زیرا که بولام ابتداء وحق صدر جله ده اولقدر زید قائم کی لیکن چونکه ان ده لامده تا کید نسبت ایچوندر ایکسینی بریده جمع ایلک کرکطوتمشدر و چونکه ان واسطه سیله صدارتدن دوشدی لایق دکدر که جمیع اجزاء جله دنکه عمده درلر متأخر اوله * ولامک لکن ایله دخولی نه که ان ده یکدی ضعیفدر اگر چه استعمالده وارد اولمشدر نه که قول شاعرده واقعده مصراع * ولکننی من حبها اعلیل * و سبب فرق مکسوره ایله لکن بیننده بو حکمده اولدر که چونکه لکن برغیری کلامک سبقی اقتضاء ایدر کویا که صدارتدن دوشمشدر پس لام که طالب صدارتدر آنکله اجتماعی اولقدر مستحسن دکدر بخلاف مکسوره که اول مقتضی تقدم کلام آخر دکدر * وگاه اولور که ان مکسوره تخفیف ایدر ایدی آنک صورتی ان نافیبه کی اولور پس بونک ایچون ان مخففه ایله لام لازمدر تا کیم اشتباه اولیه اما شول برده که مکسوره به تخفیفدن صکره عمل و برمزدر بوفرق لازمدر کیم معنای نفی و اثبات ری برینه مشته اولیه و اما بعد تخفیف مکسوره نک اعمالی طرد الیابد * و یچوز دخولها یعنی تخفیفدن صکره مکسوره نک افعال مبتدا و خبره دخولی جائزدر یعنی باب کان و باب علت به نحو (وان کنت من قبله لمن العاقلین * وان وجدنا اکثرهم لفاسقین) اما بصریلر قنده غیر فعله دخولی جائز دکدر زیرا که مکسوره نک اصلی وحق مبتدا و خبره داخل اولقدر و چونکه مخفف اولدی و مبتدا و خبره عملدن ساقط اولدی و فعله داخل اولدی کرکدر که اول فعل مبتدا و خبره داخلردن اوله تا اول نسنه که ان نک مقتضی واصلی در بقدر امکان باقی قالد * و کوفیلر سائر افعال دخولی تجویز ایشلر و قول شاعرده استشهد الیشلر بیت * بالله ربک ان قتلت لسلما * حلت علیک عقوبة التعمد * و تخفف المفتوحه یعنی ان مفتوحه چونکه تخفیف اولور ضمیر شان مقدرده و جوب طریقله من ایدر پس جمیع جله رده دخولی جائز اولور مطلقا زیرا چونکه ضمیر مقدر اسمی اولور هر جله که ضمیر شان مقدری مفسر اولور خبری او اور کرکسه اسمی و کرکسه فعلی و کرکسه اول فعل دواخل مبتدا و خبردن اوله و کرکسه اولیه * و ضمیر شان تقدیرنده سبب اولدر که مفتوحه نک فعله مشابهتی مکسوره دن زیاده درنه که مرور ایلدی و اعمال مکسوره تخفیفدن صکره سمع کلامده واقع اولمشدر کفوله تعالی (وان کلاما لیلوفینهم) اما اعمال مفتوحه تخفیفدن صکره سمع کلامده کلامشدر پس ظاهرا اضعف یعنی مکسوره اقوی اوزره یعنی مفتوحه و اجمع اولقی لازم کاور بواسه جائز دکدر پس ضمیر تقدیر اولندی تا کیم مفتوحه تخفیفدن صکره بونک کی حامل اوله مبتدا و خبرده نه که اصلده بویه ایلدی و مکسوره گاه حامل اولور و گاه اولماز و مفتوحه مخففه نک ضمیر شان مقدردن غیریده عملی نادر درنه که شاعر بیورر بیت * فلوانک فی یوم الرخاء سألتنی * فراقک لم یجزل و انت صدیق * و یلزما مفتوحه مخففه چونکه فعله داخل اولور اکادرت نسنه نک برسی لازم درسین و یا سوف یا قد یا حرف نفی اما اوج اولکینک برسی لازم اولدیغی فرق ایچوندر مفتوحه مخففه ایله مصدریه یعنی زیرا بواج حرف مصدریه ایله جمع اولماز و مخففه و مصدریه بیننده فرق مجرد حرف

(نفی)

و بوجهتدن که مردن خبردرکه مرفوعدر ابتداء عامل رفع ابتداء اولور پس ان و ابتداء ایکیسی بیله بر رفعت اوزرینه جمع اولمش اولور بو خود باطلدر * و کوفیلر بو شرطی الیدیلر زرا آنلرک قتنده ان اسمده عمل ایدر انجق و خبری ینه سابق کبی ابتداء بیله مرفوعدر پس ایکی عاملک بر معمولک اهرابی اوزرینه اجتماعی لازم کجاز * و لایث یعنی عطف جائز اولده اسم انک مبنی اولسنک هیچ تأثیری بوقدر انک محله عطف ایلمده خبر یکمزدن اول یعنی عطف جائز دکدر کر کسه مبنی اوله ایلمدی جائز دکدر انک وزید ذاهبان نه که جائز دکدر ان زید و عمرو ذاهبان زرا اول محذور که بیان اولدی ایکی مثالک بیننده مشترکدر اما مبرد و کسائی قتنده هر کاهکه اسم ان مبنی اوله آنک محله عطف جائزدر خبر یکمزدن اول زرا چونکه عمل ان بناه واسطه سیله اسمنده ظاهر اولادی پس کویا که خبرده عامل دکدر ایلمدی اول محذور لازم کجاز و بوقول ضعیفدر زرا که ان کندی اسمی محله که نصبدر عمل الیشر نه ایقی بناه واسطه سیله اول نصب ظاهر اولماز و چونکه خبرده هیچ مانع بوقدر ان آنده عامل اولور پس اول محذور لازم کلور * و لکن كذلك و لذلك دخلت اللام مع المكسورة دونها على الخبر اوعلى الاسم اذا فصل بينه وبينها او على ما بينهما وفي لکن ضعیف * و تخفف المكسورة فيلزمها اللام ويجوز الغاؤها ويجوز دخولها على فعل من افعال المبتدأ خلافاً للكوفيين في التعميم وتخفف المفتوحة فتعمل في ضمير شان مقدر فتدخل على الجمل مطلقاً وشد اعمالها في غيره ويلزمها مع الفعل السين اوسوف او قد او حرف النفي وكان للتشبيه وتخفف فتلغى على الافصح ولكن للاستدراك يتوسط بين كلامين متغايرين معنى وتخفف فتلغى ويجوز معها الواو وليت للتمنى واجاز الفراء ليت زيدا قائماً ولعل للترجي وشد الجربها ولكن كذلك يعني ان كبدر اسمك محله جل انك جوازنده و لذلك يعني ان جمله تغيير الیلمدی کیچون و انه مفتوحه معنای مفرده قالد یعنی ایچون دخلت اللام ای لام الابتداء مع المكسورة دونها ای دون المفتوحة على الخبر دخلته متعلقدر او على الاسم اذ فصل بينه ای بین الاسم وبينها ای بین ان بظرف او على ما بينهما ای بین الاسم والخبر و فی لکن ضعیف ای الحاق لام الابتداء ضعیف و تخفف المكسورة فيلزمها ای المكسورة بعد التخفيف اللام ويجوز الغاؤها ای عن العمل بعد التخفيف ويجوز دخولها ای ان بعد التخفيف على افعال المبتدأ نحو كان وعلت خلافاً للكوفيين في التعميم ای فی تعمیم دخولها على كل فعل وتخفف المفتوحة فتعمل في ضمير شان مقدر فتدخل على الجملة مطلقاً ای مانا مطلقاً او دخولاً مطلقاً وشد اعمالها في غيره ای ضمیر شان ويلزمها ای المفتوحة مع الفعل السين اوسوف او قد او حرف النفي وكان للتشبيه وتخفف فتلغى على الافصح ولكن للاستدراك يتوسط مبتدای محذوفه خبردر بین كلامين متغايرين ای نضیوا اثباتاً معنی و تخفف ای لکن فتلغى ويجوز معها ای مشددة او مخففة الواو وليت للتمنى واجاز الفراء ليت زيدا قائماً ایکی جزؤك نصبیله و لعل للترجي وشد الخبر بها ای بلعل (محصول ترکیب) و لکن كذلك یعنی اسمك محله عطف جائز اولمده لکن ان كبدر زرا اولده معنای جمله فی تغییر الیلماز و ایکی معمولی اول حال اوزره درکه سابقده ایلمدر و بو معنای استدراك که لکن ددر اوله منانک بقاسی منافی دکدر پس جائزدرکه آنک اسمك محلی اعتبار ایدوب برنسنه رفعلها کا عطف ایلمدر نه که انده معلوم اولمش ایلمدی و معنای استدراك ابطال وهم باطلدرکه کلام سابقدن ناشیدر پس لکن به اوزرینه سابق بر کلامدن لازمدر تا کیم استدراك متصور اوله نه که دیرسن لم یخرج زید لکن عمرو خارج و کربواقی حروف مشبهده اسمك محله عطف جائز دکدر زرا معنای ابتداء که اصلنده وار ایلمدی

داخل اولدیغی جمله بی تغییر ایدر تاویل مفردده فلور و محتاج ایدر برسنه به تا کیم کلام تمام اوله
 مثلا هر کاهکه دیرسن ان زیدا قائم معناسی تحقیق و مقرر زید قائم در و هر گاه که دیرسن ان
 زیدا قائم معناسی آندن صکره کرچک قائمدر ایمدی جمله نك ان مفتوحه صورتده استقلالی
 قلمدی و بونده انه مکسوره جمله تغییر ایلز و ان مفتوحه تاویل مفردده فلور واجب
 اولدی کسر جمله مقامنده و فتح مفرد مقامنده * پس همزه مکسور اولور ابتداء کلامده که جمله
 مستقله محلیدر نحو ان زیدا قائم * و موصولدن صکره زیرا که صله جمله اولور مفرد اولماز نحو جانی
 الذی ان اباه عالم * و قولدنصکره زیرا که مقول قول جمله مستقله اولور نحو قلت ان زیدا قائم * و مفتوح
 اولور همزه فاعل مقامنده اولدقدده و یا مفعول مقامنده و یا مبتدا مقامنده فقط و یا مضاف الیه مقامنده
 نحو بلغنی انک عالم و کرهت ان زیدا فاتی و عندی انک فاضل و اعجبنی اشتهار انک فاضل و اولاه
 امتناعبه دینصکره همزه مفتوح اولور زیرا که اولادنصکره مبتدادر که خبری محذوف در پس اول اسم
 و خبرله موضع مبتداده دریا لکنز که مفرددر * لودنصکره ده همزه مفتوح اولور زیرا که لو حرف شرطدر
 فعل اقتضاء ایدر پس ان اسم و خبرله محل فاعلده اولور نحو قوله تعالی (ولو انهم صبروا) ای لو ثبت انهم
 صبروا ای ثبت صبرهم فان جازالتقدیر ان جاز الامر ان یعنی بریده که هم جمله جائز اوله و هم مفرد جمله
 و مفرد تقدیری جائز اوله آنده کسر و فتح جائزدر نحو من یکر منی فانی ا کر مه ا کر ملاحظه ایدر سک اصل
 کلام فانا کر مه در پس جمله اسمیه اولور که جزا شرط در و بونده انه کسرله او قومق کرک زیرا آندن صکره
 مذکور اولان جمله در اما ا کر آنی ملاحظه ایدر سک که اصل کلام بودر که فجزاؤه اتی ا کر مه پس بونده انه
 فتحله او قومق کرک زیرا که ان مابعدله مبتدای محذوف خبری مجملده در و اصل خبر مبتدا مفرد درینه
 بویه در حال قول شاعرده بیت * و کنت اری زیدا کا قبل سیدنا * اذا انه عبدالقفاو الهازم * ا کر بونده
 بویه تقدیر ایدر سک که اذا هو عبدالقفاو پس بوجه اسمیه اولور که اذاه مفاعله دن صکره واقعدر
 و بونک حتی بونده کسر در و ا کر ملاحظه ایدر سک که ان مابعدله تاویل مفردده در که مبتدادر
 و خبری محذوفدر ای فاذا عبودینه لالقفاو الهازم حاصله * پس حق ان بونده فتح اولور زیرا که
 ان ایکی معمولیه موضع مبتداده واقعدر مبتدا خود مفرددر * و لذلک یعنی ان معنای جمله بی تغییر
 ایلدیکی چون لابق بودر که ان معدوم منزله تنزیل ایدر لر برسنه که محل انیه عطف ایدر لفعله
 عطف ایلسونر زیرا اصلی مبتدالغله مرفوع ایدی کرکسه ان لفظا مکسور اولسون نحو ان زیدا قائم
 و عمرو و کرکسه حکما مکسور اولسون نحو علمت ان زیدا قائم و عمرو و ا کر چه ان بونده لفظا مفتوحدر
 زیرا مفعول مقامنده واقعدر لیکن حکما مکسوردر زیرا که ان ایکی معمولیه علمت نك ایکی مفعول نك قائم
 مقامیدر و اول ایکی مفعول معنی جهندن بر جمله در مرکب مسند و مسند الیه دن و ان مفتوحه که حکما
 مکسور اولیه آنک اسمی مجملنه عطف جائز دکدر زیرا چونکه معنای جمله بی تغییر ایلشدر آتی معدوم
 فرض ایلک ممکن دکدر تا که آنک محلی معتبر اوله * و اسم ان نك مجملنه عطف ایلنه نك شرطی اولدر که
 خبری معطوفدن ایلری یکمک کرک لفظا و یا تقدیرا لفظا نحو ان زیدا و عمرو و تقدیرا نحو ان زیدا و عمرو
 قائم ای ان زیدا قائم و عمرو قائم ایمدی خبران تقدیرده یکممش اولور و محذوف اولمش اولور معطوفک
 خبری اکدالات ایلدیکی چون ماضی خبر آنکی چون شرطدر که اکر یکممش اولماسه نه لفظا و نه تقدیرا
 ایکی عاملک اجتماعی لازم کلور بر معولک امرابی اوزرینه نحو ان زیدا و عمرو ذاهبان شک بوقکه
 ذاهبان خبردر معطوف و معطوف علیه دن پس اسم ان به خبر اولدیغی جهندن رفغنده عامل ان در

(و بوجهندن)

وتلحقها یعنی اشبح حروفه لاحق اولور مالک کافه ای هذه الحروف عن العمل علی الافصح وتدخل ای
 هذه الحروف حیثند علی الافعال فان لاتعبر معنی الجملة وان مع جللتها فی حکم المفرد ومن ثمه وجب الکسر
 فی موضع الجملة والفتح فی موضع المفرد فکسرت ابتداء وبعده القول والموصول وفتحت یعنی ان مفتوح قلندی
 فاعلة حالدر فتحته مستترن ومفعولة ومبتدأة ومضافا الیهای یعنی الی ان معطوفلدر فاعلة نه وقالوا
 فعل وفاعل لولا برحرف در که بوندن صکره خبر محذوف مبتدا واقع اولور ان حروف مشبهه دنکه
 اسمی وخبری ذکر اولدی زیر مقصوده داخل دکدر ایمدی بعض ترکیب اوزره قصر اولدی پس ان
 اسمیه وخبریه تأویل مفردده محل مرفوع مبتدا در تقدیری قالوا اولانک منطلق ای اولان اطلاقک موجود
 ایمدی اولانک محل منصوب مقول قالوا در و قالوا به متعلق مبتدا در * ولوانک لانه فاعل معطوفدر اولان
 انک به واصر ای آنک کیدر فان جاز التقدير ان ای تقدیر المفرد والجملة جاز الامر ان ای قمع ان وکسر ها مثل من
 یکر منی فانی کر مه و اذا انه عبدالقفاواللهازم وشبهه جره معطوف در و من یکر منی به و اول محل مجرور در
 اضافته * ولذالك جاز العطف علی اسم ان المكسورة لفظا مکسوره بی تفصیلدر او حکما اکامعطوف بالرفع
 جازه به متعلق دون المفتوحه ای لم یجز العطف علی اسم المفتوحه مثل ان زید اقامه وعمر ویشترط مضی الخبر
 لفظا تمیزدر او تقدیرا اکامعطوف خلافا مفعول مطلق للکوفین ا کامتعلق ولان فی جنس ایچوندر اثر اسمی
 لکونه ای لکون اسم ان مبني خبر کوندر جارو مجرور خبریه خبر لادر خلافا للبر دخلافا للکوفین کیدر
 والکسائی معطوفدر مبرده فی مثل انک وزید ذاهبان (محصول ترکیب) الحروف المشبهة بالفعل بالفتی
 حرفک معناده فعله مشابته وار زیرا که بونلدره معنای فعل وار نه که مشهوردر و اسمایه لزومده افعاله
 مشابهدر یعنی اسمایه داخل اولورل افعال کبی و لفظ جهتمده افعاله مشابهدر اوج حرف اوزره
 زیاده اولمقدر و آخر لیده فعل ماضی کبی مفتوحدر و لفظ انک مشابته لفظ جهتمدن زیادهدر
 وسبب مشابته ایچون لفظده ومعنی ده بو حروفه فعل عملنی ویردیلر * و عمل افعال ایکی وجهه اوزرهدر
 بریسی اصلدر که مرفوعی منصوبی اوزره تقدم الیکدر و بریسی فرعدر که منصوبی مرفوعی اوزرینه
 مقدم قلندر و بو حروف چونکه عملی مشابته ایچون ایدرل افعالک فرعی اولورلر پس بونلره فرع
 عملنی ویردیلر که عمل فرع افعالدر و منصوبی مرفوع اوزرینه مقدم قلندیلر و بو حروفه آنه مفتوحه دن
 غیریه صدر کلام ویردیلر زیرا که انواع کلامدن برنوعه دلالت ایدرلر پس لابق بودر کم صدرده
 اوله لر تا کیم اول امرده اول نوع مفهوم اوله وان مفتوحه باقی حروفک عکسجه در یعنی بونده واجب
 صدرده اولماقدر زیرا که بو اسم وخبریه تأویل مفردده در و بوکه لازمدر برنسنه به متعلق اولمقی
 تا کیم کلام تمام اوله پس اکر صدرده اولورسه صورت کتباتده ان مکسوره به مشبه اولور
 بو جهتمندر که چون که ان اسم وخبریه مبتدا اوله واجب اولدر که خبر مؤخر اوله نحو عندی انک
 قائم نه که یکدی و بو حروفه تخفیف لاحق اولور حذف تشدیدیه که اول حرف اخیری متحرک حذفه
 اولور وتخفیفدن صکره عملری باطل اولور افصح لغاتده زیرا که مشابته لفظی تخفیفه زائل اولور
 وبعض لغتده عمل ایدر مکده کلشدر و بو حروفه کلمه ملاحق اولور تا کیم بونلری عملدن منع ایلیه
 بوسیدن بو کاماه کافه دیرلر نحو انما زید قائم و چونکه عملدن مکفوف اولورلر فعلده داخل اولورلر
 نحو انما قام زید وانما یقوم زید * فان لاتعبر معنی الجملة بو حروف مشبهه نک احوالی تقاصیلنه شروعدر
 یعنی ان مکسوره داخل اولدیغی جمله کندی حالندن تغییر ایلز بلکه معنای جمله به تأکید و تحقیق زیاده
 ایدر مثلا زید قائم کلام تام در و چونکه ان کلور تا کیدو تحقیق اول کلام تامده زیاده اولور وان مفتوحه

دیرلر بوجهندندر که مصنف رحمه الله بیه قسمی علی حدة حروف جردن بر حرف عدایلدی و اکثر استعمالده
اقسم حذف اولنور و لفظه الله ایله اکتفاء اولنور نحو بالله لافعلن و بوبا که صله اقسامدر استعمالده
حامدر فعلله ده مستعمل اولور فعل سزده و اسم ظاهره و مضمره داخل اولور نحو بک لافعلن قسم
استعطفاده مستعملدر نحو بالله اخبرنی و لاتفخبرنی و و او قسم بادن بدلدر و فعلله مستعمل اولماز ضمیر له ده
و لافعلن دیمزلر و قسم استعطفاده مستعمل اولماز پس دیمزلر و الله اخبرنی و لاتفخبرنی * و التاء یعنی
تاء قسم بدلدر و او قسمدن مخصوصدر بر اسم ظاهره که لفظه الله در نحو (تالله لایکدن اصنامکم) لیکن
اخفش ترب الکعبة روایت الیشر و قسمه بر جواب لازمدر که اقامقسم علیه دیرلر اولده بر جمله
اولور و صدرمقسم علیه ده کر کدر حرفان و بالام اوله صورت اثباتده و یا حرف نفی اوله صورت
نفی ده اما حرف نفی صورت نفی ده اعتبار الیک ظاهر در زیر ا که مقصود نفی در و امان و لام اعتباریکه
تأکیده دلالت ایدر آنکیچوندنر که دلالت ایدرلر که مدخولاری جواب قسمدر * و یحذف جوابه یعنی
جواب قسم حذف اولنور چونکه قسم متوسط اوله بر نسنه او رتاسنه که جواب قسم دلالت ایلده و یآندن
متأخر اوله نحو زید و الله قائم و زید قائم و الله شول نسنه که بونده ذکر اولدی اگر چه معنی حسبجه جواب
قسمدر لیکن لفظ جهندنر کاد دلالت ایدن بر جواب دیرلر جواب دیمزلر آنکیچون اول مذکورده علامت
جواب قسم یوقدر یعنی ذکر ی واجب دکدر * و عن المجاوزة یعنی کلمه عن مجاوزة ایچوندنر نحو رمیت
السهم عن القوس و علی الاستعلاء یعنی کلمه علی استعمال ایچوندنر نحو زید علی السطح * و هر کاه که حرف
من عن کلمه سنه و علی کلمه سنه داخل اوله اسم اولورلر عن جانب معناسنه جلست من عن مینه ای من جانب مینه
و علی فوق معناسنه نحو غدت من علیه ای من فوکه زیرا من کلمه سی حرف جردنر اسم داخل اولور حرفه
داخل اولماز * و الکاف للتشبهه ای کلمه کاف تشبیه ایچوندنر نحو زید کالاسد زائده اولور نحو (لیس کلمه
شیء) ای ایس مثله شیء اسم ده اولور نحو یضحکن عن کالبرد منهنم ای یضحکن عن مثل البرد و مذومند سابقا
معلوم اولدیکه منزه مذاسمدر در ظروف مینه دن کاه ابتداء مدت معناسنه و کاه جمیع مدت معناسنه
و بومقامده حروف جردنرلر زمانیچون و معنای ایچون که زمان ماضی به داخل اوله رابتداء مدتدر
نحو مارأته منذ السنة الماضية او منذ يوم الجمعة الماضية یعنی کورمبلی بریلدر و یابر کوندنر اما زمان
حاضره داخل اولر لجه فی معناسنه درلر یعنی معنای ظرفیت افاده ایدرلر نحو ما رأته منذ ستنا و شهرنا و یومنا
یعنی بویله و بویله و بوکونده کورمدم دیمکدر و حاشا و عدا و خلا بوکلمه لکاه فعل اولورلر ته که
مباحث استناده سابق اولدی و کاه حرف جرکه مابعد یعنی مجرور ایدرلر و معنای استنادینه
بونده نحو جانی القوم عدا زید و خلا زید و شتمنی القوم حاشا زید * الحروف المشبهة بالفعل ان وان
و کآن و لیکن و لیت و لعل لها صدر الکلام سوی آن فهی بعکسها و تلحقها ما تلغی علی الافصح و تدخل
حینئذ علی الافعال فان لاتغیر معنی الجملة وان مع جلته فی حکم المفرد و من ثمه و جب الکسر فی موضع
الجملة و الفتح فی موضع المفرد فکسرت ابتداء و بعد القول و بعد الموصول و قمت فاعلة و مفعولة و مبتدأة
و مضافا الیها و قالوا لوانک لانه مبتدأ و لوانک لانه فاعل فان جاز التقدير ان جاز الامر ان مثل من یکر منی فانی
اکرمه و اذانه عبد القفا و الهازم و شبهه و لذلك جاز العطف علی اسم المكسورة لفظا او حکما بالرفع دون
الفتوحة مثل ان زیدا قائم و عمرو و بشرط معنی الخبر لفظا و تقديرا خلافا لکوفین و لا اثر لکونه مبنیا
خلافا للمبرد و الکسانی فی مثل انک و زید ذاهبان * الحروف المشبهة بالفعل ان وان و کآن و لیکن و لیت و لعل
لها ای لهذه الحروف صدر الکلام سوی آن فهی یعنی ان بعکسها ای بعکس هذه الحروف

(و تلحقها)

اولیدی بونر مسلمانن بزم اوزریمزه سبق الیتمزلردی بلکه بزآنردن اول آنی اخذ ایدردک و اوقسم
معناسنه کلور تعجب ایچون نحو لله لایؤخر الاجل امور عظامده مستعملدر لله لقدطار الذباب
دیمزلر * وکلمه رب اصلنده انشاء تقلیل ایچوندرکم خبری مقابلنده که انشاء تکثیر ایچوندر ا کرچه
ایکینسک بیله مابعدی خبردر نته که سابقده بوکه اشارت اولیدی وکلمه رب انشاء تکثیرده چوق
مستعملدر واکرچه کم خبری انشاء تقلیل ایچون مستعمل دکلدردرب صدر کلام اقتضاء ایدر زیرا که
معنایی انشاءدرکه کم خبریده صدر کلام اقتضاء ایدر بوجهندن وکلمه رب مخصوص صدر نکره
موصوفه به امانکره اولدینی زیرا تعریفه محتاج دکلدرد و امانکره بی وصف آنکیچوندرکه رب
برجنسندن برنوعی تقلیل ایچوندر و نکره بی وصف الملکدن جنسندن برنوع مفهوم اولور * وعلی
الاصح بوردیکه اشارتدر برطائفه نکره رب نکره غیر موصوفه دخولنی جائز کوردکدرینه لیکن
اصح قول اولدر وشول فعلکه رب ا کا متعلق اولور فعل ماضی در زیرا رب تقلیل محقق
اولور بوابسه ماضی ده متصور اولور واول فعل اکثر استعمالنده محذوف اولور زیرا که قرائن
دلالتیه اول فعل معلوم اولور نحو رب رجل کریم ای لقیته آز مرد کریم ویا چوق مرد کریم
بن آنی کوردم و ابرشدم * وگاه اولور که لفظ رب داخل اولور برضیمر مبهمه که میمز اولور بر نکره
منصوبه ضمیر باب نم کی. واول ضمیرکه مدخول ربدر دائما مفرد مذکر اولور زیرا که راجعدر
ذهند. بر مبهمه نحو ربه رجلا وربه رجلین وربه رجالا وربه امرأة وربه امرأتین وربه نسوة نته که
ضمیر مبهمه که فاعل نم در دایم مفرد مذکر اولور * وکوفیلر باب ربه خلاف الملشکر که اول ضمیرکه کرکدر
کذبیک تمیز نه مطابق اوله افراد و تشبیه و جمعه و تذکیر و تأنیثده لیکن بصریلر قولی اصحدر
وربه ما کافه لاحق اولور که آنی عملدن منع ایدر پس ربه رجلا ده شول تقلیل ویا تکثیر نسبت
ایچون اولور که اول جمله ده در ربما قام زید کی اما جائز دکلدرد ربما یقوم زید زیرا رب تقلیل محقق
ایچوندر تکثیر محققده مستعملدر پس قول خداده ربما بود و معناسنه در زیرا اخبار خداده کذب احتمالی
یوقدر بلکه صدق محققدر صدق ماضی کی * وواها ای واورب حکم ربه در یعنی نکره
موصوفه به داخل اولور قول شاعرده کی * وبلده لیس بهالینس الالیعافیر و الالیس * واولقسم انما
تکون عند حذف الفعل لغير السؤال مختصة بالظاهر والتاء مثلها مختصة باسم الله تعالی والتاء اعم منهما
فی الجمع. ویتلقى القسم باللام وان وحرف النقی ویحذف جوابه اذا اعترض او تقدمه ما يدل علیه * وعن
المجاوزه وعلی الاستعلاء و قد یکونان اسمین بدخول من والكاف للتشبيه وزائده وقد تكون اسماء مذ
ومند فی الزمان للابتداء فی الماضي والظرفیه فی الحاضر نحو ما رأیتهم مذ شهرنا و منذ یومنا وحاشا وعدا و خلا
للاستثناء * وواو القسم انما تکون عند حذف الفعل تکون نکر خبر اولیدر لغير السؤال خبرنا یسیدر مختصة
بالظاهر خبرنا یشیدر والتاء مثلها ای مثل الواو مختصة باسم الله تعالی والتاء اعم منهما من الواو والتاء یتلقى القسم
ای یجاب القسم باللام وان وحرف النقی ویحذف جوابه ای القسم اذا اعترض بواسطة القسم او تقدمه ای
القسم ما يدل علیه ای علی جواب القسم وعن المجاوزة وعلی الاستعلاء و قد یکونان اسمین بدخول من والكاف
للتشبيه وزائده وقد تكون الكاف اسماء و منذ یومنا و منذ فی الزمان للابتداء و منذ ای لا ابتداء
الزمان فی الماضي والظرفیه فی الحاضر نحو مذ شهرنا و منذ یومنا وحاشا وعدا و خلا للاستثناء (محصول ترکیب)
واو القسم معلوم اوله که قسم ده اصل بادر زیرا فعل اقسامیه مذکوردر نحو اقسام بالله و بوابه الصاقدر که
معنای اقسامی نام خدایه الصاق اللشدر پس قسم عند التحقیق بر جمله در که اکا جمله قسمی دیر لر و الله قسم به

جائز طوتمشرو بعض کلام عربیہ استدلال ایشلر نحو قدکان من مطرای قدکان مطر و کلام خدا بیلہ نحو (یغفر
 لکم من ذنوبکم) ای یغفر لکم ذنوبکم زیر اخدا بیورر (ان الله یغفر الذنوب جیعا) جواب اولکی استدلالدن
 اولدرکه لفظ من موجوده حکایه طریقیله در کویا که برسائل هل کان من مطر دیدی پس آنک جوابنده قدکان
 من مطر دیدی ایدی بو من اول منک حکایه سیدرکه غیر موجوده ایدی * و استدلال ثانیدن جواب بویه
 درکه (یغفر لکم من ذنوبکم) امت نوحه خطا بدر (وان الله یغفر الذنوب جیعا) امت محمد صلی الله علیه وسلم
 خطا بدر و جمیع ذنوب امت محمدن مغفور اولقدن امت نوحدن مغفور اولقی لازم کماز پس (یغفر لکم
 من ذنوبکم) ده من تبعیض ایچون اولور زائد اولماز * والی الانتهاء و بمعنی مع قلیلا و حتی کذلک
 و بمعنی مع کثیرا و یختص بالظاهر خلافا للبرد و فی الظرفیة و بمعنی علی قلیلا و الباء للالصاق و الاستعانة
 و المصاحبة و المقابلة و التعدية و الظرفیة و زائدة فی الخبر فی الاستفهام و النفی قیاسا و فی غیره سماعا نحو
 بحسبک زید و الی یدیه * و الام للاختصاص و التملیک و زائدة و بمعنی عن مع القول و بمعنی الواو
 فی القسم للتعجب و رب للتقلیل لها صدر الکلام مخصصة بنکرة موصوفة علی الاصح و فعلها ماض محذوف
 غالباً و قد تدخل علی مضمرة مبهم بنکرة منصوبة و الضمیر مرفرد مذکر خلافا لکوفین فی مطابقة التمییز و یلحقها
 ما قد دخل علی الجمل و و اوها تدخل علی نکرة موصوفة * و رب و اوها ای و او رب (محصول ترکیب)
 و الی الانتهاء یعنی کلمة الی انتهاء غایت ایچوندر ته که من ابتداء غایت ایچوندر نحو سرت من البصرة الی الکوفة
 و کاه اولور که مع معانسه اولور نحو دن انصاری الی الله ای مع الله و لانا کوا اموالهم الی اموالکم ای مع
 اموالکم و حتی الی کبی انتهاء ایچوندر و مع معانسه اما الی انتهاء معانسه چوق کور و مع معانسه آرو حتی مع
 معانسه چوق مستعملدر و کلمة الی مظهر و مضمرة مستعملدر نحو الی زید و الی و الیه و الیک و حتی مختصدر
 اسم ظاهره نحو نمت البارحة حتی الصباح و مبرد حتی نک مضمرة دخولانی جائز طوتمشدر زیرا
 اشعار عربده واقع اولمشدر نحو حتاک اما غیریلر قنده بوشاذدر بوکا قیاس جائز دکلدر * و فی ظرف
 ایچوندر یا حقیقة نحو المسال فی الکیس و یا مجازا نحو نظرت فی الکتاب و النجاة فی الصدق و کاه
 اولور که علی معانسه کلور نحو (ولا صلیبکم فی جذوع النخل) ای علی جذوع النخل * و لفظ بانک نیجه
 معنایی وار * اول الصاق ایچوندر حقیقة نحو به داه و یا مجازا نحو مررت بزید ای بموضع بقرب
 من موضع زید * الثاني استعانت ایچوندر نحو کتبت بالقلم * ثالث مصاحبت ایچوندر نحو دخلت علیه
 یتباب السفر ای مع یتاب السفر * رابع مقابله ایچوندر نحو اشتريت هذا بذلك * پنجم ظرفیت ایچوندر نحو
 صلیت بالمسجد ای فی المسجد * ششم تعدیه ایچوندر نحو ذهبت زید زیدی کندمله ایلتم * سابع زائددر
 و بوما و ایس نک و استفهامک خبرنده قیاسیدر نحو ما زید بقائم و ایس زید بقائم و هل زید بقائم اما نیک
 و استفهامک خبرندن غیریده بانک زیاده سی سماعیدر مرفوعده اولسون نحو کفی بالله و بحسبک زید منصوبده
 اولسون نحو (ولا تلقوا بایدیکم) ای انفسکم * و الام للاختصاص یعنی لام اختصاص ایچون ملکیتسز
 نحو الجمل للفرس و یا ملکیتله نحو المال لزید * تعلیل ایچونده اولور نحو ضربته للتأدیب زائده
 اولور نحو ردف لکم ای ردفکم و عن معانسه اولور قول ایله مستعمل اولنجه نحو قوله تعالی
 (وقال الذین کفروا للذین آمنوا) لام للذین ده صلته قول دکلدر تا کیم معنی بویه اوله که کافرلر
 مؤمنلره دیدیلر و آنلره خطاب ایلدیلر که اگر بویه اولیدی ماسبقتمونا دیمک کرا ایدی پس بولام
 عن معانسه در یعنی کافرلر مسلمانلر جهنندن و جانبندن دیدیلر اگر اولکه محمد کتور مشدر خیرلی

(اولیدی)

معلوم اولدی و بو مخصوصک اعرابی نم مخصوصک اعرابی کی در یعنی امر ابندہ ایچی قول وار و حیدانن ذا
 ایلہ نعم ده ضمیر بندہ فرق اولدر که اول ضمیر کی تمیزی لازمدر که اکر اول تمیز اولماسه مفهوم اولماز دی که
 نعم ده ضمیر واردر اما کلمه داده تمیز واجب دکلدربلکه جائزدر که مخصوصدن اول و یا صکره برنکره
 مذکور اوله که ذاتی تمیز ایله نحو حبذا رجلا زید و حبذا زید رجلا و بوفرقک مناسی اولدر که
 ذابراشکاره کلمه در بر امر مبهمه دلالت ایدر و ضمیر نعم برکیزی نسنه در که تمیز سزمفهوم اولماز اصلا
 پس بولفظ ظاهر کی هر مبهمک اولقدر تمیزی احتیاجی اولماز که ضمیر مبهم مسترک او اور پس بوجهندن
 تمیز ضمیر واجبدر تمیز ذابجائزدر و واجب دکل * ینه بونک کی جائزدر حیدانه قبل مخصوص وبعده
 برنکره که حال اوله نحو حبذا زید را کبا زید * الحرف مادل علی معنی فی غیره و من ثمه احتیاج
 فی جزئیه الی اسم او فعل * حروف الجر ما وضع لافضاء الفعل او معناه الی مایلیه وهی من والی و حتی و فی
 و الباء و اللام و رب و و اوها و و او القسم و تاؤه و باؤه و عن و علی و الکاف و مذومند و حاشا و عدا و خلا
 فن للابتداء و التبيين و التبعض و زائده فی غیر الموجب خلافا للکوفین و الاخفش و قد کان من
 مطروشهه متأول * الحرف مادل علی معنی فی غیره ای غیر ما و من ثمه احتیاج ای الحرف فی جزئیه للکلام
 رکنا کان او غیره الی اسم او فعل حروف الجر ما وضع لافضاء الفعل او معناه ای معنی فعل الی مایلیه ای الی اسم
 بلی الحرف ذلک الاسم وهی ای حروف الجر ما اوردها المصنف فی المتن و رب و و اوها ای و اورب و و او
 القسم و تاؤه ای القسم و باؤه ای القسم (محصول ترکیب) الحرف وقتا که اسم و فعلک بیانندن و احکامندن
 فارغ اولدیه شمعی حرفک بیانته و احکامنه شروع ایدوب بیورر * و حرف تنه که صدر کتابده
 معلوم اولدی بر کلمه در که غیریده اولان معنایه دلالت ایدر و بوجهندن حرف محتاج اولدی جزء کلام اولده
 کربک عمده و کربک فضله فعله قد ضرب کبی و اسمه من البصره کبی تا کیم معنای اول حرفدن مفهوم اوله و وجهه
 اقسام حرفدن حرف جر در و اول بر نیجه حرفدر که موضوع اولشدر فعلی یا معنای فعلی حرف
 جربک یلیسنده یعنی مابعدنده اولان نسنه ایرشدر مک ایچون کربسه اسم صریح اوله مررت
 بزید و انا مار بزید کی و یا تاویل اسمده اوله نحو قوله تعالی (و ضاقت علیهم الارض بما رحبت)
 ای بر حبا و بوجهندن در که بو حرفده حروف اضافت دیرلر یعنی نسبت فعل یا معنای فعل بو حروف
 واسطه سبیله بو حروف مابعدنه متعلق اولور حروف جرده دیرلر یا بوندن او توریکه معنای فعلی
 کندیلرک مابعدنه جرایدرلر یعنی چکرلر یا بونک ایچونکه بونلرک اثری حرکت جردر * وهی یعنی
 حروف جر مصنف رجه الهک متنده ذکر ایلدی کی در * فن للابتداء یعنی کلمه من حروف جردن
 درت وجه اوزره در * بر بسی ابتداء ایچوندر یا کاندنه نحو سرت من البصره و یا زمانده نحو لله الامر
 من قبل و من بعد و بو وجهک علامتی مقابلنده انتها صحیح اولقدر نحو سرت من البصره الی الکوفه *
 ایکنجی وجهی تبییندر نحو (فاجتنبوا الرجس من الاوثان) و بونک علامتی اولدر که الذی و یا متصرفاتی
 برینه وضع ایلکله معنی صحیح اوله ای فاجتنبوا الرجس الذی هو الوثن * وجه ثالث اولدر که معنای
 تبعض و بره نحو اخذت من الدراهم و علامتی اولدر که لفظی بعضی برینه وضع ایلکله معنی صحیح
 اوله ای اخذت بعض الدراهم * و جدرابع اولدر که زائد اوله علامتی اولدر که حذف ایلسه لر معنی
 مختل اولیه نحو ما جانی من احد ای ما جانی من احد و منک زیاده سی کلام غیر موجبده اولور
 یعنی نفی و نهی و استهاده اولور و کلام موجبده من زائد اولماز بصریلر قنده و کوفیلر کلام موجبده

واصراه کا عرب مخصوص نم و يجوز ان يقع قبل المخصوص وبعده تمييز احوال على وفق مخصوصه ای مخصوص حبذا (مخصوص ترکیب) افعال المدح والذم مراد افعال مدح و ذمندن برینجه فعلدرکه موضوع اولشدر انشاء مدح و ذم ایچون پس مدحت و ذمت و کرم و لؤم که اخبار مدح و ذم ایچوندر بوتعریفه داخل دکلدر و اصل افعال مدحه نم و افعال ذمه بئس در * و افعال مدح و ذمک شرطی اولدرکه فاعلاری اوج و جهک * بریسی اوزره اوله بالامه معرف نم الرجل و بئس الرجل کبی و یا معرف باللامه مضاف اوله نم صاحب القوم و بئس صاحب القوم * و یا بر مبهم ضمیر نکره منصوبه ایله بمیز و مفسر اوله نحو نعم رجلا و بئس رجلا و یا ما ایله بمیز که شیء معنایه اوله نحو نعمهای ای نعم شیتاهی ای الصدقات * و اوج و جهک بریسی اوزره فاعل ذکرندن صکره مخصوص بمدح و بذم اولور نحو نعم الرجل زید و بئس الرجل عمرو * و مخصوص بمدحک اعرابنده نحو بیلرک ایکی مذهبی وار * بریسی اولدرکه مخصوص مبتدا و اولنده جمله مقدم خبر و الف و لام نعم الرجل زیده قائم مقام ضمیر در * و بریسی اولدرکه مخصوص مبتدا محذوفه خبر اولور زیرا چونکه نعم الرجل دبدک کویا که بر سائل سؤال ایوب دیدی من هو پس جوابنده دبدک زید یعنی هو زید و بو مذهب اصح و اولی در نه که غیر کتابلرده مبیندر و مخصوصک شرطی فاعله مطابق اولقدر جنسده و افرا دده و تثبیه و جمعده و تذکیر و تأنیده زیرا که معنی جهندن اول همان فاعلدر نحو نعم الرجل زید و نعم الرجلان الزیدان و نعم الرجال الزیدون و نعم المرأه هندون نعم المرأتان الهندان و نعم النسوة الهندات و بووضع اوزره قیاس به ایله بئس واکر بعض مواضعه مطابقت ظاهر اولمازسه تأویل احتیاج اولور قول خدای تعالی ده کبی (بئس مثل القوم الذین کذبوا) بونده ایکی تأویلدن بریسی کرک اولی بوکه تقدیر کلام بودر که بئس مثل القوم مثل الذین کذبوا پس الذین کذبوا که مخصوص در مطابق فاعلدر که مثل الذین در ذکر اولان احوالده * ایکنجی تأویل اولدرکه الذین کذبوا صفت قومدر و تتمه فاعلدر و مخصوص محذوف اولور ای بئس مثل القوم الذین کذبوا مثلهم المذکور و هو المشبه بمثل الخمار * واکه اولور که مخصوصی حذف ایدر لر معلوم اولدیغیچون نه که خدای تعالی ایوبی ذکر در نصکره دیمشدر نعم العبدای نعم العبد هو ای یوب * و ساء بئس کبیر یعنی ساء که سوءدن مأخوذ اوله فتح سینله بر امازاق معنایه افعال ذمندن بئس کبی پس فاعلی یا معرف باللامه و یا معرف باللامه مضاف و یا ضمیر مبهم نکره الهه میز نه که مباحث بئس ده معلوم اولدی قال الله تعالی (ساء مثل القوم الذین کذبوا) فاعل ساء بونده ضمیر مبهمدر و مثلاً آنی تمیز ایدر و مخصوص القوم در مضاف تقدیر یله ای ساء مثلاً مثل القوم اما ساء که مساهندن و سوءدن ضم سینله مأخوذ اوله غمکین الملک معنایه اول خبریتده مستعملدر افعال ذمندن دکلدر نه که ساءنی بسوءنی دیر لر * و جمله افعال مدحندر حبذا و بو مر کبدر لفظ حب دن حب الشیء صار حبیبیا و یا حب الشیء صار محبوبا و لفظ ذادن حاصلی حب ایله ذادن مر کبدر و فاعل حب لفظ ذادر لازم اولدیغی تقدیر جه امامتدی اولدیغی تقدیر جه و لفظ حب دنکه متغیر اولمش اوله حب لفظنه معنای خبردن انشایه متغیر اولدیغیچون کلمه ذاقم مقام فاعل اولور لکن ینه حکم فاعلده در آنکچون مصنف رحمه الله فرق ایچوب فاعله ذادیدی و لفظ ذا بو حالته متغیر اولماز بلکه دائم فر مدکر صیغه سی اوزره در زیرا مشار الیه مبهمه اشارتدر نه که ضمیر نعم متغیر اولماز کندی حالندن زیرا بر امر مبهمه راجعدر پس دیر سن حبذا زید حبذا الزیدان حبذا الزیدون حبذا هند حبذا الهندان حبذا الهندات و حبذاده ذادن صکره مخصوص بالمدح مذکور اولور نه که

(معلوم)

ابتدادر نکره در اعراب اصلینسند ما حسن زباده اوج وجه وار * بریسی بودر که کلمه مائی معنانه
 محلا مرفوع مبتدادر و ما بعدیکه احسن در مایه راجع ضمیر مستترله و مفعولاه محلا مرفوع خبریدر
 مبتدائک و بو ترکیب بو تقدیرجه شرازه ذائب قبلندندر و بوسیدوبهک مذهیدر * و تانیسی بودر که
 ماموصول در کندیدن صکره جمله صلّه سیدر و مجموع موصول صلّه سیله محلامرفوع مبتدأ و خبری
 محذوفدرای الذی احسن زبدا شی * و بووجه اخفشک مذهیدر * وجه ثالث بودر که ما استفهام ایچون
 محلامرفوع مبتدادر و آندنصکره جمله محلامرفوع خبریدر و بووجه اصل ترکیب حسببجه در معنای
 مراده کوره که انشاء تعجب دکلدز زبرا که معنای تعجبی حسببجه بو عبارتک اجزاسنده هیچ اقتضاه
 اعراب یوقدر و احسن بزید ترکیبیده زیدفاعل احسن در سیدویه قنده زیرا که اصل ترکیب احسن
 زبایدی ای صارزید ذاحسن معنانه صیغه احسن که خبردر تغییرالبدیلر صیغه احسن که امردر اما
 معنی بنه اول خبرلک اوزره در و باز آنددر فاعلده نه که کفی بالله ده اوبله در * اما اخفش قنده صیغه احسن
 امردر کنندی معنانه خبرمعنانه دکل و بامقوله زائددر اگر احسن متعدی احسن دن مأخوذایسه نه که
 خدا قولنده (لاتلقوا بأیدیکم الی التهلكة) واقعدر و یا بانعدیه ایچوندرا اگر احسن لازم احسن دن
 مأخوذایسه ای صار ذاحسن و ایکی تقدیرجه یله احسن امردر هر مخاطبه که زیدی و صفایلیه حسنله
 کویا که هر مخاطبه در که صف زیدالحسن و بو معنای اصلی * امریدن انشاء تعجبه متقول اولمشدر نه که
 مذهب سیدویهده معنای خبریدن انشاء تعجبه منقولدر * خفی دکلدز که سیدویه مذهبنده احسن ده ضمیر
 یوقدر زیرا که فاعلی مذکوردر اما اخفش مذهبنده آنده ضمیر مستتر و اردر هر مخاطبه راجع
 معلوم اوله که بونلک تحقیقی اوزه افعال تعجبک معناری واضح اولدی پس ترکیب معنی ویرملی اولسک
 ما احسن زبدا و ما اکرم زبدا * احسن بزید و اکرم بزید ترکیبله دیرز که نه عجب حسندر زیدونه
 عجب کریمدر زید معنی جهنده ایکی صورت برابردر حاصلی معنی بیاننده صفتی نه وجهله کلورسه
 آنی کتورمک کرک مثلاً ما انصره نه عجب ناصردر و ما اضربه نه عجب ضاربدر و انصربه و اضرب
 به معناده بونک کبیدر تأمل ندر * افعال المدح والذم ما وضع لانشاء مدح او ذم فنهها نم و بئس
 و شرطهما ان یكون الفاعل معرفاً باللام او مضافاً الی المعرف بها او مضمرًا بمیرا بنکره منصوبه او بما
 مثل فعهماهی و بعدذلک المخصوص و هو مبتدأ ما قبله خبره او خبر مبتدأ محذوف مثل نم الرجل زید *
 و شرطه مطابقه الفاعل (و بئس مثل القوم الذین) و شبهه متأول وقد یحذف المخصوص اذا علم مثل نم
 العبد و فتم الماهدون * و ساء مثل بئس ومنها حبذا و فاعله ذاو لا یتغیر و بعده المخصوص و اعرابه کاعراب
 مخصوص نم و یجوز ان یقع قبل المخصوص و بعده تمیز احوال علی وفق مخصوصه * افعال المدح والذم
 ما وضع لانشاء مدح او ذم فنهها ای افعال مدح و ذم ندر نم و بئس و شرطهما یعنی نم و بئس نک شرطی ان
 یكون الفاعل معرفاً باللام او مضافاً الی المعرف بها ای باللام او مضمرًا بمیرا بنکره منصوبه او بما مثل فعهماهی
 و بعدذلک ای بعد ذکر الفاعل المخصوص و هو ای المخصوص مبتدأ و مبتدأ خبری جمله اسمیه جزاه آخردر
 مبتدایه او خبر مبتدأ محذوف معطوفدر مبتدایه مثل نم الرجل زید و شرطه ای المخصوص مطابقه الفاعل
 (و بئس مثل القوم الذین کنذوا) مبتدأ و شبهه ای شبه بئس مثل القوم الذین متأول خبر مبتدأ ای قوله
 بئس مثل القوم الذین و شبهه متأول * و قد یحذف المخصوص اذا علم مثل نم العبد و فتم الماهدون و ساء مثل
 بئس * و منها حبذا ای من افعال المدح حبذا و فاعله ذای فاعل حب و لا یتغیر ای ذاو بعده ای بعد ذای المخصوص

اولدرکه خبره شروع قربه دلالت ایلیمه و بونلر درت فعلدرکه استعمالده کاده کبدر یعنی خبر لری فعل مضارعدر ان سز نحو جعل یفعل کذا و طفق یفعل کذا الخ و اوشک استعمالده کاه اولور که خبری ان ایله عسی کبی و کاه ان سز کاد کبی نحو اوشک زید ان یخرج و اوشک زید یخرج ﴿ فعلا التعجب ماوضع لانشاء التعجب وهی صیفتان ما افعله و افعله به و هما غیر متصرفین تقول ما احسن زیدا و احسن زید و لا یبینان الا بما یبنی منه افعال التفضیل و یتوصل فی الممتنع بمثل ما اشد استخراجه و اشد باستخراجه و لا یتصرف فیهما بتقدیم و تأخیر و لا فصل و اجازا لما زنی الفصل بالظرف و ما ابتدایة شکره عند سیویه و ما بعدها الخبر موصولة عند الاخفش و الخبر محذوف و به فاعل عند سیویه فلا ضمیر فی افعال و مفعول عند الاخفش و الباء للتعبدیة اوزائدة فیه ضمیر ﴿ فعلا التعجب و ماوضع وله صیفتان ما افعله و افعله به و هما غیر متصرفین تقول ما احسن زیدا و احسن زید و لا یبینان ای فعل التعجب من شیء الاستثناء مفرغ در مما یبنی منه افعال التفضیل و یتوصل مضارع مجهول فی الممتنع قائم مقام فاعل ای الذی امتنع بناؤه منه بمثل یتوصل به متعلق ما اشد استخراجه و اشد باستخراجه و لا یتصرف فیها ای فی الصیغین بتقدیم و تأخیر و لا فصل و اجازا لما زنی الفصل بالظرف و ما مبتدا ابتدایة خبر نكرة خبر بعد الخبر عند سیویه ای هو عند سیویه و ما موصولة بعدها ای بعد کلمة ماصله و موصول صله سببه مبتدا الخبر خبر مبتدأ و بوجه خبر ثالثدر مبتدأ اوله موصول خبر رابعدر مبتدایه عند الاخفش مبتدای محذوفه خبر ای هو عند الاخفش و الخبر مبتدأ محذوف خبری و به مبتدا فاعل خبر عند سیویه مبتدای محذوفه خبر فلا ضمیر فی افعال جزء شرط محذوفدر ای اذا کان كذلك فلا ضمیر فیه و جائزدرکه معطوف اوله و به فاعل جمله سنه مفعول خبر بعد الخبر ای به مفعول عند الاخفش و الباء للتعبدیة اوزائدة فیه ضمیر (محصول ترکیب) فعلا التعجب بونسخه ده تنبیه صیغه سببه و اقدر و بعض نسخه ده جمع صیغه سببه افعال التعجب عبارتله و ایکی سیده صحیحدر زیرا اگر صیغه نظر ایدرسک تنبیه مناسبدر و اگر ماده نظر ایدرسک که بوابکی صیغه اول ماده لرده در جمع مناسبدر زیرا شول فعلا که ما افعله و زنی اوزره کلمشدر تا محصوردر مثلا ما احسن زیدا و ما اکر م زیدا و ما احلم زیدا الخینه بونک کبی شول ماده که افعله به و زنی اوزره کلمشدر تا محصوردر نحو احسن زید و اکر م زید و احلم زید لیکن جمع مناسبدر که مصنفک و هی صیفتان قولنه و بعض نسخه ده و هی غیر متصرفه قولنه یعنی افعال تعجب ایکی صیغه اوزره در و متصرف دکلمدر و تعریف ایلدیکه ماوضع لانشاء التعجب دیو یعنی افعال تعجب بر نیجه فعلدرکه موضوع اولمشدر انشاء تعجب ایچون اعمدی عجبیت و تعجبیت کبیلر که اخبار تعجب ایچوندر تعریفدر خارج قالور و ما احسن زیدا و احسن زید کبیلر بوقدر برجه تعریفه داخل اولور ﴿ و افعال تعجب ایکی صیغه در برسی ما افعله در ما احسن زیدا کبی و برسی افعله در احسن زید کبی و بوابکی صیغه مبنی اولماز الا ثلاثی مجرددر که الوان و عبودن اولیه و اکر دیلر سه که بونلردن بناه تعجب ایدرلر اشد و اکثر و احسن و اقبیح مثبته توصل ایدرلر نحو ما اشد استخراجه و اشد باستخراجه و اکثر حرته و اکثر بحمرته و ما اقبیح غوره و اقبیح بعوره و بوابکی صیغه تجمیده تقدم و تأخر و فصلا تصصرف اولماز زیرا که بوابکی صیغه معنای انشا و اسطه سببه حروفه مشابهدر اعمدی لایق بودرکه بونلرده تصصرف اولیه ته که حروفه تصصرف اولماز پس جائزدرکه دیه سن ما زیدا احسن و زیدا ما احسن و ما احسن الیوم زیدا و زیدا احسن الیوم زیدا و احسن الیوم زیدا ﴿ اما ما زنی ظرفله فصلی جائز طوتمشدر نحو ما احسن بالرجل ان یصدق و ما

(ابتداء)

موضوع اولشدر قربه دلالت ایچون خبر لری یار ججه نندن و یا حصول و یا که شروع ایلیک ایچون اولکیمی یعنی اول که قرب خبره دلالت ایدر رجا جه نندن کلمه عسی در و بولکه غیره متصرفه یعنی آندن ماضی صیغه لرندن غیره کلمه عسیت کبی الخ * و بونک استعمالی ایچی وجه اوزره در * بری اولدر که فاعلی اسم محض اولور و خبری ان ایله مصدر فعل مضارع در زیر ارجا مستقبله متعلقدر و ان حرفی علم استقباله در نحو عسی زیدان بخرج * و بری اولدر که فاعلی ان ایله مصدر فعل مضارع در نحو عسی ان بخرج زید بواسعمال اوزره عسی فعل تام اولور که فاعلیله کلام تامدر و زید بوتر کیده فاعل بخرج در و اولکی استعمالده عسی فعل ناقصدر اسمه و خبره محتاج لیکن چونکه خبری ان ایله فعل مضارع در رجا ایله مناسبت جه نندن پس اول فعل مصدرله مأول اولور و بر مضاف تقدیرنه محتاج اولور عسی زید ذا خروج و یا مصدر اسم فاعل معنا سنه اوله نحو عسی زید خار جا بعض نحو یلر دیملردر که عسی استعمال اولده قارب معنا سنه در ای قارب زید الخروج و استعمال ثانیه قرب معنا سنه در ای قرب خروج زید لیکن بوندن توهم اولور که ان بخرج مفعول عسی اوله خبری اولیه و بالجمله کلمه عسی جمیع استعمالده و تقادیرده انشاء رجا معنا سنه در رجا دن خبر معنا سنه دکدر * فعل مقاربه ننگ ثانیه یعنی حصول جه نندن قرب خبره دلالت ایلمن کلمه کاددر و بونک خبری فعل مضارع اولور ان سز نحو کاد زید بخرج یعنی یقین اولدی زیدک خروجی حاصل اولغه و گاه اولور که خبرنه ان داخل اولور عسی به تشبیهها نه که عسی دن ان دوشر کادیه تشبیهها نحو عسی زیدان بخرج و کاد خبر معنا سنه در انشاء معنا سنه دکدر و کاد بر کلمه در که متصرفدر یعنی آندن مشتقات مضارع و غیر لری مستعملدر * و اذا دخل النفی یعنی هر کاهکه کادیه و سائر متصرفاته ادات نفی داخل اولسه حکمی سائر افعال کیدر نفی معناسنی افاده ایلمده نه که دیر سن ما کاد زید بخرج و لم یکن زید بخرج یعنی یقین اولماز و یقین اولمادی زید حقه فیه اصح مذهب بودر سائر افعاله قیاسله * و بعضیلر دیملر که کاد و منصرفاتی نفی دخولندن صکره اثبات افاده ایدر و بعضیلر تفصیل ایدوب دیملر که نفی ماضیده ما کاد کیده اثبات افاده ایدر و مستقبلده لم یکن کیده نفی ایچوندر که و متمسک بوسوزده قول خدادر که (فذبجوها و ما کادوا یفعلون) زیرا اکر و ما کادوا نفی افاده ایلمسه مناقض فذبجوها اولوردی و بو دلیل دلالت ایدر مذهب اطلاقک بر جزئه یعنی کاد و آنک متصرفاته نفی داخل اولسه اثبات افاده ایدر دینه و اول کیمه ننگ تمام مذهبنه که دیملدر ماضیده اثبات ایچوندر زیرا که بو کیمه به که مستقبلده نفی ایچوندر دینه دلیله احتیاج یوقدر سائر افعال دن خارج قیاسه نه که مذکور اولدی و بو متمسکدن جواب اولدر که (و ما کادوا یفعلون) نفی ایچوندر و مناقض فذبجوها دکدر زیر معنای کلام بودر که آنر ذبح ایلمدیرو ذبح ایلمزدن اول ذبح ایلمکه قریب دکلر ایدی اول تفتیشلره کوره آنر دن صادر اولشیدی و مذهب اطلاقک جزئه نایسنه متمسک اولدر که بعض فصحاء و بلغاه ذوالر مه بوبیت مذکورده نخطئه ایلمشدر در پس اکر لم یکن اثبات راح رسیس هوا ایچون اولییدی بونلرک نخطبه سنک وجهی اولمازدی و جواب اولدر که اول نخطئه ناصواب ایملشدر و جاژدر که نخطینک اعتقادی بو اوله که کادنگ و منصرفاتنگ حالی نفی ده سائر افعال کبی اولیه و کن دینک اعتقاد باطلنه کوره نخطئه ایلمش اوله قول ذوالر مه که صواب اوزره در و جاژدر مذهب اصحاب تفصیل کندی مدعا لرینک جزئه نایسندن قول ذی الرمه به تمسک ایده لر زیرا که بونده مراد نفی در مبالغه طریقیه یعنی رسیس هوا به محبت ذائل اولغه قریب اولمادی دکلمه زائل اولمق و شک بوقه زوالث قریبی نفی ایلمک ابلغدر نفی زوالدن و بو قبیلندر قول خدای تعالی لم یکنر بها یعنی قرب رؤیت یوقدر دکلمه رؤیت * افعال مقاربه ننگ و چنجیمی

و خبردر (محصول ترکیب) و يجوز تقديم خبرها عليها يعني افعال ناقصه نك خبریبنی اسماسی اوزرینه
 تقديم ائلك جائزدر بلاخلاف زیرا بونلر فعللر در و كندی معمولر نده قوت تصرفی وار كرسه مرفوع
 مقدم اولسون و كرسه منصوب لیكن بوافعال خبری كندیلری اوزره مقدم اولده اوج قسمدر * بر قسمی
 اولدر كه بالاتفاق جائزدر و اول كان دن راح به دكدر اول ترتیب اوزره كه مصنف كتابنده ذكر ائلسددر زیرا
 بونلر افعالدر مفعوله مشابهده عمل ائلكه قادرلر در مقدم اولور سهده مانع ایسه هیچ بوقدر * بر قسمی
 اولدر كه خبری كندینك اوزرینه مقدم اولوق جائز دكدر و اول شول فعل ناقص در كه اولنده كلمه ما اوله
 كرسه نافیله اولسون و كرسه صدریه اما نافیله اولنجه آنكچونكه نفی صدر کلام اقتضایدر پس لایق
 دكدر كه كندینك معمولی اوزرینه تقدم ایله و اما صدریه اولنجه آنكچونكه ماه مصدری وان
 مصدری وان مفتوحه حروف موصوله در لر كه مابعدیله هر بریمی برنسنه منزلنده در * پس
 نیچه كه موصولات اسمینك صلهسی حیرنده اولان نسنه موصوله اوزرینه مقدم اولماز بو حروف
 اوزره ده حال بویه در * اما این کیسان نحو یلردن مادام ده خلاف ائلسددر جهوره اما اول
 درت فعلده خلاف ائلامددر و آنلر ك خبریبنی مقدم ائلك جائز طوتمددر كندیلر ك اوزرینه زیرا كلمه
 ما كرسه حرف نفی در اما چونكه بر فعله داخل اولور كه معناسی نفی در و افاده نفی نفی ایلدی
 حاصلی معناسی ثبوت مستمر اولور پس كویا كه بونده نفی بوقدر بلکه بوافعال كان منزلنده در پس
 خبریبنی اوزرینه مقدم ائلك جائز اولور لیكن معتبر مذهب جهورددر زیرا كه استمرار ثبوت فرع
 نفی نفی در پس اول اصل بوافعاله ملحوظدر * قسم ثالث مختلف فیهدر نحو یلر آرا سنده اول لیس در
 بر طاقه اول قول اوزره در كه لیس نك خبری لیس اوزره مقدم اولماز زیرا لیس نفی ایچوندر و نفی
 صدر کلام اقتضایدر * و بر طاقه مقدم اولور دیدیلر زیرا لیس نك عملی فعلیت ایچوندر نفی ایچون دكدر
 نه كه سابقا ذكر اولدیدی پس كندی معمولنده كه مقدم مفعوله مشابهدر تصرف ائلكه قادر اولور
 و قول خدای تعالی (الایوم یاتیم لیس مصر و فاعنهم) دلالت ایدر تقدیمك جواز نه زیرا كه بوم معمول
 مصر و قادر كه خبر لیس در پس معمول خبر لیس اوزرینه مقدم اوله ایمدی تقدیم خبر لیس اوزرینه بطریق
 الاولى جائزدر زیرا هر برده كه معمول واقع اولمغه قبلدر اول معمول تاملی واقع اولمغه بطریق اولی
 قبلدر * افعال المقاربه ما وضع لدنوا خبر رجاء او حصولا و اخذ نافیله فالاول عسی و هو غیر متصرف
 تقول عسی زید ان یقوم و عسی ان یقوم زید و قد یحذف ان و الثانی كاد تقول كاد زید یجی و قد تدخل
 ان و اذا دخل النفی علی كاد فهو كالافعال علی الاصح و قبل یكون للثبات و قبل یكون فی الماضي للثبات
 و فی المستقبل كالافعال تمسك بقوله سبحانه و تعالی (و ما كادوا یفعلون) و بقول ذی الرمة بیت * اذا غیر
 الهجر المحمین لم یكده * رسیس الهوی من حب میه یرح * و الثالث جعل و طفق و كرب و اخذوهی مثل كاد
 و اوشك و هوی مثل عسی و كاد فی الاستعمال * افعال المقاربه ما وضع لدنوا خبر رجاء تمیز او حصولا و اخذ
 فیه ای فی الخبر یعنی خبردر فالاول عسی و هو غیر متصرف تقول عسی زید ان یقوم و قد یحذف ان و الثانی كاد
 تقول كاد زید یجی و قد تدخل ان و اذا دخل النفی فهو ای كاد كالافعال فی انه منفی علی الاصح و قبل یكون
 فی الماضي للثبات و فی المستقبل كالافعال تمسك مفعول له در قیل به و الثالث طفق و جعل و كرب و اخذوهی
 فی الافعال الاربعه مثل كاد و اوشك و هوی ای كلمه اوشك مثل عسی و كاد فی الاستعمال (محصول ترکیب) افعال
 المقاربه یعنی بر نیچه فعلكه قربه دلالت ایدر و بوافعال افعال ناقصه اخواتدر كه اسم و خبره محتاجدر لر لیكن
 افعال ناقصه دن ممتاز لر در كه بونلر ك خبر لری فعل مضارعدر ان حرفیله مصدر و یا ان سز و بونلر بر نیچه فعلدر كه

زید فقیر یعنی زید فقیر اولدی دیمکدر واصبح بوایکی معنایه نسبت فعل ناقصدر خبره محتاج اوجنبی معناسی صباح وقتنه داخل اولقدر نحو اصبحنا و امسینا و اصبح بومعنایه فعل تامدر خبره محتاج دکدر و اصبح به قیاس ایله امسی واضحی کلمه سنی * ظل و بات دلالت ایدر لر کندی لر نیک مضمون نری زمان نری و وقت لرینه مقترن اولدق لرینه یعنی جمله لر نیک مضمونی و قتلرینه مقترندر که کونوز و کجه در ننه که دیر سن ظل زید ساثر یعنی زید بتون کون بور یجی اولدی حاصلی کیدیجی اولدی و بات زید مصلیا یعنی زید بتون کجه نماز ادا ایدیجی اولدی * و کاه اولور که بوایکی کلمه صار معناسنه اولور اول ایکی وقتی ملاحظه سن نحو ظل وجهه مسودا و بات وجهه مسودا ای صار و مازال و مابرح و مافئ و ما انفک بودرت فعل ناقص کندی لر نیک خبری فاعل لر یله ثابت اولمغیچوندر یعنی خبری فاعل لر یله قائم اولمغیچوندر اولز ماندن بریکه فاعل لر ی خبری بی قبول ایلشدر یعنی خبری نه قابل اولمشدر پس مازال زید امیرا معناسی همیشه زید بکدر اولز ماندن بریکه بکلمه و حکومه قابلیت و استحقاقی اولمشدر * و بوافعالک بواستمراده سبب دلالتی اولدر که بوافعال نفی معناسنه در ننه که ظاهر در و چون بونزه ماه نایه داخل اولور معناری نفی نفی اولور و نفی نفی استمرار و ثبوتدر و اعتبار قابلیت و صلاحیت عقل حسبجه معلومدر و حرف نفی بوافعالک لازمیدر لفظا و یا تقدیرا زیرا که معنای استمرار استفاده سی بوافعالدن موقوفدر حرف نفی ک دخولنه بونزه ننه که مذکور اولدی پس کر کدر که حرف نفی مذکور اوله لفظا بو خود ظاهر در یا تقدیرا ننه که قول باری ده و واقعدر (ناله تقنو تذکر یوسف) ای لاتقنو * و مادام یعنی کلمه مادام برایشک وقتی تعیین ایلک ایچوندر خبری اسمیله ثابت اولدیغی مدتیجه یعنی برایشی و قتلر سن خبری اسمیله قائم اولدیغی وقتنه که دیر سن اجلس مادام زید جالساً مخاطبک جلوسی وقتی تعیین ایلدک زیدک جلوسی مدته یعنی زید اوتور دقچه سن اوتور دیمکدر * و بو کلمه نیک تحقیقی اولدر که لفظ ما مصدریه در و بوندن صکره کن فعل تأویل مصدرده در ای اجلس دوام جلوس زید و زمان بونده مقدر در ای اجلس زمان دوام جلوس زید و اول سبب که مادام نیک معناسی زمانه راجع اولدیکه ظرفدر بر کلامه محتاج اولدی زیرا که ظرف کلامده فضله در مستقل بالا فاده اولماز و ماه مصدریه نیک بو قمتنه ماه مدت دیر لر * و لیس یعنی لفظ لیس مضمون جمله نفی ایچوندر زمان حاضرده پس لیس زید قائم نیک معناسی زید بوزمانده قائم دکدر دیمکدر و اگر زمان حاضرله تقید ایدر لر سه اول تأکید اولور و زیاده تعیین اما بعضی وقتده اولدر که لیس نفی مطلق ایچوندر زمان حاضرده و غیریده * و یجوز تقدیم اخبارها کله علی اسمائها و هی فی تقدیمها علیها علی ثلاثة اقسام قسم یجوز و هو من کان الی راح و قسم لایجوز و هو ما فی اوله ما خلا فالابن کیسان فی غیر مادام و قسم مختلف فییه و هو لیس * و یجوز تقدیم اخبارها کله یعنی افعال ناقصه نیک علی اسمائها یعنی افعال ناقصه نیک و هی افعال ناقصه فی تقدیمهای الاخبار علیها نئی افعال علی ثلاثة اقسام * قسم رفله خبر مبتدای محذوفدر و جرله بدلدر ثلاثة دن و جمله فعلیه نعت قسمدر ای الاول منها قسم یجوز فیها تقدیم اخبارها علیها و هی من کان الی راح * و قسم لایجوز معطوفدر قسم یجوزیه و هو مبتدای موصول و یاموصوف فی اوله ظرف و ما فاعل ظرف و یا خبری مقدم مبتدای و جمله صله و یا صفتدر مایه و موصول صله سیله و یاموصوف صفتیه خبر مبتدایدر تقدیری القسم الثانی افعال التی ثبت فی اولها ما افعال ثبت فی اولها ما خلا فالابن کیسان فی غیر مادام * و قسم مختلف فییه معطوفدر قسم یجوزیه و هو ای القسم المختلف لیس مبتدای

حربہ کبی اولدی ظاهر بودرکہ قعد بومثالده ناقصدر انجق اما جاء بومثالدن غیریدہده ناقص کلمہ شدنتہ کہ
 در لر کلت البرفجاء قفزین و افعال ناقصہ جملہ اسمیہ داخل اولور لر جملہ اسمیہ نیک خبرنہ کندی
 حکم لربنی ویرمکیچون مثلاً صار کہ معناسی انتقالدر جملہ اسمیہ داخل اولدوقده زید غنی کبی خبر کہ
 غنی در اکا کندی معناسی حکمی ویرر کہ منتقل الیہ در نحو صار زید غنی زید غنی اولدی یعنی فقیر ایکن
 غنی اولدی حاصلی غنایہ انتقال ایلدی و بو کایاس ایله سائر افعال ناقصہ بی پس لفظ حکم مستدرک
 اولماز و آنک معنایہ اضافتی بیایہ اولماز و الله اعلم و بوافعال جزء اولی جملہ اسمیہ دن مرفوع ایدر لر
 فاعلیت اوزررہ و جزء ثانی منصوب ایدر لر خبر لری اولق اوزررہ و مفعولہ مشابہتله فکان تکیون
 ناقصہ یعنی لفظ کان ناقصہ اولور اسم و خبره محتاج و بوحقیقہده اوج قسمدر * بریبی ناقصہ مطلقہ
 در کہ دلالت ایدر خبری اسمیله ثابت و قائم اولدیفنہ زمان ماضیدہ کر کسه ثبوت دائمی اولسون کقولہ تعالی
 و کان الله علیما حکیمیا و یا منقطع اولہ نحو کان زید قائما * ایکنجیبی ناقصہ در صار معناسنہ کہ انتقالہ دلالت
 ایدر صار کبی نحو قولہ تعالی کان من الکافرین کبی * او چنجیبی ناقصہ در کہ اندہ ضمیر شان اولور نحو کان
 زید عالم ای کان الشان زید عالم * کان نامہده اولور ثبوت و حصل معناسنہ کہ فاعلیله کلام تام اولور خبر ایستز
 نحو کانت الکائتہ ای حصلت الحادۃ * زائدہده او اور لفظا و معنی نہ کہ قول شاعرده و اقدر * بیتہ
 جیاد بنی ابی بکر تساما * علی کان المسومة الغراب * و یالفظ جهندن زائددر انجق نہ کہ در سن ما کان احسن
 زیدا ای ما احسن زیدا کان بوندہ بحسب لفظ زائددر اما معنی جهندن دلالت ایدر کہ تعجب زیدک
 حسندندر زمان ماضیدہ بنہ آنک حسندن زمان حالده * و صار للانتقال و اصبح و امسی و اضحی
 لاقتزان مضمون الجملة بأوقاتها و بمعنی صار و تکیون تامہ و ظل و بات لاقتزان مضمون الجملة بوقتیما و بمعنی
 صار و مازال و مابرح و مافتی * و ما انفک لاستمرار خبرها لفاعلها منذ قبله و یلزما التنی و مادام لتوقيت
 امر بمدة ثبوت خبرها لفاعلها و من ثمه احتاج الی کلام لانه ظرف و لیس لنی مضمون الجملة حالا و قبل
 مطلقا * و صار للانتقال یعنی صار بر حالدن بر حالہ انتقالہ دلالت ایدر و اصبح و اضحی و امسی
 لاقتزان مضمون الجملة باوقاتها یعنی اوقات اصبح و اضحی و امسی و بمعنی صار معطوفدر لاقتزان جملہ *
 و تکیون تامہ ای هذه الافعال تکیون لاقتزان الجملة و تکیون تامہ و ظل و بات لاقتزان مضمون الجملة بوقتیما
 ای ظل و بات و بمعنی صار و مازال مبتدأ و مابرح و مافتی * و ما انفک لاستمرار خبرها لفاعلها خبر مبتدأ و ضمیر لر
 افعال مذکورہ راجعدر منذ مبتدأ اول مدة معناسنہ قبلہ فعل و فاعل و مفعولہ خبره مبتدأ و ضمیر فاعل
 عائددر فاعلها و ضمیر مفعول عائددر خبرها یہ تقدیری اول المدة استمرار خبرها لفاعلها زمان قبولہ ایہ
 * و یلزما التنی یعنی بوافعالہ حرف نفی لازم در و مادام لتوقيت امر بمدة ثبوت خبرها لفاعلها و ضمیر لر
 دام یہ عائددر کلمہ تا و یلیله * و من ثمه احتاج ای مادام الی کلام لانه ای مادام ظرف و لیس لنی مضمون الجملة
 حالا منصوبدر ظرفیتله و ماملی بوندہ لنی در و قبل مطلقا معطوفدر لیس لنی مضمون الجملة بہ تقدیری
 لیس مضمون الجملة فی الحال قبل لیس لنی مضمون الجملة نفیا مطلقا حالا و غیرها پس بو تقدیر جه
 مطلقا مصدر محذوفہ صفت اولور و جائزدر کہ مفعول مطلق اولہ ای اطلقت التنی اطلاقا (محصل
 ترکیب) صار انتقال ایچوندر بر صفتندن بر صفتہ نحو صار زید غنی او یا حقیقتندن حقیقته نحو صار الماء حجرا *
 * و اصبح و امسی و اضحی بو اوج کلمہ نیک هر بریبی او چر معنایہ کلمہ شدنتلا اصبح نیک اولکی معناسی آنک
 جملہ سنک مضمونی زمان صباحہ مقرر اولمقدر نحو اصبح زید غنی یعنی زید صباح و قندہ غنی اولدی
 ایکنجیبی معناسی صار معناسنہ در یعنی انتقال بر حالدن بر حالہ صبح وقتنی ملاحظہ سز نحو اصبح

(زید)

الاسمية خبر بعد الخبر اى الافعال الناقصة تدخل عليها لاعطاء الخبر مصدر مضافر مفعول اوله و فاعل
افعال الناقصة در حکم معناها مفعول ثانی و ضمیر معناها ده مانند افعال و لاعطاء قولى تدخل به متعلق
تقدیرى الافعال الناقصة ما وضع اكدنا تدخل على الجملة الاسمية لان يعطى هذه الافعال الخبر حکم معناها
من اثبات اونى و انتقال او دوام او توقيت فترفع اى هذه الافعال الاول و تنصب الثانى فكان لفظى
مراد مبتداً تكون ناقصة خبرى ثبوت خبرها مبتداى محذوفه خبر در اى هو بچى ثبوت خبرها و ضمیر
مانند در کان به کلمه تا و یلیله ماضیا حالدر خبر هادن که معناده فاعلدر زیرا ثبوت فاعلته مضاف مصدردر
و دائماً نعت ماضى در او منقطعاً معطوفدر دائماً اوزرینه و بمعنی صار معطوفدر ثبوت خبرها به
و یکون فیها اى فى کلمة کان ضمیر الشان و تكون اى کلمة کان تامة بمعنی ثبت بوجه معطوفدر و تكون
ناقصه جله سنه و زائده معطوفدر تامة لفظنه (محصول ترکیب) افعال ناقصه بر نیچه فعلدر که
موضوع اولش کندی فاعلربنى بر صفت اوزره ثابت و قائم و مقرر قیلیمغیچون و افعال تامة بر نیچه
فعلدر که موضوع اولش بر صفت ایچون فاعلنى اول صفت اوزره مقرر قیلیمغله یله * پس افعال تامة
ده موضوع له مجموع صفت اولور فاعلى اول صفت اوزره مقرر و ثابت قیلیمغله یله اما افعال ناقصه ده
موضوع له مجرد فاعلى صفت اوزره مقرر قیلیمقدر مجموع مرکب صفت و تقریر فاعلدرن ذکر * پس
بوتفسیر اوزره افعال ناقصه افعال تامة به داخل اولماز و تفصیل کلام بودر که فعل تام ضرب کبی مثلا
دلالت ایدر بر معیت معنایه که غیره مسند اولغه صالح اوله و اول معنائک نسبتنه دلالت ایلده و اول
نسبتک زمانه پس مداول ضرب اوج نسبتنه بی مشتمل اوله فعل ناقص کان کبی دلالت ایلر بر معیته که
انک مسند اولغه صلاحیتی اوله بلکه دلالت ایدر مجرد نسبت زمانه نسبت ایله پس آنک معنایى فعل
تامک معناسندن بر جزله ناقص اولور و بوجه تندن فعل ناقص کندی فاعلیله کلام تام اولماز بلکه
محتاج اولور آنکله بر نسنه بی ذکر ایلکله که مسند اولغه صلاحیتی اوله مثلا کانک هرگاه که معنایى
ثبوت شیء فى نفسه اوله اول کان تامة اولور و فاعلیله کلام تام اولور و هرگاه که مراد آندن فاعلى
بر صفت اوزره اولقدر که اول صفت معناه کان دن خارجدر اول کان ناقصه اولور نحو کان زید قائما
مراد کان دن بونده وجود زید ذکر فى نفسه تا کیم کان تامة اوله بلکه مراد زیدک صفت قیام اوزره
اولسیدر و تاقیام مذکور اولیه کلام تمام اولماز و سیویه کندی کتابنده افعال ناقصه دن درت مثال
کتور و بدمشدر هر فعل که بودرت فعل اسلوبنده کور اولده فعل ناقص در و محتاجدر خبره و مصنف
رحم الله اون یدى مثال صریحاً ذکر ایلشدر که افعال ناقصه در دیو و دیمشدر جاه دخى فعل ناقص اولور
ماجات حاجتک کبی یرده ا کر کلمه مانافیه ایسه ضمیر جات بر مؤنثه راجعدر که ماتقدمه مذکور
اولشدر و حاجتک خبری اوله یعنی مذکور مؤنث سنک حاجتک مقدار نیجه کلمدی یعنی سنک احتیاجک
آندن زیاده به در و ا کر کلمه ماستفهامی اولور سه معنی بویه اولور ای حاجت جات حاجتک جات
ضمیری راجع اولور مانک معنایه که مؤنثدر و حاجتک خبری و جائزدر که تأییدلغی خبر اعتباریه
اوله ته که من کانت امکده واقعدر بوخوار جک اول قولیدر که ابن عباسه دیدی حضرت امام هایدن
آلمه آلچیلکله واردی یعنی ماجات حاجتک یا ابن عباس دیدیلر * ینده مصنف رحم الله دیدیکه قعدت ده
ضلی ناقص کلشدر قول امر ایدده که ارف شفرته حتى قعدت کا ئها حربة * شفر قلیجه و بیوک پچاغه دیرلر
ارهاق یله مکهد دیرلر حربه یارم نیرمه دیرلر اما بونده مراد مشهور بر اقدر یعنی شفره سنی شویله یلدی که

دبیلرکه بیان ایدرکه خلاف معناد اوزره در و فاعله متعلقدر ایکنجی ضمیری لفظ نفسه تبدیل ایدرلر
 و دبرلر ضربت نفسی و ضربت نفسک و زید ضربت نفسه تا کیم لفظ نفسی سامع اشتمکله بیله که بوفعل
 خلاف معناد اوزره دروا کرخلاف معناد اوزره اولسیدی لفظ نفس اولماق کرکایدی و بو حکمک افعال
 قلوبده سببی اولدرکه معناسی افعال قلوبک علمدر و یاظن و کشینک علمی و ظنی کندی افعال و صفاتنه
 تعلق ایلک اولی و اخلیدر پس علمتی منطلق کبیده اول و هم اولماز که سامع خلاف مقصود فهم ایلیه
 و علمتی اخفدر علمت نفسی دن پس جائز اولور * و بعض افعال قلوبک برغیری معناسی دخی واردر که
 اول بعض اول معنی سیبله بر مفعوله تعدی ایدر انجق مثلاظنات اهمیت معناسنه اولدقده بر مفعول آلور
 و علمت معرفت معناسنه بر مفعول آلور و تفصیل بونده اولدر که آنکلایش ایکی قسمدر بریسی بر شیشی نفسنده
 و ذاتنده بیلکدر بر سیده بر شیشی بر صفت اوزره بیلکدر و علم بواکنجی معناده چوق مستعملدر
 پس علم ایکی شینک بیننده بر نسبت اولور یعنی ایکسینه بیله متعلق اولور و اول ایکی شیء بیله انک
 مفعولی اولور و گاه اولور که علم اولکی معنایه کاور ایدمی بو تقدیرجه بر مفعوله تعدیه ایدر معرفت
 کبی و اگر عرفانی معنای ثانیده استعمال ایدر لسه جائزدر * پس ایکی مفعوله متعدی اولور علمت
 کبی لیکن مشهور عرفتده معنای اولدر و علمتده غالب معنای تاثیرینه بونک کبی رأیت ابصرت
 معناسنه بر مفعوله متعدی اولور یعنی رؤیت قلبی که علمدر ایکی مفعول آلور و رؤیت بصری بر مفعوله
 متعدی اولور * نه بونک کبی و جدت صادقت معناسنه بر مفعول آلور شنه که دیر سن و جدت الضالعه ای
 اصبتها و صادقتها اما هر گاه که وجدان الشیء علی صفة اولسه ایکی مفعوله تعدیه ایدر و جدت زیدا
 عالما کبی * پس و جدت دخی ایکی معنایه کاور بریسی و وجدان الشیء علی صفةدر و بریسی و وجدان
 الشیء فی نفسه اولکیسی ایکی مفعوله تعدیه ایدر و ایکنجیسی بر مفعوله * الافعال الناقصة ما وضع
 لتقرر الفاعل علی صفة وهی کان و صار و اصبح و امسى و اضحی و ظل و بات و آض و طاد و غدا و راح
 و مازال و ما برح و ما فتی و ما انفک و ما دام و لیس و قد جاءت ما جاءت حاجتک و قعدت کأنها حربة تدخل
 علی الجملة الاسمية لاعطاء الخبر حکم معناها فترفع الاول و تنصب الثاني مثل کان زید قائما فكان تكون ناقصة
 لثبوت خبرها ماضیا دائما أو منقطعا و بمعنى صار و یكون فیها ضمیر الشان و تكون تامة بمعنى ثبت و زائدة *
 الافعال الناقصة ما وضع لتقرر الفاعل علی صفة وهی ای الافعال الناقصة کان و صار و اصبح و اضحی
 و امسى و بات و ظل و آض و رجع ای صار و عاد ای صار و غدا ای ظل و راح ای بات و مازال و ما انفک و ما
 فتی و ما برح و ما دام و لیس و قد جاءت ما جاءت حاجتک و قد جاء یعنی تحقیق و وارد اولدی لفظ جاء یعنی تقریر
 الشیء علی صفة ما جاءت حاجتک ترکیبنده و جاءته ضمیر اسمی و حاجتک منصوب خبری و ما استفهامیه
 و جاءته ضمیر مآئدر که مایه و تأنیثی معناده حاجتدن عبارت اولدیغی ایچون در تقدیری ای شیء جاءت
 حاجتک و جائزدر که مانفی ایچون اوله و جاءت مسند اوله ذکری مقدم شیء ضمیرنه مثلا بر معین شینه
 محتاج اولسک صکره بوشی * حاجتک مقدار نجه حاصل اولسه دیر سن ما جاءت هذه علی قدر حاجتک
 و بعضیلر حاجتی مرفوع جاهته اسم او قودیلر و مائی مقدم خبری کذا فی بعض الشروح و قعدت ای صارت
 کأنها حربة اصلی و قد جاء لفظ قعد ایضا فی قول الاعرابی ارهف شفرته حتی قعدت کأنها حربة و ضمیر
 قعدتده اسمیدر شفرته مآئدر و کأنها حربة محلامنصوب اسمی و بوجه معطوفدر ما جاءت حاجتک
 جمله سنه محلامرفوع اولور زیرا اولکی جمله فاعل و اقدر جاهته ظاهرا تقدیرا دکل تدخل علی الجملة

(الاسمية)

یعنی ابصرت و وجدت یعنی اصبت هر بریسی فظننت یعنی اهمیت کبیدرا عرابده (محصول ترکیب) افعال القلوب یعنی بر نیچه فعلدر که کوکله متعلقدر و کوکله صادر در جوارح و اعضاء دگل یعنی ظاهر عضولدرن صادر اولماز و اول یدی فعلدر که اوچی علم معناسنه در علت و رأیت و وجدت و اوچی ظن معناسنه در ظننت و حسبیت و خلقت و بریمی گاه علم معناسنه کلور و گاه ظن معناسنه و اول زعمت در اعتقدت معناسنه کر کسه اعتقاد ظنی و کر کسه اعتقاد علمی اولسون و بو افعال جمله اسمیه به داخل اولور که بیان ایدلر که اول جمله علمدنی صادر اولمش بو خسه ظندنی مثلا هر گاه که دیک زید قائم احتمالی وار که بو حکم سندن علم جهندن صادر اوله و احتمالی وار که ظن جهندن اوله و هر گاه که دیک علت زید قائم معلوم اولدیکه علمدندر و هر گاه که ظننت زید قائم دیک معلوم اولور که ظندندر پس بو افعال کلام ایکی جزئی بیله که مبتدا و خبر ایدلر مفعولیه منصوب ایدلر و من خصائصه یعنی افعال قلوبه مخصوص احوال دندر که بر مفعولی اوزرینه اقتصار جائز دکدر یعنی بر مفعولی مذکور اوله و بر مفعولی نسیا منسیا محذوف اوله جائز دکدر زیرا معلوم اولدیکه یامسند مسند الیه سنر و یامسند الیه مسند سنر قالمق لازم کلور لیکن قرینه ایله حذف جائزدر اگر چه که قبلدر نه که یکدی اما ایکی مفعولی بیله نسیا منسیا حذف ایلک جائزدر اما اعطیت باندن ایکی مفعولی بیله و باری نسیا منسیا حذف ایلک جائزدر نه که یکدی * افعال قلوبک جمله خصائصندندر الفا جائز اولق یعنی لفظا و معنی عمدن اهمال ایلک شول زمانه ایکی مفعولی بیننه توسط ایلده و یا ایکی سندن تأخر ایلده نه که دیر سن زید علت منطلق و زید قائم علت بو ایکی صورتده اعمال جائزدر و ابطال عمل لفظا و معنی جائز و بو افعال معنی جهندن ظرف اولور لر و مبتدا و خبر کندی حالنده باقی قالور لر کلام نام کویا که دیر سن زید فی علمی قائم و زید قائم فی علمی و غیر الفاظده الغاء جائز دکدر * و جمله خصائصندندر افعال قلوبک تعلیق یعنی بو افعال علمی و جوبا ابطالدر لفظا معنی دکدر استفهامدن و نفی دن و لام ابتدادن اول واقع اولسه در نه که دیر سن علت ازید قائم ام عمرو و علت مازید قائم و علت ازید قائم بو صورتلرده و اجبدر که افعال قلوبک علمی لفظده باطل اوله تا کیم صدارت استفهام و حرف نفی و لام ابتداء باطل اولده اما معنی جهنده عمل باقی قالور و اول ایکی جزء محلا منصوب اولور مفعولیه پس کویا که دیمش سن علت احد هما بعینه قائم و علت زید غیر قائم و علت زید قائم * پس الغاء و تعلیق بیننده فرق ایکی جهندن بریسی اولدر که الغاء جائزدر و واجب دکدر و تعلیق و اجبدر ایکنجیمی اولدر که الغاء ابطال عملدر لفظا و معنی و تعلیق ابطال عملدر لفظا معنی دگل * دخی جمله خصائصندندر افعال قلوبک که فاعل و مفعول ضمیر لر متصل اوله بر شینه راجع نه که دیر سن علتی منطلقا و علتک منطلقا و زید علتک منطلقا اما غیر افعاله بو جائز دکدر ایدمی جائز دکدر که دیه سن ضربتی و لا ضربتک و لا زید ضربه شو قصدله که ضربه تک فاعلی ضمیر مستقر اوله زیده راجع ضمیر مفعولده ا کاراجع اوله و بو حکمک عدم جواز تک سببی غیر افعاله اولدر که فعل افعال جوارحده اکثر فاعلک غیرنه تعلق ایدر مثلا ضرب زید غالب اولدر که زیدک غیرنه تعلق ایدر نفس زیده دگل پس اگر سن ضربتی دیک سامع بو عبارتدن ضربتی معناسنی فهم ایدر زیرا فعل جوارح اکثر فاعلک غیرنه تعلق ایدر و ضمه ندادنده متبینه اولماز که مقصود معنادر غالبه خلاف و یا سامع حرکت تأدن فقلتی جهندن پس تصور ایدر که تام فتوحدر تا کلام سن غالب اوزره اوله یا خود تصور ایدر که متکلمدن سهو واقع اولشدر که قحّه تار بنه ضمه ایله تلفظ ایدمی * پس هر گاه که افعال جوارحده

اول بری مسند و بری مسند الیه در علت زیدا قائما کبی و بوقسمده جائز دکلدر که بر مفعول اوزره
 اقتصار ایدهلر و واول بر مفعولی نسیا منسیا حذف ایدهلر زیرا که یامسند الیه مسند سز و یامسند
 مسند الیه سز قاق لازم کلور بوا یسه باطلدر لیکن ایکی مفعولک بریسی حذف ایلک مراد و مقصود
 ایکن قرینه قائم اولدوده جائزدر اگر چه استعمالده آذر و جائزدر کیم مفعول ثانسی مفعول اولک
 غیر ی اوله بحسب ذات و آرا لرنده فعل تعلقندن اول ارتباط اولیه اعطیت و اخواتی کبی *
 و بونده ایکی مفعولک برینی نسیا منسیا حذف ایلک جائزدر نه که اعطیت زیدا دیرسن و معلوم
 دکلدر که اکانه و پردیکک و یا دیرسن اعطیت درهما و مراد دکلدر کیه و پردیکک اما ایکی مفعولی
 یله حذف ایلک بوا یکی قسمده یعنی باب علت و اعطیت ده نسیا منسیا جائزدر * او چنجیمی اولدر که
 اوج مفعوله تعدیه ایدر و بواسعمالده آذر و بوقسمده اصل اعلم و آری در که افعال همزه سی سببیه
 بر مفعول دخی زیاده اولدی علم و آری ایکی مفعولی اوزرینه و اول مفعول که همزه واسطه سببیه زیاده
 اولدی اکا مفعول اول دیرلر و آنک حذفی نسیا منسیا جائزدر اعطیت بونده کبی اما ایکنجی و او چنجی
 مفعول لریک برینی نسیا منسیا حذف ایلک جائز دکلدر زیرا که بوا یکی یله حقیقتده علت باینک
 ایکی مفعولدر * پس اگر بری اوزره اقتصار ایدر لسه مذکور محذور لازم کلور و اما آخر دن آخره
 و ارنجه افعال اوج مفعول آمده اصل دکلدر بلکه آنلرک اوج مفعوله متعدی اولدقلمی معنای اعلامی
 مشتمل اولدقلمی جهتندر * افعال القلوب ظننت و حسبت و خلعت و زعمت و علت و رأیت و وجدت
 تدخل علی الجملة الاسمية لیان ماهی عنه فنصب الجزین و من خصائصها انه اذا ذکر احدهما ذکر
 الاخر بخلاف باب اعطیت * و منها انه يجوز فيها الالف اذا توسطت او تأخرت لاستقلال الجزین کلاما
 بخلاف باب اعطیت مثل زيد علت قائم * و منها انها تتعلق قبل الاستفهام و النفي و اللام مثل علت ازید
 عندک ام عمرو * و منها انه يجوز ان يكون فاعلها و مفعولها ضمیرین لشیء واحد مثل علمنی منطلقا
 و لبعضها معنی آخر تعدی به الی واحد فنظنت بمعنى انهمت و علمت بمعنى عرفت و رأیت بمعنى ابصرت
 و وجدت بمعنى اصبت * افعال القلوب مبتدا ظننت بدلدر و یا خبر مبتدای محذوف در ای وهی ظننت
 و حسبت و خلعت و زعمت و علمت و رأیت و وجدت معطوفلدر ظننت به تدخل علی الجملة الاسمية خبر مبتدأ
 و یا خبر مبتدای محذوف ای وهی تدخل علی کذا و خبرا افعال القلوب کذا و کذا لیان ماهی عنه تدخل به متعلق
 یعنی تدخل هذه الافعال علی الجملة الاسمية لیان ما يكون تلك الجملة عبارة عنه من ظن او علم * و ممکندر بروجله
 دخی تقدیر ایلک ای تدخل تلك الافعال علی الجملة الاسمية لیان الشیء الذي يكون تلك الافعال مشتقة عنه
 یعنی علت لاجل بیان العلم و ظننت لیان الظن فنصب الجزین و من خصائصها انه اذا ذکر احدهما ذکر
 الاخر ای احد المفعولین ذکر الاخر بخلاف باب اعطیت * و منها ای و من خصائصها يجوز فيها الالف
 اذا توسطت او تأخرت لاستقلال الجزین کلاما بخلاف باب اعطیت مثل زيد علت قائم * و منها ای و من
 خصائصها انها افعال قلوب تتعلق ای بطل عملها قبل الاستفهام و النفي و اللام مثل علت ازید عندک ام عمرو *
 و منها ای و من خصائصها انه ای الامر و الشان يجوز ان يكون فاعلها ای فاعل افعال القلوب و مفعولها
 فاعله معطوف ضمیرین لشیء واحد خبر یكون در نحو علمنی منطلقا و لبعضها مقدم خبر معنی و آخر مبتدا
 او بعضها ضمیری عائد در افعال قلوبه آخر نعت معنی در تعدی ای البعض به ای بذلك المعنی الی مفعول
 واحد جمله فعلیه صفت بعد الصفتدر معنایه فنظنت مبتدأ بمعنى انهمت خبری و علمت بمعنى عرفت و رأیت

(بمعنی)

اول اوج وجه آمده جاری اوله * وا کر مینی للمفعول اول یحقی فعل مستقبل اولورسه اولی که حرف مضارع تدر مضموم ایدر لر اکر مضموم اولمازسه و آخر ینک ماقبلنی مفتوح ایدر لر اکر مفتوح دکل ایسه نحو ینصر ویضرب و یعلم اولکینک ضمیمه اکتفا ایلدیلر زیرا که بکرم و بدحرج و بفرح و یضاربده معلوم مجهوله مشتبه اولور آخر ینک ماقبلی قحیله ده اکتفا ایلدیلر زیرا یعلم کبیده مجهول معلومه مشتبه اولور * و معتل العیندن مضارعک عینی مجهولده الفه قلب اولور پس بقول ده و بیبع ده یقال و بیاع دیر سنکه اصلی بقول و بیبع ایدی و او حرف علت متحرک ماقبلی حرف صحیح ساکن نقل حرکت بر ماقبل ایلدیلر و او متحرک فی الاصل ماقبلی مفتوح الان الفه قلب ایلدک یقال اولدی بیاع ده بونک کبی اعلال اولدی * نه بونک کبیدر حال ینختار و ینقادده که اصل ینخیر و ینقود ایدی و اوله یا متحرک ماقبلی مفتوح الفه قلب ایلدیلر ینختار و ینقاد اولدی * نه بونک کبیدر حال یقال و یقام و یستخارده کی اصلی بقول و یقوم و یستخیر ایدی و اوله یا متحرک ماقبلی حرف صحیح ساکن نقل حرکت بر ماقبل ایلدیلر و اوله یا متحرک فی الاصل ماقبلی مفتوح الان الفه قلب ایلدک یقال و یقام و یستخار اولدی معلوم اوله که بناه مجهولی متعدبدن بناه ایدر لر و بوظاهر در فعل لازمده بناه ایدر لر چنکم فعل لازمی مفعول بهدن غیری مفعوله اسناد ایدر لر المتعدی و غیر المتعدی فالتعدی ما یتوقف فهمه علی متعلق کضرب و غیر المتعدی بخلافه که تعدو المتعدی یکون الی واحد و اثنین کضرب و اعطی و علم و الی ثلاثة کاعلم و اری و اخبر و خبر و انبأ و نبأ و حدث فهذه مفعولها الاول کفعلول اعطیت و الثاني و الثالث کفعلولی علت * المتعدی خبری محذوف مبتداً و یا خبر در مبتداسی محذوف ای منه الفعل المتعدی و یا هذا بیان فعل المتعدی و غیر المتعدی المتعدی به معطوف فالتعدی ما یتوقف فهمه ای فهم معنی ذلك الفعل علی متعلق لامک قحیله ای علی شیء یقع علیه کضرب و غیر المتعدی بخلافه که تعد و المتعدی یکون الی واحد و اثنین کضرب و اعطی و علم و الی ثلاثة کاعلم و اری و انبأ و نبأ و اخبر و خبر و حدث و هذه مبتداً مفعولها مبتدای ثانی الاول نعمت ثانی کفعلول اعطیت خبر ثانی و ثانی خبریله خبر اولدر و الثاني مبتداً و الثالث اکامعطوف کفعلولی علت خبر مبتداً و بوجه معطوف قدر مبتدای اوله خبر و واقع اولان جمله به (محصول ترکیب) المتعدی و غیر المتعدی یعنی فعل ایکی قسمدر متعدی و غیر متعدی متعدی شول فعلدر که آنک فهمی موقوف اوله متعلقه نحو ضرب که تعلق و ار مطلوبه بر وجهله که فهم ضرب بی فهم مضروب بحالدر و اول متعلقه مفعول به دیر لر و غیر متعدی شول بر فعلدر که آنک فهمی متعلق فهمنه موقوف اولیه قمد کی که آنک هیچ متعلق یوقدر که آنک فهمی اول متعلق فهمنه موقوف اوله اگر چه قعودک زمان و مکان و هیئت فاعله تعلق و اردر لیکن آنک فهمی بو متعلقات سز ممکندر حاصلی اکر فعاک فهمی موقوف ایسه فاعلدن غیر ینک فهمنه اول فعله متعدی دیر لر و اول غیره مفعول به دیر لر اما اکر فعاک فهمی فاعلدن غیر ینک فهمنه موقوف دکل ایسه اکا غیر متعدی و لازم دیر لر و فعل لازم متعدی اولور همزه افعاله اکرمت زید اکی و تضعیفه فرحته کبی و الف فعاکله ایله ماشینه کبی و سین استعماله استخرجه کبی و حرف جرله ذهبته کبی * و متعدی منقسمدر اوج قسمه بر بیسی بر مفعوله تعدیه ایدندر نصر و ضرب و طلب کبی و بوقسم استعمالده چوقدر ایکنجیسی اولدر که ایکی مفعوله تعدیه ایدر بوده ایکی قسمدر زیرا که مفعول ثانی سی جائزدر که بحسب ذات عین مفعول اولدر و افعال قلوب کبی که آنلرک مفعول ثانیسی عین مفعول اولی اولور و اکامستند اولور و

مع التاء مقدره متعلق خوف اللبس مفعول له * ومعتل العين مبتداً الا فصح مبتداء ثاني
 قيل خبر ثاني وبو نائبه خبر اولدر و رابط محذوفدر وبيع قبل به معطوف وجاء الاشمام والواو
 ومثله اي مثل قيل وبيع باب اختير وانقيد دون استخير واقيم * وان كان اي الفعل مضار ماضم اوله
 اي اول الفعل وقبح ما قبل آخره اي آخر الفعل ومعتل العين يقلب فيه اي بصير العين فيه الفا
 (محصول تركيب) فعل مالم يسم فاعله يعني فاعلي ذكر اوليان مفعولت فاعلي بر فاعلدرکه فاعلني حذف
 ايدرلر ومفعولدردن بر مفعولي قائم مقام فاعل طو تارلر وانك اعرابني اول مفعوله ويررلر وطريق بونده
 بودرکه اگر فعل ماضي اولورسه اولني مضموم ايدرلر و آخرينك ماقبلني مكسور ا کر مكسور
 اولمازسه نحو نصر و علم و شرف و اکرم و فرح و دحرج آخرينك ماقبلنك کسريه اکتفاء ايلديلر
 زیرا که التباس لازم کاور معلومه مجهول بيننده علم کيلرده اولك ضميله ده اکتفاء ايلديلر زیرا اکرم
 مثلنده اکرا کرم ديسلر اکرم که مضارع مجهولدر ا کا ملتبس اولور بوشول ماضينك حکميدرکه
 اولي همزه وصل و تا اوليه اما همزه وصل اولورسه استخرج کي همزه وصله حرف ثاني يله
 مضموم التلک کزیرا اگر حرف ثالث مضموم اولما سه و همزه وصل درجده ساقط اولسه
 ماضينك صيغه مجهولي صيغه امر مخاطبه مشبه اولوردی الاستخرج کي ده ينه بونک کي در اخواتي
 حالي نحو انطلق و اقتدر و غيزی اخواتي ينه بونک کي اگر اولنده تا اولورسه نحو تفعل و تقاعل
 و تفعلل ايکنجی حرفي تابله يله مضموم التلک کزیرا نحو تصرف و تضارب زیرا اگر ايکنجی
 حرف مضموم اولما سه و تصرف ده تصرف ديسلر تفعليل بانك معلومنه مشبه اولوردی
 صرف کي و اگر تضارب ده تضارب ديسلر مفاعله بانك مضارع معلومنه مشبه اولوردی
 اگر تدحرج ده تدحرج ديسلر دحرج بانك مضارع معلومنه مشبه اولور مخفي اوليه چونکه
 فاعل ده حرف اول مضموم اوله الف واوه قلب اولور ينه بونک کي تفاعل ده چونکه ايکنجی
 حرفي مضموم اوله الف واوه قلب اولور * ثلاثي مجردك معتل العينينده اوج وجه وار بریسی
 افصحدرکه قبل وبيع درکه اصلنده قول وبيع ايدي ضمدن صکره و او اوزره کسره ثقیل اولديغي
 ایچون ماقبلنده قافه نقل ايلديلر بعد سلب حرکت قاف و اوسا کن ماقبلي مکسور اولديغي ایچون
 ياه قلب ايلديلر قبل ديديلر وبيع نکرده اصلي بيع ايدي يا اوزره کسره ثقیل نقل حرکت بر ماقبل ايلديلر
 بعد سلب حرکت ماقبل بيع اولدی * وجاء الاشمام يعني مذکور اجوف و اویده و یا یئده اشمامه کلشدر
 اشمام اولدرکه فانک کسره سنی ضمه يه ميل ايندير سن که واوه ميل ايليه و اوده کلشدر قول کي فانک
 ضمی و واوک سکونيله و بوع ياه واوه قلب اولدی ماقبلي مضموم اولديغي ایچون * ينه بونک کي
 افعال و انفعال بانك اجوفنده اوج وجه جائزدر نحو اختير و انقيد که اصلي اختير و انقود ايدي
 افصح ذکر اولان اعلا لدر و متوسطی يعني اشمام اولدرکه همزه يي ينه مضموم او قويه سن
 و تا و قافي اشمام ايليه سن يعني تير و قيد و قيل و بيع کي اوج وجهله او قويه سن ليکن ججهندن ضعيف
 اختور و انقوددر * اما افعال بانندن و استفعال بانندن معتل العين نحو اقيم و استقيم بونده بر وجهندن
 غيری جائز دکلدر زیرا که اقيم اصلي اقوم ايدي و او اوزره کسره ثقیل نقل حرکت بر ماقبل ايلديلر
 و اوسا کن ماقبلي مکسور ياه قلب ايلديلر اقيم اولدی و استخير اصلي استخير ايدي يا اوزره کسره ثقیل
 نقل حرکت بر ماقبل ايلديلر استخير اولدی پس بوايکي بانک ثلاثي معتل العينه مناسبی بودر تا کيم

(اول)

اکرم (محصول ترکیب) الامر صیغه مجهول اصطلاحاً حنده امر هم غائب وهم مخاطب به اطلاق ایدر لر معلومته و مجهولته لیکن امر حاضرک معلومته امر بالصیغه دیر لر و اول اوچنه امر بالحرف دیر لر که اول حرف لام در و لفظ امر هر کاهکه مذکور اولور آدن متبادر اولان امر حاضر معلومدر ائک ایچون مصنف الامر صیغه یطلب بها الفعل دینی و شک یوقکه صیغه متناولدر اقسام اربعه یه و فاعل قیدیه امر غائبک و حاضرک مجهولاری خارج قالدی و مخاطب قیدیه امر غائبک معلومی خارج قالدی و یحذف حرف المضارعة قیدیه خارج قالدی امر فاعل مخاطب که لامله اوله نته که قراءه شاذده وارد (فلذلک فلتفرحوا) قیاس بوایدیکه خطاب تقدیریه فافرحوا دینلیدی و حکم آخره ای حکم آخرامر فاعل مخاطب حکم مجزومدر یعنی نیچه که صورت جزومه کاه حرکت و کاه حرف علت و کاه نون حذف اولور بونده بویه حذف اولور نحو اضرب و اغزوارم و اخش اضربا اغزوا لیکن بو حذف جزم قبیلندن دکدر زیرا که بوا امر مبنی الاصل قبیلندندر ماضی کبی و شول مشابعت که فعل مضارعی ائک ایچون معرب المشلدر بوا مرده باقی دکدر اما چونکه بوا امر اول اوج قسمله که مجزومدر در مشارکدر معنای امریتده و طلب فعلده بونک آخرنک حکمی حکم مجزوم اولدی * و کوفیلر قنده امر فاعل مخاطب مجزومدر و لام امر آنده مقدردر اما بصریلر قنده بوا مر موقوفدر مجزوم دکدر و بومذهب صوابه یقینر کدر زیر این العلماء منصوردر * فان کان بعده ما کن یعنی صیغه امر اشتقاق ائلنک طریق اولدر که حرف مضارعتی حذف ایدر لر پس اگر مابعدی متحرک اولور سه آخرینه جزم حکمی و بر لر و باقسنی امر ایدر لر ایدی تعددن عد و تضاریدن ضارب و تکریم دن کرم و تدرج دن دخرج و تدرج دن تدرج و تنصرف و تنصرف دیر لر و چونکه بوقسم ظاهر ایدی ذکر اولمادی * و اگر حرف مضارعتک مابعدی ساکن اولور سه و اول مضارع درت حرفی اولماز سه یعنی افعال بائندن اولماز سه اول صورتده برهمزه وصل زیاده ائلک کرک تا کیم ابتداء بالساکن متعذر اولیه و اول همزه مضموم اولور اگر ساکنک مابعدی مضموم اولور سه اگر چه حتی مکسور اواق ایدی زیرا که اصلنده ساکن ایدی و الساکن اذا حرك حركت بالکسر اما ضمده دن کسریه انتقال ثقیل اولدبغی ایچون همزه به اتباع ایچون ضمه و یردیلر اقل کبی و هر کاهکه ساکنندن صکره ضمه اولیه که کرسه قححه و کرسه کسره اوله همزه وصل مکسور اولور نته کم آئک اصلیدر نحو اضرب و اعلم کر او مضارع باب افعالندن اولور سه تکریم کبی اول همزه قطع مجذوفی اعاده ایدر لر و مفتوح اولور پس کویا که اکرم تو کرم دن مأخوذدر و حروف مضارعتک مابعدی بونده متحرک تقدیر اولور معلوم اوله که افعال همزه سنی مضارعه حذف ائلک مشکلمده اجتماع همزتین لازم کلدیکی ایچوندنر و باقیلر نده اطرا حذف ایلدیلر و بو علت امر بالصیغه موجود دکدر لاجرم همزه اصلنده رجوع ایلدی * فعل مالم یسم فاعله هو ما حذف فاعله فان کان ماضیا ضم اوله و کسر ما قبل آخره و یضم الثالث مع همزة الوصل والثانی مع التاء خوف اللبس ومعتل العین الا فصح قبل و یبع وجاء الاشمام والواو و مثله باب اختیار و انقید دون استخیر و اقیم وان کان مضارعا ضم اوله و فتح ما قبل آخره و معتل العین یقلب فیہ الفاء * فعل مالم یسم فاعله ضمیر فاعله ده مابعدی که الذی معناستدردر ای فعل المفعول الذی لم یسم فاعله هو ما ای فعل حذف فاعله ای فاعل الفعل فان کان ای الفعل ماضیا ضم اوله ای الفعل و کسر ما قبل آخره ای آخر الفعل و یضم الثالث مع همزة الوصل والثانی ثالثه معطوف در

اما کر نظر ایدرسک که لانی مطوق ایچوندر حال واستقباله احتمالی وار حرف شرطک جزاده تأثیری اولور
 حال احتمالندر قطع التکله و فایه احتیاج اولنماز * او چنجی قسم اولدرکه فاه آنده واجب اولور و اولهر
 جزادرکه مذکور ایکی قسم سابقدن غیریدر پس بوتقدیرجه یاماضی اولور قدله لفظا نحو ان کرمتنی
 ایوم فقد کرمتک امس و یاتقدیرا قدله نحو ان کرمتنی ایوم فأکرمتک امس قد تقدیر یله نه که
 قرآنده کلشدر (فصدقت و ه و فکذبت) بونده فاه و اجبدر زیرا که ماضی کنندی حالنده باقی قالشدر و حرف
 شرطک آنده تأثیری یوقدر پس فارابطه سنه احتیاج اولنوردخی فانک دخولی واجب اولان جله
 اسمیه در وجله فعل امر ونهی و دعائی و فعل مضارعکه مابله و یالن ایله منفی اوله بومواضعک
 جبعنده فاه و اجبدر زیرا که حرف شرطک جزاده تأثیری یوقدر * و یحیی اذایعنی اذاه مفاجاه که
 قرب معناسنه در فانک برینه طورر جزاه شرط جله اسمیه اولدوقده نحو قوله تعالی (وان نصبهم
 سیئة بما قدمت ایدیهم اذاهم یقنطون) ای فهم یقنطون جله اسمیه ایله تفسید آنک ایچوندرکه اذاه مفاجاه
 جله اسمیه به داخل اولاغندر الانادر و بان مقدرة یعنی فعل مضارع ان مقدره مجزوم اولور پس مقامده
 فعل امرده یعنی امرک جوابنده نحو زرنی اکرمتک ای ان ترزنی اکرمتک فهیکده نحو لاتعمل الشر
 یکن خیرا لک ای ان لم تفعله یکن خیرا لک ای ان لم تفعله یکن خیرا لک استفهامکده نحو هل عندکم ماء
 اشربه زیرا معناسی ان یکن عندهم ماء اشربه تمنی نکرده نحو لیت لی مالانفقده زیر معناسی ان یکن لی مال
 انفقده مضمرضکرده نحو لاتنزل بنا نصاب خیرا زیرا معناسی ان تنزل بنا نصاب خیرا و هرگاه که بواشیاه
 دینصرکه مضارع ما تقدمه سبب اولمغه لایق اولسه و متکلم سببیت قصد ایله فعل مضارع له ان تقدیر اولور
 و بواشیانک جوابنده مضارع آنکله مجزوم اولنور نحو اسلم تدخل الجنة ای ان تسلم تدخل الجنة بوقاسز
 جواب امردر و لا تکفر تدخل الجنة ای ان لا تکفر تدخل الجنة و امتناع اولدی لا تکفر تدخل
 النار زیرا اکر شرط لفظله موافق منفی تقدیر اولسه معنی بنه فاسد اولور زیرا ترک کفر دخول
 ناره سبب دکلدر بلکه سببی کفردر * اما کر شرط مثبت تقدیر اولسه ایمدی برشی تقدیر اولنور که
 لفظا اکادالات الیز زیرانی اثباته دلالت الیز اما کسانئ دیرکه بوجاژدر زیرا حرف حسبجه بومعنی
 مفهوم اولور که ان تکفر تدخل النار وان تدن من الاسد یا کلک پس نهی حرف واسطه سیله بونک
 کبی برلرده قرینه شرط مثبت اولور بونده هیچ خلل یوقدر اما اکر حرف بوتقدیره دلالت
 المسیدی جاژ اولمازدی * الامر صیغه یطلب بها الفعل من الفاعل الخطاب بحذف حرف المضارعة
 و حکم آخره حکم المجزوم فان کان بعده ساکن و لیس رباعی زیدت همزة وصل مضمومة ان کان
 بعده ضمة مکسورة فیما سوا مثل اقبل اضرب اعلم وان کان رباعیا مفتوحة مقطوعة * الامر
 بعض نسخدهه مثال الامر واقدر صیغه یطلب بها ای بالصیغه الفعل ای المصدر قائم مقام فاعلیدر
 یطلبنک من الفاعل الخطاب بحذف حرف المضارعة یطلب به متعلقدر و حکم آخرای آخریناه الامر مبتدا
 حکم المجزوم خبر فان کان بعده ای بعد حرف المضارعة ساکن و لیس الفعل رباعی شرطه معطوفدر
 و با حالدر زیدت همزة وصل مضمومة نعت همزدر وان کان بعده ضمة مکسورة صفت ثابیدر فیما
 سوا ای فیما سوا کان بعد الساکن مضمومة مثل اقبل مضمومه مثال اضرب مکسوره مثال اصل
 مفتوحه مثال وان کان الفعل رباعیا مفتوحة مقطوعة ای فهمة الامر منه مفتوحة مقطوعة نحو

(اکرم)

فالجزم ای فالجزم لازم * وان كان الثاني فالوجهان ايكي محذوف تقديره خبر كان وخبر مبتدأ تقدير
 كلام وان كان الثاني مضارعا فيه وجهان واذا كان الجزاء ماضيا بغير قدلفظا تمييزا ماضيا دن وباقدر
 كان نك خبر يدري لفظا كان او معنى كما عطف لم يجر الفاء جزاء شرطدر وان كان الجزاء فعلا مضارعا
 مثبتا او منفيا بلا فالوجهان اي فيه الوجهان * والا اي وان لم يكن الجزاء ماضيا بغير قدلفظا او معنى
 ولا مضارعا مثبتا او منفيا بلا فالفاء لازم * ويحي مضارع معروف اذا قل على مع الجملة الاسمية يحيى به
 متعلق موضع الفاء مفعول فيه يحيى در وان مقدرة محلا منصوبدر حكاية لغله وبأن مقدرة قولندن كه حال
 واقع اولشدر بعد الامر والنهي والاستفهام والتثني والعرض اذا قصد السببية نحو اسم تدخل الجنة
 ولا تكفر تدخل الجنة وامتنع لا تكفر تدخل النار خلافا للكسائي لان التقدير ان لا تكفر جار مجرور امتنع
 به متملقدر (محصول تركيب) وكلم المجازاة كلم جمع كله در وباسم جنسدر نه كه كتاب اولنده
 معلوم اولدى كلم مجازاة مذكور اولندرو بونرايكي فعل مضارعه داخل اولورلر تا كه دلالت ايليه در
 اولكي ثانيه سبب اولدبضنه شك در سن ان تضربني اضربك وفعل اوله شرط وثاني به جزاء ديرلر
 ملزوم ولازمه ديرلر پس اكر ايكي فعل بيله مضارع اولورسه ايكي سمنه بيله جزم لازم در زيرا ايكي فعل
 بيله جزمه قابلدر و جازم موجود و مانع هيچ بوق * به بونك كي اكر اولكي مضارع وثاني ماضى اولورسه
 جزم اول متعين در زيرا كه جازمك قنده در وقابل جزمدر واكر عكسجه اولورسه يعنى اولكي
 ماضى وثاني مضارع اولورسه ايكنجه ايكي وجه جائزدر بريسي جزم در زيرا بوايكنجهي قابل جزمدر
 واصل جزم موجوددر واولكیده اولان مانع كه بتادر بوقدر و بواسنمالمده چوقدر ايكنجهي مرفوع
 اولمقدر زيرا كلم مجازاة چونكه كندنيك اولكي معمولنده عمل اتمكه قادر اولدى مبنى اولديغينچون
 پس اضعف طارى اولدى ايمدى مناسب اولديكه ايكنجهي عمل ايليه وبوجه استعمالده آذر اما
 وارد در نه كه شاهر بور مشدر * شعر * وان اتاه خليل يوم مسغبة * يقول لا تائب مالي ولا حرم *
 وهرگاه كه يكي فعل بيله ماضى اوله حال ظاهر اولور زيرا كه كلمه مجازاة هيچ برنده عمل ايله من
 انكيچون بصورتى ذكر اللى * واذا كان الجزاء ماضيا معلوم اوله كه شرط اولماز الاجله فعلى خبرى
 اما جزاء جائزدر كه جمله فعلى اوله جميع اقساميله و جائزدر كه جمله اسميه اوله * وجزايله فا داخل اولمق
 اعتباريله اوج قسمه منقسمدر بريسي اولدر كه اكا فا داخل اولمق جائز اولمايه واول شول وقتدر كيم
 جزاء فعل ماضى اوله لفظا ويا معنى بلا لفظ قدملفوظ ويا مقدر نحو ان ضربتني ضربتك وان ضربتني لم
 اضربك بونده فاجائزدر كدر زيرا كه كلمه شرط جزاءه تأثير ايا مشدر و آنى معنای مستقبليه ايلشدر
 پس بوتأثير واراينك قارابطه سنه محتاج دكدر بلكه قايله ربط اولور ايكنجهي قسم اولدر كه
 جزاء فعل مضارع مثبت ويامنى بلا اوله بوايكي محله ادخال فاء و ترك فاجائزدر اما مضارع مثبت زيرا
 مضارع حاله واستقباليه محتملدر و حرف شرط واسطه سيله استقباليه مخصوص اولدى پس آنده حرف
 شرطك تأثيرى اولور حاله محتمل اولمقدن تخليص واسطه سيله پس فايه احتياج اولماز اما اول جهتن
 كه استقبال بر معاصيدر آنك ايمدى اول كندى معناسنده مستعمل اولمش اولور وباعتبارله حرف
 شرطك آنده تأثيرى اولماز پس مناسب اولور قايله ربط املك * به ضيلدر بيشدر كه اكر مضارع مثبتى
 مبتدأ محذوفه خبر ايدرسك فايه احتياج اولنوروا كرايلى كسك احتياج اولتماز واما الايله منفي مضارعه
 اكر نظر ايدرسك كه لافى استقبال ايجوندركه كلمه شرطك جزاءه هيچ تأثيرى اولماز و فايه احتياج اولنور

و فاجزائه تقدیری و اما اجزای المضارع مع کیفها و اذا فشاذ و بان معطوف در له مقدره ای حال کونها مقدره واسطه ایله مفعول به در تقدیری و بنجزم المضارع بان حال کونها مقدره فلم مبتدا لقلب جار مع المجرور خبر مبتدادر مفعولنه مضاف مصدر در المضارع مفعول اول و فاعلی متروک ماضیا مفعول ثانی و نفيه ای نفي المضارع قلبه معطوف تقدیری و لم وضعت لتقلب المضارع ماضیا و نفيه مثلا لم یقم زید دیسک معنای مقام زید دیمکدر و لما مثلها ای مثل لم و یختص ای لما بالاستفراق و جواز حذف الفعل و لام الامر المطلوب بها ای تلك اللام ای بلحوقها الفعل قائم مقام فاعل المطلوب در و لانهی المطلوب بها الترك جمله اسمیه معطوف در لام امره (محصل ترکیب) و بنجزم یلم و لما یعنی بودرت حرفه بر فصل مضارع جزم اولور یعنی بونلک هر بری بر فصل مضارع جزم ایدر و کلم مجازاة ایکیشرفعل مضارعی جزم ایدر و اول این در و آنک معنای متضدندرنه که تفصیلیله بیان اولور ان شاه الله تعالی و اذا کلمه سی مالفظنه مقرون اولنجه جزم ایدر لکن اذتها جزم الملازیه بونک کبی حیث کلمه ماسز جزم الملاز اما این ومتی ما ایله و ماسزده جزم ایدر * اما فعل مضارعی کیفها و اذا ایله جزم ایلک و ماسزده ما ایله ده شاذدر اما کیفها ایله شاذ اولدیغی عموم احوال لازم کلدیکچون نه که دیرسن کیفها تقرأ اقرأ بونک معنای بو او اور که و هر طریق و هر فن اوزره که سن او قورسن بنده او قورم و ظاهرا بو معنی متعذر اولور زیرا که مخاطبک جمیع کیفیت قرائتی کنیدی قرائتنده رعایت ایلک مشکدر و اما اذا ایله جزم ایلک شاذ اولدیغی آنکیچوندر که شرط اقتضای ابهام و عموم ایدر و کلمه اذا تعین و خصوص ایچوندر ای مدی مناسبت مجازات اولمازا کر چه استعمالده وارد اولشدر نه که شاعر بیورر * مصراع * و اذا تصبک خصاصة قحمل * ینه بونک کبی فعل مضارع مجزوم اولور ان مقدرله نه که معلوم او اور ان شاه الله تعالی * فله یعنی لم حرفی فعل مضارعی جزم ایدر حذف حرکت و یانون و یا حرف علت ایله و مضارعی ماضی به قلب ایدوب مثبت ایکن منقی قبلور و ماده بونک کبی در لیکن کلمه لما مختص در استفراق نفيه تکلم وقتنه دک نه که دیرسن ندم زید و لما ینفعه الندم یعنی پشیمان اولدی زید و الانا کا پشیمانلق فائده ویرمدی و بو استفراق نفي لم ینفعده بو قدر * ینه لما حذف فعله مخصوصدر شوبله که بریده که امیرک آته رکوبی مذکور اوله دیرسن جئت و لما ای و لما یرکب الامیر اما جائر دکدر که دیرسن جئت و لم یرکب الامیر و دخی ماده توقع وارد کلدی بو قدر * و بولما جازمه غیر لاء حینبه در که دیرسن لما جاء زید جاء عمرو * و لام الامر یعنی لام امر بر لامدر که آنکله طلب فعل قصد اولنور نحو لیضرب زید اورسون زید دیمکدر و لاء النهی ضد لام امر در یعنی لایله طلب ترک فعل ایدر لنحو لایضرب زید اورسون زید دیمکدر * و کلم المجازاة تدخل علی الفعلین لسببیه الاول و مسببیه الثانی و یسمیان شرطا و جزاء فان کان مضارعین أو الاول فالجزم وان کان الثانی فالوجهان وان کان الجزاء ماضیا بغير قد لفظا و معنی لم تجز الفاء وان کان مضارعا مثبتا و منفیا بلا فالوجهان و الا فالفاء و نجی اذام الجملة الاسمیة موضع الفاء و ان مقدره بعد الامر و النهی و الاستفهام و التمی و العرضی اذ اقتصدت السببیه نحو اسلم تدخل الجنة و لا تکفر تدخل الجنة و امتنع لا تکفر تدخل النار خلافا للکسانی لان التقدير ان لا تکفر * و کلم المجازاة تدخل علی الفعلین لسببیه الاول ای الفعل الاول و مسببیه الفعل الثانی و یسمیان الف قائم مقام فاعل شرطا مفعول ثانی در یسمیان به و جزاء معطوف در ما قبلنه * فان کان مضارعین أو الاول معطوف در اسم کان به

(فالجزم)

اول اوج وجه آمده جاری اوله * واکرمینی للمفعول اولیحق فعل مستقبل اولورسه اولی که حرف مضارع تدر مضموم ایدرلر اکر مضموم اولمازسه و آخرینک ماقبلنی مفتوح ایدرلر اکر مفتوح دکل ایسه نحو ی نصر و یضرب و یعلم اولکینک ضمیمه اکتفا ایلدیلر زیر اکه بکرم و بدحرج و یفرح و یضار بده معلوم مجهوله مشتبه اولور آخرینک ماقبلی قحیله ده اکتفا ایلدیلر زیر ایلیم کبیده مجهول معلومه مشتبه اولور * و معتل العیندن مضارعک عینی مجهوله الفه قلب اولور پس یقول ده و بیع ده یقال و بیاع دیر سنکه اصلی یقول و بیع ایدی و او حرف علت متحرک ماقبلی حرف صحیح ساکن نقل حرکت بر ماقبل ایلدیلر و او متحرک فی الاصل ماقبلی مفتوح الان الفه قلب ایلدک یقال اولدی بیاع ده بونک کی اعلال اولدی * نه بونک کبیر حال یخنار و یقاده که اصل یخنیر و یقود ایدی و اوله یا متحرک ماقبلی مفتوح الفه قلب ایلدیلر یخنار و یقود اولدی * نه بونک کبیر حال یقال و یقام و یستخارده کی اصلی یقول و یقوم و یستخیر ایدی و اوله یا متحرک ماقبلی حرف صحیح ساکن نقل حرکت بر ماقبل ایلدیلر و اوله یا متحرک فی الاصل ماقبلی مفتوح الان الفه قلب ایلدک یقال و یقام و یستخار اولدی معلوم اوله که بناء مجهولی متعدین بناه ایدرلر و بوظاهر در فعل لازمده بناء ایدرلر یخنکم فعل لازمی مفعول بهدن غیری مفعوله اسناد ایدرلر * المتعدی و غیر المتعدی فالتمدی مایتوقف فهمه علی متعلق کضرب و غیر المتعدی بخلافه کقعده و المتعدی یكون الی واحد و اثنین کضرب و اعطی و علم و الی ثلاثه کاعلم و اری و اخبر و خبر و انبأ و نبأ و حدث فهذه مفعولها الاول کفعلول اعطیت و الثاني و الثالث کفعلولی علت * المتعدی خبری محذوف مبتداً و یا خبر در مبتداسی محذوف ای منه الفعل المتعدی و یا هذا بیان فعل المتعدی و غیر المتعدی المتعدی به معطوف فالتمدی مای فعل یتوقف فهمه ای فهم معنی ذلك الفعل علی متعلق لاما کقحیله ای علی شیء یقع علیه کضرب و غیر المتعدی بخلافه کقعده و المتعدی یكون الی واحد و اثنین کضرب و اعطی و علم و الی ثلاثه کاعلم و اری و انبأ و نبأ و اخبر و خبر و حدث و هذه مبتدأ مفعولها مبتدای ثانی الاول نعمت ثانی کفعلول اعطیت خبر ثانی و ثانی خبریله خبر اولدر و الثاني مبتدأ و الثالث اکامعطوف کفعلولی علت خبر مبتدأ و بوجه معطوف در مبتدای اوله خبر و واقع اولان جمله به (محصول ترکیب) المتعدی و غیر المتعدی یعنی فعل ایکی قسمدر متعدی و غیر متعدی متعدی شول فمقدر که آنک فهمی موقوف اوله متعلقه نحو ضرب که تعلق و ارمطلوبه بر وجهه که فهم ضرب بی فهم مضروب محالدر و اول متعلقه مفعول به دیرلر و غیر متعدی شول بر فمقدر که آنک فهمی متعلق فهمنه موقوف اولیه فمقدر کی که آنک هیچ متعلق یوقدر که آنک فهمی اول متعلق فهمه موقوف اوله اگر چه قودک زمان و مکان و هیئت فاعله تعلق و ار در لیکن آنک فهمی بو متعلقات سز ممکندر حاصلی اکر فملاک فهمی موقوف ایسه فاعلدرن غیرینک فهمنه اول فعله متعدی دیرلر و اول غیره مفعول به دیرلر اما اکر فملاک فهمی فاعلدرن غیرینک فهمنه موقوف دکل ایسه اکا غیر متعدی و لازم دیرلر و فعل لازم متعدی اولور همزه افعاله اکرمت زید اکی و تضعیفه فرحته کی و الف مفاعله ابه ماشینه کی و سین استفعال استخرجته کی و حرف جرله ذهبته کی * و متعدی منقسمدر اوج قسمه بر بیسی بر مفعوله تعدیه ایدرلر نصر و ضرب و طلب کی و بوقسم استعمالده چوقدر ایکنجیبسی اولدر که ایکی مفعوله تعدیه ایدر بوده ایکی قسمدر زیرا که مفعول ثانی سی جائزدر که بحسب ذات عین مفعول اول اوله افعال قلوب کی که آنلرک مفعول ثانیسی عین مفعول اولی اولور و اکامسند اولور و فعل داخل اولمازدن

مع التاء مقدره متعلق خوف اللبس مفعول له * ومعتل العين مبتداً الافصح مبتداءً ثانی
 قبل خبر ثانی و بواو ثانیله خبر اولدر و رابط محذوفدر و بیع قبیل به معطوف و جاء الاشمام و الواو
 و مثله ای مثل قیل و بیع باب اختیار و اتقید دون استخیر و اقیم * وان کان ای الفعل مضار ماضم اوله
 ای اول الفعل و وقع ماقبل آخره ای آخر الفعل و معتل العين یقلب فیه ای بصیر العين فیه الفا
 (محصول ترکیب) فعل مالم بسم فاعله یعنی فاعلی ذکر اولیان مفعولت فعلی بر فاعلدر که فاعلنی حذف
 ایدرلر و مفعولردن بر مفعولی قائم مقام فاعل طو تارلر و آنک اعرابنی اول مفعوله و بر لر و طریق بونده
 بودر که اگر فعل ماضی اولور سه اولنی مضموم ایدرلر و آخرینک ماقبلنی مکسور ا کر مکسور
 اولما زسه نحو نصر و علم و شرف و اکرم و فرح و دخرج آخرینک ماقبلنک کسریله ا کتفاء ایلدیلر
 زیرا که التباس لازم کاور معلومه مجهول بیننده علم کیلدره اولک ضمیمه ده ا کتفاء ایلدیلر زیرا اکرم
 مثلنده ا کرا کرم دیسدر ا کرم که مضارع مجهولدر ا کا ملتبس اولور بوشول ماضینک حکمیدر که
 اولی همزه وصل و تا اولیه اما همزه وصل اولور سه استخراج کبی همزه وصله حرف ثانی پله
 مضموم ایلک کرک زیرا ا کر حرف ثالث مضموم اولما سه و همزه وصل درجده ساقط اولسه
 ماضینک صیغه مجهولی صیغه امر مخاطبه مشبه اولوردی الاستخراج کبی ده یته بونک کبی در اخواتی
 حالی نحو انطلق و اتقدر و غیزی اخواتی یته بونک کبی ا کر اولنده تا اولور سه نحو تفضل و تقاعل
 و تفضل ایکنجی حرفی تابه پله مضموم ایلک کرک نحو تصرف و تضروب زیرا ا کر ایکنجی
 حرف مضموم اولما سه و تصرف ده تصرف دیسدر تفعلیل بانک معلومنه مشبه اولوردی
 صرف کبی و ا کر تضارب ده تضارب دیسدر مفاعله بانک مضارع معلومنه مشبه اولوردی
 ا کر تخرج ده تخرج دیسدر دخرج بانک مضارع معلومنه مشبه اولور مخفی اولیه چونکه
 فاعل ده حرف اول مضموم اوله الف واوه قلب اولور یته بونک کبی تفاعل ده چونکه ایکنجی
 حرفی مضموم اوله الف واوه قلب اولور * ثلاثی مجردک معتل العیننده اوج وجه وار بر بسی
 افصحدر که قبل و بیعدر که اصلنده قول و بیع ایدی ضمه دن صکره و او اوزره کسره ثقیل اولدیغی
 ایچون ماقبلنده قافه نقل ایلدیلر بعد سلب حرکت قاف و او سا کن ماقبلی مکسور اولدیغی ایچون
 یاه قلب ایلدیلر قبل دیدیلر و بیع نکرده اصلی بیع ایدی یا اوزره کسره ثقیل نقل حرکت بر ماقبل ایلدیلر
 بعد سلب حرکت ماقبل بیع اولدی * و جاء الاشمام یعنی مذکور اجوف و اویده و یا ییده اشمامده کلشدر
 اشمام اولدر که فانک کسره سنی ضمه به میل ایندیر رسن که اووه میل ایلیه اووده کلشدر قول کبی فانک
 ضمی و و اوک سکونیه و بوع یاه اووه قلب اولدی ماقبلی مضموم اولدیغی ایچون * یته بونک کبی
 افعال و انفعال بانک اجوفنده اوج وجه جائزدر نحو اختیار و اتقید که اصلی اختیار و اتقود ایدی
 افصح ذکر اولان اغلالدر و متوسطی یعنی اشمام اولدر که همزه یی یته مضموم او قویه سن
 و تا و قافی اشمام ایلده سن یعنی تیروقید و قیل و بیع کبی اوج وجهله او قویه سن لیکن جهندن ضعیف
 اخنور و اتقوددر * اما افعال بانندن و استفعال بانندن معتل العین نحو اقیم و استقیم بونده بر وجهندن
 غیر ی جائز دکلدر زیرا که اقیم اصلی اقوم ایدی و او اوزره کسره ثقیل نقل حرکت بر ماقبل ایلدیلر
 و او سا کن ماقبلی مکسور یاه قلب ایلدیلر اقیم اولدی و استخیر اصلی استخیر ایدی یا اوزره کسره ثقیل
 نقل حرکت بر ماقبل ایلدیلر استخیر اولدی پس بوا یکی بانک ثلاثی معتل العینیه مناسبتی بو قدر تا کیم

(اول)

اکرم (محصول ترکیب) الامر صیغه مجهول اصطلاحاً حنده امر هم غائب وهم مخاطب به اطلاق ایدر لر معلومته و مجهولته لیکن امر حاضرک معلومته امر بالصیغه دیر لر و اول او چنه امر بالحرف دیر لر که اول حرف لام در و لفظ امر هر کاهکه مذکور اولور آندن متبادر اولان امر حاضر معلومدر ائک ایچون مصنف الامر صیغه یطلب بها الفعل دینی و شک یوقکه صیغه متناولدر اقسام اربعهیه و فاعل قیدیه امر غائبک و حاضرک مجهولاری خارج قالدی و مخاطب قیدیه امر غائبک معلومی خارج قالدی و یحذف حرف المضارعة قیدیه خارج قالدی امر فاعل مخاطب که لامله اوله نته که قراءه شاذده و اردر (فلذلک فلتفرحوا) قیاس بوایدیکه خطاب تقدیریه فافرحوا دینلیدی و حکم آخره ای حکم آخر امر فاعل مخاطب حکم مجزومدر یعنی نیچه که صورت جزومه کاه حرکت و کاه حرف علت و کاه نون حذف اولور بونده بویه حذف اولور نحو اضرب و اغزوارم و اغزش اضربا اغزوا لیکن بو حذف جزم قبیلندن دکدر زیرا که بوا امر مبنی الاصل قبیلندنر ماضی کبی و شول مشابیهت که فعل مضارعی ائک ایچون معرب الشکر در بوا مرده باقی دکدر اما چونکه بوا امر اول اوج قسمله که مجزومدر در مشارکدر معنای امریتده و طلب فعلده بونک آخرنک حکمی حکم مجزوم اولدی * و کوفیلر قنده امر فاعل مخاطب مجزومدر و لام امر آنده مقدردر اما بصریلر قنده بوا مر موقوفدر مجزوم دکدر و بومذهب صوابه یقینر کدر زیر این العلماء منصوردر * فان کان بعده ما کن یعنی صیغه امر اشتقاق ائلنک طریق اولدر که حرف مضارعتی حذف ایدر لر پس اکر مابعدی متحرک اولور سه آخرینه جزم حکمی و بر لر و باقسنی امر ایدر لر ایدی تعددن عد و تضاریدن ضارب و تکریم دن کرم و تدحرج دن دحرج و تدحرج دن تدحرج و تنصرف و تنصرف دیر لر و چونکه بوقسم ظاهر ایدی ذکر اولمادی * و اکر حرف مضارعتک مابعدی ساکن اولور سه و اول مضارع درت حرفی اولماز سه یعنی افعال بائندن اولماز سه اول صورتده برهمزه وصل زیاده ائلک کرک تا کیم ابتداء بالساکن متعذر اولیه و اول همزه مضموم اولور اکر ساکنک مابعدی مضموم اولور سه اکر چه حتی مکسور اواق ایدی زیرا که اصلنده ساکن ایدی و الساکن اذا حرك حركت بالکسر اما ضمه دن کسره یه انتقال نقیل اولدیغی ایچون همزه اتباع ایچون ضمه و یردی لر اقل کبی و هر کاهکه ساکنندن صکره ضمه اولیه که کرکه قحه و کرکه کسره اوله همزه وصل مکسور اولور نته کم ائک اصلیدر نحو اضرب و اعلم . کراون مضارع باب افعالدن اولور سه تکریم کبی اول همزه قطع محذوفی اعاده ایدر لر و مفتوح اولور پس کویا که اکر کم دن مأخوذدر و حروف مضارعتک مابعدی بونده متحرک تقدیر اولور معلوم اوله که افعال همزه سنی مضارعه حذف ائلک متکلمده اجتماع همزتین لازم کلدیکی ایچوندر و باقیلر نده اطراد حذف ایلدی لر و بو علت امر بالصیغه ده موجود دکدر لاجرم همزه اصلنه رجوع ایلدی * فعل مالم یسم فاعله هو ما حذف فاعله فان کان ماضیا ضم اوله و کسر ما قبل آخره و بضم الثالث مع همزة الوصل والثانی مع التاء خوف اللبس ومعتل العين الانفصاح قبل و بیع و جاء الاشمام والواو و مثله باب اختیار و انقید دون استخیر و اقیم وان کان مضارعا ضم اوله و فتح ما قبل آخره و معتل العين یقلب فیہ الف * فعل مالم یسم فاعله ضمیر فاعله ده مایه تائدر که الذی معناستندر ای فعل المفعول الذی لم یسم فاعله هو مای فعل حذف فاعله ای فاعل الفعل فان کان ای الفعل ماضیا ضم اوله ای الفعل و کسر ما قبل آخره ای آخر الفعل و بضم الثالث مع همزة الوصل والثانی تائه معطوف در

اما اگر نظر ایدرسک که لانی مطوق ایچوندر حال واستقباله احتمالی وارحرف شرطک جزاده تأثیری اولور حال احتمالنندن قطع التکله و فایه احتیاج اولتاز* از جنبی قسم اولدرکه فاهآنده واجب اولور و اولهر جزادرکه مذکور ایکی قسم سابقدن غیریدرپس بوتقدیرجه یاماضی اولور قده لفظا نحو ان اکرمنی ایوم فقد اکرمتک امس ویاتقدیرا قده نحو ان اکرمنی ایوم فاکرمتک امس قد تقدیر یله نته که فرآنده کلشدر (فصدقت وه فکذبت) بونده فاهواجبدر زیرا که ماضی کندی حالنده باقی قالشدر و حرف شرطک آنده تأثیری یوقدر پس فارابطه سنه احتیاج اولنوردخی فانک دخولی واجب اولان جله اسمیه در وجه فعل امر ونهی ودطائی و فعل مضارعکه مالیه و یالن ایله مننی اوله بومواضعک جیهنده فاهواجبدر زیرا که حرف شرطک جزاده تأثیری یوقدر* ویجی اذایعنی اذاه مفاجاه که قرب معناسنه در فانک برینه طورر جزاه شرط جله اسمیه اولدقده نحو قوله تعالی (وان نصبهم سیئة بما قدمت ایدبهم اذاهم یفطنون) ای فهم یفطنون جله اسمیه ایله تقید آنک ایچوندرکه اذاه مفاجاه جله اسمیه به داخل اولاغندر الانادر و بان مقدره یعنی فعل مضارع ان مقدرله مجزوم اولور پس مقامده فعل امرده یعنی امرک جوابنده نحو زرنی اکرمک ای ان تررنی اکرمک فهیکده نحو لا تفعل الشر یکن خیرا لک ای ان لم تفعله یکن خیرا لک ای ان لم تفعله یکن خیرا لک استفهامکده نحو هل عندکم ماء اشربه زیرا معناسی ان یکن عندهم ماء اشربه تمنی نکرده نحو لیت لی مالانفقه زیرامعناسی ان یکن لی مال انفقه مضکرده نحو الاتزل بنا انصب خیرا زیرا معناسی ان تنزل بنا انصب خیرا و هرگاه که بواشیاء حسه دنصکره مضارع ما تقدمه سبب اولغه لایق اولسه و متکلم سببیت قصد ایلسه فعل مضارع له ان تقدیر اولور و بواشیانک جوابنده مضارع آنکه مجزوم اولنور نحو اسلم تدخل الجنة ای ان تسلم تدخل الجنة بواشیر جواب امردر و لا تکفر تدخل الجنة ای ان لا تکفر تدخل الجنة وامتناع اولدی لا تکفر تدخل النار زیرا اگر شرط لفظله موافق مننی تقدیر اولسه معنی نته فاسد اولور زیرا ترک کفر دخول ناره سبب دکلدن بلکه سببی کفردر* اما اگر شرط مثبت تقدیر اولسه ایمدی برشی تقدیر اولور که لفظا اکادالات الیز زیرانی اثباته دلالت الیز اما کسائی دیرکه بوجاژدر زیرا عرف حسبینجه بومعنی مفهوم اولور که ان تکفر تدخل النار وان تدن من الاسد یا کلک پس نهی عرف واسطه سیله بوتک کبی برلده قرینة شرط مثبت اولور بونده هیچ خلل یوقدر اما اگر عرف بوتقدیر دلالت الیسیدی جائز اولمازدی* الامر صیغه یطلب بها الفعل من الفاعل الخطاب یحذف حرف المضارعة وحکم آخره حکم المجزوم فان کان بعده ساکن و لیس برباعی زیدت همزة وصل مضمومة ان کان بعده ضمة مکسورة فیما سوا مثل اقتل اضرب اعلم وان کان رباعیا مفتوحة مقطوعة* الامر بعض نتهنده مثال الامر واقدر صیغه یطلب بها ای بالصیغه الفعل ای المصدر قائم مقام فاعلیدر یطلب نک من الفاعل الخطاب یحذف حرف المضارعة یطلب به متعلقدر و حکم آخری آخر بناه الامر مبتدا حکم المجزوم خبر فان کان بعده ای بعد حرف المضارعة ساکن و لیس الفعل برباعی شرطه معطوفدر و با حالدن زیدت همزة وصل مضمومة نعت همزدر وان کان بعده ضمة مکسورة صفت ثانیدر فیما سوا ای فیما سوا کان بعد الساکن مضمومة مثل اقتل مضمومه مثال اضرب مکسوره مثال اصل مفتوحه مثال وان کان الفعل رباعیا مفتوحة مقطوعة ای فهمزة الامر منه مفتوحة مقطوعة نحو

(اکرم)

فالجزم ای فالجزم لازم * وان كان الثاني فالوجهان ايكي محذوف تقديره خبر كان وخبر مبتدأ تقدير كلام وان كان الثاني مضارعا فقيه وجهان واذا كان الجزاء ماضيا بغير قدلفظا تمييزا ماضيا دن وياقدر كانك خبر بدري لفظا كان او معنى كما عطوف لم يحذف الفاء جزاء شرطدر وان كان الجزاء فعلا مضارعا مثبتا او منيا بلا فالوجهان اي فقيه الوجهان * والا اي وان لم يكن الجزاء ماضيا بغير قدلفظا او معنى ولا مضارعا مثبتا او منيا بلا فالفاء لازم * ويحي مضارع معروف اذا قال على مع الجملة الاسمية يحي به متعلق موضع الفاء مفعول فيه يحي در وان مقدرة محلا منصوبدر حكاية لغله وبأن مقدرة قولندن كه حال واقع اولشدر بعد الامر والنهي والاستفهام والتثني والعرض اذا قصد السببية نحو اسم تدخل الجنة ولا تكفر تدخل الجنة وامتنع لا تكفر تدخل النار خلافا للكسائي لان التقدير ان لا تكفر جار مجرور امتنع به متملقد (محصول تركيب) وكلم المجازاة كلم جمع كهدر ويا اسم جنسدر نه كه كتاب اولنده معلوم اولدى كلم مجازاة مذكور اولندرو بونرايكي فعل مضارعه داخل اولورلر تا كه دلالت ايليه در اولكي ثانيه سبب اولديضه تكم ديرسن ان نضربنى اضربك وفعل اوله شرط وثاني به جزاء ديرلر ملزوم ولازمه ديرلر يسا كرايكي فعل بيله مضارع اولورسه ايكيسته بيله جزم لازم در زيرا ايكي فعل بيله جزمه قابلدر و جازم موجود و مانع هيچ بوق * يه بونك كي ا كراولكي مضارع وثاني ماضى اولورسه جزم اول متعين در زيرا كه جازمك قندهدر وقابل جزمدر واكر عكسجه اولورسه يعنى اولكي ماضى وثاني مضارع اولورسه ايكنجيمده ايكي وجه جائزدر بريسي جزم در زيرا بوايكنجى قابل جزمدر واصل جزم موجوددر واولكیده اولان مانع كه بنادر بوقدر و بواستعمالده چوقدر ايكنجيسى مرفوع اولمقدر زيرا كلم مجازاة چونكه كندينك اولكي معمولنده عمل اتمكه قادر اولدى مبنى اولديغيجون يسا كاضع طارى اولدى ايمدى مناسب اولديكه ايكنجيمده عمل ايليه و بوجه استعمالده آذر اما وارد در نه كه شاعر بيور مشدر * شعر * وان اتاه خليل يوم مسغبة * يقول لا ثاب مالي ولا حرم * وهر كاهكه ايكي فعل بيله ماضى اوله حال ظاهر اولور زيرا كه كلمه مجازاة هيچ برنده عمل ايله من انكيچون بوضورتى ذكر ايلدى * واذا كان الجزاء ماضيا معلوم اوله كه شرط اولماز الاجله فعلى خبرى اما جزاء جائزدر كه جمله فعلى اوله جميع اقساميله و جائزدر كه جمله اسميه اوله * وجزايه فا داخل اولمق اعتباريله اوج قسمه منقسمدر بريسي اولدر كه اكا فا داخل اولمق جائز اولمايه واول شول وقندر كيم جزاء فعل ماضى اوله لفظا ويا معنى بلا لفظ قدلفوظ ويا مقدر نحو ان ضربتني ضربتك وان ضربتني لم اضربك بونده فاجائزدر كدر زيرا كه كلمه شرط جزاءه تأثير ايلمشدر و آنى معنى مستقبليه ايلتمشدر پس بوتأثير واراينق فاربطه سنه محتاج دكدر بلكه قابله ربط لغو اولور ايكنجى قسم اولدر كه جزاء فعل مضارع مثبت ويامنى بلا اوله بوايكي محله ادخال فاقوترك فاجائزدر امامضارع مثبته زيرا مضارع حاله واستقباله محتملدر وحرف شرط واسطه سيله استقباله مخصوص اولدى پس آنده حرف شرطك تأثيرى اولور حاله محتمل اولمقن تحليص واسطه سيله پس فايه احتياج اولماز اما اول جهندن كه استقبال بر معناسيدر آنك ايمدى اول كندى معناسنده مستعمل اولمش اولور و بواستبارله حرف شرطك آنده تأثيرى اولماز پس مناسب اولور قابله ربط املك * بعضيدر ديمشدر كه اكر مضارع مثبتى مبتدأ محذوفه خبر ايدرسك فايه احتياج اولنوروا كرايلزسك احتياج اولتماز واما ايله منى مضارعه اكر نظر ايدرسك كه لافى استقبال ايجونددر كلمه شرطك جزاءه هيچ تأثيرى اولماز و فايه احتياج اواندر

وفاجزایه تقدیری و اما مجزای مضارع مع کفما و اذا فشاذ و بأن معطوفه مقدمه ای حال کونش
مقدرة واسطه ایله مفعول به در تقدیری وینجزم المضارع بأن حال کونها مقدرة فلم مبتداً لقلب جار
مع المجرور خبر مبتدأ در مفعول مضاف مصدر در المضارع مفعول اول و فاعلی متروک ماضیا مفعول
ثانی و فیه ای نفی المضارع قلبه معطوف تقدیری و لم وضمت لتقلب المضارع ماضیا و فیه مثلالم یقیم
زید دیکر معنای ماقام زید دیکر و لمانثلها ای مثل لم و یختص ای لما بالاستفراق و جواز حذف
الفعل و لام الامر المطلوب بها ای تلك اللام ای لمخوقها الفعل قائم مقام فاعل المطلوب در و لا النهی
المطلوب بها الترك جله اسمیه معطوف در لام امره (محصول ترکیب) وینجزم یلم و لما یعنی بوردت
حرفه بر فعل مضارع جزم اولور یعنی بونترک هر بری بر فعل مضارع جزم ایدر و کلم مجزاة
ایکیشر فعل مضارعی جزم ایدر اول این در و آنک معنای متضد ندرته که تفصیلیله بیان اولور ان شاء الله
تعالی و اذا کلمه سی مالفظنه مقرون اولنجه جزم ایدر لکن اذتها جزم انلازیه بونک کبی حیث
کلمه ماضی جزم المماز اما این ومتی مایله و ماسزده جزم ایدر * اما فعل مضارعی کفما و اذا ایله جزم ایلك
و ماسزده مایله ده شاذر اما کفما ایله شاذر اولدیفی عموم احوال لازم کلدیکچون ته که دیرسن کفما
تقرأ اقرأ بونک معنای بو او اور که و هر طریق و هر فن اوزره که سن او قورسن بنده او قورم و ظاهرا
بو معنی متعذر اولور زیرا که مخاطبک جمیع کیفیت قرائتی کنیدی قرائنده رعایت ایلك مشکدر و اما
اذا ایله جزم ایلك شاذر اولدیفی آنکیچوندر که شرط اقتضاء ابهام و عموم ایدر و کلمه اذا تعیین و خصوص
ایچوندر ایمدی مناسبت مجازات اولمازا کر چه استعمالده وارد اولشدر ته که شاعر بیورر * مصراع *
و اذا نصيبك خصاصة فتمحل * ینه بونک کبی فعل مضارع مجزوم اولور ان مقدره ته که معلوم اولور
ان شاء الله تعالی * فلی یعنی لم حرفی فعل مضارعی جزم ایدر حذف حرکت و یاتون و یا حرف علت ایله و مضارعی
ماضی به قلب ایدوب مثبت ایکن منفی قیلور و لماده بونک کبی در لیکن کلمه لما مختص در استفراق فیه
تکلم و فیه دک ته که دیرسن ندیم زید و لما ینفعه الندم یعنی پشیمان اولدی زید و الانا کا پشیمانلق
قائده و برمدی و بو استفراق نفی لم ینفعده بو قدر * ینه لما حذف فعله مخصوص صدر شوبله که بریده که
امیرک آنه رکوبی مذکور اوله دیرسن جئت و لما ای و لما یرکب الامیر اما جائز دکلدر که دیرسن جئت
و لم یرکب الامیر و دخی لماده توقع وارد در کلمه بو قدر * و بولما جازمه غیر لماء حیثه در که دیرسن لماء
زید جاء عمرو * و لام الامر یعنی لام امر بر لامدر که آنکله طلب فعل قصد و انور نحو لیضرب زید و رسون
زید دیکدر و لاه النهی ضد لام امر در یعنی لایله طلب ترک فعل ایدر نحو لا یضرب زید او رسون
زید دیکدر * و کلم المجازاة تدخل علی الفعلین لسببیه الاول و مسببیه الثانی و یسمیان شرطاً و جزاء
فان كانا مضارعین أو الاول فالجزم وان كان الثاني فالوجهان وان كان الجزاء ماضیا بغير قد لفظاً و معنی
لم تجز الفاء وان كان مضارماً مثبتاً و منفياً بلا فالوجهان و الاقفاء و تجزی اذا مع الجملة الاسمية موضع
الفاء و ان مقدرة بعد الامر و النهی و الاستفهام و التثنی و العرضی اذا قصدت السببیه نحو اسلم تدخل الجنة
و لا تکفر تدخل الجنة و امتنع لا تکفر تدخل النار خلافاً للکسانی لان التقدير ان لا تکفر * و کلم المجازاة
تدخل علی الفعلین لسببیه الاول ای الفعل الاول و مسببیه الثانی و یسمیان الف قائم مقام فاعل
شرطاً مفعول ثانیدر یسمیان به و جزاء معطوف در ما قبله * فان كانا مضارعین أو الاول معطوف در اسم کان به

(فالجزم)

رلام جمود بر حرف جر در که کان منقیدن صکره داخل ولور تأکید نفی ایچون چوننده فعل مضارع داخل اوله تضدیر آن لازمدر مذکور کی تده که الله تعالی جل جلاله قول شریفنده واقعدر (وما كان الله ليعذبهم وانت فيهم) واقفاء یعنی فهن مضارعی نصب ایدن آن حرفنی فادن صکره تقدیر ایلک ایکی به مشروطدر بریسی سببیدر یعنی فانک ماقبلی مابعدنه سبب کرک ایکنجیبسی اولدر که ماقبلی اشیاء سته نیک بریسی اوله * اوله امر نحو زرنی فا کر مک ای لیکن منک زیارة فا کرام منی ویانهی لاتشتمنی فاضربک ای لایکن منک شتم فاضرب منی ویانهی نحو ماتنا فینا فتحدثنا ای لیس منک اتیان فتحدث منی * با استفهام نحو هل تأتینی فا کر مک ای هل یكون منک اتیان فا کرام منی ویاتمنی نحو لیت لی مالا فانفقه ای لیت لی ثبوت مال فانفاق منی ویعارض نحو الا نزلت نصب خیرا ای الایکون منک نزول فاعسابة خیر منی جمیع بومواضعده سببیه مقصوددر وفا کادالات ایدر وفانک مابعدی بر مصدر تأویلنده در که معطوفدر بر غیر مصدره که فانک ماقبلندن معلومدر تده که تقدیر ایلندی * والواو یعنی واودن صکره ان ناصبه مضارع مقدر اولور ایکی شرطله بریسی معنای جمعیت قصدی در و بریسی اولدر که اوله ماقبلنده مذکور اشیاء سته نیک بریسی اوله وامثله واو همان امثله فادر فانی واوه ابدال ایله بنه اول تقدیر مثلا دیرسن زرنی وا کر مک ای لیجمع الزیارة والا کرام ونحو لاتأکل السمک وتشرب اللبن ای لایجتمع منک اکل السمک مع شرب اللبن وفس علی هذا * وأو یعنی کله او که فعل مضارع آندن صکره مقدر آن حرفیله منصوب اولور الی معنای در پس حرف جر اولور و واجب اولور آندن صکره ان تقدیر ایلک تا کیم حرف جر داخل اسم اوله تده که دیرسن لازم منک أو تعطینی حتی ای لازم منک الی ان تعطینی حتی یعنی سندن مفارقت اتمام حقی و بر منبجه و بعضیلر دیدیلر که او بونده حتی معنای در پس الی حکمنده در و بعضیلر دیدیلر که الامعنا سندن ای لازم منک حتی تعطینی حتی و یا الاتعطینی حتی ای فی کل وقت الا وقت اعطائک حتی * والعاطفه یعنی حرف عطفدن صکره آن تقدیر اولور و فعل مضارع آنکله منصوب اولور شول وقتکه معطوف علیه اسم اوله تا کیم فعلی اسم او زرنیه عطف لازم کلیه تده که قول شاعرده واقعدر • بیت * لبس عباة و تفرعینی * احب الی من لبس الشفوف * یعنی وان تقر بونده آن لازمدر تا کیم مصدر فعلی اسم قلوب اسم اسم معطوف اوله حاصلی فعل تأویل مصدرده اسم اولوب ماقبلنده اسم معطوف اوله * و بولکاتکه آنردن صکره ان ناصبه تقدیر اولور اوج وجه او زرنیه در * بریسی اولدر که اضمار و اظهار جائز در یعنی حروف عاطفه تده که لبس عباة و تفرعینی یعنی وان تفرعینی و لام کی در قیجان که لانا فیه ایله جمع اوله جئت لتکرمنی ولان تکرمنی کی امالام مجوده اظهار جائز دکلدر فرق ایچون * اما ایکنجیبسی اظهار واجبدر اول لام کی در قیجان که لاه نایبه ایله جمع اوله نحو قوله تعالی لئن لا یعلم اظهار ان بونده واجبدر تا کیم ایکی لام جمع اولیه و دله ثقیل اولیه * او چنجیبسی اولدر که اظهار جائز اولیه لام کی و حروف عاطفه کی * وینجزم یلم و لما و لام الامر و لافی النهی و کلم المجازاة و هی ان و اذما و حیثما و این و متی و من و ما و ای و آئی و اما مع کیفما و اذ انفاذ و بان مقدرة فلم تلعب المضارع ماضیا و نغیه و لما مثلها و یختص بالاستغراق و جواز حذف الفعل * و لام الامر المطلوب بهیالفعل و لالیلهی المطلوب بها الترتک * وینجزم ای المضارع یلم و لما و لام الامر و لافی النهی و کلم المجازاة ای الشرط معطوفدر له و هی ای کلم المجازاة ان و مهما و اذما و حیثما و این و متی و من و ما و ای و آئی و اما تفصیل ایچون * مع کیفما مقدره متعلق • اذا اکا معطوف فشاذ مبتدی محذوفه خبردر

متزقب اوله و بو حته ناصبه حرف جر در كه خواص اسمندر پس و اجدر كه آند نصكره آن مقدره اوله تا كيم فعلى تا ويل مصدرده قيله و بو حته كه كى معناسنه در يعنى سببیت معناسنه در غالباً نه كه دیر سن اسلمت حتى ادخل الجنة و كاه اولور كه الى معناسنه اولور يعنى منتهاه غایت معناسنه پس آنده سببیت اولماز نه كه دیر سن سرت حتى تغيب الشمس و اگر مراد فعلند كه حته آند نصكره در زمان حالدر تخفیف طریقیله و یا حكایه طریقیله اول حتى حرف جر اولماز و اكا ابتدایه و استیثایه دیرلر و مابعدی كلام مستقل و سببیت واجب او اور تا كيم ارتباط لفظی و معنوی بالکلیه منقطع اولیه نه كه دیر سن مرض فلان حتى لا یرجونه يعنى فلان مریض اولدی شویله كه بوزمان حاضرده صغ الماق امیدی بو قدر و یا دیر سن كنت سرت امس حتى ادخل البلد ادخل بو مقامده حكایت حال ماضیه در كویا كه سن بو عبارتی دخول بلد حالنده پیدا ایلش سك و بوزمانده آنی حكایت ایدر سن پیدا ایتدیك كبی و اول عبارتده رفع و ارا بدی پس حكایتده رفع اولمق كرك و بو كا حكایت حال ماضیه دیرلر و چون مراد حال اولور تحقیقا یا حکایه آنده آن تقدیر ایتك ممکن دكلدر زیرا كه ان علامت استقبال و من ثمه امتنع يعنى بونكیچونكه بیلدك كه هر كاه كه مراد فعل مضارع دن حتادن صكره حال اوله تحقیقا و یا حکایه اول حتى ابتدایه اولور و مابعدی كلام مستقیل اولور ایدی بمنع در كه كانه ناقصده دیر سن كان سیری حتى ادخلها رفعله زیرا كه كانه ناقصه خبر سز قالور زیرا كه حنانك مابعدی جمله مستقله در كلام سابقك تمه سن دن دكل * و جائز در كه كانه تامده دیر سن و معنی ینه بو اوله ثبت سیری فانا ادخل الآن و بوجه تندك حته استیثایه نك ماقبلی مابعدیه سبب اولور جائز دكلدر كه دیر سن اسرت حتى تدخلها رفعله زیرا بو مقرر اولور حصول دخول كه مسببدر بونك بریله كه سبب دخول كه سیردر اول مشكوكدر استفهام واسطه سیله لیكن جائز در كه دیر سن أبهم سار حتى بدخلها رفعله زیرا كه سیر بو مقامده محققدر وشك فاعلده در پس جائزدر مسبب محقق الحصول اوله * و لام كی مثل اسلمت لا دخل الجنة و لام الجحود و لام التا كید بعد النقی لكان نحو قوله تعالى وما كان الله ليعذبهم والفاء بشرطین احدهما السببية والثانی ان يكون قبلها امر او نهی او استفهام او نفی او تمنى او عرض و الواو بشرطین الجمعیه و ان يكون قبلها مثل ذلك * و أو بشرط معنى الى ان و العاطفة اذا كان المعطوف عليه اسما و يجوز اظهار ان مع لام كى و العاطفة و يجب مع لافى اللام * و لام كى مثل معلوم اسلمت لا دخل الجنة و لام الجحود و لام التا كید بعد النقی لكان نحو قوله تعالى وما كان الله ليعذبهم والفاء بشرطین احدهما السببية والثانی ان يكون قبلها اى قبل الفاء امر او نهی او استفهام او نفی او تمنى او عرض و الواو بشرطین الجمعیه جره بدل بمضدر شرطیندن و ان يكون قبلها اى قبل الواو و مثل ذلك اى مثل تلك الوجوه و أو بشرط معنى الى ان و العاطفة مبتدأ خبری محذوف اذا كان المعطوف عليه اسما ظرف محذوف تقدیری و الحروف العاطفة ينصب بعدها المضارع باضمار ان اذا كان المعطوف عليه اسما و جائز در كم العاطفة معطوف حثابه و بان مقدره بعد حتى و لام كى و الفاء و الواو ده پس مجرور اولور زیرا حتى اضافله مجروردر و يجوز اظهار ان مع لام كى و العاطفة و يجب اى اظهار ان مع لافى اللام (محصول ترکیب) و لام كى بر حرف جر در كه معنای تعلیل افاده ایدر چرنكه فعل مضارعه داخل اولور ان تقدیر ایتك كرك تا حرف جر داخل اولغه صالح اوله زیرا تا ويل بو تقدیرجه مضارعی مصدر قبلور نه كم حته جار هده دینلدى نحو اسلمت لا دخل الجنة

(ولام)

الجنة و كنت سرت حتى ادخل البلد واسير حتى تغيب الشمس فان أردت الحال جله شر طيه
تحقيقا مفعول مطلق و بامتياز اصلي ان اريد تحقيقه در صكره بوصورته عدل اولدى نه كه قرآنه
(و فجرنا الارض هيونا) اى فجرنا عيونها واقعدر او حكاية معطوفدر تحقيقاته كانت اى حتى حرف
ابتداء جله جزايه فترفع اى المضارع و يجب السببية نحو مرض حتى لا يرجونه و من ثم امتنع
الرفع فى كان سبرى حتى ادخلها فى الناقصة و اسرت حتى تدخلها و جاز فى التامة اى حصل و وقع
كان سبرى و ايهم سار حتى يدخلها (محصول تركيب) و ينصب بمعنى فعل مضارع منصوب اولور
بودرت كله ايله و كلة ان ناصبه جائزدر كيم ملفوظ اوله نحو اريد ان تحسن الى وان تصوموا خير
لكم اولكيدنه نصب فتحه ايله در و ناصبه حذف نونه در* و جائزدر كيم ان مقدر اوله حتى دن
واخواندن صكره كه آندن صكره مذكور در و آنك تقاصيلى معلوم اولور ان شاء الله تعالى و كلة ان كه
علم دن صكره واقع اولور ان مخففه در مثله دن ان ناصبه دكلدر زيرا كه مخففه تحقيق افاده ايدرو علمه
مناسبدر و ناصبه رجا و طمع ايجوندر و علمه مناسب دكلدر ليكن مخففه دن صكره درت نسنه نك بريسي
كر كسبن و سوف و يافت و يالاه نافية نه كه كله جكسدن ان شاء الله تعالى* و كلة ان كه ظن دن صكره واقع
اوله مخفف اولقى جائز ناصبه اولقى جائز و هرگاه كه بر فملى دن صكره واقع اوله كه اول فعل نه علم
معنا سنده در و نه ظن اول مقرر در كيم ناصبه اولور* و لن يعنى لن ناصبه نفي مستقبل ايجوندر كه تا كيد
طريقيله نحو لن افعل هرگز بوايشى ايشلم ديمكدر پس بونفى خصوصنده لادن ابلغدر* و بعضيلر
ديدلر كه اصل ان لادر كه اللى نونه قلب ايدلر كه و بعضيلر ديدلر كه اصلى لان در تخفيف ايدوب لن
ايدلر* و كلة اذن فعل مضارعى نصب ايدر ايكي شرطه* بريسي اولدر كه مابعدى ماقبلنه
اعتماد ايلامك كرك زيرا اعتماد ايدرسه عمل ايلز نه كه دير سن انا اذن اكرمك بر كسبه نك جوابنده كه سكا
انا ايتك دير* بر بسيدنه اولدر كه فعل مستقبل كرك حال كركز نه كه بكن مثالده واقعدر و اكر حال واقع
اولور سه عمل ايلاز نه كه اذن اظنك كاذبا دير سن بر كسبه يه كه سنى سورين دير يعنى انا احبك دير و بو
شرطى آنكيچون ايشلر در كه حاصل معنى اذن جواب و جزادر و جزا و جواب حقيقته مستقبليه اولور
حالده اولماز و هرگاه كه كلة اذن و اودن و يافتن صكره واقع اولسه مابعدنده ايكي وجه جائزدر رفع
و نصب رفع آنكيچوندر كه او و يا فواسطه سيله مابعدى ماقبلنه اعتماد ايشلدر پس عمل ايلاز و نصب
آنكيچوندر كه معطوف مستقل بنفسه در زيرا كه جله در* و اوه مثال قرآنده (واذن لا يلبثون ولا يلبثوا فايه
مثال فاذن اكرمك* و كلة كى بر حرفدر كه ناصب فعل مضارع ادر اصلته نه كه ان و لن بصريلر قنده اما
كوفيلر قنده حرف جر در و آندن صكره ان مقدر در و فعل مضارع منصوبدر مقدر ان حرفيله امامذهب
اول اصحدر زيرا كه لام حرف جر در كى حرفنه داخل اولور كه قوله تعالى (لكى لا يكون على المؤمنين)
پس كى حرف جر اولماز و معنى كى ايكي مذهب اوزره سبب در نه كه دير سن اسلمت كى ادخل الجنة
اسلام سبب دخول جنتدر* كلة حتى فعل مضارعى نصب ايلر ان تقدير يله شول زمانكه مابعدى ماقبلنه
نسبت مستقبل و مترقب اوله كركه زمان حاضره نسبت مستقبل اوله نه كه دير سن اسير حتى ادخل
البلد و كركه اوليه نه كه دير سن سرت اس حتى ادخل البلديعنى دون كيدم تا كيم شهره كيرم شه
دخول سيره نسبت مترقيدر اكرچه زمان حاضره نسبت مترقب دكلدر و دخول بوصورته جائز كه
واقع اوله و جائز كه واقع اوليه بلكه مراد اولدر كه سير دخول بلده ايجون اوله و دخول سير زمانده

* والمعتل بالواو فعل مضارعك آخر بكة حرف علت اوله اكر واو وبادر بدعو ویرمی کبی رفعی ضمه
 تقدیر بیه اولور زیر او او ویاہ اوزرہ ضمه ثقیلدر حذف اولور پس یدعو ویرمی دیرسن سکون واو ایله
 ویاہ ایله ونصبی فتحله اولور لفظا لن یدعو ولن یرمی کبی زیرا کہ فتحه خفیفدر وجزمی حذف او ویاہ
 ایله اولور لمیدع ولم یرمی کبی زیرا جازم چون حرکت بولدی بر حرف که مناسب حرکتدر حذف
 ایلدی * وا کر اول حرف الف اولور سه رفعی ونصبی تقدیری اولور زیرا کہ الف قابل حرکت
 دکلدرو جزمی حذفله اولور نته که معلوم اولدی * ویرتفع فعل مضارعک امرابی نصبدر وآنک معین
 عاملی وار وجزمدر آنکده معین عاملی وار نته که معلوم اوله جقدر ورفعدر وآنک عاملی ناصب
 وجاز مدن تجرددر اسم موقعنه واقع اولمقله نته که دیرسن زید یضرب زید ضارب یرینه پس عاملی رفع
 معنویدر نته که عواملده معلوم اولدی * وعامل معنویده ایکی قید وار بریسی عدیدر یعنی ناصب
 وجاز مدن تجرددر وبریسی وجودیدر یعنی اسم موقعنه واقع اولمق نته که مبتداً وخبرک عامل معنویسنده
 ایکی قید وار بریسی عدیدر که تجرددر عوامل سماعی وقیاسیدن وبریسی وجودیدر واول قصد
 اسناددر پس مناسب اولدر که فعل مضارعده اسم موقعنه واقع اولمق اعتبار اولنه * وینتصب بأن ولن
 واذواکی وبأن مقدره بعد حتی ولامی ولام الجحود والفاء والواو وأو * فأن نحو اربدان تحسن الی وان
 تصوموا خیر لکم والی تقع بعد العلم مخففة من المثقلة وایست هذه نحو علمت ان سيقوم وان لا یقوم والی تقع
 بعد الظن فقیها الوجهان * ولن نحو لن ابرح ومعناها فی المستقبل واذن اذالم تعتمد ما بعدها علی ما قبلها
 وكان الفعل مستقبلاً نحو اذن تدخل الجنة واذا وقعت بعد الواو والفاء فالوجهان * وکی مثل اسلمت
 کی ادخل الجنة ومعناها السببية * وحتى اذا كان مستقبلاً بالنظر الی ما قبلها بمعنی کی اوالی نحو اسلمت
 حتی ادخل الجنة وکنت سرت حتی ادخل البلد واسیر حتی تغیب الشمس فان اردت الحال تحقیقا وحوکایة
 کانت حرف ابتداء فیرتفع ونجیب السببية نحو مرض حتی لا یرجونه * ومن ثمه امتنع الرفع فی کان سیری
 حتی ادخلها فی الناقصة واسرت حتی تدخلها وجاز فی التامة کان سیری حتی ادخلها وایهم سار
 حتی يدخلها * وینتصب ای المضارع بأن ولن واذن وکی وبأن مقدره منصوبدر حالیه ان دن که واسطه
 ایله مفعول به در ای ینتصب المضارع بأن حال کونها مقدره وبعده حتی ولامی ولام الجحود والفاء
 والواو * فأن نحو اربدان تحسن الی * وان تصوموا خیر لکم * والی ای ان الی اسم موصول بعد
 العلم صلحسی وموصول صلحسیله مبتدا مخففة خبر مبتداً من المثقلة به متعلق وایست هذه جله فعلیه
 معطوفدر خبره نحو علمت ان سيقوم وان لا یقوم والی تقع بعد الظن موصول صلحسیله مبتداً فقیها
 الوجهان جله اسمیه خبر مبتداً * ولن نحو لن ابرح ومعناها فی المستقبل * واذن مبتداً خبری مقدر اذا
 ادات شرط لم تعتمد جمده مطلق ما قبلها موصول صلحسیله فاعل جمده * علی ما قبلها جار مجرور بیه
 جمده متعاق وضمیر ل اذن کله سنه راجعدر * وكان الفعل مستقبلاً نحو اذن تدخل الجنة واذا وقعت ای اذن
 بعد الواو والفاء فوجهان ای فقیه وجهان پس وجهان مبتداً خبری محذوف او اور ووجه جزء شرطدر
 وکی نحو اسلمت کی ادخل الجنة ومعناها ای معنی کی السببية وحتى مبتداً خبری محذوف اذا کان مستقبلاً
 ظرف خبردر بالنظر مستقبلاً متعاق الی ما قبلها نظره متعاق وبعی کی خبر مبتداً محذوفدر ای وهو معنی
 کی ویا حتی دن حالدر او الی أن معطوفدر کیه تقدیری وحتى ینتصب الفعل باضمار ان اذا کان الفعل الذی دخل
 علیه حتی مستقبلاً بالنظر الی ما قبلها حتی حال کونها ماصقة بمعنی کی اوالی ان نحو اسلمت حتی ادخل

(الجنة)

والفحمة والسكون اعرابى ظاهر در مثل يضرب معلوم والمتصل نعت مبتدأ محذوف در به متصله متعلقه در ضمير مضارعه راجعه ذلك فاعل متصل در بالنون خبر مبتدأ در وحذفها نونه معطوفه تقديرى والمضارع الذى اتصل بذلك المضارع الضمير البارز يكون اعرابه حال الرفع بالنون وحال النصب والجزم بحذف النون والمعتل مبتدأ بالواو اكامه تعلق والياء واوه معطوف بالضمه خبر مبتدأ تقديره تمييز ويامفعول مطلق ويحالدر ضمه نكه مفعول معناسه در تقديرى والمعتل بالواو والياء يكون اعرابه بالضمه من حيث التذير لان حيث اللفظ ياخود قدرت تقديرا ياخود حال كونها مقدره والفحمة معطوفه بالضمه افظام مفوظ معناسه به حالدر قهه ن والخذف معطوفه اكا والمعتل بالالف وبالضمه والفحمة تقديرى والخذف اعرابى ظاهر ويرتفع اذا تجرد عن الناصب والجزم يعنى مضارع وجهى ظاهر در (محصول تركيب) وهمزه حروف نأيت دن مفرد متكلم ايجوندر اكر مذكروا كرمؤنث انها همزه سنه موافقت ايجوز ونون متكلم ايجوندر غير يله ايجى وياز ياده مذكرو مؤنث نحن نونه موافقت ايجون وناخطاب ايجوندر مطلقا انت تاسنه موافق اولمغيجون ومؤنث غائبه وغائبين ايجوندر وظاهر بوايدى كه بوايجى غائبه داخى بيايله اوليدى مذكرفا بلى كى وجع مؤنث غائبه كى اما چونكه تايدن اخفدر غائبن بوايجى صيغه مخاطبه الحاق ايلدلىر وناكتور ديلر اخف اولانى استعمالده ثقات ويرسون ديون و حروف المضارعة مضمومة فى الرباعى يعنى حركت حرف مضارعه ضمه در هر مضارعه كه ماضيسى درت حرف اوزره اوله اولده درت بابدل افعال وتفعيل ومفاعله ونفعله در ولفقى اولان نفعله به آنك حكمنده در بودرت بايك حرف مضارعه ضم اختيارى فرق ايجوندر واضرب ويضرب كيدم عدم التباس ايجوندر زبرا اكر يضرب دينسه ثلاثى مجرد كى التباس لازم كالوردى وباقبل بنى باب افعاله قياس ايلدلىر زبرا ماضيلرى درت حرفلى در ماضيسى درت حرفلى اولاندن غير نيك حرف مضارعتى مفتوحدر خفتندن اوتورى و هيج بر فعل در عرب دكلدر الالف مضارعه كه اول در بردر اسم مشابته واسطه سيله نده كه مذكور اولدى وفعل مضارع شول وقت در عرب او اور كه اكا متصل اوليه نون تا كيد ثقيله وخفيفه كه اكر متصل اواسه اول فعل مضارع بنى او اور زبرا كه نون تا كيد شده اتصال واسطه سيله جزء كلمه منزلنده در پس لابق دكلدر اعراب نون تا كيد ما قبلنده اوله زبرا اعراب وسط كلمه ده اواق لازم كالوردى نون او زره اولقده جائز دكل بوخسه كه نك اعرابى بر غيرى كه نك اوزرنده اواق لازم كالوردى حقه قتله بنه بونك كى فعل مضارعه نون ضمير متصل اواسه بنى او اور يضربن واضربن كى زبرا بونون اقتضاء ايدركه ما قبل ساكن اوله ضربن كى ايدى ضربن مشابهتله بنى او اور فعل مضارعه اعرابى رفع ونصب در كه مشتر كدر آنكه اسم ما قبلنده و جزء در كه افعاله جر منزلنده در اسماده و هر گاه كه فعل مضارع صحيح اوله يعنى حرف اخيرى حرف عامت اوليه بسا اكر ضمير بر زمره فوع در مجرد او اور سه كه تنبيه مذكر وه مؤنثه وجع مذكره در كرسه حاضر وكرك غائب ومخاطبه مؤنثه او اور واول درت لفظه او اور يضرب واضرب در ايجى موضعه اضرب واضرب بسا اعرابى حالت رفعه ضمه ايله وحالت نصبه قهه ايله وحالت جزمه سكون ايله در نحو يضرب وان يضرب ولم يضرب واكر اكا بوضمائر متصل او اور سه واول بشدر آنك اعرابى حالت رفعه ثبوت نون ايله او اور وحالت جزمه حذف نونله در كه قهه مقام حركتدر وانصب بونده جزمه تابعه نده كه اسماده تابع جر در

لیکن چونکہ ماضی اسم و وقوعہ واقع اولدہ نحو زید ضرب اس و زید ضرب اس
 یربہ بوجہ تندن مستحق اولدیکہ اصل سکوندن دور اوله و اصل اعراب کہ حرکتدر نزدیک اوله
 پس حرکت اوزره یعنی اولدی و اختیار جمع خنت بچوندر بونجه جائزدر کہ ماظوظ اوله ضرب
 کبی و جائزدر کہ مقدر اوله غزا و رمی کبی و هر که که فعل ماضی به ضمیر مرفوع فخرک منہ - ل
 اوله سکون اوزره یعنی او اور ضربت اوج حرکتله زیرا کہ ضمیر فعل جزه فعل نزایددر
 پس آخر فعل ساکن اولدیزسه تولى حرکات اربعه لازم کاور شول نسنده که برکله متراندهدر
 بو خود جائز دکادر زیرا کمة واحده تقبل اواق لازم کاور * و هر که که ماضی به او ضمیر متصل
 اوله اول ماضی ضم اوزره یعنی او اور ضنک و او ابله مناسبتی اولدی بچون انفاضا ضربوا کبی
 یا تقدیرا روا کبی * المضارع یعنی مضارع بر نمادر که آن خود در ماضی دن ثابت حرکاتدر بر یک زیاده بی
 سبب له و بحر و مک بر بی زیاده اواق واسطه سببه مطاق اسمه مشابه او اور اشتراک و تخصص سبب له
 مثلا بضر ب اصح مذہب اوزره مشترکدر زمان حل و زمان استقبال بینده اشتراک لغزب له تنه که
 رجل مشترکدر زید و عمرو بینده اشتراک معنوی انه و بضر ب مخصوص او اور استقبال تعیین له
 میز و سوف سبب له تنه که رجل مخصوص او اور لام سبب له شخص معین * بند بونک کبی فعل مضارع دک
 مشابهتی وار اسم فاعله عدد حروف و حرکتده و آنک وقوعه واقع اولدہ و زمان حل و استقبال
 دلالت اینده * ملازید بضر ب یرسن زید بضر ب یربہ و مضارع دک اسم فاعله مشابهتی و واسطه سبب له
 و اسم فاعله مخصوص مشابهتی سبب له اکا مضارع آد فو دلر یعنی مشابهت بکدر و تعیین له آنی معرب
 ایلدیلر تنه که معلوم او اور انشاء الله تعالی * فافهمزة للمتكلم مفردا و النون له مع غیره و التاء للمخاطب
 و المؤنث و المؤنثین غیبه و الیاء لغائب غیرهما و حروف المضارعة مضمومه فی لربیع مفتوحة
 فیما سوا و لا یعرب من الفعل غیره اذا لم یصل به نون تا کید و لانون جمع المؤنث و اعرابه رفع و نصب
 و جزم فالصحيح المجرد من ضمیر بارز مرفوع للثنية و الجمع و المخاطب المؤنث بالضمه و الفتحه و السکون
 مثل بضر ب و المتصل به ذلك بالنون و حذفها و المعنى بالواو و الیاء بالضمه تقدیرا و الفتحه انفا
 و الحذف و المعنى بالاف بالضمه و الفتحه تقدیرا و الحذف و يرتفع اذا تجرد عن الناصب و الجازم
 نحو یقوم زید * فالهمزة مبتدأ للمتكلم خبری مفردا حالدر مکامدن که واسطه ایله مفعولدر یعنی
 تقدیری فالهمزة زیدت للمتكلم حال کونه مفردا و النون له مع غیره اعرابه سابق کیدر و ضمیر لر
 متکلمه مآذدر و التاء للمخاطب به مبتدأ و خبردر و المؤنث و المؤنثین غیبه ای زیدت له مؤنث و المؤنثین
 اذا غاب کل من ذلك غیبه بوقصد بوجه مفعول مطاق او اور و جائزدر که حل اوله ابکیسندن و غیبه
 غایبه معنسانه اوله ای زیدت التاء اسم فاعل کونما غائبین و الیاء لغائبین مبتدأ و خبر غیرهما صقدر
 فآیه و یلیدر آذنه و حروف المضارعة مبتدأ مضمومه فی الربیع خبری و مفتوحة فیما سوا و معطوفدر
 ما قبله * و لا یعرب فعل انقیال من الفعل اکامتا غیره فتم مقام فاعلی اذا ادات شرط لم یصل
 فعل جمعه مطاق به اکامتا ای بالمضارع نون التا کید فاعل لم یصلدر او نون جمع المؤنث نونونه
 معطوفدر و اعرابه مبتدأ ای المضارع رفع خبری مبتدأ و نصب اکامطوف و جزم بود فالصحيح مبتدأ
 المجرد صفتی من ضمیر مجرده متعلقدر بارز مرفوع ضمیره صفتلدر للثنية جار و مجرورینه صفتیدر
 ضمیرک و الجمع اکامطوف و المخاطب بوده المؤنث نعمت مخاطبدر بالضمه ای بکون اعرابه بالضمه

(و الفتحه)

و بوجه مایه صله و یا صفتدر و موصول صله سیله و یا موصوف صفتیله خبر مبتدادر و تخصیصه
 ای تخصیص المضارع و وقوعه به معطوفدر بالسن تخصیصه متعلقدر اوست و اکا معطوف (موصول ترکیب)
 چونکه مباحث اسمدن که کلمه دن قسم اولدر و اشرف اقسامدر زیرا مسند و مسند الیه اولمه
 صلاحیتی و ار فارغ اولدیه احوال فعل که قسم نائیدر کلمه دن و اسمدن دوندر زیرا آمدن مسند الیه
 اولماز و حرفدن اشرفدر زیرا حرفدن نه مسند اولور و نه مسند الیه ایمدی تعریف و تقسینه شروع
 ایوب بیورر فعل بر کلمه در که دلالت ایدر نفسنده بر معنایه که جزوی اوج زمانک برینه مقارندر
 کله لفظی اوج قسمه بیله شاملدر و فی نفسه قیدیه حرف چیقدی زیرا حرف غیریده معنایه دلالت
 ایدر نفسنده معنایه دلالت ایلز ته که کتاب اولنده مرور ایلدی و مقترن قیدیه اسم خارج اولدی
 زیرا که اسمک نفسنده معنی وار و معنایه دلالت وار اما مدلولنده زمان معتبر دکلدر یعنی ازمنه
 ثلاثه نیک بری معناسندن جزء دکلدر * و من خواصه یعنی فملاک جمله خواص مشهوره سندن لفظ
 قد داخل اولقی ماضی بی حاله تقریب ایچون و یا تحقیق ایچون و فعل مضارع تقلیل ایچون و یا تحقیق
 ایچون و چونکه بومعناز افعاله مخصوص صدر ایمدی دخول قد خواص فعلدن اولور و جمله خواص
 فعلدن در دخول سین و سوف زیرا مضارع که حال و استقبال بیننده مشترکدر آنی استقباله تخصیص
 ایدر لرتنه که لام ابتدا حاله تخصیص ایدر بعضی قنده سوف ده تأثیر سیندن زیاده در * و جمله
 خواص فعلدن کلمات جازمه داخل اولقی اگر حرف و اگر اسم زیرا که جزم خفیدر
 و فعل تقلیدر پس تعسا دل ایچون اکا مخصوص اولدی * ته که جر که تقلیدر و اسم خفیدر
 اکا مخصوص اولدی پس دخول جوازم خواص فعلدن اولدی * و جمله خواص فعلدن
 تاه تأیث ساکنه لاحق اولقی تا کیم دلالت ایلیه که فاعل فعل مؤنث در ضربت هند کی
 سکونیه قید آنک ایچوندر تاه تأیث منکر که سه مخصوصدر نحو ضاربه و مضروب و خسته * و جمله
 خواص فعلدنر ضمائر مرفوعه متصله بارزه نحو ضربت و ضربت و ضربا و ضربوا
 ضمائر مرفوعه دیدک زیرا منصوبه و مجروره حرفده اولور نحو انه و به متصله دیدک زیرا که
 ضمیر مرفوع منفصل فاعل اسم اولور ته که صفة جرت علی غیر من هی لده معلوم اولدیدی نحو
 هند زید ضارب ته هی بارزه دیدک زیرا ضمیر مرفوع متصل مسندر سنده اولور زید ضارب الزیدان
 ضاربان الزیدون ضاربون * معلوم اوله که لفظ قد ماضی ده اولور و مضارعه اولور و سین و سوف مضارعه
 مخصوص صدر و جوازم مضارعه مخصوص صدر و این کبیرا که چه ماضی به داخل اولور اما جزم ایلز و تاه تأیث
 ساکنه ماضی به مخصوص صدر و ضمائر مرفوعه متصله بارزه مشترکدر ماضی و مضارع و امر مخاطب بیننده
 نحو ضربا و ضربوا و ضربن و بضربان و بضربون و بضربن و تضربن و اضربا و اضربوا و اضربن
 و اضربن * الماضی یعنی فعل اوج صیغه در ماضی و مضارع و امر حاضر و اصل ماضیدر و مضارع
 آمدن زیاده ایله مأخوذدر ته که امر حاضر مخاطب مضارع دن مأخوذدر تفصائله ته که معلوم اولور
 ان شاه الله تعالی * و ماضی بر فعل در که دلالت ایدر بر زمانه که سن اولدیفک زماندن اولدر که اکا زمان
 حال و حاضر دیرلر نحو ضرب و دحرج و استخراج و احرنجم و فعل ماضی فتح اوزره بنیدر ضمیر مرفوع
 منکر و واو داخل اولیه جک مبنی اولدیفی آنک ایچوندر که مقتضی اصراب یوقدر نه اصالت
 طریقیه و نه تبعیت طریقیه و قیاس اولدیدی که سکون اوزره مبنی اولدیدی زیرا بناده سکون اصلدر

اولور تقدیر سز بو تقدیر جه اختصار زیاده او اور موصوف تقدیرینه احتیاج اولم اغله بلکه کاف مثل
 معناسنه در بحسب الظاهر موصوفدر احسنله و فیهاده ضمیر یاعین مقدره راجعدر تقدیر اول اوزره
 و یاراجعدر کافه که مثل معناسنه در که آندن مراد عیندر تقدیر ثانی اوزره بو عبارت ثالث شاهرک
 شعرنده وارد اولان کبیدر * نظم * مررت علی وادی السباع و لاری * کوادی السباع حین یظلم وادیا
 * اقل بهر کب اتوه تأیبه * و اخوف الاما فی الله ساریا * زیرا که شاعر بونده مفضل علیهی مقدم کنوره شدر
 دیشدر و لاری کوادی السباع اگر مراد روثیت بصرایسه وادیا مفعولیدر و کوادی السباع بو مفعولت
 صفتیدر و چون مقدم اولدی حال اولدی و اگر مراد روثیت قلب ایسه وادیا مفعول اولیدر و کوادی السباع
 مفعول ثانیدر و حین یظلم ظرفدر که حال اولمشدر وادی سباعدن ای لاری وادیا یشبه وادی السباع کا ثنا
 فی زمان اظلامه و اقل که اسم تفضیلدر صفت وادیا در بحسب ظاهر و بحسب معنی صفت ركب در که
 اول وادی به کلمشدر تأیبه توقفا تمیزدر افلاک ركبیه نسبتندن که فاعلیدر و آنکله مرفوع اولمشدر
 نه که کمال احسن لفظیله و اخوف اقله معطوفدر لکن صفت وادیدر حقیقه و معنی و آنده ضمیر
 وادی وار و کلمه ما مصدریه در ای لاری وادیا اخوف من وادی السباع فی وقت من الاوقات
 الا فی وقت وقایه الله من کان ساریا فی وادی السباع * پس اول که بوشعردن عبارت ثانیه کبیدر بودر که
 لاری کوادی السباع اقل بهر کب و اخوف بونک ما بعدی نک عبارت ثانیه به تعلق یوقدر و چونکه
 شعرده وادیا مذکوردر و معلوم اولور که عبارت ثانیه عین مقدردر نه که مذکور اولدی ای
 مارأیت کهین زید عینا احسن فیها الکحل واکر لفظ وادیا مذکور اولمیدی تقدیره احتیاج اولمازدی
 زیرا که کوادی السباع دن متبادر اولان کندی کی بر وادیدر پس بو تقدیر جه اقل صفت کاف اولور که
 مثل معناسنه در نه که وجه نایده مذکور اولدی * الفعل مادل علی معنی فی نفسه مقترن بأحد
 الازمنه الثلاثة و من خواصه دخول قد والسين وسوف والجوازم و لحوق تاء التأنيث الساكنة
 ونحو تاء فعلت * الماضي مادل علی زمان قبل زمان اخبارک مبنی علی الفتح مع غیر الضمیر المرفوع
 المتحرك والواو * المضارع ما شبه الاسم بأحد حروف نأیت لوقوعه مشترکا و تخصیصه بالسين
 أو سوف * الفعل مادل علی معنی فی نفسه مقترن بأحد الازمنه الثلاثة و من خواصه ای الفعل
 مقدم خبر دخول قد مؤخر مبتدا والسين فده معطوف وسوف سینده معطوف * والجوازم ما قبلنه
 معطوف و لحوق دخول معطوف در تاء التأنيث مضاف الیه الساكنة صفت تاء تأنيث در بعض نخنده
 ساکنه و اقدر تاء تأنيثدن حالتیله منصوبدر اول ایسه معنی فاعلدر زیرا لحوق فاعلنه مضاف
 مصدردر تقدیری ای یلحق تاء التأنيث به حال کونها ساکنه و نحو تاء فعلت معطوف در تاء تأنيثه
 و الماضي مبتدا موصول و یا موصوف ای الفعل الذي اوفعل دل علی زمان قبل زمان اخبارک
 اعرابی معلومدر سابقدن مبنی خبر بعد الخبردر ای الماضي مبنی و یا مبتدای محذوفه خبردر ای هو
 مبنی علی الفتح مبنی به متعلق مع غیر الضمیر کنه مبنی به متعلقدر المرفوع المتحرك صفتدر ضمیره والواو ضمیره
 معطوفدر * المضارع مبتدا و موصول و یا موصوف شبه الاسم ای شبه الاسم فعل و فاعل و مفعول به
 بأحد حروف نأیت اشبهیه متعلقدر و بمضیلر دیندیر که لوقوعه به متعلقدر و باسبیت و یا مصاحبت
 ایچوندر ای سبب تصدیر احدها لوقوعه ای المضارع به اشبهیه متعلقدر مشترکا حالدر و وقوعه
 فاعلندن زیرا فاعلنه مضاف مصدردر تقدیری لان یقع المضارع حال کونه مشترکا بین الحال و الاستقبال

(و بوجه)

ملاحظه اثبات ايلك كرك تامعنى كلام ظاهر اوله آندنصكره حرف نفيك دخولنى ملاحظه ايلك كرك ايلدى رأيت رجلا احسن فى عينه الكحل منه فى عين زيد اسم تفضيل كه احسن در صفت شى در كه رجل در بحسب ظاهر اما بحسب حقيقه صفت كمن عن رجل در كه مسببدر و متعلق رجل در و بمسبب مفضل اولشدر رجله كوره كندى اوزرينه مفضل اولشدر غيره كوره كه اول عين زيددر زيرا كه بوكلام مثبتك معناسى بودر كه بن بر رجل كوردم كه آنك كوزنده سرمده خورق در زيدك كوزنده سرمده دن * پس شول نسنه كه و شرطه حرف نفى سز ذكر اولدى ظاهر اولدى * و چونكه حرف نفى ادخال اوله اول تفضيل كه اثباته و ارايدى منفى اولور و شرط بالتمام حاصل اولور بوصورتده علت عمل اولدر كه اسم تفضيل سياق نفيد فاعل معنا سنه در * پس هرگاه كه ديسك مارأيت رجلا احسن من زيد بونك معناسى صرف لغتده اولدر كم بن زيددن ايرك ار كوزدم * پس اگر چه بحسب اصل معنى نفى احسن زيددن مستفاد اولور لكن متعارف لغتده نفى احسن و مساوى مفهوم اولور * پس كوييا كم ديمش من مارأيت رجلا احسن كزيد * پس بومثال مذ كورده معنى عرف لغتده حمله بجه و اولور كه مارأيت رجلا احسن فى عينه الكحل مثل حسنه فى عين زيد * پس بواقل تفضيل فاعل معناسنه اولدى و فاعل معناسنى عمل ايلدى و كنى فاعليه مرفوع ايلدى * پس اعتبار نفى تفضيل آنك ايجو ندر كه افعال تفضيل فاعل معناسنه اوله و آنك عملنى ايليه و باقى قيود كه شرطه و افعدر آنك ايجو ندر كه افعال تفضيل معمول ظاهر حاصل اوله تا كم آمده عمل ايليه زيرا اگر باقى قيود اولماسه اسم تفضيل ضميرده عمل ايلر ظاهرده عمل ايلزدى ننه كه ديرسن مارأيت رجلا احسن من زيد مع انهم يعنى مثال مذ كورده كنده احسن عمل ايلكه برباعث داخى و اردر كه علت مذ كوره بنى تأييد و تأكييد ايلر زيرا اگر احسنى كنده عمل ايلدر ماسه احسنى مرفوع ايلردى تا كم خبرى مبتدا اوليدى كه كملدر و بوجه صفت رجل اولوردى * پس بومبتدا كه خبردن اجبى در و آنك معمولى دكلدر احسن و معمولى بيضى كه منه در فاعل اولور بوخود جائز دكلدر * و محققى دكلدر كه منه نك حقى ضميرى كمله راجع اولمق و واسطه سيله كلدن مؤخر اولمقدر اما اگر كنى اوزرينه مقدم اولسه جائزدر زيرا مرتبهده كنى مقدمدر كندى نك جزئه متعلق اولاندن * پس بوتقدير جه مذ كور فصل لازم كلساز لكن معنى ده برر كات حاصل اولور * و نك انه تقول يعنى مسئله كنى و آنك شرائطى و آندن بوجهله تمبر كه معناسى مقصوده مطابق اوله و آنده حذف تقدير اوليه اولدر كه كندى و سنك ايجو ن و اردر معناسى مقصوددن براخصر عبارتله تمبر ايليه سن كنى عبارتدن و ديه سن مارأيت رجلا احسن فى عينه الكحل من عين زيد * پس منه ضميرى و فى كلمه سى محذوف اولدى و بوعبارت بومقدارله مختصر اولدى و اگر سن عين زيدى كه مفضل عليه در مقدم ايله سن افعال تفضيل اوزرينه و بويلاه ديه سنكه مارأيت كه عين زيد احسن فى الكحل * پس كلمه من كه ابى حرفدر حذف اولمش اولور و كاف تشبيهه كه بر حرفدر برينه كمش اولور بوجهندن زياده اختصار حاصل اولدى و شك بوق كه كه عين زيد لفظندن على الاطلاق مثل عين زيد متبادر در و اول بر عين دخى متبادر در * پس سكا جائزدر كه ديه سن تقدير كلام بودر مارأيت عينا كه عين زيد احسن فى الكحل * و ياديه سن مارأيت كه عين زيد عينا احسن فى الكحل * پس بوتقدير جه احسن بحسب ظاهر صفت عين مقدردر ننه كه كه عين زيد آنك صفتي دره و جائزدر كه ديه سن عين زيددن متبادر اولان بر عين دخى در * پس اول موصوف تقديرينه احتياج اولماز زيرا كه مذ كور دن معناسى مقصود فهم

کوادی السباع حين يظلم واديا * اقل به ركب اتوه تايبة * واخوف الاماوق الله سارياه * ولا يعل
 نفي استقبال معروف ومستتر فاعلي مآئدر اسم تفضيله في مظهر لا يعل به متعلق الاحرف استثناء
 ومستثنى مفرغدر لا يعل قولندن * اذا اداة ظرف مضافدر مابعدنده جله به كان ماضى معروف
 ومستتر اسمي مآئدر اسم تفضيله لشي خبري تقديري لا يعل في جميع الاوقات الاوقت كون اسم
 التفضيل صفة كائنة لشي في اللفظ * وهو مبتدأ مآئدر اسم تفضيله في المعنى مقدره متعلق لسبب خبر
 مبتدادر مفضل نعمت مسبب باعتبار الاول حالددر مسبب مفضلدن * على نفسه مفضله متعلق باعتبار
 غيره على نفسه دن حالددر زيرا واسطه ايله مفعولدر * پس آندن حال كلك صحيددر ويا صاحب
 وملاسه ايچوندر تقديري فضل المسبب حال كونه مصاحبا وملاسا باعتبار الثاني ونفسه ضمير
 راجعدر مسبه وفي غيره ده شينه ومنفيا حالددر كان ده اولان ضمير دن اي الا اذا كان اسم التفضيل لكذا
 وكذا حال كونه منفيا مثل خبر مبتدای محذوف مارأيت فعل وفاعل منفي ورجلا مفعولي احسن نعتي
 في عينه ظرف احسن در ويا حال * الكحل فاعل احسن در منه اي من الكحل احسن به متعلق في عين زيد
 ظرف احسن در ويا حال ووجه محلا مجروردر اضافته لانه خبر مبتدأ محذوف در اي هذا لانه اي احسن
 بمعنى حسن جارو مجرور مقدره متعلق تقديري لا يعل في فاعل مظهر في جميع الاوقات الاحال كونه
 كذا وكذا فانه يعل لانه بمعنى حسن * مع اداة ظرف ان حرفدر حروف مشبه دن وهم اسمي عبارندر
 نحاتدن * لو حرف شرط رفعوا فعل وفاعل فعل شرط * فصلوا فعل وفاعل بينه اي احسن ظرف فصلوا در
 وبين معموله اي احسن معطوفدر بينه به بأجنبي فصلوا به متعلق در كه جواب لودر ووجه شرطيه
 خبران در وان اسم وخبر به محلا مجروردر مع حرفيه جار مجرور به دليل آخردر افعال تفضيله عمل
 ايندر مكدوه وهو مبتدأ الكحل خبري ولك مقدم خبران تقول تاويل مفردده مؤخر مبتدأ مارأيت
 رجلا احسن في عينه الكحل من عين زيد جله محلا منصوب مفعول ان تقولدر فان قدمت ذكر العين
 جله شرطيه قلت مارأيت كه عين زيد احسن فيها الكحل جله جزايه ونحو خبر مبتدای محذوف
 ولا اري فعل نفي استقبال متكلم وحده كوادي مفعول ثاني لا اري در كه افعال قلوبندر لاعلم معنسه
 السباع اضافته مجروردر حين ظرفدر في معنسه اي يشبه وادي السباع وقت الظلام يظلم اظلامدن
 مضارع معروف ومستتر فاعلي مآئدر وادي السباعه ووجه محلا مجروردر اضافته واديا مفعول اول
 ازي در اقل صفت واديا در به اقل به متعلقدر در كيب فاعل اقل در و جاؤدر واديا منصوب اوله مفعول به
 لغه لا اري به مشاهده معنسه وكوادي السباع حال اوله آندن زيرا نكرة نك صفتي مقدم اولسه حاليله
 منصوب اولور جاؤدر كه بدل اوله كوادي دن وكاف مثل معنسه اوله لا اري به مفعول اولفله (محصول
 تركيب) ولا يعل في مظهر اسم فاعل واسم مفعول وصف مشبه واسم تفضيل بو نرك ضميرده عملي
 شرطسز جاؤدر اما اسم ظاهرده عملري كه ضمير دن اقوي در اسم فاعل ده واسم مفعول ده وصف مشبه ده
 ذكر اولان شرائطه در عمل واسم تفضيله معنای فعلدن بعدی واسطه سيله زياده لك سيله يعني فعل
 معنسندن زياده به دلالت ايلديكيچون مشروطدر بونده مذکور اولان شرطه * واول شرط بودركم
 اسم تفضيل لفظ جهندن برشي اوزرينه جاري اولور ومعنى جهندن اول شيك متعلقه جاري اولور
 واول متعلق شي اوله كوره مفضل اولور اما اول شيدن غيره كوره نفسی اوزره مفضل اولور
 بر منفي تفضيله ته كه درسن مارأيت رجلا احسن في عينه الكحل منه في عين زيد بصورتده اول

نعتی لا غیر اعرابی سابق اولدی فلا يجوز نفی استقبال زید الافضل من عمرو جمله متمنه فاعل لا يجوز در ولا زید افضل اکه معطوف الان يعلم استثناء مفرغ در (محصول ترکیب) اسم تفضیل چون مضاف مستعمل اوله ایکی معنایی وار * بریسی اولدرکه آنکله مضاف الیه اوزرینه زیاده قصد ایدر لر * پس مضاف الیه داخل کرک و کندیدن غیر یله اصل معناده شریک اولمق کرک و بواعتبارله داخل اولور و ممتاز کرک کندیدنک غیر یله زیاده دن و بواعتبارله اول مضاف الیه مضاف اولدی نه که دیرسن زید افضل الناس زید ناسدنر و اصل فضلده آنلرله شریکدر و ممتاز در آنلردن فضل زیاده سیله * پس جائز دکلدر که دیه سن ملک افضلدر بشردن زرا که ملک بشرده داخل دکلدر * نه بونک کی جائز دکلدر که دیه سن بو معنی قصد یله یوسف احسن اخوته زرا چون اخوه یوسفه راجع ضمیره مضاف اولدی آنلره مضاف اولماز * ایکنجی معنایی اولدرکه اضافتله مطلق زیاده لک قصد ایدر لر یعنی اولکی کی مضاف الیه اوزرینه زیاده لک دکل و اضافت توضیح ایچون اولور آنجق مثلاً هرباری که دیرسن الناقص والاشیح اعدلابنی مروان معنی اولدرکه بو ایکی کیسینه موصوفا در زیاده عدلیله مضاف الیه اوزره دکل تا کیم بنی مروانک عدلده بو ایکی کیسینه ایله شریکی لازم کله و معنی فاسد اوله زیرا که بنی مروانک بو ایکی کیسینه نغیری هب ظالم لرایدی بلکه معنی بوبله درکه بو ایکی کیسینه موصوفا در عدله حالبوکه بونلر بنی مروان قبیله سندنر بوتقدیرجه جائز اولور یوسف احسن اخوته مسئله سی زیرا که احسنک اخوه یوسفه اضافتی توضیح حال یوسف ایچوندرکه مشهور اولشدر قدداشعلری قصه سیله نه که اخوه سی اوزرینه آتی تفضیل ایچون اوله تا یم آنک دخولی اخویه واجب اوله نه که معنای اولده مذکور اولدی * و يجوز فی الاول الخ اسم تفضیل هرگاهکه من حرف یله مستعمل اوله مفرد مذکر اولمق کرک نحو زید افضل من عمرو و الزیدان افضل من عمرو و الزیدو ن افضل من عمرو و هند افضل من عمرو و الهندان افضل من عمرو و الهندات افضل من عمرو زیرا کله من اسم تفضیل یله شده اتصال معنوی واسطه سیله جزء کله منزله در آندن و بحسب لفظ مستقل بر کله در * پس لایق دکلدر که علامت تنبیه و جمع و تأنیث آنک مابلنده اوله و الا لازم کلورکه بوعلامات وسط کلمده واقع اوله حکم اکلّه من دنصکره اولمقده لایق دکل و الا لازم کلورکه بوعلامت بر غیر ی کلمه لاحق اوله و ایکی قسم یله باطلدر * پس واجب اولدیکه دائماً در مذکر اوله و هرگاهکه اسم تفضیل لامله معرف اوله واجبدر رعایت مطابقت اول نینه ایله که اسم تفضیل آنکدر افراد و تنبیه و جمع و تذکیر و تأنیده زیرا که مقنضی مطابقت وارو مانع هیچ یوقدر * و هرگاهکه اضافتله مستعمل اوله اگر اضافتک معنای تأنیسی مراد اولورسه بونده مطابقت واجب اولور لامله معرف ده کی زیرا که مقنضی مطابقت وار و مجوز ترک مطابقت یوق * و اگر مراد معنای اول اولورسه آنده ایکی وجه جائزدرکه بریسی رعایت مطابقت که اصلدر و بریسی ترک مطابقت زیرا که بو مقامده اسم تفضیل مشابهدره ن ایله مستعمل اسم تفضیله مفضل علیه لفظاً مذکور اولده ایمدی جائز اولورکه بو مضافه من له مستعمل حکمی و بره و دائماً مفرد مذکر ایدر * و لا یعمل فی مظهر الا اذا کان صفة لشیء و هو فی المعنی لمسبب مفضل باعتبار الاول علی نفسه باعتبار غیره منقیامثل مارایت رجلا احسن فی عینه الکحل منه فی عین زید لانه یعنی حسن مع انهم لورفضوا فصلوا بین احسن و معموله بأجبتی و هو الکحل ولکن تقول احسن فی عینه الکحل من عین زید فان قدمت ذکر العین قلت مارایت کعین زید احسن فیها الکحل مثل * مررت علی وادی السباع ولااری *

مراد در پوخته عیب کنیدی * و هرگاه که ثلاثین غیریده و الوان و عیوبدن زیاد ملک بیان ایلک ایسته سگ
 اشد لفظی و آنک مثلله توصل ایلک کرک و اول بابک مصدرنی تمبیر ایلک کرک و بوبله دیمک کرک هو
 اشد منک استخراجا و حجرة و صفره و عمی و عورا و دحرجه و غیر یبری * و قیاس اسم تفضیلده فاعل
 ایچون بناء اولقدر زیرا که حال فاعلی بیان اهدر و فاعل مفعولدن اکثردر و کاه اولور که مفعول ایچونده
 اولور نحو اعذر و آلوم و اشغل و اشهر و اعرف و نظاری * و اسم تفضیل اوج و جهت بریله مستعملدر
 یا مضاف یا من حرفیله و بالامله معرف بو اوج و جهت برینی آنک ایچون التزام ایلشدر که مفضل
 علیه معلوم اوله زیرا که هرگاه که من حرفیله مستعمل اولور اول من ابتدایه اولور و مابعدی مفضل
 علیه زید افضل من عمرو کوی * و هرگاه که لامله معرف مستعمل اولسه اول لام عهد اولور و مفضل علیه
 تبعیله معهود اولور زید افضل کبی ای هو ذلك الافضل الذي علم افضلیته و چون افضلیت معلوم
 و معهود اوله مفضل علیه آنک تبعیله معلوم و معهود اولور و هرگاه که مضافک معنای مشهوری
 تفضیل اوله مضاف الیه اوزرینه مفضل علیه اولان مضاف الیه مذکور اولور و بوجوه ثلاثه آنک
 ایکیسی بریده جمع اولماز زید افضل من عمرو دیزلر زیرا که بویکی و جهت بریسی لغوا اولور
 ترک و جوه ثلاثه ده جائز دکلدر ایمدی خدا قولنده * بعلم السروا خفی * ده من مقدر در ای و اخفی من السر
 دیمکدر * فاذا اضیف فله معنیان احدهما وهو الاكثران تقصده الزیاده علی من اضیف الیه فی شرط
 ان یکون منهم مثل زید افضل الناس فلا یجوز یوسف احسن اخوته لخروجه عنهم باضافته الیه * والثانی
 ان یقصد زیاده مطلقه و یضاف للتوضیح فیجوز یوسف احسن اخوته و یجوز فی الاول الافراد
 و المطابقة لمن هو له * و اما الثانی و المعرف باللام فلا بد من المطابقة و الذي بمن مفرد مذکر لا غیر
 فلا یجوز الافضل ممن عمرو و لا زید افضل الا ان یعلم * فاذا اضیف ای اسم التفضیل جله
 شرطیه فله ای لاسم التفضیل معنیان جله جزایه خبر مبتدأ * و هو مبتدأ ثانی قائمدر
 احده الا کثر خبر مبتدأ ثانی و بوجه معترضه در مبتدأ و خبر یشنه خبران تقصده در ضمیر اسم تفضیل
 راجعدر الزیاده قائم مقام فاعلی علی من زیاده به متعلق اضیف ماضی مجهول * الیه کامتعلق ای اضیف
 اسم التفضیل الی من فی شرط مضارع مجهول ان یکون تأویل مفردده قائم مقام فاعلی اسمی تحتده
 موصوفه راجعدر و منهم خبری ای داخلانی المضاف الیه مثل معلوم زید مبتدأ افضل الناس خبری
 فلا یجوز مضارع معروف یوسف مبتدأ احسن اخوته خبری و جله محلا مرفوع فاعل لا یجوزدر
 لخروجه علت لا یجوزدر و کامتعلق و ضمیر یوسفه راجعدر عنهم خروجه متعلق باضافتهم خروجه
 متعلق و ضمیر اخویه راجعدر الیه اضافته متعلق و ضمیر یوسفه راجعدر * و الثانی مبتدأ ان تقصد
 تأویل مفردده خبر زیاده در قائم مقام فاعلی مطلقه نعمت زیاده در و یضاف مضارع مجهول و مستتر
 قائم مقام فاعلی قائمدر اسم تفضیله للتوضیح بضافه به متعلق فیجوز جواب شرط محذوف فاعلی
 مقدر ترکیب لفظیدر یوسف مبتدأ احسن اخوته خبری و جله محلا مجرور مضاف الیه ترکیبدر
 و یجوز فی الاول یجوز به متعلق الافراد فاعل یجوزدر و المطابقة کامعطوف لمن جار مجرور مطابقة به متعلق
 هو مبتدأ ای اسم التفضیل له خبری ای لمن و الثانی مبتدأ و المعرف باللام که معطوف باللام معرفه متعلقدر فلا بد
 فاجزایه در و ابکی مبتدایه خبردر و ضمیر محذوفدر ای لابلها من المطابقة جله اسمیه جزء شرط و اقدر
 تقدیر ضمیر مذکور له و الذي موصول بمن صله سی موصول صله سبله محلا مرفوع مبتدأ مفرد خبری مذکر

(نقی)

لغیره نحو زید افضل الناس فان قصد غیره توصل الیه بمثل هو اشد منه استخراجا و بیاضا و عمی و قیاسه
 للفاعل و قد جاء للمفعول نحو اعذر و أوم و اشغل و اشهر و يستعمل علی احد ثلاثة اوجه مضافا
 او بمن او معرفا باللام * اسم التفضیل مبتدا ماموصول اشق ماضی مجهول و مستتر قائم مقام فاعلی
 عائد در مایه من فعل اشق به متعلق لموصوف كذلك زیاده لموصوف نه متعلق علی غیره بوده زیاده نه
 متعلق ای غیر الموصوف و جمله صله در مایه موصول صله سیله خبر مبتدادر و هو مبتدا عائد در
 اسم تفضیله افعال خبری و شرطه مبتدا ان یبنی مضارع مجهول تاویل مفردده خبر مبتدادر و مستتر
 قائم مقام فاعلی عائد در اسم تفضیله من ثلاثی اکامتعلق مجرد نعتی لیکن مضارع معروف منصوب بدر
 لام کی ایله یبنی به متعلق و مستتر فاعلی عائد در بنایه که حکما مذکور در یبنی قرینه سیله لیس فعل ناقص
 و مستتر اسمی بلون خبری و لاعیب آ که معطوف و جمله نعت ثلاثی در لان منهما ای من اللون و العیب
 افضل لغیره ای لغیر التفضیل جار مجرور یله لیس به متعلق در نحو خبر مبتدای محذوف زید مبتدا
 افضل الناس خبر و جمله محلا مجرور در اضافتله فان حرف شرط قصد ماضی مجهول فعل
 شرط غیره ای غیر الثلاثی مجرد قائم مقام فاعلیدر قصدنک توصل ماضی مجهول الیه ای الی غیر الثلاثی
 او الی المقصود قائم مقام فاعلی توصل در بمثل توصل به متعلق هو مبتدا اشد خبری منه اشدیه متعلق استخراجا
 تمیز و جمله محل جرده در اضافتله توصل الخ جزء فان قصد در و بیاضا معطوف در ماقبلنه و عمی كذلك *
 و قیاسه ای اسم التفضیل مبتدا للفاعل خبری و قد حرف تقلیل جاء ماضی معروف و مستتر فاعلی عائد در اسم
 تفضیله للمفعول جاء به متعلق نحو معلوم اعذر مضاف الیه أوم اکامعطوف اشغل و اشهر كذلك و يستعمل
 مضارع مجهول و مستتر قائم مقام فاعلی عائد در اسم تفضیله علی احد ثلاثة اوجه يستعمل به متعلق مضافا بدر
 علی ثلاثة اوجه دن ای يستعمل مضافا و جائز در که مقدر یکون به خبر اوله ای اما بان یکون مضافا
 دیمک اوله و او حرف عطف بمن مقدره متعلق ای متصلا بمن معطوف در ماقبلنه او معرفا باللام بوده ماقبلنه
 معطوف در (محصول ترکیب) چونکه دیلدیلر که فاعلیت و مفعولیت معناسنده آر تعلق و زیاده لک
 بناء ایدر بونی بیان ایچون بر مخصوص صیغه وضع ایلدیلر افعال و زنی اوزره غالباً و آنک مشتقاتدن
 و اکا اسم تفضیل و افضل تفضیل او قودیلر * غالباً دیک زیرا بعضی افعال صیغه سندن اخراج ایلمشدر در مثلا
 خیر منک شرمک کی که اصلنده اخیر و اثر ایدی تغییر ایدوب خیر و شر دیدیلر * پس اسم تفضیل مصدر دن
 مشتق بر اسمدر فاعلیتده و مفعولیتده غیره اوزرینه زیاده لکله موصوف ایچون و شرطی ثلاثی مجرد دن بناء
 او لمقدر تا کم آندن صیغه افعال وضع ایلمک ممکن اوله و اگر ثلاثیدن اولیوب غیریدن بناء ایلمسه لهر نیچه حرفی
 حذف ایلمک لازم کوردی صیغه افعال وضع ایلمک ایچون بوتقدیر جه التباس لازم کوردی مثلا اگر استخراج دن
 و در حرج دن اسم تفضیل بناء ایلمک دیلمسه لهر و هیچ حرف حذف ایلمسه لهر بو صیغه منصور او لماز آنلردن و اگر
 حذف ایلمسه لهر استخراج ده اخرج دیسه لهر و در حرج ده ادحر و یا اخرج دیسه لهر معلوم اولماز که اخرجک
 معناسی خروجده زیاده لکدر و یا استخراجده و معنی ادحر در حورده زیاده لکدر بو خسه در حرجده می
 و معنی اخرج حرجده زیاده لکمیدر بو خسه در حرجده می * دخی اسم تفضیل ده شرط الوان و عیوبدن
 اولما مقدر زیرا که الوان و عیوبدن افعال صفت مشبهه در که آنده زیاده لک یوقدر * پس اگر آندن افعال تفضیل
 بناء ایلمسه لهر التباس لازم کوردی اعمدی معلوم او لمازدی احر و اصفر جرده و صفر تده آر تعلق میدر
 بو خسه قزل و صاری دیمک میدر * یته بونک کی اء و ر و اعمی دیسک معلوم او لمازدی که عیبده زیاده لکمی

ایکی وجهی متمندر بریسی الحسن وجهه اضافتله زیرا بواسافت لفظیهده تخفیف یوقدر وبرسیده الحسن وجهه زیرا که صورتا اضافت معر نه الی النکره در * و بر وجهه مختلف فیه در یعنی حسن وجهه بعضیلر دیدیلر که متمندر زیرا که اضافه الشیء الی نفسه در زیرا حسن عین وجهه در که اکا مضاف اولشدر و بعضیلر دیدیلر که حسن اعدر و جهدن پس اضافت تام الی الخاص اولور نفس زید وکل القوم کبی حق بوسوزدر و اولیکه مذکور و جوهدن باقی قالدی هر شکل که آنده بر ضمیر وارد احسن در زیرا که مقصود حاصلدر و کلامده زیاده یوقدر و اول طقوز وجهه در هر شکل که آنده ایکی ضمیر وارد احسن در زیرا که مقصود حاصلدر لیکن زیاده ایله و اول ایکی شکل در هر شکل که ضمیردن خالیدر قبعدر زیرا که مقصود اولان مذکور دکلدرو اولدرت شکل در * و ضابط حال ضمیر بیلده اولدر که بر ضمیر که معمول صفتده در اول بازدر و حسله معلومدر که موجوده بیدر دکلیدر اما صفتده اولان ضمیر مستر اولدیغی واسطه سیله آنده نوماخفا وارد * پس آتی بیلده طریق بودر که اگر صفت مابعدنی رفع ایدر سه آنده هیچ ضمیر اولماز ایدمی آنک حکمی همان فعل حکمیدر پس تذکیر و تانیثی فاعل حسبجه رایت اولنور اما تثنیه و جمعی رایت اولماز فعل کبی * و هرگاه که صفت مابعدنی رفع الیز کر کسه مابعدی منصوب اولسون و کر کسه مجرور صفتده بر ضمیر اولور موصوفه راجع پس تذکیر و تانیث و افراد و تثنیه و جمع رایت اولنور موصوفه مطابق * و اسما الفاعل و المفعول یعنی اسم فاعل که مفعول بهه متعدی اولیه یعنی فعل لازمندن مشتق اوله قائم و نائم کبی و اسم مفعول که مفعول بهه متعدی اولیه یعنی بر فاعلندن مشتق اوله که بر مفعوله تعدیه ایده بوقدر برجه اول مفعول قائم مقام فاعل اولور و آنک منصوب مفعولی اولماز مضروب کبی * ایدمی بونک کبی اسم فاعل و اسم مفعول صفت مشبهه کیدر مذکور اولان احوالده اون سکر اشکالندن یعنی ایکیسی متمندر و بریسی مختلف فیه طقوزی احسن و ایکیسی حسن و دردی قبعدر نده که معلوم اولدی * پس بویه دیرسن زید قائم ابوه و قائم اباه و قائم ابیه بواج مسئله در بری احسن در و بریسی حسن و بریسی مختلف فیه ادر و بوقیاس ازره در آخره وارنجه یعنی مذکور اسم فاعلک معمولانی فاعلیتله مرفوع ایدر لر و منصوب ایدر لر معرفهده مفعوله مشابته و نکرده تمیز لغله و مجرور ایدر لر اضافتله * ینه بویه اسم مفعول مذکورک معمولانی مرفوع ایدر لر فاعلیتله و یا قائم مقام فاعلیتله ایکی مذهب اعتباریه و منصوب ایدر لر معرفهده مفعوله مشابته و نکرده تمیز لغله و مجرور ایدر لر اضافتله * بومسائل ایکی مفعوله و یا زیاده به متعدی اولان اسم فاعلده و یا اسم مفعولده جاری دکلدر زیرا که موجب التباس اولور مثلا هرگاه که دیرسن زید ضارب ابیه معلوم دکلدر اب فاعل ضربدر که اسم فاعلی اکا اضافت التمس سن یا مفعول ضربیدر که ضاربی اکا اضافت التمس سن * ینه بونک کبی اگر دیرسن زید معطی ابیه معلوم اولماز که اب قائم مقام معطی در که اکا اضافت التمس سن بوخسه مفعول نایدر که اکا اضافت التمس سن * ینه بونک کبی اسم فاعلده و اسم مفعولده اضافت و مفعوله مشابته و یا تمیز لغله نصب موجب التباس در پس جائز دکلدر * اما بونک خلا قبعدر بر اسم فاعل که مفعول تانیسی اولیه و اسم مفعول که مفعول تانیسی اولیه که آنده التباس اولماز * پس بومسائل ذکر اولان وجه اوزره مذکور فاعلده و مفعولده جاری اولماز * اسم التفضیل مااشتق من فعل بوصوف زیاده علی غیره و هو افعال و شرطه ان ینبی من ثلاثی مجرد لیکن لیس بلون و لا عیب لان منهما افعال

(الغیره)

الحسن الوجه الحسن وجه اثنان منها ممتنعان الحسن وجه الحسن وجه * واختلف في حسن وجهه والبواقي ما كان فيه ضمير واحد أحسن وما كان فيه ضميران حسن ومالا ضميريه قبيح * ومتى رفعت بها فلا ضمير فيها فهي كالنعل والافيهما ضمير الموصوف فتؤنث وتثنى وتجمع واسما الفاعل والمفعول غير المتعديين مثل الصفة فيما ذكر * وتفصيلها مبتدأ حسن وجهه خبرى ثلاثة مبتدأ محذوفه خبر در اي هذه ثلاثة اوجه من الاعراب * وكذلك اي مثل ذلك في الواجه الثلاثة مبتدأ حسن الوجه * حسن وجه الحسن وجهه * الحسن الوجه * الحسن وجهه خبر بعد الخبر لرد * وجاتر در كم مثال ه برى مبتدا اوله وكذلك ه برى ندم مقدم خبر اوله * وجاتر در كم حسن الوجه به خبر اوله وباقيسند يونك قرينه سيله بر خبر مقدم تقدير اوله * اثنان مبتدأ منها صفتي ممتنعان خبرى الحسن وجهه اضافته مبتدأ محذوفه خبر در اي هما الحسن وجهه والحسن وجهه معطوفان حذف علقه ويا خبر بعد الخبر در واختلف ماضى مجهول في حسن وجهه جار مع المجرور قائم مقام فاعل اختلف در والبواقي مبتدأ موصول كان فيه ضمير واحد صلته سى وفيه ضميرى تأنثدر ما به موصول صلته سيله نعت بواقي در اي البواقي التي كان فيها ضمير واحد ويابدل بعضدر آدن احسن خبر مبتدأ تايدر ومبتدأ ثاني خبر به خبر مبتدأ اولدر ورباط محذوفدر * وما كان فيه ضميران حسن مبتدأ وخبر معطوفدر ماكانه سابقه به ومالا ضميريه قبيح اعرابي سابق كيدر وا ك المعطوفدر * ومتى كلة شرطدر رفعت فعل شرط بها اي بالصفة رفعت به متعلق فلا ضمير فيها اي في الصفة جله اسميه جزاء شرط واقدر آنكيچون اولنه فا داخل اولدى فهي مبتدأ كالنعل خبرى جله اسميه بدلدر فلا ضمير فيها دن ويا تأليده در متى رفعت بها فلا ضمير فيها لانها كالنعل ديمكدر زيرا فعل فتن كنديدن صكره براسمى فاعليته رفع ايلسه آده ضمير اولماز * پس اكا بكزه ينده آنك كيدر * والاي وان لا ترفع بها جله شرطيه فقها ضمير الموصوف جله اسميه خبر ومبتدأ دن جزاء شرط واقدر فتؤنث مضارع مجهول ومستتر قائم مقام فاعلى تأنثدر صفته وتثنى وتجمع آنك كيدر اعرابه واسما مبتدأ اصله اسمان سقط نونه بالاضافة الى الفاعل والمفعول الفاعل مضاف اليه والمفعول ك المعطوف بعض فنسخته واسم الفاعل دوشمش افراده غير نعت فاعل والمفعول در ويابدلدر آنلدرن المتعديين مجرور در اضافته مثل الصفة خبر مبتدأ در في حرف جر موصول ذكر صلته سيله محلا مجرور بيان وجه مائه در قدبر (محصول تركيب) وتفصيلها يعنى تفصيل وجوه صفت مشبهه اولدر كدير سن حسن وجهه صفت مجرد ومعمول مضاف وفاعلله مرفوع وحسن وجهه مفعوله مشابته منصوب وحسن وجهه اضافته مجرور در * يه يونك كبي دير سن حسن الوجه صفت مجرد ومعمول لامه معرف وفاعلله مرفوع حسن الوجه مفعوله مشابته منصوب * حسن الوجه اضافته مجرور در حاصله ه برى صورت اوچر اعرابه معرب اولور * يه يونك كبي دير سن حسن وجهه صفت مجرد ومعمول فاعليته مرفوع حسن وجهها تمييز لعله منصوب حسن وجهه اضافته مجرور * يه يونك كبي دير سن الحسن وجهه صفت لامه معرف ومعمول مضاف وفاعلله مرفوع الحسن وجهه مفعوله مشابته منصوب الحسن وجهه مرفوع مضاف مفعوله مشابته منصوب الحسن الوجه مرفوع الحسن الوجه مرفوع الحسن وجهه صفت معرف باللام ومعمول مجرد فاعليته مرفوع الحسن وجهها تمييز لعله منصوب الحسن وجهه اضافته مجرور مجموع اشكال اون سكر اولدى

قدر السماع من الواضع كحسن خبر مبتدای محذوفدر وصعب وشديد اكا معطوفلدر وتعمل مضارع معلوم عمل مصدر نوعی فعلها مضاف اليه وضمير صفة راجعدره مطلقا خالدر فعلها بدن که معنی جهندن فاعلدر زیرا عمل مصدردر فاعله مضاف* و جائزدر که مصدر محذوفه صفت اوله عملا مطلقا و یا مفعول مطلق اوله ای اطلاق اطلاقا وتقسیم مبتدا مسائلا ای الصفة مضاف اليه ان تكون تاويل مفرددهدر ان حرفيله الصفة اسمی باللام مقدره متعلق خبری ای الصفة المتصلة باللام او مصدرتها او معرفة بها ووجه خبر مبتدادر و مجردة معطوف باللامه ومعمولها مضافا معطوفدر اسميله خبريله كان به او باللام مضافانه معطوفدر ای متصلة او مقرونة باللام او مجردا معطوفدر ما قبله عنهما ای عن الاضافة واللام فهذه مبتدا ستة خبری والمعمول مبتدا في كل واحد منها ای من الستة مقدره متعلق و یا مذکورہ مرفوع خبر مبتدادر ومنصوب و مجرور اكا معطوف صارت اخوات كان دندر بجله مستأنفدر کویا که سائل سؤال ابلديکه نه قدر اولدی جواب و پردی که صارت کذا اسمی مستتر و ثمانية وعشر خبری وتیمری محذوفدر ووجه خبر مبتدای محذوفدر تقدیری وهی ای الستة المذكورة بضرهبا في هذه الثلاثة صارت ثمانية عشر وجهها و جائزدر که جزای شرط مقدر اوله تقدیری فاذا ضربت تلك الستة المذكورة في هذه الثلاثة صارت ثمانية عشر قسما* فالرفع مبتدا فاحرف تفسیر علی الفاعلية خبری والنصب مبتدا معطوفدر رفعه علی التشبيه علی الفاعلية کبدر بالمفعول تشبيهه متعلق في المعرفة بوجه اكا متعلق وعلی التیمر معطوفدر علی التشبيه في النكرة تیمره متعلقدر والجر علی الاضافة مبتدا وخبر سابق کبدر (محصول ترکیب) الصفة المشبهة یعنی صفت مشبهه براسمدر که مشتق اوله فعل لازمدر یعنی مصدر لازمدر شول کیسنه ایچونکه فعل ایتمکه قائمدر ثبوت معناسنه حدوث معناسنه دکل اسم فاعل کبی* ایمدی ضیق دار اولان نسنيه دیرلر اماضائق اول نسنيه دیرلرکه طارلق آنده بکی پیدا اولمش اوله بونک کبدر حسن وحاسن* وصیغه صفت مشبهه اسم فاعل صیغه سنه محالفدر بونک برله که ایکیسی بیله شریکدر اول ایکی نسنيه امم اولده که معنای مصدر آنکه قائمدر و افراد وتثنيه وجع وتذکیر وتأنیث اولده بوجهندن بوک صفت مشبهه دیمشدر یعنی مشبهدر اسم فاعله وصیغه لری اسم فاعل واسم مفعول صیغه لینه مخالفدر که سماعیدر وآتلك قیاسیدر ته که سابق اولدی* و صفت مشبهه کندی فعلی عملنی ایدر پس حسن حسن عملنی ایدر و بونک عملنده زمان حال واستقبال مشروط دکلدر زیرا بو ثبوت معناسنه در حدوث معناسنه دکلدر که آنده زمان اعتبار اوله اما عملنده صاحبنه اعتماد و یا همزه و حرف نفي به شرطدر* وتقسیم مسائل اولدر که صفت مشبهه بالامه معرف اوله و بالامدن مجرد اوله ایکی تقدیرجه بیله معمولی یا مضاف اوله و بالامه معرف و یا ایکیسندن بیله مجرد اوله پس ایکی اوجه ضربدن آتی صورت حاصل اولور و بوالی صورتک هر برنده معمولی یا مرفوع اولور یا منصوب یا مجرور و چون اوچی آتی به ضرب ایلیه سن اون سکز صورت حاصل اولور* پس معمولده رفع فاعلیته در نحو الحسن وجهه ونصب اکر معمول معرفه ایسه مفعوله مشابهته در مفعولیه دکل زیرا لازم مفعول آلاماز نحو الحسن وجهه و اکر معمول نکره ایسه نصبی تیمر نفعله در نحو الحسن وجهها و جر اضافته در الحسن الوجه کبی* و تفصیله الحسن وجهه ثلاثة* وكذلك حسن الوجه* وحسن وجهه* الحسن وجهه

(الحسن)

صیغه سی کیدر نحو الزیدان ضاربان عمروا الان اوغدا والضاربان عمروا الان اوغدا اوامس * جمعك
 حالیده بویله در نحو الزیدون ضاربون عمروا الان اوغدا والضاربون عمروا الان اوغدا اوامس
 وهرگاهکه مثنی وجمع معرف باللام اوله و ما به در بنی منصوب ایدر جائزدرکه نونر بنی تخفیفاً
 حذف ایدر نه که قول شاعرده واقعدر * بیت * الحافظوا عورة العشرة * لایاتیهم من وراثهم
 نطف * اصلى الحافظون ایدی نون تخفیفاً حذف اولدی و بو حذفی ارتکابک سببی اولدرکه الف
 ولام موصولدر وصله ده عمل واسطه سیله اول منصوبده طول پیدا اولدیکه حذفی مناسبدر
 * اسم المفعول ما شتیق من فعل لمن وقع علیه و صیفته من الثلاثی علی مفعول کضروب و من غیره
 علی صیغه اسم الفاعل بفتح ماقبل الآخر نحو مخرج و مستخرج و أمره فی العمل و الاشرط کأمر
 اسم الفاعل نحو زید معطى غلامه درهما * اسم المفعول ما شتیق من فعل لمن وقع علیه و صیفته
 من الثلاثی علی مفعول و من غیره علی صیغه اسم الفاعل بفتح ماقبل الآخر امر ایدر اسم الفاعل
 ما شتیق الی آخره کیدر و أمره مبتداً فی العمل مقدومه متعلق و الاشرط اکا معطوف کأمر اسم الفاعل
 خبر مبتدا کاف محلا مرفوعدر اکر مثل معنایه تقدیر اولورسه تقدیری و أمره شبهه بأمراً اسم الفاعل
 فی العمل و الاشرط و جائزدرکه محلا منصوب اوله یکون ضماریله تقدیری و امر اسم المفعول
 یکون کأمر اسم الفاعل فی العمل و الاشرط نحو معلوم زید مبتدا معطى خبری غلامه قائم مقام
 فاعلی درهما مفعول به و جله محلا مجرور مضاف الیه * محصول ترکیب * اسم المفعول یعنی
 اسم مفعول بر اسمدرکه مشتق اوله بر فعلدن یعنی مصدر دن شول کیمسه ایچون که فعل آنک اوزرینه
 واقع اوله و صیغه اسم مفعول ثلاثی مجرد دن مفعول وزنی اوزرینه در محبوب و مضروب کبی
 اما غیر ثلاثی دن اول بابک اسم فاعل صیغه سی اوزرینه در آخرک ماقبلک فتحیه محصل کلام
 بودرکه اسم فاعل غیر ثلاثی مجرد دن هر بابک مضارع معلومی صیغه سی اوزرینه در حرف مضارعت
 یرینه میم مضمومه وضع الملکله و آخرینک ماقبلنی مکسور الملکله نه که سابق اولدی اما اسم مفعول
 غیر ثلاثی مجرد دن اسم فاعل کیدر آخرینک ماقبلی مفتوح اولفله و اسم مفعولک حالی عملده
 و شرط عملده اسم فاعلک حالی کیدر ایدی جهور فنده کرکدرکه حال و یا استقبال معنایه اوله
 و صاحبنه اعتماد ایلده و یا همزه و یا حرف نفیه و هرگاهکه معرف باللام اوله ماضی معنایه ده
 عمل ایلر پس اسم مفعول قائم مقام فاعلی رفع ایدر اکر یا نتیجه بر مفعول دخی اولورسه نصبی اوزره
 باقی قالور نه که در سن زید معطى غلامه درهما * الصفة المشبهة ما شتیق من فعل لمن قام به
 علی معنی الثبوت و صیغتها مخالفة لصیغه اسم الفاعل علی حسب السماع کحسن و صعب و شدید و تعمل
 عمل فعلها مطلقاً و تقسیم مسائلها ان تكون الصفة باللام او مجردة عنها و معمولها مضافاً او باللام او مجردا
 عنهما فهذه ستة و المعمول فی کل واحد منها مرفوع و منصوب و مجرور صارت ثمانية عشر
 فارفع علی الفاعلیة و النصب علی التشبیه بالمفعول فی المعرفة و علی التمییز فی النكرة و الجر علی
 الاضافة * الصفة مبتداً المشبهة صفتی ماموصول و یا موصوف اشتق ماضی مجهول من فعل اکا
 متعلق لازم نعت فعلدر لمن اشتق به متعلق قام ماضی معلوم و مستتر فاعلی تأنذر فعله به قام به
 متعلق و ضمیر منه تأنذر علی معنی الثبوت قام به متعلق و صیغتها مبتداً مخالفة خبر مبتدا لصیغه
 اسم الفاعل مخالفة متعلق علی حسب السماع بوده اکا متعلق و یا خبر بعد الخبردر ای کأنة علی

مبتدادرالمنی مبتدأ والمجموع آ که معطوف مثله خبر مبتدادر مثله لفظ بده ضمیر ایکی برده بیله فاعله راجع الی
 و یجوز مضارع معروف حذف النون فاعل یجوز در ترکیب اضافی مع العمل یجوز به متعلق والتعریف
 العمله معطوف تخفیف مفعول له و عاملی حذف النون در که مضاف در مفعوله و فاعلی متروکدر (محصول
 ترکیب) اسم الفاعل چون دیدیکه اسم فاعلک عملی بیان ایلده محتاج اولدی تعریفنه و مصادر دن صیغه سی
 نیچه اولدیغی بیان الی لکه پس بوجه تدن دیدیکه اسم فاعل شول اسمدر که مشتق اوله بر فاعل دن یعنی مصدر دن که
 اصطلاحده اکا حدث دیدیلر یعنی برکنه ایچون مشتق اوله که اول فعل آنکله قائم اوله حدوث معناسنه
 ماشتق من فعل شاملدر جیع اسمایه که مصادر دن مشتقدر و لمن قائم به قیدیه اسم مفعول خارج
 قالدی و بمعنی الحدوث قیدیه صفت مشبهه و افعال تفضیل خارج قالدی که بونلر ثبوتیه دلالت ایدر لر
 و صیغه اسم فاعل ثلاثی مجرد دن فاعل وزنی اوزره اولور ضارب و قاتل و ماشی و آکل کبی و هر
 نسنه که ثلاثی مجرد مصادر دن مشتق اوله لمن قائم به الفعل و فاعل وزنی اوزره اولیه اول اسم
 فاعل اولماز بلکه صفت مشبهه یا افضل تفضیل یا مبالغه صیغه سیدر حسن و احسن من زید
 و مضراب کبی و صیغه اسم فاعل غیر ثلاثی مجرد دن فعل مضارع معلوم صیغه سی اوزره در اولیابدن
 یعنی فنی باندنکه اسم فاعل اخذ ایدر لر سه حرف مضارعت یرنه میم مضمومه وضع الی لکه
 کرکسه حرف مضارعت مضمومه اولور سه و آخرینک ماقبلی مکسور اولور کرکسه مضارعه
 اول حرف مکسور اولسون کرک اولسون تنه که صرف کتابلرنده مکتوبدر و بعمل عمل فعله یعنی
 اسم فاعل کندی مشتق اولدیغی فعلک عملی ایلر کرکسه لازم اوله و کرکسه متعدی لیکن آنک عملنده
 شرطی حال و یا استقبال معناسنه اولقدر بصیرلر مذهبنده نحو زید ضارب غلامه عمرو الان
 او غذا ینه بونک کبدر عملده شرطی کندی صاحبنه اعتماد الی لکه کرک مبتدأ و یا موصوف و یا ذوالحال
 کبی و یا همزه استفهامه و یا مائه نافییه نحو قائم زید او قائم الزیدان و ما قائم زید و ما قائم الزیدان و اسم
 فاعلک ذکر اولان وجه اوزره عملنک سببی اولدر که کندی باندن مضارع معلومه موافق اولقدر
 وزنده و اصل معناده و احتمال زمان حال و استقبالده پس اگر ماضی معناسنه اولور سه عمل الی لکه
 یعنی فاعل ظاهری مرفوع الی لکه و مفعولی منصوب الی لکه زیرا بو تقدیرجه معنی حسبینجه موافق فعل
 ماضی در و لفظ حسبینجه فعل مضارعه موافقدر ایمدی هیچ برینسه تمام مشابتهتی بولماز پس هیچ برینک
 عملی ایده مز بلکه و اجیدر که آتی اضافت معنوی لغه ایله مضاف ایدر اول نسنه به که حال و استقبال
 معناسنه اولدیغی وقت آنکله منصوب اولدی و کسائی مذهبی بودر که اسم فاعل ماضی معناسنه
 عمل ایلر پس بو تقدیرجه اضافتی لفظی اولور آنک قنده و اگر اول صورتده که اسم فاعل ماضی معناسنه در
 و مضاف اولشدر مذکور معموله آندن غیر بری منصوب معمول واقع اولور سه نحو زید معطی عمرو
 درهما مس اول معمول اسم فاعل ایله منصوب اولماز جمهور قنده بلکه بر فعل مقدرله منصوب اولور
 تقدیری اعطاء درهما در و هرگاه اسم فاعله الف و لام داخل اوله مطلقا عمل ایلر ماضی و حال
 و استقبال معناسنه زیرا که اسم فاعل بو تقدیرجه صله موصول اولور و معنی حسبینجه فاعلدر اگر چه
 صورتا اسمدر و ما وضع منه للمبالغه یعنی اسم فاعلک مبالغه ایچون موضوع اولان صیغه لری اسم
 فاعل حکمنده در عملده و شرط عملده نحو زید ضارب عمرو الان او غذا و یا الضراب عمرو الان او غذا
 او امس زیرا فعل مضارع معلومه مشابتهت اگر چه فوت اولدی لیکن معناده مبالغه آنک قائم مقامیدر
 عمل دخی اول اسلوب اوزره باقی قالور و اسم فاعلک تنبیه سی و جمعی عملده و شرط عملده مفرد

(صیغه سی)

الفعلة مؤولدر ودخول لام تعريفان مع الفعلة جائز دکدر لیکن چونکه مصدر اسم صورتندہ اولور ادخال لام قتلہ جائز در بودر مصدر ک عملدہ حالی مفعول مطلق اولماد یعنی وقت * اما هر کاهکه مفعول مطلق اوله اگر فعلدن بدل اولملازمه عمل فعلکدر مصدر ک دکدر کر کسه فعل مذکور اوله نحو ضربت ضربا زيدا و کر کسه مذکور اوليه لفظا نحو ضربا زيدا شول مقامده کی مخاطب متوجه ضرب اوله ای اضرب ضربا زيدا * واکرمفعول مطلق فعلدن بدل اولور سه نحو سقبا زيدا آنده ایی وجه جائز در بریسی عمل فعلک اولمقدر که اصادر عملده و اینکجیسی مفعول مطلق اولمقدر زيرا فعلدن بدلدر و آنک قائم مقابدر * اسم الفاعل ما اشتق من فعل لمن قام به بمعنى الحدوث وصيغته من الثلاثي المجرد على فاعل ومن غيره على صيغة المضارع بيم مضمومة وكسر ما قبل الاخر نحو مخرج ومستخرج ويعمل عمل فعله بشرط معنى الحال او الاستقبال والاعتماد على صاحبه أو الهزمة أو ما فان كان للماضي وجبت الاضافة معنى خلافا للكسائي وان كان معمول آخر فيفعل مقدر فان دخلت اللام استوى الجميع وما وضع منه للبالغة كضراب وضروب ومضراب وعلیم وحذر مثله والثني والمجموع مثله ويجوز حذف النون مع العمل والتعريف تخفيفا * اسم الفاعل مبتدا مضاف موصول ای الاسم الذي ویا موصوف ای اسم اشتق ماضی مجهول ومستتر قائم مقام فاعلی مآئدر مایه من فعل اشتق به متعلق لمن قام به جار مجرور یله ینها کا متعلق قامده ضمیر فعله راجعدر وبدهه من کلمه سنه بمعنى الحدوث مقدره متعلق ویا حاددر اشتق ضمیرندن ای حال کون ذلك المشتق بمعنى الحدوث وبوجه صلوه ویا صفتدر مایه وموصول صلوه سیله ویا موصوف صفتیله خبر مبتدادر وصيغته مبتدا ای صيغة الفاعل من حرف بیان الثلاثي مجروردر آنکله المجرد نعت ثلاثی علی فاعل قائم مقام خبر ای صيغته من الثلاثي المجرد یجی علی وزن فاعل ومن غيره ای من غیر الثلاثي المجرد علی صيغة المضارع معطوفدر من الثلاثي قولنه بيم متعلقدر علی صيغة المضارع متعلق اولدینغه مضمومة نعت ميم در و کسر معطوفدر ميمه ما قبل الآخر ای کسر الحرف الذي ثبت قبل الآخر او حرف ثبت قبل الآخر * پس ماموصول ویا موصوفه نحو معلوم مخرج مضاف الیه ومستخرج آکا معطوف ویمعمل اسم الفاعل عمل فعله ظاهرا بشرط معنى الحال یمعمل به متعلق او الاستقبال والاعتماد معطوفدردر الحال به علی صاحبه اعتماده متعلق وضمیر اسم فاعله راجعدر او الهزمة او مامعطوفدردر صاحبه به فان کان ای اسم الفاعل للماضی جله شرطیه وجبت الاضافة جله جزایه معنى تمييز ای وجبت اضافته الی معمول من حيث المعنى لان حيث اللفظ یاخود نعتدر مقدره که مفعول مطلقدر ای من حيث الاضافة مضمومة خلافا مفعول مطلق للكسائي اكا متعلق ای خالف هذا القول خلافا لقول الكسائي فانه يجوز اعماله بمعنى الماضي ویا نعتدر مفعول مطلقه ای وجبت الاضافة وجوبا محالفا له وان حرف شرط کان فعل شرط معمول اسمی آخر نعت معمول وخبری محذوفدر ای فان کان له معمول آخر * و جائزدر که تامة اوله ثبت معنانه بفعل مقدر جله اسمیه تقدیرا جزاء شرط واقمدر انکیچون اولنه فاداخل اولدی تقدیری فهو معمول بفعل مقدر * فان دخلت اللام استوى الجميع اعرابی ظاهردر وماموصول ویا موصوف وضع ماضی مجهول ومستتر قائم مقام فاعلی مآئدر مایه منه ای من اسم الفاعل مایي یاندر للبالغة وضع به متعلق وبوجه صلوه ویا صفتدر مایه وموصول صلوه سیله ویا موصوف صفتیله مبتدا كضراب مبتدای محذوفه خبردر وضروب ومضراب وعلیم وحذر معطوفدردر اکامله خبر

وقد حرف تقلیل یضاف مضارع مجهول ومستتر قائم مقام فاعلی مآذدر مصدره الی المفعول بضافیه متعلق واعماله ای المصدر باللام قلیل مبتداً وخبر ویامع معناسنددر فان کان ای المصدر مطلقاً خبر کان در فاعله مبتداً للفعل خبر وجهه اسمیه جزاء شرط در وان کان بدلا منه ای من الفعل فوجهان اعرابی سابقدن معلومدر (محصول ترکیب) المصدر چون مصنف رحمه الله دلیلکه عمل مصدری بیان ایلیه محتاج اولدی تعریفنه و قنده سماعی و قنده قیاسیدر دیو بیان ایلکه پس مصدر بر حدث اسمی در کیم جاری اوله اول اسم کندی فعلی اوزرینه و مراد حدثدن خبریله قائم بر معنی در و مراد کندی فعلی اوزرینه جاری اولمقدن اولدرکه آنک فعلی اوله که اول اسم مذکور اوله اول فعلی بیان ایچون نوع جهندن و یا عدد جهندن ته که دیرسن جلست جلوسا و جلسته و جلسته ایمدی و بیلا و بوجاله که فعل آندن مشتق دکدر مصدر اولمازا کر چه که مفعول مطلقدر و ثلاثی مجرددن مصدر سماعیدر و عدد اوزانی او توزایی به ایریشور ته که تصریف کتابر نه مسطور و مذکوردر و غیر ثلاثی مجرددن مصدر قیاسیدر ته که تصریفده معلوم اولدی و مصدر مفعول مطلق اولمادینی وقت کندی فعل هملنی ایلر یعنی ماضی و حال و استقبال فعلی نحو اعجبنی ضرب زید عمرا امس او الان او غدا و معمول مصدر اوزرینه مقدم اولمازیرا که مصدر عمل ده ان مع الفعل تأویلنده در وان حرف موصولدر و مابعدی منزله جزاء خیره در کله دن پس لایق دکدر که مقدم اوله موصولات اسمیده کبی ایمدی ته که جائز دکدر که دینه سن اعجبنی عمرا ان ضرب زید جائز دکدر که دینه سن اعجبنی عمرا ضرب زید زیرا که بواجبنی ان ضرب زید عمرا تأویلنده در و لا بضر فیه یعنی مصدرده فاعل اضمار اولماز و الا لازم کاور که مصدرک تثنیه و جمعنده فاعل مضمیر اوله واحده قیاسله پس تثنیه و جمعنده اضمار فاعل ایچون ایکی تثنیه و ایکی جمع لازم کاور بری مصدر ایچون و بری فاعل ایچون و چونکه فعلده تثنیه و جمع فاعل اعتباریله در نفس فعل اعتباریله دکدر بو محذور آمده لازم کلاز بینه بویه اسم فاعل و اسم مفعول و صفت مشبهه حالی بونلرده تثنیه و جمع حقیقته فاعله راجعدر مصدرک خلاقیه که آنک کننده کوره تثنیه و جمعی واردر غیره کوره دکل معلوم اوله که مصدرک فاعلنی ذکر ایلک لازم دکل ته که اعجبنی ضرب زید دیرسن پس اکر ذکر فاعل لازم اولیدی مصدرده اضمار لازم اولوردی شول وقتکه ضمیره مسند اولور و دخی مصدری کندی فاعلنه اضافت جائزدر و استعمالده چوقدر پس فاعلی لفظ مجرور اولور و مفعول مذکور اولور سه منصوب اولور نحو اعجبنی ضرب زید عمرا و کاه اولور که مصدری مفعوله اضافت ایدرلر پس فاعل مذکور اولور سه مرفوع اولور و اعماله باللام قلیل یعنی عمل مصدر اوج وجه اوزره در بریسی اولدر که منون اوله و کندی فعلی عملنی ایلیه نحو اعجبنی ضرب زید عمرا و بو عمل مصدرده اصلدر یعنی منون عمل ایلک و رایکنجیسی مضاف اولمقدر فاعله و یا مفعوله و اول بر معمولی حالی اوزره قالور نحو اعجبنی ضرب زید عمرا و اعجبنی ضرب زید عمرو و بو وجه اوزره عمل اولکیدن اقلدر بو نکچپون و یجوز اضافه دیدی باخصوصکه فاعله اضافت مفعوله اضافندن زیاده در آنکچپون دیدی و یجوز اضافه الی المفعول و اوچنجیسی معرف باللام مصدردر که فعل عملنی ایلر ته که شاعر دیر بیت * ضعیف النکایة اعداءه * بخال الفرار یراخی الاجل * اعداءه منصوبدر که مفعول النکایةدر که مصدردر و بو وجه اوزره عمل استعمالده قتی قلت اوزره در قیاسده مقتضی قلت در زیرا که جمله مصدر ان مع

(الفعلا)

حائض و طامث کبی که حائضات و طامثات دیمزلر اما حائضه بی حائضات اوزره جمع ایدرلر تا کیم حائضه ابله حائض بیننده فرقی اولسون و چونکه لفظ حائض ذات حیض معناینددر یعنی حد بلوغه ایر شمش خاتون بی اختیار حدوث حیض حاصلی حیض ظاهر اولوق لازم دکل همان اول حده ایر شمه سی کفایت ایدر حائض دیمکه اما حائضه بالفعل حائض ظاهر اولنه دیرلر ایدمی لفظ حائضه اسم فاعل اولور حقیقه که حدوث حیضه دلالت ایدر فعل کبی که حاضت و نجیض دیرسن و اسم فاعلک تأنیثی فعلک تأنیثه منفرع در فاعلک تأنیثی ایچون پس بولفظه جمع سلامت اولی درو حائض لفظندنکه اسم فاعل صیغه سی اوزره در اما حقیقه اسم فاعل دکلدر زیرا حدوث حیضه دلالت الینزلر و الای یعنی اکر اول اسمکه جمع سلامتله جمع ایلک ایستلر صفت اولماز بلکه محض اسم اولور سه بوجع آنده جائزدر شرط سنز ایدمی طلحه و تمره و زینب و هنده طلحات و تمرات و زینبات و هندات جائزدر وقتا که مصنف رحه الله جمع سالمک ایکی قسمندن ببله فارغ اولدیسه جمع مکسر شروع ایلدی پس پیورر که جمع مکسر اول جمعدر که آنده مفرد صیغه سی مکسور اوله رجال و افراس و فلوس کبی که نظاثری بی حدود بی شمار درو جمع معنی جهندن ایکی قسمه منقسم در یعنی جمع مکسر ایکی قسمدر جمع قلت و جمع کثرت و جمع قلت اولدر که چون قرینه دن عاری و خالی اوله عشره به و مادونه اطلاق صحیح اوله و جمع کثرت اولدر که قرینه سنز عشره به و ما فوقنه اطلاق صحیح اوله و چونکه جمع قلت صیغه لری آذر آتی ضبط ایلدی که ما عداسی جمع کثرت درو جمع قلت صیغه لری الی در دردی جمع مکسردن و ایکیسی جمع مکسردن بریسی افعال وزنی اوزره در اطلب کبی و افعال در افلاس و افضله در اثریه کبی و فعله در غلظه کبی ایکیسیده جمع صحیحدر مذکر و مؤنث و بو آتیدن ما عداسی صیغه جوعدن جمع کثرتدر و کاه اولور که جمع کثرتی موضع قلنده استعمال ایدرلر ثلاثه قروء و اربعة رجال بونک عکسیده جائزدر قرینه اولدینی رده المصدر اسم الحدت جاری علی الفعل و هو من الثلاثی سماع و من غیره قیاس مثل اخرج اخراجا و استخراج استخراجا و بعمل عمل فعله ماضیا و غیره اذا لم یکن مفعولا مطلقا و لا یتقدم معموله علیه و لا یضمربیه و لا یلزم ذکر الفاعل و یجوز اضافته الی الفاعل و قد یضاف الی المفعول و اعماله باللام قلیل فان کان مطلقا فالعمل للفعل و ان کان بدلانته فوجهان المصدر مبتدأ اسم الحدت ترکیب اضافی خبر جاری نعمت الحدت در علی الفعل جاری به متعلق و هو مبتدأ ثاندر مصدره من الثلاثی بیان مصدر در بعض نسخهده الجردله موصوفدر سماع ای سماعی او مسموع خبر هودر و من غیره قیاس ای قیاسی او ذو قیاس او مقیس معطوفدر ماقبلنده جمله اسمیه به و بعمل مضارع معروف و مستتر فاعلی ثاندر مصدره عمل مفعول مطلق فعله مضاف الیه و ضمیر مصدره ثاندر ماضیا حالدر فعله دن و غیره معطوف ماضیانه اذا مجرد ظرفیت ایچوندر و عاملی بعملدر و یا شرط ایچون و جزاء محذوف اولور ماسبق قرینه سیله و لم یکن فعل جمحد مطابق و مستتر اسمی ثاندر مصدره مفعولا خبری مطلقا زعمی و جمله محلا مجروردر اضافتله و لا یتقدم فعل نفی استقبال معموله فاعلی علیه لا یتقدمیه متعلقدر و ضمیر مصدره ثاندر و جمله معطوفدر جمله اسمیه به و لا یضمربیه و لا یتقدم فعل نفی استقبال بناء مجهول و مستتر قائم مقام فاعلی ثاندر معموله فیه ای فی المصدر لا یضمربیه متعلق و بو جمله معطوفدر سابقیه و لا یلزم فعل و فاعل و مفعول به و ضمیر ثاندر مصدره ذکر الفاعل فاعل لا یلزم در و بو جمله ده سابقیه معطوفدر و یجوز مضارع معروف اضافته فاعلی و ضمیر مصدره راجعدر الی الفاعل اضافته متعلق

مذکرو مؤنث بیننده فرق یوقدر ته که رجل جریج وامرأة جریج دیرسن اکر مذ کرده جریج یجون جائز اولسه حال بوکه بوصیغه مؤنثه اطلاق ایلک جائز اولماز ایمدی مؤنثه جریجات دیمک کرک ایدی پس جمعه که مذکرله مؤنث بیننده فرق بولتیق لازم کلور ایمدی فرعک اصل اوزره مزیتی اولوب اصله مخالف اولیق لازم کلور. ینه بونک کی فعل بمعنی فاعل اولماق کرک مثلاً رجل صبوره صبوره دیمزل * ینه بونک کی مفعال که صیغه مبالغه در که مذکرو مؤنث بونده برابرر بوجع آنده جائز دکدر ایمدی رجل مفضل ده مفضالون دیمزل و علت جریج یونده ذکر اولنان علتدر * و جمله شرایطنددر که آنده اولان تاء تأنیث مبالغه ایچون اولیه علامه و فروقه و راضیه کی اولمایه زیرا بونلر اکر چه معنی جهندن مذکر لدر اما لفظ جهندن تا که علامت تأنیثدر آنلرده موجوددر * پس بویه جمع شریفکه خواص مذکر دندر بویه اسمایه لایق و جائز دکدر * و نون جمع اضافت حالنده تشبیه نونی کی که حذف اولور معلوم اوله که بعضی الفاظ جمع سالم لغله جمع اولور بونک برله که شرایط مذکوره آنده موجود دکدر مثلاً رضون و ارضین و سنون و سنین و قلوب و ثوبون و ثین و حرون و حرین و اوزون و اوزین پس بوالفاظده بوجع شذوذ طریقله اولور اما بعضی نحو بولر بوالفاظک بعضی بر قاعده تحتنه درج ایشلر و بر مناسبت سولیشلر ته که بعضی مفضلاته مسطور و مذکوردر * و المؤنث مالحق آخره الف و تاء و شرطه ان کان صفة وله مذکر فان یکنون مذکر جمع بالواو و النون وان لم یکن له مذکر فان لایکنون مجردا تکلیض و الا جمع مطلقاً * جمع التکسیر ماتعیر بناء واحده کرجال و افراس * و جمع القلة افعال و افعاله و فعله و الصحیح و ما عدا ذلك جمع الکثرة * و المؤنث مبتداً مالحق آخره الف و تاء خبری امرای سابقدن طاهردر و شرطه مبتداً ان کان صفة وله مذکر جمله شرطیه فان یکنون جمله حالیهدر اسم کان دن و یا اکا معطوفدر معنی جهندن تقدیری ان کان المؤنث صفة و کان للمؤنث مذکر وان یکنون مذکره جمع بالواو و النون جمله جزائی و شرطیه و جزائی خبر مبتدادر اکر فان یکنون فایله اولورسه اما فامز اولورسه ته کم بعضی نسخنده واقعدر بوخبر اولور و جزاء محذوف اولور وان لم یکن له مذکر فان لایکنون مجردا تکلیض جمله شرطیه معطوفدر سابق جمله شرطیه * و الا ای ان لایکنون الاسم صفة جمع مطلقاً جمله شرطیه معطوفدر جمله شرطیه به * جمع التکسیر مبتداً ماتعیر بناء واحده موصول صله سبله جمله اسمیه خبر مبتدادر * کرجال خبر مبتدای محذوفدر و افراس اکا معطوف * جمع القلة افعال مبتداً و خبر و افعال و افعاله و فعله معطوفدر در افعال صیغه سنه * بودرت کلذک ایچی غیر منصرفدر وزن و تعریف ایچون و افعاله و فعله تعریف و تأنیث ایچون و الصحیح معطوفدر افعال کلذک سنه و ما عدا ذلك جمع الکثرة جمله اسمیه معطوفدر جمع القلة به فتامل (محصول ترکیب) و المؤنث جمع مؤنث سالم بر اسمدر که آخرنه لاحق اوله الف و تاء تا کیم دلالت ایلیه لحوق و یا لاحق که اول اسمله کنندی جنسندن زیاده وارددر و اول اسمکه آتی جمع سلامتله جمع ایلک ایستبه لریا صفتدر و یا غیر صفت * و اکر صفت اولورسه آنک مذکر ای اوله و یا اولیه اکر اولورسه آنک شرطی بوجمده اولدر مذکر ای جمع سالم لغله جمع اوله * پس مسلمتی مسلمات و زنی اوزره جمع ایدر لر زیر اسمانی مسلمون ایله جمع ایدر لر اما فعلی که مفعول معنسانه اوله جریج کی اما فعل که فاعل معنسانه اوله صبوره کی و مفعال و مفعیل که مبالغه صیغه لیدر بونلر جمع سلامتله جمع اولماز لر زیرا که مذکر لرینی جمع سلامتله جمع ایلدیلر ته که معلوم اولدی و اکر اول صفتک مذکر ای اولمازه آنک بوجع ده شرطی اولدر که تاء تأنیثن مجرد اولیه

(حائض)

مستویا فيه مع المؤنث مثل جریح و صبور و لابتاء التأنیث مثل علامه و یحذف نونه بالاضافه و قد شد نحو
 سنین و ارضین و شرطه مبتدا ان كان اسما جمله شرطیه فذکر مبتدای محذوفه خبر در علم خبر آخر در
 آ که بعقل جمله فعلیه نعمت علم در ای علم بعقل صاحبه و جائز در که مذکره صفت اوله علم ده کاصفت
 اوله پس تقدیر کلام و شرط جمع السلامة بالواو و النون ان كان الجمع اسما فهو مذکر علم بعقل و بو
 جمله جزاء شرط در و جمله شرطیه خبر و شرطه در و ان كان صفة معطوفه ماقبلنده که شرطیه به
 و اعرابی آنک کبیر و ان لا یكون مضارع معروف و مستتر اسمی افعال خبری فعلاء مضاف الیه
 و بوجه تاویل مفرد در ان مصدریه الیه معطوفه فذکر قولنه و لافلان فعلی معطوفه فاعل
 فعلان به و لا مستویا بوده اکامعطوف مع المؤنث مستویانه متعلق مثل جریح و صبور ظاهر و لا بساء
 التأنیث بوده اکامعطوف مثل علامه معلوم و یحذف نونه بالاضافه مثنی بچشده مثلی یکدی و قد
 حرف تحقیق شد ماضی معروف نحو فاعلی سنین مضاف الیه و ارضین آکه معطوف (محمول
 ترکیب) هراسم که آتی جمع سلامتله یعنی او و نونله و یبایه و نونله جمع ائلك ابستیدر یا اسم خالص در
 یعنی محض اسم در که آنده هیچ و صفتیدن اثر یوقدر و یاصفدر اگر اسم محض اولور سه آتی جمع
 سالم لغله جمع ائلك ده اوج شرط و اورد در اول اولدر که مذکر کرک یعنی آنده تا تأنیث نه ملفوظ کرکونه
 مقدر پس طلحه و حمزه کبیر بو طریقه جمع اولماز اما ورقاء و جراه کبیر که علم مذکر واقع اوله
 جائز در که بوجه جمع اولوب و رقاون و جراثون دیده زیرا علم تأنیث تا در الف دکل پس بوجه
 مانع اولان تا در که مذکر جمعیدر الف دکل ایکنجی شرطی اولدر که علم اوله رجل کی که مذکر
 ماقدر بوجه جمع ائلز و رجلون دیمزل زیرا که علم تعیین معناده اسم جنس دن اقوادر پس بوجه که
 اشرف جوعدر علمه تخصیص ایلدیلر او چنجی شرطی اولدر که عقلا دن اوله ائمدی اخرج و لاحق
 که بر فرسک علیدر بوجه جمع اولماز زیرا عقل صاحبزری سائر حیوانات دن اشرفدر ائمدی
 بوجه که اشرف جوعدر سائر اعلام و حیواناته اولمق مستحسن دکلر و اکر بوجه صفت جمع
 اولمی اولسه صحت جعنده نیچه شرط و اربری اولدر که مذکر عاقله صفت اوله پس ضارب
 و مضروب و حسن که انسانه صفت اوله ل ضاربون و مضروبون و حسنون بوجه جمع ائلك اولور
 اما ضاربه کی اگر چه صفت انساندر و مضروب و حسن کبیر کی که انسانک غیریه به صفتدر بوجه جمع
 ائلك اولماز و جمله شرائط در که اول صفت که مذکر و عاقل اوله مذکر ای فعل و مؤنثی فعلاء
 وزنی اوزره کلبه اجر و جراه کی که اجرون دیمزل تا کیم صفتله افعال تفضیل بیننده فرق اوله
 ته کم اعلون و افضلون دیرلر و بوقضیه عکس المادیلر زیرا که افعال تفضیل و صفتیده اشرف واقوی در
 زیرا زیاده به دلالت ایدر و جمله شرائط در اول صفتکه مذکر و عاقلدر مذکر ای فعلان و مؤنثی
 فعلی وزنی اوزره اولیه عطشان و عطشی و سکران و سکر کی ائمدی عطشانون و سکران تون دیمزل
 تا کیم فرق اوله بونکله فعلان و فعلانته بیننده ندان کی که ندمانون دیرلر جعنده عکس المادیلر زیرا فعلان
 و فعلانته مذکر و مؤنث بینتی تابه فرق ایلده اصلدر و جمله شرائط در مذکر و مؤنث صیغده
 مساوی اولیه نه که فعل یعنی مفعولده اولور پس رجل جریح ده جریحون دیمزل زیرا چونکه مفرد در

صه سیه و یا موصوف صفتیه فاعل فعلدر مفتوحا حالدر فاعلندن و بوجه معطوفدر حذف الالف
 قولنه مثل مصطفون مثل قاضون کبدر اعرابه یعنی مثلک مضاف الیهدر (محصول ترکیب) المجموع
 معلوم اولدیکه تنبیه و جمع خواص اسمندر و فعلده تنبیه و جمع فاعله راجعدر و نحو یلر اصطلاحنده
 رجال مثلنه مجموع و جمع دیرلر ته که رجان نوهنه تنبیه و مثنی دیرلر * و جمع بر اسمدر که دلالت ایلیه
 مقصود اولان آحاده کندینک مفردی حرفلیله آزه جق تغییرله * مادل علی آحاد مقصوده قولنه قوم
 و رهط و ثلاثه و اربع مثللی داخلدر * و بحروف مفرده قیدیه بونلر چیقیدی زیر که بو اسمانک مفردی یوقدر که
 اول مفردلرک حرفلی بو اسماده اوله * و بتغییر قیدیه اشارتدر که جمعیده جمله مفردیننده فی الجملة تغییر
 کفایت ایدر ته که معلوم اولور ان شاء الله تعالی * ظاهر اولان اولدر که بحروف مفرده ده حرف جردل به
 متعلقدر ظرف مستقر اولق اوزره یعنی اسم دلالت ایلیه آحاد مقصوده به بر حالته که ملتبس اوله
 اول اسم کندینک حروف مفرده * ایدمی جمع بو تعریف اوزره لفظ تمر جمع نمره دکدر ته که ظاهر یلر
 کلاننده مشهوردر بلکه تمر جنس در قلیل و کثیره متناولدر و نمره اول جنسک واحدیدر * پس لفظ تمر آحاد
 مقصوده به دلالت الماز * ینه بونک کبی لفظ کب جمع را کب دکدر زیر که فعل وزنی اوزره فاعل جمع اولماشدر
 * پس را کب مفرد کب اولمازور کب تفسیر جمعه داخل اولماز * و لفظ فلک و لفظ هجان و بونک کبیلر کاه
 مفرد اولورلر و کاه جمع و آرا رنده تقدیری بر تغییرده واردر هر برنده زیر که ضمه فلک مفرد فاعل ضمه می کبیدر
 و ضمه فلک جمع ضمه اسم کبیدر که جمع اسمدر * و کسره هجان مفرد کسره * کتاب و نقاب کبیدر و کسره
 هجان جمع کسره * رجال و ذیاب کبیدر * و جمع ایکی قسدر بریسی جمع صحیح و صحیح ده دیرلر که بناء
 واحدانده سالم و مسلم اوله یعنی تغییر اولیه و بریسی جمع مکسر در که بناء واحدانده متغیر اوله * و جمع
 صحیح ایکی قسدر بریسی مذکر و بریسی مؤنث ایچوندر و جمع صحیح مذکر اول اسمدر که آخرینده ماقبلی
 مضموم پرو او و بر نون مفتوحه لاحق اوله حالت رفعده و یا ماقبلی مکسور نون مفتوحه حالت نصب و جرده
 زیدون و زیدین و مسلمون و مسلمین کبی * و هر اسم که آخری ماقبلی مکسور یا اوله کرکسه اول یا مملفوظ اوله
 القاضی و الداعی کبی و کرکسه مقدر اوله قاض و داع کبی چونکه اول اسمی جمع مذکر ایلک استیه لر
 القاضون دیرلر اصلی القاضیون ایدی یا اوزره ضمه ثقیل نقل ضمه بر ماقبل ایلدیلر بعد سلب حرکت
 ماقبل التقاء ساکنین اولدی یادن و اودن یایی حذف ایلدیلر قاضون اولدی بر وزن فاعون اولدی
 و یا فاعلن حالت نصب و جری قاضین کلور اصلی قاضیین ایدی یا اوزره کسره ثقیل اولدی یعنی یون
 حذف ایلدیلر التقاء ساکنین اولدی ایکی یادن یانک برینی حذف ایلدیلر قاضین اولدی فاعین و یا فاعلن
 وزنی اوزره الداعی و الغازی و غیر یلری بویه اعلال اولور پس قیاس کرک * و اگر اسم مقصور
 اولورسه یعنی آخرینده الف اولورسه کرکسه مذکور و مملفوظ المصطفی و المرتضی کبی و کرکسه
 مقدر اولور مصطفی و مرتضی کبی بوالف التقاء ساکنین ایچون ساقط اولور پس مصطفون
 و مصطفین اولور اصلی مصطفیون و مصطفیین ایدی یا مخرک ماقبلی مفتوح اولدی یعنی ایچون الفه
 قلب ایلدیلر التقاء ساکنین اولدی الفندن و و اودن و یا الفندن و یادن آئی حذف ایلدیلر مصطفون
 و مصطفین اولدی بو صورتده و اوک و یانک ماقبلی مفتوح باقی قالدی پس اول که و اوک ماقبلی
 مضموم و یانک ماقبلی مکسور اولور دینلدی اممدر که فی الحال اوله و یافی الاصل * و شرطه
 ان کان اسمافذ کره یعقل و ان کان صفة فذکر علم یعقل و ان لا یكون افضل فعلاه ولا فعلان فعلی و لا

(مستویا)

همزه سی اصلی او اورسه اول همزه تشبیهه ثابت اولور * پس قراده قرآن و قراین دیمک کرک
 زیرا که حرف اصلی تک حقی حالی اوزره قالمقدر * اکر همزه سی تأیث ایچون اولورسه صحراء
 و صحراء همزه سی کی اول همزه بی تشبیهه و اوه قلب ایلک کرک پس صحراء وان و حجرا وان دیرسن
 زیرا که همزه الف جنسندندر و حرف ثقیلدر * پس لایق دکلدر که ایکی الفک اراسنده واقع اوله
 بونک برله که اصلی دکلدر * اوه قلب ایلدیلر یا به ایلادیلر زیرا که اوک ثقلنده همزه و تأیثله
 مناسبی وار * اکر محدودک همزه سی نه اصلی اوله ونهه تأیث ایچون آنده ایکی وجه جائزدر
 بریسی همزه بی کنندی حالی اوزره قومق و بریسی اصلنه رد ایلک * پس کساده کساده ان و کساوان
 جائزدر و ردا هه ردا هه وردایان جائز اوله * اما عبارت مصنف رحمه الله دلالت ایدر که ایکی وجهک
 بریسی همزه کنندی حالنده ابقاه اوله همزه اصلیه مناسبیچون و بریسی و اوه قلب ایلکدر پس ردا هه مثلنده
 ردا هه وردا وان دیمک کرک ردا هه دکل اما مشهور ردا هه پس مصنف رحمه الله و الافوجهان
 دیمک کرک ایدی لام تعریفسز * و نون تشبیهه توین کی انفصالی موزندر * پس اضافه حذقی واجبدر
 توینک کی و تشبیهه تا تا تأیثکه کلمه تک آخرنده اوله حذف اولماز * پس شجره و ثمره و شجرتان و ثمرتان
 دیمک کرک الا ایکی لفظ که تشبیهه آنده تانک حذقی جائزدر که بریسی خصیبه و بریسی ایلدر که
 تشبیهه لنده تانک حذقی جائزدر * پس خصیان و البان دیرلر خصیتان و البان دهه جائزدر و سبب جواز
 حذف اولدر که بوا یکی نسنه بری برندن آیرلماز * پس بونده تشبیهه لفظی کلمه مفرده حکمنده در و اثبات
 تا اول منزلهه اولور که تا تا تأیث کلمه مفرده وسطی منزلهه اوله بومعنی ایسه مناسب دکلدر * المجموع
 مادل علی آحاد مقصوده بحروف مفرده بتغییر ما و نحو تمرور کب ایس بجمع علی الاصح و نحو فاک جمع و هو
 صحیح و مکسر فالصحیح لذکر و مؤنث فالذکر مالحق آخره و او مضوم ماقبلها و ایاه مکسور ماقبلها و نون
 مفتوحه لیدل علی ان معه اکثر منه فان کان آخره یا قبلها کسره حذفت مثل قاضون و ان کان مقصورا حذفت
 الالف و بقی ماقبلها مفتوحا مثل مصطفون * المجموع مبتدا ماموصول و یا موصوف دل ماضی
 معروف و مستتر فاعلی مآئدر مایه علی آحاد متعلقدر دل به مقصوده نعت آحاد بحروف متعلقدر دل به
 و یا مقصوده نه مفرده مضاف الیه و ضمیر مایه مآئدر بتغییر بحروف کبدر تعلقده ما نعت تغیردر
 و بوجه صله صله در و یا صفتدر مایه و موصول صله سبله و یا موصوف صفتیه خبر مبتدا در و نحو مبتدا
 تمر مضاف الیه و رکن آکه معطوف ایس افعال ناقصه دن و مستتر اسمی مآئدر نحو تمر نه بجمع خبر
 ایس در علی الاصح ایس به متعلق و یا خبر مبتدای محذوفدر و جمله خبر مبتدا در و نحو فاک مبتدا
 جمع خبری و هو مبتدا مآئدر مجموعه صحیح خبر مبتدا در و مکسر اکامعطوف فالصحیح مبتدا لذکر خبری
 و مؤنث اکامعطوف * فالذکر مبتدا مالحق آخره و او مضوم ماقبلها و ایاه مکسور ماقبلها و نون
 مفتوحه لیدل علی ان معه اکثر منه * بولکلام الثنی مالحق آخره الف و ایاه الخ کبدر اعرابه فان حرف
 شرط کان فعل شرط آخره نصبله خبر کاندر و ضمیر مایه مآئدر که عبارتدر اسمدن یا اسم کان قبلها
 ظرف کسره فاعل ظرف و یا مؤخر مبتدا مقدم خبر و قبلها ضمیری مآئدر مایه و جمله نعت یا در حذفت
 ماضی مجهول و مستتر قائم مقام فاعلی مآئدر مایه و جمله جزاء شرط در مثل معلوم قاضون و ان کان
 مقصورا حذفت الالف اعرابی سابقدن معلومدر * و بقی ماضی معروفدر ماموصول قبلها صله سی
 ای الحرف الذی ثبت قبل الالف و یا موصوف و قبلها صفتی ای حرف ثبت قبل الالف و موصول

آخره منصوب در تزع خافض لغله ای با آخره و یا ظرفیتله ای فی آخره و ضمیر راجع در مایه الف فاعلیدر
 والیاء معطوفدر الفه مفتوح صفت یادر ماموصول قبلها صلہ سی ضمیر قبلها عائددر مایه موصول
 صلہ سیله قائم مقام فاعلیدر مفتوح کنون معطوفدر الفه مکسوره نعت نون در لیدل تعلیل استقبال لام
 کی ایله متعلقدر لحقی به و مستتر فاعلی عائددر الف و یاه علی حرف جران حرفدر حروف مشبهه دن
 معه خبری مثله اسمی من جنسه مثلی بیاندرو ضمائر ثلاثه عائددر مایه و اول اسم و خبریله مجروردر علی ایله
 و بوجار مجرور یله متعلقدر لیدل به و جله یعنی مالخاق آخره الف الخ صلہ در و یا صفتدر مایه موصول صلہ
 سیله و یاموصوف صفتیله خبر مبتدادره و المقصور مبتدأ آن حرف شرط کان فعل شرط الفه اسمی عن واو
 مقدره متعلق خبر کان در ای مبدله عن واو و هو مبتدأ عائددر مقصوره ثلاثی خبر مبتدأ و جله حالدر مقصوره
 مستتر دن و یا الفه ضمیر ندن حال خود مضاف الیه دن واقع اولور نحو قوله تعالی (و اتبع ملة ابراهیم حنیفاً)
 قلبت و او ا جله فعلیه جزاء شرط و جله شرطیه خبر المقصوددر و الاقبالیه جله شرطیه به معطوفدر
 جله شرطیه تقدیری و ان لایکن الفه بدلا عن و اوفبالیاء متعینة * و الممدود ان کانت همزته
 اصلیه تثبت و المقصور ان کان الفه کبیدر اعزایده و آکه معطوفدر و ان کانت لثانیث قلبت و او ا معطوفدر
 شرطیه سابقه به و الا فالوجهان معطوفدر سابقه تقدیری و ان لایکن کا ذکرنا فقیه الوجهان و یحذف
 مضارع مجهول نونه قائم مقام فاعلی مضافدر مثالیه راجع ضمیره للاضافة متعلقدر یحذف به و حذفتماضی
 مجهول تاه قائم مقام فاعلی التانیث مضاف الیه فی خصیان بضم الخاء و سکون الصاد المهملة تثنیة خصیة
 حذفتمتعلق و ألبان بفتح الهمزة و سکون اللام تثنیة الیه آکه معطوف قیاس خصیین و البین ایدی
 لکن بوصورتی کتوردی حکایت طریقیه (محصول ترکیب) المثنی تثنیه و جمع اسمک خواصندندر
 و فعلده تثنیه و جمع فاعله راجعدر نفس فعله دکل و مثنی شول اسمدر که آخرنه لاحق اوله حالت
 رفعده بر الفه برنون مکسوره و یا ماقبلی مفتوح بریاء ساکنه برنون مکسوره ایله حالت نصب
 و جرده تا کیم لحوق و بالاحق دلالت الیه که اول اسمله برکندی کی بیله اولدیغنه یعنی
 کندی جنسندن بردخی آنکله بیله اولدیغنه ایدی من جنسه قیدی اشارتدر اکا که لفظ مشترکی ایکی
 معنی اعتباریله تثنیه ایلک اولماز زیرا کیم برجنسندن دکلدردر * پس جائز دکلدر که قران لفظندن
 طهر و حیض مراد اوله بلکه ایکی طهر و یا ایکی حیض اولور که هر ایکیسی برجنسندندر و حال مثنی
 اسم صحیحده زید کبیدر و صحیحده ملحقده دلو و ظبی کی در و یا بر ناقصده که آخرنده یا ثابت اوله القاضی
 کی و یا مقدر اوله قاض کی بونلرک حالی تفسیره شادان ظاهردر * پس دیرسن زیدان دلوان و ظبیان
 حالت رفعده لیکن نصب و جرده النی یاه تبدیل ایدرسن اما بر اسمک تثنیه سنده آخری الف مقصوره
 و یا ممدوده اوله آنده بحث وار انکیچون و المقصور دیدی ضابط بودر هر اسمکه آخرنده الف مقصوره
 اوله اکر ثلاثی اولوب النی و او دن منقلب اولمش اولور سه تثنیه ده اول النی و او ده رد ایدر لر پس
 عصوان و عصوبن دیرلر و اکر بوبله اولماز سه اول النی یاه رد ایدر لر اکر ثلاثی دن زیاده اولور سه
 کرکسه اول الفک اصلی و او اوله مله ی کی و کرکسه یا اوله اعشی کی و کرکسه هیچ بر اصلی اولیه
 جاری کی بوجیع تقادیرده الف یاه ابدال اولور * پس دیرسن مله یان و مله یین و اعشیان و اعشین
 و جاریان و جاریین و اکر اسم ثلاثی اوله و النی یادن اوله و یا الفک هیچ اصلی اولیه ایکی صورتده
 بیله الف یاه قلب اولور * پس دیرسن رحیان و رحیین و متیان و متیین ایکی کیسنه که متی
 اسمیله معنی اوله لر * و الممدود یعنی هر اسمکه آخری الف اوله و یا الفدن صکره همزه اوله اکر

(همزه سی)

زیرا بونزده حرف رابع قائم مقام تادر نه که باب لای نصرفده آکه اشارت اولیدی مصنف رحمه الله
 علامات تأییدن تایی اول ذکر ایلهدی زیرا که تأییدده عمده اولدر و مذکر اول اسمدر که آنده علامت
 تأییت اولیده نه لفظا و نه تقدیرا * و مؤنث ایکی قسمدر برسی حقیقی در و اول بردیشی در کیم مقابلنده
 حیواندن ارکشی اوله مرأة و ناقه کبی کرکسه آنده الف بمدوده اوله جراه کبی که صفت زن اوله و یا
 الف مقصوره اوله حبلی کبی و یا تا اوله لفظا ضاربه کبی و یا تقدیرا هند و زینب کبی * ایکنجیسی مؤنث
 لفظی در که اول مؤنث حقیقی نك غیریدر کرکسه آنده الف بمدوده اوله جراه کبی صفت لباس اوله
 و یا ألف مقصوره اوله بشری کبی که مژده لکه دیرلر و یا مملفوظ اوله غرفة و ظلمة کبی و یا مقدر اوله
 عین و عقرب کبی و لفظی بو مقامده مقابل حقیقی در و باب لای نصرفده مقابل معنوی در * و مؤنث معنوی
 اولدر که آنده نامقدر اوله کرکسه مؤنث حقیقی اوله هند کبی و کرکسه غیر حقیقی اوله عین و عقرب
 کبی مراد لفظی دن اولدر که تاه آنده مملفوظ اوله کرکسه مؤنث حقیقی اوله امرأة و ضاربه کبی
 و کرکسه غیر حقیقی اوله ظلمة و غرفة کبی * و اذا اسند هرگاه که فعل مسند اوله ظاهر مؤنث حقیقی به
 و یا ضمیرینه فعله علامت تأییت الحاق الملك و اجبدر مصنف رحمه الله قنده جاءت امرأة و امرأة
 جاءت کبی * و بعضیلر دیدیلر که ا کر فاصله واقع اولورسه فعله ظاهر تأییت حقیقی اراسنه ترك تأییت
 جائزدر جاء القاضی الیوم امرأة کبی * بنه بونک کبی ا کر مؤنث حقیقی آدمیدن اولمازسه فاصله سزده
 ترك تأییت جائزدر نحو سار الناقه * و ا کر فعل مؤنث لفظی ضمیرینه مسند اولورسه تأییت فعل
 و اجبدر نحو الشمس طلعت * جائزدر کلدر که دیه سن الشمس طلعت * اما ا کر فعلی ظاهر مؤنث لفظی به
 اسناد ایدرسک مخیرسک تأییت و ترك تأییت بیننده نحو طلعت الشمس و طلعت الشمس * و هر جمع که
 واردر کرکسه جمع مذکر حقیقی اوله الرجال کبی و کرکسه غیر حقیقی اوله الايام کبی و کرکسه جمع
 مؤنث حقیقی اوله نسوة کبی و کرکسه مؤنث غیر حقیقی اوله ظرفات کبی ایمدی هرگاه که بر فعلی بوجهلرک
 ظاهرینه اسناد ایله سن تأییت فعل و ترك تأییت فعل جائزدر نه که ظاهر تأییت غیر حقیقی ده ذکر اولدی
 * پس دیرسن جاء الرجال و جاءت الرجال و مضی الايام و مضت الايام و قال نسوة و قالت نسوة و علا
 الفرقات و علت الفرقات و بوجعلک ظاهرینه فعلی اسناد ایله فرق ایما دلیلر زیرا که جبعینده جمع
 جاءت تاویلنده در و جاءت مؤنث لفظی در * پس بوجوعک حکمی ظاهری مؤنث لفظی حکمنده
 اولور و هرگاه که فعلی بوجوعک ضمیرینه اسناد ایله سن ا کر جمع مذکر حقیقی اولورسه الرجال
 کبی آنده ایکی وجه جائزدر * بریمی اولدر که ضمیری مؤنث کتوره سن جاعتله تاویلر نظر * پس
 دیرسن الرجال جاءت * و بریسیده اولدر که ضمیری جاعت مذکر عقلاء کتوررسن و دیرسن الرجال
 جاؤا * اما ا کر جمع مذکر غیر حقیقی اولورسه الايام کبی و یا جمع مؤنث حقیقی اوله نحو النساء کبی آنده ده
 ایکی وجه جائزدر برسی اولدر که ضمیری مفرد مؤنث کتوررسن جاعت تاویلر کوره و برسی اولدر که
 ضمیری جمع مؤنث کتوررسن معنی به کوره زیرا که جمع مذکر غیر حقیقی به جمع مؤنث حکمی و برمشلر
 پس دیرسن الايام مضت و مضین و النساء مشت و مشین * و الثانی مالخ آخره الف اویاه مفتوح ماقبلها و نون
 مکسوره لیدل علی ان معده مثله من جنسه و المقصور ان کان الفه عن او و هو ثلاثی قلبت و او و الافالیاه
 و الممدودان کانت همزته اصلیه تثبت و ان کانت للتأییت قلبت و او و الا فالوجهان و یحذف نونه للاضافة
 و حذف تاه التأییت فی خصیان و البیان * و الثانی مبتدأ ماموصول و یا موصوف لحق ماضی معروف

اسم متعدد در معرب ایدرسن زیرا سبب بناه ترکیب ایدی اول خود باقی قالدی * پس دیرسن مررت
 بثالث ثلاثة عشر * المذکر والمؤنث المؤنث مافیہ علامه التأنیث لفظا و تقدیرا و المذکر بخلافه
 و علامه التأنیث التاء و الالف مقصورة او ممدوده و هو حقیقی و لفظی فالحقیقی بازائه ذکر من الحيوان
 كأمراء و ناقة و اللفظی بخلافه كظلمة و عین * و اذا اسند للفعل اليه فالتاء و انت فی ظاهر الغير الحقیقی
 بالخیار و حکم ظاهر الجمع غیر المذکر السالم مطلقا حکم ظاهر غیر الحقیقی و ضمیر العاقلین غیر المذکر السالم
 فعلت و فعلوا و النساء و الايام فعلت و فعلن * المذکر و المؤنث المعرفة و النكرة کبیدر اعرابه المؤنث مبتدا
 و ما موصول و یا موصوف عبارت در اسمدن فیہ علامه التأنیث جله اسمیه و یا ظرفیه صلہ و یا صفتدر مایه
 و ضمیر فیہ ده مایه راجعدر و موصول صلہ سیله و یا موصوف صفتیله خبر مبتدا در لفظا تمیز ای من حیث اللفظ
 و یا مقدر کان نک خبریدر ای لفظا کان و تقدیرا آکه معطوف و المذکر مبتدا بخلافه خبری و ضمیر تأنیثه راجعدر
 * و علامه مبتدا التأنیث مضاف اليه التاء خبری و الالف آکه معطوف مقصوره مقدر کان نک خبری او ممدوده آکه
 معطوف ای مقصوره كانت او ممدوده و هو مبتدا عائددر مؤنثه حقیقی خبری و لفظی آکه معطوف فالحقیقی
 مبتدا ما موصول و یا موصوف بأزائه ظرف ذکر فاعل ظرف و یا خبری مقدم مبتدا فی الحيوان مقدره متعلق
 و یانعت ذکر در وجهه صلہ و یا صفتدر مایه و موصول و یا موصوف صلہ سیله و یا صفتیله خبر مبتدا در تقدیری
 فالمؤنث الحقیقی الاسم الذی او اسم یکون بأزائه ذلك الاسم ذکر فی الحيوان کأمرأة مبتدا ی محذوفه خبردر
 و ناقة آکه معطوف و اللفظی مبتدا بخلافه خبری كظلمة و عین کأمرأة و ناقة کبیدر و اذا ادات شرط
 اسند ماضی مجهول فعل شرط اليه اكا متعلقدر و ضمیر مؤنثه راجعدر الفعل قائم مقام فاعلیدر
 اسند نک فالتاء مبتدا ی محذوفه خبردر و جله جزاء شرطدر تقدیری فهو بالتاء ای الفعل ملصق بالتاء
 و أنت مبتدا فی ظاهر غیر الحقیقی مقدر اسناده متعلقدر تقدیری فی اسناد الفعل الی ظاهر اللفظی بالخیار
 خبر مبتدا در و حکم مبتدا ظاهر مضاف اليه الجمع كذلك غیر المذکر السالم بدلدر جمعدن و یا صفتدر
 لامک زیاده سیله مطلقا مفعول مطلق حکم ظاهر غیر الحقیقی خبر مبتدا در و سائر اعرابی ماسبقدن
 معلومدر و ضمیر مبتدا العاقلین مضاف اليه غیر المذکر بدل و یا صفتدر عاقلینہ السالم صفت مذکردر
 فعلت خبر مبتدا در و فعلوا آکه معطوف و النساء مبتدا و الايام آکه معطوف فعلت خبر و فعلن آکه معطوف
 (محصول ترکیب) المذکر و المؤنث تذکیر تأنیث و خواص اسمادن در تعریف و تنکیر کبی و فعله
 و جله به تنکیر اطلاقى مجاز طریقله در و تاء تأنیث فعلت مثلندہ تأنیثه دلالت ایچوندر * پس
 حقیقتده اول تأنیث فاعله راجعدر * یه بونک کبیدر تقولده تا که مؤنث غائبه ایچوندر حاصلی
 مذکرک و مؤنثک اسمک اصنافندر فعله اطلاقى مجازدر * پس مؤنث عبارتدر شول اسمدنکه آندہ علامت
 تأنیث اوله لفظا و یا تقدیرا و علامت تأنیث ایبی الف ممدوده در یعنی برالف که زانده اولور و آندن صکره
 برهمزه زانده اوله جراه و صحراء کبی و بالف مقصوره در یعنی برالف زانده در که آندن صکره همزه اولیه
 حبلی و بشری کبی * پس کساده و ردا مده در الف ممدوده و العصا و الرحاه الف مقصوره علامت تأنیث
 اولور و بو ایبی علامت اسمده مذکور اولور مقدر اولماز و علامت ناک تاء زانده در کله نک آخرنده
 و بو علامت جائزدر که ملفوظ اوله ضاربه و ظلمة و غرقة کبی و جائزدر که مقدر اوله هند و زینب
 و عین و عقرب کبی و تانک تقدیرینه هندده و عینده که ثلاثیلدر دلیل تصغیرده تا ظاهر اولدیغیدر هندیه
 و عینیه کبی و زینب و عقرب که ثلاثیدن زاندر در ثلاثیلره قیاس ایله در و بونرک تصغیرنده تا ظاهر اولمادی

(زیرا)

احوال اسماء عدد ماتقدمدن واضح و ظاهر اولدی شمدی مصنف رجه الله شروع ایلدی هر مفردك اعدادك معروضی اولان متعدداتك اسماسنی بیان ایلکه یعنی هر مفردك اسماسنی بیان ایدر که اعدادك معروضی اولان متعدداتدن در اول مفرد * پس معلوم اوله که اسماء عدد ایکی معناده مستعملدر برسی تصویر معناسنده یعنی بر مرتبه اسک عددی بر عددك مرتبه سنه ایلتمکدر که آندن بر مرتبه زیاده در مثلا ثانی که مشتقدر اثنیندن معناسی تصویر اعتباریله بری ایکی ایدمیچیدر و بوحقیقته اسم فاعل در نیتدن مشتقدر یعنی بری ایکی ایلدم و بوقیاس اوزره در ثالث و رابع و خامس و ششمه و ارنجه شامردن یکم زیرا مافوقی ترکیبدر حاصلی بو اسمانك نیچه فعلی وارد در تصویر معناسنه که بو اسماء اول افعالدن مأخوذدر نه کم ثلثت و ربعت و شامرت دیرسن و بو اسمانك ابتداسی تصویر معناسنه نایدنر و احددن دکل زیرا واحدن اسک عددی بو قدر تا کیم آنی و احد ایلیمسن و بو اسماده تذکیر و تأنیث اسم فاعله تذکیر و تأنیث قاعده سنده در * پس مذ کرده الثانی و مؤنثه الثانیة دیرسن تا العاشر و العاشره به و ارنجه بو اسمایی هر گاه که بو معنایه بر عدده مضاف ایدملر جائز دکلدر که مضاف الیه بر عدد اوله که بو اسماء آندن مشتق اولمش اوله و مشتق منه اولان عدددن زیاده اولماق کرک زیرا معنای تصویر ممکن اولماز * پس بو معنایه ثالث ثلاثة دیمزلر ولا ثالث اربعة بلکه بونلری بر عدده اضافت ایدر که مشتق منه اولان عدددن بر مرتبه اسک اوله ایدمی ثانی و احد دیدیلر و ثالث اثنین و رابع ثلاثة ته کم کلام شریفده واقعدر * مایکون من نحوی ثلاثة الا هو رابعهم ولا خمسة الا هو سادسهم * ایکنجی استعمالی اسماء عددك حال معناسندهر و بو اسمانك ابتداسی واحدندریکن چونکه عدده واحد مستعملدر متعددده آنک یرنده متعدد ایچون لفظ اول استعمال البشر * پس مذ کرده اول و ثانی دیرلر و مؤنثه اولی و ثانیة دیرلر تا شامس و شامسره به و ارنجه بو اسماء نایدن شامسره دک اگر چه اسم فاعل صیغه سی اوزره در لیکن حقیقته اسم فاعل دکلدر و معنایه فعل که حد و ثمر بونلرده بونلرده نصب علی اولماز تصویر معناسنده اولدیغی کبی کقولک هذا ثالث اثنین و بو اسمانك بو معنایه اضافتی بر عدده کرک که مساوی اوله اول عدده که بو اسماء آندن مأخوذدر نه کم ثانی اثنین دیرسن * و جائز دکلدر که بونلرک اضافتی کندیلرندن اقل عدده اوله اما عددا کثره اضافتی جائزدر اگر چه مساوی به اضافتده کثر و شامسره در پس جائزدر دیره سن منها و جوه عشرة اولها کذا و ثانیها کذا و ثلاثها کذا یعنی بر متعدددر که اول عشردن مرتبه اولددر و یا ایکنجیده و یا او چنجیده دیمکدر و بو قیاس الیه باقی بی و چونکه عشره سن کچدک اسماء مفردات متعدداتن باعتبار حال اولور باعتبار تصویر اولماز زیرا که احد عشره و مافوقنده هیچ فعل یوقدر که آندن معنای تصویر پیدا اوله تا کیم اسم متعدد آندن مأخوذ اوله اسم فاعل طریق اوزره تصویر معناسنه پس مفرد ایچون متعدددن مافوق عشره دیرسن مذکر ایچون الحادی عشر ایکی سنک بیله تذکیر بیله و مؤنث ایچون الحادیة عشرة ایکی جزؤک بیله تأنیثله تا ناسع عشر و تاسعة عشرة و ایکی جزؤ مبینی اولور نه کم عدده اولوردی و چونکه دیرسن بر اسم متعددی که احد عشره دن و ما فوقندن مأخوذدر اضافت ایلیمسن بر عدده کرکدر که اول عدد مساوی اوله بر عدده که اول مفردك اسمی اول عدددن مأخوذ اوله پس مذکر ایچون حادی عشر احد عشر و مؤنث ایچون حادیة عشرة احدی عشرة دیرسن تا ناسع عشر تسعة عشرة و تاسعة عشرة تسع عشرة و جائزدر که عشرة اول اسم متعدددن حذف ایلیمسن زیرا که اسم عددده مذکوردر و ا کادالات ایدر ایدمی جزء اولی

ولفظ حسبنه مذكراوله اشخص واشخاص كى كه نسويه اطلاق ايلبلر آنده ايكي وجه جائزدر
 * پس اكر لفظ جانبى ربايت ايدرلر سه ثلاثة اشخص من النساء ديرلر واكر ربايت معنى ايدرلر سه
 ثلاث اشخص ديرلر وهر كاهكه لفظ معدود مؤنث اوله ومعنى مذكراوله ته كه انفس لفظنى ذكوره
 اطلاق ايدلر آنده ايكي وجه جائزدر ايمدى دبرسن ثلاثة انفس من الرجال معنى ربايت ايدرلر سه
 وثلاث انفس من الرجال لفظ ربايت ايدرلر سه * واحده اثنانك كه مراتب اعداد دندرلر ميرنى اولماز
 ايمدى واحدرجل اثنانرجل ديمازلر زيرا اولنسه كه آنلره تمير اولسه كرك ايدى اولنسه هم جنسه دلالت
 ايدر هم تعيينه يعنى مقصود اولان عددك تعيينه بلاشبهه مثلا رجل دلالت ايدر جنسه ووحده
 ورجلان دلالت ايدر جنسه واثنينه * پس بونك انجون بوايكي مقامده عدد ميرله جمع اولماز تمير
 طريقه ته كه سائر اعداده جمع اولور ليكن عددده بوايكي مقامده صفت مؤكده مير املك اولور ته كه
 اله واحد واليهين اثنين دبرسن * وتقول فى المفرد من المتعدد باعتبار تصبيره الثانى والثانية الى العاشر
 والعاشره لاغير وباعتبار حاله الاول والثانى الى العاشر والعاشره الحادى عشر والحادية عشرة
 الثانى عشر والثانية عشرة الى التاسع عشر والتاسعة عشرة ومن ثمه قيل فى الاول ثالث اثنين اى
 مصيرهما من ثلاثهما وفى الثانى ثالث ثلاثة اى احدها وتقول حادى عشر احد عشر على الثانى خاصة
 وان شئت قلت حادى احد عشر الى تاسع تسعة عشر فتعرب الاول * وتقول مضارع معروف فى المفرد
 كاتمعلق من المتعدد مفردى بياندر باعتبار تقولى به متعلقدر تصبيره مجروردر اضافته مصدر در جعل
 معنائه فاعلنه مضاف كه ضميردر مفرده راجع وايكى مفعولى يله محذوفدر اى باعتبار جعل العدد
 الاقل اكثر بواحد . الثانى خبرى محذوف مبتداً وجله مقول قولدر والثانية والثانى به معطوف الى
 العاشر والعاشره تقولى به متعلق وبار مقدره حالدر تقول فاعلندن ويا فاعلندن تقديرى
 وتقول فى المفرد من المتعدد باعتبار تصبيره الثانى والثانية حال كونك صاعدا منها الى العاشر والعاشره
 او حال كونهما صاعدين الى العاشر والعاشره * لاغير بونده اختلاف اولندى بصيرلر ضمرا ايله
 او قوديلر قبل وبعد كى وزجاج لاغير رفع رايه وتوينه وليس فيه غير تقديرنده وكوفيلر لاغير
 ديديلر فتحله لاريب كى كذا فى الاقليد * وباعتبار حاله الاول والثانى الى العاشر والعاشره امر ابد
 سابق كيدر واكمعطوفدر الحادى عشر الحادية عشرة الثانى عشر الثانية عشرة ما قبلنه معطوفدر
 برى برى او زرينه الى التاسع عشر والتاسعة عشرة فعل مقدره متعلقدر تقديرى وتقول باعتبار حال
 المفرد من المتعدد الاول الى التاسع عشر والتاسعة عشرة ما قبلنه معطوف * ومن حرف جر سببية وئمه
 محلا مجروردر آنكله اشارتدر ايكى اعتبار مذكوره قيل ماضى مجهول مسبب فى الاول ظرف قيلدر
 ثالث قائم مقام فاعلدر قيل نك اثنين مجروردر اضافته اى مصيرهما تفسير ثالث اثنين در من ثلاثهما
 فعلنى بياندر ويا مبتداى محذوفه خبردر اى هو مشتق من ثلاثهما ويا حالدر ثلاثه دن تقديرى قبل فى الاول
 ثالث اثنين حال كونه مشتقا منه وفى الثانى ثالث ثلاثة اى احدها امر ابد ثالث اثنين كيدر وآ كه
 معطوفدر * وتقول مضارع معروف فاعلى تحتنده مستتر أنت حادى عشر احد عشر تركيب اضافى مقول
 قولدر على الثانى تقولى به متعلق خاصة مفعول مطلق اى خص خاصة وان شئت جله شرطيه
 قلت حادى احد عشر جله جزاينه الى تاسع تسعة عشر امر اى ماسبقدن معلومدر فتعرب مضارع
 معروف فاعلى تحتنده مستتر أنت الاول مفعولى (محصول تركيب) وتقول فى المفرد من المتعدد چونكه

فوجهان ولا تميز واحد واثان استغناء بلفظ تميزه عنهما مثل رجل ورجلان لافاده النص المقصود بالعدد * و تميز الثلاثة الى العشرة مخفوض مبتدأ وخبر مجموع خبر بعد الخبر لفظاً تميز در مجموع دن او معنی اکامعطوف الا في ثلثمائة الى تسعمائة مجموع دن مستثنى در وكان قياسها ميثان او مئتين وجهي ظاهر در و تميز احد عشر الى تسعة وتسعين منصوب مفرد اعرابي سابق كيدر * و تميز مائة والف وتثنيهما وجمعه مخفوض مفرد * و اذا اسم شرط كان فعل شرط المعدود اسم كان مؤنثا خبري واللفظ مذكر اسم وخبره معطوف در أو حرف عطف بالعكس جار مجرور بـ له معطوف در و اذا كان المعدود مؤنثانه تقديرى و اذا كان المعدود مذكراً او اللفظ مؤنثا فوجهان خبري مخدوف مبتدأ در و بوجهه جزء شرط در تقديرى و اذا كان كذلك فـ وجهان * ولا تميز نفي مستقبل واحد قائم مقام فاعلى واثان معطوف در واحده استغناء مفعوله و يامفعول مطلق بلفظ تميزه اى تميز العدد استغنايه متعلق عنهما اى عن ذكر الواحد والاثنين يـ استغنايه متعلق در مثل معلوم رجل مضاف اليه ورجلان آكه معطوف ورفلرى حكاية طريقه در لافاده اى لافاده تميزهما استغنايه متعلق فاعلنه مضاف مصدر در النص اى البيان مفعول افاده در المقصود نعتى بالعدد مقصوده متعلق (محصول تركيب) و تميز الثلاثة چونكه الفاظ اعداد معانى معينة عدد ايجون موضوع در ليكن شول اجناس كه اول معانى عددى آكه متعلق در مبهم در والفاظ اعداد اول اجناسه على التعيين دلالت ايلاز ايمدى اول الفاظ ده تعيين جنس ايجون تميزه احتياج واقع اولدى مثل عشرون نك معنى عددى تعيينه بـ كرمى در و بونده ابهام بوقدر لكن ابهام آنده در كه بـ كرمى نه جنس در التونمى اچمه اى كرمى عورتى كـ نامى فيرمى * پس لازم اولدى عشرون به تميز در بوجه تـ ايمدى مصنف رحمه الله شروع ايلدى بيان تميز مراتب اعداده ثلاثه دن ابتدا ايلدى زيرا كه احد و اثنان تميزه جمع اولماز لـ ته كه معلوم اولور و تميز ثلاثه عشر به دك مجرور و مجموع در اما مجرور اولديغى عدد معدوده اضافت ايجون در و اما مجموع اولديغى لفظاً و معنى مطابق اولقى ايجون در بونك بريله كه عدد ده كثرت ظاهر د كدر و بوجهيت جا زدر كه لفظ جهندن اوله نحو ثلاثة رجال و جا زدر كه معنى جهندن اوله نحو ثلاثة نفر و بوقاعده كه ثلاثة ده و اخوانده ذكر اولدى مطرد در الاشول وقتكه بونك تميزى مائة اوله كه آنده تميز مجرور و مفرد در نحو ثلاثمائة رجل و ثلاثمائة امرأة سبب اولدر كه مائة اعداد كثيره به دلالت ايدر * پس بجه تـ آنى مفرد كـ در و قياس بوايديكه ثلاثمات و ياتلاثماتن ديه يلردى لكن بوقياس متروك در * و تميز احد و عشر الى تسعة وتسعين منصوب و مفرد در جمعى ترك ايلدىلر كثر عدده بناء مقصود بيان جنس ايدى اول خود حاصل اولدى و عددى تميزه اضافت ايلدايلر بلكه تميزى اصلنده قوديلر كه نصبر زيرا كه اضافتك تعذرى وار * اما احد عشر ده تسعة عشر به و ارنجه اول جهندن كه تـ ين معنى ده مقدر در زيرا كه اصلى احد و عشر ايدى و اما عشرون رجلا و ما فوقنده اول جهندن كه بونون جمع نونى دكل بلكه نون جمعه شبيه در * پس اضافت ايله لى اولسه لـ بونونى اثبات ايلك اولماز حذفه ايلك اولماز * و تميز مائة مجرور و مفرد در اما مجرور اولديغى اضافت ايجون در ته كه ثلاثه ده معلوم اولديدى و مفرد آنكـ چوندر كه چونكه عدد چوق اولدى تميزده بيان جنس ايجون مفردله اكتفاء ايلدىلر و رطابت مطابقت ايلدىلر * يـ بوبله در حال الفده و مائة تـ يـ سنه و الفك تـ يـ سنه و الفك جعنده * پس دير سن مائة رجل و مائة امرأة و الف رجل و الف امرأة و مائتا رجل و مائتا امرأة و الف رجل و الف امرأة و آلاف امرأة و تـ يـ ده نون اضافته ساقط اولدى و هر كاهكه معدود معنى حـ يـ ده مؤنث اوله

ویاعطفله ویاتثیه صیغه سببه ویاجع صیغه سببه قیاسی ویایغیر قیاسی نشه که عشرون و آنک بدی
 اخواتی که صیغه جمع اوزره درلر * اما قیاسی دکل نه که دیرسن میئات و مثنین * و آلف والوف قیاسی جمع
 اوزره دخی مائتان و الفان قاعده تثنیه اوزره * بوسوزک تفصیلی اولدرکه ابتداء اعداددن مذکر
 ایچون واحد و اثنان دیرسن و مؤنث ایچون واحده و اثنان و ثنتان دیرسن پس تذکیر
 و تأیث بونده اصل مشهور اوزره در * اما اوجه که ابرشدک لغت عربده تذکیرده تا کتوروب
 دیرسن ثلاثة رجال الی عشرة رجال و مؤنثده تا کتور مزسن و دیرسن ثلاث نسوة الی عشر نسوة
 بوابسه مخالف مشهور در * و سبب اولدرکه مذکر اعتبارده مؤنث اوزره مقدمدر و چونکه مذکر
 اوجه ابرشدی جماعت اولور و جماعت مؤنث لفظی در ایمی تأیث لغتی ربایت ایلمک ایچون تا کتور دیلر
 عددده و مؤنثده تابی ترک ایلدیلر فرق ایچون * و چونکه اولندن کچدک بیان عدد ترکیبه اولور نشه که
 دیرسن احد عشر رجلا احدی عشر امرأة و بوحقیقتده ترکیب واحد و واحده در عشره ایله لیکن
 واحده تغییر ویردیلر احدله و واحده یه احدی ایله تخفیف ایچون صورت ترکیبده و لفظ عشره تنها
 اولدقدده مذکرده تایلله و مؤنثده تاسز اولور خلاف قیاس مشهور اوزره و چونکه ترکیبه کیردی
 اصل اوزره کلدی مذکر تاسز مؤنث تایلله * پس مذکرده احد عشر رجلا و مؤنثده احدی عشرة
 امرأة دیرسن و بوقیاس اوزره در اثنا عشر رجلا و اثنا عشر امرأة * و چونکه اون اوجه ابرشدک
 عددک جزء اول افرادده اولدیغی وجه اوزره اولور و عشر کندی اصلنه رجوع ایدر پس مذکرده
 ثلاثة عشر رجلا و مؤنثده ثلاث عشرة امرأة تاسعة عشر رجلا و تسع عشرة امرأة کلور * اما عشرون
 و اخواتده که جمع مذکر سالم صورتده در مذکر و مؤنث بیننده فرق یوقدر نحو عشرون رجلا
 و عشرون امرأة دیرسن و چونکه عشرون دن کچدک ترکیب عطفله کلور پس مذکرده احد
 و عشرون رجلا و اثنان و عشرون رجلا و ثلاثة و عشرون رجلا تاسعة و عشرون رجلا دیرسن
 و مؤنثده احدی و عشرون امرأة و اثنا و عشرون امرأة و ثلاث و عشرون امرأة تاسع و عشرون
 امرأة * و بوقیاس اوزره در حال عدد یوزه و ارنجه یعنی عطف طریقله کلور مذکرده احد و اثنان
 و مؤنثده احدی و اثنان دیرسن و مذکرده ثلاثة دیرسن و مؤنثده ثلاث دیرسن و اخوات ثلاثة و ثلاث
 بویه در * و چونکه یوزه ابرشدک مذکرله مؤنث بیننده فرق یوقدر نحو مائة رجل و مائة امرأة و چونکه
 مائه کچدک مذکر ایچون لفظ احد و اثنان ذکر ایدرسک و مؤنث ایچون احدی و اثنان * و مائه بی بوالفاظ
 اوزره عطف ایدرسک پس دیرسک احد و مائة رجل و احدی و مائة امرأة * اما چونکه ثلاثیه
 ابرشدک مائه بی تقدیم ایدرسک نحو مائة و ثلاثة رجال و مائة و ثلاث نسوة یند بویه دیرسن مائة
 و تسعة عشر رجلا و مائة و تسع عشر امرأة * چونکه یکره یه ابرشدک دیرسک مائة و عشرون رجلا
 مائة و عشرون امرأة * اما چونکه یوزیکر میدن کچدک دیرسک مائة و احد و عشرون رجلا مائة و احدی
 و عشرون امرأة بوقیاس اوزره در حال اعداد ایکبوزه و ارنجه * و چونکه ایکبوزه ابرشدک دیرسن
 احد و مائتا رجلا احدی و مائتا امرأة بویه کیدر تائلا تائلا و الف و الفان و آلف و الوف بودر قاعده
 ضبط اعداد جمیع مراتب محصورده * و بمیز الثلاثة الی العشرة مخفوض مجموع لفظا او معنی الافی
 ثلاثمائة الی تسعمائة و کان قیاسها میئات او مثنین و بمیز احد عشر الی تسعة و تسعین منصوب مفرد
 و بمیز مائة و الف و تثنیتها و جمعه مخفوض مفرد * و اذا کان المعدود مؤنثا و الفظ مذکرا او بالعکس

(فوجهان)

شرط اضافت معنوی اولقدر زبرا اضافت لفظی مفید تعریف ذکر * اما نکره شول اسمدر که موضوع اوله شیء غیر معین ایچون رجل وامرأة وانسان و فرس کبی ﴿ اسماء العدد ما وضع لکمیة آحاد الاشیاء اصولها اثنتی عشرة کلمة واحد الی عشرة و مائة و الف تقول واحد اثنان و احدى اثنان او ثنتان ثلاثه الی عشرة ثلاث الی عشر احد عشر اثنی عشر احدی عشرة و اثنتا عشرة و ثلثا عشرة ثلاثة عشرة الی تسعة عشر ثلاث عشر الی تسع عشرة و تمیم تکسر الشین فی المؤنث * عشرون و اخواتها فیهما احدو عشرون احدی و عشرون ثم بالعطف بلفظ ما تقدم الی تسعة و تسعین مائة و الف مائتان و الفان فیهما ثم بالعطف علی ما تقدم و فی ثمانی عشرة فتح الیاء و جاء اسکانها و شد حذفها بفتح النون ﴿ اسماء العدد ما وضع لکمیة آحاد الاشیاء اسماء الاشارة ما وضع لمشار الیه کبدر * اعرابه اصول اسماء العدد مبتدأ اثنتی عشرة خبر کلمة تمیز واحد خبر مبتدأ محذوف قدر تقدیری هی واحددر و یابدل بعضدر اثنتی عشرة دن الی عشرة متعلقدر مقدره تقدیری منتهی الی عشرة در و مائة اکامعطوف و الف كذلك تقول مضارع معروف و مستتر آنده أنت دیر که فاعلیدر * واحد مبتدا خبری محذوف و اثنان اکامعطوف عاطفه تقدیریه و بوجهه محلا منصوب مقول قولدر واحد مبتدأ خبری محذوفدر اثنان معطوفدر آکه عاطفه تقدیریه أو ثنتان اثنانیه معطوف و بو کلام کلام سابقه معطوفدر تقدیر کلامین تقول للذکر واحد و اثنان و للمؤنث و احدى و اثنان و ثلثا الی عشرة ثلاث الی عشر احد عشر اثنی عشر احدی عشرة اثنتا عشرة و ثلثا عشرة ثلاثة عشر الی تسعة عشر ثلاث عشرة الی تسع عشرة کلام سابق کبدر اعرابه و تقدیرده و حذفده * و جازدر که بوالفاظ جعبا حالت افراددن محکی اوله وضع اولدیغی کبی آنکیجون آرالینه و او عاطفه ایراد الیدی و تمیم مبتدأ تکسر الشین جله فعلیه خبری فی المؤنث تکسریه متعلق * و عشرون مبتدأ و اخواتها اکامعطوف فیما خبری تقدیری عشرون و اخواتها و هی ثلاثون و اربعون الی تسعین علی صیغتهما کأنة فی المذکر و المؤنث احد مبتدأ و عشرون اکامعطوف و خبر محذوفدر احدی و عشرون سابق کبدر اعرابه * ثم حرف عطف بالعطف جار مجرور متعلقدر مقدره بلفظ ما تقدم اضافته متعلقدر بالعطف * الی تسعة و تسعین بنه عطفه متعلقدر * احد و عشرون دیدیکی ابتداء کلامدر تقدیری تقول احدو عشرون فی المذکر و احدی و عشرون فی المؤنث اذا جاوزت من عشیرین ثم تأتي بالعطف بلفظ عدد تقدم من الآحاد الی تسعة و تسعین مائة مبتدأ و الف اکامعطوف مائتان و الفان معطوفدر تقدیر عاطفه الیه ما قبلنه و یابندای ثانی فیما خبر ثانیدر و جله خبر اولدر و مجموعی مقولات تقولدر • ثم حرف عطف علی ما تقدم ثم بالعطف کبدر و فی ثمانی عشرة فتح الیاء خبر و مبتدأ و جاز اسکانها جله فعلیه * و حذفها مبتدأ بفتح النون حذفه متعلق شاذ خبر مبتدادر من لسخنه سنه کوره اعرابی معلومدر (بمحصول ترکیب) اسماء العدد جله اصناف اسمادن اسماء عدددر و بواسمائک بر نیجه احکامی وار * پس بوجهتدن ذکر ایدوب دیدیکه اسماء عدد بر نیجه اسمدر که موضوع اولشدر در کبیة آحاد اشیاء ایچون یعنی آحاد اشیائه قدر در آنی بیان ایچون موضوع اولشدر در شویله که دیرسن ثلاثة رجال تا کم معلوم اوله که آحاد رجل او چدر پس بتفصیل که اسماء عددک تفسیرنده ذکر اولندی واحد و اثنان اسماء عدددن اولور زبرا کک جوابنده واقع اولور لرتنه که دیرسن کم رجلا عندک پس جوابنده دیرسن واحد و یا اثنان * اما بعض اهل حساب عددیت واحد و اثنان ده خلاف الثلث و اصول اسماء عددان ایچی در بردن اونه و ارنجه و بوزدر دخییک و غیری مراتب اعداد بو اون ایچی کله دن آنور یا ترکیبه عطفسز

بناءً بصورتلرده که ذکر اولدی جاژدر * المعرفة والنكرة المعرفة ماوضع لثی * بعینه وهی المضمرات
والاعلام والمجهات وماعرف بالالف واللام أو بالنداء والمضاف الی احدھما معنی * المعرفة خبر مبتدای
مخذوف درو یا خبری مخذوف مبتدای تقدیری هذا باب المعرفة ویا منه المعرفة ما موصول ویا موصوف وضع
ماضی * مجهول ومستتر قائم مقام فاعلی عائدر ما به لثی * وضع به متعلق بعینه جار مجرور نعت لثی * در
و ضمیر عائدر لثی * نه و جله صلہ در و یا صفتدر ما به موصول صلہ سیله و یا موصوف صفتیله خبر
مبتدای وهی مبتدای المضمرات خبر جله * اسمیه معطوفدر ما قبلنه والاعلام والمجهات وما عرف بالالف
واللام أو بالنداء والمضاف معطوفدر المضمرات الی احدھما مضافه متملقدر معنی تمييز و یا صفت مصدر
مخذوفیر تقدیری والاسم الذی اضيف الی احد هذه المعارف المذكورة غیر ما عرف بالنداء من حیث
المعنی لان حیث اللفظ او اضافة معنویة (محصول ترکیب) المعرفة والنكرة جله * اصناف اسمندر
معرفة ونكرة معرفة شول اسمدر که بر معین نسنه به دلالت ایچون موضوع اوله ابعدی ماوضع لثی *
معرفة و نکره به متناولدر و بعینه قیدیه نکره بی اخراج ایلدی معرفة تفسیرندن واقسام معرفة بشدر
برسی مضمراتدر که سابقده مذکور اولدی ایکنجیمی اعلامدر او ججیمی مبهماتدر یعنی موصولات
واسماء اشارت ته که یکدی و در دنجیمی معرف باللام و یا بالنداء و بشجیمی بونلرک برینه مضاف
اولاندر اضافت معنوی اقله غلامک و غلامزید و غلام هذا * العلم ماوضع لثی * بعینه غیر متناول غیره
بوضع واحد و عرفها المضمر المتکلم ثم المخاطب * والنكرة ماوضع لثی * لا بعینه * العلم ماوضع لثی *
بعینه المعرفة ماوضع لثی * بعینه کیدر امر ابده غیر نصبه حالدر وضعده مستتر ضمیردن و رفعه
خبر بعد الخبردره متناول مضاف الیه غیره مفعول متناولدر مضافدر شیئه راجع ضمیره بوضع متناوله
* تملق واحد نعت وضعدر و عرفها مبتدای و ضمیر معارفه راجعدر المضمر خبر المتکلم نعت مضمردر
ثم المخاطب آکه معطوف والنكرة ماوضع لثی * لا بعینه امر ابی ظاهردر لا بعینه نعت لثی * در و جله
معطوفدر العلم ماوضع الی آخره جله سنه (محصول ترکیب) علم شول اسمدر که موضوع اوله بر معین لثی *
ایچون و اول شیئندن غیرتی متناول اولایه وضع واحدله ماوضع لثی * معین قولى جمع معارفه متناولدر
غیر متناول غیر قیدیه جمیع معارف خارج قالدی و بوضع واحد قیدیه تعرفه داخل اولدی هر علم که
مشترک اونه زید کبی که ایکی کیسنه به اسم ایدهل زیرا که زید بوضورتده غیرتی متناولدر اما بوضعله
دکل ایکی وضعله * اما ناوانت و هذا و الرجل مذکوره مخالفدر زیرا بوضعله امور متعدده به متناولدر
ته که برنده معلوم اولور ان شاء الله تعالی * و اعرف معارف جمهور قولنجه مضمراتدر و آنلرک اعرفی
ضمیر متکلمدر آندنصکره اعلامدر آندنصکره مبهماتدر و بونلرک هر بر بنده مضاف اولان کندی مضاف
المبئی مرتبه سندهدر * و بعضیلر دیدیلر که اعرف معارف علم شخصدر که بوضعله متناول دکلدلر الا
بر نسنه به اما مضمرات و سار معارف بوضعله امور متعدده به متناولدر * و بعضیلر دیدیلر که اعرف
معارف اسم اشارتدر زیرا معنایی عقله و حسله معلومدر لیکن مذهب اول اظهر و اشهردر و ندایه
معرف سابقده معلوم اولدی ته که یارجل دیرسن و بر شخص معین قصد ایدرسن * و لامله معرف یا جنس
ایچوندر ته که دیرسن الرجل خیر من المرأة و یا استفراق ایچوندر ته که دیرسن ان الانسان لقی
خسر الا الذین آمنوا و عملوا الصالحات یعنی جمیع آدملر زیانکار لقهدر الا آنلرک ایمان کتودریلر و عمل
صالح ایشلدیلر و یا عهد ایچوندر ته که دیرسن که جانی رجل و قال الرجل و بونلرک برینه مضاف اولانده

(شرط)

ای ای زمان اوفی ای زمان یوم القیامة * وآنر دندر کیف حالدن سؤال ایچوندر ته کم دیرسن کیف زید ای اصحیح ام سقیم وهرگاهکه کیف دنصکره اسم اوله ذکر اولان کبی اول محلامرفوع خبر اولور واول اسم مبتدا وهرگاهکه آدنصکره فعل اوله نحو کیف جئت اول حالتیه منصوب اولور ای علی ای حال جئت ای ارا کعام ماشیاء * وچله ظروف مبنیه دندر مذ و منذ و بونلرک ایکی معنایی وارد * بریسی اول مدت در پس مابعدری اسم مفرد معرفه کرک تا کیم اول مدت متعین اوله و تبیینله مجموع مدت معلوم اوله ته کم دیرسن مارأیته مذ یوم الجمعة او منذ یوم الجمعة * وایکنجی معنای جع مدت در * پس مجموع مدت که مقصود در عدله بونلرک بلی سنده اولور یعنی قنده و عقبنده ته کم دیرسن مارأیته مذ یومان او شهران او سفنان و بونلرک ظرفیت حالنده سبب بناسی لفظه حرف اولدقلمری حالربنه موافقتلریدر معناده مقاربلردر وگاه اولور که بونلر دنصکره مصدر واقع اولور نحو مارأیته منذ سفره فطلده اولور بونلر دنصکره نحو مارأیته منذ سافروان مخففة نحو منذان سافر وآن ثقیله نحو منذانه سافر بودرت صورته تقدیر زمان لازمدر زیرا که معنی آئی اقتضا ایدر ای منذ زمان سفره الخ * ومله منذ چیع تقادیر مذ کورده محلامرفوع مبتدالردر و مابعدری خبر لیدر ای اول المدة یوم الجمعة او جیع المدة یومان واول المدة زمان سفره الخ و زجاج دیرکه بونلرک مابعدی مبتدادر و بونلر خبر لردر اما بوندن لازم کلور که مذ یومان ده مبتدا نکره اوله و خبر که جیع مدتدر معرفه اوله بوخود جائز دکلدر * چله ظروف مبنیه دندر لد اولدن عند معنایه و فرق بودر که المال عند زید دیمک اولور برماله که قنده حاضر در و برماله که خزینه سنده در اما المال لدی زید ولدن زید دیمک اولماز الابرماله که قنده حاضر در و سبب بناه لدی ولدن و اخواتک اولدر که بعضی بونلرک وضع حرف هبئنده در * پس جبعی مبنی قلدیلر طردا لباب * ولدا دائما مابعدنه مضافدر و مابعدی مجرور در * لیکن بعض اوقات عربده لفظ غدوة لدن دنصکره منصوب کلشدر زیرا نون لدن توبینه بکزر گاه ثابت اولوب گاه حذف اولده * پس فیجه که رطل زیت دیرلر لدن غدوة دیرلر * چله ظروف مبنیه دندر قط استغراق ماضی منفی ایچون * و هوض استغراق مستقبل منفی ایچوندر و سبب بنا اولدر که بونلر دلالت ایدر استغراقه که لام حرفنک معنایسیدر * و شول ظروف که چله یه و یا کلمه اذه مضاف اوله آنلری فتح اوزره مبنی قلمی جائز اعراب ایلکده جائزدر نحو هذایوم ینفع الصادقین صدقه جائزدر که یوم مبنی اوله فتح اوزره کندیدن صکره کلان چله یه اضافت ایچون و جائزدر که معرب اوله رفعله که خبر مبتدادر ته که الله تعالی حضرتلری کلام قدیمده واقعدر (ومن خزی یومئذ) جائزدر که یوم مجرور اوله مضاف الیه اولقله و جائزدر که مبنی اوله فتح اوزره زیرا مضافدر اذکله سنه که مضافدر چله یه زیرا که تقدیر کلام بودر که یوم اذکان کذا اذکله سنک مضاف الیهی حذف ایلدیلر و بدلنه توبن و یردیلر * پس یوم اذ واسطه سبله چله یه مضاف اولدی ایمدی فتح اوزره اکتسایه بناه ایلدیلر زیرا اخف حرکتدر * و بوظرفنک حکمنده در اعراب و بناء جوازنده لفظ مثل و غیر شول وقتکه بونلر دنصکره مارأن مصدری و ان مشدده اوله زیرا که بونلرک اول ظروفه مشابهی وار استلزام اضافته و چونکه بونلر دنصکره بوکلمات بولنه چله یه مضاف اولور ته که اول ظروف چله یه مضاف ایدیلر * پس اعراب و فتح اوزره بناه جائز اولور ته که دیرسن قیامی مثل ما قام زیدا و مثل ان زیدا قائم یا خود قیامی غیر ما قام زید الخ مثل و غیر لفظنده اعراب و فتح اوزره

الظروف دیدی لام عهدله ظروف مبنیه به اشارت ایچون وجله ظروف مبنیه دندر اولظرفکه اضافندن
مقطوع اوله بونک بریله ازل ظرف اضافت اقتضاه ایدر و چونکه مضاف الیه محذوف اولوب منوی
اوله معنی جهندن اول ظرف مبنی اولور حرفه مشابهتی سببیه غیره احتیاج ایچونکه مضاف الیه
و هرگاهکه مضاف الیه مذکور اوله اکا احتیاج زیاده قوتده اولماز * پس منصوب اولور ظرفیت اوزره
ته که درسن جثت قبل زیاده و بعده و یا مجرور اولور حرف جرله نحو جثت من قبل زیدو من بعده
اما چونکه مضاف الیه محذوف اوله و معنی جهندن مقصوددر اولظرفک احتیاجی اول مضاف الیه
قوی اولور * پس ضم اوزره * مبنی اولور تا کیم حرکت بنائی حرکت امرایه به مخالف اوله و بو
قیلندندر (لله الامر من قبل و من بعد) ای من قبل ذلک و من بعد ذلک * دیدک که مضاف الیه منوی کرک
زیرا نسیباً محذوف اولسه اولظرف کندی حالجه معرب اولور ته که قول شاعرده واقعدر بیت *
فساغلی الشراب و کنت قبلاً * اکاد اغص بالماء الفرات * و بوقیاس اوزره در حال جهات ست نحو
قدام و امام و خلف و یمن و یسار و فوق و تحت * و لفظ غیره مضاف الیه محذوف اوله لا غیر
ولیس غیرکی و لفظ حسب که مضاف الیه محذوف اوله نحو حسب ایدی بونر ضم اوزره
مبنی اولده ظرف مقطوع مجرمانه جاریدر مضاف الیه حذف ایلکده مشابعت جهندن ظروف
مقطوعه کی کثرت استعمالیده * و جله ظروف مبنیه دندر لفظ جثت مکان ایچون و اکثر جله به
مضاف اولور و جله به احتیاج جهندن حرفه مشابه اولوب ضم اوزره مبنی اولدی اما هرگاهکه
آنی مفرده مضاف قلسه ل معرب اولماسی جائزدر ته که قول شاعرده واقعدر بیت * اما تری
حیث سهیل طالعا * نجما بضی * کالشهاب ساطعا * بونده مفرده مضاف اولشدر که سهیل در ایدی
معرب اولماسی جائزدر زیرا علت بناء جله به اضافتدر که مبنی الاصلدر و جائزدر که غلبه اضافتی جله به
اعتبار ایدر و بونده آنی مبنی طوته ل * و جله ظروف مبنیه دندر کلمه اذ زمان استقبال ایچون معنای
شرطی متضددر غالباً بوندندر که مبنیدر و بوندنصرکه فعل مخاردر ته که ماضر ماضیه علی شریطة
التفسیرده معلوم اولدیدی و گاه اولور که کلمه اذامفاجاه ایچون کلور نحو خرجت فاذا السبع واقف
ای خرجت ففاجأت زمان السبع واقف و اذامکان السبع واقف * دخی اذامفاجاة دنصرکه مبتدا لازمدر
غالباً اذامفاجاة و اذای شرطیه فرق ایچون و اذامفاجاة فاه شرطیه برینه واقع اولور شرطک
جوابنده ته که معلوم اولور ان شاء الله تعالی * و ظروف مبنیه دندر کلمه اذ زمان ماضیده و بوندنصرکه
ایکی جله بله واقع اولور اسمیه و فعلیه و سبب بنامی وضعی وضع حروف اولدینیدر نحو من
وعن و بل و غیره * دخی ظروف مبنیه دندر این و آنی مکان و استفهام و شرط ایچوندر ته که این زید و آنی
زید درسن ای فی ای مکان هو و این مجلس اجلس و آنی مجلس اجلس ای فی مکان مجلس اجلس و فی ای
مکان ظرف شرطدر و یا ظرف جزا ای فی ای مکان مجلس اجلس فیها و ای مکان مجلس فیها مجلسه ایکی سنک
بناسنه سبب معناه استفهامی و یا شرطی متضمن اولقدر و سایر اخواتی بوکه قیاسدر * دخی ظروف مبنیه دندر
متی زمان ایچوندر طریق استفهام و شرطه نحو متى القتال ای فی ای زمان القتال و متى مجلس اجلس
ای فی ای زمان مجلس اجلس * و نحو بلر قنده مشهور بودر که متی و اخواتی این و آنی کی معمول شرطدر
زیرا که شرط اقریدر جزادن اگرچه اولده معناده صحیحدر ته که ذکر اولدی * و جله دندر ایان
رزماندن استفهام ایچونکه اول زمانک خلقی افهامنده عظمت و فخامت اوله نحو ایان بوم القیامة

ومنها حيث مقدم خبر مؤخر مبتدا معطوفدر ومنها ما قطع به ولا يضاف مضارع مجهول ومستتر قائم مقام فاعلي تأنذر حيث به الاحرف استثناء الى جلة لا يضاف به متعلق واستثناء مفرغدر تقديرى ولا يضاف حيث الى شئ الا الى جلة في الاكثر لا يضاف به متعلق ومنها مقدم خبر اذا مؤخر مبتدا معطوفدر ماسبقه وهى مبتدا للمستقبل خبرى معطوفدر سابقه * ومنها مقدم خبر اذا مؤخر مبتدا معطوفدر ماسبق وهى مبتدا للمستقبل خبرى معطوفدر سابقه وفيها ظرف وبماقدم خبر معنى الشرط فاعل ظرف وبما مؤخر مبتدا فلذلك جار مجرور به اشارتدر معناه شرط معلولدن مقدم * اختير ماضى مجهول بعدها مفعول فيه فيهاده وبعد هاده ضمير راجعدر اذا به كله تأويله الفعل قائم مقام فاعل اختيردر وقد حرف قليل يكون مضارع معروف ومستتر اسمى تأنذر اذا به للمفاجأة خبرى فيلزم المبتدأ بعدها فعل وفاعل ومفعول فيه معطوفدر قد يكون به ويلزم ديمكدر يقلب ديمكدر كويا كه استعمالده غالبى منزله لازمه تنزيل ايلدى زبرا كه قليل حكم عدمهدر * ومنها اذ مبتدأ مؤخر خبر مقدم لامضى خبر مبتدأ محذوف تقديرى هى لامضى اى كلة اذ للزمان الذى مضى او الزمان مضى * ويقع بعدها الجملة فىلزم المبتدأ بعدها كيدر ارايده بعدها ضميرى اذ كله سنه راجعدر ومنها اين ماقبلته معطوف وانى اكا معطوف للمكان خبر مبتدأ محذوف استفهاما وشرطا حالدر تقديرى هما للمكان حال كونهما للاستفهام والشرط * ومتى معطوفدر اين به للزمان للمكان كيدر ارايده وفيهما اى وفى الاستفهام والشرط وبوظرف متعلقدر لازلن متعلق اولديفنه * واين للزمان استفهاما وكيف للمحال استفهاما وانى للمكان استفهاما كيدر ارايده * ومذ ومنذ معطوفدر ماقبلته بمعنى اول المدة خبر مبتدأ محذوفدر فيليهما المفرد فعل وفاعل ومفعول به المعرفة نعت مفرددر * وبمعنى الجمع بمعنى اول المدة به معطوفدر فيليهما المقصود بالعدد ظاهردر وقد يقع بالمصدر فعل وفاعل او الفعل او أن مصدره معطوفدر فيقدر مضارع مجهول زمان قائم مقام فاعلي مضاف نعت زمان وهو اى مذومذ مبتدأ * مبتدأ خبرى مابعده مبتدأ خبره خبره وبعده راجعدر مذومذ كله سنه كل واحد اعتباريه وبو جله خبر بعد الخبردر وبما نعت مبتدادر * پس خبره وبعده ضميرى تأنذر مبتدأه خلافا مفعول مطلق ناصبى مضمردر للزجاج مفعول مطلقه متعلق * ومنها لى خبر ومبتدأ ولدن آكه معطوف وقد جاء لدلا مك قحى ودالك سكونيله فعل وفاعل ولد لامك قحى ودالك قحى ودالك ضميله ماقبلته معطوف ولدضم وسكونه ولدن ولدن ولدن لامك قحى وضمى ودالك ضمى وقحى وكسرى وسكون نونله ولدن ولدن لامك قحى وضمى وسكون دال وكسرى نونله ولدن لامك ضمى وسكون دال وقح نونله برى برنه معطوفدر * وقط قافك قحى وطانك تشديديه وضمى وكسربله وتخفيف طارضم وسكونيله وايكينك يله ضمى وتشديد طانله وتخفيف يله التى لفت اولدى قط قط قط للماضى مبتدأ محذوفه خبردر المنفى نعت ماضىدر * وعوض قح عينه وضمهده لغتدر للمستقبل المنفى اعرابى سابق كيدر * والظروف مبتدأ المضافة صفتى الى الجملة المضافة به متعلق يجوز بناؤها جله فمليه خبر مبتدادر وضمير ظرفه راجعدر على الفتح بناه متعلق * وكذلك مثل مبتدأ خبر ويا خبر ومبتدأ وغير آكه معطوف مع ما متعلقدر مقدره كه مقروناندر وان مخفف وان مشدد ما به معطوفدر تقديرى مثل الظروف المضافة واذ مثل وغير اذا استعمال مع ما وان فى جواز البناء على الفتح وجواز الاعراب (محصول تركيب) الظروف چونكه اكثر ظروف معربدر وبعضى مبنىدر بوجهتدن سابقه ديدى مبنياى عد ايلدىكى برده وبعض الظروف وبونده

کم یوما سفرك و کم یوما صیامک * و كذلك اسماء الاستفهام والشرط یعنی کم کبیرد و جوہ امر ایہ اسماء
 استفہام و شرط * پس بو اسماد نکرہ بر فعل اولور سہ کہ مشتغل اولیہ بونلرک ضمیر نہ و یا متعلق
 ضمیر نہ بلکہ بونلرہ مشتغل اولہ یعنی بونلرہ توجه ایلیہ * پس بو اسماء محل منصوب اولور لر اول
 فعلک مفعولی اولقلہ نہ کہ من ضربت دیر سن ای ای شخص ضربت و من تضرِب اضرب ای ای
 شخص تضرِب اضرب بوندہ من معمول شرطدر کہ جزادن اقریدر و معمول جزاء محذوفدر ای ای
 شخص تضرِب اضرب * و اگر بو اسمانک اوکنده بر حرف جر و یا بر مضاف اولور سہ اول اسم محل مجرور
 اولور نحو بمن مررت او غلام من ضربت غلام بوندہ مفعول ضربت در نہ کہ دیر سن بمن تمر
 امر و غلام من تضرِب اضرب * و اگر بو ایکی قسمدن هیچ بریسی اولماز سہ اول اسم محل مرفوع
 اولور نہ کہ دیر سن من عندک و من ابوک مذہب سیویہ اوزرہ * و بویت مثلندہ یعنی تمیزندہ حاصلی
 عمہ لفظندہ اوج وجہ جائزدر عمہ بابا قرداشنہ وخالہ اناقر قرداشنہ دیر لر اوج و جهک * بریسی نصبدر کہ
 کم استفہام ایچون اولہ * ایکیجیمی جردر کہ کم خبری اولہ و ایکی تقدیردہ بلکہ محل مرفوع مبتدا اولور
 و جلہ حلیت علی عشاری خبر مبتدا اولور * او چنجیمی محل مرفوع اولمقدر میر کم محذوف اولقلہ
 ای کم مرہ و یا کم حلایہ و اول محذوفندہ نصب و جر جائزدر کم استفہامی و یا خبری اولقلہ و ایکی
 تقدیرلہ بلکہ محل منصوب اولور مصدریتلہ و یا ظرفیتلہ و عمہ مرفوع اولور ابتدالقلہ و لک صفتی
 و قد حلیت جلہ سی بومبتدایک خبری در بو تقدیرجہ عمہ میر کم اولماز نہ کہ نصبدہ و جر دہ اولوردی
 وخالہ و فدعہ لفظ عمہ نک تابعلیدر رفع و نصب و جر دہ فدعہ افعانک مؤتیدر جرہاء و زئندہ الی
 و یا یاغی و یا ایکیسی بیلہ ایچ یوزہ اگری اولہ * بویت فرزند قنکر جریری هجو ایدوب ایدر یعنی
 یا جریر سنک عمہ وخالقک باکہ خدمت ایدہ کلشدر با خصوصکہ خدمت لرینی کورہ کورزدم و لفظ
 علی دہ اشارت وار کہ خدمت لرینی کورہ کوردیکنی زیادہ ذلیل و حقیر اولدیغیچون * و قد محذوف یعنی کاه
 اولور کہ میر کم حذف اولور نہ کہ کم مالک و کم ضربت ای کم درہم اودرہما مالک و کم ضربتہ و کم
 ضربتہ و کم مرہ او مرہ ضربت او ضربت * الظروف نہا ماقطع عن الاضافة کقبل و بعد و اجری
 مجرہ لاغیر و لیس غیرو حسب * و منها حیث و لا یضاف الا الی جملہ فی الاکثر * و منها اذا وھی للمستقبل
 و فیہا معنی الشرط فلذلک اخیر بعدها الفعل وقد یكون للمفاجأة فیلزم المبتدا بعدها و منها اذلامضی
 و یقع بعدها الجملتان * و منها ابن و آئی للمکان استفہاما و شرطا و متى للزمان فیہما و ایان للزمان استفہاما
 و کیف للحال استفہاما و منذ و منذ بمعنى أول المدة فیلیہما المفرد المرفوع و بمعنى الجمع فیلیہما المقصود
 بالعدد و قد یقع المصدر او الفعل أو أن فیقدر زمان مضاف و هو مبتدا و ما بعده خبرہ خلافا لئلاج
 * و منها لدی و لدن و قد جاء لدن و لدن و لدن و لدن و ولد و ولد و ولد و ولد و ولد و ولد و ولد و ولد و ولد
 للمستقل المنفی و الظروف المضافة الی الجملة و اذ یجوز بناؤها علی الفتح و كذلك مثل و غیر مع ما و أن
 و أن * و الظروف خبر مبتدای محذوف تقدیری هذا بیان الظروف المبنیة و یا خبری محذوف
 مبتدایر تقدیری و الظروف المبنیة علی اقسام * منها من حرف جردر تبعیضیہ و ہا مجرور در
 آنکلہ راجعدر ظروفہ ما موصول و یا موصوف قطع ماضی مجهول و مستتر قائم مقام فاعلی تامدر
 ما یہ عن الاضافة قطع بہ متعلق و جلہ صلہ و یا صفتدر ما یہ موصول صلہ سبلہ و یا موصوف صفتیلہ
 مبتدای مقدمہ خبر کقبل خبر مبتدای محذوفدر و بعد ا کا معطوف و اجری ماضی مجهول مجرہ ای
 مجری ما قطع ظرف اجری در لاغیر قائم مقام فاعل اجری در و لیس غیر ا کا معطوف و حسب كذلك

(ومنها)

اولد بیچون و کم خبری لفظده کم استفهام الله موافق اولد بیچون مبنی اولدی * و کذا لفظی
 اصلده ذاسماء اشارتدن اولد بیچون مبنی اولدی * و کیت و ذیت جمله لردن کنایت اولد بیچون که
 مبنی الاصل در مبنی اولدی و بمیز کم استفهامی منصوب و مفرد اولور زیرا که آتی عدد متوسطه
 حل ایشلر در که عشره ابه مائة مابینده در که آنده بمیز منصوب و مفرد در نه کم معلوم اوله جقدر
 ان شاه الله تعالی * اما کم خبرینک بمیزی اضاقتله مجرور اولور کاه مفرد نه که عدد کثیرده اولور
 نحو مائة رجل و کاه جمع اولور عدد قبلده اولور نحو ثلاثة رجال کی و ابکیستک ده بمیز نه کلمه
 من داخل اولور * پس اول بمیز من حرفیله مجرور اولور زیرا که حرف جر زائده اولور سه عملدن
 لغو اولوب قالمز و کم استفهامی و خبرینک مقتضای صدر کلامدر اما استفهامی زبر انواع کلامدن
 برنوعه دلالت ایدر که استفهامدر آتی صدر کلامده ابراد ایلک واجب اولور تا کیم اول امرده نوع
 کلام معلوم اوله و مخاطبه دغدغه قالیه * اما خبری یا کم استفهامیه به مشابیهت جهتندر و یا انشاء تکثیره
 دلالت ایلدی بکیچون در و انا خبری آنک ایچون دیشلر در که مابعدی خبردر و اگر چه انشاء تکثیر
 ایچوندر نه کم دیرسن که رجل عندی یعنی نه چوق رجل وار قتمده * پس حصول رجل متکلم قنده
 خبر طریقله در و اما متکلمک رجلی استکثار انشاء طریقله در بو ایسه انواع کلامدن بر نوعدر
 و کلاهما یعنی هر بری کم استفهامی و خبریدن کاه محلا مرفوع و کاه منصوب و کاه مجرور اولور
 * پس اگر کم استفهامی و اگر خبری که آندن صکره بر فعل اوله مشغول اولیه معرض اولیه
 آنک عملندن ضمیرینک علتیه و یا متعلق ضمیرینه یعنی اول فعل که راجع ضمیری و یا متعلق
 ضمیرینی منصوب ایلیه نه که ماضی عامله علی شریطة التفسیرده معلوم اولشیدی اول کم محال
 نصیده اول فعلک معمولی اولور اولوجه اوزره که اول فعل معمولی اولوجه اوزره در لر * پس
 جائزدر که مفعول به اوله نه که دیرسن که رجلا ضربت و کم رجل ضربت * و جائزدر که معمول مصدر
 اوله نه که کم ضربه ضربت و ضربه ضربت و جائز که ظرف اوله نحو کم یوما صحت و کم یوم صحت
 و هر که آندن اول حرف جر اوله و کم یا کنندی به مضاف اوله اول کم اولا حرف جرله و یا اضاقتله محلا
 مجرور اولور نه که دیرسن بکم رجلا مررت بکم رجل مررت و غلام کم رجلا ضربت و غلام کم
 رجل ضربت غلام بونده منصوب اولور ضربتیه و یا ضربتیه مفعول به اولفله و حرف جر
 و یا مضاف واسطه سیله تک صداری باطل اولماز زیرا که جار مجرور یله و مضاف مضاف الیه یله
 برکله منزلنده در پس معنای استفهامی حرف جردن و مضافدن اول تقدیر ایلک کرک پس کویا که
 بوبله دیمش سن ابعشرین رجلا مررت ام ثلاثین و اعلام عشرین رجلا ضربت ام غلام ثلاثین * و هر
 کم که بوبله اولیه یعنی آند نصکره ذکر اولنان کی فعل اولیه و اولنده حرف جر و مضاف اولیه اول کم
 مرفوع اولور پس ا کر اول کم ظرف معنای اولمازسه محلا مرفوع مبتدا اولور کر که آند نصکره
 بر فعل اوله که آندن ضمیرینه و یا متعلق ضمیرینه مشغول اوله نه کم دیرسن کم رجلا ضربتیه او ضربت
 غلامه و کم رجل ضربتیه او ضربت غلامه * و کر که بر اسم نکره اوله نه که دیرسن کم درهما مالک
 و یا ظرف اوله نحو کم درهما عدلک و یا بر اسم معرفه اوله نحو کم درهما مالک بو مواضعک جبعنده کم محلا مرفوع
 مبتدا و مابعدی خبری بو مذهب سیویه در اما ضمیرینر مذهبنده کم درهما مالک ده کم محلا مرفوع
 خبر مبتدا و مالک لفظا مرفوع مبتدا در نه که یکدی من اولکده و بو کتابده مذکور سیویه مذهبدر
 و اگر کم ظرف معنای او اوزسه مرفوع اولور خبر مبتدا اولفله و مابعدی مبتدا اولور نه که دیرسن

معروف و مستتر فاعلی راجع در کلاهما به مرفوعا خالدن یقع فاعلندن و منصوبا و مجرورا اکا معطوف در دو جاژدر که ظرف اوله لرای فی محل الرفع و النصب و الجبر و جله خبر مبتدادر * و کل مبتدا و ماموصول و یاموصول مضاف الیه * بعده ظرفه فعل فاعل ظرف یا خبری مقدم مبتدا و بعده ضمیر مآذدر مابه که عبارت در کم دن غیر صفت فعل در مضافدر مشتغله عنه ضمیری که راجعدر و مشتغله متعلق و جله صله و یاصفتدر مابه و موصول صله سبله و یاموصول صفتیله محلا مجروردر اضافه کان فعلدر افعال ناقصه دن و مستتر اسمی مآذدر که منصوبا خبری معمو لا خبر بعد الخبر * علی حسبه معمولاته متعلق و ضمیر فعل نه راجعدر کان اسمیله خبریله جله خبر مبتدادر * و کل ماقبله حرف جر و کل مابعدہ فعل کیدر امر ایده و امضاف معطوفدر حرف جر * مجرور خبر کل ماقبله در معنای شرطی متضمندر آنکیچون خبرینه فاعل داخل اولدی و الاجله شرطیه اصلی ان لا تکن بعده فعل غیر مشتغل عنه و لاقبله حرف جرو لامضاف صکره اخنصار او اندی حرف شرط دلالتیله و ماسبق قرینه سبله * فروع خبر مبتدای محذوفدر ای فهو مرفوع مبتدا بدلدر و یاعطف بیان و یاصفتدر مرفوعه و جاژدر که تقدیری بویله اوله فروع علی انه مبتدا و بوجه جزاء شرطدر * ان لم یکن ظرفا جله شرطیه جزاسی مقدر ماسبق قرینه سبله * و خبر معطوفدر مبتدا او زربنه ان کان ظرفا ان لم یکن ظرفا کیدر و کذلک مقدم خبره اسماء الاستفهام مؤخر مبتدا و الشرط معطوفدر الاستفهامه فی حرف جر * مثل مجرور در آنکه مضافدر کم استفهامیه به و یا خبریه به که محلا مرفوعدر مبتدا لعله عمه نصبیله کم استفهامیه تک تیزی و جره کم خبریه تک و لک ظرف مستقر خبر قد حلت صفة عمه در امامه رفعله مبتدا اولجه لک صفت اولور و قد حلت خبر و تمیز محذوف ای که مرة * حاصلی عمه و خالده اوج اعراب جاریدر نه که شرحده بیان اولسه کربک ان شاء الله تعالی یا حرف ندا جر بر منادای مفرد معرفه و خالده عمه نه معطوف و کم عمه الخ مضاف الیه ثلاثه اوجه مبتدا خبری مقدم که فی مثلدر بعض نسخهده فی مثل تمیز کم و اقمدر * و محذوف مضارع مجهول و مستتر قائم مقام فاعلی مآذدر میره مثل معلوم کم استفهامیه محلا مرفوع مبتدای تیزی محذوف ای درهما و مالک خبری و جله محلا مجروردر اضافه * کم خبریه محلا منصوب در و میر محذوف ضربت فعل و فاعل تقدیری کم ضربه و یا کم مرة ضربت (اعراب البیت) کم عمه کم خبری یا استفهامی و عمه یا مجروردر خبر لعله و یا منصوبدر استفهام لعله و یا مرفوعدر ابتدالعله * و لک جار مجرور بیه صفت مبتدادر و میر مقدردر یا خبر لعله مجرور و یا استفهام لعله منصوب ای که مرة و یا کم عمه دیکدر و خبر مبتدا قد حلت در و کم و ایکی تقدیر او زره عمه مرفوع او لبعق منصوبدر ظرفیله و عاملی حلتدر و فعلی خبر اولعله مبتدا ماقبلنده عمل ایلکه منع دکلدر نه که دیرلر بوم الجمعة زید ضرب * و کم ایبی وجه اولده محلا مرفوع مبتدادر و قد حلت خبری و خالده عمه به معطوف و فدعا نعت عمه و یا خالده و یا ایکیسنده بیه و عشاری عینک کسری و یای منکمله محلا منصوب مفعولیدر حلیتک حاصلی عمه نصب ابدرسک خالده و فدعا بی نصب ابدرسن رفع ابدرسن بیه بویله خبر ابدرسک بیه بویله فتأمل (محصول ترکیب) مبنیاتدن بعضدر کنایات و کنایاتدن مراد بر لفظدر که ابهامله دلالت ابلیه بر معنایه که بر غیر عبارده اول معنی و اضحدر اما بومقامده مراد کنایات مبنیه در کنایات معربه دکل فلان و فلانته کبی زیرا بحث مبنیاتده در پس کم لفظی بوقول او زره کنایات قبلندن دکلدر زیرا که کم سؤالدر عدد مبهمدن و یا اخباردر عدد کثیر مبهمدن و هیچ بریسنده اول معنی ملحوظ دکلدر که اول عدد مبهم بر غیر عبارده مفسر اوله پس آتی کذا و کیت و ذیت مناسبیله ابهامده ذکر ابشر و کم استفهامی مبنیدر همزه استفهام معناسنی متضمن

(اولدیغیچون)

متعلقدر مقدره ای مرکب و یا حاصل من کلینین لیس افعال ناقصه دن بینما خبر لیس نسبت اسمی و جمله صفت کلیندر فان حرف شرط تضمن فعل شرط الثاني تقدیری مرفوع فاعلی حرفا مفعول به بنیا ماضی مجهول و ضمیر بارز قائم مقام فاعلی عائددر جزء اول و ثانی به و جمله جزء شرط کخمسة عشر خبر مبتدای محذوفدر وحادی عشر کا معطوف و اخواتها یعنی اخوات خسة عشر و وحادی عشر الاحرف استثناء اثنی عشر مستثنی در بنیادن و یا اخواتهمادن و الاجله شرطیه در اصلی وان لایضمن الثاني حرفا عرب الثاني جمله جزایه کبعلیک خبر مبتدای محذوفه و بنی الاول جمله فعلیه معطوفدر جمله جزایه به فی الاصح متعلقدر بنی به و یا مبتدای محذوفه خبر * بعض نسخده فی الافصح واقعدر (محصول ترکیب) مبیانندن بهضدر مرکبات و بمقامده مراد مرکباتن هر اسمدر که مرکب اوله ایکی کلمه دن آرزنده هیچ بوجهله نسبت اولیه * پس اگر ایکی کلمه دن مرکب اسمک جزء ثانیهی معنای حرفی متضمن اولور سه ایکی جزء یله مبنی اولور * اما جزء اول مبنی اولوق جزء کله حکمده اولدیغیچوندر زاه زیدکی * اما جزء ثانی مبنی اولدیغی معنای حرفی متضمن اولدیغی جهتندر احد عشر و خسة عشر تسعة عشریه و ارنجه * بنه بونک کی در حادی عشر تسعة عشریه و ارنجه حاصلی مذکور مرکباتک مذکر و مؤنثنده ایکی جزء یله مبنیدر الاثنی عشر و اثننا عشرة که جزء اول بوا یکی صورتده معربدر مضافه مشابهتری واسطه سیله ترکیبده نون حذفی جهتندن بونک بریله که جزء ثانی مبنی در جزء ثانی معنای حرفی متضمن اولدیغی جهتندن حکم بوبله در * اما جزء ثانی معنای حرفی متضمن اولمامه جزء ثانی معرب اولور و جزء اول مبنی اصح قول اوزره و افصح لغات اوزره بعلیک و معدی کرب و حضر موت و بنخنصرکی بونلرک جیبی علملردر و عرب آخر زننده جاریدر منع صرفله و جزء اولری مبنیدر * مرکباتک ایکنجی قسمده برلفت دخی وارددر بریسی اولدر که جزء اولی معرب ایدوب جزء ثانی به مضاف ایدولر و جزء ثانی بی منصرف ایدولر نحوه بعلیک و رأیت بعلیک و مررت بعلیک ایکنجیسی اولدر که جزء اولی ثانی به اضافت ایدولر و ثانی بی لای منصرف طو تالر نحوه بعلیک و رأیت بعلیک و مررت بعلیک لکن لغت اولی افصح و اولی در * الکنایات کم و کذا للعدد و کیت و ذبت للحدیث فکم الاستفهامیه میزها منصوبه مفرد و الخبریه مجرور مفرد و مجموع و تدخل من فیهما و لهما صدر الکلام و کلاهما یقع مرفوعا و منصوبا و مجرورا فکل ما بعده فعل غیر مشتغل عنه کان منصوبا معمولا علی حسبه * و کل ما قبله حرف جر او مضاف مجرور و الاقرفوع مبتدا انما یکن ظرفا و خبر ان کان ظرفا و كذلك اسماء الاستفهام و الشرط و فی مثل تمیز * کم عملاک باجریر و خاله * ثلاثا و وجه و قد یحذف فی مثل کم مالک و کم ضربت * الکنایات مبتدا کم خبری و کذا اکام معطوف له عدد خبر مبتدای محذوف تقدیری همالعدد و کیت و ذبت معطوفلدر که * للحدیث للعدد کبیدر امر ابده فکم مبتدا الاستفهامیه صفتی کلمه تا و یلیله و احتمالدر مؤنث سماعی اوله میزها مبتدای ثانی مضافدر کدر ارجع ضمیره منصوب خبر مبتدای ثانی مفرد خبر بعد الخبر و جمله خبر مبتدای اولدر * و الخبریه مبتدا مضاف حذفله ای و میز کم الخبریه مجرور خبر مبتدا مفرد خبر بعد الخبر و مجموع معطوف و جائزدر که تقدیری و کم الخبریه میزها مجرور مفرد اوله صکره اختصار اولدی ماسبق دلالتیه پس امر ابده فکم الاستفهامیه میزها منصوب مفرد کی اولور * و تدخل مضارع معروف من لفظی مراد محلا مرفوع فاعلی فیما ای کم استفهامیه و کم خبریه و لهما مقدم خبر صدر الکلام مؤخر مبتدا و کلاهما مبتدا مضافدر ایکی که راجع ضمیره یقع مضارع

بر نیچه لفظدرکه صیغه لری فعل صیغه سی ذکل اما معناری فعل معناسنه در آنزه اسماء افعال دیرلر
اولده ایکی قسدر بر قسمی اولدرکه امر حاضر معناسنه اولور نحو روید زیدا ای امهله وبله زیدا
ای دهه ایکنجی قسمی فعل ماضی معناسنه در نحو هیهات ای بعد وشتان ای افترق و بو ایکی
قسم یله مینی در معناده مینی اصله مشابه اولدقلر یچونکه امر حاضر و فعل ماضیدر و جله اسماء
افعالدر فعال صیغه سی فاک قهی ولامک کسریله که امر حاضر معناسنه و بو صیغه ثلاثی مجرددن
قیاسیدر یعنی هر ثلاثیدن اشتقاقی قسدر نحو تزل ازل معناسنه و تراک اترک معناسنه
و ضراب اضرب معناسنه و مناع امنع معناسنه بو فعالنک بناسنده هیچ بحث بو قدر یه بونک کبی مبیدر
بالافتاق مصدر معرفه دن معدول اولان فعال نحو فجار الفجور معناسنه و جاد المحمده معناسنه معدول
اولدنی کبی و فعال که معدولدر صفت مؤنثدن نحو یا فساق که معدولدر فاسقه دن و یا خبیث
خییثه دن و یالکاح لکعاه دن آلیقی معناسنه بو ایکی فعال یله مبیدر در امر حاضر معناسنه اولان
فعال یه مشابهاست ایچون وینه اسماء افعالدر وزن و عدله اما اعیان مؤنثه علم اولمده قطام و حدام و غلاب
و بونلرک نظارتنده اختلاف وار لغت عربده اهل حجاز قنده بو قسمده مبیدر یکن اخوات ثلاث کبی
اما اکثر بنی تمیم قنده بو قسمک مجموعی یعنی اعیان مؤنثه علم اولان معربدر الاخرنده راه اولان فعال
ذکل پس اکثر بنی تمیم قنده بو قسم مبیدر کسراوزره نحو حضار و طهار و کرار و بو جمهور بنی تمیم که
اعلام مؤنثه علم اولان فعالی بی معرب طوئار لاینصرف ایدر لر تأنیت و علمیه جانی حدام و رأیت
حدام و مررت بحدام و بومنع صرفده عدل تقدیریه احتیاج بو قدر نه که عدل بحشده ذکر ی کدی
و بو جمهور حضاری کسراوزره مینی ایلدیلر زیرا راده تکرار وار و اماله یه تخفیف ایچون محتاجدر
و چونکه مینی اوله کسراوزره حضار کسرحائله جاژدر اما معرب اولنجه کسرجاژ اولماز و اماله
متصور اولماز و بعض بنی تمیم حضار ایله حدام بیندی فرق ایلدیلر و جبعنی معرب ایلدیلر و بو قول
قیاسه اقریدر و اول کیسه لکه لغت بنی تمیمده منع صرف ایچون قطام کبیده عدل تقدیر ایلدیلر تقدیره
احتیاج بوغیکن تمسکری بودر چونکه مذکور اوج فعالده عدل وار نه که معلوم اولدی پس
مناسب اولدیکه بونده عدل تقدیر ایدر احتیاج بوغیکن عدله منع صرف ایچون اطرادا للباب
و بو تقدیردن معلوم اولور که باب قطام اکثر نسخ کافیده باب منع صرفده نه ایچون مذکور اولدی
و بعض نسخه رده نه ایچون محذوف اولدی و الاصوات کل لفظ حکمی به صوت او صوت به لبه ایام
والاول کقاق و الثانی کنخ و الاصوات مبتدا کل لفظ خبری حکمی به صوت جله فعلیه صفتدر
کل لفظنه و بده ضمیر کل لفظنه راجعدر او صوت به لبه ایام جله فعلیه یه معطوف و اعرابه آنک کبیدر
فالاول مبتدا کقاق خبر و الثانی کنخ ماقبلنه معطوف و اعرابه آنک کبیدر (محصول ترکیب) جله
مبنیات لازمه البنادندر اصوات و اول عبارتدر هر لفظندن که آنکله حکایت اولنور اصواتدن بر صوت
نه که غاق لفظیه حکایت اولنور صوت غراب و یابر لفظدر که آنکله حیوانات چاغر لر نه که نخ دیر لر
خانک تشدیدیه و تخفیفه دوه او بوده جق و قنده معلوم اوله که اسماء افعال و اصوات چوقدر و آنک
تفاصيلنی ضبط ایلکه محتاجدر اما اولکه بو کتابده مذکوردر اول تفاصيلدن مختصر بر بجملسدر
المرکبات کل اسم من کلتین لیس بینهما نسبة فان تضمن الثانی حرفا بنیا کخمسة عشر و حادی عشر
الاثنی عشر و الا اضرب الثانی کبعلک و بنی الاول علی الاصح و المرکبات مبتدا کل اسم خبری من کلتین

(متعلقدر)

مبنی اولدی وای نك امر ابنه سبب بونك بریله که موصولات جیعامبیدر احتیاجده حرفه مشابهتدر
 زیرا ای مستلزم اضافتدر بوجهتندر که یا ایها الرجل ده هاء تنبیه زیاده ایدر لر تا کیم مضاف الیه دن
 عوض اوله اضافت خود خواص اسمندر * پس اسمیت ای اضافت سببیه مقوی اولور و اسماده
 اصل امر ایدر ایدی بوجهتدن کندی اصلندر جوع ایلدی لیکن چون صدر صله محذوف اوله احتیاج
 متضاعف اولور * پس اضافت مشابهتله مقاومت ایدمز بوجهتندر که ضم اوزره مبنی او اور
 نه کم صورت نداده بویله ایدی * معلوم اوله که ماذا صنعت ده ایکی وجه وار * بوجه بودر که ما استفهامی
 اولور و ذا الذی معنانه اولور ای مالدنی صنعت * پس ما مبتدا اولور و ما بعدی خبری عکسیده
 جائزدر بوتقدیرجه جوابی رفعله اولور نه کم خیر دیر سن ای الذی صنعته خیر دیکدر تا کیم جواب
 سؤاله مطابق اوله ایکیسی بیله جمله اسمیه اولماده * ایکنجی وجه بودر که ما استفهامی اوله نصب
 محلنده ما بدنده مذکور اولان فعلا و لفظزائد اولور ای ای شی صنعت بوتقدیرجه جوابی نصبه
 اولور تا کیم سؤاله مطابق اوله ایکیسی بیله جمله فعلی اولده نه کم خیرا دیر سن ای صنعت خیرا
 * اسماء الافعال ما کان بمعنی الامر او الماضی مثل روید زیبا ای امهله و هیهات ذاک ای بعد و فعال
 بمعنی الامر من الثلاثی قیاس کنزال بمعنی ازل و فعال مصدرا معرفة کفجار و صفة مثل یافساق مبنی
 لمشابهته له عدلا و زنة و علما للاعیان مؤنثا کقطام و غلاب مبنی فی الحجاز معرب فی تمیم الا فی آخره
 راه نحو حضار * اسماء الافعال مبتدا موصول کان بمعنی الامر صله سی او الماضی الامر معطوف
 و موصول صله سببیه خبر مبتدا مثل معلوم روید لفظ امهله اسمدر قمع اوزره مبنی زیبا مفعول به و مجموعی
 محلا مجروردر اضافتله ای امهله تفسیری * معلوم اوله که نحو یلک روید محلنده ایکی قولی وار بریسی
 مصدر لاق اوزره منصوب اولمق یعنی ارواد ازیدا معنانه و بریسی رفع محلنده در ابتداء لله و ضمیر
 مستتر آمده فاعل سادسد الخبر نه کم قائم الزیدان ده اما ایکنجی وجه او جدهدر زیرا اولکی اسم فعل
 اولماز اتفاق اجاعله و هیهات ذاک معطوفدر روید زیدانه ای بعد تفسیری * و فعال مبتدا بمعنی الامر
 مقدره متعلق یعنی المصنوع بمعنی الامر من الثلاثی صفت و یا حال قیاس خبر مبتدا کنزال خبر مبتدای
 محذوف بمعنی ازل مقدره متعلق و فعال مبتدا مصدرا مقدر کان به خبردر ای اذا کان مصدرا معرفة
 صفت و یا خبر بعد الخبردر و یا حالدر مبنی ده مستتر ضمیردن مآذ الی فعال و معرفة حال مترادفه تقدیری
 و فعال مبنی اذا کان مصدرا معرفة و بینی حال کونه مصدرا حال کونه معرفة * کفجار مبتدای محذوفه
 خبر و صفة معطوفدر مصدره مثل معلوم یافساق ظاهر یعنی اضافتله مجرور مبنی خبر مبتدا لمشابهة
 مبنی نه متعلق له لمشابهته متعلق عدلا تمیز و زنة اکامعطوف ای من حیث العدل و الزنة و جائزدر که
 ظرف اوله لر تقدیری انما بینی فعال فی هذین الصورتین لمشابهة لفظ فعال فی المعینین لفظ فعال الذی
 بمعنی الامر فی العدل و الزنة و علما مصدرا کبیر امر ایدله للاعیان مقدره متعلق مؤنث نشا علمادر
 کقطام خبر مبتدای محذوف و غلاب اکامعطوف مبنی خبر فعال مقدردر ای و فعال اذا کان علما
 لکنذا مؤنثا مبنی فی الحجاز مبنی نه متعلق معرب خبر آخردر مبنی فی تمیم معربه متعلق الاحرف استثناء
 موصول آخره مبتدا راه خبری و جمله صله در مایه و آخره ضمیری موصوله راجع و موصول
 صله سببیه محلا منصوب مستثنی تقدیری معرب کل فعال علما للاعیان مؤنثا عند بنی تمیم الافعال
 الذی فی آخره راه نحو حضار خبر مبتدای محذوف ای هو حضار (موصول ترکیب) اسماء الافعال

قالور * بنه اخبار متعذر در بر اسمدنگه مشتملدر بر ضمیریکه موصولدن غیرى به مستحقدر زیرا
 بر ضمیرکه اول اسمک موقعنه واقع اولور اکر موصوله راجع اولورسه اول مستحق محروم
 قالور واکر اول مستحقه راجع اولورسه موصول مائسز قالور * اعمدی زید ضربت
 غلامه کیده غلامدن اخبار جائز دکلددر زیرا بوضمیرکه غلامک مقامنه واقع اولور اکر موصوله
 مائد اولورسه زید ضمیرسز قالور واکر زیده راجع اولورسه موصول مائسز قالور
 وایکیسی بیله باطلدر * وما الاسمية موصولة واستفهامية وشرطية وموصوفة وتامة بمعنى شئ
 وصفة * ومن كذلك الا في التام والصفة أى وأية کن وهى معربة وحدها الا اذا حذف صدر صلتها
 وفي ماذا صنعت وجهان احدهما مالذی وجوابه رفع والاخرأى شئ * وجوابه نصب * وما مبتدا
 الاسمية صفتى موصولة خبرواستفهامية وشرطية وموصوفة وتامة بمعنى شئ * تامة فى تفسیردر وصفة
 معطوفدر ماسبقه ومن مبتداً كذلك خبر الاحرف استثناء فى التام مستثنى ومستثنى منه محذوف تقدیری
 ومن كما فى الوجوه الا فى التام والصفة اكا معطوف أى مبتدا وأية آکه معطوف کن خبری وهى
 مبتداً مائدر اى کلهسنه معربة خبر مبتداً وحدها طالدر معربة در مستتر ضمیردنگه مائدر اى
 کلهسنه تقدیری تعرب کلمة أى حال كونها منفردة ویا مفعول مطلق در اى یفرد انفرادا الاحرف
 استثناء اذا حذف صدر صلتها تأویل مفردة مستثنى در ومستثنى منه محذوفدر تقدیری وهى معربة
 فى جميع الاوقات الا وقت حذف صدر صلة أى فانها عنده مبنية * وفى ماذا صنعت وجهان مقدم خبر
 مؤخر مبتداً احدهما مبتداً اى احد الوجهین مالذی صنعتنه ما استفهامیه در مبتداً وذا موصول
 وصنعت صفتى صلهسى وعائد محذوف وموصول صله سبيله خبر مبتداً تقدیری اى شئ الذى صنعتنه صکره
 اختصار اولدی ماسبق دلالتيله وجوابه مبتداً اى جواب مالذی رفع خبری و الاخر مبتداً أى شئ * وجوابه
 مبتداً نصب خبری (محصول ترکیب) وما الاسمية موصولة یعنی کلمة ما حرف اولق و ارماء کافه کبی انما زید
 قائمده و ما نافية نحو ماضربت زیدا ومازید قائما کبی اسم اولق وار * پس موصول اولق وار نحو
 حرفت ما شترته * استفهامیه در اولور نحو ما عندک وما فملت * شرطیه در اولور نحو ما اصنع * موصوفده
 اولوز یا مفردله نحو مررت بما معجب لاث اى بشئ * معجب لاث ویا جمله الیه ته کم قول شاعرده واقدر نحو
 * ربما تکره النفوس من الامر * اى رب شئ * تکره النفوس * تامة در اولور شئ * مناسنه فتمهاى
 اى فتم شئهاى * صفتده اولور نحو اضربه ضربا ما أى ضرب کان * وکلمة من کلمة ما کبدر جمع اقسامده
 الاتامه و صفتکه کلمة من بوايکى وجه او زره کلامشدر مثال موصوله نحو حرفت من ضربته واستفهامیه
 نحو من عندک وشرطیه نحو من تضربه اضربه * وموصوفه اولور یا مفردله قول شاعر کبی * وکنى
 بنا فضلا على من غیرنا * حب النبی محمد ایانا * اى على شخص غیرنا ویا جمله الیه رب من جاک قدا کرته
 * أى وأية کن یعنی جميع اقسامى من کبدر صفتده کلشدر اقسام من دن زیاده مثال موصول نحو
 لتزغن من کل شیعة ایهم اشد * واستفهامیه نحو ایهم عندک * وشرطیه نحو ایهم ضربت ضربت * وموصوفه
 نحو یا ایها الرجل ویا ایها النفس صفتده اولور نحو مررت برجل اى رجل ویا امرأة ایه امرأت * وهى
 معربة یعنی کلمة اى وایة معربدر اقسام موصولانده غیر یلری مبنیدر الا شول وقتکه موصول اوله
 و صدر صله مى محذوف اوله تنه کم آیت کریمده لتزغن من کل شیعة ایهم اشد اى ایهم هو اشد
 اکر هو مذکور اولیدی ایهم مفعولیتله منصوب اولوردری و چونکه حذف اولدی اى ضم او زره

(مبنی)

من هی له بوبله اولیجق فاعلنی ابرازایلك كرك ته كه معلوم اولدی پس اكر الذی ایله خبر ویرمك ایسته سك
 دیر سنكه الذی ضربته زیدشوبله یكدی * واکرالف ولامله خبر ویرمك الضار به انازید دیر سن
 ته كه معلوم اولدی * فاذا تعذر امر منهایعنی چونكه بواور ثلاثه دنكه اخبار بالذی نك شرطیدر
 بریسی متعذر اوله اخبار بالذی متعذر اولور بوندنكره ضمیر شانندن اخبار بالذی متعذر در یعنی
 متعذر زیرا ضمیر شان برجه نك صدرنده اولور كه اولجمله آنی مفسردر تا كم مخاطب اولامر
 مبهمی فهم ایلوب آنی بلکه مشتاق اوله و آكه توجده ایلیه تا چونكه آنك تفسیری مذکور اوله مخاطبك
 دهندنه ممكن و مقرر اوله ایمدی ضمیر شاننی كندی موضعندن تأخیر ایلوب موصولدن خبر ایلك
 جائز دكلدر پس لایق دكلدر زید منطلق ده دیه سن الذی هوزید منطلق هونا كه اولکی هو كه ضمیر
 شان برنده در موصولدر اجمع اوله و ایکنجی هو كه ضمیر شاندر خبر اوله موصولدن * ینه بونك كبی
 خبر ویرمك متعذر در یالكز موصولدن زیرا بر ضمیر كه اول موصوف برینه واقع اولور كركدر كه اول
 موصوفك صفتیله موصوف اوله لیكن ضمیر موصوف اولغه صالح دكلدر ته كه معلوم اولدی
 ایمدی جانی زید العالم تركیبنده جائز دكلدر الذی جانی هو العالم زید دیه سن زیرا بو هو كه زید برینه
 واقع اولدی عالمه موصوف اولق كرك بوایسه باطلدر * ینه بونك كبی متعذر در اكر اول
 ضمیر فعلده مستر اولور سه ته كه بومثاله واجبدر لازم كور كه ضمیر مستر موصوف اوله
 عالمه بونك كبی یالكز صفتدن خبر ویرمك متعذر در مثلاً بومثاله عالمدن اخبار بالذی
 متصور دكلدر زیرا كه بر ضمیر كه العالم برینه واقع اولور اول زیدك صفتی واقع اولور
 و ضمیر وصف اولغه صالح دكل ته كم موصوف اولغه صالح دكل * اما مجموع
 موصوف و صفتدن خبر ویرمك جائز در ته كم بومثاله دیر سن الذی جانی زید العالم اول ضمیر كه
 موصوفله صفت موضعنه وضع اولدی فعلده مستر اولوب موصوله راجع اولدی و مجموع
 موصوف صفتیله اول موصولدن خبر اولدی * ینه اخبار ممنعدر بر مصدر دنكه عامل اوله زیرا بر ضمیر كه
 اول مصدر موقعنه واقع اوله كركدر كه عمل ایلیه ته كم مصدر ایدردی یعنی آنك عملنی ایلیه لیكن
 ضمیر آنك عملنی ایله من ایمدی اعجبنی ضرب زید عمرو اكبیده یالكز ضربدن خبر ویرمك جائز دكلدر
 زیرا بو ضمیر كه اول مصدرك مقامنه واقع اولور كركدر فاعلی مرفوع و مفعولی منصوب ایلیه بو معنی
 ایسه متصور دكلدر ضمائر جنسندن امام مصدر دن معمولیله خبر ویرمك متصور در ته كم دیر سن الذی
 اعجبنی ضرب زید عمرو اول ضمیر كه مصدرله معمولی برینه واقع اولشدر فعلده مستر اولوب موصوله
 راجعدر بو مصدر كندی معمولیله خبر اولدی موصولدن * ینه بوبله متعذر در حالدن خبر ویرمك
 زیرا كه حال نكره اولق واجبدر و ضمیر خود معرفه در * پس لایق دكلدر كه ضمیر حال مقامنه
 واقع اوله * ینه بونك كبی اخبار متعذر در بر ضمیر دنكه موصولدن غیر یه مستحقدر زیرا كه بر ضمیر كه
 اول ضمیرك موقعنه واقع اولور كركدر كه اول ضمیرك مستحقنه راجع اوله * پس موصولك صله ده
 رابط ضمیری اولماز بو خود باطلدر و اكر اول ضمیر موضوعی ضمیر اول برینه موصوله ارجاعی
 ایلیه سن اول مستحق محروم اولور رابطدن مثلاً زید ضربته ده بو ضمیر مفعول كه زید راجعدر
 بوندن خبر ویرمك جائز دكلدر زیرا بر ضمیر كه بو ضمیرك موقعنه واقع اولور اكر موصوله راجع
 اولور سه زید ضمیر دن محروم اولور كه لایق ضمیر در و اكر زید راجع اولور سه موصوله موصوله

موضع الخبر عنه مفعول فيه ضمیرا مفعول به. لها ای للكلمة صفت ضمیر در و بوجه معطوف در جزایه
 و آخرته فعل و فاعل و مفعول به خبرا حالدر آخرته مفعولدن و ضمیر آخرته ده مانند خبر عنه به
 و بوجه معطوف در سابق کبی شرطیه به فاذا خبرت عن زید اعرابی شمیدی یکدی من حرف جر ضربت
 زیدا جمله فعلیه محلا مجرور منله ای من هذا التركيب قلت فعل و فاعل الذي موصول ضربته جمله
 فعلیه صله سیدر موصول صله سیله ابتدا زید خبری و جمله محلا منصوب مقول قول جواب شرطدر
 و کذلت مقدم خبر الالف و اللام مؤخر مبتدا عطفله. فی حرف جرای جمله مجرور در فی ایله الفعلیه نعت
 جمله در جار مجرور یله متعلقدر مقدره خاصة مفعول مطلق تقدیری و مثل الذي الالف و اللام فی الاخبار
 فی الجملة الفعلیه خصایها خاصة لیصح مضارع معروف لام کی ایله منصوب و بولام مابعدیه متعلقدر
 خاصة به بناء فاعل لیصح در اسم مضاف الیه الفاعل ینه مضاف الیه و المفعول کامه مطوف. فان تعذر
 امر منها ای من التصدير وجعل الضمیر موضع الخبر عنه و تأخیره جزایه بوجه شرطیه در تعذر الاخبار
 جمله جزایه و من حرف جر ینه اشارتدر تعذره و بوجار مجرور یله تعلیل امتنع ماضی معروف و مستکن
 فاعلی مانند در اخباره فی ضمیر الشان امتنع به متعلقدر و الموصوف و الصفة و المصدر معطوف در
 ضمیر شانه العامل مصدر در و الحال و الضمیر معطوف در سابق کبی. المستحق نعت ضمیر در لغیرهای
 لغیر کلمه الذي مستحقه متعلق و الاسم ضمیر شانه معطوف در المشتل صفت الاسم در علیها مشتله متعلق
 و ضمیر مانند در ضمیر مستحقه لان یعود الی غیر الموصول (موصول ترکیب) و اذا خبرت بالذي یعنی
 هرگاه که الذي و یا اخواتی و یا اخواتی و یا الف و لامه خبر و یرمک ایستمسک بر اسم مبهم تعییندن که
 اول اسم مبهم مخاطبک معلومی اولان نسبت خبرینک ظرفی یعنی خبری واقع اولشدر اول نسبت کرک
 اسنادی اوله و کرک غیر بسی اوله آنده اوج نسبه به رعایت اولی کرک. اول اولدر که اسم موصولی
 مصدر کلامه کنورمک کرک. ایکنجیسی اولدر که اول اسم مبهم که مراد مخاطب قنده آنک تعیینی در
 آنک یرینه بر ضمیر وضع ایله سن که موصوله راجع اوله. اوجنجیسی اولدر که اول اسم مبهم که مخاطبک
 معلومی دکدر آتی تأخیر ایدوب خبر ایله سن اسم موصولدن صله سیله یعنی اسم موصول مع صلته دن
 مثلا زید منطلق ده اگر مخاطبه معلوم اولور سه که بر شخص منطلقر اما تعیینیله بلز که اول شخص
 کیدر بویه دیمک کرکدر که الذي هو منطلق زید اما کر مخاطبک معلومی اولور سه که زیدک بر حال و اردر
 اما بلز که انطلاقدر قیامی فهو مدیدر بویه دیمک کرک الذي زید هو منطلق اما ضربت زیدا کیده چونکه
 مخاطبک معلومی اوله که سن بر شخص ضرب ایلش اوله سن اما اول شخصی علی تعیین یتلاز در سن
 الذي ضربته زید. اما ضربت زید عمر و اده اگر زیدی تعیینیله بلز سه در سن که الذي ضربت عمر و اید اول
 ضمیر که زید یرینه قونوردی فعلده مستقر اولدی. اما کر عمروی تعیینیله بلز سه در سن الذي ضرب
 زید عمر و اول ضمیر که عمرو موقضه واقع اولدی بونده فعله متصل اولدی و فاعل اوزرینه مقدم اولدی
 اما اخبارده الف و لامک حکمی الذي حکمیدر لیکن الف و لامه اخبار جمله فعلیه ده متصوردر
 تا کم آندن اسم فاعل و یا اسم مفعول که الف و لامک صله سیدر پیدا ایلک اوله اما بمعنی جمله اسمیه ده
 متصور دکدر پس اگر خبر و یرمک ایستمسک زیددن ضربت زیدا ترکیبنده الف و لام استعا نقیله
 در سن الضاربه انا زید زیرا چونکه فعلدن اسم فاعل اشتقاق ایلدک و الف و لامه صله ایلدک الف
 و لام خود اول مبهمدن عبارتدز که زیددر و ضارب متکلمدر پس بوجرف اولور جاری علی غیر

(من هی)

والذين واللاء واللائي واللائي والهواتي ومن وما وأي وأية وذو الطائبة ثالث رفعه صفة ذودر
وتأنيثي كلمه تأويله در وبالفظه تأويله وذاهد نصبه خبركان مقدردر تقديري وذاذا كان بعد
ماللاستفهام والالف واللام جميعا معطوفدر الذي به والعائد مبتدأ المفعول صفتي يجوز مضارع
معروف حذفه فاعلي وجله خبرمبتدادر (محصول تركيب) جله مبتدأدن كه مبهمات قبيلنددر اسماء
موصوله واسم موصول براسمدر كه كلامدن جزء تام اولماز اكر عمده واكر فضله الاصله ابله وعائدايله
وصله جله خبريه اولور انشائيه اولماز وطأد ضمير اولور موصوله راجع والفولام متمسازدر
سائر موصولاتدن صلته سي اسم فاعل وباسم مفعول صورتند اولقده زيرا مشابهتي وارد الف
ولام تعريفه كه اسميه مخصوصدر پس بوحتندن جله خبريه كه صلته موصول اولور اسم فاعل
صورتند وباسم مفعول صورتند المثلر تا كم لام تعريفه مشابهتي رطابت ايليدر ومعنى جهتند
اول اسم فاعل واسم مفعول جله فعلي وخبري معناسنه اوله مثلا الضارب والمضروب الذي ضرب
والذي ضرب معنا سنه در * وموصولات بوكلما تدر كه ذكر اولنور الذي مفرد مذكر ايجوندر والتي
مفرد مؤنث ايجوندر والذان حالت رفعده والذين نصب وجرده تنبيه مذكر ايجوندر والذنان
والذنين تنبيه مؤنث ايجوندر * والاولى والذين جمع مذكر ايجون باقيسى جمع مؤنث ايجوندر * وجله
موصولاتندر من وما من اولي العلم ايجوندر وما اولي العلم وغيرى ايجوندر وبوايكيسى لفظ جهتندن
مفرد ومذكردر امامعنى جهتندن جميع اقسامى شاملدر يعنى مفرد ومثنى وجمع ومذكر ومؤنث * وكلمه
أى وأية ده موصولاتندر اى مذكر ايجون وأية مؤنث ايجون * بنه بونك كبي كلمه ذو موصولدر لغت
قبيله طيده نه كه شاعر لرى ديمش * مصراع * وبثرى ذو حفرت وذو طويت * اى بثرى التى حفرتها والتي
طويتها وبذو اسماء سته دن صاحب معناسنه اولان ذودن غيريدر * بنه بونك كبي كلمه ذام موصولدر
لكن ما استفهام دنصكره غيرى رده دكل وبواسماء اشارتدن اولان ذانك غيريدر * وجله موصولاتندر
الف ولامكه الذى دن واخواتدن مخففدر الذى دن باي حذف ايدوب الذديديل صكره
حركه سنى حذف ايدوب الذديديل صكره ذالى حذف ايدوب الفولام اوزره اقتصار ايليدر
وبوقياس اوزره در اخوات الذى * پس الفولام الذى والتي معناسنه اولور آخره واربعه وبالف
ولام تعريف الفولامندن غيريدر زيرا بالفولام اسم موصولدر اول حرف تعريفدر * والعائد
المفعول يعنى برضمير كه موصوله مآندر مفعول ضميرى اولنجه كلامده حذفى جائزدر وچوق
واقعدر زيرا مفعول كلامده فضله در وموصول صلته سيله طويلدر * پس حذف تخفيف مطلوب
اولور واكر طأد مرفوع اولوب فاعل اولورسه حذفى جائز دكلدر واكر مبتدأ اولورسه حذفى
جائزدر قلته مجرورده اولورسه حذفى آزا اولور زيرا جارى حذف الملكه مؤدى اولور پس
كثرت محذوف لازمكولر * واذا اخبرت بالذى صدرتها وجعلت موضع الخبر عنه ضميرا لها واخرته
خبرا فاذا اخبرت عن زيد من ضربت زيدا قلت الذى ضربته زيد * وكذلك الالف واللام فى الجملة
الفعلية خاصة ليصبح بناء اسم الفاعل والمفعول فاذا تمذر امر منها تمذر الاخبار ومن ثمه امتنع فى ضمير
الشان والموصوف والصفة والمصدر العامل والحال والضمير المستحق لغيرها والاسم المشتمل عليها *
فاذا اسم شرط اخبرت فعل وفاعل فعل شرط بالذى باحرف استعانت اخبرت به متعلق صدرتها فعل
وفاعل ومفعول به وضمير مآندر الذى به كلمه تأويله وجله جزء شرط وجعلت فعل وفاعل

الماشتر وا کر چه که تنبیه ده فرق الماشتر ضمائرک هکسجه * بریسی اول اسمانک زادر مفرد مذ کر
 ایچون هر جنسدن * اینکیجیسی زان در تنبیه مذ کر ایچون حالت رفعده و ذین حالت نصب و جر ده
 * او چیجیسی مفرد مؤنث ایچوندر که تادرو مراد فربدر * در دنجیسی تنبیه مؤنث ایچون تان در حالت
 رفعده و تین در حالت نصب و جر ده * بشچیسی جمع ایچوندر مذ کر و مؤنث مشترک و اول اولاده در محدود
 و مقصور و دخی بونرک اولنه هاه تنبیه لاحق اولور یعنی اسماء اشارت اولنه هاه تنبیه داخل
 اولور تا کم مخاطب فافل اولیه بو اشارتد نکه اسم اشارته مقارن در و اول اشارت واسطه سیله مشار الیه
 متعین اولور * و دخی اسم اشارت آخرنه حرف خطاب متصل اولور و اول بش صیغه در
 ضمائر متصله مخاطبه طریق اوزره که تنبیه مذ کر و مؤنث بیننده هیچ فرق یوقدر * و چونکه بش
 اسماء اشارتی بش حرف خطابه ضرب ایده لر یعنی اسماء اشارتک هر برینه بش حرف خطابک هر برینی
 الحاق ایده لر یکرمی بش اولور * ملازاده دیرسن ذاک ذاک ذاک ذاک کن یو بشدر و بوکه قیاسدر
 باقیسی ته کم دیرسن ذانک ذانکما ذانکم ذانکن * و بالجمله اسم اشارتده مشار الیه حاله نظر
 املک کرک افراد و تنبیه و جمعه و تذ کیرده و تائینده و حرف خطابه ملاحظه حال مخاطب املک
 کرک ته کم دیندی * و یقال ذاک للقریب یعنی نحو یلر ارا سنده چونکه اسم اشارت کاف خطابدن و لامدن
 و آنک مقامنه قائم اولاندن که نوندر معری اوله قریبه اشارت اولور ذاک کبی * اما کر کاف خطابله اوله
 لامسز و قائم مقامنسز اول متوسطه اشارت اولور یعنی قریب و بعید اور تاسنده ذاک کبی * اما کر لامله
 اولور سه اول بعیده اشارت اولور نحو ذلک و ذلکما و تلک و تلکما و اولانک یه بونک کبی * اگر تشدیدیه
 اولور سه که قائم مقام لامدر بعیده اشارت اولور ذانک و تانک کبی * اما تم کلمه سی و اولکه آدن صکره
 مذ کور در مکانه اشارتدر انجق اما اسماء اشارت سابقه بوکا مخالفدر که جمیع اشیا به نام و شاملدر
 یعنی هر شیشه آنرله اشارت اولنور * و چونکه اسماء اشارت تعیین مرادده غیره محتاج اولدیلر که اشارتدر
 احتیاجده حرفه مشابه اولدیلر یعنی حرف کبی غیره محتاج اولدیلر پس مبنی اولدیلر * و نحو یلرک ذان و ذین
 و تان و تین ده خلاقی وارد در که مبنی میدر بو خسه معرب میدر اصح اولدر که مبنی اوله لر لیکن مرفوع ایچون
 بشقه صیغه وضع الماشتر و منصوب و مجرور ایچون باشقه صیغه ضمائرده کبی بوا یسه موجب اعراب اولماز
 * بوده معلوم اولسونکه بو صیغه لرک هر بریمی ارتجال طریقله موضوعدر بری برندن مأخوذ کدر تا مل
 تدر * الموصول مالایتم جزأ الابصلة و ما ئد و صلته جله خبریه و العائد ضمیرله و صلة الالف و اللام
 اسم فاعل أو مفعول وهی الذی و التی و اللذان و اللتان بالالف و الیاء و الاولی و اللذین و اللاء و اللاتی
 و اللاتی و اللواتی * و ما ومن و ای و آیه و ذو الطایفه و ذا بعدما للاستفهام و الالف و اللام
 و العائد المفعول یحوز حذفه * الموصول مبتدا ماموصول و یا موصوف لایتم نفی مستقبل مبنی لفاعل
 و مستکن فاعلی ما ئدر مایه جزأ تمیز الاحرف استثناء بصلة مفعول لایتم و ما ئد اکا معطوف و استثناء
 مفرغدر تقدیری الموصول مالایتم جزأ بشی الابصلة و ما ئد و جله صله و یا صفتدر مایه و موصول
 صله سیله و یا صفتیه خبر مبتدا در و صلته مبتدا مضافدر موصوله راجع ضمیره و جله خبر مبتدا خبریه
 نعت جله در و العائد مبتدا ضمیر خبرله نعت ضمیردر و ضمیری راجعدر موصوله و صلة الالف مبتدا
 و اللام الفه معطوف اسم فاعل خبر أو مفعول اکا معطوف وهی مبتدا ما ئدر موصولاته الذی خبر الاتی
 اکا معطوف و اللذان و اللتان المصقتان بالالف فی حال الرفع و الیاء فی حال النصب و الجر و الاولی

(والذین)

ضعیفدر الان ایله که ان تخفیف اوله که آندہ ضمیر شان تقدیر ایلك لازمدر زیرا أنك فعله مشابهتی
 ان دن ارتقدر وان مخففه بعض یرده عمل الیشدر اما ان مخففه نك عملی هیچ یردن ظاهر دکلدر
 * پس بوجهندن دیدیلرکه اسم ان مخففه دائماً ضمیر شان محذوفدر و بوندن لازم کیزکه اقوی عمل
 ایله واضع عمل ایله * بوده معلوم اوله که بوضمیر استعمالده شول زمانده مؤنث اولور که بوندن
 صکره کلان جلهده مؤنث اوله عمده هی هند ملبحه و * فانها لاتعمی الابصار کبی و هر کاهکه اول
 جلهده مؤنث اولیه ویا مؤنث اوله اما کلامده عمده اولیه بلکه فضله اوله اول ضمیر استعمالده
 مؤنث کلامشدر اگرچه که قیاس جواز تأییدر ایمدی هی زید قائم وهی ضربت هنداکلام مریده
 بولنماشدر * اسماء الاشارة ما وضع لشار الیه وهی ذالذکر و لثناه دان و ذین و للمؤنث تاوتی
 و ذی و ذه و نهی و ذهی و لثناه تان و تین و لجمعهما اولاه مدا و قصر و یلحقها حرف التنبیه ویتصل
 بها حرف الخطاب وهی خسة فی خسة فیکون خسة و عشرين وهی ذاک الی ذاکن و ذانک الی ذانکن
 و كذلك البواقی و یقال ذالذکر القریب و ذالک للبعید و ذالک للتوسط و ذالک و تانک مشددتین و اولالک مثل
 ذلک و امامتم و هنا و هنا فللمکان خاصة * اسماء الاشارة مبتدأ ما موصول و یا موصوف و وضع ماضی مجهول
 و مستکن قائم مقام فاعلی مایه مائده * لشار و وضع به متعلق الیه قائم مقام فاعلیدر مشارنک و ضمیر راجع در
 مشارنک مقدر موصوفه و جله صله و یا صفتدر مایه و موصول صله سیله و یا موصوفه صفتیه خبر
 مبتدادر هی مبتدأ اذا خبر للذکر مبتدای محذوفه خبردر ای هو موضوع للذکر و لثناه دان و ذین ای دان
 و ذین و هما لثنا اذا بوقدر جده دان و ذین معطوفلدر ذال اوزرینه و لثناه مبتدای محذوفه خبردر و جائزدر که
 و لثناه مقدم خبر و دان و ذین مؤخر مبتدأ اوله * و للمؤنث تاوتی و ذی و ذه و نهی و ذهی و لثناه
 دان و ذین کیدر امر ایله * و لثناه تان و تین بوده اولیه در * و لجمعهما ای لجمع المذکر و المؤنث اولاه
 ینه سابق کیدر مدا و قصر تیسرلدر ای من حیث المد و القصر و یا مفعول مطلق ای ممد و او قصر قصر
 و یا حالدر اولاه دن تقدیری و اولاه موضوع لجمعهما حال کونها ممدودا و مقصورا و یا نزع
 خاضلغله منصوب اوله لر ای مد و قصر * و یلحقها فعل و مفعول به حرف التنبیه فاعلی ویتصل
 مضارع معروف بها مفعول به در با واسطه سیله حرف الخطاب فاعل یتصل وهی مبتدأ ای حرف
 الخطاب خسة خبر مبتدأ فی خسة مقدره متعلق ای مضروبة فی خسة فتکون ناقصة و اسمی مستکندر
 تحتده مائدر حاصل من الضربه خسة خبری و عشرين اکامعطوف وهی مبتدأ خسة و عشرينه
 مائدر * ذاک الی ذاکن ما قبلنه معطوف و کذا البواقی مبتدای مؤخر خبر مقدم * و یقال مضارع
 مجهول ذامبتدأ للقریب خبری و بوجهله محلا مرفوع قائم مقام فاعل و ذالک للبعید و ذالک للتوسط
 ینه سابق کبی و تلک مبتدأ و ذانک و تانک اکامعطوف مشددتین نعت مقدردر که یقال به متعلقدر
 تقدیری بنونین مشددتین و یا حالدر مذکور بندن ای حال کونها مشددتین نونهما اولالک معطوفدر
 تلک به مثل ذلک خبر مبتدادر و اما حرف استیناف ثم محلا مرفوع مبتدأ و هنا و هنا ثم به معطوفلدر
 فللمکان خبر مبتدأ خاصة مفعول مطلق ای خصت هذه الالفاظ الی الامکنه خاصة و یا حالدر
 تقدیری و اما ثم و هنا و هنا فهی وضعت للمکان حال کونها مخصوصة بالاشارة الی الامکنه
 (محصول ترکیب) اسماء الاشارة یعنی اسماء اشارت نحو یلر اصطلاحنده برنیجه اسمدر که موضوع
 اولمشدر اولنسته ایچونکه اکا اشارت اولنور اول اسماء بشدر و قیاس التی اولقی ایدی اوچی مذکر ایچون
 واحد و تنبیه و جمع و اوچده مؤنث ایچون بوقیاس اوزره لیکن جمعده مذکر و مؤنث بيشنده فرق

دخول عواملدن نحو کان زید هو القائم* و بصورت ضمیر مرفوع منفصله بصریلر فصل تسمیه ایدرلر خبری احتمال صفتدن فصل و تمیز ایلدیکیچون اما کوفیلر عماد دیرلر زیرا خبرله صفتی فرق ایلکله اعتماد اکادر و بوصیفه نك شرط توسطی اولدرکه خبر معرفه اوله تاکم آنک مبتدا معرفه به صفت اولغه احتمالی اوله و احتیاج دوشه خبرله صفتی فرق ایلکله ویا من حرفیله مستعمل افعال تفضیل کرک زیراکه بو افعال تفضیلات معرفه به مشابته وار مفضل علیهی معلوم اولده نته کم معرف باللام افعال تفضیلات مفضل علیهی معروف و معهودد نحو زید هو الافضل* پس بو مشابته واسطه سیله افعال من کذابه معرفه حکمی و بر دیرلر و بو صیغه کتور دیرلر و کرچه بو خبرکه افعال من کذا در مبتدا معرفه به صفت اولق احتمال و برمز نته کم دیرسن کان زید هو افضل منک و بو صیغه خلیل قنده حرفدر ضمیر دکدر* پس بوسیدندرکه امر ایدن محلی یوقدر و بعض عرب بو صیغه ضمیر یلورلر و مابعدنی کندی به خبر طوترلر نته کم قراة شاذده ککشدر نحو و ما ظلمناهم و لکن کاتواهم الظالمون بونده هم مابعدیله جمله اسمیه در محلا منصوبدر خبر کان اولغه* ویتقدم قبل الجملة ضمیر فائب بسمی ضمیر الشان یفسر بالجمله بعده و بکون منفصلا و متصلا مستترا و بارزا علی حسب العوامل مثل هو زید قائم و کان زید قائم و انه زید قائم و حذفه منصوبا ضعیف الامع ان اذا خففت فانه لازم* ویتقدم مضارع معروف قبل الجملة ظرفدر ضمیر فائب قاعل یقدم بسمی مضارع مجهول و مستکن قائم مقام فاعلی مآئدر ضمیر غائبه* ضمیر الشان مفعول ثانیدر بسمی نك و بوجه نعتدر ضمیر غائبه یفسر مضارع مجهول و مستکن قائم مقام فاعلی مآئدر ضمیره بالجمله اکامتعلق بعده ای بعد الضمیر ظرف یفسردر و بو جمله نعت ضمیردر* و بکون مضارع معروف و مستکن اسمی مآئدر ضمیره منفصلا خبری و متصلا کامعطوف مستتر اخبار بعد الخبردر و یا صفت ضمیر و بارزا کامعطوف علی حسب العوامل بکون به متعلق مثل معلوم و هو مبتدا زید مبتدا ثانی قائم خبر و جمله خبر مبتدای اولدر و جمله محلا مجروردر اضافتله و انه زید قائم و کان زید قائم هو زید قائم نه معطوف و امرابی ظاهردر* و حذفه ای حذف هذا الضمیر مبتدا منصوبا حالدر حذفه ضمیرندن اول ایسه معنی مفعولدر ضعیف خبر مبتدا الا حرف استثناء و مستثنی منه محذوفدر مع ان مستثنی و استثناء مفرغدر تقدیری و حذفه منصوبا ضعیف فی جمیع النواصب الامع ان اذا خففت فانه ای الحذف لازم خبراندر (محصول ترکیب) ویتقدم یعنی جمله اسمیه ویا فعلیه اولنه ضمیر مفرد فائب تقدم ایدر اول ضمیره شان و قصه دیرلر* زیرا که اگر مفرد و مذکر ایسه امر و شان معنانه در نته کم هو زید قائم و قل هو الله احد دیرسن ای الامر و الشان زید قائم و الله احد* و اگر مفرد و مؤنث ایسه قصه معنانه در نته کم هی هند ملیحة دیرسن و اول ضمیر فائب کنیدن صکره اولان جمله ایله مفسر اولور و اول ضمیر فائب جائزدرکه منفصل اوله نته کم یکدی و جائزدرکه متصل بارز اوله نته کم انه زید قائم و فانه لاتعمی الابصار و جائزدرکه متصل مستر اوله نته کم کان زید قائم کانده بر ضمیر شان واردرکه آنک اسمیدر و بو جمله خبر کاندر اول ضمیرک مفسریدر و بو انفصال و اتصال و بروز و استتار عوامل حسبجهدر* یعنی اگر عامل انفصال اقتضا ایدرسه شویله که عامل اول ضمیرده ابتداء اوله اول ضمیر منفصل اولور و اگر عامل ان و اخواتی اوله ضمیر متصل بارز اولور* و اگر عامل کان و اخواتی اوله اول ضمیر مستر اولور و ضمیر شانی منصوب اولدیغی حالده حذف ایلک

(ضعیفدر)

و تضر بونی و تضر بینی و تضر بینی اگر نون کتور رسک نون اعرابدن جاری اولان اخواته قیاس اولور و اگر نونی ترک ایدرسک آنکیچون اولور که نون اعراب فعلدن خارجدر پس احتیاج اولماز که نونی کسره دن حفظ ایلیه سن کورمز میسن که بنون آمده تثنیه دن صکره مکسور اولور * ینه بونک کی سن مخیر سن لدن ده اگر دیلرسنکه آخرینک سکوننی باقی طوته سن نونی کتور رسن و نون لدنی اکا ادغام ایدرسن و لدنی دیرسن و اگر دیلرسن که نون و قایه یی ترک ایلیه سن و نون لدن اسمدر فعل دکل مکسور ایلیه سن لدنی دیرسن * ینه مخیر سن نون کتور مده ان و اخواتنده یعنی حروف مشبهه بالفعلده اکر نون کتور رسک بو حروفک فعله مشابهت ایچون کتور رسن و اکر ترک ایدرسک اجتماع نونانک کراهتی ایچون ترک ایدرسن * ولیت ده نون کتور مک مختار اولی در زیر اکه مشابهت وار و اجتماع نونانک یوقدر * ینه بوبله مختار در من و عن و قد و قط ده نون کتور مک تابو حروف و اسماء افعال بو کلماتک قلت حروفیه کنندی سکونی اوزره باقی قالمی ایلمدی منی و عنی و قدنی و قطنی اولی در منی و عنی و قدی و قطنی دن * و کلمه لعله عکس لیت و اخواتیدر یعنی بونده مختار ترک نوندر پس لعلی اولی در لعلنی دن زیرا بوبله نونک حروفی چوقدر و نون لاهمه قریب المختار ترک اولی در فعله مشابهتی وار * و توسط بین المبتدأ و الخبر قبل العوالم و بعدها صیغه مرفوع منفصل مطابق للمبتدأ تسمی فصلا لفصل بین کونه نعنا و خبرا و شرطه ان یكون الخبر معرفة او افعال من کذا مثل کان زید هو افضل من عمرو و لاموضع له عند الخلیل و بعض العرب یجعله مبتدأ و ما بعده خبره * و توسط مضارع معروف بین ظرف مضاف المبتدأ مضاف الیه و الخبر اکا معطوف قبل العوالم ظرف توسط و بعدها اکا معطوف صیغه مرفوع فاعل توسط منفصل نعت مرفوع مطابق کذاک للمبتدأ مطابقه متعلق تسمی مضارع مجهول و مستتر قائم مقام فاعلی مآئدر صیغه به فصلا مفعول ثانی و جمله محلا مرفوع و یا مجرور نعت صیغه و یا مرفوعه در لفصل تعلیل استقبال مبنی للفاعل منصوب در لام کی الیه و بو ما بعده تسمی به متعلقدر و مستکن فاعلی مآئدر صیغه به بین ظرف کونه مضاف الیه و ضمیر خبره راجعدر نعنا خبر کونه و خبرا اکا معطوف * و شرطه مبتدأ ای شرط اثبات هذه الصیغه ان یكون مستقبل معروف الخبر اسمی معرفة خبری و جمله تأویل مصدره خبر مبتدأ او افعال من کذا معطوفدر معرفة نه مثل معلوم کان ناقصه زید اسمی هو صیغه متوسطه در اسمله خبر بیننده افضل من عمرو خبر کان و جمله مجروردر اضافتله و لاجنبیه موضع اسمی و له خبری و ضمیر فصله راجعدر عند الخلیل خبر مبتدأی محذوفدر که هودر ای عدم الاعراب له عنده * و بعض العرب مبتدأ یجعله مضارع معروف و مستتر فاعلی مآئدر بعض عربیه و ضمیر متصل اولی مآئدر ضمیره * مبتدأ مفعول ثانی ماموصول بعده صلحسی ای بعد الفصل او الضمیر و موصول صلحسیله خبری ای خبر مبتدأ (موصول ترکیب) و توسط بین المبتدأ و الخبر یعنی مبتدأ الیه خبر اراسنه تداخل و توسط ایدر بر صیغه ضمیر مرفوع منفصل مبتدایه مطابق افراد و تثنیه و جمعده و تد کیرده و تأیئده تا کیم بو ضمیر فصل ایلیه ما بعدی ماقبلنه صفت او لما سیله خبر او لما سی بیننی حاصلی دلالت ایلیه که ما بعدی خبردر صفت دکل * و بو توسط مبتدأ و خبر عوالم لدن مقدم اولور یعنی کاه مقدم اولور نحو زید هو العالم اکر کلمه هو او لما سیدی احتمال اولور دیکه العالم زید دن خبر اولیدی و احتمال اولور دیکه زیدک صفتی اولوب خبری آردنجه کله و هو واسطه سیله معین اولدیکه العالم خبردر صفت دکدر * و کاه مؤخر اولور

اولی و غیره عرف فاصل اولسه بطریق اولی فصل واجب اولور ضمیر ثانی بی * و المختار فی خبر باب کان
یعنی کان و اخواتک خبرنده مختار خبری ضمیر اولی و لایحقی منفصل اولمقدر نته کم کان زید قائما و کنت ایاه
دیر سن زیرا خبر کان اصلنده خبر مبتدادر و خبر مبتدا ضمیر منفصل اولی کرک زیرا عاملی
معنویدر متصل اولمقدمه جائزدر نته کم کنته دیرسن زیرا خبر کان مفعوله شیهدر و ضمیر مفعول
ضربته کبیده واجب الاتصالدر امدی مفعوله شیهده واجب الاتصال اولماز سه باری جائز
الاتصال اولی کرک لیکن رعایت اصل که خبر مبتدادر اولی در مفعوله مشابهتی رعایتندن
و استعمالده اکثر اولدر که لولادن صکره ضمیر مرفوع منفصل اوله نته کم لولانت لکان کذا
دیرسن زیرا که اول خبر مبتدادر که خبرینک حذفی واجبدر نته کم سابقا معلوم اولدی اما بعض
لغته لولاک لکان کذا واقعدر * اخفش دیر که کاف لولادن صکره ضمیر مجروردر ضمیر مرفوع برینه
واقع وینه مبتدادر که ضمیر مرفوع ابدی اصلده زیرا بعض ضمائر بعضک برینه واقع اولور
نته کم دیرسن ما انا کانت بمقامده ضمیر مرفوع ضمیر مجرور مقامنه واقعدر پس جائز اولور که
لولاده کاف ضمیر مجرور اوله ضمیر مرفوعک برینه واقع * اما سیویه در که لولا بمقامده حرف
جردر و کاف ضمیر مجروردر کندی موقعه واقع * پس اخفش مابعد لولاده تصرف الیشدر و سیویه
نفس لولاده * وینه اکثر استعمالده عسی به و اخواته متصل اولان ضمیر مرفوع اولور و صیغه سی
بویه چکله عسبت عسیما عسیم الخ زیرا که بوضمیر فاعلدر و متصل اولمشدر که کنیده عامل اولان
فعله * و بعض لغته عساک عسا کاعساکم واقعدر * اخفش دیر که بوکاف ضمیر منصوبدر ضمیر مرفوع
برینه واقع و سیویه دیر که عسی بونده عملده لعل به محمولدر معناده متقارب اولدقلمی واسطه سیله
پس بونده اخفش ضمیرده تصرف الیشدر و سیویه اول ضمیرده عامل اولان فعلده فاعله و نون
الوقایه مع الیاء لازمه فی الماضي و فی المضارع عربیا عن نون الاعراب و انت مع النون فیه و لدن وان
و اخواتها مخیر * و یختار فی لیت و من و عن و قد و قط و عکسها لعل * و نون الوقایه مبتدا مع
الیاء لازمه نه متعلقدر و یابر محذوفه لازمه خبر مبتدادر فی الماضي لازمه متعلقدر و فی المضارع
اکامعطوف عربیا خبر کان محذوف در ای اذا کان عربیا و یا مجرور دن حالدر * عن نون الاعراب
عربانه متعلقدر و انت مبتدا مع النون مخیره متعلقدر فیه مقدره متعلق و لدن وان و اخواتها التونه
معطوف مخیر خبر مبتدادر تقدیری و انت مخیر فی اثبات نون الوقایه و حذفه مع النون الکنائنه فی
المضارع و یختار مضارع مجهول و مستتر قائم مقام فاعلی عائد در اثبات تونه * فی لیت یختار به
متعلق و من و عن و قد و قط لیت به معطوفلدر * و عکسها مبتدا لعل خبری (محصول ترکیب)
هر کاهکه یا که ضمیر متکلمدر فعل ماضی به متصل اولسه نون وقایه لازمدر ماضی تک جمیع
صیغه لرینه تا کیم فعله کسره داخل اولیه آنکیچون بوا نون وقایه دبیلدر امدی ضربینی دیرسن
ضربی دبیزسن و بوقیاس اوژره ضربانی و ضربونی الخ * نه بونک کی واجبدر نون وقایه یا الیه فعل
مضارعده نون اعرابدن خالی اولدقده نته کم بضرینی و تضرینی و بضرینی دیرسن * و اگر فعل
مضارعده نون اعراب اولور سه مخیرسن نوع اعرابی ایراد ایوب ترک ایتمک بیننده * پس جائز
اولور که دیه سن بضرانی و بضرانی و تضرانی و تضرانی و بضرونی و بضرونی و تضرونی

(و تضرونی)

و اذا ادات شرط اجتماع فعل شرط ضمير ان فاعل اجتماع وليس افعال ناقصه دن احدهما اسمی مرفوعا خبری و بوجه معطوف در شرطیه فان حرف شرط کان فعل شرط احدهما اسمی اعرف خبری و قدمته فعل و فاعل و مفعول به حالد اعرف تک فاعلن دن فلک الخیار مؤخر مبتدا و مقدم خبر فی الثانی فلک متعلق اولدیفنه متعلقه در و بوجه جواب شرط نایدرو شرط ثانی جزا سیله جزا شرط اولدر و اول جمله ابتدایه در مثل معلوم اعطیتکه فعل و فاعل و مفعول به محلا مجرور مضاف الیه و ضریک اکا معطوف والا یعنی وان لاتکن احدهما کما ذکرنا جمله شرطیه* فهو منفصل جمله جوابیه مثل معلوم اعطیته ایاک اعطیتکه کبیدر اعرابده و ایاه ایاک به معطوفدر* و المختار مبتدا فی خبر باب کان مختاره متعلق الانفصال خبر مبتدا والا کثر مبتدا لولا بحر فدر که بوند نصکره مبتدا واقع اولور و انت مبتدا و خبری محذوف الی آخرها جار مع المجرور متعلقه قدره تقدیری لولا انت حاضر لکن کذا و عسیت فعل و فاعل الی آخرها جار مع المجرور اولکی کبیدر اعرابده و رجوع ضمیرده تقدیری والا کثر فی الاستعمال و وقوع ضمیر مرفوع منفصل بعد لولا لانه مبتدا و وقوع ضمیر مرفوع متصل بعد عسی لانه فاعل* و جاء ماضی معروف لولا حرف جر در اکا ضمیر متصل اولسه کاف محلا مجرور در و عساک کاف منصوب در عسی ایله زیرا عسی بونده اعل معناسنه در و بوسیویه قنده در* اما اخفش قنده اولکی مرفوع در ابتدالفه و ثانی مرفوع در فاعلغه* و مبرد قنده ثانی منصوب در خبریت عسی ایله و فاعلی کنیده مضمر در* و خلیل قنده اولکی مجرور در تقدیر حذف مضافه ای لولا وجودک مضاف حذف اولدی و مضاف الیه یرنه اقامت اولدی الی آخرهما ای الی آخر لولاک و عساک جاء به متعلق و لولاک و عساک فاعل جاء در (محصول ترکیب) چونکه ایکی ضمیر بریده جمع اوله اگر بریسی ضمیر مرفوع ایسه البته مقدم اولور و ضمیر ثانی متصل اولق کرک کرکه ضمیر مرفوع اعرف اوله اول ایکنجی ضمیر دن ضربت کی زیرا ضمیر مرفوعکاملنه شدت اتصالی وار پس کویا که عامله ضمیر ثانی مابینده فاصله یوقدر* ایدی ضمیر ثانی اتصالی واجب اولق کرک و یاخود اعرف اولیه ته کم زید ضربت دیرسن بونده ضربت ایاک و یا زید ضربت ایاک دیمک جائز دکدر* و اگر بوابی ضمیرک هیچ بریسی مرفوع اولمسه ایکیدن خالی دکل یاری برندن اعرف اوله و یا اولیه کر اعرف اولور سه و آنی مقدم کتور دیکسه ضمیر ثانیده مخیرسک اگر دیرسک متصل کتور رسک ته کم اعطیتکه دیرسن کاف که مخاطبدر ضمیر غائبدر اعر فدر و آنی مقدم طوتمش سن* و اگر دیرسک منفصل کتور رسن ته کم اعطیتک ایاه دیرسن اتصال آنکیچوندر که مقدم اولان اعر فدر پس کویا که عامله ضمیر ثانی بینتی فصل المشرده* اما اول مرفوع دکدر و شدت اتصالی مرفوعده کی یوقدر پس کویا که عامله ضمیر ثانی بینتی فصل المشرده ایدی ضمیر ثانی منفصل اولق کرک* ینه بونک کی در ضربتکده حال زیرا که ضمیر مجرور متکلم که مقدمدر اعر فدر ضمیر مخاطبدر سن جائزدر که ضمیر مخاطب متصل اوله ته کم دیرسن اعجبی ضربتک و جائزدر که منفصل اوله ته کم ضربی ایاک دیرسن اول ایکی وجه اوزره که اعطیتکه و اعطیتک ایاه دیدک* و اگر ضمیر یندن هیچ بریسی اعرف اولیه فصل ثانی واجب اولور ته کم اعطیته ایاه دیرسن و یا بریسی اعرف اوله و مقدم اولیه ثانی منفصل اولق کرک ته کم اعطیته ایاک دیرسن زیرا چونکه ضمیر متساویدر ضمیر اول عامله ضمیر ثانی مابینتی فصل ایله* ینه بونک کبیدر اعر فدر مقدم

ومذکر ومؤنثه نه که زید ضارب والزیدان ضاربان و الزیدون ضاربون بونلرده فاعلر مستتردر
 الفو و او حرف امر ایدر ضمیر فاعل دکلدرد و بوقیاس اوزر در ضاربه و ضارب تان و ضاریات ضمیر
 مرفوع مستر او اور اما ضمیر منصوب و مجرور مستر اولماز مرفوع عکده متصلی مستر اولور زیرا
 منفصلی مستقل کلمه در استناری منصور دکلدرد * اما ضمیر مرفوع متصل که جزء کلمه منزلده در
 استناری جائز در زیرا استنار غایت اتصالدر * و لایسوغ المنفصل یعنی ضمیر منفصل کتور مک جائز
 دکلدرد الاول یرده که متصل متعذر اوله زیرا متصل اخفدر و مادامکه مقصود اخفله حاصلدر ائقله
 عدول مناسب دکل و بو تعذر متصل یا ضمیرک عاملی اوزره تقدیمله اولور نه که ایاک ضربت دیرسن
 اکر بو ضمیر مؤخر اولیدی ضربتک دیردک ضربت ایاک دیردک و یا ضمیرله ماملنک اراسنی فصله
 اولور نحو ما ضرب الاانا و یا الاانت و یا الاهو چونکه الا کلمه سی ضمیرله عاملی اراسنی فصل ایلدی
 اتصال ممکن اولمادی پس بوجهتدن فاعل فعلدن منفصل اولدی و بوفصل کلمه الا ایله حصر ایچوندر
 ینه بونک کی کلمه انما سبب فصل اولور نحو اما ضرب انا و یا انت و یا هو زیرا که انما و الا مضامنه در
 ای ما ضرب الاانا * اما اکر مامله ضمیر بیننده برنسنه ایله فصل واقع اولور سه که فصلده آنکله
 غرض اولیه جائز دکلدرد ایدی دیرسن ضرب فی الدار انا و انت او هو بلکه دیرسن ضربت فی الدار
 و یا انفصال حذف سیبیله اولور ایاک و الشرکی اصلی اتفق ایدی تبدیل ایلدیلر اتق نفسک به تاکیم
 ایکی ضمیر متصل که بری فاعل ضمیری اوله و بری مفعول ضمیری و ایکی سی بیله برشینه راجع اوله
 جمع اولیه لرو چون اتق حذف اولدی و ضمیر مستترده عامل ایدی ضمیر منفصل اولدی زیرا ماملک اتصالی
 کندنی ماملنه اولور * پس عامل حذف اولقله اتصالدن انفصاله دوندی و یا تعذر اول سیبیله اولور که عامل
 ضمیر معنوی اوله نه که ضمیر مبتدا و یا خبر اولور نحو انا و زید انا کی زیرا که امر معنوی تک ملفوظه اتصالی
 معقول دکلدرد و یا تعذر آنکله اولور که ضمیرده عامل حرف اولور و ضمیر مرفوع اولور نه که مانت
 قائما دیرسن بونده انفصال ضمیر و اجیدر زیرا که اکر متصل اولسه لازم اولور دیکه بهض یرده مستر
 اولیدی شوبله که ضمیر مرفوع متصلده معلوم اولدی حرفک ایسه اول صلاحیتی بوقدر که ضمیر آنده مستر
 اوله * اما اکر ضمیر منصوب و یا مجرور اوله حرفه متصل اولقله قابل اولور انه و به کی زیرا که
 اول محذور لازم کلمه * و ینه تعذر اول سیبیله اولور که ضمیره بر صفت مسند اوله اول صفت بر غیر کیسه نک
 اوزرینه جاریدر که آنک صفتی دکل کر که اشتباه مخلنده اوله نحو زید عمرو ضاربه هو اکر بو ضمیر
 هو که فاعل ضارب در منفصل اولیه معلوم دکلدرد که زید عمرو می اوردی بو خصه عمرو زید می و چونکه منفصل
 اولدی معلوم اولدیکه زید ضارب عمرو در و ضارب آنک صفتیدر و عمرو اوزرینه جاری اولوب خبر
 اولشدر * اما اکر زید عمرو ضارب به دبسک انفصال ضمیر سز معلوم اولور دیکه عمرو ضارب زید در و بو صفت
 جاریدر صاحی اوزرینه و کر که اشتباه مخلنده اولیه هند زید ضاربه بونده انفصال ضمیر سز
 التباس بوقدر زیرا که ضاربه تأنیشدن و آخرنده ضمیر مذ کردن معلوم اولور که هند زیدی
 ضارب در و اکر مقصود اول اولسه که زید هندی ضاربدر عباره بوبله کرک ایدی هند زید ضاربها بونک کی
 یرلرده انفصال اطرا دالالباب در * و اذا اجتماع ضمیر ان و لیس احد هما مرفوعا فان کان احدهما عرف و قد منته
 فلك الخیار فی الثانی مثل اعطیتک و ضربتک و الافهو منفصل مثل اعطیتک ایاک و ایاه و المختار فی خبر باب
 کان الانفصال والاكثر لولانت الی آخرها و عسیت الی آخرها و جاء اولاک و عساک الی آخرهما *
 (واذا)

على عامله او بالفصل لغرض او بال حذف او يكون العامل معنويا او حرفا والضمير مرفوع او يكونه مسندا اليه صفة جرت على غير من هي له مثل اياك ضربت وماضربك الاانا واياك والشر وانا زيد ومانت قائما و هند زيد ضاربه هي * فالرفوع مبتدا المتصل صفتي خاصة مفعول مطلق اى خصى خاصة يستتر مضارع معروف ومستكن فاعلى تاندر مرفوعه فى الماضى يستتره متعلقدر الغائب صفة ماضى در والغائبة اكا معطوف جله فعليه خبر مبتدادر * بعض نسخ هذه للغائب والغائبة جار مجرور مقدره متعلق ماضى به صفتدر اى المستعمل للغائب والغائبة ياخود اذا كان للغائب * وفى المضارع معطوفدر فى الماضى به للمتكلم للغائب كيدر مطلقا مفعول مطلق اى اطلاقا ياخود صفتدر تقديرى ويستتر الضمير المرفوع المتصل فى المضارع المستعمل للمتكلم استنارا مطلقا . ياخود حالدر يستترده ضمير مستتر دن والمخاطب متكلمه معطوفدر * والغائب والغائبة مخاطبه معطوف وفى الصفة ماضى به وياضارعه مطلقا اى استنارا مطلقا ويا زمانا مطلقا * ولايسوغ نفي مستقبل المنفصل فاعلى الاحرف استثناء لتعذر جار مجرور يله مستثنى ومستثنى منه محذوف واستثناء مفرغدر المتصل مضاف اليه تقديرى ولايسوغ المنفصل بشئ * الاتعذر المتصل وذلك مبتدا تعذره اشارتدر بالتقديم خبرى على عامله تقديمه متعلقدر او بالفصل تقديمه معطوفدر * لغرض فصله متعلق او بالحذف فصله معطوف او يكون حذفه معطوف العامل مضاف اليه اسم كون معنويا خبرى او حرفا معنويانه معطوف والضمير مبتدا مرفوع خبرى وجله خاليه در او يكونه مسندا اليه او يكون العامل معنويا كيدر امر ابده وعطفده وضمير يكونه واليه در راجعدر ضميره * صفة قائم مقام فاعلىدر المسند اليه جرت ماضى * معروف ومستكن فاعلى تاندر صفته على غير جرته متعلق * من موصول ويا موصوف هي مبتدا تاندر موصوله ويا موصوفه له خبر وجله صله ويا صفتدر منه وموصول ويا موصوف صله سبله ويا صفتيله محلا مجروردر اضافته وجله محلا مرفوع صفت صفةدر معناسى التعذر يكون بسبب ان يسند الى الضمير صفة يكون من حيث اللفظ صفة لشيء ومن حيث المعنى لشيء آخر وهذا هو المراد بقوله صفة جرت على غير من هي له مثل معلوم اياك مقدم مفعول ضربت فعل وفاعل مؤخر وجله مضاف اليه وماضربك فعل ومفعول الاحرف استثناء انا فاعل ضرب واستثناء مفرغدر وجله معطوفدر جله سابقه به واياك والشر وجهى تحذيره كيدى اى اتق نفسك والشر معطوفدر ما قبلنده جله به وانا زيد مبتدا وخبر معطوفدر ما قبلنده وما ليس معنائه انت اسمى قائما خبرى * هند مبتدا زيد مبتداى ثانى ضاربه خبر مبتداى ثانى هي فاعل ضاربه وجله محلا مرفوع خبر مبتداى اولدر وايكى مثال معطوفدر امثله سابقه به (محصول تركيب) فالرفوع المتصل يعنى ضمير مرفوع متصل مخصوص مستر اولور فعل ماضى مفرد مذكر فاعله وغائبه ده ته كه زيد ضرب و هند ضربت دير سن ضربده زیده راجع هو ضميرى وضربده هنده راجع هي ضميرى وارا ما ضرب زيد وضربت هند ديرسك آنده ضمير اولماز زيرا فعل ظاهره مسنددر وبنه ضمير مستر اولور فعل مضارع مفرد مذكر غائب ومؤنث غائبه ده زيد يضرب و هند تضرب كى ته كه ماضيه معلوم اولدى * يه فعل مضارع مفرد مذكر مخاطبه ده مستر اولور جميع او قائده يعنى دائما حتى اكر تضرب انت ديرسك پس انت اول مستترى تا كيد اولور فاعل فعل اولماز * يه مستر اولور متكلمه مطلقا يعنى واحده ومتعدده اضرب ونضرب كى كه بونلك فاعلى دائما مستر در * يه مستر اولور مطلقا صفتده يعنى اسم فاعل واسم مفعول وصفه مشهده مطلقا يعنى مفرد وتثنيه وجمعه

ضربن و ضربن جار مجرور و معطوف متعلقه فعل مقدره که بنتهی دره و الثانی انا الی هن و الثالث ضربنی الی ضربن و اننی الی انهن و الرابع ایای الی ایاهن و الخامس غلامی ولی الی غلامهن و لهن یونکر فالاول ضربت و ضربت الی ضربنی کیبدر اعرابده و اکا معطوف در در فتأمل (محصول ترکیب) مضمیر شول اسمدر که موضوع اوله بر کیسه ایچون که اول مضمیره تلفظ ایلیه انا و نحن کی یاخود اول کیسه ایچون موضوع اوله که اول مضمیره مخاطب اوله انت انما انتم کی و یا موضوع اوله فائب ایچون یعنی بر کیسه ایچون که نه متکلم اوله و نه مخاطب * لیکن فائب ایچون وضعک شرطی اولدر که اول فائبک ذکر لفظا مقدم اوله نحو زید هو القائم و یا معنی نحو اعدلوا هو اقرب للتقوی لفظه و راجع در بر عدله که معنی مذکور در اعداوا ضمنده و یا حکما مذکور اوله ضمیر شانده و نم رجلا ده و بره رجلا ده کی نه که ذکر اوله جقدر ان شاء الله تعالی * و ضمیر ایکی قسمدر متصل و منفصل اولدر که تلفظه مستقل اوله انت و ایاک کی یعنی آنکله تلفظ ممکن اوله قانون لغت اوزره ماقبلنده بر لفظ اول مقسزین و متصل اولدر که مستقل اولیه که قاعده لغت اوزره آنکله تلفظ ممکن دکدر ماقبلنده بر لفظ سابق اولینجه ضربت و ضربت کی * و هو یعنی ضمیر اوج قسم اوزره در مرفوع و منصوب و مجرور یعنی هر حالتیچون رفع و نصب و جردن بر صیغه وضع المثلث مثلانت مرفوع ایچون و ایاک منصوب ایچون و یا اعلامیده ولی کییده مجرور ایچوندر * و چونکه صیغه ضمیر بو حائل اختلافی حسبجه مختلف اولور بعضیلر توهم ایلدیلر که اعراب ایکی قسمدر * بریسی صریح جاهنی زید و رأیت زیدا و مررت زید زیرا صیغه زید کنندی حالنده در که متغیر اولمادی و حرکات مختلف اولور معانی معتوره به دلالتیچون نه که کتاب اولنده ذکر اولندی * بریسیده غیر صریح در و بو مضمیر آمده در که صیغه مختلف اولور حالات رفع و نصب و جر اختلافی حسبجه لیکن بو کلام ظاهریدر و حق سوز اولدر که مضمیرات جمله مبنیات حقیقه دندر کورمز میسن که هر بریسی انت و ایاک دن مفردات لغتده موضوع در در ا کرچه آمده معانی معتوره موجود دکدر * پس بو اختلاف معانی معتوره به دلالتیچون دکدر و بو اختلافه اعراب دیمز لر بلی بو اختلافک اختلاف اعرابیه به مشابهنی و اربو بو مضمیرک اولکی ایکی قسمک در بریسی یعنی مرفوع و منصوبی متصله و منفصله منقسم اولور و او جنبی قسم که مجرور در اول دائما متصل اولور زیرا که مجرور جاردن منفصل اولماز کرک جار حرف جر اوله و کرکسه مضاف اوله ایدمی بونده انفصاله احتیاج یوقدر اما مرفوع و منصوب بو نک خلاقیجه در که هر بریسی کنندی حاملنه متصلده اولور آندن منفصلده اولور * پس اقسام ضمیرات بشدر اول ضمیر مرفوع متصل نحو ضربت و ضربت الی آخره و بو اون ایکی صیغه در اون سکر معنی ایچون * ایکی جنبیسی ضمیر مرفوع منفصلدز انا نحن آخره و ارنجه بوده اون ایکی صیغه در اون سکر معنی ایچون * او جنبیسی ضمیر منصوب متصلدر نحو ضربنی و اننی آخره و ارنجه بوده اون ایکی صیغه در اون سکر معنی ایچون * در جنبیسی ضمیر منصوب منفصلدر نحو ایای ایاهن به و ارنجه بوده اون ایکی صیغه در اون سکر معنی ایچون * بشنجی قسمی ضمیر مجرور در و اول متصلدن غیر اولماز و آنک صیغه لر ی ضمیری منصوب متصل صیغه لر ی کیبدر مثلا کاف ضربتک و کاف مررت بک بر صیغه در نصب حسبجه مختلف و حرکت حال حاملدن معلوم اولور * فالرفوع متصل خاصه یستر فی الماضي الغائب والغائبه و فی المضارع للمتکلم مطلقا و مخاطب والغائب والغائبه و فی الصفة مطلقا و لا یسوغ المنفصل الا لتعذر المتصل و ذلك بالتقدم

اکامعطوف والموصولات واسماء الافعال والاصوات والمركبات والکنایات وبعض الظروف معطوف در بری برینه (محصول ترکیب) و قنایم اسم معربک بیا نندن واحوال واقسا مندن فارغ اولدبسه اسم مبنی نك اقسام واحکامنه شروع ایدوب بیورر المبنی یعنی مبنی ایکی قسمدر * برسی اولدرکه آنک مبنی الاصل مناسبتی اوله که حرف و فعل ماضی در اتفاقله * و فعل امر حاضر معلومدر قول اصح اوزره و جله دخی جله اولدیغی حیثیندن مبنی الاصلدر * و آنک اعراب محلی به استحقاقی مفرد موقعنه واقع اولدیغی واسطه سیله در * و مبنی نك بوقعی مضمرات و اخواتی در نه که معلوم اولوران شاه الله تعالی * و مناسبت مشابهتدن اعمدر زیرا مشابهت اولدرکه بر سنه مشترک اوله اسم مبنی ایله مبنی الاصل آره سنده و مناسبت جائز که بوجه اوزره اوله و جائز که بوجه اوزره دخی اوله نه که ظرف که مضاف اوله جله به بونده مناسبت و تعلق وار امام مشابهت یوقدر آنکی چون مناسب دیدی شابه دیدی * بکنجی قسمی مبنی نك اولدرکه اسم اوله اما ترکیده واقع اولیه زید و عمرو و خالد و الف و با و تا کی و بونلره بکزه من نه که وار ایسه اگر چه بواسماء مبنی الاصله مناسب دکلمر لیکن چونکه سبب استحقاقی اعراب ترکیبدر و بواسماده که صورت تعدادده در لر ترکیب منتفیدر * پس بونلر اعرابه استحقاقی اولماز ایددی مبنی اولور و سکونلری سکون بنایی اولور مذهب مصنف رحمه الله بودر اگر چه اکثر نحائک قولنه مخالفدر * و حکم مبنی اولدرکه آخری مختلف اولیه عوامل اختلافیه یعنی مبنی نك حکمی معربک حکمنه مخالفدر و حرکات و سکونی * مبنیات القابی ضم وقوع و کسر و وقفدر و بوالقابی حرکات اعرابه ده استعمال ایدرلر اما القاب حرکات اعرابی مبنیاتده استعمال انلزلر مثلا جانی زیده زیده مضموم دیرلر اما مننده رفع اوزره مبنی در دیمزلر * وهی یعنی اسماء مبنی به بوانواع معدوده در که مذکوردر و ظرفی بعضله قید ایددی زیر بعضی ظروف مبنیات قبیلندندر * المضموم موضع لتکلم او مخاطب او غائب تقدم ذکره لفظا او معنی او حکما و هو متصل و منفصل فالمتصل غیر المستقل بنفسه و المنفصل المستقل و هو مرفوع و منصوب و مجرور فالرفوع و المنصوب متصل و منفصل و المجرور متصل فذلک خمسة انواع * الاول ضربت و ضربت الی ضربن و ضربن و الثاني انا الی هن * و الثالث ضربت الی ضربن و انی الی انهن * و الرابع ای الی ایاهن و الخامس غلامی ولی الی غلامهن و لهن * المضموم مبتدا ماموصول و یاموصوف وضع ماضی مجهول و مستتر قائم مقام فاعلی عائددر مایه لتکلم وضع به متعلق او مخاطب اکامعطوف او غائب کذلک * تقدم ماضی معروف ذکره فاعلی و ضمیر غایبه عائددر لفظا تمیزدر و یا خود خبر کان مقدر ای لفظا کان ذکره و جله محلا مجرور نعمت غائبدر او معنی اکامعطوف او حکما کذلک وضع الخصله و یا صفتدر مایه موصول صلّه سیله و یاموصوف صفتیه خبر مبتدا و هو مبتدا عائددر مضموم متصل خبری و منفصل اکامعطوف و بوجه معطوفدر المضموم جله سنه * فالمتصل مبتدا غیر المستقل خبری و فاء حرف تفسیر بنفسه مستقله متعلق * و المنفصل مبتدا المستقل خبری و بوجه معطوفدر فالمتصل غیر المستقل جله سنه و هو مبتدا راجعدر ضمیره مرفوع خبری و منصوب و مجرور اکامعطوفدر فالرفوع مبتدا و المنصوب اکامعطوف متصل خبری مبتدا و منفصل اکامعطوف * بعض نسخده فالاولان متصل و منفصل و الثالث متصل و اقدمر و بونسخده و المجرور متصل دو شمش فذلک خمسة انواع مبتدا و خبر و فاء حرف نتیجه و یا حرف عطف و الاول مبتدا ضربت خبری بناه معلوم و ضربت بناء مجهول اکامعطوف الی

مثل * انا بن التارك البكرى بشره * عطف البيان مبتداً مضاف تابع خبر غير نعت تابع صفة مضاف اليه
 بوضع مضارع معروف ومستكن فاعلي عائد در تابعه متبوعه مفعول بوضع در وجه صفت تابع در و جائز در که
 غير صفة خبر بعد الخبر اوله و بوضع متبوعه يذوب به نحو معلوم اقسام ماضى * معروف بالله اقسامه
 متعلق ابو حفص اقسامه فاعل در هر عطف بيان در وجه مضاف اليه و فصله مبتداً عطف بانه
 راجع ضميره مضاف من البدل فصله به متعلق لفظا تميز في حرف جر مثل مجرور در آنکه انا مبتداً
 ابن خبر التارك مضاف اليه البكرى مضاف اليه بشر عطف بيان در بكرى به و بولكلام محلا مجرور در
 اضافته و جار مجرور يله خبر مبتدا در (محصول تركيب) عطف بيان بر تابع صفتن خبرى يعنى
 دلالت التلذذات متبوعه قائم معناه صفت دلالت ايلديكى كبرى و عطف بيان موضع متبوعه
 بوقيله خارج قالور بدل و عطف نسق و تأكيد حاصل عطف بيان بر تابعه كبرى كندى متبوعه ابضاح
 ايدر صفت متبوعه ابضاح ايلديكى كبرى دكل * زيرا كه صفت دلالت ايدر كندى متبوعه ذاتيه قائم
 معناه و اول ذات اول معنى سبيله واضح و ممتاز اولور غير يدين * و عطف بيان بر اسم در كه اول اسم
 سبيله آنك متبوعه واضح اولور * عطف بانه بدل كل يبنده معنى جهندن فرق زياده و اضحدر زيرا
 بدل كل مقصود بالنسبة در اما عطف بيان مقصود بالنسبة دكلدر اما لفظ جهندن ار الزنده فرق قول
 شاعر كيدر * مصراع * انا بن التارك البكرى بشره * بوتر كيده بشرى بكرى دن بدل اولمق لابق دكلدر بوحسه
 البكرى حكم سقوطه اولور دى و ما آن تركيب بويه اولور دى انا بن التارك بشره بوحده جائز دكلدر
 زيرا كه الضارب زيد قبيلنددر * پس متعين اولديكه عطف بيان اوله و البكرى حكم ساقطه اوليه
 و تركيب التارك البكرى الضارب الرجل قبيلنددر و بوقيلنددر انا الضارب الرجل زيد بونده ده زيد بدل
 اولمغه لابق دكلدر بلكه عطف بياندر * اكثر مواضعه عطف بيان و بدل كل برتر كيده جائز اولور
 برى برندن عوض مثلا جاني اخوك زيد جائز در كه زيد بدل اوله و جائز در كه عطف بيان اوله بوحصوده
 لفظ جهنده هيج مانع بوقدر * پس اكر متكلم نسبت قصدينى زيده ايدوب اخوكنى مقدمه
 و توطئه ايلديسه زيد بدل كل اولور و اكر قصد نسبتى اخه ايلديسه و مرادى زيدى ذكر دن توضيح
 اخ ايسه عطف بيان اولور بوقياس اوزره در * اقسام بالله ابو حفص عمر * المبنى مااسب مبنى الاصل
 او وقع غير مركب و حكمه ان لا يختلف آخره باختلاف العوامل والقاب ضم و فتح و كسر و وقف
 وهى المضمرات و اسماء الاشارة و الموصولات و اسماء الافعال و الاصوات و المركبات و الكناتيات
 و بعض الظروف * المبنى مبتداً ما موصول و يا موصوف ناسب ماضى * معروف و مستكن فاعلى
 عائددر مايه مبنى مفعول به الاصل مضاف اليه و جمله صلته و يا صفتدر مايه و موصول و يا موصوف
 صلته سبيله و يا صفتيله خبر مبتدا در او حرف عطف وقع ماضى * معروف و مستتر فاعلى عائددر مايه
 غير حالدر و وقع ده ضمير مستتر دن مركب مضاف اليه و جمله معطوفدر صلته و حكمه مبتداً مضافدر
 مبنى به راجع ضميره ان حرف ناصب * لا يختلف فعل نفي استقبال منصوبدر ان حرفيله آخره فاعلى
 مضافدر مبنى به راجع ضميره لام حرف جر اختلاف مجروردر آنکه العوامل مضاف اليه و مجموع
 تركيب محلا مرفوع خبر مبتدا در و جمله اسميه معطوفدر جمله سابقه القابيه مبتدا مضافدر بنايه
 راجع ضميره كه معنى مذکوردر زيرا مبنى اكا دلالت ايدر ضم خبر مبتدا در و فتح اكا معطوف و كسر
 كذلك و بوجه معطوفدر جمله سابقه به وهى مبتدا عائددر مبنياته المضمرات خبر و اسماء الاشارة

دیدی پس بوغلطی تدارک ایلدک چارذ کر بله **هو** و یکونان معرفتین و نکر تین و مختلفین و اذا کان نکره
 من معرفة فالنعت مثل بالناصبة ناصية كاذبة و یکونان ظاهرین و مضمرین و مختلفین و لا یبدل ظاهر
 من مضمر بدل الكل الامن الغائب مثل ضربته زيدا **هو** و یکونان مضارع معروف افعال ناقصه دن
 و ضمیر بارز اسمی راجعدر بدله مبدل منه معرفتین خبری و نکر تین ایا معطوف و مختلفین كذلك
 و اذا سم شرط و كان فعل شرط و مستکن اسمی تأددر بدله نکره خبری من معرفة كان به متعلق
 و یا محذوفه فالنعت مبتدأ خبری محذوف و جله جزاء شرط ای اذا كان البدل اسما نکره يقع بدلا
 من اسم معرفة فالنعت لازم له مثل معلوم بالناصبة جار مجرور انفسعا فعلنه متعلقدر ناصية آندن
 بدلدر کاذبة نعت ناصية در و مجموعی محلا مجرور در اضافتله **هو** و یکونان ظاهرین و مضمرین
 و مختلفین امرابی سابقدن معلومدر و اکامعطفو قدر و لا یبدل نئی مستقبل بناه مجهول الظاهر قائم مقام فاعلی
 من المضمر یبدل به متعلق بدل مفعول مطلق الكل مضاف الیه الاحرف استثناء من الغائب المضمر دن
 مستثنی در نحو معلوم ضربته فعل و فاعل و مفعول زيدا ضمیر دن بدلدر (محصول ترکیب) بدل و مبدل
 منه یا ایکسی بیله معرفه اولور لر و یا ایکسی بیله نکره و یا اولکی معرفه و ثانی نکره و یا امر بر عکس
 اوله پس بودرت قسم اولور بدله درت قسمدر **هو** ایدمی دردی درده ضرب ایدنجه اون آتی اولور
 ایکی معرفه به مثال بدلك درت قسمدن جائی زید احوک ضربت زيدا رأسه سلب زید ثوبه رأیت زيدا الحمار **هو**
 ایکسی بیله نکره به مثال جائی شخص رجل صالح ضربت رجلا رأسه سلب رجل ثوبه رأیت رجلا حارا
هو و مثالین مختلفین مذکور امثله دن اخذ ایدرسن مبدل منهنی درت قسم اولدن اخذ ایلکله و بدلی درت
 قسم نایدن و یا امر بر عکس ایدرسن پس اون التي قسم حاصل اولور **هو** و هرگاه که نکره معرفه دن بدل اوله
 اول نکره بی وصف ایلک لازم اولور مصنف رجه الله قنده و ضمیر قنده احسن و اولی در واجب دکدر
هو و یکونان ظاهرین یعنی بدل و مبدل منه ایکسی بیله ظاهر اولور لر و مضمر اولور لر و مختلف اولور لر پس
 بواقسامه درت اولور ایدمی بدلك درت قسمنه ضرب ایلکله اون التي قسم اولور نته که سابقا معلوم اولدی
هو ایکسی بیله ظاهره مثال بدل کله جائی زید احوک و بدل بعضده جائی القوم ثلثم و بدل اشتمالده اعجبنی
 زید علمه و بدل غلطده جائی زید جار **هو** ایکسی بیله مضمره مثال بدل کله ضربته اياه و بدل بعضده رأس زید
 ضربته اياه اول تقدیر اوزره که ضربته ضمیری زیده راجع اوله و اياه ضمیری رأسه و بدل اشتمالده علم زید
 اعجبنی هو اول تقدیر اوزره که فاعل اعجبنی زیده راجع اوله و هو ضمیری آنک علمنه و بدل غلطده شول
 برده که جار و زید مذکور اوله دیرسن رأیت اياه ضمیر اول زیده راجع اوله و ضمیر ثانی جار **هو** و مثالین
 مختلفین بوسکز مثالدن مأخوذ اولور ذکر اولان وجه اوزره سابقا و هیچ اسم ظاهر بدل کل طریقله
 ضمیر دن بدل اولماز الا ضمیر تأیدن زیر اضمیر متکلم و مخاطب تعریفده و وضوحده مرتبه اعلی ده در لر
 زیرا احرف معارف در لایق دکدر اسم ظاهر که آلحق مرتبه ده و مقصود بالنسبة در که آنک قائم مقام
 اوله بوخسه مقصود بالنسبة مقدمه و توطئه سندن آلحق مرتبه ده اولق لازم کور بو حکم خود بدل کله
 مخصوصدر که مدلول ثانی عین مدلول اول اولور ایدمی ثانیکن اولکیدن تنزلی مرتبه جوازده اولماز
 اما سائر بدلدره جائزدر که اسم ظاهر بدل اوله ضمیر متکلم و مخاطب دن زیرا که معنی مختلفدر نحو ضربتی
 رأسی بدل بعضده و حدتتی علی بدل اشتمالده و رأیتی غلامی بدل غلطده مصنفک رجه الله مثالی ضربته
 زیددر **هو** عطف البیان تابع غیر صفة بوضوح متبوعه نحو * اقم بالله ابو حفص عمر * و فصله من البدل لفظانی

كده دكدر زيرا انترده آنجلين استقلال يوقدر كه لفظ نفس وعينك واردر لفظ اكنع وابع وابع
 چونكه اجمع اليه مذكور اوله ل آنك عقبنده اولور زيرا كه معنای تا كیده اجمع نك دلالتی اقوادر
 پس آنك تقدیمی اولی و احرى اولور و بوالفاظ ثلاثه بی اجمع سز ذكرا نيك ضعيفدر * و بواج لفظك
 اراننده ترتيب اولدر كه اول اكنع مذكور اولور آنندنصكره ابع آنندنصكره ابع * نحوك بعض
 نسخهلنده لفظ ابعض ضاد مجبه اليه مذكوردر الفاظ تا كیده پس بويه اولنجه اجمع نك اوج
 اخواتی اولور نته كه كافيه نك بعض نسخه سنده واقدر * البدل تابع مقصود بماسب الى المتبوع
 دونه و هو بدل الكل و بدل البعض و بدل الاشتمال و بدل الفلظ * فالاول مدلوله مدلولك الاول والثانی
 جزؤه والثالث بينه وبين الاول ملابسة بغيرهما * والرابع ان تقصد اليه بعد ان غلظت بغيره * البدل
 مبتداً تابع خبری مقصود صفت تابع در با حرف جر * ماموصول ای العامل الذي و یا موصوف ای
 حامل نسب ماضی مجهول و مستكن قائم مقام فاعلی مآئدر مايه * الى المتبوع نسبه متعلق و جله
 صلته و یا صفتدر مايه و موصول و یا موصوف صلته و یا صفتيله مجروردر باباله جار مجرور بيه * مقصوده
 متعلق * دونه ظرف مقصود و ضمير متبوعه راجعدر * وهو مبتداً مآئدر بده * بدل الكل خبر و البعض
 و الاشتمال و الفلظ معطوفدر بری برينه * فالاول معطوفدر بدل كله مبتداً فاحرف تفسير مدلوله مبتدای
 ثانی و ضمير اوله راجعدر مدلول الاول خبر مبتدای ثانی و جله خبر مبتدای اولدر * والثانی جزؤه ای جزء
 الاول مبتداً و خبردر و الثالث مبتداً بينه ظرف ملابسة فاعل ظرف و یا مبتدادر خبری مقدم و یا
 مقدر كان نك اسمی تقدیری و الثالث ان يكون بين الاول والثانی ملابسة و جله ظرفيه یا اسميه و یا
 فليليه خبر مبتدادر بغيرهما ای بغير البعضية و الكلية صفت ملابسة در و الرابع مبتداً ان تقصد ان اليه
 منصوب مضارع و مستكن آئده انت فاعلیدر اليه ای البدل ان تقصديه متعلق بعد ظرف ان غلظت
 فعل و فاعل محلا مجرور مضاف اليه بغيره ای بغير البدل غلظت به متعلق و جله مضاف اليها ان
 تقصد الخ خبر مبتدادر (محصول تركيب) بدل برتا بعدر كه مقصوددر متبوعه منسوب اولان شیء اليه
 و متبوع مقصود دكدر بلکه تابعه مقدمه و توطئه ذكر اولشدر نته كم جانی زيد اخوك دیرسن
 مقصود نسبت مجئی در اخه و زيدك ذكری مقدمه و توطئه در اخه * تابع ذكری جميع توابعی شاملدر
 و مقصود بالنسبة قیدی عطف بالحروفدن غیرینی اخراج ابلدی و دونه قبيله بوده چيقدی * و بدل
 درت قسمدر بدل كل و بدل بعض و بدل اشتمال و بدل غلط * بدل كل اولدر كه مدلول ثانی عين مدلول
 اول اوله نته كه مثال مذكوره ذات اخ عين ذات زيددر * و بدل بعض اولدر كه ثانی جزؤه اول اوله
 نته كم دیرسن ضربت زيدا رأسه و جانی القوم نلثهم * و بدل اشتمال اولدر كه اولكى اليه ثانیك بیننده
 كایت و جزئیندن غیرى بر ملابسة اوله كر كه اولكى ثانی بی شامل اوله نته كم كلام شريفده واقدر
 * بسألونك عن الشهر الحرام قتال فيه و كر كه نانی اولی شامل اوله نحو سلب زيد ثوبه و كر كه
 بری برینی شامل اوليه نحو اعجبني زيد علمه كبی * بو قسمه بدل اشتمال تسميه سنی اول سیدندر كه
 اول كلام اجاله دلالت ایدر آخر كلامه پس كویا كه اول منزله * مشتمله در ثانی * مثلاً هر كاهكه
 اعجبني زيد ديدك بو خود معلومدر كه ذات زيد معجب دكدر پس كویا كه دیمش سن اعجبني شیء
 من زيد و بو معنی اجاله شاملدر علمی و غیر بسنی و بو تسميه جميع اقسام بدل اشتمالی شاملدر
 * و بدل غلط اولدر كه سن آتی قصد اللش و كتورمش اوله سن آنك غیرینی یا كلش و غلط ذكر
 ایلدنصكره نته كم جانی زيد جاردر برسن مرادك جانی جار ديمك ابدی ناكاه ديلك غلط ابلدی زيد

(دئدك)

و تثنیه مذکر و مؤنثی و جمع مذکر و مؤنثی؛ بو شمول و تناووا اختلاف صیغ و ضمائرله اولور پس مفرد مذکرده نفسه دیرسن و مفرد مؤنثه نفسها و تثنیه مذکر و مؤنثه معا انفسهما و قیاس نفساها دیمک ایدی لیکن هر گاهکه مثنی مثابه مضاف اوله و مضاف مضاف الیه متصل اوله لفظ مثنی که مضافدر مبدل اولور صیغه جمعه اکثر استعمالده پس نفسا هما و ظهراهما و رأیها دیمزلر بلکه انفسهما و اظهرهما و رؤسهما دیرلر * و جمع مذکرده انفسهم دیرسن و جمع مؤنثه انفسهن دیرسن * پس اختلاف صیغه لفظ نفسده اولدرکه گاه مفرد اولور و گاه جمع و اختلاف ضمیر اولدرکه ضمیری گاه مفرد مذکر اولور و گاه مفرد مؤنث و گاه تثنیه مذکر و مؤنث بر طریق اوزره * و گاه جمع مذکر و گاه جمع مؤنث و بو قیاس اوزره در لفظ عینک حالی * قسم ثانی که کلا و کلتادر تثنیه به مخصوصدر زیرا که معناسی مثنی در پس مفرددمو جمعه مستعمل اولماز و تثنیه مذکر ایچون تأکید کلاهمادر و تثنیه مؤنث ایچون کلاهمادر و باقی الفاظ مشانک غیرینه مخصوصدر * ایدی لفظ کلاده صیغه مختلف اولماز بلکه ضمیرمختلف اولور پس دیرسن اشتریت العبدکله و الجاریه کلهما و العیید کلهم و الجواری کلهن اما غیر کلاده بو الفاظدن صیغه اختلافیه اولور پس مفرد مذکرده اشتریت العیید اجمع دیرسن و مفرد مؤنثه اشتریت الجاریه جمعه دیرسن و جمع مذکر ایچون اجمعون دیرسن و جمع مؤنث ایچون جمع دیرسن باقی الفاظ بو قیاسدر * و لایؤکد بکل یعنی کل لفظیه و اجمع لفظیه و مشنقاویه تأکید اولماز الا اجزاسی اولان سنسه که اول اجزاء بری برندن آیرلمق ممکن اوله حسده یعنی ظاهرده تنه کم دیرسن اکرمت القوم کلهم و یا حکما بری برندن آیرلمق ممکن اوله تنه کم دیرسن اشتریت العبدکله بو ایکی مقامده کله و اجمع الیه تأکید فائده سی ظاهردر و هر سنسه که اجزاسی ظاهر اولیه یعنی تجزی و انقسام قبول اولیه ذکر اولان وجه اوزره آتی کله و اجمع الیه تأکید ایلک جائز دکلدر زیرا فائده سی بو قدر ایدی جائی زید کله دیمک جائز دکلدر زیرا زیدک اجزاسی حکم مجیسه نسبت متفرق اولماز پس تأکید لغو اولور * و اذا اكد المضمير المرفوع المتصل بالنفس او العين اكد بمنفصل مثل ضربت انت نفسك و اکتع و اخواه اتباع لاجمع فلا يتقدم عليه و ذکر هادونه ضعیف * و اذا اداه شرط اكد فعل شرط المضمير قائم مقام فاعلي المرفوع صفت مضمردر المتصل نعت ثانی بالنفس اكدیه متعلق او العين اكا معطوف اكد بمنفصل جواب شرط مثل معلوم ضربت فعل و فاعل انت تأکید ضربت در نفسک تأکید آخردر اكا و بوجه محلا مجرور در اضافتله و اکتع مبتدا و اخواه اكا معطوف اتباع لاجمع خبر مبتداده فلا يتقدم فعل نفی استقبال بناه معلوم و فاعل مستتر ماضدر اکتع به و اخوا به و بوجه شرط محذوف جزادر تقدیری و اذا كان كذلك فهي لا يتقدم على اجمع و ذکر هاهبتدا مضاهدر اکتع و اخوا به راجع ضمیره دون ظرف و ضمیر اکتع به راجعدر ضعیف خبر مبتدادر و بوجه معطوفدر جمله شرطیه سابقه اولان جمله به (محصول ترکیب) چونکه ضمیر مرفوع متصلی نفسله و یا عینله تأکید ایلک استیدر اول آتی تأکید لفظی ایلک کرک ضمیر مرفوع منفصله تا کیم اكا برنوع استقلال پیدا اوله آندن صکره نفسله و یا عینله تأکید ایلک جائز اوله زیرا ضمیر مرفوع متصل جزء کله منزله در و لفظ نفس و عین انواع اهرابات قبول ایلک واسطه عینله تمام استقلال اوزره در و لایقی دکلدر بو نجابین مستقل نامی تابع نامستقل ایلک الا بروقت که اول نامستقله برنوع استقلال پیدا اوله * ضمیر مرفوع متصل دبدک زیرا که ضمیر منصوب و ضمیر مجرورده بو حال اولماز و ضمیر متصل دبدک زیرا که مرفوع منفصلده بو حکم اولماز و بو شرط لفظ نفس و عینده در لفظ کل و اخوات

جاء في زيد زيد ديدك معلوم اولدى که زيد ثانی ذکر بیه تا کید در نسبت مجھی زیدہ نحو طبق طریقہ در سہو
 یا نسیان یا تجوز طریقہ دکلدر پس زید ثانی کہ تا کید در مقرر و محکم ایلدی نسبت مجھی زید اولہ کہ
 متبوعدر * بنہ بونک کبی ہر گاہ کہ در سن جانی زید نفسہ او عینہ معلوم اولدیکہ زیدہ نسبت مجھی سہو
 و نسیان طریقہ دکلدر * بعضیہر دبدیلر کہ بوتأ کیدلہ تجوز مرفوع اولور اما سہو و نسیان بوتأ کیدلہ
 زائل اولماز * تقریر امر متبوع شمولہ آنجیلین در کہ دیدہ سن جانی القوم کلہم و یا جہون لفظ القوم اگر چہ
 شاملدر جعی اما احتمالدر کہ مراد اکثر قوم اولہ و کلہم واجعون لفظہ شمول مقرر اولدی و معلوم
 اولدیکہ مراد جمیع قوم در شوبلہ کہ هیچ کیمستہ خارج دکلدر * فالاولان ییمان باختلاف صیغہما و ضمیرہما
 نحو نفسہ نفسہا انفسہما انفسہن و الثانی للمثنی نحو کلاہما کلناہما و الباقی لغير المثنی باختلاف
 الضمیر فی کلاہ و کلہما و کلہن و الصیغ فی البواقی اجمع جماء اجمعون جمع و لا یؤکد بکل و اجمع
 الاذواجزاء بصح افتراقہا حسا و حکما مثل اکرمت القوم کلہم و اشتریت العبد کلاہم باختلاف جاء زید
 کلہ * فالاولان مبتدأ ییمان خبر مبتدأ * باختلاف صیغہما ییمان بہ متعلق و ضمیرہما ما قبلنہ معطوف
 ضمیر ل الاولان بہ ہائد نحو معلوم * نفسہ لفظا مرفوع حکایہ جانی زید نفسہ دن تقدیرا مجرور در
 اضافتہ * نفسہا معطوف در ما قبلنہ تقدیرا طفلہ انفسہما بودہ بویلہ انفسہم بودہ انفسہن بودہ بویلہ * و جائز
 در کہ بو عدد طریقہ اولہ صاحب مفصل دیدیکی کبی عدد ایسہ وقف اوزرہ موضوعدر واحد اثنان
 ثلاثہ الخ و الثانی مبتدأ للمثنی خبری نحو معلوم کلاہما تایدن بدلدر و یا عطف بیان و یا محذوف مبتدایہ
 خبر و یا خبر تایدن مبتدایہ * کلناہما کامعطوف و الباقی مبتدایہ لغير المثنی خبر مبتدأ باختلاف الضمیر فعل مقدرہ
 متعلق فی کلاہم اختلافہ متعلق و کلہا و کلہم و کلہن کلاہم بہ معطوف در تقدیری و الباقی بکون لغير المثنی مع
 اختلاف الضمیر فی کلاہ او بتعین لغير المثنی فی کلاہ و یا خود انما تميز باختلاف الضمیر فی کلاہ الخ و الصیغ جرلہ
 ضمیرہ معطوف در فی البواقی اختلاف مقدرہ متعلق ای باختلاف الصیغ فی البواقی * اجمع جماء اجمعون
 جمع * اجمع جماء مبتدأ محذوفہ خبر لدر تقدیری ہی اجمع الخ * و جائز در کہ ہر بریسی بدل بعض اولہ
 البواقی دن پس مجرور اولور و لا یؤکد فعل نفی استقبال بناہ مجهول بکل متعلقدر لا یؤکد بہ و اجمع کا
 معطوف الاحرف استثناء و اجزاء قائم مقام فاعلی در لا یؤکدک * بصح افتراقہا فعل و فاعل و ضمیر اجزایہ
 راجعدر حسائیمیر و یا حال و مفعول مطلق مضای حذف ایدوب مضاف الیہی ریندا قامت الیملکہ ای افتراق
 حس او حکما معطوف در حسانہ و جلہ اجزایہ نعتدر و استثناء مفرغدر کہ مستثنی منہ مذکور دکلدر تقدیر
 کلام و لا یؤکد بکل و اجمع شی * الاذواجزاء من حیث الحس او حال کون الافتراق حسا نحو معلوم اکرمت
 القوم فعل و فاعل و مفعول بہ و کلہم قومی تا کید و جلہ محللا مجرور در اضافتہ و اشتریت العبد کلاہم اکرمت اقوم
 کلہم کیدر امر ایدہ بخلاف جاء زید کلاہم مبتدای محذوفہ خبردر (موصول ترکیب) تا کید ایہی قسمدر *
 بریسی تا کید لفظی در کہ لفظ اولک تکریردر نہ کم در سن جانی زید زید بونکرار جمیع الفاظہ جاریدر
 او لا حرفدہ ان ان زیدا قائم فعلدہ او لور ضرب ضرب زید * جلہ دہدہ او لور ضرب زید ضرب زید
 اسمدہ او لور نہ کہ مرور ایلدی بو مقامدہ مراد تا کید دن قسم اسمہ اولان تا کیددر زیر بحث قسم
 اسمدہ در * تا کیدک بکنجی قسمی معنویدر اولدہ بر نتیجہ مخصوص افظلہ در کہ تعیین اولشد و غیر لفظی
 اکا قیاس الیک اولمازوی ہی یعنی اول الفاظ مخصوصہ بو ذکر اولدہ جق الفاظدر یعنی نفس و عین
 افظلدر آخرہ و ارنجہ و بوا یکسی یعنی نفس و عین عام و شاملدر جمیع اقسامی یعنی مفرد مذکر و مؤنثی

(و تثنیہ)

عمر و ك زیدله ارتباطی یوقدر تأخیر اولغه صالح اوله آئدن پس رفع ذاهب واجب اولدیکه عمرو مؤخر مبتدا و ذاهب مقدم خبر اوله و بوجه مازید بقائم او قائما جله سنه معطوفندر * و انما يجوز یعنی بوترکیب جائزدر بونگ بریله که یغضب بحسب ظاهر صله موصوله معطوفندر که یطیردر وصله ده موصوله راجع ضمیر وار و یغضب زبده یوقه الذی به راجع اوله پس لایق بوایدیکه بوترکیب جائز اولیدی * اما سبب جواز بودر که بوقاهه سیببدر فاه ماطفه دکدر پس بوجه تدن جائز اولدی بعضیلر دیدیلر که فاه سیببده فاه ماطفه در تقدیر کلام بوترکیبده بویله در یغضب من طیرانه ئید پس معطوفده ضمیر مقدر اولور * و اذا عطف یعنی ایکی مختلف ماملک معمولنه بر حرف عطفله بر نسنه بی عطف المثلک جائز دکدر زیر احرف عطفده اول قوت یوقدر که ایکی مختلف ماملک قائم مقامی اوله پس جائز دکدر که دیده سن ان زیدا فی الدار و عمرو الحجره تا کم عمرو معطوف اوله زیده و حرف عطف قائم مقام ان اوله عمل نصبده و الحجره معطوف اوله داره و حرف عطف قائم مقام فی اوله عمل جرده * اما اگر بر حرف عطفله ایکی نسنه بی بر ماملک ایکی معمولنه عطف ایدر جائزدر نحو کان زید قائما و عمرو قاعدا و ان زیدا فقیر و عمرو غنی زیرا که بر حرف عطف بر ماملک قائم مقامی اولش اولور ایکی عملده و بونده خلاف یوقدر * اما فراه طوتمشدر که بر حرف عطف ایکی ماملک قائم مقامی اوله عملده پس آنک قنده ایکی مختلف ماملک ایکی معمولنه عطف المثلک مطلقا جائزدر * اما سیویه قنده اصلا جائز دکدر * اما بعضی نحو یلر دیشلر در که اگر بر ماملک معمولی مجرور اوله و بر ماملک معمولی منصوب و یا مرفوع اوله و مجرور مرفوع و یا منصوب اوزرینه مقدم اوله معطوفده دخی بویله اولور سه یعنی بومعنی رعایت اولور سه عطف جائزدر نحو فی الدار زید و الحجره عمرو و احرف جرک قائم مقامی اولور جرده و قائم مقام ابتدا اولور رفته * ینه بونگ کبی جائزدر ان فی الدار زید و الحجره عمرو و او قائم مقام فی در جر جرده و قائم مقام ان در نصب عمرو ده * بویله عطفی تجویز ایدنلرک متمسکی اولدر که کلامده بونجیلین تراکیب چوق واقع اولور پس مناسب اولان اولدر که بوصولی که چوق واقع اولور جائز طو توب تاویل ایلدهم اول قاعده دنکه قیاس اقتضای ایدر که بر حرف عطف ایکی ماملک قائم مقامی اولماز دبو بوصولی استثناء ایدر مصنف قنده ده بوقصیل مختاردر * التوکید تابع یقرر امر المتبوع فی النسبة او الشمول و هو لفظی و معنوی * فاللفظی تکریر لفظ الاول مثل جانی زید زید و یجری فی الالفاظ کلها و المعنوی بالفاظ محفوظه و هی نفسه و عینه و کلاهما و کله و اجمع و اکتع و اتبع و ابصع * التوکید مبتدا تابع خبری یقرر مضارع معروف و مستکن فاعلی عائددر تابعه امر المتبوع مفعول به فی النسبة متعلقدر یقرر به او الشمول اکا معطوف و هو مبتدا عائددر نوکیده لفظی خبری و معنوی اکا معطوف فاللفظی مبتدا تکریر لفظ الاول خبری مثل معلوم جاء ماضی معروف فی مفعول به زید فاعلی و زید تا کید * و یجری مضارع معروف و مستکن فاعلی عائددر تا کید لفظی به فی الالفاظ یجری به متعلقدر کلها تا کید الفاظدر و المعنوی مبتدا بالفاظ خبری محفوظ صفت الفاظدر و هی مبتدا عائددر الفاظه نفسه خبر مبتدا و عینه اکا معطوف و کلاهما و کله و اجمع و اکتع و اتبع و ابصع (محصول ترکیب) تا کید بر لفظ تابعدر که ثابت و مقرر ایلر کنددی متبوعنک امرنی و حالنی نسبتده و یا شمولده مثلا هر کاهکه دیر سن جانی زید و مجی زیده نسبت ایلر سن احتمال ایدر که جاء صاحبی زید اولیه بلکه اوغلی و یا قولی اوله و نسبت مجی زیده سهوا و یا نسیبانا و یا خود تجوز طریقله اوله و هر کاهکه

ایده را بخود جائز دکدر مثالی ضربت انا وزید بونده زید معطوف در اول ضمیر متصل اوزره که
 منقوی اولشدر بو منفصله ضمیر منفصله معطوف دکدر والا لازم کلور دیکه زید ضمیر متصلی
 تا کید ایدیدی بوايه ظاهر البطلاندر و منفصله تا کیدی ترك ايلك جائز دکدر مکرّم ضمیر متصله
 آنک اوزرینه معطوفک اراسنه بر فاصله واقع اوله بوتقدیرجه منفصله تا کیدی ترك ايلك جائزدر
 مثالی ضربت اليوم وزید کویا که بو فاصله واسطه سیله ضمیر متصله نو ما استقلال کدی * پس ترك
 تا کید جائز اولدی طول کلام واسطه سیله * و هر کاهکه ضمیر مجرور اوزرینه برشی عطف اولسه
 اعاده جار لازمدر اگر حرف واکر اسم نحو مررت بک و بزید و به و بزید اما جائز دکدر بک و زید
 و به و زید زبرا ضمیر مجرور جزء کلمه منزله در * پس اگر اعاده جار ایلمه ر جزء کلمه مستقلی
 عطف ايلك لازم کلوردی بوايه جائز دکدر اسمده حال بوله در مثلا جانی فلامک و غلام زید
 دیرسن جانی غلامک وزید دیمزن * و المعطوف فی حکم المعطوف علیه و من ثمه لم یجز ما زید بقائم
 اوقائما ولا ذاهب عمرو الالرفع * و انما جاز الذی بطیر فیغضب زید الذباب لانها فاه السبیه و اذا عطف
 علی عاملین مختلفین لم یجز خلافا للفراء الا فی نحو فی الدار زید والحجره عمرو خلافا لسیویه *
 و المعطوف مبتدا فی حکم المعطوف علیه خبری و من حرف جر سببی لم یجزه متعلق ثمه مجروردر
 من ایله اشارتدر معطوف معطوف علیه حکمنده اولدیغنه لم یجز فعل جمده مطلق بناه فاعل فی حرف
 جر مامشابه لیس زید اسمی بقائم خبری اوقائما اکا معطوف ولا ذاهب مقدم خبر عمرو مؤخر مبتدا
 و جله معطوفدر جله مقدمه به * الا حرف استثناء و استثناء مفرغدر الرفع فاعلی لم یجزدر و ما زید
 جله سی مجروردر فی حرفیله تقدیری و لاجل ان المعطوف فی حکم المعطوف علیه لم یجزشی من الاعراب
 فی ذاهب فی ترکیب ما زید بقائم اوقائما ولا ذاهب عمرو الالرفع * و انما کلمه حصردر جاز ماضی
 معروف الذی موصول بطیر مضارع مرفوف و مستتر فاعلی مآئدر الذی به و جله صله سیدرو موصول
 صله سیله مبتدا فیغضب مضارع معروف زید فاعلی الذباب خبری مبتدا خبریله فاعل جازدر لام حرف
 جر ان حرفدر حروف مشبهه بالفعلدن و هاسمی مآئدر فیغضب فاسنه و فاه خبر ان در السبیه مضاف الیه *
 ان اسمیله و خبریله مجروردر لامه جار مجرور یله متعلقدر و انما جازیه تقدیری ما جاز هذا التركيب الالکونها
 فاه السبیه * و اذا اسم شرط عطف فعل شرط و مستکن قائم مقام فاعلی مآئدر اسمه علی عاملین متعلقدر
 عطف به مختلفین نعمت عاملین در لم یجز جزاء شرط و مستکن فاعلی در عطف به مآئد خلافا مفعول مطلق للفراء
 اکا متعلق الاحرف استثناء و استثناء مفرغدر ای لم یجز المعطف فی ترکیب ما الا فی مثل هذا التركيب *
 فی حرف جر نحو مجروردر آنکله فی الدار زید خبر و مبتدا و جله محلا مجرور مضاف الیه و الحجره داره
 معطوف عمرو زید معطوف خلافا لسیویه خلافا لفراء کیدر (محصول ترکیب) معطوف معطوف
 علیک حکمنده در یعنی اول نسنه که معطوف علییه و اجبدر و یا متمنندر معطوفده و اجب و متمنندر پس اگر
 بر جله بی بر جله به عطف ایلسه که خبر مبتدا در معطوفده بر مآئد لازمدر که مبتدا به راجع اوله نه کم معطوف
 علیه ده لازمیدی مثالی زید قام ابوه و ذهاب اخوه کیدر معطوف معطوف علیک حکمنده اولدیغنی ایچون
 ما زید بقائم اوقائما و لا ذاهب عمرو ترکیبنده جائز دکل الالرفع ذاهب * زیرا اگر مجرور اولسه و یا
 منصوب زیدک خبرنه معطوف اولوردی و عمرو ذاهبک فاعلی اولوردی * پس بوتقدیرجه لازم
 کلور دیکه ذاهب و عمرو زیددن خبر اوله تقدیری ما زید بذاهب او ذاهبا عمرو و شک یوق که ذهاب

پس بوجه تدن لازم اولديکه وصف باب هذا براسم جنس معرف باللام حقيقته دال اوله تا اول
 نسنه که مقصود در حاصل اوله بوجه تدنکه مقصود و وصف باب هذا دن ازاله ابهام و بيان حقيقته در ضعيف
 اولدی مررت بهذا الايض زيرا که ابيض اکر چه معرف باللام در اما حقيقت مشار اليه دلالت اليز
 و مختلف حقايقه محتملدره اما مررت بهذا العالم خوبدر زيرا عالدين معلوم اليلک اولور که مشار اليه
 انساندر ﴿ العطف تابع مقصود بالنسبة مع متبوعه يتوسط بينه وبين متبوعه أحد الحروف العشرة
 و سيأتي مثل قام زيد و عمرو و اذا عطف على المضمير المرفوع المتصل اكد بمنفصل نحو ضربت انا و زيد
 الا ان يقع فصل فيجوز تركه نحو ضربت اليوم و زيد * و اذا عطف على المضمير المجرور ا عبد الخافض
 نحو مررت بك و زيد ﴿ العطف مبتدأ تابع خبري مقصود صفت تابع در * بالنسبة اي بنسبة العامل اليه
 مقصوده متعلق مع متبوعه اي متبوع التابع به مقصوده متعلق در توسط مضارع معروف بينه ظرف توسط در
 و بين متبوعه ما قبله معطوف و ضمير تابعه راجع دره احد فاعل توسط در الحروف مضاف اليه العشرة
 نعت حروف در و بوجه فعليه نعت تابع در و جائز در که حال اوله مقصوده ضمير مستتر دنکه تابعه راجع در
 و سيأتي مضارع معروف و مستكن فاعل على تأنذر حروفه بر مضاف حذفه اي سيأتي ذكر معاني الحروف
 مثل معلوم قام زيد فعل و فاعل و عمرو زيد معطوف و وجهه محلا مجرور مضاف اليه * اذا ادات شرط عطف
 ماضى مجهول فعل شرط و مستتر قائم مقام فاعل على تأنذر اسمه على المضمير عطف به متعلق المرفوع صفتي *
 المتصل صفت مرفوع دره اكد ماضى مجهول و مستتر قائم مقام فاعل على راجع در مرفوع متصله بمنفصل اكد به
 متعلق و وجهه جزء شرط در مثل معلوم ضربت فعل و فاعل انا اكانا كيد در و زيد انا به معطوف و وجهه
 محلا مجرور مضاف اليه در * الاحرف استثناء ان حرف نصب يقع مضارع معروف منصوب در ان حرفه
 فصل فاعل يقع در و وجهه محلا منصوب در استثناء الغله و استثناء مفرد در تقديرى اكد بمنفصل في جميع
 الاحوال الاحال و وقوع الفصل بينهما يا خود استثناء منقطع اوله يعنى لكن ان يقع فصل فيجوز مضارع
 معروف ان يقع به معطوف تركه فاعل و ضمير تأكيده راجع در که حکما مذکور در اكا اكد دلالت ايدر مثل
 معلوم ضربت اليوم فعل و فاعل و مفعول فيه و زيد معطوف در ضمير مرفوع متصله و وجهه محلا مجرور در
 اضافته * و اذا عطف على المضمير المجرور ا عبد الخافض و اذا عطف على المرفوع المتصل اكد كيد در
 اعرايه نحو مررت بك و وجهى ما سبقن ظاهر در و زيد معطوف در بك باسنه (محصول تركيب) حرفه
 معطوف بر تابعه در که كلامه واقع نسبتله متبوعه مقصود در يعنى كلامه واقع نسبتله تابع و متبوع
 برابر مقصود در برى برندن زياده دكل تابع جميع ترابعى شاملدره * و مقصود بالنسبة قيديه نعت و تأكيده
 و عطف بيان خارج قالدی زيرا مقصود بالنسبة دكل در بلکه متبوعه ليدر * ومع متبوعه قيديه
 بدل خارج قالدی زيرا نسبتله اول مقصود در متبوعى دكل بلکه متبوعى توطئه و مقدمه سيدر نته کم
 جاني زيد اخوك ديرسين * و قيد توسط بيان واقعدر تمام حددن صكره * حروف عشره كله جكد در
 ان شاء الله تعالى مباحث حروفه مثالى قام زيد و عمرو ايمدى عمرو بر تابعه در نسبت قيامه مقصود در
 متبوعى مقصود اولديقى كى و آراينه حروف عشره نك ربسى توسط اللشدر که او در * و هرگاه که
 ضمير مرفوع متصل او زينه بر نسنه عطف اوله لازم در اول ضمير مرفوع متصلى مرفوع منفصله تأكيده
 تا کم اول متصل بومنفصل واسطه سيله نوما استقلالى پيدا اوله معطوف عليه اولغه لايق اوله و اكر
 تأكيده بومعنى افاذه الخاسه لازم كالور که براسم مستقل ضمير متصله که منزله جزء كده در عطف

و یقعدون مشابه ذلک کہ ضعیف اولہ * پس جائز اولور نہ خوب و نہ ضعیف * و المضمیر لایوصف
 و لا یوصف بہ و الموصوف اخص او مساو و من ثم لم یوصف ذواللام الایمئلہ او بالمضاف الی مثلہ
 و اما التزم و صف باب ہذا بذی اللام للابہام و من ثم ضعف مررت بہذا الابيض و حسن بہذا
 العالم * و المضمیر مبتداً لایوصف فعل فی استقبال بناءً یجہول و مستکن قائم مقام فاعلی عائد مر مضمیر و وجہ
 خبر مبتدادرہ و لایوصف بہ معطوف قدر لایوصف بہ ضمیر مضمیرہ راجع قدر و الموصوف اخص مبتداً و خبر
 او مساو اخص بہ معطوف قدر * و من ثم جار مجرور بہ لایوصف ترکیبہ متعلق قدر و اکاتعلیل در حصر
 ایچون تقدیم اولدی لم یوصف فعل جمعد مطلق ذواللام قائم مقام فاعلی الاحرف استثناء مستثنی منہ
 محذوف قدر بمنزلہ مستثنی تقدیری و من ثم لم یوصف ذواللام بشی الایمئلہ و ضمیر بمنزلہ ذی اللامہ راجع قدر
 او بالمضاف معطوف قدر بمنزلہ الی مثلہ مضافہ متعلق و ضمیر مثلہ ذی اللامہ تأییدر و اما کلمہ سی حصر در
 امر ایدن محلی بوقدرہ التزم ماضی مجہول و صف قائم مقام فاعلی باب مضاف الیہ ہذا ینہ مضاف الیہ بذی
 اللام جار مجرور بہ و صفہ متعلق للابہام التزم بہ متعلق و من ثم ضعف مررت بہذا الابيض و حسن بہذا
 العالم و وجہی سابقدن معلومدر (محصول ترکیب) مضمیر کہ اعرف معارفدر اصح قول او زرہ و صفتیک
 قائمہ سی اولان توضیحہ محتاج دکلدر * پس بونکیچون مضمیر موصوف اولماز ایددی مضمیر موصوف
 اولدیغی کی صفتہ اولماز زبر اضمیرہ معنای و صفت بوقدر کہ دلالت الیلہ برداتلہ بر معنائک قیامنہ بلکہ
 مضمیر ذاتہ دلالت ایدر ذاتلہ قائم معنایہ ذلک آنکیچون ضمیرلہ بر سنہ بی وصف الیزلر * و الموصوف
 اخص یعنی موصوف صفتدن اعرف کرک و یا مساوی کرک صفتہ و تعریفہ زبر ا صفت تابع
 موصوفدر آنکیچون مطلوبدر ایددی لایق دکلدر کم کنندی موصوفدن اعرف و اقوی اولہ * بو خود
 معلوم اولدیکہ ضمیر نہ موصوف اولور و نہ صفت و اول اعرف معارفدر قول اکثر او زرہ
 آندن صکرہ مرتبہ علم اعرفدر و علمدن صکرہ اسم اشارت و موصولدر کہ بعضیلر قندہ ایکیسی
 بر مرتبہ ددر و مبہمات قیلندندر آندن صکرہ معرف باللامدر و ہر معرفہ بہ مضاف اولان اول معرفہ نک
 مرتبہ سنددر * پس ضمیرہ مضاف اولان مرتبہ ضمیرہ ددر و علمہ مضاف اولان مرتبہ علمہ ددر
 و علی ہذا القیاس پس علی علمہ مضاف الیہ و صف ایلک اولور نحو مررت بزید صاحب عمرو و اما ضمیرہ
 مضافلہ اولماز جائز دکلدر مررت بزید صاحبک * علم اسم اشارتہ دہ موصوف اولور نحو مررت بزید
 ہذا ای المشار الیہ * موصولہ دہ موصوف اولور علم نحو مررت بزید الذی یحفظ القرآن * معرف باللامہ دہ
 علم موصوف او اور مررت بزید الابيض غیر یسنی بوکا قیاس الیہ * و چونکہ معرف باللام سائر
 معارفدن نازلرک و دوندر آنی هیچ بر معرفہ الیہ و صف جائز دکلدر الا کندینک مثلیلہ کہ معرف
 باللامدر نحو مررت بالرجل الافضل و یا کندینک مثلنہ مضافلہ کہ اولدہ مرتبہ دہ اول موصوف
 کبیدر نحو مررت بالرجل صاحب القوم * و اما التزم جواب سؤال مقدر در کہ کا نہ سائل دیر کہ
 اسم اشارت معرف باللامدن اعرفدر لاملہ معرفہ مضافندہ اعرفدر پس کرک ایدی و صف باب
 ہذا یعنی اسماء اشارات ایکیسیلہ بلہ جائز اولیدی لکن جائز ذلک الا معرف باللامہ * جواب بودر کہ
 قیاس بویلہ اولق کرک ایدی لیکن باب ہذا دہ براہام واردر کہ حقیقت مشار الیہ لفظدن معلوم دکلدر
 و بیان حقیقت و ازالہ ابہام امر مہمدر * پس کرک کم آنک و صنی بر لفظ اولہ کہ آندن حقیقت مشار
 الیہ معلوم اولہ و حقایق اشیاہ دلالت ایلین اسماء اجناسدر و تعریف اسماء اجناسدہ اصلدہ لامدر

(پس)

التثنيه والجمع لو اسند الى ضميرهما ويؤخذ لو اسند الى الظاهر * وجائز در کم کال فعل خبر مبتدای محذوف
 اوله تقدیری هو فی البواقی مثل الفعل دره ومن ثمه جار مجرور بیه حسن به متعلقدر وا کا تعلیلدر
 حسن ماضی معروف قام رجل فعل و فاعل قاعدت رجله غلانه فاعل قاعددر مضافدر رجله راجع
 ضمیره وبو کلام محلا مرفوعدر زیر فاعل حسن در ای حسن هذا التركيب لاجل کذا وضعف
 قاعدون فعل و فاعل معطوفدر کلام سابقه تقدیری ضعف قام رجل قاعدون غلانه وباضعف قاعدون
 فی قاعدون غلانه * و جاز قعود غلانه وجهی ماسبقدر معلوم وا کا معطوفدر (محصول ترکیب)
 وتوصف النكرة اسم نكرة موصوف اولی جائزدر جمله خبریه ایله زیرا جمله حکم نکره ددهدر
 نکره به صفت اولغه قابلدر لیکن معرفیه صفت اوله من * امدی جائزدر جائنی رجل ابوه عالم اما
 جائنی زید ابوه عالم جائز دکلدر * جمله خبریه ایله قید ایلدک زیرا جمله انشائیة صفت اولماز الا
 تاویلله ندمک دیرسن جائنی رجل اضربه ای مقول فی حقه اضربه یعنی مستحقدر که آنی ضرب ایلکه
 امر ایله روبر جمله که صفت اوله آندن موصوفنه مائد بر ضمیر کرک که آنی موصوفه ربط ایلده و اگر
 ضمیر اولماسه اول جمله موصوفدن اجنبی دوشر وا کا صفت اولیماز ندمک جائنی رجل زید عالم دیسک
 * و وصف شیء ایکی قسمدره بریمی اولدر کم آنی کنندی حالبله صفتبله لرنحو جائنی زید العالم و یا جائنی
 رجل عالم بلکه بونده صفت واقع اولشدر موصوفک کنندی حالبلدر * بریسیده اولدر که آنی متعلق
 حالبله وصف ایلیدر ندمک جائنی زید العالم ابوه یا خود جائنی رجل عالم ابوه وبوصورنده موصوفک
 کنندی حالی دکلدر علم بلکه متعلق موصوفک حالی در که ابوه در * ونعتک اولکی قسمی موصوفه
 اون نسنده تابعدر یعنی صفت موصوفه اون مقامده موافق کرک اوج اعرابک برنده و افرادو تنبیه
 و جمعک برنده و تأنیث و تذکیرک برنده و تعریف و تنکیرک برنده * و صفتک قسم ثانیسی موصوفه بش مقامده
 موافق کرک مصنف رجه الله ذکر ایلیدی وجه اوزره یعنی صفت موصوفه موافق کرک بشک ایکیسنده
 حاصلی اوج اعرابک برنده تعریف و تنکیرک برنده و قلان بشک حکمی فعل حکمیدر * پس ندمک فعل مفرد
 اولور فاعلی کر که مفردو کر که تنبیهو کر که جمع اولسون صفتده بوله اولور فاعلی هر نه اولور سه
 اولسون وشوبله که فعلک تذکیر و تأنیثی کنندی فاعلنه کوره اولور بووصفکده تذکیر و تأنیثی فاعلنه کوره
 اولور موصوفه کوره اولماز * پس دیرسن جائنی رجل حسن غلامه و حسن غلاماه و حسن غلانه افرادله
 ندمک فعلده مفرد ایلدرک ینه جائنی رجل حسن غلامه و حسنة جارینه و جائنی امرأة حسن غلامها و حسنة
 جارینها حاصلی فاعله کوره تذکیر و تأنیث ایدرسن موصوفه کوره دکل * ومن ثمه حسن یعنی بش
 اولکیده متعلقک حالبله وصف تابع موصوف اولوب باقیسنده فعل کی اولدیغیچون خوبدر که
 دیهسن قام رجل قاعد غلانه افراد قاعدله ندمک فعلده قام رجل قعد غلانه او بقعد غلانه دیرسن افراد فعلله اما
 ضعیفدر قام رجل قاعدون غلانه ندمک ضعیفدر قام رجل بقعدون غلانه زیرا که بقعدونده و او
 فاعلدر پس غلمان فاعل اولماز امدی تاویلله احتیاج اولندیکه و او بقعدونده علامت جمعیت فاعلدر
 ضربت تاسی کی که علامت تأنیث فاعلدر بوابسه خلاف ظاهر در زیرا وای بو معناده استعمال
 ایلك محقق دکل و بعضیلر دیدیلر که غلمان بدلدر و اودن اما بوده ضعیفدر * پس بوجهتدن بو ترکیب
 ضعیفدر • ینه بونک کی قاعدون غلانه ضعیفدر زیرا شیهدر بقعدون غلانه به اگر چه و او بقعدونده
 ضمیر دکلدر بلکه حرف اعرابدر اما قام رجل قعود غلانه جائز اولدی زیرا که قعود جمع تکسیردر

حال تابعه داخل دکدر * و نکره لوده نعتک قائده سی تخصیصدر نته که جانی رجل عالم دیر سین
 بونشکه عالم در رجلی تخصیص ایشدر جاهل اولقی احتمالندن * اما نعتک معارفده قائده سی توضیحدر
 مثلاً جانی زید التاجر دیر سن بروقده که زید ادلی ایکی کسینه اوله تاجر دیمکه زیدی ابهامدن خلاص
 ایلبه سن و تعیین قله سن * و کاه اولور که نعت مجرد ناه ایچون اولور بسم الله الرحمن الرحیم کی * و کاه
 اولور که مجرد ذم ایچون اولور اعوذ بالله من الشیطان الرجیم کی * و کاه اولور که بر معنایی تا کید ایدر که
 متبوعندن معلوم اولمش اوله نحو نفخه واحده کی لفظ نفخه دن معنای وحدت ضمناً معلوم اولدی و لفظ
 وحدتک قائده سی تا کید در انجق * و لافصل یعنی هیچ فرق بو قدر نعت مشتق اولغله و غیر مشتق اولغله بلکه
 ایکی سیده اولور و مدار صحت ذات متبوعده معنایه دلالتدر کر که مشتق اولسون ضارب و مضروب
 کی بو قسم استعمالده چوقدر بوجهندن در که چوق کسینه توهم ایلر که نعت صفات اولقی کر کدر نته کم
 حالده بویله توهم ایلدیلر که حال مشتقان اولقی کر لک و کر که مشتق اولماسون بوده ایکی قسمدر * بریمی
 اولدر کم موضوع اوله بر ذاتده بر معنایه دلالت عموم اوزره دلالت ایلمکیچون یعنی جمیع استعمالنده
 بر معنائک حصولده دلالت آندن مستفاد اوله مثل نمیی و ذومال * ابعدی نمیی دائمی دلالت ایدر که بر ذاتک قبیله
 نیمه نسبی حاصلدر و ذومالده دلالت ایدر که بر ذات صاحب مالدر * ایکنجی قسمی اولدر که بعض
 مواضعده بر ذاتده بر معنائک حصولنده دلالت ایلبه پس نعت اولغله لایق اولور و بعض مواضعده
 دلالت ایلبه پس نعت اولغله لایق اولماز مثلاً ای رجل * مررت بر جل ای رجل ده دلالت ایدر که کمال
 رجولیت معناسنه ابعدی نعت اولغله لایقدر اما ای رجل عندک دیسک لایق دکدر که نعت اوله بنه
 بونک کیدر حال رجل جانی هذا الرجل ده بونده رجل هذا دن صکره مذکور اولدی ابعدی هذا دلالت ایدر
 بر ذات مبهمه و رجل بر ذات معین و خصوصیت ذات معین منزله معین ده و ذات مبهمه پس بوجهندن
 رجل هذا به صفت اولوره بعضیلر دیدیلر که بدلدن نعت دکدر و هر برده که رجل بو معنایه دلالت ایتر صفت
 اولغله لایق دکل بوفیاس ایله در مررت زید هذا ای زید المشار الیه پس هذا بو مواضعده دلالت
 ایدر ذات زیدده بر معنایه ابعدی آنک صفتی اولور اما المبادیکی برده نعت اولماز * و توصف النکره
 بالجملة الخبریه و یلزم الضمیر و یوصف بحال الموصوف و حال متعلقه مثل مررت بر جل حسن غلامه
 فالاول یتبعه فی الاعراب و التعریف و النکره و الافراد و التثنیه و الجمع و التذکیر و التأنیث و الثانی
 یتبعه فی الخمسة الاول و فی البواقی کالفعل و من ثمه حسن قام رجل قاعد غلامه وضعف قاعدون و یجوز
 فعود غلامه * و توصف مضارع مجهول النکره قائم مقام فاعلی بالجملة اکا متعلق الخبریه صفة جملة
 و یلزم الضمیر فعل و فاعل معطوفدر یوصف النکره به و توصف مرور ایلدی مستکن قائم مقام فاعلی
 اسم راجعدر بحال الموصوف یوصف به متعلق و بحال متعلقه اکا معطوف و متعلقه ضمیری موصوفه
 راجعدره نحو مررت بر جل مرور ایلدی حسن رجه صفتدر غلامه فاعل حسن در مضافدر رجه
 راجع ضمیره فالاول مبتداً یتبعه مضارع معروف و مستکن فاعلی عائددر اوله و ضمیر متصل مفعولی
 عائددر موصوفه فی الاعراب یتبعه به متعلق و جله خبر مبتدادر * و التعریف و التذکیر و الافراد و التثنیه
 و الجمع و التذکیر و التأنیث جمیع الاعرابه معطوفدر * و الثانی یتبعه فی الخمسة اعرابی مرور ایلدی
 الاول جمع اولدر نعت خسته در * و فی البواقی مقدر یکنون به متعلقدر کالفعل خبری تقدیری و الثانی
 یکنون فی البواقی مثل الفعل فی انه یؤنث لو اسند الی المؤنث و یذکر لو اسند الی المذکر و یلحق علامة

(التثنية)

مطلقاً و فائده تخصیص او توضیح و قدیكون مجرد الشاء او الذم او التاكيد مثل نقیحة واحدة و لا فصل بین ان يكون مشتقاً او غیره اذا كان وضعه لغرض المعنی عموماً مثل نمی و ذی مال او خصوصاً مثل مررت برجل ای رجل و مررت بهذا الرجل و بزید هذا * التوابع مبتداً کل ثان خبری * باعراب سابقه مقدره متعلق من جهة ده بولیه و واحده تقدیری التوابع کل لفظ ثان معرب باعراب سابقه او یعرب باعراب سابقی ثان من جهة واحده * النعت مبتداً تابع خبری یدل مضارع معروف و مستکن فاعلی راجع در تابعه علی معنی یدل به متعلق فی متبوعه صفت معنی در و ضمیر تابعه تأنذر مطلقاً حالدر فاعل یدل دن و یا مفعول مطلقدر مضاف حذفیه ای دلالة مطلق و یا حد فتمسزای اطلقت الدلالة اطلاقاً و جله محلاً مرفوع صفت تابعدر و فائده مبتداً مضافدر نعته راجع ضمیره تخصیص خبری او توضیح اکا معطوف و قد حرف تقلیل یكون مضارع معروف و مستکن اسمی تأنذر نعته و مجرد الشاء خبری او الذم اکا معطوف او التاكيد بوده سابقه مثل معلوم نقیحة واحدة مضاف الیه محلاً مجرور رفعی حکایتله در لانی جنس ایچوندر فصل اسمی بین ظرف مضاف قائم مقام خبر لادر ان حرف نصب یكون مضارع معروف منصوبدر ان حرفیه و مستکن اسمی تأنذر نعته مشتقاً خبری او غیره ای غیر المشتق معطوفدر مشتقه اذا ظرف زمان مضافدر کنندن صکره جله به کان ماضی معروف وضعه اسمی و ضمیر غیر مشتقه راجعدر لغرض المعنی وضعه متعلق و عموماً خبر کاندر تقدیری لافرق بین کون النعت مشتقاً او غیر مشتق وقت کون وضع غیر المشتق لغرض المعنی الوصف من کونه دالاعلی مافی الموصوف فی جمیع استعمالاته مثل معلوم نمی و ذومال او خصوصاً ای فی بعض استعمالاته معطوفدر عومنه نحو معلوم مررت فعل و فاعل برجل با واسطه سیله مفعول به در ای لغت در رجل در رجل مضاف الیه و جله مضاف الیه و مررت بهذا ایله مفعول به الرجل نعت هذادر و بزید معطوفدر هذایه و هذا صفت زیددر (محصول ترکیب) توابع جمع تابعدر که منزله اسمدر در و تابع اسمی فواعل و زنی او زره جمع ایدر ل کاهل جمع کواهل و کاتب جمع کاتب کبی * اما نحو یلر اصطلاحنده هر تانیدر که کنندنک سابقیه اعراب اوله بوجهتدن ثانی دینک زیرا اول تابع اولماز * و باعراب سابقه دینک تاهر ثانی که اعراب سابقیه معرب اولیه خبر کان و خبر ان کبی تعریفه داخل اولیه * و جهة واحدة دینک تاکیم خبر مبتداً و مفعول ثانی باب علمت خارج قاله زیرا بونلر توابعدن دکدر زیرا بونلرک اعرابی سابقک جهتدن دکدر مثلاً ظننت زیداً قائماً قائماً منصوبدر مظنون اولدبغی جهتدن وزید منصوبدر مظنون فیه اولدبغی جهتدن و خبر مبتداً مرفوعدر اول جهتدن که عوامل افظیه دن مجرد در اسنادی مقتضی مسند ایچون و مبتداً مرفوعدر اول جهتدن که اول اسناد مسند الیهی اقتضایدر * و مثل جائنی زید العالم العالم ایکیسی بیله مرفوعدر در جاء فاعل اقتضای ایلدبغی جهتدن و چون عالم زیدله منهدر در آلمک لباسنی کیمشدر اول کیدبغی جهتدن سائر توابعده بوکا کوره در * النعت نعت بر تابعدر که کنندنک متبوعنده بر معنایه دلالت الیه مطلقاً یعنی اول معنائک حصولی اول متبوعده مقید دکل زمان صدور فعله آدن و یا زمان وقوعی فعله اوزرینه نه که حال مقیددر اول وجه اوزره که یکدی * پس قید اطلاق تبیه ایچوندر نعتله حال بیننده فرقه نحو جائنی زید الراكب و جائنی زید راکیا زیرا نعت دلالت ایدر زیدده حصول معنای رکوبه بلا قید که رکوب زمان مجئی ده اوله و حال دلالت ایدر حالت ایدر حصول معنای رکوبه زیدده زمان مجئی ابله مقید * پس بو طریقله نعت الیه حال بیننده فرق ظاهر اولدی اگر چه

وابا کا معطوف وجموہن و فمبری بر بنہ معطوف در * و فمک فاسندہ اوج حرکہ جائز در فم فم * و فتح
 مبتدأ الفاء مضاف الیہ افسح خبر مبتدأ در منہما افسحہ متعلق و ضمیر ضم و کسرہ راجع در و جاہ
 ماضی معروف جم فاعلی مثل نصبہ اولیجی مصدر محذوفہ صفتدر تقدیری و جاہم مجبنا مثل
 مجی ید فی الاستعمال بکونہا معربا بالحرکہ امار فعلہ اولیجی مبتدای محذوفہ خبردر تقدیری و جاہ جم علی
 وجوہ اربعمہ احدہا مثل ید مضاف الیہ وخب و دلو و عصابہ معطوف در مطلقا جاہ فاعلندن خالد
 و یا مصدر محذوفہ صفت و یا مفعول مطلق ای جاہ مثل ہذہ الکلمات المذكورہ حال کونہا مطلقا مقیدا
 بحالہ الافراد و جاہ جم مثلہا مجبنا مطلقا و اطلق اطلاقا و جاہ من مثل ید مطلقا امر ای سابق کبی در و ذو مبتدأ
 لا یضاف مضارع مجهول یعنی نفی استقبال و مستکن قائم مقام فاعلی راجع در ذویہ الی مضمیر جار مجرور بلہ
 لا یضاف یہ متعلق و جلہ خبر مبتدأ در و لا یقطع نفی استقبال بناہ مجهول و مستکن قائم مقام فاعلی عائد در ذویہ
 و بوجہ لا یضاف جلہ سنہ معطوف در (محصول ترکیب) اما الاسماء السنۃ و ائیل کتابہ معلوم اولدی کہ اسماء
 ستہ یاہ متکلمدن غیر یہ مضاف اولسہ امر ای حر و فله او لور اما یاہ متکلمہ مضاف اولسہ لبشکہ احکامی وار
 مثلا اخ و اب دہ انخی و ابی دیر سن زیر ابونرک لام الفعلی نسیا منسیا ساقط اولشدر * ایدی آخر لری حرف
 صحیح اولور و یانما سبجیون اول حرف مکسور اولق کرک و حرف یاہ مفتوح اولور و یاه ساکن نہ کہ غلامی دہ
 معلوم اولدی * اما بر د بو ابی نک لام الفعلی کہ او در یتہ دوندروب یاہ قلب ایدر و یاہ متکلمہ ادغام
 ایدر و انخی و ابی دیر * اما حی و ہنی کہ یاہ متکلمہ اضافت ایلہ سن میمون کہ بونرک آخر یدر لام الفعلی بینی
 نسیا منسیا حذفند نصکرہ مکسور ایدر سن و یابی مفتوح و یاه ساکن ایدر سن ماسبق کبی * و فوہ کہ چونکہ
 یاہ متکلمہ مضاف اولہ بو واکہ عین الفعلیدر یاہ متکلمہ ادغام اولوب فاسی مکسور اولوب فی دیر لر
 اصلی فوی ایدی لام الفعلی بوندہ ہادر زیر اجمع افواہ کلور لیکن لام الفعلی نسیا منسیا محذوف اولشدر
 اکثر لغت بود کہ ذکر اولدی اما بعض لغتہ فی دیر لر زیر اضاقتدن قطع ایدنجدہ و اومیہ ابدال اولور کہ
 ایکسی بلہ مخرج شفہ دندر واکر میہ قلب اولیوب اعراب و او اوزرہ جاری اولسہ الفہ قلب اولوب
 تویلہ ساقط اولور دی و کلمہ معربہ بر حرف اوزرہ قالور دی بو ایسہ جائز دکل و چونکہ قطع اضافت
 حالتندہ فم دیر لر حالت اضاقتندہ یاہ متکلمہ فی دیر لر و چونکہ بو اسماء خسہ بی اضاقتدن قطع ایدر
 حرکاتہ معرب اولور لر اخ و اب و جموہن و فم دیر لر اخ و اب یدوم کبی در تشبہ لری اخان و ابان کلور
 و جعلری اخون و ابون کلور اخا و ابادہ کلور عصا کبی مطلقا تشبہ لندہ اخوان و ابوان کلور اخ و اب دہ
 کلور تشدیدلہ * و فم دہ فانک قمی افسح در ضم و کسرہ دن * و حمدہ بر نیچہ لغت دخی و اردر * بریسی بدکیدر
 اعرابہ کر کہ یاہ متکلمہ غیر یہ مضاف اولسون جک و جک و جک کبی و کر کہ یاہ متکلمہ مضاف
 اولسون نحو حی و کر کہ یہ اضاقتدن مقطوع اولہ نحو حی و جاو حی * ایکنجیسی مہوز الآخردر
 خب کبی نحو جٹک و جٹک و جٹک * او جنجیسی اولدر کہ آخری و او ماقبلی ساکن اولہ داو کبی نحو
 جوک و جوک و جوک * در دنجیسی عصا کبی در حالت اضاقتندہ و افرا ددہ نحو ہذا جاو جاک و رأیت
 جاو جاک و مررت بجاو جاک * ہن ددہ بر لغت داخی وار مذکور دن غیر یہ بد کبی نحو ہذا ہنک
 و رأیت ہنک و مررت ہنک و ہذا ہن و رأیت ہنا و مررت بہن اسماء ستہ دن ذو کلمہ سی ضمیرہ مضاف
 اولماز مطلقا نہ متکلمہ ضمیر نہ ونہ غیرہ اضاقتدن مقطوع دہ اولماز * زیرا اسم جنسہ صفت اولماز
 الابریشہ اضاقتلہ * التوابع کل ثان باعراب سابقہ من جمہ و واحدہ * العت تابع بدل علی معنی فی متبوعہ

(مطلقا)

برذاتکه کرز لفظیله مسمی و ملقبدر دیمک اولور * امدی بومسماک اسمہ اضافتی قبیلنددر مسماک
 مسماہ اضافتی قبیلندن دکل ﴿ و اذا اضیف الاسم الصحیح او الملحق بہ الی یاء المتکلم کسر آخره والیاء
 مفتوحة او ساکنه فان کان آخره الفاتیث و هذیل تقلبها لغیر الثنیة یاء فان کان یاء ادغمت وان کان واو او
 قلبت یاء و ادغمت و قمت الیاء لساکنین ﴿ اذا ادات شرط اضیف ماضی * مجهول فصل شرط
 الاسم قائم مقام فاعلی الصحیح صفة اسم در او الملحق بہ اکامعطوف وبه الملحقه متعلق و ضمیر صحیحہ
 راجعدره الی یاء المتکلم اضیف بہ متعلقدره * کسر ماضی * مجهول آخره ای آخر الاسم قائم مقام فاعلی
 و جله فعلیه جواب شرط والیاء مبتدا مفتوحة خبری اوسا کنة اکامعطوف * فان حرف شرط
 کان فعل شرط آخره ای آخر المضاف الی یاء المتکلم اسم کان دره * الفاخبری ثبت مضارع معروف
 و مستکن فاعلی و جله جزاء شرط و هذیل مبتدا تقلب مضارع معروف و مستتر فاعلی ما ندر هذیلہ
 و ضمیر مفعول بہ لغیر الثنیة جار مجرور بله مقدره متعلق حالدر تقلب مفعولندن یاء مفعول ثانیدر تقلب تک
 تقدیری و هذیل من قبائل العرب یجعل الالف حال کونها کائنة لغیر الثنیة یاء * وان کان سابق کبیر
 و مستتر اسمی ما ندر آخره یاء خبری ادغمت ماضی * مجهول و مستکن قائم مقام فاعلی ما ندر یاء و جله
 جزاء شرط وان کان واو اجله شرطیه قلبت یاء جله * جزایه و ادغمت معطوفدر قلبته و قمت الیاء
 لساکنین بوده قلبته معطوفدر تقدیری وان کان آخر المضاف الی یاء المتکلم واو اجعل الواو یاء و ادغمت الیاء
 و قمت یاء المتکلم لساکنین (محصول ترکیب) بر اسمک یاء متکلمه مضاف اوله آنک حرف
 آخری یا حرف صحیح اوله یا حرف صحیحہ ملحق اوله و اول واو و یادرکه ماقبلی ساکن اوله و یجر
 تقدیر اول اسمک آخری یاء مناسب ایچون مکسور اولور نحو غلامی و ظبی و دلوی * و یاء متکلم
 بوابکی صورنده جائزدر کم مفتوح اوله غلامی کبی و جائزدر که ساکن اوله غلامی کبی لکن بعضیلر
 دیدیلرکه فحده اصلدر و بعضیلر دیدیلرکه سکون اصلدر مفصلانده ایکیسنده ده دلیلر یازمشلر * اما اگر
 یاء متکلمه مضاف اولان اسمک آخری حرف علت اوله و حرف صحیحہ ملحق اولیه الف کبی کرب
 الف ثنیة اوله غلامی و مسلمای کبی کرکسه خبری اوله عصای و رحای کبی الف ثابت اولور * اما قبیلہ
 هذیل که عربدن بر قبیلہ در تنیة الفندن غیرتی یاء قلب ایدوب عصی و ریحی دیرلر و بو حالته
 یاء ضمیر مفتوح اولور التقاء ساکنین علی غیر حده لازم کلمسون اما وقفده یاساکن اولور * اما کلمه تک
 آخری و اوویا و اولوب ماقبلری متحرک اولورسه * پس اگر یا اولورسه یاء متکلمه ادغام اولور
 نحو قاضی و مررت بمسلی کبی و یابونده مفتوح اولور و اکروا و اولورسه و او یاء قلب ایدوب
 یابی یاء ادغام ایدرلر و اوودن دوتن یانک ماقبلی مکسور ایدرلر مثل مسلمی اصلی مسلمون ایدی
 اضافتله نون ساقط اولوب اعلال ایدیلر ﴿ و اما الاسماء الستة فأخی و ابی و اجاز المبرد اخی و ابی
 و تقول حی و هنی و يقال فی فی الاکثر و فی و اذا قطعت قبل اخ و اب و هن و فم و فتح الفاء افسح منها
 و جاء حم مثل بد و خب و دلو و عصا مطلقا و جاء هن مثل بد مطلقا و ذولا یضاف الی مضمر و لا یقطع ﴿
 و اما اسمانک یا متکلمه اضافتک تفصیلیچوندر الاسماء مبتدا الستة صفتی فأخی خبر مبتدا و ابی اکامعطوف
 و اجاز ماضی * معروف المبرد فاعلی اخی یانک تشدیدیله مفعول اجاز در و ابی اکامعطوف و تقول
 مضارع معروف و مستکن که هی در ضمیر غایبه فاعلی * حی مفعول به و هنی اکامعطوف ای تقول
 فی حم حی و فی هن هنی و يقال مضارع مجهول فی یانک تشدیدیله قائم مقام فاعلی فی الاکثر ای فی قول
 الاکثر یقاله به متعلق و فی معطوفدر فی به و اذا ادات شرط قطعت ماضی * مجهول فعل شرط
 و مستتر قائم مقام فاعلی ما ندر اسماء ستیه * قبل ماضی * مجهول اخ قائم مقام فاعل و جله جواب شرط

آنک کبی متاول خبر مبتدادر مثل جرد قطیفة و اخلاق ثاب متاول امر ابده ماقبلی کبدر (محصول ترکیب) موصوف صفتنه مضاف اولماز زیرا ذات موصوف صفتیله حقیقتده برشیدر پس شیء نفسنه اضافت اولقی لازم کلور آندنصرکه امر ابده صفت موصوفه تا بیدر ایمدی اکر مضاف الیه اولسه دائم مجرور اولوردی و امر ابده موصوفه متابعت متصور اولمازدی صفتده موصوفه مضاف اولماز ذاتی بر اولدیغیچون ودخی صفت موصوفه امر ابده تابع اولقی کرک و موصوفدن متأخر اولقی کرک پس کندی موصوفنه مضاف اولماق کرک و الامقدم اولوردی موصوفدن متابعت متصور اولمازدی و نیجه مثال وار کلام عربده که ظاهرا اضافت موصوف الی صفتده در تاویله محتاجدر بوجهتندر که آنره اشارت ایدوب بیورر و مسجد الجامع تقدیری مسجد الوقت الجامع در زیرا جامع مجده صفت اولدیغی کبی وقتده صفت اولور و بوتز کیده وقتک صفتدر که مسجد وقتده مضاف اوله و وقت جامعله موصوف اوله * پس موصوفک صفتنه اضافتی قبیلندن اولماز بوکه قیاسدر جانب الغربی تقدیری جانب المکان الغربی و صلوة الاولی تقدیری صلوة الساعة الاولی در و بقلة الحفانک تقدیری بقلة الحبة الحفاندر * و بر نیجه مثال وار کلام عربده که ظاهرا اضافت صفت الی الموصوف قبیلندنر که تاویله محتاجدر نحو جرد قطیفة و اخلاق ثاب زیرا که اصلده جرد صفة قطیفة در و اخلاق صفة ثاب در ای قطیفة جرد و ثاب اخلاق دیمکدر تاویل بویه در که جردی و اخلاقی موصوفلرندن معری استعمال ایلدیلر شویله که بونلرده ابهام واقع اولدی زیرا جرد حوی دو کیش نسنه به و اخلاق اسکی به دیرلر و چونکه ابهامی رفع ایلک دیلدیلر هر برینی کندیه موصوف اولغه لایقنه مضاف ایلدیلر اگرچه بو اضافت حینده موصوفیت قصد ایلدیلر همان ابهامی رفع ایلک قصد ایلدیلر ایمدی بو طریقله اضافت صفت الی الموصوف اولماز و لایضاف اسم مماثل للمضاف الیه فی العموم و الخصوص کلیت و اسد و حبس و منع لعدم الفائدة بخلاف مثل کل الدراهم و عین الشیء فانه یختص و قولهم سعید کرز و نحوه متاول * و لایضاف مضارع مجهول اسم قائم مقام فاعلی مماثل صفت اسم در للمضاف الیه مماثله متعلق فی العموم بوده و الخصوص اکامعطوف کلیت مبتدای محذوفه خبر در ای هو کلیت دیمکدر و اسد اکامعطوف و حبس و منع عدم الفائدة لایضاف به متعلق بخلاف مبتدای محذوفه خبر در ای هذا بخلاف کل مضاف الیه حکایتله رفعی جائزدر الدراهم مضاف الیه و عین الشیء کل الدراهم کبدر امر ابده فانه فاه حرف تعلیل ان حرفدر حروف مشبیه بالفعلدن وهاء اسمی مآذدر مثل کاه و عینه یختص مضارع معروف و مستتر فاعلی مآذدر مثل کاه و عینه و جمله خبر ان در و قولهم مبتدأ و ضمیر نحو یلره راجعدر و سعید مبتدای محذوفه خبر در ای هذا سعید و کرز مضاف الیه و بوجه محللا منصوب مقول قولدر و نحوه اکامعطوف متاول خبر مبتدادر (محصول ترکیب) بر اسم که بر اسمه مشابه و مماثل اوله عمومده و خصوصده بری برینه اضافتی جائز دکدر اعینده لیث و اسد کبی و معانی و اجوائده حبس و منع کبی زیرا بو اضافتک هیچ قائده سی یوقدر و اول نسنه که مقصوددر لفظ مضافدن مفهوم اولور اضافتدن قطع نظر پس اضافت لغو اولور عامک خاصه اضافتی بونک خلاقیجه در نحو کل الدراهم و عین الشیء و نفس زید بو اضافتله عام تخصیص کسب ایدر ایمدی اضافتک قائده سی اولور * و حربک سعید کرز و زید بطبة و عمرو قفة دیدکری ظاهرا انی کوستر که ایکی لفظ عموم و خصوصده متساوی اوله ل و بر نسنه نک علمی اوله ل بری برینه اضافتی جائز اوله جواب بودر که بونک کبیلر متاولدر که مراد لفظ اول دن که مضافدر ذات مسمی در و مراد لفظ نایدن که مضاف الیه در نفس لفظدر پس سعید کرزک معنایی بودر که

(بر ذاتکه)

تخصیص معرفه یه ده مضاف اولسه بوجه دندرکه حسن الوجه نکره اولور ونکره یه صفت اولور معرفه یه صفت اولماز * پس مررت برجل حسن الوجه جائزدر امازید حسن الوجه جائز دکدر زیرا نکره معرفه یه صفت اولماز * و جاز الضارب یاز بدیعنی بو ترکیب جائزدر زیرا تخفیف حاصلدرکه نونک حذفدر الضارب ان دن و الضاربون دن نون تنبیه و جمع اسم فاعلده واسم مفعولده و صفت مشبهه ده . کاه اولور که مفرده اولان حرکت و تنویندن عوض اولور ضارب ان و ضاربون * و کاه اولور که حرکتدن عوض اولور انجق الضارب ان و الضاربون کی که اگر تنویندن عوض اولسیدی الف و لامه جمع اولماز دی و کاه اولور که بالکز تنویندن عوض اعتبار ایدرلر نحو ضاربا زید و ضاربون زید * اما الضاربا زیده چونکه نونک الف و لامه اجتماعی اعتبار ایدرلر حرکتدن عوض اولور * اما چونکه اضافت سببیه نونک حذفنی اعتبار ایدرلر تنویندن عوض اولور الضارب زید متمنع اولدی زیرا بواسفقت لفظیه دن هیچ تخفیف حاصل اولماز زیرا ضارب دن تنوین الف و لام واسطه سببیه دو شمشدر اضافتله دکل * اما فرأ نحوی دیرکه الضارب زید جائزدر زیرا که اول ضاربی اضافت ایدلیر زیده و تنوین اضافت سببیه دوشدی و ضارب زید اولدی و چونکه ضاربی تعریف الیک مراد ایدلیر الف و لام کتوروب الضارب زید اولدی * اما جمهور قولی اصحدر زیرا الف و لام ضاربک اولنده در پس آنک اعتباری اضافتدن مقدم اولمق کرکدرکه آخرده ظاهر در بویه اولنجه اضافتک تخفیف فائده سی اولماز * و ضعف الواهب المائة الهجان الخ قیاس بوایدیکه بو ترکیب جائز اولمیدی زیرا که و عیدها ما به معطوفدر پس مضاف که الواهب در مقدر اولور ایدمی تقدیری الواهب عبدهادر و بواسفارب زید کیدر اضافتک فائده سی اولما مقده لیکن چونکه مضاف ذکر می معطوفده مقدر در تبعیتله ملفوظ دکل حالبوکه تابعده بعض نسنه جائز اولور که مبتوعده اولماز بو جهتدن و عبدهایی عطف الیک الواهبک معمولنه جائز اولدی ضعفله * و اما جاز الضارب الرجل جواب سؤال مقدر در کانه دینلدی الضارب الرجل ترکیبی جائز اولدی تخفیف منتفی ایکن زیرا تنوین لامه ساقط اولدی اضافتله دکل جواب و بررکه قیاس جائز اولماق ایدمی لیکن جائز اولدی حالله قول مختاره الحسن الوجه ده که وجه مجروردر اضافتله که تخفیفی مفیددر ضمیر حذفله فاعلدن زیرا اصلی الحسن و جمه ایدمی * وجه جل اشترأ کدر مضاف صفت و مضاف الیه اسم جنس معرفه باللام اولمقده * و الضاربک معطوفدر الضارب الرجل یعنی لضاربک و الضاربک و الضاربک ضاربک به جل اولنوب جائز اولدی شول کسنه نک قولی اوزره که لضاربک و غیر یسی مضاف اوله و کاف محل مجرور مضاف الیه اوله . وجه جل اضافتدن اول تنوینک حذفده در اضافت ایه مقدر تنوینک حذفله تخفیف فائده ایدر زیرا ضمیر اتصالیه ساقط اولان تنوین لام و اضافتسنر یعنی لام و اضافت اولما یحک تنوین مقدر اولور پس اضافت اعتبار اولیجک تقدیردن ساقط اولور اوله لفظده تخفیف حاصل اولور حکما زیرا مقدر ملفوظ کی در * و لا یضاف موصوف الی صفته ولا صفة الی موصوفها و مثل مسجد الجامع و جانب الغربي و صلوة الاولى و بقلة الحمقاء متأول و مثل جرد قطیفة و اخلاق ثاب متأول * و لا یضاف فعل نفی استقبال بناه مجهول موصوف قائم مقام فاعلی الی صفته لا یضاف به متعلق و ضمیر موصوفه راجعدر و لا صفة معطوفدر موصوفه الی موصوفها یسه لا یضاف به متعلق و ضمیر صفته راجعدر مثل مبتدأ مسجد الجامع ترکیب اضافی حکایه مرفوع اوقنور و جانب الغربي اکامعطوف و اعرا بده آنک کیدر و صلوة الاولى بوده سابق کیدر و بقلة الحمقاء بوده

زیرا که نکره به اضافت مضافه تخصیص افاذه ابر بصورتده ایسه مضاف معرفه در پس اضافت بی قائده اولور * اما کوفیلردن بر طائفه اعدادده که اضافت کندی میرته مضاف اوله و میر لام تعریفله معرف اوله اول اعدادی لام تعریفله معرفه قلی جائز طو تمشلردر نحو الثلاثة الاثواب والاربعة الرجال کبی لیکن بوخلاف قیاسدر واستعمال فصحا به مخالفدر زیرا که آنر ثلاثة الاثواب و اربعة الرجال استعمال ایلدیلر * والفظیة ان تكون صفة مضافة الی معمولها مثل ضارب زید وحسن الوجه ولا تقید الانتحقیقا فی اللفظ ومن ثمه جاز مررت برجل حسن الوجه و امتنع زید حسن الوجه * و جاز الضاربا زید والضاربو زید و امتنع الضارب زید خلافا لفراء * و ضمه الواهب المائة الهجان و عبدها و انما جاز الضارب الرجل جلا علی المختار فی الحسن الوجه * والضاربك وشبهه فین قال انه مضاف جلا علی ضاربك * والفظیة مبتدا ان حرف نصب تكون فعل ناقص مستکن اسمی تأددر اضاقة صفة خبری مضافت صفة در الی معمولها مضافته متعلق و ضمیر صفته راجعدر و جله خبر مبتدا مثل معروف ضارب زید صفت مضاف الی معمولها یعنی مفعولها و حسن الوجه اكا معطوف و مجموعی محلا مجرور مضاف الیه در * و لا تقید فعل نقی استقبال مستکن فاعلی تأددر اضافت لفظیه به الاحرف استثناء تحقیقا مفعول به زیرا بو استثناء مفرقدر علی حسب العوامل معرب اولور * فی اللفظ اكا متعلق اولور من حرف جر سببی ثم محلا مجروردر آنکله اشارتدر که اضافت لفظیه تخفیفدن غیری نسته افاذه الحدیکنه جار مجرور یله بوندن صکره فعله متعلقدر * جاز ماضی * معروف و مررت فعل و فاعل و برجل مفعول به حسن الوجه صفت رجل در و بوکلام محلا مرفوع فاعل جازدر ای جاز هذا التركيب * و امتنع زید حسن الوجه جازیه معطوفدر و امر ابده آنک کبی در * و جاز الضاربا زیدو الضاربو زید و امتنع الضارب زید مجموعک و جیبی ظاهر در ماضی قن * خلافا مفعول مطلق و یا مصدر محذوفه صفتدر و یا امتنع فاعلندن حالدر تقدیری خواریه خلافا و یا امتنا ما مخالفا و یا امتنع ان بقول جاز الضارب زید لهدم التحفیف حال کون هذا القول مخالفا لقوله حیث اجاز هذه الاضافة للفراء اكا متعلق و ضمه ماضی * معروف الواهب المائة مضاف الیه الهجان صفت مائقدر و یا مضاف الیه در مائه * دخول لام عدد مضافه کوفیلر قنده جائزدر و عبدها معطوفدر مائه به و ضمیر مائه به تأددر و اضافت ادنی ملبسه ایچوندر و بوترکیب محلامرفوع فاعل ضعفدر ای ضعف هذا التركيب بوشعراک اولی معلوم دکدر که الواهب تک امر ای ظاهر اولیدی و انما کلمة حصردر جاز الضارب الرجل و جیبی ظاهر در * جلامفعول مطلق ای جل جلا و یا مفعول له و عاملی مقدردر و انما قلنا جاز الضارب الرجل للحمل علی کذا و یا عاملی ملفوظدر که جازدر اگر آنکله مصدر مجهول مراد اولور سهه علی المختار جلا لفظنه متعلق فی الحسن الوجه مختاره متعلق و الضاربك الضارب الرجل به معطوفدر و شبهه به اكا معطوفدر فی حرف جر من موصول و یا موصوفدر قال ماضی * معروف و مستکن فاعلی تأددر من اسمندانه مضاف مقول قولدر و انه ضمیری تأددر و الضاربك به و جله صله و یا صفتدر منه موصول صله سیله و یا موصوف صفتیه محلا مجروردر فی حرفیه جار مجرور یله متعلقدر جازیهه جلا علی ضاربك جلا علی المختار کبیدر (محصول ترکیب) اضافت لفظیه اولدر که مضاف صفت اوله یعنی اسم فاعل و یا اسم مفعول و یا صفة مشبهه و بوصفت مضاف اوله معموله یعنی مفعولنه و یا فاعلنه نحو ضارب زید و حسن الوجه * اولکی مثال مفعولنه مضافه در و ثانی فاعلنه زیرا حسن صفة مشبهه در و اضافت لفظیه تک قائده سی لفظده تخفیفدر آنجق نه تعریفدر و نه

(تخصیص)

ایلمکیچون * و شرط اضافت که حرف جر تقدیر بیاورد اولدر که مضاف بر اسم اولی کَرَک تَویندن و تَنبیه و جمع نونندن مجرد اوله * و هی یعنی حرف جر تقدیر بیاورد ایکی قسم در برسی معنوی و بری لفظی در معنوی اولدر که آمده مضاف بر اسم اوله صفتدن غیریکه اول صفت کندی معمولنه مضاف اوله * ایمدی اضافت معنویه ده مضاف اسم اولی کَرَک نحو غلام زید و خاتم فضاة و جائز در که مضاف اسم اوله اول اسم صفت اوله اما معمولنه مضاف صفت اولیه مصارع مصر و کریم البلدکی * و هی اما بمعنی اللام یعنی اضافت معنویه اوج قسم اوزرینه در * برسی لام معنسانه در اول بریده در کم مضاف الیه جنس مضاف اولیه یعنی مضاف الیه مضافه صادق اولیه ینه بونک کی مضاف الیه ظرف مضاف اولیه نحو غلام زید بونده زید غلامک جنسی دکل یعنی غلامه صادق دکل * غلامک ظرفیده دکل ایمدی غلام زید اضافتی لام تقدیر بیاورد ای غلام زید دیکدر * اضافتک ایکنجی قسمی من معنسانه در که مضاف الیه مضافک جنسی اوله یعنی مضافه صادق اوله نحو خاتم حدید حدید خاتم صادق و خاتمک اصلیدر و اضافت من معنا سنه در ای خاتم من حدید * اضافتک او چنجی قسمی فی معنسانه در اول بریده اولور که مضاف الیه ظرف مضاف اوله نحو ضرب الیوم یوم بونده ظرف ضربدر و اضافت فی معنا سنه در ای ضرب فی الیوم و اضافتک بوقسمی قلیلدر * و بعض نحو یلر دبدیکه اضافت فی معنسانه موجود دکلدر و ضرب الیوم مثلنی تاویل المثلدر که بومی مضروب و تشبیه المثلدر در مبالغه طریقیله پس یوم که مفعول فیه در مفعول به تشبیه اولمشدر و اضافت لام معنسانه در ای ضرب الیوم کو یایوم مضروب اولمشدر * و بعضیلر بویه تاویل المثلدر که ضرب الیوم معناسی ضرب له اختصاص بالیوم بملاسه الوقوع فیه * نحو یلر خلاف المثلدر که مضاف الیه مقدر حرف جرله می مجروردر بوقسه مضافله می جمهور قولی بویه در که مضاف الیه ده حامل مضافدر مقدر حرف جر نیابتیه * و تفید تعریفا مع المعرفة و تخصیصا مع النکرة و شرطها تجرید المضاف من التعریف * و ما أجازہ الکوفیون من الثلاثة الاثواب و شبهه من العدد ضعیف * و تفید مضارع معروفدر افعال باندن و مستکن فاعلی مآئدر اضافت تعریفا مفعول به مع المعرفة تعریفه متعلقدر و تخصیصا مع النکرة تعریفه معطوفدر * و شرطها مبتدا مضافدر معنویه به راجع ضمیره تجرید خبر مبتدا در المضاف مضاف الیه من التعریف تجریده متعلق و ما موصول و یا موصوف * أجازہ الکوفیون فعل و فاعل و مفعول به و جله صله و یا صفتدر مابه من حرف بیان الثلاثة مجروردر آنکله الاثواب مضاف الیه و شبهه ما قبلته معطوفدر من العدد بیان شبهدر موصول و یا موصوف صله سبیله و یا صفتیه مبتدا و ضعیف خبری (موصول ترکیب) اضافت معنویه معرفیه مضاف اولور سه مضافه تعریف افاده ایدر یعنی مضاف الیه معرفه اولور سه غلام زیدکی مراد غلام معینه اشارتدر الامثل و غیر و شبه بونلر معرفیه مضاف اولور سه تعریف کسب الخلز زبر ابونلر ابهامده توغل المثلدر اما اضافت معنوی نکره به مضافه اولور سه تخصیص افاده ایدر نحو غلام رجل اگر چه غلام بونده معین دکلدر اما غلام امرأذن اختصاص کسب المثلدر * و شرطها یعنی اضافت معنویه نکره شرطی مضاف تعریفدن مجرد اولمقدر زبر اگر مضافه الف و لامه و یا عملیتله تعریف اولور سه آنک معرفیه اضافتی جائز دکلدر زیرا بواضافت مضافه تعریف افاده ایدر پس اگر مضاف الف و لامه و یا عملیتله معرف اولسه ایمدی آنک تعریف ایچون اضافتی لغو اولوردی زیرا بالفعل تعریفی حاصلدر پس جائز دکلدر که الغلام زید دبه سن و یازید کم مکره بر قاج کسنه نکر آدی زید اوله و زید کم دیکله تخصیص افاده اید * ینه معرفه نکره به ده مضاف اولماز

ملفوظا او مقدر مرادا في العمل قال تقدير مبتدا وفاء حرف تفسیر شرطها مبتدای ثانی ای تقدیر حرف
الجران حرف نصب یکنون فافصه المضاف اسمی و اسم خبری مجردا صفت اسم در تنوین قائم مقام
فاعلیدر مجردک لاجلها مجردة متعلق و ضمیر اضافته راجع در و بوجه مبتدای ثانی به خبر در و مبتدای ثانی
خبر به خبر در مبتدای اوله وهی مبتدا مآئدر اضافته معنویة خبر مبتدادر و لفظیة کاعطوفدر فالعنویة
مبتدا و فاء حرف تفسیران حرف نصب یکنون مضارع معروف المضاف اسمی و غیر صفة خبری و مضافة
صفت صفة در الی مهمولها مضافة نه متعلقدر و ضمیر صفت راجع در و بوجه خبر مبتدادر وهی مبتدا مآئدر
اضافته اما وجه حصر کله ده یکدی به معنی اللام خبر مبتدادر فی حرف جر موصول و یا موصوف عبار تدر
اسم مضاف الیه دن یا خود ما مصدر به در مضای محذوفه که حین و وقت در ای فی وقت تجاوز المضاف الیه
و عدا ماضی معروف جاوز معنائه و مستکن فاعلی مآئدر مایه جنس مفعولی المضاف مضاف الیه
و جله صله و یا صفتدر مایه موصول صله سببه و یا موصوف صفتیه مجروردر فی حرفیه جار
مجرور به متعلقدر معنی اللام متعلق اولدیغی سنه به و ظرفه معطوفدر جنس مضافه * او بمعنی من فی
جنس المضاف معطوفدر معنی اللام قولنه * او بمعنی فی فی ظرفه ای ظرف المضاف بوده معطوفدر سابقه
وهی ای اضافت بمعنی فی مبتدا قلیل خبری مثل معلوم غلام مبتدا زید مضاف الیه تقدیری غلام
زید قائم و یا غلام زید جانی تا کم کلام تمام اوله و جله محلا مجرور مضاف الیه دره و خاتم فضا و ضرب
البوم معطوفدر غلام زیدنه (محصول ترکیب) مجرورات خبر مبتدای محذوفدر ای هذا بحث المجرورات
یا خود خبری محذوف مبتدادر ای من المعربات المجرورات پس ایکی وجه اوزره بیه هوضمیری
مجرورات ضمننده مجروره راجعدر * و جائزدر که مجرورات مبتدا اوله وهی مبتدای ثانی اوله و ما شتمل
خبر مبتدای ثانی اوله و مبتدای ثانی خبر به مبتدای اوله خبر اوله * وهوضمیری که مجروراته راجعدر مفرد
مذکر در زیرا که ما شتمل لفظ جهندن مفرد مذکر در اگر چه معنی جهندن جمع مؤنثدر * و هرگاه که
ضمیر مذکر له مؤنث بیننده واقع اوله که بر سنه دن عبارت اوله اول ضمیرک تذکیری و تأییدی جائز
اولور کویاکه دیشدر که المجرورات هی اسماء شتمل علی حکم المضاف الیه و علم مضاف الیه جدر
تد که اول کتابده معلوم اولمشیدی و بومقامده مضاف الیه دن مراد هر اسمدر که اکابر سنه منسوب اوله
حرف جر واسطه سببه که اول حرف جر ملفوظ اوله و یا مقدر و ترکیده مراد اوله یعنی اثری ظاهر اوله
حاصلی مابعدی مجرور اوله دیمکدر نحو مرت زید مرور حرف جر واسطه سببه زید منسوب
اولدی پس زید بر سنه نك منسوب الیه اولدی ملفوظ حرف جر واسطه سببه * یه بونک کی در
غلام زید ترکیبی که غلام زیده منسوب اولمشدر مقدر حرف جر واسطه سببه که لامدر و بومقامده مراددر
زیرا که آنک اثری که جدر باقیدر * مرادا قیدیه احتراز ایلدی مفعول فیهله مفعول له دن زیرا
حرف جر آنزده مقدردر اما مراد دکدر زیرا اثریکه جدرر باقی دکدر * مضاف و مضاف الیه
واضافت استعمالی حرف جر مقدر اولوب مراد اولان برده زیاده در حرف ملفوظ اولان بردن
مررت بزید کی اگر چه حقیقتده مضاف الیه در اول معنایه ذکر اولدی * فالتقدير چونکه معلوم اولدی که
مطلق اضافت ایکی قسمدر بریسی ملفوظ حرف جرله و بریسی مقدر حرف جرله در * و قسم اولده
اضافت جهندن بحث بوقدر بوندن غیریکه حرف جر مابعدی مجرور ایلر تد که مباحث حروفده
معلوم اولسه کک بونکچون قسم ثانی بی ذکره تخصیص ایلدی اکامتعلق اقسام و احکامی بیان

(ایلمکچون)

خبر ماو لاه هو المسند ابتداء كلام اوله ويا خبر مبتدا اوله وهو ضمير فصله المسند خبر خبر اوله بعد ظرف مسنددر دخول مضاف اليه * هما يته بويله در و ضمير دخولهما ده مآذدر ماو لايه وهى مبتدا مآذدر مقدر لغته كه لغت اهل الحجاز اكادلات ايدر لغة اهل الحجاز خبر مبتدا اى لغة استعمالها بمعنى ليس لغة اهل الحجاز ديمكدره و اذا اداة شرط زيدت ماضى مجهول فعل شرط ان لفظى مراد قائم مقام فاعلى مع ظرف مكان و ماضى اليه بنه لفظى مراددر و اوحرف عطف انتقض ماضى معروف النى فاعلى بالا انتقض به متعلق و بو جمله معطوفدر زيدت بجهلته و تقدم الخبر فعل و فاعل معطوفدر زيدت بجهلته سنه بطل العمل فعل و فاعل جواب شرط و اذا ظرف زمان شرطى متضمن عطف ماضى مجهول فعل شرط عليه قائم مقام فاعلى و ضمير اجمدر خبر ماو لايه بموجب متعلقدر عطف به و يا عليه جيمك كسريه بحرف موجب يعنى مثبت مابعده و مفيد ايجاب النى ديمكدر فارفع خبرى محذوف مبتدا تقديرى و اذا عطف اسم على خبر ماو لايه بحرف موجب اى مثبت مابعده وهى بل ولكن فارفع لازم له مطوف (محصول تركيب) منصوباتن بمصدر ليس به مشابه ماو لانك خبرى و مانك ليس به مشابهتى لادن زياده زيرا كه مانقى حال ايجوندر ليس كى بوجهتندر كه لانك على نادر در كه و ماو لانك ليس كى على اهلى حجاز لغتيدر و قرآن شريف بولفتك اوزرينه و ارددر قوله تعالى * ما هذا بشرا * و ما هن امهاتهم * و بنى تميم لغتده ماو لاه عمل اليز زيرا بونلر اسما و افعاله داخل اولور ل افعاله ايسه عمل اليز بنه بونك كى اسماده عمل اليز فاذا زيدت يعنى هر كاهكه مادن صكره ان حرفى زياده اوله على باطل اولور زيرا كه ما عامل ضعيفدر پس هر كاهكه آنكله معمولى بينه بر فاصله تداخل ايلسه عملدن قالور * يته بونك كى هر كاهكه الا ايله معنای نفي منتقض اوله على باطل اولور نحو ما زيد الا قائم * يته بونك كى اكر خبر اسم اوزرينه مقدم اولور سه عمل باطل اولور زيرا چونكه حامل ضعيفدر ترتيب برنده ايكن عمل ايلكه قادردر اما ترتيب برندن آيرلدهكذ صكره عمل ايلكه قادر اولماز نحو ما قائم زيد كى * و هر كاهكه ماو لانك خبر نه حرف موجه عطف قصد اولسه يعنى مابعدنى اثبات ايدر حرفه عطف اولسه معطوفده رفع واجبدر نحو ما زيد قائم لفاعل و لارجل قائم لكن قاعد بونلرده رفع واجبدر اكر چه كه معطوف عليه منصوبدر زيرا كه معنای نفي حرف موجب سيبه باقى قائم پس خبرك محله عطف ايلك كرك كه اول مبتدا خبر لقيه مرفوعدر ايدى بل قاعدا ديمزن زيرا كه معنای نفي كه آنك عملنه سبب در باقى قائم اما ليس زياد قاعدا نصبه جاژدر زيرا كه عمل ليس نفي سيبه دكلدر بلكه فعليت جهتندن در نه كمستثنى ده معلوم اولمشيدى و المجرورات هو ما شتمل على علم المضاف اليه و المضاف اليه كل اسم نسب اليه شى بواسطة حرف الجر لفظا او تقديرى مراداه فالتقدير شرطه ان يكون المضاف اسما مجردا توينه لاجله و هى معنوية و لفظية فالمعنوية ان يكون المضاف غير صفة مضافة الى معمولها وهى اما بمعنى اللام فيما عدا جنس المضاف و ظرفه او بمعنى من فى جنس المضاف او بمعنى فى ظرفه و هو قليل مثلا غلام زيد و خاتم فضة و ضرب اليوم و المجرورات هو ما شتمل على علم المضاف اليه المرفوعات هو ما شتمل على علم الفاعلية كيدرا عرابده و المضاف اليه مبتدا كل خبرى اسم مضاف اليه نسب ماضى مجهول اليه اكا متعلق شى قائم مقام فاعلى بواسطة نسبة متعلق حرف مضاف اليه الجر بوده مضاف اليه در لفظا خبر كان در تقديرى لفظا كان حرف الجر و يا حالدر حرفدن زير اسماده مفعولدر او تقديرى معطوفدر اكا * مرادا خبر بعد الخبردر كان به و يا حال بعد الحالدر يعنى حال مترادفه در و جمله يعنى نسب جمله سى صفتدر كل اسم تقديرى كل اسم نسب الى ذلك الاسم شى بواسطة حرف الجر حال كونه

آنکه مجرور در محاله اشارت در لا اباله ده الفک اثباته و لا غلامی له ده نونک حذفه اصل معناده مشارکت
 ایچون • لم یجز فعل جمده مطلق لا ابا فیها فاعلی ای لم یجز هذا التركيب لاجل المعنى الذى ذکرناه و لیس
 افضل ناقصه دن و مستکن اسمی ما ندر لا اباله و لا غلامی له ده اولان نقیه • بمضاف خبری لفساد المعنى
 لیس به متعلق • خلافا منقول مطلق ای خولف خلافا • لسیویه خلافه متعلق و یحذف مضارع مجهول
 و مستکن قائم مقام فاعلی ما ندر اسم لایه کثیر اصفت مصدر محذوف در و یا ظرف محذوف ای حذفاً کثیرا
 اوزمانا کثیرا فی حرف جر مثل آنکه مجرور و مضاف در لانی جنس ایچوندر و اسمی محذوف و علیک
 خبری ای حرف تفسیر در محذوفی ای لا بأس دیمکدر مجموعی مضاف الیه در (محصول ترکیب)
 لانک اسم مبنی سنه عطف ایکی وجه اوزرینه در بر بسی لفظه و یا محل قرینه عطفدر که ایکی سنک
 بیله حکمی بردر که معطوفک نصبی در بر سیده محل بعیده عطفدر که رفندر نه که قول شا مرده
 واقدر • بیت • ولا اب و ابنا مثل مروان و ابته اذا هو بالمجد ارتدی و تأزرا • واکرلاب و ابن
 دیسک رفته جائزدر • و لا اباله لاب له کیدر و بومفرد نکره در قح اوزره مبنی لا اباله وله خبری
 ای لاب حاصل له دیمکدر لیکن بونک اصل معناده مضافه مشارکتی و ارکه اول نسبت اب در صاحب
 ضمیره پس بونک ایچون براف زیاده ایلدیلر که کویا که اب مضافدر و الفله نصبه مستحقر و جائز
 دکدر که لا اباله حقیقتله مضاف اوله زیرا که لامک وجودی لفظه اضافه مانعدر پس نیجه مضاف
 اولور زیرا اگر مضاف اولسیدی ضمیره معرفه اولوردی و رفع و تکرار واجب اولوردی ته • لا اباله
 کیدر الفک اثباتیه لا غلامی له و لا ناصری له نونک سقوطیله یعنی بونکده مضافه مشارکتی و ار
 اصل معناده کی نسبت غلامیندر اول ضمیره که لامدن صکره در پس بو مشابعت ایچون نونی بوندن
 حذف ایلدیلر حقیقتله مضاف اولدینی ایچون دکل بلکه حقیقی و اصلی لا غلامین له در نه که لا اباله ده
 بیان اولدی * و من ثمه یعنی لا اباله ده الفک زیاده می و لا غلامی له ده نونک حذفی اصل معناده
 مضافه مشارکتی ایچون اولدینی ایچوندر که جائز دکدر لاب فیهاده الف زیاده ابدوب لا ابافیه
 دیدر زیرا ابک داره اضافتی فی معناسنه اولق ممکن دکدر * امدی لاب فیهانک مشارکتی مضافه
 اصل معناده اولماز پس مضافه تشبیهله الف زیاده ایلک جائز دکدر • نه بونک کی لارقین علیهای
 علی الدار و علی المرأه و علی الامتعه نونک حذفیه جائز دکدر زیرا که رقیبتک اضافتی علی معناسنه متصور
 دکدر پس آنک اصل معناده مضافه مشارکتی اولماز امدی نونک حذفی مضافه تشبیهله جائز دکدر
 و لیس بمضاف یعنی لا اباله و لا غلامی له مضاف دکدر اول سبیله که معنی فاسدا و اور زیرا اگر مضاف
 اولسیدی رفع و تکرار واجب اولوردی زیرا که ابا معرفه اولوردی لا اباله دن مراد خود ننی اب
 منکر در یعنی جنس اب زیرا که معنی بویه در که هیچ باباسی یوقدر آنک دیمکدر • نه لا غلامی له ده ده
 سوز بویه در که مقصود ننی جنس غلامیندر پس اگر مضاف اولسیدی غلامین معرفه اولوردی
 و رفع و تکرار واجب اولوردی * پس اولکه سیویه دیمشدر که مضاف در و اظهار لام تأکید
 اضافت ایچوندر صحیح دکدر • و قد یحذف اسم لاکاه او اور که لانک اسمی حذف اولور نحو
 لا علیک ای لا بأس علیک دیمکدر • خبر ما و لا المشبهتین بایس هو المسند بعد دخولها وهی لفة
 اهل الحجز و اذا زیدت ان مع ما او انتقض النی بالا و تقدم الخبر بطل العمل و اذا عطف علیه بموجب
 قارفع • خبر مبتدا مامضاف الیه و لا اکا معطوف • المشبهتین ما و لا نک صفتیدر بلیس اکامتعلق
 هو مبتدای ثانی المسند خبر مبتدای تأیدر و جمله خبر اول در و یا خبر خبری محذوف مبتدا اوله ای منها

(خبر)

داخل اوله لانك اسمی متغیر اولماز دخول همزه سببیه یعنی مبنی ایسه بناسی اوزره باقی قالور معرب ایسه اعرابی اوزره باقی قالور و بعضیلر توهم ایلدیلر چونکه همزه لاء جنسیه یه داخل اوله که اسمی مبنیدر اول بنایی که اعرابه تغیر ایدوب منصوب ایدر نده که قول شاعرده واقعدر * مصراع * الارجلا جزاء الله خیرا * اما بومصر اعله استشهاد صحیح دکلدز زیرا که تقدیر کلام بوبله در الاترونی رجلا پس بولاه جنسیه دکلدز بلکه حرف نفی در که اول فعله داخل اولمشدر و رجلا اول فعل مقدرک مفعولیدر ایدمی لاء جنسیه یه داخل اولان همزه نك معناسی یا استفهامدر الارجل فی الدار کبی ویا عرضدر نحو الاتزول نك ههنا ویا تمنی در نحو الاء اثر به بریده دینور بوسوزکه آنده ماهر جاسی اولیه ﴿ و نعت المبنی الاول مفردا بلیه مبنی و معرب رفعا و نصباً نحو لارجل ظریف و ظریف و ظرفاً و الا فالاعراب ﴾ و نعت مبتدا المبنی مضاف الیه * الاول نعت صفتدر * مفردا مقدر کان نك خبریدر تقدیری اذا کان مفردا ویا حالدر ضمیر مبنی دن * بلیه صفت مفردادر و ضمیر مبنی به مآنددر و مبنی و معرب نعتدن خبر لدر رفعا و نصباً مصدر نوعیلدر ویا نزع خافضه منصوب لدر ای معرب برفع و نصب نحو معلوم لانی جنس ایچوندر رجل اسمی قمع اوزره مبنی ظریف یه قمع اوزره مبنی نعت رجلدر ظریف رفعله و ظرفاً نصبه یه نعتدر رجله و جله محلاً مجروردر اضافه * وان حرف شرط لاحرف نفی بکون اسم و خبریله مقدردر ان لاقربه سبب * فالاعراب مبتدا خبری محذوف جزاء شرط واقعدر تقدیری وان لایکن نعت المبنی کا ذکرنا فالاعراب لازم (موصول ترکیب) لایله مبنی اولان اسمک صفتی که اولکی صفت اوله و تانی و ثالث اولیه و مفرد اوله و مضاف و مشابه مضاف اولیه و اول اسم مبنی به متصل اوله یعنی ارارنده فاصله اولیه اول اسمه اوج وجه جائزدر ﴿ بری قمع اوزره مبنی اولق نحو لارجل ظریف کبی زیرا معنی جهندن بوصفت نتمه موصوفدر و لایله نفی بوجوه واقعدر پس کویا کم آخر اسم لاء اول صفتدر ایدمی اسم لاکبی قمع اوزره مبنی اولور * ایکنجیبسی رفعله معرب اولقدر محل بعیده جل الملکه که محلی رفعدر ابتدافله * او چنجیبسی نصبه معرب اولقدر بالفظه جل الملکه ویا محل قریبه ﴿ و الا فالاعراب یعنی هرگاه که نعت مبنی اولیه ویا نعت اول اولیه بلکه تانی و ثالث اوله ویا نعت اول مفرد اولیه ویا اول مبنی به متصل اولیه بلکه ارارنده فاصله اوله پس بواقسامک هر برنده رفع و نصبه اعراب ثابتدر و بناه جائز دکلدز نحو لارجل ظریف و ظریف و لارجل عاقل ظریف و لارجل ذامال و ذومال و لارجل فیها ظریف و ظریف ﴿ و العطف علی اللفظ و علی المحل جائز مثل لآب و ابنا و مثل لآباله و لاغلامی له جائز تشبیها له بالمضاف لمشارکته له فی اصل معناه و من نتمه ایچمز لآبا فیها و لیس بمضاف لفساد المعنی خلافا لسیبویه و یحذف کثیرا فی مثل لاعلیک ای لآبأس ﴿ و العطف مبتدا علی اللفظ اکا متعلق و علی المحل اکا معطوف و جائز خبری مثل لآب لارجل کبیدر اعرابه و ابنا اکا معطوف مثل مبتدا مضاف لانی جنس ایچوندر ابا اسمی له خبری و جله مضاف الیه و لاغلامی له لآباله کبیدر و اکا معطوف * جائز خبر مبتدا تشبیها مفعول له و عاملی جائزدر که اگر آنکه مصدر مجهول مراد اولور سه و عاملی مقدردر اگر مصدر معروف مراد اولور سه یعنی انما جوز دیمکدر یا خود مفعول مطلق اوله ای شبه تشبیها * له تشبیهه متعلق لما بعد لادیمکدر بالمضاف یه اکا متعلقدر * لمشارکته ای لمشارکته مابعداً تشبیهه متعلقدر مفعول له تعلقیله * له ای لمضاف یه مشارکته متعلقدر * فی اصل معناه ای معنی المضاف لمشارکته متعلق * من حرف سبب * نتمه

و محلی رفعدر ابتدالغله و ایکنجیسی ایکنجینکدر و محلی نصیدرو بو تقدیرجه ایکی جله اولور یا خود
 نائیده نفی جنس ایچوندر و بوندن صکره کلان اسم مرفوع اولور ابتدالغله تکرار سز مبرد قولی اوزره
 * و رفعمهمعطفو قدر قحهمایه ای رفع الاول والثانی یعنی یا هر بریسی ابتدالغله مرفوعدر و هر برینه
 بر خبر تقدیر اولنور یعنی لاحول الا بالله ولا قوة الا بالله پس جله ابتدایه جله ابتدایه معطوف
 اولور * ابعدی بو طریق ایله ایکی جله اولور یا خود اولکی ابتدالغله مرفوع اولور و ایکنجیسی
 ا کا عطفله عطف مفرد علی المفرد طریقله و ایکنک خبری بر اولور تشبیه و جموعی بر جله اولور
 و جائزدر که اولکی مرفوع اوله لیس معناسنه لایله و ثانی معطوف اوله عطف مفرد علی المفرد
 طریقله و خبری بر اولور تشبیه و ایکنجیسی بو وجه اوزرینه زائد اولور * و جائزدر که اولکیسی
 لیس معناسنه لایله مرفوع اوله و خبری محذوف اوله و ایکنجیسی مبتدالغله مرفوع اوله و خبری
 محذوف اوله و لاء نایه زائده اوله و ایکی جله اوله * و رفع الاول معطوف در قحهمایه و یا مبتدای محذوفه
 خبر اوله تقدیری و الخامس رفع الاول اما بالابتداء عند المبرد یعنی اولکی نك رفعی مبرد قننده
 ابتدالغله در و یا لایس معناسنه در علی ضعف خبر مبتدای محذوفدر و هذا ای رفع الاول علی ضعف
 دیمکدر و فتح الثانی رفع اوله معطوفدر (محصول ترکیب) هرگاه که لاکله سی مفرد نکره ایله مکرر
 اوله و ثانی اوله معطوف اوله نحو لارجل فی الدار و لا امرأة و لا حول و لا قوة الا بالله آنده بش
 وجه جائزدر که * اولکی وجه اولدر که ایکی لایله نفی جنس ایچوندر و ایکی مفرد نکره فتح اوزره
 مبنی اولور بو وجه زیاده روشندر * ایکنجی وجه اولدر که لاء اول نفی جنس ایچوندر و اسمی فتح
 اوزره مبنی اولور و لاء ثانی زائد اولور تدکیر نفی ایچون و ا کا لامذکره نفی دیرلر و لاء مذکره دن
 صکره اسم منصوب و منون اولور لاء اولک اسمک لفظی اوزره عطفله زیرا قصه بنایه صروض
 سببیه حرکت امرایه به مشاهد * و جائزدر که لاء اولک اسمی محلته عطف اوله یعنی محل قرینه زیرا
 کله لایله محلا منصوبدر * وجه ثالث بو اسلوب اوزره در که وجه نائیده سو بیلدک لیکن ما بعد لامذکره
 مرفوع اولور اسم لانک محل بعیدنه عطفله نه که سابقده اسم لانک محل قرینه عطفله منصوب اولور دی
 * در دنجی وجه اولدر که ایکی لانک بیله ما بعدی مرفوع اولور توین ایله * ابعدی ایکی کله لایله نفی جنس
 ایچون اولور لیکن ایکنک بیله ما بعدی مرفوع اولور جواب سؤاله مطابق اولسون ایچون
 کویا که سائل سؤال ایدر که أحول وقوة بغير الله پس جواب لاحول و لا قوة الا بالله اولور تا کم جواب
 سؤاله مطابق اوله مرفوع اولمده * و مثل لارجل ده اگر چه تقدیر سؤال اظک ممکندر اما بونده
 رعایت مطابقت قصد التامش لر در زیرا که مطابقته اتمام شول سؤال و جواب اراسنده اولور که آنده تعدد
 و تکرر اولیه * وجه خامس اولدر که لاء اول لیس معناسنه اوله و اسمی مرفوع و منون اوله و لاء
 ثانی نفی جنس ایچون اوله و اسمی فتح اوزره مبنی اوله و بو وجه ضعیفدر زیرا که لانک
 لیس معناسنه استعمالی نادر در و چونکه حول وقوت بر معنایه در بو جهتنددر که الا بالله مستثنی
 مفرضدر ایکنسنه بیله خبر و اقدر و احتیاج بو قدر که لاحول ایچون بشقه خبر تقدیر اولنه * و اذا دخلت
 الهمزة لم تغير العمل ومعناها الاستفهام والعرض والتنی * و اذا اداة شرط دخلت فعل شرط الهمزة فاعلی
 لم تغير فعل جمده مطلق العمل مفعولی و بو جله جواب شرطدر و معنایه مبتدأ و ضمیر لایه راجعدر الاستفهام
 خبر مبتدأ والعرض ا کا معطوف و التنی ده بویه (محصول ترکیب) چونکه همزه لاء جنس به

(داخل)

بوجه ایچون المنصوب بلا دیدی مثال اول مضافه کوره در و مثال ثانی مشابه مضافه کوره در
 فان کان مفردا یعنی اسم لامفرد و نکره اولورسه یعنی مضاف و یا مشابه مضاف اولمازسه مبنی اولور
 اول حرکت و حروف اوزرینه که معرب ایکن نصبی آنکه ابدی مثلاً لارجل قحه اوزره مبنی در * لارجلین
 ماقبلی مفتوح بایه مثال * یا هلین یانک ماقبلی کسره به مثال * لاضاربات الف و تایلله جمده کسره به مثالدر
 بونده قح اوزره مبنی اولمده جائدر قول شاعرده لاضاربات کبی اسمی لانک مفرد و نکره اولدقه بناسنه
 سبب معنای حرفی تضمین در زیرا که لارجل نک تقدیری لا من رجل در و هرگاه که بر اسم معنای حرفی
 متضمن اوله مبنی اولور * وان کان معرفة یعنی اسم لامعرفه اولورسه کر کسه مضاف اوله و کر کسه مفرد
 و کر کسه لایله اسم معرفه نک مایتنده فاصله اوله کر کسه اولیه اول اسم معرفه بی مرفوع ایلک و اجبدر
 زیرا لاه جنسیه نک معرفه ده عملی اولماز تا کم ان مرتبه سندن آنک مرتبه سی منخط اوله زیرا ان نکره ده
 و معرفه ده عمل ایله و معرفه نک تکراری ده لازم اولور نته که لازمه فی الدار و لا عمرو دیرسن و بو
 تکرار آنک ایچون و اجبدر که لاصلنده نفی جنس ایچوندر و جنسه تعدد اولور و چونکه معرفه ده
 تعدد اولماز تکرار قائم مقام تعدد جنسی اولور * یه بونک کبی لایله اسمی ییننده فاصله واقع اولورسه
 آنده رفع و تکرار و اجبدر نته که لافیه ارجل و لامرأة دیرسن * زیرا بو کلام جواب سؤال مقدر در کویا که
 بر کیسه نه سؤال ایله بوبدیر اویه ارجل او امرأة پس جواب سؤاله مطابق اولسون ایچون مفصوله دفع
 و تکرار واجب اولدی * و تأویل قضیه و لا باحسن لها اولدر که و لا مثل ابی حسن دیمکدر و مثل معرفه به
 اضافتله معرفه اولماز زیرا تکیه ده توغلی و اریس نصبی قحه ایله واجب اولدی و چون مثل که مضافدر حذف
 ایلدیلر و مضاف الیه آنک قائم مقامی اولدی مضافک اعرابنی که نصبر اخذ ایلدی لیکن نصب بونده الفله در
 و مضافه قحه ایله ابدی و بو سوز حضرت امام عمر کدر حضرت امام علی کرم الله وجهه حقنده یعنی هذه
 قضیه یا خود لنا قضیه و لا مثل علی حاصل لها اکر بو تأویل اولما یلدی دفع و تکرار واجب اولور دی پس
 بویه دیمک اولور دی و لا ابو حسن لها و لا معاذ * و فی مثل لاحول و لا قوة الا بالله خسه اوجه قحهما
 و نصب الثانی و رفعه و رفعهما و رفع الاول علی ضعف و قح الثانی * فی حرف جر مثل مجرور و مضافدر
 مابعدنه لاجنسیه * حول اسمی و لا قوة آنک کبی و بو مجموع محلا مجرور اضافتله جار مجرور بیه محلا مرفوع
 خبره خسه مبتداً اوجه مضاف الیه قحهما بدل بعضدر خسه دن و یا مبتدای محذوفه خبر تقدیری
 الاول منها قح المتفتین نحو لاحول و لا قوة هر بریسی نفی جنس ایچون اولمده مفتوح در تقدیری
 لاحول الا بالله و لا قوة الا بالله پس اولکینک خبری حذف اولدی ثانینک دلالتیچون بو عطف الجملة
 علی الجملة در * و جائدر کم ثانی اوله معطوف اوله عطف المفرد علی المفرد طریقله تقدیری لاحول
 و لا قوة کائنان الا بالله و نصب الثانی معطوفدر فحهما به و یا مبتدای محذوفه خبردر تقدیری وجه
 ثانی نصب ثانی مع قح الاولدر نحو لاحول و لا قوة لاه اول نفی جنس ایچوندر و ثانی زائددر نفی تأکید
 ایچون و اسمی نصب ایدرسن تنوینله اولکینک محلنه عطفله زیرا محلی معربدر * و رفعه نصب ثانی
 کیدر اعرابه و عطفه ای رفع الثانی مع قح الاول نحو لاحول و لا قوة اولکبسی نفی جنسدر
 * و ایکنجیبسی یازا در و آندنصرکه اسم معطوفدر محل منفیه و محلی رفعدر ابتدا ایله و بو وجهده
 خبر تشبیه اولور زیرا ایکی اسمدن خبردر که بری برینه معطوفدر و جمله بردر * و یا لیس معنایه در
 اکر چه لایس معنایه عمل ایلک قلیلدر پس بوجه اوزره ایکی خبردن لازمدر بریسی اولکینک

ایله ای الذی اسند الیه خبرها خبر مبتدای ثانی و جمله خبر اول و یا خبر اول محذوف اوله ای من الملحقات اسم ان * بعد ظرف دخولها مضاف الیه و ضمیر اسم ان به واحدی اخواتها به راجع در فهو معلوم ان حرف در حروف مشبهه بالفعلین وزید اسمی و قائم خبری و جمله محلا مجرور در اضافتله (محصول ترکیب) انک و اخواتک اسمی اصلنده مبتدادر و بو حروف آتی رفعدن نصبه کنودی * پس اکا بو حروفک اسمی دبرل اعدی بو حروفک اسمی مسند الیه اولور بو حروفک دخولندن صکره تنه که خبری مسند اولور بو حروفک دخولندن صکره شوبله که مرفوئانده مرور ایلدی بو حروفک مباحثی مستوفی مذکور اولسه ک رک حروف بمشند ان شاء الله تعالی ﴿ المنصوب بلا الی لنی الجنس هو المسند الیه بعد دخولها بلیها نکره مضافا او مشبها به مثل لا غلام رجل ولا عشرين درهماک فان کان مفردا فهو مبنی علی ما ینصب به وان کان معرفة او مفصولا بینه و بین لاوجب الرفع والتکریر و مثل قضية و لا ابا حسن لها متأول ﴿ المنصوب مبتدأ خبری محذوف ای من الملحقات المنصوب بلا منصوبه متعلق * الی اسم موصول لنی الجنس فعل مقدره متعلقدر که کان در و کان متعلق الیه صلدر موصول صلده سبله صفت لادره هو مبتدأ المسند الیه خبری بعد ظرف مکان دخولها مضاف الیه و ضمیر لایه راجعدره بلیها فعل مضارع معروف و مستکن قائم مقام فاعلی تأددر منصوبه و یا المسند الیه و ضمیر بارز مفعول به راجعدر لایه * نکره حالددر بلیها فاعلندن مضافا حال مترادفه و یا صفت نکره در او مشبها معطوفدر مضافه به متعلقدر مشبهه و ضمیر راجعدر مضافه مثل معلوم لانی جنس ایچوندر غلام منصوب اسمی * رجل مضاف الیه فیها خبری و ضمیر داردن عبارتدر و لاسابق کیددر * عشرين مشابه مضافدره درهما تمیزی لک خبری فان حرف شرط کان فعل شرط و مستکن اسمی تأددر لادن صکره واقع اسم مفردا خبری فهو مبتدأ مبنی خبری جمله اسمیه جزاء شرط و تعدر آنک ایچون اولنه فا داخل اولدی و علی حرف جر * و ما موصول و یا موصوف ینصب مضارع مجهول و مستکن قائم مقام فاعلی تأددر لادن صکره واقع اسم به ینصب به متعلق و به ضمیری مابه تأددر و بو جمله صلده و یا صفتدر مابه موصول صلده سبله و یا موصوف صفتیه محلا مجرور در علی ایله و بو جار مجرور به مبنیه متعلقدر تقدیری فان کان الاسم الذی بعد لانی الجنس مفردا ای لایکون مضافا ولا مشبهاه فذلک الاسم مبنی علی الشئ الذی ینصب ذلک الاسم بذلک الشئ من حرکت او حرف لو نصبه وان کان معرفة ان کان مفردا کبی در اعرابه او مفصولا معرفته معطوفدر یعنی فصل واقع اولور سه بینه ظرف مکان مضافدر اسم لایه راجع ضمیره و بین معطوفدر اکا و مضافدر لایه و جب ماضی معروف الرفع فاعلی والتکریر رفعه معطوف و بو جمله جزادر وان کان معرفة قولنه مثل مبتدأ مضافه قضية مبتدای محذوفه خبردر و لانی جنس ایچوندر و اسمی محذوفه و ابا آنک مقامنه قائم و اعرابی اکا ویرلدی حسن مضاف الیه * لها خبر لادر و ضمیر قضیه به راجعدر قضية الخ مضاف الیه متأول خبر مبتدادر ای مثل هذا الکلام متأول تقدیری هذه القضية حکم و لا قاضی مثل ابی حسن لها (محصول ترکیب) ننی ایچون اولان لاکله سی انک عملنی ایلر جل نقیض علی التقیض و یا جل نظیر علی النظر طریقته زیرا ان تا کید اثبات ایچوندر و لانا کید ننی ایچوندر پس بوده نواسخ مبتدأ و خبر ایچوندر * اما علی که بعض یرده نصبدر اوج شرطله ظاهر او اور * برسی اولدر که لایله اسمی ارا سنده فاصله اولیه * ایکنجیمی اولدر که اسم نکره اولوق ک رک * او چنجیمی اول نکره مضاف و یا مشابه مضاف اولوق ک رک

و آنک بولد اشرفینک هر برینک خبری مسنددر کانک و اخواتنک اسمند بونلردن هر برینک دخولندن
 صکره و بو مسندکه بالفعل خبر کاندر اصلنده خبر مبتدادر کانکه اولنه داخل اولدی مبتدا فاعل
 اولدی که اصطلاحده ا کا اسم کان دیرلر و خبر مبتدا خبر کان اولدی و منصوب او قوندی مفعوله
 مشابهتله چونکه کان فاعلیله کلام تام دکدر آ که فعل ناقص دیدیلر و بو خبرک امری و حالی خبر
 مبتدا کبیدر اول اقسام و احکام و شرائطده که خبر مبتداده ذکر اولدی پس کان مفرد اولور جمله
 اولور و جمله ده بر طائفه کرکدر که اسمند راجع اوله ته که آنده معلوم اولدی لیکن خبر کان معرفه
 اولنجه اسمی اوزره مقدم اولقی جائزدر اما مبتدا و خبرده بوجائز دکدر زیرا بونده اسم و خبر اعرابه
 مختلفدر پس تقدیم و تأخیرله التباس واقع اولماز مبتدا و خبرده کبی ینه مقسوا و بینده حال بویه در که
 تقدیم و تأخیر بونده جائزدر اما مبتدا و خبرده جائز دکدر زیرا بونده اعراب مختلفدر اما آنده دکدر
 و بو تقدیم شول زمانده جائزدر که ایکسینک بیله و یابریسینک اعرابی لفظی اوله و قد یحذف
 مامله یعنی گاه اولور که عامل خبر کان حذف اولنور جواز طریقله نحو الناس یجزیون بأعمالهم
 ان خیرا فخری وان شرافنسر و المرء مقتول بما قتل به ان سیفا فسیف وان خنجرا فخنجر بونک
 کبیلده در دروجه جائزدر و وجه اول نصب اول و رفع ثانی و ایکنجیمی بونک حکسنجه
 و او چنجیمی ایکسینک بیله نصیبده و در دنجیمی ایکسینک بیله رفعیه اما اقوای و جوه و وجه اولدر
 و تقدیر کلام بویه در که ان کان علم خیرا فجزاؤه خیردر شرطده کان اسمیله بیله محذوف و خبری باقی در
 و جزاؤه مبتدا محذوف و خبری باقی در پس کلامده محذوف آزدرو معنای کمال صحنده و عکس وجه
 اول اضعف و جوه اربعه در تقدیر کلام بویه در که ان کان فی علم خیر کان جزاهم خیرا پس
 شرطده کان خبریله که جار و مجرور در محذوف و اسمی باقی و جزاده کان اسمیله محذوف و خبری باقی پس
 بو وجه حذف چوق و معنای ضعیفدر زیرا که هر گاه که عملده ایلک اوله لازم دکل که جمیع جزاه
 خیر اوله و اول ایکی وجه قوت و ضعف آره سنده متوسطلدرر ایکسی بیله مرفوع اولنجه تقدیر کلام
 بویه اولور که ان کان فی علم خیر فجزاؤه خیر پس شرطده محذوف چوقدر و معناده ضعف چوق
 و جزاه حذفده وجه اوزره در اما ایکسی بیله منصوب اولنجه تقدیر کلام بویه در که ان کان علم خیرا
 کان جزاؤه خیرا پس شرطده حذف اولکی کبیدر یعنی وجه اول کبیدر اما جزاده حذف چوقدر ابعدی
 بو ایکی وجه متوسطدر وجه اوله عکسی بیننده و یجب یعنی خبر کانک ماملتی حذف ایلک و اجبدر
 اما انت مطلقا انطلقت کبی برده بو کلامک اصلی بویه در که لان کنت مطلقا انطلقت در اما انت نک
 اصلی لان کنت در پس لام قیاسا حذف اولدی زیرا ان و ان دن حرف جر حذف ایلک
 قیاسیدر آندن صکره کان حذف اولدی اختصار طریقله پس ضمیر متصل منفصله منقلب اولدی
 و ما کله می زیاده اولدی آندن صکره کان برینه آندن عوض و نون ان می مابه اذغام اولدی و خبر
 کان باقی قالدی برنده پس اما انت مطلقا انطلقت اولدی بو تقدیر قح همزه به کوره در اما کسریله
 اولسه تقدیری ان کنت مطلقا انطلقت اولور ابعدی بونک عملی اولکی کبیدر الا حذف لامده
 دکل زیرا بو صورتده لام بو قدر که حذف اوله اما مصنف اولکی صورت اوزره قصر ایلدی اشهر
 اولدی چیچون اسم ان و اخواتها هو المسند الیه بعد دخولها نحو ان زیدا قائم اسم مبتدا ان لفظی
 مراد مضاف الیه و اخواتها معطوفدر ان به هو ضمیر فصل و یا مبتدا مآذدر اسم ان به و المسند

زیرا که بر نحو یابکی و یا غیر یسی طقوزه و ارنجه او نه داخلدر بقینا * الانک صفته محمول مثالرندن
 بعضدر بوآیت کریمده واقع اولان مثال نحو لوکان فهما آلهة الا الله فسدتا الی بونده غیر معنا سنهدر
 و آله به صفتدر که جمع منکور غیر محصوردر و چونکه الاحرفدر و قابل اعراب دکلددر اول
 اعراب که غیرک حقیدر الانک مابعدنه و بر دبلر * وضعف فی غیره یعنی الای غیره جل الملک تابع
 منکور غیر محصور اولدیغی وقت ضعیفدر زیرا که اول مقامده استثناء ممکندر و الای کندی اصلنه
 جل الملک اولی در تنده بوینده واقعدره بیت * وکل اخ مفارقه اخوه * لعمروأیک الا الفرقدان *
 الی بونده غیر معناسنه در و کله صفتدر که مرفوعدر و اعراب رفع الانک مابعدنه و بر لدی که فرقداندر
 اصل بونده بو ایدیکه الادات استثناء اولیدی و الا الفرقدین دینلیدی زیرا کل اخ جیع فرداشله یارار
 ایددی فرقدین آنده داخلدر و مستثنیٰ متصل اولوردی * اما جهور صفت اوزرینه اتفاق ایلدی
 و اعراب سوی سابقا ذکر اولدی که سوانک و اخواتک اعرابی استثناءه نصبر طرفیت مقدره
 اوزره پس جائی القوم سوی زید یعنی زیدک غیر یسی کلدی حاصلی زیدک غیر ی قوم کلدی بو بر
 مقدر طرفدر محقق دکل و نصب مقصورده تقدیر اولور و مدوده لفظی اولور به ضیلر دینلر که اعرابه
 سوانک و اخواتک حکمی استثناءه غیرک حکمیدر اما قول اول اصحدر * خبرکان و اخواتها هو
 المسند بعد دخولها نحو کان زید قائما و امره کأمر خبر المبتدأ و یتقدم معرفة و قد یحذف مالمه فی مثل
 الناس یجزون بأعمالهم ان خیرا فخیروان شرافتر و یجوز فی مثلها ربهما وجه و یجب الحذف مثل اما انت
 منطلقه انطلقت ای لان کنت * خبر مبتدأ کان لفظی مراد مضاف الیه و اخواتها کان به معطوف و ضمیر
 کان به راجعدر کله اعتباریه هو ضمیر فصل و یا مبتدای ثانی مآئدر خبرکان به المسند خبر مبتدأ * بعد
 ظرفدر مسنده دخولها مضاف الیه و ضمیر مآئدر کان به مبتدای ثانی خبریله خبر مبتدای اولدر و یا خبر
 اول محذوف اوله ای من الملحقات خبرکان دیمکدر و جمله ثانیه مینهدر جمله اولای و یا مستأنفهدر
 مثل معلوم کان نافسه زید اسمی قائما خبری و جمله محلا مجروردر اضافله و امره مبتدأ مضافدر
 خبرکان به راجع ضمیره کأمر خبر المبتدأ خبری و یتقدم مضارع معروف و مستتر قائم مقام فاعلی مآئدر
 خبرکان به * معرفة حالددر یتقدم فاعلندن و قد حرف تقلیل یحذف مضارع مجهوله مالمه قائم مقام فاعلی
 و ضمیر خبرکان به راجعدر فی حرف جر و مثل مجروردر آنکله * الناس مبتدأ مجزبون خبری بأعمالهم
 مجزبونه متعلقه ان حرف شرط و فعلی محذوفدر ان قرینه سیله که کاندر و خیرا خبری فخیر خبر مبتدای
 محذوفدر و بو جمله جزاء شرطدر تقدیری ان کان عملهم خیرا فجزاؤهم خیر * وان شرافتر
 ما قبلی کیدر و جمله یعنی الناس مجزبون محلا مجروردر اضافله و یجوز مضارع معروف فی مثلها ای
 فی مثل هذه الامثلة و یا هذه العبارة یجوز به متعلقه اربعة فاعل یجوزدر او جه مجرور بمیم * اولکیسی
 ان خیرا فخیر اولکیسی منصوبدر خبرکان اولغله و ایکنجی مرفوعدر خبر مبتدأ اولغله * وجهک
 ایکنجیمی ان خیر فخیرا اولکیسنتک عکسجه ای ان کان فی عمله خیر فکان جزاؤه خیرا * وجه ثالث
 ان خیرا فخیرا ایکنسنتک نصیبه ای ان کان عمله خیرا فکان جزاؤه خیرا * و درنجی وجه ان خیر فخیر
 رفعله ایکنسند به ای ان کان فی عمله خیر فجزاؤه خیر * و یجب مضارع معروف الحذف فاعلی فی مثل
 حذفه متعلق ان مصدریه و ما کن دن عوض و انت اسمی مطلقا و منطلقا خبریه انطلقت فعل و فاعل
 ای لان کنت اما انت عبارتنی تفسیردر (محصول ترکیب) یعنی منصوبات ملحقه دن بعضدر خبرکان

(و آنک)

شروحه غیر مبتدا و صفة صفتی حلت صفت صفتدر یا خود مستأنف در ضمیر صفته راجع در
 یا خود غیره کله اعتباریله علی الاجلته متعلق فی الاستثناء حال کونها واقعة و یا جلته متعلق
 کاف حرف جر و یا اسمدر مثل معنائه محلا منصوب مصدر محذوفه صفت و ما مصدریه و یا ما وصله
 و حلت ماضی مجهول و الا قائم مقام فاعلی علیها جلته متعلق فی الصفة بنه بویه * اذ ظرف حلت
 مضافدر مابعدنه جمله به * کانت افعال ناقصه دندر مستتر اسمی مآذدر الیه * و تابعة خبر کانت در
 لجمع تابعة متعلق منکور صفة جمعدر غیره بویه در محصور مضاف الیه لتعذر الاستثناء کما جلته
 متعلق تقدیری و کلمه غیر صفة فی الاصل حلت علی الا فی الاستثناء جلا مثل حل الا علی غیر او جلا
 مثل الجمل الذی حلت الاعلیها فی الصفة وقت کونها تابعة لجمع منکور غیر محصور لاجل تعذر الاستثناء
 * نحو معلوم * لو حرف شرط بر نسنه تک امتناعی ایچوندر غیرینک امتناهندن او توری کان فعل شرط
 فیما خبر کان در آلهة اسمی الاله صفة آلهة در ای غیر الله * وقتاک حرفک اعرابدن حظی اولمدیسه
 کنبدن صکره اسمده ظاهر اولدیکه الله دره لفسدنا جواب شرط و ضعف ماضی معروف مستتر
 فاعلی راجعدر حل الا علی الصفة به که حکما مذکوردر زیرا حلتا کالالت ایدره فی غیره ضعفیه
 متعلق و ضمیر مقدره راجعدر ای فی غیر الجمع المنکور بالشروط المذكورة و اعراب مبتدا و سوی
 مضاف الیه و سواء اکامعطوف النصب خبر مبتدادر علی الظرف نصبه متعلق علی الاصح مبتدای محذوفه
 خبردر تقدیری النصب علی الظرف علی القول الاصح دیمکدر (محصول ترکیب) مستثنی مجروردر
 غیر دن و سوی دن و سوادن صکره اضافتله و حاشادن صکره زیرا حرف جر در اکثر نحو بلر قولنجه
 * اما بعضیلر قولنجه فقدر و مابعدی منصوبدر مفعول به بلغه نته که خلا و عداده ذکر اولندی * و اعراب
 غیره یعنی غیر لفظی که استناده واقع اوله اعرابی الادن صکره کن مستثنی کی در یکن تفصیل او زره
 یعنی کلام موجب نصکره و مستثنی مقدم اولدقه و مستثنی منقطعده مثلا جانی القوم غیرزید
 و ماجانی غیرزید احد و ماجانی القوم غیر جار نصبه * و ماجانی احد غیرزید بدلیله مرفوع
 و مستثنی لغله منصوب * و ماجانی غیرزید تعریفله مذکوردر * لفظ غیرنک اعرابدر اما مابعدی
 اضافتله مجروردر الیه * و لفظ غیر صفتدر استناده الیه حل اولندی یعنی اصل وضعده صفتدر نته که
 جانی رجل غیرزید بر سن و بوجه او زره استعمال چوقدر اما کاه اولور که غیر الیه حل اولور و استناده
 مستعمل اولور و الایک مابعدینی اضافتله مجرور ایدر و اعرابی مابعد الایک کندی قبول ایدر و الایک اصلی
 حرف استثناء اولمقدر نته که معلوم اولدی و کاه اولور که غیره محمول اولوب صفت اولور پس غیرنک اعرابی
 الایک مابعدنه و بر بلور و بوک الا غیره محمول اولوب صفت اولور شول برده کیم الابر جمع منکور غیر محصور
 دن صکره واقع اوله یعنی بر جمده نصکره واقع اوله که نکره اوله و محصور و معین اولیه نته که جانی رجال الا
 زید بونده الا فی صفته حل الیه تک وجهی بودر کم استثناء متعذردر زیر استثنی متصلده الایک مابعدی ماقبلنه
 داخل اولمق کرک یقینا تا کیم اخراج منصور اوله و مستثنی منقطعده مابعدی ماقبلنه داخل اولمق کرک یقینا
 و مذکور مثالده زید جهات رجالده داخل اولمق و ارا اولمق و اریس ایکی قسمی یله بونده ممکن دکدر اما اگر
 جانی الرجال الازیدا دیک بویمکندر زیرا معرف باللام رجال جمعینی شاملدر و زید داخل اولور
 آنره یقینا و استثناء متصل اولور * مصنف رحمه الله جمع منکوری غیر محصورله تقیید ایلدی زیرا
 محصور اولسه استثناء آندده جائز اولور نته که زید علی عشرة دراهم الا واحدا و یا الا اثین الی غیر ذلک

موجبه اوله که کلام مفید اوله زیرا موجوده اولسه مفید اولماز تنه که چکن مثالردن معلوم اولدی نحو ماجانی الازید یعنی ماجانی احد الازید معناسی بکا کیسه کلدی الازید کلدی بوايه ممکندر * اما کلام موجب اولسه نحو جاه فی الازید با که هب دنیا خلقی کلدی الازید کلدی دیمکدر بوايه ممکن دکلددر * حاصلی مستثنی مفرغ کلام موجوده اولماز مکرکه معنی مستقیم اوله نحو قرأت الایوم کذابنی قرأت فی جمیع الایام الایوم الجمعه بو کلام موجبدر و مستثنی منه محذوفدر معنی ده مستقیمدر * ومن ثمه یعنی اعراب علی حسب العوادل کلام موجوده اولماز مکرکه معنی مستقیم اوله جائز دکلددر مازالزید الاعمالا ترکیبی زیرا زالک معناسی تقیدر و نفی فی اثبات افاده یادر پس معنی بوبله اولورکه زید جمیع صفاته متصدر الاعلم صفتیه دکل بوايه متصور دکل پس معنی مستقیم اولماز * و اذ انعذر البدل یعنی چنانکیم مستثنی منه نیک لفظندن بدل متعذر اولسه بر مانع سببیه مستثنی منه نیک محلنه حل یادر که معنی مستقیم اوله نحو ماجانی من احد الازید ایدمی بونده زید من احدنک موضعندن بدلددر که رفعدر فاعله و من حرف زائددر * و نحو لا احد فیها الازید بونده زید لانک اسمی محلندن بدلددر که مرفوعدر ابتدا فاعله و فیها ضمیر مقدر داره راجعدر * و نحو ما زید شیئا الا شیئ * لایعوبه ایدمی شیئ بدلددر شیئانک محلندن که خبر مبتدادر لفظندن دکل که خبر مادری بعضی نخصه ده لایعوبه و اقدر لایعتبره معناسه در مذکور مثالر هب محلندن بدلددر لفظندن بدل اولغه قابل دکلددر زیرا من کلمه منی اثباته نصکره زیاده اولماز نفی دن مستثنی خود اثباتدر پس اگر لفظ احددن بدل اولسه کلمه من اثباته زیاده اولمق لازم کلور بو خود مخالف متعارفدر مابله لا خود الا نصکره حامل تقدیر اولماز لر زیر ابونلرک حامل اولدقلمر معنای نفی متضمن اولدقلمر ایچوندن نفی خود الایله منتقض اولدی زیرا نفی دنصکره الایاتی موجبدر بو خلاف لیس در که آنده لفظ مستثنی منه دن بدل الملک صحیحدر تنه که لیس زید شیئا الا شیئا در سن زیرا لیس فعل اولدیغیچون عمل الملشدر پس الایله معنای نفیک انتقاضنده تأثیر یوقدر زیرا شول امر که لیس آنک اجلیچون عمل یلر که فعلیتدر اول باقیدر نفی منتقض اولدیه الایله * و من ثمه یعنی لیس فعل اولدیغیچون عمل ایوب و معنای نفیک انتقاضی جمله نقصان و برمدیکچون جائز اولدی لیس زید الا قانما نصبه لیس نیک خبری اولغه بونک بریله که مبتددر الایله * اما متع اولدی مازید الا قانما نصبه زیرا مانک عملی منتقض اولدی لیس به تشبیهی موجب نفیک انتقاضی سببیه * و محفوض بعد غیر و سوی و سواء و بعدا شافی الا کثر و اعراب غیریه کاعراب المستثنی بالا علی التفصیل * و غیر صفة جلت علی الا فی الاستثناء کاجلت الاعلیها فی الصفة اذا كانت تابعة لجمع منکور غیر محصور لتعذر الاستثناء نحو لو کان فیها آلهة الا الله لفسدناه و ضعف فی غیره و اعراب سوی و سواء انصب علی الظرف علی الاصح * و محفوض معطوفدر علی منصوب به شول یرده که وهو منصوب اذا کان بعد الا غیر الصفة دیدی بعد ظرف مکان غیر مضاف الیه و سوی سبک قحی و ضمیمه و قصر له * و سواء سبک قحی و کسر یله و مدله معطوفدر غیره * و بعدا شامعطوفدر غیره فی الا کثر خبر مبتدای محذوفدر وهو فی قول الا کثر دیمکدر و اعراب مبتدای غیر مضاف الیه فی صفت غیره متعلق و ضمیر مستثنیه راجعدر ای کاش فی الاستثناء * کاعراب المستثنی خبر مبتدادر بالامستثنی به متعلقدر علی التفصیل کاعراب المستثنی متعلق اولدیغنه متعلقدر تقدیری و اعراب غیر فی الاستثناء بکون ذلك الاعراب کاعراب المستثنی علی التفصیل و غیره مبتدای و صفة خبری یا خود غیره مبتدای و خبری محذوف اوله و صفة مبتدای محذوفه خبر اوله تقدیری و غیر کلمه هی صفة بعض

(شروحه)

مثل معلوم ماضی بنی ما حرف نفی و ضربی فعل و مفعول به. الاحرف استثناء و زید فاعل ضرب در
 الاحرف استثناء ان یستقیم تأویل مفردده آن حرفیه المعنی تقدیرا مرفوع فاعلی مستثنی ابله مستثنی منه
 محذوفدر ای فلیقع فی الموجب فی جمیع الاحوال الاحال استقامه المعنی بعض شروحه فی غیر الموجب دن
 استناد ای عدم ذکر المستثنی منه انما هو فی غیر الموجب الا ان یستقیم المعنی فانه یجوز حیثند عدم ذکر
 المستثنی منه فی الایات ابضا مثل معلوم و قرأت فعل و فاعل الاحرف استثناء یوم مستثنی کذا مضاف الیه
 و مستثنی منه محذوف تقدیری قرأت جمیع الایام الایوم کذا مراد جمیع الایام دن قرائته صالح اولان
 کونردر عمری کونردن عقل و عرف دلالتیه و من نمه جار و مجرور لم یجزه متعلقدر مقدم اولدی
 حصرا یچون لم یجز فعل جمده مطلق مازال ماضی معروف اخوات کان دن زید اسمی الاحرف استثناء
 عالما خبری و بو کلام فاعل لم یجزدر ای لم یجز هذا التركیب و اذا اداة شرط تعذر فعل شرط البدل
 فاعلی علی اللفظ بدله متعلق فعلی الموضع جزاء شرط ای فهو ثابت علی الموضع مثل معلوم ما حرف نفی
 جاء ماضی معروف و فی مفعولی من حرف جر احد مجروردر آنکله محلا مرفوع جاء فی تک فاعلی
 الاحرف استثناء زید احد دن مستثنی در و رفع محلی من احد دن بدلیته در و نصبی استثناء لفظه در و لاحرف
 نفی جنس ایچوندر احد اسمی مبنی در فتح اوزره و فیما خبری الاحرف استثناء زید بدلدر اسم لانک محلندن
 مایس به مشابه و زید اسمی و شیئا خبری الاحرف استثناء و شیء مستثنی در رفعله و شیئا محلندن بدلفله
 زیرا اصلنده خبر مبتدادر و نصبله استثناء لفظه و بواجبی جمله معطوفلدر ما جانی الازید جمله سنه
 پس محل رفعه اولور له لام حرف جر آن حرفدر حروف مشبهه بالفعلدن من افظی مراد محلا منصوب
 اسمی لاتزاد نفی مستقبل و مستتر قائم مقام فاعلی عائددر من حرفه بعد ظرف مکان الایات مضاف الیه
 و بوجه خبران در ان اسمیه و خبربله تأویل مفردده محلا مجروردر و ما و لا معطوفلدر من حرفه
 لاتقدران نفی مستقبل بناه معلوم و ضمیر بارز قائم مقام فاعلی تاندر ما و لابه ماملتین خالدربارزدن و یامیز
 و یامفعول ثانیدر لاتقدران به جعل معناسی تضمین الملکله بعد ظرف مکان مضافدر الیه راجع ضمیره
 لانهما ای لان ما و لا عملتا ماضی معروف و ضمیر بارز فاعلی تاندر ما و لابه لانی علتایه متعلق و قد حرف
 تحقیق و انتقض ماضی معروف و مستتر فاعلی تاندر رفعه بالا انتقض به متعلقدر و بوجه حالدر
 مجرور دن که نفی در و عملتا قولی خبر لانهادر ولان من قولی الخ مقدره متعلقدر تقدیری و انما تعذر
 البدل فیها علی اللفظ لعدم زیاده من بعد الایات و لعدم تقدیر ما و لا حال کونهما ماملتین بعدهما لاجل عملها
 لانی و الحال ان لانی قد انتقض بالا بخلاف خبر مبتدای محذوفدر ایس زید شیئا الاشیئا جمله فعلیه
 مضاف الیه واقع اولس لانهای ایس علت و الفعلیه جار مجرور بله بخلاف به متعلق تقدیری و هذا الذی
 ذکرناه من عمل ما و لا لانی ملتبس بخلاف ایس زید شیئا الاشیئا لاجل عمل ایس لفعلیه لانی فلا اثر
 لنقض معنی النفی اعرابی لاحد فیما دن ظاهر در و فائتیه ایچوندر بقاء جار مجرور بله اثریه متعلقدر
 و اضافتی مصدرک فاعلنه در که الامر دره العامله صفة مبینه سیدر الامر که هی یعنی ایس لاجل العامله به
 متعلق و ضمیر امره راجعدر یاخود العامله ده که الف و لامه تقدیری و اذا کان كذلك فلا اثر لنقض
 النفی بقاء الامر الذی علت کلمه ایس لاجل ذلك الامر و من نمه جاز ایس زید الاقائما اعرابی ماسبقدن
 ظاهر در (محصول ترکیب) گاه اولور که مستثنی عوامل حسبجه اعراب اولور یعنی حامل رافع
 اولور سه مرفوع او قنور نحو ما جانی الازید ناصب اولور سه منصوب او قنور ما رأیت الازیدا
 جار اولور سه مجرور او قنور نحو ما مررت الازید مستثنی تک بوقمته مفرغدر مستثنی منه ذکرندن
 فارغ و خالی اولدیغی ایچون و بو مستثنی مفرغ اول وقت اولور که مستثنی منه مذکور اولیه و غیر

وهو منصوب یعنی مستثنی منصوب اولور چنانکه کلام موجبده اولو غیر صفتند نصره واقع اولسه
 نه که جاء القوم الازیداده مذکور اولدی * کلام موجب اولور که آنده نفی و نهی واستفهام اولیه
 مستثنی منصوب اولور مستثنی منه اوزرینه مقدم اولسه مثل ما جاءنی الازید احد * واکر الازیداه مؤخر
 اولسیدی احددن زیدده ابکی وجه جائز اولوردی بری استثناءغه منصوب اولوق و بری بدلیتله مرفوع
 اولوقینه بونک کبی اگر مستثنی منقطع اولورسه منصوب اولور اکثر لغتده و بعض عربک لغتده مستثنی
 منقطع مرفوعده کلمه در نحو ما جاءنی احد الاحار رفع جارله احددن بدل لغله و بوقت زیدده ضعیفدر
 زیر ابونده هیچ بدل متصور دکدر بدل غلطدن خبری اول خود بر کلامده اولور که غفلت و سهو طریقیله
 واقع اوله واستثناء منقطع بر کلامده اولور که طریق فکر و فرا سئله صادر اولمش اوله * ینه مستثنی
 منصوب اولور اگر خلدن وعدا دنصکره واقع اولورسه اکثر لغتده زیر ابونرفعل ماضیدر خلا
 یخلو خلوا و عدا بعدو عدا دن و فاعل لری کندیلرده مسترو مابعد لری مفعول به لغله منصوب اولور
 نه که جاء القوم خلا زیدا و عدا زیدا دیرین یعنی خلا الجائی زیدا و عدا الجائی زیدا دیرین *
 و بعض لغتده بونر حرف جر درر و مابعد لری مجرور اولور * ینه مستثنی جمیع لغتده منصوب اولور
 اگر ما خلا و ماعدا دنصکره واقع اولورسه زیر ابونقدر چه فعلی لری تمحقق اولور زیر اکلمه ما حرف
 مصدر در داخل اولماز الافعله و بوماء مصدری تقدیر زمانی مقتضی در نحو جاءنی القوم ما خلا زیدا
 و ماعدا زیدا ای جاء القوم زمان خلوه زیدا و زمان عدا و الجائی ای مجاوزته زیدا و ینه مستثنی منصوب
 اولور ایس و لایکون دنصکره زیر ابویکی فعل افعال ناقصه دندر و اسم لری تحتند مضررر و مابعد لری
 خبر لغله منصوبدر نحو جاء القوم لیس زیدا و لایکون زیدا ای لیس الجائی زیدا اولایکون الجائی زیدا *
 و یحوز یعنی مستثنی ده نصب جائز و بدل مختار در هر گاه که اذ دنصکره کلام غیر موجب نامده واقع اوله
 یعنی مستثنی منه مذکور اوله نحو ما جاءنی احد الازید رفعله بدل طریقیله و الازید استثناء طریقیله
 و ما مررت بأحد الازید بدل لغله مجرور و الازید نصبه مستثنی * و ما رأیت احدا الازید ابکی طریقیله
 منصوبدر لیکن بدل لغله مختار و مستثنی لغله جائزدر بوده بوقیلدنبر مافعلوه الاقلیل الاقلیل اولکی بدل
 نایسی مستثنی در * و یعرب علی حسب العوامل اذا کان المستثنی نه غیر مذکور و هو فی غیر موجب
 لیبید نحو ماضربنی الازید الا ان یستقیم المعنی نحو قرأت الایوم کذا * و من ثم لم یجز ما زال زید الا طالما
 و اذا تعذر البذل علی اللفظ فعلی الموضع نحو ما جاءنی من احد الازید و لا احد فیها الازید و ما زید شیئا الا
 شیء لان من لا تزاد بعد الاثبات * و ما ولا لا تقدر ان مالم ینبعده لانها عملتا لنفی و قد انتقض بالاجتلاف
 لیس زید شیئا الا شیئا لان عملت للفعلیه فلا اثر لنقض معنی النفی لبقا الامر العامله هی لاجله و من ثمه جاز
 لیس زید الا قائما و امنع ما زید الا قائما * و یعرب مضارع مجهول و مستتر قائم مقام فاعلی مستثنی به
 قائم * علی حسب العوامل یعرب به متعلق اذا ظرف زمان کان افعال ناقصه دن مستثنی منه اسمی غیر
 مذکور خبری و جمله محلا مجرور مضاف الیه در و هو مبتدا قائمدر ترک مستثنی منه به یا خود اعراب
 علی حسب العوامله یا خود مستثنی منه غیر مذکور اولغه و یا مستثنی الا دنصکره اولوب مستثنی منه
 مذکور اولغه * فی غیر موجب خبر مبتداء لیبید مضارع معروف لام کی الیه منصوب مستتر فاعلی قائمدر
 ترک مستثنی منه به و یا اعرابه و مقدره متعلقدر تقدیری و اما اشتراط کونه فی غیر موجب لیبید
 و جائزدر کم فی غیر موجب متعلق اولدیغه متعلق اوله تقدیری و هو بکون فی غیر موجب لیبید

(مثل)

في الاكثر او ماعدا و اخلا وليس ولا يكون ويجوز فيه النصب ويختار البدل فيما بعد الا في كلام غير موجب
 و ذكر المستثنى منه مثل ما فعلوه الا قليلا والافقليا * المستثنى مبتدا متصل خبري ومنقطع كما معطوف فالتصل
 مبتدا و حرف تفسير هو ضمير فصل و يابتداء ثاني المخرج خبري عن متعددا كما متعلق لفظا تمييزا بر متعدد
 او تقديرا كما معطوف بالمخرج متعلق واخوانها كما معطوف و ضمير الايه راجع للمخرج متعلقا بيه
 خبر مبتدأ ثاني و اول خبر بيه خبر اول و المنقطع مبتدا المذكور خبري بعد ظرف مذكور و هامضاف اليه
 راجع الى الايه و غير حالدر مذ كورده مستتر و مخرج مضاف اليه تقدير كلام و المستثنى المنقطع
 الشيء الذي يذكر بهدالا او احدي اخوانها حال كون ذلك الشيء غير مخرج و هو مبتدأ جاندر مستثنى به
 منصوب خبري و اذا ظرف و كان ماضي معروف و مستتر اسمي جاندر مستثنى به و بعد خبر كان در و الا
 مضاف اليه غير نعت الا و يا حالدر اي حال كون الا غير الصفة مضاف اليه * في كلام كان به متعلق و يا خبر
 مبتدأ محذوف * موجب صفة كلام در و وجهه محل محجور در مضاف اليه در او مقدا بهدالا به
 معطوف * على المستثنى مقدمه متعلق منه مستثنى به او منقطع مقدمه معطوف * على الاكثر مبتدأ محذوف
 خبر در كه هو در اي وجوب النصب في المنقطع في القول الاكثر * او كان معطوف در كان بهدالا به و مستتر
 اسمي جاندر المستثنى به بعد خلا خبري و مضاف اليه و عدا كما معطوف في الاكثر اعرابي سابق كبير
 او ماعدا و ما خلا خلايه معطوف در و ليس ولا يكون كذلك بوافعال مضاف اليه واقع او المرى دليلدر
 استثناءه واقع اولان افعال اسمي اولدقرينه * ويجوز مضارع معروف النصب فاعلي * و يختار
 مضارع مجهول البدل قائم مقام فاعلي في حرف جر و ما موصول و يا موصوف و بعد ظرف و عالمي مقدر در
 اللفظي مراد مضاف اليه در * في كلام فعل مقدره متعلق و يا خبر مبتدأ محذوف * غير نعت كلام در
 موجب مضاف اليه فعل مقدر فاعليه و متعلقه صلدر و يا صفتدر ما به موصول صلح سيله و يا موصوف
 صفتيه في حرفيه محجور در جار محجور بيه يختار به متعلقدر * و ذكر ماضي مجهول المستثنى منه قائم مقام فاعلي
 و بوجهه معطوف صلح سله معناسي و يختار البدل في الاسم الذي وقع بهدالا في كلام غير موجب
 و ذكر المستثنى منه قبله حقيقة مثل معلوم ما حرف نفي * فعلوه فعل و فاعل و مفعول به الاحرف استثناء
 قليل فعلوه فاعلندن مستثنى در رفع و اودن بدلدر يعني فعلوه و اودن و نصبي مستثنى لغه در * و الاقليا مثال
 نصبي مثال رفعه عطفدر (محصول تركيب) مستثنى نحو بلر اصطلاحه ابي معنى او رتا سنده مشتركدر
 بزبسنه مستثنى متصل ديرل و بزبسنه مستثنى منقطع و منفصل ديرل مستثنى متصل اولدر كه بر متعدد
 مخرج اوله كه اول متعدد لفظا و يا تقديرا مذ كور اوله و اول اخراج الاكلمه سيله و اخواتيله اولور كه
 بوندن صكره ذكر اوله جقدر ان شاء الله تعالى * مقصود بودر كم بر امر متعدده بر حكم متعلق اولور
 و الا و اخواتيله اول متعددك بعضيني اول حكمن اخراج ايدرل * پس اول بعضك ماعدا سي
 باقي قالور اول حكمد مندرج شويله كه جاء القوم الازيدا ديسك زيدكلمة الايايه مخرج اولشدر حكم
 محي دنكه قومه متعلقدر كه متعدد در و لفظا مذ كوردر پس قومدن زيددن غير سي حكم محي ده داخل
 قالد * يه بونك كبير ما جاء في الازيد اي ما جاء في احد الازيد بونه حكم عدم محي دن مخرج اولشدر كه
 متعلقدر بر متعدده كه تقديرا مذ كوردر كه احد لفظيدر * و مستثنى منقطع اولدر كه الاذن و اخواتندن
 صكره مذ كور اوله اما متعدد در مخرج اوليه زيرا كه مستثنى منه مستثنى منقطعه شامل و اكانت اول
 دكدر ما جاء في احد الاجارا جار احد جنسندن دكدر زيرا كه احد اولدر كه مخاطب اولغه صالح اوله

نصب الخ بلکه زیدک عالمی نصب ایلر * بعضیلر طاب زید با معناسی زید خوشدر کنندی بابا اولدیغی جهندن و متعلقنک معناسی زید خوشدر باباسی اولدیغی جهندن دیمشدر * اما اگر اسم مذکورسی ما انتصب عندهن تمیز املک صحیح اولمازسه پس ما انتصب عندهنک متعلقنک اسمی اولور و مقصوده مطابق اولور افرادده و تشبیهده و جمعهده ایکی مذکور صورتده بیه ایمدی طاب زید ابا دیرسن ا کر ابدن زید کنندی مراد اولورسه ینه بویهدر اکر بر باباسی مراد اولورسه اما ا کر ایکی باباسی مراد اولورسه طاب زید ابون دیرسن اما ا کر زیاده مراد اولورسه طاب زید آباه دیرسن و ا کر طاب الزیدان دیسک و بونلرک کندی بلربی تمیز کتورسک ابون دیرسن و ا کر ایکی سنک باباسی مراد اولورسه و ایکی سنک باباسی برکشی اولسه طاب الزیدان ابا دیرسن اما هر برینک علی حده باباسی اولسه ابون دیرسن * و ا کر باباری ودهده لری مراد اولسه آباه دیرسن و هر باریکه طاب زید دارا دیرسن بردار مراد اولور * و ا کر ایکی دار مراد ایدرسک طاب زید دارین دیرسن و ا کر زیاده مراد ایدرسک صیفه جمع کتوررسن * پس تمیز مطابق اولور مقصوده افرادده و تشبیهده و جمعهده الابرو قنده که تمیز جنس اوله یعنی قبل و کثیره مناول اوله ایمدی اول وقت تشبیه و جمع ایلر ته که ذات مذکورنک تمیز نده معلوم اولمشدر ایمدی طاب زید علماو طاب الزیدان علما و طاب الزیدون علما دیرسن مکرسم جنسه ایکی نوع مراد ایله سن پس تشبیه ایدرسن طاب زید علین و انواع مراد ایله سن طاب زید علوما دیرسن * و هرگاه که تمیز صفتده اولان نسبتدن اوله یعنی اسم فاعلدن و غیریدن اوله اول صفت ما انتصب عندهنک اولور متعلقنک اولماز و افراد و تشبیه و جمعهده و تذکیر و تأیینهده مطابق اولور ما انتصب عندهنه که لله در زید فارسا ودر الزیدین فارسین ودر الزیدین فارسین دیرسن مراد ما انتصب عندهنک فرو سینندن تعجیبر یعنی زیدک خوب آتلیغی و فرو سیننده ایلمکی و اهلیتی خدانکدر یعنی خدایه لایقدر تنه که ترکیده اناسندن امدکی سوت حلال اولسون دیرلر مقام استغرابده بونک کیلیری خدایه نسبت ایدرلر زیرا عجائب و غرائبی خالق اولدر * و احتملت الحال یعنی مذکور صفت حالده اولغه محتملدر نحو لله در زید فارسا معناسی تمیز اولدقده لله فروسیه زیده حال اولدقده دیرسن لله در زید حال کونه فارسا * و لا یقدم التمیز یعنی مفرددن تمیز اول مفرد اوزرینه مقدم اولماز مثلا عشرون درهماده درهما عشرون دیمک جائز دکلدر زیرا مقصود عددی مبهم ذکر ایدوب صکره بر جنس معینله تفسیر املکدر و تمیزی اسم مفرد اوزرینه تقدیم املک بومقصودی مفوتر و سائر مفردات تمیزلرینه کوره بوکا قیاسدر * و الا صحیح یعنی بر فضل که تمیز آنک نسبتندن ابهامی رفع ایلسه اول تمیزی اول فضل اوزره تقدیمده اختلاف ایلدیله جمهور جائز دکلدر دیدیلر یعنی نفسا طاب زید دیمزلر زیرا مقصود ابهام صکره تفسیردر و ابهامی ازاله ایدوب فعل اوزره تقدیم املک بومقصوده ماندر * اما مازنی و مجرد و فراء تمیزی فعل اوزره مقدم ایلمکی جائز طوتمشدر زیرا که فعل حامل قویدر متقدم و متأخرده تصرف املکه قادردر و بو بینله استشهاد املشدر * بیت * النجم لیلی بالفراق حیدها * و ما کاد نفسا بالفراق تطیب * دیدیلر که نفسا تطیبدن تمیزدر و اوزرینه مقدم اولمشدر اما جمهور دیرکه روایت بووجه اوزرینه درکه * و ما کاد نفسی بالفراق تطیب * لیکن قول جمهورا صحدر تنه که بیان اولدی * المستثنی متصل و منقطع فالمتصل هو المخرج عن متعدد لفظا او تقدیرا بالا و اخواتها و المنقطع المذکور بعدها غیر مخرج وهو منصوب اذا کان بعد الاغیر الصفة فی کلام موجب او مقدا علی المستثنی منه او منقطعاً فی الاکثر او کان بعد جلا و عدا

(فی الاکثر)

قام مقام فاعلی عائددر مایه وجله صله ویا صفتدر مایه موصول صله سبله ویا موصوف صفتیه
مفعول بطابق دره والاحرف استثناء ان یکون مستقبل معروف منصوبدر ان حرفله ومستکن اسمی
عائددر تمیزه جنسا خبری وبو کلام مستثنی در فیطابق قولندن ومستثنی منه محذوفدر تقدیری فیطابق
فیهما ما قصد فی جمیع الالوان الا کونه جنسا فانه لا بطابق ما قصده الا ان یقصد الانواع مستثنی در
الا ان یکون جنسا قولندن امرای الا ان یقصد الانواع قولندن معلومدره ان حرف شرط کان فعل
شرط ومستتر اسمی عائددر تمیزه صفة خبری * کانت جزاء شرط ومستتر اسمی عائددر صفتله خبری
و طبقا معمول مع تقدیری کانت الصفة مختصة له مع طبقه * ولهده و طبقه ده ضمیر ل عائددر ما انتصب عنده
واحتملت ماضی معروف ومستکن فاعلی عائددر صفتله الحال مفعول به در * ولا یقدم نفی استقبال
التمیز فاعلی * والا صح مبتدا ان لا یقدم نفی مستقبل معروف منصوبدر ان حرفله ومستتر فاعلی
عائددر تمیزه * علی الفعل اکا متعلق خلافا مفعول مطلق * للمازنی اکا متعلق والمبردا کاعطوف تقدیری
خولف خلافا لقول المازنی والمبرد وجه خبر مبتدا در (محصول ترکیب) وقتنا کم مصنف رحه الله تمیزک
قسم اولنی که ذات مذکوره دن ابهای رفع ایدر بیان ایلدیسسه قسم ثانی به شروع ایدوب
یورورکه تمیزک قسم ثالثی اولدرکه ابهای ذات مقدره دن رفع ایدر یعنی جله ده واقع نسبتدن
ابهای رفع ایدر نحو طاب زید نفسا بونده طاب فعلنی زیده نسبتدن ابهام حاصل اولدی زبرانه
جهتدن طیب اولدیغی معلوم اولماذی پس نفسا دیمکله بیان ایلدی که نفس زید طیب ایمش تقدیری
طاب نفس زید دیمکدر * ویا جله به مشابهده اولان ابهای رفع ایدر مثلا اسم فاعل ویا اسم
مفعول ویا صفة مشبهه ویا افعال تفضیل ده اولان نسبتدن ابهای رفع ایدر نحو زید طیب
ابا طیب صفت مشبهه در زیده راجع ضمیره اسناددن ابهام حاصل اولدی و ابا ابهای رفع ایلدی
یعنی زید کندی بابا اولدیغی جهتدن ایدر ویا باباسی اولدیغی جهتدن ایدر * ویا اضافه اولان
نسبتدن ابهای رفع ایدر نحو یعنی طیبه ابا بونده طیبک زیده راجع ضمیره اضافتدن ابهام حاصل
اولدی و ابا آئی رفع ایلدی * جله ده اولان نسبتدن رفع ابهامه بر مثال کنوردی اما مشابهته و اضافه
کثرت امثله ابراد ایلدی اصناف تمیزاته اشارت ایچون بعضی نحو یلر دیدی که مراد ذات مقدره دن
نفس نسبتدر که طاب نک زیده اسنادندن ناشی اولور * پس بو اسناد دن ابهام حاصل اولور که
بیانه محتاجدر که نه جهتندر ایلدی بونسته ذات مقدره دیرلر و احتیاج بوقدرکه آنده برنسنه تقدیر
ایدلر اما قول اول اصحدر زبراً ذات مقدره بی برنسنه که مبهم ومقدردر اطلاق ایلک نفس نسبته
اطلاق ایلکدن اولی در ذات مقدره نک امثله * اضافه سندن بعضدر لله دره فارسا ترکیبی یعنی لله در
فرو سینه بو آتلی لکنندن تعجب مقامنده استعمال اولنور * در دالک قحی و رانک تشدیدله اصلده سوت
معناسنه در که عجم شیردیر صکره خیر معناسنه استعمال ایلدیلر لله خیر فرو سینه یعنی خدانکدر زیاده
آتلیگی خبری یعنی خدایه لایقدر مراد کوزل آتلی لکنندن تعجیدر * ثم ان کان اسما چونکه نسبتده
واقع اولان ذات مقدره دن تمیزی یلدرکیسه بیلکه اول نسبت ایکی قسمدر بریسی اولدرکه اسم اوله
وبریسی اولدرکه صفت اوله پس اگر تمیز اسم اولوب ما انتصب عنده دن آئی تمیز ایلک صحیح اولورسه
آندنده آئی تمیز ایلک جائزدر متعلقندنه نحو طاب زید ابا ایلدی بونده اب بر اسمدر که آئی ما انتصب
عنده دنکه زیددر تمیز ایلک جائزدر پس اب زید او اور * و جائزدر کیم باباسی اوله یعنی زیدابی بابادر
ویا انک ابا باباسی واردر * معلوم اوله که زید کی اسمله ما انتصب عنده دیمک مجازدر زبراً زید تمیزی

و ترمو ماه کبی نحو هندی رطل زینا و رطلان زینا و ارطال زینا کبی الا چینه جنسله ایکی نوع مراد ایلیه سن پس تنبیه ایدر سن نحو هندی رطلان زیتین و انواع قصدا ایدر سک جمع کتور رسن نحو هندی ارطال زیوتا غیرا جناسده بو کاقیاسدر اما کر تمیز جنسدن غیری اولورسه آنی جمع ایدر لر نحو هندی صندوق کتبا او اثوابه ثمان کان یعنی بونی یلدکسه آدن صکره بیلکه اول مفرد مقداری که تمیز کتور رسن اگر آنده تنوین و یانون تنبیه اولورسه تنوینی و نون تنبیه بی حذف ایدوب مابعدنه اضافت ایلک جائزدر نحو هندی رطل زیت و منواسمن اما اگر اول مفردده جمع نوننه مشابه نون اولورسه عشرون درهما کبی و یا اضافت او اورسه علی التمره مثلها زیدا کبی اول نونی و اول اضافتی حذف ایلک و میرته اضافت قلیق جائز دکدر ایمدی عشرون درهم و مثل زید دیمک جائز دکدر و شول مفردی که تمیز ایدر لر اکثر مقدار اولور ذکر اولان افسام کبی غیر مقداره اولور نحو خاتم حدیدا و باب ساجا کبی بوقسمده اضافتله خفض اکثردر پس استعمالده خاتم حدید زیاده در خاتم حدیدا دن و الثانی عن نسبة فی جمله او ماضاهاها مثل طاب زید نفسا و زید طیب ابا و ابوة و دارا و علما اونی اضافه مثل یعنی طیبه ابا و ابوة و دارا و علما و لله دره فارساه ثمان کان اسما یصح جمعه لما انتصب عنه جاز ان یكون له و لتعلقه و الالفو لتعلقه فیطابق فیهما ما قصد الا ان یكون جازا الا ان یقصد الانواع و ان کان صفة کانت له و طبقه و احملت الحان و لا یقدم التمییز علی عامله و الا صح ان لا یقدم علی الفعل خلافا للمازنی و المبرد و الثانی تقدیرا مرفوع مبتدا عن نسبة خبری فی جمله نسبتته متعلق او حرف عطف ماموصول و یا موصوف * ضاهاماضی * معروف و مستتر فاعلی مآئدر مایه و هاء مفعول به مآئدر جمله موصول و یا موصوف صله سبله و یا صفتیه معطوفدر جمله محلا مجرور مثل معلوم طاب ماضی * معروف زید فاعلی نفسا جمله ده نسبتدن تمیزدر و جمله محلا مجرور در اضافه و زید مبتدا و طیب خبری و ابا جمله مشابه اولان نسبتدن تمیزدر و ابوة اکا معطوف و دارا و علما بونلرده * او حرف عطف فی اضافه فی جمله معطوفدر مثل معلوم یعنی فعل و مفعول طیبه فاعلی ابا اضافه کی نسبتدن تمیزدر و ابوة و دارا و علما اکا معطوفدر و لله مقدم خبره و در مؤخر مبتدا و فارسا اضافه نسبتدن تمیزدر * ثم حرف عطف ان حرف شرط کان فعل شرط مستتر اسمی مآئدر تمیزه اسما خبری یصح مضارع معروف جمعه فاعلی مضافدر اسمه راجع ضمیره و لام حرف جر و موصول یا موصوف انتصب ماضی * معروف و مستکن فاعلی مآئدر تمیزه عنه انتصبیه متعلق و ضمیر مایه مآئدر و جمله مایه صله و یا صفتدر موصول صله سبله و یا موصوف صفتیه محلا مجروردر جار مجروریه متعلقدر جمله و جمله یعنی یصح جمعه لما انتصب عنه نعمتدر اسم الفظنه و عنده من حرف جر مجاوزه معنایه در ای لما انتصب مجاوز عنه و یا بعد معنایه در نحو قوله تعالی طبقا عن طبق ای حالا بعد حال بو ظاهردر و حاصلی بدر * جاز ماضی * معروف ان حرف نصب یكون مستقبل معروف و مستتر اسمی مآئدر تمیزه و له خبری و لتعلقه اکا معطوف و بو کلام تاویل مفردده فاعل جازدر و جزاء شرط * له ده و لتعلقه ده ضمیر مایه مآئده و الا یعنی ان لا یصح ذلک پس فعل حذف اولدی حرف شرط اکا دلالت ایلدیکی ایچون و نون لامه ادغام اولوب الا اولدی فهو مبتدا و لتعلقه خبری جمله جزاء شرطدر آنکیچون اولته فا داخل اولدی و فیطابق مضارع معروف و مستتر فاعلی مآئدر تمیزه * فیهما یطابقیه متعلق ماموصول و یا موصوف * قصد ماضی * مجهول و مستتر

(تأم)

جمله که اول اسمک هج بریسی حامل اولیه اول جمله نک مفهومی تأکید و تقریر الملکدر شرطی
 التیمیز ما یرفع الابهام المستقر عن ذات مذکوره او مقدره فالاول عن مفرد مقدار غالباً اما فی
 العدد نحو عشرون درهما و سیاتی * و اما فی غیره نحو رطل زینا و منوان سمناء و علی التمره مثلها
 زیبا فیرد ان کان جنساً الا ان یقصد الانواع و یجمع فی غیره ثم ان کان بتونین او بنون التثنیة جازت
 الاضافة و الا فلا و عن غیر مقدار نحو خاتم حیدبا و الخفض اکثر * التیمیز مبتداً خبری محذوف
 ای من المنصوبات التیمیز او من الملحقات بالمفعول التیمیز یا خود مبتدای محذوفه خبردر ای هذا
 بیان التیمیز * پس بویکی وجه اوزره ما یرفع خبر مبتدای محذوف او لورای هو ما یرفع دیمکدر ما موصول
 و یا موصوفدر * یرفع مضارع معروف مستتر فاعلی تأنذر مایه * الابهام یرفع نک مفعول به در المستقر
 صفت مستقر ثابت دیمکدر * ن ذات یرفعه متعلقدر مذکور صفت ذات در او مقدره ا کا معطوف و بو
 جمله صله و یا صفت در مایه موصول صله سیله و یا صفتیله خبر مبتدای محذوف قدر تقدیری هو ما یرفع دیمکدر
 فالاول فاحرف تفسیر و مابعدی مبتداً عن مفرد خبری و مقدار صفتی * غالباً ظرف و یا حال و یا مصدر محذوفه
 صفت و یا مقدر یکون دن خبردر تقدیری فالاول یرفعه عن مفرد مقدار فی غالب الاحوال او حال کون المفرد
 المقدار غالباً علی غیر المقدار او مجتئاً غالباً او یکون عن مفرد مقدار غالباً اما فی المدد فعل مقدره متعلقدر که کا عن
 مفرد قولی دلالت ایدرو یا خبر مبتدای محذوف در و یا صفت مفرددر تقدیری یقع فی العدد و یا هو فی العدد و یا
 و عن مفرد کا ن فی العدده نحو معلوم عشرون مبتداً خبری محذوف قدر تقدیری لی و یا له در * هما تیمیز و جمله
 محل جر در اضافته و سیاتی مضارع معروف مستتر فاعلی تأنذر تیمیزه و اما حرف عطف فی غیره معطوفدر
 فی العددیه و ضمیرا کا راجعدر نحو رطل زینا عشرون درهما کبیر احرابه و منوان سمناء آنک کبیر
 و رطل زینا لفظه معطوف و علی التمره خبر محذوفه متعلق در و یا خبردره و مثلها مبتداً مضافدر تمره به تأنذ
 ضمیره زیبا تیمیزدر مثلهادن و بو جمله معطوفدر رطل زیبا جمله سنه * فیرد مضارع مجهول و مستتر
 قائم مقام فاعلی تیمیزه تأنذ ان حرف شرط کان فعل شرط و مستتر اسمی تأنذدر تیمیزه و جنساً خبری
 و جزاء شرط محذوفدر فیرد قولی دلالتیه * و الا حرف استثناء ان حرف ناصب یقصد مضارع
 مجهول منصوبدر ان حرفیله الانواع قائم مقام فاعلی بولکلام فیرد قولندن مستثنی در و مستثنی منه محذوفدر
 و استثناء مفرددر تقدیری فان کان جنساً فیرد فی جمیع الاحوال الاحال قصد الانواع * و یجمع مضارع مجهول
 و مستتر فاعلی تأنذدر تیمیزه فی غیره ای غیر الجنس یجمع به متعلق ثم حرف عطف ان حرف شرط کان فعل شرط
 و مستتر اسمی تأنذدر تیمیزه بتونین خبری او بنون التثنیة ا کا معطوف جازت ماضی معروف الاضافة فاعلی
 و جمله جزاء شرطه و الاوجهی یکدی نیچه کره فلا ای فلا یجوز الاضافة و عن غیره مقدار معطوفدره فرد مقدره
 نحو خاتم حیدبا و الخفض مبتداً اکثر خبری (محصول ترکیب) تیمیز بر اسمدر که ذات مذکور در دن و یا مقدره دن
 ابهام ثابتی رفع ایلیه اولکیسی که ذات مذکور در دن ابهام ثابتی رفع ایلر اولدر که مفرد در دن ابهامی رفع ایلر
 مفردده یا عددده اولور نحو هندی عشرون درهما * بحث عدد و تیمیزی مستوفی کله جکدر ان شاه الله
 تعالی و یا غیر عددن اولده یا موزون اولور نحو هندی رطل زینا و منوان سمناء کبی یا مکیلدن اوله
 یعنی کیله ایله او لچولندن اوله نحو هندی فقیران برا و یا مقیاسدن اوله علی التمره مثلها زیبا کبی
 فیردان کان جنسایعنی بر تیمیزه مفرددر دن ابهامی رفع ایلر اول تیمیزی مفرد کتور مک کرک اگر اول تیمیز
 جنس اوله جق اولورسه * و جنسندن بو مقامده مراد قلبه و کثیره شامل اولاندر زیت و عسل و سمن

خبردر • اومقدرة اكامطوف تقدیری ظاهرة كانت اومقدرة ياخود قددن حالدر تقدیری لايد
 من ذكر قدفيه حال كونها ظاهرة اومقدرة • ويجوز مضارع معروف حذف فاعلی • العامل
 مضاف اليه كاف حرف جر ويا مثل معنائه اسم قول مجروردر حرف جرله ويا اضافله مضافدر كاف
 خطابه • المسافر كقولك به متعلق • راشدا حالدر مقدر فاعلك فاعلندن تقدیری اذهب ويا مسافر حال كونك
 راشدا • مهديا حال بعدا ل حال یعنی حال مترادفه ووجه مقول قولدر • ويجب مضارع معروف ومستتر فاعلی
 مآئدر حذفه • فی المؤكدة يجب به متعلق مثل معلوم زید • ابتدا و ابوك خبری و عطا و فاعل مؤكدة ووجه
 محلا مجروردر اضافله وای حرف تفسیر • واحقه فعل و فاعل و فاعله • و شرطها مبتدا مضافدر حاله
 راجع ضمیره • ان حرف نصب يكون آنكه منصوب مضارع ومستتر اسمی مآئدر حاله مقررة خبری
 لمضمون مقررة متعلق جمله مضاف اليه اسمیة صفت جملهدر (محصول ترکیب) حاله لایق اولان
 بودر که مفرد اوله نه کم امثله دن معلوم اولدی جملهده اولور زیرا بیان هیئت مفردله اولدیغی کی
 جمله ایلهده اولور • پس جمله اولنجه ا کا برابط لازمدر که آنی ماقبلنه ربط ایلیه زیرا جملهده
 استقلال وار افادهده ایمدی برابطه محتاجدر • پس اگر جمله اسمیه اولورسه آنی رابط و او
 و ضمیر اولور جانی زید و ابوه قائم کی • یالکز وارده اولور جانی زید و الشمس طالعه کی • یالکز
 ضمیره اولور کلمته فوه الی فی کی • اما یالکز ضمیره ربط ضعیفدر زیرا جمله اسمیهده استقلال
 مقرردر ایمدی برقوی رابطه محتاجدر که بوجه نك صدرنده واقع اوله و جواب طریقله ضمیر خود
 لایق بودر که صدر جمله ده اولیه جمله اسمیه بویه • اما اگر حال جمله فعل مضارع مثبت
 اولورسه آده رابط ضمیردر انجق زیرا مضارع مثبت اسم فاعل کی در واسم فاعل که مفرد اوله
 رابط ضمیرندن غیری اولماز • و هر جمله که بویکی جمله دن فریدر یعنی جمله اسمیه و مضارع
 مثبت جمله سیدر یعنی ماضی مثبت و منفی و مضارع منفی در بونلرده رابط و اوله ضمیردر و یا بونلرک
 بریسیدر هر فعلی اولورسه • پس مضارع مثبتدر دیرسن جانی زید یرکب بونده و اوله یرکب
 دیرسن • و مضارع منفی در دیرسن جانی زید لایرکب یاخود و لایرکب دیرسن او ایکی مثال یالکز
 ضمیره در • ثانی و او و ضمیره در • اما ماضی منفی در جانی زید مارکب دیرسن • و ماضی مثبتدر جانی
 زید قدرکب دیرسن • معلوم اوله که ماضی مثبتدر لفظ قدلازمدر یا ظاهر یا مقدر ظاهر دیدیکز کی و مقدر
 الله کلامنده کی او جاه کم حصرت صدورهم ای قد حصرت دیدیکدر بو حکمک علی ان شاه الله بر فریدی رده
 معلوم اولور • و يجوز حذف العامل یعنی عامل حال حذف ائلك جائزدر شویله که سفره کیده جک
 کسینه به دیرسن راشد مهديا یعنی سرا و اذهب اوسافر راشد مهديا دیدیکدر • اما حال مؤكدة ماملنی
 حذف ائلك واجبدر و اول بر حالدر کیم کلام سابقک مضمونی تا کید ایدر مثالی زید ابوك عطوفا
 ایمدی عطوفا بر حالدر که ابوتدن مفهوم اولان محبت و شفقتی تا کید و تقریر ایدر و عاملنی بویه تقدیر
 ایدرلر احقه عطوفا افعال بایندن و یا احقه ثلاثیدن یعنی باب اولدن یعنی آنی یلورم محبتلی و شفقتلی
 اولدیغی حالده • اما سکا کی دیر که احق تقدیرات بنم فتمده یحی عطوفا در یعنی محبتلی اولدیغی حالده
 دیریلر حاصلی عمرنی محبتله یکوردر • و حال مؤكدة نك مقابلی حال مقیده در که مضمون کلام سابق مقید
 ایدر مثلا جانی زید را کبا رکوب بونده مجیته قید اولدی • و شرطها حال مؤكدة ماملنی حذف
 ائلك و جوابنک شرطی مضمون جمله اسمیه مقرن و مؤكدة اولمقدر یعنی ایکی اسمدن ترکیب اولان

(جمله که)

اوزره مقدم اولماز و حال عامل لفظی اوزره مقدم اولور زیرا عامل لفظی عامل قویدر مقدمه
 و مؤخره تصرف ایدر اما عامل معنوی که عامل ضعیفدر مقدمه تصرف ایدر من * اما ظرف عامل
 معنوی اوزره مقدم اولور زیرا ظرفده توسع وارد که غیریده اول توسع اولماز زیرا کلامده
 ورودی چوقدر ته که اکل بوم لک ثوب دیر سن کل بوم منصوبدر عامل معنوی ایله که لک لفظیدر
 * و لاعلی المجرور یعنی ذوالحال مجرور لک اوزرینه حال مقدم اولماز پس مررت بزید مجردا عن ثیابه ده
 لایق دکلدر که مجرور مقدم اوله زید اوزرینه زیرا ابو حال مجرور لک ته سندندر * ایدمی جارك ما بعدنده اولور
 و هر نسنه که جارك ما بعدنده در اول جارك اوزرینه مقدم اولماز ته کم مجرور جار اوزره مقدم اولماز کر که
 جار حرف اولسون کر که مضاف * علی الاصح اشارتدرا کاکم بعضیلر ذوالحال مجرور اوزرینه تقدیم حالی
 جائز طوتمشدر در ذوالحال مجروره تعلق و ایدمی مجرور جار اوزرینه مقدم اولماز دیندن
 لازم دکلدر که متعلق مجرور جار اوزره مقدم اولمه شول و قنده که عامل حال فعل لفظی اوله اما قول اول
 اصصدر * و کل مادل علی هیئته بعضیلر دیکلر که شرط حال اولدر که مشتق اوله و یا معنای مشتقه اما بوقول
 صحیح دکلدر زیرا هر نسنه که بر هیئته وصفته دلالت ایدر حال اولمه لایقدر اسم جامده اولور سه
 شوبله که قوری خرما به اشارت ادوب دیر سن هذابیرا اطیب مندر طبایو ایچی منصوب یله حالدر
 زیرا که بسیرت و رطیت هیئته دلالت ایدر لک اگر چه جامددر * و بو عبا رتک معناسی بودر که
 بو مشاربه بسر حالنده ایکن بیکر ایدمی رطب حالنده ایکندن حاصلی بسر حالی رطب حالندن بک ایدمی
 * بسر خرمانک سر رمسی حالنده بر لر * و رطب قرمسی حالنده بر لر ا یکیسیده خرمانک چفاله سیدر رطبه
 عامل افضل تفضیل در یعنی اطیب نحو بلر اتفاقی ایله بسراده عامل ینه بودر مصنف قنده کویا که بو به
 دیر سن هذازاد طیب بسرا علی طیبه رطبا * ایدمی اطیب اصلی طیب اعتبار یله عاملدر رطبه و زیاده لک
 اعتبار یله که افضل تفضیلده و ارا عاملدر بسراده * بعضیلر دیمشدر که بسراده عامل معنای هذادر
 ای اشیر ایله حال کونه بسراده بیکدر اما بوقول صحیح دکلدر زیرا لایق اولان بودر که بو اشارت خرما قوری
 اولدیفی حالنده اوله چفاله یکن اولمه ته کم معلوم اولدی پس اشارت بسر حالنده اولماز ایدمی
 بسراده عامل اولمه جائز دکلدر * و بکون جمله خبریه فالاسمیة بالواو والضمیر أو بالواو او بالضمیر
 علی ضعف والمضارع المثبت بالضمیر وحده و ما سواهما بالواو والضمیر معاً و بأحدهما و لایق فی الماضي
 المثبت من قد ظاهرة او مقدره و يجوز حذف العامل كقولك للمسافر اشدا مهديا و يجب في المؤكدة
 و مثل زيد ابوك عطوفا ای احقه * و شرطها ان تكون مقرره لمضمون جملة اسمیة * و تكون مضارع
 معروف و مستتر اسمی قائمدر حاله * جمله خبریه خبریه صفتی فالاسمیة مبتداً بالواو خبر مبتداً والضمیر
 و اوه معطوف او بالضمیر ما قبلنه معطوف * علی ضعف خبر مبتدای محذوف در تقدیری و هو ای کونها
 بالضمیر علی ضعف و یا مقدر یکن به متعلقدر تقدیری او بکون الجملة الاسمیة بالضمیر علی ضعف والمضارع
 مبتداً المثبت صفتی * بالضمیر خبر مبتداً و وحده حالدر ضمیر دن تقدیری والمضارع المثبت بکون بالضمیر حال
 کونه منفردا و ما اسم موصول سوی تقدیرا منصوب در فعل مقدرله حصل و یا بحصل دیمکدر
 پس جمله اولور مایه صله موصول صله سیله محلامر فوع مبتداً * هما یعنی جمله اسمیه و جمله فعلیه که
 مضارع مثبت اوله مضاف ایله سواد * بالواو محلامر فوع خبر مبتدادر * والضمیر و اوه معطوف
 او بأحدهما یعنی بأحد المذکورین من الواو والضمیر ما قبلننه معطوف * و لا حرف نفی جنس
 بد اسمی و فی الماضي خبریه * المثبت صفت ماضی * من قد بدیه متعلق ظاهرة مقدر کان به

متنبسه بخلاف الظرف ياخود مخالفة للظرفه ولاعلى الجرور على العامله معطوف دره في الاصح مبتدای
مخروفه خبردر تقدیری هوای عدم تقدمها على الجرور على القول الاصح ياخود ولانصكره مقدر
يتقدميه متعلق اوله ای ولايتقدم الحال على الجرور على القول الاصح وكل مبتدأ واما موصول ويا موصوف
دل ماضی معروف ومستتر فاعلى ما به تأدیه على هيئتدليه متعلق وجهه صله وياصفتدر ما به موصول
صله سيله ويا موصوف صفتيله مضاف اليه دره صح ماضی معروف ان حرف ناصب يقع آنكله منصوب
مضارعدر ومستتر فاعلى تأددركله وحالا حالدر فاعل صح دن ای صح وقوعه حالا وبوجه خبر
مبتدادر مثل معلوم هذا مبتدأ و بمر احالدر والطيب خبری ومنه اطيبه متعلقدر رطبانه حالدر بعضيلر قنده
بسراده عامل كان تامه در تقدیری اذا كان بسرا الطيب منه اذا رطبا وبعضيلر قنده اسم اشارت ریا
حرف تنبيه در اما مصنف قنده اطيبدر قطع وجهه اسميه بحالجروردر اضافته (موصول تركيب)
مصنف حضر تری منصوبات اصلبه دن که فاعيل خسه در فارغ اولديه ملحقاته شروع ايدوب
بيورر الحال يعنى ملحقاتدن بريسي حالدر وحال اصطلاح نحو بلرده اولنسنه در کم فاعلك صفت
وهيئتی بيان ايدر فاعل دن فعل صادر اولديغی وقت ويا هيئت و صفت مفعول بهی بيان ايدر اوزرينه
فعل واقع اولديغی وقت و فاعل ومفعول بهک هر بريسي لفظی اولور معنى اولور شويکه که ضربت
زيدا قائما کر قائم ضربت تا شدن حال ايسه ميبين هيئته فاعل لفظی اولور آندن ضرب صادر اولديغی
وقت اما کر زيددن حال اولور سه ميبين هيئت و صفت مفعول به لفظی اولور اوزرينه ضرب واقع
ارلديغی وقت و زيد في الدار قائما حالدر بو ظرفه مستتر ضمير دن که حصل دن ويا حاصل دن بو ظرفه
منتقل اولشدر و اول ضمير فاعل معنى در زيرا که بو ظرف معنى فعلی متضمندر وهذا زيد قائما حالدر
زيددن که مفعول معنى در تقدير کلام انبه على زيد ويا اشيرالی زيد حال کونه قائما ديکدر پس بو حال
معنوی مفعول به دن در زيرا که هاه تنبيه و ذال اشارت معنى فعلی متضمندر و زيد اول ضلك مفعول
بهيدر حرف جر واسطه سيله و عاملها يعنى عامل حال يافعل او اور ته که ضربت زيد قائما نموده در ويا شبه فعل
اولور ته کم زيدضارب غلامه را کبا ويا معنى فعل اولور ته کم زيد في الدار قائما نموده در و هذا زيد قائما
بعضيلر ظرفی شبه فعل قبيلندن طو تدبیر اما کلام مصنف دلالت ايدر که ظرف فعل معنى قبيلندن ته کم
معلوم اولدی و شرطه ان نکون نکره يعنى حالت شرطی نکره اولمقدر زيرا که حال ميبين صفت فاعل ويا
مفعول بهدر وهيئت و صفتی بيانده تعريفه احتياج بو قدر نکره ابده اولور پس تعريف حال
مستدرک اولور ملنفت اليه اولد زحی اگر حال صورت معرفده او اور سه تا ويل ايدر لر ته که ارسلها
العراک دو مرتبه و وحدهه تقدیری ارسل الجمال الابل معترکه ديکدر پس عراک اگر چه لامله
مرفدر اما نکره ابله و ما اولدر که معترکه در و معنى تعريفک بيان صفتده هيج مدخلى بو قدر ايمدی لام
حقيقته زياده اولور ويا ما اولور بو وجهه که ارسلها تعترک العراک پس تعترک حال اولور و عراک
مصدر ته منصوب اولور والى و لام معنى مصدر تک معلوميته اشارت اولور ای تعترک العراک الذى
تعرفد ديکدر و مرتبه و وحدهه ما اولدر منفرد ديکله ويا ما اولدر بفر دوحده ديکله و صاحب حال
يعنى ذوالحال اکثر معرفه اولور زيرا که حقيقته محکوم عليه در حاله محکوم عليه اصل تعريفدر اما کر
ذوالحال نکره اولور سه حالى آنک اوزرينه تقديم ايلک کرک و جوب طريقه تا کم حالت نصبه حال صفتنه
مشبهه اولما سون ته کم رأيت رجلارا کباده مشبهه اولور اما حال مقدم اولنجه اشتباهه قائما زيرا صفت موصوف

(اوزره)

وا كرفل معنوی اولوب اووك مابعدینی ماقبلنه عطف جائز اولورسه عطف متعین اولور مثلا
مازید و عمرو دیسك یعنی زیدله عمرو نه اولدی یعنی زیلعومرو نه ایشلر دیمکدر * بونده همرو زیده
عطفله مجرور اولور منصوب اولوق جائز دکلدر مفعول معه لقله زیرافعل معنوی عامل ضعیف در
و کیرلیدر عطف ایسه بر امر ظاهر در * پس بو امر ظاهری اول امر ضعیف خفی ایچون ترك ایلک
جائز دکلدر * اما کر فعل معنوی اولوب عطف جائز اولما یحقی اولورسه نصب متعین اولور مفعول
معه لقله پس بوجه ضعیفی یعنی عامل ضعیفی اعتبار ایلک واجب اولور زیرا غیروجه جائز دکلدر
مثال مالک وزید و ماشانک و عمرو یعنی زیدله و همروه نه ایشلر سن دیمکدر بونده عطف جائز دکلدر
زیرا ضمیر مجروره عطف اعاده جار سنز جائز دکلدر کر کسه حرفله مجرور اولسون کر کسه اضافله
نه که کسه کر کدر ان شاء الله تعالی * الحال مابین هیئته لفاعل او المفعول به لفظا او معنی نحو ضربت
زیداً قائماً وزید فی الدار قائماً و هذا زید قائماً * و عاملها الفعل او شبهه او معناه * و شرطها ان تکون نكرة
و صاحبها معرفه غالباً * و ارسلها العراک و مررت به و وحده و نحوه متأول فان کان صاحبها نكرة و وجب
تقديمها و لا یتقدم علی العامل المعنوی بخلاف الظرف و لا علی المجرور فی الاصح * و کل ما دل علی هیئته
صح ان یقع حالاً نحو هذا بسرا اطیب منه رطباً * الحال مبتداً و ما موصول ای اللفظ الذی و یا موصوف
ای لفظ نكرة * بین فعل مضارع معروف و مستتر فاعلی مایه تأدیه هیئته مفعول به مضافدر الفاعله او المفعول به
معطوفدر اكا و موصول صله سبله و یا موصوف صفتیه خبر مبتدا در و یا مبتدای محذوفه خبر در و خبر اول
محذوفدر تقدیری و من المنصوبات الحال و هو مابین الخ لفظاً تمیزدر فاعل دن و یا مفعول به دن * او معنی
اكا معطوف در و جائز در که بونردن حال اوله لر تقدیری حال کونهما ملفوظا او مقدرنا نحو خبر مبتدای
محذوفدر ضربت فعل و فاعل زیداً مفعولی قائماً حالدر فاعل و یا مفعول ملفوظدن و جمله محلا مجرور در
اضافله و زید مبتداً و فی الدار خبری و قائماً حالدر فعل مقدرک فاعلندن که ظرف اكا دلالت ایدر تقدیری
زیداً مستقر فی الدار حال کونه قائماً و بوجه سابق اولان جمله به معطوفدره و هذا مبتدا و زید خبری
و قائماً حالدر مفعول مقدردن که اكا حرف تبیه و یا اسم اشارت دلالت ایدر تقدیری هذا زیدانه علیه
او اشیر الیه حال کونه قائماً * و عاملها مبتداً مضافدر حاله عائد ضمیره الفعل خبر مبتداً او شبهه یعنی شبه
فعل اكا معطوفدره او معناه یعنی معنی الفعل بوده اكا معطوفدره و شرطها مبتداً مضافدر حاله راجع
ضمیره * ان حرف ناصب تکون آنکله منصوب مضارع و مستتر اسمی * و نكرة خبری و جمله خبر مبتدا در
و صاحبها معرفه مبتداً و خبر ضمیرینه حاله راجعدر * غالباً ظرفیتله منصوبدر ای فی غالب الاحوال یا خود
مقدر یکون نك خبریله ای یکون هذا الحكم غالباً دیمکدره و ارسلها فعل و فاعل و مفعول به * العراک
مفعولدن حالدر معترکه معناسنه و بوجه محلا مرفوعدر ابتدالقله قوله تقدیرنده و مررت به فعل
فاعل و مفعول به در * وحده حالدر فاعل دن و یا مفعولدن منفردا معناسنه و بوجه محلا مرفوع
معطوفدر سابقه به * و نحوه رفعله معطوفدر سابقه به * متأول خبری و ان حرف شرط کان فعل شرط
صاحبها ای صاحب الحال اسمی و نكرة خبری * و جب ماضی معروف تقدیمها یعنی تقدیم الحال فاعل
و جب در وجه جزای شرط واقعدره و لا یتقدم فی مضارع معروف و مستتر فاعلی تأددر حاله * علی العامل
یتقدمه متعلقدر * المعنوی صفتی بخلاف الظرف مبتدای محذوفه خبردر تقدیری هو یا خود هذا ای عدم
تقديمها علیه ثابتة بخلاف الظرف و یا حال اوله معناسی و لا یتقدم الحال علی العامل المعنوی حال کونه

وجود ده ﴿ المفعول معه هو مذکور بعد الواو لمصاحبة معمول فعل لفظا او معنی فان كان الفعل لفظا و جاز العطف قالوجهان مثل جئت انا وزيدا والاعین النصب مثل جئت وزيدا * وان كان معنی و جاز العطف تعین العطف مثل ما زید و عمرو و الاتعین النصب مثل مالک و زیدا و ماشانک و عمرو و الان المعنی مانصنع ﴿ المفعول خبری محذوف مبتدا ای منه المفعول معه و یا خبر در مبتدای محذوف ای هذایان المفعول معه و یا مبتدای خبری مذکور در * هو ضمیر فصل و یا مبتدای خبری مذکور در بعد ظرف مذکور در و مضاف الی الواو * لمصاحبة مذکوره متعلق و معموله اضافی مصدرک مفعولہ اضافتی در * فعل مضاف الیه * لفظا مقدر کان تک خبر پدر او معنی اکامعطف و وجهه فعله صفتدر و جاز در که تمیز اوله لم معمول فعل دن ای من حیث اللفظ و المعنی * فان حرف شرط و فاما سبقی تفسیر ایچوندر * کان ماضی * معروف فعل شرط * الفعل اسمی و لفظا خبر پدر مملووظ معنائه و یا خبری مقدر مذکور اوله و لفظا ظرف اوله ای فی اللفظ * جاز ماضی * معروف العطف فاعلی و بوجهه معطوف در کان الفعل لفظا جله سنه یا خود حالیه اوله ای حال انه قد جاز العطف علی معموله * قالوجهان خبری محذوف مبتدا ای فیه الوجهان العطف و النصب و بوجهه اسمیه جزء شرط و اقدر آنکیچون اوله فا داخل ار لدی مثل معلوم * جئت فعل و فاعل انا تا کید و زیدا نصبه مفعول معدر فعله معطوف در انا یه * و الا ای وان لا یخبر العطف جله * شرطیه * تعین النصب جله جزایه مثل معلوم جئت فعل و فاعل و زیدا مفعول معه و جله محل جرده در اضافته * وان کان معنی و جاز العطف فان کان لفظا و جاز العطف کی در تعین ماضی * معروف العطف فاعلی و بوجهه جزء شرطدر و مثل معلوم و ما استفهامیه مبتدا و زید جار مجرور خبری و عمرو معطوف در زیده و جله محل جرده در اضافته * و الاتعین النصب وجهی یکدی * و مثل مالک ما زید کی در زیدا مفعول معه و ما استفهامیه مبتدا و شانک خبری و عمرو مفعول معه و لام حرف جر و ان حرف در حروف مشبهه بالفعل دن * المعنی اسمی مانصنع خبری و ان اسمیه و خبریه محل مجرور در لامه جار مجرور یله مقدره متعلق تقدیری انما تعین النصب فیهما الکیون معناه معنی مانصنع (محصول ترکیب) مفعول معه بر اسمدر که او دنصکره مذکور اوله بر فاعل معموله مصاحبت و قرارت ایچون کرکسه فعل لفظی اولسون کرکسه معنوی * حاصلی مفعول معه بر اسمدر که مع معنائه و او دن صکره واقع اولور که او مفعول معنی فاعل معموله مصاحب ایدر کرکسه معمول فاعل اوله استوی الم و الخشب کی کرکسه مفعول اوله کفانک و زیدا درهم کی * ایدی استوی فاعلدر و معمولی الماء در و او خشبه که مفعول معدر مایه مصاحب و مقارن فلی ایچون ذکر اولمشدر کتی ده فعل در و معمولی کاف خطابدر و او زیدا که مفعول معدر کافه مصاحب و مقارن فلی ایچون در * پس فعل لفظی اولور سه و او ک مابعدینی ماقبلته عطف ایلک جائز اولور سه آند ایکی وجه جائزدر مثلا جئت انا و زیدا دیسک اگر زیدی مرفوع او قوسک فاعل فاعلی که ضمیر مرفوع متصلدر اکامعطف اولور لیکن ضمیر مرفوع منفصله تا کید اولمشدر بوجهتندر که عطف جائز اولمشدر * و اگر زیدی منصوب او قوسک مفعول مع لفظه اولور * اما بوضورتده که فعل لفظی اوله و او ک مابعدینی ماقبلته عطف جائز اولیه نصب متعین اولور مفعول مع لفظه مثلا جئت و زید ایدسک عطف جائز دکدر زیرا که ضمیر مرفوع متصل کلمه تک جزئی حکمیده در و ضمیر منفصل سببیه استقلالده بولامشدر و کلامده معطوف و معطوف علیه پیشنده فاصله ده بوقی ایدی بونده عطف جائز دکدر تنه که معلوم اولور ان شاء الله تعالی

رفع يوم الجمعة ما صحت فيه ويوم الجمعة سرت فيده ﴿ المفعول له هو ما فعل لاجله فعل مذکور مثل ضربته تأديبا وقعدت عن الحرب جنبا خلافا لزوجاج فانه عنده مصدر * وشرطه نصبه تقدير اللام وانما يجوز حذفها اذا كان فعلا فاعلا على الفعل المثلل ومقارناله في الوجود ﴿ المفعول له مبتدأ محذوفه خبراي هذيان المفعول له * ياخود خبري محذوف مبتدأ اي من المفاعيل المفعول له وله قائم مقام فاعليدر المفعولك وضمير الف ولامه راجعدرکه الذي معنائه در * هو ضمير فصل ويا مبتدأ اسم موصول * فعل ماضی مجهول لاجله جار مجرور فعل به متعلق وضمير ما به راجعدر فعل قائم مقام فاعليدر فعل نك مذکور نعمت فعل در وجهه صلح سيدر موصول وموصول صلح سيله خبر مبتدأ در * مثل ضربته فعل وفاعل ومفعول * تأديبا مفعول له وجهه محل جر دره * اضافتله * وقعدت عن الحرب جنبا مثال اوله معطوف وقعدت فعل وفاعل * عن الحرب اكا متعلق * جنبا مفعول له * خلافا مفعول مطلق اي خولاف خلافا لزوجاج اكا متعلق * فانه عنده مصدر خلافي بيان ايدر * انه ضمير مفعول له راجعدر * وعنده ضمير زواجه * وشرط نصبه تقدير اللام وشرط نصبه تقدير في كهي در امر ايده * وانما اداة حصر در * ويجوز مضارع معروف حذفها فاعلي وضمير لاه راجعدر * اذا ظرف زمان كان فعل در ناقصه دن ومستتر اسمي وفلا خبري جله * فليده مضاف اليه در اذايه * لفاعل الفعل جار مجرور فعلا لفظنه متعلقدر * المثلل صفت الفعل در ومقارنا معطوفدر فعلا لفظنه * له مقارنه متعلقدر وضمير فعل معلله راجعدره في الوجود مقارنه متعلقدر (محصول تركيب) مفعول له شولشي در که آنکيچون برايش ايشلنه که لفظا ويا تقدير ا مذکور اوله اول ايش بوده ايكي قسمدر * بريسي اولدر که فعلدن حاصل اوله واکام ترتب اوله ته که دير سن ضربته تأديبا ايدي تأديب ضربدن حاصلدر و ضربته مرتب و بوقمه علت غائی فعل و غرض ومقصود فاعلي ديرل * قسم ثاني اولدر که فعلدن اول حاصل اوله و فاعل اول فعل اوزره اولغه سبب اولور نه که دير سن قعدت عن الحرب جنبا * جن جنمک ضمی وبانک سکونيله قور قويه ديرل يعني خوفه صفة مشبهة مي جبان کلور * ايدي جين قعوددن اول حاصل در و باعشر جبانه قعوده و ايكي قسم يله فاعلک فعله اقدامه شريکدر و فاعله اول فعل اوزرينه اولغه باعث وسيدر * ومفعول له کلام عربيده ثابت وواقعدر اکثر نجات قولي اوزره زواجه مخالفتله که اولدر که اولکله نحو يلرا اکا مفعول له ديرل حقيقتده اول مصدره راجعدر زيرا تقدير کلام بودر که ضربته ضرب تأديب وقعدت قعود جين * پس مفعول له منصوباتدن باشقه بر قسم اولماز بلکه مصدره داخل اولور * اما اصح جهور قوليدر زيرا مفعول له دن معنای تمليل مفهومدر اما مصدره راجع اولسه معنای تمليل مفهوم اولماز دي آند نصکره مفعول له ده معنای لام معتبردر نه کم مفعول فيده معنای في معتبردر پس مفعول فيه قياس آنک نصبک شرطی لامک تقديري در زيرا لام مذکور اولسه مفعول له مجرور اولور منصوب اولماز ولا مني حذف ايلک جائزدر ايكي شرطله * بريسي اولدر کم مفعول له بر فاعلک فعلی اولمق کرکدر کم اول فعل مفعول له ايله معلل اوله يعني مفعول له اول فعله علت اوله * ايکنجيمي اولدر کم مفعول له وجودده اول فعل معلله مقارن اوله يعني زمانده متحد اوله نه کم ايكي مقدم مثالده تأديب وجين فعل معللک فاعلکدر يعني تأديب ضاربک فعلی وجيني قاعدک ووجودده اول فعله مقارن درر نه کم ضرب تأديبه وجين قعوده مقارن درر زمانده * اما کر ديسک که جتک لا کر امک ايای لامک حذفی جائز اولماز زيرا اکرام فعل مخاطبدر و مجي فعل متکلمدر پس فاعل بر اولمادی يه بونک کبي اکر ديسک که جتک اليوم لا کر امی ک غذا لامک حذفی جائز دکل زيرا اکرام مجي مقارن دکلدر

مبتدادر والاجله شرطيه معطوفدر جمله شرطيه به اصلي وان لا يكن ظرف المكان مبهما فلا يقبل
النصب فتأمل * وفسر فعل ماضى مجهول المبهم قائم مقام فاعلى * الجهات فسر به متعلق الست
صفت جهاتدر * وحل ماضى مجهول * عليه حل به متعلق وضمير مبهمه راجعدر عندلفظى مراد قائم مقام
فاعليدر حل تك ولدى اكا معطوف وشبههما كذلك وضمير عندولديه راجعدر * لابهامها لام حرف
تعلييل حل به متعلق * ولفظ عنديه معطوف المكان مضاف اليه * لكثرتنه لام حرف تعلييل حل به متعلق
وما اسم موصول * بعد ظرف مكان دخلت لفظى مراد مضاف اليه جمله ظرفيه صله واقدر موصول
صله سيله معطوفدر ماسبق اسمله ومعنايى وحل على الجهات الست لفظ مكان لكثرة الاستعمال
والشئى الذى ثبت بعد دخلت لكثرتنه ايضا ومثل معلوم دخلت فعل وقاعل * الدار مفعول به جمله
فعليه محلا مجرور مضاف اليه * على الاصح مبتدأى محذوفه خبردر كه هو در اى حل ما بعد دخلت
عليها على القول الاصح * وينصب مضارع مجهول ومستتر قائم مقام فاعلى عائددر مفعول فيه * بعامل
ينصبه متعلق * ومضمر صفتى * وعلى شريطة التفسير بعامل لفظه معطوفدر * وهو مبتدأ راجعدر
شريطة تفسيره * مثل المفعول به خبر مبتدادر (محصول تركيب) مفعولدرن او جنجيسى مفعول فيه در
اول بر زمان ويا مكناندر كه آندة لفظا ويا تقدير امذ كور فعل يعنى ايش ايشلنه * ايمدى بونده معنای فى لازمدر
لكن منصوب اوله تك شرطى فى مقدر اولمقدر زيرا فى مذ كور اولسه ما بعدى كه مفعول فيه در مجرور
اولور منصوب اولماز مثلا جلست فى المسجد وسكنت فى الدار كى زيرا كه حرف جر لفظ اولماز البتة عمل
ايدرو ظرف زمانك جيجى اكر محدودى واكر مبهمى فى تقدير به نصب قبول ايدرو * مثال محدود اليوم والشهر
والسنة ومثال مبهم يوما وشهراوسنة * اما ظرف مكان مبهم وآنك حكمنده اولاندر فى تقدير به نصبي قبول
ايدر اما مكان محدوددر قبول الخزل * بعض نحو يلر مكان مبهمى جهات ستله تفسير ايلديلر كه فوق وتحت
وقدام وخلف ويمين ويساردره ومذ كور مبهمه حل ايشلدرر عندولدى ظرفينى زيرا بونلرده ايامدن
برنوع واردره بونلر مشابه اولانده بونلر حل اولندى دون وسوى كى ولفظ مكنانده مبهمه حل اولندى
معينه اولور سه جلست مكانك كى كثر استعمال ايچون جهات ست كى ايهام ايچون دكل زيرامعينه ده
بو حكم جاريدر * پس جائزدر كه ديه سن جلست قدامك وعندك ولدى زيد ومكان زيد * اما جائز
دكلدر كه ديه سن جلست المسجد وقعدت البيت زيرا كه بونلر مبهم دكلدرر ومبهمه محمولده دكلدرر *
دخلت تك وبوكامقارن اولنلر كه ما بعدى ده مبهمه حل اولندى مثلا دخلت الدار ونزلت الخان وسكنت
الفرقة كى اصح قول اوزره بعضيلر ديديلر كه بونلر متعددر ما بعدى مفعول به در ليكن مصدرى دخول وزنى
اوزره كلمك وخروج كه لازمدر ضندى اولمق لزومنى ترجيح ايدرلر * حاصلى اصح بودر كه مفعول فيه
اوله وكثر استعمال واسطه سيله دخلت وغير يبرى بوامكنة فى تقدير به نصب ايدرلر ويا تخفيف طريقبه
فى كلمة سنى حذف ايدوب نصب ايدرلر ويا صنف ذكر ايلديكى كى مبهمه حل ايشلكه نصب ايدرلر * معلوم
اوله كه مفعول فيه مفعول به كى حامل مضمرله منصوب اولورنته كه متى صحت ديه تك جوابنده يوم الجمعة
ديرسن وبونكده عاملى على شريطة التفسير طريقى اوزره منصوب اولور اول وجه اوزره كه مفعول به ده معلوم
اولمش ايدى پس نصب واجيدر ان يوم الجمعة صحت فيه ده * ومختاردر اذا يوم الجمعة سرت فيه ده وافتطرت
يوم الخميس ويوم الجمعة صحت فيه ده * ايكى امر برابردر زيدسار ويوم الجمعة سرت فيه معده * ورفع
مختاردر اما يوم الجمعة فسرت فيه ده ولقب زيدا فاذا يوم الجمعة صام فيه ده * اما امتناع نصب ووجوب

(رفع)

معروف مسنددر ضمير خطابه که انت در و اياک معمول فعل مقدر که با عدد در * من الاسد باعده متعلق
 و جمله محلا منصوب مقول قولدر * و من ان تحذف اياک من الاسد کيدر و اکا معطوفه و اياک ان تحذف
 اياک من الاسد معطوفدر بتقدير من تقول به متعلق * و لا تقول فعل نفی استقبال ضمير خطابه مسند
 اياک الاسد مقول قولدر * لامتناع تقدير من جار و مجرور لا تقول به متعلق و بوجه سابق اولان جمله
 فعلیه به معطوفدر (محصول ترکیب) مفعول بهک عاملنی و جوبا حذف الیک مواضعندن در دنجی
 موضع تحذیردر * لغتده قور قتمدر و صاقددر * قدر * اما نحو بلر اصطلاحنده بر معمولدر اتق و یا نخ
 و یا بعد تقدیریه بوده ایکی قسمدر * بریسی اولدر که اتق تقدیریه منصوب اوله و آئی مابعدندن
 قور قدرالرویا صاقدیردر * بریسیده اولدر که اتق تقدیریه منصوب اوله که اول منصوب مکرر محذر
 منه اوله ایمدی تحذیردن قسم اولی مابعدندن محذردر و قسم ثانی مکرر محذر منه در و ایکی قسم یله
 شریکدر بومعناده که ایکیسی یله اتق تقدیریه منصوبدر مثال قسم اول * اياک و الاسد * و اياک و ان
 تحذف یعنی صقندر کندوکوی ارسلاندن و ارسلانی کندکدن * و کندکی اربنی عصا یله اور مقندن
 صقندیر و حذفی کندکدن صقندر * قسم ثانی الطریق الطریق یعنی شو بولدن صاقین که بوبولده آفت
 و زرقم اولده که محذر اولامذکوردر و آندن صکره محذر منه مذکوردر آنده جائزدر که محذر منه
 محذرار زینه و اوله معطوف اوله دینلن کی * و جائزدر که من حرفیله مذکور اوله شوبله که دیر سین
 اياک من الاسد و اياک من ان تحذف * و جائزدر که حرف جری حذف ایلیه سین و اياک ان تحذف دیه سین
 زیرا که حرف جری آن و آنده حذف الیک قیاس مطرددر اما و او ی حذف الیک جائز دکلدرد
 زیرا که حرف عطفی حذف الیک جائز دکلدرد بوندندر که اياک الاسد جائز دکلدرد زیرا که حرف عطف
 تقدیر الیک جائز و متصور دکلدرد و من حرفنی اسم صریحندن حذف الیک جائز دکلدرد * پس اياک دنصکره
 اسد ذکر ایکی و جهله در و اوله و من حرفیله * و ان تحذف ذکر ای اوج و جهله در و اوله و من
 حرفیله و حذف من له * المفعول فیه هو مافعل فیه فعل مذکور من زمان او مکان و شرط نصبه
 تقدیری * و ظروف الزمان کما قبل ذلك و ظروف المكان ان کان مبهما قبل و الا فلا * و فسر المبهم بالجهات
 الستة و حل علیه عند ولدی و شبههما لا بها * و لفظ المكان لکثرته * و ما بعد دخلت مثل دخلت
 الدار علی الاصح و ینصب بعامل مضمرة و علی شریطة التفسیر و هو مثل المفعول به * المفعول فیه
 خبری محذوف مبتدا ای من المنصوبات المفعول فیه یا خود مبتدائی محذوف خبر اوله ای هذا بیان المفعول
 فیه و یا مبتدا اوله و خبری مافصل فیه * و هو ضمیر فصل اما اولکی ایکی وجه اوزره استینافیه در * فیه قائم
 مقام فاعلیدر المفعولک و ضمیر فیه عائددر الف و لام موصوله ای الاسم الذی و یا موصوفه ای اسم
 فعل ماضی مجهول * فیه اکا متعلق و ضمیر مایه عائددر فعل قائم مقام فاعلیدر فعلک مذکور نعت
 فعلدر * من حرف بیان * زمان آنکله مجروردر * او مکان اکا معطوف موصول صله سیله و یا موصوف
 صفتیله خبر مبتدادر و جائزدر که بوجه المفعول فیه دیدیکنه خبر اوله و شرط مبتدا نصبه مضاف
 الیه و ضمیر المفعول فیهه راجعدر * تقدیر خبر مبتدادر * فی لفظی مراد مضاف الیه و ظروف الزمان
 مبتدا * کما تأکید قبیل مضارع معروف و مستتر فاعلی عائددر ظروفه * ذلك محلا منصوب مفعول
 به در و جمله خبر مبتدادر * و ظروف المكان مبتدا ان کان مبهما شرطیة * کان ناقصه دندر اسمی تحتنده
 مستتر ظرف مکانه قائم مبهما خبر کاندر * قبل فعل ماضی * معروف جواب شرطدر و جمله شرطیه خبر

تخصیضدن صکره زیرا بونلرک فعله دخولی واجبدر * ایدمی رفع جائز اولماز مثل انزیدنا ضربته ضربک والا زیدنا ضربته * و لیس مثل ازید ذهب به منه یعنی هر اسم که آندن صکره فعل اوله و آندن ضمیرنه مشتغل اوله اما کر اول فعلی و یا شبهتی اول اسمہ تسلیط ایلسه نصب ایلک ممکن اولماسه اول ماضر عامله قبیلندن که بحضرت آندنرا اولماز مثلا ذهب فعلنی اکر زیدہ مسلط ایلسک بر پایه محتاج او اور مثلا ذهب بزید کی بوتقدیر جہ زید مجرور او اور منصوب اولمازا کر مناسبتی تسلیط ایلسک که اذهبدر زید مرفوع اولور قائم مقام فاعلی اولغله * پس ازید ذهب به ده رفع واجبدر یا ابتدا مویا اذهب تقدیر یله ایدمی منصوب مفعول به قبیلندن اولماز و کذلک کل شیء فعلوه فی الزبیرنه ماضر عامله قبیلندن دکدر هر صورتده که آنده اسم مذکور دنصکره بر فعل اوله که آنی اسمک حاملنی مفسر ایلکه قابل اولیه الله کلای کی که کل شیء فعلوه فی الزبردرا کر بوفعلی که فعلوه در کل شیء اوزرینسه تسلیط ایلسه معنی فاسد اولور زیرا دیک اولور که هر شیء زبرده ایشلدیلر یعنی هر نسنه بی صحائف اعمالده ایشلدیلر زیرا زبر ملکری یازد قلمری اعمل دفترینه دیرلر * پس معنای صحیح بودر که هر نسنه که دنیاده ایشلدیلر صحائف اعمالده مکتوب و ثابتدر دیک اولور * ونحو الزانیة و الزانی فاجلدوا کل واحد منهما ظاهر بودر کیم بو آیت و السارق و السارقة آیتی ماضر عامله علی شریطة التفسیر قبیلندن اوله و نصب مختار اوله زیرا مفسر فعل امر در اما قرأ سبعة رفع اوزره اتفاق ایلدیلر و بونلرک اتفاق مرجوح اوزره جائز دکدر پس تأویلہ احتیاج اولندیکه آنی ماضر عامله دن اخراج ایله * ایدمی مبرد بویله تأویل ایشدر که بوفاه که فاجلدوا فاقطعوا ده در فاه جزاء حکمنده در پس لایق دکدر که آنک ما بعدی ما قبلنده عمل ایله ایدمی بوفعل بوجه اوزره دکدر که آنی اول اسمک اوزرینسه تسلیط ایلک اوله تا کم ماضر عامله دن اولغله قابل اوله * اما سیویه بویله تأویل ایشدر که تقدیر کلام بویله در کم فیما تلی علیکم حکم الزانیة و الزانی و یا حکم السارق و السارقة * پس بوجه بر اسمدر که خبری محذوفدر و مبتدای مضاف محذوفدر و فاجلدوا ایله فاقطعوا بر جله* اخیره در جله* سابقی تفصیل ایچون و شک یوقدر که بر فعل که بر جله ده اوله لایق دکدر بر اسمده عمل ایله که بر غیری جله ده در * پس بونال ماضر قبیلندن اولدز * اما کر بویکی تأویلک بریسی اولسه نصب مختار اولوردی و قرانک اتفاقی وجه مرجوح اوزرینسه اولوردی بو خود باطلدر تنه کم بیان اولندی پس تأویل لازمدر * الرابع التحذیر و هو معمول بتقدیر اتق تحذیرا بما بعده او ذکر المحذوم منه مکررا مثل ایاک و الاسد و ایاک وان تحذف والطریق الطریق و تقول ایاک من الاسد و من ان تحذف و ایاک ان تحذف بتقدیر من و لاقول ایاک الاسد لامتناع تقدیر من * الرابع مبتدأ التحذیر خبری و هو مبتدأ تحذیر عائد معمول خبری * بتقدیر ظرف مستقر معموله صفتدره اتق محلا مجرور مضاف الیهدر * تحذیرا مفعول مطلقدر حذر تحذیرا دیکدر و یا مفعول له و عالمی مقدر ذکر در سباق کلام قرینه سیله * و من حرف جر و موصول و یا موصوف بعده جله* ظرفیه صلہ و یا صفتدر مایه و ضمیر معموله راجعدر و موصول و یا موصوف صلہ سیله و یا صفتیه محل جرده در من حرفیه و جار مجرور یله تحذیره متعلقدر * او حرف عطف ذکر ماضی مجهول المحذوف قائم مقام فاعلی * و منه محذوره متعلق و مکررا حالدر محذردن و بوجه ناصب تحذیره معطوفدر مثل مبتدای محذوفه خبردر ایاک منصوبدر فعل مقدرله و الاسد کا معطوف و جله مضاف الیهادر * و ایاک وان تحذف ایاک و الاسد کیدر و اکا معطوف و الطریق منصوبدر اتق تقدیر به الطریق تا کیدر آنی و تقول مضارع

(معروف)

بود که هر سنه بی بز قدرله خلق ایلدک دیمکدر تقدیری انا خلقنا کل شیء بقدردر * و بستوی الامران
 فی مثل زید قام و عمروا اکرتمه و یجب النصب بعد حرف الشرط و حرف التحضیض مثل ان زیدا
 ضربته ضربک و ألا زیدا ضربته * و لیس مثل ازیذ ذهب به منه فارفع و كذلك و کل شیء فعلوه
 فی الزبر * و نحو الزایة و الزانی فاجلدوا کل واحد منهما الفاء بمعنی الشرط عند المبرد و جلتان عند سیبویه
 و الا فاختار النصب * و بستوی مضارع معروف الامران فاعلی یعنی رفع و نصب فی مثل بستوی به
 متعلق زید مبتدا قام ماضی معروف تحتندہ مستتر ضمیر فاعلی زیده راجع و جله خبر مبتدای در و عمرا
 مفعول فعل مقدردر و اکرتمه آنی مفسردر و بو جله زید قام جله سنه معطوفدر و معطوفده حامل
 مقدردر فیه و یا فی داره دیمکدر * و یجب مضارع معروف النصب فاعلی و بعد ظرفی حرف مضاف الیه
 الشرط ینه بویله در و حرف التحضیض معطوفدر حرف شرطه مثل خبر مبتدای محذوفدر ان حرف
 شرط زیدا مفعول فعلی مقدردر و ضربته مفسری و ضربک جزأ شرط و جله محل جرده در اضافله
 ألا حرف تحضیض زیدا ضربته و جهی ماسبقدن معلومدر * و لیس افعال ناقصه دن اصلی لیس در
 علموزنی اوزره صکره یا ماکن اولدی خلاف قیاس اوزره * مثل اسمی * ازیذ مبتدا ذهب ماضی مجهول
 و به جار مجرور به قائم مقام فاعلی و جله خبر مبتدا و مبتدا خبر به مضاف الیه * و منه جار مجرور به
 خبر لیس در و ضمیر مقدر به راجعدر تقدیری ای لیس مثل هذا القول من باب شریطة التفسیر
 فارفع مبتدا خبری محذوف فاحرف جزاء تقدیری فاذا عرفت هذا فارفع فی زید لازم * و كذلك
 کاف مثل معانسه مبتدا و خبردر جار مجرور به اعتبار اولورسه و کل شیء مبتدا * و فعلوه فعل
 و فاعل و مفعول محلا مجرور شیئہ صفتدر * فی الزبر محلا مرفوع خبر مبتدای تقدیری و کل شیء مفعول
 لهم ثابت فی الزبر مبتدا خبر به مبتدایر و یا خبردر تاویل به معناسی و مثل قوله ازیذ ذهب به قوله
 تعالی و کل شیء فعلوه فی الزبر یا خود و نقوله ازیذ ذهب به قوله تعالی و کل شیء فعلوه فی الزبر
 فی انه لیس من باب ما ضمیر ماله علی شریطة التفسیر * و نحو الزایة معطوفدر کل شیء نه و مبتدا *
 و الزانی اکا معطوف * فاجلدوا کل واحد منهما فعل و فاعل و مفعول به محلا مرفوع خبر
 مبتدایر تاویل به تقدیری بقول فیه اجدوا مبتدا خبر به محل جرده در اضافله * و الفاء مبتدا و بمعنی
 الشرط خبری * و جائزدر که الزایة و الزانی مبتدا اوله و الفاء مبتدای ثانی و بمعنی الشرط خبر مبتدای
 ثانی و جله خبر مبتدای اولدر * و با حرف سیدر * عند المبرد تمهله قدر بمعنی الشرط متعلق اولدیغه ای فاء
 فاجلدوا سبب معنی الشرط فی الابتداء عند المبرد * و یا خبر مبتدای محذوفدر که هو در ای الفاء بمعنی الشرط
 عند المبرد * و جلتان خبر مبتدای محذوفدر تقدیری و الکلام جلتان عند ظرفدر مفهوم کلامدن تقدیری
 حکم بذلتک عند سیبویه * و الاصلی ان لایکون * ان حرف شرط لاحرف ننی نون لامه ادغام اولنوب
 الا اولدی پس فعل شرط حذف اولدی ان قرینه سببه زبر احرف شرط فعله مخصوص صدر لفظا و یا حکما
 * فاختار النصب مبتدا و خبردن مرکب جزاء شرطدر آنک ایچون اونته فا داخل اولدی (محصول
 ترکیب) رفع و نصب برابر اولور هر بار که معطوف علیه اولان جله اولی ایکی جله بی مشتمل اوله
 بری جله اسمیه کبری و بری جله فعلیه صغری زید قام و عمروا اکرتمه اکر جله کبریه نظر
 ایدر لورسه رفع اولی در اکر جله صغریه نظر ایدر لورسه نصب اولی در پس ایکی جهت بری بریه
 متعارض اولور لور * ایلدی رفع و نصب متساوی اولور لور هیچ بر بستک بر بستک جمعانی اولور پس
 هر قنغیسنه قصد متعلق اولور سه مختار اول اولور * اما نصب و اجدر حرف شرطدن صکره و حرف

داخلدر مذکور اسم بوشمرطه که مذکور اسمدن مشتغل اولان فعل امر ونهی ودعاء اولیه یعنی فعل طلب اولیه مثل لقیبت القوم واما زید فاکرمته * پس بوجه فعلیه به عطف قرینه نصب در واما که معنای ابتدائی متضمندر قرینه رفع در لیکن بومر جمع اولدی حذفدن سلامت سببیه وطلبیدن خالی اولمغله * اما کبدر اذامفاجأة رفعی ترجیح المده نحو خرجت فاذا زید لقیته زیرا اذامفاجأة دن صکره اکثر اسم واقع اولور * پس نصب قرینه سنه مخرج اولدی حذفدن سلا متیحون زیرا نصبده اگرچه عطف فعلیه به تناسبی واما حذفدن سلامت یوقدر * وینتار النصب بالعطف علی جمله فعایة للتناسب وبعد حرف النقی والاستفهام واذا شرطیه وحيث وفي الامر والنهی اذهی مواضع الفعل وعند خوف لبس المفسر بالصفة مثل اناکل شیء خلقناه بقدر * وینتار النصب بالعطف وینتار الرفع بالابتداء کبدر اعرابده * علی جمله عطفه متعلق * فعلیه صفت جمله در * للتناسب بختار به متعلق بعد ظرف مکان مضافدر حرفه حرفه نفيه والاستفهام ده معطوفدر نفيه * واذا حرفه معطوف * الشرطیه صفت اذا در کله تا اولیه * وحيث اذایه معطوف وفي الامر بعده معطوف * وانتهی الامر معطوف اذا اصلنده ظرفیت ایچوندر اما بونده تعلیل ایچوندر یعنی مذکور لردن صکره نصب اختیار المده تک تعلیلی ایچوندر * هی محلا مرفوع مبتدا ما ندر مذکور مواضعه که آنردن صکره نصب مختاردر مواضع الفعل خبری بوجه یعنی بعد حرف النقی الی آخره معطوفدر وینتار النصب به * وعند خوف لبس المفسر بعد حرف النقی کبدر اعرابده و عطفده بالصفة ابسه متعلقدر مثل مبتدای محذوفه خبر مضافدر مابعدنه * انا ان حرفدر حروف مشبهه بالنفلدن واکا متصل الف محلا منصوب اسمی * کل شیء نصیبه مفعول به وامل مضمحل خلقناه آتی تفسیر ایدر * بقدر خلقناه متعلقدر وان اسم و خبریه محلا مجرور مضاف الیه در (محصول ترکیب) اسم مذکورده عطفله نصب مختاردر * یعنی بوجه که مذکور اسم آنده واقع در برضری جمله که آندن مقدمدر آنک اوزرینه عطف سببیه نصب مختاردر ایکی جمله بیننده تناسبدن او توری فعلیت جهندن خرجت فزیدا لقیته کبی فاحرف عطفدر زیرا لقیته جمله سنی خرجت جمله سنه عطف ایدر تقدیری خرجت فلقیت زیدا در * حرف نفیدن صکره ده نصب مختاردر یعنی ما واولان حرفندن صکره ما زیدا ضربته تقدیری ما ضربت زیدا در * حرف استفهامدن صکره ده نصب مختاردر ازیدا ضربته کبی تقدیری اضربت زیدا در حرف استفهام دیدی زیر اسم استفهامدن صکره رفع مختاردر من اکرمه کبی * اذام شرطیه دن صکره ده نصب مختاردر اذا زیدا ضربته ضربت زیدا ضربت زیدا ضربت زیدا در * وحيث دن صکره نصب مختاردر حيث زیدا تجده فاکرمه کبی تقدیری حيث تجد زیدا فاکرمه * وفي الامر والنهی یعنی مذکور اسمدن صکره امر ویا نهی واقع اولسه نصب مختاردر نحو زیدا اضربه اولاتضربه * زیرا بوقامات مواضع فعلدر یعنی حرف نفیدن وحرف استفهامدن واذا شرطیه دن وحيث دن صکره و امر ونهی ماقبلی فعل محلا بیدر آنک ایچون بونده واقع اولان اسم منصوب اولور و بریده که مفسر صفته ملتبس اولق خوئی اوله آنده ده منصوب او قنور اسم مذکور مثل اناکل شیء خلقناه بقدر پس بونده کل بی مرفوع ابدوب مبتدا ایسک وشیء مضاف الیه وخلقناه خبر مبتدا نصبه موافق اولور اداء مقصوده لیکن خلقناه ماقبله صفت اولق خوئی اولوب معنی فاسد اولق زیرا معنی بوبله اولور دی که هر سنه بی که بز خلق ایدک قدر بده در اما مقصود بود کدر بلکه مقصود

(بودرکه)

مضارع معروف و ضمیر متصل فعله قائم در * ما اسم موصول و یا موصوف فعلدن عبارتدر بعده
 صلهدرو یا صفتدر مایه و ماضیه سبله و یا صفتیه فاعل یفسردر و بعده ضمیر اسمه را جعدرو بوجه
 فعلیه صفت فعل دره . بنصب معمولیه محلا مرفوع خبر ابتدای محذوفدر معناسی الاسم المذکور و هو
 زید فی النظا ترا المذکوره بنصب ذلك الاسم بفعل مضمر یفسره ذلك الفعل بالفعل الذی ثبت بعد ذلك الاسم
 ای حرف تفسیر بونده فعل مضمری تفسیر ایدر * ضربت محلا مجرور زیرا مجروری تفسیر ایدر که بفعل
 مضمر در و جاوزت و اهننت و لا بست ضربت کیدر و اکامعطو فزدر (محصول ترکیب) درت باب که
 آند مفعول بهی نصب ایدن عامل حذفی و اجیدر آنرا که او چنجیمی شول بایدر که آنده عامل اضمار اولور
 یعنی تقدیر اولور تفسیر شرطی اوزره . شریطه و شرط بر معنایه در * حاصلی بر عامل تقدیر ایدر لر
 صکره بیان ایدر لر تعریف ایدر لر که هر اسم در که آندن صکره بر فعل و یا شبه فعل که اسم فاعل در و غیر بیدر
 واقع اوله و هر بریسی مذکور اسم ده عمل ایلکدن اعراض ایلیه ضمیر نه یا متعلقه مشغول اولوق سبیله
 • اشتغال عن حرفیله استعمال اولسه اعراض معناسندر و بایله استعمال اولسه اقبال معناسندر * مقصود
 بودر که اگر فعل و یا شبه فعل اسمک ضمیرنده و یا متعلقنده و یا ضمیری متعلقنده عمل ایلکله مذکور اسم ده
 عمل ایلکدن اعراض ایلسه یعنی آند عمل ایلاسه اما شویله که فعلی و یا شبه فعلی اول اسمک اوزرینه
 حواله و مسلط ایلسک یعنی بونلر آند عمل ایلکه توجه ایلسه الیه آنی نصب ایدر لر کر که فعل
 و یا شبه فعل کندی مسلط اوله و کر که آنک برینه مناسی مسلط اوله اول اسمی نصب ایدر لر * زیدا
 ضربته کی زیده راجع ضمیره اشتغاله مثالدر * زیدا مررت به مناسی تقدیره مثالدر * زیدا ضربت
 علامه متعلقه اشتغاله مثالدر * مناسی تقدیره زیدا حبست علیه لاجله دیمکدر * ایدمی بونلر منصوب
 اولور لر بر فعل مقدرله که اول فعلی مابعدی تفسیر ایدر یا فعل و یا شبه فعل که ضمیره و یا متعلق ضمیره مشغولدر
 هر بریسی اسم ده عملدن معرض پس مفسر فعلری بیان ایدر * ای ضربت زیدا ضربت ده اصلی ضربت
 زیدا ضربته در اولکیسی تقدیر اولندی مفسر موجود اولدیغیچون * و جاوزت مررت فعلنی
 مفسردر مرادفیه * و اهننت لازمیله تفسیردر زیرا کشک قولنی اور مقی افندیسنه اهانتدر
 * و لا بست مستلز میله تفسیردر زیرا حبسدن مراد انتظار و ملا زمتدر * و یختار الرفع بالابتداء
 عند عدم قرینه خلافه او عند وجود اقوی منها کما مع غیر الطلب * و اذا للمفا جاء * و یختار
 مضارع مجهول * الرفع قائم مقام فاعلی • بالابتداء یختاره به متعلق * عند ظرف یختاردر عدم مضاف الیه
 قرینه خلانده • او عند وجود اقوی ماقبلی کیدر اعرا بده * منها اقویاه متعلق و موصوف محذوفک
 صفتیدر معناسی و یختار الرفع بالابتداء عند وجود قرینه اقوی من قرینه خلافه کما مکاف حرف جر
 و یا مثل معناسه اسم • اما محلا مجرور کاف حرفیله و یا مضاف الیه مثله مجموعی رفع محندنه خبر ابتدای
 محذوفدر تقدیری هی یعنی قرینه کما مادر • مع غیر الطلب جار و مجرور مقدره متعلق • و اذا
 مایه معطوفدر • للمفا جاء بوده بر مقدره متعلقدر تقدیری کما ما الکائنه مع غیر الطلب و اذا الکائنه
 للمفا جاء و جاؤدر که حال اولدر تقدیری کما ما الکائنه حال کونه مع غیر الطلب و اذا ثبت حال کونه
 للمفا جاء (محصول ترکیب) اسم مذکورده ابتدای کلامده رفع مختاردر یعنی عوامل لفظیه دن اسناد
 ایچون مجرد اولوق مرفوع اولسنی تصحیح ایدر فعلک خلافه که نصب در قرینه قائم اولما دینی
 وقت و یا خلاف رفعه قرینه قائم اما رفع قرینه سی اقوی اولسه آندن * حاصلی رفعه
 و نصبه قرینه قائمدر اما رفع قرینه سی نصب قرینه سندن اقوی اولسه رفع مختاردر اما کی که

موصول اولسه یا ایها الرجل و یا بهذا الرجل کبی ایمدی ایمان و ایبهادن حرف ندا حذف اولماز ذواللامله موصول اولمیجه موصولانده حرف ندا حذف اولور نحو من لا یزال محسنا احسن التی * اما مضمراتی ندا ایملک شاذدر یا انت و یا ایها کبی * اما اسم جنسندن حرف ندایی حذف ایملک شاذدر مثل اصبح لیل یعنی لایل حرف ندا حذف اولدی اسم جنسندن شاذایکن بوسوز امری القیسک عورتک سوزیدرکه آغزی قویسنندن متأذی اولدی و بوسوزی سوبیلدی و علی الصباح آندن بوشاندی پس ضرب مثل اولدی کجه اوز نلغندن شکایتده * و افتد مخنوق یا مخنوق تقدیرنده بوده ضرب مثلدرکه بر کیمسه آرقه سی اوزره یا تورکن بریمی اوزرینه دوشوب بوغازینی صقار و دیرکه مال و بر مکه کندیکی قورتار * ایمدی بو ضرب مثلدر مال و بر مکه اضطر ابنی دفع الیانه * و اطرق کرا یعنی یا کرا امراد یا کرو اندر * بونده اوج جهندن شنود و اردر اولاسم جنسندن حرف ندایی حذف ایملک و علم اولمیانی ترخیم ایملک و مرخی مستقل اسم قلیق بوده ضرب مثلدر ضعیفک انقیاده کنیدن اقوابه و اعلایه تمام مثل * اطرق کرا * ان النعامه فی القری * بفضیل دیدیلرکه بو کروان اولور مرغ صید ایملک کیچون عربک افسویدر نعماه دوه قوشنه دیر لر ای کروان نعماه بویه عظیم طیر ایکن شکار اولدی و قریه لره ایلدیلر سن خود بر مرغ ضعیف سن که شکار ایملک نه جزیدر بو افسونی او قونجه همان یا تورسکز شویله که ال ایله طوتار لر * و گاه اولور که منادی حذف اولور قرینه قائم اولدیغی وقت یعنی حذفنه و تعییننه دلیل اولسه جوازا منادی حذف اولور مثل الا یا * سجودوا یا اوزره وقف ایدوب و اسجدوا دن ابتداء ایدر سن بونده قرینه حذف حرف ندا فعل اوزره داخل اولما قدر * اما الا یسجدوا او قونجه الانک تشدیدیه و یسجدوا فعل مضارع ایله بوقیلدن اولماز حاصلی باب ندا دن اولماز * الثالث ما ضمیر عامله علی شریطه التفسیر و هو کل اسم بعده فعل او شبهه مشتغل عنه بضمیره او متعلقه لوسلط علیه هو او مناسبه لنصبه مثل زید اضربه و زیدا مررت به و زیدا ضربت غلامه و زیدا حسبت علیه ینصب بفعل بفسره مابعدہ ای ضربت و جاوزت و اهنت و لایست * الثالث مبتدا * ما اسم موصول و یا موصوف * اضمیر ماضی * مجهول * عامله قائم مقام فاعلی و ضمیر مفعول به عائددر علی شریطه التفسیر اضمیریه متعلق و جمله صلہ در و یا صفتدر مایه عائد محذوفدر ای الذی اضمیریه دیمکدر * و موصول صلہ سیله و یا موصوف صفتیه محلا مرفوع خبر مبتدادر و مفعول به دن عبارت * و هو مبتدا عائددر مفعول به * کل خبری مضافدر اسم بعده فعل مبتدا و خبر و یا فعل و فاعل و جمله صفت اسمدر * و بده ضمیر اسمه راجعدر * او شبهه فعله معطوفدر و ضمیر فعله راجعدر * مشتغل صفتدر هر برینه عنه مشتغله متعلق * و ضمیر اسمه راجعدر بضمیرینه مشتغله متعلقه و ضمیرینه اسمه راجعدر او متعلقه ضمیره معطوف و ضمیرینه سابق کبی و جائزدر که متعلقه ضمیری ضمیره راجع اوله و لو حرف شرط سلط ماضی * مجهول * عامله اکتعلق و ضمیر اسمه راجعدر هو سلط تحتندہ مستتری تأکید ایدر که قائم مقام فاعلیدر فعله راجع * او مناسبه فعله معطوف و ضمیر اکار راجعدر لنصبه جواب لودر آنک ایچون اولنه لام داخل اولدی نصب ماضی * معروفدر و آندہ مستتر فاعلیدر که فعله عائددر و ضمیر متصل اسمه عائددر * مثل مبتدای محذوفه خبردر زید فاعل مضمرک مفعول بهدر و جمله محلا مجروردر اضافه ضربته مفسر فاعل مضمردر و زیدا مررت به اکامعطوف و زیدا ضربت غلامه بوده بویه و زیدا حسبت علیه * ینصب مستقبل مجهول و مستتر آندہ قائم مقام فاعلیدر محذوف مبتدایه عائددره بفعل ینصب به متعلق مضمر صفت فعلدر * بفسره

(مضارع)

دیر سن ﴿ و لایندب الا المعروف فلا یقال وار جلاه و امتنع و ازید الطویلاہ خلافا لایونس ﴿ و لایندب فعل ثنی
استقبال بناہ مجهولہ و الاحرف استثناء المعروف قائم مقام فاعلیدر یندب نک استثناء مفرغ در زیر استثنائی منہ
مذکور دکلد ر تقدیری و لایندب اسم من الاسماء الا الاسم المعروف ﴿ فلا یقال لایندب کبی در ﴿ وار جلاه
قائم مقام فاعلیدر لایقال نک و بوجله فعلیہ معطوفدر لایندب یدہ و امتنع فعل ماضی معلوم مثل فاعلی
و ازید الطویلاہ مضاف الیہ ﴿ خلافا مفعول مطلق ای خوائف خلافا لایونس یا خود مصدر محذوفہ
صفتدر ای و امتنع و ازید الطویلاہ امتناعا مخالفا لقول یونس یا خود امتنع فاعلنشدن حالدر
ای و امتنع هذا القول حال کونہ مخالفا لقول یونس ﴿ لایونس جار مجرور خلافہ متعلقدر (محصول
ترکیب) مندوب اولماز الامشهور اولان کیسنہ تا کیم نادبک فریاد و فغانی و نضرع و جواری
معذور طوتلا و نادبک اضطراب و بکاسی عبث برہا و لمادیغی معلوم اولہ ﴿ پس مجهول کیسنہ مندوب
اولماز تا کیم بومعنی سبب مخربہ و افسوس و الماسون ﴿ معلوم اولہ کہ مندوبک علامتی صفتہ و بر منزل
پس و ازیدہ الطویلاہ دیمزلرزیرا صفت بر اسمدر موصوفدن غیری مندوب خود موصوفدر ایمدی
آنک علامتی غیرہ و یرلک جائز دکلد ر ﴿ اما یونس نحوی مندوبک علامتی صفتہ و یرر زیر اصفت
موصوفک تہہ سندندر و کلام عربیہ وارد اولشدر ﴿ و امن حفر بیتر زمزمہاء ﴿ پس لایق اولان
بودر کیم و ازید الطویلاہ دہ جائز اولہ ﴿ حفر قازمقدر و بتر قوی معناسنہ در ای زمزم قویسنی قازان کیسنہ کہ
مراد امام علی حضرت لیدر کیم کرم الله زمزم قیوسنی اول قازمشدر ﴿ و یجوز حذف حرف النداء الامع
اسم الجنس و اسم الاشارة و المستغاث و المندوب نحو یوسف اعرض عن هذا و ایما الرجل و وشذا صبح لیل
و افتد مخنوق و اطرق کراہ و قد یحذف المنادی لقیام قرینہ جوازا مثل الا یا سجدوا ﴿ و یجوز فصل
مضارع معروف ﴿ حذف فاعلی حرف مضاف الیہ النداء مضاف الیہ ﴿ الاحرف استثناء مع ظرف زمان
و یا نکان محلنہ کورہ اسم مضاف الیہ الجنس مضاف ﴿ استثناء مفرغ در زیر استثنائی منہ مذکور دکلد ر تقدیری
و یجوز حذف حرف النداء مع کل اسم الاسم الجنس و الاشارة و المستغاث و المندوب بری برینہ معطوفدر
مثل مبتدای محذوفہ خبردر یوسف منادای مفرد معرفہ حرف نداسی محذوف ای یا یوسف و اعرض
فعل امر مفرد مخاطب ضمیر مستترہ مسندکہ انت در ﴿ عن هذا اعرضہ متعلق بو کلام محل جرده مضاف الیہ در
یا ایما الرجل معطوفدر ما قبلنہ ﴿ شذ ماضی معروف اصبح مثل اعرض لیل منادای مفرد معرفہ حرف
نداسی محذوف و بو کلام فاعل شذر و افتد مثل اصبح مخنوق مثل لیل و اطرق مثل اصبح و کرا مثل
لیل و شذ حذف النداء فی لیل و مخنوق و کرا فی قولہم اصبح لیل و افتد مخنوق و اطرق کرا پس و شذ معطوفدر
و یجوز حذف حرف النداء قولہ و قد یحذف المنادی القیام قرینہ جوازا و قد یحذف الفعل لقیام قرینہ جوازا
کبیدر فتأمل ﴿ مثل مکرر کبیدی ﴿ الا حرف تنبیہ و یا حرف ندا منادای محذوف کہ قوم در اسجدوا امر مخاطب
ضمیر بارزہ کہ مسندکہ و او در و جله محل جرده در اضافتہ (محصول ترکیب) ﴿ حرف ندائی حذف انک
جائزدر قرینہ قائم اولدقدہ الاسم جنس الیہ کہ ندادن اول نکرہ اولہ زیر اجنسی معرف حرف ندا در ایمدی
آنک حذفی ملبس او اور و آند نصرکہ یا لام تعریفدن نائبدر پس اگر حذف اولسہ نائب و منوب حذف اولق
لازمدر اسم اشارتہ دہ حرف ندا حذف اولماز زیرا ایما دہ اسم جنس کبیدر مستغاث و مندوب دہ حرف ندا
حذف اولماز زیرا بونرلہ مطلوب مد صوتدر حذف خود منافیدر ﴿ پس معارفدن حرف ندا حذف
اولق جائز اولان معرفہ علمدر یوسف اعرض عن هذا یا یوسف دیمکدر ﴿ و لفظہ ای در ذواللاملہ

ترکیب (ترخیم ایچون محذوف اولانک ماقبلی ثابت حکمنده در اکثر استعمالدهده پس اولحرفکه محذوفک ماقبلندهدر حالی اوزره قالور * اعدی یاچار دیرلر رانک کسریله ویاثمو دیرلر واولک ثبوتله ویمیک ضمیله ویاکرو واولک فحیمله * وکاه اولورکه باقی قلاتنی ترخیم ایدرلر صکره علی حده اسم اعتبار ایدرلر واوزربنه احکام منادایی اجرا ایدرلر * پس یاچار دیرلر ضم را ایلله زیرا که منادایی مفرد معرفهدر ویاثموده یائی دیرلر و او طرفده ماقبلی مضموم اولدیفیچون وای یایه وضمیله کسریله تبدیل ایدوب یائی دیرلر ویا کرده یا کرا دیرلر و او متحرک ماقبلی مفتوح الفه قلب ایدوب یا کرا دیرلر * وقد استعملوا صیغه النداء فی المندوب وهو المنفجع علیه یا اووا واخص بوا و حکمه فی الاعراب والبناء حکم المنادی ولک زیاده الالف فی آخره فان خفت اللبس قلت واغلامکمه واغلامکموه ولت الهاء فی الوقف * وقد حرف تظلیل استعملوا ماضی معروف ضمیر بارزه مسندکه و او در نحاته ویا حربه مائد * صیغه لفظا منصوب مفعولی * النداء مضاف الیه صیغه ندادن بونده یا مراد در * فی المندوب صیغه متعلق * وهو مبتدا مائدر مندوبه المنفجع خبری * علیه قائم مقام فاعلی و ضمیر مائدر الف ولامه * ویا تفجعه متعلقدر او ویا یایه معطوف * اخص ماضی مجهول مستتر قائم مقام فاعلی مندوبه راجع در بوا اخص به متعلق یا خود قائم مقام فاعلی بوا وله و نمتحنده ضمیر اولیه و حکمه مبتدا و ضمیر مندوبه راجع * فی الاعراب حکمه به متعلق والبناء کا معطوف * حکم خبر مبتدا * المنادی تقدیر ایچور و مضاف الیه در * ولت مقدم خبر * زیاده الالف مؤخر مبتدا فی آخره زیاده به متعلق و ضمیر مندوبه راجع در * فان حرف شرط خفت ماضی معروف مسنددر تا، خطاب به فعل شرط واقدره اللبس مفعول به قلت خفت کبدر جزء شرط واقدره * واغلامکمه محل نصبده مفعول قولدر * وا حرف نداء * واغلامکمه مندوب مضافدر کانه ویا تطویل صوت ایچوندر ویا حرف وقف * واغلامکموه کا معطوف * ولت مقدم خبر الهاء مؤخر مبتدا * فی الوقف مقدره متعلق تقدیری ولت زیاده الهاء فی حالة الوقف (محصول ترکیب) کاه اولورکه صیغه ندایی که یادر مخصوص مندوبده استعمال ایدر عرب * مندوب لغتده شول میتدر که آئی آجیوب اوستنه آغلرلر وایکارلر بینی اکارلر تا کیم خلق یلسونلر که آنک فوتی بر اولو قصه در تا کیم آغلدیغنی معذور یلوب یله آغلبه لر * اما اصطلاحده مندوب متوجع منه یا رأسه کبی ویا منفجع علیه در یازبده کبی و او دن ویا دنصکره * توجع تفعل باندن مصدر بر نسنه نلک آغریسنی اظهار الملکه یعنی آغریدن شکایت اتمکه دیرلر * تفجعه مصدر تفعل باندن بر نسنه ایچون ویا بر کسنه ایچون غم وخصه اظهار الملکه یعنی محزون اولغه دیرلر * و مندوبک متعین بر صیغه سی واردر که آئی مناداده استعمال ایلرلر در که اول صیغه وادر * و مندوبک ایکی استعمالی وار * بریسی سائر منادا لر کبی ضم اوزره مبنی اولقدر اکر مفرد معرفه ایسه و منصوب اولقدر اکر مضاف ویا مشابه مضاف ایسه * و بریسیده آخرینه الف الحاق الملکدر وازبده واعبدا مالکا وامن حفر بر زمر ما کبی وکاه اولورکه آندنصکره برهه سکت الحاق ایدرلر وازبده کبی اما اکر الف زیاده لکنندن التباس لازم کلورسه الف برینه یا ویا او زیاده ایدرسن شویله که واغلامکده مفرد مؤنث مخاطبه نلک غلامنی ندبه ایدرسن اکر الف زیاده ایدوب واغلامکا دیرسک مفرد مذکر مخاطبک غلامنی ندبه الملکه مشبه اولور پس بر یازبده ایدرسنکه کسریله مناسبدر واغلامکی دیرسن وحالت وقفده برها زیاده ایدوب واغلامکمه دیرسیننه بونک کبی واغلامکمه بر الف زیاده ایدوب واغلامکا دیرسک جمع مذکر مخاطب تشبیه سنه مشبه اولور پس بر او زیاده ایدوب واغلامکمو دیرسن وحالت وقفده برها زیاده ایدوب واغلامکموه

(دیرسن)

مضاف الیه مبتدای محذوفه خبر تقدیری هو مثل اسماء * و مروان کامعطوف پس بوکلامک معناسنی فان کان فی آخر المنادی الجائز ترخیمه زیادتان نابتان فی حکم الزیاده الواحده هو مثل اسماء و مروان * و او حرف عطف * حرف زیادتانه معطوفدر * صحیح صفت حرفدر * قبله مقدم خبره * مده مؤخر مبتداجله * اسمیه صفت نائیدر حرفه * و هو مبتدوا کثر خبری * و من حرف تفضیل و اربعة مجروردر من حرفیله احرف مضاف الیه بمیز اربعه در * حذفنا ماضی * مجهول ضمیر بارزه مستدکه الفدر مائیدر ایکی احرف مذکور و بو جمله جزای شرطدرکه فان کاندر (محصول ترکیب) ترخیمی مراد اولان اسم منادانک اگر آخرنده ایکی زیاده اولورسه که برزیاده حکمنده در اسماء کبی که الف تائیت آنده براوغوردن زیاده اولشدر تائیت معناسنی افاده ایتمک ایچون فعلاه وزنی اوزره و سامندن حسن معناسنه و او همزه به قلب اولشدر اناهه کبی که اصلی و ناهه در ونی دن که سست معناسنه یعنی ضعیف * واحد کبی درکه اصلی و حددر تو حیددن * حاصلی بونک کبیلده همزه و او دن مقلوبدر * اما اسماء اسمدن اولسه وزنی افعال اولوردی فعلاه اولمازدی پس بو حکمه داخل اولمازدی مروان ده ده الف و نون دفعه واحده زیاده اولشدر تذکیر ایچون * اعمدی ترخیمده ایکیسی براوغوردن حذف اولنور اما اسم منادانک آخری احرف صحیح اولسه و ما قبلی حرف مد اولسه یعنی حرف علت ساکن و ما قبلنک حرکتی جنسندن اولسه و حال بوکه اول اسم منادانک حروفیده درندن زیاده اولسه آندنه ایکی حرف حذف اولنور بری آخرده حرف صحیح و بری ماقبلنده حرف علت عمار و مسکین و منصور کبی پس بونلر ترخیم اولدقندن صکره یا اسم و یا مرو و یا عم و یا مسک و یا منص دیرلر قسم تائیده درت حرف زیاده شرط اولندی زیرا درت حرفلی اولسه ایکی حرف حذفیله اجفاف کلمه لازم کلوردی * و ان کان مرکبا حذف الاسم الاخیر و ان کان غیر ذلك فحرف واحد * فان کان ذکری یکدی و ضمیر مستکن اسمی منادایه راجعدره و مرکبا خبری * حذف ماضی * مجهول * الاسم قائم مقام فاعلی الاخیر صفت اسمدر و جمله جزای شرط * و ان کان غیر ذلك و ان کان مرکبا کبیدر اشارتدر ایکی حرف حذف اولان مواضعه و اسم اخیر * و حرف مبتدوا واحد صفتی و خبری محذوف تقدیری فحرف واحد حذف و جائزدرکه فعل مضارع تقدیر اوله تقدیری فیحذف حرف واحد متعین و جمله اسمیه و یا فلیسه جزاء شرط آنک ایچون اولنه فا داخل اولدی (محصول ترکیب) اگر منادی اسم مرکب اولورسه معدی کرب و بعلبک کبی ترخیمده اسم اخیر حذف اولنور زیرا که بو اسم تاه تائیت حکمنده درکه اولکی کلمه به لاحق اولشدر * و هرگاهکه منادی مذکور اوج قسمدن خبری اوله که مذکور اولدی آنک ترخیمی بر حرفک حذفیله اولور شویله که خالدده یاخال و مالکده یا مال دیرلر * و هو فی حکم الثابت علی الا کثر فیقال یا حار یا تم و یا کرو و قد یجعل اسماء برأسه فیقال یا حار و یا تمی و یا کرا * و هو مبتدوا مائیدر محذوفه * و فی حکم الثابت خبر مبتداه علی الا کثر مبتدای محذوفه خبردره و هو دیکدرای هو ثبوته علی قول الا کثر و یا علی مذهب الا کثر * فیقال مضارع مجهول و فاجائزدرکه شرط محذوفه جزاء اوله تقدیری و اذا کان الامر ما ذکرنا فلا جرم یقال * و یا حرف ندا و حار منادای مرخم و بو منادای مرخم قائم مقام فاعلیدر یقال نک * و یا تم و یا کرو معطوفدر یا حار به * و قد حرف تقلیل یجعل فعل مضارع مجهول مستتر آنده قائم مقام فاعلیدر یجعل نک مائیدر منادای مرخمه * اسماء مفعول تائیسیدر یجعل نک * برأسه با واسطه سیله مفعول تائیدر و یا صفت اسماء در فیقال یا حار و یا تمی و یا کرا (محصول

ولا جلة ويكون اما علما زائدا على ثلاثة واما تاء التأنيث وهو ترخيم مبتداء المنادى مضاف اليه
 و جائز خبر مبتداء وفي حرف ظرف غير آنك له مجرورها مضاف اليه مناديه طأدر * و ضرورة
 مفعول له معناني ترخيم منادى سمع كلامه جائزدر وغير مناداه ضرورت ايچون جائزدر
 يعني جائز للضرورة * وهو مبتداء ترخيمه طأد وحذف فاعلى ومفعولى متروك خبر مبتدادر *
 فى آخره حذفه متعلق و ضمير مناديه راجعدر ويا اسمه زيرا بحث اسمه در * تخفيفا
 مفعول له در ويا مفعول مطلق مضاف حذفه اي حذف تخفيف ويا ضمير اي من حيث التخفيف لامن
 حيث القلة وشرطه مبتدا و ضمير ترخيم مناديه طأدر * ان حرف نصب ولا حرف نفي ويكون
 ناقصه ومستكن اسمى مناديه طأد * ومضافا خبرى * ولا مستغنا ولا جلة مضافه معطوف لدر ولا
 تأكيد ايچوندر زيرا مضافه معطوف لدر اول ايسه منفي در پس منفي به معطوف اولان منفيدر * ويكون
 ناقصه ومستتر اسمى طأددر مناديه * اما تفصيلي تقسيم كده بچدى * علم خبر يكون دره زائدا خبر بعد
 الجهدر ويا صفت علمادر * على ثلاثة زائده متعلق در * اما حرف عطف * تاء التأنيث جار مجرور به
 مقدره متعلق تقديرى واما مؤنثا تاء التأنيث علمانه معطوفدر (محصول تركيب) ترخيم لغته تليين
 معنانه در يعني يموشقى اما نحو بلر اصطلاحنده اسمك آخرنده حذفدر تخفيف ايچون * ايمدى اسم
 مناداه ترخيم جائزدر اما غير يده ضرورت ايچون جائزدر و ترخيم شرطى تركيب اضافى واولا مقدر
 زيرا مضاف اليه دن حذف واقع اولسه آخر منادى دكل ومضافدن آخرى حذف ايلسك ترخيم وسط
 كده واقع اولور زيرا مضاف ومضاف اليه معناده بر كله منزلنده در كه بر شخصه علم اولمش اوله
 * مستغنا واولمق كرك مندوبده زيرا بوايكيسنده يله مد صوت مطلوبدر ترخيم خود مدصوته منافيدر
 * جمله ده واولمق كرك زيرا علم اولان جمله ده تغيير وتصرف جائز دكلدر * ويكون يعني ترخيم منادى
 اولور ايكي امر ك بر سيله يا اوج حرفدن زياده لى علم اولمق كرك ويا مناداه تاء تأنيث اولمق كرك
 يعنى هر كاهكه مناداه تأنيث اوله ترخيمى جائزدر علم اولسون واولسون و اوج حرف دن
 زياده لى اولسون واولسون مثلثه جاعت معنانه در يائبه اقبلى اي جاعت يوزيكزى بكا دوندر ك
 ديمكدر * كاه اولور كه بونى بر شخصه علم ايدر وندا ايدوب يائبه اقبلى ديرلر ترخيم ايدوب يائب
 ديرلر * هبده بونك كى در كه ياهبه ديرلر ترخيم ايدنجه ياهب ديرلر * معلوم اوله كه ترخيمه
 علمت انك ايچون معتبردر كه علم اولمق چوق اولور ديللرنده پس آنده تخفيف مناسبدر آنك ايچون
 ثبه وهبه كبلر ده زياده على الثلاث شرط اولمى * اما سائر اعلامده ايلديلر زيرا ثلاثيلر خصوصا كه
 ساكن الاوسط اوله لر خفيفدر واعدل اوزاندر * ايمدى تخفيفه محتاج دكلدر حاصلى مناداه هر بار كه
 تاء تأنيث اوله اول تانى ترخيم طريقه حذف انك جائزدر علم زياده على الثلاث اولزسه ده زير انا تأنيث
 حقيقته كده بر امر زاندر پس آنك حذفه كده اجماف لازم كز * فان كان فى آخره زيادان فى حكم
 الواحدة كاسماء و مروان او حرف صحيح قبله مدة وهو اكثر من اربعة احرف حذفنا * فاشرط محذوفك
 جزاسنه داخل اولشدر تقديرى فاذا ثبت ذلك ياخود كيت محذوف ترخيمى تفسير ايچوندر * وان حرف
 شرط كان فعل شرطى فى حرف جر آخر مجروردر آنك له و ضمير مناديه راجعدر و جار مجرور به محلا منصوب
 خبر كان دره وزيادان اسمى فى حرف جر حكم مجروردر فى حرفيه نعت زاندر * الواحدة مقدره موصوفه
 صفتدر تقديرى الزيادة الواحدة در كاسماء كاف حرف جر ويا مثل معنانه اسمدر جار مجرور ويا مضاف

(مضاف)

وهو بالهاء وقفا ۰ یا فعل محذوفه متعلق اوله ای یوقف علیه بالهاء وقفا ۰ یا خود ظرف اوله ای
فی الوقف (محصول ترکیب) یاه متکلمه مضاف اولان مناداده درت وجه جائزدره بریسی یا غلامی
و غلامی یانک قحی ۰ سکونی ابه اصلی مفتوح اولقدر کاف خطاب کبی وسکون تخفیف ایچوندر ۰ و یا
غلام یانک حذفیه کسره ایله اکتفاء ایدوب و یا غلاما یابی الفه و کسره بی قحه قلب ایتمکده ووقف حالنده
هائیه یا غلامه دیرسن ﴿ و قالو یابی و یا امی و یا ابت و یا امت قحها و کسرا و بالالف دون الیاء ﴿
و قالوا ماضی معروف ضمیر بارزه مسندکه و اودر نجاته مائدرکه حکما مذکور لدره یابی یا غلامی
کیدر اعرابه و وجوهده ۰ و اوج وجه زیاده در آنک اوزرینه محلا منصوب مقول قالوادر و یا
امی اکا معطوف و یا ابت و یا امت معطوف لدره ماقبلنده ۰ قحها و کسرا مصدر لدره حالتیه منصوب
قالو انک فاعلندن اکر حال فاعل معناسنه اولور سه ای قالو یا ابت و یا امت حال کونهم فاتحین تاه هما و کاسرین
کذلک ۰ و یا مفعولدن حالدرکه یابت و یا امت در اکر مفعول معناسنه اولور سه ای قالو یا ابت
و یا امت حال کونهما مفتوحا تاؤهما و مکسورا تاؤهما یا مفعول مطلق لدره ای تفتح تاؤهما قحها و تکسر
تاؤهما کسرا ۰ و جائزدرکه نزاع خافض لغله منصوب اوله لرتقدیری و قالو یا ابت و یا امت بفتح التاؤ و کسرها ۰
و بالالف بر محذوفه عطف در تقدیری بغیر الالف و بالالف و یا جار مجرور بله بر فعل مقدره متعلقدرکه قالو
در ماسبق قرینه سیله ای قالو یا ابت و یا امتا بالالف بعد التاؤ ۰ دون ظرف قالوادر و یا مضاف الیه (محصول
ترکیب) یاه متکلمه مضاف اولان اب و یا ام اولسه یا غلامی ده اولان وجوه آنده جاریدر و اوج وجه زیاده
۰ بریسی اولدرکه یابی تاه مکسوره به تبدیل ایدرلر و یا ابت دیرلر زیرا کسره یاه مناسبدر ﴿ بریده یابی
تاه ۰ مفتوحه یه قلب ایدرلر خفت ایچون و یا ابت دیرلر ﴿ بر سیده یابی تا و الفه ابدال ایدرلر و یا ابت
دیرلر زیرا ایکی عوضی جمع ایلک جائزدر یعنی تا و الف که یادن عوضدرلر جمع ایلک جائزدر اما
یاه و تابی جمع ایدوب یابتی دیمزلر زبر اعوض و معوض عنه جمع اولمازویا ابتادن صکره وقف حالنده
برهه زیاده ایدوب یا ابتاء دیرلر ﴿ و قالو یابن ام و یا ابن عم خاصه مثل باب یا غلامی و یا ابن ام و یا
ابن عم ﴿ و قالو سابق کبی در ۰ یا حرف ندا ابن منادای مضاف و ام مضاف الیهما بوده مضافدر یاه متکلمه
پس حذف اولدی کسره اکا دلالت ایلدی کیچون ۰ یابن ام محلا منصوب مقول قولدر و یا ابن عم اکا
معطوفدر و خاصه مثالی کیچدی ۰ مثل مبتدای محذوفه خبردر باب مضاف الیه بوده مضافدر غلامی به
و یا ابن ام و یا ابن عم مقول قوله معطوفدر الا بوقدر و ارکه یادن مقلوب الف حذف اوادی قحه دلالتیچون
(محصول ترکیب) هرگاه که منادی یاه متکلمه مضاف اولسه آنک احوالی معلوم اولدی اما اکر یاه
متکلمه مضافه مضاف اولسه جمیع اول وجوه جائز دکدر مکرکه منادی ابن اوله و امه و یا عمه
مضاف اوله و آنلرده یای متکلمه مضاف اوله لرس بونده جمیع مذکور وجوه جاریدر زیرا عرب
دیلنده بوتز کیلر کثیر الاستعمالدره در بر زیاده وجهده دخی جائزدرکه یادن مقلوب الفی حذف ایدرلر ماقبلنده
قحه دلالت ایلدی کیچون بوده همان بوتز کیلره مخصوصدر انجق مثلا یابن اخی و یا ابن خالی
دیمزلر بلکه غیر مناداده دیدکری کبی دیرلر ﴿ مصنف رحمه الله باب یا غلامی بیوردی یعنی آنده یاه
متکلمه نه حکم ویرلر سه بونده ویرلر ﴿ پس امثله سی یابن امی و یا ابن عمی و یا ابن عمی و یا ابن عمی
۰ و یا ابن ام و یا ابن عم و یا ابن ام و یا ابن عم و یا ابن عم قحله اکتفاء ایدوب ﴿ و ترخیم
المنادی جائز و فی غیره ضرورته و هو حذف فی آخره تخفیفاً ۰ و شرطه ان لایکون مضافاً و لامستغناً

معرفی ندا ائلك حالو كه حرف ندا لاله جمع و اوق جائز دكلدر زيرا ايكي سي بيله حرف تعريفدر *
 پس بریسی لقو اولمق لازم كلوردی اگر جمع اواسله * ایمدی ناچار بر اسم مبمله توسل ائلك كركدر كم
 صورتا اول منادی اوله و لامله معرف اكاصفت اوله و حقه قنده منادی لاله معرف اوله واسم مبهم
 یأی در و یا هذا و اخواتیدرو یا ایندادر بيله مثلا یا ایها الرجل و یا هذا الرجل و یا ایها الرجل دیرسن *
 پس حکم منادی اول اسم مبهم اوزره جاری اوور صورتا اما حقه قنده منادی رجل دره ایمدی
 بو جهت ندیر که اعرا بی رفع التزام التلشدرد و انصب جائز دکلدر زجا جله مازنی دن غیرینک
 قنده توابع رجلمده رفع التزام ایلدیر مثلا یا ایها الرجل ذوالمال دیرلر زيرا توابع معرفدیر که رفندن
 غیري اعرابی یوقدر و معرفه تابع اولان باب نداده بهر حال لفظنه تابع اولور * حرف تعریف
 حرف ندا جمع اولمزلر الا الله لفظنده مخصوصا زيرا حرف تعریف لفظ الله الهك فاه الفعلی
 همزه سندن عوضدر اصلی الاله در * پس همزه نك حرکتنی ماقبلنده لامه و بر دیر که ساکن ایدی
 و همزه بی تخفیف طریقله حذف ایلدیر الاله اولدی لام اولی ساکن ایدوب لام نایبه اذغام
 ایلدیر الله اولدی * پس حرف تعریف همزه دن عوض اولوب جزه کله منزله سنده اولدی ومعنی
 تعریفدن چیدی * ایمدی حرف نداء ایله جمع اولمق جائز اولدی پس بو تقدیر جه همزه بی اثبات ایدرلر که
 عوض اولمقده آنکده دخلی وارد و بو همزه اثبات ائلك ندایه مخصوصدر اما ندان غیري برده
 همزه الله همزه وصلدر که در جله ساقط اولور نه که والله و بالله دیرسن * و لك فی مثل یاتیم عدی
 الضم والنصب * و لك مقدم خبره و فی حرف جر و مثل مجروردر آنکله یا حرف ندا و تیم منادی
 مفرد معرفه ضم اوزره مبنی * الضم مؤخر مبنی * والنصب اکا معطوف و تیم ثانی تأکید اوور عدی به
 اولکیسی مضاف اولنجه و تنوینک سقوطی صورت اضافنده اولدیفیچوندر یا خود ضرورت وزن
 ایچون اما اولکیسی مضاف اولمادیغی تقدیر جه ثانی آندن بدل اولسه جائز * عطف بیان اولسه جائز *
 حرف نداسی محذوف منادی مضاف اولمق جائز و عدی بهر حال مجرور و مضاف الیه در و بو کلام
 یعنی یاتیم تیم عدی محلا مجرور مضاف الیه واقدر (محصول ترکیب) لك اصل خطاب معینه در
 و گاه اولور که غیر معینه اوور بونک کبی فی مثل یاتیم تیم عدی دن مراد منادی مفرد معرفه مکرر
 اولسه و آردنجه اضافله مجرور بر اسم کلسه اولکیده ایکی وجه جائزدر * بریسی ضم اوزره
 مبنی اولمق زيرا منادی مفرد معرفه در * و ایکنجیسی مابعدنه مضاف اولور * وجه ثانی منصوب
 اولمقدر مذکور عدی به اضافله و ایکنجیسی تیم تأکید لفظی مضافله مضاف الیهی فصل التلشدرد
 و جائزدر که تیم اول بر محذوف عدی به مضاف اوله مذکور قرینه سیله اما تیم ثانی البینه منصوبدر
 یا اضافله و یا مضافه تبیئله فتامل تمام بیت بو یله در * یاتیم تیم عدی لا ابالکم * لا یلقینکم فی سوءه عمر *
 * و المضاف الی یاه المتکم یحوز فیہ یاغلامی و یا غلام و یاغلاما و بالهه و قفا * و المضاف مبتدا
 الی یاه المتکم مضافه متعلق * یحوز مضارع معروف فیہ ظرف یحوز * یا حرف ندا غلامی یاه متکلمه
 مضاف منادی فاعل یحوزدر و جله خبر مبتدادر * و یاغلام حذف یایله یاغلامی به معطوف * و یاغلاما
 یایی الفه قلبه به معطوفدر * و بالهه جار و مجرور فعل مقدره متعلقدر * و قفا حالدر فعل مقدرک
 فاعلندن اگر فاعل معناسنه اولورسه تقدیری و تقول بالهه حال کونک واقفا یا مفعولدن حالدر که
 منادی مذکوردر اگر مفعول معناسنه اولورسه ای و تقول یاغلاما بالهه حال کونه موقوف علیه و یا
 مفعول له اوله ای لوقف و یا مفعول مطلق اوله ای وقف و قفا یا مبتدای محذوفه خبر اوله ای

(وهو)

محدوفه صفت ماموصول* و ذکر ماضی* مجهولی و مستتر قائم مقام فاعلی عائد در مایه و جمله مایه صلّه در موصول صلّه سبب مجرور در اضافه حکمه مبتدای ثانی مضاف در ضمیره که هر برینه راجع در علی سبب البدل* حکم خبر مبتدای ثانیه و ثانی خبریله خبر مبتدای اولدره و المستقل مضاف الیه در مطلقا مفعول مطلقدر ناصبی مقدر در ای اطلاق الحکم اطلاقا و یا حال مؤکده در زیرا وقتا کم و حکمه حکم المستقل دیدیسه آمدن اطلاق فهم اولندی زیرا انی اعراب و بنادن بر نسنه ایله قید ایلدی* پس وقتا کم مطلقا دیدیسه مضمونی تأکید ایلدی* ایمدی زید ابوک عطفو فاکبی اولدی پس ناصبنی حذف ایلک واجب اولدی که اثبه دره راجز در که مطلقا زمانه صفت اوله ای زمانا مطلقا دیمک اوله (محصول ترکیب) بدل و معطوف که اولنه یا داخل اولغه قابل اوله بونلردن هر برینک حکمی منادای مستقل حکمیدر یعنی بویا یکیسی توابع حکمنده دکل بلکه نفس منادی حکمنده در مطلقا یعنی مفرد اولدقر ننده و مضاف و مشابه مضاف و نکره اولدقر ننده منادای مستقل حکمنده در* بدله مثال یازید بشر مفردین در منادی و بدل* و یازید اخامرو و بدل مضاف* و یازیدر جلاصالحا بدل نکره* یازید طالعاجبلا مشابه مضاف* مثال المعطوف یازید و عمر* یازید و اخامرو* و یازید و طالعاجبلا* و یازید و رجلاصالحا* و العلم الموصوف باین مضاف الی علم آخر یختار قححه* و العلم مبتدا الموصوف صفتی باین موصوفه متعلقه مضافا بن دن حالدر زیرا لفظی مراد در پس معرفه در علم حکمنده* یا خود خبر در مقدر کان دن تقدیری اذاکان الابن مضافا* و یا مفعول مطلق در و ناصبی مضمدر در تقدیری اذاکان مضافه نه متعلق یختار قححه مضارع مجهول قائم مقام فاعلیله و ضمیر منادایه راجعدر جمله فعلیه خبر مبتدادر (محصول ترکیب) منادی که علم اوله و ابن له و یابنت له موصوف اوله و مضاف اوله بر آخر علمه اول منادانک قحی یختار در اگر چه ضم اوزره بنا سیده جائز دره مثالی یازید بن عمرو در* و اسلوب اوزره کلام یعنی ابن بین العین واقع اولق استعمالی هریده چوق اولد یعنی چون منادانک ضمه سن قححه به تبدیل ایدرل تخفیف قصد ایدوب* و هرگاه که مذکور شرائط بوائمه یعنی منادی علم اولماسه و یا ابن علمه مضاف اولماسه و یا هیچ بریسی علم اولماسه مثلا* یارجل ابن عمرو* و یازید ابن اخیناه و یارجل ابن اخینا بوقدر چه ضم اوزره بناسی لازم در* و اذاتودی المعرف باللام قبل یا أبها الرجل و یا هذا الرجل و یا ایها الرجل و التزموا رفع الرجل لانه المقصود و توابعه لانها توابع معرب و قالوا یا الله خاصه* و اذادات شرطه* نودی ماضی* مجهول فعل شرطه* و المعرف قائم مقام فاعلی باللام معرفه متعلقه* قبل جزای شرط و یا حرف ندا و ای منادای مفرد معرفه* و یا حرف تنبیه مضاف الیه بدن عوضدر و الرجل صفت ای در و یا ایها الرجل کلامی قائم مقام قبل در* و یا هذا الرجل معطوفدر یا ایها الرجل به* هذا منادای مفرد معرفه در و رجل صفتی* و یا ایها الرجل بوده معطوفدر ماقبلنه ای منادای مفرد معرفه و هذا صفتی و الرجل صفت هذا دره و التزموا ماضی* معروف مسنددر نجاته عائد ضمیره که و او در رفع مفعول التزموا دره الرجل مضاف الیه در* لام حرف جر ان حرفدر حروف مشبهه بالفعلن* و یا ضمیر غائب عائددر الرجل* المقصود خبر ان در که اسم و خبریله تاویل مفردده در قصد معناسه محلا مجروردر لامله جار مجرور یله التزموا به متعلق و اکاد لیلدر* اماز جاج و مازنی الرجل نک نصبنی تجوز ایلدیلر منادای مبهمک صفتنه قیاس ایدوب و توابعه جمله معطوفدر الرجل لانه المعرب لانه المقصود کبی در معناسی و التزموا رفع توابع الرجل لتبعها معربا* و قالوا انتموا کبی در* یا الله محلا منصوب* قول قالوا در و خاصه مفعول مطلقدر ای خص خاصه دیمکدر (محصول ترکیب) هرگاه که مراد ایلسه لامله

ما سبق دلالتیله (محصول ترکیب) منادای مبنی نك توابعی مفرد اولسه یعنی مضاف و مشابیه مضاف اولسه
 و توابع تأکید معنوی اولسه یا تمیز جمعون و اجعین و یا صفت اولسه یا زید العاقل و العاقل و یا عطف بیان اولسه
 یا زید بشر و بشر ادخی شول معطوف که اکایه انداد داخل اولغه ممنوع اوله یعنی معرف باللام اوله یا زید و الحارث
 و الحارث کبی ایدمی بونلر منادانک لفظه جل اولغه مرفوع او قنور زیر اضمی رفعه مشابهدر عرو ضده
 و اطرا دده زیر انای منادی عر ضیدر پس معربه مشابهدر و بوجمله منادانک لفظه تابع اولق جائز در و محذره
 جل ایدوب منصوب او قنور زیر امینی به تابع اوله نك حتی محذره تابع اولق قدر بونك ایسه محلی نصبدر مفعولیتله
 پس توابعی منصوب او قومق جائز در و الخلیل فی المعطوف بختار الرفع و ابو عمرو و النصب و ابو العباس
 ان کان کالحسن فکان الخلیل و الافکابی عمرو و الخلیل مبتدا * فی المعطوف بختار به متعلق بختار مضارع
 معروف و متخذة مستتر خلیله راجعدر * الرفع نصبله مفعول بختاردر و جمله خبر مبتدادر و ابو عمرو
 معطوفدر خلیله و یا مبتدا و النصب معطوفدر رفعه و یا مقدر بختارنک مفعولیدر و جمله فعلیه خبر
 مبتدادر و ابو العباس مبتدا ان حرف شرط کان فعل شرط و مستکن اسمی عائددر معطوفه و کالحسن
 خبر کان در فکان الخلیل جمله اسمیه در تقدیر اجزای شرط و اقدر انکی چون اولنه فاه داخل اولمشدر معناسی
 فقوله مثل قول الخلیل فی اختیار الرفع صکره اختصار اولندی و جمله شرطیه جزاسیله خبره مبتدادر
 الاصلی ان لادر نون لامه ادغام اولوب الا اولدی * ان حرف شرطه و لا حرف نفی فعل مقدره داخل
 اولمشدر که فعل شرطدر * فکابی عمر فکان الخلیل کیدر معناسی وان لم یکن المعطوف مثل الحسن فقوله
 مثل قول ابی عمرو فی اختیار النصب جمله اسمیه جزای شرط و اقدر (محصول ترکیب) منادای مبنی نك
 توابعنده ایکی وجهه جائز اولدقدنصکره بروجهنده که معرف باللام معطوفدر اختیارنک اختلافی
 بیان ایدرب پورره خلیل ابن اجد ازدی که سیویمک استادیدر معرف باللام معطوفده رفعی اختیار ایدر
 یعنی نصبده تجوز ایدر اما رفعی بختار طوتار زیر اعمنی جهندن منادای مستقلدر کویاکه اکا یا داخل
 اولمشدر پس اکا بر حرکت اختیار ایدر که یانک تیدر که رفعدر * اما ابو عمرو بن علاکه عبدالله بن اسحاق
 حضرمی شاگردیدر و خلیل دن بر مقدار مقدمدر اول نصی اختیار ایدر زیرا معرف باللامه
 یا داخل اولماز پس آنده ادعونک اثرنی اختیار ایدر که نصبدر یانک اثرنی ایسازکه رفعدر کرچه
 آئیده تجوز ایدر * اما ابو العباس مبرددر که اگر معطوف مذکور الحسن کی ایسه یعنی آندن حرف تعریفی
 سلب الملکه قابل ایسه زیرا علم اولدیغی تقدیرچه بونک کبی اسملردن لایم کیدر مکه قابلدر ایدمی مبرد
 خلیل کبی رفعی اختیار ایدر زیرا لام وقتاکم معرضی سلبده اولدیسه اکا اعتبار ایلز اما اگر مذکور
 معطوف الحسن کبی اولمازسه نزع لامک تجوزنده النجم و الصعق کبی آنده مبرد ابی عمرو کبی نصی
 اختیار ایدر معلوم اوله که بواعلامی بوجهله سوق ایانک بو کتابک لطافتنددر * و المضافة تنصب *
 و المضافة مبتدا تنصب مضارع مجهول تحتندة مستتر مضافة راجعدر (محصول کلام) و المضافة
 المفردیه معطوفدر یعنی منادای مبنی نك توابعی مضاف اولسه اضافت معنویه ایله نحو یارید صاحب الفرس
 و یابشر ذا الجملة ایدمی بویله توابع منصوب اولور زیرا حرف ندا داخل اولسه بونلره البته منصوب
 اولور پس تابع اولسه لبطریق الاولی منصوب اولور زیرا حرف ندا داخل اولماز یا تمیز کلهم تأکیدده
 و یازید ذا المال صفتده و یازجل ابا عبدالله عطف بیانده * و البدل و المعطوف غیر ماذکر حکمه حکم
 المنادی المستقل مطلقا * و البدل مبتدا و المعطوف اکا معطوف غیر معطوفه صفت و یانندن بدل و یا مبتدای

(محذوفه)

وینخفض یرفع کبیر اعرابده و مانندده • بلام متعلقدر یخفص به الاستغاثه مجرور در اضافتله • نحو معلوم و یازید
یا حرف ندا و لام حرف استغاثه و وزید آنکه مجرور منادای مستغاثدر • و یفتح مثل یخفص • لام حرف جر الحاق
آنکه مجرور • الفهاده مجرور در اضافتله ضمیرده الفله هانددر استغاثه به • و لاجنسیه لام اسمی و خبری
مخذوف فیہ دیمکدر و جله حالیه در معناسی و یفتح آخر المنادی لاجل الحاق الاستغاثه حال کونه خالیاعن اللام
و مجرور هنامثل یازیداه منادای مستغاثدر و هاقوف ایچوندر و نصب مستقبل مجرول و ما اسم و وصول
و سوی ظرفدر ما به صلّه واقعدر پس مقدر بجملة اولور و همامضاف الیه هانددر مفرد معرفه به و مستغاثه
و موصول صلّه سیله نصب تک قائم مقام فاعلی در یا حرف ندا و هید منادای مضاف و الله مضاف الیه و یا حرف
ندا و طالعامشابه مضاف و جیلامفعول طالعادر • و یا رجلا منادای نکره • لام حرف جر غیر مجرور در آنکه
مضافدر معینه جار مجرور به متعلقدر مقدره یعنی و مثل قولک یا رجلا لغیر معین یا خوداذا کان لغیر معین
دیمکدر (محصول ترکیب) مفعول بهی نصب ایدن فعلک و جوبا حذفک ایکنجی موضعی منادادر لکن
اولکی موضعه حذف سماعی ایدی و بواج موضعه قیاسیدر منادی اسم مفعول در مفاعله باندن چاغر اش
دیمکدر اما اصطلاحده منادی شول کشیدر که سکا یونله سی مطلوبدر بش حرفک بر سیله که ادعو و یازید
و یا طلب مقانته قائمدر • و اول بش حرف یاوای و هی اوای و همزه در • مناداده لفظا و یا تقدیرا اوله
و یا حرف لفظا و یا تقدیرا اوله و منادی حین نداده مبنی قلنور اول نسنه تک اوزرینه که قبل النداء آنکه
مرفوع اولوردی که ضمّه و الف و او در اگر منادی مفرد معرفه اولور سه • بو باده مفرد مضاف
و مشابه مضاف اولمیانہ دیر لر • مثالی یازید قبل النداء معرفه به مثال در • و یا رجلا نداندنصره معرفه به • مثالدر
و بونده ضرورت حیننده تنوین جائزدر • بیت • سلام الله یا مطر علیها • و لیس علیک یا مطر السلام • و یازید ان
الف اوزره مبنی به مثالدر • و یازیدون و او اوزره مبنی به مثال در بواج مثال حرف ندا دخولیه تعریف
کسب التلش شخص معین قصدیه • منادانک جله احکامندندر اوانه لام استغاثه داخل اولقی یعنی
بر لام که دلالت ایدر فریاد و فغان ایله که حاصلی بره مددهای دیو چاغر مغه و لام مفتوح اولور و منادی انک
دخولیه مجرور اولور زیر ابولام جارہ در کم بومقامده مفتوح اولور یازید کبی • و دخی منادانک
احکامندندر آخرنده الف استغاثه اولقی پس بوتقدیرجه لام اولماز زیر آرارنده منافاة و ارکه لام جر
اقتضایدر و الف فتح انکیچون مصنف و یفتح لالحاق الفها و لا لام فیہ دیدی مثالی یازیداه و ها و ف ایچون
زیاده اولمش در منادانک بوابی قعمندن غیر یسی منصوب اولور یعنی منادی مفرد معرفه و مستغاثک
ایکی قعمندن غیر ی منصوب اولور مثل یا عبدالله و یا طالعا جیلا و یا رجلا • عبدالله منادای مضاف •
طالعا جیلا مشابه مضاف • و رجلا نکره غیر مقصوده یعنی غیر معین • و توابع المنادی المبنی المفردة
من التأكید والصفة و عطف البیان و المعطوف الممتنع دخول یا علیه ترفع علی لفظه و تنصب
علی محله مثل یازید العاقل و العاقل • توابع مبتدا المنادی مضاف الیه المبنی صفت منادی المفردة صفت
توابعدر من حرف بیان توابع التأكید مجروردر من ایله و الصفة و عطف البیان و المعطوف تأکید
معطوفدر الممتنع صفت معطوفدر دخول فاعلی ممتنع در و یا مضاف الیه علیه دخوله متعلقدر و ضمیر
معطوفه راجعدر ترفع مضارع مجهول و مستکن قائم مقام فاعلی هانددر توابع و خبر توابعدر علی لفظه
ترفع به متعلق و ضمیر منادای مبنی به راجعدر و تنصب علی محله ترفع علی لفظه کبیر اعرابده و ضمیرده مثل
یازید مثالی یکدی • العاقل صفت زیددر جلا علی لفظه و العاقل جلا علی محله به صفت زیددر بوزید یا خود
عاقله معطوف دکل بلکه عطف المثال علی المثال در تقدیری یازید العاقل یازید العاقل در صکره اقتصار اولدی

مفعول به شول کلمه نك اسميدر که فاعلی فعلک اوزرنه واقع اوله مراد فعل اکامتعلق اولقدر حرف واسطه اولقسزین ضربت زيدا کي کاه اولور که مفعول به فعل اوزرنه مقدم اولور بر مانع اولدینگی وقت اياک نبعدیکی زیرا فعل عملده قويدر مقدم ده عمل ايدر مؤخرده ده و کاه اولور که مفعولی نصب ایلین فعل حذف اولنور قرینه قائم اولدقه جوازا و وجوب جوازا مثالی سنک زيدا دیدیکک کبی شول کیمسه به که من اضرب دیر بهی کیمی اوره بن دینه اور زیدی دیمکدر سؤال قرینه سیله ﴿ و وجوبی اربعة مواضع الاول سماعی مثل امرأ ونفسه وانتهوا خیرا لکم واهلا وسهلا و مرحبا ﴾ و وجوبا معطوفدر جوازا! اوزرنه فی حرف ظرف اربعة مجرور در فی ايله مواضع جمع موضع مجرور در اضافتله جار مجرور یله متعلقدر و وجوبا متعلق اولدینگی شیئه = الاول مبتدأ سماعی خبری. مثل مبتدای محذوفه خبر در امرأ منصوبدر بر فعل مضمرله ای دع و یا ترک و نفسه مفعول معه و یا معطوفدر ماقبلته و جله موضع جرده در اضافتله ﴿ وانتهوا فعل امر مخاطبدر مسنددر ضمیر بارزه که و اودر = خیرا = منصوبدر فعل مضمرله که اقصدا فعلیدر = لکم جار مجرور یله متعلقدر اقصدا فعلته بومثال مثال اوله معطوفدر = اهلا منصوبدر فعل مقدرله که آیتدر = و سهلا کامعطوف و مرحبا بوده کامعطوفدر (محصول ترکیب) مفعول بهی ناصب اولان فعلی وجوبله حذف التکدرت موضعده در * اولکیمی سماعیدر امرأ ونفسه یعنی کشتی کندی نفسیله قونیلدو کندن قالسون * امرأ ده قاعده بودر که عینی لامه تا بعد امر ایده ﴿ وانتهوا خیرا لکم انتباه بر نسنه دن قاجنوب یغلقمقدر تقدیری تثلیثدن قاجنک یعنی خدایه اوج دیمکدن و کندیکزه خیر قصد ایدوب خدای بر بیلک یعنی الله تعالی بر در دیک و اهلا آیت مکانا مأهولا ای معمورا لخرابا یا خود اهلا لاجانب و سهلا ای وطئت سهلا من البلاد لاجزنا و مرحبا ای بلفت منزلا رحبا ای واسعا لاضیقا ﴿ الثانی المنادی و هو المطلوب اقباله بحرف نائب مناب ادعو لفظا اوتقدیرا و بینی علی ما یرفع به ان کان مفردا معرفة مثل یازید و یارجل و یازیدان و یازیدون و یخفص بلام الاستغاثه مثل یازید و یفتح لالحاق الفها و لالام حیثه مثل یازیداه و ینصب ماسوا همما مثل یا هب الله و یا طالع جیلا و یا رجلا لغير معین ﴿ الثانی تقدیرا مرفوع مبتدأ المنادی ینه بویه خبری و هو محلامرفوع مبتدأ عائددر منادایه = المطلوب خبری اقباله قائم مقام فاعلی و ضمیر منادایه راجعدر بحرف جار مجرور یله مطلوبه متعلق نائب صفة حرف = مناب = منصوبدر نائبه مفعول اولمقله و ادعو لفظی مراد مضاف الیه منابدر = لفظا تمیز و تقدیرا کامعطوفدر و یا خود حالدر حرفدن مفعول معنایه حرف واسطه سیله مطلوبک مفعول نایسبدر یا خود نائبده حرفه راجع ضمیردن حالدر معنسی الذی یطلب اقباله بحرف حال کونه ملفوظا اومقدرا * والذی یطلب اقباله بحرف نائب ذلک الحرف مناب ادعو حال کون ذلک الحرف ملفوظا اومقدرا یا خود اعنی تقدیر یله مفعوله به اوله * و بینی مضارع مجهول و مستتر ضمیر فاعلی عائددر منادایه و علی بینی به متعلق و ماموصول و یا موصوفه بر رفع مضارع مجهول و مستتر فاعلی عائددر منادایه * و به بر رفع به متعلقدر و ضمیر مایه عائددر و جله صلته در و یا صفتدر مایه ماصله سیله و یا صفتیه محلا مجرور در علی ايله * و ان حرف شرط کان ناقصه در فعل شرط و مستتر اسمی عائددر منادایه و مفردا خبری = معرفة صفتی و یا خبر بعد الخبردر کان به و جزئی شرط محذوفدر بینی قرینه سیله ای ان کان المنادی مفردا معرفة بینی علی ما یرفع به * مثل معلوم و یا حرف ندا و زید منادی مفرد معرفة و جله محل جرده در اضافتله و یا رجل و یا زیدان و یا زیدون معطوفدر یازیدیه

(یخفص)

محمّل میمک قحیلله اسم مفعول اسمی و لها خبری غیره قائم مقام فاعلیدر محتمک * و لها ضمیری جمله به راجعدر و غیره ضمیری مفعول مطلقه نحو مثل کبیدر معناده و اعرابه * له خبر علی اکامتعلق و یا عکسجه انب مبتدا در هم مضاف الیه * اعتراف مفعول مطلق الاعتراف معناسنه و ناصبی مقدر در اعترفت دیمکدر و یسمی مضارع مجهول و ضمیر مستتر قائم مقام فاعلیدر راجع مفعول مطلقه * توکیدامفعول ثانی * لنفسه توکیده متعلق و ضمیر مصدره راجعدر (محصول ترکیب) مذکور مواضعدن بعضدر شول موضع که آنده مصدر بر جمله نک مضمونی واقع اوله که اول جمله نک بو مصدر دن غیری مضمونی اولیه حاصلی جمله نک معناسی همان مفعول مطلق معناسی اوله مثلاً له علی الف درهم اعترافا * ایدمی اعترافا مصدر در که جمله نک مضمونی و اقدر که اول جمله له علی الف درهم در زیر معناسی اعترافدر و بو مضمونک بوندن غیری احتمالی بو قدر پس فلانک بنم اوز رنده بک آنچه سی و اردر دیمک همان اعترافدر بونک کبی به توکید و تقریر لنفسه دبرل * و منها ما وقع مضمون جمله لها محتمل غیره نحو زید قائم حقا و یسمی توکیداً لغیره * و منها ما وقع مضمون جمله سابق کبیدر اعرابه * لها مقدم خبر محتمل مؤخر مبتدا غیره قائم مقام فاعلیدر محتمک و ضمیرینه مصدره راجعدر و یسمی توکیداً لغیره اعرابه سابق کبیدر (محصول ترکیب) مذکور مواضع دن بر سیده شول مواضعدر که آنده مصدر بر جمله نک مضمونی واقع اولور که اول جمله نک مذکور مصدر دن غیری احتمالی اوله زید قائم حقا کبی * ایدمی بونده حقا مصدر در که بر جمله نک مضمونی و اقدر که اول زید قائمدر و بونک غیره احتمالی و ار که صدق اولق و ار کذب اولق و ار و حق و باطل اولق و ار و حقا که دیدی تعیین ایلدی مرادی و تقدیری حق حقا در بونک کبی مصدره توکید لغیره دبرل یعنی لدفع غیره و بالغایرة غیره * و منها ما وقع مشنی مثل لبیک و سعیدک * ما وقع مننی ما وقع مثبتا کبی در * لبیک مصدر مطلقدر لب و الب اقام دیمکدر الب لباً اقام اقامه دیمکدر * ایدمی لبیک نک معناسی اقیم خدمتک اقامه بعد اقامه مراد تکرار و تکثیردر یعنی خدمتکده تکرار تکرار طوررم بر ساعت آندن زائل اولم و سعیدک نک معناسی اسعدک الله اسعادا بعد اسعاد یعنی الله تعالی سکا سعادت و یرسون قات قات دیمکدر یعنی تکرار تکرار * المفعول به هو ما وقع علیه فعل الفاعل نحو ضربت زیدا و قد تقدم علی الفهل و قد يحذف الفعل لقيام قرینة جوازا نحو زیدا لمن قال من اضرب * المفعول خبری محذوف مبتداً و به اکا متعلق و ضمیر الف و لامه راجعدر که الذی معناسنه در تقدیری و مما اشتمل علی علم المفعولية المفعول به و جازئدر که المفعول مبتدا اوله و هو مبتدای ثانی و یا ضمیر فصل ما اسم موصول وقع ماضی * معروف علیه اکا متعلق و ضمیر ما به راجعدر فعل فاعلی وقع در الفاعل مضاف الیه و جمله ما به صله در موصول صله سببه خبره مبتدای ثانی در مبتدای ثانی خبریه خبر اولدر بو تقدیر جمله المفعول ابتدای کلام اولور * اما وجه اول اوزر معظوفر المفعول المطلق اوزرینه نحو مبتدای محذوفه خبردر ضربت فعل و فاعل و زیدا مفعول به و جمله محلا مجرور مضاف الیه بعض نمخنده اعطیت زیدا درهما و اقدر پس اعطیت فعل و فاعل و زیدا مفعول اولی در و درهما ثانیدی و مقدم مکرر یکدی بتقدم مضارع معروف و ضمیر مستتر فاعلی راجعدر مفعول بهه علی الفعل تقدم به متعلق * وقد يحذف الفعل لقيام قرینة جوازا مثلی مرفوعانده یکدی * کقولک زیدا فعل محذوفک مفعولیدر اضرب زیدا تقدیرنده در * لمن لام حرف جر قوله متعلق من اسم موصول * قاله ااضی * معروف تخنده ضمیر مندر راجع صله سیدر منک * من اسم استفهام محلا مرفوع مبتداه اضرب مضارع معروف نفس متکلم و حده محلا مرفوع خبری و جمله مفعول قالدر (محصول ترکیب)

ایراد ایلدی بری مفرده و بری مضافه ﴿ و منها ما وقع تفصیلا لاثر مضمون جمله متقدمه مثل فشدوا
 الوفاق فاما هنا بعد و اما فداء ﴿ منها ما وقع تفصیلا منها ما وقع مثبتا کیدر اعرابده * لام حرف جر * اثر
 مجرور در آنکه و مضمون اثرله و جمله مضمونه * و متقدمه صفتدر جمله به جار مجرور یله متعلقدر
 تفصیله * مثل معلوم * فشدوا فعل امر جمع مذکر مخاطب مسنددر ضمیر بارزه که و اودر * الوفاق مفعول
 صریحی * فاما دابل حصردر ذکر ی یکدی منا مفعول مطلق و ناصبی مقدر تمنون در بعد ظرف مبنی در
 ضم اوزره * و اما حرف عطف فداء مفعول مطلق و ناصبی مقدر تقدون در و بوجه * مقدر معطوفدر
 جمله * مقدر به (محمول ترکیب) مفعول مطلق نصب ایلین فعلی و جوابا ما حذف الیک مقاماتدن
 به مضر اول مقامکه آنده مفعول مطلق بکن جمله نیک معناسنک فائده سنی تفصیل ایلبه * مثل اعرابی
 مکرر یکدی * فشدوا الوفاق جمله فعلیه در یعنی اسیر لیک باغنی باغلیک حاصلی بنده گرفتار ایدک
 بوش قومالک * ایدمی بوجه نیک معناسی باغی باغلقدر و فائده سنی منت و یافندادر پس خدای تعالی باغلامغک
 فائده سنی تفصیل بوزر که سز مسلمانلر اسیر لیکری ضبط ایلک آندنصکره یا آزاد ایلبه سز و یا بهایه
 کسه سز تقدیری اما تمنون منا و اما تقدون فداءدر ﴿ و منها ما وقع للتشبیه علاجا بعد جمله مشتله
 علی اسم بمعناه و علی صاحبه نحو مررت به فاذا له صوت صوت جار و صراخ صراخ التکلی ﴿
 للتشبیه وقع به متعلق * علاجا حالددر مصدر دنکه مفعول مطلقدر ای حال کون المصدرا دالا علی
 الحدث * بعد وقع به ظرفدر مضافدر جمله به و مشتله صفة جمله در * و علی اسم مشتله به متعلق * بمعناه
 صفت اسمدر و ضمیر مفعول مطلقه راجعدر * و صاحبه اسم معطوفدر و ضمیر اسم راجعدر نحو
 اعرابده مثل کیدر و مررت فعل و فاعل و به مفعول به در با واسطه سیله * فاذا اداة مفاجأة اعرابی سابقا
 یکدی له مقدم خبر صوت مؤخر مبتدا و ضمیر به وله زیده راجعدر * و صوت منصوبدر مفعول
 مطلق اولقله عالی مقدر بصوتدر و جار مضاف الیهدر * و مررت به جمله سنی محلا مجرور * مضاف
 الیهادر و صراخ رفعله صوت نه معطوفدر * صراخ التکلی صوت جار کیدر اعرابده (محمول
 ترکیب) مذکور مواضعدن بعضدر شول موضع که مصدر آنده تشبیه ایچون اوله یعنی تشبیه
 معناسنی افاده ایده و فعلی علاجیده اوله یعنی جوارح و آلات بدنیه محتاج اوله فعل قلب اولیه
 و بر جمله دن صکره واقع اوله که اول جمله بر اسمی مشتمل اوله مفعول مطلق معناسنه و اول اسمک صاحبنی
 یعنی اول جمله ده ایکسیده اوله * مثالی مررت بزید فاذا له صوت صوت جار ای بصوت صوت
 جار ایدمی صوت جار تشبیه افاده ایدر مصدر در و فعلی علاجیدر که محتاجدر حلقوم و حنجره به یعنی
 آلات بدنه و بر جمله دنصکره واقعدر که اول جمله مشتملدر بر اسمی مصدر معناسنه که له صوت ده کی
 صوتدر و مصدرک صاحبنی که زیده راجع له ضمیریدر ﴿ بر مثال دخی بودر که مررت
 بزید فاذا له صراخ صراخ التکلی حاصلی مثال سابقده هر نه کیم وار ایهه بوندهده وار تقدیری بصراخ
 صراخ التکلی در معناسی بن ناکاه زیدک یاندن یکدمکه آنک جار صوتی کی صوتی وار ایدی
 یعنی جار کی باغرردی و بن زیدک یاندن یکدمکه آنک تکلی آوازی کی آوازی وار ایدی * تکلی
 ناکه ضمیله او غلنجنی فوت اولش خاتون کشیه دیرلر یعنی زید او غلنجنی فوت اولش هورت کی
 فریاد و فغان ایدردی ﴿ و منها ما وقع مضمون جمله لا محتمل لها غیره نحو له علی الفدرهم اعترافا
 و یسی توکیدا لنفسه ﴿ منها ما وقع مضمون جمله منها ما وقع مثبتا کیدر اعرابده لانفی جنس ایچوندر

(محتمل)

ای یحذف بالسماع تقدیرنده * مثل مبتدای محذوفه خبردر * سقیا مفعول مطلقدر و ناصبی مقدرای سقاك الله سقیا دیمکدر ورعیا رعاك الله رعیا دیمکدر * وخبیه ای خاب خبیه * وجدعا ای جدع جدعا بورون و قولاق کسمکه جدع دیرلر * وحدا ای حدت جدا * وشکرا ای شکرت شکرا * وعبجا ای عبجت عبجا (محصول ترکیب) کاه اولورکه مفعول مطلق نصب ایلین فعل جوازا حذف اولنور قرینه قائم اولدیغی وقتده سنک سفردن کلن کسنه به خیر مقدم دیدیکک کبی ای قدمت قدوما خیر مقدم * بونده خیر اسم تفضیلدر و مصدر لغی موصوف اعتباریله درکه قدومادر یا خود مضاف الیه اعتباریله در اسم تفضیل مضاف الیه حکمنده در * وجوب سماعله ده حذف اولنور مفعول مطلق نصب ایلین فعل یعنی حذفی سماعا و اجبدر سقیا ورعیا الی آخره امدی بومصدر لک ماملرینی استعماالرنده اظهار ایده کلامشدر پس سماعا حذفی واجبک معناسی بودر قدبر * وقیاسا فی مواضع * منها ما وقع مثبتا بعد نفی او معنی نفی داخل علی اسم لایکون خبرا عنه * او وقع مکررا نحو ما انت الایسیر او ما انت الایسیر البریده * وانما انت سیرا * وزیدا سیرا سیرا * وقیاسا معطوفدر سماعا لفظنه * فی حرف جر مواضع مجروردر فی حرفیله غیر منصرف اولدیغیچون جری قحله در جار مجرور یله متعلقدر قیاسا عاملنه * من حرف جر تبعیض ایچون هاجروردر من حرفیله مآئدر مواضعه * ماموصول وقع فعل ماضی * معروف و ضمیر مستتر فاعلی مآئدر مفعول مطلقه * مثبتا حالدر وقوع نك فاعلندن * بعد ظرف مثبتادر نفی مضاف الیه * او حرف عطف معنی معطوفدر نفی او زرینه و نفی مضاف الیه * داخل صفت نفی در و علی اسم داخله متعلقدر * لایکون نفی استقبالدر افعال ناقصه دن فاعلی یعنی اسمی ضمیر مستتر مآئدر مفعول مطلقه * خبرا خبر لایکوندر * عنه خبره متعلق و ضمیر اسمه راجعدر و بو جمله اسمه صفتدر و جمله سابقه متعلقاتیله مایه صلده در مآئدایسه محذوفدر موصول صله سیله مبتدا و منها مقدم خبر * و او حرف عطف * وقع ماضی * معروف و مستتر فاعلی مفعول مطلقه مآئده مکررا وقع ضمیرندن حالدر و بو جمله وقع مثبتا جمله سنه معطوفدر * مثل معلوم * ما حرف نفی و انت مبتدا * الاحرف استثناء و سیرا مفعول مطلق و عاملی مقدر فعل مضارع خبر مبتدادر تقدیری ما انت الایسیر سیرا و جمله محل جرده در اضافه * و ما انت الایسیر البریده امر ایده سابق کبیدر * وانما بر حرفدر که حصر افاده ایدر انت مبتدا و سیرا مفعول مطلق و عاملی فعل مقدر * وزید مبتدا و سیرا مفعول مطلق و عاملی مقدر فعل مضارع و سیرا تأکید لفظی و ناصبی سابق کبی فعل مضارعدر و جمله خبر مبتدادر و بو جمله ما انت الایسیرا جمله سنه معطوفدر (محصول ترکیب) مفعول مطلق نصب ایدن فعلی و جوبا سماعا حذف ایلدکری مواضعدن بعضدر شول موضعکه آنده مفعول مطلق مثبت واقع اوله حرف نفی دن و یا معنای نفی دن صکره که هر بریسی داخل اولمش اوله براسمه که مفعول مطلق اول اسم دن خبر اولیدزیرا اول اسمدن خبر اولسه مرفوع اولوردی خبر اقله و مصدر اولقله منصوب اولمازدی * یا خود مفعول مطلق مکرر واقع اوله یعنی مذکور اسمدن خبر موضعنه واقع اوله اما خبر اولقله صالح اولیده * حرف عطفله ایکی ضابطه بر جگنده جمع ایلدی زیرامشتر کلدر * بر اسمدن صکره واقع او او بآندن خبر اولقله صالح اولماده نحو ما انت الایسیرا یعنی تسیر سیرا نکره به مثال * ما انت الایسیر البریده ای تسیر سیرا البریده معرفه به مثال * برید پیکه دیر لر یعنی تسیر سیرا سیرا کسیر البریده * وانما انت سیرا ای تسیر سیرا معنای نقیه مثالدر * وزید سیرا سیرا ای بسیر زید سیرا سیرا مکرره مثالدر * حرف نفی دن صکره اولنه ایکی مثال

مخذوف. جلست فعل و فاعل جلوسا مفعول مطلق و جمله محل جرده در اضافتله و جلسه جلوسه معطوف و جلسه ده بویه در فالاول مبتدایثنی مستقبل مجهول و ضمیر مستتر مفعول مالم یسم فاعلی تاندر الاوله و لایجمع و لایثنی کیدر و اکامعطوف و جمله خبر مبتدادر * بخلاف جار مجرور بیه محلامر فوع خبر مبتدای مخذوف در تقدیری هذا بخلاف اخویه و یا محلا منصوب حالدر لایثنی ضمیرندن تقدیری و الاول لایثنی و لایجمع حال کون الاول ملتبسا بخلاف اخویه و واخویه مضاف الیه و علامت جریادر و مضافدر الاوله راجع ضمیره و قد حرف تقلیل یکون افعال ناقصه دن و نمخنده مستتر تاندر مفعول مطلقه * بغیر جار و مجرور بیه خبر یکوندر و لفظ مضاف الیه مضافدر فله راجع ضمیره و جمله معطوفندرو یکون لتأکید قولنه * مثل قعدت جلوسا جلست جلوسا کیدر امر ابده (مخصول ترکیب) المنصوبات جمع منصوب در تقدیری الاسماء المنصوبات در یعنی کلام عربده نصبه او فنان اسملدر یمکدر که تعداد اولسه اون بشه یشور یعنی منصوبات شول اسمادر که علامت مفعولیتی مشتمل اوله یا حقیقه و یا حکما که آنردرتدر * قعه و کسره و الف و یادر مفعولده یا حقیقه اوله یا حکما پس علامت مفعولیتی مشتمل اولاندن بعضدر مفعول مطلق یعنی اول نسنه نك اسمیدر که آنی ایشلیه بر فعلک فاعلی که اول فعل لفظا و یا تقدیرا مذکور اوله و اول اسمک معناسنه اوله مثلا ضربت ضربا لفظ ضربا بر اثر در که آنی احداث الی شدر ضربت نك فاعلی که متکلمدر و بوفعل که ضربت در اول اسمک معناسنه در و لفظده بری برینه موافقدر * و کاه اولور که مخالف اولور ضربته سوطا کبی * بو تعریفک حاصلی اولدر که مفعول مطلق بر اسمک اثریدر کیم بر مذکور فعلک فاعلندن صادر اولشدر که اول فعل اول اسمک معناسنه در پس اول فعل مصدر معناسنه تأثیردر و مفعول مطلق اول اثرک اسمیدر و اکا حاصل بالمصدر دیرلر * و بو مفعول مطلق اوج نوعدر * بر نوعی تأکید افاده ایدر که فعل مفهومندن مفهومی زیاده اولماز جلست جلوسا کبی * بر قسمیده نوع افاده ایدر یعنی فعلک انواعندن بعضی نوعه دلالت ایدر جلست جلسه کبی بردر او او توریش او توردم یمکدر * بر نوعیده عدد افاده ایدر جلست جلسه کبی اولکیسینه مصدر مطلق و ایکنجیسینه بناء نوع و او چنجیسینی نه بناء مره دیرلر ایدمی تأکید افاده ایلین مفعول مطلق تشبیه و جمع اولماز زیرا فعل تشبیه و جمع اولماز پس آنک معناسنه اولان مصدرده اوله در * اما بناء نوعله بناء مره بونک خلافتجه در که تعدده احتمال ایدرلر * و کاه اولور که مصدر مطلق فعل لفظنه مفسار اولور ماده جهندن قعدت جلوسا کبی و یا باب جهندن انبتکم نباتا حسنا و بتل الیه تشبیل کبی * و قد یحذف الفعل لقیام قرینة جوازا کقولک لمن قدم خیر مقدم و وجوبا سماما نحو سقیبا و رعیا و خیبة و جدا و جدا و شکر او عجا * و قد یحذف الفعل لقیام قرینة جوازا نظیری مرفو مانده یکمشدر بعینه * کقولک کاف حرف جر و یا مثل معناسنه اسمدر و قول مجروردر حرف جر له و یا اضافتله * و کاف خطاب محلا مجروردر اضافتله * لمن لام حرف جر قوله متعلق من محلا مجروردر لامله من موصول و یا موصوفدر * قدم فعل ماضی معروف و ضمیر مستکن فاعلی تاندر من اسمنه و جمله صله و یا صفتدر منه من محلا مجرور لامله * خیر منصوبدر مفعول مطلق لقله و مضافدر مقدمه تقدیری قدمت قد و ما خیر مقدم صکره اقتصار اولندی یا خود مصدره اضافتله مفعول مطلق اعتبار اولنه که مقدمدر پس کانه که کندی مصدردر و جمله موضعی نصبده در زیرا مقول قولدر * و وجوبا معطوفدر جوازا لفظنه * سماما یعنی سماعی یا خود یحذف حذف سماع یا خود حذف مسموما یا خود تزح خافضله

الكاشية متعلقه * الجنس مضاف اليه يعني مصدره مفعولنه اضافة تقديرى لالتى الكاشية لنى الجنس
 بعد ظرف مكان مسنده متعلق * دخولها مضاف اليه وضمير لايه راجع در مثل لاعلام رجل ظريف فيها لا
 جنسيه غلام لفظا منصوب اسمى مضاف در رمله * ظريف مرفوع خبرى * فيها خبر بعد الخبر در * يحذف مستقبل
 محمول تحتندة مستتر ضمير عائد در خبر لايه * كثيرا منصوب در مقدر ظرفه ويا مصدره صفت اولفله تقديرى
 يحذف خبر لازما كثيرا ويا حذفا كثيرا وبنو مبتدا تميم مضاف اليه * لا يثبتونه فعل نفي استقبال خبر مبتدا در
 وضمير خبر لايه راجع در وجهه ابتدايه در (محصول تركيب) نفي جنس ايچون لانك خبرى مسند در
 اسمه بونك دخولند نصكره نفي جنس ديمكده مسامحه وار زيرا لاجنسى نفي الياز بلکه حكمنى نفي ايدر
 مثلا لارجل قائم نفي قيام افاده ايدر نفي رجل الياز فندبر * مثالى لاعلام رجل ظريف فيها ايكي مثال ايراد
 ايلدى خبره برى ظرف وبرى غيرى حاصلى دارده ظريف غلام يوقدر يعنى بر روجلك دارده ظريف
 غلامى يوقدر * و بو خبر لا چوق كره حذف اولنور وبنو تميم يعنى تميم اهلى هيچ اثبات المازل يعنى لانك
 خبر نفي اصلا ذكر المازل * و بولانك خبرى اسمى اوزرينه مقدم اولماز ظرف اولدوقده انك خبرى ظرف
 اولدوقده مقدم اولديغى كى * اسم ما ولا المشبهتين بليس هو المسند اليه بعد دخولها مثل مازيد قائما
 ولا رجل افضل منك وهو فى لاشاذ * اسم مبتدا مامضاف اليه ولا اكا معطوف * المشبهتين صفة
 ما ولا ر بليس اكا متعلق هو المسند اليه جله اسميه خبر مبتدا در * واليه قائم مقام فاعلى وضمير اسمه
 راجع در * و جاز در كه اسم ما خبرى محذوف ابتدا اوله وهو المسند جله * مستأنفه * و جاز در كه اسم ما مبتدا
 اوله وهو ضمير فصل والمسند اليه خبر اوله * بعد دخولها سابق كيدر * ما حرف نفي ليس معنائه در زيد
 قائم زيد لفظا مرفوع اسمى وقائما لفظا منصوب خبرى وجهه مضاف اليه مثل در * ولا رجل افضل منك
 ولا حرف نفي در ليس معنائه و ر جل اسمى وافضل خبرى * ومنك جار مجرور افضله متعلق و بوجه
 مازيد قائما جله سنه معطوف در وهو مبتدا * فى لالفظى مراد جار و مجرور يله خبر متعلق اوزرينه
 مقدم اولدى حصر ايچون شاذ خبر مبتدا در (محصول تركيب) ليس به مشبه ما ولاده مرفوع اتدن
 بعضدى اولده مسند ايدر ما ولا نك دخولند نصكره مثالى معلوم * مانك سمي معرفده اولور
 نكرده اولور اما لانك اسمى نكره اولور انجق آنكيچون اسمى نكره كتوردى * وعمل ليس يا خود
 اجراى حكم ليس يا خود تشبيه ليس به لاده شاذ در زيرا لانك ليس به مشابهتى ناقصه در كه لا مطلق
 نفي ايچوندر وليس نفي حال ايچوندر ماده نفي حال ايچوندر * پس لانك على سماعه موقوف در يعنى قياسى
 دكل وقتا كم مصنف رجه الله مرفوع اتدن فارغ اولديسه منصوباته شروع ايدوب بيورر * المنصوبات هو
 ما شتمل على علم المفعولية فنه المفعول المطلق وهو اسم مافعله فاعل فعل مذكور بمعناه ويكون للتأكيد
 والعدد والنوع مثل جلست جلوسا وجلسة وجلسة فالاول لا يثنى ولا يجمع بخلاف اخويه وقد يكون
 بغير افظه نحو قدمت جلوسا * المرفوعات هو ما شتمل على علم الفاعلية فنه الفاعل كيدر اعرابه
 وهو مبتدا عائد در مفعول مطلقه * اسم خبرى ما به مضاف كه اسم موصول در * فعله ماضى * معروف و ضمير
 متصل مفعولى عائد در ما به فاعل فاعلى فعل مضاف اليه مذكور صفت فعل در * بمعناه صفت ثابته در فعله
 ويا حال در مذكور مستتر ضمير ندين و ضمير بمعناه * راجع در يعنى حال كون الفعل المذكور بمعنى ذلك
 الامم وجهه صلته در ما به موصول صلته سيله مجرور در اضافته ويكون فعل در ناقصه دن ومستكن
 اسمى ما ادر مفعول مطلقه * لئنا كيد خبر يكون در والعدد اكا معطوف والنوع ده بويله مثل خبر مبتداى

مبتدایه بونده علمانك اختلافي وار كثرت سواددن امراض ايدوب يازمدق * خبرك رجوبا حدقنك او چيچي مقامي كل رجل وضيعنه در تقديري كل رجل مقرون مع ضيعته يعني حرفته و فنيه ايمدى بو خبرك حدقي واجبدر زيرا و او خبره دلالات ايدر كه مقرون در و معطوفده خبرك موضعه اقامت اولندي پس حدقي واجب اولدى مراد بودر كه هر مبتداه آكا مع مضامنه و اوله برشي عطف اولنه خبرينك حدقي واجبدر مع معناسنه اولان و او آدن اغنا ايدوب مقامنه قائم اولديغى ايجون * رجوبا حذف خبرك در دنجي مقامي هر مبتداه در كه مقسم به اوله و خبري قسم اوله لهرمك لافعلن كذا اى لهرمك و بقاؤك ما قسم به كي بونده خبرك حدقي واجبدر جواب قسم مقامنه قائم اولديغى چون مقسم به اوزرينه آند ايجيلن نسنه به دير لر هر سينك قهي و ضميمه لغتدر اما لامه اوليحق سينك قهيله در انجق * خبران و اخواتها هو المسند بعد دخول هذه الحروف مثل ان زيد قائم و امره كاسر خبر المبتدأ الا في تقديمه الا اذا كان ظرفا * خبران مبتداه مضافدر ان به اخوات معطوفدر ان به و ضمير مضاف اليه راجعدر ان به هو مبتدای ثاني المسند خبري جمله اسميه خبر مبتدای ثاني و جائزدر كه خبران مبتداه اوله خبري محذوف تقديري و من المرفوعات خبران و اخواتها و هو مبتداه المسند خبري و ضمير راجعدر خبران به و بعد ظرفدر مسنده دخوله مضاف اولده هذه الحروف صفة هذه در و يا عطف بيان مثل كراته سابق كي دره ان حرفدر حروف مشبهه بالفعلدن و زيد اسمي و قائم خبري و جمله محل جرده در مثلك اضافيله و امره مبتداه مضافدر خبره راجع ضميره كاف حرف جردر تشبيه ايجون با اسمدر مثل معناسنه امره مجروردر حرف جرله و يا اضافيله و خبره مضاف اليه و مضافدر مبتداه جار مجروريله خبر مبتداه الاحرف استثناء في حرف جر و تقديمه مجروردر في ايله مضافدر خبره راجع ضميره جار مجروريله مستثنى و مستثنى منه محذوفدر تقديري و امره كاسر الخبر في جبع الوجوه التي مرت في كونه مفردا و جمله و نكرة و معرفة و متحد و متعدد و مثبتا و مقدا و مؤخر الا في هذا الوجه و الاحرف استثناء و اذا ظرف در ظرف زمانيه دن مضافدر كان به كه افعال ناقصه دن در و آنده مستكن اسمي عبارتنر خبران دن و ظرفا خبري و جمله موضع خبرده در اذالك اضافيله و بو مستثنى در في تقديمه قولندن بعض نهجده الا ان يكون ظرفا و اقدر يعني الا وقت كونه ظرفا ديكددر (محصول تركيب) مرفوعاتدن بعضدر خبران يعني حروف مشبهه بالملك خبري اخواتدن مراد امثال و اشباهدر * ايمدى بو خبر اسميه مسنددر بو حروفك دخولندن صكره مثل ان زيدا قائم ايمدى بونده قائم مسنددر اسمنه انك دخولندن صكره و بونك امرى يعني شاقى و حكمي مبتداه خبرينك حكمي و شاقى كي در اقسامنده مفرد و جمله اولمقده و متعدذ و مذكور و محذوف اولمقده شرائطنده ده مثلا جمله اولديغى وقت بر عائد لازم در ليكن مخالفدر مبتداه خبرينه صدر كلام اقتضا ايدر نسنه في متضمن مفردا و لماز الاتقدمنده دكل يعني جبع او صافنده خبر مبتداه كي در ابو صنفده دكل يعني خبر مبتداه مقدم اولور اما خبران مقدم اولماز يعني تقديمي جائز دكل جبع او قائده الا ظرف اولديغى حالده پس بو حالده تقديمي جائزدر زيرا ظرفده توسيع وارددر كه خير يده بويه اولماز * خبر لالتى لنى الجنس هو المسند بعد دخولها مثل لا غلام رجل ظريف فيها و محذوف كثيرا و بنوعيم لا يشون * خبر مبتداه مضاف اليه هو مبتدای ثاني المسند خبر ثاني و جمله خبره مبتدای اولدر * و جائزدر كه هو المسند مستأنفه اوله و يا هو ضمير فصل اوله و المسند خبر مبتداه اوله و جائزدر كه خبر لا خبري محذوف مبتداه اوله و منها خبر لا تقديرنده التي محل مجرور صفت لادر لنى لام مقدر

مضاف الیه * و ضیعتہ کلمہ معطوفہ مع معناسنہ و اولہ و خبری محذوفہ تقدیری کل رجل و ضیعتہ
 مقرر و نان * و دیدیلر کہ کل رجل و ضیعتہ ای مع ضیعتہ دیمکدر * و لہمربندا مضافدر کاف خطابہ
 و خبری محذوفہ قسمی دیمکدر * لافعلن جواب قسمدر زیرا لہمربند دیکوی قسمدر (محصول
 ترکیب) گاہ اولور کہ مبتدا حذف اولور قرینہ لفظیہ و یا عقلیہ قائم اولدینی وقت حذف جوازہ
 * و گاہ اولور کہ وجوبہ حذف اولور نعم الرجل زید و بئس الرجل عمرو و ہوتقدیریلہ * مستملک
 قولی کی یعنی ہلالی کوروب ایشته ہلال دیوب چاغران کیسہ نک قولی کی الہلال واللہ یعنی ہذا
 الہلال واللہ دیمکدر قرینہ حالیہ الیہ یعنی خلق ہلالہ ناظر ایکن بویلہ دیمک معناسی بودر قسمی ذکر ایلدی
 زیرا خلق ہلالی کوردکدہ بویلہ دبرودخی وقف حالتندہ ہلال منصوبدر دیوطن اولنماسون * و گاہ
 اولور کہ خبردہ حذف اولور جوازا قرینہ قائم اولدقدہ برینہ برنسنہ اقامہ ایلکمترین مثل خرجت
 فاذا السبع تقدیری خرجت فاذا السبع واقف * و گاہ اولور کہ خبر وجوبا حذف اولور قرینہ قائم
 اولدقدہ شول ترکیبہ کہ خبرک برینہ غیریبسی یعنی خبرک خبری التزام اولتہ بودہ مصنف ذکر ایلدیکی
 اوزرہ درت پردہ در * بریبسی شول مبتدادر کہ لولادن صکرہ واقع اولہ مثل لولازید لکان کذا یعنی
 لولازید موجود دیمکدر زیرا لولالامتناع الشیء لوجود غیرہ در یعنی برشیء موجود اولدیفیچون
 غیریبسی متممدر لولاعلی لہلک عمر کی یعنی حضرت علی موجود اولماسہ امام عمر ہلاک اولوردی
 * بوکلام حضرت امام عمر دن ایکی پردہ واقع اولمشدر * بریبسی اولدر کہ عرب شعرا سندن بریبسی
 حضرت رسول اکرم صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلمہ برقصیدہ او قوردی و امام عمر رضی اللہ عنہ آندہ حاضر ایدی
 قصیدہ بی تمام ایلدکنصکرہ حضرت پیغمبر عمرہ نظر ایدوب دیدی و اربونک دیلنی کس اولدہ شاعری
 سیاست گاہہ ایلدوب کیدر کن امام علی رضی اللہ عنہمہ راست کادی ندر بویا ہر دیدی اولدہ قصہ بی ذکر ایلدی
 پس دیدی یا نیچہ ایلک استر سن دیدی دیلنی کسیرین دیدی حضرتک مراد شریفی برنسنہ احسان الیہ دیمکدر
 امام عمر رضی اللہ عنہ فوری دونوب حضرتہ سؤال ایلدی کہ مراد شریف دیلن کسمکدن ندر بیور دیلر کہ
 برنسنہ احسان الیہ کہ زدن دیلنی کسسون دیو پس امام عمر بیور دیکہ لولاعلی لہلک عمر * بریبسی بودر کہ
 امام عمر خلافتی زمانندہ برخاتون زادن حامل بولندی پس آنی رجم بیوردی امام علی ایتدی خاتونک
 زنا ایچون رجمہ استحقاقی و اریاجینیک جرمی ندر وضع جل ایلسون صکرہ رجم ایلک دیدی بونندہ امام
 عمر حضرتلری لولاعلی لہلک عمر بیور مش مقصود بودر کہ لولابرشیک امتناعی ایچوندر غیریبسی موجود
 اولدینی ایچون تہ کہ بوندہ عمرک ہلاکی متمم اولدی علی نک موجود اولدینی ایچون یعنی علی رضی اللہ عنہ
 موجود اولماسہ ہر رضی اللہ تعالیٰ عنہ حضرتلری بویا کی قضیہ دہ ہلاک او اوردی حاصلی خطا ایدردی *
 ایدی جواب لولاخبر برینہ التزام اولندی پس حذفی واجب اولدی قرینہ قائم اولدینی ایچون وغیری مقامنہ
 ملتزم اولدینی ایچون * بوذ کر اولنان حذف خبر تام اولدقدہ در اما خاص اولدقدہ حذفی واجب دکل تہ کہ
 امام شافعی حضرتلری نک نظمندہ واقعدر بویتہ و لولالشعر بالعلماء زری لکننت الیوم اشعر من ابید *
 خبر وجوبا حذف اولنان مقامک ایکنجیبسی ہر مبتدادر کہ صور ناویا تا ویلہ مصدر اولہ و فاعلہ و یا مفعولہ
 و یا ایکسنہ بیلہ مضاف اولہ و آندنصکرہ حال مفردہ اولہ و یا جملہ پس بویلہ مبتدایک خبر بینی حذف ایلک
 واجبدر حال مقامنہ قائم اولدینی ایچون مثل ضربی زید قائم او قائمین وان ضربت زید قائم ابصر بلر دیر لکہ
 تقدیری ضربی زید حاصل اذا کان قائمدر قائم حال و کان تامہ و اذا ظرف مستقر خبردر جنہ اولیان

و ضمیر لیت و لعل به راجع در (محصول ترکیب) کاه اولور که مبتدا معنای شرطی متضمن اولور یعنی ثانی نك اولکی به ملازمتی و یا اولک ثانی به سببیتی متضمن اولور پس فاء داخل اولقی صحیح اولور اگر سببیت و ملازمت قصد اولنور سه ترکی ده جائز در امدی اول حینده سببیت خارج عبارتدن مستفاد اولور بوده ایکی قسمدر * برسی اسم موصولدر فعله یعنی صله سی فعل اوله و یا ظرف * برسیده بونرله موصوف نکره اوله پس بویه اولیحقی فاء داخل اولقده جائز ترکی ده جائز در مثل الذی یأتینی و یا الذی فی الدار فله درهم * وکل رجل یأتینی و یا فی الدار فله درهم یعنی شول که باکه کلور و یا شول که اوده در برانجه آنکدر دخی هر آدم که باکه کلور و هر آدم که اوده در برانجه آنکدر * اما لیت و لعل بونجیلین مبتدا و خبره فاء داخل اولغه مانع در زیرا لیت انشاء تمی ایچوندر و لعل انشاء ترجی ایچوندر پس بونر کلامی اخباردن انشایه ایلدی لر بویه اولنجه مبتدا و خبرک شرط و جزایه مشابهتی زائل اولور زیرا که شرط و جزا خبر قبیلندندر پس لایقی دکلدر که لیت و یا لعل الذی یأتینی او فی الدار فله درهم دیه سن * و بعض نحو یلر ان مکسوره بی فای دخولدن مانع اولده لیت و لعل به الحاق المثلر اما اصح بودر که ان مانع اولیه ان زیرا ان مغیر کلام دکلدر خبر بتدن بلکه فائک دخولی ان خبرنه و اقدر نه کم کلام شریفده و اقدر * قل ان الموت الذی تقرون منه فانه ملا فیکم * و قد یحذف المبتدا لقیام قرینه جوازا کقول المستهل الهلال والله * و الخبر جوازا مثل خرجت فاذا السبع * و وجوبا فیما التزم فی موضعه غیره مثل لولا زید لکان کذا و مثل ضربی زیدا قائما و کل رجل و ضیعته * و لعمرك لافلن کذا * و قد یحذف المبتدا لقیام قرینه جوازا و قد یحذف الفعل لقیام قرینه جوازا کبدر امر ایده * کاف حرف جر و یا اهدر مثل معنانه مضافدر قوله و قول مجروردر حرف جرله و یا اضافله و مضافدر المستهل * الهلال مبتدای محذوفه خبردر و او حرف جردر قسم ایچون الله مقسم به در و جمله محلا منصوب مقول قولدر * و الخبر المبتدایه معطوفدر * جوازا یعنی حذف جازا مثل * خرجت ماضی معروف مسنددر ضمیر متکلمه * فاحرف عطف * و اذا مفاجأة ایچوندر * مبرد فتنده ظرف مکندر پس جشدهن خبر اولور امدی خبر تقدیریه احتیاج یوقدر معنایه خرجت فی ذلك المكان السبع * اما غیری فتنده ظرف زماندر پس جشدهن خبر اولغه صالح دکل امدی ظرف زمان اولور مفاجأة معنانه و خبری محذوف اولور موجود و یا حاصل معنانه و بوجه ابتدا یه در * السبع مبتدا خبری محذوف تقدیری واقف او موجود در و بوجه مضاف الیه ادر * و وجوبا معطوفدر جوازا اوزرینه * و فی حرف جر و ما موصول * التزم ماضی مجهول * فی موضعه جار مجرور یله التزمه به متعلق و ضمیر خبره راجعدر * غیره قائم مقام فاعلی مضافدر خبره راجع ضمیره و جمله موصوله صله در و مایه مائد محذوفدر موصول صله سیله مجروردر فی ایله و بوجار مجرور یله بر مقدر فعله متعلقدر تقدیری و یحذف الخبر حذفاً واجباً فی الکلام الذی التزم فییه فی موضع الخبر غیر الخبر مثل * لولا امتناع الشیء لوجود غیره و زید خبری محذوف مبتدا که موجود در * لکان فعلدر افعال ناقصه دن و یا تامه در ثبت معنانه و کذا فاعلی مثلذا معنانه و جمله جواب لولا در آنک ایچون لام داخل اولدی اکاه و ضربی زیدا قائما اصلی ضربی زیدا حاصل اذا کان قائما پس ضربی مبتدا مصدر مضافدر فاعلنه و زیدا مفعولی و حاصل خبری و اذا کان ظرف در حاصله متعلق و کان تامه در و قائما حالدر کانده مستتر ضمیردن و کل مبتدا و رجل

مثلاً مؤخر مبتداً مضافدر ترمه یا ند ضمیره وزیداً تمیزدر مثلها در او حرف عطف خبراً معطوفدر
 صحیحاً لفظنه عن حرف جر وان مجرور در عن حرفیله جارو مجرور متعلقدر خبراً لفظنه مثل عندی انک
 قائم ان اسمیله و خبریله مفرد معناسنه مبتداً و عندی مقدم خبری مقدم اولدی اوزرینه مفتوحه مکسوره به
 ملتبس اولسون دیو عندی قیامک دیمکدر و جب جزادر و اذ انضمن به و معطوفلرینه تقدیمه فاعل و جب در
 و ضمیر خبره راجعدر (محصول ترکیب) فچیکیم خبر مفرد اولسه یعنی صور تاجله او لمیان خبر کرکسه حقیقنده
 جله اوله کرکسه اولیه صدر کلام اقتضایدر معنایی متضمن اولسه استفهام کبی ابن زیدده این کبی که زید مبتداً
 و ابن استفهامی متضمن اسم خبری و بو ظرف مکاندر اگر فعله تقدیر اولسه حقیقنده جله اولور و صورتده مفرد
 هر نه ایله تقدیر اولسه صور تاجله اولماز بونکله احترام از ایلدی زید این ابوه کبیدن که تأخیره صدارتی باطل
 اولماز زیرا کندی جله سنک صدر نده در حاصلی استفهام صدر کلام اقتضایدر اما هر کلامک صدرنی دکل
 بلکه کندی کلامک صدرنی اقتضایدر انجیق * یا خود خبر مقدم اولقله مبتدای صحیح اولسه یعنی مبتدایکره
 مخصوص اولسه که مبتداً اولقله لایق اوله فی الدار رجل کبی بونده فی الدار تقدمله رجلی تخصیص
 انلشکه مبتداً اولقله لایق اولمش * یا خود خبره متعلق مبتداده بر ضمیری اولسه اول متعلقه راجع
 آورده خبر مقدم اولقی لازمدر اضمار قبل الذکر لازم کلمیه لفظاً و معنی علی التمره مثلها زیداً کبی
 ایمدی مثلها مبتدادر و ضمیر متعلق خبر کدر که ترمه در زیر اخیر علی الترمه در ترمه خود خبره متعلقدر
 تعلق الجزء بالکل قبیلندن و جائزدر که خبر مقدر حصل و یا حاصل اوله زیر اجارو مجرور بونله متعلقدر
 پس علی التمره متعلق خبر اولور لامک کسریله * یا خود خبران دن خبر اوله یعنی ان اسمیله و خبریله
 تأویل مفردده مبتداً اوله و عندی اوزرینه مقدم خبری زیرا تأخیر اولماسه ان به ملتبس اولوردی
 کسرهزه ایله پس معناسی عندی قیامک دیمکدر ایمدی بو صورتلرک جبعنده خبر مقدم اولقی و اجبدر
 * و قدیتعدد الخبر مثل زید عالم اقل * قد حرف تقلیل یعدد مضارع معروف «الخبر فاعلی» مثل یکدی کر اتله
 زید مبتداً عالم خبر و فاعل خبر ثانی و جله ابتدایه * و قدیتضمن المبتداً معنی الشرط فیصح دخول الفاء
 فی الخبر و ذلك الامم الموصول بفعل او ظرف او النكرة الموصوفة بهما مثل الذي يأتي في او في الدار فله درهم
 وکل رجل يأتي في او في الدار فله درهم و لیت و لعل مانعان بالاتفاق و الحق بعضهم ان بهما * و قد مکرر یکدی
 يتضمن مضارع معروف «المبتدأ فاعلی» معنی تقدیراً منصوب مفعولی الشرط مضاف الیه فیصح مستقبل
 معروف * دخول فاعلی الفاء مضاف الیه فی الخبر دخوله متعلق و بوجه معطوفدر و قدیتضمن جله سنه
 و اول و قدیتعدد جله سنه * و ذلك محلامر فوع مبتداً اشارتدر مبتدایه «الاسم خبره مبتداً الموصول صفتی
 * بفعل متعلقدر موصوله» او ظرف فعله معطوف * او النكرة الاسمه معطوفدر الموصوفة صفت نکره در * بهما
 متعلقدر الموصوفة به و ضمیر فعل و ظرف راجعدر * مثل یکدی الذي الموصول يأتي مستقبل معروف و مستکن
 فاعلی الذي به راجع و فی مفعولی * او فی الدار يأتي به معطوف و جله موصوله صله در و موصول صله سیله
 محلامر فوع مبتدایله خبر مبتدای ثانی در اوزرینه مقدم اولمش زیرا * محلامر آتی درهم مبتدای بوجه خبر مبتدای
 اولدر معنای شرطی متضمن اولدیغیچون اولنه فاعل داخل اولمشدره و کل مبتدای رجل مضاف الیه يأتي صفت
 رجل در او فی الدار کامعطوف فله درهم جله اسمیه خبر مبتدای اولدر * و ضمیر ایکی له داده یله مبتدایه
 راجعدره و لیت لفظی مراد محلامر فوع مبتدای لعل کامعطوف مانعان خبر مبتدای * و بالاتفاق مانعانه متعلق
 و الحق ماضی * معروف و بعضهم فاعلی مضافدر نحو یلر راجع ضمیره و ان مفعول الحق و بهما مفعول ثانی *

بوبصیرله مذهیدر * اما کوفیلر دیرلر که اول طرف اسم فاعله . متعلقدر مثل ازید فی الدار دیسک بصریلر
 دیرلر که حصل فی الدار دیمکدر کوفیلر دیرلر که حاصل فی الدار دیمکدر ایکسکنده دلیلری مطولاتده
 مذکوردر * و اذا کان المبتدأ مشتملاً علی ماله صدر الکلام نحو من ابوک او کان معرفتین او متساویین نحو افضل
 منک افضل منی او کان الخبر فعلا له مثل زید قام و جب تقدیمه * اذا اداة شرط کان فعلدر افعال ناقصه دن
 المبتدأ اسمی مشتملاً خبری علی حرف جر مشتملاً متعلقه . ما اسم موصول و یامو صوف له جار مجرور
 صله یه متعلق صدر الکلام فاعل ظرفدر و یا خبری مقدم مبتدأ و جله صله و یا صفتدر مایه . نحو مبتدای
 محذوفه خبردر . من محلا مرفوع مبتدأ ابوک لفظاً مرفوع خبری کاف خطاب محلا مجرور مضاف الیه
 . او حرف عطف کان ماضی . معروف افعال ناقصه دن ضمیر بارز متصل که تنبیه الفیدر اسمی و معرفتین
 خبری . او حرف عطف . متساویین لفظاً منصوب معرفتین لفظنه معطوف مثل معلوم افضل مبتدأ . منک
 جار مجرور یله او متعلق افضل منی خبر و امر ای آنک کیدر او کان ذکر می مکرر یکدی . الخبر اسمی
 فعلا خبری له فاعله متعلقدر و ضمیر مبتدایه . ائدر زید قام کبی زید مبتدأ و قام آنک فعلیدر و جب ماضی .
 معروف تقدیم فاعلی و ضمیر محلا مجرور مضاف الیه . ائدر مبتدایه (محصول ترکیب) بومبتدآنک
 تقدیمی موجب اولان اسبابک بیانته شروعدر یعنی تخنیک مبتدأ صدر کلام اقتضایدر اسبابی شامل اوله
 استفهام کبی من ابوک کبی بونده من معنای استفهامی متضمن اسمدر * پس صدر کلامده اولقی لازمدر
 تا اول کلامده معلوم اوله بوکلام نه جنس کلامدر بومذهب سیویه در * و بعضیلر دیدیلر که ابوک مؤخر
 مبتدأ و من مقدم خبر بونه صدر کلام اقتضایدر استفهامی متضمن اولدیفیچون معناسی باباک کیدر دیمکدر
 زید میدر بکر میدر بوقسه غیر میدر * مبتدأ و خبر ایکیمی یله معرفه اولسه لرینه مبتدأ مقدم اولقی کرک
 که التباس واقع اولسون الله الهنا و محمد نبینا کبی بونلرک هر بریسی مبتدأ اولغه لایقدر امدی مبتدایی
 تقدمندن یلورز خبردن * و مبتدأ و خبر نمر فیده و تخصیصده متساوی اولسه لرینه مبتدایی مقدم ایدرلر
 زیرا هر بری مبتدأ اولغه صالح . قابلدر امدی هر قفیبسی مقدم ایسه آتی مبتدأ ایدرلر التباس لازم کلسون دیو
 * معلوم اوله که قیاس متساویتین دیمک ایدی تا ایله لکن بعضیلر دیدیلر که مذکری اولیمان صفاتک رعایت
 تأییدی ساقطدر حامل و حائض کبی مثال متساویین افضل منک افضل منی بونده ده مبتدأ خبردن تقدمندن
 فرق اولنوره . او حرف عطف کان معطوفدر کانا به یعنی خبر مبتدآنک کندی فعلی اولسه تقدیمی لازمدر
 فعل او زرینه فاعله مشبهه اولماسون دیو زید قام کبی * امدی بوضورتلرک جیبنده تقدم مبتدأ لازمدر
 حاصلی تقدم مبتدأ صدر ایچون و یا التباس ایچون واجبدر * و اذا تضمن الخبر المفرد ماله صدر الکلام
 نحو این زید او کان محکمه مثل فی الدار رجل اولتعلقه ضمیر فی المبتدأ مثل علی التمره مثلها زید او خبرا
 عن ان مثل عندی انک قائم و جب تقدیمه * اذا مکرر یکدی تضمن ماضی . معروف . الخبر فاعلی و المفرد
 صفتی و ما موصول له مقدم خبر صدر الکلام مؤخر مبتدأ و جله صله و موصول صله سیله مفعول
 تضمندر و ضمیرله مایه راجعدر مثل این زید و جهی سابقدن معلومدر . او کان ذکر می یکدی ضمیر
 مستکن اسمی ائدر خبره . محکمه خبری له محکمه متعلق و ضمیر مبتدایه راجعدر فی الدار رجل کبی
 و جهی سابقدن معلومدر او کان محکمه جله سی معطوفدر جله شرطیه به * او حرف عطف لتعلقه
 جار مجرور یله مقدر کان نک خبریدر که مذکور کان اکا دلالت ایدر ضمیر اسمی در * فی المبتدأ جار مجرور یله
 مقدر کان یه متعلقدر و جله یه شرطیه به معطوفدر . مثل یکدی علی التمره محذوف خبره متعلق یا خود خبردر

(مثلها)

تخصیص کسب الخش ای سلت سلاما علیک کویا که دیمش سلام سکا در غیره دکدر * سلاما منصوب
ایکن مرفوع ایلدیلردوام واستمرار قصدیه * بعضیلر دیدیلرکه مبتدا انکره اولور شول زمانده که
مبتدای نکره و خبرله فائده حاصل اوله ایمدی مبتدا نکره اولفک مدار صحتی حصول فائدهیه در
مذکور تخصیصاته دکدر زیرا که مذکور تخصیصاتک بعضی زیاده ریکدر و بعضیمی نفسنده
صحیح دکدر شویله که بوفنده مدون اولان کتبه مذکوردر مبتدای نکره حصول فائدهیه موقوف
اولدینچون کوبک انقض الساعه جائزدر و قائم رجل جائز دکدر * والخبر قدیکون جمله مثل
زید ابوه قائم وزید قام ابوه فلا بد من مائد و قد یحذف * وما وقع ظرفا فلا کثر انه مقدر بحمله * والخبر
مبتدا قد حرف تقلیل یکون مضارع معروف افعال ناقصه دن و آنده مستکن اسمی مائدر خبره و جمله
خبری و جمله فعلیه خبر مبتدادر * مثل مبتدای محذوفه خبردر زید مبتدا ابوه مبتدای ثانی و قائم
خبرثانی و ثانی خبریله مبتدای اوله خبردر و جمله مضاف الیهادر * وزید مبتدا و قام ماضی معروف ابوه
فاعلی و فعل فاعلیله خبر مبتدادر و بوجه معطوفدر زید ابوه قائم جمله سنه * فلا قحرف جزاء لاجنسیه
وبد اسمی و من مائد خبری * و جائزدر که خبری مقدر فیها اوله و من مائد آکا متعلق و بوجه
جزای شرط محذوفدر آنک ایچون جزایه فاء داخل اولمشدر تقدیری و اذا کان الخبر جمله فلا بد فیها
من مائد * و جائزدر که فاعل عطف اوله و الخبر قدیکون جمله جمله سنه و قد حرف تقلیل یحذف
مضارع مجهول و تحتنه ضمیر مستکن نائب عن الفاعلیدر و مائدر مائده و ما اسم موصول و یا موصوف
ای الخبر الذی او خبر * و وقع ماضی معروف و آنده مستکن فاعلی مائدر مایه و ظرف حالدر و وقع نک
فاعلندن و جمله صله در و یا صفتدر و ماصله سیله و یا صفتیه معنای شرطی متضمن مبتدا فلا کثر مبتدای
ثانی ای اکثر النحاة انه ان حرفدر حروف مشبهه بالفعلندن و ضمیر اسمی مائدر مایه و مقدر خبری و بحمله
جار مجرور یله مقدره متعلق و ان اسمیله و خبریله خبر مبتدای نائیدر مفرد تقدیرنده یعنی تقدیرده بحمله دیمکدر
مبتدای ثانی خبریله خبردر شول مبتدایه که معنای شرطی متضمن اولدی آنکیچون اولنه فاداخل اولدی
(محصول ترکیب) کاه اولور که مبتدای خبری جمله اولور بونکله اشارت ایدر که خبرده اصل افراددر
زیرا کلامک بر کنیدر * مصنفک بوعبارتی صالحدر خبر جمله به مثال اولغه ایمدی کاه خبر جمله اولور زیرا
تعریف خبر اکاشامل و صادقدر و مبتدایه حکم نیچه کیم مفردله اولور جمله ایله اولور * زید ابوه قائم جمله اسمیه
خبر اولدیغنه مثالدر * و زید قائم ابوه جمله فعلیه خبر اولدیغنه مثالدر * پس هریرده که خبر جمله اوله آنده
ربط ایچون بر مائد لازمدر که آنی مبتدایه ربط ایلیه زیرا جمله جمله اولدیغنی جنتندن مستقلدر افادهده
پس اکابر ربط کرکدر که آنکله مبتدایه خبر اولدیغنی معلوم اوله مائده کاه ضمیر اولور و کاه غیرنی نم الرجل
زیدده الف و لام کبی * و ظاهری ضمیر موضعنه وضع الیک کبی القارعة و الحاقه ما الحاقه کبی * و خبر مبتدای
مفسر اولوق کبی نحو قول هو الله احد * و کاه اولور که مائد حذف اولنور نحو البروالکربستین درهما و العین
منوان بدرهم کبی الکرمنه و منوان منه دیمکدر زیر ابری و سمنی صتان غیره نرخی و یرمن بولره و یرر
* و شول خبر که ظرف واقع اوله و یاتر کیده ظرف اولدیغنی حالده واقع اوله فلا کثر یعنی اکثر نحاة بونده
فامعنای شرطی متضمن اولان مبتدایک خبرنه داخل اولمشدر زیر افعاله موصولدر نه کم بیانی کسه کرک
حاصلی خبر که ظرف اوله اکثر نحاة قولی بودر که خبر ظرف جمله ایله تقدیر اولنور یعنی کرکسه ظرف
زمان و کرکسه ظرف مکان و کرکسه جار مجرور اولسون فعله متعلق تقدیر اولنور که جمله اوله

معطوفدر جازیه فاعلی مقدر ترکیبدر صاحب مبتدا مضافدر داره راجع ضمیره فی الدار جار مع مجرور خبر مبتدادر جمله فعلیه معطوفدر جمله فعلیه به (محصول ترکیب) مبتداده اصل خبر دن مقدم اولقدر چنکیم بر مانع ظهور ائلسه زیرا معنی جهندن ووصوف حکمندهدر و آندن صکره عمده بانددر مبتداده اصل واولی تقدیم اولدیفیچون فی داره فید ترکیبی جائز اولدی بونک بریله که ضمیر لفظاً متأخر زیده راجعدر اما مرتبه سی مقدم اولدیفیچون جائزدره لکن صاحبها فی الدار ترکیبی ممنوع اولدی ضمیر داره ماندا اولدیفیچون اول ایسه خبر خبردهدر که اصلی تأخیردر پس ضمیر لفظاً ورتبه متأخره راجعده اولور یوایسه بولده جائز دکلدر ﴿ و قد یكون المبتدأ نكرة اذا تخصصت بوجه ما مثل ولعبد مؤمن خیر من مشرک و أرجل فی الدار ام امرأة و ما احد خیر منک و شرأهرا ذاناب و فی الدار رجل و سلام علیک ﴾ قد حرف تقلیل یكون مضارع معروف افعال ناقصه دن المبتدأ اسمی نکره خبری اذا محلا منصوب ظرف یكون در تخصصت ماضی معروفدر تفعل باندن و ضمیر مستتر فاعلی عائددر نکره به بوجه جار مجرور بیه محلا منصوب متعلقدر تخصصت فعلنه ماصفت بوجه درو تأکید ایچون حرف زائد و بوجه محلا مجروردر اذانک اضافتیه مثل خبر مبتدای محذوفدر مضافدر ولعبد نه که مبتدا نکره در مؤمن صفتی خیر خبری من مشرک خیره متعلقدر بوجه محل جرده در مضاف الیه اولفله و أرجل مبتدا و فی الدار خبری و ام حرف عطف و امرأة معطوفدر جمله و ما حرف نفی و أحد مبتدا خیر خبری و منک خیره متعلق و شر مبتدا و امر ماضی معروف و مستکن فاعلی راجعدر شره ذا مفعول به مضافدر نابه و جمله خبر مبتدا و فی الدار خبر مقدم و رجل مؤخر مبتدا و سلام مبتدا و علیک خبری بوجه لبری برینه معطوفدر (محصول ترکیب) معلوم اوله که مبتدا اصل معرفه اولقدر اما کاه اولور که نکره اولور چن بوجهله تخصیص کسب ایلسه که آنک سببیه شیوعی و اشتراکی قلت اوزره اولسه و لعبد مؤمن کبی که عبد مؤمنه و کافره شاملدر پس مؤمن که دیدی عبد کافردن احتراز ایوب عموم و شیوعی تقلیل ایوب معرفه به قریب ایلدی ﴿ و ارجل فی الدار ام امرأة بونده نکره متکلمک علیه تخصیص کسب الیش یعنی متکلم مالدر که دارده بویکی جنسک بریبی وار لکن تعیندن سؤال ایلر پس بونده نکره صفتله تخصیص کسب ایدن نکره کبیدر ﴿ و ما احد خیر منک بونده صفت همبیله تخصیص کسب الیش زیرا سندن خیرلی یوق دیچک سن جمیع خیرلی افراددن خیرلیسون دیمکدر پس سنی غیر بیلدن تخصیص و تعیین ایلدی واردی معرفه به قریب اولدی ﴿ و شرأهرا ذاناب بونده ده مبتدا نکره در لکن تخصیص کسب الیش معناده فاعل اولفله تقدیری ما هر ذاناب الاشردر فاعل بونده نکره اولفله لایقدر زیرا فعلی که کندی اوزرینه مقدم اولمشدر وصف قوتندهدر پس کویا که موصوف اولمشدر اول حکمله ﴿ و به ضمیر دیدیلر که نکره بونده نوبندن مستفاد صفتله موصوفدر تقدیری شر عظیم دیمکدر بومعنی وجه اولدن ظاهر در قدر بوهر بده ضرب مثلدر برمودی و جافی حقنده کیم بر حادثه ده زیاده ماجز قاله ﴿ و فی الدار رجل هر گاه که خبر ظرف اوله و مبتدا اوزره مقدم اوله اول مبتدا نکره اولقی کرک زیرا چونکه خبر مقدمدر و مبتدایه قوت و صفدهدر پس کویا که مبتدا بروقتنده مذکوردر که اول خبرله که مقدمدر قوت موصوفدهدر ﴿ اما اگر خبر ظرف اولماسه و مبتدا اوزره مقدم اولسه مبتدا نکره اولقی لایق دکلدر مثلاً قائم رجل جائز دکلدر زیرا که ظرفده اتساع وارددر که غیریده یوقدر ﴿ و سلام علیک بونده مبتدا نکره در تکمله

(تخصیص)

فاعل ومبتداً وخبر وخبران وخبر لانفی الجنس وليس به مشابه اولان ما لانک اسمی * مبتدا ایکی قسمدر * قسم اول براسمدر لفظاً ویا تقدیراً عوامل لفظیة سماعیدن وقیاسیدن خالی مسند الیه اولدیغی حالده یعنی آمده حامل لفظی بولنجه زیرا حامل لفظی اولدوقده اول اسمه کنسیدی حکمنی ویرر واسمی مبتدالی حکمندن چیقاریر مثلاً ان زیداً قائم دیسک بونده زید مبتدا ایکن مبتدالقدن چیقوب نصب الیه اسم ان اولور سائر عواملده بویله در * ایکنجی قسمی مبتدانک برصفتدر اسم فاعل واسم مفعول وصفه مشبهه واسم منسوب کبی که اول صفت واقع اوله حرف نفیدن صکره ما ولاکی و الف استفهامدن صکره * وهل ومن وما ومتی وابن وکف وکم وایان الف کبدر * اما بعضیلر همان الفه تخصیصی ایلدیلر انجق اول صفتده اسم ظاهری رافع اوله یعنی ضمیر مستتر دن غیر بسنی تا کیم أقائم اتما تعریفه داخل اوله * اسم ظاهر قیدیله احتراز ایلدی أقائم ان الزیدان وأقائمون الزیدون کیدن زیرا أقائمون الزیدان و أقائمون الزیدان و بواسم ظاهری رفع ایله تنبیه وجع اولمازدی مفرد اولور دی * نحو زید قائم * مبتداندن قسم اوله مثالدر * و ما قائم الزیدان * حرف نفیدن صکره واقع اولان صفتده و أقائم الزیدان * حرف الف استفهام دن صکره واقع اولان صفتده * اما اگر مذکور صفت کند ندن صکره واقع اسم مطابقی اولسه افرادده یعنی ایکی سیده مفرد اولسه نحو ما قائم زید و اقائم زید آمده ایکی وجه جاژدر * بریمی اولدر که قائم مبتداً و زید فاعلی قائم مقام خبر و ب مبتدا ایکنجی قسمه داخل اولور * بریسیده زید مبتداً و قائم خبری و بونده مبتداً قسم اوله داخل اولور و قائم ده بر ضمیر مستتر اولور زیده راجع * پس بومقامده اوج صورت اولور * بریمی أقائم ان الزیدان بونده زیدان مبتداً اولغه تعیین اولور و أقائم مقدم خبری * ایکنجی صورت أقائم ان الزیدان بونده قائم مبتداً و زیدان فاعل ساد مسد الخبر اولور * اوچنچی صورت اقائم زید بونده ایکی وجه جاژدر نه که یکدی مثالی * والخبر هو مجرد المسند به المفاير للصفة المذكورة * والخبر مبتداً هو ضمیر فصل ویا مبتدای ثانی * مجرد خبر مبتدای ثانی المسند خبر بعد الخبر به جار مجرور به نائب عن الفاعل یدر مسندک و ضمیر خبره راجعدره * و جاژدر که المسند المجرده صفت اوله و ضمیر آ که راجع اوله * و جاژدر که ضمیر المسندک الف و لامنه راجع اوله زیرا الذي مناسبه دره المفاير خبر بعد الخبر ویا صفت بعد الصفة اوله * للصفة مفاير متعلق المذكورة صفت صفتدر * و جاژدر که مجرد بر مقدر اسم ویا لفظه صفت اوله تقدیری و الخبر هو الاسم او اللفظ المجرد و مبتدای ثانی خبر لیه مبتدای اوله خبر اوله (محصول ترکیب) خبر مبتداً بر اسمدر ویا لفظ که عوامل لفظیة دن مجرد اوله کک اسم اولسون کر کسه بوله بونکله مجرد اولیاندن احتراز ایلدی مسنده اوله مبتدایه مفايرده اوله صفت مذکور به یعنی صفة واقعة بعد حرف النقی او الف الاستفهام رافعة لظاهر اولیه بونکله مبتدانک قسم نایسندن احتراز ایلدی * معلوم اوله که مبتدا و خبرده حامل معنای ابتدادر یعنی اسمک عوامل لفظیة دن خالی اولسیدر یا بر نسبه یا اسناد ایلمکچون که مبتدادر ویا آئی بر نسبه اسناد ایلمکچون که خبردر و عامل و رافع ایکی سیده بله معنای ابتدادر بصره علماسی قنده و بو مذهب راجعدر غیر لمذهبی اوزره که * دیمشدر ابتدا حاملدر مبتداده و مبتدا حاملدر خبرده * و بعضیلر دیمشدر که بری بونده حاملدر * و اصل المبتداً التقدیم ومن ثمه جاز فی داره زید و امتنع صاحبها فی الدار * اصل مبتدا مضافدر المبتدایه التقدیم خبر مبتدادر * من حرف جر * ثم ظرف مکان جاز فعل ماضی معروف فاعلی مقدر ترکیبدر فی داره جار مجرور به ترکیبه متعلقدر و ضمیر اضمار قبل الذکر طریقله زیده راجعدر * و امتنع

اسناد تام ایله فعل اکا مسند اولسه هم مسند هم مسندالیه اولقی لازم کلور بونک برله که ایکینسک
 بیله اسنادی تامدر * باب اعلمتک مفعول ثالثیه قائم مقام فاعل اولماز زیرا آنک حکمی علمتک مفعول
 ثالثی حکمی کبدر مسند اولتمده یعنی مفعول ثانی به مسنددر التباس اولدیغی یرده مفعول ثانی ده
 قائم مقام فاعل اولماز نحو اعلم موسی عیسی اخاه * باب علمت دن مراد ایکی مفعوله تعدیه ایدن فعلدردر * و باب
 اعلمت دن مراد اوج مفعوله تعدیه ایدندر لام سزا اولان مفعول له ده قائم مقام فاعل اولماز زیرا نصب آنده
 بر فعله علمت اولدیغنه دلالت ایدر پس مسند ایله اولسه اول دلالت ضایع اولور اما مفعول له
 لامله اولسه قائم مقام فاعل اولور ضرب للتأدیب کی مفعول معده قائم مقام فاعل اولماز زیرا
 و او اسناده مانعدر و ترک و او مفعول مع صورتنی بوزار حاصلی علمتک ثالثی و اعلمتک ثالثی
 اولماذیغی کی مفعول له و مفعول معده اولماز اما چنانکیم کلامده مفعول به واقع اولسه سائر مفاعیلله
 فعل مجهول اسنادنه اول تعیین اولور زیرا فعل اکا اسناد ایچون مجهول اولمشدر و فعل مجهولت اکا
 اسنادی حقیقدر و غیرمی ملا بساته مجازیدر پس حقیق و ارایکن غیره و اولماز امکان و ارایکن ایمدی سن
 دیرسک ضرب زید یوم الجمعة امام الامیر ضرباشدیدا فی داره پس بونده قائم مقام فاعل اولمغه زید تعیین
 اولدی اما مفعول به یولتمسه جمیع مفاعیل برابردر فعل اسنادنه زیر اچیعنه اسناد مجازیدر اما اعطیت
 و کسوت بابی که مفعول ثانی اولک غیریدر ایمدی اولکی مفعوله اسنادنا ایدن اولی در زیرا آخذو مکنتسی در
 نحو اعطی زید درهما و کسی زید جبهه عکسیده جائزدر نحو اعطی درهم زیدا و کسی جبهه زیدا
 * و منها المبتدأ والخبر * قالیبتأ هو الاسم المجرد عن العوامل اللفظية مسندا الیه او الصفة الواقعة بعد
 حرف النقی و الف الاستفهام رافعه لظاهر نحو زید قائم و قائم الزیدان و قائم الزیدان فان طابقت مفردا
 جاز الامران * مثل قائم زید و منها مقدم خبر ضمیر مرفوعاته راجعدر بعض نمخنده و منها در ضمیر
 ما شتمل ماسنه راجعدر و بعض نمخنده المبتدأ والخبر واقعدر و بو ما قبلنه و ما بعدنه مناسبدر زیرا
 فاعل دن صکره جمیع مرفوعاته نه منها کثیر مشدر و نه منه بلکه بواسلوب اوزره کثیر مشدر فاعلده
 منها ایله اکتفایلدی کیچون المبتدأ مؤخر مبتدأ و الخبر کاعطوف قالیبتأ ح حرف تفسیر * هو ضمیر فصل
 یا مبتدأ ثانی الاسم لفظیا بقدر خبر مبتدای ثانی و جله خبر اولدر و اول خبر ایله جله مستأنفه * المجرر صفت
 اسمدر * عن حرف جر العوامل مجروردر عن حرفیله متعلقدر المجرر * اللفظية صفت هو المجرر مراد ماهیت
 هو المجرر یعنی آنده عامل لفظی بولونیمه * مسندا حالدر المجرر ضمیر دن الیه نائب عن الفاعلیدر مسندا عبارتک
 و ضمیری اسمدر راجعدر او حرف عطف * الصفة اسمه معطوفدر * الواقعة صفتی بمد ظرف مکایدر واقعنه
 مضافدر حرفه و اول نقیبه * و الالف حرف نقیبه معطوف الاستفهام مضاف الیه رافعه حالدر واقعه ده
 مستتر دن لظاهر رافعه متعلق مثل خبر مبتدای مجروردر و زید مبتدأ و قائم خبری و جله مضاف الیه و ما
 حرف نقی قائم مبتدأ او الزیدون ساد مسد الخبر فاعلیدر و قائم الزیدان آنک کی بو ایکی جله زید
 قائم جله سنه معطوفدر فان حرف شرط * طابقت فعل ماضی * معروف فعل شرط نمخنده ضمیر
 فاعلی راجعدر الصفة الواقعة * مفردا موصوف مقدره صفتدر اسما واقعا مفردا دیمکدر طابقتنه
 مفعول بهدر * جاز فعل ماضی * معروف الامران فاعلیدر جزای شرط معناسی فان طابقت الصفة الواقعة
 بعدهما اسما مفردا جاز فیه الامران (محصول ترکیب) مرفوعان دن مبتدأ و خبر بعضدر یا خود
 مرفوع دن مبتدأ و خبر بعضدر و معلوم اوله که کلام عربده رفعله او قونان یدیدر فاعل و قائم مقام

(فاعل)

یا بن بوقدر کماله نیچون ابرشیم حاصلی ایکی فعل بیه قلیله توجه ایلسه ناقص لازم کلوردی یعنی ادنی معیشت کفایت ابدوب ادنی معیشتی طلب ایلک لام کلور زیرا لوحرفی انتفاء لازم ایچوندردتدبر ﴿مفعول مالم بسم فاعله کل مفعول حذف فاعله و اقیم هو مقامه و شرطه ان تغییر صیغه الفعل الی فعل او یفعل ﴿مفعول مبتدا ماموصول ای الفعل الذی یا موصوف ای فعل لمجازمه بسم مجزوم در آنکله و علامت جزم لام الفعل سقو طیدر فاعله نائب عن الفاعلیدر لم بسم نک و ضمیر نائبدر مایه و بوجه صله در و یا صفتدر مایه ما بنزله مضاف الیه در و کل خبر مبتدا در مضافدر مفعوله و یا مبتدای محذوفه خبر اوله و اولکی مبتدای خبری مقدر اوله تقدیری من المرفوعات مفعول مالم بسم فاعله و هو کل مفعول * حذف ماضی * مجهول و فاعله نائب عن الفاعلیدر و جله صفت کل در و ضمیر مفعوله راجعدر * و اقیم ماضی * مجهول نائب عن الفاعلی مهود * مفعول لفظیدر یعنی ضمیری هو اقیم ضمیری تأکیدایدر نائب عن الفاعل دکدر اقیمه تدبر مفعوله راجعدر * مقامه مفعول فیبیدر اقیم نک و ضمیر فاعله راجعدر * و شرطه مبتدا مضافدر مفعول مالم بسم به راجع ضمیره * ان حرف ناصب * تغییر مستقبل مجهول * صیغه نائب عن الفاعلیدر * الفعل مضاف الیه الی حرف جر فعل مجرور در الی حرفیله جری فتح الیه در زیر الفظی مراد غیر منصرف در وزن فعل و عملیله جار مجرور بیه متعلقدر تغییره و یفعل اکامعطوف (محصول ترکیب) مفعول مالم بسم فاعله و نائب عن الفاعل و قائم مقام فاعل بر معنایه در * ایدمی بونده مراد مفعول فعل او شبه فعل لم یذکر فاعله یعنی فعلک و یا شبه فعلک مفعولیدر که فاعلی آنکله بیه اکلمیه پس فعلی مجهول ایدر لر و فاعلی حذف ایدوب مفعولنی برینه اقامت ایدر لر یعنی مرفوع ایدر بفاعل برینه ذکر ایدر لر و بویه ایلدنک شرطی صیغه فعل فعل به و یفعل به تغییره اولمقدر یعنی ماضی * و مضارعی معروف ایکن مجهول ایلکدر ثلاثیده و مزیدانده ﴿و لایقع المفعول الثاني من باب علمت و لا الثالث من باب علمت و المفعول له و المفعول معه كذلك * و اذا وجد المفعول به تعین له تقول ضرب زید یوم الجمعة امام الامیر ضربا شديدا فی داره فتعین زید فان لم یکن فالجمع سواء و الاول من باب اعطيت اولی من الثاني ﴿و لایقع فعل ننی استقبال المفعول فاعلی الثاني صفتی و من حرف بیان باب مجرور در آنکله مضافدر علمت به و لا الثالث من باب علمت معطوف در ما قبلته و المفعول له مبتدا و المفعول معه اکامعطوف كذلك خبر مبتدا در * اذا ظرف زمان معنای شرطی متضمن * و جدماضی * مجهول فعل شرط * المفعول به قائم مقام فاعلی تعین ماضی * معروف و ضمیر مستتر فاعلی مآذدر المفعول بهه * له تعین به متعلق و ضمیر بارز مآذدر مفعول مالم بسم فاعله و یا اسناده و قیامه که آنر معنای مذکور لر در و بوجه جزای شرطدر * تقول مضارع معروف و ضمیر مستتران فاعلی ضرب ماضی * مجهول و زید قائم مقام فاعلی * یوم الجمعة ظرف زمان * امام الامیر ظرف مکان مبهم * ضربا مفعول مطلق شديدا صفتی فی داره ظرف مکان محدود * فتعین ماضی * معروف و زید فاعلی و بوجه معطوفدر تقول به * و ان حرف شرط و لم حرف جزم و یکن مضارع معروفدر افعال ناقصه دن لم ایله مجزوم تحتنده ضمیر مستتر اسمی راجعدر مفعول بهه و خبری محذوفدر تقدیری و ان لم یکن المفعول به مذکور و جائزدر که یکن تامه اوله تقدیری و ان لم یوجد المفعول به هر نه ایسه فعل شرط واقعدر * فالجمع مبتدا و سواء خبری و جله جزاء شرطدر که اولنه فا داخل اولشدر و الاول مبتدای مقدرک صفتیدر ای المفعول الاول من حرف بیان باب مجرور در آنکله مضافدر اعطیت به اولی خبر مبتدا در من حرف تفضیل و الثاني مجرور در آنکله جار مجرور بیه متعلقدر اولی به (محصول ترکیب) علمت بانک مفعول ثانسی قائم مقام فاعل اوله مز زیرا ثانسی اولکی به مسنددر

فاعل اقتضا ایدر کن ثانی به عمل ایدر مک جائز در فرایه مخالفه زیرا اول اولکی به عمل ایدر
 پس اگر ثانی فاعل اقتضا ایدر سه اضمار ایدر مثلا ضربنی و اگر مانی الزیدان * و ضربنی و اگر مونی
 الزیدون الخ اولکیسی فاعل اقتضا ایدر سه حال ذکر اولان کبی در امامفعول اقتضا ایدر سه حذف
 ایدر سن اندن استغنا اولنور سه و اگر اولنماز سه اظهار ایدر سن مثالی حبسینی منطلقا و حبسیت
 زیدان منطلقا زیرا حبسیت بانک بر مفعولنی حذف ایتک جائز دکدر اضماریده جائز دکدر فضله ده اضمار
 قبل الذکر لازم کلمسون دیوقدر ﴿ وان اعلمت الاول اضمرت الفاعل فی الثانی والمفعول علی المختار
 الا ان یمنع مانع فظهر وقول امری القیس * کفاتی ولم اطلب قلیل من المال * ایس منه لفساد المعنی ﴿
 وان اعلمت الاول اضمرت الفاعل فی الثانی وان اعلمت الثانی کیدر امرایه * والمفعول معطوف در الفاعله
 علی المختار جار مجرور یله متعلقدر عامل مفعوله * الاحرف استننا مستثنی ایله مستثنی منه محذوف در اکر
 متصل تقدیر اولسه تقدیری اضمرت المفعول علی الوجه المختار فی جمیع المواضع التي تنازع الفعلان فیها
 الا فی موضع ملئصق بأن یمنع مانع * ان حرف ناصب و یمنع آنکله منصوب فعل مضارع عدر و مانع فاعلیدر
 فظهر فعل مضارع معروف منصوبدر ان یمنع به عطفه و ضمیر مخاطب تحتنده انت فاعلیدر * وقول مبتدا
 مضافدر امرایه بوده القیس * کفاتی فعل ماضی * معروف ونی مفعولی ولم جزم و اطلب مستقبلدر مجزوم
 لم ایله و ضمیر متکلم انا تحتنده فاعلی و قلیل فاعل کفاتی در من حرف بیان متعلقدر قلیله و المال مجرور در
 من ایله و بوجه مقول قولدر و لیس فعل در افعال ناقصه دن اصلی ایس در بانک کسر یله صکره یا خلاف
 قیاس اوزره ساکن قلندی تحتنده مستکن اسمی عائددر قوله * ومنه خبری و بوجه خبر مبتدادر لام حرف
 جر * فساد مجروردر آنکله مضافدر المعنایه جار مجرور یله متعلقدر لیس به (محصول ترکیب) اما اگر فعل
 اوله یعنی عامل اوله عمل ایدر سک کوفیلر اختیاری اوزره عامل ثانی نك فاعلنی آده اضمار ایدر سن
 نحو ضربنی و اگر مانی الزیدان و ضربنی و اگر مونی الزیدون الی آخره مفعولیده عامل ثانی ده اضمار
 ایدر سن قول مختار اوزره نحو ضربنی و اگر مته زید * ضربنی و اگر مته الزیدان * ضربنی و اگر متهم الزیدون
 جمیع زمانده عامل فایده مفعولی اضمار ایدر سن مکریم بر مانع ظهور ایله پس اظهار ایدر سن نحو حبسینی
 و حبسیتهم منطلقین الزیدان منطلقا * امدی حبسینی به عمل ایدر دیلر فی مفعول اولی اولدی الزیدان فاعلی
 و منطلقا مفعول ثانسی و حبسیتهماده مفعول اول اضمار اولدی و ثانسی اظهار اولدی که منطلقین در
 زیرا مفرد اضمار اولسه مفعول اوله مخالف اولور که هماد و اگر تنبیه اضمار اولسه مرجع الیه
 مخالف اولور که منطلقادر تنبیه و جمعه و مذکرده و مؤنثه بوکه بکزر فتأمل * و اما امری القیسک
 قوی * کفاتی ولم اطلب قلیل من المال * تنازع باین دن دکل زیر امتهاده فساد وار بو کوفیلر جو ایدر که دیدیلر که
 امری القیس افسح شعرای صریدر بویه ایکن اولکی فعله عمل ایدر دی که کفاتی در که فاعل اقتضا ایدر
 ولم اطلبه عمل ایدر مدی که مفعول اقتضا ایدر * مصنف بیورر که بویه دکدر بلکه کفاتی قلیله توجه ایدر
 فاعلینه ولم اطلب بر مقدره که مجرد و شرف در معناسی کفاتی قلیل من المال ولم اطلب المجدو الشرف دیمکدر
 نه که بیت ثانی بوکاد لالت ایدر * و لکنما سعی لجمده مؤئل * و قدیدرک المجدو مؤئل امثالی * ایبی بیتک محصولی
 اکر بن ادنی مباحش به به سعی ایدیدم یعنی معیشتک و دیر لکک جزو سبیله قانع و آزا جفته رضایریدم بکا مالک
 قلیلی کفایت ایدر دی و دولت و عظمت طلب ایتجدم اما بویه دکل بلکه مجرد و شرف مؤثله یعنی موصله
 سعی و کوشش ایدرم حالبوکه بنم انما اکبر و بکلر مجرد مؤثله و ملک مؤیده ایشوب و اصل اولیورلر

فعلین دن ای حال کون الفعلین مختلفین فی الاقتضاء یعنی یقتضی الاول الفاعل والثانی المفعول او بالعکس
 ویتخار فعل مضارع معروف البصر یون فاعلی اعمال یختارک مفعول به در افعال باندن مصدر مضافدر
 مفعولته و فاعلی متروکدرکه بصریوندرالثانی ای عامل ثانی مضاف الیه دره والکوفیون اعمال الاول
 معطوفدر اعمال الثانی به (محصول ترکیب) قیچانکم ایکی فعل یعنی ایکی عامل کندیلر دنفصکره بر معمولده نزاع
 ایلسه لر یعنی هر بریسی آند عمل ایلمکه توجه ایسه بوتنازعهده کاه فاعلیتده او اور یعنی هر بریسی مذکور
 اسم ظاهری کنددی به فاعل ایسترضربنی واکره نی زید کچی * وکاه او اور که ترا دلمی اسم ظاهر که مفعولیتده
 اولور یعنی هر بریسی آتی مفعول ایستری مثل ضربت واکرمت زید کچی * وکاه اولور که مقتضای
 مخالف اولور یعنی بری اسم ظاهری فاعل ایستری وبری مفعول مثلا ضربنی واکرمت زید و ضربت
 واکرمتی زید بر قاج صورته دخی محتملدر فتأمل بوتنازعهده بصره عالمی عامل ثانی به عمل ایستری
 اختیار ایندیلر * یعنی اختلاف اختیار واولویتده در یوقسه جوازده متقلدر در بوجزای سابقه
 ویا محذوفه معطوفدر یعنی واذ تنازع الفعلان ظاهرا بعدهما یجوز اعمال کل منهما ویتخار البصریون
 کذابیعنی بصریلر عامل ثانی به عمل ایستری می اختیار ایلدی وکوفه عالمی عامل اوله عمل ایستری می
 اختیار ایلدیلر * فان اعلمت الثانی اضمرت الفاعل فی الاول علی وفق الظاهر دون الحذف خلافا لکسائی
 وجاز خلافا لفرء وحذفت المفعول ان استغنی عنه والاظهرت * فاحرف تفسیر وان حرف شرط اعلمت
 ماضی * معروف افعال باندن فعل شرط وضمیر متصل بارز فاعلی * الثانی یعنی العامل الثانی مفعولی اضمرت
 فعل وفاعل اعلمت کبدره * الفاعل مفعولی جله * فعلیه جزای شرط * فی الاول ای العامل الاول اضمرت به
 متعلق * علی حرف جر وفق آنکله مجرور مصدر مضافدر الظاهره بوده مضاف الیه مفعول وفقی در
 و فاعلی متروک که لفظ فاعل در و جار مجرور فاعلدر حالدر یعنی اضمرت الفاعل فی الاول حال کونه ثابتا علی
 موافقه الظاهر دون ظرف اضمرت * الحذف مضاف الیه خلافا مفعول مطلقدر خولف فیہ خلافا له یا خود
 اضماره صفتدر ای اضمارا مخالفه ویا حالدر اضمرت فاعلندن یعنی اضمرت حال کونه مخالفه زیرا
 اول اولکی مالندن فاعلی حذف ایدر * لکسائی جار مجرور خلافاه متعلقدر و جاز ماضی * معروف
 و تحتنده ضمیر طائر اعمال ثانی به که معنی مذکوردر زیرا فان اعلمت قولی اکادالت ایدر * خلافا مصدر
 محذوفه صفتدر تقدیری جوازا مخالفا لقول الفرء دیمکدر یا حالدر جاز فاعلندن ای حال کون هذا القول
 مخالفا لقوله * الفرء جار مع المجرور خلافاه متعلقدر * وحذفت ماضی * معلوم ضمیر بارزه مسند اضمرت به
 معطوف * المفعول مفعول به در حذف به * ان حرف شرط استغنی فعل ماضی * مجهول فعل شرط * عنه جار
 مجرور یله قائم مقام فاعلیدر استغنی نک و ضمیر مفعوله راجعدر و جزای شرط محذوفدر حذفت قرینه سبله
 تقدیری ان استغنی عنه حذفه * الامر کبدر ان ایله لادن نون لامه ادغام اولندی پس الاولدی ان حرف
 شرط ولاحرف ننی مقدر بر فله داخلدر یعنی ان لم یستغن دیمکدر اظهرت جزای شرط و بوجه *
 معطوفه در ان استغنی جله سنه (محصول ترکیب) اگر کامل ثانی به عمل ایستری سک بصریلر قولنجه
 اولکی عامل فاعل طلب ایلدی تقدیرجه فاعلی اضمار ایدر سن اسم ظاهره موافق افراد و تشبیه
 و جمع و تذکیر و تأییدنه مثلا ضربنی واکرمتی زید * ضربانی واکرمتی الزیدان * ضربونی واکرمتی الزیدون
 الی آخره حذف التزین کسائی کبی زیرا کسائی اولکی ماملک فاعلی حذف ایدر اضمار قبل الذکردن
 احتراز ایدوب مثلا ضربنی واکرمتی الزیدان * وضربنی واکرمتی الزیدون الی آخره اولکیبسی

ووجه محل جر در اضافله (محصول ترکیب) کاه او اور که فاعلی رفع ایلین فعل قرینه قائم
اولدقه حذف اول نور جواز طریقله جواب سؤال مقدر اولان برده مثلا سنک زید دیدیکک کی
من قام دیدنک جوابنده یعنی قام زید دیدیکک در برابرک قام زید دیرسک و دیرسک زید دیرسک یا لکز
و ضار نهشلی نك بنده کی که زید بن نهشله مرئیه سو بیلدیر که زید بن نهش آجنسون و آخلنسون
سؤال کلدیکه کیم آغلاسون جوابنده دیر که ضارع آغلاسون یعنی حاجز و ذلیل آنی آجیوب آغلاسون
خصومت وقتنده اعداء ایله * زیرا عاجزلرک طهیری و ذلیلرک معینی ابدی دخی آنی مختبب آجیوب
آغلاسون * مختبب واسطه و وسیله سز بر نسنه دیلین کسه به دیرلر * مما طح ایله به متعلق اولنجه دیک
اولور که زید آغلاسون مطهر یعنی مهلکتر زیدی اهلاک ایلدیکچون زیرا ظاهر ضار عین و معین
دیک اولور که زیدی مختبب آغلاسون مانی مهلکتر اهلاک ایلدیکچون زیرا ظاهر ضار عین و معین
ضمفامو معطف مختببین ابدی * و کاه او اور که فاعلی رفع ایلین فعلی و جوب طریقله حذف ایدرلر
بوآیت کریمه ده که کی تقدیری وان استجبارک احد من المشرکین در تفسیر بعد الابهام معتبر اولدبخی
ایچون استجبارک فعلانی حذف ایدوب ابهام واقع اولدی صکره مثبلیه تفسیر ایلدیلر ایدمی بونک
کی مواضعده حذف واجیدر فسرله فسر جمع اولماسون دیو * و قد یحذفان معا فی مثل تم
لمن قال أقام زید * و قد حرف تقابل و یا محبوق * یحذفان فعل ضارع مجهول ضمیر بارز مفعول
ما لم یسم فاعلیدر فعله و فاعله مائد * معا ظرفیله منصوبدر توبین مضاف الیه دن عوضدر یحذفان
ضمیرندن حاله متعلقدر ای کاشاکل واحد مع صاحبه ای عنده یا خود مصدره متعلقدر ای
حذف کل واحد مع صاحبه * مثل مبتدای محذوفه خبردر و مضافدر نمه * لمن لام حرف جر متعلقدر
المقولة و یا مقولة نه * و من مجرور در لاله * قال فعل ماضی فاعلی ضمیردر منه راجع * أه حرف
استفهام قام فعل ماضی زید فاعلی و جملله مقول قالدر (محصول ترکیب) و کاه اولور که فعل
و فاعل بیله حذف اول نور جواز طریقله نم دیدیکک کی أقام زید دین کسه به یعنی نم قام زید
دیدیکک * و اذا تنازع الفعلان ظاهرا بعدهما * قد یکون فی الفاعلیة مثل ضربنی و اکرمتنی زید
* و فی المفعولیة نحو ضربت و اکرمت زیدا * و فی الفاعلیة و المفعولیة مختلفین و یختار
البصیرون اعمال الثانی و الکوفیون اعمال الاول * اذا بر کلهدر معنای شرطی متضمن تنازع فعل
ماضی * معروف * الفاعلان فاعلی * ظاهرا مفعول تنازع * بعدهما صفت ظاهرا ای ظاهرا واقعا
بعدهما * محلا مجرور مضاف الیه مائددر فعلا نه * فقد ذکرى یکدی * یکون فاعلدر افعال ناقصدن
آنده مستتراسمی مائددر حکما مذکور تنازعه فی الفاعلیة جار و مجرور مقدره متعلق خبر کاندر
تقدیری قد یکون التنازع واقعا فی الفاعلیة جزای شرط * مثل خبر مبتدای محذوف مضافدر مابعدنه
ضرب فعل ماضی * معروف و فی مفعول به * و اکرمتنی اکامعطوف و زید فاعلی اکرمتنی در
بصیرلر قولى اوزره و ضربنی نك فاعلی مضمردر * و کوفیلر قولى بونک عسکنجهدر و جملله
مضاف الیهادر * و فی المفعولیة معطوفدر فی الفاعلیة به * مثل سابق کبی در ضربت
جمله فعلیه مضاف الیه واقدر و اکرمت اکامعطوف زیدا اکرمت نك مفعولی بهدر و مفعول ضربت
محذوفدر بونک دلالتیه و فی الفاعلیة معطوفدر ماسبقه و المفعولیة فی الفاعلیة به معطوفدر مختلفین حالدر

(فعلین)

ضمیر مفعول او وقع بعد الاو معناها او اتصل مفعوله و هو غیر متصل به و جب تأخیره ﴿ و اذا اتصل
 و اذا اتنی کبدر اعرابه * به اتصل به متعلق و ضمیری فاعله راجع در ضمیر فاعل اتصل در مفعول
 مضاف الیه ﴿ او وقع بعد الاو معناها و وجهی ظاهر در سابقدن * او ذکر می مکرر یکدی * اتصل ماضی * معروف
 مفعوله فاعل اتصل در و ضمیر مضاف الیه در راجع فاعله * و او حالیه هو محلا مرفوع مبتدأ راجع در
 فاعله و غیر خبری مضاف در متصله و بوجه حالیه در و ذوالحال مفعوله ضمیر بدر و جله حالیه و سابق اولان
 ایکی جله و اذا اتصل جله سنه معطوف در ﴿ و جب تأخیره و جب تقدیمه کبدر اعرابه و بوجه
 شرطیه معطوف در جله * سابقه (محمول ترکیب) چنانکیم فاعله ضمیر مفعول متصل اولسه ضرب زیدا
 غلامه کبی یا خود فاعل الاذن صکره واقع اولسه ماضرب همروا الازید کبی یا خود معنای الاذن
 صکره واقع اولسه که انما در نحو انما ضرب همرا زید یا خود مفعول فعله متصل اولسه و فاعلی ضمیر متصل
 اولسه ضربک زید کبی فاعلک مفعولدن تأخیری و اجبدر بو صورت ترک جعنده * اما ضمیر مفعول
 لفظا فاعله متصل اولسه اضمار قبل الذکر لازم کلمسون دیو لفظا و رتبه * و اما الاذن و معنای الاذن
 صکره واقع اولسه تا کیم حصر مطلوب منقلب اولماسون * و اما مفعول ضمیری متصل اولسه و فاعل ضمیری
 متصل اولسه زیرا اتصال مفعول منافیدر فاعل غیر متصلک مفعوله فعل او رتاسنه توسطنی * اما
 فاعله ضمیر متصل اولسه بو تقدیر جله فاعل ضمیری مقدم اولق و اجبدر ضربتک کبی ﴿ و قد
 یحذف الفعل لقیام قرینه جوازا فی مثل قولک زید لمن قال من قام * و لیک زید ضارع لخصومه *
 و مخبط بما تطیح الطوایح * و وجوب فی مثل وان احد من المشرکین استجارک ﴿ و قد حرف تعلیل و یا
 تحقیق یحذف فعل مضارع مجهول الفعل نائب عن الفاعلیدر یحذف نکه لام حرف جر قیام مجرور در آنکله
 مضاف در قرینه به جار مجرور به متعلقدر یحذف به جوازا مصدر محذوفه صفتدر ای حذفا جائزا
 دیمکدره فی حرف جر مثل مجرور در آنکله جار مجرور به ظرف جوازا در مضاف اولشدر قوله
 قوله کافه و ظرفده متعلقدر یحذف به * زید بدلدر قولدن و حکایتله مرفوع او فنور لام حرف جر
 و من موصوله ای الشخص الذی و یا موصوفه ای شخص * قال فعل ماضی * معروف و مستکنی
 فاعلیدر تأددر منه و من استفهامیه مبتدأ و قام ماضی * معروف و تحتنده ضمیر فاعلی منه راجعدر
 و فعل فاعلیله خبر مبتدادر و بو کلام مقول قال در پس محلا منصوب اولور و جله * سابقه بوجه ابله
 صلدر و یا صفتدر منه و موصول و موصوفه و صفتیه محلا مجرور در لامله جار مجرور به
 متعلقدر مقدره که قولدر تقدیری فی مثل قولک زید لمن قال * بعض نسخده قول عبارتی اولمادیغنه
 کوره در بواعراب و او حرف عطفدر بیندن ذکله لیک امر فاعلی مجهول زید * نائب عن الفاعلیدر
 ضارع فعل مقدرک فاعلیدر کانه جواب سؤال مقدر تقدیری من بکیه جواب و پردیکه لیکیه
 ضارع لیک قرینه سیله * لخصومه لام وقت معناسندر و یا حرف تعلیل لیکیه متعلق و یا ضارعه
 و مخبط ضارعه معطوف * و ما من حرف جر و ما مصدریه جار مجرور به مخبطه متعلق تطیح تأویل
 مفرددر مالیه اطاحت معناسنه * الطوایح فاعل تطیح در خلاف قیاس اوزره کلمش زیرامردی
 مطیح در * و وجوبا معطوفدر جوازا عبارته یعنی یحذف حذفا واجبا * فی مثل جار مجرور به واجبه
 متعلق * ان حرف شرط فعل مقدره داخله * واحد فاعلیدر من حرف بیان * المشرکین مجرور در منله
 استجار ماضی * معروف و مستکن فاعلی تأددر احد و کاف مفعولی و بو فعل مقدر فعلک مضمیریدر

اوزره اوله ویا آنک حکمنده اوله اسم قاعل و صفت مشبهه کبی قام زید فعلک اسنادنه کوره در و زید
 قائم ابوه بو شبه فعلک اسنادنه کوره در و الاصل ان یلی فعله فلذلک جاز ضرب غلامه زید
 و امتنع ضرب غلامه زیدا و الاصل مبتدا و ان حرف ناصب یلی فعل مضارع معلوم منصوبدر
 ان حرفیله و مستکن فاعلی مآئدر فاعله فعله مفعول به و ضمیر فاعله راجعدر و جمله تاویل مفردده
 خبر مبتدادره فاحرف عطف و لام حرف جرّه ذلک اشارتدر اصله و مجروردر لافله جار مجرور یله
 متعلقدر جازیه مقدم اولدی حصر ایچون جاز ماضی معروف و ضرب آنک کبی و غلامه مفعول
 مضافدر زیده راجع ضمیره و زید فاعلی و بو کلام تاویل مفردده جازیه فاعل واقع اولمشدر جاز
 هذا التركيب دیکدر و امتنع ماضی معروف معطوفدر جازیه و ضرب یکن کیدر غلامه فاعلی
 وزیدا مفعولی و بو جمله فاعل امتنعدر (محصول ترکیب) اصل بونده اولی معناسنده اولی دپسه
 ولی لفظنه زیاده مناسب ایدی یعنی اولی بودرکه فاعل فعلک یاننده واقع اوله بلا فاصل یعنی فاعل
 فعلک و لاسنده و قربنده واقع اولمق اولی اولدیغی ایچون ضرب غلامه زید ترکیبی جاژ اولدی اما
 ضرب غلامه زیدا جاژ اولمادی زیرا اولکیده اضمار قبل الذکر همان لفظدهدر انجق رتبه ذکل
 زیر امرتبه سی مفعولدن مقدم اولمقدر اما تائیده لفظا ورتبه اضمار قبل الذکر در بواسه بولدده جاژ دکدر
 و اذا اتنی الاعراب لفظا فیهما و القرینة او کان مضرا متصلا او وقع مفعوله بعد الا او معناها
 و جب تقدیمه اذا برکله در معنای شرطی متضمن محلا منصوبدر ظرفیله عاملی جوایبدر اتنی
 ماضی معروف الاعراب فاعلیدر لفظا منصوبدر تیعیر لکله ای من حیث اللفظ لا من حیث التقدير
 و المحل اصلی اتنی لفظ الاعراب فیهما جار و مجرور اتنی به متعلقدر و ضمیر مجرور فاعل و مفعوله
 مآئدره و القرینة الاعرابه معطوفدر و او حرف عطف کان افعال ناقصه دندر آئنده مستکن هو اسمی در فاعله
 مآئد مضمر اخبار کان در متصلا خبر بعد الخبردر و یا صفت مضمرادر و جمله معطوفدر و اذا اتنی الاعراب به
 او حرف عطف و وقع ماضی معروف مفعوله فاعلی و مضافدر فاعله راجع ضمیره بعد منصوبدر ظرفیت
 اوزره مضافدر لفظ الایه او معناها معطوفدر الایه و مضافدر الایه راجع ضمیره بو کلام معطوفدر و اذا
 اتنی جمله سنه سابق کبی و جب ماضی معروف تقدیمه فاعلی مضافدر فاعله مآئد ضمیره و جمله جزاء شرط
 واقعدر که و اذا اتنی در (محصول ترکیب) چنانکیم فاعله مفعوله اعراب تمنع اولسه نحو ضرب
 مرتضی مجتبی کبی قرینه ده منتفی اولسه بونک کبی یعنی لفظا و معنا مختلف ضربت موسی سدی و اکل الکثری
 یحیی یاخود فاعل فعله متصل ضمیر بارز اولسه ضربت زیدا کبی یاخود فاعلک مفعولی الا دن صکره واقع اولسه
 ایکی سنک اور تاسنه داخل شرطیله نحو ماضرب زید الاعمر او یاخود معنای الا دن صکره واقع اولسه که
 انما در نحو انما ضرب زید اعمرادر و جب تقدیمه یعنی فاعلی مفعولک اوزرینه بو صورتلک جیعنده
 تقدیم ایلک و اجیدر اما اعراب و قرینه منتفی اولان برده التباسدن احتراز ایچون و اما فاعلی ضمیر متصل
 اولدیغی برده زیرا اتصال انفصالی مانعدر و اما مفعول الا دن صکره واقع اولسه و الا توسط ایلسه یعنی
 ارالنده واقع اولسه تقدیمه و تأخیره حصر مطلوب منقلب اولماسون زیرا ماضرب زید عمردن
 مفهوم زیدک ضاربیتی عمروه حصردر بونک برله که عمرو بر غیرینک مضروبوی اولمق جاژدر اما ماضرب
 عمرا الا زیددن مفهوم عمروک مضروبیتی زیده حصردر بونک برله که زید شخص آخری ده ضارب
 اولمق جاژدر پس اگر بری برینه منقلب اولسه حصر مطلوب منقلب اولور و اذا اتصل به

(ضمیر)

منجر اولور اما صورت فتح ابله منجر اولور * امالام و اضافندن صکره صورت کسرله منجر اولور
 (المرفوعات هو ما شتمل علی علم الفاعلیة) المرفوعات مبتداهو مبتدای ثانی مائنددر مرفوعات دلالت ایلدیگی
 مرفوعه و افراد و تکیری خبر اعتبار ابله در که مادر یا خود کل واحد تقدیر اولنه و جائزدر که المرفوعات مبتدای
 محذوفه خبر اوله تقدیری هذا باب المرفوعات * وهو ما شتمل جله متناقه اوله * و ما اسم موصول
 ای الاسم الذی او الاسماء التي یا خود موصوفه اوله ای اسم او اسماء * شتمل فعل ماضی معروف ضمیر
 مستتر فاعلی مائندر مایه علی حرف جر علم مجرور در آنکه جار مجرور ابله مفعول به غیر صریح بدر
 شتمل نك الفاعلیة مضاف ابه و جله فعلیه صلهدر و یا صفتدر مایه و ما صلحه سیله و یا صفتیه خبر
 مبتدای ثانیدر و بوجه مبتدای اوله خبردر (محصول ترکیب) المرفوعات تقدیری الاسماء المرفوعات در
 الف و تالیه جمع اولدی زیرا الف و تا مؤنثه استعمال ایلدیگی کی صفات غیر عقلا دهه مستملدر
 الجبال الراسخات و الکواکب الطالعات درل * بومعرب تقسیمدر اقسام اعرابه کوره * هو ضمیر فصلدر
 ما مریدنه کنایت اولور اسمدن اولدیگی کی * علمدن مراد علامتدر یعنی نشان بوندن مراد علامت
 رفعدر که حرکت و حرفدر که رفع و او والفدر لفظا یا تقدیر یا محلا * بعضیلر دیدیکه اعراب محلی لفظ
 مشتمل دکلددر پس جاهن هؤلاه مرفوع او لماز زیرا رفع محلی نك معناسی اولدر که اول بریده در کیم
 اگر آنک یرنده بر معرب اولسه البته مرفوع اولور * بعضیلر دیدیلر که تعریف لفظی به و تقدیری به
 شامل اولدیگی کی محلی به ده شاملدر زیرا احوال فاعلنده بحث ایلر ضمیر مرفوع متصل اولدوقده اول
 خود مبتدیر و امرابی محلیدر * الفاعلیة یاسی نسبی اولسه جائز ای الخصلة المنسوبة الی الفاعل مصدر به ده
 اولور سه اولور ای کونه فاعل حقیقه او حکما قائل (فقه الفاعل وهو ما اسند الیه الفعل او شبهه و قدم
 علیه علی جهة قیامه به مثل قام زید و زید قائم ابوه) فاحرف تفسیر و یارابط جواب من حرف تبعیض
 و ضمیر مرفوعات منضمین اولدیگی مرفوعه راجعدر و یا ما شتمل علی علم الفاعلیة * الفاعل خبری
 مقدم مؤخر مبتدادر * وهو محلا مرفوع مبتدادر و ما اسم موصول یا موصوف ای الاسم الذی او اسم
 اسند افعال بانندن فعل ماضی مینی للفعول * الیه اکا متعلق و ضمیری مایه راجعدر * والفعل
 اسند نك مفعول مالم یرسم فاعلیدر * او شبهه اکا معطوفدر و ضمیر فعله راجعدر و قدم اسندیه
 معطوفدر نائب عن الفاعلی الفعله و شبه فعله راجع ضمیردر * علیه جار و مجرور ابله قدم به
 متعلقدر و ضمیر اسمه راجعدر * علی حرف جر اسندیه متعلقدر * جهة مجروردر آنکه
 و قیام مضاف الیه و مضافدر فعله و یا شبه فعله راجع ضمیره * به متعلقدر قیامه و ضمیر ینه اسمه
 راجعدر و جله فعلیه متعلق ابله صلهدر و یا صفتدر مایه و بو جله خبر مبتدادر که هودر * مثل مبتدای
 محذوفه خبردر و قام ماضی معروف و زید فاعلی و جله فعلیه محلا مجرور مضاف الیه در و زید
 مبتدای قائم مبتدای ثانی و ابوه خبر مبتدای ثانی در و مضافدر زید راجع ضمیره مبتدای ثانی خبر ابله
 خبر مبتدای اولدر و بو جله معطوفدر ما قبلنده جله به (محصول ترکیب) فقه الفاعل تقدیری
 فاذا صرفت ما شتمل علی علم الفاعلیة فقه الفاعل یعنی فاعل علم فاعلیتی مشتمل اولنلر دن
 بعضدر فاعلی سائر مرفوعات اوزره مقدم ایلدی زیرا مرفوعاتک اصلیدر که جله فعلیه نك جزیدر که
 جله لرك اصلیدر * ایدمی فاعلی تعریف ایدر که فاعل شول اسمدر که فعل و یا شبه فعل اکا مستند اوله
 و فعل و شبه فعل اول اسمک اوزرینه مقدم اوله اول اسمله قائم اولق طریقیه یعنی معلوم صبغه سی

فعلده شرط دکل ایکن مؤثر اولور یعنی منع صرفه سبب اولور بونلر ایلسه براسمه جمع اولمازلر یعنی عدل صیفه لری وزن فعل صیفه لری ایله متخالفدر یعنی ضدلردر بر ماده ده جمع اولمازلر که علمیت کندکدنصکره ایکیسنگ اجتماعی منع صرفه سبب اوله پس علمیت کندکدنصکره بر سبب له قالور هر بریمی * ایمدی اسم نکره قلندقدنصکره بلا سبب قالور علمیت شرط اولدیغی برده زیر اشرط کیمتکله مشروطیله کیدر و ضویله صلوة کبی یار سبب له قالور شرط اولما دیغی برده عدل و وزن فعلده کبی که بونلر علمیتله مشروط دکل ایدیلر که شرط کیمتکله مشروط بله کیده و مخالف سیبویه الاخفش فی مثل اجر علما اذا نکر اعتبارا للصفة بعد التکیر و لایزمه باب حاتم لایلزم من اعتبار المتضادین فی حکم واحد و او حرف ابتدا خالف فعل ماضی مبنی للفاعل مفاعله بابتدن سیبویه محلامرفوع فاعلی الاخفش لفظا منصوب مفعولی مکسیده جائزدر * فی حرف جر مثل مجروردر فی حرفیله * اجر مضاف الیه جری ظاهر اولمادی غیر منصرف اولدیغی ایچون * علما حالدر معنای مماثلهدن ای ما یماثل اجر حال کونه علما یاخود اجر دن حالدر یاخود تمیزدر مثل اجر دن ای خالف فیه من حیث العلم فی وقت تکیر اذ معنای شرطی متضمن ظرف زمان نکر فعل ماضی مبنی للمفعول تحتندہ مستتر نائب عن الفاعل بدر اجره راجع * اعتبارا سیبویه فاعل اولیحق اعتبارا مفعوله اولور یاخود جمله دن تمیزدر یا حالدر فاعل تأویلیله معتبرا دیمکدر یاخود حالدر مضاف حذفیله ای حال کونه ذا اعتبار للصفة یاخود ظرف زماندر زیرا کاهی مصدر حین معناسنه قلنور بو وجوه له نصب اخفش اولی در اما سیبویه مفعول اولسه ذکر اولتان وجوه کجی جائزدر الامفعول له زیرا فاعل متحد دکل وقتله اما سیبویه دن بدل اشتمالده فقی اولور یعنی خالف الاخفش ذلك الاعتبار للصفة اعتباره متعلقدر بعد ظرف اعتبار ادر * التکیر مضاف الیه * و لایزمه فعل نفی استقبال و ضمیر متصل مفعول به راجعدر سیبویه باب لفظا مرفوع فاعل بدر مضافر حاتم لام حرف جر ما و وصول یا موصوف و یلزم مضارع معلوم و آده مستکن ضمیر فاعلی در ما به عائد و ضمیر مفعول محذوف عائددر سیبویه من بیان ماذر و اعتبار مجروردر من حرفیله و متضادین مضاف الیه در فی حکم یلزمه یا اعتباره متعلق واحد صفت حکم در و جمله صله در و یا صفتدر ما به ماضیه سیله و یا صفتیله مجروردر لامله که متعلقدر لایزمه (محصول ترکیب) سیبویه اخفشه مخالفت ایلدی اجر کبی صفتدر ده که علم اوله صکره نکره قلنسه سیبویه اعتبار ایلدی کچون صفت اصلیه نه اولکی کبی غیر منصرف قلنور اما اخفش دیر که علم اولغله و صفت زائل اولدی پس کیمش نسته به وجود و یروب اعتبار ایلک باردر * ایمدی حاتم و طاهر و ظاهر کبی رده علمیت حیننده و صف اصلی پی اعتبار ایدوب لاینصرف ایله دیر اخفش سیبویه * مصنف دیر که بوسوال سیبویه لازم کلز زیرا بو اعتبار دن اجتماع ضدین لازم کلور زیرا او صفت عموم اقتضایدر و علمیت خصوص اما اجر کبیدن علمیت زائل اولغله و صف اصلی پی اعتبار ایلکه بر مانع یوقدر قدر * و جبع الباب باللام او الاضافة بنجر بالکسر * جبع مبتدا الباب مضاف الیه لام عهد ایچون کلور باب غیر منصرف دیمکدر * باللام یعنی لام تعریف دیمکدر با حرف سبب در بنجریه متعلق او الاضافة اللامه معطوفدر بنجر فعل مضارع معلوم فاعلی تحتندہ مستتر عائددر جبعه * بالکسر بنجریه متعلقدر جمله فعلیه متعلقدر بنجر مبتدادر (محصول ترکیب) جبع باب غیر منصرف لام تعریف داخل اولمق سیبویه مجرور اولور کمر له یعنی صورت کمر له لفظا و یا تقدیرا زیرا کسر القاب نادندر انکله منجر اولمازل بلکه صورتیله منجر اولور زیرا غیر منصرفدر

(منجر)

زیاده اوله یعنی اتین حرف لرن دن بریسی اوله اما تایی قبول ایلیه یعنی آخر نه تادا اخل اولیه افعال تفعیل و یفعل تفعیل و افعال امر مخاطب و لاتفعل نهی مخاطب کیلر انک ایچون اجر کبی غیر منصرف اولدی زبرا اولنده فعل زیاده سی کبی زیاده وار و تایی قبول ایلز یعنی اجره دیمزلر اما بملة منصرف اولدی تایی قبول ایلد کیچون زبرا چل یعمل و ناقه بملة دیرلر خدمنده قوی اولان دوه به و مافیه علمیه مؤثره اذانکر صرف لماتین من انما لاتجامع مؤثره الاماهی شرطیه الاعدل و وزن الفعل و هما متضادان فلا یكون الاحدهما فاذا نکر یق بلا سبب او علی سبب واحد ماسم موصول الاسم الذی دیمکدر یاسم موصوف اسم * فیه مقدم خبر علمیه مؤخر مبتدا مؤثره صفت علمیه در وجه صله در و یاصفندر مایه و ما بونزله مبتدا * اذ المعنای شرطی متضمن ظرف زماندر نکر فعل ماضی * مجحول قائم مقام فاعلی تحتنده ضمیر مآئدر مایه فعل شرط و اقعدر صرف اعرابه نکر کبی در جزای شرط و اقعدر و جمله شرطیه خبر مآدر معنای اسم الذی فیه علمیه مؤثره صرف ذلك الاسم وقت تنکیر لام حرف جر و ما موصول و یاموصوف * تین فعل ماضی مبنی للفاعل ظهر دیمکدر و مستتر ضمیری فاعلیدر مایه مآند و جمله صله در و یاصفندر مایه و ماصله سیله و یاصفیله مجرور در لامه جار مجرور یله متعلقدر صرفیه معنای صرف التکره لدلیل اولدلیل الذی ظهر من جهة کذا من حرف بیاندر مایه تینیه متعلقدر ان حرفدر حروف مشبهه بالفعلین وها اسمی مآندر علمیه * لانجامع فعل نفی استقبال ضمیر مستتر فاعلی راجعدر علمیه مؤثره حالدر مذکور ضمیردن یا خود صفت اوله مفعول مقدره یعنی تجامع العلمیه حله مؤثره دیمک صکره موصوف حذف اولندی و صفت برینه اقامت اولندی * الاحرف استثناء و ما موصوله ای السبب الذی یا موصوفه ای سیباهی مبتداء راجعدر علمیه و شرط خبری و فیه جار مجرور یله بره مقدره متعلقدر و شرطه صفتدر یعنی شرط محذوف ثابت فیه و ضمیر مایه مآنددر و مبتدا خبر یله صله در و یاصفندر مایه و ماصله سیله و با صفیله مستنددر و مستثنی منه محذوف چان کیم مؤثره حال اولسه استثناء مفرغدر تقدیری لانجامع العلمیه سیبامن الاسباب حال کونهم مؤثره الاسباب الذی او سیباهی فیه شرط * الاعدل مستثنی دن مستثنی در تقدیری لانجامع غیر مایه شرط فیه الاعدل و وزن الفعل فانها تجامعهما مع انها لیست بشرط فیهما * و وزن الفعل معطوفدر الاعدله و وزن فعله اضافتی عامک خاصه اضافتی در و لانجامع جمله سی الخبراندر و ان اسمیله و خبر یله تأویل مفردده محلا مجروردر من حرف یله و هما مبتدأدر راجعدر عدله و وزن فعله * متضادان خبر مبتدأدر و جمله حالدر عدل و وزن فعلدن تقدیری الاعدل و وزن الفعل فانها تجامعهما و الحال انهما متضادان ای خبر مجتبعین فی اسم واحد * فلا یكون فعل نفی استقبال کان تامدر جواب شرط محذوفدر الاحرف استثناء احدهما فاعلی تقدیری فاذا لم یجتعا فلا یوجد الا احدهما فاذا نکر فاذا صرف کبی دره بقی فعل ماضی معلوم * بلا با حرف جر لا غیر معنانه سبب مجروردر یله جار مجرور یله متعلقدر بقیه او حرف عطف علی سبب معطوفدر بلا سببینه واحد سیبه صفتدر بقی متعلقیه جزای شرطدر شرط جزا سیله جمله مستأنفه (موصول ترکیب) هر اسم غیر منصرف که آند علمیت منع صرفده تأثیر ایدر یعنی منع صرفده شرط اوله هر بار که اول اسم نکره قلنه رب سعاد و قطام کبی اول اسم منصرف قلنور زیر اظاهر اولمشیدی سابقا اسباب منع صرفی بیان ایتمکدن و شرائطی ذکر ایتمکدن که بونلر منع صرفده مؤثر اولدیغی حالده مجتبع اولمازلر الا شرط اولان یرده که تأیث بالتأدر لفظا و معنا و یجدر و ترکیب و الف و نون زیادتاندر ایمدی بونلرک هر بریسی علمیه مشروطدر الاعدل و وزن

خبر مبتدای محذوف مضافدر فعلايه تقدیری وقیل شرطها وجود فعلی جله اسمیه مقول قولدر
 من حرف سبب * ثمه محلا مجرور من حرفیله فعلايه صفت اوادیفنه اشارتدر یاخود شرطده مخالفته
 جار مجرور یله متعلقدر اختلاف به * اوزرینه مقدم اولدی حصر ایچون اختلاف فعل ماضی * مجهول
 فی رجان جار مجرور یله اختلاف نك مفعول مالم بسم فاعلیدردون ظرفیتله منصوبدر مضافدر سکرانه که
 غیر منصرفدر آنکیچون جری ظاهر اولمادی ندمان معطوفدر سکرانه ومنصرفدر آنکیچون جری ظاهر
 اولدی (محصول ترکیب) اسمک آخرنده الف ونون زائدتان اولسه لاسمی صرفدن منع ایدر لر زیر اصحرانک
 ایکی الفنه بکر لر تاه تأیید داخل اولما مقده پس بوالف نون اسمده واقع اولسه ل اول اسمک شرطی
 علم اولمقدر عمران و سلمان و عثمان کبی تاکه ایکی الف تأیید مشابته متحقق اوله زیرا مشابته
 متحقق اولما سده تاه تأیید دخولنه مانع اولماز سعدان و سعدانه و مرجان و مرجانه کبی اما الف ونون
 صفتک آخرنده اولسه مؤنثی فعلايه وزنی اوزره کلمک کرک تا کیم مذکور مشابته متحقق اوله
 بعضیلر دیدیلر مؤنثی فعلی وزنی اوزره کلمک کرک زیرا بویه اولجه فعلايه نك انتفاشی مستزدر
 اما صحیح قول اولدر زیرا وجود فعلی بالذات شرط دکدر * ایمدی صفتده اولان الف ونونک شرطنده
 مخالفت واقع اولدیغی ایچون رجانه نك صرفنده وعدم صرفنده اختلاف ایلدیلر زیرا مؤنثی بودر که
 فعلايه ویافعلی وزنی اوزره کله بلکه خدانک صفت خاصی در غیره اطلاق جاژد کدر * پس انتفاء فعلايه
 شرط ایلین لاینصرف او قور اما وجود فعلی شرط ایلین صرف ایدر زیرا مؤنثی بودر که فعلی وزنی
 اوزره کله * اما سکرانده اختلاف ایلدیلر زیرا مؤنثی سکرانی در سکرانه دکل پس ایکی شرطه یله
 موافقدر که غیر منصرف قلدیلر مصاحب معاضنه اولان ندمانده ده اختلاف ایلدیلر صرف ایلدیلر
 زیرا مؤنثی فعلايه کلور لکن پشیمان معاضنه اولان ندمان غیره منصرفدر بالاتفاق زیرا مؤنثی ندی کلور
 * وزن الفعل شرطه ان یختص به کشر و ضرب او یکون فی اوله زیاده کزیاده غیر قابل لتاء * وزن مبتدأ الفعل
 مضاف الیه شرطه مبتدای ثانی مضافدر وزنه راجع ضمیره * ان یختص تأویل مفردده ان الیه فاعلی تحتده
 ضمیر عائددر وزنه به جار مجرور متعلقدر ان یختص به و ضمیر فعله عائددر ان یختص متعلقه خبر مبتدای
 تائیدر وجه خبره مبتدای اولدر * کشر مبتدای محذوفه خبردر هو مثل شمر دیکدر و ضرب اکا معطوف
 او یکون اعرابی یکدی معطوفدر ان یختص به * فی حرف جر * اوله مجروردر فی حرفیله مضافدر وزن
 فعله راجع ضمیره محلا منصوب مقدم خبریدر یکون نك و زیاده مؤخر اسمیدر کاف حرف جر و زیاده
 مجروردر آنکله مضافدر فعله راجع ضمیره و بوجار و مجرور زیاده به صفتدر یاخود کاف مثل معناسندر
 وینه زیاده به صفتدر غیر منصوبدر مقدر کان نك خبری اولمقی اوزره تقدیری ان یکون الاسم غیر قابل لتاء
 یاخود اوله ضمیرندن حال اوله ای حال کون الاسم غیر قابل لتاء یاخود مرفوع زیاده به صفت اوله قابل مجرور
 در اضافله * لتاء جار مع المجرور قابله متعلقدر * و من ثمه * ای من اجل اشتراط عدم قبول لتاء * امتنع *
 فعل ماضی معلوم * اجز * لفظا مرفوع فاعلیدر * وانصرف * معطوفدر امتنع به * بعمل * لفظا مرفوع
 فاعلیدر انصرف نك (محصول ترکیب) وزن فاعلک منع صرفده ایکی شرطی واریافعله مخصوص وزن کرک که
 اسمده بولتیه الامجدین عربی به منقول بقم و شلم کبی * بقم معروف انا جدر و شلم بقم وزنی اوزره شامده بربک
 اسمیدر و دیر که بیت المقدس شهر نك اسمیدر عمرانی دلنجه یاخود فعل عربیدن اسمه منقول اوله شمر کبی که
 بر فرسه اسم قلدیلر و بندر کبی که بر مایه یعنی صویه آد قویدیلر و ضرب بناه مفعول صیغه سی اوزره بر جله نام
 ایلدیلر و تفعل و تفاعل و افتعل و انفعل و استفعل بوقیلدندر یاخود اولنده فاعلک زیاده سی کبی

(زیاده)

بویله در که سر او بل مفرد در سرواله معناسنه نه جعدر ونه منقولدر جعدن بووزن خود منع الخز
 الابونکله وجه جواب بودر کیم یا حکما جعدر وزنداشلرینه حل ایلکله یا خود تقدیرا فرض ایلکله که
 جمع سرواله در مفرد معناسنده استعمال ایلدیلر یعنی سرواله معناسنه ایدی بولفظ صرف اولدیغی
 وقت حال بوکه استعمالده صرف اولماق اکثردر* پس کیمی دیدیکه بجعدر که عربده وزنداشلرینه حل
 او انوب صرف اولمادی یعنی دنانیر و قنادیل کبی* وکی دیدی عربدر تقدیرا سرواله نیک جعیدر یعنی
 فرض ایلدیلر که سرواله نیک جمعی اوله* ایمدی بو اختلاف غیر منصرف اولدیغی تقدیر جعدر* اما
 منصرف اولدوقده اشکال فالماز که مفرد میدر جمع میدر و تحقیق میدر بوقسه تقدیریمی* و اما جوار کبی
 اسمی یعنی مقوصلر که آخری یا ویا و او اولوب ماقبلی مکسور اوله و فواعل وزنی اوزره اوله یائی
 جوار کبی و وای دواعی کبی رفع و جر حالتنده قاض کبدر صورتده یا خود اعلال ایله یا حذف
 اولده و آندن تنوین عرض ایلده نحو جاهتنی جوار و مررت بجوار* و اما نصب حالتنده یا متحرک
 و مفتوح در نحو رأیت جوار کبی پس حالت نصبنده اشکال بوقدر زیرا اسم غیر منصرفدر جمعیت و صیغه
 منتهی الجموعله و اما رفع و جری اصلی جوار کبی و جوار کبی در تنوینله زیر اهر اسمک اصلی انصرافدر
 معرب اولدیغی تقدیر جعدر پس یا اوزره ضمه ثقیل حذف اولندی اجتماع ساکنین اولدی یادن و تنویندن
 یایی حذف ایدوب و تنوینی ماقبلنه و یردک جوار و دواع اولدی بونک اعلالنده دخی و جوه وار
 لیکن کثرت سودادن اعراض ایلدک* ترکیب شرطه العلییه وان لایکون باضافه و لا اسناد مثلا بعلبک*
 ترکیب مبتدا شرطه مبتدای ثانی مضافدر ترکیبه راجع ضمیره* العلییه خبر مبتدای ثانیدر مبتدای
 ثانی خبریله خبر مبتدای اولدر* وان لایکون اعرابی سابق کبی درواسمی ترکیبه راجع ضمیردر* باضافه
 جار مجرور یله اعرابدن محلا منصوب خبریدر بوفصل اسمیله و خبریله تاویل مفردده ان ایله اعرابدن محلا
 مرفوع معطوفدر العلییه و لا اسناد ده باضافته مثل خبر مبتدای محذوفدر بعلبک مضاف (محصول
 ترکیب) ترکیب باب غیر منصرفده ایکی کلمه بی یا زیاده بی بر کله فلقدر بر جزوی حرف اولمافله ایدمی شرطی
 علم اولمقدر تا کیم علم اولمافله مصون اوله زوالدن ترکیب لازم اولمق ایچون و یا سبب ثانی ثابت اولمق ایچون
 دخی ترکیب اضافی ده اولماق کرک زبر ترکیب اضافی غیر منصرفی منصرف و یا منصرف حکمنده قبلور پس
 منع صرفده نیجه تاثیر ایدر ترکیب اسنادیده اولماق کرک زبر ترکیب اسنادی یایی موجبدر ایدمی اعرابک
 ملزومی اولان منع صرفی نیجه موجب اولور که بناء اعرابه منافیدر حاصلی اعراب و باضافتدر بر برده جمع
 اولر مثال بعلبکدر که شام قصبه لرندن بر قصبه نیک اسمیدر مرکبدر بعلدن که اسم ضمندر و بکدن صاحبک
 آدیدر که ایکیسی بر اسم قلندیلر که ارالنده نسبت اضافت و اسناد بوقدر* الالف والنون ان کانا فی اسم
 فشرطه العلییه کهمران اوصفة قاتفاء فعلانة و قیل وجود فعلی و من ثمه اختلاف فی رحمان دون سکران
 و ندمان* الالف مبتدای النون معطوفدر آکه ان حرف شرط کانا فعل ماضی در افعال ناقصه دن واسمی ضمیر بارز
 مآذدر الف و نونه فی اسم جار مجرور یله اعرابدن محلا منصوب خبر کانا در* فشرطه مبتدا مضافدر
 اسم راجع ضمیره العلییه خبری و بوجه جزای شرط واقعدر و جله شرطیه خبر مبتدای کهمران
 کاف مثل معناسنه مضافدر عمراه جار مع المجرور محلا مرفوع خبر مبتدای محذوفدر یعنی هو مثل عمران
 اوصفة محلی اسم معطوفدر* قاتفاء خبر مبتدای محذوفدر* فعلانة مضاف الیه و جله جواب شرط
 مقدردر تقدیری الالف والنون ان کانا فی صفة فشرطها انتفاء فعلانة* قبل فعل ماضی* مجهول و وجود

ضمیر مآئدر سر او بله هو ضمیر فائب محلا مرفوع مبتدا مآئدر سر او بل غیر منصرفه * الا کثر خبر مبتدا و بوجه حاله مترضه در شرط و جزا اورته سنه که فقد قبل در فاحرف رابط جزادر قد حرف تقریب قبل فعل ماضی مجهول جزای شرط و جمله شرطیه خبر مبتدادر * انجمی مبتدای محذوفه خبردر اعنی هو انجمی و جمله اسمیه هذا القول تاویلنده قائم مقام فاعلیدر حل فعل ماضی مجهول ضمیر مستکن تحتندہ مفعول مالم بسم فاعلیدر سر او بله مآئد و جمله صفت انجمی در یاخوده مبتدای محذوفه خبر بعد الخبردر علی حرف جر جمله متعلق * موازنه مجروردر علی ابله و مضافدر سر او بله راجع ضمیره و او حرف عطف * و قبل عربی قبل انجمی کبیدر امر ابده * جمع خبر بعد الخبردر سر او بله لفظانه مضاف تقدیر امصدردر ای قبل به اعنی قبل هذا القول تقدیر و فرضی یاخود علتدر ای قبل هو جمع افروض ذلك یاخود عاملی محذوفدر مصدردر ای قدر تقدیر او فرضا یاخود مفعول اعنی در تقدیری اعنی تقدیرا دیکدر بعض و جوهه دخی تحملی وارددر لیکن کثرت سواددن اعراض ایلدک * و اذا ظرف زمان معنای شرطی متضمنه صرف فعل ماضی مجهول فعل شرط قائم مقام فاعل تحتندہ ضمیر مآئدر سر او بله * فلا فاحرف رابط جوابدر و لا نافیہ جنسیه در * اشکال فتح اوزره مبنی اسمی و خبری محذوفدر تقدیری لا اشکال فی صرفه و جمله جزای شرطدر انکیچون اولنه فا داخل اولدی و نحو مبتدا جوار مضاف الیه رفعا و جرا مفعول مناسبه مقدر کانک خبریدر کقاض خبر مبتدادر معنای جوار کبیلر قچان مرفوع و مجرور اولسه قاض کبیدر لام الفعلک حذفندہ و توبین و یرمده و محتملدر که ظرفیتله منصوب اوله و نحو جوار فی حال الجر و الرفع کقاض (محصول ترکیب) ایکی سبک مقامه قائم اولان جمع شرطی صیغه منتهای جوع و زنی اوزره او مقدر که اولی مفتوح و او چنجیمی الف جمع و الفدن صکره ایکی حرف یا اوج حرف اورته حرفی ساکن و یا حرف مشدد اکا لیب کی که اکابک جمعیدر و انا هم کی که انعامک جمعیدر بونلر ایکبشر کره جمع اولاندر اما بر کره جمع اولان مساجد و مصابیح کی در بوندن مراد وزن عروضیدر تصریفی دکل بو اولدر که بردخی تکسیرله جمع اولماز اما تصحیله جمع اولور نه که حدیث شریفده واقع اولمش انتن صواحبات یوسف بغیرهه مراد هادن مفردله جنسی فرق ایچون کلن حرفدر رومی ابله روم کی و عمره ابله عمر کی زیرا تاوقفده هایه قلب اولور ابدی قابله اولسه مفردلر و زنی اوزره اولور فرازته و صیاقله کی که کراهیه و طواعیه و زنی اوزره اولور * کساجد الفدن صکره ایکی حرف اولدیغه مثالدره و مصابیح الفدن صکره اوج حرف اولوب اورته سی ساکن اولدیغه مثالدر * اما فرازته و ملائکه و صیاقله کبیلر منصرفدر زیرا جمعک شرط تأثیری هاسببیله فوت اولدی * و حضاجر علمالاضبع جواب سؤال مقدردر تقریر سؤال بویه در که حضاجر سرطلان جنسنه عملدر اما آزه و چوغه شاملدر ارسلان جنسنه اسامه دیدکری کی پس بونده جمعیت بولتماز صیغه منتهای جوع خود اسباب منع صرفدن دکلدر بلکه جمعیت شرطدر بویه اولنجه منصرف اولوق کرک ایدی لیکن غیر منصرفدر تقریر جواب بویه در کیم حضاجر ضبعه علم اولدیغی حینده غیر منصرفدر بالفعل جمع اولدیغیچون دکل بلکه جمعیت اصلیه ایچون زیرا جعدن مقولدر مفردی خضجر کلور عظیم البطن مناسبه ابدی منع صرفده معتبر جمعیت اصلیه در صحاح جوهریده دیمشکه تعریفده و تنکیده غیر منصرفدر زیرا جمع بنیه سی اوزره اسم واحددر * و سر او بله اذا لم بصرف جواب سؤال مقدردر تقریر سؤال

(بویه)

شرطی افت عجمی ده حراب دینندن غیرى دبلده علم اولمقدر حقیقه ابراهیم کبی باحکما
 قالون کبی که روم دیننده اسم جنس ایدی ابی دیمکدر صکره نافع قرائتی روایت ایلینه نک برینه
 دیدیلر مکر برکون اثنای کلامده قالون دیمش سؤال الملشملر قالون ندر دیو دیمش که رومجه ابی
 دیمکدر بوسه بیلله آدی قالون دیمشملر ایدی بورومجه آدی دکل ایدی بلکه عیسی ایدی اما بوبله
 دیدیکچون قالون دیدیلر ایدی بو حکما علمدر زیرا عرب تصرقدن اول علم اولدی پس
 عجمده علمت شرط اولدی تا کیم انده کندی لغتلی کبی تصرغ الطیلر الف ولام واضافت
 ادخال ایلک وغیرسی کبی بوبله اولجه عجمک ضعیف اولوب منع صرفه سبب اولماز* پس
 عجمده شرط اول علم اولمقدر کندی دیلارنده باحقیقه و باحکما* و شرط ثانی ایکی امرک
 بریدر یا تحرک الاوسط و یا اوج حرفدن زیاده اولمقدر تا کیم خفت ایکی سبک برینه معارض
 اولیه* پس نوح مصنف قنده منصرفدر زیرا ساکن الاوسطدر و شترکه دیار بکرده برقلعه اسمیدر
 صرفدن ممنوعدر زیرا متحرک الاوسط در و ابراهیم زیاده علی الثلاثه در پس صرفی ممنوعدر
 معلوم اوله که جمیع انبیا تک و ملکرک امامیسی لاینصرفدر الا الی کیمسه تک ته که یورمشلر
 قطعده هرکه هست از پیران و ملک* هست لاینصرف مکرشش کسن* صالح و هود و لوط و یاز
 شعیب* باز نوح و محمد آمد و بس* الجمع شرطه صیغه منتهی الجموع بغیر هاء کساجده و مصابیح
 و اما نحو فزانة فنصرف و حضاجر علما للضبع غیر منصرف لانه منقول عن الجمع* و سراویل
 اذا لم بصرف وهو الاكثر فقد قبل اجمعی حل علی موازنه و قبل عربی جمع سروالہ تقدیرا
 و اذا صرف فلاشکال* و نحو جوار رفعا و جرا کقاضی* الجمع مبتدا شرطه مبتدای ثانی مضافدر
 جمعده راجع ضمیر صیغه خبر مبتدای ثانی دروجه خبر مبتدای اولدر منتهی مضاف الیه و مضافدر جموعه
 مصدرک فاعلنه اضافتیه* بغیر هاء جار مجرور یله متعاقدر مقدر منتهی الجموعک صفتیه تقدیری
 شرطه صیغه منتهی الجموع الثابته بغیر هاء* منتهی الجموع صفتیه خبر مبتدای ثانی دروجه خبر مبتدای
 اولدر* کساجده جار مع المجرور یا مضافه مضاف الیه اگر کاف مثل معناسنه تقدیر اولسه یا محلا
 مرفوع خبر مبتدای محذوفدر هو دیمکدر یعنی الجمع کساجده و مصابیح کا معطوفدر* و اما او
 حرف ابتدا امامعناى شرطی متضمندر فزانة مبتدا فنصرف خبری و بوجه جواب اماندر
 انکیچون فا داخل اولدی جوابنه لکن فانک حق صدر جمله واقعه اولمقدر لیکن بونده مؤخر
 اولدی شرط و جزا حرفی متوالی اولسون دیو تقدیری مهمما یکن من شیء فزانة منصرف دیمکدر
 منصرفده تا کلدی لفظی مراد اولدیغی ایچون لفظ فزانة دیمکدر و حضاجر مبتدا علما حالدر غیر منصرف
 ضمیرندن تقدیری علم نایبة للضبع یا خود علما لفظنه کوره لاینصرف حال کونه علما للضبع بعض نسخهده علم
 واقع اولمقدر رفله خبر مبتدای* و للضبع علمه صفتدر تقدیری علم ثابت للضبع یا خود علما لفظنه متعلقدر
 حال اولدیغی تقدیرجه علما للضبع دیمکدر* غیر خبر بعد الخبردر منصرفه مضاف لام حرف جر ان
 حرفدر حروف مشبهه بالفعلدن ضمیر محلا منصوب اسمی مآذدر حضاجر منقول خبریدر* عن الجمع
 جار مجرور یله متوله متعلقدر وان اسمیه و خبر یله مجروردر لامه تاویل مفردده تقدیری غیر
 منصرفدر جمعدن نقل اولدیغی ایچون و سراویل مبتدا اذا کلمه شرط ظرف زمانچون عاملی
 جوابیدر ولم حرف جزم و بصرف مضارع مجهول لم ایله مجزوم فعل شرط تخننده قائم مقام فاعلی

سمى نك و ضمير تأنيث معنوي به راجع مدر * مذكر قائم مقام فاعل بدر سمي نك فشرطه مبتدا مضافدر
 تأنيث معنوي به راجع ضميره * الزيادة خبر مبتدادر و بوجله اسميه جزاي شرطدر آنك ايچون اولنه
 فا داخل اولدي * فقدم منصرف مبتدا و خبر شرط محذوفه جزا واقع اولشدر تقديري فاذا عرفت
 هذا فقدم كذا و عقرب ممنوع مبتدا و خبر معطوفدر فقدم منصرفه (محصول تركيب) تأنيث
 لفظي كه تايله اوله يعني الفله اوليه آنك مانع صرف اولده شرطی علم اولقدر يعني اول اسم مؤنث
 علم اولقي كرك كائشه و فاطمه كي تأنيث معنوي ده ده شرط علم اولقدر يعني ايكي سنده ده منع صرفده
 شرط علم اولقدر الابوقدر فرق وار در كه تأنيث بالتاده عليت منع صرفده و جوبنك شرطيدر اما
 تأنيث معنويده جوازبنك شرطيدر * اما تأنيث معنوي نك منع صرفده تأثير ايلك و جوبنك شرطی
 اوج فسنه نك برسيدير * اولكيسي كلمه نك حرفی اوجدن زياده اولقدر زينب كي * ايكيجهيمي حرف
 اوسط متحرك اولقدر سقر كي * اوجنجيسي عجه اولقدر يعني لفظ عجم اولقدر حاصلی عربدن خبری
 ديبلده اولقدر * پس هندكي تأنيث معنويك صرفي جائزدر زيرا و جوبنك شرطی بولندي عدم
 صرفيده جائزدر ايكي سبب بولنديغي ايچون يعني تأنيث و علم * اما زينب كي تأنيث معنوي زياده ايله
 بولنديغيچون عدم صرفي واجيدر و سقرده تحرك اوسطله تأنيث معنوي و ماه و جورده عجه ايله
 تأنيث معنوي بولرك هر بريسي لاينصرفدر زيرا و جوبنك شرطی بولندي * اما اگر تأنيث معنوي يي
 بر مذكره اسم ايلسه لر پس شرطی اول اسمك اوج حرفدن زياده اولقدر * ايمدی قدم كي كه تأنيث
 معنويدر بر رجه آني علم ايلسه لر منصرف اولور زيرا مذكره اسم اولقله مؤنثك اعتبار اولتمز پس
 يالكر عليتله غير منصرف اولماز * اما عقرب كه تأنيث معنويدر مذكره اسم ايلسه لر صرفدن ممنوع اولور
 زيرا اوج حرفدن زاندر ايمدی شرط بولندي مشروط دخی * المعرفة شرطها ان تكون عليه *
 المعرفة مبتدا شرطها مبتدای ثاني مضافدر المعرفة راجع ضميره ان حرف ناصب تكون فعل
 مضارع افعال ناقصه دن منصوبدر ان حرفيله اسمي تحتنده مستقر راجعدر المعرفة عليه خبر تكوندر
 و تكون اسم و خبريله خبر مبتدای ثانيدر مبتدای ثاني خبريله جمله اسميه خبر مبتدای اولدر كه جمله
 ابتدائيةدر (محصول تركيب) مانع صرفك در دنجيسي معرفدر يعني تعريفدر زيرا منع صرفه
 سبب اولان تعريفدر ذات معرفه دكلدر پس منع صرفده تأثير نك شرطی علم اولقدر زيرا معارف
 بشدر مضمرات و مبهمات و معرف باللام و بالاضافة و علمدر مضمرات و مبهمات مبنا تدنر غير
 منصرف خود معرباندر لامه و اضافتله تعريف اولان خود غير منصرفي منصرف قلور پس
 قائمدي الاتعريف علمي حاصلی مانع صرف اولان تعريف علمدر * العجمة شرطها ان تكون عليه في العجمة
 و تحرك الاوسط اوزيادة على الثلاثة فتوح منصرف و شتر و ابراهيم ممنوع * العجمة مبتدا شرطها مبتدای
 ثاني مضافدر عجه به راجع اولان ضميره * ان تكون عليه اعرابي سابق اولدي في العجمة جار مجرور به
 عليه نه صفتدر اي عليه نامة في اللغة العجمة * و تحرك معطوفدر عليه مضافدر الاوسطه اوزيادة
 معطوفدر تحركه * على الثلاثة جار مجرور به متعلقدر زياده به جمله فعليه خبر مبتدای ثانيدر و جمله اسميه
 خبر مبتدای اولدر و بوجله سابق جمله لر كي در فتوح منصرف فقدم منصرف كيدير و شتر مبتدا و ابراهيم
 اكا معطوف ممنوع خبر مبتدادر كل واحد منهما تقدیرنده (محصول تركيب) عجه كلمه نك اوضاع عربك غير نك
 اولقدر يعني عربك و صفي اوليه هر نه ديبلدن اولور سه اولسون ايمدی عجه نك منع صرفده تأثير نك

(شرطي)

اسود و ارقام حال کونهما صفتین للحمية و ادهم معطوف بر ارقمیه . لاقبالحمية کیدر اعرابده و ضعف فعل ماضی معلوم معطوف در صرف یه منع لفظا مرفوع فاعلیدر ضعف نك افعی تقدیرا مجرور مضاف الیهی در منعك و الحمية اولکی کی در اعرابده . واجدل افعی به معطوف قدر و لاصقر للحمية کی در واخیل معطوف در اجندله و لاطار سابقدر کیدر (محصول ترکیب) صرفی مانع اولان و صفك شرطی اصلی اولمقدر یعنی اصل وضعده و لمتقدر پس وصف اصلی به غلبه اسمیه ضرر ایلز یعنی سببیت منع صرفدن کلمه بی اخراج ایلز اجر و اصغر و ایض کی حاصلی نه و صفت اصلی به اسمیه عارضه ضرر و بر و نه اسمیت اصلی به و صفت عارضه ضرر و بر بلکه و صف اصلی البتہ منع ایذر و عارضی منع یلز البتہ و صفت اصلی شرط اولوب غلبه اسمیه ضرر و بر مدیکچون اربع اسمی منصرف اولدی مرتب بنسوة اربع ترکیبده زیرا اصل وضعده عدد معینک اسمیدر صکره استعمال و صفت عارض اولشدر غلبه اسمیت و صف اصلی به ضرر و بر مدیکچون اسود و ارقم و ادهم منصرف اولمادیلر زیرا اسود اصل وضعده هر سیاهه صفتدر صکره قره یلانده استعمال ایلدیلر * و ارقم اصلنده هر الابه وضع اولندی صکره آقی قرالی یلانده استعمال ایلدیلر * و ادهم اصلنده هر سیاهه وضع اولندی صکره قره دموردن بوقاغیده استعمال ایلدیلر * ایدی بونلر اسمیت غلبه سیله عدم صرفدن چقمزلر بلکه بنه غیر منصرفدر و صف اصلی و وزن فءلاه ته که اسمیدن اول بویه ایدی عدم انصرفده و صف اصلی شرط اولدیغیچون یلانہ اسم اولان افعایی و چافر طوغانه اسم اولان اجدلی و الاجه قرغه اسم اولان اخیلی صرفدن منع ایدهنک منعی منع اولدی زیرا بونلرک و صف اصلینده جزم یوقدر * اما غیر منصرف ایدن دیرکه افعی فعوندنیز که بر امزاق معناسنه و اجدل جدلندنیز که قوت معناسندر و اخیل خیلانندنیز که تحیل معنا سنه در زیرا بو طیر غایتله و هامدر سائر طبور کی دکل حرب بونلکه تشام ایذر یعنی بر امز فال ایذر * التأنیت بالتاء شرطه العلمیه و المعنوی كذلك و شرط تحتم تأثیره الزیاده علی الثلاثة و تحمک الاوسط او العجمه فهندیجوز صرفه و زینب و سقر و ماه و جور تمتع * فان سمی به مذکر شرطه الزیاده فقدم منصرف و عقرب تمتع * التأنیت لفظا مرفوع مبتدا بالتاء جار مع المجرور اعرابدن محلا مرفوع صفتی تقدیری التأنیت اللتصق بالتاء شرطه مبتدای ثانی مضافدر تأنیته راجع ضمیره العلمیه لفظا مرفوع خبر مبتدای ثانی در وجه خبر مبتدای اولدر و بوجه نك اعرابدن محلی بوق جمله ابتدایه دره و المعنوی مبتدای محذوفه صفتدر تقدیری و التأنیت المعنوی كذلك محلا مرفوع خبریدر اشارت تأنیث بالتاء در و تشبیه اشراط علمیتده دره و شرط لفظا مرفوع مبتدا مضافدر تحتمه تحتمه تأثیره تأثیرده تأنیث معنوی به راجع ضمیره تحتمه تفعل بایندن مصدر در و جوب معناسنده در الزیاده خبر مبتدادر علی الثلاثة الزیاده به متعلقدر او حرف عطف تحمک معطوفدر الزیاده به مضافدر الاوسط او العجمه اکامعطوف فهندی مبتدا یجوز فعل مضارع معلوم و صرف فاعلی مضافدر هنده راجع ضمیره و جمله خبر مبتدادر و بوجه اسمیه جزاء شرط مقدر در تقدیری و اذا کان كذلك فهندیجوز صرفه هنده راجع ضمیری مذکر ایراد ایلدی تأنیث معنوی ایکن لفظه کوره که علامت تأنیث یوقدر یا خود لفظ هنددیمکدر و زینب مبتدا و سقر و ماه و جور معطوف در زینبه تمتع خبر مبتدا تقدیری تمتع کل واحد منها یا خود هر برینه بر تمتع تقدیر اولنه فندبره فان حرف شرط * سمی ماضی مجهول فعل شرط به جار و مجرور مفعول به غیر صریحیدر

جمع جمعاء مؤنث اجمع در و کتف و بضع و ساع و بطن کبی در ایدمی جمع معدولدر جمع دن یا جاعی دن
جمعوا و اتدن زیرا جمع جمعاء در و جمعاء ا کر صفت ایسه حتی فعل و زنی اوزره جمع اولمقدر
جره و جرماء اسم اولورسه حتی فعالی و فعلاوات و زنی اوزره جمع اولمقدر صحراء صحاری
و صحراوات و زنی اوزره جمع اولدیغی کبی * پس وقتا که فعل و زنی اوزره جمع اولدیسه معلوم
اولدیکه ذکر اولناک بر بستدن معدول اولمقدر بود کر اولناک تحقیقا معدول اولاندر * اما تقدیرا
معدول اولان عمرو زفر و زحل کبی در بونلر غیر منصرف بولندیلر حالبوکه بونلردن سبب ظاهر
بولندی علمیدن غیر ی پس عدل اعتبار ایلدیلر عدل ایسه بر معدول عنه اقتضا بونلرده ایسه وجودنه
بر دلیل بولندی منع صرفدن غیر ی پس هر برینه بر معدول عنه تقدیر ایلدیلر عمره عامر و زفره
زافر و زحله زاحل کبی * باب قطام دن مراد فعال و زنی اوزره اعیان مؤنث علمیدر که آخری راه
اولیه امدی اکثر بنی تمیم بونک کیلرده عدل اعتبار ایلدی رای اولان اعلام مؤنثه جل ایللمکیچون
حضار و طهار کبی ایدمی بونک کیلر مبنیدر حالبوکه بونلرده ایکی سبیدن غیر ی بوقدر ایکی سبب
ایسه بنایی موجب دکلدر پس بونلرده عدل تقدیر ایلدیلر سبب بنا حاصل اولتی ایچون ایدمی
وقتا کیم رای فعلی ده سبب بنا ایچون عدل اعتبار اولدیسه اول وزن اوزره اولان معرب غیر
منصرفده اعتبار اولدی نظائرینه جل ایللمکیچون عدله احتیاج یوق ایکن زیرا منع صرفه
ایکی سبب حاصلدر که تأیید و علمیدر ایدمی باب قطامده عدل اعتبار ایلک نظائرینه جل ایچوندر
یوخسه سبب منع صرف حاصل در بالفعل بلا عدل انکیچون بعضیلر دیدیلر که باب قطام ذکر ی بومحله
مناسب دکل زیرا کلام سبب منع صرف ایچون عدل تقدیر ایلده در نظائرینه جل ایچون دکل
مصنفرجه الله فی تمیم دیدی زیرا حجازیلر بونک کیلری مبنی فلورلر پس بزم بختمه داخل دکل اکثر بنی
تمیم دیدک زیرا اقلی رای فعلی وزن اوزره اولنلری مبنی قزلر بلکه غیر منصرف فلورلر ایدمی
سبب بنا ایچون انلرده عدل تقدیر ایدوب ماعداسنی انلره جل ایلکه احتیاج بوقدر الوصف
شرطه ان یکون فی الاصل فلا تضربه القلبیه فلذکذا صرف مررت بنسوة اربع و امتنع اسود و ارقم
للحیة و ادهم للقیید و ضعف منع افعی للحمیة و اجدل للصر و اخیل للطائر * الوصف لهظام رفوع
مبتداء شرطه مبتدای ثانی مضافدر وصفه راجع ضمیره ان حرف نصب یکون فعل مضارع افعال
ناقصه دن منصوبدر ان حرفیله تمخنده ضمیر مائدرو وصفه فی الاصل خبر یکون در یو فعل اسمیله
و خبریله خبر مبتدای ثانیدر و بو خبریله خبر مبتدای اولدر و بو جمله نک اعرابدن محلی یوق جمله
ابتدایه در فاحرف جواب شرط یعنی جوابی شرطه ربط ایدر لاتضربه فعل نفی استقبالها مفعولی
راجعدر وصفه القلبیه لهظام رفوع فاعلیدر فعلک فاحرف رابط جزاء لام حرف جر ذلک اسم اشارتدر
ایکی شیئه مذکور تا و یلیله بریسی اصلده اولمقدر و بریسی غلبه اسمیه ضرر و بر ما مکدر یا خود شرطه
ان یکون فی الاصل به اشارت اوله پس جار مجرور یله صرفه متعلقدر اوزرینه مقدم اولدی
اهتمام و حصر ایچون صرف فعل ماضی مجهول مررت فعل و فاعل و بنسوة مفعول به غیر
صریحی اربع لفظا مجرور صفتیدر بنسوة نک و جمله قائم مقام فاعلیدر صرف نک اصل ترکیب صرف
اربع فی مررت بنسوة اربع در و او حرف عطف امتنع فعل ماضی معلوم معطوفدر صرفه به اسود
لهظام رفوع فاعلیدر امتنع نک و ارقم اسوده معطوف للحمیة جار مع المجرور متعلقدر محذوفه تقدیری امتنع

(اسود)

فاعلی مانند در مایه * مقامها منصوب در ظرفیتله و علتینیه راجع ضمیره مضاف و جله صلهدر و یا صفتدر
 مایه و ما صلهدر مایه و یا صفتیه اعرابدن محلامر فوع مبتداء الجمع لفظا مرفوع خبر مبتدادر * الف التانیث
 الجمعه معطوفدر اصلی الفان ابدی اضافتیه نون دوشدی پس التقاء ساکنین اولدی تنبیه الفیه
 لام تعریفدن زیرا همزه وصلیه ماقط اولور تنبیه الفیده التقاء ساکنین ایچون پس الف التانیث قاور
 مراد الف حیلی و جراهدر (محصول ترکیب) شول بر علت طوقزلتند که ایکی علت مقامنه قائم قائم اولور
 ایکی علتدر که هر برنده تکرار بولنور * بریسی منتهای جوعه و اصل و بالغ اولان جمعدر زیر المده جمعیت
 مکرر اولور یا حقیقتیه ا کالیب و اساور و اناعیم کی یا خود حکم و تقدیر له منتهای جوع مرتبه سنه و اصل
 اوله یعنی عدد حروف و حرکات و سکناتده و اصل اوله اما حقیقه تکرار جمعیت یوق مساجد
 و مصابیح کی * ایکنجیسی الف مقصوره مایله و یا الف بمدوده مایله اولان اسمدر حیلی و جراه کی زیرا بوالفک
 هر بریسی ایکی علت مقامنه قائم اولور بریسی تانیث بریسیده لزوم تانیثدر یعنی بونلر بولندلری اسم
 تانیث لازمدر که اندن مفارق اولماز بالوضع حیلی دیر لر حیل دیمزلر و جراه دیر لر جردیمزلر پس اسم لازم
 اولملری تانیث آخره منزله سنده قلندی اعدی بونک کیلدره تانیث مکرر اولدی کویا که هر برنده ایکی علت
 موجوددر * فالعدل خروج عن صیغته الاصلیه تحقیقا کثلث و مثلث و آخر و جمع او تقدیرا
 کهر و باب قطام فی تمیم * فالعدل لفظا مرفوع مبتداء و فاحرف تفسیر مذکور اولان علتدری تفسیر
 ایدر خروج لفظا مرفوع خبر مبتداء مضاف اولمشدر اسم راجع ضمیره و عن حرف جر متعلقدر
 خروج صیغه مجروردر عن مایله و مضافدر اسم راجع ضمیره * الاصلیه لفظا مجرور صفة صیغهدر
 تحقیقا مصدر محذوفه صفتدر مفعول معنانه خروج محققا دیمکدر و یا خود مفعول مطلقدر عاملی
 محذوفدر یعنی حقیق تحقیقا یا تمیزدر خروج اسم راجع ضمیره اضافتندن یعنی طیه ابا کی کاف
 حرف جر و یا مثل معنانه اسمدر محلامر فوع خبر مبتدای محذوفدر یعنی هو مثل ثلث یا خود هو کخروج ثلث
 یا خود مصدر محذوفه صفت نایهدر یعنی خروج محققا کائنا کخروج ثلث * و مثلث معطوفدر ثلث به
 و آخر و جمع بونلرده معطوفلردر ما قبله * او حرف عطف تحقیقانه معطوفدر کهر اعرابه کثلث
 کی در و باب معطوفدر کهره مضافدر قطام به * فی تمیم جار مع المجرور اعرابدن محلامر فوع خبر
 مبتدای محذوفدر تقدیری هو فی لفه بنی تمیم (محصول ترکیب) عدل اسمک چقما سیدر صیغه
 اصلیهدن بر غیر صیغه به عدل بونده فعل مجهولک مصدریدر یعنی عدل عدلا ای کون الاسم
 معدولا انکچون تفسیرنده خروج دیدی اخراج دیدی یعنی اسمک ماده سی و یا معنای چقما سیدر صیغه
 اصلیهدن صیغه آخریه یعنی بر صورتدن چقما سیدر که اصل و قاعده اقتضا ایدر و بواسمک اول صورت
 اوزره اولسنی یا تحقیقا صیغه اصلیهدن چقما سیدر ثلث و مثلث و رباع و مربع بونک کی در احاد و موحد
 و ثناء و مثنی بعضیلر دیدیلر عشار و معشر و ارنجه و بوقیاس اوزرهدر بونک هر بریسی بر اصلدن
 معدولدر زیرا هر برینک معنانه تکرار و ارا مال فظنده و صیغه سنده یوق مثلث ثلثه و رباع اربعة
 اربعةدن قس و آخر معدولدر الاخر دن یا آخر من دن جاعت معنانه زیرا اسم تفضیلدر اسم تفضیل
 خود اوج وجهه مستعملدر یا اضافتله و یا لامه و یا من حرفیه اضافت خود تنوین و یا بنا و یا کندی کی به
 بر اضافت اقتضا ایدر حینتد تنوینه مثال و قبل بنایه مثال و تیم عدی کندی کی به اضافت مثال اخرده
 ایسه بونلرک بریسی یوق پس تعیین اولدیکه صکره کی ایکی نک بریسندن معدول اولمشدر و جمع

ووجه خبر مبتدأ در که حکمه در و لاتون اعرابده لا کسر کیدر و اکامعطو فدر (محصول ترکیب)
 غیر منصرف حکمی وانک اوزرینه مترتب اولان اثری و خاصه سی ایکی علتی مشتمل اولدیفی جهتدن
 ویا برینی که ایکسینک مقامنه قائم اولور آنده کسر و تونین اولیه کسری تقدیمده اشارت وارد که
 قنده منعی قصدیدر تبعی دکلدن بعضیلر دیدیکی کی لاینصرفک خاصه سی جروتونین داخل اولما مقدر
 زیرا بوطقوز علت که ذکر اولدی هربری برنسنه نک فرعیدر مثلا عدل معدول عنک فرعیدر وصف
 موصوفک فرعیدر تأیثتد کبرک فرعیدر زیرا اول عالم در سن صکره عالمه تعریف تنکیرک فرعیدر زیرا
 اول رجل دیر سن صکره الرجل * بحجه کلام عربده عربینک فرعیدر زیرا هر دبلده اصل غیری دبل
 اکافر سماقدره جمع واحدک فرعیدر ترکیب افرادک فرعیدر الفونون زیادنان مزید علیک فرعیدر
 وزن فعل وزن اسمک فرعیدر زیرا هر نوعده اصل اکا غیر نوعه مخصوص اولان وزن فرشما مقدر
 پس قریشان وزن قریشلانه نسبت فرج اولور پس هرگاه که براسمه بوعلتلردن ایکی علت جمع اوله
 ویا بر علت ایکی علتک برینی طوته آنده ایکی فرعیت بولنور ایدمی بوطریقله فعله مشابه اولور که
 آنده اتهمه نسبت ایکی فرعیت بولنور بریمی اشتقاق جهندن که فعل مشتق در مصدر دن که اسمدر
 بریسیده افاده جهندندر که فعل افاده ده اسمه محتاجدر اما اسم آندن مستغنیدر پس چونکه اسم بویکی
 فرعیتله فعله مشابه اولدی آندن ایکی نسنه بی منع ایلدیلر که فعلده بوقدر بریمی کسره و بریمی
 تونیندر کسره دیدک جردیدک زیرا که غیر منصرفده جروار نهایی بوکیم تابع نصبدر مررت باحد کی
 جمع مؤنث سالم و جمع مذکر سالم بونک عکسنجه در که انلرده نصب تابع جردر * و یجوز صرفه
 للضرورة اولتناسب مثل سلاسله و اغلالا * و یجوز فعل مضارع معلوم یعنی بصحح ولا یتنعم دیدکدر
 تا کیم ضروریه و غیر ضروریه به شامل اوله * صرفه لفظا مرفوع فاعلیدر غیر منصرفه راجع ضمیره
 مضاف للضرورة جار و مجرور یجوزیه متعلقدر * او حرف عطف للتناسب للضرورة معطوف
 مثل خبر مبتدای محذوفدر تقدیری الصرف للتناسب مثل سلاسله مضاف الیه و اغلالا اکامعطوف
 بونلر مثلک اضافیله مجرور اولدیلر زیرا منقول اولان ترکییدن حکایت طریقله واقع اولمشدر در
 (محصول ترکیب) یجوزک معناسنی بصحح ولا یتنعم دیدک زیرا یجوزدن ایکی صورتده یله صرفک
 وعدم صرفک جوازی ویرلیکن بویله دکل بلکه ضرورت وزن ایچون و قافیه ایچون صرفی واجبدر
 اگرچه تناسب ایچون جائزدر واجب دکل پس جوازدن مراد امکان مامدر که جانب عدمدن ضرورتی
 سلبله مقیددر یعنی منع صرفده ضرورت بوق دیدکدر ایدمی ضرورت و قنده وجوب صرفی مشاو لدر
 و تناسب قنده جواز صرفی وعدم جوازی قندبر * ایدمی ضرورت وزن ایچون غیر منصرفی * صرف
 حکمنده قلیق منظومه نسفی دیاجه سنده کی بیت * ثم فتاوی زفر و بعده * ماهو قول الشافعی وحده
 وامری القیس سبعة معلقده دیمش بیت * وبوم دخلت الخدر خدر عنبره * فقالت لك الویلات انک
 انک مرجل * و سقط الزندده دیر بیت * فکن فی الملك یا خیر البرایا سلیمان او کن فی الممر نوحا * مصنف ضرورت
 شعره ایچون مثال ایراد ایلدی و تناسب ایچون ایلدی زیر اضرائر وزن ایچون غیر منصرفی منصرف
 حکمنده قلیق چوقدر اما تناسب ایچون آزدن سلاسله و اغلالا و سعیرا ایدمی سلاسله لفظنی اغلاله
 مناسب اولق ایچون صرف ایلدی * وما یقوم مقامهما الجمع والفا التأیث * ما اسم موصول
 ای العلة التي یاخود اسم موصوف ای شیء من علة * یقوم فعل مضارع معلوم تحتنده مستکن ضمیر

(فاعلی)

ماندن کنایه تدبیر حاصلی مایه را جعفر من حرف جر باینه تسع آنکه مجرور و میزنی محذوف در تقدیری من تسع
 علل در اندن صکره تمیز حذف او انوب تنوین عوض قلندی و جاژ در که تسع علیه صفت اوله من علل تسع
 تقدیرنده او حرف عطف واحده لفظا مرفوع علتان معطوف در و منها واحده لفظی بیاندر و ضمیر تسع به
 راجع در * تقوم فعل مضارع معلوم و تخنده ضمیر فاعلی راجع در واحده نه و مقامها تقوم نك مفعول
 فیه در و مضاف در نثینه ضمیر نه که مآثر علتان و بوجه واحده نه صفت در و فیه علتان مایه صله و یا صفت
 اولد قدن صکره متعلقاتیله جمله خبر مبتدا در (محصول ترکیب) غیر منصرف بر اسم معرب در که آندة کله جک
 طقوز علتدن ایکی علت بولنه یا خود طقوز علتدن بر علت که ایکنیک یرینه قائم اوله یعنی ایکی علت
 ابله دو کی تأثیری بریمی ایلیه * وهی * عدل و وصف و تأیث و معرفه * و عجه تم جمع ثم ترکیب * والنون
 زائده من قبله الف * و وزن الفعل و هذا القول تقرب * وهی محلا مرفوع مبتدا عدل لفظا مرفوع خبر
 و باقیبری اکام معطوف در و زائده لفظا مرفوع صفة النون در الف و لام زیاده سیله یا خود بدلدرد و صوف حذفیه
 تقدیری و النون نون زائده و یا مبتدا ای محذوفه خبر در تقدیری هی زائده و جمله معترضه در و صوف بینیه که
 النون در و صفتی بینیه که من قبله الف در الف و لام زیاده سیله یا خود جمله مذکوره صفت در النونه
 موصول حذفیه تقدیری و النون التي هی زائده و جاژ در که حالتیه منصوب اوله تقدیری و یمنع النون
 الصرّف حال کونها زائده یا خود اعنی تقدیر اوله و النون اعنی زائده من حرف جر * قبلها مجرور در آنکه
 و مضاف در النونه راجع ضمیره الف لفظا مرفوع فاعل من قبلها در و یا مؤخر مبتدا مقدم خبر در و بوجه
 صفت آخری در النون به و یا حالد زائده فاعلندن * و هذا محلا مرفوع مبتدا و القول لفظا مرفوع صفتی
 و یا عطف یائی * و تقرب لفظا مرفوع خبر مبتدا در و جمله معطوف در وهی عدل جمله سنه (محصول
 ترکیب) وهی عدل ده هی عبارتی مندندر نظمندن دکل نظمک اولی بوبله نظم * موانع الصرّف تسع کله
 اجتمعت * ثناتن منها فالصرّف تصویب * عدل و وصف الخ * و معلوم اوله که و معرفه تنوینله او قونق
 کر که موزون اوله بو کاجر بسیط دیر لر عجم بحوری کبی سالم و مستعمل دکل بلکه ایاتی قطعده متخالفدر
 بعضی ثم ایله عطف ایلدیکی محافظه وزن ایچوندر فقط * و هذا القول تقرب * بیوردیغی نظمه یعنی
 علل تسعی نظمه ایراد ایلک حفظه تقریدر زیرا کلام منظومی حفظ ایلک آسان ر قدر کلام منشوردن
 یا خود امورتسه نك هر برینه علت دیمک تقریدر تحقیق دکل زیرا حقیقتده علت طقوزک ایکی سدر بری
 دکل یا خود علت طقوزدر دیمک صوابدر زیرا عددنده اختلاف ایلدیگر بعضیلر دیدیلر طقوزدر
 و بعضیلر دیدیلر ایکیدر و بعضیلر دیدیلر اون بر در لیکن طقوزدر دیمک صوابه تقریدر یعنی اوج مذهبندن
 یواصوبدر علل مذکوره بی نظمه ذکر اولان ترتیب اوزره بیان ایدوب * مثل عمر * مثال عدلدر * و اجر *
 مثال و صفدر * و طلحة * تأیث بالتا و یا معرفه * و زینب * مثال معرفه و یا تأیث معنوی
 تأیثک ایکی قسمنه بیه مثال ایراد ایلدی زیرا اشتباه ظن اولنور طلحة نك تأیث لغنده مذکر حقیقی ایله
 انک ایچون فعلنی مؤنث صیغه سی اوزره کنور منزلت قانت طلحة دیمر * و ابراهیم * مثال عجه و معرفه
 * و مساجد * مثال جمع * و معدی کرب * مثال ترکیب * و عمران * مثال الف و نون * و واحد * مثال وزن
 فعل مثل خبر مبتدا ای محذوف در تقدیری مثل عمر مضاف الیه در جری قومه ایله باقیبری اکام معطوف در * و حکمه
 ان لا کسر و لاتوین * و حکمه لفظا مرفوع مبتدا و ضمیر مضاف الیه راجع در غیره منصرفه ان مخفندر
 ان دن تقدیری ان الشان در لانی جنس ایچوندر و کسر قمع اوزره منی اسمی در و خبری محذوف در فیه در

الاعراب دیکدر یا خود الاعراب تقدیری فی حرف جر وما مصدریۃ حینہ در ای التقدر کائن
 فی وقت * تعذر فعل ماضی معلوم قاعلی مقدر در تقدیری تعذر تلفظ اعرابه * ما اسم موصول و یا اسم
 موصوف اوله یعنی فی المعرب الذی یا فی معرب تعذر تلفظ اعرابه * که صا بدلدر مادن یعنی
 فی مثل عصا یا خود مبتدای محذوفه خبردر هو مثل عصا یا مصدر محذوفه صفتدر ای تعذرا مثل
 تعذر اعراب عصا مراد مثل دصادن هر اسم مقصود در * که صا کافی حرف جریا اسمدر مثل معناسنه
 و محلی رفندر مبتدای محذوفه خبر اولغله که هودر و غلامی معطوفدر عصا لفظنه مراد مثل غلامیدن
 حرکنله اعراب او اوب یاه مضاف اولان اسمدر مطلقا زمان محذوفه صفتدر ای زمانا مطلقا
 یا خود مصدر میی در اطلاق معناسنه ای اطلاق اطلاقا و یا غلامیدن حال اوله و عامل آئده معنای فعلدر که
 کافدن فهم اولنور معنای اعراب تقدیری نانددر شول اسمده کی آئده اعراب متعذر اوله و بو اسم
 عصا کبندر و غلامی کبندر یعنی غلامی به مشابهدر اطلاق اوزره اولدینی خالدہ یعنی اوج خالدہ
 بیله حاصلی جبع احوالده و او حرف عطف استقل فعل ماضی مجهول معطوفدر تعذریه و قائم مقام فاعل
 تحتندہ ضمیر اعرابه راجعدره کقاض اعرابه که صا کبندر رفعا و جریا ظرفدر یعنی وقت رفع العامل
 و جریه یا خود حالدر ای فی حال رفع العامل و جریه و نحو مرفوعدر مبتدای محذوفه خبر اولوق اوزرینه
 کقاض افظنه عطفله ای و اعراب نحو مسلی فی الرفع کقاض ای هو مثل کقاض یعنی تقدیری اعراب
 مسلی کبیده حالت رفنددر انجق حالت نصبده و جریه دکل (محصول ترکیب) اعراب تقدیری اولوق
 عصا کبیده در یعنی اسم مقصود در که آخری الف اوله که تلفظ اعراب ممکن اولیسه و حرکنله
 معرب اولان اسمکه یای منکلمه مضاف اوله بونک کبیلدره رفع و جریا اعراب بیله تقدیر اولنور زیرا
 تلفظی متعذردر و قاضی کبیلدره رفع و جریا تقدیر اولنور یعنی اسم منقوصده که آخری
 یا ماقبلی مسکور اوله زیرا یانک اوزرنده رفع و جریا تقدیر یعنی تلفظی ممکندر اما مستقلدر
 و مسلی کبیده رفع تقدیر اولنور یعنی جمع مذکر سالم که یاه منکلمه مضاف اوله مسلی کبی اصلی مسلوی
 یایه اضافتله نون ساقط اولندی پس و اوله یا جمع اولدی سبقت احدیها بالسکون و اوی یایه
 قلب ایلدیلر و یای یایه ادغام ایلدیلر صیانه لیاہ ضمه کسره به تبدیل ایلدیلر مسلی اولدی پس علامت رفع که
 و اودر تلفظده بولنما غله حالت رفعی تقدیری اولدی و اما نصب و جری لفظی اولدی زیرا ادغام
 یایی حقیقتندن چقار مزینہ یا ادر * و اللفظی فیما عداہ * و اللفظی لفظا مرفوع مبتدای محذوفه
 صفتدر تقدیری و الاعراب اللفظی در * فی حرف جر ما اسم موصول و یا اسم موصوف عداہ فعل ماضی
 معلوم قاعلی تحتندہ مستر تانددر مایه و ضمیر مفعولی تانددر معربہ و جملہ مایه صلہ و یا صفتدر و یا
 موصولیله و یا صفتیله مجروردر فی حرفیله و جملہ ظرفیله اعرابدن محلام مرفوع خبر مبتدادر و جملہ
 اسمیه معطوفدر ماقبلہ (محصول ترکیب) اعراب لفظی مذکورک ماعدا سیدر یا خود متعذر
 و مستقلک ماعدا سیدر * غیر المنصرف ماقبلہ علتان من تسع او واحده نہاتقوم مقامہما * غیر لفظا
 مرفوع مبتدا المنصرف لفظا مجرور مضاف الیہ مانکرہ موصوفه خبر غیر المنصرفدر و غیرا اگر چه
 اضافتله تعریف کسب التز لیکن تخصیصدن قائلان اما بویله اولنجه خبر معرفه اولماز پس ماموصول
 اولغله مانعدر و جائزدر که ماموصول اولوب مؤخر مبتدا اوله و غیر مقدم خبره فیہ ظرف و علتان
 قاعلیدر و یا مؤخر مبتدا فیہ مقدم خبر و جملہ صلہ در و یا صفتدر مایه و فیہ ضمیری اسم معربہ تانددر که

رفعی ضمّه ایله در و نصب و جری کسره ایله در بونده نصب جرّه تابعدر جمع مذکر سالمه کی که اصلدر جمع مؤنثه نسبت ته که کسه کړک نحو جانی مسلمات و رأیت مسلمات و رأیت بمسلمات ﴿ غیر المنصرف بالضمّه و الفتحه ﴾ غیر لفظا مرفوع مبتداه مضافدر المنصرفه بالضمّه خبر مبتدادر یعنی رفعی ضمّه ایله در و الفتحه اکا معطوف یعنی نصب و جری قحمه ایله در بونده جر نصبه تابعدر نحو جانی احد و رأیت احد و مررت بأحد ﴿ اخوک و ابوک و جوک و هونوک و فوک و ذومال مضافه الی غیرایه المتکلم بالواو و الالف و الیاء ﴾ اخوک لفظا مرفوع مبتدایر رفعی و اوله در مضاف اولشدر ضمیر خطابه غیر یبری یوکا معطوفدر جوک ده کاف خطاب مکسور او قنور زیراجم عورتک خصم لینه دیر لیس مضاف اولماز الا ضمیر مؤنثه و هن لفظی ذکر می مستکره و مستعجن اولان اشباهه مستعملدر کشیده ادب یری و صفات ذمیّه و اخلاق قبیحه کی • و فو لفظی دایما ضمیره مضاف اولور و ذو لفظی ضمیره مضاف اولدی زیرا دایما اسما اجناسه مضاف اولور * معلوم اوله که دردی منقوصات و او بلدره و بشجیبی اجوف و او یدر که لام الفعی هادر اصلی فوه دره • التجیبی لقیف مقرون در ایکی و اوله اصلی ذو در اولکی در دنده اضافت غالبدر و بشجیده و التجیده اضافت لازمدره • مضافه منصوبدر خبر کان اولمله تقدیری اذا کانت هذه الاسماء مضافه یا خود حالدر فعل مقدرک مفعولندن که اکا بالواو دلالت ایدر زیر اطرف مستقردر محذوفه متعلقه که یرب در اعراب قرینه سیله تقدیری ابوک و اخواته یرب بالواو و الالف و الیاء حال کون هذه الاسماء الستة مضافه و الی حرف جرا کا متعلق و غیر مجروردر انکله مضافدر یاه اولده المتکلمه بالواو خبر مبتدادر و الالف اکا معطوفدر و الیاء بونک کی (محصل ترکیب) و قنا کیم مصنف اعراب بالحرکاتک اقسامندن فارغ اولدیه اعراب بالحرکاتک انواعی بیانه شروع ایدوب بیورر اخوک و اخواتی هر برده کی یاه متکلم غیرینه مضاف اوله حروف ثلاثه ایله اعراب اولور مثلا جانی اخوک و ابوک و رأیت اخاک و اباک و مررت بأخیک و بأیک دیرلر حاصلی اسما سته تک استعمالدرنده اختلاف و ارقصیلنه واقف اولقی ایستین الفیه ابن مالک و شروحنه نظر ایلسون ﴿ المثنی و کلا مضافا الی مضمّر و اثنان و اثنان بالالف و الیاء ﴾ المثنی تقدیرا مرفوع مبتدای و کلا اکا معطوف • مضافا مضافه کی ایکی وجهله اعراب اولنوره الی مضمّر جار و مجرور مضافا لفظنه متعلق بونکله احتراز ایلدی ظاهره اضافندنکه اعرابی تقدیریدر عصا کی نحو جانی کلا الرجلین و مررت بکلا الرجلین • و اثنان کلابه معطوف و اثنان ینسه بویه بالالف خبر مبتدادر یعنی رفعی الفله در و الیاء اکا معطوف یعنی نصبی و جری یا ایله در ماقبلی مفتوح اولدیغی حالده نحو جانی کلاهما و رأیت کلیمها و مررت بکلیمها ﴿ جمع المذکر السالم الو و عشرون و اخواتها بالواو و الیاء ﴾ جمع المذکر السالم جمع المؤنث السالم کیدر اعرابده و اولو جمع ذودر اما لفظندن دکل جمعده معطوفدر و عشرون ماقبلنه معطوفدر و اخواتها یعنی امثالها حاصلی عشرون دن مائه و ارنجه اولان عشرات • بالواو خبر مبتدادر که جمع المذکر در و الیاء اکا معطوفدر حاصلی بونلرک رفعی و اوله و نصبی و جری یا ایله در (محصل ترکیب) جمع مذکر سالم مسلمان کی و صیغه سی اوزره اولان یعنی ثون و قلون و لفظ اولو و عشرون و مافوقی بوزه و ارنجه رفعی و اوله و نصبی و جری یا ایله در ماقبلی مکسور اولدیغی حالده ﴿ التقدير فيما تعذر كعصا و غلامی مطلقا او استقل كقاض رفعا و جرا و نحو مسلی رفعا ﴾ التقدير لفظا مرفوع مبتدای و الف و لام عهد ایچوندر یعنی تقدیری

انواع اعراب اسم او چدر رفع و نصب و جر در پس رفع اسم معربك فاعلی اولسینك علامتیدر
 یا حقیقتله فاعل کبی و یا حکم و تقدیرله سائر ملحقات کبی که هر برنده بروجهله اعتبار اولنور نصب
 دخی اسم معربك مفعول اولسی نك نشانیدر یا حقیقتله مفاعیل خسه کبی و یا حکما سائر ملحقات کبی
 جرده علم اضافتدر یا حقیقتده غلام زید کبی و یا حکم و تقدیرله یعنی صورتا اکا اضافت دیدر
 بحسبک درهم و أضراب زید و حسن الوجه کبی ﴿ العامل مابه يتقوم المعنى المقتضى للاعراب ﴾
 العامل لفظا مرفوع مبتدا والف و لام مضاف الیهن بدلدر تقدیری عامل الاسم در پس لام عهد ایچون اولور
 و ما اسم موصول و یا اسم موصوف به جار و مجرور يتقوم به متعلقدر مقدم اولدی اهتمام ایچون و ضمیر مجرور
 مابه راجعدر و یا حرف سبب و یا حرف استعانت يتقوم فعل مضارع معلوم بحصل دیمکدر * المعنى تقدیرا
 مرفوع فاعلیدر * المقتضى تقدیرا مرفوع صفتیدر معنائک * للاعراب جار و مجرور متعلقدر المقتضى به
 محلا منصوب مفعول به غیر صریحیدر فعل متعلقایله صله در و یا صفتدر مابه و جمله سی خبر مبتدادر
 و بو جمله ماقبلنده کی جمله ایله یعنی فالعرب المركب به معطوفدر (محصول ترکیب) عامل لفظی واکر
 معنوی نحو یلر قنده شول نسنه در که آنک سیبیله و یا استعانه سیله اعرابی مقتضى و موجب معنی
 حاصل اوله که فاعلیت و مفعولیت و اضافتدر مثلا * ضرب زیدده ضرب عامل در که آنک سیبیله
 زیدده معنای فاعلیت حاصل اولدی پس اکا رفع علامت قلندی * و ضربت زیدا ده ضربت عاملدر که
 آنک سیبیله حاصل اولدی زیدکه معنای مفعولیتی پس نصب اکا علامت قلندی * و مررت زیدده با عاملدر که
 آنک سیبیله حاصل اولدی زیدده معنای اضافت پس جر اکا علامت قلندی * پس عامل غیرى و فاعلیت
 و مفعولیت غیرى و اضافت غیرى و اعراب غیرى اولدی فقدر ﴿ و قنا کیم اعراب یا حرکتله و یا حر و فله
 اولدیه اعراب بالحركات ده حرکات ثلاثه ایله اوله و یا اولیه اولمیانده یا کسره قحه به مجمولدر
 و یا عکسنجه * اعراب بالحروفده یا ثلاثه ایله اوله و یا ایکی حرفله * ایکی حرفله اولانده یا رفعی و اوله اوله و یا ناقله
 بویله اولنجه مصنف اقسام سته نك ترتیبیله بیانده شروع ایلدی و اعراب بالحركات مقدم ایلدی و ثلاثه
 اولانی تقدیم ایلدی زیرا اصل اعرابده حرکاتله اولانده ثلاثه ایله اولاندر پس بیوردیکه ﴿ فالفرد
 المنصرف و الجمع مکسر المنصرف بالضمه رفعا و الفتحه نصبا و الکسرة جرا ﴾ فالفرد مبتدا و فانواع
 معربى تفسیر ایچوندر المنصرف صفة مفرد و الجمع معطوفدر مفردة المكسر صفة جمعدر * المنصرف
 صفة بعد الصفتدر * بالضمه جار مجرور ایله ظرف مستقر * مقدر یعرب به متعلق بیان اعراب قرینه سیله
 رفعا منصوبدر ظرفیتله یعنی وقت رفع العامل و یا حال اوله مرفوعا معنائه و یا مصدر نوعی یعرب
 بالضمه رفعا دیمکدر و یا تمیز اوله بالضمه رفعه تقدیرنده * و الفتحه نصبا بالضمه رفعا کیدر و اکا معطوفدر
 * و الکسرة جراده بویله در (محصول ترکیب) اسم مفرد منصرف رجل کبی و جمع مکسر منصرف
 رجل کبی حالت رفعلری ضمه ایله در و حالت نصبلری قحه ایله در و حالت جرلری کسره ایله در
 * معلوم اوله که رفع و نصب و جر القاب اعرابدر و ضم و فتح و کسر القاب بنادر و ضم و قحه و کسره
 مشترکدر حرکات اعراب و بنا بیننده ﴿ جمع المؤنث السالم بالضمه و الکسرة ﴾ جمع لفظا مرفوع
 مبتداه المؤنث مضاف الیه السالم جمع صفتدر جار مجرور ایله مقدر یعرب به متعلقدر خبر مبتدادر
 و الکسرة اکا معطوفدر جمله اسمیه اعرابدن محلی بوق جمله ابتدایه (محصول ترکیب) جمع مؤنث
 سالم الف و نا ایله جمع اولندر جمع مکسردن احتراز ایلدی که حکمی یکدی ایمدی بونک اعرابی حالت

(رفعی)

واباك وایك كې ویاخود صفة اعراب حرکتله ایسه زید وزیدا وزید کبی و بو اختلاف عوامل اختلافیه اولوق کرک نحو جانی ابوک و رأیت اباک و مررت بأیک اعراب حر و فله اولدوقده * و جاهانی زید و رأیت زیدا و مررت بزید اعراب حرکتله اولدوقده * بونده معربکده عواملکده اختلافی لفظا اما تقدیرا اختلاف جاهانی مسلمی و رأیت مسلمی و مررت بمسلمی بونده اعراب حر و فله در تقدیرا * و جاهانی فتی و رأیت فتی و مررت بفتی بونده اعراب حر کاتله در تقدیرا * الاعراب ما اختلاف آخره به لیدل علی المعانی المتعורה علیه * الاعراب تقدیری اعراب الاسم در مضاف الیهی حذف ایدوب الف و لامی اندن عوض ایلدیر پس الف و لام عهد ایچون اولور * الاعراب لفظا مرفوع مبتدا ما اسم موصول و یا موصوف * اختلاف فعل ماضی مبئی لافعال * آخره لفظا مرفوع فاعلی مضافدر معربه راجع ضمیره * و به حالدر اختلاف فاعلندن و یا محذوفه متعلق و ضمیر مجرور مایه راجعدر که حرکت و حرفدن کنایتدر فعل متعلقایله صله در یاخود صفتدر مایه و جمله خبر مبتدادر و بوجه مستأنفه در * لیدل لام حرف ناصبه در ان تقدیرله و بدل آنکله منصوب فعل مضارع معلوم و آنده مستکن ضمیر فاعلیدر و بو لام معمولیله اختلافیه متعلقدره و علی حرف جر و المعانی تقدیرا مجروردر علی ایله * المتعوره لفظا مجرور صفتدر معانییه و مستکن فاعلیدر معانییه طائد و افرادی جائز اولدی زیرا ضمیر موصوفه مسند اولانک حکمی فعل حکمی کیدر النساء جاءت و جنن کبی و علیه معتوره به متعلقدر و ضمیر مجرور معربه و یا اسمه راجعدر (محصول ترکیب) اعراب شول حرکت و یا حرفدر که اول حرکت و یا حرف سیبیه معربک آخری مختلف اوله . بعضیلر اعراب نفس اختلافدر * و بعضیلر قنده مابه الاختلاف در مصنفک بیوردیغی کبی یعنی حرکت و حرفدر که اسم معربک آخری آنک سیبیه مختلف اولور تا کیم اختلاف و یا مابه الاختلاف دلالت ایلده اسم معربک اوزرینه متعاقب اولان معانییه یعنی فاعلیت و مفعولیت و اضافت معنالیته * معتوره اسم فاعلدر - افتعال باندن متعاقبه دیمکدر یعنی عوامل معانی اسم معربک اوزرینه ثوبته طو تجیدر حاصلی کاهی فاعلیت معناسنی و کاهی مفعولیت و کاه اضافت معناسنی اقتضایدر * و انواعه رفع و نصب و جر فالرفع علم الفاعلیة و النصب علم المفعولیه و الجر علم الاضافة * و اوحرف عطف انواع لفظا مرفوع مبتدا مضافدر معربه راجع ضمیره * رفع لفظا مرفوع خبری و نصب اکا معطوف و جرینه بویه فالرفع مبتدا و فاحرف تفسیر علم خبر مبتدا مضافدر * الفاعلیة یا حرف مصدردر یعنی اسم معربک فاعل اولسیدر حقیقه فاعل کبی و یا حکما خبران و سائر ملحقات کبی یاخود یای نسیدر یعنی فاعله منسوب حالتکه مبتداده مسند الیه اولوق و خبرده جمله دن جزء ثانی اولوق و ان باینک خبرنده و سائر ملحقاتک هر بریسنده بوجهله اعتبار اولنور قنامل . و النصب علم المفعولیه * اعرابده سابق کبی در و یا بنه حرف مصدر اوله یعنی حقیقه مفعول اوله مفاعیل خسه کبی و یا حکما سائر مفعولات کبی * و یا حرف نسبت اوله یعنی مفعوله منسوب حالت اول حالت فضلاتده فضله اولسیدر مفعولر کبی و ان باینک اسمنده و لآنک اسمنده و کان باینک خبرنده و مانک و لآنک خبرنده مرفوعیله تمام اولمیدن صکره واقع اولمقدر قندبر * و الجر علم الاضافة اعرابده سابق کبی در بونده علم الاضافیه دیمدی زیرا اضافت مصدردر داندنه پس آتی یا و تا کتور مکه تکرار مصدر قلمغه احتیاج یوقدر و دخی جرک ملحقاتی رفعک و نصبک کبی پس الحاقی اشعار ایدر یا کتور مکه احتیاج یوقدر (محصول ترکیب)

جمله الاسم مادل به معطوفدر (محصول ترکیب) اسمک بعض خواصندندر لام تعریف داخل اولوق بعض دیدک زیرا اسمک علاماتی و خواصی چوقدر * لام تعریف افاده ایلک سیویه مذهبیدر و اولنده همزه ابتداء بالسکون ممکن اولدیغی ایچوندر و اما سیوی بهک استادی خلیل قنده ال در بل و هل کبی اما مبرد قنده بالکزه همزه در لام همزه استهای فرق ایچون کلشدر و العلم عندالله جر و حرف جر اسمه مخصوصدر زیرا حرف جر معنای فعلی اسمه اولاشدیرر و تونین اقسامیله یعنی ترنم و فالیدن غیریکه تونین تنکیر و تمکن تعظیم و تحقیردر اسمه مخصوصدر مسند الیه اولقده اسمه مخصوصدر زیرا فعل دائما مسند اولور و تمکن الیه اولماز و حرف نه مسند اولور و نه مسند الیه اضافه اسمه مخصوصدر یعنی حرف جر تقدیریه مضاف اولوق اسمه مخصوصدر * وهو معرب و مبنی * و او حرف عطف هو محلا مرفوع مبتدا جائدر اسمه معرب لفظا مرفوع خبری و مبنی معطوفدر معربه و جمله اسمیه معطوفدر ماقبلنه (محصول ترکیب) معرب اسم مفعولدر افعال باندن لغتده اظهار و ازاله فساده دیرلر پس معرب مظهر فیه یعنی محل اظهار معانی و مزال فساددر و مبنی اسم مفعولدر بناییندن مأخوذدر بنا دنکه مراد قرار و عدم تغیردر بوکلی جزئیساته تفسیردر * فالعرب المركب الذی لم یبشبه مبنی الاصل * فالعرب تفسیر المعرب الف و لام عهد ایچوندر و معهود معرب اسمادر مطلق معرب دکل المعرب لفظا مرفوع مبتدا المركب لفظا مرفوع صفت خبر محذوفدر تقدیری الاسم المركب در یعنی ركب مع الغیر دیمکدر الذی اسم موصول لم حرف جزم بیشه فعل مستقبل لله مجزوم حاصلی جحد مطلق در مبنی لفظا منصوب مفعولیدر لم بیشهک الاصل لفظا مجرد مضاف الیدر فعل فاعلیله و مفعولیه اعرابدن محلی یوق صله سیدر اسم موصول * موصول اصله سیله صفت ثانیه در خبر محذوفه که الاسم در و بوجه خبر مبتدادر (محصول ترکیب) معرب شول اسمدر که غیریه مرکب اوله بر ترکیله یعنی بر وجهله که عاملی کندویه منحقق و موجود اوله پس زید قائم و غلام زید بو تعریفه داخل اولور زیرا عاملی کند و لرینه مقرردر * مبنی اصله ده مشابه و مناسب اولیه که فعل ماضی و امر بغیر اللامدر یعنی امر مخاطب و حرفدر بر وجهله مشابه و مناسب اولیه که منع اعرابه سبب اوله یعنی بونلرک برینسه مناسب و مشابه اولورسه معرب اولمز مبنی اولور نه که مبنیات اسمده هر برینک مبنی اصله مشابهت و مناسبتی بیان اولسه کرک ان شاءالله تعالی * و حکمه ان یختلف آخره باختلاف العوامل لفظا و تقدیرا * و او حرف عطف حکم لفظا مرفوع مبتدا مضافدر اعرابه راجع ضمیره * ان یختلف تأویل مصدرده در ان حرفیه و آخره لفظا مرفوع فاعلی مضافدر معربه راجع ضمیره باختلاف باحرف جر متعلقدر ان یختلف به اختلاف آنکه مجرور مضافدر * العوامل لفظا و تقدیرا اختلاف آخری تفصیلدر ای اختلافا ملفوظا او مقدرادر دیمکدر و یا اختلاف عواملی تفصیلدر یعنی سواء کانت العوامل ملفوظة او مقدره دیمکدر حاصلی تمیزلردر ان یختلف نك آخره نسبتندن تقدیری ان یختلف لفظ آخره صکره لفظ حذف اولدی و فعل آخره نسبت اولنوب تمیزلرکله منصوبه اولدیله و جائزدر که مصدر محذوفه صفت اولار یعنی اختلافا ملفوظا او مقدرادر و جائزدر که مفعول مطلق اوله لیر مضاف حذفیه تقدیری اختلاف لفظ دیمک اوله * تقدیرا لفظانه معطوفدر و بوجهله تأویل مفردده اعرابدن محلا مرفوع خبر مبتدادر که و حکمه در و مبتداء خبریه معطوفدر سابق اولان مبتدا و خبره (محصول ترکیب) معربک احوال و احکامندن بعضدر آخری مختلف اولوق ذاتا اعراب حروفله ایسه ابوک

بر برینه بروجهله نسبت ایلمکدرکه مخاطبه فائده ویره حاصلی کلام برلفظدر اسناد سببیه ایکی کلمه بی متضمن اوله ﴿ و لا یتأتی ذلک الا فی اسمین او فی اسم و فعل ﴾ و او حرف عطف و لا یتأتی فعل نفی استقبال لایحصول دیمکدر ذلک اسم اشارت محلا مرفوع فاعلیدر و اشارتدر کلامه یاخود مانضمن کلمتین بالاسناده یاخود مذکور تضمنه یاخود اسناد اصلی مقصود لذاته یه فندبر و الاحرف استثناء و فی اسمین مستثنی و مستثنی منه محذوفدر و مفرغدر تقدیری و لا یتأتی ذلک فی شیء من الاقسام الستة الا فی اسمین و او حرف عطف اسم معطوفدر اسمینه و فعل اسمه بوجهه فعلیه معطوفدر جمله اسمیه یه که الکلام مانضمن در (محصول ترکیب) کلام و یا اسناد و یا تضمن مذکور و یا مانضمن کلمتین بالاسناد و یا اسناد اصلی مقصود لذاته حاصل اولز اقسام سته دن که ایکی اسم و ایکی فعل و ایکی حرفدر و بر اسم و بر فعل و بر اسم و حرف و بر فعل و بر حرفدر الا ایکی ترکیبدر زیرا کلامه اسناد لازمدر و اسناده مسند و مسند الیه لازمدر و مسندو مسند الیه حاصل اولز الا ایکی اسمده که بریسی مسند اوله و بریسی مسند الیه و یا بر فعل و بر اسمده که فعل مسند اوله و اسم مسند الیه اوله و باقی درت ترکیبدر نسته حاصل اولز زیرا انزده اسناد بولمز فتأمل بعض نهمده او فعل و اسم و اقدر ﴿ الاسم مادل علی معنی فی نفسه غیر مقترن بأحد الازمنة الثلاثة ﴾ الاسم لفظا مرفوع مبتداء ماسم موصول و یا اسم موصوف دل فعل ماضی معلوم مستتر فاعلیدر مایه مآئد و علی حرف جر معنی تقدیرا مجروردر علی حرفیه متعلقدر دلیه فی نفسه ده دلیه متعلقدر مضافدر مایه مآئد ضمیره بوقدر جرجه فی با معناسته در یعنی لفظ تفسیله دلالت الیه ضمیمه الیه دکل حرف کبی و جائزدر که فی نفسه معنایه صفت اوله ای کلمه دلت علی معنی حاصل فی نفسها لافی غیرها کالحرف و جائزدر که ضمیر معنایه مآئد اوله ای علی معنی مقترن فی نفسه لافی متعلقه کالحرف زیرا حرف غیریده اولان معنایه دلالت ایدر الرجل کبی که لام رجلده اولان تعریفه دلالت ایدر وضع ترکیبی اعتباریه نته که سابق ده اولدی غیر جمله معنایه صفتدر و نصبه اندن حالدر زیرامعاده مفعولدر یاخود دلدن مستشادر اما رفعه الاسم دن خبر بعدالخبردر و یاخود مبتدای محذوفه خبردر یعنی هو غیر مقترن دیمکدر و جمله معنادر حالدر و اکا صفتدر فندبره مقترن لفظا مجرور مضاف الیه بدر تقدیری غیر مقترن جزء المعنی * بأحد متعلقدر مقترن نه الازمنة لفظا مجرور مضاف الیه بدره الثلاثة صفتدر ازمنه یه و جمله فعلیه صلده در و یا صفتدر مایه مآئد سببیه و یا صفتیه خبر مبتدادر که الاسمدر (محصول ترکیب) اسم بر کله در که نفسیه و یا نفسنده اولان معنایه دلالت الیه غیرینک انضمامیه و یا غیرین معنایه دلالت الیه یه حرف کبی مدلول معنایک جزئی اوج زمانک برینه مقارن اولیه فعل کبی که معنایک بر جزئی زماندرأمل تدر ﴿ تحسین مصنفه که اولاضمن دلیله اقسام ثلاثه نك حدودینه اشارت ایلدی اندنصکره و قد علمدیمکه تنبیه ایلدی اندنصکره اقسام ثلاثه نك هر برینک تعریفی مصرح ذکر ایلدی مراتب طبایعک اختلافه کوره و قناک مصنف تعریف و تفسیر اسمدن فارغ اولدیسسه دلیلیکه بعض علاماتی و خواصنی ذکر ایلیه که طالبه زیاده بصیرت حاصل اوله پس ﴿ و من خواصه دخول اللام و الجر و التوین و الامناد الیه و الاضافة ﴾ دیدی و او حرف عطف من خواصه ده من حرف جار تبعیضیه و خواص مجروردر من حرفیه اسمدر اجم ضمیره مضافدر دخول لفظا مرفوع مبتداء و من خواصه مقدم خبری اللام لفظا مجروردر دخولک مضاف الیه بدره و الجر رفعه دخوله معطوفدر و من خواصه الجر دیمکدر و یا مدخوانه دخول الجر تقدیرنده و التوین امر ایدر ماقبلی کیدر و الاسناد دخول معطوفدر و الیه اسناده متعلقدر و ضمیر اسمدر اجمدر و الاضافة اسناده معطوفدر و بو

انگيچون ارارنده طاطفي ترك ايلدى * و الاوول و او حرف عاطف الاوول لفظا مرفوع مبتداه اما سابق
 كمي حرفدر ان يقترن ان تدل كيدر اعرابه يعنى و حال الاوول اما اقتران يا خود و الاوول اما ذو
 اقتران در * بأحد جار مجروريله اعرابدن محلا منصوب مفعول به غير صريحيدر يقترنك يعنى اكا
 متعلقدر * الازمنة لفظا مجرور مضاف اليهيدر بأحدنك و الثلاثة لفظا مجرور صفتيدر الازمنةك
 و ارارنده تطابق معنوي ثابتدر و جارزدر كه بدل اوله ازمنه دن و بوجه خبر مبتدادر و مبتداه خبريله
 جله اسميه معطوفدر جله سابقه يه * اول اعرابه سابق كمي دره الثاني الاسم الثاني الحرف كمي در
 اعرابه و الاوول مبتداه الفعل خبري و جله معطوفدر ماقبلنه (محصول تركيب) كله بواوچ قسمه
 منقسمدر زيرا حال يا نفسنده معناه دلالتدر يادكلدر ايكنجيسى يعنى نفسنده معناه دلالت اللين
 حرفدر زيرا حرف غيريده معناه دلالت ايدر الرجلك لامي كمي كه وضع تركيبى اعتباريله مابعدنده كه
 اسم متضمن اولديغى معنای تعريفه دلالت ايدر يعنى لامله تركيب اولديغى حينه رجل متضمن اولديغى
 تعريفه دلالت ايدر سائر ادواتده بويله در ففس و اولكيسى يعنى نفسنده معناه دلالت ايلين اول
 معنائكده برجزوى يا وچ زمانك برى اوله كه ماضى و حال و استقبالدر يا خود اوليه ايكنجيسى يعنى
 نفسنده معناه دلالت ايليه و اول معنائك برجزوى زمانه مقارن اوليه اسمدر و اولكي يعنى نفسنده
 معناه دلالت ايليه و اول معنائك برجزوى اوچ زمانك برى اوله اول فعلدر حاصله حرفده معنى
 يوقدر بلكه مقارن اولديغى كلمه ده اولان معناه دلالت ايدر وضع تركيبى اعتباريله اما اسمده معنى
 وار ليكن برجزوى اوچ زمانك بريسى دكل اما نعلده معنى واردركه برجزوى اوچ زمانك برسيدر
 * معلوم اوله كه بوقرير سعدالدينك و هندنك روشى اوزره در اما سيد و جامى ديركه حرفده معنى
 و اربكن دلالتده مستقل دكل ضميمه يه محتاجدر و العلم عندالله ﴿ و قد علم بذلك حدك و احد منها ﴾
 و او حرف عطف تقديرى قديمين و قد علم ديمكدر و قد حرف تقريبات و يا حرف تحقيق علم فعل ماضى
 مبنى للفعل بذلك با حرف استعانت و يا حرف سبب و ذلك اسم اشارتدر بعينه محلا مجروردر بايله
 جار مع الجرور علميه متعلقدره حد تعريف جامع و مانع ديمكدر علمك مقام فاعليدر مضافدر كله اولده
 واحده معناه من حرف بيان و ضمير محلا مجرور من ابهر اجمدر كلمات ثلاثه يه جار مع الجرور اعرابدن
 محلا مجرور صفت و واحددر (محصول تركيب) تحقيق ظاهر اولدى و ييلندى دليل مذكورله انواع
 ثلاثه نك هر برك تعريف جامع و مانع ﴿ الكلام ما تضمنت كلمين بالاسناد ﴾ الكلام لفظا مرفوع مبتداه
 ما اسم موصول و يا اسم موصوف يعنى اللفظ الذى تضمن يالفظ تضمن و تضمن فعل ماضى مبنى للفاعل
 و تحتنده مستتر ضمير فاعلى راجعدر ما اسمته و كلمين مفعول به صريحيدر و بالاسناد با حرف استعانت و يا
 سبب و يا حرف الصاق تضمن يه متعلقدر و يا مصدر محذوفه صفتدر اى تضمننا متبسا و يا كلمينه
 صفتدر اى كلمين ملتبستين بالاسناد (محصول تركيب) كلام لغتده سوزه ديرلر آز و اكر چرق و اما نحويلر
 اصطلاحنده برلفظدر كه ايكي كلمه يي متضمن اوله يعنى ايكي كلمه دن مركب اوله حقيقه و يا حكما
 يعنى كلمه نك هر بريسى كلامك ايجنده اوله پس متضمن اسم فاعل و زنى اوزره مجموعيدر و متضمن
 اسم مفعول و زنى اوزره هر برسيدر مثلا زيد قائم ديسك مجموعى متضمندر زيدى و قائمى پس
 متضمنه متضمن بر اولز اسناددن مراد اسناد اصلى مقصود لذاته در مثلا مبتداه ايله خبر و فاعل
 اره سنده اولان اسناد اصلى و مقصود لذاته در اما زيد ابوه قائم و يا زيد قام ابوه ديسك ابوه قائم و قام
 ابوه اولان اسناد مقصود لذاته دكل در مبتداه خبر اولقى ايجوندر حاصلى اسناد كلامده ايكي كلمه يي

(بربرينه)

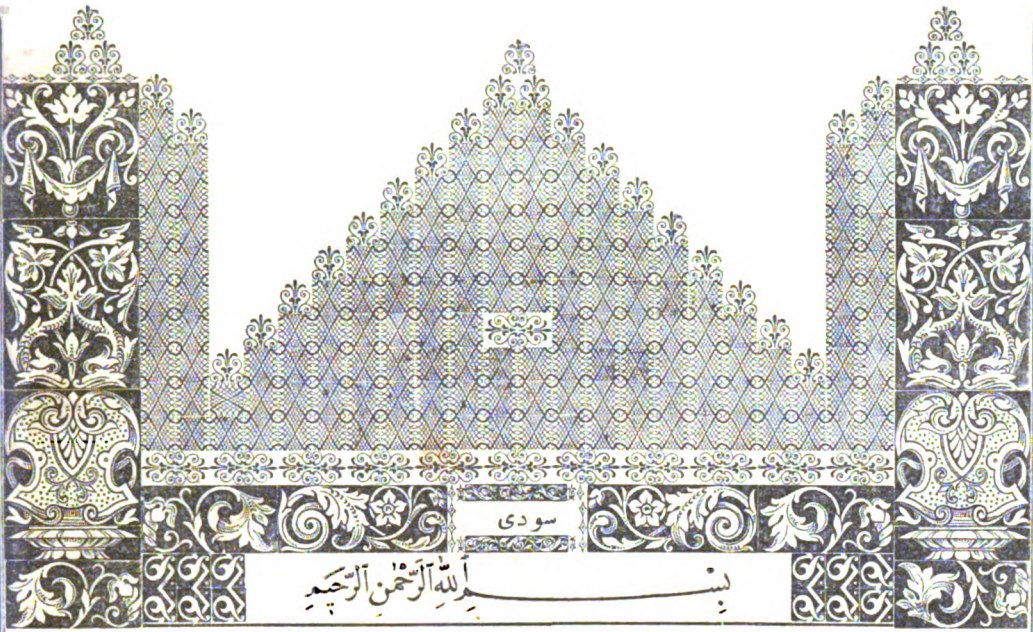
مرفوع منفصل تقدیر ایدرلر هو هی انت کبی و بونلره احکام لفظی دیرلر پس بونک کبیلر حکما
 و تقدیرا اولور حقیقه اولمز و محذوف اولان حقیقه لفظدر زیرا کاهی انسان آتی تلفظ ایدر و خدا
 کلماتی تعریف لفظده داخلدر زیرا انسان آتی تلفظ ایدر. وضع لغتده قومقدر اما اصطلاحده بر لفظی
 بر معنایه دلالت ایلمکچون تعیین ایلمکدر. وضع یا افرادی اولور یا ترکیبی افرادی اولدر که هر لفظی
 یعنی اسم و فعل و حرفی بر معنایه تعیین ایلمکدر باشقه باشقه پس واضح یار اولور یا متعدد اما وضع
 ترکیبی ایکی لفظی یا زیاده استعمالده معنای افرادی لینه دلالت ایتمکچون تعیین ایلمک دیرلر پس
 واضح متعدد اولور بلا شک زیرا مستملرک نهایی یوقدر یعنی واضع لک حصری وحدی یوقدر
 یعنی معنی بر شیشه قصد اولنانه دیرلر کر کسه لفظ اولسون کر کسه غیر یسی. مفرد لفظه صفت اولدقه
 دیمک اولور که لفظک جزئی معنائک جزئیه دلالت ایلمه معنایه صفت اولدقه دیمک اولور که
 لفظ کندویه مقسم اولیه لفظه صفت اووب مرفوع اولوق اولادر معنایه صفت اووب
 مجرور اولقدن زیرا افراد حقیقه لفظه صفتدر معنایه صفت اولوق تبعیله در اگر چه ذاتنه کوره
 مرکبده اولور سه جیعا افعالک معنایی کبی (محصول ترکیب) کلمه بر لفظدر که معنای مفرد
 ایچون موضوع اوله یا خود کلمه بر لفظ مفرددر که معنایه دلالت ایچون موضوع اوله و یا معنی مفرد
 اولدینی حالده و یا لفظ مفرد اولدینی حالده یعنی کلمه بر لفظ موضوعدر معنایه دلالت ایچون معنی
 مفرد اولدینی حالده و یا لفظ مفرد اولدینی حالده و هی اسم و فعل حرف و هی و او حرف
 عطف هی محلا مرفوع مبتداء اسم لفظا مرفوع خبری و فعل و حرف معطوف فر در اسم اوزرینه و بوجه
 معطوف در الکلمه جله سنه * معلوم اوله که ضمیر مذکر له و نث بیننده واقع اولسه تذکیر و تأنیث جا نذر
 و بو تقسیم کلی الی جزئیانه در تقسیم کل الی الاجزاء دکلدر حاصلی کلمه بونلره صادقدر و بواج قسمه منقسمدر
 دیمکدر حیوانی انسانه و فرسه و غیر یله تقسیم کبی در سر کنجینی صله سر که به تقسیم کبی دکلدر
 (محصول ترکیب) دخی کلمه اسم و فعل و حرف در * لانها اما ان تدل علی معنی فی نفسها اولالثنانی
 الحرف والاول امان یقترن بأحد الازمنه الثلاثه اولالثنانی الاسم والاول الفعل * لانها لام حرف
 جر متعلقدر مقدر انحصرت فعائنه تقدیر انحصرت الکلمه فی هذه الاقسام الثلاثه لانها یعنی لان
 حالها انک اسمنه بره مضاف تقدیر ایلمک کرک کیم حل صحیح اوله زیرا ان تدل تأویل مصدرده در
 پس بر نسنه تقدیر اولماسه حل صحیح اولمز یا خود ان تدل که دلالت معناسنه در بر مضاف تقدیر
 ایدوب دبرز لانها اما ذات دلالت اولای پس حل صحیح اولور. اما بر حرفدر معطوف علیه
 اوزرینه تقدیمی واجبدر امای عاطفه ایله و یا او عاطفه ایله مستعمل اولسه * ان حرف ناصب تدل
 فعل مستقبل منصوبدر ان حرفیه فاعلی تحتنده مستتر راجعدر کلمه به. علی حرف جر معنی تقدیرا
 مجروردر علی ایله جار و مجرور محلا منصوب مفعول به غیر صریحیدر * ان تدلک فی حرف جر
 نفسها مجروردر فی حرفیه و مضافدر کلمه به راجع ضمیره جار مجرور یله اعرابدر محلا مجرور صفندر
 معنایه و مجموعی متعلقدر ان تدلیه که محلا مرفوع خبریدر انک وان اسم و خبر یله اعرابدر محلا
 مجروردر لامله و جار مجرور یله اعرابدر محلا منصوب متعلقدر مقدر انحصرت فعلنده او حرف
 عطف ولا حرف نفی مقدره داخلدر که ان تدل اکا قرینه در تقدیری اولال تدلدر و بوجه معطوفدر
 ان تدل جله سنه. الثانی تقدیرا مرفوع مبتداء الحرف لفظا مرفوع خبری و بوجه اولایه مبنی در

ایلدی عنبسة الفیل ونیجه اشیاء زیاده ایلدی واندن میون الاقرن ابو عبدالله اخذ ایلدی ونیجه اشیاء
 زیاده ایلدی واندن عبدالله بن اسحاق الحضرمی وآنندن ابو عمرو بن العلاء و یونس بن حیب و ابو
 الخطاب الاخفش و عیسی بن عمر الثقفی و آنندن خلیل بن احمد الازدی وانندن جاد بن سلمه بن دینار
 و نصر بن شبل و ابو محمد یزیدی و علی بن نصر الجهمی و وروخ السدوسی و عمرو بن عثمان سیویه
 و مذکور کرده آنک کبی کیسه کلدی و نحو آنک فتده نهایت بولدی و آنندن چوق کیسه تلذایلدی اما
 ارالنده سعید بن مسعدة الاخفش امتیاز بولدی و سیویه بدن اسن ایلدی یعنی یاشلی ایلدی اما خلیلدن تلذ
 ایلدی سیویه بدن ایلدی حاصلی مذکور لر بری برندن ارتری نحو سیویه تمام اولدی و جمیع علوم مبادی
 و ضعد شیء بسیر وضع اولدی صکره زیاده ایده ایده تدریجمله کاله ایرشدی تم کلام المطرزی
 * معلوم اوله که اکثر علمای نحوک دأبندندر کتابلریک اوانی کلمه و کلام ایله ابتدا ایلک زیر ابونر
 نحوک موضوعلریدر علمک موضوعی اولدرکه علمده اول موضوعک ذاته عارض اولان احوالندن
 بحث اوله مثلا علم طبده موضوع بدن انساندرکه آنده بدن انسانه عارض اولان اشیا دن بحث
 اولمشدر صحت و مرض و اغذیه و اثر به و البسه کبی نحوده کلمه و کلامه عارض اولان اعراب
 و بندان و بونلره متعلق اولان احوالندن انصراف و عدم انصراف و تعریف و تنکیر و تشبیه و جمع
 الی مابینها بحث اولور * و کلمه بی کلام اوزره تقدیم ایلدیلر زیرا کلمه کلامک جزئیدر لفظی
 لفظندن مفهومی مفهومندن و اعراب بالذات لفظی و تقدیریا و محلیا کلمه به راجعدر اولو جمله به
 محلا ثانی و بعضلر دیدلرکه موضوع نحو کلمه عربیدر فقط و بعضلر دیدیکه کلمه ترکیبدر اسنادی
 اولسون غیر ی اولسون * مصنف حضر نلری بو کلامک اولنده سائر کتابلری کبی حد و ثنایی و صلوة
 و نخبی یا زمدی و دیدلن ذکر یله و یا کوکلدن بچور مکالمه اکثفا ایلدی کیچون پس جدی ترک ایلدی
 دیک موجه دکلدر ایلمدی مصنف بسمله و جمله ذکرندن صکره * الکلمه لفظ وضع یعنی مفرد *
 دیدی الکلمه لفظ مرفوع مبتداء لفظ مرفوع خبری وضع فعل ماضی مبنی للمفعول قائم مقام فاعل
 تحتند مستتر هور اجمدر * لفظه یعنی تقدیرا مجرور لامله جار مع المجرور مفعول به غیر صریحدر وضع نك
 یعنی ا کا متعلقه مفرد لفظا مجرور معنایه صفتدر و رفته لفظه صفتدر و نصبه مجرور دن حالدر و یا
 وضع ده مستکندن و جمله فعلیه صفت لفظدر * معلوم اوله که الکلمه ده لام تعریف جنس ایچوندر
 یعنی تعین ماهیت و حقیقت ایچون حاصلی علمه نحو ار اسنده معتبر اولان کلمه دیمکدر مطلق دکل پس
 تاوحده نوعیه اولور یعنی حقایقندن برنوعی حقیقت دیمکدرکه حقیقت کلمدر و کلم اسم جنس
 جمعیدرکه اسم و فعل و حرفندن مرکب اولان ترکیبده مستعملده برسی ترکیبده اولسه کلم دیمزلر
 انک ایچون ابن مالک الفیه سنده * و اسم و فعل تم حرف الکلمه * واحده کلمه بیوروش پس کلامه کلم
 بینده علوم و خصوص من وجه وار زیرا کلام ایکی کلمه دن مرکبه دیر لر و دخی زیاده بده معنی
 دار اولوق کرک اما کلم اسم و فعل و حرفندن مرکب اولوق کرک کرکسه معنایی اولسون کرکسه اولسون
 لفظ صحاح جوهریره آغزندن آتمغه دیش یعنی پس کرک اصلنده مصدر اولدیفیچون نذ کیری و تانیثی
 برابردر اما بونک کبی برلده ملفوظ معناسنده برس علمای نحو نقل ایلدیلر لفظ انسان سوبلدیکنه
 دینور حقیقه و حکما مهمل اولسون موضوع اولسون مفرد اولسون کرکسه مرکب لفظ حقیقی زید
 و ضرب و فی کبیدر و حکمی زید قام و یقوم کبی زیرا بونک کبی افعالک تحتند مستتر اولان ضمائر
 اصوات و حرفوندن دکلدر و آنکیچون لفظ وضع اولماشدر بلکه استعاره طریقله بونک ایچون بر ضمیر

(مرفوع)

قاسم انباری امالی نام کتابنده و حافظ ابو القاسم بن عطا کر تاریخ دمشق کتابنده ابن ابی ملیکه دن روایت ابیشرکه حضرت امام عمر ک خلافتی زماننده مدینه به بر اعرابی کلدی و دبیدیکه الله تعالی حضرت محمد صلی الله علیه وسلمه انزال ایلدیکی کتابی بکا کیم او قودر بر کسه دبیدیکه بن او قوده یم پس بوکا سوره بر ائندن تعلیم الیکه باشلدی و دبیدیکه (ان الله بری من المشرکین ورسوله) لامک کسر یله چونکه اعرابی دبی پیلوردی دیدی که الله تعالی رسولندن بریمیدر اکر الله تعالی رسولندن بری ایسه بنده رسولدن بری ام دیدی بوسوز حضرت امام عمره ارشدی و اعرابی بی دعوت ایلدی و دیدی یا اعرابی اللهم رسولندن بری می اولورسون اعرابی دیدی یا امیر المؤمنین بن مدینه به کدم و قرآن شریفی میلزدم و دبیدیکه قرآن عظیمی او کریم بر کسه بکا سوره برایی تعلیم ایلدی و دیدی (ان الله بری من المشرکین ورسوله) پس بن دیدم الله تعالی رسولندن بریمیدر اکر الله تعالی رسولندن بری ایسه بنده بری اولورم حضرت عمر دیدی بویله دکلدیر یا اعرابی (ان الله بری من المشرکین ورسوله) لامک ضمیله پس اعرابی دبیدیکه بنده والله بری او اورم الله ورسولی بری اولان کیمسه دن اندن صکره حضرت عمر تنبیه ایلدیکه قرآن کریمی تعلیم ایلسون الا لغت عربیه عالم اولان کیمسه * و ابو الاسود دؤلی به امر ایلدی تا نحوی وضع ایلدی * اما ابو القاسم عبدالرحمن بن اسحاق الزجاجی نحوی امالی نام کتابنده عننه ایله ابو الاسود دؤلیدن روایت ایدرکه دیدی بر کون حضرت امام علی به واردم کوردمکه باشین اشاعه ایلدوب فکره طالش دیدمکه یا امیر المؤمنین ندر فکرك دیدیکه بوسنرك شهر کرده یعنی بصرده لحن ایشتمد پس دبیدیکه بر کتاب وضع ایدم اصول عربینده دیدمکه اکر بویله ایدرسک بزى احیاء ایدرسک و بو لغتی ابقاء ایدرسک آندن او چکوندنصکره بنه یانته واردم پس بکا بر مکتوب صوتدیکه آنده یازمش * بسم الله الرحمن الرحيم الکلام کله اسم و فعل و حرف فالاسم مانبا عن المسمى * یعنی اسم شول کله درکه معمادن و ذاتدن خبر و یرر * و الفعل مانبا عن حركة المسمى * یعنی فعل شول کله درکه معماتک حرکت و حالتی ییلدیرر * و الحرف مانبا عن معنى ليس باسم و لا فعل * یعنی حرف شول کله درکه بر معنایه دلالت ایلیه که اول معنی اسم و فعل معناسی دکل اندن صکره بکا دبیدیکه سنده تبع ایله خاطر یکه کلنی زیاده ایله اندنصکره بکا دیدی * اعلم یا ابا الاسود ان الاشياء ثلاثة ظاهر و مضمرة و شئ ليس بظاهر ولا مضمرة * یعنی اشیا او چدر بر قسمی اسم ظاهر در و بر قسمی اسم مضمردر و بر قسمی نه ظاهر و نه مضمردر بو اولدر بعض محلرده بر ضمیر مرفوع استعاره ایدر لر مثلا زید قام و یقوم کی فتأمل * ابو الاسود دبیدیکه امام بویله دید کدنصکره بنده نیجه اشیا جمع ایلدم و اکا عرض ایلدم و ارالزنده حروف نصب و ار ایدی اکا ان و لیت و لعل و کآن حرفنی ذکر ایلدم و لکن حرفنی ذکر ایلدم پس دبیدیکه نیچون آتی ترك ایلدک بن دیدم بونی آنلردن ظن ایلدم دیدی بلی آنلردن بونی آنلره زیاده ایله بنده زیاده ایلدم انتهى کلام سیوطی * سیرافی دبیدیکه محبوب بصری خالد حداددن روایت ایلدیکه عربیتی اول وضع ایلین نصر بن ماصدر اما ابن لهبعه ابو نظر دن روایت ایدوب دیدی اول واضع عربیت عبدالرحمن بن هزمزدر انتهى ما اورده السیرا فی * معلوم اوله که اول واضع ابو الاسود در دینلردخی نیجه سبب یازمشلر لیکن کثرت سواددن اعراض ایدوب ایکی سبب اوزره اختصار ایلدک امام طرزی مقامات حریری شرحنک آخرنده اصمعی دن روایت ایدرکه نحوی اول واضع بصرده ابو الاسود در اندن اخذ

الحمد لوليه *والصلوة على نبيه* وعلى آله واصحابه المهتدين بهدياته * وبعد بومسترك منقشى
 وبو محررك منقشى ضعيف ونحيف وقاصر ومقصر سودى كناهكار حقير جعل الله ذنبه مغفورا
 وعيه مستورا ابدر كه بركون اشرف اوقانده واسعد سامانده سرآمد وسر افراز آغايان اولان وجود
 شريفك وعنصر لطيفك مجلس شريفيله ومحفل منفييله مشرف ومستعد اولق ميسر اولدى
 الكلام يجر الكلام وينساق الى المرام حسبجه فن نحوده كافيه كه طالبينه وافيه ودر دلينه شافية
 كافيه در تذكر اولندى ايتديكه نه اوليديكه بو مخدره صاحب جلالك ونوعروس حمله خيالك
 پرده افغانى وحجاب امتناعى رفع ابدر تركى لباسله بر شرح اوليدى تاكيم مشكلاتنى بيان ومعضلاتنى
 عيان ايدوب عباراتى معلوم واستعمالاتى مفهوم قانونى مضبوط واسلوبى مربوط دوشيدى ايتديكه
 بعينانه بزدان وهمت دوسنان بوقضيه نك حصولى برادنى التفاته موصولدر هماندم اولصاحب
 سعادت * وعدا الكريم دين وخلفه شين * ديوب لباس التماس دامن محكم طوتوب كرىز بولارين سد
 وبهانه سوزلرين رد قىلدى * اگر چه كيم تركى عبارت ظرافتدن دور ليكن المأمور معذوردر
 وچونكه بو بحاله صورت تحرير وسمت تقرير بولدى تفألا ديباجه سنى القاب دولت نصاب سعادت
 اكتساب صاحب همت عاليه واهب مز ايدغاليه شول ذات شريفكه سده رفيعه سى ملتئم شفاه
 ارباب فضائل وشول عنصر لطيفكه سادت منيعه سى محط رجال افاضل وامانلدر شمس فلك اقبال
 بدر سماء شرف وكال نور سعادت جبهه سنده باهر ونور سيادت وجنه سنده زاهر ونامدار وسردار
 آغايانكه آغاي يكيچرياندر حسن اغا نام همايونيله مطرزو معنون ققدم لازال اذبال آخر الزمان مطرزة
 بطراز آرايه ورقاب الناس مطوقة بطوق آلاه مايرق الغمام ويطوق الحمام * معلوم اوله كه
 جلال الدين عبدالرحمن سيوطى الفيه سنك شرحنده علوم عربيه نك شرف وفضلنده وتعلم وتحصيلنده
 اولقدر احاديث مرفوعه وآثار موقوفه ومقطوعه ايراد ايشلدر دلائل وبراهينه واسانيدو عنعنه لريله
 جيعنى ذكر ايلسك بر جزؤ مقدارى يره انجق صغار ليكن بونده مناسب واضع اولتى وسبب
 وضعنى بيان ايلكدر * معلوم اوله كه علماء بو خصوصده اختلاف ايشلدردر پس ابو بكر محمد بن

الجزء الثالث من

شرح الكافية لابن عربي

كافية ذوى الارب في علم كلام العرب

ترجمة الكافية بالتركي لولانا سودى

مترجم مشار اليه بوضوئيدرمامله كالاى علم وعرقانه رأس المال كالدين وا به داروبازار اعتبارده مظهر
سوديشمار اولوب طريق سعادت رقيه مسالك ورهبرده عقبات ومسالك اولدوقد نصكره بمقدار وظيفة
تقاعديله تقاعداتمشيدى ابراهيم باشاسراينده اولان غلمان خاص شهنشاهى به معلم تعيين اولنوب اول مشغله
شريفه ايله بيك حدودنده سرمايه عمري اتمام وعزم راحتكده دار السلام ايلدى مولاناى مرقوم
سودا كر جنس فاخر علوم مباني مقدماتى سديد معلم مفيد ايلدى مشوى شريفه شرحى وكافيه وشافيه به
ترجمه سى واردر (ذيل اشقايق لعطائى افندى)

مترجم مغفور لهك (كستانان) مصلح الدين شيخ سعدي به وحافظ شيرازى قدس الله سرهماك (ترجمان
لسان الغيب) ايله مشهور امام ديوان شريفه شرحلى بالدفعات طبع ونشر اولنديغندن ترجمه حالى
تعريفدن مستغنى واشبو كافيه ترجمه سى فضل وكالنه دليل كافيدر

معارف نظارت جليله سنك ۱۶ ربيع الاول ۱۳۱۱ و ۱۴
تشرين اول ۱۳۰۹ تاريخ و ۴۸۵ نومرولى رخصتنامه سيله
مطبعة عامرده طبع اولتمشدر

ناشرى

مصحح كتيب در مطبعة عامره عثمان حليمى حصار

واضربان ولاتدخلهما الخفيفة خلافا ليوئس وهما في غيرهما مع الضمير البارز كالمنفصل فان لم يكن
فكالتصل ومن ثم قيل هل تـرین وتـرون واغزن واغزن والمخفة تخذف للساكن وفي الوقف
فیرد ما حذف والمفتوح ما قبلها تقلب الفا ﴿ از جمله حروف نون تأکید است و او برد و قسم است
یکی خفیفه ما کنه و این بر اصل خود است زیرا که این حرفست و اصل حرف بنا است و اصل بنا سکون
است قسم دوم ثقیله مفرکه بسبب التقاسا کنین و حرکت او قحه است با غیر الف از جهت خفت قحه
و بالف حرکت او کسره است بسبب مشابهت با تون امرابی که در فعل مضارع است بعد از الف خواه آن
النی که قبل از نون تأکید است الف ثنیه باشد خواه الف فاصله چون اضربان و اضربان ﴿ و نون تأکید
مخفف است بفعلی که در معنی مستقبل باشد و در معنی طلب باشد چون امر و نهی و استفهام و تمنی و عرض
و قسم و اندکست نون باقی بنا بر مشابهت با نهی اگر چه در وی معنی طلب نیست چون زید لا یقوم و نون
تأکید لازم است در جواب قسم چون فعل مضارع مثبت باشد مثل الله لا یفلن و الله لا یکدن از جهت آنکه
تأکید با قسم بغایت مطلوب است و بسیار است در استعمال ﴿ نون تأکید با فعل مضارعی که شرط باشد و کلمه
شرطش این باشد مؤکد بما چون اما تذهب بك و اما تخافن و در ما تقدم اشارتی رفت باین معنی که چون حرف
شرط که وسیله است مؤکد شود شرط که مقصود است اولی تأکید باشد ﴿ و ما قبل نون تأکید با ضمیر جاعت
مذکرین که آن واوست مضموم باشد چون اضربن و هل تضربن و بایائی که ضمیر مخاطب مؤنث است
مکسور باشد چون اضربن و هل تضربن و در ما عداى این دو مفتوح باشد یعنی در مفرد مذکر خواه
مخاطب باشد و خواه غائب چون اضربن و هل تضربن و هل یضربن زید ﴿ و در مفرد مؤنث غائبه چون
هل تضربن هند و هل تضربن هند و در جمع مؤنث قبل از نون تأکید الف باشد یا الف ثنیه یا الف
فاصله میان نونات در جمع مؤنث ﴿ و الف قابل حرکت نیست و ما قبل الف البتة مفتوح باشد و درین دو
موضع یعنی ثنیه و جمع مؤنث نون تأکید خفیفه در نیاید زیرا که التقاء ساکنین شود لاهلی حده
و یونس از نحویان جائز داشته است دخول خفیفه را درین دو موضع چون اضربان و اضربان
و ضمف قول او ظاهر است ﴿ و بحث در آنست که افتادن و او در مثل اضربن از جهت التقاسا کنین
است لاهلی حده یا از جهت ثقل و او است بعد از ضمه و قبل از نون مشدده ﴿ جمعی گفته اند که از جهت
التقاسا کنین است زیرا که در التقاسا کنین علی حده شرط آنست که هر دو ساکن در یک کلمه باشند
و نون مشدده کلمه دیگر است در مثل اضربان الف انداخته نشد که اگر انداخته شدی نون مشدده
مفتوح کشتی و صورت ثنیه ملتبس بصورت مفرد بودی زیرا که هر دو را صیغه اضربن است
و در جمع مذکر این التباس نیست ﴿ و در مثل اضربان الف از برای فصل است میان نونات اگر انداخته
شود اجتماع نونات که مکروه است لازم آید ﴿ و بعضی دیگر گفته اند که در التقاسا کنین علی حده شرط
نیست که هر دو ساکن در یک کلمه باشد پس اضربان و اضربان بر اصل خود اند اما در اضربن
اگر چه التقاسا کنین علی حده است لیکن و او را بواسطه ثقل انداخته اند و ضمه دلیلست بر وی و یارا
از برای ثقل انداختند و کسره دلیل بر وی ﴿ و بدانکه چون نون تأکید متصل شود بفعل معرب آن فعل مبنی
کرد و حرکت امرابی از وسائط شود چون هل تضربن که مبنی شد بر فتح و هل تضربن و هل تضربان
که نون امراب ازین الفاظ ساقط شد و بسبب بنا آنست که نون اگر کلمه دیگر است اما از جهت شدت اتصال
بمزلت جزو شده است پس علامت امراب پیش از نوشتن لازم آید که در وسط کلمه بود و بعد از نوشتن
لازم آید از آنکه امراب فعل جاری بر حرفی شود که کلمه دیگرست حقیقتا والله اعلم ﴿ تم طبع الكتاب *

مسند الیه است پس آنجا اخراج کلمه از اصل خود لازم نیاید تا ضعیف باشد یا آنکه در بعض مواضع حال تأیید
 مسند الیه و تندی کیروی مشبه باشد و تأیید فعل ظاهر شود چنانکه در اسماء اعلامی که مذکور و مؤنث اطلاق
 کرده شود ﴿التنوین نون ساکنه تتبع حرکت الاخر لئلا یکید الفعل وهو التکین والتشکیر والعوض والمقابله
 والترنم و یحذف من العلم الموصوف باین مضاف الی علم آخر﴾ از جمله حروف تنوین است و آن نون نیست ساکن
 که تابع حرکت آخر کلمه باشد نه از برای تأکید فعل ﴿نون ساکن کفتم تانون متحرک بیرون رود که آن تنوین
 نیست﴾ و مراد از سکون آن نون آنست که در اصل ساکن باشد و شاید که بواسطه ماضی متحرک شود
 چون عاداً الاولى ﴿و کفتم که تابع حرکت آخر باشد زیرا که نون ساکن چون تابع حرکت آخر کلمه
 نباشد آنرا تنوین نکوبند چون نون عن و نون من و نون من ﴿و باین قید که از برای تأکید فعل
 نباشد بیرون رفت نون تأکید خفیفه چون اضربن ﴿و تنوین بر پنج قسم است ﴿اول تنوین نمکن که دلالت
 میکنند بر امکانیت اسم یعنی بر آنکه اسم معربست و منصرف چون زید و رجل و اسم معرب را متمکن خوانند
 یعنی استوارست در اسمیت زیرا که اصل در اسم امر است پس اسم مبنی متمکن نباشد در اسمیت و هر گاه که اسم
 معرب و منصرف باشد آنرا متمکن امکن خوانند و اگر معرب باشد لاینصرف آنرا متمکن غیر امکن خوانند
 و تنوین نمکن مخصوص است بمتمکن امکن ﴿دوم تنوین تشکیر که فارقت میان معرفه و نکره چنانکه کوی
 صه بلاتنوین ای اسکت السکوت الذی تعرفه و صه بتنوین ای اسکت سکوت ما و برین قیاس است مه و مه
 ﴿سیوم تنوین عوض از مضاف الیه چنانکه در بوئندو و لیئندو و عا ئندای بوم اذکان کذا بوم مضافست
 باذو و مضاف بجمله که بعد ازوست چون آن جمله را از برای تخفیف انداخته اند بتنوین عوض آن
 مضاف الیه باز داده اند تا کلمه ناقص نماید و ازین قبیلست و کلاً آئینای کلمه ﴿چهارم تنوین مقابله و آن
 تنوینی است که در آخر جمع سلامت مؤنث باشد که در مقابله نون نیست که در آخر جمع سلامت مذکر
 است ﴿و بزیدک بعضی این تنوین داخل در حکم تنوین متمکن است و هر گاه که مثل معاملات را علم شخصی سازند
 منصرف باشد زیرا که این تا برای محض تأیید نیست بلکه علامت جمعیت است مع التأیید پس در منع
 صرف معتبر نباشد و تقدیر تاه دیگر جائز نیست زیرا که این تاه وجود مانعست از تقدیر تاه دیگر ﴿و بزیدک
 بعضی مسلمات در حالت علمیت لاینصرف باشد بواسطه علمیت و تأیید و تنوینی که در او باشد تنوین مقابله
 است و در قسم نمکن داخل نیست ﴿پنجم تنوین ترنم و آن در آخر ایات و مصراعهای باشد از برای ترنم
 و سرایدن و آن دو قسم است یکی ترنم غیرغالی که عوض شود از حرف اطلاق چون ﴿با باعناک
 او عسا کا ﴿که عوض است از الف عسا کا که حرف اطلاقست ﴿دوم ترنم غالی که عوض از حرف اطلاق
 نباشد چنانکه ﴿و قام الاعماق حاوی المخرقن ﴿و هر گاه که علم موصوف شود یا بنی که مضافست با علمی دیگر
 تنوین از علم اول ساقط شود از جهت کثرت استعمال این ترکیب در کلام پس خفت دروی مطلوب باشد
 چون جانی زید بن عمرو و اگر موصوف باین علم نباشد یا مضاف الیه این علم نباشد تنوین در آنجا ساقط
 نشود چون زید بن اخیان و در هر صورتی که تنوین ساقط شود از موصوف در تلفظ الف از این ساقط شود در
 کتابت نیز خفت باشد و هر جا که تنوین ساقط نشود الف نیز در کتابت ساقط نشود و حکم آنست در آنچه
 گفته شد از سقوط تنوین در تلفظ و سقوط الفدر کتابت چون حکم این است ﴿نون التأکید خفیفه
 ساکنه و مشدده مفتوحه مع غیر الالف تختص بالفعل المستقبل فی الامر والنهی والاستفهام
 والتمنی والعرض والقسیم و قلت مع النبی و لزمت فی مثبت القسم و کثرت فی مثل أمات فعلن و ما قبلها مع
 ضمیر المذکر بن مضمر و مع المخاطبه مکسور و فی اعداد ذلک مفتوح و تقول فی الثبته و اجمع المؤنث اضربان

(واضربان)

باشد و خواه نباشد مثلا هرگاه که کفتی اما زید فطلق زید که مبتدا بود و در حیز فاجزا بود و این زمان مقدم شد تا فاصله باشد و تنبیه باشد بر آنکه زید مستلزم انطلاق است همچنانکه شرط مستلزم جزاء است یعنی زید البته منطلق است و این مبالغه البته از مهمما یکن من شیء باین معنی مستفاد میشود لیکن بودن زید بمنزله شرط از آنجا معلوم نبود و همچنان مبتداء است و منطلق خبر او است و این جمله بحقیقت جواب اما است و همچنین هرگاه که کوبی اما یوم الجمعة فزید منطلق یوم الجمعة در حیز جزا بود و معمول منطلق بود این زمان مقدم گشت تا فاصله باشد و بمنزله شرط باشد در استلزام انطلاق زید و همچنان منصوبست بمنطلق و مذهب دوم آنکه آن فاصله معمول عاملیست محذوف نه جزئی از آنچه در حیز جزاء بوده است خواه آنجا مانعی دیگر باشد غیر فو خواه نباشد پس تقدیر اما زید فطلق اینست که مهمما یذکر زید فهو منطلق پس زید مرفوعست با آنکه قائم مقام فعل محذوفست و تقدیر اما یوم الجمعة فزید منطلق اینست که مهمما تذکر یوم الجمعة فزید منطلق پس یوم الجمعة منصوبست که مفعول به آن فعل محذوفست و مذهب سیوم آنست که اگر آنجا مانعی دیگر غیر فو نباشد آن فاصله جزئی باشد از آنچه در حیز فو است همچون مذهب اول و اگر آنجا مانعی دیگر باشد چنانکه کوبی اما یوم الجمعة فان زیدا منطلق در آنجا جائز نباشد که آن فاصله جزئی از ما بعد فو باشد زیرا که مخالفت دو مانع که یکی فو است و دیگری آنکه طالب صدر است متعذر باشد و حینذ یوم الجمعة منصوب باشد بفعل مقدر ای مهمما تذکر یوم الجمعة چنانکه در مذهب ثانی حرف الرذع کلا و قد جاء بمعنى حقا کله کلا حرفیست از برای رذع و زجر است چنانکه شخصی ترا کوبید فقلت کذا در جواب کوبی کلا ای از دجر و رذع عن هذا القول و گاه باشد که کلا بمعنی حقا آید چون کلان الانسان لیطغی و درین کلا خلاف است که حرفست همچون کلا رذعی پس مبنی الاصل باشد یا اسم است که مبنی شده است بواسطه مشابهت در لفظ با کلا رذعی تا التائیت الساکنه تلحق الماضی لتأیث المسند الیه فان کان ظاهرا غیر حقیقی فخیبر و اما الحاق علامة التثنية و الجمعین فضعیف تا تأیث ساکنه لاحق میشود بفعل ماضی از برای دلالت بر آنکه مسند الیه آن فعل مؤنث است خواه فاعل باشد چون ضربت هند و خواه قائم مقام فاعل باشد چون ضربت هند و تا تأیث را تعقید کرد بساکنه زیرا که تا تأیث متهرک لاحق میشود با سماءه متقه چون ضارب و مضر و ب و حسنه و ندمانه و مراد از سکون تا آنست که در اصل ساکن بوده باشد و اگر چه در بعضی مواضع متهرک کرد چون قائمات و هرگاه که مسند الیه فعل اسمی ظاهری باشد و تأیثش خیر حقیقی بود در آنجا تو مخیری در آوردن تا و نیا و ردن وی چون طلعت الشمس و طلعت الشمس و این سخن درین مقام تذکیر و بیاد دادن آن تفصیلی است که در ماتقدم گذشت تا معلوم شود که مراد از الحاق علامت تأیث بفعل الحاق این تا ما کنه است و اما الحاق علامت تنبیه و هر دو جمع بفعل از برای تنبیه بر حال فاعل ضعیفست بخلاف الحاق علامت تأیث بر آن وجه که مذکور شده است در ماتقدم که آن ضعیف نیست بلکه در بعضی مواضع واجبست و در بعضی مواضع جائز پس اگر زنانه کوبی فاما رجلا او قاموا رجالا و قمن نساء آن ضعیف باشد زیرا که این علامات در اصل ضمائراند و باین صفت در کلام بصیار مستعمل اند پس بیرون آوردن ایشان از آنکه ضمیر باشد و استعمال ایشان از برای مجرد آنکه علامت حال مسند الیه فعل باشند که آن مثنی است یا جمع مذکر است یا جمع مؤنث است چون اکلونی البراغیث مثلا ضعیف باشد با آنکه این احوال در مسند الیه ظاهر است زیرا که صیغه مثنی و جمع مذکر یا مؤنث از یکدیگر ممتاز اند و تا تأیث ساکنه اصلا ضمیر نیست بلکه علامت حال

چنانکه کوی و بالله ان آیتنی لا کرمتک چون قسم مقدم است و در صدر کلام است اهتمام تمام بجانب وی است پس جواب را بحسب لفظ بودی باید داد و علامت جواب قسم در آن جواب بیاید آورد و چون کلمه شرط از آنچه جواب اوست بحسب معنی معزول شده است بحسب لفظ پس التزام کرده اند که عبارت شرط ماضی باشد لفظاً و معنی تا چنانکه کلمه شرط بحسب لفظ عمل نکرده است در جزا در شرط نیز عمل نکند* و اگر زانکه قسم متوسط شود در کلام بآنکه شرط یا غیر شرط بر قسم مقدم باشد در آنجا جزا باشد که قسم را اعتبار کنند و جواب را از آن او سازند و در شرط ماضی را اعتبار کنند و جزا از قسم را الفاکند و جواب وی جزای شرط سازند و احکام جزا را بر آنجا اجرا کنند پس آنجا چهار صورت باشد و از برای الفاست یکی بتقدم شرط و دیگری بتقدم غیر شرط مثال اول ان تأتینی و الله آنک جواب از ان شرطت زیرا که او اهم است بواسطه تقدم و مجموع شرط و جزاء سادسده جواب قسم باشد* مثال دوم ان الله ان تأتینی لا تک چون قسم متوسط شود آن اهتمام تمام که بود در آن وقت که در صدر کلام بودی باقی نماند پس جواب از ان شرط شد و شرط و جزاء هر دو خبر مبتداند و مبتدایا خبر خود سادسده جواب قسم بود مثال سیوم ان آیتنی فوالله لا یتینک جواب بقسم دادند و قسم را با جواب خود جزاء شرط کردند پس فواجب شد تا مقضی هر دو موفی باشد* مثال چهارم ان الله ان آیتنی لا کرمتک جواب را بقسم دادند بحسب لفظ و معنی و بشرط دادند بحسب معنی و مجموع قسم با جواب خود خبر مبتداند که دانیدند و هر گاه که قسم مقدر باشد در کلام حکم آن قسم مقدر حکم قسم ملفوظ باشد پس در شرطی که بعد از وقت مضی لازم باشد و جواب بحسب لفظ از ان قسم باشد و بحسب معنی از آن شرط کقوله تعالی لئن اخرجوا لا یخرجون معهم* ای والله لئن اخرجوا پس شرط ماضیست و لا یخرجون جواب قسم است و اگر جزاء شرط بودی اولی جزم بود و لام لئن اخرجوا را لام موطئه قسم خوانند یعنی قسم را بر شرط میکنند و بند و بجواب شرط میروند تا آن جواب بحسب لفظ مر قسم را باشند شرط و اما التفصیل والتزم حذف فعلها و عوض بینها و بین فائها جزو ممافی حیرها و هو مفعول لافی حیرها مطلقا مثل ما یوم الجمعة فزید منطلق و قبل هو معمول المحذوف مطلقا و قبل ان کان جائز التقدیم فن الاول و الاثنی الثانی* کلمه اما از برای تفصیل مجملست غالباً چنانکه کوی جائنی اخوتک اما زید فاکرمته و اما عمرو فاعطینته و اما خالد فاهنته* و شاید که مجمل در کلام مقدر باشد و باقرائش مخاطب را معلوم باشد پس امای اولی را از برای تفصیل آن مجمل ذکر کنند غالباً کفتم زیرا که مادر او ائیل خطب مذکور میباشند از برای تفصیل مجمل و هر گاه اما از برای تفصیل مجمل باشد و اجبست که مکرر شود لفظ چنانکه گفته شد یا تقدیرا کقوله تعالی فاما الذین فی قلوبهم زینغ که آنجا مقابل اما مذکور نیست لفظاً لیکن مقدر است ای و اما الذین ایس فی قلوبهم زینغ فیتبعون المحکمات و یردون الیها المتشابهات* و حکم آنکه کلمه اما از برای شرطت بواسطه لزوم فاست در جواب اما* و اصل اما زید فمطلق این بود که مهمایکن من شیء فزید منطلق پس کلمه اما قائم مقام مهماست و شرط وی که لفظ یکن من شیء است واجب الحذفست از برای اختصار و نکته دیگر که معلوم شود چون اما بجای مهمای استاد و فعل انداخته شد عبارت چنین شده که اما فزید منطلق* پس علامت شرط و علامت جزا یکدیگر متلاصق شدند و این تلاصق بعید بود پس احتیاج اقتاد با فاصله میان هر دو* و در آن فاصله سه مذهب است* اول آنکه آن فاصله جزئیست از آنچه در حیرتاه جزا بوده است مقدم گردانیده شد از برای فصل میان علامتی شرط و جزاء خواه آن فاصله مرفوع باشد و خواه منصوب و خواه آنجا مانعی دیگر از تقدیم غیر فاه جزا

(باشد)

براخت وی که همزه است و نمیشاید که هل زید تام جائز باشد جلا علی الهمزة بنا بر آنکه فعل محبوب هل است پس هرگاه که در حیز هل فعلی باشد اوراضی نشود که در میان وی و محبوب فاصله باشد و هرگاه که در حیز وی فعلی نباشد گویا که محبوب خود را فراموش کرد * و همزه از آن جهت که اصلست در استفهام و اخف است و تصرف در وی بحسب استعمال زیاده از تصرف در هل است پس شاید که کوبی ازیدا ضربت بتقدیم مفعول بر فعل و نشاید هلا زید اضربت * و همچنین شاید که کوبی انضرب زیدا و هواخوک از برای انکار ضرب برادر و نشاید که کوبی هل تضرب زیدا و هواخوک از برای انکار ضرب برادر و همچنین شاید که کوبی ازید عندک ام عمرو و نشاید که بکوبی هل زید عندک ام عمرو یعنی ام متصله قرین همزه شود و قرین هل نشود * و همچنین جائزست که همزه را در سر حرف عاطفه که ثم فاول و او است ان ولو در آوری که قوله تعالی اثم اذا ما وقع * و ه اغن کان * و ه اومن کان و در هل این جائز نیست * حروف الشرط ان و لو و اما اله اصدر الکلام فان للاستقبال و ان دخلت علی الماضي و لو عکسه و تلزمان الفعل لفظا و تقدیرا * این سه حرف از برای معنی شرطیت اند و هر سه را صدر کلام است زیرا که دلالت میکنند بر نوعی از انواع کلام * و اصل در باب شرطیت لفظ ان است زیرا که معنی وی استقبالیست و اگر چه در فعل ماضی رود و معنی شرطیت و تعلیق بطریق تحقیق در استقبالی تصور کرد چنانکه کوبی ان تضربنی اضربک اگر بزنی مرا بزخم ترا و لفظ لو از برای شرطیت و تعلیق تقدیر است زیرا که معنی مضی است و اگر چه در فعل مضارع رود چنانکه لویطبعکم ای لواطعکم و شرطیت و تعلیق در ماضی تقدیری بوده تحقیقی چنانکه کوبی ان تضربنی اضربک اگر میردی مرا میردم ترا * و این هر دو لفظ مقتضی فعل اند و از وی جدا نشوند لیکن آن فعل شاید که ملفوظ باشد و این بسیار است و شاید که مقدر باشد که قوله تعالی و ان احد من المشركين استجارك ای ان استجارك احد و در لو انتم تملكون که اصلش لو تملكون بوده چون خواستند که فعل را حذف کنند تا مبهم باشد و بعد از آن تفسیر کنند تا در ذهن سامع نیک متمکن گردد فعل را حذف کردند و فاعل او که ضمیر متصل بود بمنفصل مبدل کشت و لو انتم شد و بعد از آن تملكون مذکور مفسر آن فعل محذوف کشت * و من نمده قبل لو انک بالفتح لانه فاعل و انطلقت بالفعل موضع منطلق لیکن کالغرض فان کان جامدا جائز لتعذر * و از اینجا که لفظ لو مستلزم فعل است و اجبست که در مثل لو انک همزه مفتوح باشد زیرا که آن با آنچه در حیز اوست فاعل آن فعلیست که بعد از او مقدر است ای لو ثبت انطلقت ثبت انداخته شد زیرا که کلمه لو اقتضاه فعلی میکند مطلقا و کلمه ان دلالت میکند بر تحقیق و ثبوت پس هر دو با هم قرینه معنی ثبت شدند و درین موضع که آن بعد از لو واقع شود و اجبست که خبر آن فعل باشد تا لفظ ان فعل به نزالت عوض باشد از آن لفظ فعلی که انداخته شده است مثلا چنین کوبی لو انک انطلقت و نشاید که کوبی لو انک منطلق * و این وقتی میسر شود که خبر آن اسمی مشتق باشد تا فعلی که بمعنی وی است بجای آن باشد و اگر خبر آن اسم جامد بود او را فعلی نباشد که بمعنی وی بود اینجا خبر آن شاید که اسم باشد کافی قوله تعالی و لو ان ما فی الارض من شجرة اقلام چون فعلی نیست که در معنی اقلام باشد ناچار بود از بقاء اسم در خبر آن بعد از لو * و اذا تقدم القسم اول الکلام علی الشرط لزمه المضى لفظا و معنی و کان الجواب بالقسم لفظا و معنی مثل و الله ان اتیننی او ان لم تأتیننی لا کرمتک و ان توسط بتقدم الشرط او غیره جاز آن به تبر و ان بلغنی کقولک انا و الله ان تأتیننی لانتک و ان اتیننی و الله لا یتینک و تقدیر القسم کاللفظ نحو قوله تعالی ان اخرجوا الایجر چون و ان اطعموهم انکم لمشركون * چون قسم در اول کلام باشد مقدم بر شرط در آنجا و اجبست که شرط ماضی باشد لفظا و معنی و جوابی که بعد از هر دو مذکورست از آن قسم باشد بحسب لفظ و بحسب معنی و از آن شرط باشد بحسب معنی فقط

سری و ماسعر * ای فی بثر حور و حور جمع حائرت من حار اذا هلك * و افظة من و باولام ذکر زیادتی ایشان در حروف جر گذشت * زیادتی کافر را ذکر نکرد زیرا که انبکست * حرف التفسیر ای و آن وهی مختصه بمانی معنی القول * چون در کلام ابهام میباشد احتیاج افتاد بتفسیر و ادات تفسیر این دو حرفست ای و آن * و کلمه آن مختص است بآن چیزی که درو معنی قول باشد کقولک کتبت الیه ان تم چون در کتابت که بمعنی قول است ابهامی بود که از بجه عبارتست بآن تفسیر کرده شد و کقوله تعالی و نادیناه ان یا ابراهیم چون در نداد که بمعنی قول است ابهامی بود از جهت عبارت مفسر شد بکلمه ان * و تفسیر قول صریح بکلمه ان جائز نباشد نشاید گفتن قلت له ان تم بلکه باید گفت قلت له تم * و کلمه ای تفسیر واقع شود در جمیع مواضع خواه قول صریح باشد خواه نباشد چنانکه کوبی قلت ای تلفظت و رأیت غضنفر ای اسدا و ضربت فی الارض ای سافرت * حروف المصدر ما و آن و آن فالاولان للفعلیه و ان للاسمیه * حروف مصدر سه است یکی ماء مصدری کقوله تعالی و ضافت علیهم الارض بما رحبت ای بر حبا * و دوم ان مصدری چون اعجبتی ان ضربت زیدا ای ضربت زیدا و این هر دو مختص اند بجملة فعلیه و آن فعل را تاویل مصدری آورند * و حرف سیوم مصدران مفتوحه است که از حروف مشبیه که مخصوص است بجملة اسمیه و جمله خود را در تاویل مفرد آورد پس اگر خبرش مشتق است در تاویل مصدر خبر باشد مضاف باسم چنانکه اعجبتی انک قائم ای اعجبتی قیامک و اگر مشتق نباشد بلکه در معنی مشتق باشد مأول شود بآن خبری که شبه مصدر است مر خبر را چون اعجبتی ان زیدا اخوک ای اعجبتی اخوة زیدا و اگر خبر هیچ کدام ازین دو نباشد بکون تقدیر باید کرد چون اعجبتی انک زیدا ای کونک زیدا * حروف التحضیض هلا و الاولولا و لوما لها مصدر الکلام و یزما الفعل لفظا و تقدیرا * این حروف را حروف تحضیض و تندیم خوانند اگر در ماضی روند برای تندیم باشد چون هلاقت چرا بر نخاستی و اگر در مستقبل روند از برای تحضیض و ترغیب باشد چون هلاقتوم چرا بر نخیزی * و این حروف در سر فعل روند زیرا که تحضیض و تندیم در افعال باشند لیکن آن افعال شاید که ملفوظ باشد چون هلا ضربت زیدا و شاید که مقدر باشد چون زیدا ضربتیه ای هلا ضربت زیدا ضربتیه * حرف التوقع قدوهی فی المضارع للتقلیل * کلمه قدر احرف توقع خوانند زیرا که در سر خبری رود که مخاطب را توقع اخبار بآن خبر هست * و این کلمه در ماضی از برای تقریب باشد بحال چنانکه کوبی قدر ضرب یعنی درین نزدیکی زد و در مضارع از برای تقلیل باشد چنانکه کوبی ان الکتوب قد یصدق یعنی دروغ گو اندک راست گوید * و گاه باشد که از برای تحقیق بود چنانکه قد یعلم الله یعنی البته میداند * حرف الاستفهام الهمزة و هل لها مصدر الکلام تقول ازید قائم و اقام زیدا و كذلك هل و الهمزة اهم تقول ازیدا ضربت و انضرب زیدا و هو اخوک و ازید عندک ام عمرو و اتم اذا ما وقع و اتمن کان و اومن کان * همزه و هل دو حرف از برای استفهام یعنی طلب فهم و ابشارتا صدر کلام است زیرا که دلالت میکند بر نوعی از انواع کلام * و جائز باشد که در جمله اسمی روند چون ازید قائم و هل زیدا قائم و در جمله فعلی روند چون اقام زیدا و هل قائم زیدا لکن همزه در جمله اسمی رود که خبرش فعل باشد چون ازید قائم و هل نرود * پس نشاید که گفت هل زیدا قائم بنا بر آنکه اصل هل آنست که بمعنی قد باشد کقوله تعالی هل اتی علی الانسان ای قد اتی * لکن او را باهمزه در استفهام بسیار استعمال کرده اند و همزه را انداخته اند پس او بحقیقت متضمن معنی همزه است و چنانکه قد زیدا قائم جائز نیست هل زیدا قائم نیز جائز * اگر سائلی گوید که بایستی که هل زیدا قائم جائز نبود چنانکه قد زیدا قائم جائز نیست * در جواب گویم که کلمه هل آنجا محمول است

ماقام زید أو امام زید در جواب گویند نم معنی این باشد نم مقام زید اینست معنی نم بحسب اصل لغت و ازین جهت گفته اند در صورت قوله تعالی الست بر بکم قالوا بلی ا کر نم بجای بلی واقع شدی آن کفر بودی زیرا که معنی این بودی نم الست بر بکم لکن اگر در حرف شخصی گوید بازید الیس لی عليك الف درهم وزید گوید نم آن اقرار باشد و نم قائم مقام بلی باشد از برای تقریر اثبات بعد از نفی و کلمه بلی مختص است بایجاب نفی یعنی بعد از نفی آید و افاده اثبات کند و آن نفی را رفع کند خواه آن نفی در خبر باشد و خواه در استفهام چنانکه کوبی لم یقم زید او لم یقم زید و در جواب گویند بلی معنی این باشد بلی قام زید و بعد از اثبات کلمه بلی مذکور نشود در لغت عرب و کلمه ای بعد از استفهام آید از برای اثبات و قسم لازم اوست چنانکه کوبی امام زید تود رجواب کوبی ای والله و اجل و جیر و ان از برای تصدیق مخبراند نه مستفهم چنانکه کوبی قد اتاک زید فتقول اجل او جیر او ان و کلمه ان درین باب قلیل الاستعمال است و در قول ابن زبیر آمده است شخصی بأو کفت لعن الله ناقه جلتنی الیک او در جواب کفت ان و صاحبها ان از برای تقریر دعا است و حروف الزیاده ان و ان و ما و لا و من و الباء و اللام فان مع ما النافیة و قلت مع المصدریة و لما و ان مع لما و بین لو و القسم و قلت مع الکاف و ما مع اذا و متی و ای و این و ان شرطاً و بعض حروف الجر و قلت مع المضاف و لا مع الواو بعد النفی و بعد ان المصدریة و قلت قبل اقسام و شدت مع المضاف و من و الباء و اللام تقدم ذکرها و این حروف را حروف زیاده خوانند از برای آنکه در بعضی مواضع زیاده میباشند در جمیع مواضع و حروف صله نیز گویند و فائده زیادتی ایشان نوعیست از تا کید در کلام یا تزیین نظمست ان بکسر همزه و سکون بعد نون زیاده باشد بعد از ماه نافیة از برای تأکید نفی کقولک ما ان زید قائم و همچنین اندکی زیاده مییابد بعد از ماه مصدریة چون اجلس ما ان جلس القاضی ای مده جلوسه و همچنین اندکی زیاده میشود بعد از ما چون لما ان وقت ای لماقت و ان یفتح همزه و سکون نون زیاده میباشد بسیار بعد از ما چون قوله تعالی فلما ان جاء البشیر و نظائر آن و همچنین زیاده میباشد میان قسم و لونیحو و الله ان لو وقت و اندکیست زیادتی او بعد از کاف چنانکه شاعر گوید کان ظیبة تعطو الی ناظر السلم ای کتبیة و لفظه ما زیاده کرده میشود باین کلمات شرط که مذکورست در متن چون اذا ماقت و متی ماقت و اینما جلست جلست و قوله تعالی و ایما تدهو فله الاسماء الحسنی و اما تذهبن بک و هرگاه که کلمه ان شرطیة مؤکده شود بماه زائده واجب است که فعل شرط مؤکده شود بنون تا کید چون اما تذهبن بک و اما تخافن و نظائر آن زیرا که چون حرف که وسیله مقصودست مؤکد شود شرطه مقصودست تا کید اولی بود و همچنین لفظ ما زیاده باشد بعد از بعضی حروف جر چون قوله تعالی فبما رجة ای فبرجة و بما خطایاهم ای من خطایاهم و اندکست زیادتی ما میان مضاف و مضاف الیه چون غضب من غیر ما جرم و لفظه ما زیاده کرده شود باوا و ما طفه که بعد از نفی باشد از برای تأکید آن نفی چون ما جاتی زید و لا عمرو و این لارا مؤکده نفی و مذکره نفی خوانند و همچنین زیاده شود بعد از ان مصدریة چون قوله سبحانه لئلا یعلم اهل الکتاب ای لعل و ما منک ان لا تعبدای ان تعبد و اندکست زیادتی لایش از اقسام چون قوله تعالی لا اقسام یوم القیامة ای اقسام بعضی نحو یان گفته اند که لازمه نیست و معنی اینست که لا اعظم یوم القیامة بالاقسام یعنی بسو کند خوردن بوی او را معظم نمی سازم بلکه او فی نفسه معظم است و شاذ است زیادتی لامیان مضاف و مضاف الیه کقول الشاعر فی بئر لاحور

نیست و اگر نه پیش از معطوف علیه واقع نشدی همچنانکه حروف عاطفه دیگر * و ایضا و او داخل است بر اما پس نشاید که حرف عطف باشد زیرا که لازم آید اجتماع دو حرف عطف و یکی لغو باشد * جواب از اول آنست که اما سابق بر معطوف علیه حرف عطف نیست بلکه از برای تنبیه است بر شك در ابتداء کلام و اما ثانیه حرف عطف است * و جواب از ثانی آنست که این واو عاطفه عطف میکند اما دوم را بر اما اول و اما دوم عطف میکند مابعد خود را بر مابعد اما اول * و لا و بل و لکن لاحدهما معینا و لکن لازمه لنی * این هر سه حرف از حروف عاطفه از برای نسبت حکم اند باحد الامرین از معطوف و معطوف علیه علی التعمین * و کلمه لانی میکند از مابعد خود آن حکمی که ثابت شده است معطوف علیه را باشد علی التعمین و معطوف را نباشد چنانکه کوبی جانی زید لا عمرو و حکم بجی زید راست و عمرو راست * و کلمه بل بعد از اثبات از برای صرف حکم است از معطوف علیه بمعطوف چنانکه کوبی جانی زید بل عمرو ای بل جانی عمرو پس حکم در اینجا معطوف را باشد دون معطوف علیه بر عکس لا و حال معطوف علیه در صورت اثبات آنست که او در حکم مسکوت باشد کویا هیچ حکمی بر او زفته است نه بجی و نه بعدم بجی و ازین اخبار از وی بجی بطریق قصد نبوده است * پس ازین جهت آن حکم بکلمه بل صرف کرده شد از معطوف علیه بمعطوف و معطوف علیه در حکم مسکوت ماند * و اما کلمه بل بعد از نفی چنانکه ما جانی زید بل عمرو در وی خلافت بعضی گفته اند که کلمه بل آن حکم نفی را از معطوف علیه صرف میکند بمعطوف ای بل ما جانی عمرو و معطوف علیه در حکم مسکوت است بر همان طریقه که در اثبات بود یعنی اخبار اینجا نفی بجی از معطوف علیه بقصد نبوده است پس ازین جهت بل مصروف باشد بمعطوف و معطوف علیه مسکوت ماند * و بعضی گفته اند که کلمه بل در صورت نفی اثبات میکند بر معطوف را آن حکم که منفی گذشته است از معطوف علیه و معطوف علیه در حکم مسکوت است یا حکم از منفی است پس معنی ما جانی زید بل عمرو این باشد که بل جانی عمرو و زید منفی است از وی بجی یا در حکم مسکوت است * و کلمه لکن در عطف مفردات که بحث در آنست واجبست که ماقبل وی نفی باشد چنانکه کوبی ما جانی زید لکن عمرو ای لکن جانی عمرو * پس حکم بجی از زید منفی باشد و عمرو را ثابت بود * حروف التنبیه الا و اما و ها * این سه کلمه از برای تنبیه مخاطب اند در صدر جمله تا هیچ چیز از کلام فوت نشود از وی چون الازید قائم و اما زید قائم و هازید قائم لکن کلمه هاد در مفرداتی که آن اسماء اشاره اند داخل میشود زیرا که معنی اسماء اشارت بی اشارت متعین نکردد پس کلمه هاد را اول اشارت در آید تا مخاطب متنبه شود و از اشارت که متعین معنی اسماء اشارتست فاضل نباشد * حروف النداء یا عمها و یا و هیا للبعید و ای و الهزمة للقرب * این پنج حرف از برای ندا و کلمه یا مستعمل شود در نداء قریب و بعید و یا و هیا از برای نداء بعید و ای و همزه از برای نداء قریب اند * و احوال منادی در صدر کتاب مذکور شده است * حروف الايجاب نم و بلی و ای و اجل و جبر و آن * قسم مقررۃ لماسبقها و بلی مخصوصه بايجاب النفی و ای اثبات بعد الاستفهام و یلزمها القسم و اجل و جبر و این تصدیق للمخبر * این حروف از برای ایجاب اند یعنی اثبات ما تقدم باین تفصیل کلمه نم از برای تقریر و تحقیق آن کلامیست که سابق است بروی * پس آن کلام اگر اثبات است در صورت خبر یا در صورت استفهام نم تقریر آن اثبات کند چنانکه کوبی قام زید او قام زید در جواب کوبیدم معنی این باشد نم قام زید و اگر آن کلام نفی باشد در صورت خبر یا در صورت استفهام نم آن نفی را تقریر کند چنانکه کوبی

الحاج حتى المشاة ودرثم این واجب نیست * و فرقی دیگر آنست که مهلت درثم بحسب خارج است چنانکه درجانی زیدثم عمرو ودرحتى مهلت بحسب ذهن است زیرا که در ذهن مناسب آنست که موت اول متعلق شود بغیر انبیاء و بعد از آن بانبیاء و اگر چه در خارج موت انبیاء در اثناء موت سائر مردمانست و همچنین در ذهن مناسب آنست که قدم اول مسواران حجاج را باشد و بعد از آن مریدان را و شاید که در بعض اوقات امر برعکس باشد که قدم پیادگان پیشتر بود و مع ذلك آنجا توان گفت قدم الحاج حتی المشاة * و او و اما و ام این سه کلمه از حروف عاطفه مشترکند بایکدیگر در آنکه دلالت میکنند بر آنکه نسبت حکم یکی است از معطوف علیه و معطوف بر سبیل ابهام * و ام برد و قسم است یک قسم ام متصله که لازم همزه استفهامست یعنی از وجودا نمی شود هر جا که ام متصله باشد لازم وی همزه استفهام باشد لفظا یا تقدیرا و این هر دو با مدخول خود یک کلام باشند * و شرط ام متصله آنست که یکی از دو مستوی مثل اسمین یا فعلین یا حرفین بلی ام باشد و دیگری از مستویین بلی همزه باشد بعد از آنکه احد المستویین لاعلی التعیین معلوم باشد متکلم را و مقصود از سؤال تعیین باشد چنانکه کوی ازید عندک ام عمرو یعنی میدانم که یکی ازین دو بزیدک تو است لکن علی التعیین نمیدانم همچنانکه کوی اضربت زیدا ام اگر متد یعنی میدانم که یکی ازین دو کار بازید کرده * لیکن علی التعیین نمیدانم * و ازینجا که واجبست که احد المستویین بلی ام متصله باشد و دیگری بلی همزه * جائز نیست ترکیب ارأیت زیدا ام عمر از برا که ام بلی اسم است و بلی همزه فعل است این کلام سخن مصنف است لیکن منقول از کلام سیدویه آنست که هر گاه که احد المستویین بلی ام باشد و دیگری بلی همزه آن احسن و افصح باشد و هر گاه که نه چنین باشد یعنی مستویین بلی ام و همزه نباشد آن کلام جائز باشد جوازا حسنا * و حیثند ترکیب ارأیت زیدا ام عمر احسن باشد نه احسن یعنی درست و فصیح باشد و اگر چه احسن و افصح نباشد و ازین جهتست که در بعض نسخ کافیه که مقرو بوده است بر مصنف و بر آنجا خط وی بود بعد از بلیها احد المستویین و الاخر الهمزه عبارت علی الافصح واقع شده است و بدل و من نم لم یحز و من نم ضعف واقع شده است لیکن و من نم ضعف مناسب علی الافصح نیست چنانکه پوشیده نیست * و بالجملة مصنف را درین مقام اضطرابی بوده است و ازین جهت عبارت را تغییر کرده است و حق آنست که منقولست از سیدویه * و من نم کان جوابها بالتعیین دون نم أولا و ام المنقطعة کبل و الهمزة مثل انها لابل ام شاة و اما قبل المعطوف علیه لازمه مع اما جائزه مع أو * و از آنجا که سؤال بهمزه و ام از تعیین باید کرد و لاونم نشاید که گفت زیرا که مقصود حاصل نشود بخلاف او و اما که باهمزه باشند چنانکه کوی اجاءک زیدام عمرو یا اجاءک امازید و اما عمرو درینجا جواب بلاونم توان گفت زیرا که مقصود آنست که یکی ازین دو لاعلی التعیین پیش تو آمده اند بیانه * و قسمی دیگر ام منقطعه است که معنی بل و همزه است یعنی اعراضت از کلام سابق و سؤالت از آنچه مذکور شده بعد از ام و ام منقطعه شاید که بعد از کلام سابق خبر باشد مثل انها لابل ام شاه ای بل هی شاه پس اضراب کرد از خبر سابق و استفهام کرد از آنچه مذکورست بعد از ام * و شاید که بعد از استفهام باشد چنانکه کوی ازید عندک ام عندک عمرو از استفهام اول اضراب کردی با استفهام ثانی * و بدانکه در کلمه اما عاطفه واجبست که اما دیگر قبل از معطوف علیه مذکور باشد چنانکه کوی جاننی امازید و اما عمرو تا از ابتداء معلوم شود که کلام مبنی بر شک است و در او تقدم اما بر معطوف علیه واجب نیست بلکه جائزست چنانکه کوی جاننی امازید او عمرو * بعضی از نحویان گفته اند که اما از حروف عطف

آن ان که مذکور است باوی مصدریه نباشد و اگر نه دو حرف که هر دو بمعنی استقبال اند بایکدیگر جمع شوند پس متعین شود که آن ان مخففه است * یا نظر کنند بآن فعل مضارعی که بعد از حرف ننی است اگر منصوب باشد ان مصدریه بود و اگر مرفوع باشد ان مخففه باشد ﴿ و کاً ن لثشیه و تخفف فلناتی علی الافصح و لکن للاستدرالک توسط بین کلامین متغایرین معنی و تخفف فلناتی و تجوز معالواو ﴿ کلمه کاً ن از برای انشاء تشبیه است چون کاً ن زبدا الاسد * و کاً ن چون مخفف کرد دلفت افسح آنست که اورا از عمل الغاء کنند چنانکه شاعر گفته است * و نحر مشرق الاون * کاً ن ثدیه حقان * و اجمال نیز جائزست چنانکه کوبی کاً ن ثدیه حقان لکن غیر افسح است بنا بر آنکه کاً ن فروترست از آن مشابهت با فعل و کلمه لکن از برای استدرالکست بآن معنی که دانسته شد پس واجبست که واقع شود میان دو کلام که متغایر باشد بحسب معنی در ننی و اثبات خواه بحسب لفظ نیز متغایر باشند چنانکه کوبی جاهنی زبدا لکن عمرا لم یجعی و لم یجعی زبدا لکن عمرا جاه و خواه بحسب معنی فقط چنانکه کوبی زبدا حاضر لکن عمرا غائب * و چون لکن تخفیف شود دهلوی باطل شود بکلی زیرا که وی از کاً ن در مشابهت با فعل اضعفت و چون لکن مخفف شود جائزست که در وی داخل شود و او عاطفه تافرق ظاهر شود میان لکن مخففه و لکن که حرف عطفست و دخول و او در وی جائز نیست ﴿ و لیت للتمنی و اجاز الفرائیت زبدا قائما و لعل للترجی و شذالجرها ﴿ و کلمه لیت از برای انشاء تمنی است چون لیت زبدا قائم * و فراه جائز داشته است که بعد از لیت هر دو معمول منصوب باشد چون لیت زبدا قائما بنا بر آنکه لیت بمعنی اتمنی است کویا که گفته است اتمنی زبدا کائنا علی صفة القیام پس هر دو جزو مفعول معنی لیت باشد * و کسائی جائز داشته است نصب جزو ثانی بتقدیر کان ای لیت زبدا کان قائما و متمسک هر دو قول شاعرست * یالیت ایام الصبار و اجما * فراه کوبید ای اتمنی ایام الصبار و اجما و کسائی کوبید که ای لیت ایام الصبار کانت رواجما * و بزیدک محققان رواجما منصوبست بآنکه حالست از ضمیر مستتر در خبر محذوف ای لیت ایام الصبارنا ای کائنه لنا حال کونهار اجمة * و لعل للترجی کلمه لعل از برای انشاء ترجی است * و فرق میان ترجی و تمنی آنست که تمنی در مستحیلات و ممکنات باشد و ترجی نباشد الا در ممکنات * و شاذ و خارج قیاس است جبر بکلمه لعل چنانکه در قول شاعر آمده * لعل ابی المغوار منک قریب ﴿ الحروف العاطفة الواو و الفاء و ثم و حتی و او و ایا و او و لا و بل و لکن فالاربعة الاول للجمع فالواو للجمع مطلقا لا ترتیب فیها و الفاء للترتیب و ثم مثلها و حتی مثلها و معطوفها جزء من متبوعه ایفید قوه او ضعفا و او و ایا و او لاحد الامرین مبهما و ام المنصلة لازمة للهمزة الاستفهام یلیها أحد المستویین و الاخر الهمزة بعد ثبوت احدهما لطلب التعمین و من ثم لم یجز اربیت زبدا ام عمرا ﴿ حروف عاطفه بر مذهب اصح ده است چنانکه در متن مذکورست * چهار اولین که او و فاء و ثم و حتی است از برای جمعست درین معطوف و معطوف علیه در حکمی که معطوف علیه راست لکن و او از برای جمع مطلق است یعنی دلالت نمیکند نه بر ترتیب و نه بر معیت پس جائنی زبدا و عمرو و احتمال دارد که هر دو با هم آمده باشند و احتمال آن دارد که زبدا اول آمده باشد و عمرو بعد از او با مهلت یا بی مهلت و احتمال دارد که عکس این باشد * و فادلات میکند بر ترتیب بی مهلت مثلا جائنی زبدا و فاهم و دلالت میکند که زبدا اول آمده و عمرو در عقب وی بی مهلت * و ثم دلالت میکند بر ترتیب با مهلت پس معنی جائنی زبدا و عمرو آنست که اول زبدا آمد و بعد از آن بمهلتی عمرو آمد * و حتی مثل ثم است در دلالت بر ترتیب و مهلت * و فرق میان این هر دو آنست که ما بعد حتی عاطفه باید که جزو وی باشد از ما قبل حتی باقوی چنانکه کوبی مات الناس حتی الانبیاء یا اضعف چنانکه کوبی قدم

فتل زمه اللام و حیثیذ یجوز الفاؤها * و هم از برای این که مکسوره تغییر معنی بجمله نمیکند جائزست که لام ابتداء بران داخل شود یا در خبر و یا در اسم بشرط آنکه فصلی باشد میان این و اسم وی و یا بر امری که متوسط شود میان اسم و خبر چون ان زید القائم و ان فی الدار زید او ان زید الطعام ک آکل * و جائز نیست که کوئی ان زید آکل طعامک زیر که این لام ابتداءست و حق وی آن بوده که در صدر جمله باشد چون زید قائم لیکن چون ان و لام هر دو از برای تأکید نسبت اند جمع کردن میان هر دو کراهت داشته اند و چون بواسطه ان از صدارت افتاد نشاید که از همه اجزاء جمله که عمده باشد متأخر شود * و دخول لام بالکن بان تقصیل که در آن گذشت ضعیف است و اگر چه در استعمال وارد شده است چنانکه شاعر گفته است * ولکننی من حبها العلیل * و سبب فرق میان مکسوره و لکن درین حکم آنست که لکن چون مقتضی سبق کلام دیگرست پس کویا که از صدارت افتاده است پس اجتماع لام که طالب صدرست با وی چنان مستحسن نباشد بخلاف مکسوره که او مقتضی تقدم کلام دیگر نیست * و گاه باشد که ان مکسوره را تخفیف کنند پس صورت وی همچون ان نافیہ باشد و ازین جهت لام بان مکسوره مخففه لازم بود تا اشتباه نشود اما در صورتی که مکسوره بعد از تخفیف عمل ندهند ناچارست ازین فرق تا معنی نفی و اثبات یکدیگر مشتبه نکرند و اما در صورت اعمال مخففه مکسوره لزوم لام طرد الالباب باشد * و یجوز دخولها علی فعل من افعال المبتدأ خلافاً للکوفین فی التعمیم * جائزست در آمدن مکسوره بعد از تخفیف بر سرفعل که از دو اخل مبتدأ و خبر باشد چون باب کان و باب علمت ک قوله تعالی و ان کنت من قبله لمن العالین * و ان وجدنا اکثرهم لفاسقین * و جائز نیست دخول وی بر افعال دیگر پیش بصریان زیرا که اصل مکسوره و حق وی آنست که داخل شود بر مبتدأ و خبر و چون مخفف شد و از آن مرتبه عمل در مبتدأ و خبر ساقط گشت و در فعل داخل شد باید که آن فعل از دو اخل مبتدأ و خبر باشد آنچه مقتضی و اصل ان است بقدر امکان باقی ماند * و کوفیان جائز داشته اند دخول وی بر سایر افعال و تمسک کرده اند بقول شاعر * بالله ربک ان قتلت مسلماً * و جبت علیک عقوبة المتمد * و تخفف المفتوحه فتعمل فی ضمیر شان مقدر فتدخل علی الجمل مطلقاً و شذائعمالها فی غیره و یلزمها مع الفعل السین ا و سوف او قد او حرف النفی اولو * ان مفتوحه چون تخفیف کرده شود عمل کند بر سیل و خوب در ضمیر شان مقدر و حیثیذ جائز باشد دخول وی جمیع جمله ها مطلقاً زیرا که چون ضمیر شان مقدر اسم وی باشد هر جمله که مفسر ضمیر شان باشد خبر او واقع شود خواه اسمی و خواه فعلی و خواه آن فعل از دو اخل مبتدأ و خبر باشد یا نباشد * و سبب در تقدیر ضمیر شان آنست که مشابهت مفتوحه با فعل پیش از مشابهت مکسوره است چنانکه گذشت * و اعمال مکسوره بعد از تخفیف در سعه کلام آمده است ک قوله تعالی و ان کلالمالیوفینهم و اعمال مفتوحه بعد از تخفیف در سعه کلام نیامده است و حیثیذ بحسب ظاهر لازم آید که اضعف را جمع گردد بر اقوی و این جائز نیست پس ضمیر شان تقدیر کرده شد تا مفتوحه بعد از تخفیف همچنانکه حامل باشد در مبتدأ و خبر چنانکه در اصل بود و مکسوره گاه عامل باشد و گاه نباشد و نادرست عمل مفتوحه مخففه در غیر ضمیر شان مقدر چنانکه شاعر گفته * فلوانک فی يوم الرخاء سألنی * فراقک لم یخل و انت صدیق * مخففه در سرفعل داخل شود لازم است او را سین یا سوف یا قد یا حرف نفی * اما لزوم یکی از سه اول از برای فرقت میان ان مفتوحه مخففه و ان مصدریه که این سه حرف بان مصدریه جمع نمی شوند و فرق میان مخففه مصدریه بمجرّد حرف نفی حاصل نشود زیرا که با هر دو جمع میشود * پس فرق بوجه دیگر باید کرد چنانکه کوبند که اگر آن حرف نفی معنی استقبالت آن

پس حق آنجا قمع باشد زیرا که او با معمولی خود در موضع مبتدا واقع شده است و مبتدا مفرد است
 و لذلک جاز العطف علی اسم المکسوره لفظا و حکما بالرفع دون المفتوحه مثل ان زیدا قائم
 و عمرو و بشرط مضمی الخبر لفظا او تقدیرا خلافاً للکوفیین ﴿ و از برای آنکه ان تفسیر
 معنی جله نمیکند میباید که ان را بمنزله معدوم گیرند و چیزی را برفع عطف کنند بر محل اسم
 ان که در اصل مرفوع بابتداء بوده است خواه ان مکسوره باشد لفظاً چنانکه ان زیداً قائم و عمرو و خواه
 مکسوره باشد حکماً چون علت ان زیداً قائم و عمرو اگر چه ان در اینجا لفظاً مفتوح است بنا بر آنکه واقع
 در مقام مفعولست لیکن حکماً مکسورست زیرا که او با معمولی خود قائم مقام دوم مفعول علت است
 و آن دوم مفعول بایکدیگر جله اند بحسب معنی یکی مسند و دیگری مسند الیه ﴿ و در ان مفتوحه که حکماً
 مکسوره نباشد عطف بر محل اسم وی جائز نبود بواسطه آنکه چون معنی جله را تغییر کرده است فرض
 عدم اونمی تواند کرد که تا محل وی معتبر گردد ﴿ و در عطف بر محل اسم مکسوره شرط آنست که خبر ان
 گذشته باشد پیش از معطوف لفظاً یا تقدیراً لفظاً چنانکه کوی ان زیداً قائم و عمرو و تقدیراً چنانکه کوی ان زیداً
 و عمرو قائم ای ان زیداً قائم و عمرو قائم ﴿ پس خبر ان در تقدیر گذشته باشد و محذوف شده باشد بنا بر آنکه خبر
 معطوف دلالت میکند بروی ﴿ و اشتراط مضمی خبر از جهت آنست که اگر خبر نکند گذشته باشد نه لفظاً و نه
 تقدیراً اجتماع دو مامل لازم آید بربک اعراب معمول واحد چنانکه ان زیداً و عمرو ذاهبان و شکی نیست که
 ذاهبان خبرست از هر دو معطوف و معطوف علیه ﴿ پس از آنجا که خبر اسم ان است مامل در رفع وی
 ان باشد و خبر است از عمرو مامل در رفع وی ابتدا باشد پس ان و ابتداء هر دو جمع شده باشد بربک
 رفع و این باطلست ﴿ و جماعتی از کوفیان این شرط نکرده اند بنا بر آنکه ان عمل در اسم میکنند و بس
 و خبر وی مرفوعست بابتداء همچنانکه در اصل بود پس اجتماع ماملین بر اعراب واحد لازم نیاید
 ﴿ و لا اثر لکونه مبنا خلافاً لهما و الکیسانی فی مثل انک و زید ذاهبان ﴿ و هیچ اثری نیست مبنی بودن اسم
 ان را در جواز عطف بر محل آن اسم قبل مضمی الخبر پس جائز نباشد انک و زید ذاهبان چنانکه جائز نیست
 ان زیداً و عمرو ذاهبان بنا بر آنکه ان محذور که گفته شد مشترکست بین المثلین ﴿ و پیش مبرد و کسافی
 هر گاه اسم ان مبنی باشد جائز بود عطف بر محل آن اسم قبل مضمی الخبر زیرا که چون ان در اسم او بواسطه
 بناء ظاهر نشد پس کویا که او در خبر مامل نیست ﴿ پس آن محذور لازم نیاید و این سخن ضعیف است
 زیرا که ان در محل اسم خود که آن نصب است عمل کرده است ﴿ فایة مافی الباب آن نصب بواسطه
 بناء ظاهر نشد و چون در خبر هیچ مانع نیست ان در وی مامل باشد پس آن محذور لازم آید
 ﴿ و لکن کذلک ﴿ لکن در جواز عطف بر محل اسم وی همچون ان است بنا بر آنکه اونیر تفسیر معنی
 جله نمیکند و معمولین وی بر همان معنی سابق که بوده اند باقی مانده اند و این معنی استدراک که در لکن
 است منافی بقاء آن معنی نیست پس جائز باشد که اعتبار محل اسم وی کنند و چیزی را برفع بر آنجا عطف کنند
 چنانکه در ان مکسوره دانسته شد ﴿ و معنی استدراک ابطال و همی باطلست که از کلام سابق ناشی شده
 باشد پس ناچار باشد لکن را از کلام سابق بروی تا استدراک متصور گردد چنانکه کوی لم یخرج زیداً لکن
 عمر اخرج و بکر ﴿ و در باقی حروف مشبهه عطف بر محل اسم جائز نیست زیرا که معنی اصلی که در حالت
 ابتداء بود با کله لیت و لعل و کاً ن باقی نماند پس اعتبار محل اسم نتوان کرد ﴿ و لذلک دخلت اللام مع المکسوره
 دونها علی الخبر او علی الاسم اذا فصل بینه و بینها او علی مابینهما و فی لکن ضعیف و تخفف المکسوره

اول الامر آن نوع مفهوم گردد و آن مفتوحه بر عکس آن باقی حروفست یعنی واجبست که اورا صدر
 نباشد زیرا که او با اسم و خبر خود در تأویل مفردست و ناچارست اورا از تعلق بجزی دیگر تا کلام تام شود
 * و حینئذ اگر در صدر افتد مشتبه بان مکسوره شود در صورت کتابت و ازین جهتست که چون آن
 با اسم و خبر خود مبتدا شود واجبست که از خبر مؤخر شود چون عندی انک قائم چنانکه گذشت * و این
 حروف را تخفیف لاحق شود بمحذف تشدید و آن بمحذف حرف اخیر متحرکت و بعد از تخفیف عمل
 ایشان باطل شود در لغت فصیح تر زیرا که بعضی از مشابهات لفظی تخفیف زائل کرد و در بعض لغات
 عمل کردن ایشان نیز آمده است و لاحق شود باین حروف کلمه ما تا باز دارد ایشانرا از عمل و ازین جهت
 آرا ما کافه خوانند چون انما زید قائم و انما یقوم زید * فان لاتغیر معنی الجملة و آن مع جملتها فی حکم
 المفرد و من ثمه و جب الکسر فی موضع الجمل و الفتح فی موضع المفرد * فکسرت ابتداء و بعد القول
 و بعد الموصول و قمت فاعلة و مفعولة و مبتدأ و مضافا اليها و قالوا لولانک لانه مبتدأ و لوانک لانه
 فاعل * شروع کرد در بیان تفاسیل احوال این حروف مشبهه و گفت که کلمه ان مکسوره تغییر نمیکند
 معنی جمله را از آنچه بر آن بود بلکه زیاده میکنند بر معنی جمله تا کید و تحقیق را مثلاً زید قائم کلامی
 نام است چون ان درآید تا کید و تحقیق زیاده شود بر آن کلام تام مستقل بنفس خود و ان مفتوحه تغییر
 میکند جمله را که مدخول اوست و بتأویل مفرد می آورد و محتاج میگرداند بجزی دیگر تا کلام تمام
 شود * و هرگاه که کفتی ان زیدا قائم معنی آنست که بدرستی و تحقیق که زید قائمست و هرگاه که کفتی ان زیدا
 قائم معنی آنست بدرستی که زید قائم است * پس جمله را در صورت ان مفتوحه استقلالی نماید * و ازینجا
 مکسوره تغییر معنی جمله نمیکند و مفتوحه جمله را بتأویل مفرد می آورد و واجب شد کسر در موضع
 جمله و قح در موضع مفرد * پس مکسور شود همزه در ابتداء کلام که موضع جمله مستقله است چون
 ان زید قائم * و بعد از موصول زیرا که صله جمله باشد نه مفرد چون جانی الذی ان اباه عالم * و بعد از قول
 زیرا که مقول قول جمله مستقله باشد چون قلت ان زیدا قائم و مفتوح شود وقتی که در مقام فاعل باشد
 یا در مقام مفعول یا در مقام مبتدا فقط یا در مقام مضاف الیه چون بلغنی انک عالم و کرهت ان زید افسق
 و عندی انک فاضل و عجیبی اشتهار انک فاضل * و بعد از لولا امتناعه همزه مفتوح باشد زیرا که بعد از لولا
 مبتدا بی است که خبرش محذوفست پس آن با اسم و خبر در موضع مبتدا فقط باشد که مفردست * و بعد از لو نیز
 همزه مفتوح باشد زیرا که لو حرف شرطست و مقتضی فعل پس ان با اسم و خبر در محل فاعل باشد که قوله
 تعالی و لو انهم صبروا ای لو ثبت انهم صبروا ای ثبت صبرهم * فان جازالتقدير ان جاز الامر ان مثل من
 بکر منی فانی اکرمه * و اذا انه عبدالقفا و الالهزام * و شبهه * اگر در موضعی جائز باشد تقدیر جمله و تقدیر
 مفرد در آن موضع کسرو قح هر دو جائز باشد چنانکه کوبی من بکر منی فانی اکرمه اگر ملاحظه آن
 کنی اصل کلام اینست که فانا اکرمه پس این جمله اسمیه باشد که جزاء شرط شده باشد در آنجا ان بکر
 باید خواند زیرا که آنچه مذکورست بعد از جمله است * و اگر ملاحظه آن کنی که اصل کلام اینست
 که فجزاؤه انی اکرمه پس درینجا ان بفتح باید گفت زیرا که ان با ما بعد خود در محل خبر مبتدایست
 محذوف و اصل خبر مبتدا مفردست و همچنین است حال در مثل قول شاعر * و کنت اری زیدا کاقبل
 سیدا * اذا انه عبدالقفا و الالهزام * اگر درینجا چنین تقدیر کنی اذا هو عبدالقفا پس این جمله اسمیه باشد
 که بعد از اذای مفاعله است و حق آن درینجا کسره باشد و اگر ملاحظه آن کنی که ان با آنچه در حیر اوست
 در تأویل مفردست که آن مبتداه است و خبر وی محذوفست ای فاذا عبوديته للقاء و الالهزام حاصله

لکن اخفش ترب الکعبه روایت کرده است * و قسم را ناچارست از جوابی که آزام قسم علیه خوانند
و آن نیز جله باشد * و در صدر مقسم علیه باید که این یالام باشد در صورت اثبات یا حرف نفی باشد در صورت
نفی اما اعتبار حرف نفی در صورت نفی اشتباه ظاهرست زیرا که مقصود نفی است اما اعتبار این و لام
که دلالت میکند بر تأکید از برای آنست که تادلالت کند که مدخول ایشان جواب قسم اشتباه نیست
* و میخذف جوابه اذا اعترض او تقدمه ما بدل علیه * جواب قسم انداخته شود چون قسم متوسط شود
در میان چیزی که دلالت میکند بر جواب وی یا متأخر شود از وی چون زید والله قائم و زید قائم والله *
و آنچه مذکورست اگر چه جواب قسم است بحسب معنی لیکن بحسب لفظ او را دال بر جواب خوانند
نه جواب و ازین جهتست که علامت جواب قسم در آن مذکور نیست یعنی ذکرش واجب نیست
* وعن للمبا و زة * کلمة عن از برای مجاوزة است چون زمیت السهم عن القوس * و علی
للاستعلاء و قد یکونان اسمین بدخول من علیهما * و کلمة علی از برای استعمالست چون زید علی السطح
* و هر گاه که لفظ من در عن و علی در آید عن اسم میباشد بمعنی جانب چون جلست من عن یمنه ای
من جانب یمنه و علی اسم میباشد بمعنی فوق چون عدت من علیه ای من فوفه بنابر آنکه حرف
جر که من است داخل در اسم شود نه در حرف * و الکاف للتشیه و زائده و قد تكون اسما *
کلمة کاف که از برای تشیه است چون زید کالاسد و زائده نیز باشد چون قوله تعالی لیس کئله شیء
ای لیس مثله شیء و اسم باشد چون * یضحکن عن کالبرد المنهم * ای یضحکن عن مثل البرد * و مذ
و مندی الزمان للابتداء فی الماضي و الظرفیة فی الحاضر نحو ما رأیته مذشرنا و مذ یومنا * در ما تقدم
دانسته شد که مذومند اسم میباشد از قبیل ظروف مبتدیه گاه بمعنی ابتداء مدت و گاه بمعنی جمیع مدت و مذ
و مذ درین مقام از حروف جر اند و از برای زمان اند و معنی ایشان چون در زمان ماضی در آیند ابتداء
مدت باشد چون ما رأیته منذ السنة الماضية او منذ یوم الجمعة الماضي یعنی ابتداء نادیدن از سال یا از
روزست * و معنی ایشان چون در زمان حاضر در آیند معنی فی باشد یعنی ظرفیت چنانکه کوی
ما رأیته منذ سننا و شهرنا و یومنا یعنی ندیدن درین زمان بوده است * و حاشا و خلا و عدا للاستثناء *
این سه کلمه فعل میباشد چنانکه در مباحث استثناء حکم ایشان معلوم شد و حرف جر میباشد و ما بعد
خود را مجرور کردند و در ایشان معنی استثناء باشند درین وقت که نیز که حرف جر اند تقول جانی
القوم عدا زید و خلا زید و شتمنی القوم حاشا زید * الحروف المشبهة بالفعل این و آن و کأن و لیکن و لیت و لعل
له مصدر الکلام سوی آن فهمی بعکسها و تلحقها ما تلغنی علی الافصح و تدخل حیثند علی الافعال *
این حروف شش گانه مشابعت دارند با فعل در معنی زیرا که در ایشان معنی افعال هست چنانکه
مشهورست و مشابعت دارند در لزوم اسماء یعنی داخل در اسماء میشوند همچون افعال * و مشابعت
دارند با افعال از جهت لفظ زیرا که بر سه حرفند و زیادت و آخر ایشان مفتوحست چون آخر فعل
ماضی * و لفظ آن را مشابعت در لفظ بیش است و بسبب مشابعت در معنی و لفظ این حروف را عمل
افعال دارند * و عمل افعال بر دو وجه است یکی اصلی و آن تقدیم مرفوع است بر منصوب دوم فرعی
و آن تقدیم منصوبست بر مرفوع و این حروف چون عمل بمشابهت میکنند فرع افعال باشند پس
ایشانرا عمل فرعیست افعال داده اند و منصوب ایشان بر مرفوع مقدم داشته اند * و این حروف را غیران
مفتوحه صدر کلامست زیرا که دلالت میکنند بر نوعی از انواع کلام پس باید که در صدر باشند تا من

و سلم آورده است خیر بودی ایشان یعنی مؤمنان سبقت نبردندی * و بمعنی واو قسم باشد از برای تعجب چون
 * لله یقی علی الایام ذوحید * بشمخر به الظیان والاس * ای لله لایقی این تعجبست از آنکه در وی روزگار
 نخواهد ماند هیچ چیز حتی بزکوهی که در شاخ وی کرهها باشد و او در کوهی باشد که در آنجا طیان باشد
 یعنی نبی مخصوص طبیب الرائحه و در آنجا مورد باشد * کله رب در اصل از برای انشاء تقلیل است
 در مقابله کم خبری که از برای انشاء تکثیر و کله رب از برای انشاء تکثیر بسیار مستعملست و اگر چه
 کم خبری از برای انشاء تقلیل مستعمل نیست * و کله رب را صدر کلام است از برای آنکه معنی وی انشاء است
 همچنانکه کم خبری را صدر کلام است از این جهت و کله رب مخصوص است بدخول بنکره موصوفه
 اما نکره از جهت آنکه محتاج بتعریف نیست و اما وصف آن نکره از جهت آنکه رب از برای تقلیل نوعیست
 از جنسی و از وصف نکره نوعی از جنسی مفهوم میگردد * و علی الاصح اشارتست بآنکه جاعلی جائز داشته
 اند دخول رب بر نکره غیر موصوفه لکن قول اول اصح است * و فعلی که رب بدان تعلق دارد فعل
 ماضی باشد زیرا که رب از برای تقلیل محقق است و این در ماضی متصور گردد و آن فعل محذوف می
 باشد در اکثر استعمالات زیرا از قرائن آن فعل معلومست چون رب رجل کریم ای لقیته یعنی اندک * مرد
 کریم یا بسا مرد کریم که من دیدم و او را رسیدم بوی * و گاه باشد که لفظ رب داخل شود بر ضمیری مبهم که آن ضمیر
 میر شود بنکره منصوبه همچون ضمیر باب نم * و آن ضمیر که مدخول رب است دایمافرد مذکر باشد زیرا که
 راجعست بامبهمی که در ذهن است چون ربه رجلا و ربه رجلین و ربه رجلا و ربه امرأه و ربه امرأتین
 و ربه نسوة همچنانکه ضمیری مبهم که فاعل نم است دایمافرد مذکرست * و کوفیان در باب رب خلاف
 کرده اند و گفته اند که آن ضمیر باید که مطابق میر خود باشد در افراد و تنبیه و جمع و تداکیر و تأنیث و قول
 بصریان اصح است * و لاحق میشود بکلمه رب لفظه ماه کافه که رب را از عمل باز دارد و حیثه رب در جمله
 داخل شود از برای تقلیل یا تکثیر آن نسبتی که در آن جمله است چون ربما قام زید و نشاید ربما یقوم زید بنا بر
 آنچه دانسته شد که رب از برای تقلیل محقق است و در تکثیر محقق نیز مستعمل میشود پس قول باری
 تعالی ربما یو الذین کفروا در معنی ربما و است زیرا که در اخبار باری تعالی احتمال کذب نیست بلکه صدق
 او محقق است همچنانکه صدق ماضی * و اوها تدخل علی نکره موصوفه * و او رب در حکم
 رب است یعنی در نکره موصوفه را داخل شود چون قول شاعر * و بلدة لیس بها انیس * و او والقسم
 انما تکون عند حذف الفعل لغیر السؤال مختصه بالظاهر * بدانکه اصل در قسم با است که با فعل
 اقسام مذکور باشد چون اقسام بالله و این باه الصاق است که معنی اقسام را بنام خدا ملصق گردانیده
 است * پس قسم عند التحقیق جمله باشد که آنرا جمله قسمی گویند والله را مقسم به خوانند و از این
 جهت مصنف باه قسم را علی حده حرفی از حروف جر نشمرد و اکثر استعمال آنست که اقسام انداخته
 شود و اکتفاء به بالله کرده شود چون بالله لافعلن و این با که اصل اقسام است در استعمال مام است مع الفعل
 مستعمل باشد و بدون فعل نیز مستعمل شود در اسم مظهر و در ضمیر و در چون بك لافعلن و در قسم
 استعطافی مستعمل باشد چون بالله اخبرنی أو لا تخبرنی * و او قسم بدست از او مستعمل با فعل نباشد
 و در ضمیر زود فلا یقال و لك لافعلن * و در قسم استعطافی مستعمل نشود پس نکونیند والله اخبرنی
 أو لا تخبرنی * و التاء مثلها مختصه باسم الله و الباء اعم منهما فی الجمع و یتلحق القسم باللام و ان و حرف
 النقی * تاه قسم بدست از او و مخصوصست بک اسم ظاهر که آن لفظ الله است چون تالله لا کیدن

ذنبکم زیر اخدای تعالی ان الله یغفر الذنوب جمیعاً فرماید * و جواب از تمسک اول آنست که لفظه من در موجب بطریق حکایت است کویا سائلی گفته است هل کان من مطر پس در جواب او گفته شد قد کان من مطر پس این من حکایت آن من است که در غیر موجب بوده است * و جواب از تمسک دوم آنست که یغفر لکم من ذنوبکم خطاب بامت نوح است علیه السلام و ان الله یغفر الذنوب جمیعاً خطاب بامت محمدات صلی الله علیه و آله و سلم و از نجاست که جمیع ذنوب از امت محمد صلی الله علیه و آله و سلم مغفور گردد لازم نیست که جمیع ذنوب از امت نوح علیه السلام مغفور گردد پس من در یغفر لکم من ذنوبکم از برای تبعیض باشد نه زائده * و الی للاتهاء و بمعنی مع قلیلاً و حتی کذلک و بمعنی مع کثیراً و مختص بالظاهر خلافاً للمبرد * و فی للظرفیة و بمعنی علی قلیلاً * و الباء للالصاق و الاستعانة و المصاحبة و المقابلة و التعدیة و الظرفیة و زائدة فی الخبر فی الاستفهام و النبی قیاساً و فی غیره تماماً نحو بحسبک زید و الی بیده * کلمة الی از برای اتناء غایت است چنانکه من از برای ابتداء است تقول سرت من البصرة الی الکوفة * و کاه باشد که الی بمعنی مع آید چون قوله تعالی * من انصاری الی الله ای مع الله و لانا کوا اموالهم الی اموالکم ای مع اموالکم * و کلمة حتی همچون الی است در آنکه بمعنی انتهاست * و بمعنی مع لکن بمعنی انتها بسیارست و بمعنی مع اندکست * و حتی بمعنی مع بسیار مستعمل است * و کلمة الی در مظهر و مضر مستعملست چون الی زید و الی الیک و الیه و کلمة حتی مختص است باسم ظاهر چون تمت البارحة حتی الصباح و مبرد جائز داشته است دخول حتی بر مضر زیرا که در استعمال حرب حثاک آمده * و پیش دیگران این شاذست بر و قیاس توان کرد * و لفظ فی از برای ظرفیت اما حقیقة همچون المال فی الکیس و اما مجازاً نظرت فی الکتاب و النجاة فی الصدق * و کاه باشد بمعنی علی باشد و این اندکست چون لاصلبنکم فی جذوع النخل ای علی جذوع النخل * و لفظه باراً منبهاست * اول الصاق حقیقتاً چون به داء یا مجازاً چون مررت بزید ای بموضع یقرب من موضع زید * و دوم بمعنی استعانت چون کتبت بالقلم * سیوم مصاحبت چون دخلت علیه بنیات السفر ای مع ثیاب السفر * چهارم مقابله چون اشتريت هذا بذلك * پنجم ظرفیت چون صلیت بالمسجد ای فی المسجد * ششم تعدیه چون ذهب زید یردم زیداً باخود * هفتم زیاده و این در خبر نفی چون ما و لیس و در استفهام قیاس است چون ما زید بقائم و لیس زید بقائم و هل زید بقائم و در غیر خبری که بعد از و نفی و استفهام است زیادتی با بطریق سماع است خواه در مرفوع چون کنی بالله و بحسبک زید و خواه در منصوب چون قوله تعالی و لاتلقوا بایدیکم ای و لاتلقوا بایدیکم ای انفسکم * و اللام للاختصاص و التعلیل و زائدة و بمعنی عن مع القول و بمعنی الواو فی القسم لتنجب * و رب لتقلیل لها صدر الکلام مختصة بنکرة موصوفة علی الاصح و فعلها ماضی محذوف غالباً و قد تدخل علی مضر مبهم بمیز بنکرة منصوبة و الضمیر مفرد مذکر خلافاً للکوفین فی مطابقة التمییز و تلحقها ما تدخل علی الجملة * لام از برای اختصاص باشد بی ملکیت چون الجمل للفرس و باملکیت چون المال لزید * و از برای تعلیل چون ضربته للتأدیب و زیاده باشد چون قوله تعالی ردف لکم ای ردفکم و بمعنی عن باشد باقول چون قوله تعالی و قال الذین کفروا للذین امنوا لا در الذین نه صلوة قولست تامعنی این باشد که گفتند کافران با مؤمنان و خطاب کردند بایشان که اگر چنین بودی ما سبقتمونا بایستی گفت پس آن لام بمعنی عن است یعنی گفتند کافران از جهت مؤمنان و در شان ایشان که اگر آنچه محمد صلی الله علیه و آله

نمیشود از حال خود بنا بر آنکه راجعت با امری مبهم پس کوی حبذا زید حبذا الزیدان حبذا الزیدون
 حبذا هند حبذا الهندان حبذا الهندات وبعد از لفظ ذادر حبذا مخصوص بمدح مذکور شود
 چنانکه گفته شد * و اعراب این مخصوص چون اعراب مخصوص نم است یعنی در اعراب
 او همان دو قولست * و فرق در میان ذا در حبذا و ضمیر در نم آنست که تمیز آن ضمیر واجبست که
 اگر آن تمیز نبودی مفهوم نکشتی که در نم ضمیر هست و در کلمه ذاتمیز واجب نیست بلکه جائزست
 که قبل مخصوص و یا بعد مخصوص نکره مذکور شود که تمیز ذا باشد چون حبذا رجلا زید و حبذا
 زید رجلا * و بنا بر این فرق آنست که ذاکلمه ایست ظاهر که دالست بر امر مبهم و ضمیر نم چیزست پوشیده که
 بی تمیز مفهوم نمیکرد داصلایس این لفظ ظاهر مبهم را احتیاج تمیز نه در آن مرتبه است که ضمیر مبهم
 مستترا باشد پس ازین جهت تمیز ضمیر واجبست و تمیز ذا جائزست نه واجب و همچنین جائزست
 که مذکور شود در حبذا قبل مخصوص و بعد نکره که حال باشد چون حبذا زید را کبا و حبذا
 را کبازید * الحرف مادل علی معنی فی غیره و من نم احتیاج فی جزئینته الی اسم او فعل * حروف الجر ما وضع
 للافضاء بفعل او معناه الی مایلیه * چون فارغ شد از بیان اسم و فعل و احکام آن شروع کرد در بیان
 حرف و احکامی که تعلق بدان دارد و حرف چنانکه دانسته شد در صدر کتاب کلمه ایست که دلالت
 میکند بر معنی که در نفس آن کلمه نباشد بلکه در غیر وی باشد و از آنجا احتیاج شد حرف در آنکه جزو
 کلام شود خواه عمده و خواه فضله بفعلی چون قد ضرب یا سمی چون من البصره تامعنی از وی
 مفهوم شود * و از جمله اقسام حرف حروف جراند و آن حرفی چنداند که موضوع شده اند
 از برای رسانیدن فعل یا معنی فعل بآن چیزی یلی حرف جرست خواه اسم صریح باشد چون
 مررت بزید و انا مار بزید و خواه در تأویل اسم باشد چنانکه قوله تعالی و ضاقت علیهم الارض بما
 رحبت ای بر حباها و ازین جهت است که این حروف را حروف اضافت خوانند یعنی نسبت فعل یا معنی
 فعل بواسطه این حروف تعلق میکیرد بمابعد این حروف و حروف جر نیز میخوانند یا از جهت آنکه
 میکشند معنی فعل را بمابعد خود یا از جهت آنکه اثر ایشان حرکت جرست * وهی من والی و حتی
 فی والباء واللام و رب و واواها و واو القسم و تاؤه و باؤه و عن و علی و الکاف و مذومند و خلا و عدا
 و حاشا * و آن حروف جر این حروفست که مذکور شده است در متن * فمن للابتداء و التیین و التبعض
 و زائده فی غیر الموجب خلافا للکوفیون و الاخفش و قدکان من مطروشبه متأول * کلمه من از
 حروف جر بر چهار وجهست * یکی آنکه بمعنی ابتداء است خواه از مکان چون سرت من البصره
 و خواه از زمان چون قوله سبحانه لله الامر من قبل و من بعده و علامت این وجه صحت انتهاء است
 در مقابله وی چون سرت من البصره الی الکوفه * دوم آنکه بمعنی تبیین باشد چون قوله تعالی فاجتنبوا
 الرجس من الاوثان و علامت این آنست که اگر الذی یا متصرفات وی بجای او نهند معنی راست باشد
 ای فاجتنبوا الرجس الذی هو الوثن * سیوم آنکه بمعنی تبعض باشد چون اخذت من الدرهم و علامت
 وی آنست که اگر لفظ بعض بجای وی نهند راست باشد ای اخذت بعض الدرهم * چهارم آنست که
 زائده باشد و علامت وی آنست که اگر بینه ازند معنی مقصود مختل نشود چون ما جانی من احد
 ای ما جانی احد و زیادتی من در کلام غیر موجب باشد یعنی در نفی و استفهام و در موجب
 من زائد نباشد پیش اهل بصره و کوفیان جائز داشته اند زیادتی من در موجب و تمسک کرده اند بقول
 بعضی از اعراب قدکان من مطرای قدکان مطرو بقول باری تعالی یغفر لکم من ذنوبکم ای یغفر لکم

وما قبله خبره او خبر مبتدا محذوف مثل نم الرجل زيد و شرطه مطابقة الفاعل وبئس مثل القوم الذين كذبوا وشبهه متأول وقد يحذف المخصوص اذا علم بالقرينة مثل نم العبد * و * فم الماهدون * مراد از افعال مدح و ذم فعلی چندانکه موضوع شده اند از برای انشاء مدحی یا ذمی پس مثل مدحت و ذمت و کرم و لوژم که از برای اخبار نداء از مدح یا از ذم درین تفسیر داخل نباشد * و اصل در افعال مدح نم است و در افعال ذم بئس * و شرط افعال مدح و ذم آنست که فاعل ایشان بر یکی از سه وجه باشد یا معرف بلام چون نم الرجل و بئس الرجل و یا مضاف به معرف بلام چون نم صاحب القوم و بئس صاحب القوم و یا ضمیری مبهم میز و مفسر بنکره باشد چون نم رجلا و بئس رجلا و یا میز بما که بمعنی شینا باشد چون فعماهی ای نم شیناهی ای الصدقات * و بعد از ذکر فاعل بر یکی ازین وجوه ثلاثه مخصوص بمدح یا بدم باشد چون نم الرجل زيد و بئس الرجل عمرو * و در اعراب مخصوص بمدح نحو یا را دو مذهب است * یکی آنکه مخصوص بمدح مبتداء است و آن جمله که پیش از وی است خبر ست و الفلام در مثل نم الرجل زيد قائم مقام ضمیر ست * و دیگری آنکه مخصوص بمدح خبر مبتدای محذوفست بنابر آنکه چون کفتی نم الرجل کویا سائل میگوید من هو و تو در جواب میگوی زید بتقدیر هو زید و این مذهب اصح و اولی است چنانکه در کتب دیگر معلوم شود ان شاء الله تعالی * و شرط مخصوص بمدح آنست که مطابق فاعل باشد در جنس و افراد و تنبیه و جمع و تذکیر و تأنیث زیرا که او بحسب معنی همان فاعل است چون نم الرجل زید و نم الرجلان الزیدون و نم المرأة هند و نم المرأتان الهندان و نم النسوة الهندات و برین قیاس کن حال را در بئس و اگر در بعض مواضع مطابق ظاهر نباشد احتیاج اقتد تاویل چون قول باری تعالی بئس مثل القوم الذين كذبوا * و در اینجا یکی از دو تاویل باید کرد اول آنکه تقدیر کلام اینست بئس مثل القوم مثل الذين كذبوا پس الذين كذبوا که مخصوص است مطابق فاعلست که مثل الذين است در آنچه گفته شد * تاویل دوم آنست که الذين كذبوا صفت قوم باشد و از تمة فاعل و مخصوص بمدح و ذم محذوف باشد ای بئس مثل القوم الذين كذبوا مثلهم المذکور وهو المشبهة بمثل الجمار * و گاه باشد که مخصوص بمدح محذوف گردد بنابر آنکه معلومست چنانکه حق تعالی بعد از ذکر ایوب گفته است نم العبد ای نم العبد هو ای ایوب * و ساء مثل بئس و منها حبذا و فاعله ذا و لا ینحیر و بعده المخصوص و اعرابه کاعراب مخصوص نم و یجوز ان یقع قبل المخصوص و بعده تمیز احوال علی وفق مخصوصه * ساء که مأخوذ باشد از سوء بفتح سین یعنی بدی از افعال ذم است و حکم بئس دارد پس فاعل او یا معرف بلام باشد یا مضاف به معرف بلام یا ضمیر مبهم میز بنکره چنانکه در مباحث بئس دانسته شد قال الله تعالی ساء مثل القوم الذين كذبوا فاعل ساء در اینجا ضمیر مبهم است و مثلا میز او است و مخصوص بدم القوم است بتقدیر مضاف ای ساء مثلا مثل القوم * و اما ساء که مأخوذست از مساء و سوء بضم سین بمعنی غمگین کردن آن مستعمل است در خبریت و از افعال ذم نیست یقال ساءنی بسوءنی و از جمله افعال مدح حبذا است و این مرکبست از لفظ حب من حب الشيء اذا صار حبیبا او حب الشيء ای صار محبوبا و از لفظ ذا و فاعل حب لفظ ذا است بر آن تقدیر که حب لازم باشد اما بر آن تقدیر که متعددی باشد و از لفظ حب متغیر شده باشد بالفظ حب جهت تنبیه بر تغیر معنی از خبر بانشاء کلمه ذا قائم مقام فاعل باشد لکن همان حکم فاعل دارد و ازین جهت مصنف فرق نکرد و کفت فاعله ذا و لفظا ازین حال خود متغیر نمیشود بلکه دائما بر صیغه مفرد مذکرست بنابر آنکه اشارتست به شار الیه مبهم همچنانکه ضمیر نم متغیر

(نمیشود)

و يتوصل في المنع بمثل ما اشد استعراجه و اشد باستعراجه و لا يتصرف فيهما بتقديم و تاخير و لا فصل و اجاز المازني الفصل بالظرف ﴿ يعني افعال تعجب بردو صيغه است و متصرف نيستند و افعال تعجب را تفسير کرده است بما وضع الي آخره يعني افعال تعجب فعلی چندانکه موضوع از برای انشاء تعجب اما محبت و تعجب که از برای اخبار اند بتعجب ازین تفسير خارج باشند و مثل ما احسن زيدا و احسن بزید و نظائر ایشان درین تفسير داخل باشند ﴿ و افعال تعجب بردو صيغه اند یکی ما فاعله چون ما احسن زيدا و دیگری افعله چون احسن بزید و این بناه کرده نشوند الا از آن چیزی که افعال تفضيل از آن بناه کرده شود یعنی از ثلاثی مجرد که نه لون باشد و نه عیب و سبب درین آنست که تعجب آنجا مناسب زیاده است در فعل تفضيل ﴿ و اگر خواهند که تعجب از غیر آن کنند توصل باید کرد بمثل اشدوا کثر و احسن و اقیح چنانکه کوبی ما اشد استعراجه و اشد باستعراجه و ما اکثر حرجه و اکثر بحمرته و ما اقیح عوره و اقیح بعوره و درین دو صيغه تعجب تصرف کرده نشود بتقدیم و تاخیر و فصل زیرا که این دو صيغه بواسطه معنی انشاء مشابه حروف اند پس باید که در ایشان تصرف نباشد همچنانکه در حروف تصرف نیست پس نشاید که گفتن ما زیدا احسن و زیدا ما احسن و زیدا و بزید احسن و احسن الیوم بزید و مازنی جائز داشته است فصل بظرف چنانکه کوبی ما احسن بالرجل ان یرصد ﴿ و ما ابتدایه نكرة عند سیویه و ما بعدها الخبر و موصولة عند الاخفش و الخبر محذوف و به فاعل عند سیویه فلا ضمیر فی افعال و مفعول عند الاخفش و الباء للتعديہ او زائده فیه ضمیر ﴿ در اعراب اصلی ما احسن زیدا سه وجه است ﴿ یکی آنکه کلمه ما یعنی شیء است و در محل رفعت که مبتداء است و ما بعد وی که آن احسن است با ضمیر مستتر راجع بما و با مفعول در محل رفع ﴿ خبر مبتداء است و باین تقدیر از قبیل شر اهر ذاتاب است و این مذهب سیویه است ﴿ وجه دوم آنست موصوله است و این جمله بعد از وصله اوست و مجموع موصول باصله در محل رفعت که مبتداء است و خبرش محذوف است ای الذی احسن زیدا شیء و این مذهب اخفش است ﴿ وجه سوم آنست که ما استفهامی است و در محل رفعت که مبتداء است و جمله بعد از و خبر اوست و این وجوه بحسب اصل ترکیب است نه باعتبار معنی ﴿ مراد که انشاء تعجب است زیرا که باعتبار معنی تعجبی هیچ اقتضاء اعراب در اجزاء این عبارت موجود نیست ﴿ و زید در احسن بزید فاعل احسن است پیش سیویه بنا بر آنکه اصل ترکیب احسن زید بود یعنی صار زید ذا احسن صيغه احسن را که خبرست تفسير کردند با احسن که امرست و معنی بر همان خبریت است و باز آمده است در فاعل چنانکه قوله تعالی و کنی بالله شهيدا ﴿ و بزید اخفش صيغه احسن امرست یعنی خود نه یعنی خبر و باز آمده است در مفعول اگر احسن مأخوذ باشد از احسن متعدی همچنانکه قوله تعالی و لا تلقوا بایديکم الی التهلكة و یا از برای تعدیه است اگر احسن مأخوذ باشد از احسن لازم آید که معنی صار ذا احسن باشد و علی التقديرین احسن امرست مرر مخاطب را بآنکه زید را وصف کند بحسن کویا که گفته است باهر مخاطب صفت زید احسن و ازین اصلی امری مفعول شده بانشاء تعجب همچنانکه بمذهب سیویه مفعول شد آن معنی خبری از برای انشاء تعجب ﴿ و پوشیده نیست که بمذهب سیویه در احسن هیچ ضمیر نیست زیرا که فاعلش مذکورست و بمذهب اخفش در وی ضمیر است مستتر راجع باکل أحد از مخاطبین ﴿ افعال المدح والذم ما وضع لانشاء مدح او ذم ففها نم و بئس و شرطهما ان یکون الفاعل معرفا باللام او مضافا الی المعرف بها او مضرا میرا بنكرة منصوبة او بمائل ففها می و بعد ذلك المخصوص و هو مبتدأ

عسی آن یفتند نشیها بکاد چون عسی زیدان یخرج و کاد بمعنی خبرست نه انشاء و کاد کله ایست که متصرف است از وی صیغه مضارع و غیر آن مستعمل است ﴿ و اذا دخل النبی علی کاد فهو کالفعال علی الاصح و قبل یكون للاثبات مطلقا و قبل یكون فی الماضي للاثبات و فی المستقبل کالافعال تمسکا بقوله تعالی و ما کادوا یفعلون و بقول ذی الرمة ﴿ اذا غیر الهجر المحین لم یبکد * رئیس الهوی من حب میه یبرح ﴿ و الثالث جعل و طفق و کرب و اخذ و هی مثل کاد و اوشک و هی مثل عسی و کاد فی الاستعمال ﴿ و هرگاه که در آید نفی بر کاد و متصرفات وی چون یکاد ﴿ حکم کاد و متصرفات وی درین حال همچو حکم سائر افعال است یعنی مقصود نفی معنی کاد و متصرفات وی باشد چنانکه کوی ما کاد زید یخرج و لم یبکد زید یخرج نزدیک نبود نه بود که زید بیرون آید و مذهب اصح اینست قیاس بر سائر افعال ﴿ و بعضی گفته اند که کاد و متصرفات وی بعد از دخول نفی بمعنی اثبات اند ﴿ و بعضی دیگر تفصیل کرده اند و گفته اند که نفی در ماضی چون ما کاد از برای اثباتست و در مستقبل چون لم یبکد از برای نفی است و متمسک درین باب قول باری تعالی است ﴿ فذبحوها و ما کادوا یفعلون و اگر زانکه ما کادوا از برای نفی بودی مناقض فذبحوها بودی و این دلیل دلالت میکند یک جزو از مذهب اطلاق بر تمام مذهب آنکمی که گفته است در ماضی از برای اثباتست ﴿ زیرا که این کمی را در آنکه در مستقبل از برای نفی است احتیاج نیست بدلیل خارج از قیاس بر سائر افعال چنانکه مذکور شد ﴿ و جواب ازین متمسک آنست که و ما کادوا یفعلون از برای نفیست و مناقض فذبحوها نیست زیرا که معنی کلام اینست که ایشان ذبح کردند و پیش از ذبح نزدیک نبودند بذبح کردن بنا بر آن نفیها که از ایشان صادر شده بود و متمسک بر جزو ثانی مذهب اطلاق آنست که بعضی از فحشاء و بلفاه نخطئه کرده اند ذوالرمه را درین بیت مذکور پس اگر زانکه لم یبکد از برای اثبات براح و رئیس هوی نبودی این نخطئه ایشان وجهی نداشتی ﴿ و جواب آنست که این نخطئه ناصوابست و شاید که محطی را اعتقاد بوده باشد که حال کاد و متصرفات وی در نفی نه همچنانست که در سائر افعال و بنا برین اعتقاد باطل خود نخطئه کرده باشد قول ذوالرمه را که بطریق صوابست ﴿ و می شاید که مذهب اصحاب تفصیل در جزو ثانی مدعی خود متمسک کنند بقول ذوالرمه زیرا که مقصود اینجانیست بطریق مبالغه یعنی رئیس هوی از حب میه نزدیک نبود بزوال فضلا عن الزوال و شکی نیست که نفی قرب زوال ابلغ است از نفی زوال ﴿ و ازین قبیل است قول باری تعالی لم یبکدیراها یعنی قرب رؤیت نیست چه جای رؤیت ﴿ سیومین از افعال مقاربه که دلالت میکند بر دو خبر از جهت شروع و این افعال مذکوره است و چهار فعل اند در استعمال همچو کاد اند یعنی خبر ایشان فعل مضارع است بی آن چون جعل یفعل کذا و طفق یفعل کذا تا آخر ﴿ و اوشک در استعمال تارة بأن است در خبر همچو عسی و تارة بی آن است همچو کاد چنانکه کوی اوشک زید ان یخرج و اوشک زید یخرج ﴿ افعال التعجب ما وضع لانشاء التعجب ﴿ واقع درین نسخه صیغه جمع است و در بعضی نسخ صیغه تشبیه است باین عبارت که فعلا التعجب و هر دو صحیح است زیرا که اگر نظر با صیغه میکنیم تشبیه مناسب است و اگر نظر با مواد میکنیم که این دو صیغه دران موادست جمع مناسب است زیرا آن افعالی که بروزن ما فعله آمده است نا محصورست چون ما احسن زیدا و ما اکرم زیدا الی غیر ذلك و همچنین موادی که بر صیغه افعال به آمده است نا محصوراند چون احسن زید و اکرم زید و حمل زید و اصبر زید الی غیر ذلك لکن جمع مناسب ترست با قول ﴿ و هی صیقتان ما فعله و افعال به و هما غیر متصرفین مثل ما احسن زیدا و احسن زید و لابنیان الامایینی منه افعال التفضیل

نافیه و خواه مصدریه * اما نافیه از جهت آنکه نفی را صدر کلام است پس نشاید که معمول وی بروی مقدم شود * و اما مصدریه از جهت آنکه ما مصدری و آن مصدری و آن مفتوحه حروف موصوله اند که با ما بعد خود بمنزله یک چیز اند پس همچنانکه در موصولات اسمی چیزی که در حیز صله باشد مقدم بر موصول نشود درین نیز حال برین وجه باشد * و این کیسان از نحویان در مادام خلاف کرده است بر جهور و در آن چهار فعل خلاف نکرده است و تقدیم خبر ایشان جائز داشته است بنا بر آنکه کلمه اما اگر چه حرف نفی بود اما چون در فعلی داخل شود که معنی او نفی است و افاده نفی کرد حاصل معنی وی ثبوت مستمر باشد پس گویا که در اینجا خود نفی نیست بلکه این افعال بمنزله کاندید پس تقدیم خبر ایشان جائز باشد و معتبر مذهب جهورست زیرا که استمرار ثبوت فرع نفی نفی است پس آن اصل درین افعال ملحوظ باشد * قسم سیوم مختلف فیهاست میان نحویان و آن لیس است جماعتی بر آنند که خبر لیس بر لیس مقدم نشود بنا بر آنکه لیس از برای نفی است و نفی را صدر کلام است * و جماعتی بر آنند که مقدم شود و عمل لیس از جهت فعلیت است نه از جهت نفی چنانکه در ما تقدم گفته شد * پس در معمول خود که شبیه بمفعولست مقدم تصرف تواند کرد کقولہ تعالیٰ الیوم یا تیهم لیس مصروفاً عنہم دلالت میکند بر جواز تقدیم زیرا که یوم معمول مصروفاً است که خبر لیس است پس معمول خبر لیس جائزست که بر لیس مقدم شود پس تقدیم خبر لیس بروی جائز باشد بطریق اولی زیرا که هر جا که معمول واقع تواند شد حامل آن معمول نیز واقع تواند شد * افعال المقاربه ما وضع لدنوا لخرجه او حصولاً و اخذاً فیہ * فالاول عسی و هو غیر متصرف تقول عسی زید ان یخرج و عسی ان یخرج زید و قد یحذف ان * و الثانی کاد تقول کاد زید یحیی و قد یدخل ان * یعنی افعالی که دلالت میکنند بر قرب و این افعال از اخوات افعال ناقصه اند که محتاج اند ب اسم و خبر لیکن ممتاز اند از افعال ناقصه با آنکه خبر ایشان فعل مضارع باشد با آن باین و این افعال فعلی چند اند که موضوع شده اند از برای نزدیک شدن خبر آن افعال از جهت رجاء یا حصول یا شروع کردن در وی * اولین یعنی آنچه دلالت میکنند بر قرب خبر از جهت رجاء کلمه عسی است و این کلمه غیر متصرف است یعنی از وی صیغه مضارع و امر و اسم فاعل نیامده است بلکه همین صیغه ماضی آمده است چون عصیت الی آخره * و استعمال عسی بر دو وجه است یکی آنکه فاعل وی اسم محض باشد و خبر وی فعل مضارع با آن بنا بر آنکه رجاء متعلق بمستقبل باشد و آن هم استقبالست چون عسی زید ان یخرج * دوم آنکه فاعل وی آن با فعل مضارع باشد چون عسی ان یخرج زید * و برین استعمال عسی فعل تام باشد که با فاعل کلام تام باشد و زید درین ترکیب فاعل یخرج است و در استعمال اول فعل ناقص باشد محتاج ب اسم و خبر لیکن چون در خبر وی آن است با فعل مضارع از جهت مناسبت با رجاء پس آن فعل مأول بمصدر باشد و احتیاج شود بتقدیر مضافی ای عسی زید ذا خروج یا با آنکه مصدر در معنی اسم فاعل باشد ای عسی زید خارجاً * و بعضی نحویان گفته اند که عسی در استعمال اول یعنی قارب است ای قارب زید الخروج و در استعمال دوم یعنی قرب است ای قرب خروج زید از اینجا توهم آن شود که ان یخرج مفعول عسی باشد نه خبر وی * و بالجملة کلمه عسی بر همه استعمالات و تقادیر یعنی انشاء رجاء است نه خبر از رجاء * و دومین یعنی آنچه دلالت میکنند بر قرب خبر از جهت حصول کلمه کاد است و خبر وی فعل مضارع باشد بی آن چون کاد زید یخرج یعنی نزدیک شد خروج زید با آنکه حاصل شود و گاه باشد که ان در خبر کاد در آید تشبیها بصی همچنانکه از خبر

اصبح اقتران مضمون جمله اوست بزمان صبح چون اصبح زید غنیا کشت زید توان کرد وقت صبح *
 معنی دوم اصبح یعنی صارا است یعنی انتقال از حال بحال بی ملاحظه وقت صبح چون اصبح زید فقیرا
 کشت زید درویش و اصبح باین هر دو معنی فعل ناقص است محتاج بخبر * و معنی سوم اصبح دخول است در
 وقت صباح چون اصبحنا و امسینا و اصبح باین معنی فعل تام است محتاج بخبر نیست و برین قیاس کن
 امسی و اضحی * و ظل و بات لا اقتران مضمون الجملة بوقتیها و بمعنی صار * کلمه ظل و بات دلالت
 میکنند بر اقتران مضمون جمله ایشان باین دو وقت ایشان که روزست و شب چنانکه کوبی ظل زید سائرا
 یعنی در همه روز سیر کننده بود و بات زید مصلیا یعنی زید در همه شب نماز گذارنده بود و گاه باشد که
 این دو کلمه بمعنی صار باشد یعنی انتقالی ملاحظه آن دو وقت کفوله تعالی ظل وجهه مسودا و بات
 وجهه مسودا ای صار * و مازال و ما برح و ما فتی * و ما نفلک لا استمرار خبرها لفاعلها مذقوله و یلزما
 النفی * این چهار فعل ناقص از برای ثبوت خبر ایشان است مر فاعل ایشانرا از آن زمانی که فاعل
 ایشان قابل خبر ایشان بوده است پس معنی مازال زید امیرا اینست که همیشه زید امیر است از آن زمانی که
 زید را قابلیت و صلاحیت امارت و حکومت بود * و سبب دلالت ایشان برین استمرار آنست که این افعال
 بمعنی نفی اند چنانکه ظاهرست و چون ماه نافیه بر ایشان درآمد معنی ایشان نفی شد نفی نفی استمرار
 ثبوت است و اعتبار قابلیت و صلاحیت بحسب عقل معلومت و حرف نفی لازم این افعالست لفظا
 یا تقدیرا زیرا که استفاده معنی استمرار از این افعال موقوفست بر دخول حرف نفی بر ایشان چنانکه
 گفته شد * پس باید که حرف نفی مذکور شود لفظا و این ظاهرست یا تقدیرا چنانکه در قول باری تعالی
 تا الله تفتؤنذ کریوسف ای لا تفتؤ * و مادام لتوقت امر بمدة ثبوت خبرها لفاعلها و من عمه احتیاج
 الی کلام لانه ظرف * کلمه مادام از برای تعیین وقت کاریست بمدة ثبوت خبر وی مراسم اورا چنانکه
 اجلس مادام زید جالسا تعیین وقت جلوس مخاطب کردی بمدت ثبوت جلوس مر زید را * و تحقیق
 این کلمه آنست که لفظا مصدریه است و فعل بعد از و تا و بل مصدرست ای اجلس دوام جلوس زید
 و زمان آنجا مصدرست ای اجلس زمان دوام جلوس زید بسبب آنکه معنی مادام راجع شد بزمانی که ظرفست
 محتاج کشت بکلامی زیرا که ظرف فضله است در کلام مستقل بالا قاده نباشد و این قسم از ماه مصدریه را
 مامدت نام نهاده اند * و لیس نفی مضمون الجملة حالا و قبل مطلقا و يجوز تقديم اخبارها كلها علی
 اسمائها و هی فی تقدیمها علیها علی ثلاثة اقسام * قسم يجوز و هو من كان الی راح * و قسم لا يجوز و هو ما
 فی اوله ما خلا فان ابن کیسان فی غیر مادام * و قسم مختلف فیه و هو لیس * لفظ لیس از برای نفی مضمون
 جمله است در زمان حاضر پس معنی لیس زید قائما اینست که زید قائم نیست در این زمان و اگر تقید کنند
 بزمان حاضر آن تأکید باشد و زیادتی تعیین * و نزدیک بعضی آنست که لیس از برای نفی مطلق است
 خواه در زمان حاضر و خواه در زمان دیگر و تقدیم خبرهای افعال ناقصه بر اسماء آن افعال جائزست
 بلا خلاف زیرا که اینها افعال اند و قوت تصرف در معمولات خود دارند خواه مرفوع مقدم باشد
 و خواه منصوب لیکن این افعال در تقدیم اخبار ایشان بر نفس ایشان بر سه قسم است * یک قسم
 آنست که باتفاق جائزست و آن از کان است تاراج بآن ترتیبی که در کتاب مذکورست زیرا که این
 افعال اند و عمل در شبه مفعول که مقدم بر ایشان باشد می تواند کرد و هیچ مانعی نیست * و قسمی دیگر
 آنست که تقدیم خبر بر نفس او جائز نیست و آن هر فعلی ناقصیست که در اول او کلمه ما باشد خواه

(نافی)

نمی کند بر معنی معینی که او را صلاحیت مسندی باشد بلکه دلالت بر مجرد نسبت یا زمان نسبت * پس
 معنی وی ناقص باشد از معنی فعل تام بیک جزو و ازین جهت فعل ناقص با فاعل خود کلام تام نشود بلکه
 محتاج شد با آنکه چیزی دیگر مذکور شود که صلاحیت مسندیش باشد مثلاً کان هرگاه که بمعنی ثبوت الشیء
 فی نفسه باشد آن کان تامد بود و با فاعل خود کلامی تام باشد * و هرگاه که مراد از وی بودن فاعل وی باشد
 بر صفتی که آن صفت خارج معنی کان است آن کان ناقص بود چون کان زید قائماً مراد از کان در اینجا
 وجود زید نیست فی نفسه تا کان تامد باشد بلکه مراد بودن زید است بر صفت قیام تا قیام مذکور
 نشود کلام تام نکرده * و سیبویه در کتاب خود چهار مثال از فعل ناقص آورده است و گفته که هر فعلی
 که بر نسق این افعال اربعه باشد او نیز فعل ناقص بود محتاج بنحی * و مصنف بهفده مثال تصریح
 کرده است که افعال ناقصه اند * و گفته که جائیز فعل ناقص میباشد در مثل ما جاءت حاجتك اکر کلمه ما
 نافیه است ضمیر جات راجع بود بامؤنثی که مذکور شده است در ماتقدم و حاجتك خبر او باشد یعنی نیامد
 آن مؤنث مذکور بقدر حاجت تو یعنی احتیاج تو زیاده از آنست * و اکر کلمه ما استفهامی باشد معنی این
 باشد ای حاجه جات حاجتك و ضمیر جات راجع باشد بامعنی ما که مؤنث است و حاجتك خبرش باشد
 و همچنین گفته است که قد نیر فعل ناقص آمده چنانکه در قول امرابی حدد شفرته حتی قعدت کا آنها
 حربة یعنی تیر کرد کثاره * او را تا کشت آنچنانکه گویا هم نیزه است و ظاهر آنست که قعد درین مثال
 ناقص است و بس بخلاف جاه که در غیر مثال مذکور هم ناقص آمده است چنانکه کوی کنت البر فجاه
 فقیرین * و افعال ناقصه داخل میشوند بر جمله اسمیه از برای آنکه بدهند خبر جمله اسمیه را حکم
 معنی خود مثلاً صار که معنی وی انتقالست و وقتی که در آید در جمله اسمیه چون زید غنی بدهد خبر را که
 غنی است حکم معنی خود که منتقل الیه است چون صار زید غنی * و برین قیاس کن دیگر افعال ناقصه را
 پس لفظ حکم مستدرک نباشد و اضافت او بامعنی اضافت بیانی نباشد و الله اعلم و مرفوع میگرداند
 جزو اول را با آنکه فاعل ایشان است علی التحقیق و منصوب میگرداند جزو ثانی را با آنکه خبر
 ایشان است و مشقبه است بمفعول * فکان تکون ناقصه ثبوت خبرها ماضیاً دائماً و منقطعاً و بمعنی صار
 و یکون فیها ضمیر الشان و تکون تامه بمعنی ثبت و زائده و صار للانتقال * لفظ کان ناقصه باشد محتاج
 باسم و خبر و این بحقیقت بر سه قسم است * یکی ناقصه مطلقه که دلالت کند بر ثبوت خبر و وی مراسم
 او را در زمان ماضی خواه آن ثبوت دائمی باشد در همه ازمند کقوله تعالی و کان الله علیاً حکماً یا منقطع
 باشد چنانکه کوی کان زید قائماً * دوم ناقصه که بمعنی صار باشد و دلالت کند بر انتقال همچون دلالت
 صار چنانکه شاعر گوید * کانت فراخا بیوضها * ای صارت بیوضها فراخا * سیوم ناقصه که در وی
 ضمیر شان باشد چون کان زید عالم ای کان الشان زید عالم * و کان تامه باشد بمعنی ثبت و حصل که با فاعل خود
 کلام تام باشد چنانکه کوی کانت الکائنه ای حصلت الحادئنه * و کان زائده باشد بحسب لفظ و معنی چون
 قول شاعر * سراهی ابی بکر تسامی * علی کان السومه العرب یا بحسب لفظ و بس چنانکه کوی ما کان
 احسن زید ای ما احسن زید کان بحسب لفظ زائده است لیکن بحسب معنی دلالت میکند بر آنکه تعجب از حسن
 زید است در زمان ماضی نه از حسن وی در زمان حال * کلمه صار از برای انتقال است از صفتی با صفتی
 چون صار زید غنی یا از حقیقتی بحقیقتی چون صار الماء حجراً * و اصبح و امسى و اضحی لاقران
 مضمون الجملة باؤها و بمعنی صار و تکون تامه * هر یک ازین سه کلمه بسه معنی آمده است مثلاً معنی اول

این جائز نیست پس نشاید که کوبی ضربت بی و لا ضربتک و لا زید ضرب به بقصد آنکه فاعل ضرب ضمیر است
 مستتر راجع بازید و ضمیر مفعول نیز راجع باوی است * سبب عدم جواز این حکم در سایر افعال آنست که
 غالب در افعال جوارح تعلق بغیر فاعل است مثلاً ضرب زید غالب آنست که تعلق گیرد بغیر زید
 نه بنفس زید پس اگر تو کوبی ضربت بی سامع ازین عبارت فهم کند معنی ضربت بی را بنا بر آنکه غلبه
 تعلق فعل جوارح بغیر فاعل و از ضمه تا منته نشود که مقصود معنی است خلاف غالب یا از جهت
 غفلت سامع از حرکت تاپس تصور کند که تامفتوح بوده است تا کلام بر متن غالب باشد و یا از جهت
 آنکه تصور کند که متکلم را سهوشده است بجای قومه تا تلفظ بضمه کرد پس هر گاه که در افعال
 جوارح خواهند که بیان کنند که برخلاف معنادست و تعلق بفاعل گرفته است ضمیر دوم را بدل
 کنند بلفظ نفس و گویند ضربت نفسی و ضربت نفسک و زید ضرب نفسه تا بواسطه سماع لفظ نفس
 سامع معلوم کند که این لفظ برخلاف معنادست و اگر برخلاف معناد بودی لفظ نفس در ایست
 نکشتی * و سبب جواز این حکم در افعال قلوب آنست که معنی افعال قلوب یا علم است یا غن و تعلق
 علم شخص و غن او بر افعال و صفات او اولی و اغلب است در مثل علمتی منطلقاً و هم آن باشد که
 سامع خلاف مقصود فهم کند و علمتی اخفاست از علمت نفسی پس جائز باشد * و بعضی افعال قلوب را
 معنی دیگر هست که آن بان معنی یک مفعول تعدی کند و بس مثلاً ظننت بمعنی انهمت متعدی یک
 مفعولست و علمت بمعنی عرفت متعدی یک مفعولست و تفصیل آنست که شناخت بر دو قسم است
 یکی شناخت شیء فی نفسه و دیگر شناخت شیء علی صفة و علم باین معنی دوم بسیار مستعملست پس
 متعلق بنسبت بین شیئین باشد از آن هر دو شیء مفعول او باشد * و گاه باشد که علم معنی اول باشد و حیثت
 تعدی یک مفعول کند همچنانکه عرفت و اگر عرفان را استعمال در معنی ثانی کنند جائز باشد
 و حیثت تعدی بدو مفعول شود همچون علمت لیکن مشهور در عرفت معنی اولست و غالب در علمت معنی
 ثانی * و همچنین است رأیت بمعنی ابصرت متعدی یک مفعول باشد یعنی رؤیت قلبی که علم است
 متعدی بدو مفعولست و رؤیت بصری متعدی یک مفعول * و همچنین وجدت بمعنی صادفت متعدی
 یک مفعولست چنانکه کوبی وجدت الضالة ای أصبتها و صادفتها * و هر گاه که بمعنی وجدان الشیء
 علی صفة باشد متعدی بدو مفعول بود چون وجدت زیداً عالماً * پس وجدان نیز بدو معنی است یکی
 وجدان الشیء علی صفة و دیگری وجدان الشیء فی نفسه و اولین متعدی بدو مفعولست و دومین
 یک مفعول * الافعال الناقصة ما وضع لتقرير الفاعل علی صفة و هی کان و صار و أصبح و امسى
 و اضحی و ظل و بات و آض و عاد و غدا و راح و مازال و ما انكسك و ما فتی و ما برح و ما دام و لیس
 و قد جاء ما جات حاجتك و قعدت کاً لها حربة و تدخل علی الجملة الاسمية لاعطاء الخبر حکم معنایها
 فترفع الاول و تنصب الثاني مثل کان زیداً دائماً * افعال الناقصة فعلی چند اند که موضوع شده اند
 از برای تقریر فاعل خود بر صفتی و افعال التامة فعلی چند اند که موضوع شده اند از برای
 صفتی با تقریر فاعل بر آن صفت * پس موضوع له تامة مجموع صفت باشد با تقریر فاعلی بر آن
 صفت و موضوع له افعال ناقصة مجرد تقریر فاعلست بر صفت نه مجموع مرکب از صفت با تقریر
 فاعل * پس درین تفسیر افعال ناقصه در افعال تامة داخل نشود * و تفصیل سخن آنست که فعل تام مثل
 ضرب دلالت میکند بر معنی معینی که صلاحیت آن دارد که مستند شود بغیر و دلالت میکند بر نسبت
 آن معنی و بر زمان آن نسبت پس مدلول ضرب مشتمل باشد بر سه چیز و فعل ناقص چون کان دلالت

(نمیکند)

و حذف یکی از مفعول ثانی و ثالث وی نسبتا منسیا جائز نیست زیرا که هر دو بحقیقت مفعولی باب عملت اند پس اگر بر یکی اقتصار کنند همان محذور لازم آید که گفته شد * و اما آن افعال دیگر مثل خبر تا آخر در تعدی بسه مفعول اصل نیستند بلکه تعدی ایشان بسه مفعول از برای آن است که مشتملند بر معنی اعلام * افعال القلوب ظننت و حسبت و خلت و زعمت و عملت و رأیت و وجدت تدخل علی الجملة الاسمیة لیان ما هی عنه فنصب الجزین * یعنی فعلی چند که تعلق بدل دارند و از و صادر میشوند نه از جوارح و اعضاء ظاهره و آن هفت فعل است سه بمعنی علم است عملت و رأیت و وجدت و سه بمعنی ظن است ظننت و حسبت و خلت و یکی گاه بمعنی علم است و گاه بمعنی ظن و آن زعمت است بمعنی اعتقدت خواه اعتقاد علمی و خواه اعتقاد ظنی و این افعال داخل میشوند بر جمله اسمیه از برای آنکه بیان کنند که آن جمله ناشی از علم شده است یا از ظن مثلا هر گاه که کفتی زید قائم احتمال دارد که این حکم از تو از سر علم باشد و احتمال دارد که از سر ظن باشد و هر گاه که کفتی عملت زیدا قائما معلوم شده که از سر علم است و هر گاه که کفتی ظننت زیدا قائما معلوم شده که از سر ظن است پس این افعال آن هر دو جزو کلام را که مبتدا و خبر بوده اند منصوب گردانند بمفعولیت * و من خصائصها آنه اذا ذکر احدهما ذکر الاخر بخلاف باب اعطیت * و منها جواز الالف اذا توسطت او تأخرت لاستقلال الجزین کلاما * و منها انها تعلق قبل الاستفهام و النفی و اللام مثل عملت ازید عندک ام عمرو * و منها انه يجوز ان یکون فاعلها و مفعولها ضمیرین لشیء واحد مثل عملتنی منطلقا و لبعضها معنی آخر یعنی بهالی و احد فظننت بمعنی انعمت و عملت بمعنی عرفت و رأیت بمعنی ابصرت و وجدت بمعنی اصبت * و از جمله چیزهای مختص بافعال قلوب آنست که اختصار باحد المفعولین ایشان جائز نیست یعنی این که یک مفعول باشد و مفعول دیگر محذوف باشد نسبتا منسیا جائز نیست بنا بر آنکه دانسته شد لازم آید که مسند الیه باشد بی مسند یا مسند باشد بی مسند الیه لیکن حذف بواسطه قرینه جائزست و اگر چه قلیست چنانکه گذشت اما حذف هر دو مفعول بطریق نسبا منسیا جائزست * و در باب اعطیت حذف هر دو مفعول و حذف احد المفعولین بطریق نسبا منسیا جائزست چنانکه گذشت * و از جمله خصائص افعال قلوب جواز الفاست وقتی که متوسط شوند بین المفعولین یا متأخر شوند از هر دو چنانکه کویب زید عملت قائم و زید قائم عملت درین دو صورت اعمال جائزست و ابطال عمل بحسب لفظ و معنی جائزست و حیثند این افعال در معنی ظرف باشند و آن مبتدا و خبر بر حال خود باقی باشند کلاما ما کویا کفته زید فی علمی قائم و زید قائم فی علمی و الفا در دیگر افعال جائز نیست * و از جمله خصائص افعال قلوب تعلق است یعنی ابطال عمل این افعال بطریق وجوب بحسب لفظ دون معنی وقتی که پیش از استفهام و نفی و لام ابتداء واقع شود چنانکه کویب عملت ازید قائم ام عمرو و عملت مزید قائم و عملت زید قائم درین صورت و واجب است که عمل افعال قلوب بحسب لفظ باطل شود تا صادرات استفهام و حرف نفی و لام ابتداء باطل نکردد لیکن بحسب معنی عمل باقی باشد و جزه من منصوب الیهل باشند بمفعولیت کویا که گفته عملت احدهما بعینه قائما و عملت زیدا غیر قائم و عملت زیدا قائما * پس فرق میان الفاء و تعلق از دو وجه است یکی آنکه الفاء جائزست نه واجب و تعلق واجبست دوم آنکه الفاء ابطال عملت در لفظ و معنی و تعلق ابطال عملت در لفظ نه در معنی * و از جمله خصائص افعال قلوب آنست که جائزست که فاعل و مفعول این افعال هر دو ضمیر متصل باشند راجع بایک چیز چنانکه کویب عملتنی منطلقا و در دیگر افعال

اصلش یختیر و یقود بود و او یاه متحرک بود و ما قبل مفتوح با لف کردن و همچنین است در یقام و یستخار که اصلش یقوم و یستخیر بود و او یاه مفتوح بود و ما قبل حرف صحیح ساکن پس قحیه نقل کردند و او و یارا قلب کردند با لف یقام و یستخار شد و پیدا نکه فعل مجهول از متعدی بناه کرده شود وقتی که بمفعول صریح اسناد کنند این ظاهر است و از فعل لازم نیز بناه کرده شود وقتی که آن فعل لازم را بغیر مفعول به از سایر مفاعیل اسناد کنند (۱) متعدی و غیر متعدی فالتعدی ما یتوقف فهمه علی متعلق کضرب و غیر متعدی بخلافه کقعد و متعدی یکون الی واحد کضرب و الی اثنین کاعطی و الی ثلاثة کاعلم و أری و انبأ و نبأ و أخبر و خبر و حدث فهذه مفعولها الاول کفعلول اعطیت و الثاني و الثالث کفعلولی علمت (۲) فعل برد و قسم است متعدی و غیر متعدی متعدی آن فعلیست که فهم وی موقوف باشد بر متعلق وی چنانکه ضرب که تعلق دارد بمضروب بر وجهی که فهم ضرب بی فهم مضروب محالست و آن متعلق را مفعول به خوانند لیکن فهم ضرب بی فهم زمان و مکان و ذات و هیئت فاعل یا مفعول ممکن است (۳) و غیر متعدی آن فعلیست که فهم وی موقوف نباشد بر فهم متعلق وی چون قعد که او را هیچ متعلق نیست که فهم وی موقوف باشد بر فهم آن متعلق و اگر چه قعود را تعلق هست بزمان و مکان و ذات و هیئت فاعل لیکن فهم وی با غفلت از این متعلقات جائزست چنانکه در مضروب گفته شد (۴) اگر سائلی گوید که قعد تعلق بفاعل دارد و فهم وی موقوفست بر فهم فاعل پس باید که متعدی باشد نه لازم در جواب گویم هر فعلی را که هست ناچارست از فاعلی و فهم وی موقوفست بر فهم فاعل لکن نسبت فعل با فاعل بطریق صدور و قیام و اسنادست پس گویند که این فعل صادرست از فاعل و قائمست بوی و مسندست بوی و نکویند در اصطلاح که متعلقست بوی بلکه تعلق نسبت فعلست با غیر فاعل و حاصل آنکه اگر فهم فعل موقوفست بر فهم غیر فاعل آن فعل را متعدی خوانند و آن غیر را مفعول به و اگر فهم فعل موقوف بر فهم غیر فاعل نیست آنرا غیر متعدی و لازم خوانند (۵) و فعل لازم را متعدی توان ساخت بهمزه افعال چون اگر مت زیدا و تضعیف تعیل چون فرحته و الف مفاعله چون ماشینه و سین استفعال چون استخر جته و بحرف جر چون ذهب به و متعدی منقسم است بسه قسم (۶) اول آنکه تعدی کند بیک مفعول چون ضرب و نصر و طلب و این در کلام بسیارست (۷) دوم آنکه تعدی کند بدو مفعول و این برد و قسم است زیرا که مفعول ثانی وی میشاید که عین مفعول اول باشد بحسب ذات چنانکه در افعال قلوب که مفعول ثانی وی عین مفعول اولست و مسندست بوی و یکی مسند و یکی مسند الیه است پیش از دخول فعل بر ایشان چون علمت زیدا قائما و درین قسم جائز نیست که اختصار بر یکی مفعول کنند و آن مفعول دیگر محذوف باشد نسبتا منسیا زیرا که مسند الیه بی مسند و یا عکسش لازم آید و این باطلست لیکن حذف احد المفعولین با آنکه مراد و مقصود باشد بواسطه قرینه جائزست و اگر چه در استعمال اندکست (۸) و میشاید که مفعول ثانی وی غیر اول باشد بحسب ذات و در میان ایشان پیش از تعلق فعل ارتباطی نباشد چنانکه در اعطیت و اخوات وی که در آنجا حذف احد المفعولین نسبتا منسیا جائزست چنانکه کوی اعطیت زیدا و مراد نباشد که زید را چه داده یا کوی اعطیت در هم و مراد نباشد که بکه داده اما حذف هر دو مفعول درین برد و قسم یعنی باب علمت و اعطیت بطریق نسبتا منسیا جائزست (۹) سیوم آنست که متعدی باشد بسه مفعول و این در کلام اندکست و اصل درین قسم علم و آری است که بواسطه همزه افعال یک مفعول دیگر زائد شده بر مفعولی علم و آری و آن مفعول که بواسطه همزه زائد شده آنرا مفعول اول خوانند و حذف آن بطریق نسبتا منسیا جائزست همچنانکه در باب اعطیت

(و حذف)

مضموم گردانند و ماقبل آخر او را مکسور گردانند اگر مکسور نباشد چون نصر و علم و شرف و اکرم و فرح و دحرج و اکتفاء بکسره ماقبل آخر نکرند زیرا که اشتباه لازم آید در میان معلوم و مجهول در مثل علم و اکتفاء بضم اول نکرند زیرا که در مثل اکرم که اکرم گفته شود مشتبه شود مجهول مضارع که آن اکرم است اینست حکم در آن ماضی که اول او همزه وصل نباشد و تا نباشد که اگر همزه وصل باشد مثلا استخراج حرف ثالث را با همزه وصل مضموم باید کرد و استخراج باید گفت که اگر حرف ثالث مضموم نشود همزه وصل در درج بیفتد و صیغه مجهول ماضی بصیغه امر مخاطب مشتبه گردد در مثل الاستخراج * و همچنین است حال اخوات وی چون انطلق و اقبل و سائر اخوات وی و همچنین اگر در اول تاباشد چون نعل و تقاعل و تقاعل حرف دوم را با نامضموم باید کرد چون تصرف و تصور بکه اگر حرف دوم مضموم نشود و در تصرف تصرف گویند مشتبه شود بمعلوم مضارع خرج * و پوشیده نیست که چون در فاعل حرف اول مضموم شود الف منقلب کرد بواو و همچنین در تقاعل چون حرف ثانی مضموم شود الف منقلب گردد بواو * و معتل العین از ثلاثی مجرد چون بناه کرده شود از برای مفعول در وی سه وجهت * یکی افصح است که آن قیل و بیع است که در اصل قول و بیع بوده است کسره بر او و بعد از ضمه ثقیل بود بما قبل نقل کردند بعد از سلب حرکت ماقبل او و منقلب شد بیا و اصل بیع بود کسره یا را بما قبل نقل کردند بعد از سلب حرکت ماقبل بیع شد * و دوم متوسط است و آن وجه آنست در تلفظ بقیل اول ضم شفتین کنند بی تلفظ بضمه تا دلالت بر آنکه اول این کلمه در اصل مضموم بوده و بعد از آن تلفظ کنند بکسره و چون اشمام عبارت ازین است که گفته شد آنرا بصیر باید نه اعمی بخلاف روم که آن اختلاس حرکت است و خفت وی که بصیر و غیر بصیر آنرا بقوه سامعه در یابد و ازین که گفته اند * قد یدرک الروم البصیر و غیره * و لا یدرک الاشمام غیر بصیر * وجه سیوم قول و بوع است با آنکه کسره و ارا بیندازند و همچنین کسره یا را نیز بیندازند تا یا منقلب شود بواو و این وجه ضعیف است * و همچنین معتل العین از باب افعال و انفعال چون از برای مفعول بناه کرده شود در وی سه وجه باشد افصح آنکه اختیار و انقید که اصلش اختیار بوده است * و متوسط آنست که بعد از ضمه همزه ضم شفتین کنند و بعد آزان بکسره تا و قاف تلفظ کنند * و وجه ضعیف آنست که اخنور و انقود گویند و بالجمله تیر در اختیار همچون بیع و قود در انقود همچون قول است پس آن سه وجه که دانسته شد در اینجا نیز جاری * و اما معتل العین از باب افعال و استفعال چون اقیم و استخیر در وی یک وجه پیش نیست زیرا که اقیم اصلش اقوم بوده است کسره بر او و ثقیل بود بما قبل دادند و او منقلب شد بیا و استخیر در اصل استخیر بود حرکت یا را بما قبل دادند پس این دو بار ا معتل العین ثلاثی مجرد مناسب نیست تا آن سه وجه در وی جاری شود * و اگر فعل مستقبل باشد اول او را که حرف مضارعست مضموم گردانند اگر مضموم نباشد و ماقبل آخر او را مفتوح گردانند اگر نباشد چنانکه کوی بنصر و بضر ب و علم و اکتفاء بضم اول نکرند زیرا که در مثل بکرم و یدحرج و یفرح و یضارب معلوم مجهول مشتبه گردد و اکتفاء بفتح آخر نکرند زیرا که در مثل بعلم مجهول بمعلوم مشتبه گردد * و معتل العین از مضارع در بناه مجهول منقلب گردد با ثف پس در بیع و بقول بیاع و یقال گویند که اصلش یقول و بیع بوده است و او و یاه مفتوح و ماقبل حرف صحیح ساکن بفتح اولی نقل قهه کردند و او و یادر موضع حرکت بودند و ماقبل مفتوح منقلب کنند با ثف و همچنین است حال در بخنار و یبقا که

نحویان اطلاق کرده میشود بر امر فاعل خواه معلوم و خواه مجهول و بر امر حاضر خواه معلوم و خواه مجهول. لکن امر حاضر معلوم را امر بالصیغه گویند * و آن سه دیگر را امر بحرف خوانند که آن لام است و لفظ امر هرگاه که مذکور شود متبادر از وی امر حاضر معلوم است پس ازین جهت مصنف گفت الامر صیغه یطلب بها الفعل الی آخره * و شکی نیست که صیغه متناوب اقسام اربعه است و بقید فاعل امر فاعل و امر حاضر که مجهول باشد خارج شد و بقید مخاطب امر فاعل معلوم بیرون رفت و بقید بحذف حرف المضارعه بیرون رفت امر فاعل مخاطب چون بلام باشد چنانکه در قرائت شاذه وارد است فذلک فاتقروا و قیاس آن بوده که بر تقدیر خطاب فاقروا گفته شود * و حکم آخره حکم المجزوم * حکم آخر امر فاعل مخاطب حکم مجزوم است یعنی همچنانکه در صورت جزم کاه حرکت انداخته شود و کاه حرف علت و کاه نون آنجانب نیز همچین باشد پس اضرب اغزرم اخش اضرب اغزوا کوبی لکن این حذف از قبیل جزم نیست زیرا که این امر از قبیل مبنی الاصل است همچو ماضی و مشابیهتی که فعل مضارع را بسبب آن معرب ساخته اند درین امر باقی نیست * اما چون این امر با آن سه قسم دیگر که مجزوم اند مشارکت دارند در معنی امریت و طلب فعل ازین جهت حکم آخر او حکم مجزوم شد * و پیش کوفیان آنست امر فاعل مخاطب مجزوم است و لام امر در او مقدر است * و بزیدک بصریان این امر موقوفست نه مجزوم و این مذهب بصواب نزدیکترست * فان کان بعده ساکن و لیس بر باعی زیدت همزه وصل مضومه این کان بعده ضمه و مکسوره فیمسواه نحو اقتل و اضرب و اعلم و ان کان رباعیا مفتوحه مقطوعه * طریقت گرفتن صیغه امر بمثال آنست حرف مضارعت انداخته شود چنانکه گفته شد اگر مابعد حرف مضارعت متحرک باشد آخروی را حکم جزم دهند و بهمان امر کنند پس کوبی از تعدد و از تضارب ضارب و از تکرم اکرم و از تدرج و از تدرج تدرج و از تصرف تصرف و چون این قسم ظاهر بود مذکور نشد * و اگر مابعد حرف مضارعت ساکن باشد و آن مضارع چهار حرف نباشد یعنی از باب افعال نباشد در آن صورت همزه وصل کرده شود بتلفظ آن ساکن و آن همزه مضوم باشد اگر زانکه مابعد آن ساکن ضمه است بنا بر آنکه حق این همزه وصل آنست که مکسور باشد زیرا که او در اصل ساکن است و الساکن اذا حرك بالكسر اما انتقال از کسره بضمه ثقیلست پس آن همزه را از برای اتباع ضمه دادند چون اقتل * و هرگاه که بعد از ساکن ضمه نباشد خواه قعه باشد خواه کسره آن همزه وصل مکسور باشد چنانکه اصل او است کقولک اضرب و اعلم * و اگر آن مضارع از باب افعال باشد چون تکرم آن همزه قطع محذوف را باز آوردند و مفتوح باشد پس کوبیا که اکرم مأخوذست از تو کرم و مابعد حرف مضارعت در اینجا متحرکست * و بدانکه حذف همزه افعال در مضارع بواسطه اجتماع همزین بود در متکلم و حذف دیگرش را از برای طرد و مجموع باب بربک طریقه است و این علت در صیغه امر بمثال موجود نیست لاجرم همزه عود کرد باصل خود * فعل ما لم یسم فاعله هو ما حذف فاعله فان کان ماضیا ضم اوله و کسر ما قبل آخره و یضم الثالث مع همزه الوصل و الثالث مع التاء خوف اللبس و معتل العين الافصح قبل و یبع و جاء الاشمام و الو او و مثله باب اختیار و انقید دون استخیر و اقیم و ان کان مضارعا ضم اوله و فتح ما قبل آخره و معتل العين تنقلب فیه ألفا * فعل آن مفعولی که فاعل او را نام نبرده اند فعلیست که فاعل او را حذف کرده باشند و مفعولی را از هفاسعیل قائم مقام او داشته باشند و لباس فاعل پوشانیده و طریقت صیغه آن فعل آنست که اگر فعل ماضی باشد اول او را

(مضموم)

او احتمال حال و استقبال دارد و بواسطه حرف شرط محض شده باستقبال پس حرف شرط را درو تأثیر
 بقطع احتمال حال پس احتیاج بفاء نباشد و از جهت آنکه استقبال يك معنی اوست پس او مستعمل در معنی
 خود باشد و باین اعتبار حرف شرط را درو تأثیری نباشد پس مناسب بود که او را ربط کنند بفاء و بعضی
 گفته اند که اگر مضارع مثبت را خبر مبتدای محذوف کردانی احتیاج بفاء نباشد و اگر کردانی احتیاج
 نباشد و اما در مضارع منفی بلا اگر نظر کنی بآنکه لازماً برای نفی استقبال کلمه شرط را در جزاء هیچ
 تأثیر نبود و احتیاج بفاء نباشد و اگر نظر کنی بآنکه لازماً برای نفی مطلق است احتمال حال و استقبال دارد
 و حرف شرط را در جزاء تأثیر بود بقطع احتمال حال و احتیاج بفاء نباشد و قسم سیوم آنست که درو فاء
 واجب بود و آن جزائست که غیر این دو قسم سابق بود و چنینند یا ماضی باشد بقول لفظاً چنانکه کوبی
 ان اگر متنی اليوم فقد اکرمک امس یا تقدیراً چنانکه کوبی ان اگر متنی اليوم فاکرمک امس بتقدیر
 قد چنانکه در قرآن مجید آمده فصدقت هوه فکذبت و آنجا فاء واجب بود زیرا که ماضی بر معنی خود باقی
 مانده است و حرف شرط را درو تأثیر نیست پس احتیاج باشد برابطه فاء بجاهله اسمی باشد یا جمله
 فعل امری یا نهی دغابی یا فعل مضارع منفی بما یابن در جمیع این مواضع فاء واجب بود زیرا که تأثیر
 حرف شرط در جزاء موجود نیست و ونجی اذا مع الجملة الاسمية موضع الفاء اذای مفاجاهه در معنی قریب
 است بفاو اقع میشود بجای فادر جزای شرط وقتی که آن جزاء جمله اسمی باشد کقولہ تعالی وان تصبهم
 سیئة بما قدمت ایدبهم اذا هم یضطون ای فهم یضطون و تقید بجملة اسمی از جهت آنست که اذای مفاجاهه
 داخل در جمله اسمی میشود الا نادراً و این مقدره بعد الامر والنهی والاستفهام والتثنی والعرض
 اذا قصدت السیئة نحو اسم تدخل الجنة ولا تکفر تدخل الجنة وامتنع لا تکفر تدخل النار خلافاً
 للكسائی لان التقدير ان لا تکفر در ما تقدم دانسته شد که فعل مضارع منجزم میشود بان مقدره
 پس درین موضع شروع کرد در بیان آنکه کلمه ان مقدر میشود بعد از اشیاء خسه مذکوره در متن
 بنا بر آنکه این اشیاء خسه دلالت میکنند بر طلب و غالباً طلب مطلوب بنا بر آنست که فائده بر آن مطلوب
 مترتب میشود که آن مطلوب سبب آن فائده است و آن فائده مسبب او پس هر گاه که بعد از اشیاء خسه
 فعل مضارع مذکور شود که مسبب ما تقدم خود تواند بود متکلم قصد معنی سببیت کند و آن فعل را
 مجزوم کرد اند بان مقدر بشرط و این معنی شرطیست ازین اشیاء خسه بواسطه مناسبتی که گفته شد
 و مفهوم گردد چنانکه کوبی اسم تدخل الجنة ای ان تسلم تدخل الجنة ولا تشتم یکن خیرالک ای
 ان لا تشتم و این بیتک از رک ای ان تعرفنی بیتک از رک و لیت زیداً عندنا یحمدنا ای ان یکن عندنا و الا تنزل
 تصب خیراً ای ان تنزل و در مثل لا تکفر تدخل الجنة هیچ خلاف نیست که جائزست ای ان لا تکفر پس
 نهی قرینه شرط منفی باشد چنانکه در لا تشتم یکن خیرالک و در مثل لا تکفر تدخل النار و لا تدن
 من الاسد یا کلک خلافست جهور نجاه برانند که جائز نیست زیرا که نهی قرینه شرط منفی شود بسبب
 مناسبتی که میان ایشان است و چنینند تقدیر کلام این باشد که ان لا تکفر تدخل النار و ان لم تدن من الاسد
 یا کلک و این معنی ظاهر الفساد است و کسائی گوید که جائزست زیرا بحسب صرف این معنی مفهوم
 میگردد که ان تکفر تدخل النار و ان تدن من الاسد یا کلک پس نهی بواسطه حرف در مثل این مواضع قرینه
 شرط مثبت میشود و در آنجا هیچ خللی نیست اما اگر حرف برین تقدیر دلالت نکردی جائز فکردی
 الامر صیغه یطلب بها الفعل من الفاعل المخاطب بمحذوف حرف المضارعة صیغه لفظ امر در اصطلاح

قرامت مخاطب درقرامت خود امری دشوارست * و اما باذا از جهت آنکه شرط مقتضی ابهام و عموم است و کلمه اذا از برای تعیین و خصوص است پس مناسب مجازاة نباشد و اگر چه در استعمال وارد شده است چنانکه شاعر گفته است * و اذا نصيبك خصاصة تقبيل * و همچنین فعل مضارع مجزوم شود بان مقدره چنانکه معلوم گردد * فم القلب المضارع ماضيا و تقيده و لما مثلها و تختص بالاستغراق و جواز حذف الفعل * شروع در تفصیل احوال جوازم * کلمه لم جزم کند فعل مضارع را بحذف حرکت یا تون یا حرف علت و مضارع را قلب کند بمعنی ماضی و منفی گرداند و لما مثل وی است لیکن کلمه لما مختص است باستغراق نفی تا زمان تکلم چنانکه کوی ندم و لما ینفعه الندم یعنی بشیمان شود هنوز بشیمانی او را سود نکرد و این استغراق نفی در لم ینفعه الندم نیست * و همچنین مختص است لما بجواز حذف فعل چنانکه در مقامی که ذکر کردیم امیر گفته است کوی جئت و لما ای و لما یرکب الامیر و جازئ نباشد که کوی جئت و لم یرکب الامیر و ایضاد لما توقعی هست که در لم نیست * و این لما جازمه غیر آن لما است که بمعنی حین است در مثل قول تو لما جانی زید جانی اعمرو * و لام الامر المطلوب بها الفعل و لا التهی المطلوب بها الترك * لام امر لاهی است که بوی طلب فعل کرده شود چنانکه لیضرب زید باید که بزید و لانهی ضد لام امر است یعنی مطلوب بلا ترک فعل است چنانکه لایضرب زید باید که بزید * و کلمه المجازاة تدخل علی الفعلین لسببیه الاول و مسببیه الثاني و یسمیان شرطا و جزاء فان كانا مضارعین أو الاول فالجزم و ان كان الثاني فالوجهان * کلمه مجازاة آنست که دانسته شد و این کلمه داخل میشود بر دو فعل تا دلالت کند بر آنکه اولین سبب دوم است و دومین مسبب اول است چنانکه کوی ان تضربنی اضربک و فعل اول را شرط خوانند و دوم را جزاء و ملزوم لازم نیز گویند * پس اگر ز آنکه هر دو فعل مضارع باشد جزم هر دو واجب باشد زیرا که هر دو فعل قابل جزم اند و جازم موجود است و هیچ مانع نیست * و همچنین اگر اولین فعل مضارع بود و دوم ماضی جزم اول متعین باشد زیرا که جازم بی اوست و او قابل جزم است و اگر عکس باشد یعنی اول ماضی بود و ثانی مضارع در دوم دو وجه جائز بود * یکی جزم جهت آنکه این دوم قابل جزم است و مامل جزم موجود است و آن مانعی که در فعل اول بود که آن بناهست در دوم نیست و این در استعمال بسیارست * دوم رفع ثانی از جهت آنکه چون کلمه مجازاة در معمول اول خود عمل نتوانست کرد بسبب مانع که آن بناهست ضعف با و راه یافت پس مناسب آن باشد که در دوم نیز عمل نکنند و این وجه در استعمال قلیل است لیکن واردست چنانکه شاعر گوید شعر * و ان اتاه خلیل يوم مسغبة * یقول لافان مال و لا حرم * و هرگاه که هر دو فعل ماضی باشند حال ظاهرست زیرا که کلمه مجازات در هیچ کدام عمل نتواند کرد پس ازین جهت این قسم را ذکر نکرد * و ان كان الجزاء ماضیا بغير قد لفظا او معنی لم تجز الفاء و ان كان مضارفا مثبتا او منفيا بلا فالوجهان و الا الفاء * بدانکه شرط نباشد الاجله فعلی خبری و اما جزاء میباشد که جمله فعلیه باشد بجمیع اقسام او و میباشد که جمله اسمیه باشد و جزاء باعتبار دخول فاء منقسم است بسه قسم یکی آنکه دخول فاء و جازئ نباشد و آن وقتیست که جزاء فعل ماضی باشد لفظا یا معنی بی لفظه قد مملفوظ یا مقدر چنانکه کوی ان ضربتني ضربتك و ان ضربتني لم اضربك در اینجا جازئ نیست زیرا که کلمه شرط در جزاء تأثیر کرده است و او را بمعنی مستقبل برده است پس باوجود این تأثیر احتیاج برابطه فاء نباشد بلکه ربط بفالفو باشد * قسم دوم آنکه جزاء فعل مضارع مثبت باشد یا منفی بلا درین دو موضع ادخال فاء و ترك وی جائز بود اما در مضارع مثبت از جهت آنکه

(او احتمال)

او استفهام اونقی او عرض ﴿ تقدیر ان ناصبه فعل مضارع بعد از فاعل مشروط است بدو شرط یکی
 سببیت یعنی ماقبل فاعل باشد دوم آنکه قبل از فاعلی از اشیاء سته باشد امر چون زرنی فا کر مک
 ای لیکن منک زیارة فا کرام منی بانهی چون لاشتمنی فاضربک ای لایکن منک شتم فاضرب منی بانفی چون
 ماتا نینا فمحدثانای لیس منک اتیان فمحدث منی یا استفهام چون هل تأتینی فا کر مک ای هل یکون منک
 اتیان فا کرام منی یا تمنی چون لیتلی مالا فانفق منه ای لیتلی ثبوت مال فانفاق منی یا عرض چون
 الانزل بنا فاصب خیر ای ای یکون منک نزول فاصابة خیر منی در جمله این مواضع معنی سببیت
 مقصودست و فاعل دلالت میکند بر آن و مابعد فاعل تاویل مصدر بست معطوف بر مصدری دیگر که از ماقبل فاعل
 معلوم شود چنانکه تقدیر کرده شد ﴿ والواو بشرطین الجمعیة وان یکون قبلها مثل ذلك ﴿ و بعد از واو
 ان ناصبه مضارع مقدر باشد چنانکه تقدیر کرده بدو شرط یکی قصد معنی جمعیت و دیگری آنکه قبل
 از واو یکی از اشیاء سته مذکور باشد ﴿ و امثله و او همان امثله فاست بابدال فابواو و بهمان تقدیر
 مثلا کوی زرنی واکر مک ای لیجمع الزیارة و الاکرام و لاتأکل السمک و تشرب اللبن ای لایجتمع
 منک اکل السمک مع شرب اللبن و علی هذا القیاس ﴿ و اوبشرط معنی الی ان ﴿ کلمة او که بعد از و
 فعل مضارع منصوب گردد بان مقدر معنی الی باشد و حینئذ حرف جر بود و واجب باشد تقدیر ان
 بعد از و تا حرف جر در اسم داخل شده باشد چنانکه کوی لازمک اوتعطینی حتی ای لازمک الی
 ان تعطینی حتی یعنی مفارقت نمیکم از تو تا آنکه بدهی حق مرا ﴿ و بعضی گفته اند که او اینجا بمعنی
 حتی است پس در حکم الی باشد ﴿ و بعضی گفته اند که بمعنی الاست ای لازمک حتی تعطینی حتی اوالاتعطینی
 حتی ای کل فی وقت الاوقت اعطاه حتی ﴿ و العاطفة اذا کان المعطوف علیه اسما و یجوز اظهار ان مع لام کی
 و العاطفة و یجب مع لافی اللام ﴿ بعد از حرف عطف ان مقدر باشد و فعل مضارع بوی منصوب گردد
 وقتی که معطوف علیه اسم باشد تا لازم نیاید عطف فعل بر اسم چنانکه شاعر گوید شعر ﴿ لبس عباءة و تقر
 عینی ﴿ احب الی من لبس الشفوف ﴿ یعنی وان تقر و ناچار است در اینجا از تقدیر ان تا این فعل مقدر
 بمصدر اسمی باشد و معطوف شود بر آن اسم سابق ﴿ و این کلماتی که ان ناصبه بعد از ایشان مقدر است بر سه
 وجهست ﴿ یکی آنکه اظهار و اضمار هر دو در وجاژ باشد و آن حرف ماطفه است چنانکه کوی ﴿ لبس
 عباءة و تقر عینی ﴿ و ان تقر عینی و لام کی است وقتی که بلاء نافی جمع نشده باشد چنانکه کوی جئت
 لتکرمنی و لان تکرمنی و در جمود اظهار جاژ نیست برای جهت فرقی ﴿ دوم آنکه اظهار واجب باشد و ان
 لام کی است وقتی که بلاء نافی جمع شده باشد کقوله تعالی لثالیم و اظهار درو واجب است تا دو لام
 جمع نشود ﴿ سیوم اظهار در و جاژ نیست و آن ماعدای لام کی است و حروف ماطفه ﴿ و یجزم
 یلم و لام الامر و لافی النهی و کلم المجازاة و هی ان و مهما و اذا ما و حیثما و این و متی و من و ماوای
 وائی و امامع کیفما و اذا فاشاذ و بان مقدرة ﴿ فعل مضارع مجزوم گردد باین چهار حرف مذکور ﴿
 و دو فعل مضارع مجزوم گردد بکلمة مجازاة که آن حرف ان است و اسمایی که متضمن معنی بوی اند بر آن
 وجهی که بتفصیل معلوم شود ان شاء الله تعالی ﴿ و کلمة اذمقرون بلفظة ماجازم است لیکن اذنتها
 جازم نیست ﴿ و همچنین کلمة حیث بلفظة ماجازم نیست ﴿ و هر یکی از این و متی بلفظة ما و بی لفظه
 ماجازم اند ﴿ و جزم فعل مضارع با کیفما کلمة اذا بلفظة ما و بی لفظه ماشادست اما با کیفما از جهت
 آنکه عموم احوال لازم آید چنانکه کوی کیفما تقرأ افرأ معنی این باشد که بر هر وجهی و هر حال که
 تو قرأت کنی من نیز چنان قرأت کنم و ظاهر این معنی متعذر میباشد زیرا که رعایت همه کیفیات

كقوله تعالى لكيلا يكون على المؤمنين * پس لفظه كي حرف جر باشد و معنی علی المذهبین سیئت است چنانکه
 کویی اسلمت کی ادخل الجنة اسلام سبب دخول جنت است * کلمه حتی نصب کنده فعل مضارع را
 بتقدير آن وقتی که مابعدوی مستقبل و مترقب بنسبت باماقبلوی خواه مستقبل باشد بنسبت بازمان
 حاضر چنانکه کویی اسیر حتی ادخل البلد و خواه نباشد چنانکه سرت امس حتی ادخل البلد
 رقم دی تادرایم در شهر دخول در شهر مترقب است بنسبت باسیر و اگر چه بانسبت بازمان حاضر
 مترقب نیست و دخول درین صورت شاید که واقع باشد و شاید که نشده باشد بلکه مراد آنست که سیر
 از برای دخول بلد بود و دخول در زمان سیر مترقب بود * و این حتی ناصبه حرف جرست که از خواص
 اسم است پس واجبست که بعد از آن مقدر باشد تا فعل را بتأویل مصدر آورد و این حتی بمعنی کی
 است یعنی بمعنی سیئت است غالباً چنانکه کویی اسلمت حتی ادخل الجنة * و گاه باشد که بمعنی الی بود
 یعنی بمعنی انتهای فایت و آنجا سیئت نباشد چنانکه سرت حتی تغیب الشمس * و اگر مراد بفعلی که بعد
 از حتی است زمان حال بطریق تحقیق یا بطریق حکایت آن حتی حرف جر نباشد و آنرا ابتدایه
 و استینافیه خوانند و مابعدوی کلام مستقل باشد و سیئت واجب بود تا ارتباط لفظی و معنوی بکلی
 منقطع نگردد چنانکه کویی مرض فلان حتی لایر جونه فلان رنجور شد بحیثی که درین زمان حاضر
 امید حیاتش نیست یا کویی کنت سرت امس حتی ادخل البلد ادخل درین موضع حکایت حال
 ماضیه است کویا که تو در زمان دخول حال بلد این عبارت ساخته بودی و این زمان آن حکایت
 میکنی بر آن وجهی که ساخته بودی و در آن عبارت رفع بود پس در حکایت نیز رفع باشد و این را حکایت
 حال ماضیه خوانند و چون مراد حال باشد تحقیقا و حکایتا آنجا آن تقدیر نتوان کرد زیرا که آن علامت
 استقبالست * و من ثمه امس الرفع فی کان سیری حتی ادخلها فی الناقصه و اسرت حتی تدخلها و جاز
 فی التامة کان سیری حتی ادخلها و ایهم سار حتی یدخلها * و از آنجا که دانسته که هر گاه که مراد
 از فعل مضارع بعد از حتی حال باشد تحقیقا و حکایتا آن حتی ابتدایه باشد و مابعدوی کلام مستقل
 پس متمنع است که کویی در کان ناقصه کان سیری حتی ادخلها برفع زیرا که کان ناقصه بی خبر ماند بنا بر
 آنکه مابعد حتی جمله است مستقله نه از تمه کلام سابق * و جائزست که چنین کویی در کان تامه و معنی
 این باشد ثبت سیری فانا ادخل الان و از آنجا که واجبست که ماقبل حتی استینافیه سبب مابعدوی
 باشد جائز نیست که کویی اسرت حتی ادخلها برفع زیرا که این جزم باشد بحصول دخول که مسبب
 است بآنکه سببوی که سیرست مشکوک است بواسطه استفهام لیکن جائزست که کویی ایهم سار
 حتی یدخلها برفع زیرا که سیر درین مقام محقق است و شك در تعیین فاعلست پس جائزست که مسبب
 متحقق الحصول باشد * و لام کی مثل اسلمت لادخل الجنة * لام کی حرف جرست از برای تعلیل چون
 در فعل مضارع داخل شود در تقدیر آن باید کرد تا حرف جر داخل اسم باشد فعل چنانکه در حتی چاره
 گفته شد مثل اسلمت لادخل الجنة * و لام الجحودهی لام تا کید بعد النفی لکان مثل و ما کان الله ليعذبهم *
 و لام جمودهم حرف جرست که آورده اند نه از برای تعلیل بل از برای تأکید نفی که در لفظ کان
 باشد و چون در سرفعل مضارع رود ناچار باشد از تقدیر آن چنانکه دانسته شد مثالش قوله تعالى
 و ما کان الله ليعذبهم و انت فیهم * و الفاء بشرطین احدهما السیئیه و الثانی ان یکون قبلها امر و نهی

نحویقوم زید وینصب بائن ولن واذن وکی وبائن مقدره بعدحتی ولام بی ولام الجعود والفاه والواو
 وَاو * فأن مثل ارید ان تحسن الی وان تصوموا خیر لکم والتي تقع بعد العلمی المحففة من المثقلة ولیست
 هذه نحو علمت ان سيقوم وان لا یقوم والتي تقع بعد الظن فیهما الوجهان * اعراب فعل مضارع
 نصب است و آرا عاملی معین هست چنانکه هر دو دانسته شود رفع است و عامل آن مجردست
 از ناصب و جازم با وقوع بموقع اسم چنانکه کویی زید یضرب بجای زید ضارب * پس عامل رفعتش معنوی است
 چنانکه معلوم شد و در عوامل معنوی دو قید است یکی عدمی و آن مجردست از ناصب و جازم و یکی وجودی
 و آن وقوعست بموقع اسم همچنانکه در عوامل معنوی مبتدا و خبر دو قیدست یکی عدمی و آن مجردست
 از عوامل سماعی و قیاسی و دیگری وجودی و آن قصد اسنادست * پس مناسب آنست که در رافع
 فعل مضارع وقوع بموقع اسم اعتبار کرده شود * و ناصب فعل مضارع این کلمات چهار گانه است
 و کلمه آن ناصبه شایدکه ملفوظ باشد چنانکه در ارید ان تحسن الی و قوله تعالی وان تصوموا خیر لکم
 نصب در اول بقرحه است و در ثانی بمحذف نون و شاید مقدر باشد بعد از حتی و اخواتی که مذکورست
 بعد از وی و تفصیل آن معلوم کرد دان شاه الله تعالی * و کلمه آن که بعد از علم واقع شود آن محففة از
 مثله باشدنه آن ناصبه زیرا که محففة از برای تحقیق است و مناسب علم است و ناصبه از برای رجا
 و طمع است و مناسب علم نیست لیکن محففة را از مثله واجب که بعد از وی یکی از چهار چیز باشد سین
 یا سوف یا تاء یا لام نافیه چنانکه باید * و کلمه آن چون بعد از ظن واقع شود جائز بود که محففة باشد و ناصبه
 و هر گاه که بعد از فعلی واقع شود که نه بمعنی علم باشد و نه بمعنی ظن آن معین است که ناصبه باشد * ولن
 مثل لن ابرح و معناها نفی المستقبل و اذن اذا لم تعمد ما بعدها علی ما قبلها و كان الفعل مستقبلا مثل اذن
 تدخل الجنة و اذا وقعت بعد الواو و الفاء فالوجهان * وکی مثل اسلمت کی ادخل الجنة و معناها السیبة
 و حتی اذا كان مستقبلا بالنظر الی ما قبله بمعنی کی اوالی مثل اسلمت حتی ادخل الجنة و کنت سرت
 حتی ادخل البلد و اسیر حتی تعیب الشمس فان اردت الحال تحقیقا او حکایة کانت حرف ابتداء فیرتفع
 و تجب السیبة مثل مرض فلان حتی لا یرجونه * ولن ناصبه از برای فعل مستقبل است بطریق
 تأکید چنانکه کویی لن افعل هرگز نکنم این کار پس او ابلغ است در نفی از لا * و بعضی گفته اند که
 اصل لن لا است الف را قلب کردند بنون * و بعضی دیگر گفته اند که اصلش لأن است تخفیف کردند
 و کلمه اذن نصب کند فعل مضارع را بدو شرط یکی آنکه ما بعد اذن اعتماد نکرده باشد بر ما قبل اذن که
 اگر اعتماد کرده باشد عمل نکند چنانکه کویی ان اذن اگر مک در جواب کسی که گوید انا آتیک و دیگری
 آنکه فعل بمعنی مستقبل باشد نه بمعنی حال چنانکه درین مثال گفته شد * و اگر زآنکه بمعنی حال باشد
 عمل نکند چنانکه اذن اظنک کا ذبا کسی که با تو حدیث میکند و این شرط را از برای آن اعتبار کرده اند که
 حاصل معنی اذن جوابست و جزا و جزا بحقیقت در مستقبل باشد نه در حال * و هر گاه که کلمه اذن بعد
 از واو و یا فا واقع شود در ما بعدش دو وجه جائزست رفع و نصب * رفع از برای آنکه بواسطه
 واو و یاءه ما بعد وی اعتماد کرده است بر ما قبل پس عمل نکند و نصب از برای آنکه معطوف مستقل است
 بنفس خود زیرا که جمله است * مثال واو در قرآن قوله تعالی و اذن لا یلبثون و لا یلبثوا * و مثال
 فا اذن اگر مک و اگر مک * و کلمه کی حرفیست ناصب فعل مضارع است بأصالت چنانکه آن ولن
 بیش بصریان و پیش کوفیان آنست که کی حرف جرست و آن بعد زو مقدرست و فعل مضارع
 منصوبست بائن مقدر * و مذهب اول اصح است زیرا که لام که حرف جرست داخل میشود در کی

باشد بانون نحن و تاز برای مخاطب است مطلقا تاموافق باشد بانای انت و از برای مؤنث غائبه و غائبین و ظاهر آن بود که درین دو غائب نیز یا باشد همچنانکه در غائب مذکر مطلقا و جمع غائب مؤنث لیکن چون تا اخف از یابود دورا از غائب ملحق بمخاطب ساختند و تادر آوردند تا آنچه اخف باشد استعمالش بیشتر بود * و حروف المضارعة مضمومة فی الرباعی و مفتوحة فیما سواه و لایعرب من الفعل غیره اذا لم یصل به نون تأکید و لانون جمع المؤنث و اعرابه رفع و نصب و جزم **الصحيح** المجرود من ضمیر بازر مرفوع للثنية و الجمع و مخاطب المؤنث بالضمه و الفتحه لفظا و السكون مثل یضرب و المتصل به ذلك بالنون و حذفها مثل یضربان و یضربون و تضربین * حرکت حرف مضارعت ضمه است در هر مضارعی که ماضی وی بر چهار حرف باشد و آن چهار بابست افعال و تفعلیل و مفاعله و فعلله و هر چه ملحقست بفعله حکم وی دارد * و اختیار ضم از برای فرقت و عدم التباس بر مثل اضرب یضرب که اگر یضرب گفته شود در اینجا همچنانکه در ثلاثی مجرد التباس پیدا کردد و دیگر هارا قیاس کردند بر باب افعال از جهت آنکه ماضی ایشان چهار حرفیست و حرکت حرف مضارعت در ماسوی رباعی فتحه است از برای خفت * و از فعل هیچ چیز معرب نیست الا فعل مضارع که وی معربست بواسطه مشابهت با اسم در آنچه مذکور شده است * و مضارع وقتی معرب باشد که بوی متصل نشده باشد نون تأکید ثقیله یا خفیفه که اگر متصل شده باشد آن فعل مضارع مبنی باشد زیرا که نون تأکید بواسطه شدت اتصال بمنزلت جزو کلمه است پس اعراب نشاید که پیش از نون تأکید باشد و اگر نه اعراب در وسط کلمه باشد * و نشاید که بر نون باشدوا کر نه اعراب کلمه بر کلمه دیگر باشد حقیقتا و همچنین هر گاه که نون ضمیر متصل شود بفعل مضارع مبنی کردد چون یضربن و تضربن زیرا که این اقتضای آن میکند که ماقبل اوساکن باشد همچنانکه در ضربن * پس بسبب مشابهت ضربن مبنی باشد * و اعراب فعل مضارع رفعت و نصب که مشترکست میان وی و میان اسم و جزم که در افعال بمنزلت جراست در اسماء * و هر گاه که فعل مضارع صحیح باشد یعنی حرف اخیر او حرف علت نباشد پس اگر مجرد باشد از ضمیر بازر مرفوع از برای تثنيه مذکر و مؤنث و برای جمع مذکر خواه حاضر و خواه غائب و از برای واحده مخاطبه مؤنث و آن چهار لفظست یضرب و تضرب درد و موضع و اضرب و تضرب اعراب وی در حالت رفعی بضمه باشد و در حالت نصبی بفتحه و در حالت جزمی بسکون یضرب و لن یضرب و لم یضرب * و اگر باو متصل باشد این ضمائر مذکور و آن در پنج لفظست اعراب وی در حالت رفعی بثبوت نون باشد و در حالت جزمی بحذف نون که قائم مقام حرکتست و نصب در اینجا تابع جزم است چنانکه در اسماء تابع جرسست * و المعتل بالواو و الیاء بالضمه تقدیرا و الفتحه لفظا و الحذف * و المعتل بالالف بالضمه و الفتحه تقدیرا و الحذف * فعل مضارع چون آخر او حرف علت باشد پس آن حرف علت اگر واو است یا یا است چون یدعو و یرمی رفعش بضمه تقدیری باشد زیرا که ضمه برواو و یا ثقیلست انداخته شود پس کوبی یدعو و یرمی بسکون واو و یا و نصبش بفتحه باشد لفظا چون لن یدعو و لن یرمی زیرا که فتحه خفیف است و جزمش بحذف واو و یا باشد چون لم یدع و لم یرم زیرا که جازم چون حرکت نیافت حرفی را که مناسب حرکتست بینداخت * و اگر آن حرف علت الف باشد رفع و نصبش تقدیری بود زیرا که الف قابل حرکت نیست و جزمش بحذف باشد چنانکه دانسته شد * و برقع اذا مجرد عن الناصب و الجازم

و ضربت و ضربا و ضربوا * ضمائر مرفوعه کفتم زیرا که ضمائر مجروره و منصوبه بحرف متصل میشوند چون به و انه * و متصله کفتم زیرا که ضمیر مرفوع منفصل فاعل اسم میشود چنانکه در صفت جاریه علی غیر من هی له معلوم شد مثل هند زید ضاربه هی * بارزه کفتم زیرا که ضمیر مرفوع متصل مستتر در اسم نیر میباشد چون ضاربان ضاربون * و پوشیده نیست که لفظ قد در صیغه ماضی و مضارع می رود * و سوف و سین مخصوص اند بمضارع و جوازم مخصوص اند بصیغه مضارع و مثل ان اگر چه در ماضی میر و دلین جزم نمی کند * و تا تأیث ساکنه مخصوصست بماضی و ضمائر مرفوعه متصله بارزه مشترکست میان ماضی و مضارع و امر حاضر چون ضربا و ضربوا و ضربن و یضربان و یضربون و یضربن و نضربین و اضربا و اضربوا و اضربن * الماضی مادل علی زمان قبل زمانک مبنی علی الفتح مع غیر الضمیر المرفوع المتحرک والواو * فعل راسه صیغه است یکی ماضی دوم مضارع سیوم امر حاضر * و اصل درین امثله ماضیست و مضارع مأخوذست از وی زیاده همچنانکه امر حاضر مأخوذست از مضارع بقصان چنانکه معلوم شود * و ماضی فعلیست که دلالت کند بر زمانی که پیش از زمانی است که تودر آتی که آرا زمان حال و حاضر گویند چون ضرب و دخرج و استخراج و احرنجیم * و فعل ماضی مبنی است بر فتح و قتی که بوی متصل نباشد نه ضمیر مرفوع متحرک و نه واو اما بناه از جهت آنست که مقتضی اعراب در ماضی موجود نیست نه بطریق اصالت و نه بطریق تبعیت * و قیاس آنکه مبنی بر سکون شود که در اصل بناه سکون است لیکن چون ماضی مشابهست با اسم در وقوع بموقع وی چنانکه کو بی زید ضرب امس بجای زید ضارب امس ازین جهت مستحق شده که از اصل سکون دور گردد و باصل اعراب که حرکت است نزدیک شود پس مبنی شد بر حرکت * و اختیار قح از برای خفت است و این قح شاید که ملفوظ باشد چون ضرب و شاید که مقدر باشد چون رمی و عزا * و هرگاه که فعل ماضی را متصل شود ضمیر مرفوع متحرک او مبنی گردد بر سکون چون ضربت زیرا که ضمیر فاعل بمنزات جزو فعلست پس اگر زانکه آخر فعل ساکن نشود لازم آید توالی چهار حرکت در آن چیزی که بمنزلت کلمه واحده است * و هرگاه که متصل شود بماضی او ضمیر آن ماضی مبنی شود بر ضم بواسطه مناسبت باواو لفظا چون ضربوا یا تقدیرا چون رموا * المضارع ما شبه الاسم باحد حروف نایت او قوعه مشترکا و تخصیصه بالسین و سوف فالهزه للمتکلم مفردا و النون له مع غیره و التاء للمخاطب و للمؤنث و المؤنثین غیبه و الیاء للغائب غیرهما * مضارع فعلیست که مأخوذ است از ماضی زیادتی یکی از حروف نایت و بواسطه دخول احد حروف نایت مشابه میشود با اسم مطلقا بسبب اشتراک و تخصیص مثلا یضرب بر مذهب اصح مشترکست میان زمان حال و استقبال باشتراك لفظی * همچنانکه رجل مشترکست میان زید و عمر و باشتراك المعنوی و یضرب مختص میشود با استقبال علی التعمین بسین و سوف همچنانکه رجل مختص میشود بالف لام عهد بشخص معین * و ابضا فعل مضارع مشابهت دارد با اسم فاعل در عدد حروف و حرکات و وقوع در موقع وی و در دلالت بزمان حال و استقبال چون زید یضرب بجای زید ضارب * و بواسطه مشابهت وی با اسم مطلقا و با اسم فاعل علی الخصوص او را مضارع نام کردند یعنی مشابه و تبعیت او را معرب گردانیدند چنانکه معلوم شود و همزه از حروف نایت از برای متکلم مفردست خواه مذکر و خواه مؤنث از بهر موافقت با همزه انان و نون از برای متکلم است مع الغیر خواه مثنی و خواه مجموع خواه مذکر و خواه مؤنث تا موافق

از وی عین است بر تقدیر ثانی * و این عبارت سیوم مثل آنست که در شعر شاعر شده است چنانکه شاعر گفته است شعر * مررت علی وادی السباع ولاری * کوادی السباع حین یظلم وادیا * اقل به ركب اتوه تأیة * و اخوف الاما و فی الله ساریا * زیرا که شاعر در آنجا مفضل علیه را مقدم داشته است و چنین گفته ولاری کوادی السباع اگر رؤیت رؤیت بصریست وادیا مفعول اوست و کوادی السباع صفت این مفعول بود چون مقدم شد حال کشت * و اگر مراد رؤیت قلبی است وادیا مفعول اول است و کوادی السباع ثانی و حین یظلم ظرفیست که حال شده است از وادی السباع ای لاری وادیا ب شبه وادی السباع کائنا فی زمان اظلامه و اقل اسم تفضیل که صفت وادیا است بحسب ظاهر و بحسب معنی صفت ركب است که آمده اند با آن وادی * و تأیة بمعنی توقفا تمیز است از نسبت اقل بار کب که فاعل اوست و مرفوع کشته است بوی چنانکه کحل بلفظ احسن و اخوف معطوفست بر اقل لکن او صفت وادی است حقیقتا و معنی و در وی ضمیر وادی است و کلمه مامصدری است ای لاری وادیا اخوف من وادی السباع فی وقت من الاوقات الا فی وقت و قایة الله من کان ساریا فی وادی السباع * پس آنچه ازین شعر مثل عبارت ثانی است اینست که لاری کوادی السباع اقل به ركب و اخوف و ما بعد وی تعلقی بعبارت ثانی نه دارد * و چون وادیا در شعر مذکورست از آنجا معلوم کرد که در عبارت ثانی عین مقدرست ای ما رأیت کعین زید عینا احسن فیها الکحل چنانکه در یک وجه گفته شد و اگر لفظ وادیا مذکور نبودی احتیاج بتقدیر نیفتادی زیرا که متبادر از کوادی السباع واد نیست مثل وی و حینئذ اقل صفت کاف باشد که بمعنی مثل چنانکه در وجه دیگر گفته شد * الفعل مادل علی معنی فی نفسه مقترن باحد از منة الثلاثة * چون از مباحث اسم که قسم اولست از کله و اشرف اقسام است زیرا که صلاحیت دارد که مسند و مسند الیه شود فارغ شد * شروع کرد در بیان احوال فعل که قسم ثانی است و فر و ترست از اسم و اشرفست از حرف زیرا که صلاحیت دارد که مسند شود * و فعل کله است که دلالت کند بر معنی که در نفس وی است و آن مقترن است باحد از منة ثلاثة کله هر سه قسم را شاملست * و بقید فی نفسه حرف بیرون رفت زیرا که وی کله است که دلالت میکند بر معنی لیکن آن در نفس وی نیست بلکه در دلالت کردن بر معنی محتاجست بغیر چنانکه گذشت * و بقید مقترن بیرون رفت اسم زیرا که معنی وی اگر چه در نفس ویست لیکن مقترن نیست باحد از منة ثلاثة چنانکه معلوم شد * و من خواصه دخول قد و السین و سوف و الجوازم و لحوق تاء التانیث سا کنة و نحو تاء فعلت * از خواص مشهوره فعل دخول لفظ قد است از برای تقریب ماضی بحال یا تحقیق ماضی و از برای تقلیل فعل مضارع یا تحقیق وی و چون این معانی مختص است بافعال لاجرم دخول قد از خواص فعل باشد * و از جمله خواص فعل دخول سین و سوف است از برای آنکه مضارع را که مشترکست میان حال و استقبال تخصیص کند با استقبال همچنانکه لام ابتداء تخصیص میکند مضارع را بحال پیش بعضی و تأثیر در سوف بیشتر است از سین * و از جمله خواص فعل دخول کلمات جازمه است خواه حروف باشد و خواه اسماء زیرا که جزم که سبک است مخصوصست بفعل که تقلیست همچنانکه جر ثقیلیست مخصوصست باسم که سبک است پس دخول جوازم از خواص فعل باشد * و از جمله خواص فعل لحوق تاء تانیث سا کنه است تا دلالت کند بر آنکه فاعل فعل مؤنث است چون ضربت هند * و تقیید تاء بسکون از جهت آنست که تاء تانیث مفرکه در اسم می باشد چون ضاربة و مضروبة و حسنة * و از جمله خواص فعل ضمائر مرفوعة متصلة بارزه است چون ضربت و ضربت

(و ضربت)

شرط مذکور بود ماسوی نفی ظاهر کشت * و چون نفی در آورده شود آن تفضیل که در اثبات بود منفی گردد و شرط تمامی حاصل شود و علت عمل وی درین صورت آنست که اسم تفضیل در سیاق نفی بمعنی فعلست هر گاه که کفنی مارأیت رجلا احسن من زید معنی وی در عرف لغت آنست که من ندیدم مردی که او نیکو باشد همچون زید پس اگر چه بحسب اصل معنی نفی احسن از زید مستفاد شود لیکن در متعارف لغت نفی احسن و مساوی مفهوم گردد * پس گویا که گفته مارأیت رجلا احسن کزید و حیثند درین مثال مذکور معنی بحسب عرف لغت این معنی باشد که مارأیت رجلا احسن فی عینه الکحل مثل حسنه فی عین زید * پس این افعال تفضیل بمعنی فعل باشد و عمل کرد و کحل را مرفوع گردانید بآنکه فاعل ویست پس اعتبار نفی تفضیل از برای آنست که تا افعال تفضیل بمعنی فعل شود و عمل او تواند کرد * و باقی قیود که در شرطست از برای آنست که تا اسم تفضیل را معمول ظاهر پیدا کرد تا در آن عمل کند که اگر آن باقی قیود نباشد اسم تفضیل عمل در ضمیر کند چنانکه در مارأیت رجلا احسن من زید * مع انهم لورفعوا فصلوا بین احسن و معموله باجنبی و هو الکحل * یعنی در اعمال احسن درین مثال مذکور در کحل باعنی دیگر هست که مؤید آن علت مذکور است زیرا که اگر احسن در کحل اعمال نکنند احسن را مرفوع باید گردانیدی تا خبر مبتدای باشد که آن کحل است و این جمله صفت رجل باشد * و حیثند این مبتدا که اجنبی است از خبر و معمول وی نیست فاصل شود میان احسن و معمول وی که آن منه است و این جائز نیست * و پوشیده نیست که حق مننه بواسطه رجوع ضمیر با کحل آنست که مؤخر باشد از کحل اما اگر تقدیم وی کرده شود بر کحل جائز باشد بنا بر آنکه کحل در رتبت مقدمست بر آنچه متعلقست بخبر وی و برین تقدیر آن فصل لازم نیاید لیکن رکاکتی در معنی پیدا شود * و بدانکه مشهور آنست که متعلق شی را سبب خوانند و مصنف رحمه الله متعلق را مسبب خوانده است و در اینجا مناقشه نیست * و لکن ان تقول احسن فی عینه الکحل من عین زید فان قدمت ذکر العین قلت مارأیت کعین زید احسن فیها الکحل مثل * مررت علی وادی السباع و لاری * کوادی السباع حین یظلم وادی * اقل به ركب اتوه تأیة * و اخوف الا ما و فی الله ساریا * یعنی مسئله کحل و شرائط آن و عبارت از آن بروجهی که مطابق معنی مقصود باشد و در اینجا حذفی و تقدیری نباشد آنست که گذشت و ترا هست آنکه تعدیل از آن معنی مقصود به عبارتی اختصار از آن عبارت گذشته و گویی مارأیت رجلا احسن فی عینه الکحل من عین زید پس ضمیر مننه و کلمه فی محذوف کشت و عبارت باین مقدار مختصر شد * و اگر زانکه تو عین زید را که مفضل علیه است مقدم داری بر افعال تفضیل و چنین گویی مارأیت کعین زید احسن فیها الکحل پس کلمه من نیز که دو حرفست انداخته شد و کاف که یک حرفست بجای او استاد و ازین جهت نیز زیادتی اختصار پیدا شد * و شکی نیست که متبادر از لفظ کعین زید مثل عین زید است علی الاطلاق و آن عین دیگر باشد پس ترا جائز باشد که گویی که تقدیر کلام اینست که مارأیت عینا کعین زید یا گویی مارأیت کعین زید عینا احسن فیها الکحل و حیثند احسن بحسب ظاهر صفت آن عین مقدر باشد همچنانکه کعین زید صفت اوست * و جائز باشد آنکه گویی چون متبادر از عین زید عین دیگرست پس احتیاج نباشد بتقدیر آن موصوف زیرا که معنی مقصود مفهوم می گردد از آنچه مذکورست و حیثند اختصار زیاده شود بآنکه احتیاج بتقدیر موصوف نیست بلکه کاف که بمعنی مثل است موصوفست بحسب ظاهر و ضمیر فیها یا راجع است با عین مقدر بر تقدیر اول یا راجع است با کاف که بمعنی مثل است و مراد

باشد مثلاً هرگاه که کوبی الناقص والاشبح اعدلا بنی مروان معنی آن باشد که این دو کس موصوف اند
 بزادتی عدل نه بر مضاف الیه تا شرکت بنی مروان در عدل باین دو کس لازم آید و معنی کردد زیرا که
 بنی مروان غیر این دو کس ظالم بودند بلکه معنی اینست که این دو کس موصوفند بزادتی عدل
 و ایشان از قبیلہ مروان اند* و حیثند جائز باشد یوسف احسن اخوته زیرا که باضافت احسن باخوه
 یوسف از برای توضیح حال یوسف است که مشهور شده است بقصه برادران خودنه از برای تفضیل
 او بر اخوه وی تا دخول وی واجب باشد چنانکه در معنی اول مذکور شد* و يجوز فی الاول
 الافراد و المطابقة لمن هو له* و اما الثاني و المعرف باللام فلا بد فیها من المطابقة و الذی بمن مفرد مذکر
 لا غیر* اسم تفضیل هرگاه که مستعمل باشد بمن واجبست که مفرد مذکر باشد چنانکه کوبی زید افضل
 من عمرو و الزیدان افضل من عمرو و الزیدون افضل من عمرو و هند افضل من دعد و الهندان افضل
 من دعد و الهندات افضل من دعد بنا بر آنکه کلمه من بواسطه شدت اتصال معنوی با اسم تفضیل بمنزلت
 جزاست از وی و بحسب لفظ کلمه است بسر خود* پس نشاید که علامت تشبیه و جمع و تأنیث قبل
 از کلمه من واقع شود* و اگر نه لازم آید که این علامات در وسط کلمه باشد حکما و نشاید که بعد از کلمه من
 باشد و اگر نه لازم آید که این علامات بکلمه دیگر باشد* و هرگاه که معرف بلام باشد واجب باشد
 در وی رعایت مطابقت با آن چیزی که اسم تفضیل از آن وی است در افراد و تشبیه و جمع و تذکیر و تأنیث
 زیرا که مقتضی مطابقت هست و هیچ مانعی نیست* و هرگاه که مستعمل باشد باضافت اگر مراد معنی ثانی
 اضافت باشد مطابقت در اینجا هم واجب باشد همچنانکه معرف بلام زیرا که مقتضی مطابقت هست و يجوز ترك
 مطابقت نیست* و اگر مراد معنی اول باشد آنجا دو وجه جائز بود یکی رعایت مطابقت که اصلست دوم
 ترك مطابقت بنا بر مشابہت اسم تفضیل درین موضع با اسم تفضیل مستعمل بمن در آنکه مفضل علیه مذکورست
 لفظا پس جائز بوده که این مضاف را حکم مستعمل بمن دهند و مفرد مذکر سازند دائما* و لا یعمل فی مظهر
 الا اذا كان صفة لشيء و هو فی المعنی مسبب مفضل باعتبار الاول علی نفسه باعتبار غیره منقبا مثل
 ما رأيت رجلا احسن فی عینه الکحل منه فی عین زید لانه بمعنی حسن* اسم فاعل و اسم مفعول
 و صفت مشبیه و اسم تفضیل جائزت عمل کردن ایشان در ضمیر بی شرطی و اما عمل در اسم ظاهر که
 اقوی است از ضمیر مشروط است در اسم فاعل و اسم مفعول و صفت مشبیه با آن شرائط که مذکور
 شد* و در اسم تفضیل بواسطه بعدوی از معنی فعل جهت دلالت بر زیاده مشروطست باین شرطی که آنجا
 مذکورست و آن شرط اینست که اسم تفضیل بحسب لفظ جاری باشد بر شیء و بحسب معنی از آن متعلق آن شیء
 باشد و آن متعلق مفضل باشد باعتبار اول که آن شیء است و بر نفس خود باعتبار غیر آن شیء تفضیلی منقبا چنانکه
 کوبی ما رأيت رجلا احسن فی عینه الکحل منه فی عین زید درین صورت اول ملاحظه اثبات باید کرد
 نامعنی کلام ظاهر شود و بعد از آن ملاحظه دخول حرف نقی* پس در رأيت رجلا احسن فی عینه
 الکحل منه فی عین زید اسم تفضیل که احسن است صفت شیء است که آن رجل است بحسب ظاهر
 اما بحسب حقیقت صفت کحل عین رجل است که مسبب و متعلق رجل است و این مسبب مفضل شده
 باعتبار اول که آن رجل است و بر نفس خود باعتبار غیر او که آن عین زیدست زیرا که معنی این عبارت
 مثبت آنست که من دیدم مردی که سرمه در چشم وی خوبترست از سرمه در چشم زید پس آنچه درین

آید مثلا اگر خواهی که از استخراج و از دخرج افعال تفضیل بنا کنی و هیچ حرف نیندازی از وی این صیغه متصور نشود* و اگر نیندازی و در استخراج اخرج کوپی و در دخرج ادحریا اخرج کوپی معلوم نشود که معنی اخرج زیادتست در خروج یا در استخراج و معنی ادحریا زیادتست در دحور یا در دحراج و معنی اخرج زیادتست در دحراج یا در دحراج* و همچنین شرط افعال تفضیلست آنکه آن ثلاثی مجرد از قبیل لون و عیب نباشد زیرا که از ألوان و عیوب افعلی هست که از قبیل صفت مشبهه است و در وی معنی زیادتی نیست پس اگر افعال تفضیل از و بنا کرده شود التباس لازم آید و معلوم نکرده که معنی اصغر و اخرج زیادتست در لون یا ثبوت اصل لون* و همچنین در اعور و اعمی معلوم نکرده که معنی اصل عیب است یا زیادتست در عیب* و هرگاه که خواهند که زیادتی و تفضیل در غیر ثلاثی مجرد که نه لونست و نه عیب و مناسب معنی آن باب باشد که بیان زیادتی در مقصودست مثلا هرگاه که خواهی که زیادتی در استخراج و در جرح و در صفره و در رمی و در عور بیان کنند توصل باید کرده باشد و مثل وی و مصدر آن باب را تمیز باید ساخت و چنین باید گفت که هواسد منک استخراجا و جرحه و صفره و رمی و عورا و دحرجه و نظائر آن* و قیاس در اسم تفضیل آنست که از برای فاعل باشد زیرا که بیان حال فاعل اهم است و نیز فاعل اکثر است از مفعول به و گاه باشد که از برای مفعول چون اعذر و الووم و اشهر و اشغل و اصرف و نظائر آن* و یستعمل علی احد ثلاثه اوجه مضافا او بمن او مرفعا باللام فلا یجوز نحو زید الافضل من عمرو و لا زید افضل الا ان یعلم فاذا اضیف فله معنیان احدهما وهو الاكثر ان تقصد به الزیاده علی من اضیف الیه فی شرط ان یکون منهم مثل زید افضل الناس فلا یجوز یوسف احسن اخوته لخروجهم عنهم باضافتهم الیه و الثانی ان تقصد به زیاده مطلقه و یضاف للتوضیح فیجوز یوسف احسن اخوته* اسم تفضیل استعمال کرده شود بر یکی از سه وجه مضاف یا بمن یا معرف بلام* و التزام یکی ازین سه وجه از برای آن کرده اند تا مفضل علیه معلوم شود زیرا که هرگاه که با من مستعمل شود آن من ابتدائی باشد و ما بعد وی مفضل علیه باشد چون زید افضل من عمرو* و هرگاه که معرف بلام باشد آن لام عهد باشد پس مفضل علیه بتبعیت معهود باشد چون الافضل ای هو ذلك الافضل الذی علم افضلیته و چون افضلیت معلوم و معهود باشد مفضل علیه نیز بتبعیت وی معهود باشد* و هرگاه که مضاف باشد معنی مشهور وی تفضیل است بر مضاف الیه که مذکورست* و جمع میان دوازین وجوه ثلاثه جائز نیست پس نکویند زید الافضل من عمرو و نکویند زید افضل زیرا که یکی ازین دو وجه لغو باشد و ترك وجوه ثلاثه نیز جائز نیست الا وقتی که معلوم باشد که جائزست که ترك کنند و مثل قول باری تعالی یعلم السر و اخفی من دروی مقدرست ای و اخفی من السر* و اسم تفضیل چون بمضاف مستعمل شود او را دو معنی است* یکی آنکه با و قصد زیاده کنند بر مضاف الیه* فحینهذ باید که وی را داخل باشد و شریک یا غیر خود در اصل معنی و باین اعتبار مضاف شد با آن مضاف الیه چنانکه کوپی زید افضل الناس زید زناس است و شریک است بایشان در اصل فضل و ممتازست بزیداتی فضل* پس جائز نباشد که کوپی الملك افضل البشر زیرا که ملک در بشر داخل نیست* و همچنین جائز نباشد یوسف احسن اخوته با این معنی اول زیرا که چون اخوة مضاف شد بضمیر یوسف یوسف در اخوة داخل نباشد* دوم آنکه با و قصد زیادتی کنند مطلقا یعنی زیادتی که مقید بمضاف الیه نیست همچنانکه در معنی اول بود* و اضافت از برای توضیح

مقصودست حاصل مذکور نیست و آن چهار وجه است * وضابطه در معرفت حال ضمیر آنست که در معمول صفت است ضمیرست بازر و معلومت بحسن که موجودست یا نیست فاما ضمیر صفت بواسطه آنکه مستترست در نوع خفائی هست * و دانستن بدین وجه است که اگر صفت مابعد خود مرفوع گرداند در وی هیچ ضمیر نباشد و حینتد حکم او حکم فعل باشد پس تذکیر و تأنیث وی کرده شود بحسب فاعل لیکن تشبیه و جمع نشاید همچنانکه در فعل * و هرگاه که صفت مابعد خود را مرفوع نکرده خواه منصوب باشد و خواه مجرور در صفت ضمیری باشد راجع باموصوف خود و حینتد تذکیر و تأنیث و افراد و تشبیه و جمع رعایت باید کرد چنانکه حال موصوف * و اسما الفاعل و المفعول غیر المتعدین مثل الصفة فیما ذکر * اسم فاعل که متعدی بمفعول به نباشد یعنی مشتق باشد از فعل لازم چون قائم و اسم مفعولی که متعدی نباشد بمفعول به یعنی مشتق باشد از فعلی که متعدی بیک مفعولست فحینتد آن یک مفعول قائم مقام فاعل وی شود و او را مفعول به منصوب نباشد چون مضروب این چنین اسم فاعل و اسم مفعول مثل صفت مشبه اند در آنچه مذکور شد از مسائل هجده گانه اند و دو متمم و یک مختلف فیها و نه احسن و دو حسن و یکی حسن و یکی مختلف فیها * و برین قیاس است تا آخر اباء و قائم ایبه این سه مسئله باشد یکی احسن و یکی حسن و یکی مختلف فیها * و برین قیاس است تا آخر یعنی معمول اسم فاعل مذکور را مرفوع گرداند علی الفاعلیه منصوب گرداند در معرفه علی التشبیه بالمفعول و در نکره علی التمییز و مجرور گرداند باضافت * و همچنین معمول اسم مفعول مذکور را مرفوع گرداند علی انه فاعل او قائم مقامه علی المذهبین و منصوب گرداند در معرفه علی التشبیه بالمفعول و در نکره علی التمییز و مجرور گرداند باضافت * و این مسائل در اسم فاعل متعدی و اسم مفعول متعدی باینین یازده جاری نیست زیرا که موجب التباس است مثلاً هرگاه که کوبی زید ضارب ایبه معلوم نشود که اب فاعل ضاربست که اضافت کرده اسم فاعل را بوی یا مفعول ضارب است که اضافت کرده ضارب را بوی * و همچنین اگر کوبی زید معطی ایبه معلوم نشود که اب قائم مقام فاعل معطی است که اضافت کرده بوی یا مفعول تأنیست که اضافت کرده بوی پس اضافت در مثل این اسم فاعل و اسم مفعول و نصب علی التشبیه بالمفعول او علی التمییز موجب التباس است پس جائز نباشد بخلاف اسم فاعل که او را مفعول به نیست و اسم مفعول که او را مفعول به ثانی نیست در آنجا التباس نباشد پس این مسائل بر آن وجه که گفته شد در آنجا جاری باشد * اسم التفضیل ما اشتق من فعل لموصوف بزیاده علی غیره و هو افضل و شرطه ان یبنی من ثلاثی مجرد لیکن البناء لیس بلون و لا عیب لان منهما افعال لغیره مثل زید افضل الناس فان قصد غیره توصل الیه باشد و نحوه مثل هو اشد منه استخراجا و یا ضا و می * و قیاسه للفاعل و قد جاء للمفعول نحو اعذر والوم واشغل و اشهر * خواستند که بیان کنند زیاده تی در فاعلیت یا در مفعولیت از برای این بیان وضع کردند صیغی مخصوص که آن افعال است غالباً و مشتقات از وی و آن را اسم التفضیل و افعال التفضیل نام نهادند * غالباً کفیم زیرا که بعضی را از صیغه فعل تغییر کرده اند چون خیر منک و شر منک که اصلش اخیر و اشیر بوده است * پس اسم التفضیل اسمیست مشتق از مصدری از برای موصوفی بزیاده بر غیر در فاعلیت یا مفعولیت * و شرط اسم تفضیل آنست که بنا کرده شود از ثلاثی مجرد تا ممکن باشد بنا صیغه افعال از وی و اگر از غیر ثلاثی مجرد بنا کرده شود حرفی چند از آنجا باید انداخت تا صیغه افعال از آنجا حاصل شود و حینتد التباس لازم

فهنه ستة والمعمول في كل واحد منها مرفوع ومنصوب ومجرور صارت ثمانية عشر فالرفع على الفاعلية والنصب على التشبيه بالمفعول في المعرفة وعلى التمييز في النكرة والجر على الاضافة * صفت مشبهه اسميست که مشتق از فعلی لازم یعنی مصدری لازم برای آنکسی که آن فعل قائمست باو یعنی ثبوت نه بمعنی حدوث چنانکه اسم فاعلست * پس ضیق اورا گویند که اوتنک باشد وضائق آنرا گویند که تنگی درونوشده باشد و برین قیاس است حسن وحاسن * وصیغه صفت مشبهه مخالف صیغه اسم فاعلست با آنکه هر دو شریکند در آنکه اسم آن چیزانکه معنی مصدر باو قائم و در آنکه هر دو را افراد و تشبیه و جمع و تند کیر و تأیید کرده و ازین جهت اورا صفت مشبهه گفته اند یعنی مشبهه است با اسم فاعل * وصیغ صفت مشبهه سماعیست نه قیاسی بخلاف صیغه اسم فاعل و اسم مفعول که هر دو قیاسی اند چنانکه گذشت * و صفت مشبهه عمل فعل خود کند پس حسن عمل حسن کند و در عمل وی زمان حال و استقبال شرط نیست زیرا که او بمعنی ثبوت است نه حدوث تا در وی اعتبار کرده شود لیکن اعتماد بر صاحب خود یا همزه یا حرف نفی شرطست در عمل وی * و تقسیم مسائل صفت مشبهه آنست که صفت مشبهه یا معرف بلام باشد و یا مجرد از لام و بر هر دو تقدیر معمول وی یا مضاف باشد یا معرف بلام یا مجرد از هر دو و حاصل ضرب دودر سه شش باشد و در هر یکی ازین وجوه شش گانه مجرد معمول یا مرفوع باشد یا منصوب یا مجرور و چون سه را در شش ضرب کنی حاصل هجده باشد * و رفع در معمول صفت مشبهه بر فاعلیت است چنانکه کو بی الحسن و وجهه * و نصب اگر در معرفه است چنانکه کو بی الحسن و وجهه علی التشبیه بالمفعول به است بمفعولیت زیرا که لازمست و نصب در نکره چنانکه الحسن و وجهه اعلی التیغیرست * و جربا ضافت است چون حسن الوجهه * و تفصیلهما حسن و وجهه ثلاثه و كذلك حسن الوجهه * و حسن وجهه * الحسن وجهه * الحسن الوجهه الحسن وجهه اثنان منها تمتعان الحسن وجهه الحسن وجهه و اختلف فی حسن وجهه و البواقی ما کان فیہ ضمیر واحد احسن و ما کان فیہ ضمیران حسن و ما لا ضمیر فیہ قبیح و متی رفعت بها فلا ضمیر فیها فی کالفعل و الاقیها ضمیر الموصوف فتؤنث و تثنی و تجمع * و تفصیل صفت مشبهه آنست که کو بی حسن وجهه و حسن وجهه و حسن وجهه این سه وجهست * و همچنین است حسن الوجهه و حسن الوجهه و حسن الوجهه و این نیز سه است * و همچنین است حسن وجهه و حسن وجهه و حسن وجهه این نیز سه است * و کو بی الحسن وجهه الحسن وجهه الحسن وجهه این نیز سه است * و همچنین است الحسن وجهه الحسن وجهه الحسن الوجهه و وجه الحسن وجهه این نیز سه است مجموع هجده باشد * دو وجه ازین هجده متمنعست * یکی الحسن وجهه با ضافت زیرا که درین اضافت لفظی تخفیف نیست * دوم الحسن وجهه زیرا که بحسب صورت اضافت معرفه است بانکره و یک وجه مختلف فیه است و آن حسن وجهه است * بعضی گفته اند که متمنع زیرا که اضافت شیء است الی نفسه بنا بر آنکه حسن عین وجهه است و مضافست بوی و بعضی گفته اند که حسن اعم است از وجه پس اضافت مام باشد باخص همچنانکه در نفس زید و کل الیوم و حق این سخن است و آنچه باقی ماند از وجوه هر چه در وی یک ضمیرست آن احسن است زیرا که مقصود حاصلست و در کلام زیاده نیست و آن نه وجهست * و هر چه در وی دو ضمیرست حسن است زیرا که مقصود حاصل است لیکن زیاده هست و آن دو وجه است * و هر چه خالی است از ضمیر قبیح است بنا بر آنکه آنچه

معنی موافق فعل ماضی است و بحسب لفظ موافق فعل مضارع پس با هیچ کدام مشابهتی تمام ندارد پس عمل هیچ کدام تواند بلکه واجب باشد که او را اضافت کنند اضافه معنوی بآن چیزی که منصوب میکشند بوی در آن وقتی که بمعنی حال یا استقبال میشود * و کسائی قائلست که اسم فاعل بمعنی ماضی عمل میکنند پس اضافه وی برین تقدیر که بمعنی ماضیست اضافه لفظی باشد پیش وی و اگر زانکه درین صورت که اسم فاعل بمعنی ماضی است و مضاف شده است با آنچه گفته شد معمولی دیگر باشد منصوب چنانکه کویی زید معطی عمرو درهما اسم آن معمول منصوب با اسم فاعل نباشد پیش جهور بلکه بفعل مقدر باشد ای اعطی درهما * و هرگاه که در اسم فاعل الف لام در آید عمل کند مطلقا خواه بمعنی ماضی باشد و خواه بمعنی حال و خواه بمعنی استقبال زیرا که اسم فاعل برین تقدیر صله موصولست و بحسب معنی فعلست و اگر چه بحسب صورت اسم است چنانکه گذشت * و ما وضع منه للمبالغة كضراب وضروب و مضراب و علم و حذر مثله * و المثنی و الجموع مثله و يجوز حذف النون مع العمل و التعريف تخفيفا * صیغ مبالغه را از اسم فاعل حکم اسم فاعل دارد در عمل و شرط عمل چنانکه کویی زید ضراب عمرو الان او غدا او الضراب عمرو الان او غدا او امس بنا بر آنکه مشابهت لفظی با فعل مضارع معلوم اگر چه فوت شد لیکن مبالغه در معنی قائم مقام آنست و عمل بر همان نسق باقی ماند * و مثنی و جموع اسم فاعل مثل وی اند در عمل و شرط عمل چنانکه کویی ازیدان ضرابان عمرو الان او غدا و الضرابان عمرو الان او غدا او امس * و همچنین است حال جموع چنانکه کویی ازید و ن ضرابون عمرو الان او غدا و الضرابون عمرو الان او غدا او امس * و هرگاه که مثنی و جموع معرف بلام باشند و مابعد خود را منصوب گردانیده باشند جائزست که نون ایشانرا از برای تخفیف بپند ازند چنانکه شاعر گوید *
 الحافظ و اعورة العشرة * و سبب در ارتکاب این تخفیف آنست که الف لام موصولست و بواسطه عمل صله در آن منصوب طولی در کلام پیدا شد و تخفیف مناسب گشت * اسم المفعول ما اشتق من فعل ان وقع عليه و صیغته من الثلاثی المجرى على مفعول و من غیره على صیغه الفاعل بيم مضمومة و فتح ما قبل الاخر كمنخرج و مستخرج * و امره فی العمل و الاشتراط كأمر اسم الفاعل نحو زید معطی غلامه درهما * اسم مفعول اسمیست که مشتق شده باشد از فعلی یعنی مصدر از برای آنکسی که فعل واقع شده است بروی و صیغه اسم مفعول از ثلاثی مجرد بر وزن مفعول باشد چون مضروب و مأ کول و از غیر ثلاثی مجرد بر صیغه فاعل آن باشد بآنکه تغییری که آن فتح ما قبل آخرست * و تفصیل سخن آنست که اسم فاعل از غیر ثلاثی مجرد بر صیغه مضارع معلوم آن باب باشد بآنکه ميم مضموم نهاده شود بجای حرف مضارعت و ما قبل آخر مکسور گردد چنانکه گذشت * و اسم مفعول از غیر ثلاثی مجرد بر صیغه مضارع مجهول آن باب باشد بآنکه نهاده شود ميم مضموم بجای حرف مضارعت و ما قبل آخر مفتوح گردد و کار اسم مفعول در عمل و شرط عمل همان است که در اسم فاعل گذشت پس باید که پیش جهور بمعنی حال باشد یا استقبال و اعتماد کرده باشد بر صاحب خود یا بر همزه یا حرف ننی و هرگاه که معرف بلام باشد بمعنی ماضی نیز عمل کند پس اسم مفعول قائم مقام فاعل را مرفوع گرداند و اگر مفعول دیگر باشد بر نصب باقی ماند چنانکه کویی زید معطی غلامه درهما * الصفة المشبهة ما اشتق من فعل لازم لمن قام به على معنى اثبت و صیغتها مخالفة لصیغه اسم الفاعل على حسب السماع كحسن و صعب و شديد و تعمل عمل فاعلها مطلقا و تقسیم مسائلها ان تكون الصفة باللام او مجردة عنها و معمولها مضافا او باللام او مجردا عنهما

بفاعل یا بمفعول و آن دیگر بحال خود ماند چون اعجبی ضرب زید عمرا و اعجبی ضرب زید و عمرو
 و عمل برین وجه اقلست از عمل بروجه اول و ازین جهت گفت و يجوز اضافه بآنکه اضافه بفاعل
 بیشترست از اضافه بمفعول و ازین جهت گفت و قد یضاف الی المفعول * سیوم آنکه مصدر معرف
 باشند بالف و لام و عمل فعل کنند چنانکه شاعر گوید * شعر * ضعیف النکایة اعداءه * بحال الفرار
 پراخی الاجل * اعداءه منصوبست که مفعول النکایة است که مصدرست و عمل برین وجه بغایت
 اندکست در استعمال و قیاس مقتضی قلتست زیرا که مصدر در عمل مأولست بآن فاعل و دخول لام
 تعریف در آن فاعل جائز نیست لیکن چون مصدر بر صورت اسم بود ادخال لام جائز شد علی قلة
 اینست حال مصدر در عمل وقتی که مفعول مطلق نباشد و هرگاه که مفعول مطلق باشد ا کر بدل از فعل
 نباشد عمل مرفعل را باشد نه مصدر را خواه فعل مذکور باشد لفظا چنانکه ضربت ضربا زیدا و خواه
 مذکور نباشد لفظا چنانکه ضربا زیدا در مقامی که مخاطب متوجه ضرب باشد ای اضرب ضربا زیدا
 * و اگر مفعول مطلق بدل از فعل باشد چنانکه کوبی سقیا زیدا آنجا دو وجه جائزست یکی آنکه عمل
 مرفعل را باشد که اصلست در عمل دوم آنکه عمل مفعول مطلق را باشد از آن جهت که بدل از فعل است و قائم مقام
 اوست * اسم الفاعل ما شئت من فعل لمن قام به بمعنی الحدوث و صیفته من الثلاثی مجرد علی فاعل و من
 غیره علی صیفة المضارع بمیم مضمومة و کسر ما قبل الاخر نحو مخرج و مستخرج * چون خواست که
 بیان کند عمل اسم فاعل را محتاج شد بتفسیروی و بیان آنکه صیفت او از مصادر چه گونه است پس
 ازین جهت گفت که اسم فاعل آن اسمیست که مشتق باشد از فعل یعنی از مصدر که اسم حدث است
 از برای آن کمی که فعل قائمست بوی بمعنی حدوث * ما شئت من فعل شامل همه اسماء مشتقه است
 از مصادر * و بقید لمن قام به خارج شد اسم مفعول * و بقید بمعنی الحدوث خارج شد صفت مشبیه و فاعل
 تفضیل که دلالت میکنند بر ثبوت نه بر حدوث * و صیفة اسم فاعل از ثلاثی مجرد بر وزن فاعل باشد
 چون ضارب و قاتل و ماشی و آکل و هر چه از مصادر ثلاثی لمن قام به نه برین صفت باشد نه اسم
 فاعلست بلکه صفت مشبیه یا فاعل تفضیل یا صیفة مبالغه چون حسن و أحسن من زید و مضرب
 * و صیفة اسم فاعل از غیر ثلاثی مجرد بر طریقه مضارع فعل معلوم آن باب بود باین مقدار تغیر که بجای
 حرف مضارعت نهاده شود میم مضمومه خواه حرف مضارع مضموم بوده باشد و خواه نباشد و ما قبل
 آخر مکسور گردد خواه در مضارع مکسور بوده باشد و خواه غیر مکسور چنانکه در تصریفها
 روشن گشته * و بعمل عمل فاعله بشرط معنی الحال أو الاستقبال و الاعتماد علی صاحبه أو الهمزة
 أو ما فان کان للماضی و جیت الاضافة معنی خلافا لکسانی و ان کان معمول آخر فی فعل مقدر
 فان دخلت اللام استوی الجمیع * اسم فاعل عمل فعل خود کند خواه فعلش لازم باشد و خواه
 متعدی لیکن شرط وی درین عمل آنست که بمعنی حال باشد یا استقبال چنانکه کوبی زید ضارب
 غلامه عمرا الان او غدا بر مذهب بصریان * و همچنین شرط عمل ویست آنکه اعتماد کرده باشد بر صاحب
 خود چون مبتدا و موصوف و ذوالحال یا اعتماد کرده باشد بر همزه یا بر کلمه ماه نایه چون قائم زید و قائم
 الزیدان و ما قائم الزیدان * و سبب عمل اسم فاعل برین وجه که گفته شد آنست که او موافق مضارع معلومست
 از باب خود در وزن و در اصل معنی و در احتمال زمان حال و استقبال * پس اگر اسم فاعل بمعنی ماضی باشد
 عمل نکند یعنی فاعل ظاهر را مرفوع نکر داند و مفعول به را منصوب نکر داند زیرا که برین تقدیر بحسب

در جمع تکسیر و آن جعی است که بناء و احدوی شکسته باشد چون رجال و افراس و فلوس و نظائر آن که بسیارست و جمع باعتبار معنی منقسم است بدو قسم جمع قلت و جمع کثرت جمع قلت آنست که چون معری بود از قرینه او را برعشمة و مادون وی اطلاق کنند و جمع کثرت چون صیغه جمع از قرینه خالی شود برعشمة و مافوق او اطلاق کنند جمع قلت آنست که تراصط کرد تا معلوم شود که ماعدای آن صیغ همه جمع کثرت اند و صیغه جمع قلت شش است چهار از جمع تکسیر افعال چون اطلب و افعال چون افلاس و افعلة چون اشربة و فعلة چون غلته و در جمع صحیح مذکر و مؤنث و ماعدای این شش از صیغ جوع همه جمع کثرت اند و گاه باشد که جمع کثرت را در موضع قلت استعمال کنند چون ثلاثة قروء و اربعة رجال و عکس این نیز جائزست وقتی که قرینه باشد المصدر اسم الحدیث الجاری علی الفعل و هو من الثلاثی سماع و من غیره قیاس مثل اخرج اخراجا و استخراجا و یعمل عمل فعله ماضیا و غیره اذالم یکن مفعولا مطلقا و لایتقدم معموله علیه چون خواست که بیان کند عمل مصدر را احتیاج افتاد بتفسیر مصدر و بیان آنکه بکافی قیاسی است و بکافی سماعیست و مصدر اسم حدیثیست که جاری باشد آن اسم بر فعل خود و مراد از حدیث معنی است قائم بغیر و مراد از جریان بر فعل خود آنست که اورا فعلی باشد که آن اسم مذکور شود از برای تأکید یا بیان آن فعل از جهت نوع یا از جهت عدد چنانکه جلست جلوسا و جلسته و جلسته و مثل ویلاه و ویحاله که فعل از مشتق نیست مصدر نباشد و اگر چه مفعول مطلق است و مصدر از ثلاثی مجرد سماعیست و عدد اوزان او مرتقی است تامی و دو چنانکه در تصریفها مقررست و از غیر ثلاثی مجرد قیاسیست چنانکه در تصریف معلوم شده است و مصدر وقتی که مفعول مطلق نباشد عمل فعل خود کند خواه معنی ماضی باشد و خواه معنی حال و خواه معنی استقبال چنانکه اعجبی ضرب زید عمرا امس و الاثن او غدا و معمول مصدر متقدم نشود بر مصدر زیر که مصدر در عمل بنا و یل آن مع الفعل است و ان حرف موصولست و ما بعد او بمنزلت جزو اخیرست از کلمه پس نشاید که مقدم شود همچنانکه در موصولات اسمی پس همچنانکه روانیست که کوبی اعجبی عمر و اضرب زید زیر بنا و یل اعجبی ان ضرب زید عمرا است و لایضمر فیه و لایلزم ذکر الفاعل و تجوز اضافه الی الفاعل و قد یضاف الی المفعول ضمنا و ضمرا و اضمار کرده نشود در مصدر یعنی جائز نیست که فاعل را در مصدر اضمار کنند و اگر نه لازم آید که در مثنی و مجموع مصدری فاعل اضمار کرده شود بر قیاس واحد فحیث از برای اضمار فاعل در مثنی و مجموع دو تنبیه و دو جمع لازم آید یکی از برای مصدر و یکی از برای فاعل و چون در فعل تنبیه و جمع باعتبار فاعلست نه باعتبار نفس فعل این محذور آنجا لازم نیاید و همچنین است حال اسم فاعل و اسم مفعول و صفت مشبیه که تنبیه و جمع ایشان بحقیقت را جمع است با فاعل بخلاف مصدر که اورا بحسب نفس خود تنبیه و جعی هست و ذکر فاعل مصدر لازم نیست چنانکه کوبی اعجبی ضرب زید و اگر ذکر فاعل لازم بودی اضمار در مصدر لازم آمدی وقتی که مسند باشد بضمیر و اضافه مصدر با فاعل خود جائزست و در استعمال بسیارست و حیثند فاعل مجرور باشد لفظا و معمول اگر مذکور باشد منصوب گردد چنانکه کوبی اعجبی ضرب زید عمرا و گاه باشد که مصدر را اضافه کنند با معمول و حیثند اگر فاعل مذکور شود مرفوع باشد و اعماله باللام قبل فان کان مطلقا فاعل للفعل و ان کان بدلائمه فوجهان عمل مصدر بر سه وجهست یکی آنکه منون باشد و عمل فعل خود کند چون اعجبی ضرب زید عمرا و این اصلست در عمل مصدر دوم آنکه مصدر مضاف گردد

(بفاعل)

بمعنی مفعول می باشد پس در رجل جریح جریحون نکوبند زیرا که چون در مفرد میان مذکر و مؤنث فرقی نیست چنانکه کوبی رجل جریح وامرأة جریح پس اگر در مذکر جریحون جائز باشد و این صیغه جمع را بر مؤنث اطلاق توان کرد پس در مؤنث جریحات باید گفت و حیثیث در جمع که فرع مفرد است فرق شود میان مذکر و مؤنث پس فرغ را بر اصل مریتی باشد و فرغ مخالف اصل باشد * و چنانکه در فاعول بمعنی فاعل می باشد پس در صبور در رجل صبور صبورون توان گفت * و همچنین در مفعال که صیغه مبالغه است و مذکر و مؤنث در و یکسان است این جمع در وروا نباشد پس در مفضل مفضالون نشاید و علت همانست که در جریحون گفته شد * و از جمله شرائط آنست که آن صفت که مذکر و از اولی العقل است در وی تاء تأیث از جهت مبالغه باشد چنانکه در علامه و فروقه و راضیه زیرا که اگر چه بحسب معنی مذکر است اما از جهت لفظ در وی تایی که علم تأیث موجود است پس اینچنین جمع اشرف از خواص اسماء مذکور است در چنین اسماء جائز نباشد و نون جمع محذوف شود در اضافت چنانکه نون تنبیه ﴿ و قد شد نحو سنین و ارضین ﴾ در چند الفاظ این جمع سلامت مذکر جاریست با آنکه شرائط گذشته درین الفاظ موجود نیست چون ارضون و ارضین و سنون و سنین و قلون و قلین و ثبون و وثین و حرون و حرین و اوزون و اوزین پس این جمع درین الفاظ بطریق شدو باشد * و بعضی از نحویان بعضی ازین الفاظ را در ضابطه داخل کرده اند و مناسبتی گفته اند چنانکه در کتب دیگر معلوم گردد ان شاء الله تعالی ﴿ المؤنث مالمق آخره الف و تاء و شرطه ان کان صفة و له مذکر فأن یكون مذکره جمع بالواو و النون و ان لم یکن له مذکر فأن لا یكون مجردا کحائض ﴾ جمع سلامت مؤنث آن اسمیست که لاحق شده باشد با خروجی الف و تا دلالت کند بر آنکه باوی است اکثر از وی از جنس وی * و آن اسمی که خواهند که او را این جمع کنند یا صفت باشد یا غیر صفت اگر صفت باشد او را یا مذکری باشد یا باشد * اگر آن صفت را مذکر باشد شرط وی درین جمع کردن آنست که مذکر او را جمع سلامت کرده باشند پس مسئله را بر مسائل جمع کنند زیرا که مسلم را بر مسلمون جمع کرده اند لیکن فعلی که بمعنی مفعول باشد چون جریح و فعلی که بمعنی فاعل باشد چون صبور و مفعال و مفعیل که از بهر مبالغه است اینها را جمع مؤنث سلامت توان کرد زیرا که مذکر اینها را جمع سلامت مذکر نکرده اند چنانکه دانسته شد * و اگر آن صفت را مذکری نباشد شرط وی درین جمع کردن آنست که مجرد از تاء تأیث نباشد پس حائض و طامث بر حائضات و طامثات جمع توان کرد و حائضه را بر حائضات جمع توان کرد تا فرق باشد میان لفظ حائض و حائضه درین جمع سلامت و چون لفظ حائض بمعنی ذات حیض است یعنی بمحد بلوغ رسیده بی اعتبار حدوث حیض و معنی حائضه آنست که حیض حادث شده است پس لفظ حائضه اسم فاعل باشد حقیقتا که دلالت بر حدوث حیض میکند همچون فعل و تأیث اسم فاعل متفرع بر تأیث فعل است از برای تأیث فاعل پس این لفظ بجمع سلامت اولی باشد از لفظ حائض که بر صیغه اسم عمل است و حقیقتا اسم فاعل نیست زیرا که دلالت بر حدوث نمیکنند ﴿ و الا جمع مطلقا ﴾ جمع انکسیر مانعیر بناء واحده کرجال و افراس و جمع القلة افعال و افعال و افضة و فلة و الصحیح و ماعدا ذلك جمع کثرة ﴿ یعنی اگر آن اسمی که او را این جمع کنند صفت نباشد بلکه اسم محض باشد این جمع در و جائز باشد بی شرطی پس در مثل طلحة و شجرة و زینب و هند طلحات و زینبات و شجرات و هندات روا باشد چون از هر دو قسم جمع فارغ شد شروع

باشد باخروی و اوی که ماقبل وی مضمومست و نون مفتوحه در حالت رفعی یا لاحق شده باخروی
یابی که ماقبل وی مکسورست و نون مفتوحه در حالت نصبی و جری چون زید و ن و زیدین و مسلون
و مسلین * و اگر اسمی در آخر وی یابی باشد که ماقبل او مکسور باشد خواه یا ملفوظ باشد چون القاضی
و الراعی و خواه مقدر چون قاض و راع چون آن اسم را جمع سلامت مذكر کنند آن باساقط شود چنانکه
القاضون که اصلش القاضیون بود ضمّه بر یا ثقیل بود بماقبل دادند بعد از سلب حرکت ماقبل یاء بالتقاء
ساکنین یفتاد و همچنینست حال قاضون که اصلش قاضیون بود و برین قیاس است حال نصبی و جری
چون القاضین که اصلش القاضیین بود کسره بر یا ثقیل بود بسبب اجتماع دو کسره و دو یاء حرکت یارا
انداختند یا بالتقاء ساکنین یفتاد * و اگر اسم مقصور باشد یعنی در آخر وی الف باشد یا مقدر چون مصطفی
و مجنبی و مرتضی و مبتغی یا ملفوظ چون المصطفی آن الف بالتقاء ساکنین ساقط شود پس کوی
مصطفون و مصطفین و شاید که کوی در اصل مصطفیون و مصطفین بود یا تمحک بود و ماقبل مفتوح
قلب یا الف کردند و الف بالتقاء ساکنین یفتاد و ماقبل او و یاء جمع درین صورت مقصوره گفته شد
بر قححه باقی ماند پس آنکه کفیم که ماقبل او مضموم باشد و ماقبل یا مکسور اهم است از آنکه در حال
باشد یا در اصل بوده باشد * و شرطه ان کان اسما فذكر علم بعقل و ان کان صفة فذكر بعقل * و ان
لا یكون افعال فعلا مثل اجر جراه و لافعلان فعلی مثل سکران سگری و لامستویا فیه مع المؤنث مثل جریح
و صبور و لابتاء التانیث مثل علامة و تحذف نونه بالاضافه * آن اسمی که او را جمع سلامت کنند باو
و نون یا باو نون یا اسم محض باشد یا صفت باشد * اگر اسم محض باشد شرط وی در صحت این جمع سه است
* اول آنکه مذكر باشد یعنی تاء تانیث در وی نه ملفوظ باشد و نه مقدر پس مثل طلحة و حذرة را این جمع
سلامت نکند اما مثل ورقه و حراه که علم مذكر واقع شود شاید که او را این جمع کنند همچنانکه و رقاؤن
و جراؤن بنا بر آنکه علم تانیث تاست نه الف پس تا مانع باشد از این جمع که از برای نکره است بخلاف الف
* دوم آنکه علم باشد پس مثل رجل که مذكر و اولو العقل است اینچنین جمع نکنند و رجلون نکویند
بنا بر آنکه علم در تعیین معنی اقوی است از اسم جنس پس این جمع را که اشرفست تخصیص کردند ب علم
* سوم آنکه از اولی العقل باشد پس اعوج و لاحق را که از اعلام فرس اند اینچنین جمع توان کرد از جهت
آنکه اولی العقل اشرف اند از حیوانات و مستحسن نباشد * و اگر صفت باشد شرط وی در صحت این
جمع چند چیزست * از آن جمله آنست که آن صفت مذکری باشد از اولی العقل پس ضارب و مضروب
و حسن را که صفت انسان باشد جمع بر ضاربون و مضروبون و حسنون توان کرد و مثل ضاربة را
اگر چه صفت انسان باشد و مثل مضروب و حسن را که صفت غیر انسان باشد اینچنین جمع روا نباشد
* و از جمله شرائط آنست که آن صفت که مذكر و از اولی العقل است افعال فعلا نباشد چون اجر که او را
بر احرون جمع نکنند تا فرق باشد میان وی و میان افعال تفضیل که او را این جمع کرده اند چون اعلون
و افضلون و عکس نکرده اند زیرا که افعال تفضیل اشرفست و اقوی در وصفیت بنا بر دلالت بر زیاده
* و از جمله شرائط آنست که آن صفت که مذكر و از اولی العقل است فعلان فعلی نباشد مثل عطشان
و سکران سکران و نکویند تا فرق باشد میان وی و فعلان فعلا مثل ندمان که در وی ندمانون کویند و عکس
نکرده اند بنا بر آنکه فعلان فعلا اصلاست در طریقت فرق میان مذكر و مؤنث که بتای باشد * و از جمله
شرط آنست که آن صفت که مذكر و اولی العقلست ماؤنث مساوی نباشد در لفظ چنانکه در فعیل

(یعنی)

همزه اگر همزه وی اصلی باشد آن همزه در تنبیه وی ثابت باشد پس در قره قرآن و قرهین باید گفت زیرا که حق حرف اصلی آنست که بحال خود باقی باشد و اگر همزه وی از برای تأنیت باشد چنانکه در صحراء و حراء آن همزه را در تنبیه قلب باید کرد و او پس صحراوان و حراوان باید گفت زیرا که همزه از جنس الفست و حرف ثقیلست پس نباید که در میان دو الف واقع شود بآنکه اصلی نیست و قلب او آورده اند نه بیا زیرا که او در ثقل مناسبت دارد با همزه و تأنیت * اگر همزه وی نه اصلی باشد و نه از برای تأنیت و از آنجا دو وجه جائز باشد یکی ابقاء همزه بحال خود و دیگری رد باصل خود در کساء کسا آن و کساوان جائز بود و در رداء ردا آن و ردایان روا باشد * و عبارت مصنف دلالت میکند بر آنکه آن دو وجه یکی ابقاء همزه است بحال خود بنا بر مناسبت با همزه اصلی و دیگری قلبت او پس در مثل رداء ردا آن و ردایان باید گفت نه ردایان لیکن مشهور ردایان است * پس بایستی که مصنف چنین گفتی و الافوجهان بی الف و لام تعریف و نون تنبیه همچون تنوین مؤذنت بانفصال پس حذف وی در اضافت واجب بود همچنانکه حذف تنوین و در تنبیه تا تأنیت که در آخر کلمه است انداخته نمیشود پس در شجرة و ثمره شجرتان و ثمرتان باید گفت * الا در دو لفظ که حذف تا در تنبیه وی جائزست و آن لفظ خصیه و الیه است پس خصیان و الیان گویند بآنکه خصیتان و الیان جائزست و سبب جواز حذف آنست که این دو چیز از هم جدا نمیشود پس لفظ تنبیه در آنجا بمنزله کلمه مفرده باشد و اثبات بمنزله آن باشد که تا تأنیت در وسط کلمه مفرده باشد و این معنی مناسب نیست * المجموع مادل علی آحاد مقصوده بحروف مفرده بتغییر ما فتحو و نحو ركب ليس يجمع على الاصح و نحو فلاك جمع * و هو صحیح و مکسر فالصحیح لذ کرو مؤنث * فالذ کرو مالحق آخره و او مضموم ما قبلها و اویه مکسور ما قبلها و نون مفتوحة لیدل علی ان معه اکثر منه فان كان آخره ياء قبلها كسرة حذف مثل قاضون و ان كان مقصورا حذفت الالف و بقى ما قبلها مفتوحا مثل مصطفون * دانسته شد که تنبیه و جمع از خواص اسمست و در فعل تنبیه و جمع راجعت بافاعل * و مثال رجال را در اصطلاح نحو یان مجموع و جمع خوانند همچنانکه مثل رجلان را در آن اصطلاح مثنی و تنبیه خوانند و جمع اسمیست که دلالت کند بر آحاد مقصود با حروف مفرده خود با نذک تغیری * و در مادل علی آحاد مقصوده مثل قوم و رهط و ثلاثة و اربعة داخلست و بقید حروف مفرده این اسماء برون رفت زیرا که این اسماء مفردی نیست که حروف آن مفرد درین اسماء باشد و لفظ تغیر ما اشارتست بآنکه در جمعیت اندک تغیری میان جمع و مفرد وی کافی است چنانکه دانسته شود * و ظاهر آنست که حرف جر در بحروف مفرده متعلق بدل بر آنکه ظرف مستقر باشد یعنی آن اسم دلالت کند بر آحاد مقصوده در حالتی که ملتبس باشد آن اسم بحروف مفرد خود بنا برین تفسیر جمع لفظ تمر جمع تمره نیست در کلام ظاهر مشهورست بلکه تمر اسم جنس است و متناول قلیل و کثیر تمره و احدا این جنس است پس لفظ تمر دلالت بر آحاد مقصوده نکند و همچنین لفظ ركب جمع را کب نیست زیرا که صیغه فعل جمع صیغه فاعل نیامده است پس را کب مفرد کب نباشد و ركب در تفسیر داخل نشود * و لفظ فلاك و لفظ هجان و امثال آن تارة جمع است و تارة مفرد و در میان ایشان تغیرست تقدیری زیرا که ضم فلاك مفرد چون ضمة نقل است و ضمة فلاك جمع چون ضمة اسد و کسره هجان مفرد چون کسره کذاب و حارست و کسره هجان جمع چون کسره رجال جمع است * و جمع برد و قسم است یکی صحیح که بنیة واحد در وی بسلامت باشد دیگری مکسر که بنیة واحد در وی شکسته باشد و جمع صحیح برد و قسم است یکی از برای مذکور و دیگری از برای مؤنث و جمع صحیح مذکر مذکر آن اسمیست که لاحق شده

کنی فعل را با ظاهر مؤنث لفظی تو مخیر باشی میان تأنیث و ترك تأنیث چنانکه کویی طلوع الشمس و طلعت الشمس * و هر جمعی که هست خواه جمع مذکر حقیقی چون الرجال و خواه مذکر غیر حقیقی چون الایام و خواه جمع مؤنث حقیقی چون نسوة و خواه جمع مؤنث غیر حقیقی چون عرفات هر کاه که فعل را اسناد کنی بظاهر این جمعها جائز باشد تأنیث فعل و ترك تأنیث همچنانکه در ظاهر تأنیث غیر حقیقی گفته شد پس کویی جاء الرجال و جاءت الرجال و مضی الایام و مضت الایام و قال نسوة و قالت نسوة و علما العرفات و علت العرفات * و در اسناد فعل با ظاهر این جمعها فرقی نکرده اند زیرا که جمع در همه بتأویل جماعت است و جماعت مؤنث لفظیست پس حکم ظاهر این جوع حکم مؤنث لفظی باشد * و هر کاه که اسناد فعل کنی با ضمیر این جمعها اگر جمع مذکر حقیقی باشد چون الرجال پس آنجا دو وجه جائز باشد یکی آنکه ضمیر مفرد مؤنث آوری نظر بتأویل جماعت و کویی الرجال جاءت و دیگری آنکه ضمیر جماعت مذکر عقلا آوری نظر بامعنی و کویی الرجال جاؤا و اگر جمع حال مذکر غیر حقیقی باشد چون الایام یا جمع مؤنث حقیقی باشد چون النساء آنجا نیز دو وجه جائز است یکی آنکه ضمیر مفرد مؤنث آوری نظر بتأویل جماعت و دیگری آنکه ضمیر جماعت مؤنث آوری نظر بامعنی بنا بر آنکه جمع مذکر حقیقی را حکم جمع مؤنث داده اند پس کویی الایام مضت و مضین و النساء مشت و مشین * المثنی مالحق آخره ألف او یاء مفتوح ما قبلها و نون مكسورة لیدل علی ان معه مثله من جنسه و المقصور ان كان الفه عن واو و هو ثلاثی قلبت واوا و الافعالیاء * تنبیه و جمع زخو اص اسمست و در فعل تنبیه و جمع را جمع بافاعلت نه بانفس فعل * و مثنی آن اسمیست که لاحق شده باشد باخروی البی و نون مكسور و این در حالت رفعی است یا لاحق شده باشد بانی که ما قبلش مفتوح باشد و نون مكسوره و این در حالت نصبی و جری است تا دلالت كند آن لحوق یا آن لاحق بر آنکه با آن اسمست مثل او یعنی یکی دیگر از جنس او * و این قید من جنسه اشاره است بآنکه لفظ مشترك را باعتبار دو معنی تنبیه نتوان کرد زیرا که از يك جنس نیستند پس نشاید که مراد زقرآن طهری و حیضی باشد بلکه مراد دو طهر باشد یا حیض که ز جنس یکدیگر نکرند * و حال مثنی در اسم صحیح چون زید و ملحق بصحیح چون دل و وظی * و ناقصی که در آخر او یاء ثابت باشد چون القاضی یا قدر باشد چون قاضی ظاهر است از تفسیر مثنی پس کویی زیدان و ظبیان و قاضیان در حالت رفعی و در حالت نصبی و جری بجای الف یا نهاده شود لیکن در تنبیه اسمی که در آخر او الف مقصوره است یا ممدوده بجای هست پس ازین جهت گفت و المقصور * و ضابطه اینست که هر اسمی که در آخر او الف مقصوره است اگر ثلاثی باشد و الفش منقلب از او باشد در تنبیه آن الف را رد کنند با او پس گویند عضو ان و عضوین * و اگر نه چنین باشد آن الف را رد کنند بیا پس اگر زیاد بر ثلاثی باشد خواه اصل آن الف و او باشد چنانکه در مله و خواه یاء باشد چنانکه در اغشی و خواه آن الف را هیچ اصلی نباشد چنانکه در حباری بر جمع این تقادیر الف یا مقلب شود پس کویی مله یان و مله یان و اغشیان و اغشین و حباریان و حباریین * و همچنین اگر اسمی ثلاثی باشد و الفش از یاء باشد یا الفش هیچ نباشد بر هر دو تقدیر الف یا باشد پس کویی رحبان و رحیین و رمیان و رمیین و مثنیان و مثنین در دو شخص که معمی بلفظ متی شوند * و الممدودان کانت همزه اصلیه تثبت * و ان کانت للتأنیث قلبت واوا و الا فاجوهان * و تحذف نونه بالاصالة و حذف تاء التأنیث فی خصیان و اذان * اسم ممدود یعنی اسمی که در آخر او الف باشد و بعد از الف

وحدیة عشرة حدى عشرة از برای مؤنث الی ناسع عشر و تسعة عشر و تاسعة عشرة تسع عشرة
 و جائز باشد که عشرة را از آن اسم متعدد بیندازی زیرا که در اسم عدد مذکورست و دلالت میکند بر وی
 و حینئذ جزو اول از اسم متعدد معرب سازی زیرا که ترکیب که سبب بنا بود باقی نماند پس مررت ثالث ثلاثة
 عشر کوبی ﴿ المذکر و المؤنث ﴾ المؤنث مافیہ علامة التأنیث لفظا و تقدیرا و المذکر بخلافه و علامة
 التأنیث التاء و الالف مقصورة او ممدودة و هو حقیقی و لفظی فالحقیقی ما بازائه ذکر من الحيوان
 كامرأة و ناقة و اللفظی بخلافه كظلمة و عین ﴿ تذكیر و تأنیث از خواص اسماء است همچون تعریف
 و تنکیر و اطلاق تنکیر بر فعل و جمله بطریق ممارسہ مجازست ﴿ و تاء تأنیث در مثل فعلت از برای دلالت است
 بر تأنیث فاعل پس آن تأنیث بحقیقت راجعت بافاعل و همچنینست تقول که از برای فاعل
 مؤنث است ﴿ و مؤنث عبارتست از آن اسمی که در وی علامت تأنیث باشد لفظا یا تقدیرا ﴿ و علامت تأنیث
 الفی است ممدود یعنی الفی که زائد باشد و بعد از وی همزه باشد زائده چون حراء و صحراء و الالف مقصورة
 یعنی الف زائده بعد از وی همزه زائده نباشد چون حبلی و بشری ﴿ پس الف در کسب آورداء و در
 العصا و الرجا علامت تأنیث نباشد و این دو علامت در اسم ملفوظ باشند نه مقدر ﴿ و علامت سوم
 تاست زائده در آخر کلمه و این علامت شاید که ملفوظ باشد چون ضاربة و ضاربات و ظلمة و غرقة و شاید که
 مقدر باشد چون هند و زینب و چون عین و عقرب و دلیل بر تقدیر تادرنهند و عین که ثلاثی است
 آنست که تادرتصغیر ظاهر شود چون هنیة و عینة ﴿ و در زینب و عقرب که زائده اند بر ثلاثی از جهت
 قیاس بر ثلاثیات و در تصغیر ایشان ناظاهر نشد بنا بر آنکه حرف چهارم قائم مقام تاست چنانکه در باب
 ما لا ینصرف اشارتی بآن رفته است و مصنف تارا از علامت تأنیث مقدم داشت زیرا که عمده در تأنیث
 اوست ﴿ و مذکر آنست که در وی علامت تأنیث نباشد نه لفظا نه تقدیرا ﴿ و مؤنث بر دو قسم است یکی
 حقیقی و آن نثی است که در مقابل وی ذکر است از حیوان چون امرأة و ناقة خواه در وی الف
 ممدوده باشد چون حراء که صفت مرأه باشد و یا مقصورة باشد چون حبلی ﴿ و یا تاء باشد لفظا چون ضاربة
 یا تقدیرا چون هند و زینب ﴿ دوم مؤنث لفظی و آن مؤنثی است غیر مؤنث حقیقی خواه در و الف ممدوده
 باشد چون حراء که صفت مشتمله باشد یا مقصورة باشد چون بشری یا تاء باشد ملفوظ چون غرقة و ظلمة
 یا مقدر چون عین و عقرب و لفظی درین موضع مقابل حقیقی است و در باب ما لا ینصرف لفظی در
 مقابل معنوی است ﴿ و مؤنث معنوی آنست که در وی تاء مقدر باشد خواه مؤنث حقیقی باشد چون هند
 و خواه غیر حقیقی باشد چون عین و عقرب و مراد از لفظی در اینجا آنست که تادروی ملفوظ
 شود خواه مؤنث حقیقی باشد چون امرأة و ضاربة یا غیر حقیقی باشد چون غرقة و ظلمة
 ﴿ و اذا اسند الیه الفعل فباتاء و أنت فی ظاهر غیر الحقیقی بالخیار و حکم ظاهر الجمع غیر المذکر
 السالم مطلقا حکم ظاهر غیر الحقیقی و ضمیر العاقلین غیر المذکر السالم فعلت و فعلوا و النساء و الايام
 فعلت و فعلن ﴿ هر گاه که فعل مسند شود با ظاهر مؤنث حقیقی یا ضمیر وی الحاق علامت تأنیث بفعل
 واجب باشد پیش مصنف چون جاءت امرأة و امرأة جاءت ﴿ و بعضی گفته اند که اگر فاصله باشد میان فعل
 و میان ظاهر مؤنث حقیقی ترک تأنیث جائز باشد چون جاء القاضی الیوم امرأة و همچنین اگر مؤنث حقیقی
 نه از آدمی باشد ترک تأنیث بی فاصله جائز باشد چون سار النقة ﴿ و اگر فعل مسند شود با ضمیر مؤنث
 لفظی تأنیث فعل واجب باشد چنانکه کوبی لشمس طلعت و جائز نباشد لشمس طلعت ﴿ اما اگر اسناد

دلالت میکند بر جنس و اثبیت پس ازین جهت درین دو موضع عدد بامیز جمع نشود بطریقه بمیز چنانکه در سائر اعدادست لیکن عدد را درین دو موضع صفت مؤکده بمیز توان ساخت چنانکه اله واحد والهین واثین * و تقول فی المفرد من التعدد باعتبار تصییرہ الثانی والثانیة الی العاشر والعاشرۃ لا غیر و باعتبار حاله الاول والثانی والاولی والثانیة الی العاشر والعاشرۃ * الحادی عشر والحادیة عشرۃ * الثانی عشر والثانیة عشرۃ الی التاسع عشر والتاسعة عشرۃ ومن ثمه قبل فی الاول ثالث اثین ای مصیرهما من ثلاثهما و فی الثانی ثالث ثلاثه ای احدها و تقول حادی عشر احد عشر علی الثانی خاصة وان شئت قلت حادی احد عشر الی تاسع تسعة عشر فعرّب الاول * حال اسماء عدد مکشوف و ظهركشت از ما تقدم این زمان شروع کرد در بیان اسماء هر مفردی از متعدداتی که معروض اعدادند و بدانکه این اسماء بدو معنی مستعمل اند یکی بمعنی تصییر یعنی گردانیدن عدد اندکتر بیک مرتبه با عددی که آن اسم از وی مشتق باشد مثلاً ثانی که مشتقست از اثین معنی وی باعتبار تصییر اینست که دو گردانیده یکی و این تخفیف اسم فاعلی است مشتق از تثنیه یعنی دو گردانید یکی را و برین قیاس است حال ثالث و اخوات وی تا ما مشروبس زیرا که اسمارا افعال چند هستند بمعنی تصییر که این اسماء از آن افعال مأخوذاند چون ثلثت و ربعت و عاشرت * و ابتداء این اسماء بمعنی تصییر از ثانی است نه از واحد زیرا که کمتر از واحد عددی نیست تا تصییر او بواحد متصور گردد * و درین اسماء تذکیر و تأنیت بر قاعده تذکیر و تأنیت اسم فاعلست پس در مذکر کوبی الثانی و در مؤنث کوبی الثانیة تا العاشر و العاشرۃ * و این اسمار این معنی هرگاه که اضافه کنند با عدد نشاید که عددی باشد از دیگر آن عدد مشتق مندر زیرا که معنی تصییر ممکن نباشد پس نکویند باین معنی ثالث ثلاثة و لثالث اربعة بلکه اضافه است ایشان با عددی باشد اقل بیک مرتبه از عدد مشتق مندر پس کوبند ثانی و احد ثالث اثین رابع ثلاثة کقولہ تعالی ما یکون من نجومی ثلثة الهورا بهم و لاجسة الاهو سادسهم * دوم بمعنی حال آن مفرد از متعدد و ابتداء این اسماء از واحد است لیکن چون واحد مستعمل در عدد دست بجای او از برای متعدد لفظ اول استعمال کرده اند پس کوبی از برای مذکر الاول والثانی و از برای مؤنث الاولی والثانیة الی العاشر و العاشرۃ و این اسماء از ثانی تا عاشر اگر چه بصیفت اسم فاعل اند لیکن بحقیقت اسم فاعل نیستند و معنی فعل که حدوث است در ایشان نیست و ایشان را عمل نصب نباشد همچنانکه در معنی تصییر بود کقولت هذا ثالث اثین و اضافه است این اسماء باین معنی با عددی باشد مساوی آن عدد که این اسماء مأخوذند از آن چنانکه ثانی اثین * و نشاید که اضافه ایشان با عدد اقل باشد لیکن اضافه با عدد اکثر جائزست و اگر چه اضافه با مساوی اکثر و اشهرست پس جائزست که کوبی هینا و جوه عشرۃ اولها و ثانیها و ثالثها کذا یعنی متعددی از آن ده که در مرتبه اولست یا دوم یا سیوم و علی هذا القیاس * و چون از عشره در گذشته اسماء مفردات از متعددات باعتبار حال باشد نه باعتبار تصییر زیرا که در احد و مافوق او هیچ فعلی نیست که از وی معنی تصییر پیدا شود تا اسم متعدد از آن مأخوذ گردد بطریقه اسم فاعل بمعنی تصییر پس از برای مفرد متعددی مافوق عشره کوبی از برای مذکر الحادی عشر بتذکیر هر دو جزو و از برای مؤنث الحادیة عشرۃ بتأنیت هر دو جزو الی التاسع عشر و التاسعة عشرۃ و هر دو جزو مبنی باشد همچنانکه در عدد * و چون خواهی که اسم متعددی را که مأخوذست از احد عشر و اخوات وی اضافه کنی با عددی باید که آن عدد مساوی عددی باشد که اسم آن مفرد از آن عدد مأخوذ باشد پس کوبی حادی عشر احد عشر از برای مذکر

(واحدیة)

مرأه * و چون بهشرون رمی کوبی مائه و عشرون رجلا و مائه و عشرون امرأه * و چون از صد و بیست در کذری چنین کوبی مائه و احد و عشرون رجلا و مائه و احدی و عشرون امرأه و برین قیاس است حال اعداد تادویست و چون بدویست رسیدی کوبی احد و مائتا رجل و احدی و مائتا امرأه و همچنین نائلا ثمانه و الف و مافوق آن تا الفان و آلاف و أنوف اینست قاعده ضبط اعداد در همه مرتب نامحصور * و میر ثلاثه الی العشرة محفوظ مجموع لفظا أو معنی الا فی ثلاثه الی تسعمائة و کان قیاسها میثات و میثین * و میر احد عشر الی تسعة و تسعین منصوب مفرد و میز مائه و الف و ثلثیهما و جمعه محفوظ مفرد * و اذا کان المعدود مؤنثا و اللفظ مذکرا او بالعکس فوجهان و لا یمیز واحد و ثنان استغناء بلفظ التمییز عنهما مثل رجل و رجلان لاقادته النص المقصود بالعدد * چون الفاظ اعداد موضوع اند از رای معانی معینہ عددی لیکن اجناس که آ معانی عددی بدان تعلق دارد مبهم است * و الفاظ عدد بر آن اجناس علی التبعین دلالت نمیکنند پس لاجرم احتیاج افتاد در آن الفاظ تمییز از برای تعیین جنس مثلا عشرون معنی عددی وی بیست است علی التبعین و در اینجا ابهامی نیست لیکن ابهام در آن است که این بیست از چه جنس است رجل است یا امرأه است یا کتابت یا غیر آن * پس مراتب اعداد در ابتداء از ثلاثه کرد زیرا که واحد و اثنان با هم جمع نمی شود چنانکه معلوم کرد * و میر ثلاثه تا عشرة مجرور است و مجموع است اما جرا و از جهت اضافه عدد و معدود و اما جمعیت رعایت مطابقت لفظ ماعنی بآنکه در عدد کثرت پیدا نیست و این جمعیت شاید که بحسب لفظ باشد چون ثلاثه رجال و شاید که بحسب معنی باشد چون نفر و این قاعده که در ثلاثه و اخوات وی گفته شد مطردست الی ادر وقتی که میر اینها مائه باشد که آنجا میر مجرور است و مفرد چنانکه کوبی ثلاثه رجل و ثلاثه امرأه * و سبب آنست که مائه دالست بر عدد کثیر پس ازین اورا مفرد آوردند و قیاس آن بود که ثلاثت کوبند یا ثلاثین لیکن این قیاس متروکست * و میر احد عشر تا تسعة و تسعین منصوبست و مفردست ترک جمع کرده اند بنا بر کثرت عدد و مقصود بیان جنس بود و از مفرد حاصل میشود و عدد در اضافه نکرده اند با همیر بلکه تمییزا بأصل خود رها کردند که آن نصبست زیرا که اضافه تعذری دارد * اما در احد عشر تا تسعة عشر از جهت آنکه تنوین در معنی مقدرست که اصل احد و عشر بوده است و اما در عشرون رجلا و مافوق وی از جهت آنکه این نون نون جمع نیست شبیه نون جمع است پس اگر اضافه کرده شود این نون نتوان انداخت و نتوان اثبات کرد * و میر مائه مجرورست باضافه چنانکه در ثلاثه دانستی و مفردست از جهت آنکه چون عدد بسیار شد در میر اکتفاء کردند بمفرد از برای بیان جنس و رعایت مطابقت نکردند و همچنین است حال الف و حال ثنیة مائه و الف و حال جمع الف پس کوبی مائه رجل و مائه امرأه و الف رجل و الف امرأه و مائتا امرأه و الفارجل و الفامرأه و الالف رجل و الالف امرأه در ثنیة نون افتاد باضافه و هر گاه که معدود بحسب معنی مؤنث باشد و بحسب لفظ مذکر چنانکه اشخص و اشخاص را بر نسو و اطلاق کنی آنجا دو وجه جائز باشد پس اگر رعایت لفظ کنی کوبی ثلاثه اشخص من النساء و اگر رعایت معنی کنی کوبی ثلاث اشخص * و هر گاه که لفظ معدود مؤنث باشد و معنی مذکر چنانکه انفس را بر ذکور اطلاق کنی آنجا نیز دو وجه جائز باشد پس کوبی ثلاثه انفس من الرجال بنا بر رعایت معنی و ثلاث انفس من الرجال بنا بر رعایت لفظ * واحد و اثنان که از مراتب اعداد هم ایشان را همیر نیست پس نکوید واحد رجل و اثنان رجل از جهت آنکه آنچه میر ایشان خواهد بود دلالت میکند بر جنس و بر تعیین آن عدد که مقصودست بی اشتباه مثلا رجل دلالت میکند بر جنس و بر وحدت و رجلان

اسماء احکامی چیز خاصه هست پس ازین جهت در لررد و لغت که اسماء در رسمیه چندند و به موضوع شده اند ز برای کیت آحاد اشیاء یعنی از برای بیان چندی آحاد اشیاء چنانکه کوبی ثلاثه رجال نامعلوم شود که آحاد رجل سه است * و بنا برین که گفته شد در تفسیر اسماء عدد واحد و اثنان از اسماء عددند زیرا که در جواب کم واقع میشوند چنانکه کوبی کم رجلا عندک فتقول واحد او اثنان * و بعضی از اهل حساب در عددیت واحد و اثنین خلاف کرده * و اصول اسماء عدد دوازده گانه است یکی تاده و صد و هزار * و دیگری مراتب اعداد ازین دوازده گانه مأخوذ میشوند یا ترکیب بی عطف یا بطنه یا بصیغه تشبیه یا بصیغه جمع و اسمی یا غیر قیاسی چنانکه شش و بیست و یک یا بصیغه جمع اند نه بر قیاس چنانکه کوبی مأت و مائین و آلف و ألوف بر قیاس جمع و چنانکه ماثنان و الفان بر قاعده تشبیه * و تفصیل این سخن آنست که از ابتدای اعداد برای مذکر چنین کوبی واحد و اثنان و از برای مؤنث واحده و اثنان و اثنان و تندر کبر و تأیید در اینجا بر آرزو جاه است که مشهورست * و چون رسیدی از برای مذکر در لغت عرب تا آوری و کوبی ثلاثة رجال الی عشره رجال و از برای مؤنث تا آوری و کوبی ثلاث نسوة الی عشر نسوة و این مخالف مشهورست * و سبب آنست که مذکر مقدم است بر مؤنث در اعتبار و چون مذکر رسیده جماعت باشد و جماعت مؤنث لفظیست پس از برای رعایت تأیید او تا آوردند در عدد و در مؤنث ترك تا کردند تا فرقی باشد * و چون ازده در گذشته بیان عدد بترکیب باشد پس کوبی احد عشر رجلا و احدی عشره امرأة و این تخفیف ترکیب واحد و واحده است با عشره لیکن واحد را تغییر کردند با احد و واحده را با احدی از برای تخفیف در صورت ترکیب کردند * و لفظ عشره در حالتی که تنها بود از برای مذکر تا داشت و از برای مؤنث خالی بود تا با برخلاف قیاس مشهور و چون در ترکیب افتاد عود کرد باصل که تأیید است از برای مؤنث و تندر کبر است از برای مذکر * پس ازین جهت از برای مذکر چنین کوبید که احد عشر رجلا و از برای مؤنث احدی عشره امرأة و برین قیاس است اثنا عشر رجلا و اثنا عشره امرأة * و چون بسپرده رسید جزو اول از عدد بر آن وجه باشد که در افراد بود و عشره بااصل خود عود کرده باشد پس کوبی ثلاثة عشر رجلا و ثلاث عشره امرأة تا نهمه عشر رجلا و تسع عشره امرأة * و در عشرون و اخوات وی که بر صورت صیغه جمع مذکر سالم اند میان مذکر و مؤنث فرقی نیست پس کوبی عشرون رجلا و عشرون امرأة * و چون از عشرون در گذشته ترکیب بعطف باید گفت پس ز برای مذکر کوبی احد و عشرون رجلا و اثنان و عشرون رجلا و ثلاثة و عشرون رجلا تا نهمه و عشرون رجلا * و از برای مؤنث کوبی احدی و عشرون امرأة و اثنان و عشرون امرأة و ثلاثة و عشرون امرأة تا تسع و عشرون امرأة * و برین قیاس است حال عددی که میان سی و چهل است تا عددی که میان نود و صدست یعنی بطریق عطف باشد و از برای مذکر احد و اثنان و کوبی و از برای مؤنث احدی و اثنان و از برای مذکر ثلاثة کوبی و از برای مؤنث ثلاثة * و همچنین است اخوات ثلاثة و چون بصدر رسیدی میان مذکر و مؤنث فرقی نیست کوبی مائة رجل و مائة امرأة و چون از مائة در گذری لفظ احد و اثنان را ذکر کنی از برای مذکر واحد و اثنان از برای مؤنث و عطف کنی مائة را برین الفاظ و کوبی احد و مائة رجل احدی و مائة امرأة و چون ثلاثة رسیدی مائة را مقدم داری و کوبی مائة و ثلاثة رجال و مائة و ثلاث نسوة و همچنین کوبی مائة و تسعة عشر رجلا و مائة و تسع عشره

(امرأة)

بر فتح که اخفاست و در حکم این ظروفست در جواز اعراب و بناء لفظ مثل وغير وقتی که بعد از ایشان لفظ ماوأن مصدر تبين یا آن باشد زیرا که ایشان مشابهت دارند با آن ظروف در استلزام اضافت و چون بعد از ایشان این کلمات باشد مضاف باجمله باشند چنانکه آن ظروف مضاف باجمله بودند پس اعراب و بناء بر فتح هر دو جائز باشد چنانکه کوبی قیامی مثل مقام زید و مثل ان قام زید او مثل ان زیدا قائم یا کوبی قیامی غیر مقام زید تا آخر در لفظ مثل و غیر اعراب و بناء بر فتح درین صورت که گفته شد جائز باشد

المعرفة والنكرة * المعرفة ما وضع لشيء بعينه وهي المضمرة والاعلام والمبهمة وما عرف باللام او بالنداء المضاف الى أحدهما معنى * والعلم ما وضع لشيء بعينه غير متناول غيره بوضع واحد و اعرفها المضمرة المتكلم ثم مخاطب * والنكرة ما وضع لشيء لا بعينه * از جمله اصناف اسماء معرفة و نكرة ما است معرفة آن اسمیست که موضوع شده باشد از برای شیء معین * ما وضع لشيء متناولست معرفة و نكرة را * و قید بعينه مخرجست نكرة را از تعریف تفسیر معرفة و اقسام معرفة پنج است یکی مضمرة که در ما تقدم مذکور شد * دوم اعلام * سیوم مبهمة که عبارتست از موصولات و اسماء اشارت چنانکه گفته شد * چهارم معرفة بنداء یا بلام * پنجم مضاف یکی ازینها اضافتی معنوی چون غلامك و غلام زید و غلام هذا * علم آن اسمیست که موضوع شده باشد از برای شیء معین و متناول نباشد بغیر آن شیء را بوضع واحد * ما وضع لشيء معین متناولست همه معارف را * و بقید غیر متناول غیره بیرون رفت همه معارف * و بقید بوضع واحد داخل شد در تعریف هر علمی که مشترك باشد چون زید که نام دو کس سازند زیرا که زید درین صورت متناول غیر هست لیکن بیک وضع نیست بلکه بدو وضع است بخلاف اتاوانت و هذا و الرجل که بیک وضع متناول امور متعدد اند چنانکه دانسته شود در کتب دیگر ان شاء الله تعالی * و اعرف معارف بقول جمهور مضمرة است زیرا که در ضمیر متکلم هیچ اشتباه نیست پس اعرف معارف ضمیر متکلم باشد و بعد از آن ضمیر مخاطب و بعد از آن اعلام و بعد از آن مبهمة و مضاف بر هر یکی ازینها در مرتبة مضاف الیه خود و بعضی گفته اند که اعرف معارف علم شخصیتست که بیک وضع متناول نیست الا یک چیز را بخلاف مضمرة و سایر معارف که بیک وضع متناول امور متعدده اند * و بعضی گفته اند که اعرف معارف اسماء اشارتست که معنی وی بقر و حس معلومت و مذهب اول اظهر و اشهرست * و معرف بنداء در ما تقدم معلوم شد چنانکه یا رجل کوبی و قصد شخصی معین کنی * و معرف بالام یا از برای جنس باشد چنانکه کوبی الرجل خیر من المرأة یا از برای استغراق چنانکه قوله تعالی ان الانسان لفي خسر الا الذين امنوا و عملوا الصالحات یعنی همه آدمیان زبان کاری اند الا آنان که ایمان آوردند و عمل صالح کردند * یا از برای عهد چنانکه کوبی جاني الرجل و قال الرجل * و در مضاف یکی ازینها شرطست که اضافت معنوی باشد زیرا که اضافت لفظی مفید تعریف مضاف نیست و نكرة آن اسمیست که موضوع شده باشد از برای شیء نامعین چون رجل و امرأة و انسان و فرس * اسماء العدد ما وضع لکمية آحاد الاشياء اصولها اثنا عشرة كلمة و احدی عشرة و مائة و الف تقول و احد اثنا و واحدة اثنتان او ثلثان * ثلاثة الى عشرة ثلاث الى عشرة * احد عشر اثنا عشر احدی عشرة اثنا عشر و ثنا عشر * ثلاثة عشر الى تسعة عشر ثلاث عشرة الى تسع عشرة و تمیم تکسر الشين في المؤنث * عشرون و اخواتها فیها احدو عشرون احدی و عشرون ثم بالعطف بلفظ ما تقدم الى تسعة و تسعين * مائة و الف مأتان و الفان فیها ثم بالعطف على ما تقدم و فی ثمانی عشرة فتح الباء و جاء اسكانها و حذفها بفتح النون * از جمله اصناف اسماء اسماء عددست و این

معنی استفهامست یا شرط و برین قیاس است سائر اخوات ایشان * و از جمله مبنیه متی است و او از برای زمانست بطریق استفهام یا شرط چنانکه کوبی متی القتال ای فی ای زمان القتال و متی تجلس اجلس ای فی ای زمان تجلس اجلس * و مشهور پیش نحویان آنست که متی و اخوات وی چون این و آنی معمول شرطست زیرا که او اقریست از جزا و اگر چه آن نیز در معنی صحیحست چنانکه گفته شد * و از جمله ظروف مبنیه ایان است و او از برای استفهام است از زمانی که انرا وقتی و محفاتی باشد در افهام چنانکه ایان یوم القیامة ای ای زمان او فی ای زمان یوم القیامة * و از جمله ظروف مبنیه کیف است و او از برای سؤالست از حال چنانکه کوبی کیف زید ای اصحیح زیدام سقیم و هرگاه که بعد از کیف اسم باشد چنانکه گفته شد او محل رفع باشد و خبر آن اسم باشد که مبتدأست و هرگاه که بعد از و فعل باشد چنانکه کوبی کیف جئت او در محل نصب باشد علی الخالیة ای علی ای حال جئت ارا کبا ام ماشیا * و از جمله ظروف مبنیه مذومنداست و ایشان را دو معنی است یکی اول المدة و حیثند ما بعد ایشان باید که اسمی باشد مفرد معرفه تا اول مده معین گردد و مجموع مده بتبعیت معلوم شود چنانکه کوبی مارأینه مذیوم الجمعة او منذ یوم الجمعة و دیگری جمیع المدة پس یکی ایشان باشد مجموع مدتی که مقصودست بعد چنانکه کوبی مارأینه مذیومان او شهران او سنتان و سبب بناء ایشان در حالت ظرفیت آنست که لفظ ایشان درین حالت موافق لفظ ایشان است در حالت حرفیت و در معنی متقاربت * و گاه باشد که بعد از مذومند واقع شود مصدر چون مارأینه منذ سفره یا چون مارأینه منذ سفره و آن مخففه چون مذان سافر و آن منقلبه چون مذانه سافر و درین صور اربع ناچارست از تقدیر زمان زیرا که معنی بر آنست ای مذان سفره تا آخر مدت و مذومند بر جمع تقادیر مذکوره در محل رفع اند که مبتدا اند و ما بعد ایشان خبر ای اول المدة یوم الجمعة او جمیع المدة یومان و اول المدة زمان سفره تا آخر * و زجاج گفته است که ما بعد ایشان مبتداست و ایشان خبر اند و اینجا لازم آید که در مذیومان مبتدا نکره باشد و خبر که جمیع المدة است معرفه و این جائز نیست * و منها لدی ولدن و قد جاء لدن و ولدن و ولدن و ولدن و ولدن * و قط للماضی المنفی و عوض للمستقبل المنفی و الظروف المضافة الی الجملة و اذیحوز بناؤها علی الفتح و كذلك مثل و غیر مع ما و آن و آن * و از جمله ظروف مبنیه لدی ولدن یعنی عند و فرق آنست که المال عند زید توان گفت در مالی که حاضرست پیش او و در مالی که در خزینة اوست و حاضر نیست * و المال لدی زید و ولدن زید توان گفت الا در مالی که حاضرست پیش وی و بسبب بناء لدی و ولدن و اخوات ایشان اینست که بعض لغات ایشان چون لدولد بر هیئت وضع حروف اند پس همه را مبنی کردند طرد الالباب و لدی دائما مضافست با ما بعد خود و ما بعد وی مجرورست لیکن در بعض لغات عرب لفظ غدوة بعد زلدن منصوبست بنا بر آنکه نون لدن شبیه است بتوین در آنکه گاه نایبست و گاه محذوف پس چنانکه رطل زیت میگویند * و از جمله ظرف مبنیه قط است از برای استغراق ماضی منفی و عوض از برای استغراق مستقبل منفی و سبب بناء آنست که ایشان دلالت میکنند بر استغراق که مبنی لام حرفیست * و ظروف مضافه بجملة یا بکلمة اذ جائزست بنا کردن آن ظروف بر فتح و جائزست اعراب آن چنانکه در هذا یوم یفزع الصادقین جائزست که یوم مبنی شود بر فتح بواسطه اضافة با جمله که بعد از اوست و جائزست که معرب باشد بر فتح که خبر مبتدا باشد * و همچنانکه در قول باری تعالی و من خزی یومئذ جائزست که یوم مجرور شود بآنکه مضاف الیه است و جائزست که مبنی باشد بر فتح بنا بر آنکه مضافست با ذک مضافست با جمله زیرا که تقدیر کلام اینست که یومئذ کان کذا مضاف الیه اذ انداختند و ثوبین عوض او آوردند پس یوم بواسطه اذ مضاف با جمله باشد پس اکتسأه بناء کنند

باشد که میراند حته شود چنانکه کوی کم مالک در کم ضربت ای کم - رهها او درهم مالک و کم ضربه و ضربه او کم مرة او مرة ضربت ﴿ الظروف منها ما قطع عن الاضافة كقبل وبعد و اجری مجراه لا غیر و ایس غیر و حسب ﴿ و منها حیث و لا یضاف لا ای جلة فی الاكثر ﴿ و منها اذا و هی للمستقبل و فیها معنی الشرط غالباً فلذلك اختیر بعدها لفعل و قد تكون للمفاجأة فیلزم المبتدأ بعدها ﴿ و منها ادله ضی و تقع بعدها جلتان ﴿ چون اکثر ظروف معرب اند و اندکی از آن مبنی است ازین جهت در ماتقدم کمت و بعضی الظروف ﴿ و در اینجا بقوله الظروف اشارت کرد بان ظروف مبنیه ﴿ و از جمله آن ظروف مبنیه آن ظرفیست که مقطوع شده باشد از اضافت بانکه آن ظرف مقتضی اضافتست و چون مضاف الیه محذوف گردد و منوی باشد بحسب معنی آن ظرف مبنی گردد بسبب مشابهت او با حرف در احتیاج بغيره که آن مضاف الیه است ﴿ از آن هر گاه که مضاف الیه مذکور باشد باوی احتیاج در غایت قوت نباشد و حینئذ منصوب شود علی الظرفیه چنانکه کوی جئت قبل زیداً و بعده یا بحر و ر شود بحر ف جر چنانکه کوی جئت من قبل زیداً ما چون مضاف الیه محذوف شود و در معنی مراد است احتیاج ظرف بان مضاف الیه قوت گرفت پس او مبنی گشت بر حرکت ضمه تا حرکت بنایی او مخالف حرکت امری باشد و ازین قبیلست قوله تعالی الله الامر من قبل و من بعد ای من قبل ذلك و من بعد ذلك ﴿ و کفتم که مضاف الیه باید که معنوی باشد که اگر محذوف باشد نسبتاً منسباً آن ظرف معرب باشد بحال خود چنانکه شاعر گوید ﴿ فساغ علی الشراب و کنت قبلاً ﴿ اکاد اغص الماء الفرات ﴿ و برین قیاس حال جهات مت چون قدام و امام و خلف و یمن و یسار و فوق و تحت و لفظ غیره که مضاف الیه وی انداخته شده است در لا غیر و ایس غیر و لفظ حسب که مضاف الیه وی انداخته باشند در مثل فحسب جاری مجاری ظرف مقطوع اند در بنا بر ضم از جهت مشابهت در حذف مضاف الیه با کثرت استعمال همچون ظروف مقطوعه ﴿ و از جمله ظروف مبنیه لفظ حیث است و او از برای مکان نسبتی است که در جمله باشد و ازین جهت غالباً مضاف با جمله باشد و از جهت احتیاج وی بجمله مشابه حروفست و مبنی است بر ضم و هر گاه که و را اضافت با مفرد کنند چنانکه شاعر گوید ﴿ امتری حیث سهل طالعا ﴿ شاید که معرب سازند زیرا که علت بنا اضافت با جمله بوده که مبنی الاصلست و شاید که علت اضافت با جمله اعتبار کنند و در اینجا نیز او را مبنی دارند ﴿ و از جمله ظروف مبنیه کلمه ذا است و او از برای زمان مستقبلست و متضمن معنی شرط است غالباً و ازین جهت مبنی است و فعل بعد از وی مختارست چنانکه در ما ضمیر عالمه علی شریطة التفسیر معلوم شد و گاه باشد که کلمه ذا از بهر مفاعلاً باشد چنانکه خرجت فاذا السبع واقف ای خرجت ففاجأت زمان السبع واقف و مکان السبع واقف و بعد از اذای مفاعلاً مبتدأ لازمست غالباً تا فرق باشد میان اذای مفاعلاً و اذای شرطیه و اذای مفاعلاً بجای کلمه فاواقع میشود در جواب شرط چنانکه معلوم شود ان شاء الله ﴿ و از جمله ظروف مبنیه کلمه اذمت از برای زمان ماضی هر دو جمله فعلیه و اسمیه واقع شوند و سبب بنامه وی آنست که وضع او همچون وضع حروفست همچون مر و هل و نظائر آن ﴿ و منها ابن وائی للمکان استفهاماً و شرطاً و متی تا زمان فیهما ﴿ و ابان لازمان استفهاماً و کیف للمحال استفهاماً و منها مذموم معنی اول المدة فیلیهما المفرد المعرفة و معنی جمع المدة فیلیهما المنصوب بالعدد و قد یقع المصدر او الفعل او ان یتقدر زمان مضاف و هو مبتدأ و خبره ما بعده خلافاً للزجاج ﴿ از جمله ظروف مبنیه این وائی است از برای مکان جهت استفهام یا شرط چنانکه کوی این زید وائی زیدای فی ای مکان هو و این مجلس اجلس و فی مجلس اجلس ای فی ای مکان مجلس اجلس ﴿ و فی ای مکان ظرف شرطست یا ظرف جز است ای فی ای کمال مجلس اجلس فیها او مکان مجلس فیها اجلس ﴿ و سبب بنا هر دو متضمیر

وجه خواهد پس شایدکه مفعول به باشد چنانکه کوبی که رجلا ضربت و کم رجلا ضربت * و شایدکه مصدر باشد چنانکه کوبی که ضربه ضربت و کم ضربه ضربت * و شایدکه ظرف باشد چون کم بوم صمت و کم بوم صمت * و هرکمی که پیش از حرف جر باشد یا اسمی مضاف باشد آن کم مجرور المحل باشد بآن حرف یا آن مضاف چنانکه کوبی بکم رجلا مررت و بکم رجلا ضربت و غلام کم رجلا ضربت و غلام درین مثال منصوب باشد که مفعول به است از آن ضربت و یا ضربت * و بواسطه حرف جر و مضاف صدارت کم باطل نشود زیرا که جار با مجرور و مضاف با مضاف الیه بمنزات کلمه واحده اند پس معنی استفهام پیش از حرف جر و مضاف تقدیر باید کرد کویا چنین گفته ابعشرین رجلا مررت ام ثلاثین و اعلام عشرین رجلا ضربت ام غلام ثلاثین و هرکمی که بچنین نه باشد یعنی بعد از آن چنان فعلی که مذکور شد نباشد و پیش از حرف جر و مضاف نباشد آن کم مرفوع باشد و حیثی که آن یعنی ظرف نباشد مرفوع علی الابتدا باشد خواه بعد از و فعلی باشد مشتغل از و بضمیر وی یا متعلق ضمیر وی چنانکه کوبی کم رجلا ضربت او ضربت غلامه و کم رجلا ضربت او ضربت غلامه و کم رجلا ضربت او ضربت غلامه و کم رجلا ضربت او ضربت غلامه چون کم درهما مالک در جمیع این مواضع کم در محل رفعت که مبتداست و ما بعد او خبر او بمذهب سیویه * و در مذهب دیگران در مثل کم درهما مالک کم در محل رفع که خبر مبتداست و مالک مرفوع است که مبتداست بران قیاس که درمن ابوک دانسته شد * و مذکور درین کتاب مذهب سیویه است و اگر کم یعنی ظرف باشد مرفوع شود بآنکه خبر مبتدایست و ما بعد وی مبتدا بود چنانکه کوبی کم بوماسفرک و کم بوماصیانت * کذالك أسماء الاستفهام و الشرط و فی مثل تمیز * کم عمه لک یا جریر و خاله * ثلاثة اوجه * همچون کم است در: جوه اهراب اسماء استفهام بضمیر اسماء یا متعلق ضمیر آن اسماء منصوب باشد بآنکه مفعول آن فعل اند چنانکه کوبی من ضربت ای ای شخص ضربت و من تضرب اضرب ای ای شخص تضرب اضرب پس اگر آنکه من مفعول شرط باشد که اقربست مفعول جزاء محذوف باشد ای ای شخص تضرب اضربه و اگر او را معمول جزاء کردانی مفعول شرط محذوف باشد ای ای شخص تضربه اضرب و اگر پیش ازین اسماء حرف جری یا مضافی باشد آن اسماء مجرور المحل باشد چنانکه کوبی بمن مررت او غلام من ضربت و غلام درین موضع مفعول ضربت باشد چنانکه بمن تمر امر و غلام من تضرب اضرب * و اگر هیچ کدام ازین دو قسم که مذکور شد نباشد آن اسماء مرفوع محل باشد چنانکه کوبی من عندک و من ابوک بمذهب سیویه * و در مثل بمیر این بیت یعنی لفظ عمه سه وجه جائزست * یکی نصب بر آنکه کم استفهامی باشد * دوم جر بر آنکه کم خبری باشد و بر هر دو تقدیر کم در محل رابع باشد که مبتداست و جمله حلیت علی عشاری خبر وی باشد * سیوم رفع بر آنکه بمیر کم محذوف باشد ای کم مرة او کم حلیت و دران محذوف نصب و جر جائز باشد بنا بر آنکه استفهامیست یا خبری و علی تقدیرین کم منصوب المحل باشد بمصدری یا ظرفی و عمه مرفوع باشد که مبتدایست و لک صفت وی است و جهة قد حلیت خبر این مبتداست و حیثی که تمیز کم نباشد چنانکه در حالت نصبی و جری بود و خاله و فداها تابع لفظ عمه اند در رفع و نصب و جر اول بعطف دوم بوصفیت * و این بیت فرزدق است همچو کرده است جر بر او بآنکه قبیله پدر و مادری خدمتکار فرزدق بوده اند * و در افظ علی اشاره است بآنکه فرزدق کراحت داشته است خدمتکاری ایشان را بواسطه خدمت ایشان * و قد محذوف فی مثل کم مالک و کم ضربت * . کاه

(باشد)

عشرة و چون حادی عشر و حایة عشرة تا ناسع عشرة و ناسعه عشر که درین مجموع هردو جزو مبنی اند بسبب آنکه گفته شد الاثنی عشر و اثنتی عشرة که جزو اول درین هردو معرب اند بواسطه مشابهت ایشان با مضاف از جهت حذف نون در ترکیب یا آنکه جزو ثانی مبنی * و اگر ثانی متضمن معنی حرف نیست جزو ثانی معرب باشد و جزو اول مبنی در افضح لغات چون بعلبک و معدی کرب و حضر موت و بخت نصر که اینها همه اعلام اند و اعراب بر آخر ایشان جاریست با منع صرف و جزو اول مبنی است * و درین قسم دو لغت دیگر هست یکی آنکه جزو اول را معرب دارند و اضافت کنند بجزو ثانی و ثانی را منصرف کردند چنانکه کوی هذه بعلبک و رأیت بعلبک و مررت بعلبک * و دوم آنکه جزو اول را اضافت کنند با ثانی و ثانی را لا ینصرف دارند چنانکه کوی هذه بعلبک و رأیت بعلبک و مررت بعلبک لیکن لغت اولی افضح است و اولی * الکنایات کم و کذا للعدد و کیت و ذیت للحدیث فکم الاستفهامیة میرزا منصوب مفرد و الخبریة مجرور مفرد و مجموع و تدخل من فیهما و أهم مصدر الکلام * از جمله مبنیات کنایاتست * و مراد بکنایات لفظیست که دلالت کند با بهام بر معنی که روشن است در عبارتی دیگر * و مقصود درین موضع کنایت مبنیه است نه کنایات معربه چون فلان و فلانه زیرا که بحث در مبنیاتست * و لفظ کم برین تفسیر که گفته شد از قبیل کنایات نیست زیرا که وی سؤالست از عددی مبهم یا اخبارست از عددی کثیر مبهم و در هیچ کدام معتبر نیست * آنکه آن عدد مبهم مفهومی باشد در عبارتی دیگر پس او را از بهر مناسبت کذا و ذیت و کیت آورده اند در ابهام * و کم استفهامی مبنی است بواسطه تضمن معنی همزه استفهام و کم خبری بواسطه موافقت او در لفظ با کم استفهامی و کذا بواسطه آنکه در اصل از اسماء اشارتست و کیت و ذیت از جهت آنکه کنایت اند از اجل که مبنی الاصل است و میر کم استفهامی منصوب باشد و مفرد زیرا که او را اجل کرده اند بر عدد متوسطه با فوق عشره و مادون مائة است و میر در آن منصوب و مفرد باشد چنانکه دانسته شد و میر کم خبری مجرور باشد با مضافت کاه مفرد همچنانکه در عدد کثیر چون مائة رجل و کاه جمع همچنانکه در عدد قلیل ثلاثه رجال * و داخل میشود کلمه من در میر هردو و حینت آن میر مجرور باشد بمن زیرا که حرف جر را و اگر چه زائده باشد العا باشد * و گفته های و خبری هردو را مصدر کلام است اما استفهامی را از جهت آنکه دلالت میکند بر نوعی از انواع کلام که آن استفهامست * پس تقدیم در مصدر کلام واجب شود تا بن اول الامر نوع کلام معلوم گردد و مخاطب را دغدغه نشود * و اما خبری را یا از جهت مشابهت وی با کم استفهامی و یا از جهت آنکه او دلالت میکند بر انشاء تکثیر و او را خبری از برای آن گفته اند که ما بهدوی خبرت * و اگر چه او را از برای انشاء رجل بنزدیک متکلم بطریق خبر است اما استکثار او مرر را بطریق انشاءست و این نیز نوعیست از انواع کلام * و کلاهما یقع مرفوعا و منصوبا و مجرورا فکل ما بهدوی فعل غیر مشتغل عنه بضمیر کان منصوبا معمولا علی حسبیه و کل ما قبله حرف جر أو مضاف فمجرور و الا فرغ من مبتدا ان لم یکن ظرفا و خبر ان کان ظرفا * هر یکی از کم استفهامی و خبری کاه مرفوع المحل باشند و کاه منصوب و کاه مجرور * پس هر کم خبری یا استفهامی که باشد بعد از فعلی که آن فعل مشتغل نباشد از عمل کردن درو بضمیر و یا بتعلق ضمیر او یعنی آن فعل ضمیر او را یا بتعلق ضمیر او منصوب نکر دانیده است بر آن قیاس که در ما ضمیر عامله علی شریطة التفسیر معلوم شد آن که در محل نصب باشد و معمول او فعل باشد بر آن وجهی که آن فعل معمول بر آن

و معنی ایشان معنی فعلست آنرا اسماء افعال خوانند و آن انه ظر و دو قسم اند یکی مهم آنده بمعنی امر حاضر باشد چون روید زیدا ای امهله و بله زیدا ای دعه * و قسمی دیگر آنکه بمعنی فعل ماضی باشد چون هیهات و شان بمعنی بعد و افتراق * و این هر دو قسم مبنی اند بواسطه مشارکت در معنی بامینی الاصل که آن فعل ماضی و امر حاضرست * و از جمله اسماء افعال صیغه فعال است که بمعنی امر حاضر باشد و این صیغه از ثلاثی مجرد قیاسیست چون نزال بمعنی انزال و تراك بمعنی ترك و ضراب بمعنی اضرب و مناع بمعنی امنع * و در بناء این فعال هیچ بحثی نیست * و همچنین مبنی است با اتفاق فعال که معدولست از مصدر معرفه چون فجار که معدولست از الفجره و جاد که معدولست از الحمدة * و فعال که معدولست از صفت مؤنث چون یافساق که معدولست از فاسقه و یا خبات که معدولست از خبیثه و یا نکاح که معدولست از لکعاه این هر دو مبنی اند بواسطه مشابهت بافعال که بمعنی امرست و از اسماء افعال است در وزن و عدل لیکن در فعال که علم اعیان مؤنثه است چون قطام و حذام و غلاب و حضار و نظائر آن اختلاف واقعست در لغت عرب نزد اهل حجاز این نیز مبنی است همچون أخوات ثلاث خود و بنزدیک اکثر بنی تمیم مجموع این قسم معرب است الا آن چیزی که در آخر او باشد که پیش اکثر این که آخر او راست مبنی است بر کسر * و این جمهور بنی تمیم که معرب داشته اند فعال را که علم اعیان مؤنثه است او را اینصورت گردانیده اند بواسطه علمیت و تأنیت چون جاءنی حذام و رأیت حذام و مررت بحذام و درین منع صرف احتیاج تقدیر عدل نیست چنانکه تشبیه رفت در ما تقدم * و این جمهور حضار را مبنی گردانیده اند بر کسر زیرا که را حرفی مکررست و احتیاج است باماله از برای تخفیف و چون مبنی باشد بر کسر در حضار حضار توان گفت و اگر معرب باشد کسر درو زود و اماله متصور نگردد * و بعضی اندک از بنی تمیم فرقی نکرده اند میان حذام و حضار و هم در معرب گردانیده * و قول ابن بعض بقیاس اقرب است * و آن کسانی که در مثل قطام عدل تقدیر کرده اند از منع صرف در لغت بنی تمیم با آنکه احتیاج نیست بان تقدیر تمسک ایشان در آن آنست که چون سه فعال عدل هست چنانکه معلوم شد * پس مناسب آن باشد که در اینجا نیز عدل تقدیر کنند و اگر چه احتیاج نیست بوی از برای منع صرف و از آنجا گفته شد * معلوم گردد که باب قطام در اکثر نسخ کافیه در باب منع صرف از بهر چه مذکور شد و در بعض نسخ از بهر چه محذوف گشت * و الاصوات کل لفظ حکمی به صوت او صوت به لبها تم فالاول کفای و الثاني کنخ * از جمله مبنیات لازمة البناء اسماء اصوات و آن عبارتست از هر لفظی که حکایت کرده شود بوی صوتی از اصوات همچنانکه غاق که حکایت صوت غرابست یا لفظی که بوی آواز کنند بان بهائم را چنانکه کوبند نخ در وقت خوابانیدن شتر * و اسماء افعال و اسماء اصوات بسیارند و محتاجند بضبط تفصیل آن و آنچه درین کتاب مذکورست بجملیست مختصر از آن تفصیل بوجه کلی * المركبات کل اسم من کلتین لیس بینهما نسبة فان تضمن الثاني حرفا ینیا کخمسة عشر و حادی عشر و أخوانها الاثنی عشر و الا اهرب الثاني کعبلیک و بنی الاول فی الافصح * از جمله مبنیات مرکبات اند * و مراد بمرکبات درین مقام هر اسمیست که مرکب شده باشد از دو کلمه که میان آن دو کلمه نسبتی نباشد * و حینئذ اگر جزو ثانی ازین اسم مرکب ز کلتین متضمن معنی حرف باشد هر دو جزو مبنی شوند اما جزو اول بواسطه آنکه بنزلت جزو کلمه است چون زه زید * و اما جزو ثانی بواسطه تضمن معنی حرف چون احد عشر و خمسة عشر تا تسعة عشر و همچنین احدی عشر تا تسعة

ماند و اگر راجع شود با آن مستحق موصول بی عائد مانند پس در مثل زید ضربت غلامه اخبار از غلام
 نشاید زیرا که ضمیری که بجای او واقع شود اگر عائد شود باموصول زید بی ضمیر ماند و اگر راجع
 شود بازید موصول بی عائد گردد و هر دو باطلست * و ما الاسمية موصولة واستفهامية و شرطية
 و موصوفة و تامة بمعنى شیء و صفة * و من كذلك الا في التامة و الصفة و ای و آية کن * کلمة ما حرف باشد
 چون ما، کافه در انما زید قائم و ما، نافية در ما ضربت زیدا و ما زید قائما * و اسم باشد و حیثند موصوله باشد نحو
 عرفت ما شترینه و استفهامیه باشد چون ما عندک و ما فعلت و شرطیه باشد چون ما تصنع اصنع و قوله
 سبحانه و ما یفتح الله للناس من رحمة فلا ممسک لها و موصوفه باشد یا مفرد چنانکه کوی مررت بما
 معجب ای بشیء معجب یا جملة چون قول شاعر * ربما تکره النفوس من الامر * و تامة باشد یعنی شیء چون
 قوله تعالی فنهامی ای فتم شیء هی و صفت باشد چون لامر ما یسود من یسود ای لامر من الامور * و کلمة
 من همچون کلمة ما است در جمیع اقسام الادر تامة و صفت که کلمة من برین دو وجه نیامده است
 * و موصوله چون عرفت من ضربته * و استفهامیه چون من عندک * و شرطیه چون من تضربه اضربه
 و موصوفه چون رب من انصحت غاظ صدره ای رب شخص موصوف بما ذکر * کلمة ای و آیه همچون
 من است در جمیع و صفت نیز آمده است زیاده بر اقسام من موصوله چون لتزعن من کل شیعة ایهم اشد
 علی الرجن عتیا و استفهامیه چون ایهم عندک و شرطیه چون ایهم ضربت ضربت و موصوفه چون
 ایها الرجل و یا ایها النفس و صفت چون مررت بر رجل ای رجل و بأمرأة آیه امرأه * و هی معربة
 و حدها الا اذا حذف صدر صلتها و فی ماذا صنعت و جهان احدهما ما الذی و جوابه رفع و الاخرای
 شیء و جوابه نصب * کلمة ای بامؤنث خود معربست نهادر همه اقسام مذکوره وقتی که موصوله باشد
 و صدر صله و ی محذوف باشد چنانکه در قوله تعالی لتزعن من کل شیعة ایهم اشد عن من کل شیعة
 ایهم هو اگر هو مذکور بودی ایهم منصوب بودی علی المفعولية و چون محذوف شد ای مبنی کشت
 برضم * و سبب اعراب آنکه موصولات مجموع مبنی اند بواسطه مشابهت با حرف در احتیاج بغیر
 آنست که ای مستلزم اضافت است و ازین جهتست که هاء تنبیه در یا ایها الرجل زیاده کرده اند تا عوض
 ز مضاف الیه باشد و اضافت از خواص اسم است پس اسمیت ای باضافت متقوی گردد و اصل در اسماء
 اعرابست پس ازین جهت رجوع کرد باصل خود لیکن چون صدر صله محذوف شود احتیاج
 متضاعف گردد پس اضافت مقاومت با مشابهت با حرف نتواند کرد و ازین جهت مبنی شود برضم
 همچنینکه در صورت ندا * و در ماذا صنعت دو وجه است * وجه اول آنکه ما استفهامی باشد و ذاب معنی
 الذی باشد ای ما الذی صنعته مابتدا باشد و مابعدوی خبر او یا عکس و حیثند جواب او بر رفع باشد
 چنانکه کوی خیرای الذی صنعته خیر تا جواب مطابق سؤال باشد در آنکه هر دو جمله اسمی اند * وجه
 دوم آنست که ما استفهامی باشد در محل نصب بفعلی که در مابعد او مذکور است و لفظا زائد باشد ای
 ای شیء صنعت و حیثند جواب او بنصب باشد نامطابق سؤال باشد در آنکه هر دو جمله فعلی اند چنانکه
 کوی خیرا ای صنعت خیرا * اسماء الافعال ما کان بمعنی الامر او الماضي مثل روید زید ای امهله
 و هیئات ذاک ای بعد و فعال بمعنی الامر من الثلاثی قیاس کنزال بمعنی انزل و فعال مصدر معرفة
 کفجار و صفة مثل یا فساق مبنی لمشابهته له عدلا و زنة و علی الاعیان مؤنثا کقطام و غلاب مبنی فی اهل
 الجز و معرب فی بنی تمیم الا ما آخره را نحو حضار * الفاعلی بخند که صیغه ایشان نه صیغه فعلست

والفلام عبارست از آن میهمی که فی الواقع زیدست و ضارب متکلمست پس این صفتی باشد جاری علی غیر من هی که فاعل او را ابراز باید کرد چنانکه معلوم شد * پس اگر بالذی خبر دهی کوی الذی ضربته زید چنانکه گذشت و اگر بالف و لام خبر دهی کوی الضارب به انا زید چنانکه معلوم شد * فان تعذر امر منها تعذر الاخبار و من عمه امتنع فی ضمیر الشان و الموصوف و الصفة و المصدر العامل و الحال و الضمیر المستحق لغیرها و الاسم المشتمل علیه * چون متعذر شود امری از بن امور ثلاثه که شرط اخبارند بالذی متعذر شود آن اخبار * و از بن جاست که اخبار بالذی ممنوع است از ضمیر شان بنا بر آنکه ضمیر شان واجبست که در صدر جمله باشد که مفسر اوست تا مخاطب او لا امری مبهم فهم کند و مشتاق شود بدانستن آن و توجه بان تا چون تفسیر او مذکور گردد در ذهن مخاطب مقرر و ممکن شود پس تأخیر ضمیر شان از موضع خود و گردانیدن او خبر از موصول جائز نباشد پس در مثل هوزید منطلق چنین کوی الذی هوزید منطلق هوتا هو و تا هو اول که بجای ضمیر شانست راجع شود بموصول و هودوم که ضمیر شانست خبر گردد از موصول * و همچنین متعذرست خبر دادن از موصوف و حده زیرا ضمیری که بجای آن موصوف واقع شود باید که موصوف گردد بصفت آن موصوف لیکن ضمیر صلاحیت موصوفیت ندارد چنانکه معلوم شد پس در مثل جانی زید العالم نشاید که کوی الذی جانی هو العالم زید زیرا که این هو بجای زید واقع شده باید که موصوف گردد بعالم و این باطلست * و همچنین اگر آن ضمیر مستتر شود در فعل چنانکه واجبست درین مثال لازم آید که ضمیر مستتر موصوف شود بعالم * و همچنین از صفت و حدها خبر نتواند داد مثلا از عالم درین مثال اخبار بالذی متصور نشود زیرا که ضمیری که بجای العالم واقع شود صفت زید باشد و ضمیر صلاحیت و صفت ندارد چنانکه صلاحیت موصوفیت ندارد اما خبر از مجموع موصوف مع الصفت جائز باشد چنانکه درین مثال کوی الذی جانی زید العالم آن ضمیر که بجای موصوف مع الصفت نهاده مستتر شد در فعل راجع باموصول و مجموع موصوف باصفت خبر گشت از آن موصول * و همچنین ممنوع است اخبار بالذی از مصدری که او عمل کرده باشد زیرا که ضمیر که بجای آن مصدر واقع شود باید که آن عمل کند که مصدر کرده بود لیکن ضمیر را آن عمل نمی توان کرد پس در مثل اعجبتی ضرب زید عمرا نشاید اخبار کردن از ضرب و حده زیرا که ضمیری که بجای او واقع شود باید که فاعل را مرفوع گرداند و مفعول را منصوب و این معنی متصور نیست لیکن اخبار از مصدر بامعمول خود جائز باشد چنانکه کوی الذی اعجبتی ضرب زید عمرا آن ضمیر که بجای مصدر بامعمول خود واقع شود مستتر گشت در فعل و راجع باموصول و آن مصدر بامعمول خود خبر شد آن موصول را * و همچنین متعذرست خبر دادن از حال زیرا که حال واجبست که نکره باشد و ضمیر معرفه است پس نشاید که ضمیر بجای حال واقع شود * و همچنین متعذرست اخبار از ضمیری که مستحق غیر موصولست زیرا که ضمیری آن ضمیر واقع شود باید که مستحق آن ضمیر راجع گردد پس موصول را در صله ضمیری رابط نباشد و این باطلست و اگر آن ضمیر موضوع راجع اول را ضمیر اول راجع کردانی باموصول آن مستحق محروم گردد مثلا در زید ضربته نشاید خبر دادن از بن ضمیر مفعول که راجعست بازید بنا بر آنکه ضمیری بجای این ضمیر واقع شود اگر راجع شود باموصول زید محروم گردد از ضمیری که مستحق آنست که و اگر راجع گردد بازید موصول بی ماند ماند * و همچنین متعذرست اخبار از اسمی که مشتملست بر آن ضمیری که مستحق غیر موصولست زیرا که ضمیری که بجای آن اسم واقع شود اگر راجع شود باموصول آن مستحق محروم

و جری از برای مثنی مذکر * و اللتان و اللتین از برای مثنی مؤنث و الاولی و الذین از برای جمع مذکر و باقی از برای جمع مؤنث * و از جمله موصولات لفظه من و ما است من از برای اولی العلم و ما از برای اولی العلم و غیر آن * و این هر دو بحسب لفظ مفرد مذکر اند و بحسب معنی شامل اند جمیع اقسام را مفرد و مثنی و جمع و مذکر و مؤنث * و کلمه ای و آیه است ای از برای مذکر و آیه از برای مؤنث * و همچنین کلمه ذوموصولت در لغت قبیله طی چنانکه شاعر ایشان گوید * فان الماء ماء ابی و جدی * و بئری ذو حفرت و ذو طوبیت * ای بئری التي حفرتها و التي طوبيتها * و این ذو غیر آنست که از اسماء سته است بمعنی صاحب است * و همچنین کلمه ذاموصولت لیکن بعد از ما استفهامیه در جای دیگر و این غیر آن ذاست که از اسماء اشارتست * و زجمله موصولات الف و لامست و این تخفف الذی و اخوات اوست مثلا الذی را تخفیف کرده اند بحذف یا و گفته اند الذی و بعد از آن تخفیف کرده اند بحذف حرکت ذال و بعد از آن تخفیف کرده اند بحذف ذال و اقتصار کرده اند بر الف و لام و برین قیاس است حال اخوات الذی پس الف لام بمعنی الذی و التي باشد تا آخر * و این الف لام غیر الف لام تعریفست زیرا که این الف لام اسم موصولست و آن الف لام حرفیست از برای تعریف * و العائد المفعول یحوز حذفه * ضمیری که عائد باشد بموصول چون مفعول باشد حذف او در کلام جائزست و بسیارست زیرا که مفعول فضله است و موصول باصله طولی دارد پس تخفیف بحذف مطلوب باشد * و تأندا کر مرفوع باشد و فاعل باشد حذفش جائز نباشد * و اگر مبتدا باشد حذفش جائز باشد اما بسیار نیست در کلام * همچنین اگر مجرور باشد حذفش اندکست زیرا که مؤدی بحذف جارست پس کثرت محذوف لازم آمد * و اذا خبرت بالذی صدرتها و جعلت موضع الخبر عنه ضمیرا لها و آخرته خبرا فاذا خبرت عن زید من ضربت زیدا قلت الذی ضربته زید و كذلك الالف و اللام فی الجملة الفعلية خاصة لیصح بناء اسم الفاعل او المفعول * هرگاه که باستعانت الذی یا اخوات او خبر دهی بتعین از اسم مبهمی که واقع شده است طرف نسبت خبریه معلومه مر مخاطب را خواه نسبت اسنادی باشد و خواه غیر آن آنجا سه چیز رعایت باید کرد * اول آنکه موصول را در صدر کلام آوری * دوم آنکه در موضع آن اسم مبهم که مقصود تعیین است بنزد مخاطب ضمیری بنهی که راجع باشد بآن موصول * سوم آنکه آن اسم را که خصوصیتش مخاطب را معلوم نبود مؤخر کردانی و خبر سازی از آن موصول باصله خود مثلا در زید منطلق * اگر مخاطب را معلوم باشد که شخصی منطلق است و نداند که آن شخص کیست علی التبعین چنین باید گفت الذی هو منطلق زید * و اگر مخاطب را معلوم باشد که زید را حالتیست و نمی داند که آن انطلاقت یا قیام چنین باید گفت الذی زید هو منطلق و در مثل ضربت زیدا چون مخاطب را معلوم باشد که تو شخصی را زده و آن شخص را علی التبعین نمی داند چنین باید گفت الذی ضربته زید * و در مثل ضربت زید عمرا اگر خصوصیت زید را نداند چنین باید گفت الذی ضرب عمرا زید * آن ضمیر که بجای زید نهاده شد است مستر کشت در فعل و اگر عمر را بخصوصه نداند چنین باید گفت الذی ضربته زید عمر و آن ضمیر که بجای عمر واقع شده متصل کشت بفعل و مقدم شد بر فاعل * و حکم الف لام در اخبار حکم الذی است لیکن باخبار با الف لام در جمله فعلی متصور شود تا زانجا اسم فاعلی یا اسم مفعولی که صله الف لام شود توان ساخت و در جمله اسمی این معنی متصور نیست پس اگر زانکه خبر دهی از زیدا در ضربت زیدا باستعانت الف لام چنین باید گفت الضاربه انا زید زیرا که چون اسم فاعل از فعل ساختی و صله الف لام کرداندی

فرقی نکرده اند و اگر چه در تنبیه فرقی کرده اند بر عکس حال ضمائر * یکی از آن اسماء ذات است از برای مفرد مذکر از هر جنسی که باشد * دوم از برای تنبیه مذکر ذان در حالت رفعی و ذین در حالت نصی و جری * سیوم از برای واحد مؤنث که آن ناست و مراد فاتوی * چهارم از برای تنبیه مؤنث و آن ناست در حالت رفعی و تین است در حالت نصی و جری * پنجم از برای جمع خواه مذکر و خواه مؤنث و آن اوله است ممدود و مقصور و لاحق میشود با اول اسماء اشارت ها تنبیه تا مخاطب غافل نشود از اشارتی که با اسم اشارت مقارنت و بواسطه آن اشارت مشار الیه متعین میگردد * و متصل میشود با آخر اسماء اشارت حرف خطاب * و آن پنج صیغه است بر طریقه ضمائر متصل مخاطب که در میان تنبیه مؤنث و مذکر فرقی نیست و چون پنج اسم اشارت را ضرب کنند در بن حروف خطاب پنجگانه یعنی هر یکی را از اسماء اشارت با حروف خطاب پنجگانه مقترن گردانند مجموع بیست و پنج شود مثلا در ذاک کوبی ذاک ذاکا ذاکم ذاک ذاکن این پنج است و برین قیاس است حال دیگر اشارت چنانکه کوبی ذاک ذاکم ذاکن ذاکن ذاکن * و بالجملة در اسم اشارت ملاحظه حال مشار الیه باید کرد در افراد و تنبیه و تذکیر و تأنیت و در حرف خطاب ملاحظه حال مخاطب باید کرد در بن حالات که گفته شد * و يقال ذاللقرب و ذاللبعید و ذاک للمتوسط و تلک و ذانک و تانک مشدد تین و اولالک مثل ذلک * و امامه و هنا و هناك فلهمکان خاصه * در میان نحویان گفته میشود که اسم اشارت چون معری باشد از کاف خطاب و از لام و آنچه قائم مقام لام است آن اشارت بقریب باشد چنانکه ذاک و اگر با کاف خطاب باشد بی لام و بی قائم مقام لام آن اشارت بمتوسط باشد میان بعید و قریب چون ذاک و اگر با لام باشد آن اشارت به بعید باشد چنانکه ذلک و ذلکمها و تلک و تلکمها و اولالک * و همچنین اگر باشد بدین نام است اشارت به بعید بود چنانکه کوبی ذانک و تانک * و کلمه تمه و آنچه مذکور بعد از او از برای اشارتند بمکان خاصه بخلاف اسماء اشارت سابقه که ایشان نام در همه اشیا که مشار الیه باشد * و چون اسماء اشارت در تعیین مراد محتاج اند بغیر که آن اشارتست مشابه شدند با حروف در احتیاج بغیر پس مبنی گشتند * و نحو یازاد برین ذان و ذین و تان و تین خلافت که معرب اند یا مبنی و صحیح آنست که مبنی اند لیکن از برای مرفوع صیغتی نهاده اند و از برای منصوب و مجرور صیغتی دیگر بر قیاس ضمائر و این موجب اعراب نیست * الموصول مالاتیم جزأ الابصلة و عائد و صلته جله خبریه و العائد ضمیر له و صله الالف و لام اسم فاعل او مفعول و هو الذی و التی و اللذان و اللتان بالالف و الباء و الاولی و الذین و اللاتی و اللاتی و اللاتی و الاوائی و ماومن و آی و آیه و ذوالطایفه * و ذابعدما للاستفهام و الالف و اللام * از جله منبئات که از قبیل مبهماتست اسماء موصوله است و اسم موصول آن اسمیست که نکرده جزء تمام از کلام خواه ممدود و خواه فضله الابصله و عائدی * و صله موصولات جله باشد خبریه نه انشائی * و عائد موصول ضمیری باشد راجع باو * و الف لام بمنزست از سایر موصولات با آنکه صله وی در صورت اسم فاعلست یا اسم مفعول بنا بر آنکه مشابهت دارد بالف لام تعریف که مخصوصست با اسماء پس از آن جهت جله خبریه که صله موصول میشود صورت اسم فاعل یا اسم مفعول ساخته اند تا او را بالام تعریف رعایت کرده باشند و بحسب معنی آن اسم فاعل و اسم مفعول بمعنی جله فعلی خبریه باشند مثلا الضارب و المضروب بمعنی الذی ضرب و الذی ضرب است * و موصولات این کلماتست که مذکور شده است الذی از برای مفرد مذکر و التی از برای مفرد مؤنث و اللذان در حالت رفعی و اللذین در حالت نصی

(و جری)

بنابر آنکه اعتماد بر اوست در جدا کردن خبر از صفت و شرط توسط این صیغه آنست که خبر معرفه باشد تا او را احتمال و صفت مبتدای معرفه باشد و احتیاج اقتدیمدا کردن خبر از صفت * یا فاعل تفضیلی باشد مستعمل بن زیرا که این فعل تفضیل مشابتهت دارد با معرفه در آنکه مفضل علیه معلوم همچنانکه در افعال تفضیل معرفه بالا مفضل علیه مفهوم و معهودست در مثل زید هو الافضل پس بواسطه این مشابتهت افعال من گذار احکم معرفه دادند و آن صیغه را آوردند و اگر چه این خبر که افعال من گذاشت احتمال و صفت مبتدای معرفه ندارد چنانکه کوبی کان زید هو افضل منك * و بزیدک خلیل این صیغه حرفست نه ضمیر و ازین جهتست که او را هیچ محلی از اعراب نیست * و در لغت بعضی از عرب این صیغه را ضمیر میدارند و ما بعد او را خبر میگردانند چنانکه در قرآءه شاذه آمده و ما ظلناهم ولكن كانوا هم الظالمون پس هم با ما بعد خود جمله * باشد اسمی در محل نصب بنابر آنکه خبر کان است * و بتقدم قبل الجملة ضمیر غائب یسی ضمیر الشان یفسر بالجمله بعده و یکون منفصلا و متصلا مستترا و بارزا علی حسب العوامل نحو هوزید قائم و کان زید قائم و آنه زید قائم و حذفه منصوبا ضعیف الامع آن اذا خفت فانه لازم * پیش از جمله * اسمی یا فعلی ضمیری مفرد غائب متقدم میشود و آن ضمیر را ضمیر شان و قصه خوانند * زیرا که مفرد مذکرست بمعنی امر و شان است چنانکه کوبی هو زید قائم و قل هو الله احد ای الامر و الشان زید قائم و الله احد * و اگر مفرد مؤنث است بمعنی قصه است چنانکه کوبی هی هند ملیحه و آن غائب مفسر شود بان جمله * که بعد از اوست * و آن ضمیر شاید که منفصل باشد چنانکه گفته شد * و شاید که متصل بارز باشد چنانکه کوبی انه زید قائم و فانها لانعمی الابصار * و شاید که متصل مستتر باشد چنانکه کوبی کان زید قائم * و در کان ضمیر شانتست که اسم اوست و این جمله خبر کان است و مفسر آن ضمیرست * و این انفصال و اتصال و بروز و استتار بحسب عوامل است یعنی اگر عامل اقتضای انفصال کند چنانکه عامل در آن ابتدا باشد آن ضمیر منفصل بود * و اگر عامل ان و اخوات وی باشد آن ضمیر متصل بارز باشد * و اگر عامل کان و اخوات وی باشد آن ضمیر متصل مستتر گردد * و حذف ضمیر شان در حالی که منصوب باشد ضعیفست الا بان مخففه از مثله که آنجا تقدیر ضمیر شان کردن لازمست * بنابر آنکه مشابتهت آن با فعل بیش مشابتهت این است * و آن مخففه در بعض مواضع عمل کرده است و عمل این مخفف هیچ ظاهر نیست پس ازین جهت گفته اند که اسم آن مخففه دائما ضمیر شان محذوفست * و ازین لازم نیاید که اقوی عمل نکنند و اضعف عمل کنند * و بدانکه این ضمیر در استعمال وقتی مؤنث باشد که در آن جمله که بعد اوست مؤنثی باشد عمده چون هی هند ملیحه * و فانها لانعمی الابصار * و هر گاه که در آن جمله مؤنث نه باشد یا مؤنثی باشد که عمده نباشد در کلام بلکه فضله باشد آن ضمیر در استعمال مؤنث نیامده است و اگر چه قیاس جواز تأیید است پس مثل هی زید قائم و هی ضربت هند را در کلام عرب نیافته اند * اسماء الاشارة ما وضع لشار الیه و هی خسة ذا اللذکر و لثاه دان و ذین و للؤنث تا و تی و ته و ذی و ذه و تهی و ذهی و لثاه تان و تین و لجمعهما اولاه مدا و قصر او یلحقها حرف التنبیه و یصل بها حرف الخطاب و هی خسة فی خسة فتکون خسة و عشرین و هی ذالک الی ذالک و ذانک الی ذانکن و کذلک البواقی * اسماء اشارت در اصطلاح نحویان اسمی چند اند که موضوع شده اند ز برای آن چیزی که بوی اشارت کرده * و آن اسماء پنج اند و قیاس آن بود که شش بودندی سه برای مذکر واحد و تثنیه و جهم و سه از برای مؤنث برین قیاس لیکن در جمع مان مذکر و مؤنث

این ضمیر فاعلست و متصل شده است بفعلی که حاملست دروی* و در بعض لغات عساک عسا کما تا آخر آمده است* اخفش گوید که این کاف ضمیر منصوبست و افع در موقع مرفوع* و سیبویه گوید که عسی اینجا محمولست بر لعل در عمل بواسطه تقارب ایشان در معنی ایشان پس در اینجا نیز اخفش تصرف در ضمیر کرده است و سیبویه در فعل که عامل آن ضمیرست* و نون الوقایه مع الیاء لازمه فی الماضي و فی المضارع عربی عن نون الاعراب* و انت مع النون الاعرابیه فیه و مع لدن وان واخواتها مخیر و یختار فی لیت و من وعن وقد و قط و عکسهال و هرگاه یا که ضمیر متکلمست متصل شود بفعال ماضی نون وقایه واجب باشد در همه صیغههای ماضی تا کمره در فعل در نیاید و ازین جهت این را نون وقایه خوانده اند پس ضربنی باید گفت نه ضربنی* و برین قیاس است ضربانی و ضربونی تا آخر * و همچنین واجبست نون وقایه بیا در فعل مضارع وقتی که عاری باشد از نون اعراب چنانکه کویی بضرینی و تضرینی و اضربینی و نضرینی و یضرربینی و تضرربینی* و اگر نون اعراب باشد با فعل مضارع تو بخیر باشی در آوردن نون وقایه و ترک آن پس جائز باشد که کویی یضرربانی و تضرربانی و تضرربانی و یضرربونی و یضرربونی و تضرربونی و تضرربونی و تضرربینی و تضرربینی اگر نون آوری قیاس باشد بر اخواتی که عاری اند از نون اعراب* و اگر ترک کنی بنا بر آن باشد که نون اعراب خارجست از فعل پس احتیاج نباشد که نون را از کمره نگاه داری نمی بینی که این نون بعد از الف تشبیه مکسور میباشد* و همچنین تو بخیری در لدن اگر خواهی که سکون آخر او را باقی داری نون آوری و نون لدن را دروی ادغام کنی و کویی لدنی و اگر خواهی نون وقایه ترک کنی و نون لدن را که اسمست نه فعل مکسور کردانی و کویی لدنی* و همچنین بخیری در آوردن نون دران و اخوات وی که آن است و کآن و لیکن و اگر نون آوری بنا بر مشابهت این حروف باشد با فعل و اگر ترک کنی بنا بر کراهت اجتماع نونات باشد* و در لیت نون آوردن مختار و اولی است زیرا که مشابهت هست و اجتماع نونات نیست* و همچنین مختار در من و عن و قد و قط آوردن نونست تا این حروف و اسماء أفعال باقالت حروف این کلمات باقی باشد بر سکون خود پس منی و عنی و قدنی و قطنی اولیست از منی تا آخر* و کلمه لعل عکس لیت و اخوات اوست یعنی مختار دروی ترک نونست پس لعلی اولیست از لعلنی بنا بر آنکه حروف این کلمه بسیارست و نون بالام قریب المخرجست پس ترکوی در اینجا بهتر باشد با وجود و مشابهت او با فعل* و توسط بین المبتدأ و الخبر قبل العوامل و بعدها صیغه مرفوع منفصل مطابق للمبتدأ یسمى فصلا لیفصل بین کونه خبرا و نعتا و شرطه ان یکون الخبر معرفة او افعال من کذا مثل کان زید هو افضل من عمرو و لا موضع له عند الخلیل و بعض العرب یجعله مبتدأ و ما بعده خبره* در میان مبتدا و خبر متوسط میشود صیغه ضمیر مرفوع منفصل موافق مبتدا در افراد و تشبیه و جمع و تذکیر و تأیید تا فصل کند میان آنکه ما بعدوی صفت ماقبل وی است یا خبرست از وی یعنی دلالت میکنند بر آنکه ما بعدوی خبرست نه صفت و این توسط قبل از دخول عوامل مبتدا و خبر میباشد چنانکه کویی زید هو العالم اگر کلمه هو نبودی احتمال بود که العالم خبر باشد از زید و احتمال بودی که صفت وی باشد و خبر بعد از آن مذکور شود بواسطه کلمه هو معین شده که العالم خبرست نه صفت و بعد از دخول عوامل میباشد چنانکه کویی کان زید هو القائم* و این صورت ضمیر مرفوع منفصل را فصل میخوانند پیش بصریان از جهت آنکه او جدا میکند خبر را از احتمال صفت* و محمد میخوانند پیش کوفیان

واعطيتك اياه وضربك وضربی اياك والافهو منفصل مثل اعطيه اياك اوايه * چون دو ضمير
 بايكديگر جمع شوند و اولين متصل باشد بعامل اكر بيكي از ايشان مرفوعست ناچار مقدم باشد و ضمير
 ثاني متصل بايد بود البته بنا بر آنكه ضمير مرفوع را شدت اتصالت با عامل پس كويا هيچ فاصله
 ميان عامل و ضمير ثاني نيست پس اتصال ثاني واجب بود خواه آن ضمير مرفوع اعرف باشد از آن
 ضمير ديگر چنانكه كوبي ضربك و خواه اعرف نباشد چنانكه كوبي زيد ضربك * و نشايد كه كوبي
 ضربت اياك و زيد ضرب اياك * و اگر هيچ کدام ازين ضمير مرفوع نباشد پس حال خالي نيست
 از آنكه بكي ازين دو ضمير اعرفست از آن ديگر يا اعرف نيست اكر اعرف باشد و آن اعرف را مقدم
 داشته نودر ضمير ثاني مخير باشي * اكر خواهي متصل آوري چنانكه در اعطيتكه كاف كه ضمير
 مخاطب است اعرفست از ضمير غائب و او را مقدم داشته * و اكر خواهي منفصل آوري چنانكه
 در اعطيتك اياه بنا بر آنكه آنچه مقدمست اعرفست پس كويا او فصل نميكنند ميان عامل و ضمير
 ثاني و از آن جهت كه ضمير اول مرفوع نيست و شدت اتصال چنانكه در مرفوعست ندارد پس
 كويا فصل کرده است ميان عامل و ضمير ثاني پس ضمير ثاني منفصل بايد بود * و همچنينست حال در
 ضربك زيرا كه ضمير مجرور متكلم كه مقدمست اعرفست از ضمير مخاطب پس جائزست كه ضمير
 مخاطب متصل باشد چنانكه كوبي اعجبني ضربك و جائزست كه منفصل باشد چنانكه كوبي ضربی
 اياك بنا بر آن دو جهت كه گفته شد در اعطيتكه و اعطيتك اياه * و اگر هيچ کدام از ضميرين اعرف
 نباشد فصل ثاني واجب چنانكه در اعطيه اياه * يا اعرف باشد و آن اعرف مقدم نباشد ضمير ثاني منفصل
 بايد بود چنانكه در اعطيه اياك بنا بر آنكه چون دو ضمير متساوي اند ضمير اول فصل ميكند ميان
 عامل و ضمير ثاني * و همچنين وقتي كه اعرف مقدم نباشد غير اعرف فاصله باشد بطريق اولي پس فصل
 ضمير ثاني واجب باشد * و المختار في باب خبر كان الانفصال والاكثر اولانت الی آخرها و عسيت الی
 آخرها و جادلولاك و عساك الی آخرهما * مختار در خبر باب كان آنست كه ضمير منفصل باشد چنانكه
 كوبي كان زيد قائما و كنت اياه زيرا كه خبر كان در اصل خبر مبتداست و خبر مبتدا ضمير منفصل بايد
 بود زيرا كه عامل وی معنويست و اتصال نیز جائزست چنانكه كوبي و كنه بنا بر آنكه خبر كان
 شبهست بمفعول و ضمير مفعول در مثل ضربته واجب الاتصال است پس بايد كه در شبهه مفعول اكر اتصال
 واجب نباشد لا اقل جائز باشد ليكن رعاية اصل وی كه خبر مبتداست مختار و اولي باشد از رعايت
 مشابهت او با مفعول و اكثر در استعمال آنست كه بعد از لولا ضمير مرفوع منفصل باشد چنانكه كوبي
 لولانت لكان كذا زيرا كه آن ضمير مبتدا ييست كه خبر او واجب الحذفست چنانكه دانسته شد
 * و در بعض لغات لولاك لكان كذا آمده است * اخفش كويد كه كاف بعد از لولا ضمير مجرور ييست كه بجای
 ضمير مرفوع واقع شده است و همچنان مبتداست كه ضمير مرفوع بود بنا بر آنكه بعضی از ضمائر
 بجای بعضی واقع ميشود چنانكه كوبي ما انا كائنت انت درين مقام ضمير ييست مرفوع واقع بجای
 مجرور پس جائز كه باشد كاف در لولاك ضميری باشد مجرور واقع بجای مرفوع * و سيويه كويد كه
 لولاك درين حرف جرست و كاف ضمير مجرورست و واقع در موقع خود پس اخفش تصرف کرده است
 در ما بعد لولا و سيويه تصرف کرده است در نفس لولا * و همچنين اكثر در استعمال آنست كه
 متصل بعسی و اخوات وی ضمير مرفوع باشد و چنين گفته شود كه عسيت عسيتا ما آخر آن زيرا كه

در ضارب هو مستترست که فاعل اوست و در ازیدان ضاربان هما مستترست که فاعل اوست و در
 ازیدون ضاربون هم مستترست که فاعل اوست و این الف و واو حرف امر اند نه ضمیر فاعل و برین
 قیاس است حال ضاربة و ضاربتان و ضاربات * ضمیر مرفوع کفیم زیرا که ضمیر منصوب و مجرور
 مستتر نشوند * و مرفوع متصل کفیم زیرا که مرفوع منفصل کلمه ایست که امتزاجی متصور نباشد
 لیکن ضمیر مرفوع متصل که بمنزله جزو کلمه است جائزست در وی استنار که غالب انصالت
 * و لایسوغ المنفصل الاعتذر المتصل و ذلك بالتقدم علی عامله أو بالفصل لغرض أو بالحذف أو بكون العامل
 معنویا او حرفا و الضمیر مرفوع أو بكونه مسندا الیه صفة جرت علی غیر من هی له مثل ایاک ضربت
 و ما ضربک الانا و ایاک و الشر و أنازید و ما أنت قائما و هندزید ضاربه هی * و جائز نیست آوردن
 ضمیر منفصل الانجا که متصل متعذر باشد بنا بر آنکه متصل اخف است و مادام که مقصود بأخف
 حاصل شود مناسب نیست عدول باثقی و این تعذر متصل با تقدیم ضمیر باشد بر عامل خود چنانکه کوبی
 ایاک ضربت ا کر ضمیر مؤخر بودی ضربتک بایستی گفت نه ضربت ایاک * و یا بانفصال میان ضمیر و عامل
 وی چنانکه ما ضرب الانا اوانت و الا هو چون کلمه الافصل کرد میان ضمیر و عامل وی اتصال ممکن
 نبود پس ازین جهت منفصل باشد فاعل از فعل و این فصل بکلمه ال برای فاعله حصرست * و همچنین
 کلمه انما در مثل انما ضرب انا اوانت او هو سبب فصل ضمیر میشود زیرا که در قوه ما و الا است
 ای ما ضرب الانا * و اگر فصل واقع شود میان ضمیر و عامل بجز برین که در فصل با و غرضی نباشد جائز
 نبود پس نشاید که کوبی ضرب فی الدار انا اوانت او هو بلکه باید گفت ضربت فی الدار * و یا بحذف
 چنانکه کوبی ایاک و الشر اصلش اتقک بود بدل کردند باقی نفسک نادو ضمیر متصل که یکی فاعل باشد و یکی
 مفعول و هر دو را جمع یک شیء جمع نشوند و چون اتق انداخته شد ضمیر خود کرد و چون عامل
 محذوف بود منفصل شد زیرا که اتصال ضمیر با عامل وی باشد * و یا تعذر بسبب آن باشد که عامل ضمیر
 معنوی باشد چنانکه کوبی ضمیر مبتدا واقع شود یا خبر چون انازید و زیدانا زیرا که اتصال ملفوظ
 بامر معنوی معقول نیست * و یا بسبب آنکه عامل در ضمیر حرف باشد و ضمیر مرفوع باشد چنانکه کوبی
 ما انت قائما در اینجا انفصال ضمیر واجبست که اگر متصل شود لازم آید که در بعض مواضع مستتر گردد
 اما کر ضمیر منصوب یا مجرور باشد بحرف متصل تواند بود همچون انه و له زیرا که آن محذوف لازم
 نمی آید * و یا بسبب آن باشد که ضمیر مسند شده است بوی صفتی که آن صفت جاریست بر غیر آن کس که این
 صفت از آن اوست خواه در محل اشتباه باشد چنانکه کوبی زید عمرو ضاربه هو اگر این ضمیر که
 فاعل ضارب است منفصل نشود معلوم نکرده که زید ضارب عمروست یا عمرو ضارب زیدست لیکن
 چون منفصل شد معلوم گشت که زید ضارب عمروست و ضارب صفت اوست و جاری گشته و خبر
 شده است از عمرو * ا کر چنین کوبی که زید عمرو ضاربه بی انفصال ضمیر معلوم شود که عمرو ضارب
 زیدست و این صفت جاری بر صاحب خودست و خواه محل التباس نباشد چنانکه کوبی هند زید
 ضاربة هی در اینجا بی انفصال ضمیر التباس نیست زیرا که از تأیید ضاربة و تذکیر ضمیری که بعد
 ازوست شود که هند زید را زده است * و اگر مقصود آن باشد که زید هند را زده است عبارت چنین
 باید گفت هند زید ضاربه و انفصال درین محل از برای طردا للباس است * و اذا اجمع ضمیران
 و لیس أحدهما مرفوعا فان كان أحدهما اعراف و قدمته فلك الخیار فی الثانی فی مثل اعطیتکه

و هو مرفوع و منصوب و مجرور فالرفوع والمنصوب متصل و منفصل و المجرور متصل فذلك
 خمسة انواع * الاول نحو ضربت و ضربت الی ضربین و ضربتین * و الثانی انالی هن * و الثالث ضربت
 الی ضربین و اننی الی انهن * و الرابع ای الی ایاهن * و الخامس غلامی ولی الی غلامهن و لهن * ضمیر
 بر سه قسم است مرفوع و منصوب و مجرور یعنی از برای هر حالتی از رفع و نصب و جر صیغتی وضع
 کرده شده است مثلانت از برای مرفوعست و ایاک از برای منصوبست و یادر مثل غلامی ولی از برای
 مجرورست * و چون صیغه بحسب اختلاف این حالات مختلف میشود بعضی توهم کرده اند که اعراب
 بردو قسمت * یکی صریح چنانکه در جاهائی زید و رأیت زیدا و مررت بزید چه صیغه زید بر حال
 خودست و حرکات مختلف میشود از برای دلالت بر معانی معنوره چنانکه مذکور شد * و دیگری
 غیر صریح و این در مضمراتست که صیغه مختلف میشود بحسب اختلاف حالات رفعی و نصبی و جری
 و این سخن ظاهرست و حق آنست که مضمرات از جمله مبینات حقیقی اند نمی بینی که هر یک از انت
 و ایاک موضوعند در مفردات لغت و اگر چه آنجا معانی معنوره موجود نیست پس این اختلاف
 از برای دلالت معنوره نباشد و این اختلاف را اعراب نکویند بلی این اختلاف را مشابهتی هست
 باختلاف اعراب * و هر یک از دو قسم اول یعنی مرفوع و منصوب منقسم شوند بمتصل و منفصل * و قسم
 سوم که مجرورست متصل باشد زیرا که مجرور از جار منفصل نمیشود خواه جار حرف باشد و خواه
 مضاف پس اینجا احتیاج باقتضال نباشد بخلاف مرفوع و منصوب که هر یک از ایشان میشایند که متصل شود
 بعامل خود و میشایند که منفصل شود پس اقسام ضمائر پنج است اول ضمیر مرفوع متصل مثل ضربت
 و ضربت و این دوازده صیغه است از برای هجده معنی * دوم ضمیر مرفوع منفصل مثل انا تا آخر
 و این نیز دوازده صیغه است از برای همان هجده معنی * سوم ضمیر منصوب متصل مثل ضربت و اننی
 تا آخر و این نیز دوازده صیغه است از برای همان هجده معنی * چهارم ضمیر منصوب منفصل مثل ای الی
 تا ایاهن و این نیز دوازده صیغه است از برای همان هجده معنی * پنجم ضمیر مجرور و آن جر متصل نیست
 و صیغ او همچون صیغ منصوب متصل است مثلا کاف ضربتک و کاف مررت بک صیغه است مختلف
 بحسب نصب و جر که از عامل معلوم شود * و المرفوع المتصل خاصة بستر فی الماضي للغائب والغائبة
 و فی المضارع للمتكلم مطلقا و مخاطب والغائب والغائبة و فی الصفة مطلقا * ضمیر مرفوع متصل
 علی الخصوص مستتر و پوشیده میشود در فعل ماضی از برای واحد مذکر غائب و واحد مؤنث غائب
 چنانکه کوبی زید ضرب و هند ضربت در ضرب هو مستترست راجع بازید و در ضربت هی
 راجعست با هند لیکن در ضرب زید و ضربت هند هیچ ضمیر نیست بلکه فاعل این دو فعل ظاهرست
 و همچنین مستتر می باشد در فعل مضارع از برای واحد غائب مذکر و واحد غائب مؤنث چون زید
 بضرب و هند تضرب بر آن قیاس که در ضرب و ضربت دانسته شد * و همچنین مستتر میشود
 در مضارع از برای واحد مخاطب چون تضرب و دائما فاعل این فعل ضمیر مستترست تا اگر کوبی
 تضرب انت این انت تا کید آن مستتر باشد نه فاعل این فعل * و همچنین مستتر میشود دائما در فعل مضارع
 از برای متکلم مطلقا خواه واحد و خواه متعدد چون اضرب و تضرب که فاعل ایشان نیز دائما
 مستترست * و همچنین مستتر میشود در صفت خواه اسم فاعل و خواه اسم مفعول و خواه صفت مشبهه
 مطلقا خواه واحد و خواه تثنیه و خواه جمع و خواه مذکر و خواه مؤنث چنانکه کوبی زید ضارب

الرجل باشد و ازین قبیلست انا الضارب الرجل زید درینجا بدل نمیشود بلکه عطف بیان است
 * و در پیشتر مواضع عطف بیان و بدل کل در ترکیب جائز میباشد هر یکی عوض آن دیگر مثلا جانی اخوك
 زید میباشد که زید بدل باشد و میباشد که عطف بیان باشد و از جهت لفظ هیچ مانعی نیست پس اگر متکلم
 قصد نسبت بازید کرده است و اخوك را توطئه و مقدمه ساخته است زید بدل کل باشد و اگر قصد نسبت
 باخ کرده است و مراد وی از ذکر زید توضیح اخ است عطف بیان باشد و برین قیاس حال اقم بالله ابو
 حفص عمر * المبنی ماناسب مبنی الاصل او وقع غیر مرکب * و حکمه ان لا یختلف آخره لاختلاف
 العوامل و ألقابه ضم و فتح و کسر و وقف * چون فارغ شد از بیان اسم معرب و احوال وی شروع
 کرد در بیان اسم مبنی و احکام وی * و گفت اسم مبنی بر دو قسم یکی آنکه او را مناسبت با مبنی الاصل که
 آن حرفست و فعل ماضی با تفاق و فعل امر حاضر معلوم بقول اصح و جمله نیز من حیث انها جمله
 مبنی الاصلست و استحقاق وی مرا اعراب محلی را بواسطه وقوعست در موقع مفرد و این قسم از مبنی
 مضمرات است و اخوات وی چنانکه معلوم گردد * و مناسبت اعم است از مشابَهت زیرا که مشابَهت آنست
 که یک چیز مشترک باشد میان اسم مبنی و مبنی الاصل همچنانکه احتیاج بفیر در تعیین معنی مشترک است
 میان حرف و مضمرات مثلا * و مناسبت شاید که برین وجه باشد و شاید که بر وجه دیگر باشد چنانکه
 طرف که مضمرات گردد با جمله اینجا مناسبت و تعلق هست و اگر چه مشابَهت نیست و حیثا واجب بود
 بر مصنف که در تعریف معرب لمیناسب ذکر کند بجای لمیشبه * دوم آن اسمیست که در ترکیب واقع نباشد
 چون زید و عمرو و خالد و امثال اینها و اگر چه این اسماء مناسبت با مبنی الاصل ندارند لیکن چون سبب
 استحقاق اعراب ترکیب است و ازین اسماء در صورت تعداد منتفی است پس ایشان را استحقاق اعراب
 نباشد پس مبنی باشند و سکون ایشان بنائی باشد * اینست مذهب مصنف و اگر چه مخالف قول اکثر
 نحاة است و حکم مبنی آنست که مختلف نشود آخر وی باختلاف عوامل یعنی حکم وی مخالف حکم
 معربست * و القاب حرکات و سکون مبنیات ضم است و فتح است و کسر است و وقف * و این القاب حرکات
 را در معربات نیز استعمال کنند لیکن القاب حرکات اعرابی را در مبنیات استعمال نکنند مثلا در جانی زید
 گویند که زید مضمومست و در مبنی نکویند که مبنی بر رفع است * و هوی المضمرات و اسماء الاشارة
 و الموصولات و اسماء الافعال و المركبات و الاصوات و الکنایات و بعض الظروف * اسماء مبنیه این
 انواع معدوده است که مذکور شد * و تقید کرد ظرف بعض زیرا که بعض ظرف از قبیل معربات اند
 * المضمر مواضع لتکلم أو مخاطب او غائب تقدم ذکره لفظاً أو معنیاً أو حکماً و هو متصل و منفصل فالمنفصل
 المستقل بنفسه و المنصل غیر المستقل * مضمر آن اسمیست که موضوع شده باشد برای آنکسی که بوی
 تلفظ کند چون انا و نحن یا موضوع باشد برای آنکسی که مخاطب شود با آن لفظ چون انت و انتم یا موضوع
 باشد از برای غائب یعنی آنکسی که نه متکلمست و نه مخاطب * لیکن شرط وضع از برای غائب آنست که
 متقدم شده باشد ذکر آن غائب لفظاً چون زید هو القائم * یا معنی چون اعدا و هو اقرب للتقوی لفظ هو
 راجعست باعدلی که مذکورست معنی در اعدا و هو یا حکماً چنانکه در ضمیر شان و در نفم رجلا و در ربه
 رجلا مذکور شود ان شاء الله تعالی * و ضمیر بر دو قسم است متصل و منفصل و منفصل که مستقل باشد در تلفظ
 چون انت و ایاک یعنی تلفظ با و توان کرد بر قانون لغت بی سبق لفظی دیگری بروی و متصل آنست که
 مستقل نباشد بلکه بر قاعده لغت تلفظ بوی توان کرد بی سبق لفظی دیگری چنانکه ضربت و ضربت

معرفة باشند یا هر دو نکره باشند یا اول معرفة باشد و دوم نکره یا بر عکس پس این اقسام چهار باشد بدل نیز چهار قسم است و چهار در چهار شازده باشد * مثال معرفتین در اقسام چهار کانه بدل جانی زید اخوک و ضربت زید ارسه و سلب زید ثوبه و رأیت زید الحمار * مثال نکر تین ازین اقسام جانی شخص رجل صالح و ضربت رجلا راسا و سلب رجل ثوب له و رأیت رجلا حمارا * و امثله * مختلفین ازین مذکور ماخوذ گردد بآنکه مبدل منه را از چهار مثال اول گیری و بدل را از چهار مثال دوم گیری یا بر عکس پس امثله * شازده کانه معلوم شود * و هر گاه که نکره بدل شود از معرفة و صف کردن آن نکره را واجبست پیش مصنف * و پیش دیگران احسن و اولی است نه واجب * و یکونان ظاهرین و مضمیرین و مختلفین و لا یبدل ظاهر من مضمیر بدل الکل الامن الغائب مثل ضربته زیدا * بدل و مبدل منه شاید که هر دو ظاهر باشند و شاید که هر دو مضمیر باشند و شاید که هر دو مختلف باشند پس این اقسام نیز چهارست با اقسام چهار کانه * بدل شازده قسم باشد بر آن قیاس که دانسته شد * مثال ظاهرین در بدل کل جانی زید اخوک و در بدل بعض جانی القوم ثلاثهم و در بدل اشمال اعجمی زید عمله و در بدل غلط جانی زید حمار * و مثال مضمیرین در بدل کل زید ضربته ایاه و در بدل بعض رأس زید ضربته ایاه بر آن تقدیر که ضمیر ضربته زید را باشد و ضمیر ایاه رأس را باشد و در بدل اشمال علم زید اعجمی هو بر آن تقدیر که فاعل اعجمی راجع بازید باشد و ضمیر هو راجع با علم او باشد و در بدل غلط چنانکه در موضعی که ذکر حمار و زید رفته باشد کو بی رأیه ایاه و ضمیر اول زید را باشد و دوم حمار را * و امثله * مختلفین ماخوذ گردد ازین امثله * ثانیة مذکوره بر آن قیاس که دانسته شد * و جمیع اسم ظاهر بدل کل نشود از ضمیر الا از ضمیر غائب زیرا که ضمیر متکلم و مخاطب در مرتبه اعلی است از تعریف و وضوح پس نشاید که اسم ظاهر که در مرتبه فرو ترست و مقصود بالنسبة است قائم مقام وی شود * و اگر نه مقصود بالنسبة در مرتبه فرو تر باشد از مقدمه و توطئه خود و این حکم مخصوصست ببدل کل که مدلول ثانی عین مدلول اولست پس تنزل از اول در مرتبه جائز نباشد اما در دیگر بدلها جائزست که ظاهر بدل از ضمیر متکلم و مخاطب گردد زیرا که معنی مختلفست و تفاوت در مرتبه بنسبت بادو جائزست لیکن وقتی که یکی باشد نشاید که مقصود بالنسبة ادنی مرتبه باشد * عطف البیان تابع غیر صفة یوضح متبوعه مثل * اقم بالله ابو حفص عمر * و فصله من البذل لفظا فی مثل * انا ابن التارک البکری بشر * عطف بیان تابع نیست غیر صفت یعنی دلالت نمی کنند بر معنی قائم بذات متبوع چنانکه صفت دلالت میکند * و عطف بیان موضع متبوع خودست و باین قید خارج شد آن سه تابعی دیگر * و حاصل آنست که عطف بیان تابع نیست که موضع متبوع خودست نه بر آن وجه که صفت ایضاح متبوع خود میکند زیرا که صفت دلالت میکند بر معنی قائم بذات متبوع خود و آن ذات بان معنی واضح شود و متمایز میگردد از غیر * و عطف بیان اسمیست که بان اسم متبوع او واضح میگردد * و فرق میان عطف و بدل کل بحسب معنی در غایت روشنی است زیرا که بدل کل مقصود بالنسبة است و عطف بیان مقصود بالنسبة نیست * و اما فرق میان ایشان بحسب لفظ در مثل این قول شاهرست * انا ابن التارک البکری بشر * علیه الطیر برقبه و قوا * که درین ترکیب که بشر بدل باشد از بکری و اگر نه البکری در حکم ساقط و مآل ترکیب این باشد انا ابن التارک بشر و این جائز نیست زیرا که از قبیل الضارب زید است پس متعین شود که عطف بیان باشد و البکری در عطف ساقط نباشد و ترکیب التارک البکری از قبیل الضارب

زوی الاجیری که او را اجزاء باشد که آن اجزاء از یکدیگر جدا شوند بود در حس چنانکه اکرمت
 القوم کلمه یا از یکدیگر جدا نه تواند بود در حکم چنانکه اشتریت العبد کلمه که درین دو موضع تا کید را
 بکل واجمع فائده ظاهر باشد * و هر چیزی که او را اجزاء نباشد برین وجه که گفته شد او را تا کید بلفظ کل
 واجمع نشاید زیرا که بی فائده باشد پس نشاید که کوی جانی زید کلمه زیرا که اجزای زید بنسبت با حکم
 محیی متفرق نتواند بود پس تا کید لغو باشد * و چون ضمیر مرفوع متصل را خواهند که تا کید کنند
 بلفظ نفس یا عین اول آنرا تا کید لفظی باید کرد بضمیر مرفوع تا عین از استقلال او را پیدا شود
 بعد از آن تا کیدوی بلفظ نفس و عین جائز بود بنا بر آنکه ضمیر مرفوع متصل بمنزله جزو کلمه است
 و لفظ نفس و عین بواسطه قبول انواع اعراب استقلال تمام دارند و نشاید که اینچنین مستقلی سازند
 الا وقتی که آن نامستقل را نوعی از استقلال پیدا شود * ضمیر مرفوع متصل کتیم زیرا که مرفوع منفصل را
 این حکم نیست * و این شرط در لفظ نفس و عین است نه در کل و اخوات وی زیرا که ایشان را آن چنان
 استقلالی نیست که لفظ نفس و عین را هست * لفظ اکتع و دو برادری که اکتع و ابصع است چون با جمع
 مذکور شوند در عقب وی باشند بنا بر آنکه دلالت اجمع بر معنی تا کیدی اقوی است پس تقدیم وی اولی
 و آخری باشد * و ذکر این الفاظ ثلاثه بی اجمع ضعیفست * و ترتیب میان این سه لفظ آنست که اول اکتع
 مذکور شود و بعد از آن اکتع و بعد از آن ابصع * و در بعد نسخ لفظ ابصع بضاد مجع مذکورست در الفاظ
 تا کید و بنا برین اکتع را اخوات ثلاثه باشد چنانکه در بعض نسخ کافیه است * و البذل تابع مقصود بمانسب
 الی المتبوع دونه و هو بدل الكل و بدل البعض و بدل الاشتمال و بدل الفلظ فالاول مدلوله مدلول الاول
 والثانی جزؤه والثالث بینه و بین الاول ملاسبه بغیرهما * و الرابع ان تقصد الیه بعد ان غلظت بغیره *
 بدل تابعیست که مقصودست بنسبت آن چیزی که منسوب شده است بمتبوع وی و آن متبوع مقصود
 بالنسبه نیست بلکه وی توطئه و مقدمه تابع خودست چنانکه کوی جانی زید احوک مقصود ازین
 کلام نسبت محیی است باخ و ذکر زید توطئه و مقدمه و بست * تابع همه توابع را شامل است * و بقید مقصود
 بالنسبه از توابع بیرون رفت چنانکه دانسته شد * و بقید دونه عطف بحرف خارج شد * و بدل بر چهار
 قسم است بدل کل بدل بعض بدل اشتمال بدل غلط بدل کل آنست که مدلول ثانی عین مدلول اول باشد
 چنانکه در آن مثال مذکور شد چه ذات اخ عین ذات زیدست * و بدل بعض آنست که ثانی جزو اول باشد
 چنانکه کوی ضربت زید ارسه و جانی القوم ثلاثهم * و بدل اشتمال آنست که میان ثانی و اول ملاسبه
 باشد بغیر کلیت و جزئیت خواه اولین مشتمل باشد بر ثانی چنانکه قوله تعالی يسألونك عن الشهر
 الحرام قتال فيه و خواه ثانی مشتمل باشد بر اول چنانکه سلب زید ثوبه و خواه هیچ کدام بر دیگری مشتمل
 نباشد چنانکه اعجبنا زید عمله * و تسمیت وی بدل اشتمال از جهت آنست که اول کلام دلالت میکند
 بر اجمال بر آخر کلام پس کویا بمنزله مشتمل است بر ثانی مثلاً هرگاه که کفتی اعجبنی زید عمله معلومست که
 ذات زید محجب نیست پس کویا که کفتی اعجبنی شیء من زید و این معنی شاملست باجمال بر علاوه غیر آن
 و این سبب تسمیه همه اقسام بدل اشتمال را شاملست * و بدل غلط آن بدلیست که تو قصد آن کرده باشی
 و آورده بعد از آن که غلط کرده بذکر غیر وی چنانکه کوی جانی زید جار مجنواستی که کوی جانی
 جار ناگاه زبان غلط کرد و زید مذکور شد پس آن غلط را تدارک کردی بذکر جار * و بیکونان معرفتین
 و نکر تین و مختلفین و اذا کان نکره من معرفه فالنعت مثل بالناصیه ناصیه کاذبه * بدل و مبدل منه یا هر دو

(معرفه)

نه زید بلکه پسر وی یا غلام وی باشد و نسبت مجعی را بازید بطریق سهو و نسیان یا تجوز بوده باشد و هرگاه که کفتی جانی زید زید معلوم شد بذکر زید ثانی که تا کیدست که نسبت مجعی بزید بطریق تحقیق بوده است نه بطریق سهو یا نسیان یا تجوز پس زید ثانی که تا کیدست مقرر و استوار گردانید نسبت مجعی را بازید اول که متبوعست * و همچنین هرگاه که کفتی جانی زید نفسه او عینه معلوم گشت که نسبت مجعی بزید بطریق تجوز نبوده است لیکن سهو و نسیان باین تا کیدکه نفس و عین است زائل نکرده * و تقریر امر متبوع در شمول چنانست که کوبی جانی القوم کلهم أو اجمعون لفظ القوم اگر چه شاملست همه را اما احتمال دارد که مراد اکثر قوم باشد و بلفظ کلهم أو اجمعون آن شمول مقرر شد و معلوم گشت که مراد جمیع قوم است چنانکه هیچ کس خارج نیست * و تا کید بر دو قسمت یکی تا کید لفظی و آن تکریر لفظ اولیست چنانکه در جانی زید زید و این تکریر در همه الفاظ جاریست * در حرف چون ان ان زید قائم * و در فعل چون ضرب ضرب زید * و در جمله چون ضرب زید ضرب زید * و در اسم چنانکه گفته شد و مراد درین مقام از تا کید تا کید است که در قسم اسم باشد * و دوم تا کید معنوی و آن بلفظی چندست مخصوص که یاد گرفته شود و بر آنجا قیاس نتوان کرد الفاظ دیگر را * و هی نفسه و عینه و کلاهما و کله و اجمع و اکتع و اتبع و ابصع فالاولان یعنی باختلاف صیغتهما و ضمیرهما تقول نفسه نفسها انفسهما انفسهم انفسهن * آن الفاظ محفوظه نفس این الفاظ مخصوصه که میسرمد یعنی لفظ عین یا آخر * و دو اول که لفظ نفس و عین است عام و شاملست همه اقسام را یعنی مفرد مذکر و مؤنث و تثنیه مذکر و مؤنث و جمع مذکر و مؤنث و این تناول ایشان باختلاف صیغ و ضمیر میباشد پس در مفرد مذکر کوبی نفسه و در مفرد مؤنث نفسها و در تثنیه مذکر و مؤنث معا کوبی نفسهما و قیاس آن بود که نفسا هما گفته شود لیکن هرگاه که مثنی مضاف شود یا مثنی و مضاف متصل باشد بمضاف الیه آن لفظ مثنی که مضافت مبدل میشود بصیغه جمع در اکثر استعمال پس نفسا هما و ظهراهما و اوراها گفته نشود بلکه کوبید انفسهما و اظهراهما و رؤسهما * و از برای جمع مذکر کوبی انفسهم و از برای جمع مؤنث کوبی انفسهن * پس اختلاف در لفظ نفس آنست که گاه مفرد باشد و گاه جمع و اختلاف ضمیر آنست که ضمیر وی گاه مفرد مذکر باشد و گاه مفرد مؤنث و گاه تثنیه مذکر و مؤنث بربک طریق * و گاه جمع مذکر و گاه جمع مؤنث و برین قیاس است حال لفظ عین * و التثنی للتثنی نحو کلاهما و کلناهما و الباقی لغير التثنی باختلاف الضمیر فی کله و کلها و کاهم و کلهن و الصیغ فی البواقی اجمع جماء اجمعون جمع * قسم دوم که کلا و کلنا است مخصوصست بمثنی زیرا که معنی وی مثنی است پس در مفرد و جمع مستعمل نشود و از برای تا کید تثنیه مذکر باشد کلاهما و از برای تا کید تثنیه مؤنث باشد کلناهما * و باقی الفاظ مخصوص اند بغير مثنی پس در لفظ کل صیغه مختلف نشود بلکه ضمیر مختلف شود پس کوبی اشتریت العبد کله و الجاریه کلها و العبد کلهم و الجواری کلهن * و در غیر کل ازین الفاظ اختلاف صیغه باشد پس کوبی از برای مفرد مذکر اشتریت العبد اجمع و از برای مفرد مؤنث اشتریت الجاریه جماء و از برای جمع مذکر اجمعون و از برای جمع مؤنث جمع و دیگر الفاظ برین قیاس است * و لایؤکد بکل و اجمع الا ذوا أجزاء یصح افتراقها حسا و حکما مثل ا کرمت القوم کلهم و اشتریت العبد کله بخلاف جانی زید کله * و اذا اکتد الضمیر المرفوع المتصل بالنفس أو العین اکتد بمنفصل مثل ضربت انت نفسك و اکتع و اخواه اتباع لاجمع فلا یقدم علیه و ذکرها دونه ضعیف * تا کید کرده نشود بلفظ کل و نه بلفظ اجمع و آنچه مشتقت

باشد جائز باشد و از اینجا که معطوف در حکم معطوف علیه است جائز نیست درین ترکیب مزید بقائم
 او قائما و لا ذاهب عمرو الرفع ذاهب زیرا که اگر مجرور شود یا منصوب شود معطوف باشد
 بر خبر زید و عمرو فاعل ذاهب باشد و حینئذ لازم آید که ذاهب عمرو خبر شود از زید و تقدیر کلام
 این باشد که مزید بذاهب او ذاهب عمرو و شکی نیست که ذاهب عمرو بازیدارتباطی نیست تا صلاحیت
 آن باشد که خبر شود از وی پس رفع ذاهب واجب شد بر آنکه عمرو مبتدا بود و ذاهب خبر و این جمله
 معطوف شود بر جمله مزید قائما و انما جاز الذی بطرفه یغضب زید الذی یغضب لانها فاء السببیه که این
 ترکیب جائز است با آنکه یغضب معطوف است بحسب ظاهر و صله موصول که آن یطیر است و در صله
 واجبست ضمیری که راجع شود باموصول و در یغضب زید هیچ ضمیر نیست که راجع شود بالذی پس
 بایستی که جائز نبودی و سبب جواز وی آنست که این فاء سببیت نه ماطفه پس ازین جهت جائز
 شد و بعضی گفته اند فاء سببیه نیز فاء ماطفه است و تقدیر کلام درین ترکیب اینست که یغضب من طیرانه
 زید پس ضمیر در معطوف مقدر باشد و اذا عطف علی العاملین مختلفین لم یجز خلافا لافراء الا فی نحو
 فی الدار زید و الحجره عمرو خلافا لسیویه اننا کید تابع یقرر امر المتبوع فی النسبة او الشمول وهو
 لفظی و معنوی فاللفظی تکریر لفظ الاول مثل جانی زید زید و یجری فی الالفاظ کلها و المعنوی بالافاض
 مخصوصه که چون عطف کرده یک حرف عطف بر دو معمول دو عامل مختلف آن عطف روا نباشد
 زیرا که حرف عطف قوه آن ندارد که قائم مقام دو عامل مختلف شود پس نشاید که کوبی از زید یا فی الدار
 و عمرو و فی الحجره تا عمرو معطوف شود بر زید او حرف عطف قائم مقام این در عمل نصب و الحجره معطوف
 شود بر دار و حرف عطف قائم مقام فی شود در عمل جر و اما کر یکی حرف عطف دو چیز را عطف
 کنند بر دو معمول یک عامل آن جائز باشد چنانکه کوبی کان زید قائما و عمرو قاعدا و این زید با قیرو عمرا
 غنی زیرا که یک حرف عطف قائم مقام یک عامل شده باشد در دو عمل و درین خلاف نیست و فراء جائز
 داشته است که یک حرف عطف قائم مقام دو عامل شود در عمل پس پیش وی عطف بر معمولی عاملین مختلفین
 مطلقا جائز است و پیش سیویه اصلا جائز نیست و بعضی از نحویان چنین گفته اند که اگر زانکه معمول
 یک عامل مجرور باشد و معمول عاملی دیگر یا مرفوع یا منصوب باشد و مجرور بر مرفوع یا منصوب مقدم
 باشد و در معطوف نیز همین معنی رعایت کرده شود آن عطف جائز بود چنانکه کوبی فی الدار زید و الحجره
 عمرو و او قائم مقام حرف جر شود در جر و قائم مقام ابتدا باشد در رفع و همچنین جائز بود اگر کوبی این
 فی الدار زید و الحجره عمرا و او قائم مقام فی شود در جر حجره و قائم مقام این شود در نصب عمرا و متمسک
 این طائفه اینست که اینچنین ترکیب در کلام بسیارست پس مناسب آن باشد که این صورت را که بسیار
 واقعتا جائز داریم و تاویل نکنیم و از آن قاعده که قیاس اقتضا کرده که یک عطف قائم مقام دو عامل
 نتواند شد این صورت را مستثنی سازیم و پیش مصنف مختار این تفصیلت و حامل را بمختلفین تقید
 کردیم تا مثل کان زید قائما و عمرو قاعدا بیرون رود زیرا که کان دوم موافق اولست در عمل بلکه
 این دو عمل بحقیقت از آن کان اولست و کان دوم تا کید اوست و در عمل مدخل ندارد پس بحقیقت
 این راجع شود با آنکه عطف بر معمولی عامل واحد باشد و اگر چه بحسب ظاهر عطف بر معمولی عاملین
 متفقین است در عمل که تابع تا کید تا بهیست که تقریر کنده یعنی ثابت و استوار گرداند امر متبوع خود را
 در نسبت یاد شمور مثلا هر گاه که کفتی جانی زید نسبت کردی جمعی را بزید احتمال دارد که جانی

باید که وصفی لفظی باشد که از آنجا حقیقه مشارالیه معلوم گردد و اسماء داله بر حه ثی اسم اجناس
 اند و اصل در تعریف اسماء اجناس لامست پس ازین جهت لازم شد که وصف باب هذا اسم جنس باشد
 معرف باللام دال بر حقیقت تا آنچه مقصودست حاصل شود و از اینجا که مقصود از وصف باب هذا از الیه
 ابهامست و بیان حقیقت ضعیفست مررت بهذا الایض زیرا که ایض اگر چه معرف باللامست
 دلالت بر حقیقت مشارالیه نمیکند و احتمال حقائق مختلف دارد و خوب است مررت بهذا العالم
 زیرا که از عالم معلوم میشود که مشارالیه انسانست ﴿ العطف تابع مقصود بالنسبة مع متبوعه و توسط
 بینه و بین متبوعه أحد الحروف العشرة و سیاتی مثل قام زید و عمرو و اذا عطف علی المرفوع المتصل
 اکذب منفصل مثل ضربت انا و زید الا ان يقع فصل فیجوز تركه مثل ضربت الیوم و زید ﴿ و اذا عطف
 علی المضمحل المجرور اعيد الخافض مثل مررت بك و زید ﴿ عطف بحرف تابعیست که مقصودست
 او بنسبت با متبوعش یعنی هر دو مقصوداند بنسبت آن چیزی که منسوب شده بمتبوعش تابع همه توابع را
 شاملست ﴿ و بقید مقصود بالنسبة خارج شدنست و تأکید و عطف بیان که ایشان مقصود بالنسبة
 نیستند بلکه مقصود بنسبت متبوع ایشانست ﴿ و بقید مع متبوعه خارج شد بدل که او مقصودست
 بنسبت بدون متبوع بلکه متبوع وی توطئه و مقدمه و بست چنانکه کوبی جانی زید اخولك ﴿ و قید
 توسط الی آخره بیان واقعست ﴿ و حروف عشرة بیاید در مباحث حروف مثل قام زید و عمرو و عمرو
 تابعیست که مقصودست بنسبت قیام همچنانکه متبوعش مقصودست باین نسبت و متوسطست در میان
 ایشان یکی از حروف عشره که آن او است ﴿ و هر گاه که عطف کرده شود چیزی بر ضمیر مرفوع متصل
 باید که آن مرفوع متصل را تأکید کنند بضمیر منفصل تا آن متصل را بواسطه این منفصل نوعی
 استقلال شود و جائز باشد که معطوف علیه گردد و اگر نه از برای این تأکید باشد لازم آید که عطف
 کنند اسمی مستقل بر نام مستقلی که بمنزله جزؤ کلمه است و این جائز نیست ﴿ پس در مثل ضربت انا و زید
 زید معطوفست بر آن ضمیر متصل که متقوی شده است باین منفصل نه معطوفست بر ضمیر منفصل و اگر
 نه لازم آید که زید تا کید آن ضمیر متصل باشد و این ظاهر البطانست و تأکید منفصل را رها نتوان کرد
 الا وقتی که فاصله واقع شود میان ضمیر مرفوع متصل و میان معطوف بروی فحینئذ ترك تأکید بمنفصل
 جائز باشد چنانکه ضربت الیوم و زید گویا که بواسطه آن فاصله متصل را نوع استقلال شود پس
 ترك تأکید توان کرد بواسطه طول کلام ﴿ و هر گاه که عطف کرده شود بر ضمیر مجرور خافض یعنی جار
 وی را اعاده باید کرد در معطوف و بی اعاده جار نشاید عطف کردن مثلاً نشاید که کوبی مررت بك و زید
 یا مررت به و زید بلکه چنین باید گفت مررت بك و زید و به و زید زیرا که ضمیر مجرور بمنزله جزؤ
 کلمه است ﴿ پس اگر اعاده جار نکند عطف مستقل لازم آید بر جزؤ کلمه و این جائز نیست ﴿ و همچنین
 است حال وقتی که جار اسم مضاف باشد بضمیر پس چنین کوبی که جانی غلامك و غلام زید ﴿ و المعطوف فی حکم
 المعطوف علیه و من عمل یجز ما زید بقائم او قائما و لا ذاهب عمرو الالرفع ﴿ معطوف در حکم معطوف علیه
 است در آنچه معطوف علیه را واجب است بامتنعست بامتقدم پس اگر جمله معطوف شود بر جمله دیگر که
 خبر بتداست واجب شود در معطوف قائمی که راجع شود بابتدا همچنانکه در معطوف علیه واجبست
 پس جائز باشد که کوبی زید قائم بوه و ذهب اخوه و نشاید که کوبی زید قائم بوه و ذهب اخوه و نشاید که کوبی
 زید قائم بوه و ذهب عمه و رآن تقدیر که ذهب عمه و عطف باشد بر قائم بوه اما اگر عطف بوجه عزید قائم بوه

وی باشد پس وصف را نیز تذکیر و تأنیت بظربا فاعل وی باشد نه بظربا موصوف پس کوبی جانی
 رجل حسن غلامه و حسن غلامه و حسن غلامه با فرد چنانکه در فعل همچنین کوبی جانی رجل
 حسن غلامه و حسنة جاریته و جاء تنی امرأة حسن غلامها و حسنة جاریتها و تذکیر و تأنیت کنی
 باعتبار فاعل نه باعتبار موصوف ﴿ و من ثمه حسن رجل قاعد غلامه و ضعف قاعدون غلامه و يجوز قعود
 غلامه ﴾ و از اینجا که وصف متعلق تابع موصوفست در پنج اول و در واتی همچون فعلست خوبست
 آنکه کوبی قام رجل قاعد غلامه با فرد چنانکه در فعل کوبی قام رجل قاعد غلامه او بقعد غلامه با فرد فعل
 و ضعفست آنکه کوبی قام رجل قاعدون غلامه چنانکه ضعفست قام رجل بقعدون غلامه زیرا که
 او در بقعدون فاعلست پس غلامه فاعل او نباشد و احتیاج افتد بتأویل بآنکه او در بقعدون علامت
 جمعیت فاعلست همچنین آنکه در ضربت هند علامت تأنیت فاعلست و این خلاف ظاهرست زیرا که
 استعمال او باین معنی در فعل محقق نشده است یا بآنکه غلامه بدل از او است و این نیز خلاف
 ظاهرست پس ازین جهت این ترکیب ضعفست ﴿ و همچنین قاعدون غلامه ضعفست زیرا که شیههست
 بقعدون غلامه و اگر چه او در قاعدون ضمیر نیست بلکه حرف امر است ﴿ و قام رجل قعود غلامه
 جائزت زیرا که قعود جمع تکسیرست و شیهه نیست بمثل بقعدون که ضعفست پس جائز باشد نه
 خوب باشد و نه ضعیف ﴿ و المضمیر لا یوصف ﴿ مضمیر که احرف معارفست بقول اصح محتاج نیست
 بتوضیح که قائده و صفتست پس ازین جهت مضمیر موصوف نباشد ﴿ و لا یوصف به ﴿ همچنین آنکه
 مضمیر موصوف نباشد صفت نیز نباشد و صفت نیست که آن دلالتست بر قیام معنی بذاتی بلکه ضمیر
 دلالت میکند بر نفس ذات نه بر معنی قائم بذات پس ازین جهت با مضمیر وصف نکند چیزی را و الله
 اعلم ﴿ و الموصوف اخص او مساوی و من ثمه لم یوصف ذوالالام الا بمثله او بالمضاف الی مثله ﴿ موصوف
 میباید که احرف باشد از صفت یا مساوی باشد با صفت زیرا که صفت تابع موصوفست و از برای وی
 مطلوبست پس نشاید که از موصوف خود اعرف و اقوی باشد و دانسته شد که ضمیر نه موصوف
 میشود و نه صفت ﴿ و او اعرف معارفست بقول اکثر ﴿ و بعد از او مرتبه علمت ﴿ و بعد از علم اسم اشارت
 و موصولست که در یک مرتبه اند پیش جعی و از قبیل مبهمات اند و بعد از ایشان معرف بالامت
 ﴿ و مضاف با هر معرفه در مرتبه آن معرفه است پس مضاف با ضمیر در مرتبه ضمیرست و مضاف با علم
 در مرتبه علمت و علی هذا القیاس ﴿ و حیثند علم را وصف توان کرد بمضاف الی العلم چنانکه کوبی
 مررت بزید صاحب هر نه بمضاف الی المضمیر پس نشاید که کوبی مررت بزید صاحب و همچنین علم
 شاید که موصوف شود باسم اشارت نحو مررت بزید هذا ای المشار الیه و موصوف شود بموصول نحو مررت
 بزید الذی یحفظ القرآن و موصوف شود بمعرف باللام نحو مررت بزید الابيض و برین قیاس میکان
 و چون معرف باللام نازلترست از سایر معارف ﴿ پس نشاید که او را وصف کنند بهیچ معرفه الا بش
 خود که معرف باللام است نحو مررت برجل الافضل و یا مضاف بمثل خود که آن نیز در مرتبه و بست
 چنانکه کوبی مررت بالرجل صاحب القوم ﴿ و انما التزم و صف باب هذا بذی اللام لایهامها و من ثمه
 ضعف مررت بهذا الابيض و حسن مررت بهذا العالم ﴿ کویا بجی مکیوید که اسم اشارت
 اعرفت از معرف باللام و اعرفت از مضاف معرف باللام پس بایستی که وصف باب هذا بهر دو جائز
 بودی لیکن وصف وی نیست الا بمعرف باللام ﴿ جواب آنست که قیاس آن بود که کفتی لیکن در باب هذا
 ایهام است حقیقت مشار الیه از لفظ معلوم نیست و بیان حقیقت و زاله ایهام امری مهمست پس

و بزید هذا * و هیچ رقی نیست میان آنکه نعت مشتق باشد یا غیر مشتق بلکه مداروی بر آنست که دلالت کند بر معنی در ذات متبوع خواه مشتق باشد چون ضارب و مضروب و نظائر آن و این قسم در استعمال بسیارست * و ازین جهت است که بعضی توهم کرده اند که شرط نعت آنست مشتق باشد همچنانکه در حال توهم کرده اند و خواه مشتق نباشد * و این قسم بر دو وجه است یکی آنکه موضوع باشد از برای دلالت بر معنی در ذاتی بطریق عموم یعنی در همه استعمالات وی در دلالت مستفاد گردد چنانکه تمیمی و ذومال چه دائما دلالت میکند بر آنکه نسبت بقبیله تمیم حاصلست ذاتی را و ذومال دلالت میکند بر آنکه ذاتی صاحب مالست * دوم آنکه در بعضی مواضع دلالت کند بر حصول معنی در ذاتی و حیثند جائز باشد که نعت شود و در بعضی مواضع دلالت نکنند پس نشاید که نعت باشد مثلا ای رجل در مررت بر جل ای رجل دلالت بر معنی کمال رجولیت پس نعت باشد و همچنینست حال رجل در مثل جانی هذا الرجل در اینجا رجل بعد از هذا مذکورست و هذا دلالت میکند بر ذاتی مبهم و رجل بر ذاتی معین و خصوصیت ذات معنی بنزات معنیست در ذات مبهم پس ازین جهت رجل صفت هذا باشد * و بعضی گفته اند که بدایست نه نعت و در هر موضعی که رجل دلالت بر این معنی نکند نشاید که صفت باشد و برین قیاس است مررت بزید هذا ای بزید المشار الیه پس هذا درین موضع دلالت میکند بر معنی در ذات پس صفت وی باشد و در مواضع دیگر که نمیکند نشاید که نعت باشد * و توصف النکره بالجملة الخبرية و یلزم الضمیر و یوصف بحال الموصوف و بحال متعلقه مثل مررت بر جل حسن غلامه فالاول یبعه فی الاعراب و التعریف و التکبیر و الافراد و التثنیة و الجمع و التذکیر و التأنیث و الثانی یبعه فی الخمسة الاول و فی الباقی کالفعل * اسم نکره جائزست که موصوف شود بجملة خبریه زیرا که جمله در حکم نکره است و صفت نکره تواند بود و صفت معرفه نتواند بود پس جائزست جانی رجل ابوه عالم * و جمله را قید کریم بخبریت زیرا که جمله انشائیه صفت واقع نشود الا بتأویل بعید چنانکه کوی جانی رجل اضربه ای مقول فی حقه اضربه یعنی مستحق آنست که امر کنند بضرب او و ناچارست در جمله که صفت واقع شود از ضمیری که راجع باشد باموصوف تاربط کند صفت را باموصوف و اگر ضمیر نباشد آن جمله اجنبی باشد از موصوف و صفت وی واقع نتواند شد چنانکه کوی جانی رجل زید عالم * و وصف شی بر دو قسم است * یکی آنست که او را وصف کنند بحال خود چنانکه کوی جانی زید العالم او را رجل عالم که صفت واقع شده است حالیهست از احوال موصوف خود * و دیگری آنست که وصف کنند بحال متعلق او چنانکه کوی جانی زید العالم ابوه او جانی رجل عالم ابوه درین دو صورت حال موصوف نیست بلکه حال متعلق موصوفست که آن ابوه است * قسم اول از وصف تابعست باموصوف درده چیز یعنی ناچار باشد او را از موافقت باموصوف در چهار چیز از ده چیز در یکی اعراب از سه اعراب و در یکی از سه حال از افراد و تشبیه و جمع و در یکی از تأنیث و تذکیر و در یکی از تعریف و تذکیر * و قسم ثانی از وصف موافق باشد باموصوف در پنج چیز اول بر آن وجه که مصنف ذکر کرده است یعنی ناچارست که موافق باشد در دو چیز از پنج چیز یعنی در یکی اعرابات ثلاثه و در یکی از تعریف و تذکیر و در خسته متأخره حکم آن وصف حکم فعل باشد یعنی همچنانکه فعل مفرد میباشد خواه فاعلش مفرد باشد و خواه تشبیه و خواه جمع این وصف نیز مفرد باشد خواه فاعلش مفرد باشد و خواه تشبیه و خواه جمع باشد و همچنانکه فعل را تذکیر و تأنیث کنند نظرا فاعل

چنانکه در لغت سابق معلوم شده * دوم آنکه مهموز الاخر باشد چون خب و در اعراب مثل هو باشد پس کوبی حنک و حنک و حنک * سیوم آنکه آخرش او باشد و ماقبلش سا کن چون دلویس کوبی جوك و جوك و جوك * چهارم آنکه او لام فعل او منقلب شود با ثف همچنانکه عصابس در هر سه حال رفع و نصب و جر کوبی حاك همچون در حالت اضافت بیا منتکلم و در حالت افراد از اضافت پس برقیاس عصابا شد * و در هن لغتی دیگر هست غیر آنچه گذشت با نکه همچون بد باشد در همه حالات اضافت بغیر منتکلم و اضافت بیا منتکلم و قطع از اضافت چنانکه در جم گفته شد * و کلمه ذو اضافت کرده نشود بضمیر نه بضمیر مشکلم و نه بضمیر غیر مشکلم و اگر چه در بعضی لغات جهش را اضافت بضمیر کرده اند چنانکه ذووه و ذوبه * و همچنین کلمه را قطع از اضافت نکنند و الله اعلم ﴿ التوابع کل ثان با اعراب سابقه من جهة واحدة ﴾ توابع جمع تابعه است که در اصطلاح نحویان بمنزلت اسم است و فاعل اسمی را جمع کنند بر فواصل چنانکه کاهل و کواهل * و تابع در اصطلاح نحویان هر تالیست که با اعراب سابق خود باشد از جهت واحدة * ثانی کفیم زیرا که اول تابع نباشد * و با اعراب سابق کفیم تاهر ثنی که با اعراب نیست چون خبر کان و خبر ان آن تابع نیست * و جهت واحده کفیم تا خبر مبتدا و مفعول ثانی از باب علت خارج شود زیرا که ایشان از توابع نیستند بنا بر آنکه اعراب ایشان از آن جهت نیست که اعراب سابق مثلا در ظننت زیدا قائما قائما منصوب است با نکه مضمون است و زید منصوب است از آن جهت که مضمون فیه است * و خبر مبتدا مرفوع است از آن جهت که تجرید از عوامل لفظی از برای اسناد مقتضی مسند است و مبتدا مرفوع است از آن جهت که آن اسناد مقتضی مسند الیه است و در مثل جانی زید العالم هر دو مرفوعند از آن جهت که جاه مقتضی فاعل است و چون علم بازید متحد است کسوة او پوشیده است از آن جهت که او پوشیده است و برین قیاس است حال سائر توابع ﴿ النعت تابع بدل علی معنی فی متبوعه مطلقا و قائده تخصیص او توضیح و قد یکون مجرد التثناه او الذم او التأكید مثل نفحة واحدة ﴾ نعت تابعه است که دلالت میکند بر معنی در متبوع خود مطلقا یعنی حصول آن معنی در آن متبوع مقید نیست بزمان صدور فعل از وی یا زمان وقوع فعل بر وی همچنانکه حال مقید است بر آن وجه که دانسته شد * پس قید اطلاق تنبیه است بر فرق میان نعت و حال در مثل جانی زید الراكب و جانی زید را کباچه نعت دلالت میکند بر حصول معنی رکوب در زید بی تقیید با نکه این رکوب در زمان مجی است * و حال دلالت میکند بر حصول معنی رکوب در زید مقید بزمان مجی * پس فرق میان حال و نعت ظاهر شد و اگر چه حال در تابع داخل نیست * و قائده نعت در نکرات تخصیص است چنانکه کوبی جانی رجل عالم این نعت که عالم است رجل مخصوص گردانید و از احتمال جاهل بیرون برد * و قائده نعت در معارف توضیح است چنانکه کوبی جانی زید التاجر در وقتی که زید نام دو کس باشد پس این نعت که تاجر است زید را از ابهام بیرون برد و روشن گردانید که مراد کدام است * و کاه باشد که از برای مجرد ثا باشد چنانکه در بسم الله الرحمن الرحیم * و کاه باشد که از برای مجرد ذم باشد چنانکه اعدو بالله من الشيطان الرجیم الامین الخبیث * و کاه باشد که نعت از برای تأکید معنی باشد که از متبوع معلوم شده است چنانکه در نفحة واحدة از لفظ نفحة معنی واحدة ضمنا معلوم شود و قائده لفظ واحدة تأکید آن معنی است * و لافصل بین ان یکون مشتقا و غیره اذا کان وضعه لغرض المعنی عموما مثل تمیمی و ذی مال او خصوصا مثل مررت بر رجلی رجل و بهذا الرجل

(و زید)

لسرا حره والیه مفتوحه اوسا کنه فان کان آخره الف ثابت وهدین تعلبها لغیر التثنيه یاه وان کان
یاه ادغمت وان کان وارا قلبت یاه وادغمت وفتحت الیاه لسا کنین ﴿ اسمی که اضافه کرده شود بیای
متکلم حرف آخر وی یا حرف صحیح باشد یا ملحق ب صحیح که آن واو و یا نیست که ماقبل ایشان ساکن باشد
و بر هر دو تقدیر آخر آن اسم مکسور شود از بهر مناسبت یا و چنین کوی غلامی و عدوی و قولی و وظی
و دلوی ﴿ و یاه متکلم درین صورت جائزست که مفتوح باشد چنانکه کوی غلامی و جائزست که ساکن
باشد چنانکه کوی غلامی لیکن بعضی گفته اند که فححه اصلست و سکون مارض قیاس بر ضمیر مخاطب
در مثل غلامک ﴿ و بعضی گفته اند که اصل سکونست زیرا که با حرف ثقیلست و فتح بواسطه مناسبت است
بضمیر مخاطب ﴿ و اگر در آخر اسم حرف علت باشد و ملحق نباشد بحرف صحیح همچنانکه الف
آن الف ثابت شود خواه الف تثنيه باشد چنانکه در غلامای و مسلمای و خواه الف غیر تثنيه باشد چو
عصای و رحای یا ضمیر درین حالت مفتوح باشد تا التقاء ساکنین لاعلی حده لازم نیاید دروقف اسکان
یا جائز باشد ﴿ و همچنانکه و او و یا که ماقبل ایشان متحرک باشد پس اگر یباشد ادغام کرده شود دریا ضمیر
چون جانی قاضی و مروت بمسلی و یای ضمیر مفتوح باشد بنا بر آنکه گفته شد ﴿ و اگر او باشد آن واو
منقلب شود بیچنانکه در جانی مسلمون اضافه کنی و کوی مسلموی و او را با یا باید کرد و حرکت ماقبل و او را
با کسره و یا را دریا ادغام باید کرد و یا ضمیر را فححه باید داد و چنین باید گفت جانی مسلمی و یا نیست که
اعراب وی در حالت رفعی تقدیر است ﴿ و اما الاسماء الستة فاشی و ابی و اجاز البرد اشی و ابی و تقول
حی و هنی و یقال فی فی الاكثر فی و اذا قطعت قبل اب و اخ و ح و هن و فم و فتح الفاء افسح منهما
و جاء ح مثل ید و خب و دلو و عصا مطلقا و جاء هن مثل ید مطلقا ﴿ و ذو لا یضاف الی مضمر و لا یقطع
عن الاضافه ﴿ دانسته شد که اسماءه در حالتی که مضافند بغیر یاه متکلم اعراب ایشان بحروفست
چنانکه گذشت ﴿ و هر گاه که ضافت کنی یاه متکلم در اب ریح کوی ابی و اشی زیرا که لام فعل این هر دو
افتاده است نسیمانسیا پس آخر ایشان حرف صحیح باشد و از برای مناسبت یا آن حرف را مکسور باید کرد
و یا ماضی و ح باشد یا ساکن چنانکه در غلامی معلوم گشت ﴿ و مبرد جائز داشته است که لام فعل این هر دو را که
و او بوده است باز آرد و آن و او را با یا قلب کنند و در یاه متکلم ادغام کنند و کویند اشی و ابی ﴿ و در ح و هن
چون اضافه کنی یاه متکلم میمونور را که آخرین دو کله اند بهما از حذف لام فعل نسیمانسیا مکسور
کردانی و یاه مفتوح باشد یا ساکن علی قیاس ماسبق ﴿ و در فوه چون اضافه کنند یاه متکلم آن و او را که
عین فعلست ادغام کنند در یاه متکلم و فارا مکسور گردانند و کویند فی که اصلش فوی بوده و لام فعل
درین کله ها بوده است بدلیل جمع وی بر افواه لیکن آن لام الفعل محذوف شده است نسیمانسیا و لغت
اکثر اینست که گفته شد ﴿ در بعضی لغات فی کویند بنا بر آنکه چون قطع اضافه میکنند و او را با میم
باید کرد که مناسبت دارد با او در آنکه هر دو از مخرج شفه اند که اگر قلب نکنند و اعراب برو او جاری
گردانند منقلب شود با الف و تونین بیفتد و کله معربه بر یک حرف ماند و این جائز نیست ﴿ و چون در حالت
قطع اضافه تم کنند در حالت اضافه یاه متکلم فی باید گفت بر قیاس اخوات خود ﴿ و چون این اسماء
خسه را از اضافه قطع کنند مطلقا اعراب بحرکات بر ایشان جاری شود چنانکه کوی اب و اش و ح
و هن و فم و فتح فا افسحست ﴿ و در جمع لغتی چند دیگر هست یکی آنکه همچون ید باشد در اعراب خواه
مضاف بغیر یاه متکلم چنانکه حک و حک و حک و خواه مضاف یاه متکلم و خواه مقطوع از اضافه

متصل تخفیف مطلوب نبوده باشد پس زین جهت الضار بک جائز باشد و اگر چه از برای اضافه
تخفیفی نباشد پس اضافه لفظی باضمار متصله ممتاز است از سایر اضافهات لفظی در آنکه تخفیف در وی
ارجحت اضافه مطلوب نیست ﴿ و لایضاف موصوف الی صفت و لاصفة الی موصوفها و مثل
مسجد الجامع و جانب الغربي و صلاة الاولى و بقلة الحمة متأول و مثل جرد قطیفة و اخلاق ثياب
متأول ﴿ موصوف را باصفت اضافهت تواند کرد زیرا که ذات صفت و موصوف هر دو یک است پس
اضافة الشيء لی نفسه لازم آید ﴿ و ایضا صفت تابع موصوفست در اعراب پس اگر مضاف الیه شود
در مجرور باشد و متساوت نام موصوف در اعراب متصور نکرده ﴿ و صفت را نیز اضافهت با موصوف
توان کرد بنا بر اتحاد ذات ﴿ و ایضا صفت باید که تابع موصوف باشد در اعراب و مؤخر باشد از موصوف
پس نشاید که مضاف شود نام موصوف خود و اگر نه مقدم باشد متساوت متصور نکرده ﴿ و مثل چند مثال
در کلام عرب بحسب ظاهر از قبیل اضافهت موصوفست باصفت و محتاجست بتأویل ازین جهت
اشارت کرد بان ﴿ و مسجد الجامع بتأویل مسجد الوقت الجامع است زیرا که جامع همچنین است که صفت
مسجد میشود صفت وقت نیز میشود و درین ترکیب صفت و وقت است تا مسجد مضاف با وقت باشد
و وقت موصوف بجامع پس از قبیل اضافهت موصوف باصفت خود نباشد و بر همین قیاس تقدیر جانب
الغربي اینست که جانب المكان الغربي ﴿ و تقدیر صلاة الاولى اینست که صلاة الساعة الاولى ﴿ و تقدیر
بقلة الحمة اینست که بقلة الحبة الحمة ﴿ و همچنین در کلام عرب مثالی چند هست که بحسب ظاهر
از قبیل اضافهت صفت با موصوف چنانکه جرد قطیفة و اخلاق ثياب زیرا که جرد صفت قطیفة
است ای قطیفة جرد و اخلاق صفت ثياب است ای ثياب اخلاق ﴿ و تأویل آنست که جرد و اخلاق را
استعمال کردند معرا از موصوف چنانکه ابهام بمعنی ایشان راه یافت و معنی جرد این شده که جرد
ریشه و معنی اخلاق این شده که کهنه و چون خواسته اند که این ابهام را زایل کنند اضافهت کردند هر یکی را
بان چیزی که صلاحیت آن داشت که موصوف شود ایشان و اگر چه درین حال اضافهت قصد
موصوفیت او ندارد پس این از قبیل اضافهت صفت با موصوف نباشد ﴿ و لایضاف اسم بمثل
المضاف الیه فی العموم و الخصوص کلیت و اسد و حبس و منع لعدم الفائدة بخلاف مثل کل الدار هم و عین
الشيء فانه يختص به ﴿ هر اسمی که مانند اسمی دیگر باشد در عموم و خصوص نشاید اضافهت کردن
یکی از ایشان با دیگری چنانکه لیث و اسد در اعیان و جنسیت و حبس و منع در معانی و احداث
زیرا که این اضافهت را هیچ فائده نیست و آن چیزی که مقصودست از لفظ مضاف مفهوم میشود با قطع
نظر از اضافهت پس آن اضافهت لغو باشد بخلاف اضافهت عام با خاص چنانکه در کل الدار هم و عین
الشيء و نفس زید زیرا که باین اضافهت مضاف که عام بود مختص میشود بمضاف الیه پس این اضافهت را
فائده باشد و جائز بود ﴿ و قولهم سعید کرز و نحوه متأول ﴿ و در مثل سعید کرز و زید بطة و هر وقفة
توهم آن میشود که دو اسم اند که ایشان در عموم و خصوص متساوی اند و علمیک چیزی ند اضافهت
میان ایشان جائزست ﴿ و جواب آنست که این امثله متساویست بآنکه مراد از لفظ اول که مضافست
ذات مسمات و مراد از لفظ ثانی که مضاف الیه است نفس لفظست پس معنی سعید کرز اینست که ذاتی که
ز آن لفظ کرزست یعنی مسمی و ملقب با و است و چون مراد ز اول معنی باشد و از ثانی لفظ پس این
ز نفس اضافهت مسمی باشد اسم ز نفس مسمی مسمی ﴿ و اذا ضیف الاسم الصحيح للمحق به الی باء التثنية

لوی ضاربان و صاربون * و گاه باشد که عوض حرکت باشد چنانکه در الضاربان و الضاربون که ا کر عوض تنوین بودی بالف و لام جمع نشدی و گاه باشد که اعتبار عوضیت وی کنند از تنوین چنانکه کوی ضاربازید و ضاربوزید * و در مثال الضاربازید چون اعتبار اجتماع تنون کنند با الف و لام عوض حرکت باشد و چون اعتبار حذف نون کنند با ضافت عوض تنوین باشد * و الضارب زید جائز نیست زیرا که ازین اضافت لفظی هیچ تخفیفی حاصل نشد از جهت آنکه تنوین ضارب بواسطه الف و لام افتاده است نه بواسطه اضافت * و فراه نحوی گوید که الضارب زید جائزست زیرا که اول ضارب را اضافت کردند بازید و تنوین بسبب اضافت بیفتاد چنین شده که ضارب زید و چون ضارب را خواستند که تعریف کنند الف و لام در آوردند الضارب زید شد * و قول جمهور واضح است زیرا که الف و لام در اول ضارب است پس مقدم باشد اعتبار وی بر اضافت که در آخر شود و حینتذ اضافت را قائده تخفیف نباشد * و ضعف * الواهب المائة الهجان و عبدها * و انما جاز الضارب الرجل جلا علی المختار فی الحسن الوجه و الضاربك و شبهه فین قال انه مضاف جلا علی ضاربك * و قیاس آن بوده که مثل * الواهب المائة الهجان و عبدها * جائز نباشد زیرا که عبدها عطفست بر مضاف الیه که آن المائة است پس مضاف که آن الواهب است مقدر باشد کویا که چنین گفته است و الواهب عبدها و این مثل الضارب زید است در آنکه تخفیف درین اضافت نیست لیکن چون ذکر مضاف در معطوف مقدرست بطریق تبعیت نه ملفوظ و در تابع تحمل کرده میشود چیزی که در متبوع متحمل نیست ازین جهت عطف و عبدها بر معمول الواهب جائزست و ضعفست * اگر سائلی گوید که الواهب المائة و الضارب الرجل نظیرند مر الضارب زید را در آنکه اضافت را در ایشان قائده تخفیف نیست پس بایستی که جائز بودی * در جواب گویم حال برین وجه است که گفته شد لیکن در باب صفت مشبهه الحسن با ضافت از جمله وجوه مختارست و الضارب الرجل و الواهب المائة باوی مشابعت دارند در آنکه صفت و معمول هر دو معرف بلام اند * پس ازین جهت ایشان را حل کردند بر الحسن الوجه بخلاف الضارب زید که او بالحسن الوجه این مشابعت ندارد پس جائز نباشد در و الضاربك و شبهه وی که آن الضاربك و الضاربك است و دیگر امثله دو قولست * يك قول آنست که این ضمائر مفعول اسم فاعل اند یعنی الذی ضربك و التي ضربتك و حینتذ درین سه صیغه که مذکور شد صریحا هیچ اشکال نیست زیرا که تنوین بالف و لام افتاد و در اینجا اضافتی نیست تا تخفیفی مطلوب باشد * و در باقی امثله یعنی الضاربك و الضاربك و الضاربك اشتباهی هست زیرا که چون اضافت نیست نون از بهر چه افتاد * و جواب آنست که نون بمنزلت تنوین است و مودنست بانفصال مابعد خود ز ما قبل خود پس با ضمیر متصل جمع نتواند شد زیرا که میان اتصال و انفصال منافاتست پس حذف نون از جهت ضمیرست نه از جهت اضافت * و قولی دیگر اینست که این ضمائر مجرورند با ضافت و حینتذ حذف نون ظاهر باشد * اما در الضاربك و الضاربك و الضاربك برین قول اشکال باشد زیرا که این اضافت لفظی را هیچ تخفیفی نیست و وجه اعتذار آنست که مثل الضاربك بتقدیر اضافت محمولست بر ضاربك که باتفاق مضافست با ضمیر با آنکه این اضافت را هیچ تخفیفی نیست بلکه حذف تنوین و نون در مثل ضاربك و ضاربك از جهت اتصال ضمیرست و چون این ضمیر متصل شد با اسم فاعل بر وجهی که مضاف الیه او باشد تنوین و نون محذوف شدند بواسطه اتصال ضمیر بنا بر آنچه گفته شد از منافات میان اتصال و انفصال پس تخفیف درین صورت مقارن اضافت باشد نه از برای اضافت پس در اضافت با ضمیر

ای غلام زید * دوم معنی من و آن وقتی باشد که مضاف الیه از جنس مضاف باشد یعنی صادق باشد بر مضاف
 و اصل وی باشد چنانکه کوبی خاتم حدید حدید بر خاتم صادق است و اصل ویست و اضافت بمعنی من
 است ای خاتم من حدید * سیوم آنست که بمعنی فی باشد و آن وقتیست که مضاف ظرف باشد چنانکه ضرب
 الیوم یوم ظرف ضربت و اضافت بمعنی فی است ای ضرب فی الیوم و این قسم سیوم از اضافت قلیاست
 * و بعضی از نحویان گفته اند که اضافت بمعنی فی موجود نیست و مثل ضرب الیوم را تاویل کرده اند
 بآنکه یوم را تشبیه کرده اند بمضروب از برای مبالغه پس یوم فیه است مشبه بمفعول به و اضافت بمعنی
 لامست ای ضرب الیوم کو یا یوم مضروب شده است * و نحویان خلاف کرده اند که مضاف الیه مجرور است
 بحرف جر مقدر یا بمضاف * جهور بر آنند که عامل در مضاف الیه مضافست بنیابت حرف جر مقدر
 و تفید اضافت معنوی اگر با معرفه است افاده کند تعریف مضاف را چنانکه کوبی غلام زید و مراد
 اشارتست بغلام معین و اگر با نکره است افاده کند تخصیص مضاف را چنانکه کوبی غلام را اگر چه
 غلام در اینجا معین نیست لیکن تخصیص یافته است بآنکه غلامیت مرأه از وی نیست * و شرطها
 تجرید المضاف من التعریف * و ما اجازه الکوفیون من الثلاثة الاثواب و شبهه من العدد ضعیف *
 شرط اضافت معنویه آنست که مضاف مجرد گردانیده شود ز تعریف زیرا که اگر در مضاف تعریفی باشد
 بآلف لام یا بعینیت اضافت وی بمعرفه جائز نباشد زیرا که من صفت مفید تعریف مضافست و تقدیر
 آنست که مضاف معرفه است بآلف لام یا بعینیت مثلاً پس اضافت وی از برای تعریف لغو باشد زیرا که
 تعریف او حاصلست پس نشاید که کوبند الغلام زید و نشاید که کوبند زید کم الا وقتی که لفظ زید علم متعددی
 باشد و بلفظ زید مسمی زید کنند تا نکره شود و این اضافت او با ضمیر مفید تعریف او کردنی این تقدیر
 و تنکیر زید اضافتش جائز نباشد زیرا که تعریف او بعینیت حاصلست * و همچنین اضافت معرفه با نکره
 جائز نباشد زیرا که این اضافت با نکره مفید تخصیص مضافست و مضاف درین صورت تعریف
 دارد که اقوی از تخصیص است پس این اضافت یکبار کی بی فائده باشد * و جماعتی کوفیان در اعدادی که
 مضاف باشند بمیز خود و آن میز معرف بلام باشد جائز داشته اند تعریف آن اعداد بلام چنانکه الثلاثة
 الاثواب و الاربعة الرجال و نظائر آن و این خلاف قیاس است چنانکه دانسته شد و مخالف استعمال
 فصحا است زیرا که استعمال ایشان ثلاثة الاثواب و اربعة الرجال الف و لام در مضاف که آن عددست
 * و اللفظية ان تكون صفة مضافة الى معمولها مثل ضارب زید و حسن الوجه و لا تخفیفاً في اللفظ
 و من جملة جاز مررت برجل حسن الوجه و امتنع مررت برجل حسن الوجه * اضافت لفظی آنست که
 مضاف صفتی باشد یعنی اسم فاعل یا اسم مفعول یا صفت مشبهه و آن صفت مضاف باشد بمعمول خود که
 آن مفعولست یا فاعل است چنانکه کوبی ضارب زید و حسن الوجه * و این اضافت لفظیه فائده نمی دهد
 الا تخفیف در لفظ نه تعریف در مضاف و اگر چه مضاف بمعرفه باشد و ازین جهت مثل حسن الوجه
 نکره باشد و صفت نکره واقع شود و نشاید که صفت معرفه شود پس جائز باشد که کوبی مررت برجل
 حسن الوجه و جائز نباشد مررت برجل حسن الوجه زیرا که نکره صفت معرفه نشود * و جاز الضارب
 زید و الضارب زید و امتنع الضارب زید خلافاً للفراء * یعنی این ترکیب جائزست زیرا که تخفیف
 باضافت لفظی حاصلست که آن حذف نونست از الضاربان و الضاربون و نون تشبیه و جمع در اسم فاعل
 و اسم مفعول و صفت مشبهه گاه باشد که عوض حرکتی و تنوبنی بود که در واحد بوده است چنانکه

(کوبی)

شود و اگر چه معطوف علیه منصوب باشد بنا بر آنکه معنی نفی نفییت آن حرف موجب باقی نماند پس عطف بر محل خبر باید کرد که آن رفعت بجزیرت مبتدا چنانکه کوبی مازید قائما بل قاعد بل قاعدا بنصب جائز نباشد زیرا که معنی نفی که سبب عمل ماست باقی نماند اما لیس زید قائمابل قاعدا بنصب جائز باشد زیرا که عمل لیس از جهت معنی نفی نیست بلکه از جهت فعلیتست چنانکه دانسته شد * المجرورات هو ما شتمل علی علم المضاف الیه و المضاف الیه کل اسم نسب الیه شیء بواسطة حرف جر لفظا و تقدیرا مراد المجرورات یا خبریست مبتداش محذوف یا مبتدایست خبرش محذوف چنانکه گفته شد در منصوبات و علی التقدیر بن هوراجعت بالمجرور که در ضمن مجرورات مذکورست * و احتمال دارد که مجرورات مبتدا باشد و هو مبتدای دوم و ما شتمل خبر مبتدای دوم و مبتدای دوم با خبرش خبر مبتدای اول باشد * و ضمیر هو که راجعت بالمجرورات مفرد مذکورست بنا بر آنکه ما شتمل بحسب لفظ مفرد مذکورست و اگر چه بحسب معنی جمع مؤنث است و هر گاه که ضمیر متوسط شود میان مؤنثی و مذکری که عبارت باشند از یک چیز آن ضمیر را تذکیر و تأنث جائز باشد کویا چنین گفته است که المجرورات هی اسماء شتمل علی علم المضاف الیه * و علم مضاف الیه جرست چنانکه در صدر کتاب معلوم شد و مراد از مضاف الیه در بن مقام هر اسمیست که نسبت کرده شده باشد با و چیزی بواسطة حرف جری که ملفوظ باشد یا مقدر و مراد باشد چنانکه مررت زید مرور بواسطة حرف جر منسوب شد زید پس منسوب الیه چیزی باشد بواسطة حرف جر ملفوظ * و همچنین که غلام زید غلام منسوب شده است زید بواسطة حرف جر مقدر که آن لامست و در بن مقام مرادست زیرا که اثر وی که جرست باقیست * و قید مراد احتراست از مفعول فیه و مفعول له که حرف جر آنجا مقدرست لیکن مراد نیست بنا بر آنکه اثر او باقی نیست و استعمال لفظ مضاف و مضاف الیه و اضافت در آن صورتست که حرف جر مقدرست و مرادست نه در آن صورت که حرف جر ملفوظست چون مررت زید و اگر چه عند التحقیق مضاف الیه بآن معنی است که گفته شد * فالتقدیر شرطه ان یکون المضاف اسم مجرد اتونیه لاجلها * چون دانسته شد که مطلق اضافت بر دو قسمست یکی بلفظ حرف جر و دیگری بتقدیر حرف جر و در قسم اول بحثی نبود از جهت اضافت غیر آنکه حرف جر مابعد خود را مجرور کند چنانکه در مباحث حروف معلوم شود ازین جهت حرف تخصیص کرد قسم دوم را بذکر از برای بیان احکام اقسامی که متعلقست بوی و شرط اضافتی که بتقدیر حرف جرست آنست که مضاف اسمی باشد مجرد کرده از تنوین و قائم مقام تنوین از بهر اضافت * و هی معنوی و لفظیة فالاول ان یکون المضاف غیر صفة مضافة الی معمولها * و این اضافت که بتقدیر حرف جرست بر دو قسمست یکی معنوی و دیگری لفظی و اضافت معنوی آنست که مضاف در وی اسمی باشد مغایر صفتی که مضاف با معمول خود باشد پس شاید که مضاف در معنوی اسمی باشد غیر صفت مطلقا چنانکه در غلام زید و خاتم حدید و شاید اسمی باشد که آن اسم صفتست لیکن آن صفت مضاف با معمول خود نباشد چنانکه کوبی مصارع مصر * و هی اما بمعنی اللام فی اعداد جنس المضاف و ظرفه او بمعنی من فی جنس المضاف او بمعنی فی فی ظرفه و هو قلیل مثل غلام زید و خاتم فضة و ضرب الیوم و تفید تعریفام المعرفة و تخصیصام النكرة * اضافت معنوی بر سه قسمست * یکی بمعنی لام و آن وقتی باشد که مضاف الیه جنس مضاف نباشد یعنی صادق بر مضاف نباشد و همچنین مضاف الیه ظرف مضاف نیز نباشد چنانکه غلام زید که زید بجنس غلام نیست یعنی صادق بر وی نیست و نه ظرف غلام است پس اضافت غلام زید بتقدیر لامست

دو بیست که آن نصبت در معطوف * دوم عطف بر محل بعید که آن رفعت مثل قول شاعر * لا اب و ابنا مثل مروان و ابنه * اگر کوبی تو لا اب و ابن جائز نباشد و مثل اباله اصل لا اباله لا اباله است و این مفرد نکره ایست مبنی بر فتح بلاوله خبر وی است ای لا اب حاصل له لیکن او را مشارک نیست با مضاف در اصل معنی که آن نصبت اب است یا صاحب ضمیر پس از این جهت الف زیاده کردند گویا که اب مضافست و مستحق نصبت بالف و نمی شاید که لا اباله مضاف باشد حقیقتا زیرا که وجود لام در لفظ مانعست از اضافت و چه گونه مضاف که اگر مضاف بودی بضمیر معرفه بودی و رفع و تکریر واجب شدی * و همچنینست حال در لا غلامی له یعنی او نیز مشارکت دارد با مضاف در اصل معنی که آن نصبت غلامین است بان ضمیر که بعد از لامست پس بنا برین مشابهت نون را از وی انداخته اند نه از جهت آنکه مضافست حقیقتا بلکه اصل وی لا غلامین له است چنانکه در لا اباله گفته شد * و من نمه لم یجز لا ابایها و ایس بمضاف لفساد المعنی خلا فالیسیویه * از اینجا که زیادتی الف در اباله و حذف نون در غلامی له بواسطه مشاکت ایشانست با مضاف در اصل معنی چنانکه گذشت جائز نیست که در لا ابایها الف زیاده کنند و گویند لا ابایها زیرا که اضافه اب بدار بمعنی ممکن نیست پس لا ابایها را مشارکت با مضاف در اصل معنی نباشد پس الف زیاده نتوان کرد علی التشبیه بالمضاف * و همچنین در لاریقین علیها ای علی الدار او علی المرأة و الامتعة حذف نون جائز نباشد زیرا که اضافت رقیقین بمعنی علی متصور نیست پس او را مشارکت در اصل معنی با مضاف نباشد پس حذف نون علی التشبیه بالمضاف جائز نباشد چنانکه در غلامی له جائز بود * و ایس بمضاف مثل لا اباله و لا غلامی له از قبیل مضاف نیستند بسبب آنکه معنی فاسد شود زیرا که اگر مضاف بودی رفع و تکریر واجب شدی از جهت آنکه ابامعرفه بودی و مقصود از لا اباله نفی اب منکرست یعنی جنس است زیرا که معنی ایست که هیچ اب نیست او را و همچنینست سخن در لا غلامی له که مقصود نفی غلامین است پس اگر مضاف بودی غلامین معرفه شدی و رفع و تکریر واجب بودی پس آنچه سیویه گفته است که این از قبیل مضافست و اظهار لام از برای تأکید اضافه صحیح نیست * و قد یحذف اسم لافی مثل لا علیک ای لا بأس علیک * گاه باشد که اسم لا انداخته شود چنانکه در لا علیک ای لا بأس علیک * خبر ما و لا المشبهین بلیس هو المسند بعد دخولهما و هی اضافة اهل الجواز * از جمله منصوبات خبر ما و لا المشبهین بلیس است و مشابهت ما بلیس بیشترست از مشابهت لا زیرا که ما برای نفی حالت همچون بلیس و ازین جهتست که عمل لانا درست و اعمال ما و لا بعمل بلیس لغت اهل جوازست و قرآن باین واردست قوله تعالی (ما هذا بشرا * ما هن امهاتهم) و در لغت بنی نمیم لا و ما را علی نیست زیرا که ایشان داخل میشوند در اسماء و در افعال عمل ندارند پس همچنین در اسماء نیز عمل نکنند * و اذ ازیدت ان مع ما و انتقض النفی بالا و تقدم الخبر بطل العمل و اذا عطف علیه بموجب فارع * هر گاه که زیاده کرده شود لفظ این بعد از کلمه ما عمل وی باطل شود زیرا که او حامل نیست ضعیف پس هر گاه که فاصله شود در میان وی و میان معمول عمل تواند کرد * و همچنین هر گاه که معنی نفی منتقض گردد بالا عمل وی باطل شود چنانکه دانسته شد در مازید الاقام * و همچنین اگر خبر مقدم شود بر اسم عمل باطل شود زیرا که چون عامل ضعیفست وقتی عمل تواند کرد که معمولین بترتیب باشد و هر گاه که در معمولین ترتیبی شود عامل از عمل فروماند چنانکه کوبی ما قائم زید و هر گاه که عطف کرده شود بر خبر ما بحر ف عطفی موجب که دلالت کند بر ثبوت ما بعد خود در معطوف رفع واجب

(شود)

الابالله در اینجا پنج وجه جاثر باشد * اول آنکه هر دو لای برای نفي جنس باشد و هر دو مفرد نکره مبنی
 باشد بر قح و این وجه ظاهرست * وجه دوم آنکه لای اول نفي جنس باشد و اسمش مبنی بر قح و لای دوم
 زائد باشد از برای تذکیر نفي و آرای مذکره نفي خوانند و مابعد لای مذکره منصوب باشد منون معطوف
 بر لفظ اسم لای اول زیرا که قحۀ بنایی بسبب هروض تشبیه است بحرکت اعرابی و شاید که معطوف
 باشد بر محل قریب اسم لای اول که آن نصبست بکلمۀ لا * وجه سیوم بر همین نسق است که در دوم کفیم
 لیکن مابعد لای مذکره مرفوع باشد بر محل اسم لای اول * وجه چهارم آنست که مابعد هر دو لای مرفوع
 باشد از جهت موافقت با سؤالی که این معنی جواب آنست که بیاسائی گفته است احوال و قوه بغیر الله و حیثند
 لاحول و لا قوه الابالله جواب او باشد پس از برای مطابقت میان سؤال و جواب مابعد هر دو لای مرفوع
 باشد * و در مثل لارجلا که چه تقدیر سؤال توان کرد لیکن اینجا رعایت مطابقت نکرده اند زیرا که اهتمام
 به مطابقت میان سؤال و جوابی که در وی تعددی و تکثری زیاد از اهتمام است بمطابقت میان سؤالی
 و جوابی که در وی تعددی و تکثری نباشد * وجه پنجم آنست که لای اول بمعنی لیس باشد و اسم مرفوع
 و منون باشد و لای دوم برای نفي جنس باشد و اسمش مبنی بر قح و این ضعیفست از جهت آنکه لا بمعنی
 لیس نادر الاستعمالست و چون حول و قوه بیک معنیست ازین جهت الابالله که استثنای مفرغست
 خبر هر دوست و احتیاج نیست که از برای لاحول خبر دیگر تقدیر کنند * و اذا دخلت الهمزة لم تغير
 العمل ومعناها الاستفهام والعرض والتثنية * چون همزه داخل شود بر لای نفي جنس حال اسم لامتغیر
 نشود بواسطۀ همزه که مبنی باشد باقی ماند بر بنای خود و اگر معرب باشد باقی ماند بر اعراب خود
 * و بعضی توهم کرده اند که چون همزه در آید در لای که اسم او مبنی است آن اسم را متغیر گرداند از بنا بر اعراب
 نصب چنانکه شاعر گوید * الارجلا جزاء الله خیرا * و این استنشاها صحیح نیست زیرا که تقدیر کلام
 اینست که الاترونی رجلا پس این لانه نافية جنس است بلکه لای نفیست که داخلست بر سرفعل
 و رجلا مفعول آن فعل مقدرست و معنی همزه که داخل شود بر لای نافية جنس یا استفهام است چون
 الارجل فی الدار * یا عرض است چنانکه کوی الاتزل منک ههنا * یا تمی است چنانکه الاماء اشربه
 در موضعی که طمع وجود آب نیست * و نعمت المینی الاول مفرد بلیبه مبنی و معرب رفعا و نصبا مثل
 لارجل ظریف و ظریف و ظریف * اسمی که مبنی است بلا چون صفت اول باشد نه ثانی و ثالث و آن صفت
 اول مفرد باشد نه مضاف و نه شبه مضاف و متصل باشد با آن اسم مبنی یعنی در میان ایشان فاصله نباشد در آن
 صفت سه وجه جاثرست * یکی بنا بر قح چنانکه لارجل ظریف از جهت آنکه این صفت بحسب معنی
 از تمۀ موصوفست و نفي بلا واقع برین مجموعست پس کوی آخر اسم لآن صفتیست پس همچو اسم
 مبنی شود بر قح * دوم اعراب بر رفع از جهت حمل بر محل بعید * سیوم اعراب بنصب از جهت حمل بر لفظ
 یا محل قریب * و الا فالاعراب * یعنی هرگاه که نعت نعت مبنی باشد یا نعت اول نباشد بلکه ثانی یا ثالث
 باشد یا نعت اول مفرد نباشد یا متصل با آن مبنی نباشد بلکه میان ایشان فاصله باشد فحیثند در هر یکی
 ازین اقسام اعراب ثابت باشد بر رفع و نصب و بنا جاثر نباشد چنانکه کوی لا غلام رجل ظریف و ظریف
 و لارجل مائل ظریف و لارجل ذمال و ذومال و لارجل فیها ظریف و ظریف * و العطف
 علی اللفظ و علی المحل جاثر مثل لآب و ابنا و مثل لآباله و لاغلامی له جاثر تشبیه الاله بالمضاف لمشارکته
 فی اصل معناه * عطف بر اسم لامبنی بر دو وجه جاثرست * یکی عطف بر لفظ یا محل قریب که حکم هر

اول و در جزاء محذوف بسیار شد پس این هر دو وجه متوسط اند میان وجه اول و عکس و بوجب الحذف فی مثل امانت منطلقا انطلقت ای لان کنت و واجبست حذف عامل خبر کان در مثل امانت منطلقا انطلقت و اصل کلام چنین بوده است که لان کنت منطلقا انطلقت لام از سر آن انداخته شد که این قیاسیست هر دو فعل کان انداخته شد و حده پس فاعلش که تا بود ضمیر منفصل کشت و عوض این فعل محذوف مار آمده آورده شد و نون آن اندر میم مدغم کشت پس چنین شد امانت منطلقا انطلقت و چون کلمه ماعوض فعلت ذکر آن فعل جائز نباشد و نظیر این عبارت قول شاعر است *انا خراشة امانت ذانفر * فان قومی لم یأکهم الضبع * اسم آن واخواتها هو المسند بعد دخولها مثل ان زیدا قائم * اسم آن واخوات در اصل مبتدأ و خبر بوده است که این حروف مشبهه او را از رفع نصب آوردند و حیثند او را اسم این حروف خوانند پس اسم این حروف مسند الیه باشد بعد از دخول این حروف چنانکه گذشت و مباحث این حروف مشبهه مستوفی مذکورست در مباحث حرف در او آخر کتاب * المنصوب بلا التي لنفی الجنس هو المسند بعد دخولها بلیه مانکره مضافا و مشبهاه مثل لا غلام رجل عندک ولا عشرین در همالت * کلمه لانفی جنس عمل این میکنند بنا بر جنس نقیض بر نقیض یا نظیر بر نظیر زیرا که این از برای تأکید اثباتست و لا از برای تأکید نفی پس او نیز از دو اخل مبتدأ و خبرست لیکن عمل وی که آن نصبست در بعضی مواضع ظاهر میشود بده شرط * یکی آنکه میان لا و اسم وی فاصله نباشد * دوم آنکه آن اسم نکره باشد * سیوم آنکه آن نکره مضاف باشد یا شبیه مضاف و ازین جهت کفتم المنصوب بلا التي الی آخره * مثال اول از آن مضافست و دوم از آن مشبهه مضاف * فان کان مفردا فهو مبنی علی ما نصب * اگر اسم لا مفرد نکره باشد مبنی شود بر آن چیزی که نصب او در حالت اعراب بر آن چیز بوده باشد پس لا بر جنس مبنی شود بر قحوه و لا بر جنس مبنی شود بر یا * و بنا سبب اسم لا در حالتی که مفرد نکره باشد تضمن معنی حرفست زیرا که لا بر جنس یعنی لا من رجل است و هر گاه که اسم متضمن معنی حرف شود مبنی گردد * و آن کان معرفة او مفصولا بینه و بین لا و جوب الرفع و التکریر و مثل قضیه و لا باحسن لهما تناول * و اگر اسم لا معرفة باشد خواه مضاف خواه مفرد و خواه فاصله باشد لا آن معرفة و خواه نباشد واجب شود رفع آن معرفة زیرا که کلمه لا را در معرفة عمل نیست تا منقطع باشد مرتبه و از مرتبه این و واجب شود تکریر معرفة چنانکه کوبی لازمی فی الدار و لا عمرو و این تکریر و واجبست از جهت آنکه لا در اصل از برای نفی جنس است و در جنس تعدد هست و چون در معرفة تعدد نیست تکریر قائم مقام تعدد جنسی باشد * و همچنین اگر میان لا و میان اسم وی فاصله شود در اینجا نیز رفع و تکریر واجبست چنانکه کوبی لایها رجل و لا امرأة بنا بر آنکه این کلام جواب آنست که شخصی کوبد لایها رجل او امرأة پس از برای مطابقت میان جواب و سؤال واجب شد در مفصول رفع و تکریر * در تناول قضیه و لا باحسن لها آنست که و لا مثل ابن حسن و مثل باضافت الی المعرفة معرفة نمیشود پس واجب شود نصب وی بفقحه و چون مثل را که مضافست انداخته اند و مضاف الیه قائم مقام وی شد اعراب مضاف را پوشده که او نصب است لیکن نصب اینجا با آنست و در مضاف بفقحه و ابن سخن عمرست رضی الله عنه در علی رضی الله عنه ای هذه قضیه اولنا قضیه و لا مثل علی حاصل لها و اگر این تناول نبودی رفع و تکریر لازم شدی پس چنین بایستی گفت و لا ابو حسن لها و لا معاذ * و فی مثل لا حول و لا قوة الا بالله خسته او وجه فتمهما و نصب الثانی و رفعه و رفعه او رفع الاول علی ضعف و قبح الثانی * هر گاه که کلمه لا با مفرد نکره مکرر شود و ثانی معطوف باشد بر اول چنانکه کوبی لا رجل فی الدار و لا امرأة * و لا حول و لا قوة

غیر و صفت آلهه است که جمع منکور غیر محصور است و چون الاحرف است و قابل اعراب نیست آن اعرابی که حق
 غیر بود بر ما بعد الا انداخته شد ﴿ و ضعف فی غیره و اعراب سوی و سواء النصب علی الظرف علی الاصح ﴾
 و جل الابر غیر در وقتی که تابع جمع منکور غیر محصور نباشد ضعفست زیرا که در آن موضع استثناء
 ممکنست و جل الابر اصل خود اولیست چنانکه در قول شاعر ﴿ و کل اخ مفارقه اخوه ﴾ امرایک
 الا الفرقان ﴿ الا در اینجا معنی غیر است و صفت کل است که مرفوعست و اعراب رفع انداخته شد بر ما بعد
 الا که فرقانست و اصل آن بوده که الاستثناء باشد و چنین گویند الا الفرقین زیرا که کل اخ عامست همه
 برادران ریس فرقین در اینجا داخل باشد متصل باشد و الله اعلم ﴿ و اعراب سوی در ما تقدم ذکر کریم
 که اعراب سوی و اخوات وی در استثناء نصب است بر ظرفیت مقدره پس معنی جاء فی القوم سوی زید
 آنست که آمدند همه قوم بجای زید یعنی زید نیامد و این ظرفیت مقدرست نه محقق و این نصب در مقصور
 تقدیری باشد و در محدود افعلی ﴿ و بعضی گفته اند که حکم سوی و اخوات وی در اعراب حکم غیرست
 در استثناء و این قول اصح است ﴿ خبر کان و اخواتها هو السند بعض دخولها مثل کان زید قائما و امره
 کا م خبر مبتدأ و یتقدم علی اسمها معرفة ﴿ و از جمله منصوبات ملحقه خبر کان و اخواتست و آن مسند است بعد
 از دخول کان و اخوات وی و این مسند که خبر کان است در اصل خبر مبتدأ بوده است چون کان در آمد
 مبتدأ فاعل او شد و او را اسم کان خوانند و چون کان با فاعل خود کلامی تام نیست او را فصل ناقص
 گویند و خبر مبتدأ خبر کان باشد و منصوب کشت علی الفشیه بالمفعول ﴿ و ازین جهتست که حال خبر کان
 همچون حال خبر مبتدأست در آن احکامی که در خبر مبتدأ معلوم شد پس خبر کان مفرد باشد و جمله باشد
 و در جمله ناچار باشد از ماضی چنانکه آنجا معلوم شد لیکن خبر کان چون معرفه باشد جائز باشد که بر اسم
 کان مقدم شود و اگر چه در مبتدأ و خبر این جائز نیست زیرا که اسم و خبر اینجا در اعراب مختلفند پس
 بتقدیم اشتباه نشود چنانکه در مبتدأ و خبر مییاشد ﴿ و همچنین است حال در متساویین که اینجا تقدیم خبر
 بر اسم جائزست و در مبتدأ جائز نیست بنا بر آنکه اعراب اسم و خبر مختلف اند بخلاف اعراب مبتدأ و خبر
 ﴿ و این جواز تقدیم خبر بر اسم وقتی باشد که هر دو را یک اعراب لفظی باشد ﴿ و قد یحذف عامله فی مثل الناس
 مجزیون بأعمالهم ان خیرا فخیروا ان شرافشر و یحوز فی مثلها اربعة اوجه ﴿ گاه باشد که انداخته شود عامل
 خبر کان بر سبیل جواز در مثل الناس مجزیون بأعمالهم ان خیرا فخیروا ﴿ و المرءه مقتول بما قتل به ان سیفا سیف
 و ان خیرا فخیروا ﴿ و در مثل این چهار وجه جائزست نصب اول و رفع ثانی و عکس او و نصب هر دو
 و رفع هر دو و اقوی و جوه وجه اولیست و تقدیر کلام اینست که ان کان علمم خیرا فخیروا هم خیر پس
 در شرط کان با اسم خود محذوفست و خبرش باقی و در جزاء مبتدأ محذوفست و خبرش باقی پس محذوف در کلام
 اندکست و معنیست در غایت صحت ﴿ و عکس وجه اول اضعف و جوه اربعة است و تقدیر کلام اینست ان کان
 فی علمم خیر کان جزاؤهم خیرا پس در شرط کان با خبر وی که جار و مجرورست محذوفست و اسمش باقی و در
 جزاؤهم خیرا با اسم خود محذوفست و خبر او باقی پس درین وجه حذف بسیارست و معنی وی نیز ضعیفست زیرا که
 هر گاه که در عمل نیکی باشد لازم نیست که همه جزا ایشان خیر باشد ﴿ و آن دو وجه دیگر متوسط اند میان قوه
 و ضعف و تقدیر کلام بر وجه رفع هر دو اینست که ان کان فی علمم خیر فخیروا هم خیر پس درین شرط محذوف
 بسیارست و در معنی نیز ضعیفست و جزاء در حذف بر حال وجه اولیست و تقدیر کلام بر وجه نصب
 هر دو اینست که ان کان علمم خیرا فکان جزاؤهم خیرا پس درین شرط حذف همچنانست که در وجه

نباشد نقض نفی را در صورت لیس زیرا که آن معنی که لیس از جهت او عمل میکند که آن فعلیست باقیست بحال خود پس ابدال مستثنی از لفظ خبر لیس جائز باشد و اگر چه این معنی در خبر مجاز نیست و از اینجا که عمل ما از جهت نفی است و عمل لیس از جهت فعلیت جائز است که لیس عمل کند در خبر خود که بعد از الا واقع باشد چنانکه کوبی لیس زید الا قائما نصب قائما بر آنکه خبر لیس است و منسوبست بوی از جهت فعلیت و جائز نیست که کلمه ما عمل کند در خبر خود که بعد از الا باشد چنانکه کوبی ما زید الا قائما زیرا که الا معنی نفی را نقض کرد پس نشاید که کلمه ما عمل کند در مابعد الا و منصوب گرداند او را بر آنکه خبر او است زیرا که سبب عمل وی نفیست و نفی باقی نماند پس عمل وی منصور نکرده و محفوظ بعد غیر و سوی و سوا و بعد حاشا فی الا کثر مستثنی مجرور است بعد از غیر و سوی و سوا و با آنکه مضاف الیه است و مستثنی مجرور است بعد از حاشا در اکثر لغت زیرا که حرف جرست و در بعضی لغات حاشا فعلست و مابعد او منصوبست با آنکه مفعولست چنانکه در عدا و خلا گفته شد بر اکثر لغات و اعراب غیر کما مراب المستثنی بالاعلی التفصیل و غیر صفة حلت علی الا فی الاستثناء کما حلت الاعلیها فی الصفة اذا كانت تابعة لجمع منکور غیر محصور لتعذر الاستثناء مثل لو کان فیهما آلهة الا الله لفسدنا لفظ غیر چون در استثناء واقع شود بجای الامستثنی مجرور گرداند با آنکه مضاف الیه او است چنانکه دانستی اما اعراب لفظ همان اعراب باشد که مابعد الا راست در استثناء کویا که غیر چون مابعد الا را مجرور گرداند اعراب او را قبول کرد چنانکه کوبی جانی القوم غیر زید احد و ما جانی غیر زید احد و ما جانی احد غیر جار نصب غیر و چنانکه کوبی ما جانی احد غیر زید نصب غیر علی الاستثناء و بر رفع او علی البدل و چنانکه کوبی ما جانی غیر زید بر رفع علی الفاعلیه و در سوی اعراب ظاهر نشود و در سوا و ظاهر شود بعضی گفته اند که آن اعراب نصب لفظی باشد علی الظرفیة و در سوی نصب تقدیری باشد هم علی الظرفیة زیرا که معنی جانی سوا الا زید آنست که قوم آمدند بجای زید یعنی زید نیامد و بعضی دیگر گفته اند کلمات بمعنی غیر اند و اعراب ایشان غیر است لفظا یا تقدیرا و اصل غیر آنست که صفت شود چنانکه جانی رجل غیر زید و استعمال وی برین وجه در کلام عرب بسیار است و گاه باشد که غیر محمول شود بر الا و مستعمل گردد در استثناء و مابعد الا را مجرور گرداند باضافت و اعراب مابعد الا را خود قبول کند چنانکه گفته شد و اصل الا آنست که استثناء باشد چنانکه دانستی و گاه باشد که الا محمول گردد بر غیر و صفت شود و چنینند اعراب غیر بر مابعد الا نهاده شود و این که الا محمول شود بر غیر و صفت باشد و قیست که الا در پس جمعی باشد منکور یعنی نکره غیر محصور یعنی شمرده و معین نباشد چنانکه کوبی جانی رجال الا زید و جل الا اینجا بر صفت از جهت آنست که مستثنی منه متعدد است زیرا که در استثناء متصل باید که مابعد الا داخل باشد بقیقین در مقابل الا و درین مثال زید پیشاید که داخل باشد درین جماعت رجال و میشاید که داخل نباشد پس هیچکدام ازین دو قسم استثناء منکر نباشد بخلاف آنکه کوبی جانی الرجال الا زید که اینجا الرجال معرف بلام شامل همه است پس زید داخل باشد در وی بقیقین و استثناء متصل باشد و جمع منکور را تقیید کرد بغیر محصور از جهت آنکه اگر محصور باشد استثناء در وی جائز نباشد چنانکه زید علی عشرة دراهم الا واحدا او اثین الی غیر ذلک زیرا که یکی و دو و غیر آن از اعداد تانه همه درده داخل اند بقیقین و از جمله امثله الای محمول بر صفت قول باری تعالی است (لو کان فیهما آلهة الا الله لفسدنا) الا اینجا بمعنی

(غیر)

مازال زید الاعمالا ﴿ و از اینجا که حذف مستثنی منه در کلام موجب جائز نیست الاوقتی که معنی مستقیم باشد ظاهر شده که مازال زید الاعمالا جائز نباشد زیرا که مازال در معنی اثبات است از جهت آنکه نفی نفی راجع باثبات است ﴿ و ازین کلام که موجب است معنی مستقیم نمی شود زیرا که معنی اینست که زید را همیشه همه چیز بود الاعمال نبود و این معنی درست نیست زیرا که محالست که زید را همه صفات متضاده ثابت باشد الا این یک صفت که علمت ﴿ و اذا تعذر البديل على اللفظ فعلى الموضوع مثل ما جاء فى من احد الازيد ولا احد فيها الازيد وما زيد شيئا الاشى لان من لا تزاد بعد الاثبات وما ولا لا تقدر ان عاملين بعده لانهم اعلمنا لئفى وقد انقض بالاختلاف ليس زيد شيئا الا شيئا لانها علمت للفعلية فلا اثر انقض معنى النفى لبقاء الامر العاملة هى لاجله ومن ثمه جاز ليس زيد الاقائما و امتنع ما زيد الاقائما ﴿ چون متعذر شود در بدل کردن بواسطه مانع از حل کردن مستثنی بر لفظ مستثنی منه واجب شود حل کردن بر محل چنانکه کوبی ما جانی من احد الازيد ا کر زید را منصوب کردانی در استناد را اینجا محشی نیست ﴿ اما اگر خواهی که زید را بدل کردانی از احد جائز نباشد حل کردن بر لفظ احد تا زید مجرور باشد زیرا که احد مجرور است بمن زائده از برای مبالغه در استغراق پس اگر بدل از لفظ وی باید که من مقدر باشد بعد از الای که درین موضع از برای اثبات است پس لازم آید زیادتی من در اثبات و این جائز نیست پیش جهور چنانکه بیاید و حیث مذمتین کرده که زید را حل کنند بر محل من احد که آن رفعت زیرا که فاعلست و چنین گویند الازيد ﴿ و چنانکه کوبی لا احد فى الدار الازيد چون زید را بدل کردانی از احد نشاید که حل کنی بر لفظ وی که مفتوح است و اگر چه این فحیه شبیه است بحرکت اعرابی زیرا که سبب این فحیه کلمه لاست و عمل وی از جهت نفی و معنی نفی منتقض شده است بالا پس کلمه لا را تقدیر نتواند کرد بعد از الا بروجهی که شبه عمل از وی صادر شود ﴿ و همچنین نشاید حل کردن بر محل قریب وی که آن نصب است بکلمه لا زیرا که چون معنی نفی شکسته شد متصور نکرد عمل لا در ما بعد الا پس نشاید که بدل منصوب باشد بلی بدل را حل باید کردن بر محل بعد که رفعت علی الابتداء و چنین باید گفت که الازيد ﴿ و چنانکه کوبی ما زيد شيئا الاشى لا يعبأ به اینجا بدل را حل بر لفظ مستثنی منه نتوان کرد زیرا که عامل آن لفظ که کلمه ماست از جهت نفی و آن نفی منتقض شد بالا پس متصور نکرد تقدیر کلمه ما بعد از الا بروجهی که اثر عمل وی در بدل ظاهر شود بلکه واجب شود حل کردن بدل بر محل مستثنی منه که آن شیئا است و آن رفعت علی انه خبر المبتدأ بخلاف یعنی بدل را حل کردن بر لفظ جائز نیست در صورتی که عامل در مستثنی ما و لاست چنانکه گفته شد ﴿ و این بخلاف لیس است که در اینجا جائزست حل کردن بر لفظ چنانکه کوبی ایس زيد شيئا الا شيئا يعبأ به و حل کنی مستثنی را بر بدل از لفظ مستثنی منه بآنکه عامل در مستثنی منه ایس است که معنی نفی است ﴿ و فرق میان لیس و ما بمعنی لیس از آن جهتست که عمل ما بواسطه معنی نفی است و بس و آن شکسته شد بالا پس ممنوع شد اثر عمل ما بعد از الا بطریق بدلیت از لفظ معمول ما که قبل از الاست ﴿ و عمل لیس از جهت فعلیت است نه از جهت معنی نفی پس جائز نباشد که کوبی لیس زيد شيئا الا شيئا لا يعبأ به و ما بعد الا را بدل سازی از لفظ ما قبل الا که معمول لیس است زیرا که اگر چه معنی نفی منتقض شد بالا لیکن عمل لیس از جهت فعلیت اوست پس لیس بمنزلت فعلیتست که در وی نفی داخل شده باشد مثل لا یكون و ما کان پس کوبیا که چنین گفته ما کان زيد شيئا الا شيئا لا يعبأ به و این الانقض کرد معنی نفی را که در سر کان است و معنی کان را نقض نکرد بلکه اوباقیست بحال خود پس عمل کند در ما بعد الا پس هیچ اثری

مستثنی منصوب باشد وقتی که بعد از الا غیر صفت باشد در کلامی موجب چنانکه مذکور شد که آن جانی
 القوم الازیدا است * و مراد از کلام موجب آنست که نفی و نهی و استفهام نباشد * و همچنین منصوب
 باشد مستثنی هرگاه که مقدم شود بر مستثنی منه چنانکه کوبی ما جانی الازیدا احد * و اگر الا مؤخر
 بودی از احد در زید دو وجه جائز بودی نصب علی الاستثناء و رفع علی البدل * و همچنین اگر مستثنی
 منقطع باشد منصوب باشد بر اکثر لغت و در لغت بعضی از عرب در استثناء منقطع غیر نصب نیز آمده
 است چنانکه ما جانی احد الا حار برفع حار بنا بر آنکه بدست از احد و این لغت ضعیف است زیرا که
 هیچ بدل انجامت صورت نیست غیر بدل غلط و آن کلامی باشد که بطریق سهو و غفلت صادر شده باشد
 و استثناء منقطع در کلامی می باشد که بطریق رویت و فطانت صادر شده باشد * و همچنین مستثنی
 منصوب باشد اگر واقع شود بعد از خلا و عدا در اکثر لغت بنا بر آنکه این هر دو فعل ماضی اند من
 عدا بعد و عدا ای جاوزه و خلا یخلو خلوا و فاعل ایشان در ایشان مستترست و ما بعد ایشان
 منصوبست با آنکه مفعول به است چنانکه کوبی جانی القوم خلا زیدا او عدا زیدا ای خلا الجانی او عدا
 الجانی زیدا * و در بعضی از لغات این هر دو حرف جر اند و ما بعد ایشان مجرور با ایشان * و همچنین مستثنی
 منصوب باشد در همه لغات وقتی که واقع باشد بعد از ما عدا و ما خلا زیرا که برین تقدیر فعلیت خلا
 و عدا محقق است از جهت آنکه ما مصدریست داخل نمیشود الا در فعل و این ماه مصدری
 مقتضی تقدیر زمانست چنانکه کوبی جانی القوم ما عدا زیدا و ما خلا زیدا ای جانی القوم
 زمان عدا و الجانی ای مجاوزه زیدا اوزمان خلوه زیدا * و همچنین مستثنی باشد بعد از ایس
 و لایکون زیرا که هر دو فعل ناقص اند و فاعل ایشان در ایشان مضمومت و ما بعد ایشان منصوبست
 با آنکه خبر ایشان است چنانکه کوبی جانی القوم لیس زیدا اولایکون زیدا ای لیس الجانی اولایکون
 الجانی زیدا * و بجزوفیه نصب و بختار البدل فیما بعد الا فی کلام غیر موجب و ذکر المستثنی منه مثل
 ما فعلوه الا قلیل و الا قلیلا * و جائزست در مستثنی نصب و بختارست در وی بدل وقتی که واقع
 باشد بعد از الا در کلام غیر موجب تام یعنی مستثنی منه مذکور باشد چنانکه کوبی ما جانی احد الازید برفع
 علی البدلیة و الازید انصب علی الاستثناء * و ما مررت با احد الازید یجر علی البدلیة و الازید انصب علی
 الاستثناء * و ما رأیت احدا الازید انصب یا بطریق بدلیت و این بختارست یا بطریق استثناء و این
 جائزست * و بعرب علی حسب العوالم اذا کان المستثنی منه غیر مذکور و هو فی غیر الموجب لیفید مثل
 ما ضربنی الازید الا ان یستقیم المعنی نحو قرأت الایوم کذا * اعراب داده شود مستثنی بر حسب عوالم وقتی که
 مستثنی منه مذکور نباشد و این که مستثنی منه در کلام مذکور نباشد و مستثنی اعراب داده شود بحسب عوالم
 در کلامی غیر موجب می باشد تا فائده بدهد و معنی صحیح از آنجا مفهوم گردد چنانکه کوبی ما جانی الازید
 ای ما جانی احد الازید نیامد پیش من هیچ کس الازید و این معنی درستست * و نشاید که در کلام
 موجب باشد زیرا که آنجا معنی درست مفهوم نکرده پس نشاید که کوبی جانی الازید یعنی همه کس آمدند
 پیش من الازید و این معنی درست نیست بلی شاید که در بعضی مواضع مستثنی منه انداخته شود
 از کلامی موجب و مستثنی معرب گردد بحسب عوالم بنا بر آنکه در آن مواضع معنی مستقیم مفهوم
 شود از آن کلامی موجب چنانکه کوبی قرأت الایوم الجمعة ای قرأت کل یوم من ایام الاسبوع الایوم
 الجمعة و این معنی درستست که از در همه روزهای اسبوع خوانده الازید جمعه * و من ثمة لم یجز

تمام دارد بهر دو طرف پس میشاید ابوة را جل کردن بر ابوة ما انتصب عنه که متعلق است بفرزندوی
 و میشاید جل کردن بر ابوة پدروی که تعلق تمام دارد بوی بخلاف علم که او صفت نیست حقیقی قائم بعالم
 و اورا تعلق و اضافتی هست با معلوم پس صحیحست که گویند خوش شد زید از جهت علمی که قائم است
 بذات وی و نوع تعلق دارد بمعلوم و صحیح نیست که گویند خوش زید از جهت علمی که قائم است بعمر و
 نوع تعلق دارد با زید که معلوم آن علمت و این معنی بآنندک تأملی ظاهرست و الله اعلم بالصواب
 و هرگاه که تمیز از شبه صفت باشد آن صفت بر ما انتصب عنده باشد و مطابق او باشد در افراد و تنبیه
 و جمع و درند کبر و تأیید چنانکه کویی لله در زید فارسا و در ازیدین فارسین و در ازیدین فوارس
 و مراد تعجبست از فروسیت ما انتصب عنه یعنی خدای راست بسیاری خیر و خوبی فروسیت زید و نسبت
 باری تعالی از جهت آنست که خالق غرائب و عجائب اوست ﴿ و احتمالات الحال ﴾ یعنی آن صفت
 احتمال دارد که حال باشد پس در لله در زید فارسا و در قال الله عن قائلنا فارسا عبارتهست از زید و قائلنا عبارتهست
 از الله تعالی پس اگر جل کرده شود بر تمیز معنی آن باشد که لله در فروسیت زید و عن قائلنا الله و اگر جل
 کرده شود بر حال معنی این باشد که لله در زید حال کونه فارسا و عن الله حال کونه قائلنا و لا یتقدم التمییز
 و الاصح ان لا یتقدم علی الفعل خلافاً للمآزنی و البرد تمییز از مفرد مقدم نشود بر آن مفرد مثلاً در
 عشرون درهما نشاید که گفته شود درهما عشرون زیرا که مقصود آنست که عدد مذکور شود مبهم
 و بعد از آن مفسر گردد بجنس معین و تقدیم تمییز بر آن مفرد مفوت این مقصود و برین قیاس است
 سایر مفرداتی دیگر نسبت بتمییرات خود و در تقدیم تمییز بر فعلی که آن تمییز رافع ابهامست از نسبتوی
 خلافت جهور بر آنند که نشاید چنین کویی نفساً طاب زید زیرا که مقصود ابهامست و بعد از آن تفسیر
 و از الله ابهام و تقدیم بر فعل منفی این مقصودست و این قول اصح است و مآزنی و میرد تقدیم تمییز بر فعل جائز
 داشته اند زیرا که فعل عاملی قویست تصرف تواند کرد در متقدم و متأخر و استشهدا کرده اند بقول
 شاعر ﴿ انهم ریلی بالفراق حیدها و ما کاد نفساً بالفراق تطیب ﴾ و نفساً تمییزست از تطیب و مقدمست
 بروی و جهور گفته اند که روایت برین وجهست که ﴿ و ما کاد نفسی بالفراق تطیب ﴾ و قول جهور اصح
 بنا بر آنکه گفته شد ﴿ المستثنی متصل و منقطع فالتصل هو المخرج عن متعدد لفظاً او تقدیراً بالا و اخواتها ﴾
 مستثنی در اصطلاح نحویان مشترکست میان دو معنی یکی را مستثنی متصل خوانند و دیگر بر استثنی
 منقطع ﴿ مستثنی متصل آنست که مخرج باشد از متعددی که مذکورست آن متعدد لفظاً یا تقدیراً و اخراج
 وی بکلمه لا و اخوات او باشد و محصول این آنست که حکمی متعلق شود با امری متعدد و بکلمه الا
 و اخوات وی بعضی از آن متعدد را از آن حکم اخراج کند پس ماعدای آن بعضی باقی ماند مندرج
 در آن چنانکه کویی جانی القوم از زید بکلمه الا مخرج شده است از حکم مجی که متعلقست بقوم که
 متعدد است و مذکورست لفظاً پس غیر زید از قوم داخل ماند در حکم مجی و همچنین ما جانی از زید
 ای ما جانی احد از زید و زید در اینجا مخرج شده است از حکم عدم مجی که متعلقست بنمعددی که
 مذکورست تقدیراً که آن احد است ﴿ و المنقطع المذكور بعدها غیر مخرج ﴾ و مستثنی منقطع آنست
 که مذکورست بعد از الا و اخوات و مخرج نباشد از متعددی بنا بر آنکه مستثنی منه متناول مستثنی
 منقطع نیست چنانکه کویی ما جانی احد الا جار اجار از جنس احد نیست زیرا که احد آنست که
 صلاحیت آن دارد که مخاطب شود و هو منصوب اذا کان بعد الا غیر الصفة فی کلام موجب او مقدا
 علی المستثنی منه او منقطعاً فی الا کثر او کان بعد خلا و عدا فی الا کثر و ماعدا و ما خلا و ایس و لا بکون ﴿

باشد کردانیدن آن اسم از برای آن چیزی که تمیز منسوب گشته از جهت وی جائز باشد کردانیدن آن از برای
 مانتصب عنه و از برای متعلق او چنانکه کوبی طاب زید اب اولفظ اب اسمیست که درست است کردانیدن
 وی از برای مانتصب عنه که زید است پس جائزست که اب زید باشد و جائزست که پدر وی باشد یعنی
 زید خوش پدریست یا اورا خوش پدریست و اگر درست نباشد کردانیدن وی از برای مانتصب
 عنه متعین شود از برای متعلق وی چنانکه کوبی طاب زید دارا یعنی زید را خوش سرایست ﴿فیطابق
 فیهما ما قصد الا ان یکون جنسا الا ان تقصد الانواع وان کان صفة کانت له و طبقه﴾ پس آن تمیز مطابق
 باشد درین هر دو صورت با آن چیزی که مقصودست با آن تمیز خواه واحد و خواه تنبیه و خواه جمع
 پس کوبی طاب زید با اکر مراد با ب زید باشد و همچنین اکر مراد بک پدری او باشد اما اکر مراد
 دو پدر باشد چنین باید گفت طاب زید ابوبن ﴿و اگر زید از دو باشد طاب زید آباء باید گفت﴾ و اگر کوبی
 طاب ازیدان و تمیزی آوری که بن ایشان باشد ابوبن باید گفت و اکر مراد پدر ایشان باشد پس اکر هر
 دو را یک پدر باشد ابا باید گفت ﴿و اگر هر یکی را علی حده پدری باشد ابوبن باید گفت و اگر آباء و اجداد
 خواهی آباء باید گفت﴾ و هر گاه که کوبی که طاب زید دارا مراد بک سر باشد و اگر قصد دو سرا کنی
 دارین باید گفت ﴿و اگر قصد زید کنی صیغه جمع باید آورد پس تمیز مطابق شود با آن چیزی که مقصودست
 در افراد و تنبیه و جمع الا وقتی که تمیز جنس باشد یعنی متناول قلیل و کثیر که آن جنس را تنبیه و جمع
 نکند چنانکه گفته شد در تمیز از ذات مذکورہ پس کوبی طاب زید علما و طاب ازیدان علما و طاب ازیدون
 علما الا وقتی که با آن اسم جنس دو نوع و زیادہ مقصود باشد پس تنبیه و جمع باید کرد چنانکه کوبی طاب زید علمین
 علوما ﴿و بر مصنف اعتراض کرده اند که نفسادر طاب زید نفسا صحیحست جعل وی از برای مانتصب عنه
 بآنکه در دو وجه جائز نیست بلکه او نفس مانتصب عنه است نه متعلق بوی و همچنین ابوة در طاب
 زید ابوة احتمال دو معنی دارد ابوة زید مر فرزند خود را و ابوة پدری مر او را بآنکه اسم ابوة جائز
 نیست کردانیدن وی از برای مانتصب عنه و ممکنست که در جواب گویند که معنی کردانیدن وی از برای
 مانتصب عنه آنست که او را مانتصب عنه اطلاق توان کرد بوجهی که اضافت وی با مانتصب عنه جائز
 نباشد ﴿و حینئذ میگویم که نفسادر طاب زید نفسا صحیح نیست کردانیدن وی از برای مانتصب عنه باین
 معنی که گفته شد زیرا که نفسا کر چه بر زید اطلاق کرده میشود لیکن اضافت وی باوی جائزست چنانکه
 کوبی نفس زید بخلاف ابا در طاب زید ابوقتی که مراد از اب زید باشد که در اینجا اضافه متصور نیست
 و مراد بمتعلق مانتصب عنه آنست که او را اضافه بمانتصب عنه توان کرد بی واسطه چنانکه کوبی نفس
 زید و علما زید و ابوة زید و دار زید و با بواسطه چنانکه کوبی ابوة اب زید و چون این معنی مقرر شد ظاهر
 کشت که نفسادر طاب زید نفسا از قبیل متعلقست که جائز الاضافه است بمانتصب عنه و همچنین ابوة
 از قبیل متعلقست بمانتصب عنه خواه ابوة وی باشد مر دیگر را و خواه ابوة دیگری باشد مر او را زیرا که
 اولین مضاف میشود بمانتصب عنه بی واسطه چنانکه کوبی ابوة زید و دومین مضاف میشود بواسطه
 چنانکه کوبی ابوة اب زید پس ظاهر شد که نفس و ابوة بهر دو معنی از قبیل متعلقند بمانتصب عنه باین
 معنی که دانسته شد در ضابطه داخلند آنجا که گفت و الا فهو بمنزلة بقای ماند ﴿فرق میان علم و ابوة که
 ابوة را بر دو معنی حمل میتوان کرد و هر دو از قبیل متعلقند و علم را حمل نمی توان کرد الا بر علمی که قائم بما
 انتصب عنه نه بر علمی که قائم باشد بفری وی ﴿و وجه فرق آنست که ابوة اضافتست میان پدر و فرزند و ارتباط

الابهام المستقر عن ذات مذکوره او مقدره فالاول عن مفرد مقدار غالباً اما فی عدد نحو عشرون درهما
 و سیاتی و اما فی غیره نحو رطل زیتا و منوان سمن و قفیران برا و علی التمره مثلها زبدا * تمیز اسمیت که
 رفع کند ابهام قرار گرفته را از ذات مذکوره یا مقدره * و اول که رفع ابهام مستقر میکند از ذات مذکوره
 آنست که رفع ابهام کند از مفرد و آن مفرد مقدار باشد غالباً یا در عدد چنانکه کوبی عندی عشرون درهما
 و بحث عدد و تمیزی مستوفی خواهد آمد آن شاه الله تعالی * و یاد در غیر عدد خواه موزون باشد چنانکه کوبی
 عندی رطل زیتا و منوان سمن خواه مکیل باشد چنانکه کوبی عندی قفیران برا یا مقیاس باشد چنانکه کوبی
 علی التمره مثلها زبدا * و یفردان کان جنسا الا ان تقصد الانواع و تجمع فی غیره * یعنی تمیزی که رفع ابهام
 کند از مفرد آن تمیز را واحد باید آورد اگر زآنکه آن تمیز جنس باشد * و مراد از جنس درین مقام آنست که
 بر قلیل و کثیر اطلاق تواند کرد چنانکه زیت و وصل و ماه و سمن پس کوبی عندی رطل زیتا و رطلان
 زیتا و ابطال زیتا الا وقتی که بآن جنس قصد و نوع کنی پس نسیه باید کرد چنانکه کوبی عندی رطلان
 زیتین یا قصد انواع کنی پس جمع باید کرد چنانکه کوبی ابطال زیتونا * و برین قیاس است حال دیگر اجناس
 و آن تمیز را جمع باید کرد اگر غیر جنس باشد چنانکه کوبی عندی صندوق کتبا او اثوابا * ثم ان کان
 بتوین او بنون التثنیة جازت الاضافة والافلا و عن غیر مقدار مثل خاتم حدیدا و الخفض اکثر * و بعد
 ازین که دانستی بدان که آن مفرد مقداری که او را تمیزی آوری اگر در وی توین باشد یا نون نسیه باشد
 جائز باشد که توین و نون نسیه را بیدازی و اضافه کنی چنانکه کوبی عندی رطل زیت و منوان سمن و اگر در آن
 مفرد نون شبیه بجمع باشد چنانکه در عشرون درهما یا اضافه باشد چنانکه علی التمره مثلها زبدا نشاید که
 آن نون جمع را و آن اضافه را بیدازد و آن مفرد را اضافه کند تمیزی پس نشاید که کوبی عشرون درهم و لا
 مثل زبدا * و مفردی که او را تمیز کنند غالباً مقدار است بآن اقسام که گفته شد و شاید که غیر مقدار باشد چنانکه
 کوبی عندی خاتم حدید او باب سا جا و درین قسم اضافه و خفض اکثر است پس خاتم حدید در استعمال بیشتر است
 از خاتم حدید * و الثانی من نسبة او ماضاها مثل طاب زید نفسا و زید طیب ابوا و ابوة دار او علما و فی اضافه
 نحو یجبنی طیبه ابوا و ابوة دار او علما و لله دره فارسی * و قسم ثانی از تمیز که رفع ابهام میکند از ذات مقدره
 آنست که رفع ابهام کند از نسبتی که آن نسبت در جمله باشد چنانکه در طاب زید نفسا یا در چیزی باشد که شبیه
 است بجمعه چنانکه زید طیب نفسا یا در اضافه باشد چنانکه در اعجبنی طیبه نفسا * و این قسم رفع ابهام مستقر
 میکند از ذات مقدره بنا بر آنکه معنی طاب زید نیست که طاب شی زید و نفسا تمیز میکنند آن شی را که
 ذاتیست مقدر و برین قیاس است حال زید طیب نفسا و اعجبنی طیبه نفسا * و بعضی از نحو بان گفته اند که
 مراد از ذات مقدره آن نسبت است که درین اشیاء ثلاثه است مثلاً در طاب زید نسبت طیب بازید * همست
 و محتاجست بآنکه بیان کند که از چه جهتست پس این نسبت ذات مقدره خوانند و احتیاج نیست که
 شی در آنجا تقدیر کنند و این قول اصح است زیرا که اطلاق ذات مقدره بر شی که همست و مقدرست
 او ایست از اطلاق ذات مقدره بر نفس نسبت * و از جمله امثله اضافه مقدره لله دره فارسی است یعنی لله
 در فرو سینه و این تعبیرت از سواری وی * و در دراصل این است و بعد از آن مستعمل شده است بمعنی
 خیرای لله خیر فرو سینه مرخدای راست بسیار خیر فرو سیه وی و مقصود تعجبست از حولی سواری
 وی * ثم ان کان سما یصح جمعه لما نصب عنه جازان بکون له و متعلقه و الالف و متعلقه * چون دانستی
 تمیز بر آنکه آن ذات مقدره در نسبت * بدانکه تمیز برد و قسمست * یکی آنست که اسم باشد اگر صحیح

اشارت کنی بخرمابی خشک و کوبی هذا بسرا اطبب منه رطبا این هر دو منصوب حال باشند زیرا که دلالت میکند بر هیئت بسریت و رطبت و اگر چه اسم جامدند و معنی این عبارت اینست که این مشار الیه در حالتی که بسر بود خوشتر بود از و در حالتی که رطب بود و عامل در رطبا افضل تفضیلت یعنی اطبب باتفاق نجات و عامل در بسرا همین در افضل تفضیلت کویا که چنین گفته هذا زاد طیبه بسرا علی طیبه رطبا پس اطبب باعتبار اصل طیب ماملست در بسرا و بعضی گفته اند که حامل در بسرا معنی هذاست ای اشیر الیه حال کونه بسرا و این قول صحیح نیست زیرا که می شاید که این اشارت در وقتی باشد که خرما خشک باشند غوره چنانکه گفته شد پس اشارت در حالت بسریت باشد و حینند نشاید که در بسرا مامل شود و نکون جمله خبریه فالاسمیه بالو او و الضمیر او بالو او و بالو او بالضمیر علی ضمه و المضارع مثبت بالضمیر و وحده و ماسوا هم بالو او و الضمیر معا او بأحدهما و لا بد فی الماضي المثبت من قدها ظاهره او مقدره حال میباشد که مفرد باشد او گفته شد و میباشد که جمله باشد و حینند ناچار باشد از رابطی که جمله را ربط کند بماتقدم پس اگر جمله اسمی باشد شاید که رابطه او یا ضمیر باشد چنانکه کوبی جانی زید و ابوه را کب و شاید که او باشد تنها چنانکه کوبی جانی زید و الشمس طالعه و شاید که ضمیر تنها باشد چنانکه کوبی جانی زید ابوه را کب و این ضعیفست زیرا که جمله اسمیه ظاهرست در استقلال پس محتاج باشد بر رابطی قوی که درین جمله باشد بطریق وجوب و ضمیر میباشد که در صدر جمله نباشد و اگر جمله فعل مضارع مثبت باشد رابطه بجز ضمیر نباشد زیرا که فعل مضارع مثبت چون اسم فاعلست و در اسم فاعل که مفردست رابطه بجز ضمیر تواند بود و هر جمله که غیر این دو باشد خواه مضارع منفی و خواه ماضی مثبت یا منفی رابطه در آنجا یا و اوست یا ضمیر یا أحد هماست تنها خواه او و خواه ضمیر پس در مضارع مثبت چنین کوبی جانی زید بر کب و نشاید که کوبی و بر کب و در مضارع منفی چنین کوبی جانی زید لایر کب او و لایر کب و در ماضی منفی کوبی جانی زید مار کب و در ماضی مثبت چنین کوبی جانی زید در کب و ناچارست در ماضی مثبت از افظ قد یا ظاهر چنانکه کفیم یا مقدر چنانکه در قول باری تعالی جاؤکم حصرت صدورهم ای قد حصرت و علت این حکم در جایی دیگری معلوم گردد ان شاء الله و يجوز حذف العامل كقولك للمسافر اشدا مهديا ويجب في المؤكدة مثل زيدا بوك عطو فإي احقه و شرطها ان تكون مقرره لمضمون جمله اسمیه جائز باشد انداختن عامل حال چنین کوبی مر کسی را که بسفر میرود را شد امهدیا ای مر او مسافر را شد امهدیا و واجبست حذف عامل در حال مؤکده و آن حال است که تأکید کند مضمون کلام سابق را چنانکه کوبی زید بوک عطو فاعطو فإیست که تأکید میکند عطف و شفقت را که از ابوه مفهوم شده است و تقدیر مامل برین وجهست احقه او احقه عطو فایعنی بدستی میشناسم او را در حالتی که مهر بانست و بعضی گفته اند که تقدیر اینست که بچی عطو فایعنی او می آید ای بچی در حالتی که عطو فست و در مقابل حال مؤکده حال مقیده است که مضمون کلام سابق مقیده میگرداند چنانکه کوبی جانی زید را کبار کوب قدیمی شده و شرط حال مؤکده در وجوب حذف مامل آنست که مقرر باشد یا مضمون جمله اسمیه را که در آنجا ماملی نباشد و برین تقدیر میباشد که حال مؤکده در عقب جمله فعلیه باشد و ماملش محذوف نباشد چنانکه در قول باری تعالی (انا نزلناه قرآنا عربیا) و بعضی نحو یان گفته اند حال مؤکده مخصوصست بآنکه در عقب جمله اسمیه باشد که در آنجا ماملی نباشد و حینند حذف مامل مؤکده مطلقا واجب باشد و قول اول اصحست چنانکه از کتب دیگر معلوم گردان شاه الله التمییز ما یرفع

صدور ضرب از وی و اگر حال از زید باشد مبین هیئت مفعول لفظی باشد در وقت وقوع ضرب بروی
 * و در مثل زید فی الدار قائماً قائماً حالت از ضمیر مستتر درین ظرف که از حاصل یا حاصل منتقل شده است
 آن ضمیر باین ظرف و آن ضمیر فاعل معنویست زیرا که این ظرف متضمن معنی فعل است * و در مثل هذا
 زید قائماً قائماً حالت از زید که مفعول معنویست و تقدیر کلام اینست که انبه علی زید او اشیر الی زید حال
 گونه قائماً پس این حال از مفعول بهی است معنوی زیرا که هاه تنبیه و ذام اشارت متضمن معنی فعلند
 و زید مفعول به آن فعلست بنسبت حرف جر * و عاملها الفعل او شبهه او معناه * و عامل حال یا فعل
 باشد چنانکه در ضربت زید قائماً یا شبهه فعل باشد چنانکه زید ضارب غلامه را کبا یا معنی فعل چنانکه
 در زید فی الدار قائماً و در هذا زید قائماً * و بعضی ظرف را از قبیل شبهه فعل گرفته اند و کلام مصنف دلالت
 کرد که ظرف از قبیل معنویست چنانکه گفته شد * و شرطها ان تکون نكرة و صاحبها معرفة غالباً
 و ارسلها العراک و مررت به و وحده و نحوه متاول فان کان صاحبها نكرة و جب تقدیمها و لا یقدم علی
 العامل المعنوی بخلاف الظرف * شرط حال آنست که نکره باشد زیرا که حال مبین هیئت
 فاعلست یا مفعول به و در بیان احتیاج تعریف نیست پس تعریف حال مستدرک باشد و ملتفت نباید شد
 اگر زانکه حال درین صورت معرفه باشد تاویل باید کرد * چنانکه در ارسلها العراک و مررت به
 و وحده ای ارسل الجمال الابل معتزکه پس عراک اگر چه معرفه است بلام مأولست بنکره که آن معتزکه است
 و معنی تعریف را در بیان هیئت حینئذ مدخلی نیست فحینئذ لام بحقیقت زیاد باشد یا مأولست
 باین تقدیر ارسلها یعترک العراک یعترک حال باشد و عراک منصوب باشد علی المصدریه و الف و لام اشارت
 باشد بمعلومیت آن معنی مصدر ای یعترک العراک الذی تعرفه * و چنانکه در مررت به و وحده مأولست
 بمنفرد یا مأولست باین تقدیر که یفرد و وحده * و صاحب حال یعنی ذوالحال معرفه است غالباً زیرا که
 بحقیقت محکوم علیه است بحال و اصل در محکوم علیه تعریفست * و اگر صاحب حال نکره باشد
 حال را بروی مقدم باید داشت بطریق و جواب تا در حالت نصبی حال مشتبه نکردد بصفة چنانکه
 در قول تو رأیت رجلاً را کبا مشتبه میگردد و چون مقدم شود اشتباه نباشد زیرا که صفت
 بر موصوف مقدم نشاید داشت * و حال بر عامل لفظی مقدم تواند بود زیرا که عامل لفظی ماملیست
 قوی تصرف تواند کرد در مقدم و متأخر بخلاف عامل معنوی که او عامل ضعیف است در مقدم تصرف
 تواند کرد لیکن ظرف بر عامل معنوی مقدم تواند بود زیرا که ظروف بواسطه کثرت در ایشان توسعات
 بسیارست چنانکه کوی اکل یوم لک توب کل یوم منصوبست بعامل معنوی که آن لک است * و لاعلی
 المجرور فی الاصح * حال مقدم نشود بر ذوالحال که مجرور باشد پس در مثل مررت زید مجرداً عن
 ثیابه نشاید که مجرداً مقدم شود بر زید از جهت آنکه این حال از تمة آن مجرورست پس در حیز جار
 باشد و هر چه در حیز جارست بدان جار مقدم نشود چونکه مجرور مقدم بر جارنشود خواه جار
 حرف جر باشد و خواه مضاف * و علی الاصح اشارتست بآنکه بعضی جار داشته اند تقدیم حال بر
 ذوالحال مجرور بنابر آنکه این حال فضله تعلق دارد بذوالحال مجرور و از اینجا که مجرور بر جار
 مقدم نشاید داشت لازم نیست که متعلق مجرور مقدم نشود بر آن جار وقتی که عامل حال فعل لفظی
 باشد و قول اول اصح است * و کل ما دل علی هیئت صح ان یقع حالاً مثل هذا بمر الاطیب منه رطباً *
 بعضی گفته اند که شرط حال آنست که مشتق باشد یا در معنی مشتق باشد و این شرط صحیح نیست
 زیرا که هر چه دلالت کند بر هیئتی و صفتی می شاید که حال شود و اگر چه اسم جامد باشد چنانکه

مفهوم میگردد و بر تقدیری که راجع باشد با مصدر معنی تعلیل مفهوم نمی گردد و معنی لام در مفعول له معتبرست همچنانکه معنی فی در مفعول فیه پس بر آن قیاس شرط نصب وی تقدیر لام باشد که اگر لام ملفوظ گردد مفعول له مجرور باشد * و حذف لام از مفعول له جائزست بدو شرط * یکی آنکه مفعول له فعل باشد از آن قاعلی که فعل وی معلل کشته است بآن مفعول له * دوم آنکه مفعول له مقارن باشد در وجود بآن فعل معلل همچنانکه تأدیب و جبن در آن دو مثال متقدم فعل فاعل معلل اند و مقارن اند بآن فعل در وجود * اما کر کوبی جتک لا کرامک ایای حذف لام جائز نباشد زیرا که اگر ام فعل مخاطبست و مجئی فعل متکلم * و همچنین اگر کوبی جتک البوم لا کرامی لک غذا حذف لام جائز نباشد زیرا که اگر ام مقارن مجئی نیست در وجود * المفعول معه هومذکور بعد الواو لمصاحبه معمول فعل لفظا او معنی فان كان الفعل لفظا و جاز العطف فالوجهان مثل جئت أنا و زید و زیدا و الا تعین النصب مثل جئت و زیدا و ان كان معنی و جاز العطف تعین العطف مثل ما زید و عمرو و الاتعین النصب مثل مالک و زیدا و ماشانک و عمرا لان المعنی ما تصنع * مفعول معه اسمیست که مذکور باشد بعد از واوی که بمعنی مع است از برای مصاحبت معمول فعلی لفظی یا معنوی یعنی مفعول معه اسمیست بعد از واوی که بمعنی مع است از برای مصاحبت معمول فعل خواه آن معمول فاعل باشد چنانکه در استوی الماء و الخشب * و خواه مفعول باشد چنانکه در کفالك و زیدا درهم و خواه آن فعل لفظی باشد و خواه معنوی * پس اگر زانکه فعل لفظی باشد و ما بعد او را عطف کردن بر ماقبل جائز باشد آنجا که جبر و ابود چنانکه در جئت انا و زیدا اگر زید را مرفوع کردانی معطوف باشد بر فاعل آن فعل که ضمیر متصلست لیکن مؤکد شده بضمیر منفصل و ازین جهت عطف بر و جائزست و اگر زید را منصوب کردانی نصب وی بآن باشد که مفعول معه است و اگر درین صورت که فعل لفظیست عطف ما بعد او بر ماقبل او جائز نباشد نصب متعین گردد بآنکه مفعول معه است چنانکه در جئت و زیدا اینجا عطف جائز نیست زیرا که ضمیر مرفوع متصل بنزات جزو کلمه است و استقلال نیافته است بضمیر منفصل و در کلام فاصله نیست میان معطوف و معطوف علیه پس اینجا عطف جائز نباشد چنانکه معلوم گردد ان شاء الله و اگر زانکه فعل معنوی باشد نه لفظی و عطف ما بعد او بر ماقبل او جائز باشد متعین شود عطف چنانکه کوبی ما زید و عمرو ای ای شی * ثبت زید مع عمرو ای ما یصنع زید مع عمرو درین صورت عمرو مجرور و معطوف باشد بر زید و نشاید که منصوب گردد بآنکه مفعول معه باشد زیرا که فعل معنوی عامل ضعیف است پوشیده و عطف امریست ظاهر پس نشاید این ظاهر را ترک کردن بر آیان امر خفی ضعیف * و اگر زانکه عطف جائز نباشد نصب متعین گردد بآنکه مفعول معه است و واجب شود اعتبار این عامل ضعیف درین که وجه دیگر جائز نیست چنانکه کوبی مالک و زید او ماشانک و عمرا ای ما تصنع مع زید او مع عمرو و عطف درین صورت جائز نیست زیرا که عطف بر ضمیر مجرور بی اماده جار خواه حرف جر باشد خواه مضاف رو انباشد چنانکه بیاید ان شاء الله تعالی * الحال مابین هیئة الفاعل او المفعول به لفظا و معنی مثل ضربت زیدا قائما و زید فی الدار قائما و هذا زید قائما * چون فارغ شد از منصوبات اصلی که مفاعیل خسه است شروع کرد در منصوبات ملحقه بمفاعیل و از آن چله حالست و حال در اصطلاح نحویان آن چیز است که بیان کند هیئت و صفت فاعل را در وقت صدور فعل از وی یا هیئت و صفت مفعول به را در وقت وقوع فعل بر وی و هر یکی از فاعلی و مفعول به شاید که لفظی باشند و شاید که معنوی چنانکه کوبی ضربت زیدا قائما اگر لفظ قائما حالست زنا ضربت سبن هیئت فاعل لفظی باشد در وقت

چون حین و دهر و زمان همه قابل نصب اند بتقدیر فی چنانکه کویی صمت الیوم او یوما او شهرا
 او سنت و جلست حینا اوزمانا و صمت دهر * و ظرف مکان اگر مبهم باشد یا در حکم مبهم باشد قابل نصبست
 بتقدیر فی و اگر نه چنین باشد قبول نصب نکنند بتقدیر فی * و مبهم را بعضی نحو یان تفسیر کرده اند بجهات
 ست که او را حد و نهایی نیست چون فوق و تحت و قدام و خلف و یمین و یسار * و بعضی دیگر از نحو یان
 مبهم را تفسیر کرده اند بمانگی که او را اسمی باشد بواسطه امری که آن امر در مسمی داخل نباشد * و برین
 تفسیر جهات ست و عند ولدی و مکان و فرسخ و میل و نظائر آن هم مبهم باشند زیرا که اسم ایشان بواسطه
 امر بست که در مسمای ایشان داخل نیست بخلاف بیت و مسجد و دار و بلد و مدینه که اسم ایشان بواسطه
 امر بست که در مسمای ایشان داخل است * و حیثند در مابعد دخلت احتیاج بتأویل افتد بخلاف عند
 ولدی و لفظ مکان که ایشان در مبهم باین تفسیر داخل اند زیرا که آنرا حد و نهایی معین نیست چون
 فوق و تحت و قدام و خلف و یمین و یسار * و حل کرده اند برین که مذکور شد لفظ عند ولدی را که
 در ایشان نوعی از ابهام هست * و همچنین حل کرده اند بر مبهم لفظ مکان را بواسطه کثرت استعمال
 این لفظ یا بواسطه کثرت مکان شخص پس در روی نیز نوعی از ابهام باشد پس جائزست که چنین کویی جلست
 قدامک و عندک و لدی زید و مکان زید * و جائز نباشد که کویی جلست الدار و الیوت و المسجد زیرا که این
 ظروف مبهم نیستند * و مابعد دخلت مثل دخلت الدار فی الاصح و ی نصب بعامل مضم و علی شریطة
 التفسیر * یعنی از دخلت و تصاریف آن امکانه مینه واقع میشود منصوب چنانکه کویی دخلت
 المسجد و الدار و الیوت * و نحو یاز درین خلافت بعضی گفته اند که هر مکانی معین که بعد از دخلت
 منصوب گردد آن مفعول به است * و اصح آنست که مفعول فیه است و بواسطه کثرت استعمال دخلت
 و متصرفات وی آن امکانه را منصوب گردانیده اند بتقدیر فی یا از جهت تخفیف بخذف کلمه فی یا از جهت
 حل بمان مبهم * و مفعول فیه همچون مفعول به منصوب گردد بعامل مضم چنانکه کویی یوم الجمعة در
 جواب آنکمی که کویدمتی صمت * و همچنین مفعول فیه عامل وی مضمر گردد علی شریطة التفسیر
 بر آن وجهی که در مفعول به معلوم گشت چنانکه یوم الجمعة صمت فیه و همان بحثها که در آنجا گذشت
 همین جا منصور گردد پس گاه باشد رفع اولی باشد و گاه دو برابر بود و گاه نصب اولی باشد و الله اعلم * و المفعول له
 هو ما قبل لاجله فعل مذکور مثل ضربه تأدیا و قعدت عن الحرب جینا خلافا لزا جاج فانه عنده مصدر
 و شرط نصبه تقدیر اللام و انما یحوز حذفها اذا کان فعلا لفاعل الفعل المعلن و مقارناله فی الوجود *
 مفعول له آن چیز نیست که کرده شده باشد از برای وی فعلی که مذکورست لفظا یا تقدیرا و این دو قسمست *
 یکی آنکه حاصل شود از فعل و مرتب گردد بروی چنانکه کویی ضربه تأدیا که تأدیب مرتب است
 بر ضرب و این قسم را علت غائی فعل و فرض و مقصود فاعل خوانند * و دیگری آنکه
 حاصل باشد قبل از فعل و باعث گردد فاعل را بر آن فعلی چنانکه قعدت جینا جین که بدلیست
 حاصلست قبل از قعود و باعث است فاعل را بر قعود و هر دو قسم شریک اند در آنکه علت اقدام فاعلند بر فعل
 و حاصل و باعث فاعل اند بر آن فعل و مفعول له ثابت است در کلام بقول اکثر نحاة * خلاف
 زجاج که او بر آن رفته است که آنچه نحو یان آنرا مفعول له می خوانند بحقیقت راجعت باه مصدر
 بنا بر آنکه تقدیر کلام اینست که ضربه ضرب تأدیب و قعدت قعود جینا پس مفعول له منصوبی
 نباشد علی حده بلکه داخل باشد در مصدر و اصح قول جمهورست زیرا که معنی تعلیل از مفعول له

والسارقة فاقطعوا از قبیل ما ضمیر عامله است و نصب در و مختار است زیرا که مفسر فعل امر است لیکن
 مجموع قراء سبعة اتفاق کرده اند بر رفع و اتفاق ایشان بوجه مرجوح جائز نیست پس احتیاج افتاد
 بتأویلی که او را از ما ضمیر عامله علی شریطة التفسیر بیرون برد * و مرد چنین تأویل کرده است که
 این فا که در فاجلدوا * و * فاقطعوا است در حکم فاء جزا است پس نشاید که ما بعدوی عمل کند در مقابل
 پس این نه بروجهی است که او را تسلط توان کرد بر آن اسم تا از قبیل ما ضمیر عامله تواند بود
 * و سیبویه چنین تأویل کرده است که تقدیر کلام اینست فیما یتلی علیکم حکم الزانیة و الزانی * او حکم
 السارق و السارقة پس این جمله اسمیست که خبرش محذوفست و از مبتدا مضاف محذوفست
 و فاجلدوا و فاقطعوا جمله دیگرست از برای تفصیل جمله سابق * و شکی نیست که فعلی که در جمله
 باشد نشاید که عمل کند در اسمی که در جمله دیگرست پس این مثال از قبیل ما ضمیر عامله نباشد *
 و اگر یکی ازین دو تأویل نبودی مختار نصب بودی و اتفاق قراء سبعة بوجه مرجوح لازم آمدی و این
 باطلست چنانکه کمشد پس ناچارست از تأویل ﴿ اربع التحذیر وهو معمول بتقدیر اتی التحذیرا
 مما بعده او ذکر المحذر منه مکررا مثل ایاک و الاسد و ایاک و ان تحذف و الطريق الطريق و تقول ایاک
 من الاسد و من ان تحذف و ایاک ان تحذف بتقدیر من و لا تقول ایاک الاسد لامتناع تقدیر من ﴾ چهارم
 از مواضعی که واجبست در آن حذف عامل مفعول به تحذیرست * و تحذیر در ایت ترسانیدن و پر هیرانیدنست
 و بحسب اصطلاح نحویان معمولیست بتقدیر اتی و این بردو قسم است * یکی آنکه منصوب باشد
 بتقدیر اتی و او را تحذیر کرده باشند یعنی ترسانیده و پر هیرانیده از ما بعدوی * دوم آنست که منصوبی
 باشد بتقدیر اتی آن منصوب محذرنه مکرر باشد * پس قسم اول از تحذیر محذرتست از ما بعد خود
 قسم ثانی محذرنه است مکرر و هر دو شریکند درین معنی که هر دو منصوبند بتقدیر اتی * مثال قسم
 اول ایاک و الاسد و ایاک و ان تحذف یعنی به پر هیران خود را از شیر و شیر را از خود و به پر هیران
 خود را از حذف یعنی ضرب ارنب بعصا و به پر هیران حذف را از خود * و مثال ثانی الطريق الطريق
 یعنی به پر هیران از راه که در وی آفتیست * و در قسم اول که محذرنه مذکورست اول و بعد از و محذرنه
 منه جائزست که آن محذرنه معطوف شود بر آن محذرنه بواو چنانکه گفته شد * و جائزست که مذکور
 شود بمن چنانکه کوبی ایاک من الاسد و ایاک من ان تحذف و جائزست که حرف جرا از ان تحذف بیندازند
 و چنین گویند ایاک ان تحذف زیرا که حرف جرا از ان و آن انداختن زوا نیست و ازین جهتست که
 ایاک الاسد جائز نیست زیرا که تقدیر حرف عطف منصور نکرده * و حذف من از اسم صریح هم
 روانیست * پس ذکر اسد بعد از ایاک بردو وجه بواو و بمن * و ذکر ان تحذف بر سه وجه باشد بواو
 و بمن و بحذف من ﴿ المفعول فیه هو ما فعل فیه فعل مذکور من زمان او مکان و شرط نصبه تقدیر فی
 وظروف الزمان کلها تقبل ذلك * و ظروف المكان ان کان مبهما قبل و الافلاک * و فسر المبهم بالجهات الست
 و حل علیه عند ولدی و شبههما لایبهما هما و لفظ مکان لکثرته ﴿ سیوم از مفاعیل مفعول فیه است و آن
 زمانیت یا مکانیت که کرده شده باشد در وی فعلی مذکور لفظا یا تقدیرا پس ناچارست در وی
 از معنی فی ایکن شرط نصب مفعول فیه آنست که فی در وی مقدر باشد که اگر مفعول باشد ما بعد
 وی که مفعول فیه است مجرور گردد زیرا که حرف جرا الغائی می توان کرد * و همه ظرف زمان خواه
 معرفه باشد و خواه نکره و خواه محدود باشد چون یوم و اسبوع و شهر و سنة و خواه نامحدود

(چون)

و همچنین نصب مختارست وقتی که فعل مفسر امر باشد یا نهی چون زیدا اضربه اولانضربه بنا بر آنکه رفع مقتضی آنست که امر و نهی که از قبیل طلب اند خبر مبتدا واقع شوند و این محتاجست بنا و بیل مثلا هرگاه که گفتی زید اضربه اولانضربه مقدر باشد بزیدی حقه اضربه اولانضربه و این تقدیر مستبعدست پس نصب بتقدیر فعل اولی باشد ﴿ اذهی مواضع الفعل وعند خوف لبس المفسر بالصفة مثل انا كل شیء خلقناه بقدر ﴾ و ضمیر هی با حرف ننی والف استفهام و اذا شرطیه و حیث یعنی این کلمات مذکوره مواقع فعل اند یعنی وقوع فعل بعد از ایشان اولیست و چون تقدیر فعل اولی بود نصب مختار باشد ﴿ و همچنین نصب وقتی که رفع سبب التباس مفسر گردد بصفت چنانکه در قول باری تعالی (انا كل شیء خلقناه بقدر) چون کل شیء منصوب باشد تقدیر کلام این باشد انا خلقناه كل شیء بقدر و معنی این باشد که ما فریدیم همه چیز را باندازه و اگر کل شیء مرفوع باشد با تدا هم احتمال دارد که خلقناه بقدر خبر این مبتدا باشد و معنی این باشد که ما همه چیز را آفریده ایم باندازه و این معنی همان معنی است که در صورت نصب بود ﴿ و احتمال دارد که خلقناه صفت کل شیء باشد و خبر مبتدا این طرف باشد که بقدرست بقدرست و حیثند معنی این شود که ما هر چیز را که آفریده ایم آن چیز باندازه است و این معنی مقصود نیست ﴿ و یستوی الامران فی مثل زید قام و عمرا اگر منته ﴿ رفع و نصب هر دو برابرند وقتی که جمله اولی که معطوف علیه باشد مشتمل باشد بر دو جمله یکی از جمله اسمیه که کبر است و دیگری جمله فعلیه که صغراست چنانکه کوبی زید قام و عمرا اگر منته ﴿ اگر نظر بجهت جمله کبری کنند رفع اولی بود و اگر نظر بجهت جمله صغری کنند نصب اولی بود و هر دو جهت با هم متعارض اند پس رفع و نصب متساوی باشد و هیچ یک را بر دیگری رجحان نباشد ﴿ و یجب النصب بعد حرف الشرط و حرف التحضیض مثل ان زیدا ضربه ضربك و الازید اضربه ﴿ و واجبست نصب بعد از حرف شرط و حرف تحضیض زیرا که دخول ایشان بر فعل واجبست پس رفع جائز نباشد مثل ان زیدا ضربه ضربك و الازید اضربه ﴿ و لیس مثل ازید ذهب به منه فالرفع لازم ﴿ یعنی اسمی که بعد از فعلی باشد مشتغل از و بضمیر او لیکن اگر آن فعل و یا شبه او را بر آن اسم مسلط گردانند آن اسم را منصوب نتوان کرد آن از قبیل ما ضمیر عامله که بحث مادرست نتواند بود مثلا ذهب اگر مسلط شود بر زید احتیاج اقتدا به با چنانکه کوبی ذهب بزید و حیثند زید مجرور باشد نه منصوب ﴿ و اگر مناسب او را که ذهب است مسلط کنند بر زید او را مرفوع گردانند بنا بر آنکه قائم مقام فاعل اوست پس رفع در مثل ازید ذهب به واجب باشد علی الابداء چنانکه ظاهرست یا بتقدیرا ذهب پس از قبیل مفعول به منصوب نباشد ﴿ و كذلك كل شیء فعلوه فی الزبر ﴿ و همچنین از ما ضمیر عامله نیست هر صورتی که در آنجا آن فعل بعد از ان اسمت مفسر عامل آن اسم نتوان ساخت زیرا که معنی فاسد شود چنانکه در قول باری تعالی (كل شیء فعلوه فی الزبر) چه این فعل را که فعلواست اگر مسلط سازند بر كل شیء معنی فاسد شود از جهت آنکه برین تقدیر معنی این باشد که کرده اند ایشان همه چیزها را در زبر یعنی در زبر نامه های اعمال و این معنی فاسدست بلکه معنی صحیح آنست که فعلوه صفت كل شیء باشد یعنی هر چه ایشان کرده اند از افعال آن نابتست در کتبهای اعمال که فرشتگان نوشته اند ﴿ پس كل شیء مبتداست و فی الزبر خبرست و این جمله فعلی صفت نکره است ﴿ و نحو الزانیة و الزانی فاجلدوا کل واحد منهما الفاء بمعنی الشرط عند المبرد و جلدوا عند سید و ۴ و الافالجار النصب ﴿ ظاهر آنست که مثل الزانیة و الزانی فاجلدوا و السارق

علیه هو او مناسبه لنصبه مثل زیدا ضربته وزید امررت به وزید اضربت غلامه وزید احبست علیه نصب
 بفعل یضمره مابعدہ ای ضربت و جاوزت و اھنت و لایست * ثالث از اقسام اربعہ مفعول بہ کہ حذف
 واجبست آن مفعول بھی است کہ عامل اورا اضمار کرده اند یعنی انداختہ اند بشرط تفسیر آن عامل * و ما اضمر
 عامله علی شریطۃ التفسیر آن اسمیست کہ بعد از وی فعلیست یا شبہ فعلیست کہ مشتغلت آن فعل
 از عمل کردن در آن اسم بضمیر وی یا متعلق وی و آن فعل بحیثیتی باشد کہ اگر اورا یا مناسب اورا
 تسلیط کنند بر آن اسم یا آنکہ ضمیر آن اسمرا یا متعلق ضمیر اورا بپندازند در آن اسم هل دهند آن اسمرا
 منصوب گرداند * و مفسر عامل مضمّر شاید کہ در لفظ ومعنی موافق باشد چنانکہ در زیدا ضربته ای
 ضربت زیدا ضربته * و شاید کہ در معنی موافق باشد بس چنانکہ در زید امررت به ای جاوزت زیدا
 مرتت به * و شاید کہ نہ در لفظ موافق باشد و نہ در معنی لیکن مفسر مستلزم مفسر باشد چنانکہ در زیدا
 ضربت غلامه ای اھنت زیدا ضربت غلامه زیرا کہ ضرب غلام مستلزم اھانت خواجہ است عرفاً
 و همچنین کہ در زیدا حبست علیہ چہ محبوس بودن برزید مستلزم انتظار و ملبسہ و بست ای انتظرت
 زیدا اولایست زیدا حبست علیہ * و بختار الرفع بالابتداء عند عدم قرینۃ خلافہ او عند وجود اقوی
 منها کما ماع غیر الطلب و اذا لمفاجأہ * در ما اضمر عامله یعنی در آن اسمی کہ بعد از فعلیست یا شبہ
 فعلی بر آن وجہ کہ مذکور شد رفع و نصب ہر دو جائزند رفع یا نصبیہ و نصب یا آنکہ مفعول بہ است
 لیکن گاہ باشد کہ زفع جائز و اولی و ارجح باشد چنانکہ در کلام هیچ قرینہ کہ مرجح خلاف رفع باشد
 کہ آن نصب است باشد مثل زید ضربتہ رفعت او لیست تا احتیاج بقدر فعلی نیفتد * و سیویہ کہتہ
 است نصب عربی و کثیرست و رفع اجودست * و چنانکہ قرینہ رفع و نصب باشد و قرینہ رفع
 اقوی باشد از قرینہ نصب اینجا نیز رفع مختارست و قرینہ اقوای رفع مثل اماست یا غیر طلب مثل
 قولت ضربت زیدا و اما عمرو فاکرمته ا کرچہ عطف بر جملہ فعلیہ گذشتہ قرینہ نصبست لیکن کلمہ
 اما قرینہ رفعت از اقوی است کہ بعد از اما اسم غالبست * و کفتم کہ اما یا غیر طلب زیرا کہ اگر اما
 با طلب باشد اینجا نصب مختارست چنانکہ کوی اما زیدا فاضربہ اضربہ بنا بر آنکہ رفع مقتضی
 آنست طلب خبر واقع شود و این محتاج بتأویست چنانکہ دانستہ شود * و از جملہ قرائن اقوی رفع
 اذای مفاجأت چنانکہ کوی خرجت فاذا زید بضربہ عمر و رفع اینجا مختارست زیرا کہ اذای مفاجأہ
 در جملہ اسمیہ داخل میشود غالباً * و بختار النصب بالعطف علی جملہ فعلیہ لانتساب و بعد حرف
 النبی و حرف الاستفہام و اذا الشرطیہ و حیث و فی الامر و النهی * و گاہ باشد کہ نصب مختار باشد
 بر رفع بواسطہ عطف بر جملہ فعلیہ چنانکہ کوی ضربت زید او عمراً کرمتہ اینجا نصب او لیست با معطوف
 و معطوف علیہ ہر دو فعلی باشند چون تناسب ایشان امری مطلوبست * و همچنین نصب مختارست بعد از
 حرف نفی همچنین کہ کوی ما زیدا ضربتہ زیرا کہ دخول نفی بر فعل اولی است * و همچنین نصب مختارست
 بعد زالف استفہام چنانکہ کوی از زیدا ضربتہ زیرا کہ دخول او بر فعل اولیست و همچنین نصب مختارست
 بعد از اذای شرطیہ چنانکہ کوی اذ زیدا ضربتہ ضربتہ زیرا کہ دخول اذ بر فعل اولیست بنا بر
 آنکہ در ومعنی شرطیست و چون فعل مقدر باشد نصب باشد * و همچنین نصب مختارست بعد از حیث
 چنانکہ کوی حیث زید انجدہ فاکرمہ بنا بر مشابہت وی با اذ در اضافت بجملہ * و معنی شرطیہ
 در حیث و فنی ظاہر باشد کہ کلمہ ماوی پیوندد و اسم بعد از وی منصوب باشد بنا بر تضمن معنی شرطیہ

تضرع و زاری و کریه زیاده شود * و مندوب را يك صیغه است خاص بوی که آرا در منادی استعمال نکنند و این لفظواست * و حکم مندوب حکم منادی است در اعراب و بناء پس و ازید مبنی باشد بر ضم چنانکه در منادی مبنی بود و واعبدالله منصوب باشد * و لك زیاده الالف فی آخره فان خفت اللبس قلت و اغلامکيه و و اغلامکيه و لك الهاء فی الوقف * و مر ترا ست آنکه زیاده کنی الف در آخر مندوب از برای زیادتی تضرع و چنین کوی و ازیدا و در حالت وقف بهاء و وقف آوری و کوی و ازیداه و اگر زیادتی الف موجب لبس شود بجای الف یا او زیاده کنی چنانکه در و اغلامک که مندوب غلام واحده مخاطب مؤنث است اگر و اغلامکا کوی مشتبه شود با آنکه مندوب غلام واحد مخاطب مذکر باشد پس با زیاده کنی که مناسب کسره است و چنین کوی و اغلامکی و در حالت وقف هارا زیاده کنی و کوی و اغلامکيه * و همچنین که در و اغلامکم اگر الف زیاده کنی و و اغلامکها کوی مشتبه شود جمع به تنبیه پس او زیاده کنی و کوی و اغلامکو و در حالت وقف هیاوری و کوی و اغلامکوه * و ولایندب الا المعروف فلا ینال و ارجلاه و امتنع مثل و ازید الطویلاه خلافا لیونس * نشاید کربست و آواز دادن الامرده را که معروف و مشهور باشد و سامعان دانند که مراد از آن مندوب کیست تا این شخص کربارا و آواز دهنده را در حرکات و اضطرابات او را معذور دارند پس نشاید که ندبه کند مردی مجهول را غیر همین که این معنی سبب سخریه و افسوس گردد و حقوق علامت مندوب با آخر صفت وی جائز نیست پس نشاید که گفته شود و ازید الطویلاه زیرا که صفت اسمیت ذیر موصوف و مندوب موصوفست پس علامت وی جائز نباشد که لاحق شود بغیروی که آن صفتست * و یونس حقوق علامت مندوب ب صفت وی جائز داشته است زیرا که صفت در معنی ازتمه موصوفست و چون واردست * و امن حفر بئر زمزم ماه * پس باید که و ازید الطویلاه نیز جائز باشد * و یجوز حذف حرف النداء الامع اسم الجنس و الاشارة و المستغاث و المندوب مثل یوسف عرض عن هذا و ایها الرجل * و شد اصبح لیل و اقد مخنوق و اطرق کرا * و انداختن حرف النداء از منادی جائزست الا وقتی که منادی اسم جنس باشد مثل یارجل زیرا که حق وی آن بوده که چنین گویند یا ایها الرجل پس اگر حرف ندا انداخته شود کثرت حذف و اجماع لازم آید * یا اسم اشارت باشد مثل یا هذا حق وی نیز آن بوده که یا ایها کویند * یا مستغاث و مندوب باشد که درین دو مدصوت مطلوبست پس نشاید که حرف ندا از ایشان حذف کنند * و انداختن حرف ندا از علی که مستغاث و مندوب نباشد جائزست چون (یوسف عرض عن هذا) و همچنین جائزست انداختن وی از آی چون منادی واقع شود مثل ایها الرجل افعل کذا * و درین چند مثال که منادی اسم جنس است حرف ندا انداخته شده است بطریق شدوذه برقیاس چون اصبح لیل در صباح در آی ای شب * و اقد مخنوق خود را باز خرای خبه کرده شده * و اطرق کرا سردر پیش اندازی ای مرغک کوچک که شتر مرغ که بزرگست حاضر ست * و قد یحذف المنادی لقیام قرینه جوازا مثل الا یا سجدوا * و گاه باشد که انداخته شود منادی وقتی که آنجا قرینه باشد چنانکه الا یا سجدوا بقراءة تخفیف الا حرف تنبیه است بیا که حرف نداست تقدیر اینست که الا یا قوم سجدوا * و اما بقراءة تشدید الا ازین قبیل نیست بلکه بسجدوا فعل مضارعست که نونش افتاده است به ان که نونش مدغم شده است در لا * الثالث ما ضم عمله علی شربة التفسیر * و هو کل اسم بعده فعل او شبهه مشتغل عنه بضمیره او متعلمه اوساط

شخصی شده باشد * و مستغاث نباشد و مندوب نیز نباشد زیرا که درین هر دو مدصوت مطلوب است
 و ترخیم منافی مدصوتست * و جله نیز نباشد زیرا که در جله که علم واقع شده است تغییر جائز نیست
 چنانکه دانسته شد در ماتقدم * و شرطی دیگر از آن ترخیم منادی احد الامرین است * یا آنکه منادی
 علمی باشد زائد بر سه حرفه یاد منادی تا تأیید بود یعنی هرگاه که تا تأیید در منادی باشد ترخیم وی
 جائز باشد خواه نه علم باشد و نه زائد بر ثلثه چنانکه یائبه اقبلی ای جماعت روی بمن آورید و خواه علم
 باشد بی زیاده بر ثلثه چنانکه کویی یائبه اقبلی در وقتی که نبه علم شده باشد * و هلیت در ترخیم معتبر
 از جهت آنست که ندای اعلام بسیارست پس تخفیف در آنجا مناسب باشد * و باید که علم زیاده بر سه
 حرف باشد زیرا که سه حرفی خفیفست و اعدل او زانست و محتاج بتخفیف نیست اما هرگاه که تا
 تأیید در منادی باشد حذف آن تا بترخیم جائزت و اگر چه علم و زیاده بر سه حرف نباشد زیرا که
 تا تأیید در کله بحقیقت امری زانست پس بحذف وی در کله اجماع لازم نیاید * فان کان فی آخره
 زیادتان فی حکم الواحدة کاسماء و مروان او حرف صحیح قبله مدوه و اکثر من اربعة حذفوا و ان کان
 مرکبا حذف الاخیر و ان کان غیر ذلک فحرف واحد * اگر در آخر منادی دوز زیاده باشد که در حکم
 یک زیاده باشند همچنانکه الفی تأیید در اسماء که علمست و همچنانکه الف و نون مزیدتان در مروان
 آن دوز زیاده را در ترخیم باهم بندازند و چنین گویند یا اسم و یا مرو زیرا که این دو حرف را باهم زیاده
 کرده اند از برای تأیید یا از برای تذکیر پس باهم حذف کنند * و همچنین اگر در آخر منادی حرف
 صحیح باشد و ماقبل وی مده باشد یعنی حرف علتی باشد ساکن که حرکت ماقبل وی از جنس وی باشد
 و حال آنکه آن اسم زیاده بر چهار حرف باشد چون عمار و منصور و مسکین در اینجا نیز دو حرف انداخته
 شود یکی حرف صحیح که در آخرست دوم مده که قبل ازوست پس چنین گویند یا عم یا منص یا مسک
 * و شرط کردیم که آن منادی زیاده از چهار حرف باشد که اگر زیاده نباشد مثل سعید و ثمود و سحاب
 در اینجا دو حرف حذف نتوان کرد که اجماع کله لازم آید * و اگر زیاده منادی مرکب باشد چون
 معدی کرب و بعلبک کله اخیره بترخیم محذوف گردد زیرا که بمنزله تا تأیید است که ملحق شده است
 بکلمه اولی * و هرگاه که منادی غیر اقسام ثلثه باشد که مذکور شد ترخیم وی بحذف حرف
 واحد باشد چنانکه در یا خالد دال را حذف کنی و کویی یا خال * و هو فی حکم الثابت علی الاکثر
 فیقال یا حار و یا ثم و یا کرو و قد یجعل اسما برأسه فیقال یا حار و یا ثمی و یا کرا * در اکثر استعمال
 لغت عرب آنچه محذوف شده است بترخیم در حکم ثابتست * پس آن حرفی که پیش از محذوف باشد
 بر حال خود باقی ماند پس چنین کویی یا حار بکسر را و یا ثم بثبوت و او مع الضمه و یا کرو باقواء
 و او بحال خود * و گاه باشد که آنچه باقی مانده است از مرخم آنرا بمنزله اسمی گیرند علی حده
 و بروی حکم منادی اجرا کنند و گویند یا حار بضم را زیرا که منادی مفرد معرفه است و در یا ثم و چنین
 گویند یا ثمی زیرا که این اسمیت از اسماء متمکنه و آخر او واو است و قبل او ضمه و قیاس نصر بی
 آنست که او با قلب شود و ضمه با کسره و در یا کرو چنین کویی یا کرا زیرا که او منحرکت
 و ماقبل مفتوح و بعد ازو الفی نیست که او را نگاه دارد * و قد استعملوا صیغه النداء فی المنسوب
 و هو المنفجع علیه یا او او * و اخص بوا * و حکمه فی الارباب و البناء حکم المنادی * صیغه نداری
 یعنی حرف نداری استعمال میکنند در مندوب و آن مرده ایست که برو گردند و او را آواز دهند تا

واخوات اولازمست و در اینجا همزه را قطع نکنند و یا الی نکویند زیرا که درین کلمه لام عوض نیست از حرف اصلی چنانکه در الله بود ﴿ و لک فی مثل یتیم عدی الضم و النصب ﴾ صورت منادی مفرد معرفه چون تکرر شود و بعد از آن اسمی مذکور شود که مضاف الیه بما تقدم باشد که چنانکه یتیم عدی و یا حاتم حاتم طی جائز باشد در اولین دو وجه ﴿ یکی ضم بنا بر آنکه منادی مفرد معرفه است که مبنی شده است بر ضم و دومین مضافست بما بعد خود پس تابعی شود مضاف از آن مبنی بر ضم و درین تابع نصب متعین است چنانکه مذکور گشت ﴿ وجه دوم در اول آنست که منصوب باشد بنا بر آنکه مضافست بان مضاف الیه متأخر و درین حالت دوم راه نصب متعین است زیرا که او تکرار منادی ایست منصوب ﴿ و المضاف الی یاء المتکلم یحوز فیه یا غلامی و یا غلام و یا غلاما و بالهاء و قفا ﴿ منادی مضاف بیاه متکلم درو و جوه است ﴿ وجه اول آنست که یا که مضاف الیه است ثابت باشد خواه ساکن خواه منحرک چنانکه کوبی یا غلامی ﴿ دوم آنکه یا انداخته شود جهت اکتفاء بر کسر ه دالت بر یا چنانکه کوبی یا غلام ﴿ سوم آنکه یا را قلب کنند بآلف از برای خفت و حرکه ماقبل یا منقلب شود بالضروره بفتح چنانکه کوبی یا غلاما ﴿ و هرگاه که وقف کنی هاء و وقف الحاق کرده شود چنانکه کوبی یا غلاما و اما حذف الف و اکتفاء بفتحه مثل یا غلام اگر وارد است نادر و شاذست ﴿ و قالوا یا ابی و یا امی و یا ابت و یا امت فتحا و کسرا و بالالف دون الیاء ﴿ چون منادی مضاف بیاه متکلم آب یا ام باشد جائز بود دروی آن و جوه که در یا غلامی جائزست و سه وجه دیگر زیاده بر آن و جوه ﴿ اول آنکه بیاه متکلم را بدل کنند بتا و تارا مکسور کردند و یا بت کوبید زیرا که کسر مناسب یاست ﴿ و دوم آنکه یا را بدل کنند بتا و تارا مفتوح کردند از برای خفت و یا بت کوبید ﴿ و سیوم آنکه جمع کنند تا و الف که هر دو عوض یابند و یا بتا کوبید زیرا که جمع میان دو عوض جائز بود ولیکن میان تا و یا جمع نکنند و یا بتی نکوبید زیرا که عوض و معوض هه با یکدیگر جمع نشوند و در یا بتا که هر دو عوض جمع شده اند وقف کنند و هاء و وقف بیاورند و چنین کوبند یا بتا ه و یا بن ام و یا بن عم خاصه مثل باب یا غلامی ﴿ و قالوا یا ابن ام و یا بن عم ﴿ هرگاه که منادی مضاف بود بیاه متکلم و جوه دروی آنست که دانسته شد ﴿ اما اگر منادی مضاف باشد یا مضاف بیاه متکلم دروی جمع آن و جوه جائز نباشد الا وقتی که منادی ابن باشد مضاف یا ام یا عم که مضاف باشد بیاه متکلم و در اینجا همه آن و جوه جاریست بواسطه کثرت استعمال در کلام عرب ﴿ و جائزست درین قسم آنکه الی که عوض یاست انداخته شود بنا بر دلالت فتح بروی چنین گفته شود یا بن ام و یا بن عم از جهت کثرت کلمات درین منادی و اگر چه این وجه در باب یا غلامی جائز نیست چنانکه گفته شد ﴿ و ترخیم منادی جائز و فی غیره ضروره و هو حذف فی آخره تخفیف و شرطه ان لا یکون مضافا ولا مستغاثا و لا مندوبا و لا جله و یکون اما علما زاندا علی ثلاثة احرف و اما بتا التانیث ﴿ ترخیم صوت بحسب لغت عبارتست از تلین او و ترخیم منادی بحسب اصطلاح حذفست در آخر منادی از برای تخفیف نه از برای علنی ﴿ و ترخیم منادی جائزست در سه کلام بی ضرورت و در غیر منادی جائزست در ضرورت شعر چنانکه شاعر گوید ﴿ دیار میه اذ می تساعفنا ﴿ و لایری مثلها عجم و لا عرب ﴿ براقه الجید و الالباب و اضحه ﴿ کاتها ظیبه اقصی بهالبب ﴿ و شرط ترخیم منادی آنست که مضاف نباشد زیرا که ترخیم منادی مضاف جائز نباشد بنا بر آنکه اگر از مضاف الیه چیزی محذوف گردد آن ترخیم در منادی نباشد زیرا که مضاف الیه بحسب لفظ مستقل و اگر از مضاف چیزی محذوف گردد لازم آید که ترخیم در وسط منادی باشد زیرا که مضاف و مضاف الیه بحسب معنی بمنزله یک کلمه اند که علم

اورا منادی باستقلال نمی توان ساخت پس اعتبار تبعیت باید کرد * و توابع مذکوره چون مضاف
 باشند نصب در ایشان متعین و رفع جائز نیست زیرا که اگر ایشان منادی بودندی حق ایشان نصب
 بود پس بطریق اولی وقتی که تابع منادی باشد حق ایشان نصب باشد * و البدل والمعطوف غیر ما ذکر
 حکمہ حکم المستقل مطلقا * بدل از منادی مبنی بر ضم و معطوف بر وی غیر آن معطوف که
 مذکور شد یعنی معطوفی که در وی لام نباشد حکم هر یک ازین دو حکم منادی مستقل است
 زیرا که بدل مقصود در کلام اوست پس کو یا که حرف ندا در وی درآمده است و معطوف
 بحرف منادی ایست باستقلال فی الحقیقه * و چون تابع دخول حرف ندا موجود نیست پس
 حرف ندا در وی مقدر باشد و حینئذ منادی مستقل باشد و مطلق اشارتست بآنکه هر یک از بدل
 و معطوف شاید که مفرد باشد و شاید که مضاف باشد و شاید که معرفه باشد و شاید که نکره باشد و بر همه
 تقادیر حکم ایشان حکم منادی مستقل باشد بی ملاحظه متبوع ایشان * و العلم الموصوف باین مضافا
 الی علم آخر یختار قحمه * هرگاه که منادی مبنی بر ضم علم باشد و موصوف شود و بلفظ این که مضاف
 باشد بر علمی دیگر حق آن منادی آن بود که مبنی باشد بر ضم و حق این صفت او که مضافت آن بود
 که منصوب باشد * و چنین گفته شود یازید بن عمرو بضم زید لیکن نداء این چنین منادی موصوف
 باین واقع بین علمین در کلام عرب بسیارست پس ازین جهت ضمه منادی را بدل کردند بقحمه از برای
 خفت و چنین گفتند یازید بن عمرو بفتح دال * و هرگاه که منادی علم نباشد یا این مضاف با علم نباشد
 یا هیچ کدام نباشد حکم منادی و صفت وی همان باشد که دانسته شد در ماتقدم چنانکه کوبی یا رجل این
 عمرو یازید باین اخینا و یا رجل این اخینا * و اذاتودی المعروف باللام قبل یا ایها الرجل و یا هذا الرجل
 و یا ایها الرجل * و التزموا رفع الرجل لانه هو المقصود و توابعه لانها توابع معرب * هرگاه که
 خو اهند معرف بلام را ندا کنند و حال آنکه اجتماع حرف ندا بالام جائز نیست زیرا که هر دو
 آلت تعریفند در اجتماع ایشان یکی لغو باشد ناچار نوسل باید کرد باسمى مبهم که آن بحسب صورت
 منادی باشد و معرف باللام صفت او باشد و بحقیقت منادی او باشد * و آن اسم مبهم ای است و هذا و اخوات
 او و ای هذا معا چنانکه کوبی یا ایها الرجل و یا ایها الرجل پس حکم منادی بر آن اسم مبهم جاری
 شود و در جمل بحقیقت منادی باشد * و ازین جهت که التزام رفع او کرده اند و نصبش جائز نداشته اند تا آن
 حرکت رفعی دلالت کند که مقصود بهذا اوست و رفع توابع رجل نیز التزام کرده اند زیرا که ایشان
 توابع معرب اند که آن رجل است و توابع معرب تابع لفظ او باشد * و قالوا یا الله خاصة * جمع میان حرف
 ندا و لام تعریف جائز نیست چنانکه گفته شد الا در افظ الله بنا بر آنکه این حرف تعریف در لفظ الله
 عوضست از همزه که فاعل اله است و اصل الله الاله بوده حرکت همزه را به قبل دادند که ساکن بود و
 همزه را بطریق تخفیف پیندا ختند الاله شد لام اول ساکن کردند و در دوم ادغام کردند الله شد پس
 این حرف تعریف عوض شد از آن همزه و بمنزله جزو کله شد و از معنی تعریف بیرون رفت
 پس جائز باشد که با حرف ندا جمع شود و حینئذ همزه را اثبات کنند که او نیز در عوضیت مدخلی دارد و این
 اثبات همزه مخصوص بنداست و در غیر همزه الله و صلت در درج ساقط شود چنانکه کوبی اعوذ بالله
 و من الله و در غیر لفظ الله حرف ندا بالام تعریف جمع شده است بطریق شد و چنانکه شاعر گوید * من اجللت
 بائی تبت قلبی * و انت بخلبة بالوصل عنی * و این اجتماع بطریق شد و ذجاژ شد بنا بر آنکه لام در الی

(واخوات)

مشابهت و بست با حرف خطاب که در ذلک است در آنکه هر دو از بهر خطابند و مفردند * و حرف خطاب مبنی الاصلست و این اسم معرب با وی مشابهتی یافت درین دو صفت در حالت ندا مبنی کشت بر آنچه رفع او که اقوای اعراب است بآن بوده باشد * و از جمله اقسام منادی آنست که در اول وی لام استغائه باشد یعنی لامی که دلالت کند بر فریاد خواستن و این قسم مخفوض باشد یعنی مجرور باشد و معرب زیرا که این لام جار است و از خواص اسمست پس آن مشابهتی که مذکور شد بواسطه لام ضعیف گردد و اسم بر حال خود معرب باشد و این لام عمل خود بجای آورد و منادی را مجرور گرداند بر آن وجهی که جرش باشد همچنانکه یازید و یا لعبدالله * و از جمله اقسام منادی آنست که که در آخر وی الف استغائه باشد و حینند لام استغائه در اول وی نباشد زیرا که میان لام و الف منافاتست بنابراین آنکه لام اقتضای جرمیکند و الف اقتضای فتح میکند پس یازید یا جازئ نباشد * و از جمله اقسام منادی آنست که نه مفرد معرفه باشد و نه در اول وی لام استغائه باشد و نه در آخر وی الف استغائه باشد و این قسم منصوب باشد زیرا که مفعول به است و هیچ مغیری او را از حال خود نگردانیده است مثل یا عبد الله و یا طالعاجلا و مثل یا رجلا * و توابع المنادی المبنی المفردة من التنا کید و الصفة و عطف الیسان و المعطوف الممتنع دخول یا علیه ترفع علی لفظه و تنصب علی محله مثل یازید العاقل و العاقل * توابع منادی مبنی بر ضم وقتی که آن توابع مفرد باشند خواه تا کید و خواه صفت و خواه عطف یسان و خواه معطوف بحر ف که در آن معطوف دخول حرف ندا جائز نباشد یعنی معرفه باشد بلام در آن توابع دو وجه جائز باشد * یکی رفع از جهت حل بر لفظ آن منادی مبنی بر ضم زیرا که آن حرکت ضمه اگر چه بنایست لیکن بواسطه عروض مشابهت دارد با حرکت اعرابی پس آن منادی مشابه معرب باشد و جائز باشد که تابع وی تابع لفظ وی شود * دیگری نصب از جهت حل بر محل آن منادی مبنی زیرا که حق توابع مبنی آنست که تابع محالش باشد * پس در تا کید چنین کویی یا قوم اجعون اجعین * و در صفت کویی یازید الظریف الظریف * و در عطف بیان کویی یا غلام بشر و بشر * و در معطوفی که ممتنع است دخول یا در وی چنین کویی یازید الحارث و الحارث * توابع مبنی کفیم زیرا که توابع منادی معرب تابع لفظ او باشد * و توابع را قید کردیم بمفرد که اگر مضافه باشد در و یک وجه بیش جائز نیست که آن نصب است چنانکه مذکور شود چون یازید صاحب عمرو و یاتمیم کلکم و یا عتیق ابابکر و یازید و الحسن الوجه * و الخلیل فی المعطوف مختار الرفع و ابو عمرو و النصب و ابو العباس ان کان کالحسن فکالخلیل و الانفکابی عمرو و المضافة تنصب * بزیدک خلیل بن احمد که استاد سیویه است در معطوف مذکور رفع مختارست زیرا که معطوف بحر ف فی الحقیقة منادی است پس او را آن حرکت باید داد که اگر منادی بودی آن حرکت داشتی و آن حرکت ضمه است لیکن چون حرف ندا مباشرت او نیست آن حرکت اعرابی باشد و آنرا رفع دهند * و بزیدک ابو عمرو و نحو وی قاری که پیش از خلیل بوده است در آن معطوف نصب مختارست زیرا که چون تقدیر حرف ندا بواسطه لام نمی توان کرد پس او را حکم تبعیت باید داد و تابع مبنی تابع محل وی باشد که آن نصبست در منادی مذکور * و ابو العباس مبرد میگوید که اگر آن معطوف همچون الحسن باشد یعنی تزع لام از او توان کرد مختار الرفع است همچنانکه در مذهب خلیل زیرا که او را منادی باستقلال می توان ساخت و اگر آن معطوف همچون الحسن نیست یعنی تزع لام از او نمی توان کرد مثل النجم و الصعق مختار در وی نصبست همچنانکه در مذهب ابو عمرو زیرا که

ما وقع مضمون جمله لها محتمل غیر نحو زید قائم حقا و یسمى توکید لغیره * و از جمله آن مواضع آنست که مصدر واقع شود مضمون جمله که آن جمله را محتملی دیگر باشد همچنانکه زید قائم حقا ای حق ذلک حقایعی درست است این سخن درست بودنی * و حقا مصدریست که واقعت مضمون جمله زید قائم و این جمله را محتملی دیگر هست که حق نباشد بلکه باطل باشد و ازین جهت این مصدر را تأکید لغیره خوانند * و منها ما وقع مثنی نحو لیک و سعیدک * و از جمله آن مواضع آنست که مصدر واقع باشد مثنی بمعنی تکثیر چنانکه کویی لیک یعنی ایستاده ام از برای جواب تو ایستادنی من الب بالمكان والب ای قام به * و همچنینست سعیدک ای اسعدک اسعادا بعد اسعاد باری میکنم تریاری کردن * المفعول به هو ما وقع علیه فعل الفاعل مثل ضربت زیدا و قد تقدم علی الفعل و قد یحذف الفعل لقیام قرینة جوازا کقولک زیدا لمن قال من اضرب * و وجوبا فی اربعة مواضع الاول سماعی مثل امرأ و نفسه و اتھوا خیرا لکم و اهلا و سهلا * مفعول مطلق را مقدم داشت زیرا که بحسب لفظ و معنی شدة اتصال دارد بفعل و بعد از او ذکر کرد مفعول به را که اتصال او بفعل از سائر مفاعیل متأخره اقوی است * و مفعول به آنست که فعل فاعل بر واقع باشد یعنی تعقل فعل موقوف باشد بروی همچنانکه موقوفست بر فاعل خواه منسوب شود بوی بطریق اثبات چون ضربت زیدا یا بطریق نفی چون لم اضرب زیدا بر آن قیاسکه فاعل میباشد در ضربت زید و لم بضرب زید و مفعول به گاه باشد که مقدم شود بر فعل چون زیدا ضربت زیرا که فعل ماملیست قوی پس جائزست که معمولوی مقدم و مؤخر باشد * و گاه باشد که فعلی ناصب مفعول به است انداخته شود بر سبیل جواز چون اینجا قرینه باشد که دلالت کند بروی چنانکه کویی زیدا در جواب آن کسی که گوید من اضرب کرا بزم ای اضرب زیدا بزن زید را * و گاه باشد که انداخته شود بر سبیل وجوب و این در چهار موضعت یکی سماعیست که ضابطه ندارد و دیگرها قیاسی که ضابطه دارند سماعی مثل امرأ و نفسه ای دع امرأ رها کن مرد را بانفس تا چنان کند که او داند * و مثل اتھوا خیرا لکم ای اتھوا عما انتم فیہ و اتصدوا خیرا لکم * و مثل اهلا و سهلا و مرحبا ای آیت اهلا لا جانب و وطئت سهلا لا حزنا و بلغت منزلا رحبا و اسعلا مکانا ضیقا * الثانی المنادی و هو المطلوب اقباله بحرف نائب مناب ادعو لفظا او تقدیرا و بینی علی ما یرفع به ان کان مفردا معرفة مثل یزید و یارجل و یازیدان و یازیدون و یخفض بلام الاستفائة مثل یازید و یفتح لاحق الفها و لالام مثل یازیداه و ینصب ما سواهما مثل یا عبدالله و یا طالعا جبلا و یارجلا لغیر معین * دوم از مواضع اربعة که حذف مامل مفعول به در و واجبست منادی است و منادی آن اسمیست که مطلوب شده باشد در آوردن وی بحرف که نائب مناب ادعواست خواه آن حرف مذکور باشد لفظا مثل یازید و خواه تقدیرا مثل یوسف اعرض عن هذا * و منادی منقسمت باقسام از جمله اقسام وی منادی ایست که مفرد باشد یعنی مضاف و شبه مضاف نباشد و معرفه باشد خواه پیش از حرف ندا و خواه بعد از دخول حرف ندا و این قسم از منادی مبنی است بر آن چیزی که رفع وی بآن بوده باشد خواه ضمیه و خواه الف و خواه واو مثل یازید * و این مبنی است بر ضم و معرفه است قبل از دخول حرف ندا * و یارجل و این نیز مبنی است بر ضم و معرفه است بدخول حرف ندا بافصد شخصی معین * و یازیدان مبنی است بر الف و یازیدون مبنی است بر واو و هر دو معرفه شده اند بدخول حرف ندا بافصد تعین * و سبب بنای این قسم از منادی

(مشابهت)

قدمت خیر مقدم * و شاید که فعل ناصب انداخته شود بر سیل و جوب و این بر دو قسم است
 قسم اول سماعیست یعنی ضابطه و قاعده ندارد که بر و قیاس توان کرد بلکه در وی بسمع اقتضار باید
 کرد چنانکه درین امثله مذکوره مثل سقیاله یعنی آب دادن بادآور و رعیاله نکه داشتن باد اورا
 و خیهله بی بهرکی باد اورا و جذاله بریدن اطراف چون بریدن کوش و بینی بادآور و جداله ستایش
 مر اوراست و شکراله سپاس اورا و عجباله تعجب میکنم از وی چون این مصادر بالایام که بعد از
 ایشانست و داخلست در فاعل یا در مفعول چنانکه تصور کرده شد ذکر فعل ناصب ایشان در کلام
 عرب جاژ نیست * و قسم دوم قیاسیست یعنی ضابطه دارد که بنا بر آن بر و قیاس توان کرد و این حذف
 قیاس در مواضع بسیارست * منها ما وقع مثبتا بعد نفي او معنی نفي داخل علی اسم لایکون خبر اعنه او وقع
 مکررا مثل مانت الاسیرا و مانت الاسیر البرید و امانت سیراسیرا و زید سیرسیرا * اسم تواند بود
 همچنانکه مانت الاسیرا و مانت الاسیر البرید تقدیر این آنتست مانت الاتسیرسیرا و مانت الاتسیر
 سیر البرید ای تسیر سیراسیرا کسیر البرید * و همچنینست حال مصدر که واقع شود مثبت بعد از معنی
 نفي که داخل باشد بر چنان اسمی که گفته شد چنانکه کوبی امانت سیرا ای مانت الاتسیرسیرا
 * و همچنینست حال مصدر که واقع شده باشد مکرر بعد از اسمی که صلاحیت آن ندارد که مصدر خبر او
 شود همچنانکه زید سیراسیرا * اما اگر مصدر واقع شود مثبت بعد از نفي یا معنی نفي که داخل باشد
 اسمی را که آن مصدر خبر از او تواند بود آن مصدر از قبیل مفعول مطلق نباشد و مرفوع بخبریت چنانکه
 ماسیری الاسیر البرید و امانت سیر البرید * و همچنینست که مکرر شود بعد از اسمی که خبر از او تواند
 بود همچنانکه سیری سیر البرید سیر البرید * و منها ما وقع تفصيلا لاثر مضمون جمله مقدمه مثل فشدوا
 الوثاق فاما منابعد و امانت * از جمله مواضع و جوب حذف عامل مفعول مطلق بطریق قیاس
 آنتست که مصدر واقع شود تفصیل فائده مضمون جمله مقدمه چنانکه فشدوا الوثاق فاما منابعد
 و اما فداء * و شدوا الوثاق جمله است و مضمون وی شد وثاق و فائده شد وثاق مفصل شده است باین
 مصدر که منابعد است ای فاما تمنون منا و اما تقدون فداء * و منها ما وقع للتشبيه علاجا بعد جمله
 مشتملة علی اسم بمعناه و صاحبه مثل مررت به فاذا له صوت صوت جار و صراخ صراخ التکلی *
 و از جمله آن مواضع آنتست که مصدر واقع شود برای تشبیه و آن مصدر فعل علاجی باشد یعنی
 محتاج ببحوارح و آلات بدنی باشد نه فعل قلب بعد از جمله که مشتمل باشد بر اسمی که معنی آن مصدرست
 و بر مصاحبت آن مصدر همچنانکه مررت به فاذا له صوت صوت جار ای بصوت صوت جار
 مصدریست از برای تشبیه و فعل علاجیست زیرا که محتاجست بآث بدنی از حلقوم و خنجره
 و از جمله ایست که آن جمله مشتملست بر اسمی که معنی آن مصدرست که آن صوتست در فاذا له صوت
 و مشتملست بر صاحب آن مصدر که آن ضمیر له است ای زید و همچنینست حال در اذاله صراخ صراخ التکلی
 ای بصراخ صراخ التکلی * و منها ما وقع مضمون جمله لا محتمل لها غیره مثل له علی الف درهم اعترافا
 و اسمی تو کیدا لنفسه * و از جمله مواضع و جوب حذف عامل بطریق قیاس آنتست که مصدر واقع شود
 مضمون جمله که آن جمله را هیچ محتملی و رای این مصدر نباشد چنانکه له علی الف درهم اعترافا ای اعترفت
 اعترافا اقرار میکنم اقرار کردنی * اعترافا مصدریست که واقعت مضمون جمله له علی الف درهم
 و این جمله را هیچ محتملی دیگر نیست و ازین جهتست که این مصدر را تا کیدا لنفسه گویند * و منها

رجل افضل منك وهو في لاشاذ ﴿ و از جمله مرفوعات اسم ماولا المشبهتین بلیس است در معنی نئی و آن مسندالبه است بعد از دخول یکی ازین دو کلمه ﴿ و اسم مامعرفه و نکره میباشد و استعمال وی در کلام بسیارست و در قرآن واردست چون (ما هذا بشر) و این لغت اهل حجازست و در لغت بنی تمیم ماو لارا هیچ عمل نیست بلکه اسم و خبر بعد از ما و لامر فوعند ابتدا چنانکه پیش از دخول این دو کلمه مرفوع بوده اند ﴿ و این مخالف آنست که در قرآن واردست و اعمال لادر نکره میباشد و آن نیز قلیل و شاذست و اعمال لامعنی نئی چنانکه گفته شد در کلام بسیارست ﴿ المنصوبات ﴿ هو ما شتمل علی علم المفعولية ﴿ منصوبات مرفوعات که خبر مبتدای محذوفست یا مبتدایست خبرش محذوف ای هذه المنصوبات او المنصوبات هذه ﴿ و لفظ هو راجعست بامنصوبی که در ضمن منصوبات مذکور شده است یعنی منصوب آن اسمیست که مشتمل است بر علم مفعولیت که آن نصبست و منصوب همچون مرفوع منقسمست بأصل و ملحق * منصوب اصلی مفاعیل خسه است * و منصوب ملحق ماعدای مفاعیلست ﴿ فیه المفعول المطلق و هو اسم مافعله فاعل فعل مذکور معناه و یکون لتأکید و النوع و العدد مثل جلست جلوسا و جلسته و جلسته ﴿ یعنی از منصوب مفعول مطلقست که مقید نیست نه با و نه بنی و نه بلام و نه مع چنانکه آن چهار دیگر مقید اند یکی ازینها و لفظ مطلق اشارتست بعدم تقیدنه مقید است باطلاق ﴿ و مفعول مطلق اسم آن چیز است که کرده باشد آن چیز را فاعل فعلی که آن فعل مذکورست لفظا یا تقدیرا و بمعنی آن اسمست چنانکه ضربت ضربا لفظ ضربا اثر است که کرده است آن اثر را فاعل ضربت که متکلم است و این فعل که ضربت است بمعنی آن اسمست و در لفظ نیز موافق اوست و گاه باشد که در لفظ مخالف باشد همچنانکه ضربت سوطا ﴿ و حاصل این تعریف آنست که مفعول مطلق اسم اثر است صادر از فاعل فعلی مذکور باعتبار آن فعل مذکور که بمعنی آن اسمست پس آن فعل تأثیرست و معنی مصدر است و مفعول مطلق اسم اثر اوست و حاصل بالمصدرست لیکن چون معنی مصدری و اثری متقاربانند اهل لغت میان ایشان فرق نکرده اند ازین جهت گفته اند که مفعول مطلق مصدرست و تحقیق آنست که گفته شد ﴿ و مفعول مطلق سه قسم است ﴿ یکی از برای تأکید فعلی که معنی مستفاد از فعل باشد همچنانکه جلست جلوسا که معنی جلوس از جلست مستفاد شده است ﴿ دوم برای نوع چنانکه جلست جلسته نشستم یک نوع نشستن سیوم از برای عدد چنانکه جلست جلسته نشستم یک نشستن ﴿ فالاول لایثنی و لایجمع بخلاف اخویه و قد یکون بغير لفظه مثل قدمت جلوسا و قد یحذف الفعل لقیام قرینه جواز کقولا لمن قدم خیر مقدم ﴿ و وجوبا سماما مثل سقیار عبیا و خبیه و جدما رجدا و شکرا و عجبا ﴿ و قیاسا فی مواضع ﴿ مفعول مطلق تأکید را که مدلول او مستفادست از فعل تثبیه و جمع ناچارست از تعدد ﴿ و مفعول مطلق نوعی و عددی را تثبیه و جمع جائز باشد زیرا که انواع متعدد چون دو اعتبار کنند تثبیه باشد و چون زیاده از دو اعتبار کنند جمع باشد همچنانکه کوبی جلست جلستین و جلسات ﴿ و همچنین حال در عددی چنانکه کوبی جلست جلستین و جلسات و جلوس را تثبیه و جمع روا نباشد زیرا که معنی وی یک است که مطلق جلوس است پس نشاید که کوبی جلست جلوسین و جلوسات الا وقتی که قصد نوع کنند بالافراد ﴿ و مفعول مطلق میباشد که در لفظ موافق فعل نباشد زیرا که موافقت در معنی کافیست نحو قدمت جلوسا و ضربت سوطا یعنی زدم او را یک زدنی بتازبانہ ﴿ و فعلی که ناصب مفعول مطلقست جائزست که انداخته شود چون آنجا قرینه باشد حالی یا مقالی چنانکه کوبی کسی را که از سفر رسید خیر مقدم ای

آنست مبتدا مصدری باشد منسوب بفاعل یا مفعول یلپردو بعد از آن حال باشد از فاعل و مفعول یلپردو و ضربی درین مقام منسوبست بفاعل که ضمیر متکلمست بطریق اضافة و منسوبست بمفعول که زیدست که مذکور شده است و منصوبست بمصدر و قائما حالست از فاعل یا مفعول و تقدیر کلام اینست که ضربی زید حاصل اذا کان قائما * و مراد کان تامه است بمعنی ثبت و حصول و خبر مبتدرا که حاصل است انداختند زیرا که ظرف وی یعنی اذا کان دلالت میکند بروی همچنانکه در مثل زید فی الدار و اذا کان را انداختند زیرا که حال یعنی قائما دلالت میکند وی از برای آنکه حال را با ظرف زمان مشابهتی خاص نمی بینی که معنی جانی زید را کجا اینست که جانی زید فی زمان رکوبه پس این حال دلالت میکند بر آن خبر بواسطه و ذکر این حال در موضع این خبر لازم است پس هر گاه که هر دو شرط و خوب حذف حاصل باشد حذف خبر واجب شود * همچنانکه کوی کل رجل و ضیعتنه و ضابطه آنست که خبر مبتدا معنی مقرون باشد و بر آن مبتدا خبری را عطف کرده باشند بواوی که بمعنی مع است ای کل رجل مقرون بضیعتنه پس این خبر واجب الحذفست زیرا که او بمعنی مع دلالت بر مقارنت میکند و ذکر این معطوف در موضع خبر واجبست پس این خبر حفظ لفظ و حظ معنی خود استیفا کرده باشد و حذفش واجب بود * همچنانکه کوی لعمرك لافعلن کذا یعنی مبتدا مقسم به باشد و خبر وی قسم باشد ای لعمرك قسمی و شکی نیست که لعمرك دلالت میکند بر آنکه او قسمت پس قرینه برین خبر موجود باشد و جواب قسم در مقام خبر واجب الذکرست پس حذف این خبر واجب بود * خبران و اخواتها هو المسند بعد دخول هذه الحروف مثل ان زيدا قائم وأمره كأمر خبر المبتدأ الا فی تقدیمه الا اذا کان ظرفا * از جمله مرفوعات خبران و اخواتست و این خبر اسمیست که مسند باشد بعد از دخول این حروف یعنی بحقیقت خبران مسندست که خبر مبتدا بوده است لیکن بعد از دخول این حروف او مرفوع باین حروفست نه بابتدا بر مذهب اصح و ازین جهت او را خبر باین حروف خوانند * و حال وی در آنکه متعدد باشد یا غیر متعدد و در آنکه مفرد باشد یا جمله و چون جمله باشد ناچار باشد از عاقدی همچون حال خبر مبتداست بر آن وجه که دانسته شد الا در تقدیم که خبر مبتدرا تقدیم بر مبتدا جائزست و تقدیم خبران و اخوات وی بر اسم ایشان جائز نیست بنا بر آنکه این مشابهت فعل عمل کند پس عمل او عمل فرعی باشد آن تقدیم منصوبست بر مرفوعه عمل اصلی فعل که آن تقدیم مرفوعست بر منصوب لیکن هر گاه که خبران ظرف باشد تقدیمش جائزست پس ان قائم زيدا جائز نیست و ان فی الدار زيدا جائزست * خبر لانی لانی الجنس هو المسند بعد دخولها مثل لا غلام رجل ظریف فیها و یحذف کثیرا و بنو تمیم لایستونه * از جمله مرفوعات خبر لانی جنس است و کلمه لانی جنس از برای تأکید نفی است همچنانکه ان از برای تأکید اثباتست پس ایشان نفی میبندند و در مطلق تأکید متشابهانند پس او را عمل ان دادند تا اسمرا منصوب کردند چون نکره مضاف باشد و خبررا مرفوع چنانکه لا غلام رجل ظریف فیها و کلمه فیها معمول ظریفست که خبر لاست و تقید ظرافت بحصول فی الدار لطافتی ندارد * و خبر لانی جنس مسندست بعد از دخول لا و خبر لا محذوف میشود در کلام بسیار و در قبیله بنو تمیم اثبات نمی کنند خبر لا را پس احتمال دارد که در کلام ایشان محذوف باشد دائما و احتمال دارد که لا را احتیاج بر خبری نباشد زیرا که لا قیام در معنی اتفی القیام است و این معنی را احتیاج خبری نیست * اسم ما و لا المشبهین بلیس هو المسند الیه بعد دخولها مثل ما زید قائما و لا

الابتداء معنى الشرط فيصح دخول الفاء في الخبر وذلك الاسم الموصول بفعل او ظرف * او النكرة الموصوفة بهما نحو الذى يأتينى او فى الدار فله درهم وكل رجل يأتينى او فى الدار فله درهم * هرگاه که مبتدا منضمین شود معنی شرط را بآنکه دروی عمومی و ابهامی باشد و مشتمل بود بر چیزی که سبب خبر است دخول فا بر خبرش جائز باشد تا تنبیه کند بر سبب و جائز باشد ترك فاه و حیثند سببیت از خارج عباره معلوم شود * و این چنین مبتدا بر دو قسمت یکی موصولی که باوقصد عموم و ابهام کرده باشند و صله وی جمله فعلی باشد یا ظرفی که مؤولست بفعلی باتفاق و معنی آن صله سبب خبر باشد * پس هرگاه که قصد دلالت کنند بر سببیت قادر آورند در خبر بنا بر مشابَهت معنی خبر یا خبر او مبتدا با شرط * و باید که صله فعلی یا ظرفی باشد مشابَهت مبتدا با شرط قوت گیرد زیرا که شرط البته فعل باشد * و دوم نکره موصوفه بفعل یا ظرف که دروی ابهامی و عمومی هست و صفت وی فعلست یا ظرفست که در اینجا نیز مؤولست بفعل و آن صفت سبب ثبوت خبر است مر مبتدا را پس اگر فا آورند جائز باشد تا در عباره دلالت شود بر سببیت و مشابَهت با شرط و جزا * و اگر نیارند هم جائز باشد چنانکه گفته شد * و لیت و لعل مانعان بالاتفاق و الحقی بعضهم ان بهم * لیت و لعل چون در مبتدا در آیند مانع باشند از دخول فا در خبر زیرا که لیت از برای انشاء تمناست و لعل از برای انشاء ترحمی پس ایشان بیرون میبرند کلام را از خبر بانشاء و حیثند مشابَهت مبتدا و خبر با شرط و جزا زائل شود زیرا که شرط و جزا از قبیل خبراند پس نشاید که چنین کوی لیت اول لعل الذى يأتينى او فى الدار فله درهم * و بعضی از نحویان الحاق کرده اند این مکسوره را بلیت و لعل در منع دخول فا در خبر * و اصح آنست که ان مکسوره مانع نیست زیرا که مغیر کلام نیست از خبریت بلکه دخول قادر خبر او واقعست چنانکه در قول باری تعالی (قل ان الموت الذى تقرون منه فانه ملائیکم) و در عبارت کشاف در خبر ان مفتوحه فا واقعست * و قد یحذف الابداء لقیام قرینه جواز اکتقول المستهل الهلال والله * و الخبر جوازا مثل خرجت فاذا السبع * و وجوبها فیما التزم فی موضعه غیره مثل لولا زید لکان کذا و ضربی زیدا قائما و کل رجل و ضیعته و لعمرک لافعلن کذا * گاه باشد که مبتدا انداخته شود بر سبیل جواز و قتی که قرینه باشد حالی یا مقالی چنانکه مستهل کوید الهلال والله ای هذا الهلال او المرئی الهلال * و گاه باشد که مبتدا انداخته شود بر سبیل وجوب و اگر چه در کتاب مذکور نیست چنانکه در قول تو الحمد لله الحمید ای هو الحمید ذکر این مبتدا جائز نیست * و گاه باشد که خبر مبتدا انداخته شود بر طریق جواز و قتی که قرینه باشد چنانکه کوی خرجت فاذا السبع بیرون رقم از سرا پس ناکاه شیرى واقف یا قائم او حاضر * و گاه باشد که خبر انداخته شود بر سبیل وجوب و قتی که قرینه باشد و خبری که ذکر او در موضع خبر لازم باشد چنانکه لولا علی لهلك عمرای لولا علی موجود لهلك عمر و حذف این خبر واجبست زیرا که لولا امتناعیه دلالت میکند بر امتناع ثانی که هلاک عمرست بواسطه وجود اول که وجود علی است پس لولا قرینه است بر خبری که موجود است و جواب لولا لازم الذکرست در موضع این خبر پس این خبر بواسطه این قرینه معنی وی مفهوم گردد پس حظ از جهت معنی مستوفی باشد و چون قائم مقام این خبر در موضع اول لازم الذکرست پس از جهت لفظ حظ خود نیز استیفا کرده باشد و هر خبر که حظ لفظ و حظ معنی خود استیفا کرد حذف او واجب شده که اگر ذکر او کنند بحقیقت لغو باشد چنانکه کوی ضربی زیدا قائما و ضابطه

(آنست)

تقدیمه * تقدیم مبتدا بر خبر اصلست یعنی راجح است و تأخیرش نیز جائزست لیکن هرگاه که مبتدا
 مشتمل باشد بر خبری که طالب صدر کلام است چون استفهام واجب شود تقدیم مبتدا بر خبر و جائز
 نباشد تأخیرش از خبر چنانکه درمن ابوك من که مبتداست مشتمل بر معنی استفهام ای ای شخص
 ابوك و استفهام طالب صدر کلامت تا زاول کلام معلوم شود که این کلام از قبیل استفهامست و این
 مذهب سیویه است که گفته شد * و پیش بعض نحویان آنست که ابوك مبتداست زیرا که معرفه است
 و من خبر و است لیکن این خبر واجب التقدیم است بر مبتدا بواسطه تضمن استفهام چنانکه معلوم شد
 * و همچنین هرگاه که مبتدا و خبر هر دو معرفه باشد همچنانکه زيدا خوڪ واجب باشد تقدیم مبتدا
 بر خبر زیرا که اگر تأخیر مبتدا درین صورت جائز باشد مبتدا و خبر مشتبه گردند و معلوم نشود که
 کدام مبتداست و کدام خبر و این جائز نیست پس واجب شد که هر کدام که مقدم است اوست که
 مبتداست * و همچنین است حال وقتی که مبتدا و خبر هر دو متساوی باشند در تنکیر و تکریر و تخصیص
 پس هر کدام مقدم باشد مبتدا و باشد تا اشتباه نشود مثل افضل منك افضل منی * و همچنین تقدیم مبتدا
 واجبست بر خبر وقتی که خبر فعل او باشد چون زيدا قام که مبتدا مؤخر شود مثل قام زيد مشتبه بغافل
 گردد و معلوم نشود که جمله اسمیست یا فعلی * و این تعلیل درین مثال که گفته شد ظاهرست اما در مثل
 الزيدان قاما و الزيدون قاموا ظاهر نیست زیرا که ضمیر قاما و قوموا فاعل فعل اند و مانعند از آنکه
 زيدان و زيدون فاعل باشند پس اشتباه نشود و بعضی گفته اند که درین دو مثال میساید که زيدان
 و زيدون بدل باشند از آن دو ضمیر و حینئذ جمله فعلی باشد و مبتدا مشتبه شود ببدل فاعل * و اذا
 تضمن الخبر المفرد ماله صدر الکلام مثل این زيدا او كان محکماله مثل في الدار رجله و لتعلقه ضمیر
 في المبتدا مثل على الثمرة مثلها زيدا او بیکون خبرا هن أن مثل عندی انك قائم و جب تقدیمه * هرگاه که
 خبر مبتدا مفرد باشد و متضمن باشد خبری را که طالب صدر کلامست چون استفهام واجب شود تقدیم
 وی بر مبتدا چنانکه در این زيد زيد مرفوعست که مبتداست و این خبر مفرد اوست بحسب ظاهر
 و حقیقت اگر مقدر باسم فاعلست و بحسب ظاهر اگر بفعل است زیرا که چون آن فعل واجب الحذفست
 و این که قائم مقام اوست مفردست پس خبر مبتدا بحسب صورت مفرد باشد * و همچنین است
 حکم چیزی که تقدیم وی محکم مبتدا باشد تقدیم آن خبر بر مبتدا واجب بود چنانکه في الدار رجل
 اگر این خبری که ظرفست مقدم بر مبتدا نبودی این نکره مبتدا واقع نشدی چنانکه دانسته شد
 * و همچنین اگر متعلق خبر را ضمیر باشد در مبتدا واجب شود تقدیم خبر بر مبتدا تا آن ضمیر راجع
 باشد بآن متعلق که در لفظ مقدمست و اگر خبر مؤخر شود بآن متعلق لازم آید که ضمیر در مبتداست
 راجع شود با خبری که متأخرست لفظا و ترتبا * و همچنین واجبست تقدیم خبر بر مبتدا وقتی که مبتدا
 آن باشد باسم و خبر خود همچنانکه در عندی انك قائم زیرا که درین صورت اگر مبتدا مقدم
 شود لازم آید که آن مفتوحه در صدر کلام باشد و بان مکسوره مشتبه گردد * و قد تعدد الخبر مثل
 زيد عالم عاقل * گاه باشد که خبر مبتدا متعدد شود و حینئذ شاید که دوم معطوف باشد بر اول و او
 در آوری چنانکه زيد عالم و عاقل و شاید که معطوف نباشد چنانکه زيد عالم عاقل * و شاید که خبر
 بصورت متعدد شود و در حقیقت يك خبر باشد چنانکه هذا حاو حاض که بتأویل مزست و اینجا ترك
 عطف اولیست و بعضی نحویان نظر بصورت متعدد کرده اند و عطف جائز داشته اند * و قد تضمن

بصفتی که مستفادست از تنوین وی ای شر دظیم و این معنی لطیف ترست و این کلام منلیست در حق مودی قوی که در حادثه بغایت عاجز شود* و همچنانکه فی الدار رجل یعنی هرگاه خبر ظرف باشد و مقدم باشد بر مبتدا شاید که آن مبتدا نکره باشد زیرا که چون خبر مقدم است و در قوه و صفت مر مبتدا را پس کویا که مبتدا وقتی مذکور شده است که در قوه موصوفت بآن خبر مقدم اما اگر خبر ظرف نباشد و مقدم باشد بر مبتدا نشاید که مبتدا نکره باشد چنانکه کوی قاتم رجل زیرا که در ظروف اتساعی هست که در غیر ظروف نیست* و همچنانکه سلام عليك اینجا مبتدا نکره است لیکن منخصص شده بمنکلم ای سلت سلاما عليك پس کویا که چنین گفته است که سلامی ای سلام من قبلی عليك* و بعضی از نحویان گفته اند که مبتدا نکره واقع در آنجا که از مبتدای نکره و خبر قائده حاصل شود پس مدار صحت آنکه نکره مبتدا باشد بر حصول قائده است نه بر تخصیصاتی که مذکور شد درین مثالها زیرا که توجهات باین تخصیصات بغایت رکیک است و بعضی صحیح نیست چنانکه از کتب مطوله معلوم شود پس بنا برین جائز باشد که کوب انقض الساعه و جائز نباشد رجل قاتم و این قول بصواب نزدیکترست* اگر سائلی گوید که قائده فی الدار رجل و رجل فی الدار هر دو یکیست پس چرا اولین جائزست و دوم جائز نیست در جواب گوئیم که خبر در مثال ثانی مشتبیه میشود بصفت زیرا که فی الدار صفت رجل میتواند بود پس شایده که سامع توهم کند که این صفت است و خبر بعد ازین خواهد آمد و در غلط افتد و این توهم در مثالی اول متصور نیست زیرا که صفت بر موصوف مقدم نمیشود* و الخبر قد یكون جمله مثل زید ابوه قاتم و زید قاتم ابوه فلا بد من قائد و قد یحذف* چون بحث آن قسم اسمت خبری که مفرد شد خبر اسمی باشد و جمله در آن تعریف داخل نباشد* پس اشارت کرد با آنکه خبر مبتدایر جمله میباشد خواه اسمی و خواه فعلی* و شرطی و ظرفی را ذکر نکرد زیرا که ایشان را جمعند با فعلی و جمله فی الحقیقه دوست نه چهار و هرگاه که جمله خبر مبتدا شود باید که در وی قائدی باشد که راجع باشد بآن مبتدا زیرا که جمله از آن جهت که جمله است میباید که مستقل باشد بنفس خود و چون خواهی که او را ربط کنی بمبتدا ناچار باشد از رابطی خواه ضمیری که راجع باشد بامبتدا همچنانکه درین دو مثال مذکور* و خواه قاتم مقام مثل عموم در قول باری تعالی (ان الذین امنوا عملوا الصالحات انالانضیع اجر المحسنین من احسن عملا) دوم با اسم و خبر خود خبر ان اولیست و در اینجا هیچ ضمیری نیست بلکه عموم من احسن ربط میکنند این جمله را با اسم ان اول و خبر ان همان خبر مبتداست که ان داخل شده است در آن مبتدا و خبر* و گاه باشد که ضمیری که رابط جمله است بمبتدا محذوف شود چنانکه در قول تو السمن منوان بدرهم ای السمن منوان منه بدرهم و مثل البر الکربستین ای البر الکرمه بستین* و ما وقع ظرفا فالاکثر انه مقدر بجملة* و هر خبر مبتدا که ظرف باشد خواه ظرف زمان و خواه ظرف مکان و خواه جار و مجرور* اکثر نحویان بر آنند که آن ظرف مقدرست بفعل پس جمله باشد و این مذهب بصریانست* و نحوه کوفه بر آنند که آن ظرف مقدرست باسم فاعل پس مثل زید فی الدار مقدرست پیش اهل بصره زید حصل فی الدار بنا بر آنکه آن مقدرست در جار و مجرور و اصل عمل مر فاعلی راست و پیش اهل کوفه مقدرست زید حاصل فی الدار بنا بر آنکه آن مقدرست خبر مبتداست و اصل در خبر مبتدا آنست که مفرد باشد* و اذا کان المبتدا مشتقاً علی ماله صدر الکلام مثل من ابوک او کانا معرفتین او متساویین مثل افضل منك افضل منی* و او کان الخبر فعلا له مثل زید قاتم و جب

معلوم شد و صفت درین مقام متاوست اسم فاعل و اسم مفعول و صفت مشبهه را * و قسم دوم از مبتدا مسندست و خبر ندارد بلکه فاعل او قائم مقام خبر اوست و مشهور نیست همچنانکه قسم اول * فان طابقت مفردا جاز الامران * اگر صفتی که بعد از حرف نفی یا حرف استفهام است مطابق شود با مفردی که بعد از اوست چون ما قائم زید و اقامم زید اینجا دو وجه جائزست * یکی آنکه قائم مبتدا باشد و زید فاعل او باشد قائم مقام خبر و این مبتدا داخلست در قسم دوم مبتدا * دوم آنکه زید مرفوع باشد با آنکه مبتداست از قسم اول و قائم خبر وی باشد مقدم و در وی ضمیری باشد مستتر راجع بازید پس درین مقام سه صورتست * یکی اقامان الزیدان و در اینجا متعین است که زیدان مبتدا باشد و اقامان خبر مقدم * دوم اقامم الزیدان و اینجا متعینست که زیدان فاعل اقامم باشد قائم مقام خبر * سوم اقامم زید و اینجا دو وجه جائز باشد چنانکه مذکور شد * و الخبر هو المسند به الغایر لالصفة المذكورة * خبر مبتدا اسمیست مجرد از عوامل لفظی که مسند به باشد و مغایر باشد با صفت مذکوره یعنی صفتی که بعد از حرف نفی و حرف استفهام باشد رافعه لظاهر چون قائم در زید قائم * و بدانکه عامل در مبتدا و خبر معنی ابتداست و آن تجریدست از عوامل لفظی از برای آنکه چیزی را با و اسناد کنند یا او را بچیزی اسناد کنند و اولین مبتداست و دومین خبر وی * و ابتدا عامل و رافع هر دوست بر مذهب نحاة بصره * و این مذهب راجعست بر مذهب دیگران که گفته اند که ابتدا عاملست در مبتدا و مبتدا عاملست در خبر * یا هر یکی از مبتدا و خبر عاملند در آن دیگر * و اصل المبتدأ التقديم و من ثمة جاز فی داره زید و امتنع صاحبها فی الدار * و اصل مبتدا آنست که مقدم باشد بر خبر زیرا که مبتدا ذاتیست و خبر حالیت از احوال وی و ذات مقدمست بر احوال خود و ازین جهتست که جائزست که چنین گفته شود فی داره زید زیرا که ضمیر فی داره راجعست بازیدی که در لفظ مؤخرست لیکن در رتبه مقدمست * و جائز نیست که چنین کوئی صاحبها فی الدار زیرا که ضمیر صاحبها راجعست با دار که مؤخرست لفظا و رتبا و این روا نیست * و قد یکون المبتدأ نكرة اذا تخصصت بوجه مائل و ابعده مؤن خیر * و أرجل فی الدار ام امرأة * و ما حد خیر منک و شرأهر ذاناب * و فی الدار رجل * و سلام علیک * اصل مبتدا آنست که معرفه باشد زیرا که معرفه را معنی معین است و حکم بر امور معینه مطلوبست و مهمست و در کلام بسیارست * و شاید که مبتدا نکره باشد بشرطی که منخصص شده باشد بوجهی از وجوه تخصیصات تا معرفه نزدیک شود چنانکه در مثل قول باری تعالی (و لعهده مؤمن خیر من مشرک) نکره اینجا منخصص شده است بصفت زیرا که عبد متناول مؤمن و کافرست و چون وصف کردی بمؤمن تخصیص یافت و معرفه نزدیک شد و ازین جهتست که مبتداست و خیر خبر اوست * و چنانکه در مثل أرجل فی الدار ام امرأة نکره اینجا منخصص شده است بثبوت حکم مرأحد الامرین را زیرا که متکلم می داند که یکی ازین دو در سراسر است و سؤال از تعیین میکند پس نکره درین صورت که بمنزلات نکره ایست که بصفت منخصص شده باشد * و همچنانکه در مثل ما حد خیر منک نکره اینجا در حیز نفی است و شامل شده است همه افراد خود را و بواسطه این شمول تعینی و تخصصی یافته زیرا که در جمیع افراد تعددی نیست بلکه مجموع یکیست و همچنانکه در قول شاعر اعراب * شرأهر ذاناب * شرأینجا مبتدا نکره است لیکن منخصص شده است با آنکه در معنی فاعلست یعنی ما هر ذاناب الاشر و فاعل نکره می شاید زیرا که فعل وی بروی مقدمست در قوه و صفتست پس گویا که موصوف شده است با آن حکم * و بعضی گفته اند که نکره اینجا موصوفست

عطفی باشد بی معطوف علیه زیرا که اصل او عطفست و عطف بی معطوف علیه صحیح نباشد و اذا وجد المفعول به تعیین له تقول ضرب زید یوم الجمعة امام الامیر ضرب باشد یعنی داره تعیین زید تا آنکه یکن فالجیع سواء والاول من باب اعطیت اولی من الثانی یعنی هرگاه که فاعل را بیندازند و خواهند که مفعول را قائم مقام او سازند از آن مفعولاتی که قائم مقام فاعل میتواند شد پس اگر در آن کلام مفعول به موجود باشد متعین شود او از برای قیام مقام فاعل از جهت آنکه تعقل فعل همچنانکه موقوفست بر تعقل فاعل موقوفست بر تعقل مفعول به مثلاً ضرب بی ضارب و بی مضروب منصور نکردد و دیگر مفاعیل باین صفت نیند پس با وجود مفعول به نشاید که مفعول به خواه ظرف زمان و خواه ظرف مکان قائم مقام فاعل شود و همچنین نشاید که مصدر مفعول مطلقست و جار و مجرور که شبیه بمفاعیلست و در وی معنی مفعولیتی هست قائم مقام فاعل شوند و هرگاه که مفعول به نباشد هر یکی ازینهارا قائم مقام فاعل توان داشت و هیچ یکی را بر دیگری ترجیح نباشد و فائده و صف ضرب بشدت تنبیه است بر آنکه مصدر بی قیدی مخصوص قائم مقام فاعل نشود پس نشاید که کویی ضرب ضرب زیرا که از ذکر این مصدر هیچ فائده حاصل نکردد بنا بر آنکه فعل دلالت میکند بر معنی این مصدر و در باب اعطیت که مفعول ثانی مسند بمفعول اول نیست جائزست که هر یک را قائم مقام فاعل دارند لیکن مفعول اول اولی باشد زیرا که در وی معنی فاعلیتی هست پس در مثل اعطیت زیداً درهماً جائز باشد اعطی درهم زیداً و اولی باشد اعطی زید درهما از جهت آنکه در زید معنی فاعلیتی هست که او آخذست و درهم مأخوذ و منه المبتدأ والخبر فالمبتدأ هو الاسم المجرد عن العوامل اللفظية مسندا اليه والصفة الواقعة بعد حرف النفي او الف الاستفهام رافعة لظاهر مثل زید قائم و ما قائم الزیدان و اقامت الزیدان یعنی از جمله مرفوعات مبتدأ و خبر و در بعضی نسخ و منها یعنی از جمله مرفوعات است و اقسام مرفوعات فاعلست و مفعول مالم یسم فاعله و مبتدأ و خبره و خبران و خبر لالتفی الجنس و اسم ما ولا المشبهین بلیس فاعل پیش جهور مرفوع اصلیت و باقی ملحقه بوی بواسطه مناسبت و مشابهت و بزید یک بعضی مفعول مالم یسم فاعله از قبیل فاعلست چنانکه گفته شد پس او نیز مرفوع اصلی باشد و زید یک بعضی دیگر فاعل و مبتدأ هر دو مرفوع اصلی آنچنانکه در کتب مبسوط مشروح کشته است چون این دانستی بدانکه مبتدأ بر دو قسم است قسم اول اسمیت مجرد از عوامل لفظی سماعی و قیاس در حالتی که او مسند الیه است چنانکه زید در زید قائم که مجرد شده است از همه عوامل لفظی از برای آنکه خبر را آن قائم است بوی اسناد کنند و مبتدأ باین معنی مشهورست و مسند الیه است و ناچارست او را از خبری مذکور یا محذوف و قسم دوم از مبتدأ صفتیست که واقع باشد بعد از حرف نفي یا حرف استفهام در حالتی که رفع کرده باشد اسمی ظاهر را همچنانکه ما قائم الزیدان قائم مرفوعست که مبتدأست و زیدان مرفوعست که فاعل قائم است و قائم مقام خبر این مبتدأست و این مبتدأ را هیچ احتیاج بخبر نیست کویا که چنین گفته اند که مایقوم الزیدان و نشاید که زیدان درین دو مثال مبتدأ باشد و قائم خبر مقدم زیرا که برین تقدیر واجبست که چنین گویند ما قائمان الزیدان و اقامان الزیدان از جهت آنکه خبر مشتقست و در وی ضمیری مبتدأست پس باید که موافق وی باشد در افراد و تنبیه و جمع و قید (رافعة لظاهر) احترازست از مثل اقامان الزیدان و ما قائمان الزیدان که صفت در اینجا رافع ضمیر مستتر در وی که آنهاست و الف علامت رفعت چنانکه

طلب قلبی از مال کند پس معلوم شد که لم اطلب تنازع با کما فی در قبیل من المال ندارد زیرا که معنی فاسد میشود بلکه مفعول لم اطلب محذوفست ای لم اطلب العز والمجد چنانکه بیت متأخر دلالت میکند بر آن اعنی قوله * و لکنما اسمی لمجد مؤنث * و قد یدرک المجد المؤنث امثال * و حیثه معنی کلام مستقیم باشد برین وجه که اگر من سعی کردی برای ادنی معیشتی پسندیده بودی مرا قلبی از مال و طلب مجد و شرف نکردی یعنی سعی از برای ادنی معیشتی نمی کنم و اندکی مرا از مال پسندیده نیست و طلب عز و شرف استوار بآیند میکند * مفعول مالم بسم فاعله کل مفعول حذف فاعله و اقیم هو مقامه و شرطه ان تغییر صیغه الفعل الی فعل و یفعل * پیش متقدمان بصریان مفعول مالم بسم فاعله از قبیل فاعلت پس هر اسمی که فعل را یا شبه فعل را بوی اسناد کنند و برو مقدم دارند آنرا فاعل خوانند خواه فعل از او صادر شده باشد چنانکه در ضرب زید و خواه برو واقع شده باشد چنانکه در ضرب زید * بجاعتی متأخران او را از قبیل فاعل نکرته اند زیرا که در تعریف فاعل قید علی جهة قیامه بیاوردند چنانکه مصنف ذکر کرده است و او را مرفوع علی حدة داشته اند و هر گاه که کوبی مفعول مالم بسم فاعله کلمه ما که موصول است عبارت از فعل باشد یعنی مفعول فعلی که نام برده نشده است فاعل او * و هر گاه که کوبی فعل مالم بسم فاعله احتمال این هر دو معنی باشد چون این دانستی * بدانکه مفعول مالم بسم فاعله هر مفعول است که فاعل وی انداخته شده باشد و آن مفعول قائم مقام فاعل داشته شده است پس لباس آن فاعل را که رفعت پوشیده باشد و شرط این مفعول آنست که صیغه فعل را از صیغه معلوم با صیغه مجهول آورد بر آن وجه که در تصریف مقرر شده است و مراد از فعل صیغه مجهولست در ماضی خواه مجرد خواه مزید فیه پس مثل ا کرم و د حرج و غیر آن در فعل داخل باشد و مراد از یفعل صیغه مجهولست در مضارع و آنچه تابع اوست پس مثل یستر جع و تد حرج در یفعل داخل باشد * و لایقع المفعول الثانی من باب علمت و الاثالث من باب اعلمت و المفعول له و المفعول معه کذا * یعنی مفعول ثانی از باب علمت واقع نشود بموقع فاعل و قائم مقام او نباشد زیرا که مفعول ثانی وی مسندست بمفعول اول وی که مسند الیه اوست و اقتضای باحد المفعولین در باب علمت جائز نیست پس کراهت داشته اند که با وجود مسند الیه که مفعولست مسند را که مفعول ثانیست و قائم مقام فاعل دارند که مسند الیه است * پس جائز باشد علم زید قائماً و جائز نباشد علم زید قائم * و همچنین واقع نشود بموقع فاعل مفعول ثالث باب اعلمت زیرا که او مفعول ثانی باب علمت است و مسند است بوی و هر یکی از مفعول اول و ثانی باب اعلمت قائم مقام فاعل شوند پس در مثل اعلمت زید اعمر و قائماً جائز است اعلم زید اعمر و قائماً * و جائز نیست اعلم زید اعمر و قائم بنابراینکه دانسته شد در باب علمت و همچنین مفعول له قائم مقام فاعل نشود زیرا که مفعول له علمت اقدام فاعلتست بر فعل پس حق وی آنست بلام باشد نادلات کند بر علمت وی و هر گاه که لام را انداختند و او را منصوب کردند آن نصب وی دلیل علمت اوست پس نشاید که نصب او را برفع بدل کنند زیرا که لازم آید که در وی هیچ چیزی نباشد که دلالت کند بر علمت پس جائز نیست ضرب تأدیب اما اگر لام را نیندازی جائز باشد که قائم مقام فاعل گرداند چنانکه کوبی ضرب للتأدیب لیکن اینرا جار و مجرور خوانند که قائم مقام فاعل شده است نه مفعول له که از قبیل منصوباتست * و همچنین مفعول معه قائم مقام فاعل نشود زیرا که اگر فاعل را بیندازند و او را قائم مقام او سازند لازم آید که صورت

تنازع دارند بایکدیگر در مفعول ثانی زیرا که حسب فاعل خود گرفت که زیدانت و مفعول اول خود گرفت که ضمیر متکلم است و حسبتهما فاعل خود گرفت که ضمیر متکلم است و مفعول خود گرفت که ضمیر زیدانت و باقی ماند هر یک را مفعول ثانی که دلالت کند و چون فعل اول را عمل دادی در منطلقا تا مفعول ثانی وی باشد مفعول ثانی حسبتهما را ضمیر نمی توان کرد زیرا که اضمحار کنی راجع بانطلاقا باشد و منطلقا مفرد است پس آن ضمیر نیز مفرد باشد و حیث آن ضمیر مفرد مفعول ثانی حسبتهما نباشد زیرا که مفعول وی میباشد که مثنی باشد همچون مفعول اول وی و حذف نیز جائز نیست زیرا که در باب حسب اقتصار بر احد المفعولین روا نباشد پس واجب شده که اظهار کنی و چنین کوی حسبی و حسبتهما منطلقین ازیدان منطلقا تا منطلقین که اظهار کرده شد مفعول ثانی حسبتهما باشد پس هر یکی ازین دو فعل فاعل خود دو مفعول خود تمامی استیفا کرده باشد و این صورت را از قبیل تنازع در مفعول ثانی گرفتن آن وقت ظاهر میشود که مفعول ثانی آن هر دو را ملاحظه برین وجه که اسمیت که دلالت میکند بر انصاف ذاتی بانطلاق بی ملاحظه تنبیه و افراد و اگر نه ظاهر آنست که این صورت از قبیل تنازع در مفعول ثانی نیست زیرا که مفعول ثانی فعل اول واجب است که مفرد باشد و مفعول ثانی فعل ثانی واجب است که مثنی باشد پس ایشان را در یک چیز تنازع نباشد و قول امری القیس کفانی و لم اطلب قلیل من المال لیس منه لفساد المعنی کوفیان استدلال کرده اند از برای مذهب خود که اعمال فعل اول اولی است باین مصراع و چنین گفته اند که کفانی و لم اطلب هر دو متوجه اند بحسب معنی بقلیل من المال کفانی میخواهد که قلیل مرفوع باشد بغایت وی و لم اطلب میخواهد که قلیل منصوب باشد بمفعولیت وی و امری القیس که افسح فصحا و ابلغ بلغاست فعل اول را اعمال کرده پس اگر اعمال ثانی اولی بودی آنرا اختیار کردی زیرا که هیچ کس قاتل بتساوی اعمالین نیست جواب از طرف بصریان آنست که این مصراع از قبیل تنازع نیست بدلیل آنکه مصراع سابق اینست و لو ان ماسعی لادنی معیشتة و کلمة لو حرف شرط است که دلالت میکند امتناع جزاء بواسطه امتناع شرط پس هرگاه که شرط و جزا هر دو مثبت باشند بواسطه لو هر دو بحسب معنی منافی شوند چنانکه کوی لو جتنی لا کرمتک و اگر هر دو منفی باشند هر دو بحسب معنی مثبت شوند چنانکه کوی لو لم تضربنی لم اضربک و اگر شرط مثبت باشد و جزا منفی آن شرط بحسب معنی منافی شود و آن جزا بحسب معنی مثبت گردد چنانکه کوی لو جتنی لما ضربت غلامک و اگر شرط و جزا برعکس این باشند معنی برعکس شود چنانکه لو لم تشمتنی لاعطیتک درهما و چون این مقدمه مقرر شد بدانکه ان ماسعی فاعل فعلیست که شرط لوست ای لو ثبت سعی لادنی معیشتة و کفانی جزاء شرط است و شرط و جزا درین صورت هر دو مثبت باشند ای لو ثبت سعی لادنی معیشتة کفانی قلیل من المال پس هر دو بحسب معنی منافی باشند یعنی سعی من برای ادنی معیشت نیست و قلیل از مال مرا پسندیده نیست و شکی نیست که لم اطلب معطوفست بر کفانی پس او نیز جواب لو باشد پس تقدیر چنین باشد که لو ثبت سعی لادنی معیشتة لم اطلب پس سعی لادنی معیشتة بحسب معنی منافی باشد و لم اطلب بحسب معنی مثبت و حیث آنست که لم اطلب متوجه باشد بقلیل من المال زیرا که معنی چنین شود که من سعی از برای ادنی معیشتی نمی کنم و قلیلی از مال را طلب میکنم و این هر دو معنی بایکدیگر متنافی اند زیرا که هر کس که طلب قلبی از مال کند سعی از برای ادنی معیشتی کرده باشد و هر کس که سعی از برای ادنی معیشتی نکند نشاید که

(طلب)

الزیدین و در جمع ضربونی و اکرمت الزیدین و بر مذهب کسائی کوبی ضربینی و اکرمت الزیدین و ضربینی و اکرمت الزیدین * و برین قیاس است حال تشبیه مؤنث و جمع مؤنث * و جاز خلافاً لفراه * و جاز و رواست اعمال ثانی بآنکه اولین اقتضاء فاعل کند و فراه گوید که درین صورت اعمال فعل ثانی جائز نباشد زیرا که برین تقدیر یا فاعل را بپند ازین اول چنانکه کسائی میگوید یا ضماری کنی قبل الذ کر لفظاً و رتبتاً چنانکه جمهور گویند و حذف فاعل و اضمار قبل الذ کر هیچ کدام روان نیست پس درین صورت اعمال فعل اول باید کرده و اگر ثانی فاعل خواهد اضمار کنی و اگر مفعول خواهد که حذف کنی یا اضمار کنی و هیچ محذور لازم نیاید پس چنین کوبی ضربینی و اکرماتی الزیدان و ضربینی و اکرمونی الزیدون * و حذف المفعول ان استغنی عنه و الا اظهرت * یعنی اگر اعمال فعل دوم کنی چنانکه مذهب بصریست و فعل اول مفعول خواهد آن مفعول را حذف کنی نشاید که آن مفعول را اضمار کنی زیرا که اضمار قبل الذ کر پیش جمهور در فاعل جائز بود که عمده کلام است و در مفعول جائز نیست که فضله است در کلامه و این حذف مفعول که کتیم وقتی شاید که مستغنی عنه باشد چنانکه حق مفعول است اما اگر امری عارض شود مفعول را که بواسطه آن حذف وی جائز نباشد فیئذ آن مفعول را ذکر باید کرده اضمار قبل الذ کر چنانکه حسینی منطلقاً و حسبیت زید منطلقاً حسینی و حسبیت بایکدیگر تنازع اند در زید حسینی میخواید که زید را منصوب گرداند تا مفعول اول وی باشد و چون فعل ثانی را عمل داده اند در زید واجب شد بر مذهب که در حسینی ضمیری باشد مستتر راجع بایزید و بر مذهب کسائی فاعل حسینی محذوف باشد چنانکه سابقاً دانسته شده و همچنین حسینی و حسبیت بایکدیگر تنازع دارند در منطلقاً آخرین چون منطلقاً اول مذکور نباشد پس هر یکی از حسینی و حسبیت میخواید مفعول ثانی وی باشد و چون اعمال فعل ثانی کنی قطع تنازع نشاید که با اضمار مفعول باشد در اول چنانکه کوبی حسبیه و حسبیت زید منطلقاً و نشاید که قطع تنازع بحذف مفعول باشد از اول چنانکه کوبی حسینی و حسبیت زید منطلقاً زیرا که در باب حسبیت اقتصار بر احد المفعولین جائز نیست پس واجب شد که ذکر کنی منطلقاً را با فعل اول تا تنازع منقطع گردد * و ان اعلمت الاول اضمرت الفاعل فی الثانی و المفعول علی المختار * و اگر اعمال فعل اول کنی چنانکه مذهب کوفیست فاعل را در فعل ثانی اضمار باید کرد * و این اضمار قبل الذ کر نباشد چنانکه کوبی ضربینی و اکرمتی زید و زید را فاعل ضرب کردانی در اکرم ضمیر باشد مستتر راجع بایزید که در لفظ مؤخر است و در رتبت مقدم و هیچ محذور لازم نیاید نه حذف فاعل و نه اضمار قبل الذ کر بر وجهی که جائز نیست و مفعول نیز اضمار کنی بر قولی که مختار است نه حذف کنی زیرا که بر تقدیر حذف توهم آن شود که فعل ثانی را مفعول است بحسب معنی مفایر آنچه مذکور است و چون ذکر کنی و ضمیر راجع باشد با متأخری در لفظ که متقدم است در رتبت هیچ توهمی قاعد و هیچ محذوری لازم نیاید همچنین که کوبی ضربینی و اکرمته زید * الا ان يمنع مانع قظهر * یعنی اضمار مفعول در فعل ثانی بر قول مختار حذف مفعول از ثانی بر غیر مختار وقتی باشد که آنجا مانعی نباشد از اضمار و حذف * اما وقتی که مانعی باشد ازین هر دو آن مفعول را اظهار باید کرد چنانکه در مثل حسینی و حسبیتها منطلقین الزیدان منطلقاً حسینی و حسبیت بایکدیگر تنازع دارند در زیدان حسینی میخواید که زیدان مرفوع باشد فاعل وی و حسبیت می خواهد که زیدان منصوب باشد بمفعول اول وی و چون فعل اول را اعمال دادی و زیدان را مرفوع گردانیدی مفعول اول حسبیت را باید کرد بر قول مختار و چنین باید گفت که حسبیتها چنانکه دانستی * و همچنین حسب و حسبیت

منوجه بهمروست و میخواهد که اورا منصوب گرداند تا مفعول او باشد* و برین قیاس است زید ضارب و مکرم غلامه هر یکی از ضارب و مکرم میخواهند که غلام را مرفوع گرداند تا قاعل او باشد پس مناسب آن بود که چنین گفتی (و اذا تنازع العاملان) لیکن چون فعل در عمل اصلست پس اورا ذکر کرد تا حال شبه فعل بمقایسه معلوم گردد* و قید اسم ظاهر از بهر آنست که در ضمائر متصله خواه مستتر باشد و خواه بارز تنازع متصور نیست زیرا که ضمیر متصل متصل بعامل خود باشد و عاملی دیگر را در آنجا منازعت متصور نباشد چنانکه در ضربت واکرم تک کاف مفعول اکرم تک باشد و ضربت در آن عمل تواند کرد* و اما ضمیر منفصل چون ماضرب و ما اکرم الا انا أو الائنت أو الا هو در آنجا تنازع بین الفاعلین متصورست زیرا که هر یکی ازین دو فعل منفی میخواهد که آن ضمیر معمول و قاعل او باشد لیکن قطع تنازع با ضمیر قاعل درین صورت ممکن نیست زیرا که قاعل بالا ضمیر نتوان کرد از جهت آنکه الا حرفست و در فعل مضمر نشود و اضممار قاعل بدون الامفسد معنی است زیرا که فعل از آن قاعل منفی شود و معنی مقصود اثبات فعل است مراورا* و بحث مادر تنازه است که قطع آن تنازع با ضمیر قاعل نتوان کرد و پس این صورت از جهت خارجست و بعضی گفته اند که مراد بظاهر آنست که ضمیر متصل نباشد زیرا که ضمیر منفصل همچون اسم ظاهرست در استقلال و قطع تنازع درین صورت بحذف قاعل باشد چنانکه کسانی جائز داشته است و در کتاب مذکورست* و قید بعدیت از جهت آنست که اگر آن معمول مقدم بر هر دو فعل باشد یا در میان هر دو فعل باشد معمول فعل اول باشد و ثانی را در آن نزاع نبود لیکن چون متأخر از هر دو فعل باشد هر دو را بیکدیگر تنازع بود* و مثال تنازع در مختلفین نشد زیرا که مثالوی از آن دو مثال سابق شد با آنکه یک فعل از مثال اول گیرند و فعلی از مثال ثانی تا بیکدیگر مختلف باشند در فاعلیت و مفعولیت* و مناسب آن باشد که آن معمول را اعراب ندهند بحسب لفظ تا تنازع بین الفاعلین منکشف باشد چنانکه مایاد کردیم* و بختار البصریون اعمال الثانی و الکوفیون الاول فان عملت الثانی اضمرت الفاعل فی الاول علی وفق الظاهر دون الحذف خلافاً لکسانی* چون تنازع بین الفاعلین برین وجه مذکور واقع شود اعمال هر یکی از فعلین جائزست باتفاق* و خلاف در آنست که کدام اولی و بختار است* نجات بصره بر آن رفته اند که اعمال دوم اولی است بسبب قرب* و نجات کوفه بر آن رفته اند که اعمال اول اولیست زیرا که فعل اهم است و ازین جهت که مقدم شده است و اعمال او اولی باشد* پس اگر زانکه تو اعمال کنی فعلی دوم را چنانکه مذهب بصریست اگر فعل اول قاعل خواهد باید که قاعل را در وی اضممار کنی بر وفق آن اسم ظاهر در تذکیر و تأنیث و افراد و تثنیه و جمع و حذف قاعل جائز نباشد خلاف کسانی که او قاعل از فعل اول حذف میکنند پس در مثل ضربتی واکرمنی زیداکرمنی زیداکرمنی قاعل کرمنی کردانی در ضربتی هو مستتر باشد بر مذهب جمهور* و پیش کسانی در ضربتی هیچ ضمیر مستتر نباشد* و درین صورت میان این دو مذهب فرقی ظاهر نباشد لیکن اگر قاعل تثنیه باشد یا جمع فرقی ظاهر شود* پس بر مذهب کسانی کوی ضربتی واکرمنی ازیدان و ضربتی واکرمنی ازیدون* و بر مذهب جمهور کوی ضربتی واکرمنی ازیدان و ضربتی واکرمنی ازیدون* و در مثل ضربتی واکرمت زیداکرمت چون اعمال ثانی کردی و زیداکرمت مفعول اکرمت ساختی در ضربتی بر مذهب جمهور ضمیر مستتر باشد خلاف مذهب کسانی و در تثنیه بر مذهب جمهور چنین کوی ضربتی واکرمت

کنند جائز باشد چنانکه در مثل قول تزیید در جواب کسی که او گوید من قام یعنی سؤال کنند و گوید که کیست که برخاست در جواب کویی زید یعنی برخاست زید و چون فعل در سؤال مذکور بود جائزست که در جواب حذف کنند فعلی را و جائزست که ذکر کنند و ازین قبیلست قول شاعر که ولینک یزید تا آخر زیرا که چون گفت لینگ یزید یعنی گریسته شود یزید بن نهدشل گویا که سائلی میگوید من بیکه یعنی که بگریه از برای او پس در جواب گفت ضارع ای بیکی ضارع مخصوصه یعنی بگریه از برای وی آنکس که ذلیل و خوار باشد در خصومت و نتواند که با خصم خود برابر شود * و مخبط یعنی بگریه از برای وی کسی که سائل محتاجت زیرا که او ذلیلان و محتاجان پشت و پناه بودی * مما تطیح الطوائخ از آن جهت بگریند برو که او را هلاک کرد حوادث روزگار هلاک کننده پس ضارع فاعل فعلیست محذوف بواسطه آنکه سؤال مقدر دلالت میکند بر آن فعل و دلیل بر آن سؤال مقدر لینگ است * و نظیر این بیت قول باری تعالی در قرآءه بعضی قرآء (یسبح) بفتح ما له فیها بالغدو و الاصل رجال) زیرا که رجال درین قرآء فاعل فعلیست محذوف ای بسجده رجال که دلالت میکند بروی سؤال مقدر یعنی بسجده که آن سؤال مقدر مستفادست از یسبح بر صیغه مبنی للمفعول * و حذف فعل بر سبیل وجوب اینست که ذکرش جائز نباشد چنانکه در قول باری تعالی (وان احد من المشركين استجارك فاجر) یعنی اگر یکی از مشرکان زینهار خواهد از تو ای محمد صلی الله علیه و آله پس زینهارده او را تابشود کلام خدای تعالی راه احد درین ترکیب فاعل فعلیست محذوف ای وان استجارك احد و چون خواستند که فعل اول را مبهم گردانند و نایا تفسیر کنند پس استجارك را اول انداختند و این استجارك که بعد از احدست تفسیر کردند و حینئذ حذف آن فعل واجبست زیرا که تفسیر وی قائم مقام اوست و مستغنیست از وی ازین جهت اگر محذوف نباشد و مبهم نگردد تفسیرش جائز نیست و نشاید که احد مرفوع باشد زیرا که این حرف شرطست و ناچارست او را از فعل محذوف * و قد یحذفان معا مثل نم لمن قال أقام یزید * حذف فاعل و حده جائز نیست چنانکه گفته شد لیکن حذف او بافضل معا جائزست چنانکه کویی نم در جواب أقام یزید ای نم قام یزید پس این جمله فعل محذوفست و نم در مقام او مذکورست و حذف اینجا واجب نیست بلکه جائزست * و اذا تنازع الفعلان ظاهر ابعدهما فقد یکون فی الفاعلیة مثل ضربنی و اکرمتی یزید و فی المفعولیة مثل ضربت و اکرمت یزید و فی الفاعلیة و المفعولیة مختلفین * چون دو فعل بایکدیگر تنازع کنند در اسمی ظاهر که واقع است بعد از آن دو فعل یعنی هر یکی از آن دو فعل بحسب معنی متوجه و متعلق باشد بآن اسم ظاهر و خواهد که در آن اسم عمل کنند و او را معمول خود سازد و ازین جهت میان ایشان منازعت باشد * پس شاید که این تنازع در فاعلیت باشد یعنی هر یکی از آن دو فعل میخواهد که آن اسم را مرفوع گرداند تا فاعل او باشد چنانکه در ضربنی و اکرمتی یزید چون ضرب او اکرام هر دو از یزید صادرند هر یک میخواهد که زید را مرفوع گرداند تا فاعل او باشد * و شاید که تنازع در مفعولیت باشد یعنی هر یک از فعلین میخواهد که آن اسم ظاهر را منصوب گرداند تا مفعول او باشد چنانکه در ضربت و اکرمت یزید چون ضرب او اکرام هر دو واقعند بر یزید پس هر یکی میخواهد زید را منصوب گرداند تا مفعول او باشد * و شاید که تنازع در فاعلیت و مفعولیت باشد یعنی احد الفعلین میخواهد آن اسم ظاهر را مرفوع گرداند تا فاعل او باشد و دیگری میخواهد که او را منصوب گرداند تا مفعول او باشد چنانکه در ضربنی و اکرمت یزید و در اکرمتی و ضربت یزید * و بدانکه تنازع در شبه فعل نیز می باشد چنانکه زید ضارب و مکرم عمر و اهر یکی از ضارب و مکرم

موسی * و اگر اعراب لفظی منتفی نباشد همچنانکه ضرب عمرو ازید و ضرب زید موسی تقدیم واجب نباشد بلکه تأخیر جائز باشد * و همچنین اگر قرینه باشد تقدیم واجب نباشد چنانکه اکل الکتبتری موسی * و همچنین هر گاه که فاعل ضمیر متصل باشد تقدیم او بر مفعول واجب باشد خواه مفعول ظاهر باشد چون ضربت زیدا یا ضمیر باشد چون ضربتک اگر مفعول درین صورت بر فاعل مقدم شود فاعل ضمیر متصل نباشد * و همچنین هر گاه که مفعول بعد از الا واقع شود تقدیم فاعل واجب باشد چنانکه ما ضرب زید الاعمر و ازیرا که اگر مفعول را مقدم کرداتی بدون الا و کوئی ما ضرب عمرو ازید معنی کلام منعکس شود زیرا که معنی اول اینست که زید نزد هیچ کس را الاعمر و پس زید نشاید که ضارب کسی دیگر باشد و عمرو شاید که مضروب کسی دیگر باشد * و معنی ثانی اینست که نزد عمرو را بجز زید پس عمرو نشاید که مضروب کسی دیگر باشد و زید شاید که ضارب کسی دیگر باشد * و اگر مفعول را بالا مقدم کرداتی و چنین کوئی که ما ضرب الاعمر و ازید تقدیر چنین باشد که ما ضرب احدا احدا الاعمر و ازید * و بعضی گفته اند که حصر در هر دو لازم آید که معنی اینست که نزد هیچ کس را الاعمر و زید و این معنی نیز مخالف مقصودست * و بعضی گفته اند که زید آن تمامی ضربتست که مقصودست بر عمرو و چون عمرو بالا مقدم شود لازم آید که ضارب را پیش از تمامی او حصر کرده باشی در عمرو و این مستکر هست و همچنین اگر مفعول بعد از معنی الا واقع شود چنانکه کوئی انما ضرب زید عمرو تقدیم فاعل واجب میشود بی شبهه زیرا که تأخیر فاعل مفید عکس معنی مقصودست از جهت آنکه معنی انما ضرب زید عمرو اینست که نزد زید مگر عمرو را و معنی انما ضرب عمرو ازید اینست که نزد عمرو را الا زید * و دانسته شد که این دو معنی عکس یکدیگرند * و اذا اتصل به ضمیر مفعول او وقع بعد الا او معناها او اتصل مفعوله و هو غیر متصل و جب تأخیره * دانسته شد که تقدیم فاعل اصلست و تأخیرش جائزست و همچنین دانسته شد که در چهار موضع تقدیم فاعل میشود چنانکه تأخیرش جائز نیست * این زمان شروع کرد در بیان آنکه تأخیر فاعل در چند موضع واجب میشود * یکی آنکه مفعول ضمیر متصل باشد و فاعل ضمیر متصل نباشد چنانکه ضربتک زید که اگر فاعل مقدم شود مفعول ضمیر متصل نماید اما اگر فاعل نیز ضمیر متصل باشد چنانکه ضربتک تقدیم فاعل واجب باشد چنانکه دانستی * دوم آنکه فاعل واقع بعد از الا باشد چنانکه ما ضرب عمرو ازید زیرا که اگر فاعل مقدم شود بدون لامعنی کلام منعکس گردد و اگر مقدم شود بالا یا حصر لازم آید در فاعل و مفعول معا یا حصر صفت لازم قبل تمامی بر قیاس آنچه مذکور شد در وجوب تقدیم فاعل * سیوم آنکه فاعل واقع شود بعد از معنی الا چنانکه کوئی انما ضرب عمرو زید در اینجا تأخیر فاعل واجبست بی شبهه تا معنی کلام منعکس نکردد چنانکه دانسته شد در وجوب تقدیم فاعل * چهارم آنکه در فاعل ضمیری باشد راجع با مفعول چنانکه ضرب زید اغلامه درین صورت تأخیر فاعل واجب باشد که اگر مقدم شود ضمیر وی راجع شود با مفعولی که مؤخرست لفظا و مرتبا و دانسته شد که این جائز نیست * و قد یحذف الفعل لقیام قرینه جوازا کقولک زید لمن قال من قام * و لیک زید ضارب لخصومه * و یختبئ مما تطیح الطوائخ * و وجوبا فی مثل وان احد من المشرکین استجارک * حذف فاعل جائز نیست چنانکه مشهورست لیکن حذف فعل جائزست و حذف فعل بردو وجهست * یکی بر سبیل جواز و دیگری بر سبیل وجوب * و حذف بر طریق جواز آنست که اگر ذکر کنند جائز باشد و اگر حذف

(کنند)

پیش ازین بود * و جی دیگر گفته اند که اگر بالام و اضافه آن دو سبب که علت منع صرف بودند باقی ماندند بحال خود آن اسم غیر منصرف باشد * همچنانکه در بالا حر و بحر اتمک زیرا که در احر وزن فعل و وصفت باقی اند بحال خود و در حر اتمک تأیث و لزوم تأیث بر حال خودند پس درین اسم دو علت از نه علت موجود باشد پس لاینصرف باشد چنانکه دانستی که غیر منصرف آنست که در وی دو علت باشد از نه علت * و اگر آن دو سبب بر حال خود باقی نماند آن اسم منصرف باشد همچنانکه در بالعم و عثماننا چون دخول لام تعریف در عمر بعد از تکبیر باشد و زوال علت پس در وی دو سبب باقی نباشد و در عثماننا اضافه عثمان بعد تکبیر باشد پس در وی دو سبب باقی نماند و حینند منصرف باشد * و این قول مناسب ترست بتفسیر مصنف مر غیر منصرف را ﴿ المرفوعات ﴾ * هو ما شتمل علی علم الفاعلیه * فنه الفاعل وهو ما اسند الیه الفعل او شبهه و قدم علیه علی جهة قیامه به مثل قام زید و زید قائم ابو * ﴿ مرفوعات جمع مرفوعات و ضمیر هورا جمعست با مرفوع که مذکور شده است در ضمن مرفوعات یعنی مرفوع آن اسمیست که مشتمل باشد بر علم فاعلیت که آن رفعت خواه ضمه باشد و خواه او و خواه الف * و از جمله مرفوعاتست فاعل بلکه اصل مرفوعات اوست پیش جمهور * و فاعل اسمیست که اسناد کرده شده باشد بوی فعلی یا شبه فعلی و آن فعل یا شبه فعل مقدم باشد بر وی و آن اسناد بر طرز و طریقه قیام آن فعل یا شبه فعل باشد با آن اسم یعنی بصیغه معلوم باشد از فعل * و از شبه فعل بر صیغه باشد که در حکم صیغه معلوم است * پس در اینجا قیودست * اول آنست که فاعل اسم باشد زیرا که فاعل مسند الیه است پس ناچار اسم باشد یا در تأویل اسم * قید دوم آنست که اسناد کرده شود بوی فعلی یا شبه فعلی زیرا که فاعل نیست الا فعل را یا چیزی را که مشتملست بر معنی فعل * قید سوم آنکه آن فعل یا شبه فعل مقدم باشد بر آن اسم زیرا که اگر مؤخر باشد آن اسم فاعل نباشد چون زید قام و زید غلامه ضارب زیرا که در صورت تأخیر فعل در اصطلاح ضمیر مستتر در آن فعل را فاعلی می گویند و اسم مقدم را مبتدای گویند * قید چهارم آنکه اسناد فعل یا شبه فعل بر طریقه قیام باشد یعنی بصیغه معلوم یا آنچه در حکم صیغه معلوم باشد چون اسم فاعل و صفت مشبهه * و قید آخرین احترازست از مفعول مالم یسم فاعله که وی اسم است و اسناد شده است بوی فعلی یا شبه فعلی و مقدمست بر وی لکن بر طریقه صیغه معلوم یا آنچه در حکم صیغه معلوم باشد نیست چون ضرب زید و زید مضروب غلامه * و الاصل ان یلی فعله فلذالك جاز ضرب غلامه زید و امتنع ضرب غلامه زیدا * و اذا اتفی الاعراب لفظا فیها و القرینة او كان مضمرًا متصلا او وقع مفعوله بعد الا او معناها و جب تقدیمه * اصل در فاعل آنست که نزدیک فعل باشد و بر دیگر معمولات فعل مقدم باشد زیرا که فاعل بمنزله جزو فعلست و عمده معمولات فعل اوست * پس اگر فاعل بحسب لفظ از دیگر معمولات مؤخر شود بحسب رتبت مقدم باشد و ازین جهتست که جائزست ضرب غلامه زید زیرا که زید که فاعلست و بحسب مرتبه مقدم بر غلامه که مفعولست و ضمیر غلامه را جمعست بازید که در لفظ مؤخرست و در رتبت مقدم و این جائزست * و اما ضرب غلامه زید امتنع است زیرا که ضمیر غلامه را جمعست بازید که لفظا و رتبتا مؤخرست و این جائز نیست * و هر گاه که اعراب لفظی منتفی شود در فاعل و مفعول و قرینه نیز منتفی باشد تقدیم فاعل بر مفعول واجب گردد نامشبهه بمفعول نشود چنانکه ضرب موسی عیسی و ضرب من علی الباب من علی السطح و ضرب موسی من علی الباب و ضرب من علی الباب

علیت دروی مؤثره باشد چون تنکیر کنند منصرف گردد چنانکه گفته شد و مخالف سیویه
الاخفش فی مثل اجر علما اذ انکر اعتبارا لصفة الاصلية بعد التنکیر (اخفش مشهور ابو الحسن
اخفش است که شاگرد سیویه است و ازین جهت که گفته اند که اخفش درین عباره مرفوعست
و تقدیم سیویه از جهت تفضیل اوست که اگر سیویه قائل خالف باشد یعنی کلام این بود که استاد باشا کرد
مخالفت کرد و مستحسن نیست و می شاید که چنین گویند که چون قول شاگرد ظاهر ترست چنانکه
معلوم شود ازین جهت مخالفت را نسبت با استاد کرد و مراد بمثل اجر اسمیست لاینصرف که دروی
وصفیت اصلیه باشد یاسبی دیگر چون اجر و اصفر و عطشان و سکران و اینچنین اسم قبل از علیت
غیر منصرف باشد بی شبهه * و هرگاه که این اسم را علم سازند و صفیت زائل شود لیکن علیت قائم مقام
او گردد دو اسم همچنان لاینصرف باشد باتفاق * و هرگاه که این اسم را بعد از علیت تنکیر کنند اخفش
گوید که این اسم درین حالت منصرف باشد چنانکه کوی کم من اجر لقیته بنوین ای بسا شخصی که
نام او اجر بود دیدم او را و دلیل او بر انصراف آنست که و صفیت بعلمت زائل شد و علیت بتنکیر
زائل شد پس در اسم یک سبب ماند که آن وزن فعلست در اجر و الف و نون مزید تانست در سکران و یک
سبب منع صرف نکند و این قول ظاهرست * و سیویه گوید که این اسم درین حالت تنکیر بعد از علیت غیر
منصرفست زیرا که چون علیت زائل شد و صفیت اصلیه معتبر گشت همچنانکه در اسود و ارقم و ادهم
معتبرست بعد از غلبه اسمیه و لایزمه باب حاتم لایزم من ایهام اعتبار متضادین فی حکم واحد جمع بر سخن
سیویه اعتراض کرده اند که اگر و صفیت بعد از زوال بعلمت معتبر بودی در منع صرف بایستی که حاتم در
حالت علیت لاینصرف باشد بواسطه علیت و و صفیت اصلیه لیکن این باتفاق باطلست * و جواب ازین
اعتراض آنست که میان علیت و و صفیت منافاة و مضاده است چنانکه گفته شده پس نشاید این که
هر دورا باهم اعتبار کنند در حکم واحد که منع صرفست اما اعتبار و صفیت اصلیه یاسبی دیگر در منع
جائز باشد چنانکه معلوم شد در اسود و ارقم * اگر سائلی گوید که و صفیت محقق باعلیت منافی و ضدست
لیکن و صفیت اصلیه که زائل شده باشد باعلیت جمع می تواند بود و چنانکه در باب حاتم که علمت و و صفیت
اصلی پس اگر اعتبار و صفیت اصلیه کنند باعلیت در منع صرف حاتم اعتبار دو ضد در یک حکم لازم
نیاید در جواب گوئیم که ملاحظه و تقدیر احد الضدین بعد از زوال باضدی دیگر در حکم واحد مستحسن
نیست زیرا اگر چه اجتماع ضدین نیست لیکن اعتبار احد الضدین است با دیگری در حکم واحد و این
مشابه اجتماع ضدین است بوجهی پس پسندیده نباشد و جمع الباب باللام و الاضافة بنجر بالکسرة همه
لاینصرف چون معرف گردد بلام تعریف یا مضاف شود جرا و بکسره باشد همچنانکه اصلست در اسماء نحو
مررت بالاجر و الحمراء و بهرمک و عثماناء و نحو یاز اخلافت که این اسم درین حالت منصرفست یا غیر
منصرف جمعی گفته اند که منصرفست زیرا که لاینصرفی وی بواسطه مشابهتست با فعل و چون لام
تعریف یا اضافه که از خواص اسم اند درین اسم لاینصرف در آیند جانب اسمیت قوت گرفته و آن مشابهت
بافعل ضعیف گشت پس رجوع کرد با اصل خود که اصل در اسماء صرفست پس کسره دروی در آمد بدون
توین زیرا که توین بالام و اضافه جمع نمی شود و جماعتی گفته اند که این اسم درین حالت غیر منصرفست
و آنچه از لاینصرف ممنوعست باصالت توینست و کسره بتبعیت توین ساقط شده بود و چون مشابهت
بافعل ضعیف شد این تبعیت نماند و کسره بحال خود هود کرد و توین ساقطست بلا لاینصرفی چنانکه

شمر که علم اسبی است! و مقولست از شمر بشمر بشمرا پس لاینصرف باشد بواسطه علم و وزن فعل
مختص و همچنین است حال در ضرب وقتی که اورا علم شخصی سازند لاینصرف باشد بواسطه وزن
فعل و علت* اگر سائلی گوید که فعل در اسم آمده است همچنانکه بقم پس فعل مختص نباشد بفعل
جواب گویم که بقم لفظیست عجمی که عربان آنرا استعمال کرده اند و مقصود آنست که در اسماء
عربی فعل نیامده است الا مقول از فعل* و دیگر آنکه مختص بفعل نباشد بلکه در اسم یافت شود
بی نقل از فعل لیکن در اول اوزیادتی باشد همچون زیادتی فعل یعنی یکی از حروف اذین و آن وزن
قبل تا نباشد در آخر خود* و ازین جهتست که اجر لاینصرفت بواسطه و صفیت و وزن فعلی که
در اول اوزیادتیست همچون فعل و قابل تأنیست زیرا که در مؤنث او اجرة نکوبند* و بعمل منصرفست
با آنکه صفیت و در اول او زیادتیست چون زیادتی فعل اما چون در آخر او تاء تأنیست مفرکه درمی
آید چون بعلمه ز مشابهت فعل دور افتاد! و وزنش در منع صرف معتبر نشد* و مافیه علیه مؤثره
اذانکر صرف لماتین من انها لاتجماع مؤثره الاماهی شرط فیه الا العدل و وزن الفعل و هما
متضادان فلا یکون الاحدهما فاذا نکر بقی بلا سبب او علی سبب واحد* علت جمعی شود با عدل
و مؤثرست باوی در منع صرف چنانکه در هر لیکن علت شرط عدل نیست زیرا که ثلاث
لاینصرفست بواسطه عدل و علت باوی نیست در اینجا* و همچنین علت جمع میشود و مؤثرست
با وزن الفعل چنانکه در احد و شرط وی نیست زیرا که احد لاینصرفست بواسطه وزن الفعل
و علت باوی نیست در آنجا و علت باو صفیت محقق جمع نمی شود زیرا که علت مقتضی خصوصت
و و صفیت مقتضی عموم و میان عموم و خصوص منافات است* و همچنین علت مجتمع نمیشود با جمعی که
یر جمعیت باقی باشد* و اما علم منقول از جمع اگر چه علت باوی جمع میشود و غیر منصرفست چون
حضاجر و مساجد که علم شخصی لیکن آن جمعیت اصلی در منع صرف او کافیت و علت را باوی
اعتباری نیست و علت را با تأنیست بألف مقصوره و ممدوده جمع میشود لیکن مؤثر نیست چنانکه
در جراه و حبلی که علم شخصی شود خواه مذکر و خواه مؤنث زیرا که تأنیست و لزوم تأنیست در منع
صرف این اسم کافیت و احتیاج بعلیت نیست و علت مؤثره با تأنیست بقاء لفظی و معنوی جمع
میشود و شرطست* و همچنین علت مؤثره با بجه و ترکیب و الف و نون مزیدمان در اسم جمع میشود
و شرطست* پس ظاهر شد که هر سببی که علت باوی جمع میشود و مؤثرست در منع صرف علت
شرط آن سبب است الا عدل و وزن فعل که باین هر دو میشود مؤثرست لیکن شرط نیست* پس هر اسمی که
در وی علت مؤثره باشد در منع او چون آن اسم را تنکیر کنند منصرف گردد زیرا که باعلیت مؤثره
اگر غیر عدل و وزن فعلست آن اسم بواسطه تنکیر بی سبب ماند زیرا که چون علت زائل شود
شرط آن سبب دیگر زائل شود پس آن سبب باقی نماند چنانکه در کم من زینب و رب ابراهیم و نظائر
آن و اگر سببی دیگر عدلست یا وزن فعل آن اسم بواسطه تنکیر بربک سبب مانده عدلست یا وزن
فعل پس منصرف گردد* و قول مصنف و هما متضادان اشارتست بآنکه عدل با اوزانیت مخصوصه
و هیچیک از آن اوزان و وزن فعلی نیست که معتبر باشد در منع صرف پس نشاید که در یک اسم این
هر دو سبب که عدل و وزن الفعل است باعلیت جمع شود تا چون آن اسم را تنکیر کنند دو سبب بر حال
خود باقی باشد و اسم بواسطه ایشان لاینصرف باشد و چون محقق شد که این نشاید* پس در هر اسمی که

و این جل بعد از هلیت بر آن حالتی که قبل از هلیت بود باقی ماند زیرا که نسیمه بجمله مشتمل بر قصه ضرب می باشد پس جمله را از حال خود تغییر نکنند تا دلالت بر آن قصه کند * و چون ترکیب مشتمل بر اسناد از قبیل مبنیات باشد در منع که از قبیل معربانست متصور نکردد * و اگر سائلی گوید که بر مصنف واجب بوده که چنین گوید و آن لایکون جزء الثانی من المركب صوتا و لامتنعنا لحرف العطف تا مثل سیویه و نطقویه و عمرویه و نظائر آن بیرون رود مثل خمسة عشر وستة عشر و نظائر آن بعد از آنکه علم شوند بیرون که نیز از قبیل مبنیات اند * در جواب گوئیم که مصنف بعد از این بیان کرده است که اصوات از قبیل مبنیات است و مثل خمسة عشر و ستة عشر بواسطه نضمن حرف مبنی است پس از آنجا معلوم شود که این ترکیبها در منع صرف معتبر نباشد لیکن جمله را که علم شده باشد ذکر نکرده است که از قبیل مبنیانست پس آنجا احتیاج افتاد باخراج وی * الالف والنون ان كان في اسم فشرطه العلیة کمران اوفی صفة فانتفاء فعلا نه و قبل وجود فعلی * الف و نون که در منع صرف معتبرست آرا مزیدتان خوانند زیرا که در کلمه از حروف اصول نباشد بلکه از زوائد باشد بر آن قاعده که در نصریف دانسته شد * و آرا مضارعتان نیز خوانند زیرا که مشابه الفی تأنیث در منع دخول تاء تأنیث * و نحو بیان خلاف کرده اند که الف و نون سبب منع صرفند از آن جهت که زیاده اند و فرع مزید علیه اند یا از آن جهت که مشابه الفی تأنیث و این قول ثانی را جمست چنانکه معلوم کردد * و الف و نون اگر در اسم باشند شرط ایشان در منع صرف هلیتست چنانکه عثمان و عمران زیرا که وجود هیچ سببی دیگر متصور نیست * و ابضا هر گاه که علم باشد در وی تادر نیاید پس مشابهت وی بالفی تأنیث باقی باشد و اگر علم نباشد تادر وی در آید و مشابهت باقی نماند چنانکه سعدان و سعدانه که اسم نبتی است * و اگر در صفت باشد در شرط ایشان خلافت بعضی گفته اند که شرط انتفاء فعلان است یعنی شرط آنست که تاء تأنیث در وی در نیاید تا مشابهت بالفی تأنیث باقی ماند و ازین جهنت که عریان منصرفست بآنکه صفتست زیرا که تادرمی آید و مؤنث را هر یانه گویند پس مشابهت نماند * و بعضی گفته اند که شرط وجود فعلی است زیرا که هر گاه که مؤنث وی فعلی آید فعلا نه نیاید و مشابهت بحال خود باشد * و من ثمة اختلف فی رجن دون سکران و ندمان * و ازین جهت که خلاف کرده اند در شرط خلاف واقع شد در لفظ رجن که منصرفست یا غیر منصرف زیرا که در وی رجانه و رچی هیچ کدام نیامده است بنا بر آنکه رجن خاصیت بیاری تعالی و بر غیروی اطلاق نکرده است نه بر مذکر و نه بر مؤنث * پس بر مذهب کسی که شرط انتفاء فعلا نه است رجن غیر منصرف باشد و چنین باید گفت الله رجن بی تنوین بواسطه صفت و الف و نون مضارعتان * و بر مذهب کسی که شرط وجود فعلی است رجن منصرف باشد و باید گفت الله رجن بتنوین * و در سکران خلاف نیست زیرا که شرط هر دو مذهب حاصلست از جهت آنکه مؤنث او سگری است نه سکرانه * و در ندمان که بمعنی ندیم باشد خلاف نیست زیرا که بر هر دو مذهب منصرفست و شرط حاصل نیست زیرا که مؤنث وی ندمانه است نه ندیمی و اما ندمان بمعنی نادیم که از ندیم مشتقست بمعنی پشیمانی اولاً منصرفست با اتفاق زیرا که مؤنث وی ندیمی است نه ندمانه * و وزن الفعل شرطه ان یختص بالفعل کثیر و ضرب او یکون فی اوله زیاده کزیاده غیر قابل للتاء و من ثمة امتنع اجر و انصرف * بعمل وزن فعل که سبب منع صرفست شرط وی در منع صرف احد الامرین است * یکی آنکه آن وزن مختص باشد بفعل و در اسم یافت نشود الا وقتی که منقول باشد از فعل همچنانکه

بسر و التوسراویل جمع اوست * و از توجیه اول لازم آید که جمع همچون عدل بر دو قسم باشد تحقیقی و تقدیری * و در لغت بعضی منصرفست و حینئذ اشکالی نیست زیرا که در سراویل صیغه منتهی الجموعست بی جمعیت و این علت منع صرف نیست * و نحو جوار رفعا و جرا کقاض * هر فوا علی که جمع قاعله ناقص باشد چون جواروی و غواشی و رواجی و دواهی و نظائر آن حکم وی در حالت رفعی و جری حکم قاضیست یعنی یا محذوف باشد در حالت تکبیر و اسم منون چون جاهنتی جوار و مررت بجوار و در حالت نصبی یا ثابت باشد متحرک بحرفه فقهه بی تنوین چون رأیت جواروی پس در حالت نصبی هیچ اشکالی نیست زیرا که اسم غیر منصرفست بواسطه جمعیت با صیغه منتهی الجموع * و اما در حالت رفعی و جری بعضی گفته اند که این اسم منصرفست و تنوینی که موجودست تنوین صرفست بنابراینکه اعلال مقدم است بر منع صرف زیرا که اعلال راجع با جوهر کلمه و منع صرف با اعراب کلمه و جوهر کلمه مقدمست بر اعراب وی و شک نیست که اصل در اسماء صرفست پس ازین جهت جاهنتی جوار در اصل جواروی بوده باشد ضمه بر یا تقبل بود یبند اختند و یا بالقاء ساکنین یفتاد جوار شد * پس قبل از اعلال اسم را منصرف داشتند تا اعلال کنند و بعد از اعلال صیغه منتهی الجموع نماید بلکه وزن وی سلام و کلام شد و همان تنوین صرف بحال خود باقی ماند پس این اسم قبل از اعلال و بعد از اعلال منصرف باشد * و بعضی گفته اند که قبل از اعلال منصرف باشد و چون اعلال تمام شود غیر منصرف باشد زیرا که در جمعیت است با صیغه منتهی الجموع از جهت آنکه یا محذوف بمنزلت ملفوظست و ازین جهت است که اعراب بر اجاری نشد پس تنوین صرف که قبل از اعلال بود انداخته شد و تنوین عوض یا آورده شد * پس جوار بعد از اعلال غیر منصرف باشد و تنوین در وی عوض یا محذوف یا عوض اسکان یا باشد * و حالت جر برابرین قیاس کن پیش بعضی قبل از اعلال منصرف بود و بعد از اعلال همچنان منصرفست * و پیش بعضی دیگر قبل از اعلال منصرف بود و بعد از اعلال لاینصرفست و تنوین تنوین عوضست چنانکه گفته شد و برین دو مذهب در لفظ جوار در حالت رفعی و جری هیچ خلاف نیست بلکه خلاف در آنست که او بعد از اعلال منصرفست درین دو حالت تنوین تنوین صرفست یا غیر منصرفست و تنوین تنوین عوضست * و در لغت بعضی از عربان یا در حالت جری ثابت است چون مررت بجواری و مبنای این لغت بر آنست که اسم را غیر منصرف دارند قبل از اعلال پس یا در حالت جری مفتوح باشد همچنانکه در حالت نصبی و فقهه خفیفست پس هیچ نباشد و در حالت رفعی جواروی بوده باشد ضمه بر یا تقبل بود چون انداخته شد و تنوین عوض اسکان یا آورده شد یا بالقاء ساکنین یفتاد جاهنتی جوار شد * پس برین لغت دریک حال اعلال باشد و بر لغت مشهوره در دو حالت اعلال باشد بحال رفعی و حالت جری چنانچه دانسته شد * ترکیب شرطه العلمیه و ان لایکون باضافه و لا اسناد مثل بعلبک * شرط اعتبار ترکیب در منع صرف علمیتست زیرا که ترکیب با علمیت لازم است پس باقوت باشد و در منع صرف معتبر و هر گاه که با علمیت نیست آن ترکیب اضافی نباشد زیرا که ترکیب اضافی بعد از علمیت حکم اضافت دارد چون عبدالله که علم شخصی باشد و اضافت لاینصرف را منصرف میگرداند یا در حکم انصرافی آورد پس منع صرف نتواند بود و شرط سیوم آنست که آن ترکیب مشتمل بر اسناد نباشد زیرا که اعلام مشتمله بر اسناد از قبیل مبنیاتست چون تأبط شرا و برق نجره و ذرأ حبا و شاب قرناها

و باقوة پس اعتباروی باسکون وسط جائز باشد و اما عجمه سببی مقدر و ضعیف زیرا که معنی نوی
 آنست که این لفظ در کلام عجم مستعمل بوده است و این زمان در کلام عرب مستعملست و این چنین
 سببی ضعیف را باسکون وسط اعتبار نتوان کرد * اگر سائلی گوید که در ماه و جور عجمه را اعتبار کردی
 باسکون وسط و ازین جهت منع صرف واجب شد پس معلوم گشت که عجمه باسکون وسط معتبر
 است * جواب آنست که عجمه در آنجا معتبر شده است از برای تقویت آن دو سبب دیگر تا سکون
 مقاومت با هیچ کدام نتواند کرد و ازینجا که عجمه در تقویت سببی دیگر معتبر باشد لازم نیست که اوسببی
 باشد معتبر در منع صرف * الجمع شرطه صیغه منتهی الجموع بغيرهاء کساجد و مصابیح و اما فرائض
 منصرف * معلوم شد که جمع سببی است قائم مقام دو سبب در منع صرف و شرط این جمع آنست که
 صیغه منتهی الجموع باشد و درویها نباشد * و صیغه منتهی الجموع آنست که اولش مفتوح باشد
 و حرف سیومش الف باشد و بعد از الف دو حرف باشد یا زیاد پس اکالب و مساجد و اناعم و مصابیح
 بر صیغه منتهی الجموع اند و در ایشان تایی نیست که منقلب به باشد در حالت وقف پس این الفاظ مجموع
 غیر منصرف اند یا از برای آنکه در ایشان دو جمعیت است تحقیقا یا تقدیرا چنانکه گفته شد یا در ایشان
 جمعیت و لزوم جمعیت زیرا که این صیغه در مفر دنیاه است اما ملائکه و صیاقله و فرائض اگر چه
 جمع اند و بر صیغه منتهی الجموع اند لیکن در ایشانها است و ازین جهت منصرفند زیرا که بواسطه
 هاوزن ایشان در مفر دیافت میشود چون کراهیه بمعنی کراهت و طواعیه بمعنی طاعت و چون
 وزن ایشان در مفر دیافت جمعیت ایشان ضعیف گشت و حینئذ دو جمعیت در ایشان تقدیر کردن
 مناسب نباشد و لزوم جمعیت نیز نباشد * و صیغه منتهی الجموع را صیغه منتهی الجموع نام نهاده اند از
 برای آنکه آن صیغه را دوبار جمع کرده اند و بنهایت جمع رسیده است چنانکه یکبار دیگر او را جمع
 تکسیر توان کرد تا صیغه او را تفسیر کند از حالی بحالی لیکن جمع سلامت توان کرد * چنانکه ایما را
 که جمع ایمن است بر آیینین جمع کرده اند * و همچون صواحب که او را بر صواحب جمع کرده اند
 زیرا که جمع سلامت صیغه را متغیر نمی گرداند بلکه در آخر او علامتی ملحق میشود * و حضاجر علم
 للضبع غیر منصرف لانه منقول عن الجمع * این جواب سؤال است مقدر * تقدیر سؤال آنست که
 حضاجر علم جنس کفنا رست که اطلاق کرده میشود بر یکی و زیاد همچنانکه اساه علم جنس
 شیرست پس بایستی که حضاجر منصرف بودی زیرا که دروی جمعیت نیست و صیغه منتهی الجموع
 که در حضاجرست سبب منع صرف نیست بلکه شرط جمعیتست لکن حضاجر لا ینصرفست
 * تقریر جواب آنست که حضاجر در حالت علمیت اگر چه جمع نیست لیکن منقول از جمعست زیرا که
 وی جمع حضجرست بمعنی عظیم البطن و آن جهت اصلی دروی معتبرست همچنانکه وصفیت
 اصلی و منع صرف وی از آن جهتست * و سراویل اذالم یصرف و هو الا کثر فقد قبل انه انجی
 حل علی موازنه و قبل عربی جمع سراوله تقدیرا فاذا صرف فلاشکال * در سراویل لغت اکثر
 منع صرفست با آنکه جمع نیست بلکه اسم جنس است که بر واحد اطلاق کرده میشود * و توجیه منع
 صرف وی دو گونه است * یکی آنکه او لفظی عجمیست تقریب شروال چون عربان او را استعمال
 کردند و نظاروی از عربی چون مصابیح و اناعم لا ینصرف بودند او را حکم این نظائر خود
 دادند * دوم آنکه سراویل لفظ عربیست و جمع سراوله است تقدیرا کویا که هر قطعه از وی مسماست

منع صرف زیاده بردو باشد سکون وسط مقاومت نتواند کرد تا صرف جائز شود ﴿ فان سمي به مذکر فشرطه الزيادة قدم منصرف و عقرب ممنوع ﴾ دانستیم که هرگاه که تامل فوظ باشد فرقی نیست در آنکه آن اسم علم مؤنث باشد یا علم مذکر چنانکه در جزء و طلحه گفته شد لیکن هرگاه تا مقدر باشد اکر علم مؤنث است حال او در جواز صرف و وجوب منع صرف آنست که مذکور کشت ﴿ و اکر علم مذکر است شرط وی در منع صرف آنست که حروف کلمه زیاده از سه باشد پس قدم که اسم جنس است و مؤنث معنویت اکر علم مذکری شود منصرف باشد زیرا که آن تأیث اصلی بعیت مذکر زائل شده و هیچ قائم مقام ندارد و عیلت تنها منع صرف نمیکند پس صرف قدم درین حالت واجب باشد ﴿ و اما عقرب که اسم جنس است و مؤنث معنویت اکر علم مذکری شود لاینصرف باشد زیرا که تأیث زائل شده لیکن قائم مقام تأیث موجود است که آن حرف رابع است بدلیل آنکه قدم را چون تصغیر کنند تا مقدر مملو فوظ گردد و قدیمه گویند و عقرب را چون تصغیر کنند عقرب گویند و تا مقدر مملو فوظ نکرده و این معنی دلالت میکند بر آنکه حرف رابع قائم مقام تاء است پس عقرب در حالتی که علم مذکر است در وی دو سبب است عیلت و تأیث بواسطه قائم مقام تا پس منع صرف او واجبست ﴿ المعرفة شرطها ان تكون علیة ﴾ تعریفی که در باب منع صرف معتبرست تعریف علیتست زیرا که تعریف مضمرات و تعریف مبهمات که اسماء اشارتست و موصولات موجود نیست الا در مبنیات و منع صرف از احکام مهربانست پس این تعریفات در منع صرف متصور نکرده و تعریف بلام و اضافت غیر منصرف را منصرف میگردانند یا در حکم منصرف می آورد چنانکه دانسته شو پس چگونه سبب منع صرف شود و حیثنذ باقی نماند الا تعریف علی ﴿ البعثة شرطها ان تكون علیة فی الجمعیة و تحرك الاوسط او زیادة علی الثلاثة ففوح منصرف و شتر و ابراهیم ممنوع ﴾ شرط عجه در باب منع صرف آنست که علم باشد در افت عجه پس چون عرب آنرا استعمال کنند بعیلت و هیچ حکمی از احکام لغت خود بر آنجا جاری نکرده اند پس آن عجه را قوی باشد و از آن جهت در منع صرف معتبر گردد و اکر لفظ عجه اسم جنس باشد و عرب آنرا بجنسیت استعمال کنند چون لجام و فرند و فرس و فرند السیف و آن عجه و تعریف بلام بروی جاری کرده اند چون اللجام و الفرند و لجام الفرس و فرند السیف و آن عجه ضعیف گردد پس معتبر نباشد تا اکر لجام و فرند علم شخصی شود منصرف باشد ﴿ اما اکر لفظ عجه اسم جنس باشد و عرب آنرا بعیلت استعمال کند نه بجنسیت چون قالون که اسمیست روی بمعنی جید عرب آنرا استعمال کرده اند و علم شخصی معین گردانیده اند عجه وی ضعیف نشده باشد زیرا که احکام کلام عرب بروی جاری نگفته است پس قالون لاینصرف باشد و از آنجا معلوم شود که شرط عجه در باب منع صرف آنست که عرب آن لفظ عجه را بابتداء بعیلت استعمال کنند نه آنکه در عجه علم باشد ﴿ و شرطی دیگر از آن عجه در باب منع صرف احد الامرین است یا آنکه حرف کلمه زیاده از سه باشد چون ابراهیم یا سه حرف و وسط متحرك چون شتر که علم حصینست در دیار بکر ﴿ و هرگاه که ازین دو امر با عجه نباشد آن عجه معتبر نباشد و منع صرف نکند و ازین جهتست که نوح و لوط با آنکه اسم عجه اند و در کلام عجم علم بوده اند در استعمال عرب منصرف اند ﴿ اکر کوی که در هند و دهد دو سبب است با سکون وسط و صرف و منع صرف او هر دو جائزست پس بایستی که نوح و لوط که در ایشان دو سبب است با سکون وسط صرف و منع صرف ایشان نیز جائز بودی ﴿ در جواب کویم که تأیث سبی ایست محقق

ازین جهت است که اسود وارقم که در اصل و صفند بقلبه استعمال اسم حیه شده اند درین حالت اسمیت نیز
 لاینصرف اند زیرا که وصفت اصلیه قوتی دارد که با وجود غلبه اسمیت آن وصفت را اعتباری باید
 کرد * پس هر یکی از اسود و ارقم دو سبب منع صرف باشد و وزن الفعل و صفت اصلیه و هر گاه که اسود
 و ارقم بمعنی سیاه و سفید در منع صرف ایشان بحثی نیست زیرا وصفت ایشان باقیست بمعنی سیاه باشد
 * و همچنین است حال ادهم که در اصل صفت است بمعنی اسود و بحسب استعمال اسم قید شده است پس
 درین حال لاینصرفست بسبب وزن الفعل و صفت اصلیه که زائل شده است و هر گاه که مستعمل شود بمعنی
 اسود و در منع صرف وی اشکال نیست * و ضعف منع افعی للحمية واجدل للصقر و اخیل للطائر *
 یعنی از برای آنکه وصفت معتبره در منع صرف باید که اصلیه باشد پس هر گاه که وصفت اصلیه
 محقق باشد خواه باقی و خواه زائل اسم لاینصرف باشد بر آن وجه که دانسته شد * و هر گاه که وصفت
 اصلیه محقق نباشد بلکه متوهم باشد منع صرف ضعیف باشد چنانکه در افعی که اسم حیه است
 در غایت خبائثت زیرا که افعی از افعوان که ذکر و است و خبیثت است پس منع صرف افعی بواسطه وزن فعل
 و وصفت متوهمه ضعیف باشد و همچنین است حال دراجدل که اسم چرخ است لیکن در وی توهم
 کرده اند که مأخوذ از جدلست یعنی محکم تا فتن پس منع صرف وی بواسطه وصفت متوهمه ضعیف
 * و همچنین است حال اخیل که اسم طائر است که در وی خاله است پس توهم کرده اند در وی اعتبار
 و صفت است کویا که معنی اخیل آنست که خاله دارد * پس منع صرف وی از جهت این وصفت
 متوهمه با وزن الفعل پس ضعیف باشد * التائیت بالتاء شرطه العلیة والمعنوی كذلك و شرط تختم
 تأثیره زیاده علی الثلاثة او تحرك الاوسط او العجمة فهند يجوز صرفه و زینب و سقروماه و جور
 ممنوع * دانسته شد که تأیثت بألف مقصوره و ممدوده کافیست در منع صرف و احتیاج نیست
 باوی سبی دیگر * و اما تأیثت بناحالی نیست که تا در وی ملفوظست یا مقدر اکر ملفوظست شرط وی در منع
 صرف آنست که باعلیت باشد و باوجود این شرط منع صرف لازم باشد چنانکه در طلحة و جزه خواه اسم
 مرد و خواه اسم زن * و اشراط علیت از جهت آنست که باوجود علیت تأیثت لازم باشد و اگر علیت نباشد آن
 تأیثت لازم نباشد چنانکه در ضاربه و لازم را قوتیست که بواسطه آن معتبرست در منع صرف و غیر لازم را
 آن قوت نیست * و اکر مقدرست و آنرا تأیثت معنوی خوانند شرط او در جواز منع صرف هم
 علیت است لیکن شرط وجوب منع صرف یکی از آن امور سه گانه است یا زیاده حروف کله بر سه
 حرف همچنانکه در زینب یا تحرك وسط همچنانکه در سقروماه وجود عجمه باوی همچنانکه در ماه
 و جور * پس در هند و عد که در ایشان تأیثت معنویست و علیت جائزست صرف و منع صرف چنانکه
 شاعر گفته است شعر * لم تلغ بفضل میرزها * دعدو لم تسبق دعدو فی القلب * زیرا که سکون وسط
 موجب خفت است و منع صرف از جهت ثقل است از جهت آنکه مشابهت اسم بد و فرعیت با فعل که
 ثقیل است موجب ثقل آن اسمست پس هر گاه که در هند ملاحظه دو سبب کنند لاینصرف سازند
 و هر گاه که نظر کنند که سکون وسط باقلت حروف موجب خفت اسمست و باین سبب مقاومت میکنند
 او را منصرف گردانند * و در زینب منع صرف واجبست بواسطه زیادتی حروف وی برثلاثه و در
 سقروماه طبقه است از طبقات دوزخ منع صرف واجبست بواسطه تحرك وسط و در ماه و جور که
 علم دبلده اند منع صرف واجبست زیرا که باعلیت و تأیثت عجمه نیز جمع شده است و چون اسباب

برده باشند بصیغه آخر پس عدل دروی تحقیق باشد و سبب منع صرف عدلست و صفت اصلی * و سبب منع صرف آخر وزن فعلست و صفت اصلی * و همچنین عدل در جمع تحقیق است زیرا که جمع جمع جماع است و جماع فعلایست غیر صفت مثل صحراء و قیاس فعلاء اسم آنست که جمع وی بر فعالی باشد یا فعلاوات چون صحاری و صحراوات پس قیاس جماع آنست که جمع وی بر جماعا باشد یا جماعاوات پس جمع معدولست از جماعا یا جماعاوات پس عدل دروی تحقیق باشد و سبب منع صرف وی عدلست و وصفت اصلی * و بعضی گفته اند که عدلست و تعریف تا کیدی و جماعه که مؤنث اجمعست اگر فعلاوی صفت قیاس جمع وی بر فعل بودی چون جرکه جمع اجرست و حیثند جمع معدول از جمع بودی و برین تقدیر نیز هم عدل تحقیق بودی لیکن جماع اجمع در حالتی که تا کید اند اسم اند نه صفت پس قیاس جمع وی آنست که اول گفته شد * و عدل تقدیری آنست که هیچ دلیلی غیر منع صرف دلالت نکند بر آنکه در آن اسم عدلی هست لیکن چون آن اسم در کلام عرب لا ینصرف باشد و بیش از یک سبب منع صرف دروی ظاهر نباشد پس احتیاج اقتداز برای رعایت قاعده منع صرف بتقدیر سببی دیگر و چون غیر عدل سببی دیگر تقدیر نتوان کرد عدل تقدیر باید کرد چنانکه امروز فرکه در کلام عرب لا ینصرف اند و در ایشان یجز علیت سببی ظاهر نیست پس عدل دروی تقدیر کرده اند کویا که اسم او در اصل طامروزا فر بوده است و از پنج بصیغه امروز فر آورده اند * و حیثند ذکر قطام در مقام مناسب نیست زیرا که باب قطام که علم اعیان مؤنث است در لغت اهل حجاز مبنی است همچون اخوات ثلاث خود که * آن فعال است بمعنی امر چون نزال * و فعال معدول از مصدر چون فجار که بمعنی الفجر است * و فعال معدول از صفت چون یانساق و در لغت بنی تمیم اگر چه باب قطام معرب است و غیر منصرف و دیگر اخوات او مبنی لیکن در قطام دو سبب ظاهر است علیت و تأنیث پس احتیاج بتقدیر عدل نباشد از برای منع صرف اما از برای موافقت با اخوات ثلاث دروی تقدیر عدل میکنند و اگر چه ضروری نیست از برای منع صرف باین تقدیر * پس اولی آنست که قطام درین باب مذکور نباشد چنانکه در بعضی از نسخ کافیه یافت شده است * الوصف شرطه ان یکون فی الاصل فلانضره الغلبة فلذات صرف اربع فی مررت بنسوة اربع و امتنع اسود و ارقم للعبه و ادهم لا قید * اسمی که در مقابل فعل و حرفست منقسم است بدو قسم یکی آنکه دلالت کند بر ذاتی بی ملاحظه صفتی از صفات وی چون رجل و فرس و جدار و شجر و دیگری آنکه دلالت کند بر ذاتی با ملاحظه صفتی از صفات وی چون اجر و اصفر و ضارب و مضروب و شجاع و جبان * قسم اول را اسم خوانند و دوم را وصف و صفت خوانند پس وصف و صفت آن اسمیست که دلالت کند بر ذاتی باعتبار صفتی از صفات وی یعنی حالی از حالات وی و شرط در باب منع صرف آنست که وصفیتش اصلی باشد و خواه زائل و باینی اشارت کرده است بقوله فلانضره الغلبة یعنی مضرت نمی رساند و وصف اصلی را در منع صرف زوال و صفت بغلبت اسمیت پس بنا برین وصفیت با رضیه در باب منع صرف معتبر نباشد زیرا که عارض را زیاده قوتی نیست و ازین جهتست که اربع در مررت بنسوة اربع منصرفست زیرا که لفظ اربع در اصل اسمیست از اسماء عدد اگر چه درین موضع وصفست لیکن چون وصفیتش عارضیست در منع صرف معتبر نیست که اگر معتبر بودی با وجود وزن فعل بایستی که اربع لا ینصرف بودی و چون وصفیت اصلی در منع صرف معتبر است و اگر چه زائل شده باشد بغلبه اسمیت

وزن الاسم پس هرگاه که در يك اسم دو علت ازین نه علت جمع شود یا يك علت مکرر گردد در وی دو فرعیت باشد پس مشابه فعل شود که در فعل دو فرعیت است بنسبت با اسم یکی از جهت اشتقاق زیرا که فعل مشتق است از مصدر که اسم است و دیگر از جهت افاده که فعل در فاعله دادن محتاج با اسم است و اسم از مستفنی است و چون اسم باین دو فرعیت مشابهت یافت با فعل منع کرد از وی دو چیز که در فعل نیست یکی کسره دوم تنوین و نکفتیم که جرازوی ممنوعست زیرا که در لاینصرف جر هست لیکن تابع نصب است یعنی بفتح است همچون مررت بأحد عکس جمع مؤنث سالم و جمع مذکر سالم که نصبشان تابع جرست و يجوز صرفه للضرورة او التناصب مثل سلاسل و اغلال و ما يقوم مقامهما الجمع و الف التأنیث غیر منصرف اجازت است که منصرف و منون سازند بدو سبب یکی ضرورت شعر که رزن راست نیاید الا بتوین چنانکه در قول شاعر * صبت علی مصائب لو انھا * صبت علی الایام صرن لبالیاء * یا وزن راست آید لیکن اندکی خلل باشد که آنرا زحاف خوانند چنانکه در قول شاعر شعر * ائوی ابن جر موز غیر شلوه * بالقاع منعرا کشلو التولب * دوم مناسبت یعنی اسم غیر منصرف با اسم منصرف منون جمع شود پس جائز و مستحسن باشد که آن غیر منصرف را منون گردانند تا مناسب رقیق خود باشد چنانکه سلاسل را بواسطه صحبت اغلال و سعیرا منون ساخته اند * دو سبب است که هر یکی از ایشان مکرری شوند و قائم مقام دو علت منع صرف میگردند و اسم را لاینصرف میسازند یکی جمع اقصی که نهایت جوع رسیده باشد یا جمع الجمع باشد حقیقه همچنانکه اکالب و أساور و اناعم یا در عدد حروف و حرکات موافق آن باشد پس درین جمع دو جمعیت باشد یا تحقیقا یا تقدیرا و بواسطه این در جمعیت اسم لاینصرف گردد * دوم تأنیث بآلف مقصوده یا مدوده چون حبلی و جراه درین اسم تأنیث است و لزوم تأنیث زیرا که در حبلی جبل نکویند و در جراه جرن نکویند و لزوم بمنزله تأنیث است پس تأنیث در وی مکرر باشد و اسم بواسطه وی لاینصرف شود * فالعدل خروج عن صیغته الاصلیة تحقیقا کثلاث و مثلث و آخر جمع او تقدیرا کهمر و باب قطام فی تمیم * عدل درین موضع مصدر فعل مجهولست بمعنی معدولیت یعنی معدولیت اسم خروج اسم است از صیغه اصلی خود بصیغه دیگر یا تحقیقا یا تقدیرا خروج تحقیقی آنست که دلیلی غیر منع صرف دلالت کند بر آن که این اسم از صفتی دیگر که اصل ویست بیرون آمده است باین صیغه همچون ثلاث و دلیل بر معدولیت او آنست که لفظ وی مکرر نیست و معنیش مکررست و اصل آنست که هرگاه که معنی مکرر باشد لفظ نیز مکرر باشد چنانکه در جانی القوم ثلاثة ثلاثة پس معلوم شد که ثلاث معدولست از لفظ مکرر که آن ثلاثة ثلاثة است و برین وجهست حال در احاد و موحدون و مثنی و ثلاث و مثلث و رباع و مربع و تا اینجا خلاف نیست و در ما و رای وی تا عشار و معشر خلافت که آمده است یا نه و صواب آنست که آمده است * و سبب منع صرف در ثلاث و اخوات وی عدلست چنانکه معلوم شد و وصفیت زیرا که ثلاثة ثلاثة در وی و صفتی هست عارضی و چون ثلاث و مثلث ما خود شد از وی و صفت در ایشان اصلی باشد * و عدل در آخر تحقیقی است زیرا که آخر جمع آخری است و آخری تأنیث آخر است و آخر فعل تفضیلست زیرا که معنی وی در اصل این بود که و پس تر و اگر چه معنی درین زمان که دیگر و شرط اقل تفضیل چنانکه دانسته شود آنست که مستعمل بالام یا اضافه یا کلمه من و لفظ آخر چون مستعمل بالف لام و اضافه نیست اصل وی آن بود که مستعمل باین باشد بر صیغه فعل من پس اصلش اخر من بوده باشد ازین صیغه اصلی بیرون

نیاید همچنانکه اسمی که در آخر الف باشد خواه در لفظ موجود باشد چنانکه العاصو الریحی و خواه
 محذوف باشد بالتقاء ساکنین چنانکه عصا و ریحی پس اعراب چنین اسم تقدیری باشد همچنانکه
 اسم معرب بحركات که مضاف شود بیاه متکلم چون غلامی و کتابی و داری زیرا که چون ماقبل بیاه
 متکلم بواسطه مناسبت یا مکسور باشد پس اعراب وی در حالت رفعی و نصبی تقدیری باشد زیرا که
 یک حرف در یک حالت قابل دو حرکت مختلف نیست و در حالت جری نیز هم تقدیری است زیرا که
 یک حرف در یک دو حرکت متفق قبول نتواند کرد پس اعراب اینچنین اسم مطلقا تقدیری باشد و بعضی
 گفته اند که در حالت جری اعرابش لفظیست زیرا که ماقبل یا مکسورست و این نیکو نیست زیرا که
 این کسره بواسطه مناسبت یا مودست پیش از درآمدن عوامل جریس این کسره اعراب نباشد و بدانکه
 اعراب تقدیری در حروف نیز موجود است وقتی که حروف اعراب در لفظ ساقط شود چنانکه
 جانی أبو القوم و رأیت ابا القوم و مررت بأبی القوم و استئقال آنست که حرفی که محل اعرابست قابل
 حرکت اعرابی باشد لما تقیل و کران باشد همچون اسمی که آخر او یا باشد و ماقبل او مکسور مثل قاض
 و داع و القاضی و الداعی اعراب اینچنین اسم در حالت رفعی و جری تقدیری باشد یعنی مقدر است برباه
 ملفوظ یا محذوف زیرا که ضمه و کسره بر یا تقیل اند اما در حالت نصبی اعرابش لفظیست زیرا که
 فقه خفیف است و نحو مسلمی رفعا و اللفظی فیما عداه و این عبارت اشارتست با اعراب تقدیری در
 حروف چنانکه کویی جانی مسلمی اصلش مسلون بوده است نون باصافت افتاد مسلوی شد و او یا
 جمع شدند و سابق ساکن و او را بیاه قلب کردند و یا در یاء ادغام کردند و ماقبل یاء مکسور کردند مسلمی
 شد و چون واو که علامت رفع بود باقی نماند اعرابش درین حالت تقدیری باشد اما در حالت نصب
 و جر چون یا که علامت هردو اعرابست باقیست اعرابش بحرف درین هر دو حالت لفظی باشد زیرا که
 ادغام یا که حرف اعرابست او را از حقیقت خود دیدن نبرد پس اعراب بحرف تقدیری می باشد در
 بعضی از احوال و بدانکه اعراب بحرف تقدیری می باشد در جمیع احوال چون جانی أبو القوم
 و رأیت ابا القوم و مررت بأبی القوم غیر المنصرف مافیہ علتان من تسع او واحده منهما تقوم مقامهما
 و هی و عدل و وصف و تأنیث و معرفه و عجمه ثم جمع ثم ترکیب و النون زائده من قبلها الف و وزن
 فعل و هذا القول تقریب مثل عمرو و حجر و طلحة و زینب و ابراهیم و مساجد و معدی کرب و عمران و احد
 و حکمه ان لا کسره و لا تونین اسم غیر منصرف آنست که در وی دو علت باشد از نه علت یا یکی باشد از نه
 که مکرر شود و آن نه علت عدلست تا آخر و امثله این نه علت بر ترتیب ذکر این علتست پس عمر
 مثال عدل است و باقی برین قیاس و زائده منصوبست بر آنکه حالت از نون یعنی و یمتتع النون الصرف
 حال کونها زائده و هذا القول تقریب یعنی ذکر علل بطریق نظم نزدیک کرد ایندست بیاد گرفتن
 چو حفظ شعر آسان ترست و بعضی گفته اند مراد آنست که هر یکی ازین نه را علت منع صرف خواندن
 مخفی است تقریبی نه تحقیقی زیرا که علت بحقیقت دو است که باید یکدیگر جمع شوند یا یکی که مکرر باشد حکم
 لا ینصرف آنست که در وی کسره و تونین نباشد زیرا که این نه علت که مذکور است همه فرعند
 عدل فرع معدول عنه و وصف فرع موصوف و تأنیث فرع تذکیر و تعریف فرع تنکیر و عجمه فرع
 عربی و جمع فرع واحد و ترکیب فرع افراد و الف و نون مزیدتان فرع مزید علیه و وزن الفعل فرع

کردند از جهت آنکه چون مثنی و جمع سلام مد کر را اعراب بحر فست حواسند که بعضی آحاد را اعراب بحرف باشد نامیان آحاد و مثنی و جمع سلامت بکلی وحشت نباشد شش اسم اختیار کردند زیرا که هر يك از مثنی و جمع سلامت را اعراب است پس هر اسمی در مقابله اعرابی اندوین شش اسم را اختیار کردند زیرا که با مثنی مناسبتی دارند بنا بر آنکه مثنی و جمع تعدد اند مثلاً ب متضمن این است و اخ مثنی از اخ دیگر و علی هذا القیاس و ایضاً در اواخر این اسما حر و فی چند اند که صلاحیت آن دارند که قائم مقام اعراب شوند و کاف در جوه مکسور است زیرا که هم خویشان زن است از جهت شوهر و المثنی و کلاماً مضافاً الی مضمراً و اثنان بالالف و الیاء جمع المذکر السالم و اولو و عشرون و اخواتها بالواو و الیاء تنبیه در همه اسمی رود رفعت و او است و نصب و جرش یا و اعراب ایشان از آن جهت که حرف خلاف اصل است و سبب آنست که اعراب بحر که اصل است و واحد اصل است و تنبیه و جمعی که بر حد تنبیه است هر دو فرع واحدند و اعراب بحرف فرصت پس اصل را باصل دادند و فرع بفرع و قیاس آن بوده که الف علامت نصب باشد در هر دو و لیکن برین تقدیر فرق میان تنبیه و جمع میسر نمیشد الا بکسر نون تنبیه و فتح نون جمع و در حال اضافه نون ساقط میشود پس تنبیه و جمع یکدیگر مشتبه شوند پس الف را که از آن علامت نصب باشد اسقاط کردند زیرا که موجب التباس بود و یاراد در حالت نصبی و جری بهر دو دادند و فرق کردند میان تنبیه و جمع با آنکه ماقبل یا در تنبیه مفتوح باشد و نون مکسور و در جمع ماقبل یا مکسور باشد و نون مفتوح و چون نصب را علامتی نبود او را تابع جر کردانیدند و او را بجمع دادند و در حالت رفعی و مستحسن نبود که الف که اخف حر و فست بکلی ساقط شود پس این اخف را علامت رفع ساختند که اقل است و به تنبیه دادند که اسبق و اکثر است کلاماً مفرد اللفظ است و مثنی المعنی لفظش اقتضای اعراب کند بحر کات و معنیش اقتضای اعراب کند بحر و ف پس هر دو را رعایت کردند و هر گاه که کلاماً مضاف باشد بظهور که اصل است رعایت جانب لفظش کند که اصل است و اعراب بحر کات دهند که اصل است لیکن حر کاتش تقدیری باشد زیرا که در آخرش الفست و اگر چه بالقاء الساکنین بیفتند چون جائی کلا الرجلین و رأیت کلا الرجلین و مررت بکلا الرجلین و هر گاه که مضاف بمضمراً باشد که فرصت رعایت جانب معنیش کنند کم فرصت و اعراب بحرف دهند که فرصت بر طریق مثنی چنانکه جائی کلاهما و رأیت کلیهما و مررت بکلیهما و کلتا که مؤنث کلاست حکم او دارد و اثنان اگر چه لفظش مفرد است لیکن صورت او صورت تنبیه است و معنیش معنی تنبیه پس او را اعراب تنبیه دادند چنانکه جائی اثنان و رأیت اثنین و مررت باثنین و اولو لفظیست مفرد لیکن معنی وی جمع است پس او را حکم اشرف جوع دادند که آن جمع مذکر سلامت پس رفعت و او است و نصب و جرش یا چنانکه کوبی جاهت اولو مال و رأیت اولی مال و مررت بأولی مال و لفظ عشرون و خواهران هفت کانه اولو الفاظی اند مفرده لکن در معنی ایشان تعدد است و صورت ایشان صورت جمع پس اعراب ایشان همچون اعراب جمع مذکر سلامت چنانکه کوبی جائی عشرون رجلا و رأیت عشرين رجلا و مررت بعشرين رجلا و التقدير فيما تعذر كعصا و غلاحي مطلقا و استنقل كفاض رفعا و جرا دانسته شده که اعراب بر دو نوع است لفظی و تقدیری و چون اعراب تقدیری اند کست پس او را بیان کرد تا معلوم شود که ماعدای وی همه لفظی اند چنانکه خواهد گفت و اعراب تقدیری را دو سبب است یکی تعذر و دیگری استقلال تعذر آنست که حرفی که محل اعراب است قابل حرکت اعرابی

(نباشد)

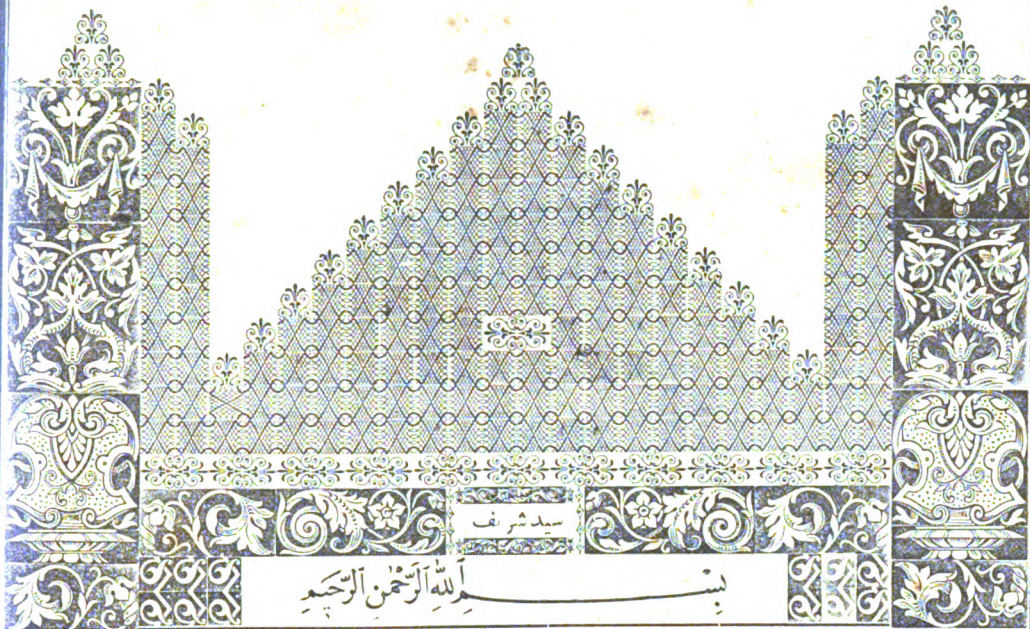
باشد چنانکه دانسته شود و از جمله حکم او آنست که آخرش مختلف نشود باختلاف عوامل **لا اعراب** ما مختلف آخربه به لیدل علی المعانی المعنوره علیه **بعضی** گفته اند که اعراب اسم اختلاف آخرا سمست باختلاف عوامل و بهتر آنست که اعراب حرکتیست یا حرفیست که با و آخر اسم مختلف شود لفظاً یا تقدیراً **وا اعراب** در اسماء و وضع کرده اند تا دلالت کند بر معانی معنوره که در اسم نبوت در آید یعنی اسم را دو معنیست یکی مسمای وی که از جوهر اسم معلوم شود و دائم لازم او باشد **و دیگری** معانیست که نبوت بر مسمای او در آید چون قاعلیت و مفعولیت و اضافت و جوهر اسم بر معانی معنوره دلالت نمیکند پس احتیاج افتاد بوضع علامتی از برای آن معانی معنوره و آن حرکات و حروفیست که در آخر اسم مختلف شوند باختلاف عوامل **وا اعراب** را در آخر اسم وضع کردند زیرا که نفس اسم دلالت میکند بر مسمی و اعراب دلالت میکند بر صفت مسمی پس ناچار است که علامت صفت متأخر باشد از علامت ذات و صوف **و انواعه** رفع و نصب و جر فالرفع علم الفاعلیة و النصب علم المفعولیة و الجر علم الاضافة **العامل** مابه تقوم المعنی المقضی للاعراب **انواع** اعراب سه است رفعت و نصب است و جر **و این** اسماء ثلاثه بر حرکات و حروف اعرابی اطلاق کنند و بر حرکات بنایی اطلاق نکنند و ضمّه و قحه و کسره مستعمل در حرکات بنایی اند و گاه باشد که در حرکات اعرابی نیز استعمال کرده شود **و رفع** علم قاعلیتست زیرا که فاعل یکبست و رفع ثقیلست پس ثقیل را بقلیل دادند و نصب علم مفعولیت است زیرا که مفعول پنج است و نصب خفیفست پس خفیف را بکثیر دادند و جر علم اصافست زیرا که مضاف الیه اعراب دیگر نمایند که عبوی شود **حامل** پیش نحویان آنست که بوی متقوم و حاصل شود معانی معنوره که مقضی اعرابند پس در جاه زید جاه ماملست که بوی حاصل شده قاعلیت که مقضی رفعت تا علامت وی باشد و در رأیت زید رأیت ماملست که بوی حاصل شده مفعولیت که مقضی نصب است تا علامت وی باشد و در مررت زید مررت ماملست که بوی حاصل شده یعنی اضافت که مقضی جرات تا علامت وی باشد **فالمررت المنصرف** و الجمع المکسر المنصرف بالضمه رفعا و القحه نصباً و الکسرة جراً **جمع** المؤنث السالم بالضمه و الکسرة غیر المنصرف بالضمه و القحه اخوك و ابوك و جوك و هونك و فوك و ذومال مضافة الى غیرها المتكلم بالواو و الالف و الباء **پس** اسمی که مفرد منصرف باشد چون رجل و زید و جعی که مکسر منصرف باشد چون رجل و طلبه اعراب وی در حالت رفع بضمه باشد و در حالت نصب بقحه و در حالت جر بکسره چون جانی رجل و رأیت رجلا و مررت برجل و جانی طلبه و رأیت طلبه و مررت بطلبه و اعراب درین وضع بر اصل خود است **و جمع** مؤنث سالم که بالف و تا است در حالت رفعی بضمه است و در حالتی نصبی و جری بکسره پس نصب وی تابع جرست چنانکه دانسته شود ان شاء الله **و اسمی** که لا ینصرف باشد در حالت رفعی بضمه است و در حالت نصبی و جری بقحه پس جروی تابع نصب است چنانکه بعد ازین مذکور گردد **وا اعراب** اسماء سه از آن جهت که بحر و هست خلاف اصلست لکن از جهت آنکه رفع ایشان با و و نصب ایشان بالف و جر ایشان بیاست بأصل است زیرا که این حروف اخوات این حرکات اند و اسماء سه چون مضاف نباشند اعراب ایشان بحرکاتست بر قاعده چون جانی أب له و رأیت أباله و مررت بأب له **و چون** مضاف باشند بای متکلم اعراب ایشان تقدیری باشند چون جانی ابی و رأیت ابی و مررت بائی و بنزدیک بعضی نحویان هر اسمی که مضافت بیه متکلم مبنی و اعراب اسماء سه بحر و

چون اضرب ولا تضرب که هر یکی متضمن دو کلمه اندیکی ملفوظ و دیگری مستتر در میان ایشان اسناد است زیرا که مخاطب را فائده دهد و تفسیر کلمه را بر تفسیر کلام مقدم داشت زیرا که کلمه مفرد است و کلام مرکب و مفرد مقدم بر مرکب و ایضاً در تفسیر کلام کلمه مأخوذ است پس کلمه را باید دانست تا تفسیر کلام معلوم شود و لایق آنی ذلک الافی اسمین او فی اسم و فعل ترکیب میان کلمات سه گانه برش و جده است سه از یک جنس اسم و اسم فعل و فعل حرف و حرف سه از دو جنس مختلف اسم و فعل اسم و حرف فعل و حرف و کلام حاصل نمیشود الا از دو ترکیب از اسم اسم و اسم فعل زیرا که کلام را ناچار است از اسناد و اسناد را ناچار است از مسند و مسند الیه و مسند و مسند الیه موجود نیست الا در دو اسم که یکی مسند شود و دیگری مسند الیه یا از فعلی که مسند شود و اسمی که مسند الیه شود و از آن چهار ترکیب باقی کلام صورت بندد زیرا که از ترکیب حرف با حرف نه مسند حاصل شود و نه مسند الیه و از ترکیب فعل با فعل مسند حاصل شود بدون مسند الیه و از ترکیب فعل با حرف همچنین باشد و از ترکیب اسم با حرف یا مسند مقود است یا مسند الیه و الا اسم مادل علی معنی فی نفسه غیر مقررن بأحد الا زمنة الثلاثة حد و تفسیر اسم از وجه تقسیم کلمه باقسام ثلاثه معلوم شده بود بطریق تبعیت و ضمنی و اینجا ذکر کرد باصالت و صریح یعنی اسم کلمه ایست که دلالت کند بر معنی که آن معنی در نفس اسم است و اسم در دلالت کردن بر آن معنی مستقل است و محتاج بغیر خود نیست و آن معنی مقرر نیست بأحد از زمنة ثلاثه یعنی لفظ اسم بحسب وضع دلالت نمیکند بر اقتران معنی خود یکی از آن از زمنة ثلاثه پس معنی مادل علی معنی مشترکست میان مجموع کلمات و قید فی نفسه حرف را از تفسیر اسم اخراج کرد و قید عدم اقتران بأحد از زمنة ثلاثه فعل را اخراج کرد از حد اسم و من خواصه دخول اللام و الجر و التوین و الاسناد الیه و الاضافة اسم را تفسیر کرد و بعد از آن بعضی از خواص آن ذکر تا او را همچنانکه بتفسیر شناختند به خاصه و علامت نیر بشناختند و از جمله خاصه های مشهوره اسم دخول لام تعریفست یعنی هر کلمه که در وی الف و لام تعریف باشد آن اسم بوده همچنانکه الرجل و الفرس و لام تعریف مخصوص باسم شد زیرا که قابل تعریف و تعیین معنی است و در آمدن جر یعنی هر چه در وی جر بود اسم باشد و اختصاص جر باسم از آن جهتست که حرف جر مخصوص باسمت تا معنی فعل را باسم رساند و در آمدن توین است و آن توینست ساکنه که تابع اعراب کلمه باشد چون زید و رجل و زیدا و رجلا و زید و رجل و توین مخصوصست باسم زیرا که معنی وی در اسم یافت شود چنانکه بعد ازین معلوم گردد و از جمله خواص اسم مسند الیه است زیرا که فعل اگر چه مسند شود مسند الیه نتواند بود و حرف صلاحیت بهیچ کدام ندارد و از جمله خواص اسم اضماقتست یعنی مضاف و مضاف الیه بتقدیر حرف جر نباشد الا اسم چون غلام زید ای غلام زید و هو معرب و مبنی و المعرب المركب الذی لم یثبته مبنی الاصل و حکمه ان یختلف آخره باختلاف العوامل لفظاً او تقدیراً اسم اگر آخروی مختلف شود باختلاف عوامل آنرا معرب خوانند و اگر مختلف نشود آنرا مبنی خوانند و تفسیر هر دو قسم از آنچه گفته شد معلوم گشت لیکن تفسیر و تعریف معرب بوجه احسن آنست که معرب اسمیست مرکب کرده شده باشد یا کلمه دیگر و آن اسم مشابه نباشد با مبنی الاصل که آن حرفست و فعل ماضی و امر حاضر و از جمله حکم معرب آنست که آخروی مختلف شود باختلاف عوامل لفظاً چنانکه جائی زید و رأیت زید او مررت بزید یا تقدیراً چنانکه جائی فتی و مررت فتی و مبنی آنست که مرکب نباشد یا مرکب مشابه مبنی الاصل

(باشد)

حالت که يك کلمه شده است آن دو اعراب اصلی باقی مانده * و تعریف مصباح این دو اشکال وارد نیست و قید افراد معنی در تعریف کلمه بلفظ از برای اخراج مثل الرجل است که در حرف اورا لفظه خوانند نه اخراج مثل زید قائم و فی الدار و نظائر * و بدانکه وضع مستلزم دلالتست زیرا که دلالت فهم شیء است از فهم شیء دیگر پس ناچار هر جا که وضع باشد دلالت باشد پس بعد از ذکر وضع احتیاج بذکر دلالت نباشد لکن دلالت مستلزم وضع نیست زیرا که شاید که دلالت بعقل باشد همچنانکه دلالت لفظ دیز که مسموع شود از ورای جدار بوجود لفظ و شاید که بطبع باشد همچون دلالت اح اح برنج سینه پس بعد از ذکر دلالت احتیاج باشد در تعریف کلمه بذکر وضع * و لفظ درین موضع اگر چه بمعنی ملفوظست لکن چون در اصل مصدر بوده است در وی ضمیر نیست که راجع باشد با کلمه تا واجب بود مطابقت او با کلمه در تأیید * و مفردا کرم فروع خوانند تا صفت دوم لفظ باشد شاید زیرا که افراد لفظ و معنی ملازم یکدیگر اند چه معنی مفرد آنست که جزئ وی مستفاد نشود از جزئ لفظ و لفظ مفرد آنست که جزئ وی دلالت نکند بر جزئ معنی پس هر چه افراد معنی خارج شود با افراد لفظ نیز خارج شود و مثل عبدالله در حالت عملیت لفظ مفرد و کلمه باشد تفسیر که او * و هی اسم و فعل و حرف لانهما مان تذل علی معنی فی نفسها اول الثانی الحرف والاول امان تقررن بأحد الا زمانة الثلاثة اول الثانی الاسم والاول الفعل * یعنی کلمه متقسم است باین سه قسم زیرا که چون کلمه موضوع است از برای معنی مفرد پس دلالت کند بر آن معنی و حینئذ آن معنی مفرد یاد نفس کلمه باشد یعنی بخودی خود دلالت کند بر آن معنی یاد نفس کلمه نباشد بلکه محتاج باشد بکلمه دیگر تا بواسطه آن دلالت کند بر معنی مفرد خود * قسم دوم حرفست چون من و الی که محتاج اند در دلالت با ابتدا و انتها بکلمه دیگر چنانکه کوی سرت من البصرة الی الکوفة * و قسم اول که دلالت میکند بر معنی خود بی احتیاج بغير خالی نیست که معنی وی مقترنست بیکی از ازمانه ثلاثه یا مقترن نیست اولین فعل است دومین اسم است * و قد علم بذلك حد کل واحد منها * بدستی که دانسته شد بآنچه یاد کردیم از وجه تقسیم کلمه حد و تفسیر هر یکی از آن اقسام ثلاثه زیرا که معلوم شد که حرف کلمه ایست که دلالت کند بر معنی که در نفس وی نیست یعنی در دلالت کردن بر آن معنی محتاج بکلمه دیگر * و فعل کلمه ایست که دلالت کند بر معنی که در نفس اوست و آن معنی وی مقترن باشد بیکی از ازمانه ثلاثه که آن ماضیت و حال و استقبال چون ضرب و لیضرب و سوف یضرب * و اسم کلمه ایست که دلالت کند بر معنی که در نفس وی است و مقترن باحد ازمانه ثلاثه نیست پس کلمه مشترکست میان هر سه قسم و حرف ممتاز است از آن دوی دیگر یا آنکه در دلالت مستقل نیست بلکه محتاج است بغير و فعل ممتاز است از حرف باستقلال و عدم احتیاج و از اسم باقتران بیکی از ازمانه ثلاثه و اسم ممتاز است از حرف باستقلال و از فعل بعدم اقتران * الکلام ما تضمن کتبین بالاسناد * کلام در لغت سخن است خواه اندک و خواه بسیار و در اصطلاح نحاة لفظیست که متضمن باشد دو کلمه را باسناد و مراد باسناد نسبت کلمه ایست با دیگری بروجهی که فائده دهد مخاطب را فائده لفظ متناولست مهملاترا و کلمات و مرکبات کلامی و غیر کلامی و بقید تضمن دو کلمه بیرون رفت مهملات و کلمات منفرد و بقید اسناد بیرون رفت مرکبات غیر کلامی * چون غلام زید و حیوان ناطق که هر یکی ازین دو متضمن دو کلمه اند و در میان آن دو کلمه نسبت هست لیکن مخاطب را فائده ندهد پس اسناد نباشد * باقی ماند درین حد کلام مرکبات کلامی خواه خبری چون ضرب زید و ضربت هند و زید قائم و خواه انشائی

* الكلمة لفظ وضع لمعنی مفرد * معنی * کلمه در اصل لغت يك سخن است و معنی * وی در اصطلاح
 لفظیست که نهاده شده باشد از برای معنی که مفرد است و الف و لام در کلمه از برای جنس است یعنی
 جنس کلمه و ماهیت او پیش نحویان آنست که مذکور شد * و معنی * لفظ در اصل لغت رمی است یقال
 لفظت الریح الدقیق و بعد از آن مستعمل شده است در رمی از ذهن و این هر دو معنی مصدریست و لفظ
 آنجا بمعنی ملفوظتست همچنانکه خلق بمعنی مخلوق و مراد از لفظ درین مقام با اصطلاح نحویان
 صوتیست که خارج شود از ذهن اعتماد کرده بر مخارج حروف خواه يك حرف باشد چون همزه
 استفهام خواه زیاده باشد چون زید خواه مهمل باشد چون جسیق خواه مستعمل باشد چون ضرب
 * وضع * معنی وضع در اصل لغت نهادنست و در اصطلاح نحاة تعیین شیء است بازاء شیء دیگر
 بر وجهی که چون اول مفهوم گردد ثانی مفهوم شود و اشیاء دالة بر معنی بحسب وضع پنج است الفاظ
 و خطوط و اشارات و عقود و نصب * و غیر الفاظ را دوال اربع خوانند و معنی مقصودیست در ذهن که
 آنرا خواهند که بیان کنند * و لفظ معنی یا مفعول است بمعنی مقصد یا صیغه مفعولست که اصلش معنی بوده
 است همچون مرعی بعد از آن تخفیف کردند * و معنی مفرد آنست که جزو لفظ او دلالت نکند بر جزو
 معنی او * کلمه مفسر و معرفت ما بعد او تفسیر و تعریف اوست * و در لفظ چهار چیز داخلست الفاظ
 مهمله و الفاظ مستعمله مفرده و مستعملات مرکبه کلامی چون زید قائم و ضرب زید و مرکبه غیر کلامی
 چون غلام زید و فی الدار و بقید وضع خارج شده مهملات و بقید افراد خارج شد مرکبات کلامی و غیر
 کلامی زیرا که جزو لفظ مرکب دلالت کند بر جزو معنی او پس لفظ و معنی او مرکب باشد و باقی ماند
 مستعملات مفرده که آن کلمات اند و دوال اربع در لفظ داخل نیست و مثل عبدالله در حالتی که علم شخصی
 باشد در لفظ داخل است و در لفظه داخل نیست پس مثل عبدالله در حالت عملیت کلمه باشد تفسیر
 و تعریف کائیه نه بر تفسیر مفصل و مصباح پس بر این حاجب لازم آید که يك کلمه را در يك حالت دو
 اعراب باشد و عدد آنست که این دو اعراب در اصل بوده است که مضاف و مضاف الیه بود و درین

شرح الكافية لابن عبيد

﴿ ترجمة الكافية بالفارسية للعلامة المشتهر بالسيد الشريف الجرجاني ﴾

شريف الزين لقبه واسمه علي وكنيته ابو الحسن وجرجان قصبه من ولاية استراباد ولد في تلك القصبه في اربعين وسبعمائة وتوفي ببلدة شيراز في سادس ربيع الاخر سنة ست عشرة وثمانمائة كذا قال البعض ممن تصدى لتحشية شرح المفتاح له

﴿ قطعه ﴾

- استاد بشر حیات عالم • سلطان جهان شریف ملت •
- اندر ششم ربیع ثانی • در هشتصد و شانزده ز هجرت •
- زین دار فنا بچارشنبه • فرمود بدار خلدی رحلت •

شرح في تأليف شرح القسم الثالث من مفتاح العلوم بديار ماوراء النهر وفرغ من تأليفه أواسط شوال سنة ثلاث وثمانمائة • وفرغ من تأليف شرح الفرائض بسمرقند سنة اربع وثمانمائة وفرغ من تأليف شرح المواقف بسمرقند ايضا يوم السبت قريب العصر من اوائل شوال سنة سبع وثمانمائة وله مصنفات اكثر من ان يحصى • منها شرح تصريف الزنجباني • وحواشي الوافية في شرح الكافية • وحواشي الشمسية تصوراتها وتصديقاتها • وحواشي تصورات المطالع • وحواشي شرح الطوالع للاصفهاني • وحواشي التجريد • وحواشي المطول • وحواشي التلويح • وحواشي حكمة العين • وحواشي الكشاف • وحواشي مختصر ابن الحاجب من الاصول • وشرح تبصرة الشيخ ابن سينا من الكلام • وشرح الجفغيني من الهيئة وحواشي الجارردي شرح الشافية من الصرف • وحواشي شرح الكافية للشيخ رضى الدين الاسترابادي من النحو وغيرها من الكتب والرسائل والتعليقات قدس الله سره ووجه الله رحمة واسعة ونفعنا الله بعلومه وشفاعته آمين يا مجيب السائلين

معارف نظارت جليلة سنك (١٦) ربيع الاول (١٣١١) و (١٤) تشرين اول (١٣٠٩) تاريخ و (٤٨٥) نومرولى رخصتنامه سبله مطبعة عامره ده طبع اولتمشدر

ناشرى

مصحح كتب در مطبعة عامره عثمان حليمي قزويني

100

والخففة تحذف لساكن وفي الوقف فيرد ما حذف والمفتوح ما قبلها تغلب ألفا
تمت المقدمة بحمد الله وتوفيقه والصلوة والسلام على خير خلقه
محمد وآله وصحبه اجمعين

الفعل بجزئه فكذلك هذا * ثم النون الخففة اذا قبلها ساكن بعدها واجب حذفها لما يؤدي اليه اثباتها من احد
محدورين في اضربن اذا لاقى مثل القوم تحريكها او اجتماع الساكنين فلذلك تقول في اضربن اذا لاقى مثل
القوم اضرب القوم مع بقاء حكمها ولذلك بقيت الباء مفتوحة لانها في حكم المراد ولو لاذلك لوجب ان تقول
اضرب القوم بالكسر وانما لم يحركوها بالكسر لانهم قصدوا الى ان يجعلوا للنون اللاحقة للاسم على
النون اللاحقة للفعل مزية في الحذف * واما في الوقف فان كان ما قبلها مفتوحا قلبت الفاء كقولك
في اضربن اضربا تشبيهها بالتنوين وان لم يكن ما قبلها مفتوحا وجب حذفها كما يحذف التنوين اذ
لا تكون اسعد منه الا انهم اذا حذفوا ردوا ما كانوا حذفوه لاجلها من حرف علة او حرف اعراب
تقول في هل تضربن هل تضربون بواو الضمير ونون الاعراب المحذوفين وتقول في نحو اضربن

اضربوا باعادة واو الضمير وتقول في هل ترين بامرأة وهل تخشون يا قوم هل ترين
وهل تخشون باعادة نون الاعراب * وحاصل ذلك انهم قدروها معدومة

من اصلها بخلاف التنوين في مثل قاض وقاض فان الفصح بقاء

حكمه وان حذف لفظا وانما فرقوا بينه وبين نون

التأكيد لان التنوين لازم ونون التأكيد جائزة

فلا يلزم من اعتبار اللازم للكلمة عند

عروض حذفه اعتبار الجائز

عند عروض الحذف

والله اعلم بالصواب واليه المرجع والمآب

نجز الاملاء على المقدمة بعون الله تعالى

طبع في دار الطباعة العامرة

تضمين بالفعل المستعمل في الامر والنهي والاستفهام والتثنية والعرض والقسم وقلت مع التثنية وولدت
 في مثبت القسم وكثرت في مثل لما تفعلين وما قبلها مع ضمير المذكرين مضموم ومع الخطابية مكسور
 وفيما عدها مفتوح وتقول في التثنية وجمع المؤنث اضربان و اضربان ولا تدخلها الخفيفة خلافا
 ليونس وهما في غيرهما مع الضمير البارز كالنقص فان لم يكن فكانتصل ومن ثمه قبل هل ترين وترون
 وترين واغزون واغزن واغزن

والنهي والاستفهام والتثنية والعرض والقسم لما في ذلك من معنى الطلب وقلت في التثنية لعروء عن معنى
 الطلب وانما دخلت فيه تشبيها له بالنهي ولما في مثبت القسم يعني في جواب القسم لتقريب كونه
 جوابا بها وكثرت في مثل لما تفعلين كما أنهم لما اكثروا الحرف بما رأوا وان تأييد ما هو المقصود لولي
 قوله ولدت) يعني لنها في غير ذلك ليست لازمة وانما تدخل على جليل الجوارح لما قبلها مع ضمير المذكرين
 مضموم لان فيه ضمير بارز هو واو مضموم ما قبلها فاذا لقيت للنون ساكنة حذفت الواو على
 اصل التقاء الساكنين ومع الخطابية مكسور لان الضمير الذي فيه ياء ساكنة مكسور ما قبلها وفيما عدها
 مفتوح واطفي التثنية وجمع المؤنث فتلقى الف التثنية والف الفصل فلو ذهبوا يحدفون الف التثنية
 لادى الى التباس بينه وبين الواحد ولو ذهبوا يحدفون الف الفصل لموقفوا فيما فروا منهم من الجمع بين
 النونات وكسروا النون بعد الالف تشبيها لها بنون التثنية لموقعها بعد الالف قوله ولا تدخلها
 الخفيفة) يعني التثنية وجمع للمؤنث فلا يقلل اضربان ولا اضربان لانهم لم يحركوا النون اخرجوها
 عن وضعها ولو بقوها ساكنة جمعوا بين الساكنين وانما جمعوا بين الالف وبين النون المشددة لانها مشددة
 وقد جمعوا بين الساكنين اذا كانا على هذا الحد كالضالين وقد جاز يونس ادخال النون الخفيفة عليها وجمع
 بين الساكنين وهو ردى قوله وهما في غيرهما) يعني والنونان في غير التثنية والجمع المؤنث مع الضمير
 البارز كالنقص يعني كالكلمة المنفصلة فيجب ان يعطى آخر الفعل من ضم او كسر او سكنون ما هو حكم
 الكلمتين المنفصلتين اذا اجتمعا والفرض بيان الافعال المعتلة عند الحاق النون بها فاذا قلت ترين
 او ترى و اردت الحاق نون التأكيد وجب حذف نون الاعراب لوجوب البناء فتلقى الياء الساكنة
 التي هي ضمير الساكن الاخر فيجب الكسر لالتقاء الساكنين لان الاول ياء قبلها فتحة وحكم مثلها
 في المنفصل ان يكسر نحو اخشى القوم ولم ترى الناس فلذلك وجب ان تقول اخشين ولا ترين فاذا
 قلت ترون او تروا والحقت نون التأكيد ضممت الواو لانها واو ساكنة مفتوح ما قبلها لقيت ساكنة
 بعدها هي معه كالنقص فوجب ضمها كما ضمت في قوله تعالى (ولا تتسوا المفضل) ولم تروا القوم واذا قلت
 للمرأة اخشى او هل تغزبن والحقت نون التأكيد اجتمعت مع ياء ساكنة قبلها كسرة وهي في حكم
 المنفصل فوجب حذفها لالتقاء الساكنين فلذلك تقول اغزن وهل تغزن كما تقول اغز القوم ولم تغز
 القوم واذا قلت للذكرين اغزوا او هل تغزون والحقت نون التأكيد اجتمعت مع واو ساكنة قبلها ضمة
 وهي في حكم المنفصل فوجب حذفها لالتقاء الساكنين فتقول اغزن وهل تغزن كما تقول اغز القوم
 ولم تغز القوم قوله فان لم يكن فكانتصل) يعني فان لم يكن ضمير بارز كانت النون مع الفعل كالنقص
 يعني بجزء من الفعل كقولك للمخاطب رين واخشين واغزون فترد المحذوف في الامر لانه لما بنى لحي
 النون وجب رده لان حذفه للامراب والاعراب فوجب جعل هذه النون معه في حكم الجزء كالف
 التثنية الا ترى انك تقول للثنتين ريا واخشيا فترد المحذوف في الواحد وتقع لما كانت الالف مع

(الفعل)

١. التأنيت الساكنة تلتحق الماضي لتأنيث المسند اليه فان كان ظاهرا غير حقيقي فمخبر واما الحاق علامة التثنية والجمعين فضعيف * التثنية نون ساكنة تتبع حركة الآخر لالتأنيث كيد الفعل وهو للتمكين والتشكيروالعوض والمقابلة والترنم ويحذف من العلم الموصوف ابن مضاف الى علم * نون التأنيث كيد خفيفة ساكنة ومشددة مفتوحة مع غير الالف

يغضك وشبهه كلاي ليس الامر كذلك ردعاه وتبها على الخطأ فيه قال الله تعالى بعد قوله ربني اكرمني وربني اهانني كلا وقد تأتي بعد الطلب لنفي الاجابة كقولك لمن قال افعل كذا كلا اي لا نجاب الى ذلك قال الله تعالى بعد قوله (رب ارجعون لعلني اعلم صالحا فيما تركت كلا) وقد تكون بمعنى حقا فيعوز في هذا الوجه ان تكون اسما بنى لمواقته للحرف في لفظه واصل معناه كعلى الاسمية الا ان النحويين حكموا بالحرفية لما فهموا من ان المقصود تحقيق الجملة كالمقصود بان فلن يخرجها ذلك عن الحرفية * تاء التأنيت الساكنة تلتحق الماضي لتأنيث المسند اليه * نحو قامت هند وطلعت الشمس وقد تقدم ذكر ذلك قوله واما الحاق علامة التثنية والجمعين فضعيف) يعني مثل قاما الزيدان وقاموا الزيدون وقن النساء فهذه على ضعفها لا ينبغي ان تقدر ضمائر لما يلزم من تقدم المضمر على من يعود اليه من غير فائدة فلذلك جعلها النحويون على انها حروف اتى بها للدلالة على احوال الفاعلين كما اتى تاء التأنيت للدلالة على حال الفاعل * التثنية نون ساكنة تتبع حركة الآخر لالتأنيث كيد الفعل * واما قال لالتأنيث كيد الفعل لئلا يدخل فيه نحو اضربن لانها نون ساكنة تتبع حركة الآخر والغرض جمع كل تثوين فلذلك لم يفصل فيه بخصوصية تثوين التمكين ولا غيره * فاما تثوين التمكين فهو كل تثوين دال على امكانية الاسم الداخلة هو عليه نحو زيد ورجل * واما تثوين التشكيرو فادخل للدلالة على انه غير معين نحو سيوبه وسيوبه آخرو قد تبوهم ان التثوين في مثل رجل للتشكيرو وهو غلط الا ترى انك لو سميت برجل وثوب ودار وجعلته علمالبقى التثوين على حاله ولو كان للتشكيرو لم يثبت في الموضع الذي يتعذر فيه مداولة فعمل بذلك انه تثوين التمكين * واما تثوين العوض فهو ملحق عوضا من المضاف اليه نحو يومئذ وساعتئذ * واما تثوين المقابلة فهو ما يقابل نون الجمع ولا يكون الا في الجمع المؤنث نحو مسلمات واماتوهم من توهم انه تثوين التمكين فردود بما لو سميت به امرأة فان فيه العلية والتأنيث ولا يثبت لتثوين التمكين معها ولما ثبت دل على انه ليس بتثوين تمكين * واما تثوين الترنم فالتثوين الذي يلحق آخر الايات والانصاف المصرفة لتحسين الانشاد لشبه الثغني به كقوله * يا ابتاعك اوعه كن * وكذلك * ففانيك من ذكرى حبيب ومغزلن * فان لحق قافية مقيدة سمي التثوين الفاعلى لقلته وفي كسر ما قبله او فتحه احتمال والظاهر ان القح اولى مثل قوله * وقام الاعماق حاوى المخترقن * ولا بعد في كسر القف اما لان اصلها الكسر فحركت عند الاحتياج الى تحريكها بحركتها الاصلية واما لالتقاء الساكنين لان اصلهما الكسر والظاهر القح لا يثبت من ان مثلها اذا لحق بما آخره ساكن حرك ذلك الساكن بالقح ولا نظر الى التقاء الساكنين نحو اضربن واقتلن فان زعم من كسر انهما شبه بمثلها في حيثئذ وقد كسر ما قبلها فالجواب ان جعلها على ما لم يكن له اصل في المعنى وهو نون التأنيث كيد اشبه من جعلها على ما له اصل في المعنى وهو العوض من المضاف اليه فكان القح اولى * نون التأنيث كيد خفيفة ساكنة ومشددة مفتوحة مع غير الالف الى آخره (هي النون التي تلتحق آخر صيغة الامر والمضارع لتأنيث كيد وهي خفيفة ساكنة ومشددة مفتوحة مع غير الالف يعني مع غير التثنية وضمير جماعة المؤنث لان الالف لا تكون الا فيهما فلذلك تقول اضربان واضربان بالكسر لا بالفتح قوله نخخص بالامر

كقولك أنا والله ان تأتني لا أتك وأن أتيتني لا أتيتك وتقدير القسم كاللفظ نحو لئن أخرجوا وان
أطعموهم * وأما التفصيل والتزم حذف فعلها وهوض بينها وبين قائمها جزء مما في حيزها هو معمول
لما في حيزها مطلقا مثل أما يوم الجمعة فزيد منطلق وقيل هو معمول المحذوف مطلقا وقيل ان كان جائز التقديم
فن الأول والاثن الثاني * حرف الردع كلا ويعني حقا *

لانه بصير من باب ما تقدم على الشرط في اول الجملة فنقول انا والله ان أتيتني لا أتيتك وان جعلت
الشرط والجزاء خبر المبتدأ و جب ان تلتغيه مثل زيد والله قائم فنقول انا والله ان تأتني أنك
وتقدير القسم كاللفظ كقوله تعالى (لئن أخرجوا) ولذلك لم يبيح جوابه الاعلى جواب القسم
وكذلك قوله (وان اطعموهم انكم) يجب حمله على تقدير قسم لان آخر الكلام يدل على تقديره
ولو لذلك لو جب فانكم لمشركون فاذا امكن تقدير القسم من غير استبعاد و جب ان يعدل عن تقدير حذف
الفاء المستبعد حذفها قوله (وأما التفصيل الى آخره) لان وضعها على ان تفصل به اناس لم يلتزموا
ذكر المتعدد فقد تذكروا لاند كر بعدها امر اخرى ولكن يفهم انه ترك الامر كقوله تعالى (فاما الذين
في قلوبهم زيغ) ولم تذكر بعدها ذلك اما اخرى لتفصيل آخر * واما مجيء المتعدد فيها فكثير فلذلك قال بعضهم
انه لازم وحل عليه قوله تعالى (واز اسخون في العلم) على معنى (واما الراضون في العلم وقطعها عن العطف
على قوله (وما يعلم تأويله الا الله) فكانه قيل واما الراضون في العلم فيقولون آمنابه فهذا وان كان مخيلا في هذا
الموضع الا ان الظاهر بخلافه في غيره كقول القائل اما انا فقد فعلت كذا ويسكت * ولا اشكال في صحة
مثل ذلك ولما لزمها الفاء علم بذلك انها كالشرط وان القصد ان هذا مستلزم هذا الحكم كاستلزام
الشرط الجزاء و تقديرهم اياها بمهما كقول سيبويه اذا قلت اما زيد فنطلق فكأنك قلت مهما
يكن من شئ فزيد منطلق تمثيل وتحقيق انها في معنى الشرط لان ذلك في التحقيق معناها * والتزموا
حذف الفعل تنبيها على ان المقصود بها حكم الاسم الواقع بعدها وجعلوا الواقع بعدها عوضا
من الفعل المحذوف وهو في التحقيق جزء مما في حيز جوابها الا ترى انك اذا قلت اما زيد فنطلق فكأنك
قلت مهما يكن من شئ فزيد منطلق فيكون ما يقع بعدها ابدا إما معمولا لما في حيز ما بعد الفاء واما
مبتدأ نحو اما يوم الجمعة فزيد منطلق فيوم الجمعة معمول لمنطلق * وقال قوم هو معمول الفعل المحذوف
مطلقا فاذا قلت اما يوم الجمعة فزيد منطلق فكأنك قلت مهما تذكروا يوم الجمعة فزيد منطلق و ليس ذلك
بشئ فانه يوجب جواز الرفع بتقدير مهما حصل يوم الجمعة وشبهه وكذلك اذا قلت اما زيد فقد
ضربت فانه ان وجب له النصب بتقدير مهما تذكروا فيجب النصب كقولك اما زيد فنطلق وليس ذلك
بشئ فانه قد علم انه اذا قيل اما زيد فنطلق ان الغرض الاخبار عن زيد بالانطلاق واذا قيل اما يوم
الجمعة فزيد منطلق فالغرض من ذكر يوم الجمعة ظرفا للانطلاق وتحقيق هذا المعنى بطل ما توهموه * وقال
قوم ان كان جائز التقديم فن الأول والاثن الثاني وهذا القول على نحو القول الأول الا انهم لما روا
وقوع امر لا يعمل ما بعده فيما قبله وهو معمول لعامل لفظي واقفوا القول الثاني في كونه معمولا للفعل
المقدر نحو اما يوم الجمعة فان زيدا منطلق لان ما بعد ان لا يعمل فيما قبلها ولو نظر هؤلاء حق النظر لعلموا ان الباب
كله من هذا القبيل لان ما بعد الفاء الجزاء لا يعمل فيما قبلها ولا بد منها لافرق بين قولك اما يوم الجمعة فزيد منطلق
وبين اما يوم الجمعة فان زيدا منطلق فان زعموا انه خالف هذا الاصل في الفاء لغرض ذكر ما هو المقصود
مقدما فلا بد ان يخالف ايضا في غيرها ما ذكره لغرض * حرف الردع كلا ويعني حقا * تقول لمن قال فلان

(يفضك)

ولو المضى ويلزمان الفعل لفظا لو تقدير او من ثم قبل لو أنك بالفتح لانه فاعل وانطلقت بالفعل موضع منطلق ليكون كالعوض فلن كان جامدا جاز لتعديه واذا تقدم القسم اول الكلام على الشرط زعمه المضى لفظا او معنى وكلذا الجواب للقسم لفظا ومعنى مثل والله ان اتيتنى او ان لم تأتني لآكر منك وان توسط بتقدم الشرط او غيره جاز أن يعتبر وأن يلغى

جزاه جهار او لم تغضب القتل ابن مالك * على معنى ان ثبت ذلك تغضب ثم ادخل الانكار على الغضب المشروط بثبوت جز الاذن وقد قبل انما هو بالفتح لاستيعاد ان تكون الشرط ثابتا في الماضي * ولو للمضى وان دخلت على المضارع فجولو تكررنى اكرمك ولبوا كرمتنى اكرمك وقد زعم الفراء انها تستعمل في الاستقبال كان وليس ذلك بواضح ومعناها ارتباط جوابها بشرطها كارتباطه مع ان الا ان استعمالها في الماضي يوجب ان يكون امره في الشرطية مقدره فلزم انتفاء مشروطها ظاهرا ويلزم من انتفائه انتفاء الشرط ولذلك لم تذكر المقدمة الثانية عند استعمال الاولى بلوغا لبا كقوله تعالى (لو كان فيهما آلهة الا الله لفسدتا) لان المعنى وما فسدتا لكون الامر مقدر او ملجأ من قوله وهو محمى رضى الله عنه نعم العبد صهيبي او لم يخف الله لم يمضه على خلاف الغالب فيها كقوله لواهنتنى لا كرمك ومقصود التكلم بمثل ذلك ان هذا المشروط لازم لهذا الشرط الذى يتوهم بعده منه فهو فى استلزامه غيره اولى واذا استلزم نفي الخوف نفي العصيان كان استلزام الخوف نفي العصيان اولى واذا استلزمت الاحادة الاحسان فاستلزام الاحسان للاحسان اجدر ومقصود التكلم بمثل ذلك ان يخبره ان هذا المشروط حاصل على كل تقدير لانه اذا استلزم الشيء ونقيضه كان ثابتا على كل حال لحصول الحصر فقوله ويلزمان الفعل لفظا او تقدير ا) فاللفظ واضح والتقدير كقوله تعالى (وان احدمن المشركين استجارك فاجره * ولو انتم تملكون) والفعل محذوف مفسر بملكون واتم فاعل تملكون المحذوف فلما حذف الفعل وجب ان يكون الفاعل منفصلا فعين له انتم على قياس بلب الاضمار ومن هذا الباب لو انك اكرمتنى اكرمك فحذف الفعل وان واسمها وخبرها فاعل للفعل المحذوف والمفسر له ما فى ان من معنى الثبوت وبه استغنى عن فعل صريح يفهمه لما كان يدل عليه معنى ولما كان من لغتهم تفسير الفعل فى هذا الباب عند حذفه بفعل ولم يفسروه ههنا بفعل التزاموا فى ان ان يكون خبرها فضلا ليكون كالعوض من لفظ الفعل المفسر نحو لو انك انطلقت لانطلقت ولا يقولون لو انك منطلق قال الله تعالى (ولو انهم فعلوا) هذا اذا امكن الاتيان بفعل اما اذا تعذر ترك ولو قيل انهم التزاموا الفعل الماضى عند امكانه ليطابق معناها فى المضى لكان قولها لاقوله واذا تقدم القسم اول الكلام الى آخره (اما زعمه المضى فلانه لما جعلوا آخر الكلام للقسم بطل عمل الشرط فيه فتصدوا الى ان باتوا بالشرط على وجه لا يكون للحرف فيه عمل ليتطابقا فقالوا والله ان اتيتنى او ان لم تأتني وانما كان الجواب للقسم لانهم لما قدموه وتعدروا ان يكون للشرط والقسم مع اللفظ واجب ان يجعل لاحدهما والشرط ممتزض والمتمترض يلغى لفظا وايضا تقديم القسم يدل على العناية به فكان جعله لاولى وهو جواب القسم لفظا ومعنى وجواب الشرط معنى لالفاظ الانجين عليه وهو مشروط للاتيان ونفيه قوله فان توسط بتقدم الشرط او غيره جاز ان يعتبر وان يلغى) اما اعتبار مع الشرط مع تأخيره فلما كان اعتبارهما معا ولذلك تقول فى اعتباره ان اتيتنى فوالله لا ينك فتوفر على كل واحد منهما من الشرط والقسم ما يقتضيه واما العاؤه فلما تقدم عليه ما يدل على الاعتبار به فجاز جعل آخر الكلامه فتقول ان اتيتنى والله لا انك واما اعتباره مع تقدم غير الشرط فلا خلاف التقديرين فاذا جعلت والله ابتداء جلة هي وما فى خبرها خبر المبتدأ وجب اعتباره

فالاولان للفعلية وأن للاسمية * حروف التخصيض هلاوالا ولولاولوما لهاصدر الكلام وتلزم الفعل لفظاً أو تقديرًا * حرف التوقع قدوهو في المضارع لتقليل * حرفا الاستفهام بالهمزة وهل هما صدر الكلام تقول ازيدا قائم واقام زيد وكذلك هل والهمزة اهم تقول ازيدا ضربت واتضرب زيدا وهوأ خولكواز يد عندك ام عمرو وأثم اذا ما وقع وأفنى كان وأومن كان دون هل *
حروف الشرط إن ولو وأما لهاصدر الكلام فان للاستقبال

بالجملة الاسمية تدخل عليها فتقلبها الى تأويل المفرد مأول بمصدر خبرها او مافي معناه فالاول نحو اجهنى ائتك قائم والثانى نحو يجهنى ان زيدا اخوك اى اخوة زيد فان تعذر ذلك قدرته بالكون كقوله تعالى (ولو ان مافي الارض من شجرة اقلام) اى ولو ثبت كون مافي الارض من شجرة لقلامه حروف التخصيض هلا والاولولا ولولوما * تدخل على الفعل المضارع لمعنى طلبه والحض عليه وعلى الماضى على معنى اللوم على تركه ولايلام على تركه الاوهو مطلوب له ولهاصدر الكلام لدلائلها على قسم من اقسامه كبيرها وتلزم الفعل لانها لطلبه فاشبهت لام الامر لفظاً نحو هلا فعلت كذا او تقدير انحو هلا زيدا ضربته لان التقدير هلا ضربت زيدا ولكنه وجب حذفه لما ثبت تفسيره * حرف التوقع قدوهو سمي حرف توقع لانه انما يجز به من يتوقع الاخبار بجملة كقول المقيم قد قامت الصلاة ويسمى حرف تقريظ لانه يقرب الماضى من الحال ولذلك لزم فى الماضى اذا وقع حالا واذا دخل على المضارع كان لتقليل نحو ان الكذوب قديصدق وقد يدخل على المضارع والمراد تحقيق الامر كقوله تعالى قد بعث الله * حرفا الاستفهام بالهمزة وهل لهاصدر الكلام * لما كانا لقسم من اقسامه وهو الاستفهام بالهمزة وهل يدخلان على الجمعتين الاسمية والفعلية الا انه اذا وقع فى الاسمية انجز فعلا جزاء مع الهمزة وكان تقدير الائم بعدها فاعلا او مفعولا على حسب تعلق الفعل احسن من تقديره مبتدأ نحو ازيد قائم وازيدا ضربت او ضربته على ما تقدم فى باب ازيدا ضربته واما هل فلا تقع هذا الموقع الاعلى شذوذا لما ثبت من ان اصلها ان تكون بمعنى قد االائم تركوا الهمزة قبلها لكثرة وقوعها فى الاستفهام فمن ثمة لم يميزوا هل زيد خرج الاعلى ضمفكا لايقاك قد زيد خرج ولا اقد زيد خرج وانما جزاء هل زيد قائم جلالها على اخنها فى جمعى الجملة الاسمية الصريحة فاما اذا غيرت الى معنى ما هو من بابها فاعتبارها فى نفسها اولى قوله والهمزة اهم) يريد انها تستعمل فيما لا تستعمل فيه هل تقول ازيدا ضربت ولا تقول هل زيدا ضربت لما تقدم وتقول اتضرب زيدا وهو اخوك منكرا اضربه وهو على هذه الصفة فاستعملوها لاثبات ما دخلت عليه على وجه الانتكار دون هل لما ثبت من استعمالها لاثبات ما دخلت عليه على وجه طلب التعيين فى قولك ازيد عندك ام عمرو دون هل وانما اختصت ام المتصلة بالهمزة لان الهمزة هى الاصل فلما قصد الاستفهام عن اخذ الامرين وادخل ما ليس بحرف استفهام لتعدد المشتبه عند كانت الهمزة افتقد وتدخل الهمزة على حروف التطف كقوله تعالى (اثم اذا ما وقع * افن كان على يمينه * او من كان مينا) دون هل لما ثبت من تصرفهم فيها فكان استعمالها فى هذه الحال ولى لكونها الاصل ولانها اخصر * حروف الشرط إن ولو واما * وانما لم يذكرا معها غيرها من نحو متى واذا ولانها اسماء وانما كان للجميع صدر الكلام من حيث دللت على قسم من اقسامه على ما تقدم * فان الاستقبال يجعل الفعل له وان كان ماضيا نحو ان اكرمتنى اكرمتك ومعناه ان تكرمنى واما فى قولهم ان اكرمتنى اليوم فقد اكرمتك امس وقوله تعالى (ان كان قبضه قد من قبل) فعلى معنى ان اكرمتنى اليوم يكن سببا للاخبار بذلك وان ثبت ان قبضه قد من قبل يكن سببا للاخبار بذلك وقوله * تقضبان اذا قضيبة

(حزنا)

فان مع ما النافية وقلت مع ما المصدرية ولما * وأن مع لما وبين او والقسم وقلت مع الكاف * ومامع اذا ومتى واى واين وان شرطا وبعض حروف الجر وقلت مع المضاف * ولا مع الواو بعد النفي وبعدان المصدرية وقلت قبل اقسام وشذت مع المضاف * ومن والباء واللام تقدم ذكرها * حروف التفسير اى وأن فان مختصة بما فى معنى القول * حروف المصدر ما وأن وأن

فتزاد مع ما النافية لتأكيد النفي تقول ما ان رأيت زيدا والمعنى ما رأيت زيدا * وقد زعم بعضهم انها ان النافية دخلت مع ما النافية توكيدا لها وليس بجيد فانهم لا يجمعون بين حرفين مختلفي اللفظ لمعنى واحد ومن ثم لم يقولوا ان زيدا منطلق ولا يا الرجل واشباه ذلك وقلت زيادتها مع المصدرية ولما غثال المصدرية انظر فى ما ان جلس القاضى بمعنى ما جلس القاضى والمعنى مدة جلوسه ومثاله ماع لما فى قولك لما ان جلس زيد جلست وقمها هو المشهور الشائع واما أن فتزاد مع ما كثيرا كقوله تعالى (فلما ان جاء البشير) وبين لو والقسم نحو والله ان لو قت لعمت وقلت مع الكاف نحو قوله * كان ظبية تعطو الى وارق السلم * صدره * ويوما توافينا بوجه مقسم * واما ما فتزاد مع اذا ومتى واى واين وان شرطا فزيادتها مع اذا نحو اذا مات كرمى اكرمك بمعنى اذا تكرر منى اكرمك وفى متى نحو متى مات كرمى اكرمك بمعنى متى تكرر منى ولا تفيدها ما معنى التكرير بل هى على معناها ومن قال انها للتكرير فدخل ما فيها على ما كانت عليه ومن قال انها ليست للتكرير فدخل ما فيها ايضا للتأكيد لا غير * ومثال اى نحو ايا ما تضرب اضرب بمعنى ايا تضرب اضرب ومثال اين نحو اينما تكمن اكن ومثال ان قوله تعالى فاما نذهب بك وتزعم فعلها تون التأكيد غالبا فيكون مضارعا كما أنهم لما أكدوا حرف الشرط كان المقصود هو الفعل اولى * ومثل اما تم اقم قليل * وقوله شرطا) تفيد الجميع ما ذكر من اذا ومتى وأى واين وان لانها كلمات تعمل شرطا وغير شرط وزيادة ما فيها مختصة بأن تكون شرطا * وقوله وبعض حروف الجر) يريد فى مثل قوله تعالى (فيما تفضهم مينا قهم * وما خطاياهم) وقلت مع المضاف نحو غضبت من غير ما جرم * واما قولهم جئت لاسر ما فقد قيل زائدة وقيل صفة كما تقدم واما الافتراد مع الواو وبعد النفي نحو ما جاني زيد ولا عمرو والمعنى كعنى ظاهر ما جاء زيد وعمرو وهى وان افادت نفي الاحتمال فلا يخرجها ذلك عن كونها زائدة لان الظاهر قديماً كد بالزائد فيصير نصا ولا تنفك الزيادة عن التأكيد وتزاد بعد ان المصدرية كقوله تعالى (ما منعك ان لا تسجد) والمعنى ما منعك ان تسجد وقلت قبل اقسام وعليه جل قوله تعالى (لا اقسام) على انها بمعنى اقسام وشذت مع المضاف كقول الشاعر * فى بئر لاحور سرى وما شعر * حتى ترى الصبح جش * اى فى بئر حور واما من والباء واللام فقد تقدم ذكرها * حروف التفسير اى وان فان مختصة بما فى معنى القول * تقول فى نحو قوله تعالى (واختار موسى قومه) اى من قومه مریدا بهاتفسيره فلذلك سميت حرف تفسير وان كذلك الا انها اخص منها لاختصاصها بتفسير ما فى معنى القول كقوله تعالى (ونادينا ان يا ابراهيم) مریدا بهاتفسير النداء وكذلك تقول كيتبه ان قم وأمرته ان ارجع وقد اختلف فى تفسير القول الصريح بها فاجازه بعضهم وحل عليه قوله تعالى (ما قلت لهم الا ما امرتني به ان اعبدوا الله ربى وربكم) فيجعلها تفسيرا لما قبل وهو ما امرتني به وغيرهم يجعلها مصدرية او زائدة لامفسرة وما يمسك به من قوله تعالى (وانطلق الملائمة ان امشوا) فى انه تفسير لصريح القول ليس بقوى اذ القول المقدر ليس بصريح فى لفظ القول اذ ليس تقدير صريح القول بأولى من تقدير ما فى معناه * حروف المصدر ما وان * فاوان مختصان بالجملة الفعالية يدخلان عليها فيصيرانها فى تأويل مفرد ما اول مصدر الفعل تقول اعجبني ما صنعت اى صنعك و اعجبني ان خرجت اى خروجك واما ان فمختصة

حروف التنبيه ألوأماوها * حروف النداء يااعهاوأياوهياالبعيد وأى والهمزة للقريب * حروف الإيجاب
نم و بلى وإى وأجل وجبر وإن * فتم مقررته لمسبقها وبلى مخصصة بإيجاب النفي وإى اثبات بعد الاستفهام
ويلزمها القسم وأجل وجبر وإن تصدق للمخبر * حروف الزيادة إن وأن وماو لاومن والباء واللام

وما بعدها والمفرد لا يكون نفيًا لأن النفي مخصوص بالجمع وإذا وجب أن يكون اثباتًا وجب أن يكون
مأقبلها نفيًا لمحصل المغايرة بخلاف لكن التي تقع بعدها الجملة فإنه إذا حصل بعدها النفي كان مأقبلها
مثبتًا ولما كانت هذه لا يكون بعدها الاثباتا وجب أن يكون مأقبلها نفيًا * حروف التنبيه ألوأما
وها * وضعت لتنبيه المخاطب قبل الشروع في الجملة ليتيقن لما يقال له لأنه قد يفوته على تقدير الغفلة بعض
ما ذكر فإذا جئ بحرف التنبيه وقد رفوته لم يضر وهي كلها تجرى في المركبات ولا تجرى في المفردات إلاها
في أسماء الإشارة فإنها جرت فيها وإنما اختصت أسماء الإشارة بالتنبيه لما علم من أن شرط دلالتها قيام قرينة
الإشارة فقد نفوت المخاطب قرينة الإشارة على تقدير الغفلة فتصعد إلى التنبيه فيها لمحصل ذلك بخلاف
غيرها من الأسماء فإنها لا تنفقر إلى مثل ذلك * فثال الأقولهم إلا أن زيدا منطلق والإقام زيد قال الله تعالى إلا
يااسجدوا في قراءة الكسائي والأبوم يأتيهم * ومثال ما قوله * أما والذي أبى واضحك والذي * أمات واحي
والذي امره الأمر * ومثالها في الجملة قوله ها إن ناعذرة إن لم تكن قبلت فإن صاحبها قد ناهى بالبلد * ومثالها
في اسم الإشارة قولهم جاءني هذا ومررت بهذا ولها مصدر الكلام لمحصل الغرض المطلوب بها إلاها باعتبار
الإشارة فإنها قد يكون أول الكلام ووسطه على حسب ما يكون اسم الإشارة لأن وضعها له لا للجملة *
حروف النداء ياأياأيوهيا وإى والهمزة) وكثير من النحويين يذكرونها وأولست في الحقيقة منها لخصوصها
بالندبة وليس المندوب منادى لأن المنادى المطلوب إقباله والمندوب المتجمع عليه فأنفقا * وإنما ذكرت
معها لموافقة لفظ ما بعدها من المندوب لما بعد حرف النداء من المنادى في بناء ونصب على ما تقدم قوله
فيااعها) يعني أنها تقع في القريب والبعيد (وايا وهياالبعيد وأى والهمزة للقريب) والصحيح أن هذه
حروف لأسماء أفعال * وهم من قال أنها أسماء أفعال من حيث أنه رأها مستقلة مع المنادى كلاما وقد
استقر عنده أن الحروف لا يكون مع الاسم كلاما ولوتين أن المراد بيااعنى أو أريد أو اطلب لتبين أنه لم يكن
كلاما إلا لذلك * حروف الإيجاب نم وبلى إلى آخرها) فتم مقررته لمسبقها من كلام موجب أو منفي
استفهاما كان أو خبرا تقول لمن قال قام زيد أو أقام زيد نم أي قد قام وتقول لمن قال لم يقيم زيد أو لم يقيم
زيد نم أي لم يقيم هذا وضعها لغة وإن كان العرف على خلاف ذلك ولذلك لو قال بعد قوله اليس لي
عندك كذا نم لا زمنه به تغليا للعرف لأن الوضع كذلك * وأما بلى فمخصصة بإيجاب النفي استفهاما
كان أو خبرا تقول لمن قال لم يقيم زيد أو لم يقيم زيد بلى أي قد قام * ومنه قوله تعالى (الست بربكم قالوا
بلى) أي بلى أنت ربنا * ومن ثم قيل لو قالوا نم لكان كفرًا على ما تقدم في نم ولا تقول لمن قال قد قام زيد
بلى لأنه موضع نم * وأما أي فاثبات بعد الاستفهام تلزم القسم تقول لمن قال أقام زيد أي والله وإى الله
وإى لعمرى وإى هاللله * وأما أجل وجبر وإن فتصديق للمخبر يقول القائل قد كان كذا فتقول أجل
وجبر وإن * وأما استدلالهم على أن بمعنى نم في قوله * ويقلن شيب قد علاك وقد كبرت فقلت أنه *
فلا يقوى لاحتمال أن تكون أن الابتدائية وقد حذفوا الخبر لعلمه كأنه قال أنه كذلك نم قول ابن الزبير لمن قال
له لعن الله ناقه جلتنى إليك إن وصاحبها أوضح في ذلك * حروف الزيادة إن وأن وماو لاومن والباء
واللام * سميت حروف زيادة لأنها قد تنضم زائدة لأنها تقع أبدا زوائد بل أكثر ما تقع غير زوائد فاما إن

(فتراد)

وأو وأما وام لاحد الامرين مبهما وام المتصلة لازمة لهزمة الاستفهام يليها أحد المستويين والاخر
 الهزمة بعد ثبوت احدهما لطلب التعيين ومن ثم لم يحز رأيت زيدا ام عمرا ومن ثمه كان جوابها
 بالتعيين دون نم اولا والمنقطعة كبل والهزمة مثل انها لا بل ام شاه وإما قبل المعطوف عليه لازمة مع اما
 جائزة مع أو * ولا وبل ولكن لاحدهما معينا ولكن لازمة للنفي *

للاول فيما اوجبت له من المهلة من قوة اوضف نحو مات الناس حتى الانبياء وقدم الحاج حتى المشاة
 قوله (او) واما وام ثلاثتها لاثبات الحكم لاحد الامرين مبهما نحو جازيدا وعمرو والمعنى جاء واحد منهما
 من غير تعيين وكذلك جاء إما زيد واما عمرو وأمسك عندك ام كافور لان المعنى ان الحكم ثابت لاحدهما
 الا انك لا تعلم بهينه فانت تسأل عن التعيين * والفرق بين او وإما وبين ام ان او واما للاخبار باحدهما
 ان كانتا في الخبر او لطلب احد الامرين ان كانتا في الامر فيما صله المنع نحو خذ اما هذا واما ذلك
 او للاباحة ان كانتا فيما ثبت فضله فيهما نحو جالس الحسن او ابن سيرين * واما اذا وقتنا في الاستفهام
 فالفصل بينهما ان أو وإما سؤال عن احد الامرين مبهما * وام سؤال عن احد الامرين معينا فالسائل
 في او واما جاهل بثبوت احدهما فهو يسأل عنه والسائل في ام عالم بثبوت احد الامرين وهو
 يسأل عن التعيين * ومن ثمه كان جوابها بالتعيين دون نم اولا وكان الجواب المطابق في أو واما بنم
 او لافان اجيب بالتعيين فزيادة على السؤال فانه يلزم من تعيين احدهما ثبوت واحد منهما فكان
 الجواب حاصلًا وزيادة * واما ام هذه فهي التي تسمى المتصلة وهي لازمة لهزمة الاستفهام يليها
 المستويان بعد ثبوت احدهما عند السائل لطلب التعيين ومن ثمه لم يحز زيد عندك ام عمرو الاعلى الشذوذ
 ولم يحز ارأيت زيدا ام عمرا لانه لا يليهما المستويان وانما الوجه ان تقول ازيدا رأيت ام عمرا كأنهم
 قصدوا الى الايدان من اول الامر بتعيين الامرين المطلوب تعيين احدهما * واما المنقطعة فذلك بمعنى
 بل والهزمة كقولك لشبح رأيت انها لا بل فاذا حصل الشك في انها شاء قلت ام شاء قاصدا الى الاضراب
 عن الاخبار الاول واسنن سؤال كأنك قلت بل أهى شاء وقد يقال انها بمعنى الهزمة خاصة
 وقد تأتي المنقطعة للانكار كأن تأتي الهزمة وعليه جل قوله تعالى (ام يقولون شاعر * ام يقولون تقوله)
 وهو كثير * واما اما العاطفة فيلزمها ان تكون قبلها إما اخرى نحو جاني اما زيد واما عمرو بخلاف أو فان
 ذلك لا يلزم معها ولكن يجوز ان تقدم قبلها اما فتقول جاء زيد او عمرو واولا ازيدا وعمرو كأنهم قصدوا
 بتقدم اما ان يبينوا من اول الامر ان الحكم ثابت لاحد الامرين * الا ترى انه اولم تقدم لبني السامع
 على ان الظاهر ان الحكم ثابت للاول فاذا جئنا بما او او تين خلاف ما ظنه واذا اتى بما من اول الامر
 لم يحمى هذا اللبس * ولتقدم اما ودخول الواو عليها توهم ابو على انها ليست من حروف العطف والقطع
 بأنها مثل او موجب فهما من حروف العطف وتقدم اما قبلها لما ذكرناه لان المتقدمة حرف العطف * ولا وبل
 ولكن) يثبت الحكم معها لاحد الامرين معينا فلا يثبت الحكم للاول دون الثاني وبل ولكن بخلافها
 * والفرق بين بل ولكن ان بل للاضراب عن الاول موجبا كأن او منفيا نحو جاء زيد بل وعمرو اذا وقع
 الاخبار عن زيد غلطا وما جاني زيد بل عمرو فيحتمل اثبات الجحى لعمرو مع تحقيق نفيه عن زيد ويحتمل
 ان يكون بيانا لمن نسب اليه الجحى المنفي او لامثله في الاثبات وقد تأتي بل في الجمل بمعنى ترك الاول
 والاخذ فيما هو اهم منه مثل قوله تعالى (ام يقولون افتراء بل هو الحق من ربك) ونظائره كثيرة * ولكن
 للاستدراك بعد النفي وانما زعمها النفي ههنا لان المراد عطف المفرد ووضعها على المقابلة بين ما قبلها

لكن للاستدراك توسط بين كلامين متغايرين معنى و تخفف فنلغى و يجوز معها الواو * ليت
للتنى وأجاز الفراء ليت زيدا قائما * لعل لترجي وشد الجربها * الحروف العاطفة الواو والفاء و ثم
وحتى أو وإما أو أم ولا ويل ولكن فالاربعة الاول للجمع فالواو لجمع مطلق ولا ترتيب فيها والفاء
لترتيب و ثم مثلها بجملة وحتى مثلها ومعطوفها جزء من متبوعه ليفيد قوة اوضعفا *

الشبه حتى و جب اعمالها في ضمير شان مقدر لما الغيت ان يقال كذلك في كأن لأنها ملغاة على الاصح
قوله لكن للاستدراك توسط بين كلامين متغايرين معنى (يعنى ان المعتبر التغير المعنوي لا اللفظي
وافق التغير اللفظي اوله يوافق تقول ماجاه زيد لكن عمرا قد جاءه فالتغير ههنا حاصل لفظا ومعنى
وتقول سافر زيد لكن عمرا حاضر فالتغير ههنا حاصل معنى لا لفظا ومنه قوله تعالى (ولكن الله سلم)
لان المعنى ولكن الله ما أراكم كثيرا وتخفف فنلغى كغيرها ويجوز معها الواو كأنك قلت استدركت
او واستدركت قوله ليت للتنى (يعنى لانشاء التنى و اجاز الفراء ليت زيدا قائما ينصب الجزين معالنها
بمعنى اتنى و اجاز الكسائي على اضمار كان والذى او قهما في ذلك قول الشاعر * ياليت ايام الصبا
رواجعا * وهذا عند البصريين حال من الضمير المقدر في الخبر اى ياليت ايام الصبا لتار و اجما اى حاصلة لتانى
حال كونها رواجعا ويضعف قول الفراء بأنه يلزمه مثله في كأن و لعل ولا قائل به ويضعف قول الكسائي لان
اضمار كان ليس بقياس ولو جاز ذلك لجاز ان زيدا قائما يعنى يكون قائما او كان قائما وتأويل البصريين اسد لانه
لو كان نصا وهو على خلاف القياس واستعمال الصحاح كان مردودا فكيف وله هذا التأويل الظاهر وقد جاء
ليت ان زيدا قائم لما كانت بمعنى اتنى وهذا مما يقوى قول الفراء ويجوز ان يقال انها دخلت على ما هو
في تأويل المصدر وهى على اصلها والخبر محذوف كأنه قبل ليت قيام زيد حاصل واستغنى باسمها
وخبرها كما استغنى في علمت ان زيدا قائم قوله لعل لترجي (اى لانشاء الترجي وفيها لغات لعل وعل
ولعز ومن ولان وأن وقد حل قوله تعالى (انها اذا جابت لا يؤمنون) فيمن قرأ بالفتح على انها بمعنى لعل
وقد شد الجربها وهو ضعيف و لعله وهم او قصد للحكاية * الحروف العاطفة الواو والفاء و ثم وحتى
أو وإما ولا ويل ولكن فالاربعة الاول) يعنى الواو والفاء و ثم وحتى تجمع بين الثانى والاولى فى الحكم
الحاصل للاول نحو جاء زيد وعمرو و جاء زيد وعمرو وجاء زيد وعمرو وجاء القوم حتى عمرو ثم انها تفتقر
بمد ذلك قوله فالواو لجمع مطلق لا ترتيب فيها (عند المحققين من النحويين والاصوليين والذى يدل
عليه قوله تعالى (وادخلوا الباب سجدا وقولوا حطة) وقال في موضع آخر (وقولوا حطة وادخلوا
الباب سجدا) ولو كانت للترتيب لتناقض الظاهران ولذلك تعينت * وايضا جوب تعيينها في مثل اختصم
زيد وعمرو (وسواء يحياهم ومماتهم) واذ ثبت نفي الترتيب فيها فقد اختلفت اخواتها الثلاث لازومها الترتيب
قوله والفاء للترتيب) من غير مهلة كقوله جاء زيد وعمرو وتعتبر ما بعد في المادة مرتبا من غير مهلة فقد بطول
الزمان والمادة تقضى في مثله بانتفاء المهلة وقد يقصر والمادة تقضى بالعكس قال الله تعالى (ثم خلقنا
النفثة حلقة فخلقنا الحلقة مضغة فخلقنا المضغة عظاما فاسكونا العظام لحما) وقال (الم تر ان الله انزل
من السماء ماء فتصبح الارض مخضرة) ومثل ذلك يختلف تعبير الناس فيه فقد يستقرب بالنسبة الى
عظم الامر فتستعمل الفاء وقد يستبعد بالنسبة الى طول الزمان فتستعمل ثم ولا يكون ذلك مخالفا لوضع الفاء
فيما ذكر قوله و ثم مثلها بجملة) على ما ذكر في الفاء قوله وحتى مثلها) يعنى فى الترتيب والمهلة الا ان شرط
معطوفها ان يكون جزءا من المعطوف عليه لان الغرض كونه غاية لذلك ومنتهى لقصد بيان مخالفته

وتخفف المكسورة فتلزمها اللام ويجوز الفاؤها ويجوز دخولها على فعل من افعال المبتدأ خلافاً للكوفيين في التعميم وتخفف المفتوحة فتعمل في ضمير شأن مقدر فتدخل على الجمل مطلقاً وشذ اعمالها في غيره ويلزمها مع الفعل السين اوسوف او قد او حرف النفي اولو * كأن للتشبيه وتخفف فتلغى على الافصح *

على القياس المستعمل ثم حذفت النون الاولى كراهة اجتماع النونات فيق ولكنني قوله وتخفف المكسورة فتلزمها اللام) وانما زمتها اللام للفرق بينها وبين ان النافية لانها لما خفت صار لفظها كلفظها فلم تدخل اللام لم يدر اذا قبل ان كان زيدا قائماً او ان زيد قائم الخففة هي ام النافية وكان مقتضاها اذا عملت ان لا تلزمها اللام لان الفرق يحصل بالاعمال ولكنهم جعلوا الباب كله واحداً ولان كثيراً من الاسماء لا يظهر فيه اعراب لفظي اما التعذر واما لكونه مبنيًا قوله ويجوز الفاؤها) لقوات قوة شبه الفعل لقوات قمع الاخر ونقصانها عن ثلاثة احرف * فالانفاء على ان الشبه كان لاقتضائها الاسمين ولكونها على ما ذكر من قمع الاخر وزيادة على حرفين * والاعمال على ان الشبه المعتبر انما هو اقتضاؤها الاسمين قوله ويجوز دخولها على فعل من افعال المبتدأ) وعم الكوفيون جواز دخولها على الافعال وانما جاز دخولها على ما ذكرت من حيث ان مقتضى موافق عليها اذا الاسمان بعدها مذكور ان * الا ترى انك اذا قلت ان كان زيد لتماماً كان معناه ان زيدا قائمٌ واذا كان ما تقتضيه موافقاً بعد دخول هذه الافعال فلا يلزم من جواز دخولها عليها جواز دخولها على ما ليس من مقتضياتها اسمان وما تعلق به الكوفيون من قوله * بالله ربك ان قلت لتماماً * خارج عن القياس واستعمال الفصحى فلا اعتبار به قوله وتخفف المفتوحة فتعمل في ضمير شأن مقدر فتدخل على الجمل مطلقاً وانما حكم النحويون عليها بالاعمال في ضمير شأن مقدر لا مرين * احدهما انهم قد عملوا المكسورة مع تخفيفها من غير شذوذ فاعمال المفتوحة اجدر لان شبهها بالفعل اقوى من شبه المكسورة من حيث انها لها معنى مخصوص كالافعال والمكسورة ليس لها معنى مخصوص غير التأكيد الذي هو معنى الزوائد كلها فاذا عملت المكسورة مع ضعفها فالمفتوحة اجدر * والثاني انهم ادخلوها على الافعال التي لا تقتضى اسمين مع مراعاة ذلك في المكسورة على المذهب الصحيح فلو لا تقدير الاعمال في الضمير المقدر لخرجت عن القياس المتقدم ذكره الا ترى انهم يقولون علمت ان قد قام زيد ولا يقاوان ان قام زيد قوله وشذ اعمالها في غيره) يعني في غير ضمير الشأن كقوله * فلوانك في يوم الرخاس ألتني * فراقك لم اجل وانت صديق * قوله ويلزمها مع الفعل السين اوسوف او قد او حرف النفي) يعني انهم اذا ادخلوها على الافعال في مثل قولك علمت ان قد قام زيد فلا بد من واحد من هذه الامور المذكورة كأنهم قصدوا الى الفرق بينها وبين المصدرية الناصبة للفعل وكان مقتضى ذلك ان يدخلوا فاصلاً بضم حرف النفي لانه لا مانع يمنع من دخول الناصبة والخففة معه * الا ترى انك تقول علمت ان لا يقوم زيد واريد ان لا يقوم زيد وانما تركوا ذلك لتعذر مجامعة الفاصل المتقدم معه * ونحو قوله تعالى (وان عسى ان يكون قد اقترب اجلهم) وان كانت الخففة على المختار فانما ترك الفاصل امالانه لا حاجة اليه لان الناصبة لا دخول لها على فعل غير متصرف وانما تعذر دخول الفاصل كما ذكر في حرف النفي قوله كأن للتشبيه وتخفف فتلغى على الافصح) كأن لانشاء التشبيه كما ان ليت ولعل لانشاء التمني والترجي * وقد زعم بعضهم انها مركبة من كاف التشبيه وان وان الاصل في قولك كأن زيد الاسد ان زيدا كالاسد فقدت الكاف وقحت لها الهمة لما قصد الانشاء وهي عند بعضهم حرف برأسه وهو الصحيح ومقتضى ما ذكر في ان المفتوحة من قوة

ولذلك جاز العطف على اسم المكسورة لفظا أو حكما بالرفع دون المفتوحة مثل انزيدا قائم وعمر و يشترط مضي الخبر لفظا او حكما خلافا للكوفيين ولا اثر لكونه مبنيًا خلافا للبرد والكسائي في مثل انك وزيد ذاهبان ولكن كذلك ولذلك دخلت اللام مع المكسورة دونها على الخبر أو على الاسم اذا فصل بينه وبينها او على ما بينهما وفي لكن ضعيف

التقدير وكذلك قولك مرادى انك محسن لان هذا الموضع ان لم يكن صالحا للجملة فالتعريف غير شامل وان كان موضعا للجملة فهو خبر المبتدأ وخبر المبتدأ يجوز ان يكون جملة ابتدائية وجملة فعلية الا ترى انك تقول مرادى ثبت الثواب عليه والثواب ثابت عليه قوله ولذلك جاز العطف على اسم المكسورة لفظا او حكما الى آخره) اي ولان المكسورة لا تغير جاز العطف على اسمها لانها لم تغير المعنى صح ان تقدر كالمدموم فيعطف على محل ما عملت فيه على تقدير عدمها وهو معنى قولهم يعطف على محلها مع اسمها * وقوله لفظا او حكما (فاللفظ مثل انزيدا قائم وعمر والحكم مثل عات انزيدا قائم وعمر لان ان ههنا وما عملت فيه بتأويل الجملة فصح ان يعطف على محلها كالمكسورة صريحا ولذلك اورد سيويوه في هذا الباب * والا فاعلموا انا وانتم * بغاة ما بقينا في شقاق * مستشهدا به على العطف على محل المكسورة بتقدير حذف الخبر من الاول فاصدا الى ان المعنى فاعلموا انا بغاة وانتم بغاة وذلك حكم المكسورة صريحا فلولا انها في حكم المكسورة صريحا لما جاز ذلك فلذلك جعل قوله تعالى (ان الله برئ من المشركين ورسوله) على ان ورسوله معطوف على محل اسمها وان كانت مفتوحة لما كانت في تأويل المكسورة ويشترط في العطف على المحل مضي الخبر لفظا او تقديرا خلافا للكوفيين فلا تقول ان زيدا وعمر ذاهبان وانما جاز ان يزيدين والسمرون ذاهبون لان ذاهبون يقدر خبرا عن الثاني خاصة فيكون خبر الاول قد تقدم تقديره ولذلك لوجعل ذاهبون خبرا عن الجميع لم يجز وانما لم يجز لما يؤدى اليه من كون الخبر الواحد يكون معمولا لان غير معمول لان لانه من حيث هو خبر عن اسم ان معمول لان ومن حيث هو خبر عن المعطوف على المحل معمول للابتداء غير معمول لان قوله ولا اثر لكونه مبنيًا خلافا للبرد والكسائي) لانه لم يثبت ذلك عن المعتبرين من العرب وما ذكرناه من المانع قائم فيه وقد اورد سيويوه أن بعض العرب يغلطون فيقولون انهم اجمعون ذاهبون وانك وزيد ذاهبان وذلك ان معناه معنى الابتداء فيرى انه قد قال هم واذا خرج بعض العرب عما عليه القياس واستعمال الفصحاء كان مردودا عند أهل التحقيق * ووجه كونه مردودا ان قبول ما يقوله العربي انما كان للظن بأنه على وفق ما وضعه الواضع فاذا جاء على خلاف القياس واستعمال الفصحاء غلب على الظن التقيض فزال الموجب لقبوله قوله ولكن كذلك) يريد فيما تقدم من احكام العطف على المحل قوله ولذلك دخلت اللام مع المكسورة) بمعنى لاجل ان المكسورة لا تغير المعنى دخلت لام الابتداء معها ولكنها لما كانتا متفتحين في معنى التأكيدي لم يحمهما بينهما وانما ادخلوها على الخبر ان تقدم الاسم او على الاسم ان فصل بينه وبينها او على ما بينهما مما يتعلق بالخبر نحو ان زيدا قائم وان في الدار زيدا وان زيدا في الدار جالس ولا تقول ان زيدا جالس في الدار ولان زيدا آكل لطعامك لئلا يؤخروها عن الاسم والخبر جعلا مع ان اصلها ان تدخل على الاسم فاذا منع مانع من ادخالها على الاسم دخلت على جزئه الاخر او على ما تقدم جزؤه ولا يؤخرونها عن الجزئين معا ودخولها في لكن ضعيف ووجه تقديره لكن ان فكأنها لم تدخل الاعم ان كقوله * ولكنني من حبها لعبيد * كان الاصل ولكن انني فقلت حركة الهزمة وحذفت

(على)

فان لانفير معنى الجملة وأن مع جلتها في حكم المفرد ومن ثمة وجب الكسر في موضع الجمل والفتح في موضع المفرد * فكسرت ابتداءه بعد القول وبعد الموصول وقصت فاعلة ومفعولة ومبتدأة ومضافا اليها وقالوا لولائك لانه مبتدأ ولولائك لانه فاعل فان جاز التقدير ان جاز الامر ان مثل من يكرمنى فاني اكرمه * واذا انه عبد القفا والهازم * وشبهه

قلت انما زيد قائم فعناه ما زيد الا قائم وانما الهك الله فعناه ما الهكم الا الله وفي * وانما العزة للكفار * صدره * ولست بالاكثر منهم حصي * ثم شرع في الكلام عليها باعتبار التفصيل فقال * ان لانفير معنى الجملة اي تدخل على الجملة الاسمية مع بقاء معناها على ما كانت عليه وليس بعنى بالجملة الاسمية كل جملة وانما يعنى الجمل التي لانضادها فيعلم انها لا تدخل على جملة استفهامية لانها لها صدر الكلام والاستفهام له صدر الكلام فيتضادان وكذلك لا تدخل على جملة نفية لذلك ولما بينهما من التضاد في المعنى وانما ترك الاحتراز عن مثل ذلك للعلم به واما * ان المفتوحة فهي مع جلتها في حكم المفرد * الا ترى انك اذا قلت زيد قائم ثم ادخلت المكسورة كانت على حالها في استقلالها بافتدائها ولو ادخلت المفتوحة صارت الجملة معها بتأويل مصدر من خبرها او ما في حكمه فانفقرت الى جزء آخر تكون به كلاما نحو اعجبني ان زيدا منطلق فتكون فاعلا وكرهت ان زيدا منطلق فتكون مفعولا وعجبت من ان زيدا منطلق فتكون في موضع جر فهذه احكام المفرد قوله ومن ثمة وجب الكسر في موضع الجمل والفتح في موضع المفرد (يعنى ومن اجل ان المكسورة تبقى معها الجملة على قائمتها والمفتوحة تقلبها الى حكم المفرد وجب الكسر في موضع الجمل والفتح في موضع المفرد من حيث كان ذلك معناهما (فكسرت ابتداء) لانه لا يقع هذه المواقع الا بالجملة ولان المفتوحة لا يبتدأ بها على ما تقدم * وبعد القول) لانه لا يقع بعده الا الجمل * وبعد الموصول) لان الصلة لانكون الاجلة * وقصت فاعلة ومفعولة ومبتدأة ومضافا اليها لانه امور لا يقع فيها الا المفرد قوله وقالوا لولائك لانه مبتدأ ولولائك لانه فاعل) يريدان ما بعد لولا من ان واسمها وخبرها انما هو في موضع المبتدأ ولا يقدر جملة مستقلة فتكسر لانه لو كان كذلك لكان يجب عند حذفها ان تقول لولا زيد قائم لا كرمك وهو غير جائز واذا ثبت ان خبر المبتدأ لا بد من حذفه فاذا وقعت قائما تقع في موضع المبتدأ خاصة فلذلك وجب الفتح واما لولائك انطلقت لانطلقت وشبهه فتفتح ايضا لان ان وما عملت فيه فاعل الفعل المقدر بعد لولاى لو ثبت انك منطلق لانطلقت فلذلك وجب الفتح قوله فان جاز التقدير ان جاز الامر ان) يريدان جاز تقدير الجملة وتقدير المفرد باعتبار ان جزا الكسر على تأويل الجملة والفتح على تأويل المفرد مثل من يكرمنى فاني اكرمه ان اردت فانا اكرمه وجب الكسر لانها وقعت في موضع الجملة وان اردت من يكرمنى فجزاؤه انى اكرمه وجب الفتح لانها وقعت في موضع المفرد لانه خبر المبتدأ وكذلك قوله * اذا انه عبد القفا والهازم * ان اريد اذا هو عبد القفا كسرت لانها وقعت في موضع الجملة وان اريد اذا عبوديته حاصلة وحذفت حاصلة وأوقعت ان واسمها وخبرها في موضع عبوديته وجب الفتح لانها وقعت في موضع المفرد لانها وقعت في موضع المبتدأ خاصة وهذا التعريف اولي من تعريف ابي علي في قوله ان كل موضع صلح للجملة الاسمية والفعلية فان فيه مكسورة ومالا يصلح الا لاحدهما فان فيه مفتوحة لان مثل قوله اذا انه لا يصلح الا للمبتدأ للفعل وقد جاءت فيه المكسورة ومثل من يكرمنى فاني اكرمه لا يصلح الا للاسمية وقد جاز الكسر فان زعم انه يجوز ان يقدر فجزاؤه الاكرام او فجزبه بالاكرام فيجب عليه ان يوجب الكسر لانه موضع صلح للجملة الاسمية والفعلية على هذا

اسمين بدخول من عليهما * والكاف للتشبيه وزائدة وقد تكون اسما * ومذومند في الزمان للابتداء في الماضي والظرفية في الحاضر نحو ما رأته مذ شهرنا ومند يومنا * وحاشا وعدا وخلاللا استثناء الحروف المشبهة بالفعل ان وأن وكان ولكن وليت ولعل لها صدر الكلام سوى أن فهي بعكسها وتلحقها ما قلن على الافصح وتدخل حينئذ على الافعال

اسمين بدخول من نحو جلست من عن يمين زيد فيجب ان يتأول بمعنى جانب وكقوله غدت من عليه اي من فوقه تمام البيت * بعدما ضمؤها * تصل وعن قبض بزراء مجمل * فيجب ان يتأول بمعنى فوق لما ثبت من ان حروف الجر مخصصة بالنوع الذي اختص بمعنى الاسمية قوله والكاف للتشبيه) كقولك زيد كعمرو وزائدة كقوله تعالى ليس كمثل شيء والمعنى ليس مثله شيء وقد تكون اسما في مثل قوله * يصحكن عن كابر المنهم * اي من مثل البرد لدخول حرف الجر عليها قوله ومذومند في الزمان للابتداء في الماضي) كقولك ما رأته منذ سنة كذا اي ما رأته من سنة كذا اي ابتداء ذلك من هذه السنة فاستعمالها للابتداء في الزمان كاستعمال من في الابتداء في غير الزمان نحو خرجت من البصرة فاما استعمال مذومند في الزمان فخفق عليه واما استعمال من في غير الزمان خاصة فمختلف فيه فالبصريون يخصصونه والكوفيون يعمونه واستدلوا بقوله تعالى من اول يوم احق ان تقوم فيه فقد دخلت من على الزمان وتأولها البصريون بمعنى من تأسيس اول يوم ولا حاجة الى التأويل قوله والظرفية في الحاضر) نحو ما رأته مذ شهرنا ومذومند كما تقول في شهرنا وفي يومنا فيكون نفيًا للرؤية في الشهر المذكور واليوم المذكور قوله وحاشا وعدا وخلا للاستثناء استعمال حاشا حرف جر هو الفصيح واستعمال عدا وخلا هو الفصح والعكس في كلا البابين ضعيف على ما تقدم * الحروف المشبهة بالفعل ان وان وكان ولكن وليت ولعل * ووجه شبهها بالفعل المتعدى انها تقتضي امرين كان الفعل المتعدى يقتضي امرين فاعلا ومفعولا فاعملت في متعلقها كاعمال الفعل المتعدى في متعلقه وخولف بينهما كما خولف بين متعلق الفعل الان المنصوب ههنا مقدم وفي الفعل مؤخر كأنهم قصدوا الى الفرق بينهما من اول الامر ولانه لما كان عملها فرما عن الفعل جعل عملها كعمل الفعل الفرعي من تقديم المنصوب على المرفوع * وقد يقال اشبهت الفعل لانها على ثلاثة احرف فصاعدا مبنية على الفتح كالفعل ولان معانيها معاني الافعال كأنك قلت أكدت وشبهت واستدركت وتمتيت وترجيت قوله لها صدر الكلام سوى ان (يعني سوى ان المفتوحة فهي بعكسها اي لا يكون لها صدر الكلام وانما كان لماعداها صدر الكلام لان كلا منها يدل على قسم من اقسام الكلام وذلك يقتضي التقديم كما ذكر في غير موضع ليتحقق المخاطب المعنى من اول الامر فيبنى عليه ولو لم يقدم لبق السامع في حيرة جواز التقديرات المتعددة فلا يتفرغ باله لامر مخصوص يبني عليه * الاترى انه لو جاز تأخيرا مثال هذه فاذا قال المتكلم زيد قائم ليدر السامع اثبات هو ام نفي ام تشبيه ام نفي ام ترجع واذا قال من اول الامر ان او كأن اوليت اولل تين له من اي قسم هو فيفرغ باله لغيره * واما ان المفتوحة فقد تقدمت كونها لا يكون لها صدر الكلام في المبدأ واختلاف الناس في التعليل قوله وتلحقها ما) يعني وتلحق هذه الحروف لفظة ما قلن في الافصح عن العمل كقولك انما زيد قائم ونحو قوله تعالى انما الحكم الله وقد جاء النصب في مثل قوله * قالت الاليتما هذا الحمام لنا * الى حاشنا او نصفه فقد * وحلت البواقي عليه لانه باب واحد * وتدخل حينئذ على الافعال) يعني اذا دخلت ماجاز حينئذ ان تدخل على الجملة الاسمية والفعلية فتقول انما زيد قائم وانما قام زيد وانما يقوم زيد وادخال ما عليها يفيد ما يفيد النفي والاثبات فاذا

(قلت)

وواو القسم انما تكون عند حذف الفعل لغير السؤال مختصة بالظاهر * والتاء مثلها مختصة باسم الله تعالى * والباء اعم منهما في الجميع ويتلقى القسم باللام وان وحرف النني ويحذف جوابه اذا اعترض أو تقدمه ما يدل عليه * وعن للمجاوزه وعلى للاستعلاء وقد يكونان

ايضا بان اضمار حرف الجر يعمل على خلاف القياس قوله وواو القسم انما تكون عند حذف الفعل (فلا تقول اقسام والله كما تقول اقسام بالله ويلزم من مجيئها حذف الفعل كما أنهم جعلوها عوضا من الباء والفعل معا ومن ثمه اجيب لما استدل على جواز العطف على ماملين بقوله تعالى (والليل اذا بعثى والنهار اذا تجلى) بأن وواو القسم جرت مجرى الباء والفعل معا فصح اءاها بالاعتبارين فكانت كأنها مامل واحد * وقوله لغير السؤال (يعني في مثل قولك بالله اخبرني فان الواو لا تستعمل ثم وان كان الفعل محذوفا * وقوله مختصة بالظاهر) يعني انها لا تستعمل الا في الظاهر ولا تستعمل في المضمرة فلا تقول وك كما تقول بك بخلاف الباء والتاء مثلها فيما ذكر مختصة من الظاهر باسم الله تعالى خاصة فلا تقول تزيد ولا تهمرو ولكن تالله وقد روى الاخفش ترب الكعبة * وقوله والباء اعم منهما) يعني اعم من الواو والتاء لانها تكون مع الفعل ومع حذفه ومع السؤال وغيره ومع الظاهر والمضمرة تقول اقسمت بالله وبالله اخبرني ويزيد وبك لافعلن ولا تقول ذلك في الواو والتاء لانها اصل وهما فرمان عليها وقد جاءت اللام ومن مقعما بهما في قولهم لله لا يؤخر الاجل وقولهم من ربي انك لا تشر الا ان اللام مختصة بما فيه معنى التعجب كالتاء واما قولهم الله والله فهما همزة الاستفهام وهاتين للتنبية عوضنا عن حرف القسم وفي لاهما الله ذالقتان قطع الهمزة وصلها فيجئ في الف ها وجهان حذفها ومدها وفيه قولان * احدهما قول الخليل ان اذا مقسم عليه كأنه قبل للامر اذا حذف الامر لكثرة الاستعمال * والثاني وهو قول الاخفش ان اذا من جملة المقسم توكيده كأنه قال ذا قسمي والذي يدل عليه امران * احدهما انهم يذكرون المقسم عليه بعده فيدل ذلك على ان ما تقدم عليه غيره * والثاني انهم يأتون بالمقسم عليه تنقيا ولو كان ذلك بمعنى المقسم عليه لكان المقسم عليه مطابقا * واما ما في الحديث من قول ابي بكر رضي الله عنه لاه الله اذن لا تمهد الى اسد من اسد الله يقاتل عن دين الله فيعطبك سلبه فقد حله بعض النحويين على انه فلفظ من الرواة لان العرب لا تقول لاه الله الامع دائم ولو سلم انه يقال مع غيره هذا فليس هذا موضع اذن لان اذن تعيد الجزاء وهي ههنا على النقيض فكان يقتضى ان يقول اذن تعمد لانه وقع جوابا لقول من طلب السلب وليس يقاتل فقال ان الظاهر ان الحديث لاه الله اذا لا تعمد فصحفها بعض الرواة ثم نقلت كذلك قوله ويتلقى القسم باللام وان وحرف النني) يعني بالقسم ههنا القسم الذي لغير السؤال واما القسم الذي بالسؤال فلا يتلقى الا بما فيه معنى الطلب نحو بالله اخبرني وهل قام زيد ونحوه ولذلك سمي قسم السؤال اي قسم الطلب واما غيره فتلقى باللام وان وحرف النني كأنهم قصدوا الى ان يبينوا ان هذا هو المقسم عليه من اول الامر فاللام كقولك زيد قائم ولا فعلن * وان كقولك ان زيدا قائم * وحرف النني كقولك ما زيد بقائم ولا يقوم زيد ويحذف جوابه اذا اعترض نحو زيد والله قائم لانه اعترض بين المبتدأ والخبر وهي في المعنى المقسم عليه فاستغنى عن اعادته وتقدمه ما يدل عليه كقولك زيد قائم والله لان المقسم عليه في المعنى هو ما تقدم فاستغنى عن اعادته قوله وعن للمجاوزه (نحو رمي عن القوس لانه يجاوز السهم عنها واطعمه عن الجوع وكساه عن العرى لانه يجعلهما متجاوزين عنه قوله وعلى للاستعلاء) نحو جلست على الحائط لاستعلائك اياه * وقد يكونان

* والباء للالصاق والاستعانة والمصاحبة والمقابلة والتعدية والظرفية وزائدة في الخبر في الاستفهام والنفي قياسا وفي غيره سمايا مثل بحسبك زيد والقي بيده * واللام للاختصاص والتعليل وزائدة وبمعنى عن مع القول وبمعنى الواو في القسم للتعجب * ورب لتقليل ولها صدر الكلام مخصصة بنكرة موصوفة على الاصح وفعلها ماض محذوف غالبا وقد تدخل على مضمير مبهم ميم بنكرة منصوبة والمضمير مفرد مذكر خلافا للكوفيين في مطابقة التمييز وتلحقها ما تدخل على الجمل * وواها تدخل على نكرة موصوفة *

المبالغة في الاستقرار واستعمل حرف الظرفية لذلك قوله والباء للالصاق) نحو مررت بزدي التصق مروري بالمكان الذي يلبسه * والاستعانة نحو كتبت بالقلم * والمصاحبة نحو اشتري الفرس بسرجه ولجامه * والمقابلة نحو بعث هذا بهذا * والتعدية نحو خرجت زيد * والظرفية نحو ظننت به وجلست بالمسجد * وزائدة في الاستفهام وفي النفي قياسا نحو هل زيد بقائم وما زيد بقائم وفي غيره سمايا كقولهم في حسبك زيد والقي بيده بحسبك زيد والقي بيده قولهم واللام للاختصاص نحو جاني اخ له و غلام له ولتعليل نحو جئتك للسمن والبن * ولا كرامك الزائر قوله وبمعنى عن مع القول) يعني في مثل قوله تعالى (وقال الذين كفروا الذين آمنوا لو كان خيرا ما سبقوا اليه) ولم يردانهم خاطبو الذين آمنوا بذلك اذ كان يجب ان يقال خيرا ما سبقتمو ناليه وانما المعنى وقال الذين كفروا عن الذين آمنوا وزائدة في قوله تعالى ردف لكم بمعنى ردفكم * وبمعنى الواو في القسم للتعجب كقوله * الله سبي على الايام ذو حيد * بمعنى والله الا انها مخصوصة بما فيه معنى التعجب لا تقول لله لقد قدم زيد ولا يقومون ولكن لله لا يؤخر الاجل والله لتعثن ونحو ذلك قوله ورب لتقليل لها صدر الكلام لان معناها معنى الانشاء في التقليل مثلكم في التكثير فوجب ان يكون لها صدر الكلام كغيرها مما فيه معنى الانشاء * وقوله مخصصة بنكرة موصوفة على الاصح لان وضعها لتقليل نوع من جنس فاذا ذكرت الجنس ثم خصصته بصفته وقرت عليها ما تقتضيه من نوع من جنس ولا تدخل الاعلى نكرة لان الفرض يحصل بذلك فلو حرف وقع التعريف ضائعا وفعلها ماض محذوف غالبا لان المعنى على تقليل محقق فلا يكون فعله الاماضيا * وانما حذف غالبا لما كان معلوما كما حذف متعلق الباء في بسم الله لما علم فاذا قلت رب رجل اكرمني فاكرمني صفة لرجل كقوله * رب رقد هرقته ذلك اليوم * تمامه * واشرى من معشر اقبال * لاعلى انه الفعل المتعلق به وقوله غالبا لانه قد يظهر في مثل قولك رب رجل كريم تحققت او حصل وهو قليل قوله وقد تدخل على مضمير ميم بنكرة منصوبة) نحو ربه رجلا وهذا الضمير في بهامه كإبهام الضمير في نعم ولذلك كان مفردا مذكرا مثله في نعم خلافا للكوفيين في انه يجب مطابقتها للتمييز والخلاف راجع الى انه هل هو ضمير لقدر ذهني فيجب افراده كضمير نعم او هو اضمار لتقدم ذكره فوجب مطابقتها للتمييز قوله وتلحقها ما تدخل على الجمل) لما كان التقليل قد يكون في المفرد وقد يكون في نسبة مخصوصة توسلوا في ادخال حرف التقليل على النسبة بما قالوا ربما قام زيد ويضنون بتقليل هذه النسبة الى زيد وربما زيد قائم * وقد تستعمل رب هذه المكفوفة بما تحقق النسبة الواقعة بعدها كقوله تعالى (ربما يوجد الذين كفروا) كما استعملت قد الواقعة قبل المضارع وان كانت لتقليل لتحقيق كقوله تعالى قد يعلم الله العواقب منكم * قد يعلم ما انتم عليه قوله وواها) يعني الواو التي تبدأ بها في اول الكلام بمعنى رب كقوله * وبلدة قاصدة * واؤها * ما ضمة زاد الضمى افعالها * وبلدة ليس بها انيس * على معنى رب بلدة وقد قيل ان الخفض بها مقدرة وتقديره ورب بلدة وان الواو واو العطف ورد بان واو العطف لا تكون في اول الكلام * واحبب انها قد تستعمل بتقدير جملة اخرى مقدرة وضعف ايضا

(بأن)

فن للابتداء والتبيين والتبويض وزائدة في غير الموجب خلافا للكوفيين والاخفش وقد كان من مطر وشبهه متأول* والى للانتهاء بمعنى مع قليلا* وحتى كذلك وبمعنى مع كثيرا وتخص بالظاهر خلافا للبرد* وفي لظرفية وبمعنى على قليلا

كانت حرفا غير منقلبة وقد جعلت ذلك مانعا في على فليكن مانعا في حاشا وعدا وخلا* فالجواب انا لم نعد حاشا في مثل قولك حاشيته ولا عدا في مثل قولك عدوته ولا خلا في مثل قولك خلوت فان انقلابها مانع من عدها لاختلاف حروفها وانما عدنا حاشا وعدا وخلا الواقعة في الاستثناء ولما لم تصرف تصرف الافعال اشبهت الحروف فلم يجعل لالفها اصل واذا كان الاسم اذا شبه الحرف لم يكن لالفه اصل فافعل اجدر ثم قال* فن للابتداء والتبيين الخ) فالابتداء يعرف بما يصلح له انتهاء نحو سرت من البصرة لانه يصلح ان تقول الى بغداد وقد تجيء في بعض المواضع مستبعدا فيها الانتهاء لعدم القصد اليه وتوفر الفرض للبتداء منه نحو اعوذ بالله من الشيطان الرجيم* واما التبيين فكقوله تعالى (فاجتنبوا الرجس من الاوثان) وتعرفها بان تجعل مكانها الذي صفة فيستقيم المعنى لان المعنى فاجتنبوا الرجس الذي هو وثن* والتبويض نحو اخذت من الدراهم وتعرفها بأنتك لوجعلت مكانها بعضا لاستقام المعنى* وزائدة في غير الموجب نحو ماجاني من احد و هل جاءك من احد وتعرفها بأنتك لو حذفتها لبق اصل المعنى على حاله نحو ماجاني احد* وقد خالف الكوفيون والاخفش فقالوا تجوز زيادتها في الموجب واستدلوا بمثل قوله تعالى (يغفر لكم من ذنوبكم) بقولهم قد كان من مطر وليس بواضح* اما يغفر لكم من ذنوبكم فيجوز ان يكون المراد يغفر لكم بعض ذنوبكم فان زهوا انه يدفعه قوله تعالى (ان الله يغفر الذنوب جميعا) قلنا لا بعد في ان يغفر بعض الذنوب لقوم وجميعها لقوم ولو سلمنا ان قوله تعالى (يغفر الذنوب جميعا) عام لجميع هذه الامة فليس قوله يغفر لكم من ذنوبكم خطا لهذه الامة وانما هو خطاب لقوم نوح ولا يلزم من غفرانه لهذه الامة جميع الذنوب غفرانه لقوم نوح جميع الذنوب* واما قوله قد كان من مطر فيتمثل ان يكون المعنى قد كان شيء من مطر اما لتبويض واما للتبيين ولا يثبت مثل هذا الاصل مع هذه المحتملات قوله والى للانتهاء الخ) اختلف في معنى الى قبيل ظاهرة في الانتهاء فلا يدخل ما بعدها فيما قبلها الا مجازا وقيل ظاهرة في الدخول فلا تستعمل في غيره الاجازا وقيل مشتركة فيهما وقيل ان كان ما بعدها ليس من جنس ما قبلها لم يدخل وان كان من جنسه دخل والمذهب الاول* ووجوب فصل المرافق والكعيبين على القول باوجوب على هذا المذهب ليس مأخوذا من الآية وانما هو مأخوذ من يانه صلى الله عليه وسلم قوله وحتى كذلك) يعني انها بمعنى الانتهاء الا انها ظاهرة في ان ما بعدها يدخل فيما قبلها نحو اكلت السمكة حتى رأسها ونمت البارحة حتى الصباح والمعنى اكل الرأس ونبت الصباح وتخص بالظاهر فلا يقال حتاه كما يقال اليه خلافا للبرد والذي يدل على امتناعها مستعملة كثيرا كاستعمال الى واو كان ذلك جائزا لوقع ولو وقع لنقل مع توفر المستقرين والناقلين وحكمة ترك استعماله كراهة لبقائه الفها اول تغييرها مع الاستثناء عنها بالى لانهم لو قالوا حتاهم خالفوا باب الالفات التي لا اصل لها في انها اذا اتصلت بالمضمر قلبت ياء كعلى والى والدى في قولهم عليك واليك ولديك ولو قلبوها ياء خالفوا القاعدة الاصلية في ان الضمير لا يغير الكلمة* ووجه المبرد انها حرف كالى فدخلت على المضمر مثلها والجواب ما قدمناه قوله وفي لظرفية) نحو جلس في الدار وفي المجدد ولذلك قدر الظرف بها (و بمعنى على قليلا) ومنه قوله سبحانه ولا صلبنكم في حذوع النخل وقد قيل انها على ما بها انما قصد

واعرابه كاعراب مخصوص نم ويجوز أن يقع قبل المخصوص أو بعده تمييز أو حال على وفق مخصوصه
* الحرف مادل على معنى في غيره ومن ثم احتاج في جزئيته الى اسم أو فعل * حروف الجر ما وضع
للافضاء بفعل أو معناه الى مليله وهي من والى وحتى وفي والباء واللام ورب وواو واو القم
وتاؤه وواؤه ومن وعلى والكاف ومذ ومنذ وحاشا وعدا وخلا *

أو مؤثنا كأنهم عاملوه معاملة المضم في نم في انه لا يختلف باختلاف احوال المدوح للممكن اسما ظاهرا
فجعلوا للظاهر على غيره في المطابقة مزية واعراب المخصوص بالمدح في حينها كاعراب المخصوص
في نم قوله ويجوز ان يأتي قبل المخصوص أو بعده تمييز أو حال على وفق مخصوصه نحو حيدرا جلا
زيد وحيدا زيدا رجلا وحيدا راكبا زيدا وحيدا زيدا راكبا * وانما يلزموا التمييز في حيدرا والزموه في نم
اذا كان الفاعل مضمرا الاخرين * احدهما ان الفاعل مهناه لفظ بخصه و الفاعل في نم مستتر لفظه فعمل
انير الملفوظ به على الملفوظ مزية في البيان * والثاني انهم لو لم يميزوا في نم لاتبس الفاعل بالمخصوص بالمدح
في كثير من المواضع وذلك في مثل نم رجلا السلطان فلو ذهبت تحذف رجلا لم يدرك السلطان فاعل والمخصوص
بالمدح محذوف أو سيد كرام الفاعل مضمرا والسلطان المخصوص بالمدح بخلاف حيدا فان لفظ ذا يرشد
الى انه الفاعل واما مجيء الحال فواضح قال * الحرف مادل على معنى في غيره * قد تقدم ان وضع الكلمات
لا فادة معناها الافرادى على ضربين * احدهما ان توضع دالة على معناها بنفسها من غير ان تتوقف
دالاتها على معنى متعلق لها وذلك الاسم والفعل فان تعرض لاحد الازمنة فهو فعل والافهو اسم
* والثاني ما تتوقف دالاتها على معناها على متعلق لها باعتبار الوضع وذلك هو السمى بالحرف وهو
معنى قولهم مادل على معنى في غيره وهو متعلقه قوله ومن ثم احتاج في جزئيته الى اسم او فعل) يريد
ومن اجل ان دلالاته باعتبار الوضع تتوقف على متعلقه لم يكن بد من ذكر ذلك المتعلق وذلك اما اسم او فعل
* فالاسم مثل ان زيدا قائم والفعل مثل قد قام زيد فلا يستقل جزأ الاباسم او فعل فاذا لم يستقل جزأ الا
باسم او فعل لم يكن على انفراد جزأ من اجزاء الكلام لثلا يؤدي الى استعماله على خلاف وضعه لان
وضعه دالا على معناه الافرادى مشروط بذكر متعلقه فلو استعمل مجردا عنه لكان خروجا عن وضعه
* ثم شرع في تقاسيم الحروف فيها * حروف الجر وهي ما وضع للافضاء بفعل او شبهه او معناه الى ما يليه
يعنى بفعل او شبهه او معناه نحو مررت بزيد وانا ما را بزيد وعروري بزيد وحسن واما معناه فهو زيدا
في الدار لا كرامك وهذا في الدار ابوك فالعامل فيهما ما في الدار من معنى الاستقرار وما في هذا من معنى
الاشارة عمل ذلك في الجار والمجرور على نحو عمله في الظرف والحال * ثم شرع بعدها بالعثرة الاول
لان تكون الاحرفا والخمسة التي تليها تكون حرفا واسما والثلاثة البواقى تكون حرفا وفعل * فان
قلت فقد عد قوم على اسما وفعل وحرفا لم تعد كذلك * فالجواب انه انما قصد الى هذا التقسيم باعتبار
المحافظة على اللفظ والمعنى الاصلى والاعدت اللام حرفا وفعل في قولك زيدا اذ لفظها لفظ قولك
زيد وكذلك من لانه امر من مان يمين وكانت الى تعد حرفا واسما في قولك الى زيد بمعنى نعمته زيد ولكنهم
اعتبروا اللفظ والمعنى الاصلى معا فلم يعدوا اللام لخروجها عن معناها الاصلى ولان لفظها في الاصل
مخالف لفظها في الحرف وكذلك من وكذلك الى * الاترى ان الى التي هي التبعة اصل الفياها
والى التي هي حرف لا اصل لالفها وكذلك علا التي هي لفظية اصلها عن واو والتي في الاسم والحرف
لا اصل لالفها فافترا * فان قلت فيلزمك ان لا تعد حاشا وعدا وخلا لان الفها اذا كانت فعلا منقلبة واذا

(كانت)

بنكرة منصوبة او بما مثل فنعما هي وبعد ذلك المخصوص وهو مبتدأ ما قبله خبره او خبر مبتدأ محذوف مثل نعم الرجل زيد وشرطه مطابقة الفاعل * وبئس مثل القوم الذين كذبوا وشبهه متأول وقد يحذف المخصوص اذا علم مثل نعم العبد ونعم الماهدون وساء مثل بئس * ومنها حبذا وفاضلهذا ولا يتغير وبعده المخصوص بنكرة منصوبة كذلك لانهم لما جوزوه لواحد في الذهن من الجنس جوزوه للمدوح معهود في الذهن فاضمروه لذلك ثم فسروه اما باسم جنس لما قصدوا اضمار واحده واما بما بمعنى شيء وهو راجع الى ذلك كقوله تعالى فعما هي ونحو قوله (بشما اشتروا به انفسهم) يجوز ان يكون الفاعل مضمرا ميمرا بما * والمخصوص اما محذوف في مثل قوله تعالى (ولبئسما اشتروا به انفسهم) على معنى ذلك واما مذكور مثل قوله تعالى (بئسما اشتروا به انفسهم ان يكفروا) ويجوز ان تكون ما فيه بمعنى الذي ويكون المخصوص بالذم على الوجهين وجاز ان تقع فاعلة لما فيها من الابهام كالعرف باللام * واما المخصوص بالمدح والذم ففي امر به وجهان احدهما ان يكون مبتدأ ما قبله خبره كان الاصل زيد نعم الرجل واستغنى عن العائد الى المبتدأ لما ذكرنا ظاهره كقوله لا ارى الموت يسبق الموت شيء بغض الموت ذا الغنى والفقر * هي في معنى يسبقه شيء وهذا خير من قول من قال انما استغنى عن العائد لما في الفاعل من معنى العموم لما تقدم من ان جعله للعموم غلط اذ لم يقصد المتكلم به مدح الجنس واما مقصد مدح ما يطابق هذا الفاعل المذكور فجعله للعموم غلط ثم غير بالتقديم والتأخير ليحصل الابهام والتفسير المقدم ذكرهما * والوجه الثاني ان يكون خبر المبتدأ محذوف كأنه لما قيل نعم الرجل سئل عن تفسيره فقيل هو زيد ثم حذف المبتدأ فصار الكلام بمعنى انشاء مدح عام لزيد فجرى بعد ذلك مجرى الجملة الواحدة فالوجه الاول الاصل فيه كلام واحد والوجه الثاني الاصل فيه كلامان ثم جرى مجرى كلام واحد قوله وشرطه مطابقة الفاعل بمعنى شرط المخصوص ان يكون مطابقا للفاعل في افراده وتثنيته وجمعه وتذكيره وتأنيته فقول نعم الرجل زيد نعم الرجلان الزيدان ونعم الرجال الزيدون ونعمت المرأة هند لانه في المعنى تفسيره لقبب مطابقتها وقوله تعالى (بئس مثل القوم الذين كذبوا) او وداعتراض البئس لانه قديتهم ان الذين نفسه هو المخصوص بالذم فلا يطابق الفاعل وهو قوله مثل القوم لان الذين كذبوا ليس مثل القوم وقد تأول على وجهين * احدهما ان يكون المضاف محذوفا كأن اصله بئس مثل القوم مثل الذين فحذف المضاف واقبم المضاف اليه مقامه * والثاني ان يكون الذين صفة للقوم ويكون المخصوص بالذم محذوفا كأنه قيل بئس مثل القوم المكذبين مثلهم قوله وقد يحذف المخصوص اذا علم (يريدانه قد تقوم قرينة بتبين به معنى المخصوص بالمدح او الذم فيحذف اللفظ الدال عليه اختصارا كقوله تعالى (نعم العبد انه اواب) لانه قد علم من سياق الآية ان تفسيره اوب فكأنه قيل نعم العبد اوب او نعم العبد هو وكذلك قوله نعم الماهدون لانه قد علم من سياق الآية ان المعنى نعم الماهدون نحن قوله وساء مثل بئس) يعني انها تستعمل استعمالها وبمعناها وان كانت تقع في الاخبار كقولك ساء في ذلك وهو تقيض سرني وقد حل قوله تعالى ساء مثلا القوم على انها بمعنى بئس وقد مر مضاف محذوف ليطابق المخصوص الفاعل فقيل التقدير ساء مثلا مثل القوم كأنه الوجهين في بئس مثل القوم * ومنها حبذا (يعني ومن الافعال التي لانشاء المدح حبذا ولذلك عاملوه معاملته في كونهم جعلوا فاعله مبهما ثم فسروه بالمخصوص على نحو ما فعلوا في نحو قولهم نعم الرجل زيد وذا همنا وان كان من الفاظ لاشارة لم يرد به مشار اليه بعينه وانما يرد به مشار اليه في الذهن كما قيل في الرجل في قولهم نعم الرجل ولا يتغير ذاعن هذا اللفظ وان كان المدوح مشى او مجموعا او مذكرا

ولا يتصرف بهما بتقديم ولا تأخير ولا فصل وأجاز المازني الفصل بالظرف * وما ابتداء نكرة عند سيويه
 ما بعدها الخبر وموصولة عند الاخفش والخبر محذوف وبه فاعل عند سيويه فلا ضمير في أفضل
 مفعول عند الاخفش والباء للتعديّة أو زائدة فقيه ضمير * افعال المدح والذم ما وضع لانشاء مدح أو ذم
 * فمنها هم وبئس وشرطهما أن يكون الفاعل معرّفا باللام أو مضافا الى المعرف به أو مضمرا ميمرا

ما شبهه قوله ولا يتصرف فيهما فلا يقال زيدا ما احسن ولا ما زيدا احسن ولا يزيد احسن وقد اجاز
 المازني الفصل بالظروف في قولهم ما احسن بالرجل ان يصدق وانما لم يتصرف فيهما لما تضمنته
 من معنى الانشاء الذي له صدر الكلام واما الفصل فن راعاه بالمنع راي انها كالامثال التي لا يتغير فاجروها
 على طريقة واحدة * واما الاعراب فصيغة ما فعله ما مبتدأ نكرة عند سيويه كان اصله شيء حسن
 زيدا كما تقول امرأته عن الخروج بمعنى ما فعله الامر وما بعدها من الفعل والفاعل والمفعول
 في موضع رفع خبرها * ومذهب الاخفش ان اصلها ان تكون موصولة والجملة بعدها صلة لها
 وخبرها مبتدأ محذوف كان اصله الذي حسن زيداني * فحذف الخبر وهي عند بعضهم استفهامية مبتدأ
 ما بعده الخبر كان اصله اي شيء حسن زيدا وهذه التقديرات كلها باعتبار الاصل لاهل انهما الان
 بهذا المعنى وانما معناها الانشاء كما تقول في بعت فعل ماض وفاعل يعني في الاصل اذا كنت مرديا به معنى
 الانشاء فكذلك هذا * ومذهب سيويه اظهر من وجه وهو انه لا تقدر فيه ولم ينقل من انشاء الى انشاء
 بخلاف مذهب الاخفش فانه يلزم منه حذف الخبر * ومذهب غيره فانه يلزم منه النقل من انشاء الى انشاء
 وهو بعيد ومذهب الاخفش اوجه من حيث ان استعمال ما الموصولة ثابتة واستعمال ما بمعنى شيء مبتدأ
 لم يثبت وهذا بعينه موجود في الوجه الاخر لان استعمال ما الاستفهامية كثير واكنه يضعف من حيث
 انه نقل من الاستفهام الى التعجب كما تقدم * واما احسن زيد فاصله احسن زيد عند سيويه * وفيه
 شذوذان احدهما استعمال الامر بمعنى الماضي والاخر زيادة الباء في الفاعل ولا ضمير عنده في افعال
 لان يزيد عنده هو الفاعل * ومذهب الاخفش وغيره الى ان افعال في الاصل امر لكل احد بان يجعل زيدا
 كريما او حسنا او ماشبهه في افعال ضمير الفاعل لا بد منه الا انه جرى مستترا للواحد والاثنين والجماعة
 لانه جرى مجرى المثل فانحرف لذلك * والباء على هذا الوجه الثاني اما زائدة مثلها في قوله تعالى (ولا
 تلقوا باليديكم الى التهلكة) كان اصل اكرم زيد اكرم زيد ثم زيدت الباء فقيل اكرم زيد * وقبل
 الباء للتعديّة كان اكرم مثل قولهم اكرم زيد أي صار ذا كرم فتقدر الهمزة للصيرورة مثلها في اغد
 البعير اذا صار ذا غدة ثم جى بالباء ليصير متعديا فيصير ما كان فاعلا مفعولا بها ويحمل الفعل ضمير الفاعل
 لذلك قال * افعال المدح والذم ما وضع لانشاء مدح او ذم (افعال المدح والذم التي يوب لها ما وضع لانشاء
 مدح او ذم وليس مثل قولك مدحته ولا ذمته ولا شرف ولا كرم ولا حقي ولا لؤم من هذا الباب لانها
 للاخبار لا للانشاء قوله فمنها هم وبئس وشرطهما ان يكون الفاعل معرّفا باللام الى آخره) وانما فعلوا ذلك لما
 فيه من معنى الابهام او لا يقع في النفس منه موقعا ليس لما وقع مفسرا من اول الامر ثم يفسر بعد ذلك
 فان الشيء اذا ابهم او لا ثم فسر كان اوقع في النفس من وقوه مفسرا او لا وليس التعريف
 في فاعله بتعريف واحد معهود وانما هو لتعريف المعهود في الذهن وذلك مبهم ومن ثم توهم كثير
 من التحويين انه للعموم وليس الامر على ذلك اذ لا يفسر العموم بالواحد ولا يبنى ولا يجمع ولما فسر
 هذا بالواحد وثنى وجمع دل على انه ليس للعموم والمضاف الى المعرف باللام كذلك والمضمر المميز

(بنكرة)

و الثالث طفق و كرب و جعل و اخذ و هي مثل كاد و او شك و هي مثل عسى و كاد في الاستعمال * فضلا التعجب ما وضع لانشاء التعجب و هي صيغتان ما فعله و أفضل به و هي غير متصرفة مثل ما احسن زيدا و احسن يزيدو لا يبينان الا ما بيني منه افضل التفضيل و يتوصل في المنع بمثل ما اشد استخراجه و اشد باسخر اجه

مية يبرح * و لولا انهم فهموا ان المعنى الاثبات فيؤدي الى ان المعنى ان رسيس الهوى يبرح اى يزول ولكن بعد طول مدة لم يكن لتخطيتهم اياه معنى و ليس ما احتجوا به بشئ اما قوله تعالى (و ما كادوا يفعلون) فعلى معنى انهم ما قربوا ان يفعلوا قبل الذبح و الذى يقرره ما سبق من تعنتهم في قولهم (اتخذنا هزوا) و قولهم (ادع لنا ربك بين لنا ما هي ان البقر تشابه) و هذا التعنت دأب من لا يفعل ولا يقارب ان يفعل و فعلهم بعد ذلك لا ينافي نفي مقاربتهم الفعل قبله فانه قد يلجئ من ذلك دأبه الى الفعل و لولا ما دل على الذبح من قوله فذبحوها و شبهه لم يفهم من نفي الفعل الا نفي المقاربة ثم لا يتكروا ان العرف في مثل ذلك جرى عليه نحو ذلك في المعنى فاذا قيل ما كاد زيد يسافر فعناه سافر بعد ان لم يقارب ذلك و هو الذى غرهم حتى توهموا انه صار للاثبات * و اما قول ذى الرمة لم يكدر رسيس الهوى فلا ينبغي ان يحمل على الغلط الا ترى الى قوله تعالى (او كظلمات في بحر لجي يغشاه موج من فوقه موج من فوقه سحاب ظلمات بعضها فوق بعض اذا اخرج يده لم يكديراها) و لو جل هذا على معنى انه يراها لنفسه المعنى ويكون مثل قولك ظلمة عظيمة ليس فوقها ظلمة لشدها اذا اخرج الانسان يده يراها و هذا ظاهر الفساد فوجب حمله على نفي المقاربة اى اذا اخرج يده لم يقارب رؤيتها و هذا يبلغ من نفي نفس الرؤية لانه اذا انتفت المقاربة للرؤية كانت الرؤية ابعده * و اما قول ذى الرمة فلا ينبغي ان يخطأ بل يحمل قول ذى الرمة على هذا المعنى فيكون قصده انه اذا غير الهجر المحبين لم يقارب حبي التغيير و هذا يبلغ من نفي نفس التغيير لانه اذا اتى مقارنة التغيير كان التغيير ابعده من خطأ فذهب مذهب من استدل بقوله تعالى (و ما كادوا يفعلون) في انها للاثبات فالدليل على الجميع ناهض و اما من فرق بين الماضى و المستقبل فلما رآه من قوته في قوله تعالى (و ما كادوا يفعلون) و بعده في قوله لم يكديراها و قد اورد عليهم ان قوله لم يكديراها بمعنى ما كاد فيلزمكم ان يكون للاثبات و فيه فساد المعنى المتقدم و لا يلزمهم ذلك لانه في سياق الشرط و ما في سياق الشرط معناه الاستقبال و ان كان قبله بمعنى المضى فبطل اراد ذلك عليهم قبيح انه داخل فيما قصدوه من الاستقبال قوله و الثالث طفق و جعل و كرب) و اخذ يعنى الثالث مما هو لد نوا الخبر على سبيل الاخذ الا ترى انك اذا قلت جعل زيد يقول فعناه اخذ في القول قوله و هي مثل كاد) يعنى في الاستعمال بالفعل المضارع من غير ان وقوله في او شك و هي مثل عسى و كاد) يعنى في الاستعمال فتستعملها على المذهبين في عسى في اثبات المنصوب و حذفه فنقول او شك زيدان يبحى و او شك ان يبحى زيد و كاستعمال كاد فنقول او شك زيد يبحى قال * فضلا التعجب ما وضع لانشاء التعجب) مثل قولك تعجبت و عجببت ليس من افعال التعجب لانها ليست لانشاء و اما افضل التعجب الذى بوبله ما وضع لانشاء التعجب (و هي صيغتان ما فعله و افضل به) نحو ما احسنه و احسن به (و هي غير متصرفة) يعنى انها لا يكون منها مضارع و الامر و لانه و اما لم تنصرف لانها لما تضمنت معنى الانشاء اشبهت الحرف فامتنعت من التصرف لذلك كسبى قوله و لا يبينان الى آخره) و قد تقدم شروط ذلك بعلمها فلما معنى لامادتها كانهم لما قصدوا المبالغة بالتعجب اجره و فيما جرى فيه افضل التفضيل لاتفاقهما في المبالغة قوله و يتوصل في المنع بمثل) ما يتوصل به الى التفضيل فقالوا (ما اشد استخراجه و اشد باسخر اجه) كما قال يزيد اشد استخراجا و كذلك

وقسم لا يجوز وهو مافى اوله ما خلافا لابن كيسان في غير مادام وقسم مختلف فيه وهو ليس * افعال المقاربة ما وضع لدنو الخبر رجاء او حصولا او اخذافيه * فالاول عسى وهو غير متصرف تقول عسى زيد ان يخرج وعسى ان يخرج زيد وقد يحذف أن * والثاني كاد تقول كاد زيد يحمي وقد تدخل أن واذا دخل النفي على كاد فهي كالأفعال على الاصح وقبل يكون للآيات وقيل يكون في الماضي للآيات وفي المستقبل كالأفعال تمسكا بقوله تعالى (وما كادوا بضلون) وبقول ذي الرمة

* اذا غير الهجر الحسين لم يكده * رسيس الهوى من حب مية يرح *

عليها كغيرها من المنصوبات * وقسم لا يجوز وهو ما اوله ما وما في اوله ما قد تكون نافية في مثل ما برح فيكون المانع ما يلزم من تقديم مافى حيز النفي عليه وقد تكون مصدرية وهي في مادام خاصة فيتجمع لما يلزم من تقديم مافى حيز الصلة على الموصوف وخالف ابن كيسان في غير مادام مما اوله ما فلا تكون الا النافية ورأى انه لما امتزج مع الفعل وصار بمعنى الثبوت صار كأنه بمعنى ثبت فلاننى محقق يلزم تقديم مافى حيزه عليه واما مادام فلم يخالف فيه لتحقق المصدرية * وقسم مختلف فيه وهو ليس فمن راعى الفعلية فيه جوز التقديم ومن راعى معنى النفي فيه منع التقديم والصحيح الاول لما ثبت في مثل قوله تعالى (الا يوم يأتيهم ليس مصروفا عنهم) واذا تقدم معمول العامل جاز تقديم العامل ايضا قال * افعال المقاربة ما وضع لدنو الخبر رجاء او حصولا او اخذافيه هذه الافعال في التحقيق من اخوات كان وذلك لانها لتقرير الفاعل على صفة على سبيل المقاربة من رجاء او حصول او اخذافيه قد دخل على المتدأ والخبر لا عطاء الخبر حكم معناها من مقاربة مخصوصة * وانما يوجب لها الالتزامهم في خبرها ان يكون فعلا مضارعا لغرض وقد جاء قوله * وما كدت آيبا على الاصل * فالاول (يعنى الموضوع (الرجاء عسى وهو غير متصرف لتضمنه معنى الانشاء فاشبه الحرف من حيث ان معانى الانشاء اصلها ان تكون بالحروف واستعمالها على ضربين * احدهما ان تقول عسى زيد ان يخرج فتذكر لها مرفوعا ومنصوبا ويشترط في منصوبها ان يكون ان مع الفعل وانما التزموا فيها ان مع الفعل تقريراً لمعناها في الترجيح لانه لا يكون الا في المستقبل فقصودوا ان يعبروا عنه بما يطابقه * والثاني ان تقول عسى ان يخرج زيد فجعل ما كان منصوبا في موضع رفع وتستغنى عن المنصوب كما استغنوا في قولهم علمت ان زيدا قائم من الخبر من حيث اشتمل على المقصود من منسوب ومنسوب اليه * ومن قال في علمت ان الخبر محذوف فلا بعد ان يقول مثله ههنا واما اذا وقع الفاعل مضمرًا فقد تقدم مافيه من الخلاف في المضمرات قوله وقد تحذف ان (تشبيهها لها بكاد لمشابهتها لها في باب المقاربة كما شبهت بها في جواز ادخال أن * والثاني كاد) يعنى التاني من الثلاثه الاول وهو ما كان لدنو الخبر على سبيل الحصول تقول كادت الشمس تقرب تريد ان دنوها من ان غروب قد حصل والتزموا في خبرها ان يكون فعل حال تقرير الما يقتضيه معناها من مقاربة الحصول قوله واذا دخل النفي على كاد فهي كالأفعال على الاصح * واختلف الناس في كاد اذا دخل عليها النفي فقال قوم يكون معناها الآيات ماضيا كان او مستقبلا وقال قوم يكون معناها في الماضي الآيات وفي المستقبل كالأفعال * وقال قوم هو كالأفعال وهو الصحيح والذي يدل عليه علمنا بأن كل فعل لم يدخل عليه حرف نفي فمعناه على حسب ما وضع له فاذا دخل عليه النفي كان نفيًا لذلك المعنى عن نسب اليه وهذا معلوم من لغتهم فوجب ان يندرج كادهذا في الامر العام المعلوم من لغتهم * وشبهة من قال انها للآيات اما في الماضي فقوله تعالى (قد يحوها وما كادوا بضلون) وقد ذبحوا * واما في المستقبل فخطئة الشعراء ذا الرمة في قوله لم يكده رسيس الهوى من حب

وأصبح وأضحى لاقتزان مضمون الجملة بأوقاتها وبمعنى صار وتكون تامة • وظل وبات لاقتزان مضمون الجملة بوقتيهما وبمعنى صار • وما زال وما انفك وما فتى وما برح لاستمرار خبرها لفاعلها مذ قبله ويلزمها النفي • ومادام لتوقيت أمر بمدة ثبوت خبرها لفاعلها ومن ثمه احتياج الى كلام لانه ظرف • وليس لنفي مضمون الجملة حالا وقيل مطلقا ويجوز تقديم اخبارها كلها على اسمائها وهي في تقديمها عليها على ثلاثة أقسام قسم يجوز وهو من كان الى راح

قوله واصبح واضحى وامسى لاقتزان مضمون الجملة بأوقاتها) يعني انها تدخل تنفيذان هذا الخبر لهذا الفاعل في هذه الاوقات الخاصة التي هي الصباح والضحى والمساء وتكون تامة بمعنى دخل في الصباح والضحى والمساء فلا تحتاج الى منصوب كقولك اصبحنا واضحين واصمينا اي حصلنا في هذه الاوقات وبمعنى صار وقد تقدم قوله وظل وبات لاقتزان مضمون الجملة بوقتيهما) كما تقدم في اصبح واضحى وامسى فظل باعتبار النهار وبات باعتبار الليل فاذا قلت ظل زيد سائرا اي ثبت له ذلك في جميع نهاره وبات زيد سائرا اي ثبت له ذلك في جميع ليله وبمعنى صار وقد تقدم قوله وما زال وما انفك وما فتى وما برح لاستمرار خبرها لفاعلها مذ قبله) يعني ان معناها ان هذا الخبر حاصل للفاعل على سبيل الاستمرار مذ كان قابلا له في المتاد لانه لا يفهم من قول القائل ما زال زيد اميرا انه كان كذلك في اول وجوده ويلزمها النفي فيقال ما زال زيد اميرا وكذلك باقها لان معناها نفي فلو استعملت من غير النفي لانتقض المعنى فلما دخل النفي على النفي صار المعنى الاثبات فكان النفي على النفي مقصودا في افادته الاثبات وانه ما انفي لانه اذا ثبت ولم ينف استمر وهو المقصود بمعناها بخلاف مجرد معنى الثبوت فانه لا يلزم منه الاستمرار وقد خطى ذوارمة في قوله * حراجيج ماتنك الامناخة * على الخسف اوزمى بهابلدا قرا * لانه لا يقال كان زيد الامالا فهذه اجدر * واجيب بأنه لم يجبر الا بقوله على الخسف فيكون المعنى انها مستمرة على الخسف وهو اسوأ الاحوال في كل حال الا في حال كونها مناخة فيكون مثل قولك لا يزال زيد شجاعا الا ماشيا فعلى هذا تكون الاناخة بمعنى ابرك الابل من قولهم نخ عند قصدهم اناخته وعلى الخسف يتعلق بمحذوف لانه الخبر ويكون نصب مناخة على انه حال لا خبر والاستثناء مفرغ كما تقول جئت الا راكبا ويضعف من جهة ان عامله ظرف متأخر عنه فيكون مثل زيد قائما في الدار وهو ضعيف * وعلى القول المردود يكون على الخسف متعلقا بمناخة ما على معنى ان اناختها على الخسف عوض من اناختها على الارض كقوله * نحية بينهم ضرب وجيع * واما على معنى الازمام والاهانة والا ذلان كما تقول انحنه على كذا اي الزمته اياه قوله ومادام لتوقيت امر بمدة ثبوت خبرها لفاعلها فاذا قلت اكرمك مادمت قائما فعناء ذكر توقيت الاكرام بثبوت الخبر لهذا الفاعل ومن ثمه احتياج الى كلام لانه ظرف والظرف فضلة فلا بد معه من كلام من جملة اسمية او فضلية لفظيا او تقديرا كغيره من الفضلات قوله وليس لنفي مضمون الجملة حالا وقيل مطلقا) فاذا قلت ليس زيد طالما فعناء حصول هذه الصفة منفية عن هذا الفاعل * ثم اختلف هل يقتضى وضعا نفي الحال خاصة اول للاطلاق واكثرهم على انها لنفي الحال ثم شرع يذكر احكام هذه الاخبار باعتبار التقديم والتأخير فقال * ويجوز تقديم اخبارها كلها على اسمائها) ولا اشكال في ذلك اذ ليس فيه التقديم المنصوب على المرفوع فيما عامله فعل * واما تقديم الاخبار عليها انفسها فهي في ذلك على ثلاثة اقسام * قسم يحذف وهو من كان الى راح) يعني باعتبار الترتيب التقدم لانها افعال صريحة ولا مانع فبماز تقدم المنصوب

الافعال الناقصة ما وضع لتقرير الفاعل على صفة وهي كان و صار و أصبح و أمسى و أضحى و ظل و بات و آض و عاد و غدا و راح و مازال و مانتفك و مافتى و ما برح و مادام و ليس و قد جاء ما جاءت حاجتك و قدمت كأنها حربة تدخل على الجملة الاسمية لا عطاء الخبر حكم معناها فترفع الاول وتنصب الثاني مثل كان زيد قائماً فكان تكون ناقصة لثبوت خبرها ماضياً دائماً أو مقطوعاً و بمعنى صار و يكون فيها ضمير الشأن و تكون تامة بمعنى ثبت و زائمة * و صار للانتقال *

الى ما يتعدى الى واحد و علمت الشيء بمعنى حرفته في نفسه كذلك ورأيت بمعنى ابصرته كذلك و وجدت الضالة بمعنى اصبتها كذلك قال * الافعال الناقصة ما وضع لتقرير الفاعل على صفة) لانها كلها اشتركت في ان وضعها على ان تنسب الى الفاعل باعتبار صفته فلذلك لم يكن بد من الخبر و الاخولف مقتضى وضعها ولم يذكر سيويه منها الا كان و صار و مادام و ليس ثم قال * و ما كان نحوهن من الفعل مما لا يستغنى عن الخبر يعني ما وضع لتقرير الفاعل على صفة قوله و قد جاء ما جاءت حاجتك يعني و قد استعملت جاء في هذا المعنى بمعنى صار لان المعنى اثبات حصول الفاعل على معنى ما ذكر منصوباً فان جعلت مانافية و جب ان يكون ذلك الشيء تقدم ذكره فيكون المعنى نفي ان يكون ذلك على قدر حاجة المخاطب كما لو كان محتاجاً الى غرارة فطلب منه لذلك كيل صبرة فقال ما جاءت حاجتك بمعنى لم تحصل هذا القدر المحتاج اليه و ان جعلت ما استفهامية كان في جات ضمير يعود عليها و صح تأنيده للاخبار عنه بالحاجة كقولهم من كانت امك فيكون المعنى انه احتاج من شيء الى مقدار مخصوص لم يتبين له مقداره فيسأله عن تحقيقه باعتبار مقداره فكأنه قال أي شيء حصل باعتبار حاجتك و قدمت كأنها حربة الضمير في قدمت للشفرة لانهم يقولون ارفع شفرته حتى قدمت كأنها حربة اي صارت قوله تدخل على الجملة الاسمية لا عطاء الخبر حكم معناها) تقرير لما تقدم و تبين لمعنى تلك الصفة في انها تحصل للفاعل على حسب معنى ذلك الفعل من اثبات او نفي او صيرورة او باعتبار زمان مخصوص على ما سياتى في ترفع الاول و يسمى اسمها و تنصب الثاني و يسمى خبرها * ثم شرع في تبين معانيها باعتبار استعمالها فيما يوجب له وفي خبره ان كان لها فقال * فكان تكون ناقصة) تقدم ما الباب له ثم بين معناها و هو ثبوت خبرها لفاعلها ماضياً ثم الماضي بعد ذلك على ضربين احدهما ان تقصد الدوام كقوله تعالى (وكان الله سميعاً بصيراً) و الثاني ان تقصد الانقطاع كقول الفقير كان لي مال و تكون بمعنى صار و يكون فيها ضمير الشأن و هذه التي فيها ضمير الشأن هي الناقصة في التحقيق الا انه يشترط ان يكون مرفوعاً ضمير الحديث فلا يكون خبرها الاجالة و لا يكون فيه ضمير عائداً على المبتدأ فلما انفردت بهذه الصفات جعلت قسماً رأسه تقريباً على المبتدئ و تكون تامة يسكت على مرفوعها و هذه ليست من هذا الباب لان مداها معنى ينسب الى فاعلها من غير تقييد كأنه قال ثبت او وجد كقوله تعالى (وان كان ذو عسرة يسرنا) و ان كان ذو عسرة يسرنا تامة لاستغنائها عن الخبر كما سميت افعال هذا الباب ناقصة لاحتياجها الى الخبر و تكون زائمة وهي التي يكون وجودها و عدمها لا يتخلل بالمعنى الاصل في الجملة كقولهم لم يوجد كان مثلهم و شبهه و قد قيل ان قوله تعالى (لن كان له قلب) يتوجه على الخمسة * و صار بمعنى الانتقال اي انتقل الفاعل الى تلك الصفة و قد يكون انتقالاً باعتبار الحقائق كقولهم صار الطين خزفاً و قد يكون باعتبار العواض نحو صار زيد غنياً و قد يكون باعتبار المكان كقوله لهم صار زيد الى و

(واضح)

ومنها جواز الالفاء اذا توسطت أو تأخرت لاستقلال الجزءين كلما بخلاف باب اعطيت مثل زيد علمت قائم • ومنها انها تعلق مع حرف الاستفهام والنفي واللام مثل علمت أزيد عندك ام عمرو • ومنها انه يجوز أن يكون فاعلها ومفعولها ضميرين لشيء واحد مثل علمتني منطلقا ولبعضها معنى آخر تعدى به الى واحد فظننت بمعنى اتهمت وعلمت بمعنى عرفت ورأيت بمعنى أبصرت و وجدت بمعنى اصبت *

تنبيهها على انها اذا تقدمت علمت لقوتها بالتقدم واما اذا توسطت او تأخرت ضعفت فاجيز فيها الوجه الاخر وقد نقل جواز الالفاء مع تقدمها وهو ضعيف ولا يستدل بمثل قولهم علمت ان زيدا لقائم فان هذا من باب التعليق لا من باب الالفاء * ومنها انها تعلق ومعنى التعليق ان يمنع اعمالها لعارض لزوما بخلاف الالفاء فان مضاه انه يجوز ترك اعمالها لعارض وهو التوسط او التأخر فاذا وقع بعدها حرف الاستفهام كقولاك علمت ازيد عندك ام عمرو علقته اي امتنع اعمالها لان ما قبل الاستفهام لا يعمل فيما بعده وان كان في المعنى مرادا ومضاه علمت احدهما بعينه عندك مبهما لان المعنى علمت جواب ذلك وجواب ذلك انما يكون بالتعيين وكذلك علمت ما زيد بقائم لان ما قبل النفي لا يعمل فيما بعده وان كان المعنى علمت زيدا ليس بقائم وكذلك اذا قلت علمت زيدا منطلقا لان ما قبل لام الابتداء لا يعمل فيما بعدها وان كان المعنى علمت زيدا منطلقا ولا يرد على ذلك علمت ان زيدا قائم بالكسر لانه امكن اعمالها يجعلها المفتوحة فتكون مفعولا في موضع نصب فلا يعدل الى التعليق مع امكان الاعمال والتقديم كما لا تعلق في علمت زيدا منطلقا لامكان الاعمال مع التقديم * وقد اختلف في تقدير علمت ان زيدا منطلقا فالاكثر على انها باسمها وخبرها سدت مسد المفعولين لان المعنى يقتضى منسوبا ومنسوبا اليه وذلك حاصل * وقال بعضهم بل المفعول الثاني محذوف فاذا قلت علمت ان زيدا منطلقا فالتقدير علمت انطلقه حاصله ولكنه حذف للعلم به وهذا رأى الاخفش والكسائي * ومنها انه يجوز ان يكون فاعلها ومفعولها ضميرين لشيء واحد مثل علمتني منطلقا اي علمت نفسي وعلمتك فعلمت كذا اي علمت نفسك ومنه لقد رأيتنا مع رسول لله صلى الله عليه وسلم بخلاف غيرها من الافعال فانه اذا كان ذلك عدلوا في المفعول عن الضمير الى لفظ نفس مضاف الى ذلك المضمرة كقولاك ضربت نفسي وضربت نفسك * وانما ابدلوا المفعول بلفظ النفس في غير افعال القلوب لما تقرر في المعتاد من ان فعل الفاعل لا يتعلق بنفسه غالبا وانما يتعلق بغيره فلو قالوا ضربتني وضربتك لسبق الى الفهم ماهو الغالب من الغايرة بينهما ولم تقو حركة الضمير رافعة لهذا الالباس مع قيام هذا الغالب فابدلوا المفعول بلفظ النفس اي انا بالمدول عن ذلك الغالب بخلاف باب علمت وظننت فانه ليس الغالب فيها التعاير بل علم الانسان بصفات نفسه وظنه اياها اكثر فكان ذلك الغالب الذي غير الاصل لاجله متنفيا فجرت هذه على اصلها واستعمال المضمرات في محالها من غير تغيير لها وقد جاءت فقدت وهدمت بجرأة مجرى علمت كقوله * لقد كان لي عن ضربتين فقدتني * وعما الاقنى منهما مترجح * وهو على خلاف القياس المقرر وان كان جاريا على القياس الاصلى قوله ولبعضها معنى آخر الى آخره) فتقرر ان تعدى الافعال انما كان باعتبار معانيها فلم ان هذه الافعال انما تعدت الى مفعولين باعتبار ان معناها يقتضى منسوبا ومنسوبا اليه فاذا استعملت بعضها على معنى آخر لا يقتضى الا متملقا واحدا ووجب ان تكون مما تعدى الى واحد فظننت اذا استعملت بمعنى اتهمت لا تقتضى الا متملقا واحدا فوحان تخرج عما نحن فيه

رأبأونبأ وأخبر وخبر وحدث هذه مفعولها الاول كفعول أعطيت والثاني والثالث كفعول علمت
افعال القلوب ظننت وحسبت وخلت وزعمت وعلمت ورأيت ووجدت تدخل على الجملة الاسمية
لبان ماهى عنه فنصب الجزئين ومن خصائصها أنه اذا ذكر أحدهما ذكر الآخر بخلاف باب اعطيت *

علم وهذان الفعلان متعديان الى ثلاثة من غير اشكال * وقد اجاز الاخفش اظننت واحسبت واخلت
وازعمت فحكما عند القائلين بها حكم أعلم وارى * واما انبأ ونبأ واخبر وخبر وحدث فقد ذكرها
التحويرون في باب المتعدى الى ثلاثة وهى في التحقيق متعدية الى واحد ولكنها لما استلزمت معنى الاعلام
اجريت مجراه لان الاخبار المستقيم انما يكون عن علم او عن ظن والتحقيق ان انبأ يتعلق بمنبأ لا بنبأ لان
الفعل نفس النبأ ولا يتعلق بنفسه * الا ترى انك اذا قلت انبأته نبأ او اخبرته خبرا او حدثته حديثا
كان منصوبا على المصدر فاذا ذكرت خصوصية ذلك النبأ والخبر قلت زيدا قائما او عمرا منطلقا
لم يخرج عن كونه مصدرا كما اذا قلت قعد القر فضاء فكان مصدرا مثله في قعدت قعودا بخلاف اعلم فان
المفعول الثاني والثالث ليسا نفس الاعلام ولا العلم بل متعلق العلم * فان قيل فقتضى ذلك ان يحكى
ما حل محل المصدر كما يحكى ما وقع بعد القول في قولك قلت زيد قائم ولما يحكى دل ذلك على انه ليس
من قبيل ما وقع موقع المصدر * فالجواب انه انما يحكى ما وقع بعد القول من جهة انه يطلق ويراد به
نفس اللفظ فصار حاصله راجعا الى معنى الحكاية اذ المراد تلفظت هذا اللفظ فلو عدل من ذلك لكان
كذبا * الا ترى انه اذا استعمل بمعنى القول النفسى جرى على هذا النحو فتقول أقول زيدا منطلقا
فنصبهما فكذلك ما وقع من المفعول الثاني والثالث بعد انبأ ونبأ واخبر لان الانباء والاخبار لا يراد بهما
الا المعنى لا اللفظ فلما كان كذلك اجرى مجرى القول المراد به المعنى لفقدان قصد الحكاية وسماها التحويرون
مفعولا تانيا والثالث على طريق المسامحة لما ذكرناه * وهذه التعدية الى ثلاثة مفعولها الاول كفعول اعطيت
يعنى ان شئت ذكرته منفردا وان شئت تركت ذكره مع ذكر ما بعده فتقول اعلمت كما تقول اعطيت ولا تذكر ما بعده
وتقول اعلمت عمرا منطلقا ولا تذكر ما قبله كما تقول اعطيت ثوبا ولا تذكر من اعطيته * واما المفعول
الثاني والثالث فكيف مفعول علمت) يعنى انك اذا ذكرت احدهما فلا بد من ذكر الآخر واذا تركتهما
معاسغا لانهما في المعنى مفعولا علمت * وانما وجب عند ذكر احدهما ذكر الآخر لانهما في المعنى
كالبتدأ والخبر فكما انه لا بد من المبتدأ عند ذكر الخبر ومن ذكر الخبر عند ذكر المبتدأ فكذلك هذا بخلاف
مفعول اعطيت فانها لا تربط بينهما فلم يلزم من ذكر احدهما ذكر الآخر فكان الاول منهما كالمفعول
الاول في اعلمت والثاني منهما كالثاني والثالث معاني اعلمت قال * افعال القلوب ظننت وحسبت الى آخرها)
تدخل على الجملة الاسمية لبان ماهى عنه لان النسبة قد تكون عن علم وقد تكون عن ظن فاذا قصدت
بيانها عن علم قلت علمت ونحوه واذا قصدت انها عن ظن قلت ظننت ونحوه فبين بعلمت ان النسبة
عن يقين في غرض المتكلم وتبين بظننت ان النسبة عن ظن فنصب الجزئين لانهما متعلقان لها كما تنصب
بأعطيت ونحوه المفعولين * وقد اختلفت هذه بخصائص * منها انها اذا ذكر احد المفعولين فلا بد
من ذكر الآخر بخلاف باب اعطيت لانهما في المعنى على ما كان اعليه من منسوب ومنسوب اليه فلو اقتصروا
على احدهما لا اخل المعنى بخلاف باب اعطيت فان مفعولها اليما منسوبا ومنسوب اليه فلذلك جاز ذكر
احدهما وترك الآخر * ومنها انه يجوز فيها الالغاء اذا توسطت او تأخرت (لانك اذا الغيت استقل
الجزآن كلاهما فكان ذكرها كذكر الطرف في المعنى فاذا قلت زيد ظننت قائم فكانت قائم في ظنى
بخلاف ما اعطيت لان مفعولها لا يستقلان كلاهما تعذر النسبة بينهما وقال * اذا توسطت او تأخرت)

(تنبيهها)

ومعتل العين الافصح قبل وبيع وجاء الاشمام والواو ومثله باب اختيار وانقيد دون استخير واقيم هوان كان مضارعا ضم اوله وفتح ما قبل آخره * ومعتل العين تقلب فيه ألفا * المتعدى وغير المتعدى * فالمتعدى ما يتوقف فهمه على متعلق كضرب وغير المتعدى بخلافه كقعد والمتعدى يكون الى واحد كضرب والى اثنين كأعطى وعلم والى ثلاثة كأعلم وأرى

التاء فقالوا تعلم وتجاهل لالتبس تعلم بصيغة مضارع علمت ولالتبس نتجاهل بصيغة مضارع جاهلت قوله ومعتل العين الى آخره) يعنى ان ما اعتلت عينه من الثلاثى الماضى نحو قال وباع فبینه ثلاث لغات قبل وبيع افصحها وقيل وبيع بالاشمام وهو فصيح وقول وبيع بالواو وهو قليل * فاما الياء فلان اصله بيع كرهوا الكسرة على الياء بعد الضم فاسكنوها فلم يمكن بقاؤها ساكنة مع ضم ما قبلها فكان الاولى تغيير الحركة لتغيير الحرف لانه اقل تغييرا ولانه اخف ثم جعلوا قبل عليه لانهما من باب واحد وكان قلب الواو الى الياء اولى من قلب الياء الى الواو فقد علم بذلك ضعف لغة قول وبيع لانهم جعلوا الاخف على الاثقل * واما الاشمام فللايدان بان الاصل الضم فى اوائل هذه الافعال قوله ومثله باب اختيار وانقيد الى آخره) يعنى ان افتعل وانفعل المعتل العين اذا ضم ما بعد الساكن وهو ما قبل حرف العلة وكسر ما قبل الاخر فى هذا البناء صار اصل قولك فى اختيار اختيار وفى انقيد انقيد فلم ان تير وقيد مماثل لقولك بيع فى اقتضائه الثلاث اللغات المذكورة فوجب ان تجرى فيها دون قولك استفعل وافعل فى مثل استخار واقام لان ما قبل حرف العلة فيهما ساكن فى الاصل والضم قبل الساكن فلم يكن مثل بيع فى اصله وانما هى ياء مكسورة قبلها ساكن وتلك ياء مكسورة قبلها ضامة فانترقا وحكم الياء المكسورة اذا ساكن ما قبلها وكانت مما يعل لاجلها ان تسكن وتلقى حركتها على ما قبلها فلذلك وجب ان يقال استخير واقيم لغة واحدة اذ لم يوجد فيه مقتضى تلك اللغات قوله وان كان مضارعا الى آخره) لانهم لو اقتصروا على الفتح فيما قبل الاخر لم ينفذ فى مثل يعلم ولو اقتصروا على الضم لم ينفذ فى مثل يخرج قوله ومعتل العين) يعنى فى قال وباع فى جميع الباب (تقلب) فيه العين (الفاء) لانها تحرك وما قبلها مفتوح او فى حكم المفتوح فيجب قبلها الفاء وكذلك معتل اللام واما معتل التاء فيكون فيه واو اسواء كانت ياء فيما سمي فاعله او واو اسواء كانت محذوفة فيما سمي فاعله او بانه فذلك تقول فى يأس يؤيس وفى بوجل بوجل وفى يعدو بى يعدو وفى بوقى قال * المتعدى وغير المتعدى فالمتعدى ما يتوقف فهمه على متعلق كضرب وغير المتعدى بخلافه كقعد لان المعانى تقسمت قسمين قسم لا يتعلق له بغير من قام به الفعل وقسم يتعلق لنفسه فالتعلق لنفسه فهو لمتعدى اضرب وقتل فانه لا يعقل ضرب الابتلى وهو يستلزم المتعلق فهذا الضرب هو المتعدى فاذا ذكر ذلك المتعلق سمي مفعولا به وما يعقل من غير متعلق كقام وقعد واجر واصفر فهو الذى يسمى غير متعد * ثم المتعدى قد يتعلق بواحد ويسمى متعديا الى واحد كضرب وقد يتعلق باثنين فيسمى متعديا الى اثنين كأعطى وأعلم * الاترى ان الاعطاء يتعلق باعتبار عقليته بأمرين احدهما المعطى والاخر الشيء الذى يعطاه ولو رفعت عن الذهن تعلقه بهما او بأحدهما لم يعقل الاعطاء وكذلك علم بمعنى علم النسب فانه يتعلق لنفسه بمنسوب ومنسوب اليه لان ذلك من معقول النسب * وقد يتعلق بثلاثة كأعلم وارى الاترى ان اعلم يتعدى بالهزة عن علم المتعدى الى اثنين وزيادة هذه الهزة توجب للفعل المعنى الذى وضعت له وهو زيادة مفعول هو فى المعنى مصير لقيام ذلك الفعل به فاذا قلت اعلمت زيدا فغناه صيرت زيدا عالما وقد علم ان العلم يتعدى الى مفعولين فقد صار باعتبار الهزة يتعلق بمصير وباعتبار العلم يتعلق بمنسوب ومنسوب اليه فصار تعلقه بثلاثة وكذلك ارى من رأى بمعنى

فان كان بعده ساكن وليس رباعيا زدته همزة وصل مضمومة إن كان بعده ضمة ومكسورة فيساواه مثل
اقتل واضرب واعلم وان كان رباعيا مفتوحة مقطوعة * فعل مالم بسم فاعله هو ما حذف فاعله * فان
كان ماضيا ضم اوله وكسر ما قبل آخره وبضم الثالث مع الهمزة والثاني مع التاء خوف اللبس

لام الامر ومن ثم توهم الكوفيون انه معرب ولذلك وجب ان تقول اضرب بسكون الباء وارم واغز
واخش بحذف حروف العلة واضربوا واضربوا واضربوا بحذف النون قوله فان كان بعده ساكن (يعني
انك اذا حذف حرف المضارعة فلا يخلو اما ان يكون بعده في المضارع ساكن وليس رباعيا او لا فان
كان الاول زدته همزة وصل ليتوصل بها الى النطق بالساكن مضمومة ان كان بعد الساكن ضمة رفعا
للبس على تقدير الفتح وطلباً للتحفة بالاتباع على تقدير الكسر لانهم لو قالوا اقتل لاتلبس بالمضارع ولو
قالوا اقتل لكان مستقلاً وكسروها فيما سواه لانهم لو ضموا في مثل اضرب لاتلبس بالماضي الرباعي
للم بسم فاعله ولو ضموا في مثل اعلم لاتلبس بمضارع مالم بسم فاعله ولو قبحوا في اضرب لاتلبس بالامر
من الرباعي ولو قبحوا في اعلم لاتلبس بالماضي الرباعي فعين الكسر فان كان رباعيا بالهمزة وهو الذي
قصد بقوله رباعي في مثل قولك يعلم ويرسل جاؤا بالهمزة المحذوفة من المضارع لزال المقتضى لحذفها
* الاترى ان اصل قولك يعلم ويرسل يؤعلم ويؤرسل كما تقول دحرج يدحرج لان حروف المضارع
هي حروف الماضي بعد حرف المضارعة وانما حذفوا في المضارع لان منه اعلم وارسل واصله أعلم
وارسل ففكر هو اجتماع الهمزتين في كلمة واحدة فحذفوا الثانية تخفيفاً ثم اجروا حروف المضارعة
كلها مجرى واحداً لانه باب واحد فلما حذفوا حرف المضارعة لبناء صيغة الامر زال موجب حذف
هذه الهمزة فوجب الاتيان بها اجراء للكلمة على اصلها الاترى انهم لو لم يردوها لاقتضى ان يردوا غيرها
مثلها لانهم لو كسروها لاتلبس بالثلاثي * الاترى انهم لو قالوا من اضرب يضرب اضرب بكسر
الهمزة لم يعلم امن اضرب هو ام من ضرب ولا وجه للضم لما تقدم والذى يدل على انهم
اتوا بهذه الهمزة لزال المقتضى لحذفها مجتهد بها في صيغة الامر من يريد ويعبد ويرى وان لم يكن
بعد حرف المضارعة ساكن لانه لو كان الاتيان بها لغرض النطق بالساكن لم يكن للاتيان بها في ذلك
معنى فان لم يكن بعده ساكن نطق به على ما هو عليه لاستغنائهم عن الهمزة لتحركه على أى وجه كان
من صحيح او معتل كما في قولك من يدحرج دحرج وكقولك من يتعلم تعلم ومن يبقى وتبقى ويرى قه وفه وره
والتزموا هاء السكت في مثل ذلك اذا وقفوا لما يلزمهم لولم يأتوا بها من الابتداء بساكن والوقوف على
متحرك قال * فعل مالم بسم فاعله هو ما حذف فاعله الى آخره) كل فعل حذف فاعله فهو فعل مالم بسم فاعله وقد
تقدم مايقام مقام الفاعل وهو الذى يسمى مفعول مالم بسم فاعله والغرض هنا ذكر ما يلزمه من التغير
عند بناءه للمفعول فان كان ماضيا ضم اوله وكسر ما قبل آخره نحو ضرب وقتل ودحرج * وانما ضموا
اوله لينبها على انه من قبيل هذه الصيغة اذ لو اقتصر على الكسر لم يفد في مثل علم ولو اقتصر على
على الضم لاتلبس في باب اعلم بالمضارع لو قالوا اعلم فتبينت فائدة الضم والكسر معا قوله وبضم
الثالث مع الهمزة والثاني مع التاء خوف اللبس) يعنى ان نحو انطلق واقتدر واستخرج اذ ابني لذلك
ضم ما بعد الساكن مع الهمزة فيقال انطلق واقتدر واستخرج لانهم لو اقتصر على ضم الهمزة وهى
همزة وصل تحذف في الدرج لاتلبس حينئذ بصيغة الامر في مثل قولك الا استخرج فضموا ما بعد
الساكن ليرتفع هذا اللبس وكذلك ضموا ما بعد التاء في مثل تعلم وتجاهل لانهم لو اقتصر على ضم

والاقفاء ونجى اذامع الجملة الاسمية موضع الفاء وإن مقدرة بعد الامر والنهي والاستفهام والتمنى والعرض اذا قصدت السببية نحو أسلم تدخل الجنة ولا تكفر تدخل الجنة وامتنع لا تكفر تدخل النار خلافا لكسائي لان التقدير إن لا تكفر * مثال الامر صيغة يطلب بها الفعل من الفاعل المخاطب بحذف حرف المضارعة وحكم آخره حكم المجزوم

قدرته بنفسه هو الجواب تحقق تأثير حرف الشرط فيه الاستقبال فيتمين حذف الفاء فلذلك جاز الامر ان في الموضوعين قوله والاقفاء) يعني وان لم يكن من القسم الاول ولا الثاني فتعين الفاء لتعذر تقدير تأثير حرف الشرط في غير القسمين الاولين الواجب والجاز كالامر والنهي والجملة الاسمية والفعلية الماضية المحققة والمستقبل بغير حرف الشرط كقولك ان اكرمتنى فلن اكرمك وان اكرمتنى فسوف اكرمك وكذلك الداخل عليه حرف الحال وكذلك ليس وعمى وان كانتا فعلين لتعذر تأثير حرف الشرط * اما ليس فلكونها في الحال * واما عمى فلخروجها عن معنى الزمان او لخروجها معا عن معنى الزمان وان لم يقل ان ليس لنفي الحال * واما قوله تعالى (واذا ما غضبوا هم يغفرون) * والذين اذا اصابهم البغي هم ينتصرون) فلاستعمالها مجرد الزمان كقوله تعالى (والليل اذا بعثنى) * واما قوله تعالى (واذا تتلى عليهم آياتنا بينات ما كان يحتمهم) فيحوز ان تكون كذلك ويحوز ان تكون لتقدير قسم محذوف كانه قيل والله كقوله تعالى (وان اطعموهم انكم لم شكرون) ولولا ذلك لوجب دخول الفاء لامتناع ان اكرمتنى سأ اكرمك ونحوه فلو لا تقدير القسم لم يحز قوله ونجى اذامع الجملة الاسمية موضع الفاء) كقوله تعالى (اذا هم يقنطون) بمعنى فهم يقنطون قوله وان مقدرة بعد الامر والنهي والاستفهام والتمنى والعرض اذا قصدت السببية) اى تجزم ان مقدرة بعد هذه الاشياء اذا قصد معناها وهو ان يكون الاول سببا للثاني فان لم تقصد السببية فلا جرم لتعذر تقديرها فترفع * اما على الاستيناف كقولهم لا تذهب به تغلب عليه * واما على الصفة كقوله تعالى (فهب لى من لدنك وليا يرثنى) * واما على الحال كقوله تعالى (ثم ذرهم فى خووضهم يلعبون) وانما صح تقدير ان لما علم من ان هذه الامور الخمسة فيها معنى الطلب والطلب لا ينفك عن سبب حامل للطلب عليه فوجوده مسبب عنه واذ كان ذلك مفهوما من الا وامر وذاكر المسبب اغنت هذه القرينة عن ذكر حرف الشرط والسبب لما كانت تلك دالة عليها ولذلك لم يقع الجزم فى النفي لانه خبر محض والخبار لا يلزم ان تكون لتحصيل سبب عنها بل قد تكون لغرض اطلاع المخاطب على ذلك خاصة ويجب عندها التحقيق ان يكون فعل الشرط على حسب القرينة فى الالبات والنفي فلا يجوز لا تكفر تدخل النار لان القرينة نفي الكفر فاذا قدرت السبب كذلك صار التقدير فائقا ان لا تكفر تدخل النار وهو فاسد وكذلك لا تمدن من الاسديا كلك خلافا لكسائي فانه اجاز مثل ذلك اعتمادا منه على اتضاح المعنى فى مثله والاول اصوب قال * مثال الامر * قوله صيغة يطلب بها الفعل من الفاعل المخاطب بحذف حرف المضارعة) وهذا حدلا يسميه النحويون والاصوليون صيغة امر ولا يعنون بصيغة الامر ما يدل على الطلب مطلقا وانما ارادوا نوعا من صيغة وخصوه بهذا اللقب لغلبته فيه وهو كل ما يطلب به الفعل من المخاطب الفاعل بحذف حرف المضارعة فيخرج ليفعل زيد كذالانه ليس للفاعل المخاطب ويخرج لتفعل كذا لانه ليس بحذف حرف المضارعة وان كان قوامه لتفعل كذا قليلا ومنه القراءة الشاذة فى قوله تعالى فبذلك فلتفرحوا بالثناء قوله وحكم آخره حكم المجزوم) يعنى انك تعامله بمعامله المجزوم وان لم يكن مجزوما عند البصريين لزوال مقتضى الارباب عنه وهو حرف المضارعة ولكنهم مالموه معاملة المجزوم فى الصورة لموافقته معنى ما فيه

والانهى المطلوب بها الترك وكلم المجازاة تدخل على الفعلين لسببية الاول ومسيبية الثاني ويسميان شرطا وجزاء فان كانا مضارعين أو الاول فالجزم وان كان الثاني فالوجهان وان كان الجزاء ماضيا بغير قدلفظا أو معنى لم تجز الفاء و ان كان مضارعا مثبتا أو منفيا بلا فالوجهان

من امر تباله وهى مكسورة ابدافذا دخل عليها الفاء والواو وتم جاز فيها الوجهان كقوله تعالى وليوفوا نعيمهم ليقضوا قري بهما جميعا بالكسرة على الاصل والاسكان طلبا للتخفيف كما اسكنوا باب كتف فقالوا كتف * ولا التي لانهى هي المطلوب بهاترك الفعل كقوله تعالى ولا تسرفوا ولا تكون الاجازة بخلاف التي لمجرد النفي فان تلك لا عمل لها في الفعل كقوله تعالى (وما لكم لا تؤمنون بالله) وتعرفها بأنها التي لا طلب فيها قوله وكلم المجازاة) ما يدخل على شيئين فيجعل الاول سببا للثاني كقولك ان تكرمنى اكرمك ويسمى الاول شرطا والثاني جزاء فان كان الفعلان مضارعين فليس فيهما الاجزم كقولك ان تكرمنى اكرمك وان كان الاول مضارعا ودون الثاني فكذلك وان كان الثاني دون الاول فجاز فيه الجزم والرفع والجزم اكثر وقد جعل المبرد الرفع فيه شاذا كرفعه اذا كان الاول مضارعا هذا اذا كان مجردا عن الفاء اما اذا جاءت الفاء لم يكن للشرط فيه عمل * ثم الجزاء باعتبار الفاء ثلاثة اقسام قسم يجب فيه دخوله وقسم يمنع وقسم يجوز فيه الامران * فاما ما يمنع فيه دخوله فان يكون الجزاء ماضيا لفظا او معنى وقصد به الاستقبال بدخول حرف الشرط كقولك ان اكرمتنى اكرمتك وان اكرمتنى لم اكرمك كما نهم لما رأوا الجواب يلزم تأثير حرف الشرط فيه لقلب معناه الى الاستقبال استنفوا فيه عن الرابطة كقولك ان اكرمتنى اكرمتك وان اكرمتنى لم اكرمك لان قولك لم اكرمك وان لم يكن ماضيا لفظا فهو باض معنى والشرط مؤثر فيه الاستقبال فهو كالماضى سواء * وانما قال بغير قد ليخرج عنه الماضى المحقق الذى لا يستقيم ان يكون للشرط فيه تأثير كقولك ان اكرمتنى اليوم فقد اكرمتك امس فلو لم يخرجه لدخل فيما لا يجوز فيه الفاء وهو واجب فيه دخول الفاء وانما وجب فيه دخول الفاء لانه لا يستقيم ان يكون للشرط تأثير في معنى الاستقبال فيه لان الغرض به الماضى المحقق فكما وجب دخول الفاء في الامر والانهى وغيرهما مما لا يستقيم ان يكون للشرط فيه افادة في معنى الاستقبال فكذلك هذا * والقرن موافقه قدلفظا او تقديرًا مع الفاء وقد جاء قوله تعالى (ان كان قبضه قد من قبل فصدقت وان كان قبضه قد من دبر فكذب) بغير قدلفظا والفاء لازمة لما ذكرناه * وانما ثبتت قد او قدرت ليكون تبيينها على تعذر تأثير الشرط بعدها لانها تحقق ان الشيء قد وقع والمشروط متوقع مترقب ولا يستقيم تحقق انه قد وقع مع ترقبه قوله وان كان مضارعا مثبتا او منفيا بلا الى آخره) وانما جاز الوجهان لصحة تقدير تأثير حرف الشرط فيهما وصحة نفي تأثيره * وذلك ان النفي بلا ان اجريتها مجرى لن في اصل وضعها تعذر تأثير حرف الشرط كما يتعذر مع لن والسين وسوف اذ لا يجتمع على الفعل حرفا استقبال فيتعين بهذا التقدير دخول الفاء وان قدرت لاهذه مثلها في قولك اريد ان لا تقوم لمجرد النفي صح ان يكون لحرف الشرط تأثير في الفعل فيمتنع دخول الفاء كما نهم لما قصدوا الى نفي الفعل الواقع بعد ان المصدرية جردوا لاهن معنى الاستقبال واستعملوها للنفي خاصة وكانت اولى من لن وما وان * اما لن فلما فيها من التأكيدي فكان تجريد مالا تأكيدي فيه اقرب * واما ما فلكونها الحال * واما لن فلكونها مشتركة اول كونها موافقة لفظ ان اول كونها بمعنى ما * واما المضارع المثبت فان جعلته خبرا مبتدأ محذوف تعذر تأثير حرف الشرط فيه فيتعين دخول الفاء واهس بالكثير لما يلزم من الاضمار من غير حاجة ومنه قراءة حجة ان تضل احدها ما فنذكر احدها الاخرى وهو قليل وان

(قدرته)

وأوبشرط معنى الى أو والعاطفة اذا كان المعطوف عليه اسما ويجوز اظهار أن مع لام كي والعاطفة
ويجب مع لافي اللام * وينجزم بل ولماولام الامر ولافي النهى وكلم المجزاة وهى إن ومهما واذا
وحيثا واين ومتى ومن وما وأى وأنى * واما مع كيفما واذا ما فشاذا وبان مقدرة * فلم لقلب المضارع
ماضيا ونفيه ولما مثلها وتختص بالاستفراق وجواز حذف الفعل ولام الامر المطلوب بها الفعل

ما ذكر في الفاء وان لم تكن في الواو السببية وتقع في الاوجه السنة تقول اكرمى واكرمك اى
لتجتمع الاكرامان ومنه قوله * قلت ادعى وادعوان ائدى * لصوت ان بنادى داعيان * ولان تأكل
السك وتشرب اللبن * وما تأتينا وتحدثنا * وانا نينا وتحدثنا * وليت لى مالا وانفق منه *
والا تأتيني وتحدثنى قوله وأو تنصب بشرط معنى الى ان او تنصب اذا كان معناها معنى الى
ان وقال سيبويه بمعنى الان والامر في ذلك قريب فاذا قلنا بمعنى الى فالكلام في النصب بتقدير ان بعدها على
نحو الكلام في حتى واللام وان قلنا بمعنى الافلاقتضى الاسم فوجب تأويل الفعل بمصدر ثم يعمل ذلك على
ما تقدم قوله والعاطفة اذا كان المعطوف عليه اسما) وشرط النصب بعد حرف العطف ان يكون المعطوف
عليه اسما ليصح تقدير ان بعدها لانها التي ثبت تقديرها ناصبة على ما تقدم فوجب عند الحاجة الى التقدير
ان يقدر ما ثبت تقديره كقولك يعجبني قيامك ونذهب فننصب لان التقدير وان تذهب ليصح العطف
على الاسم المتقدم بما يجانسه في الاسمية قوله ويجوز اظهار ان مع لام كي والعاطفة ويجب مع لافي
اللام) اما جواز اظهارها مع لام كي فلغرض الفصل بينها وبين لام الحمد من اول الامر واما مع
العاطفة فلغرض الفصل بينها وبين ماطفة صريح الفعل من اول الامر * واما وجوب الاظهار مع
لافي اللام فلانهم لا يدخلون حرف الجر على حرف النفي فلو لم يظهر وان ههنا لوليت لام الجر
لافي النفي وانما لم يدخلوا حرف الجر على حرف النفي لان له صدر الكلام * وانما جوزوا دخول
لا هذه جلة صلة لان مثلها في قولك جاني الذي لا يخرج فلو حذف أن ووليتها حرف الجر كان كحذف
حرف الجر عن الموصول وابلائه النفي في الصلة وذلك ممنوع * واما بقية المواضع التي ينصب فيها
الفعل بتقدير ان فلا يجوز اظهارها في شئ منها كتنى وأو والفاء والواو فلو قلت اسلمت حتى ان ادخل
الجنة لواء كرمى فان اكرمك وشبهه لم يجوز * وانما التزموا حذفها في الموضع المذكورة لقيام القرينة
الدالة عليها على ما تقدم في تفصيلها مع كون الحذف اخصر فصارت هذه الحروف التي تنصب الفعل بعدها
باضمار أن على ثلاثة اقسام قسم يحوز اظهارها وقسم يجب معه وقسم يمنع فذكر الجائز والواجب
فعمان ما عداها هو المنع قوله وينجزم بل ولما الى آخرها) لم تجزم مطلقا وضمها لقلب معنى المضارع
ماضيا ونفيه تقول لم يقيم زيد ومعناه ما قام في الماضي * ولما مثلها في ذلك وتختص بالاستفراق الى
حين وقتها اى الى حين الكلام بها فاذا قلت ندم زيد ولم ينفعه الندم فلا يلزم استمرار الندم الى حين وقتها
اى الى حين الكلام بها واذا قلت ندم زيد ولم ينفعه الندم كان معناه استمرار ذلك الى وقت التكلم بها وتختص
ايضا بجواز حذف الفعل تقول خرجت ولما اى ولما تخرج ولانقول خرجت ولم كأنهم جعلوا ما زاد
عليها يوجب مناب المحذوف قوله ولام الامر المطلوب بها الفعل) كقوله تعالى لينفق ذو سعة من سعته ولا
تكون الا جازمة وتختص بما ايسر للمخاطب الفاعل لان المخاطب الفاعل خص بصيغة الامر على
ما سياتى وقد جاءت داخلة على المخاطب الفاعل قليلا ومنه القراءة الشاذة في قوله تعالى فذلك فلتفرحوا
وحذفها مع بقاء لفظ المضارع مجزوما بتقديرها شاذ كقوله * محمد فقد تفصك كل نفس * اذا ما خفت

ومن ثم امتنع الرفع في كان سيرى حتى ادخلها في الناقصة وأسرت حتى تدخلها وجاز في التامة كان سيرى حتى ادخلها وأيهم سار حتى يدخلها* ولا مكي مثل اسلمت لادخل الجنة ولا م الجحود لام تأكيد بعد النفي لكان مثل وما كان الله ليعذبهم والفاء بشرطين أحدهما السببية والثاني أن يكون قبلها أمر أو نهي أو استفهام أو نفي أو تمن أو عرض والواو بشرطين الجمعية وان يكون قبلها مثل ذلك

* ومثال الحكاية قولك وقد سرت ودخلت فيما مضى سرت حتى ادخل البلد امس اذا قصدت الاخبار عن تلك الحالة الواقعة لغرض الحكاية لها* واما اذا اتفق شرط الاستقبال معها فلا بد ان يكون ما قبلها سببا لما بعدها بخلاف حال الاستقبال فان الامرين سائقان كأنهم لما استعملوها حرف ابتداء صار ما بعدها مستقلا في الاخبار به فارادوا ان يؤكدوا اتصالها بما قبلها بمعنى السببية لما فقدوا الاتصال اللفظي ومثاله قولهم مرض حتى لا يرجونه فالفعل ههنا فعل حال وما قبلها سبب لما بعدها فاستقامت المسئلة وكذلك قولهم شربت الابل حتى يمحي البعير بجر بطنه قوله ومن ثم امتنع كان سيرى حتى ادخلها) بالرفع لانك اذا جعلت الفعل حالا وجب الحكم به على سبيل الاستقلال وانقطعت الجملة عما قبلها والكلام في كان الناقصة فتبقى بغير خبر فيفسد معناها وكذلك امتنع امرت حتى تدخلها بالرفع لانك اذا جعلته فعل حال وجب ان يكون ما قبلها سببا لما بعدها فتكون حاكما بوقوع السبب شاكا في وقوع السبب لانك استفهمت عنه فاما اذا قلت كان سيرى حتى ادخلها وقصدت التامة جاز. الوجهان النصب والرفع لانتفاء مانع الرفع لانه انما كان من حيث احتياج الى خبر فاذا كانت التامة لم تنحج الى خبر* وكذلك اذا قلت ايهم سار حتى يدخلها يجوز الوجهان لانتفاء مانع الرفع لانه انما استفهم عن السار ولم يشك في السير فحصل السبب محققا فجاز الرفع لذلك بخلاف امرت حتى تدخلها قوله ولا مكي في مثل اسلمت لادخل الجنة) ومعناها معنى كى فلذلك سميت لام مكي وينصب الفعل بعدها بتقدير ان على ماتقدم قوله ولا م الجحود لام تأكيد بعد النفي لكان مثل (وما كان الله ليعذبهم) لام الجحود لام زائدة للتوكيد ولا تدخل الابد نفي داخل على كان على ما ذكرنا مثل (وما كان الله ليعذبهم) ولفظها كلفظ لام مكي ويفرق بينهما بأن تلك للتعليل وهذه ليست للتعليل وبان هذه لو اسقطت لم يتخل المعنى المراد وتلك لو اسقطت اختلف المعنى وبأن هذه بعد نفي دخل على كان وتلك ليست كذلك قوله والفاء بشرطين احدهما السببية والثاني ان يكون قبلها امر أو نهي أو استفهام أو تمن أو عرض* الفاء تنصب الفعل باضمار ان لانهما لو نصبت بنفسها لنصب في غير هذا الموضع ولما لم تنصب دل على ان الناصب غيرها ولا ناصب يقدر سوى ماتقدم من ان فاذا قلت اكرمني فاحسن اليك فالمعنى ليكن منك اكرام فاحسان متى فهو في تأويل المصدر لعطفه على المصدر المقدر قبله ولا يقدر الفعل مصدرا الابان او ما او كى وتعدرت كى لتعذر وقوعها بعد الفاء وتعدرت مالانها لانعمل ظاهرة فكيف تعمل مقدرة فتعذب ان* ولا يستقيم قول من زعم انه منصوب بالفاء لما ذكرناه فان زعم ان ذلك شرط في النصب فلم يعمل في مثل يقوم زيد فاحسن اليه لغوات الشرط فليس بمستقيم لانها ان كانت العاطفة لم يستقم فانها لا تكون عاطفة ناصبة الاعلى تأويلنا وان كانت فاه السببية فهي مع الجملة منقطعة عما قبلها لافرق بين ان تكون جملة انشائية او خبرية ولما ثبت من ان فاه السببية تدخل على الاسماء ايضا كقوله تعالى فاتم فيه سواء وشبهه ونواصب الافعال لا دخولها على الاسماء لانتفاء معناها فثبت ان الفاء لا عمل لها وان العامل ان المقدرة قوله والواو بشرطين الجمعية وان يكون ما قبلها مثل ذلك* والواو حكمها في ان النصب بعدها بتقدير ان يحكم الفاء* وزعم بعضهم انها الناصبة بنفسها والكلام معهم على نحو

(ما ذكر)

و ينتصب بأن ولن واذن وكى وبأن مقدره بعد حتى ولام كى ولام الجمود والفاء والواو وأوفأن مثل ازيد أن تحسن الى وأن تصوموا خير لكم والتي تقع بعد العلم المخففة من المثقلة وليست هذه مثل علمت أن سيقوم وأن لايقوم والتي تقع بعد الظن ففيها الوجهان * ولن مثل لن ابرح ومعناها في المستقبل واذن اذا لم يعتمد مابعدها على ما قبلها وكان الفعل مستقبلا مثل اذن تدخل الجنة واذن وقت بعد الواو والفاء فالوجهان * وكى مثل اسلمت كى ادخل الجنة ومعناها السببية وحتى اذا كان مستقبلا بالنظر الى ما قبلها بمعنى كى أو الى مثل اسلمت حتى ادخل الجنة وكنت سرت حتى ادخل البلد وأسير حتى تغيب الشمس فان أردت الحال تحقبا أو حكاية كانت حرف ابتداء فيرفع وتجب السببية مثل مرض فلان حتى لا يرجونه

قوله وينصب بأن ولن الى آخرها) ذكر النواصب جملة ثم اخذ يفصلها فلتسكلم في التفصيل * فان تنصب متحما بشرط ان لا يقع قبلها فعل على ولا ظن وتنصب جوازا اذا وقع قبلها فعل ظن وهي فيما عدا ذلك غير ناصبة بل مخففة من الثقيلة * مثال الاول قوله تعالى يريدون ان يخرجوا * ومثال الثاني ظننت ان تقوم وان سيقوم * ومثال الثالث علمت ان سيقوم وان لايقوم قال الله تعالى افلا يرون الا يرجع اليهم قولا لانهما مدفعل العلم وقال تعالى وحسبوا ان لا تكون فتنة بالرفع والنصب وسيأتي تحقيق المخففة من الثقيلة وشرائطها في مواضعها * ولن تنصب مطلقا ومعناها في المستقبل مثل لاني المعنى الا انها آكد منها تقول لا ابرح فاذا اكدت قلت لن ابرح * واذن تنصب بشرطين * احدهما ان لا يعتمد مابعدا على ما قبلها * والثاني ان يكون الفعل مستقبلا ومعناها الجواب والجزاء تقول لمن قال انا آتيك اذن احسن اليك فقوله اذن احسن اليك جواب لقوله انا آتيك وجزاء له على آتيه فان فقد من هذين الشرطين شرط بطل النصب كقولك انا اذن احسن اليك فقد اتنى ههنا احد الشرطين وهو انتفاء الاعتماد لانه قد اعتمد مابعد اذن على ما قبلها * ومثال فقد ان الشرط الاخر قولك لمن يحدتك اذن اظنك كاذبا لا تنصب لفقدان احد الشرطين وهو الاستقبال لان اظنك في معنى الحال فان كان قبلها او اوفاه فالوجهان الا ان الالف اكثر لحصول الاعتماد وبه جاء القرآن قال الله واذن لا يلبثون فاذن لا يوثون وقد جاء واذن لا يلبثوا في غير السبعة ووجهه ان الفعل مستقل مع فاعله من غير نظر الى حرف العطف المعتمد * وكى تنصب ومعناها السببية اي تدل على ان ما قبلها سبب لما بعدها وقد اختلف هل هي ناصبة بنفسها او باضمار أن والصحيح انها ناصبة لحصول الاتفاق على انها ناصبة في مثل قولهم اسلمت لكى ادخل الجنة * وحتى تنصب الفعل باضمار ان لانها اعنى الناصبة حرف جر فاذا وقع الفعل بعدها وجب ان يقدر اسما ليصح دخولها عليه ولا يصح ذلك الا بأن أو ما أو كى ولا تصح ما لانها لا تنصب ظاهرة فكيف تنصب مقدره ولا ينبغي ان تكون كى لانه لم يثبت تقديرها وثبت تقدير أن ولانه تعذر تقديرها في مثل اسير حتى تغيب الشمس لفساد المعنى فتعينت ان * ومن شرط النصب ان يكون الفعل مستقبلا بالنظر الى ما قبله (يعني انها تنصب بشرط ان يكون الفعل مترقا بالنظر الى ما قبله ولا يلزم ان يكون مترقا عند الاخبار به الا ترى انك تقول سرت اسر حتى ادخل البلد اذا قصدت الاخبار عن الدخول المترقا عند ذلك السير ولم يتعرض لحصوله وانما قصدت الاخبار بالسير لدخول مترقا فتبين ان المترقا بالظن الى ما قبله وتكون بمعنى كى غالبا مثل قولك اسلمت حتى ادخل الجنة وبمعنى الى ان كقولك اسير حتى تغيب الشمس فان فقد شرط الاستقبال بطل النصب وصارت حرف ابتداء ويكون الفعل بعدها المقصود به الحال تحقبا او حكاية * مثال التحقبي قولك سرت حتى ادخل البلد فانت في حال الدخول مخبر عن الدخول الواقع

ولا يعرب من الفعل غيره اذا لم يتصل به نون تأكيد ولا نون جمع المؤنث و اعرابه رفع ونصب و جزم
 * فالصحيح المجرد عن ضمير بارز مرفوع للثنائية والجمع والمخاطب المؤنث بالضممة والفتحة والسكون مثل
 يضرب والمتصل به ذلك بالنون وحذفها مثل يضربان ويضربون وتضربين والمعتل بالواو والياء
 بالضممة تقديرا والفتحة لفظا والحذف* والمعتل بالالف بالضممة والفتحة تقدير او الحذف *
 ويرتفع اذا تجرد عن الناصب والجازم نحو يقوم زيد

الاصل والرابعى فرع فجعل الاصل للاصل والفرع للفرع* واما لان الرباعى اقل فجعل الضم للاقل لانه
 اقل وترك الفتح للاكثر لانه اخف اثلا يكثر الثقل لو اعطوا الكثير الضم* ولا يرد على ما ذكرناه
 الاقوالهم اوراق يهريق واسطاع بسطيع فجاء حرف المضارعة مضموما مع ان الفعل اكثر من اربعة*
 والجواب عنه انه في الحقيقة رباعى وان اصل اوراق اراق واسطاع هو اطاع فزيدت الهاء والسين
 على غير قياس فبقى الفعل على اصله* الا ترى ان هذه الازنة ليست من ابناء الفعل مع ان المعنى
 على الرباعى فلذلك لم يعتد بها قوله ولا يعرب من الفعل غيره اذا لم يتصل به نون تأكيد ولا نون
 جمع المؤنث) انما لم يعرب اذا اتصل به نون تأكيد لانه لو اعرب على ما قبل النون لالتبس من هوله ولو
 اعرب على النون لكان اعرابا على ما شبه التنوين فكان ذلك مانعا من اعرابه* وانما لم يعرب اذا اتصل
 به نون جاعة مؤنث لانه لو اعرب بالحركات لكان على خلاف قياسه ولو اعرب بالنون لادى الى الجمع
 بين ضميرين او نونين مع مخالفة اخواته فلذلك بنى و اعرابه رفع ونصب و جزم ولا يدخل فيه جر لامتناع
 معاني عوامل الجرفيه فجعل الجزم عوضا منه قوله فالصحيح المجرد عن ضمير بارز مرفوع للثنائية والجمع
 والمخاطب المؤنث بالضممة والفتحة لفظا والسكون مثل يضرب) تبين لتفصيل انواع الافعال باعتبار
 الاعراب لان لفظه مختلف في انواعها كما اختلف في انواع الاسماء قحما نحو تبينه في الاسماء وبين
 اللفظى والتقديرى فى كل واحد منهما سهولة امره فكل فعل صحيح مجرد عن ضمير بارز مرفوع
 فرفعه بالضممة ونصبه بالفتحة وجزمه بالسكون كقولك هو يضرب ولن يضرب ولم يضرب ولا يكون
 هذا الضمير البارز المرفوع فى مضارع الا للثنائية والجمع والمخاطب المؤنث وانما ذكر تبينا لمحاله قوله
 والمتصل به ذلك) يعنى المتصل به بارز ضمير المرفوع على اختلاف انواعه يرتفع بالنون وينصب
 ويجزم بحذفها كقولك هما يضربان وهم يضربون وانت تضربين ولن يضربا ولن يضربوا ولن
 تضربى وكذلك الجزم وانما اعرب هذا بالنون لانه وافق صورة الثنائية والجمع فى الاسماء* الا ترى
 ان قولك يضربان ويضربون مثل قولك ضاربان وضاربون واما تضربين فلشبهه بيضربان ويضربون
 من حيث جاء الضمير فيه بارزا حرف علة فاشبهه بضربان ويضربون فأجرى مجراه* قوله والمعتل بالواو
 والياء بالضممة تقديرا والفتحة لفظا والحذف) لانه استقلت فيه الضممة على الواو والياء لفظا كما ذكر فى باب
 قاض فى الاسماء ولم تستقل الفتحة فجاءت لفظا وانما كان الحذف فى الجزم لانهم لما ثبت فى كلامهم
 ان يجعلوا الجزم فى غير هذا المحل حذف ما هو آخر المرفوع فى مثل قولك يضربان ومثل قولك
 يضرب فى حذف الضممة ولم تكن آخر هذا الا حرف علة ساكنا جعل جزمه بحذفه* قوله والمعتل
 بالالف بالضممة والفتحة تقديرا) على ما ذكره فى باب عصا (والحذف) فى الجزم على ما ذكرناه فى المعتل
 بالواو والياء قوله ويرتفع اذا تجرد عن الناصب والجازم مثل يقوم زيد) هذا اقرب على التعلم
 من قولهم ويرتفع اذا وقع موقع الاسم لانه ترد عليه اعتراضات مشكلة وتحتاج الى الجواب عنها مثل
 قولهم كاد زيد يقوم واوشك يجرى واشباههما واذا عرف بتجرده وضح ولم يرد عليه الاشكال

(قوله)

المرفوع المتحرك والواو المضارع ما شبه الاسم بأحد حروف نأيت لوقوعه مشتركا وتخصيصه بالسين
أوسوف فالهمزة للمتكلم مفردا والنون له مع غيره والتاء للمخاطب والمؤنث والمؤنثين غيبة والياء
للعائب غيرهما وحرف المضارعة مضموم في الرباعي مفتوح فيما سواه

زيد ضرب في موضع ضارب فلما شبه العرب بنى على حركة تبيينها بذلك على الشبه * وخص بالفتح لانه
اخف الحركات فاذا اتصل به ضمير مرفوع متحرك كقولك ضربت وضربت وضربنا سكن آخره
كراهة اجتماع اربع متحركات فيما هو كالكلمة الواحدة قوله المرفوع) احتراز من الضمير المنصوب
كقولك ضربني زيد فانه لا يسكن وقوله المتحرك) احتراز من ضمير المرفوع الساكن في مثل الزيدان
ضربا فانه ضمير مرفوع ولكنه غير متحرك فلذلك لم يسكن آخر الفعل * واذا اتصل بهذا الفعل ضمير
جماعة مذكرين عفلاء كان بالواو وكان ما قبلها مضموما وانما ضم لانهم قصدوا بجانسة حرف العلة حركة
ما قبله لما ثبت مرعاتها في قولك ضربني وضربا فقد صدوا ان تكون كأختها قال * المضارع ما شبه الاسم
بأحد حروف نأيت) فقوله ما شبه الاسم) يدخل فيه الماضي لانهم يقولون زيد ضرب كما يقولون زيد ضارب
وقوله بأحد حروف نأيت) يخرج الماضي لانه لم يشبه الاسم بذلك وانما هي خصائص المضارع قوله
لوقوعه مشتركا وتخصيصه بالسين اوسوف) تبيين للجهة التي بها شبه الاسم الاترى انك اذا قلت يضرب
صلح للحال والاستقبال فاذا دخلت عليه السين اوسوف قلت سيضرب فخصص بعد ان كان شائعا
كما انك اذا قلت رجل فانه صالح لذات زيد وعمرو فاذا قلت الرجل فأدخلت اللام عليه خصصته
بالعهود منهما بعد ان كان شائعا فقد شبه الاسم من حيث الشباع والتخصيص ولهذا المعنى من الشبه
اعطى الاعراب والافعال فيه ليس لمانعتور عليه كافي الاسماء فيكون اصلا وانما اعرابه لشبه
لفظي على سبيل الاستحسان في الاصل بخلاف اعراب الاسماء * الاترى ان صيغ الافعال تدخل
لتدل على المعاني المتورة عليه بخلاف الاسماء فان صيغها واحدة مع اختلاف معانيها قوله فالهمزة
للمتكلم مفردا) تبيين لمعاني حروف المضارعة واعلام انها لا تكون كذلك الا باعتبار معانيها لان صور بعضها
قد تكون في غير المضارع * الاترى انك اذا قلت اكرمت فان اوله همزة ولكنها ليست للمتكلم لثبوتها مع
العائب والمخاطب فلذلك لا يكون الفعل بها مضارعا (والنون له مع غيره) فتدخل في ذلك الواحد العظيم
لانه انما يتكلم عنه وعن غيره غالبا (والتاء للمخاطب والمؤنث والمؤنثين غيبة) وهذا اذ لم يقلوا بالياء
للمخاطب والمؤنث العائب لانهم ان ارادوا بالمؤنث المؤنث مطلقا فهو باطل بقولهم النساء يضربن فان
هذا مؤنث من غير تاء وان ارادوا بالمؤنث المفردة فهو باطل بقولهم المرأتان تضربان فانه بالتاء وليس
لفرد ثبت ان قولنا واتاه للمخاطب والمؤنث والمؤنثين غيبة هو الوجه قوله للمخاطب) يعني مطلقا
على اختلاف احواله قوله والياء للعائب غيرهما) هذا ايضا اولي من قولهم الياء للعائب لانهم ان ارادوا
بالعائب العائب مطلقا فهو مقوض بالمؤنث والمؤنثين وان ارادوا بالعائب المفرد فهو منقوض بقولك
الرجلان يضربان والرجال يضربون والنساء يضربن فانه بالياء وليس بمفرد ثبت ان قولنا والياء للعائب
غيرهما اولي من ذلك قوله وحرف المضارعة مضموم في الرباعي مفتوح فيما سواه) تبيين لحركة حرف
المضارعة واصله الفتح لانها اخف الحركات ولان منها الياء فتكره الكسرة عليها وانما ضم الرباعي
خوف التباسه بالثلاثي الاترى انك اذا قلت في مضارع اضرب يضرب بالفتح وفي مضارع ضرب
كذلك لم يعلم امضارع الثلاثي هو امضارع الرباعي * وخص مضارع الرباعي بالضم اما لان الثلاثي هو

ولك أن تقول احسن في عينه الكحل من عين زيد فان قدمت ذكر العين قلت مارأيت كعين زيد أحسن فيها الكحل مثل * مررت على وادى السباع ولاارى * كوادى السباع حين يظلم واديا * اقل به ركب اتوه تأية * واخوف الاما في الله ساريا * الفعل مادل على معنى في نفسه مقترن بأحد الازمنة الثلاثة ومن خواصه دخول قد والسين وسوف والجوازم ولحوق تاء التأنيث الساكنة ونحو تاء فعلت * الماضي مادل على زمان قبل زمانك وهو مبني على الفتح مع غير الضمير

حسن في عينه الكحل حسنه في عين زيد ولتعذر الرفع على الابتداء لفضوره عن غيره * الاترى انك لو قلت مارأيت رجلا احسن في عينه الكحل منه فرفعت احسن لفصلت بين احسن ومعموله الذي هو منه بالاجنبي الذي هو الكحل لان الكحل حينئذ مبتدأ ولا يجوز الفصل به بين افعال ومعموله ولو قدمت منه لرجع الضمير الى غير المذكور قوله ولت ان تقول احسن في عينه الكحل من عين زيد) يعني انك فيما بعد المرفوع عبارة اخصر من تلك والمعنى على ما كان عليه قوله وان قدمت ذكر العين قلت مارأيت كعين زيد احسن فيها الكحل) يعني انك عبارة ثالثة وهى ان تقدم المفضل عليه في المعنى قبل اقل فتستغنى عما بعد المرفوع وجازت هذه المسئلة وان لم يكن فيها فصل ظاهر لورفعت لانها فرعها ولان الفصل فيها مقدر ايضا على تقدير رفع احسن وهذه المسئلة الثالثة مثل ما نشده سيويه رحمه الله * مررت على وادى السباع ولاارى * كوادى السباع حين يظلم واديا * اقل به ركب اتوه تأية * واخوف الاما في الله ساريا * لانه قد تقدم ذكر المفضل عليه قبل اقل فكان مثل قولك مارأيت كعين زيد احسن فيها الكحل وكذلك قوله ولا ارى كوادى السباع اقل به ركب فأقل صفة لمفعول ارى وركب فاعل مرتفع بأقل ارتفاع الكحل بأحسن * ولو عبرت بالعبارة الاولى لقلت ولاارى واديا اقل به ركب اتوه منه بوادى السباع ولو عبرت بالعبارة الثانية لقلت ولاارى واديا اقل به ركب اتوه من وادى السباع قال * الفعل مادل على معنى في نفسه مقترن بأحد الازمنة الثلاثة * قوله مادل على معنى) يدخل فيه الكلم الثلاث وقوله في نفسه) يخرج عنه الحرف وقوله مقترن بأحد الازمنة الثلاثة) يخرج عنه الاسم فانه غير مقترن ومعنى بالازمنة الازمنة الثلاثة على ما تقدم وكل ما ورد من الاعتراض على حد الاسم باعتبار طرده كباب الغبوق وباب اسم الفاعل فهو وارد ههنا على حد الفعل باعتبار عكسه وكل ما ورد على حد الاسم باعتبار عكسه كالمضارع والافعال غير المتصرفه كعمى وشبهه فهو وارد على حد الفعل باعتبار طرده والجواب فيه كالجواب فيما تقدم وقد تقدم ذلك كله في حد الاسم (ومن خواصه دخول قد والسين وسوف) وقد تقدم معنى الخاصة * وانما اختص قد بالفعل لما فيها من تقريب الماضي من الحال وذلك معنى يختص بالفعل * واختص بالسين وسوف لانهما موضوعان لتقرير الاستقبال واختصاص الجوازم واضح لانه لا يجزم في الاسماء واختصاص لحوق نحو تاء فعلت ونعني به الضمائر المرفوعة البارزة لان الاسماء لا مرفوع بارز فيها وانما لم يبرز لانه كان يؤدي الى الاجتماع التي التثنية وواوى الجمع الاترى ان قولك ضاربان الالف فيه الف التثنية وليس بضمير بدليل انقلابها يافلو اضمير فيها تثنية لاجتماع الف التثنية التي هي للاعراب والالف التثنية التي هي ضمير وكذلك الكلام في واو الجمع * واختصاص تاء التأنيث الساكنة لان وضعها ساكنة ليكون فرقاً بين تاء الاسماء وتاء الافعال فوجب اختصاصها بقوله الماضي مادل على زمان قبل زمانك * فقوله مادل على زمان) يدخل فيه الافعال كلها وقوله قبل زمانك) يخرج عنه الحال والاستقبال وقوله مبني على الفتح مع غير الضمير المرفوع المتحرك والواو للجماعة * وانما بني على الحركة لانه مشبه بالمضارع من حيث قيامه مقام الاسم في قولك

(زيد)

والثاني أن تصدبه زيادة مطلقة ويضاف للتوضيح فيجوز يوسف أحسن أخوته ويجوز في الأول الأفراد والمطابقة لمن هوله * وأما الثاني والعرف باللام فلا بد فيهما من المطابقة والذي بمن مفرد مذكر لا غير فلا يجوز زيد الأفضل من عمرو ولا يبدأ فضل الأن يعلم ولا يعمل في مظهر الا اذا كان صفة لشيء وهو في المعنى مسبب مفضل باعتبار الأول على نفسه باعتبار غيره منقيا مثل ما رأيت رجلا احسن في عينه الكحل منه في عين زيد لانه بمعنى حسن مع انهم لورفعوا احسن لفصلوا بين احسن ومعهوله بأجنى وهو الكحل

زيد الميذكر في الناس الغرض التفضيل عليه معهم وانما ذكره معهم لغرض التشريك معهم في اصل الفضل فالوجه الذي ذكره معهم غير الوجه الذي فضل عليهم به وصح ذلك لان لأفعل جهتين ثبوت اصل المعنى والزيادة فيه اذ الزيادة فرع ثبوت اصله * والذي يدل على ان لأفعل جهتين في استعمالهم له باعتبارهما قولك زيد قائما احسن منه قاعدا قولك قائما هو الحال المفضل بها وقولك قاعدا هي الحال المفضل عليها والعامل فيهما جميعا افضل فلو ذهبت تجعل نسبة افضل اليهما واحدة لصار القعود مفضلا ومفضلا عليه وهو محال فعملت ان نسبة افضل الى القيام نسبة الافضلية ونسبته الى القعود نسبة اصل الفضل فصح العمل فيهما بهاتين الجهتين فظهر انتفاء ما توهم في قولهم زيد افضل الناس من تفضيل الشيء على نفسه واذا تحقق وجوب اضافته الى ما هو بعضه امتنع يوسف احسن اخوته لان اخوته مضاف الى ضميره فعلم انه ليس فيهم بدليل انك اذا قلت جاءني اخوة يوسف لم يكن يوسف من جلتهم واذا لم يكن من جلتهم فقد اضافته الى ما ليس هو بعضه * والثاني ان تقصد به زيادة مطلقة ويضاف للتفضيل على المضاف اليه لكن لجرد التخصيص والتوصيح كما تضيف ما لا تفضل فيه من جنس قريش وشبههه فلا يشترط ان يكون المفضل بعضا لمن اضيف اليه لانتهاء المعنى المقنضي لذلك على ما تقدم فعلى ذلك يجوز ان تقول يوسف احسن اخوته اذ ليس الغرض بذلك ما تقدم من قصد الزيادة على من اضيف اليه حتى يشترط ان يكون واحدا منهم بل الغرض توضيحه فان اتفقت مشاركة فليست مقصودة * ويجوز في الأول الأفراد والمطابقة لمن هوله واما الثاني والعرف باللام فلا بد فيهما من المطابقة والذي بمن مفرد مذكر لا غير وانما ازم الأفراد اذا جاءت من لانه جار مجرى التعجب ولذلك لم يبن الائمة بنى منه التعجب فجرى مجراه في وجواب الأفراد * وانما جاز في الأول وهو المضاف باعتبار الزيادة على من اضيف اليه لانه شبه الذي بمن لذكر المفضل عليه معه فجرى مجراه في الأفراد وخالفه في مجيء الاضافة التي هي من خواص الاسماء فجرى مجرى الاسماء * وانما جاء العرف باللام والثاني من المضاف مطابقا لا غير لان العرف باللام بعد عن شبه ما أتى بمن لقطعه عنه وعن لفظ موضعه يقوم مقامه ودخله اللام التي هي من خواص الاسماء بعد عن شبه الفعل وعن شبه ما شبهه فجرى مجرى الاسماء في وجوب المطابقة لمن هوله قوله ولا يعمل في مظهر الا اذا كان صفة لشيء وهو في المعنى مسبب مفضل باعتبار الأول على نفسه باعتبار غيره منقيا) لا يعمل افضل التفضيل في مظهر الابهذه الشروط المذكورة فلا تقول مررت برجل افضل منه ابوه بخفض افضل ولكن ترفعه على ان يكون خيرا مقدما لابوه فيرفع الاب بالابتداء لا بأفضل * وانما لم يرفع الظاهر لتقصاه عما تقدم من حيث كان في اصله لا يثنى ولا يجمع ولا يؤنث وشبهه الصفة انما كان بذلك فضعف عن شبه الفعل هذا قول التحويين وخير منه ان يقال انما عمل ما تقدم عمل الفعل لانه فعلا بمناء واما هذا فليس له فعل بمعناه في الزيادة فلم يعمل لذلك وانما عمل عند حصول هذه الشروط لكونه فيها بمعنى حسن لان المعنى ما رأيت رجلا

ليس بلون ولا عيب لان منهما أهل لغيره مثل زيد أفضل الناس فان قصد غيره توصل اليه بأشد ونحوه مثل هو أشد منه استخراجا وبياضا وعى * وقياسه للفاعل وقد جاء للمفعول نحو أعذر وأوم وأشغل وأشهر * ويستعمل على أحد ثلاثة أوجه مضافا أو بمن أو معرقا باللام فاذا اضيف فله معنيان * أحدهما هو الاكثر أن تقصده الزيادة على من اضيف اليه فيشترط أن يكون منهم مثل زيد أفضل الناس فلا يجوز بوصف أحسن اخوته لخروجه عنهم باضافتهم اليه *

واستخرج او ما شبههما افعال مع المحافظة على حروفها لم يمكن فان زعم زاعم انه كان يمكن باسقاط الزائد واللامات في غير الزائد خرج اللفظ عن ذلك المعنى الى أصل آخر بالكسبة اذ لو قيل اخرج من استخراج فخرج المعنى الى كثير الخروج والمراد كثيرا الاستخراج فيخرج الى معنى آخر * وانما اشترط ان يكون ليس بلون ولا عيب لان باب الالوان والعيوب جاءت فيه الصفات على افعال من غير اعتبار الزيادة على غيره فلو بنى منها افعال التفضيل لالتبس بافعال الذي ليس للتفضيل * الا ترى انك اذا قلت زيد الاسود على تقدير بناء افعال التفضيل منه لم يعلم انك اردت انه ذو سواد او انه زائد في السواد قوله فان قصد غيره توصل اليه الى آخره) يعنى انك اذا قصدت التفضيل في هذه المعاني التي تعذر بناء افعال منها بنيت افعال من فعل يصح بناؤه منه من حسن او كثرة او غير ذلك على حسب فرضك الذى تقصده ثم تأتى بمصادر تلك الافعال فتنصبها على التمييز ليتحقق معنى التمييز فيها قوله وقياسه للفاعل وقد جاء للمفعول مثل اعذر والوم الى آخرها) وانما كان قياسه للفاعل لامرين * احدهما انه فى المعنى كالصفة وهى للفاعل * الثانى انه فى الاكثر لللازم فلو جعل للمفعول لبقى اكثر الافعال عربية عنه فلذلك كان قياسه للفاعل وقد استعملوه للمفعول على غير قياس كقولهم هو اعذر اى معذور كثيرا والوم اى ملوم واشغل اى مشغول واشهر اى مشهور قوله ويستعمل على احد ثلاثة مضافا او بمن او معرقا باللام) ولا يستعمل الا باحدها وانما التزم فيه ذلك لان الغرض الاتيان به للزيادة على غيره فقصدوا الى ذكر الغير ليو فى ما يقتضيه معناه وذلك لا يحصل اذا تجرد عن هذه الثلاثة * الا ترى انك اذا قلت زيد اشرف لم يفهم من هو الذى زاد عليه فى الشرف واذا قلته بمن او بالاضافة كان واضحا واذا قلته باللام كقولك زيدا لا اشرف فالتمازى تعريف العهد وهو لا يكون معهودا الاعلى الصفة المذكورة فاذا عرفته بالعهد فهم المعهود الذى قد عرف من هم المفضل هو عليهم * ولا يجمع بين من واللام او الاضافة فلا يقال زيد الافضل من هرو لانهم لم يأتوا بمن الا لما ذكرناه من بيان المفضل عليه وقد علم ان اللام تفيد ذلك فلم يكن للجمع بينهما معنى * وايضا فان معنى التعريف باللام يجعله للمعهود المفضل على من عهد تفضيله عليه ومعنى من تفضيله على من ذكر بعدها دون ما سواه فيصير المعنى عند الاجتماع تفضيله باعتبار المعهود لا باعتبار المعهود وذلك مناقض * وايضا فان من تشعر باحتياجه ونقصانه واللام تشعر باسغنائها وكاله فلو جمع بينهما لكان كالجمع بين النقيضين قوله فاذا اضيف فله معنيان احدهما وهو الاكثر ان تقصده الزيادة على من اضيف اليه فيشترط ان يكون منهم مثل زيد افضل الناس) وانما اشترط فى هذا المعنى ان يكون من اضيف اليه داخلا فى جلتهم المفضل عليهم لتحصل الشركة بين الجميع فى المعنى لذكره معهم وتمييزه بالتفضيل بلفظ افعال كقولك زيد افضل الناس * وقد توهم بعض الناس انه من قبيل التناقض وذلك انك اذا قلت زيد افضل الناس فانت مفضل زيدا على من اضيف اليه افضل ومن جلتهم زيد فانت مفضل زيدا على نفسه وهو محال * والجواب ان

(زيدا)

واسما الفاعل والمفعول غير المتعديين مثل الصفة فيما ذكر * اسم التفضيل ما اشتق من فعل لموصوف
زيادة على غيره وهو أفضل وشرطه أن يبنى من ثلاثي مجرد ليكن البناء

لكان جازئاً وليس جمع حسان لاجل رجال لانك تقول مررت برجل حسان غلماؤه وانما جمع لطابق
مرفوعه وجاز فيه ذلك ولم يحز في جمع السلامة والثنية لخالفته للفعل وموافقة الثنية وجمع السالم
للفعل في صيغة الثنية والجمع فلذلك جرى في التكسير ما لم يحز في الثنية والجمع السالم وقد تقدم ذلك
في الصفة واذا لم ترفع ما بعدها فلا بد ان يكون فيها ضمير الموصوف فتؤنث ان كان الموصوف مؤنثا
وثني وتجمع ان كان الموصوف كذلك كما في سائر الصفات فتقول مررت برجل حسن الغلام سواء
في ذلك نصب الغلام وخفضه الا انك تحذف ما توجب حذفه الاضافة * واعلم انك اذا رفعت اسما
ترفع على الفاعلية وهو الأصل في اعمالها اذ لا تقتضي الا مرفوعا كفعالها واذا نصبت نصبت على
التشبيه بالمفعول به ان كان معرفة وعلى التمييز ان كان نكرة * ومنهم من يقول ان النصب في الجمع على
التشبيه بالمفعول * ومنهم من يقول ان النصب في الجمع على التمييز وليس بالجيد اذ لم يثبت في كلامهم
تمييز منصوب وهو معرفة * ووجه تشبيهه بالمفعول انهم لما جروه مجرى اسم الفاعل في العمل واسم الفاعل
يضاف الى معموله المنصوب فقصده التخفيف بالاضافة ههنا شبهه امر فوعه بالمفعول فتصوبه وتصح الاضافة
اليه وجعلوا الصفة في اللفظ لغيره فلذلك اضمروا فيه لفظ ضمير من جرى عليه في كلتا الحالتين على ما تقدم
* ثم لما شبه باب اسم الفاعل في النصب والاضافة جاز فيه الحسن الوجه ولم يحز الضارب زيد لان التخفيف
في الحسن الوجه تين بحذف الضمير من الوجه واستناره في الحسن بخلاف الضارب زيد فانه لم يفد خفة ولما
كان الحسن الوجه محمولا على ضارب زيد في النصب وصحة الاضافة حل الضارب الرجل على الحسن
الوجه في صحة الاضافة وان لم يفد تخفيفا وخص التشبيه بأن يكون الثاني باللام لانها في الحسن الوجه هي
الصحة لخفض الوجه فلم يحسن الغاؤها لذلك فظهر الفرق بين الضارب زيد والضارب الرجل خلافا
للفراء وقد تقدم ذلك قوله واسما الفاعل والمفعول غير المتعديين مثل الصفة فيما ذكر (يعنى في الوجوه
المذكورة فكل ما ذكرناه في هذا الباب فهو جار في اسم الفاعل اللازم والمفعول الذي ليس له تعدد
الى ثان كقولك زيد حاسن وجهه ومضروب وجهه فيحوز فيه ما جاز في الصفة * والسرفيه ان
النصب والخفض اللذين تكثرت بهما مسائل الصفة انما جاز لشبهها باسم الفاعل فاذا جاز تشبيه الصفة
باسم الفاعل في ذلك فتشبيه اسم الفاعل باسم الفاعل اجدر وكذلك اسم المفعول * وانما يحى في اسم الفاعل
اللازم مسائل يظهر تعذر استعمالها كالصفة من نحو زيد قائم ابوشبهه من جهة ان الصفة اذا استعملت
هذا الاستعمال صارت في المعنى للموصوف المتقدم على ما تقدم فيصير الموصوف كأنه اكتسب ذلك
المعنى من متعلقه وان كان في الحقيقة لمتعلقه كقولك زيد حسن ابان الانسان يصح ان يتصف بالحسن
لحسن ابه ولا يصح ان يصف بالقيام لقيام ابه فظهر الفرق بينهما لذلك قال * اسم التفضيل ما اشتق
من فعل لموصوف بزيادة على غيره (فقوله ما اشتق من فعل) يدخل فيه اسم الفاعل واسم الزمان والمكان
وغيرها وقوله لموصوف (يخرج عنه اسم الزمان والمكان وقوله بزيادة على غيره) يفصله عما عداه اذ لا
مشاركة معه في ذلك قوله (وهو افضل) يعنى انه لا يكون الاعلى هذه الصيغة الاما جاء من نحو خير
وشر قوله وشرطه ان يبنى من ثلاثي مجرد ليكن البناء ليس بلون ولا عيب لان منهما افعال لغيره (يعنى انما
اشتراط ان يكون ثلاثيا مجردا عن الزيادة لتمكن هذه البنية * الا ترى انك لو ذهبت تبنى من دحرج

وتفصيلها حسن وجهه ثلاثة وكذلك حسن الوجه وحسن وجه الحسن وجهه الحسن الوجه الحسن وجهه
 وجهه * اثنان منها تمتعان الحسن وجهه الحسن وجهه * واختلف في حسن وجهه * والبواقي ما كان فيه
 ضمير واحد احسن وما كان فيه ضميران حسن ومالا ضمير فيه قببح ومتى رفعت به افلا ضمير فيها فهي
 كالفعل والافقها ضمير الموصوف فتؤنث وتثنى وتجمع *

المعمول في كل واحد من الاقسام الستة لا يخلو من ان يكون مرفوعا او منصوبا او مجرورا فصارت
 ثمانية عشر لان الستة صارت مضروبة في الثلاثة * وتفصيلها بالتمثيل حسن وجهه بالرفع والنصب
 والخفض * حسن الوجه بالرفع والنصب والخفض * حسن وجهه بالرفع والنصب والخفض فهذه تسعة
 والصفة مجردة ويأتي مثلها والصفة باللام كقولك الحسن وجهه * والحسن الوجه * والحسن
 وجه اثنان من هذه المسائل تمتعان باتفاق وهما الحسن وجهه والحسن وجهه * فاما الحسن وجهه فيمتنع
 لانه لم ينفذ فيه خفة بالاضافة واصله لفظية * واما الحسن وجهه فامتنع لانه عكس صيغ اضافته
 اذ هو اضافة معرفة الى ذكره وذلك عكس ما ينبغي في الاضافة فكره لذلك فاطرح * ومثله منها مختلف
 فيها وهي قولك مررت برجل حسن وجهه بالاضافة واكثر الناس على اجازتها * وقد توهم
 بعضهم انها مشتقة على اضافة الشيء الى نفسه فنعها وهو غير مستقيم لان اضافته لفظية وما ذكره
 انما هو في الاضافة المعنوية وهذا بعد ان يسلم له ذلك وهو منازع فيه لانه ان اراد باضافة الشيء الى
 نفسه اضافة حسن الى وجه وهو في المعنى للوجه فهو قاسم من وجوهه * احدها انه ليس للوجه
 بدليل ان فيه ضميرا لمن هوله ولذلك تثنى وتجمع فنقول مررت برجلين حسني وجوههما ومررت
 برجال حسني وجوههم * والثاني لو كان كذلك لم يمتنع اضافته ولم تكن من باب اضافة الشيء الى
 نفسه من حيث انه عام اضيف الى خاص كافي قولك خاتم حديد وكل الدراهم * والثالث انه منقوض
 بجواز قولك حسن الوجه باتفاق وهو اقوى المسائل * وان اراد باضافة الشيء الى نفسه اضافة
 الوجه الى الضمير فليس ذلك منه لان اضافة البعض الى الكل جائزة باتفاق * والبواقي من المسائل
 ما كان فيه ضمير واحد فهو احسن وما كان فيه ضميران فهو حسن ومالا ضمير فيه قببح * اما الاول
 فلانه حصل فيه ما يحتاج اليه من غير زيادة ولا نقصان فكان احسن لجره على القياس * واما الثاني
 فنقص عنه لما فيه من زيادة ضمير وهو مستغن بأحدهما ولم يقبح لان زيادة الضمير لا تخل به * واما
 الثالث فقبح لعمرو عن الضمير المحتاج اليه في الصفات وبقائه كالاجنبي عن موصوفه فاذا قصدت الى
 معرفة الضمائر فاعلم ان الثاني لا يكون ضميره البارزا لانه ضمير مخفوض فلا يكون مستترا واذ لم يكن
 البارزا كان مدركا بالضرورة وانما اللبس في ضمير الصفة نفسها فالطريق ان تنظر فان كانت رافعة
 ما بعدها وجب عروها عن الضمير لانه لا يكون فاعلان لعامل واحد على غير جهة الاشتراك بحرف
 العطف وان كانت غير رافعة لما بعدها وجب ان يكون فيها ضمير يعود على موصوفها فعلم بذلك
 وجود الضمير في الصفة وانتفاؤه وعليه تنبئ معرفة الاحسن والحسن والقبح في هذه المسائل * ثم
 اعلم انك اذا رفعت بها ما بعدها وجب ان تكون مفردة لانها كالفعل رافعا ما بعده فلا تثنى ولا تجمع
 ولا يلحقها تأنيث الابعبار مرفوعها كافي الفعل فنقول مررت برجلين حسن وجوههما وحسن
 غلمانها ومررت برجلين حسنة جاريتهما كما تقول حسنت جاريتهما * فاما في الجمع فنقول مررت برجال
 حسن غلمانهم ولا تقول حسنين غلمانهم لما قدمنا ولو قلت مررت برجال حسان غلمانهم يجمع التكسير

اسم المفعول ما اشتق من فعل لمن وقع عليه وصيغته من الثلاثي على مفعول كضروب ومن غيره على صيغة الفاعل
 بيم مضمومة وقح ما قبل الآخر كمنجرح ومستخرج وأمره في العمل والاشتراط كأمر الفاعل مثل زيد
 معطى غلامه درهما * الصفة المشبهة ما اشتق من فعل لازم لمن قام به على معنى الثبوت وصيغتها مخالفة
 لصيغة اسم الفاعل على حسب السماع كحسن و صعب وشديد * وتعمل عمل فعلها وتقسيم
 مسائلها أن تكون الصفة باللام أو مجردة ومعمولها مضافا أو باللام أو مجردة عنهما فهذه ستة والمعمول
 في كل واحد منها مرفوع ومنصوب ومجرور صارت ثمانية عشر فالرفع على الفاعلية والنصب على
 التشبيه بالمفعول في المعرفة وعلى التمييز في النكرة والجر على الإضافة *

التون فلا وجه لتقدير الحذف تخفيفا قال * اسم المفعول ما اشتق من فعل لمن وقع عليه * فقوله ما اشتق من فعل
 يدخل فيه اسم الفاعل والصفة المشبهة وغيرهما وقوله لمن وقع عليه) يخرج ! عنه جميع ذلك *
 وصيغته من الثلاثي على مفعول وبه سمي أيضا لكثرة الثلاثي في كلامهم فصار كأنه الأصل وكان
 قيامه أن يكون على زنة مضارعه كما في اسم الفاعل ولذلك يقول النحويون أصله مفعول ولكنهم
 كرهوا ذلك لئلا يلتبس باسم المفعول من الرباعي بالهزمة لأنه حينئذ يكون لفظه كلفظه فغيروا الثلاثي
 بزيادة الواو وقح الميم فحصل الفرق بينهما * وكان الثلاثي أولى بالتغيير بالزيادة لأنه أخف لقلته حروفه
 ولأنه قد ثبت التغيير في أخيه الذي هو اسم الفاعل في الثلاثي إذ كان الأصل في الفاعل أيضا أن يكون على
 زنة المضارع واسم المفعول من غير الثلاثي يجرى على صيغة مضارعه وهي صيغة اسم الفاعل إلا أنك تفصح
 ما قبل الآخر لأنه كذلك في مضارعه ليحصل الفرق بينه وبين اسم الفاعل قوله وأمره في العمل والاشتراط
 كأمر الفاعل) يعني أن تلك الأحكام الجارية كلها في اسم الفاعل جارية فيه فلا حاجة إلى إعادتها إلا أن
 عمله كعمل فعله تقول زيد معطى غلامه درهما ولا تذكر الفاعل لأن فعله يعطى ولا يذكر معه فاعل لأنها
 صيغة موضوعة للميم باسم فاعله فذكر الفاعل معها مضافا وضمت له قال * الصفة المشبهة ما اشتق من فعل
 لازم لمن قام به على معنى الثبوت * فقوله ما اشتق من فعل) يدخل فيه غيرها من المشتقات وقوله لازم
 يخرج عنه اسم الفاعل المتعدي واسم المفعول وقوله لمن قام به) يخرج عنه اسم الزمان والمكان ونظائرهما
 مما اشتق من فعل لازم وقوله على معنى الثبوت) يخرج عنه اسم الفاعل من الفعل اللازم كقام ثم وقاعد
 فانه مشتق من فعل لازم لمن قام به ولكنه ليس على معنى الثبوت بل على معنى الحدوث كما تقدم تفسيره
 في اسم الفاعل ونعني باللازم غير المتعدي لأنه يلزم فاعله ولا يتعدا إلى المفعول فسمى لازم لذلك قوله وصيغتها
 مخالفة لصيغة اسم الفاعل على حسب السماع) لأنهم لم يجرؤا فيها على قياس يضبط بأصل كما في اسم الفاعل
 والمفعول بل أتوا بها مختلفة الصبغ مع اتفاق صيغة الفعل في كثير منها ولم يأت شيء منها على قياس الألوان
 والحلى فانها أنت على أفعال كاسود وبيض وادعج واشهل وشبهه قوله وتعمل عمل فعلها) يعني مطلقا
 من غير شرط في الزمان لأنها بمعنى الثبوت فلا وجه لاشتراط الزمان وأما الاهتمام فذلك مأخوذ
 في أصل وضعها وعملها بعد الهزمة وما قد علم من باب المبتدأ وإنما ذكر مع اسم الفاعل على سبيل التنبيه
 والإيضاح والإعلام بانتفاء عمله في مثل قائم الزيدان قوله وتقسيم مسائلها إلى آخره) الصفة المذكورة
 لا يخلو ما إن تقع باللام أو مجردة عنها وهذا تقسيم حاصر ولا يصح أن تقسم باعتبار أربابها في نفسها
 فإن ذلك من أحكام أرباب الصفات وقد تقدم وإنما الكلام ههنا في أعمالها لا في إيرادها في نفسها
 * ثم معمولها المذكور بعدها لا يخلو من أن يكون مضافا أو باللام أو مجردا عنها وهذه قسمة حاصرة
 أيضا فصارت ستة أقسام الصفة باللام مع الثلاثة في أقسام المعمول والصفة مجردة مع الثلاثة * ثم

فان كان للماضى وجبت الاضافة معنى خلافا للكسائى فان كان معمول آخر ففعل مقدر فان دخلت اللام استوى الجميع * وماضع منه للمبالغة كضراب وضروب ومضراب وعليم وحذر مثله . والمثنى والجمع مثله ويجوز حذف النون مع العمل والتعريف تخفيفا *

لم يستقل كلاما اذ الصفة لا يثبت استقلالها بفاعلها كلاما لما ذكرناه مقدما * وقد زعم الاخفش انه يجوز قائم الزيدان على ان يكون اسم الفاعل عاملا من غير ما ذكرناه من الاعتماد وليس بمستقيم لانه مخالف للقياس والاستعمال * اما القياس فلان وقوع اسم الفاعل بمعنى الفعل على خلاف القياس اذ الاصل ان يستعمل كل واحد منهما في معناه * واما الاستعمال فلان ذلك لم يسمع في كلام فصيح قوله فان كان للماضى وجبت الاضافة معنى خلافا للكسائى) لانه اذا لم يكن له عمل وقصد الى ذكر مفعوله اضيف اليه كما في سائر الاسماء فكانت الاضافة معنوية لفوات شرط اللفظية فنفي التعريف ان كان المضاف اليه معرفة فتقول مررت بزيد ضاربك امس ولو قلت برجل ضاربك امس لم يجز لانه معرفة فلا يجزى صفة لانكرة بخلاف مررت برجل ضاربك الآن او غدا على ما تقدم في الاضافة * وقد خالف الكسائى في ذلك فجعل اسم الفاعل للماضى في العمل مثله في الحال والاستقبال وليس بمستقيم لمخالفته القياس الذى ذكرناه والاستعمال * وقد تمسك بمثل قوله زيد معطى عمرو درهم - امس وهى جائزة بالاتفاق فقال اسم الفاعل عمل في مفعول ثان وهو للماضى فليكن في المفعول الاول وغيره كذلك وليس بالقوى لانه لو كان يعمل في لغتهم لوقع عاملا في المفعول الاول وغيره مع كثرته ولم يقع عاملا في ذلك فدل على انه لا يعمل وما ذكره من المفعول الثانى فانه منصوب عندنا بفعل مقدر دل عليه اسم الفاعل فتقديره اعطاه درهما واذا كان ذلك محتملا وهو ثابت في لغتهم اجاعا وما ذكره محتمل غير ثابت فالمصير الى ما ذكرناه هو الوجه قوله فان دخلت اللام استوى الجميع) في مثل قولك مررت بالضارب ابوه زيدا امس قوله استوى الجميع) يعنى الماضى والحال والاستقبال فتقول مررت بالضارب ابوه زيدا امس كما تقول مررت بالضارب ابوه زيدا الآن او غدا وانما عمل الماضى اذا دخلت اللام لما تقدم في الموصولات من انها موصول واصلها ان توصل بجملة فعلية وانما سبك الفعل باسم الفاعل لامر استحسانى لفظى فيجزى الفعل مطلقا وكان ذلك فيه قائما مقام ذلك الشبه اذا كان حالاً * واذا تمسك الكسائى في اعمال الماضى بمثل ذلك ايضا فالجواب انه على هذه الصفة المذكورة بخلاف ما اذا مرى عن الالف واللام فلا يلزم من اعماله باللام وهو على الصفة التى ذكرناها تشبيها بالفعل اعماله بجر داعنها قوله وما وضع منه للمبالغة كضراب وضروب ومضراب وعليم وحذر مثله) يعنى مثل اسم الفاعل المتقدم ذكره في العمل على حسب التفصيل المتقدم فتقول زيد ضارب ابوه عمرا الان او غدا ومررت بزيد الضراب عمرا امس فيعمل عند دخول اللام وانما عملت هذه الصيغة وان فات ما ذكرناه من الزنة لان فيها من معنى المبالغة ما يقوم مقام ذلك الشبه اللفظى وينوب منابه فلذلك عملت مع انها خلف عن اسم الفاعل بمعنى الحال والاستقبال فلذلك لم يعمل للماضى قوله والمثنى والجمع مثله) اى مثل اسم الفاعل في العمل كقولك الزيدان ضاربان عمرا والزيدون ضاربون عمرا الآن او غدا كما تقدم ويجوز حذف النون مع العمل والتعريف تخفيفا يعنى في مثل قوله * الحافظوا عورة العشيرة لا يأتهم من ورائنا وكف * حذف النون مع العمل والتعريف تخفيفا لانه لما نصب باسم الفاعل طالت الصلة فنحفت بحذف نون اسم الفاعل تشبيها لنونه بنون الذين في مثل قوله * وان الذى حانت بقلج دماؤهم * هم القوم كل القوم يام خالد * فاما اذا خفض الممول في مثل قوله الحافظوا عورة العشيرة فحذفها حينئذ للاضافة لانها موجبة لحذف

(النون)

فان كان مطلقا فالعمل للفعل وان كان بدلا منه فوجهان * اسم الفاعل ما اشتق من فعل لمن قام به بمعنى الحدوث وصيغته من الثلاثي المجرد على فاعل ومن غيره على صيغة المضارع بيمين مضمومة وكسر ما قبل الآخر مثل مخرج ومستخرج ويعمل عمل فعله بشرطه معنى الحال أو الاستقبال والاعتماد على صاحبه أو الهمزة أو ما

ان لم يمكن ذكر الفاعل معه مضافا فلينذكر غير مضاف * والجواب انه لا يمكن في كل فاعل الاترى انه لو ذكر فاعله غير مضاف لادى الى تعذر ذكر الفاعل المضمرة فانه حينئذ لا يستقيم ذكره غير مضاف لما تقدم من ان المصدر لا يضم فيه فلذلك قل اعماله باللام قوله فان كان مطلقا) يعنى مفعولا مطلقا وقد تقدمت معرفته فلا يخلو اما ان يكون مما التزم فيه حذف الفعل وصار المصدر بدلا عنه او لاقان كان مما التزم فيه حذف الفعل وصار المصدر بدلا عنه فالأكثر ان المصدر زائد من جهة كونه مصدرا ولكن من جهة كونه بدلا من الفعل وهو كما قالوا في مثل قولهم زيد في الدار ابوه فأبوه مرتفع بالظرف لان جهة كونه ظرفا ولكن من جهة قيامه مقام استقر او مستقر وكذلك اذا قلت سقيا زيدا فزيد منصوب بسقيا من حيث قام مقام سقى لان حيث كونه مصدرا فالوجه الذى عمل به المصدر في قولك العجبنى ضرب زيدا غير الوجه الذى عمل به في قولك سقيا زيدا * وان لم يكن بدلا) من الفعل بل كان الفعل مذكورا او محذوفا حذف غير لازم فالعمل للفعل لانه مراد لفظا او تقديرا وليس المصدر بدلا عنه فيعمل كالاول بل حكمه حكم المذكور كما ان المذكور فعله لفظا لا عمل له باتفاق فكذلك اذا كان مرادا يجوز ذكره لانه كالمفوض به كافي سائر العوامل التى تقدر قال * اسم الفاعل ما اشتق من فعل لمن قام به بمعنى الحدوث * قوله ما اشتق من فعل) يدخل فيه المحدود وغيره من اسم المفعول والصفة المشبهة وغير ذلك وقوله لمن قام به) يخرج عنه ما عدا الصفة المشبهة لان الجميع ليس لمن قام به قوله بمعنى الحدوث يخرج عنه الصفة المشبهة لان وضعها على ان تدل على معنى ثابت ولو قصد بها الحدوث ردت الى صيغة اسم الفاعل * الاترى انك تقول زيد حسن بمعنى ان هذه الصفة ثابتة له فان قصدت الحدوث قلت زيد حاسن الآن او غدا و لذلك قيل في ضيق لما قصد الحدوث ضائق قال الله تعالى وضائق به صدرك قوله وصيغته من الثلاثي المجرد على فاعل) وبه سمي لكثرة الثلاثي فجعلوا اصل الباب له ثم لما قصدوا وضعه من غيره قصدوا الى ان يكون في لفظه ما يشعر بما هو منه فجعلوه على صيغة المضارع ووضع حرف المضارعة ميم مضمومة وكسروا ما قبل اللام ان لم يكن مكسورا فقالوا من اخرج مخرج ومن استخرج مستخرج وكذلك سائرها قوله ويميل عمل فعله بشرط معنى الحال او الاستقبال والاعتماد على صاحبه او الهمزة او ما) وانما اشترط معنى الحال او الاستقبال ليقوى شبهه بالفعل لفظا ومعنى لانه اذا كان بمعنى الحال او الاستقبال فلفظ الفعل حينئذ مضارع فيكون اسم الفاعل موازنا له في اللفظ وموافقا له في المعنى فيقوى شبهه فاذا كان صيغة لماض كانت صيغة الفعل له ماضية فلأتبى في اسم الفاعل مشابهة لفظية لتباين الصيغتين * وانما اشترط الاعتماد على صاحبه لانه هو اصل وضعه لانه صفة في المعنى فلا بد من محكوم عليه به والمحكوم عليه به قد يكون مبتدأ مثل زيد ضارب ابوه عمرا وقد يكون موصوفا كقولك مررت برجل ضارب ابوه عمرا وقد يكون ذاحال كقولك جاءني زيد ضارب ابوه عمرا * وانما اشترط عند فقدان هذا الاعتماد ان تحلف الهمزة أو ما لانهم لم يستعملوا الصفة قائمة مقام الفعل الا في هذين الموضعين والذى يدل على انه موضع موضع الفعل لا موضع الاسماء الصفات انه مستقبل بفاعله كلما كقولك أقام زيدان ولو لانه بمثابة قولك يقوم زيدان

وهو من الثلاثي سماع ومن غيره قياس مثل اخرج اخراجا واستخرج استخراجا ويعمل عمل فعله ماضيا وغيره اذالم يكن مفعولا مطلقا ولا يتقدم معموله عليه ولا يضر فيه ولا يلزم ذكر الفاعل وتجاوز اضافته الى الفاعل وقد يضاف الى المفعول واعماله باللام قليل

ضربا قوله (وهو من الثلاثي سماع) يرتقى الى اثنين وثلاثين بناء واما في غير الثلاثي فيأتي قياسا تقول من افضل افعالا ومن اتفعل افعالا ومن افتعل افعالا ومن استفعل استفعالا وكذلك ساؤها الا انك تقول من فعل تفعيلا وتفعالا ومن تفعل تفعلا ومن فاعل مفاعلة وفعالا ومن فعلل فعلة وفعلا لا وفعللا ايضا * قال * ويعمل عمل فعله ماضيا وغيره) يعني انه لا يشترط فيه زمن الحال والاستقبال كما في اسم الفاعل بل يعمل مطلقا تقول اعجبني ضرب زيد اس كما تقول الان او غدا وانما اشترط الزمان في اسم الفاعل ليقوى الشبه * الاترى ان شبه ضارب يلضرب ليس كشبه ضارب بضرب ولم يحتاج في المصدر الى ذلك لامرين * احدهما ان شبهه قوى اذمعناه معنى الفعل بخلاف اسم الفاعل فانه اسم لمحل الفعل فلم يحتاج في المصدر الى زيادة تقوية * الثاني ان المصدر لم يوضع لزمان اصلا فلما اشترط فيه الزمان لادى الى ابطال اعمال الاقوى مع اعمال الاضعف قوله اذالم يكن مفعولا مطلقا) يعني اذا لم يكن منصوبا بفعله المذكور معه لفظا وتقديرا فان كان منصوبا بفعله فسيأتي تفصيله قوله ولا يتقدم معموله عليه) يعني انك لا تقول في اعجبني ضرب زيد اعجبني زيدا ضرب لانه مقدر بأن والفعل فكما انه لا يتقدم معمول مابعد ان عليها لانها موصولة فلا يتقدم ما في حيز الموصول عليه لانه بجزء الكلمة منها فكما لا يتقدم ما في حيز الكلمة على اولها فكذلك لا يتقدم ما في حيز الموصول عليه قوله ولا يضر فيه) كما يضر في اسم الفاعل وغيره لانه لو اضمر فيه لادى الى مالا يستقيم لانه لو اضمر فيه لاضرر المثنى والمجموع ولو اضمر المثنى والمجموع لجمع الاسم له وثني ولو جمع له وثني لبطلت تثنيته ووجهه لنفسه وهو مستحق لذلك باعتبار مدلوله فكان يؤدى الى جمعين او تثنيين في اسم واحد وهو غير مستقيم او الى اسقاط تثنية الاسم وجمعه المستحق هما هو لنفسه لامر عرض له من فاعله ولا يلزم ذلك في اسم الفاعل والمفعول وغيرهما اذ ليس له مدلول بغير مدلول فاعله لان الغرض فيه الدلالة على الفاعل لا غير فاذا ثني لم يثنى الا باعتبار فاعليته فوجب فيه الاضمار لذلك وامتنع الاضمار في المصدر لما تقدم قوله ولا يلزم ذكر الفاعل) بل يجوز ان تقول اعجبني ضرب زيد ولا تذكر الفاعل وانما لم يلزم ذكر الفاعل لان التزامه كان يؤدى الى الاضمار فيه عند ما يكون لغائب مقدم ذكره او متكلم او مخاطب اولانه لا يقع فاعله احد جزى الجملة فلم يحتاج اليه كاجتناب اليه في الفعل لانه احد جزى الجملة فلا يلزم من وجوب ذكره في موضع يختل الكلام بتركه وجوب لزوم ذكره في الموضع الذي لا يختل بتركه الكلام * قال (وتجاوز اضافته الى الفاعل وقد يضاف الى المفعول) فقال الاول اعجبني دق القصار الثوب ومثال الثاني اعجبني دق الثوب القصار والاول اكثر وانما جازت اضافته لانه اسم لدلول غير الفاعل والمفعول فكانت نسبتها الى فاعله كنسبة اليد والرجل فجاز ان تقول ضرب زيد كما تقول يد زيد وانما كانت اضافته الى الفاعل اكثر لانه اخص من حيث كان محلله والمفعول كافضلة فلما كان اخص به وقعت اضافته اليه اكثر قوله واعماله باللام قليل) لامرين * احدهما انه في عمله مقدر بأن والفعل واذا دخلت اللام تعذر تقديره بها لامتناع دخول اللام على الحرف فلذلك قل اعماله باللام * والثاني هو انهم اعملوه على وجه يمكن ذكر الفاعل معه مضافا فاذا دخلت اللام تعذر ذكر الفاعل معه مضافا * فان قيل

فذكر علم يعقل وان كان صفة فذكر يعقل وان لا يكون افعال فعلاء مثل أخرجراه ولا فعلان فعلى
مثل سكران سكرى ولا مستويا فيه مع المؤنث مثل جريح وصبور ولا بناء التأنيث مثل علامة وتحذف
نونه بالاضافة وقد شد نحو سنين وارضين * والمؤنث مالحق آخره ألف وتاء وشرطه ان كان صفة وله
مذكر فأن يكون مذكروه جمع بالواو والنون وان لم يكن له مذكر فأن لا يكون مجردا كحائض والاجمع مطلقا
* جمع التكسير ما تغير بناء واحده كرجال وأفراس وجمع القلة افعال وفعلة وفعلة والصحيح
وما عدا ذلك جمع كثرة * المصدر اسم الحدث الجارى على الفعل

يكون مذكرا علما يعقل وكان يستغنى عن قوله مذكرا لان الكلام في جمع المذكر وانما ذكره لرفع
وهم من يظن انه كالقرب او يذهل عن تقديم التذكير او يظن ان نحو طلحة داخل ولذلك لم يجمع نحو
عين هذا الجمع لفقدان الثلاث ولم يجمع نحو ثوب هذا الجمع لفقدان العلية والعقل ولم يجمع نحو
اعوج اسم فرس هذا الجمع لانه لا يعقل وجمع نحو زيد وعمرو لوجود الشرائط الثلاث قوله وان
كان صفة فذكر يعقل وان لا يكون افعال فعلاء مثل احر) وانما لم يجمع نحو احر هذا الجمع لانهم قد جمعوا
افضل التفضيل هذا الجمع فقصدوا الفرق بينهما في الجمع لبناية البابين وكذلك لم يجمعوا فعلا فعلى كسكران
لان لهم فعلا فعلا بمجموعها هذا الجمع مثل ندما ن قصدوا الى ان يفرقوا بينهما في الجمع قوله ولا مستويا فيه مع
المؤنث مثل جريح وصبور) لانهم لما وافقوا بينهما في المفرد لم يخالفوا بينهما في الجمع فلم يقولوا جريحون ولا
جريحات ولا بناء التأنيث مثل علامة ونشابة وكان يستغنى عن ذلك لانا قد قلنا شرطه ان يكون مذكرا وعلامة
مؤنث وانما ذكره لقطع وهم من توهم ان المراد بالتذكير من جهة المعنى فقطع ذلك الوهم قوله وتحذف نونه
بالاضافة) على ما ذكرناه في نون التثنية قوله وقد شد نحو سنين وارضين) وحرون واوزون وقلون وهو
جمع قلة وقد تكلف لتوجيه الشذوذ في سنة وقلة لانه تعويض عما حذف منه وفي نحو حرة وإرزة بانه
كالتعويض لما كانت العين واللام حرفا مشددا فاشبه الحرف الواحد فصار كالمحذوف لانه وفيه
تعسف * قوله والمؤنث مالحق آخره ألف وتاء وشرطه ان كان صفة وله مذكر فأن يكون مذكروه جمع بالواو
والنون * وسببه اذا لم يكن مذكروه جمع بالواو والنون كحرا احر وسكرى سكران وجريح وصبور انه لو جمع
مصححا بالالف والتاء لجل للمؤنث على المذكر مزبنة وان لم يكن له مذكر فأن لا يكون مجردا كحائض لانه لو كان
مجردا كحائض كان اسما لحصول ذلك المعنى لا باعتبار الحدوث وتأنيثه باعتبار الحدوث كقوله حائضة
اذا قصدت الحدوث فأرادوا ان يفرقوا بين البابين وان لم يكن صفة جمع بالالف والتاء مطلقا من غير
نظر الى شرط مما ذكرناه بخلاف الصفة فانها للمذكر والمؤنث على حال سواء * واما الاسماء فكل واحد
منها له باب مستقل في المذكر والمؤنث فلم يكن بينهما ربط فلذلك جمعت الاسماء المؤنثة كلها بالالف والتاء
* جمع التكسير ما تغير بناء واحده) وهو يخالف جمع التصحيح بذلك كرجال وافراس * وينقسم الجمع كله
الى جمع قلة وجمع كثرة فجمع القلة من المكسر افعال وافعال وفعلة وفعلة كأفلس وانواب واجربة
وغلبة * وجمع التصحيح كله جمع قلة وما عدا ذلك فهو جمع كثرة * ونعني بالقلة انه يطلق على العشرة
فادونها ظاهرا فيه فلذلك حسن ثلاثة اثواب اكثر من ثلاثة ثياب وقد يستعمل كل واحد منهما في موضع
اخره على سبيل الاستعارة كقوله تعالى ثلاثة قروء في موضع اقراء وكقوله ثلاث رجال وان لم يكن
من لفظ جمع القلة قال * المصدر اسم الحدث الجارى على الفعل * قوله اسم الحدث يعمدخلى فيه ما ليس
جاريا على الفعل قوله الجارى على الفعل) يعنى الذى له فعل يصح ان يجرى عليه بيان المذلوله مثل ضربت

بحروف مفردة بتغيير ما فحوا ترو ركب ايسر يجمع على الاصح ونحو فلك جمع * وهو صحيح ومكسر *
فالصحيح لذكر ومؤنث * فالذكر ما لحق آخره واو مضموم ما قبلها او ياء مكسور ما قبلها ونون مفتوحة لتدل
على أن معناه أكثر منه فان كان آخره ياء قبلها كسرة حذفت مثل قاضون وان كان مقصورا حذفت الالف وبقى
ما قبلها مفتوحا مثل مصطفون * وشرطه ان كان اسما

بحروف مفردة بتغيير ما * قوله ما دل على آحاد) يشمل المحدود وغيره من اسماء الجموع نحو رط ونفر
قوله مقصودة بحروف مفردة) يخرج عنه نحو رط ونفر قاته لا مفرد له بحر وفه ونحو ترو ركب فانها وان
اطلقت على آحاد فليست مقصودة بحروف مفردا كما قصد بنحو رجال بل هي في وضعها كوضع رط ونفر
وانما اتفق ان ثمة لفظا موافقا للنظما يطلق على مفرد وانما حكمنا بذلك لدليل دل عليه * فاما نحو
تمر فالذي يدل على انه ليس بجمع انه في وضعه للجنس كوضع عسل وماه فكما ان هذا النحو للجنس
ليس بجمع فكذلك هذا والذي يدل على انه كذلك صحة اطلاقه على القليل والكثير * وانما وقعت الشبهة
لمن قال انه جمع لما رأى من اطلاقهم تمرة على الواحد بخلاف عسل وماه وسببه ان له مفردا تيمر فصحح اطلاق
اللفظة منه عليه وتحقيق ذلك انك تقول عندى خمسة ارطال تمر كما تقول عندى خمسة ارطال عسلا فهذا
وضع لا يقع فيه تمييز الاسم الجنس فقد صحح وضع تمر موضع عسل فدل على انه مثله ولو قلت خمسة
ارطال تمرورا لتغير المعنى كما يتغير بقولك خمسة ارطال عسلا * ومنها ان تصغيره تميزواو كان جمعا
لكان جمع كثرة اذ ليس من ابنية القلة ولو كان جمع كثرة لم يصغر على بناءه ثبت انه ليس بجمع
* وايضا فان فعلا لم يثبت كونه من ابنية الجمع ومثل ذلك لا يثبت الا يثبت * واما نحو ركب فلا يستقيم
ان يدعى فيه انه كوضع عسل لانه مفهوم منه آحاد فيبقى الوجهان الاخران وهما التصغير وكونه على
بناء فعل قوله بتغيير ما) اشارة الى نحو الفلك فان النحويين يزعمون انه مفرد وانه يطلق جمعا
ويقدر الضمة التي في الجمع كالضمة التي في اسد ويجعلونها غير الضمة التي في فلك المفرد ومثل
ذلك عندهم قوله نافة هجان ونوق هجان قال * وهو صحيح ومكسر) فالصحيح ما سلت فيه بنية
الواحد ويكون لذكر ومؤنث فالصحيح المذكر ما لحق آخره واو مضموم ما قبلها او ياء مكسور ما قبلها ونون
مفتوحة * ثم لا يتخلو الاسم المجموع هذا الجمع من ان يكون آخره ياء مكسورا ما قبلها او الفاء او غير
ذلك فان كان آخره ياء حذفت فنقول في قاض قاضون في الرفع وقاضين في النصب والجر واصله
قاضيون في الرفع حذفت الضمة استتقالاتها على الياء بعد الكسر فالتقى ساكنان الياء وواو الجمع
فحذفت الياء لالتقاء الساكنين ثم قلبوا الكسرة التي على الضاد ضمة ليتمكن النطق بالواو فصار
قاضون * واما قاضين فاصله قاضيين كرهوا الكسرة على الياء بعد الكسرة فحذفوها فالتقى ساكنان
فحذفت وبقى ما قبل ياء الاعراب مكسورا على ما كان عليه اذ لم يحتاج الى تغييره وكذلك تقول متمون
ومصطفون في منتم ومصطف ومنتمين ومصطفين في النصب والجر * وان كان آخره الفاء حذفت الالف
وبقى ما قبلها مفتوحا على ما كان عليه كقولك مصطفون في الرفع ومصطفين في النصب والجر واصله
مصطفيون ومصطفين فحركت الياء وانفتح ما قبلها فقلت الفاء فالتقى ساكنان الالف وحرف الاعراب
فحذفت الالف لالتقاء الساكنين وبقى ما قبلها على حاله اذ لا ضرورة تلجى الى تغييره فلذلك قيل مصطفون
في الرفع ومصطفين في النصب والجر قوله وشرطه) اي وشرط جمعه جمع التصحيح اذا كان اسما

(يكون)

والمقصود ان كانت الفه عن واو وهو ثلاثي قلبت واوا والافالياء * والممدود ان كانت همزته أصلية
ثبت وان كانت للتأنيث قلبت واوا والافالوجهان وتحذف نونه بالاضافة وحذفت تاء التأنيث
في خصيان وألبان * المجموع مادل على آحاد مقصودة

وارد على تنبية العلم وجمعه من غير هذه الجهة * وجوابه ان يقال ان العلم واقع في كلامهم كثيرا فلو
لم يشوه ويجمعه لادى الى مثل ما كرهوه في مثل جاني رجل ورجل ورجل مع كونه اقل منه
ولما علموا انهم اذا جمعه ادى الى ذلك الاشكال المذكور فقصدهوا الى جمعه على وجه يراعى
معه ما يندفع به ذلك فعوضوه الالف واللام التي للتعريف لتكون كالعوض مما فاته من العلمية المذكورة
فكان فيه توفية بالامرين جميعا فكان اولى من تعطيل العلم من التنبية والجمع وكان تعريفه وتوحيده
عن العلمية الفاشئة عند تنبئته وجمعه اولى من اخراجه عن معناه الاصلية بالكلية قوله والمقصود ان كانت
الفه عن واو وهو ثلاثي قلبت واوا والافالياء) اعلام بأن بعض الاسماء يغير عن لفظ المفرد لعارض
فلا يخلو المثني من ان يكون آخره الف او همزة قبلها الف او غير ذلك فان كان غير ذلك لم يغير
عما ذكرناه فيقال في قاض قاضيان باثبات الياء كالصحيح وما آخره الف ينظر فان كانت الفه عن واو
وهو ثلاثي قلبت واواردا لها الى اصلها لتعذر بقائها الف لان الواو والياء اذا وقعت بعدهما الالف
صحت بدليل دعوا ورميا * وانما اشترط في قلبها واوا ان يكون ثلاثيا لانها اذا زادت على ذلك
استقلت لكثرة حروف الكلمة فغيروها الى اخف منها اولانها اذا زادت وجب قلبها ياء في بعض
متصرفاتها ثم جلت بقية الاوزان عليها * الا ترى انك اذا قلت اخزا وهو من الغزو فصارعه
يفزى فنقلب الواو ياء لانكسار ما قبلها فاذا قلت اغزيت قلبتها ياء ايضا لتوافقها في يفزى واذا
اورد على هو لاء تغازيت ومضارعه يتغارى قالوا اصل تغازى من غازى ومضارعه يغازى فكان
فرعا لما قلبت فيه الواو ياء فجزى الفرع مجرى الاصل فاذا لم تكن على هذه الصفة وجب قلبها
ياء لانها ان كانت عن الياء فقد ردت الى اصلها و ان كانت عن الواو فقد ذكرنا علة قلبها ياء
لوجهين المذكورين قال * وان كان ممدودا لم تخل همزته من ان تكون أصلية اولا واذا لم تكن
أصلية لم تخل من ان تكون للتأنيث ام لا فان كانت للتأنيث قلبت واوا لآخر الا في لغة
ردية وان كانت أصلية بقيت همزة على حالها وان كانت غير ذلك جاز الامر ان * فاما ببقية
الأصلية على حالها فلقوتها بأصالتها واما قلب همزة التأنيث واوا فلانها زائدة لا اصل لها في الهمزة
لانها الف في الاصل وانما قلبت همزة لتعذر اجتماعها مع الالف التي قبلها فلما وقعت في الموضع
الذي صارت فيه كالتوسط قلبت حرف لين ايذانا بزيادتها ومفارقةها الاصلية وخصت بالواو لانها
مثل الهمزة في الثقل فكانت اقرب اليها من الياء وانما جاز الامر ان فيما سواهما ردا له الى التشبيه
بكل واحد منهما كقولك كسان وكسا وان فن جهة كونها غير زائدة اشبهت همزة قراء فبقيت
همزة ومن جهة كونها ليست همزة في الاصل اشبهت همزة التأنيث قلبت واوا قوله وتحذف
نونه بالاضافة) لان النون في المثني بمثابة التنوين في المفرد فكما ان التنوين يحذف عند الاضافة
فكذلك نون التنبية * وحذفت تاء التأنيث في خصيان و ألبان) يعني ان تاء التأنيث لا تحذف
عند التنبية لانها من جملة دليل الاسم المثني فوجب بقاءها كما يجب بقاء غيرها من الزوائد
واستثنى عن ذلك قولهم خصيان وألبان تنبية خصية وألية وهو وان كان مخالفا للقياس فوجهه
انها لما كانا على حال لا يفرقان نزلا منزلة ما وضع موضعها اولا قال * المجموع مادل على آحاد مقصودة

ضمير العاقلين غير المذكور السالم فعلت و فعلوا والنساء والايام فعلت و فعلن * المثني مالحق
آخره الف اوياء مفتوح ماقبلها ونون مكسورة ليدل على أن معه مثله من جنسه *

يعتد بالتأنيث المعنوي في مثل جاء الضوارب لان ذلك ليس بازائه ذكر بخلاف المثني فان لفظ الواحد
فيه باق مراد فتأنيث الفعل له اجدر ولم يفعل ذلك في مثل الزبيبات وان كان لفظ المفرد فيه اجراء
لباب الجمع مجرى واحدا ولان الجمع بالالف والنساء تجرى في صفات من لا يعقل وان كان مذكرا
وفي صفات من يعقل اذا كان مؤنثا فكرهوا ان يلتزموها في الجمع في مثل جاء الضاربات فيوهم انه
مؤنث حقيقة في الجمع فاعتبروا فيه الجماعة فمجري مجرى غير الحقيقي لما ذكرناه * واما ضمير الجمع فان
كان جمعا لمذكر يعقل فلك ان تقول الرجال فعلت و فعلوا وان كان غير ذلك فلك ان تقول فعلت
وفعلن وهو في ثلاثة اقسام مذكر لا يعقل ومؤنث يعقل ومؤنث لا يعقل تقول الايام والنساء والعيون
فعلت وفعلن * فاما الايتان في الجمع بالتاء فلانها جماعة فأتى بضمير الواحد المؤنث على تأويل الجماعة
* واما الايتان بفعلا في جمع المذكور العاقل وفعلن في غير ذلك فلانها جوع فقصدوا ان تكون
لها ضمائر تشعر بها * واما تخصيصهم فعلا بالمذكر وفعلن بما سواه فلغرض الفرق بين المذكور العاقل
وغيره كما فعلوا ذلك في غيره من الضمائر والظواهر * واما خصومه بالواو دون النون ولم يعكسوا لان
الواو من حروف المد وهي في هذا الباب اقدم من الحروف الصحيحة بدليل ابراهيم الاسماء بها والافعال
بالنون فلذلك خصوا المذكور العاقل بها وجعلوا النون لمن دونه وهذا الضرب من التفرقة
بين جمع المذكور العاقل وبين غيره جار في جميع الضمائر على اختلاف اصنافها تقول في ضمير المرفوع
المنفصل اتم وانتن وهم وهن وفي المنصوب المتصل ضربكم وضربكن وضربهم وضربهن وفي ضمير
المنصوب المنفصل اياهم اياهن واياكم واياكن وفي المجرور غلامكم وغلامكن وغلامهن وغلامهن قال * المثني
مالحق آخره الف اوياء مفتوح ماقبلها ونون مكسورة لتدل على ان معه مثله من جنسه * فقوله لتدل على ان معه
مثله من جنسه تنبيه على ان الاسماء المشتركة لا تثنى باعتبار ما اشتركت فيه وانما تثنى باعتبار كل واحد
من مدلولاتها فاذا قلت قرأنا فاعني به حبيذين او طهرين لاطهرا وحبيضا وكذلك جوتان وما شبههما
هذا هو المعروف من استقراء لغة العرب * وهذا يشير الى ضعف قول من زعم ان الاسماء المشتركة اذا
وقعت بلفظ العموم او موضع العموم عمت في مدلولاتها المختلفة اذ حكم الجمع في ذلك حكم التثنية ولو
صح عمومها لصحت تثنيتها * وقد اورد على ذلك تثنية العلم ووجهه فقالوا نسبة العلم الى مسمياته كنسبة المشترك
الى مسمياته وقد صح ان يقال الزيد ان وايزيدون بالاتفاق فليصح ان يقال القرآن والقروء مثل ذلك وهذا
قاسد من وجهين * احدهما ان العلم لم يوضع الا باعتبار ذات بما هي ذات لشخص بعينه من غير نظر الى
كونه آدميا او غير آدمي فاذا اجتمع معهم مسمى آخر بذلك الاسم صح تثنيته لانه من جنسه ومثال
هذا قولك مضروبان للفرس والحمار ومثل ذلك جائز ثم ان سلم ما ذكره فلا يلزم لان الاعلام
ليس لها اجناس تؤخذ آحادها فتثنى وتجمع حتى اذا عدل عنها في التثنية والجمع الى المشترك تورث
لبسا بخلاف الاسماء المشتركة فانه لو عدل عما ذكرناه جاء اللبس فلا يلزم من صحة تثنية العلم تثنية
الاسماء المشتركة باعتبار اختلاف وضعها * واما صحة تثنية العلم مع كونه اذا تثنى خرج عن حقيقة كونه
علما اذ يصير نكرة ولم يوضع الا لمعرفة فصار مثل قولك جاءني زيد وزيد آخر وذلك قليل في استعمالهم
مخالف للقياس فليكن الزيد ان كذلك لاخر اجمعه من حيث العلم الذي هو وضعه الى تعريف آخر فالاشكال

(وارد)

بخلافه وعلامة التأنيث التاء والالف مقصورة أو ممدودة وهو حقيقي ولفظي فالحقيقي ما بآزائه ذكر من الحيوان كأمراة وناقته واللفظي بخلافه كظلمة وعين * وإذا اسند إليه الفعل فالتاء وانت في ظاهر غير الحقيقي بالخيار وحكم ظاهر الجمع مطلقا غير المذكر السالم حكم ظاهر غير الحقيقي

بخلافه * فقوله لفظا يعنى مثل قولك ضاربة وظلمة وصحراء وذ كرى ويعنى بالتقدير مثل قولك اذن وعين فان التاء مقدرة لقولك اذينة وعيينة فمجيئها في التصغير يدل على انها مرادة اذلا تجي التاء قياسا لفظا او تقديرا الا فيما هو على صيغة المذكر ولم يأت في التقدير الا التاء (والمذكر بخلافه) اي لاتكون فيه علامة التأنيث قال * وعلامة التأنيث التاء والالف مقصورة او ممدودة * وقد زاد بعضهم الياء في قولهم هذى امه الله وزعم انها للتأنيث وليس ذلك بحجة لجواز ان تكون صيغة موضوعة للمؤنث او تكون الياء بدلا من الهاء في قولك هذه امه الله ثم الكلام في المذكر والمؤنث في قسم المتكمن وهذه من اقسام المبنيات فلا وجدل ذكرها قال * وهو حقيقي ولفظي فالحقيقي ما بآزائه ذكر في الحيوان) كقولك امرأة لان بازائها رجلا وناقته لان بازائها جلا ولا فرق بين ان تكون فيه تاء لفظية او مقدرة كجدى وعناق واللفظي بخلافه وهو ان لا يكون بازائه ذكر في الحيوان كظلمة وعين ولا فرق بين ان يكون حيوانا وغيره كدجاجة وحمامة اذا قصد به مذكر فانه مؤنث لفظي ولذلك كان قول من زعم ان التلمة في قوله تعالى (قالت نمل) انتى اورود تاء التأنيث في قالت وهما لجواز ان تكون مذكرا في الحقيقة وورود تاء التأنيث كورودها في فعل المؤنث اللفظي ولذلك يقال عندي ثلاث من البط ذكور فيأتون بالعدد مؤنثا وان كن ذكورا لما كان مفردا لبط بطة فالتأنيث لفظي وليس ذلك كتأنيث اسماء الاعلام فانه لا يعتبر فيه الا المعنى دون اللفظ خلافا لبعض الكوفيين * والسرفيه انهم نقلوها من معناها الى مدلول آخر فاعتبروا فيها مدلول الثاني ولو اعتبروا تأنيثها لكان اعتبارا للدلول الاول فيفسد المعنى فلذلك لا يقال عندنا في الاعلام اعجبني طلحة خلافا لبعض الكوفيين * قال (واذا اسند إليه الفعل فالتاء وانت في ظاهر غير الحقيقي بالخيار * قوله اليه يعنى الى المؤنث مطلقا كقولك قامت هند وهد قامت واعجبني العين والعين اعجبني والحقاقم هذه التاء للايدان من اول الامر بان الفاعل مؤنث فان كان المؤنث حقيقيا لزم في ظاهره و مضمره لمطابقة المعنى واللفظ جميعا وان كان المؤنث غير حقيقي لزم في مضمره وانت بالخيار في ظاهره فتقول العين اعجبني بالتاء لا غير واعجبني العين بحذف التاء واثباتها * وانما جاز ذلك في الظاهر لان التأنيث فيه لفظي لا معنوي وفي لفظه ما يشعر به فاستغنى عن الحاق التاء في الفعل لذلك ولذلك لم يستغن عنها في مضمره لقوات الصيغة الظاهرة الدالة على كونه مؤنثا فان صيغة الضمير الراجع الى المؤنث في هذا الموضع مثله في المذكر وحكم الاثني مما ذكرناه في المؤنث على اختلاف اقسامه حكم المفرد في هذه العلامة فلذلك تقول قامت الهندان والهندان قامتا والعينان اعجباني بالتاء في الثلاثة وتقول اعجبني العينان واعجبني العينان فتكون بالخيار فيما كما في المفرد * واذا فصل بين الفعل و ظاهر المؤنث اللفظي حسن حذف التاء اكثر منه لولم يفصل فقولك جاء الزيد بن بينة احسن من قولك جاء بينة الزيد بن قوله وحكم ظاهر الجمع مطلقا حكم ظاهر ضمير الحقيقي (يعنى بقوله مطلقا جمع مذكر او مؤنث يعقل او لا يعقل فلذلك تقول جاءت الرجال والزينات والمسلمات والايام باثبات التاء في الفعل وحذفها * فاما اثباتها فلانها في المعنى جماعة واما حذفها فلان تأنيث الجماعة من باب التأنيث اللفظي فلم

وتقول في المفرد من المتعدد باعتبار تصديره الثاني والثانية الى العاشر والعاشر لا غير وباعتبار حاله الاول والثاني الى العاشر والعاشر * الحادى عشر والحادية عشرة * الثاني عشر والثانية عشرة الى التاسع عشر والتاسعة عشرة ومن ثم قيل في الاول ثالث اثنين أى مصيرهما من ثلاثتهما وفي الثاني ثالث ثلاثهما احداهما وتقول حادى عشر أحد عشر على الثاني خاصة وان شئت قلت حادى احد عشر الى تاسع تسعة عشر فتعرب الاول * المذكر والمؤنث * المؤنث مافيه علامة التأنيث لفظا أو تقديرا والمذكر

فلا يقال واحدهم ولا اثنان درهمين قوله وتقول في المفرد من المتعدد باعتبار تصديره الثاني والثانية الى العاشر أو العاشر لا غير) يعنى انك تشتق من لفظ العدد اسما للمفرد تارة باعتبار تصديره لانه هو الذى صير ما انضم اليه على العدد المشتق هو من اسمه فتقول الثاني للمذكر والثانية للمؤنث الى العاشر والعاشر لا غير اى لا يتعدى باعتبار هذا المعنى العاشر والعاشر لانه انما اطلق باعتبار كونه مصيرا عددا اقل منه بواحد الى ذلك العدد الذى اشتق منه وذلك من قولهم ثلثتهم وربعتهم وانما يكون ذلك فيما كان اقل منه بواحد واما ما تعدى العشرة فليس ثمه فعل بمعنى جعلتهم احد عشر فاقا فوجه فيشتق منه اسم لذلك وتارة باعتبار حاله من غير ان يتعرض فيه الى انه مصير لكن معناه واحد من جملة على هذا العدد فاذا قلت الثاني فمعناه واحد من اثنين واذا كان كذلك استعملته فيما زاد على العشرة ايضا لذهاب المانع فتقول الحادى عشر في المذكر والحادية عشرة في المؤنث وكذلك التاسع عشر والتاسعة عشرة * وانما بنى للتركيب المقضى لبناء الاسمين معا مثله في احد عشر لان المعنى تاسع وعشرة كما في قولك الثالث والعشرون بهذا المعنى الا انه ثمه لم تحذف منه الواو فلم يبين وههنا حذفت منه الواو فبنيا مثلهما في ثلاثة وعشرون وثلاثة عشر * وقديع في بعض المصنفات الحادية عشر الى التاسعة عشر في المؤنث وكذلك وقع في الفصل وهو غلط لانهم لما ذكروا الاسمين في الحادى عشر والثالث عشر اثوا الاسمين في الحادية عشرة الى التاسعة عشرة وانما ذكروا الاسمين في الحادى عشر ولثالث عشر لانه اسم لواحد مذ كرفلا معنى للتأنيث فيه بخلاف ثلاثة عشر وثلاث عشرة فانه للجماعة على تقدم قوله ومن ثمه قيل في الاول ثالث اثنين) يعنى انك اذا اضفته فانما تضيفه الى عدد اقل منه فلو اضفته الى عدد اكثر منه او مساو فسد المعنى لان ثالثا لثلاثة تصير ثلاثة ثلاثا وانما نصير اثنين ثلاثة وكذلك رابع وخامس على هذا التقدير ومنه قوله تعالى (ما يكون من نجوى ثلاثة الا هو رابعهم ولا خمسة الا هو سادسهم) وتقول في المعنى الثاني ثالث ثلاثة تضيفه الى موافقه في العدد لان المعنى واحد منه فلو اضفته الى اقل او اكثر فسد لان الثالث في هذا المعنى ليس واحدا من اثنين ولا من اربعة وانما هو واحد وثلاثة فوجب اذا اضيف ان يضاف اليه ومنه قوله تعالى (لقد كفر الذين قالوا ان الله ثالث ثلاثة) قوله وتقول حادى عشر احد عشر على الثاني خاصة الى آخره) يعنى انه اذا زاد على العشرة لا يستعمل لا على المعنى اثنى كما تقدم لتعذر المعنى الاول فلا يضاف اذن الا الى مساويه في العدد فتقول حادى عشر احد عشر الى تاسع عشر تسعة عشر وحادية عشرة احدى عشرة الى تاسعة عشرة تسع عشرة وان شئت حذفت عشر من الاول تخفيفا فقلت حادى احد عشر وحادية احدى عشرة الى تاسع تسعة عشر وتاسعة تسع عشرة لان ذلك لا يشبهه وينبغى ان يكون الاول على هذه اللفظ معربا لذهاب التركيب المقضى للنساء فيه قال * المذكر والمؤنث مافيه علامة تأنيث لفظا او تقديرا والمذكر

الا في ثلاثمائة الى تسعمائة وكان قياسها ميثاث أو ميثين * وميرأحد عشر الى تسعة وتسعين منصوب مفرد ومير مائة وألف وتثنيتهما وجعه مخفوض مفرد * واذا كان المدود مؤنثا والفظ مذكرا أو بالعكس فوجهان ولا يميز واحد واثنان استغناه بلفظ تمييزه عنهما مثل رجل ورجلان لاقادته النص المقصود بالعدد *

ينصبونه لصار ما ليس بمقصود كأنه المقصود * لا ترى انه الذي يوصف دون الاول في مثل قوله تعالى (اني ارى سبع بقرات سمان) ولا يرد على ذلك احد عشر الى تسعة وتسعين * اما في العقود فلتعذر الاضافة اذ لا يستقيم بقاء النون ولا حذفها لانها ليست كنون الجمع حقيقة اذ ليست عشرون جمالشيء وانما هو عدد مرتجل للجمع * واما في احد عشر وياه فكر اهه ان يصيروا ثلاثة اسماء كالاسم الواحد فان قلت فقد قالوا خمسة عشر زيد وهذه خمسة عشر قلت ليس هذا مثل ذلك لان المضاف اليه ثم هو المقصود بالاول في المعنى وانما جيء به لبيانه فكان الجمع كالشيء الواحد والمضاف اليه ههنا مفاير للاول فلم يكن معه كالشيء الواحد وانما كان مجعوما لطابق العدد في معنى جمعه لفظا كقوله ثلاث رجال او معنى كقوله ثلاث رهط وثلاث دور قوله الا في ثلاثمائة الى تسعمائة استثناء من قوله مجموع لانهم لم يجمعوا مائه اذ اميروا بهاتلثا وكان القياس جمعها على ما تقدم فيقال ثلاث ميثاث او ميثين ولكنهم كرهوا الجمع لما تكرر فيه معنى التأنيث فصاملوه بالخفة لذلك الا ترى انك اذا قلت ثلاث ميايات امرأة وجعت مائة صار فيما هو كالاسم الواحد تأنيثا وجمع فتر كواجمه لذلك بخلاف ثلاثة رجال وبخلاف ثلاثة آلاف قوله وميرأحد عشر الى تسعة وتسعين منصوب مفرد) اما نصبه فلما تقدم واما افراده فلانه انما جاء لتبيين الذات مثله في عشرون رجلا وهو حاصل بالافراد كما يحصل بالجمع فكان الافراد اخف قوله ومير مائة والف وتثنيتهما) يعنى وتثنية مائة والف كقوله مائتا درهم والف درهم قوله وجمعه) يعنى وجمع الالف اذ قد تقدم ان المائة في العدد لا يجمع كقوله ثلاثمائة درهم كما تقدم فلو قال وجمعهما كان خطأ وانما كان مخفوضا لانه امكن اضافته على قياس اصل العدد فكان اولى لان ثوبين مائة والف ونون اثنتية فيهما و ثوبين جمع الالف سائغ اسقاطها للاضافة كسبوعين ثلاثة الى عشرة وانما كان مفردا مع ان القياس جمعه كما جمعه في ثلاثة دراهم فعلة المتقدمة لانه لما كثر العدد فيه كرهوا جمع ميره فأتوا به مفردا لذلك قوله واذا كان المدود مؤنثا والفظ مذكرا أو بالعكس فوجهان) يريد مثل قولك شخص اذا اطلقته على امرأة ونفس اذا اطلقته على رجل فالشخص المدود فيه مؤنث والفظ مذكروا النفس المدود فيه مذكروا والفظ مؤنث فلك ان تعتبر الفظ هو الاقيس ولك ان تعتبر المعنى فتقول ثلاثة اشخص وانت تعنى النساء وثلاث انفس وانت تعنى الذكور ويجوز ان تعتبر المعنى فتقول ثلاثة انفس للرجال وثلاث اشخص للنساء * وانما كان الفظ اقيس لانهم لما حكموا على هذه الالفاظ بالتذكير والتأنيث لم يهتبروا مدلولاتها الا ترى انك تقول شخص حسن رأيه وان كان مؤنثا ونفس حسنة وان كان رجلا قال الله تعالى (خلقكم من نفس واحدة) والمراد به آدم عليه السلام فلولا مراعاة الفظ لم يقل واحدة قوله ولا يميز واحد واثنان الى آخره) لان الفاظ العدد انما قصد بها الدلالة على نصوصية العدد لما يمكن الجمع مفيدا ذلك فلو قالوا رجال لم يعلم عددهم ولو قالوا ثلاثة واقتصرنا لم يعلم ما هو فلما كان رجل ورجلان ينبىء عن المعنيين معا استغنى عن لفظ العدد معه فلم يقلوا واحد رجل ولا اثنان رجلين لان قولهم رجل ورجلان يغنى عن ذلك فكان ذكر العدد ضائعا وكذلك جميع اسماء الاجناس وتثنيتهما كقوله درهم ودرهمان

أحد عشر اثنا عشر احدى عشرة واثننا عشرة وثنا عشرة ثلاثة عشر الى تسعة عشر ثلاث عشرة الى تسع عشرة و تميم تكسر الشين * عشرون واخوانها فيهما احد وعشرون احدى وعشرون ثم بالعطف بلفظ ماتقدم الى تسعة وتسعين مائة وألف مائتان وألفان فيهما ثم بالعطف على ماتقدم وفي ثمانى عشرة فتح الياء وجاء ساكنها وشذوذها بفتح النون * ومير الثلاثة الى العشرة مخفوض مجموع لفظا أو معنى

ثم ذكر المؤنث وان كان جماعة ايضا ليفرق بينه وبين المذكر عند عدم الميم أو كراهة ان يجمعوا بين تأنيثين فيما هو كالشئ الواحد او قالوا ثلاثة نسوة قوله احد عشر اثنا عشر) يعنى للمذكر احدى عشرة اثنا عشرة او ثنتا عشرة يعنى للمؤنث كأنهم راعوا لفظ الواحد والاثنين في التذكير والتأنيث باعتبار حاله قبل التركيب لانه هو وراعا وعشرة في حالها مع اخواتها من ثلاثة عشر الى تسعة عشر الا انهم غيروا لفظ واحد الى احدى وواحدة الى احدى للاختصار قوله ثلاثة عشر الى تسعة عشر) يعنى للمذكر ثلاث عشرة الى تسع عشرة يعنى للمؤنث وانما قالوا في المذكر ثلاثة وفى المؤنث ثلاث لانه كان كذلك قبل التركيب فروعى بعده * وانما قالوا عشر في المذكر وعشرة في المؤنث من ثلاثة عشر الى تسعة عشر لانهم كرهوا ان يقولوا في المذكر ثلاثة عشرة وقد امتزجا فيجمعوا بين تأنيثين فيما هو كالكلمة الواحدة وانما كرهوا ان يقولوا في المؤنث ثلاث عشر على ما كان اصله في التفريق لذهاب المانع من التأنيث مع كونه جماعة لانه كان القياس ان يقولوا في المؤنث عشرة ايضا ولكنهم راعوا الفرق فلما حصل الفرق ههنا بالتأنيث في ثلاثة عشر ادخلوا التاء في ثلاث عشرة على ما يقتضيه اصله كما تقدم قوله وتميم تكسر الشين من عشرة في المؤنث فتقول ثلاث عشرة الى تسع عشرة كأنهم لمسا كرهوا توالي اربع فتحات في كلمة واحدة مع الامتزاج بما فيه قحة عدلوا عن قحه الى كسرة وفى لنصحى عدلوا عن حركة الى سكون ولا يلزم ذلك في ثلاثة عشر الى تسعة عشر اذ ليس في عشر اربع متحركات ولا يلزم ذلك في عشرة اذ لم يمتزج بما فيه قحة قوله عشرون واخوانها) يعنى ثلاثين واربعين الى تسعين قوله فيهما) يعنى في المذكر والمؤنث بلفظ واحد وقوله احد وعشرون) يعنى في المذكر واحدى وعشرون في المؤنث غير وا لفظ واحد الى احدى ولفظ واحدة الى احدى من احد عشر الى واحد وتسعين في الاعداد المنبغية على العشرات قوله ثم بالعطف بلفظ ماتقدم الى تسعة وتسعين) يعنى انك تأخذ المفرد من العشرات بلفظ المتقدم وتعطف عليه الفاظ العقود الى تسعة وتسعين فتقول اثنان وعشرون او اثنان وعشرون الى اثنين وتسعين وثلاثة وعشرون وثلاث وعشرون الى ثلاثة وتسعين وثلاث وتسعين حتى تنتهى الى تسعة وتسعين قوله مائة والفاء) يعنى اذا تعديت تسعة وتسعين قلت مائة وترك ما بين المائة والمائتين لانه قد تبين بقوله ثم على ماتقدم فيما بين المائة والمائتين على ماتقدم وما بين المائتين والالف على ماتقدم الا انه سيبين ان مير الثلاثة فيه على خلاف القياس وما بين الالف والاثنين على ماتقدم قوله وفي ثمانى عشرة فتح الياء الى آخره) هذا هو القياس لانهايا قبلها كسرة وجب لها الفتح فالقياس ان تجعلها يقال ثمانى عشرة و جائز ساكنها على سبيل التخفيف مع كونه مركبا واذا جازى في مثل • يادار هند صفت الاثنا فيهما • فهنا اجوز قوله وشذوذها بفتح النون) لانها اذا حذف لتخفيف فالوجه بقاء الكسرة كما في قولك جاني القاض اذا حذف الياء الا ان الذى يسوغ ذلك فيه كونه مركبا فروعى زيادة استنقاله فجعل موضع الكسرة قحة قوله ومير الثلاثة الى العشرة مخفوض مجموع) اما خفضه فلانهم استعملوه مضافا وانما استعملوه مضافا لان ما بعده هو المقصود فلو ذهبوا

(ينصبونه)

وهي المضمرة والاعلام والمبهمة وما عرف باللام أو بالنداء والمضاف الى احدهما معنى * والعم ما وضع لشيء بعينه غير متناول غيره بوضع واحد وأعرفها المضمرة المتكلم ثم مخاطب * والنكرة ما وضع لشيء لابعينه * اسماء العدد ما وضع لكمية آحاد الاشياء * اصولها اثنا عشرة كلمة واحد الى عشرة ومائة والالف تقول واحداً اثنان واحداً اثنان أو ثمان ثلاثة الى عشرة ثلاث الى عشر

لفظ المعارف وهي نكرات كقولهم أرسلها العراك ومررت به وحده ومررت بهم الجاه الفير * ولسنا نعني بالتعريف ان يكون المدلول معينا للمخاطب حتى لا يلتبس بغيره وانما نعني به ان يكون اللفظ موضوعاً للمعين على خلاف وضع النكرات في كونها موضوعاً لواحد لابعينه من آحاد مشتركة في معنى كلي ثم قال * وهي المضمرة الى آخرها فالمضمرة وقد تقدم ذكرها والمبهمة هي اسماء الاشارة والموصولات * وماعرف باللام قد يكون تعريف جنس نحو الرجل خير من المرأة وقد يكون تعريف عهد كقولك ما فعل الرجل لرجل معهود بينك وبين مخاطبك وقد يأتي لواحد باعتبار عهده في الذهن لمطابقتها اياه كقولهم ادخل السوق وليس بينك وبينه سوق وجودى معهود * والمعرف بالنداء كقولك يارب لانه لما قصد قصده بعينه وجب ان يدخل في حد المعرفة والمضاف الى احدهما معنى يعنى اضافة معنى لا اضافة لفظية ليخرج نحو ضارب زيد والحسن الوجه لانها وان كانت مضافة فاضافتها لفظية لا معنوية بخلاف غلام زيد وعلامك قال * والعلم ما وضع لشيء بعينه الى آخره قوله ما وضع لشيء بعينه هذا جنس للمعارف كلها وقوله غير متناول غيره يخرج من المعارف لانها تستعمل لمعين آخر * الا ترى انك اذا قلت انت وانت مخاطب زيد اصح ان تقول وانت لعمرو اذا خاطبته ايضا قوله بوضع واحد ليندفع وهم من توهم ان زيدا اذا سمي به رجل ثم سمي به آخره ومتناول غيره فلا يكون جامعاً فاذا قيل بوضع واحد خرج ذلك لانه لا يكون الا بوضع آخر * واما اجمع وابه قائما كان معرفة بتقدير الاضافة ولكنهم التزموا ترك لتلفظ بهالما كان ذلك معروفاً فلا حاجة ان يجعل باباً رأسه قوله واعرهما المضمرة المتكلم (لتعذر تقدير الالتباس فيه ثم مخاطب لانه يتطرق فيه ما لا يتطرق في المتكلم الا ترى انك اذا قلت انالم يلتبس بغيره واذا قلت انت جاز ان يلتبس باخر يحضرتك فيتوهم ان الخطاب له ولم يرد بالاعرفية الا ما كان ابعد عن اللبس قوله والنكرة ما وضع لشيء لابعينه (كقولك جاني رجل وركبت فرسان هذا موضوع لواحد شائع في انه لا يختص واحداً دون آخر باعتبار الوضع بخلاف المعرفة قال * اسماء العدد ما وضع لكمية آحاد الاشياء * فيندرج فيه واحد واثنان لانهما من اسماء العدد عند النحويين وان لم تكن من العدد عند كثير من الحساب وهو خلاف لفظي لا معنوي وبيان دخولهما انه لو قيل لك عندك لصح ان تقول واحد واثنان وتقول قد بينت له كم عندي وان لم يكن الا واحد او اثنان * واما كونهما من العدد عند النحويين فلا يطابقهم على عدواً واحد واثنين مع ثلاثة الى الف قوله اصولها اثنا عشر كلمة) يعنى ان الالفاظ التي يرجع اليها جميع اسماء العدد اثنا عشر كلمة وما عدا ذلك تفرع عنها اما بتبعية او جمع او تركيب او عطف على ما بين ثم شرع في تبين كيفية استعمالها للمذكر والمؤنث على درجاتها فقال تقول واحد اثنان يعني للمذكر وواحدة اثنان أو ثمان يعني للمؤنث وجري واحد واثنان في التذكير والتأنيث على القياس فذكر للمذكر وانت للمؤنث ثم قال * ثلاثة الى عشرة يعني للمذكر ثلاث الى عشر يعني للمؤنث * وخولف باب التذكير والتأنيث من ثلاثة الى عشرة فأنت للمذكر وذكر للمؤنث فقيل ثلاثة رجال الى عشرة رجال وثلاث نسوة الى عشر نسوة لان الثلاثة جماعة والمذكر سابق فأنت لذلك

زمان مضاف وهو مبتدأ وما بعده خبره خلافا للزجاج * ومنها لى وادن وقد جاء لادن وادن
ولادن ولد ولد ولد وقط للماضى المنفى و عوض للمستقبل المنفى * والظروف المضافة الى
الجملة واذ يجوز بناؤها على الفتح وكذلك مثل وغير مع ما وأن وأن * المعرفة والنكرة
* المعرفة ما وضع لشيء بعينه

زمان مضاف) وانما قدر الزمان لان المعنى اذا قلت ما رأيت مذكوره او مذكوره او مذكوره مسافر او مذكوره مسافر اى مذ
زمان مذكوره فوجب تقدير ذلك لان المعنى عليه وانما حذف العلم به * وانما امر به فبدأ عند المحققين ما بعده
خبره لان المعنى اول المدة يوم الجمعة او جميع المدة يومان وذلك واضح * وقد وهم الزجاجي في
انه خبر مبتدأ متقدم لان المعنى واللفظ بأياه * اما المعنى فلانك مخبر عن جميع المدة بأنها يومان وذلك خبر
محقق * واما اللفظ فلان يومان نكرة لا مصحح لها فلا يستقيم ان تكون مبتدأ وكون خبره اسم زمان
مقدما على رأيه لا يسمع ذلك وانما يسيغه ان لو كان ظرفا لالتى انك لو قلت جميع المدة يومان لم يستقم ان
يكون يومان مبتدأ وما تقدمه خبره وان كان اسم زمان للم لا يمكن ظرفا له قال * ومنها لى وادن وقد جاء لادن وادن
ولادن ولد ولد ولد) وانما بنيت لان وضع لد ولد وضع الحروف واجريت بقية الالفات مجراها
لاتفاقها معها فى لفظها ومعناها وهذا اشبه ما يملأ به بناؤها فلما لم يجزى الا لى ونحوها من لغاتها لم يكن
لبنائها وجه لانها مثل عندو لا يختلف فى احراب عندك كذلك كانت تكون هذه ولكن لما جاء منها ما وضعه
وضع الحروف اشبه الحرف ثم اجرى الباب مجرى واحدا كما تقدم ومعناها اخص من معنى عند لانك
تقول عندي كذا لما كان في حوزك حضر ك او لم يحضر ك ولدى كذا لما لم يجاوز حضر ك وقد نصبت بادن
غدوة خاصة دون غيرها تقول من لادن زيد كما تقول من عند زيدو قال الشاعر * لادن غدوة حتى الاذبخفها
* بقية منقوص من الظل قاص * وهو بعد لما يفهم من ان غدوة مضاف اليه فيجب خفضه * وانما
شبهت نونها بنون التنوين اذ توهم انها نون التنوين فنصب ما بعده لوقوعه بعد تمام الاسم كأن نصب
زينا في قولهم عندي رطل زينا * وقط للماضى المنفى) تقول ما رأته قط وانما بنيت لان من لغاتها قط
وهى وضع الحروف فشبهت اختها بها * و عوض للمستقبل المنفى) تقول لافعله عوض اى لا افعله
ابدا الا ان ابد تستعمل فى الاثبات والنفي و عوض مخصوص بالنفي * وانما بنيت لقطعها عن الاضافة
لان المعنى عوض الع. نضين كما تقول دهر الدهرين ولو لذلك لم تبن ابدالها لم تنب ابدالها لم يقصد فيه هذا المعنى
قولها والظروف المضافة الى الجملة واذ يجوز بناؤها على الفتح) ويجوز امر به كقوله تعالى (هذا يوم
ينفع الصادقين) وقوله ومن عذاب يومئذ ومن خزي يومئذ على القراءتين * وانما بنى تشبيها بالظروف
المضافة الى الجمل كحيث واذا واذا لما تبنى بالجملة بيانها وكذلك يومئذ لان الجملة الواقعة بعد اذ مبنية ليوم ايضا
اذا قلت يومئذ واما اذا امرت فلان اصلها الاضافة الى المفرد فكانت اضافة الى الجملة عارضة فلم يمتد بالعارض
(وكذلك مثل وغير مع ما وان اون) كقولك قيامك مثل ما قام زيدو قوله * لم يمنع الثرب منها غير ان نطقت *
حامة من غصون ذات او قال * وانما بنيت تشبيها بالظروف المتقدمة حيث كثرت ويبنى بالجملة
بعدها لان ما وان يستلزمان الجملة كما تستلزمانها اذ فكما جاز ان يبنى ما يضاف الى اذ من الظروف جوز وان
يبنى ما شبه الظروف لكثرة عند اضافة الى ما يشبه اذ في احتياجه الى الجملة قال * المعرفة والنكرة *
قوله المعرفة ما وضع لشيء) يشمل المعرفة وغيرها وقوله بعينه) يخرج عنه ما عدا المعرفة ولا ينبغي
ان تحد المعرفة بأمر لفظي لانها انما كانت معرفة باعتبار المعنى وايضا فان من الالفاظ الفاظا لفظها

(لفظ)

• ومنها اذا وهى للمستقبل وفيها معنى الشرط غالباً فلذلك اختير بعدها الفعل وقد تكون للمفاجأة
 فيلزم المبتدأ بعدها • ومنها اذلامضى وتقع بعدها جملتان • ومنها اين واى للمكان استفهاما
 وشرطاً • ومتى للزمان فيهما • واين للزمان استفهاما وكيف للحال استفهاما •
 ومنها مذومند بمعنى اول المدة فيليهما المفرد المعرفة وبمعنى الجمع فيليهما
 المقصود بالعدد وقد يقع المصدر أو الفعل او ان يفقد

فشاذ لا يعمل عليه ولذلك بقيت على بنائها وقد تدخل عليها ما فتكون للمجازاة • ومنها اذا وانما بنيت
 للمعنى الذى ذكر في حيث ولكن تلك للمكان وهذه للزمان وهى مختصة بمعنى الاستقبال وفيها معنى الشرط
 غالباً فلذلك اختير بعدها الفعل وقد تقع لمجرد الظرفية كقوله تعالى (والليل اذا يشئ) واشباهه لانك
 لو جعلتها للشرط وجب ان يكون جوابها ما دل عليه اقسام المقدر الانشائي فيفسد المعنى اذ يصير القسم
 مقيداً وكذلك قوله تعالى (والذين اذا اصابهم البغي هم ينتصرون لانك لو جعلتها شرطية وجب ان تقول
 فهم ينتصرون • واما قوله (واذ اتلى عليهم آياتنا بينات ما كان جنهم الا ان قالوا فيمكن ان يقال انها لمجرد الظرفية
 لبعثى ما بغيره • ويمكن ان يقال ان المعنى على قسم مقدر فجاء الجواب للقسم مثله في قوله تعالى (وان اطعموهم
 انكم لمشركون) ومن يلتزم انه لا يقع بعدها الا الفعل يلزمه وجوب النصب في باب زيدا ضربته اذا وقع
 بعدها كما يلزم في ان ونحوها ما يلزم بعده الفعل • واستعمالها للمجازاة بما او بغير ما ضعيف • وقد تكون
 للمفاجأة فيلزم وقوع المبتدأ والخبر بعدها كقولك خرجت فاذا زيدا قائم وهى ظرف معمول لما دل عليه من معنى
 فاجأت كأنك قلت فاجأت زمان زيد قائم فيلزم المبتدأ بعدها كأنهم قصدوا الى الفرق بين معنيها وكان
 قياس ذلك ان يمنع النصب فيما بعدها اذا وقع في باب زيدا ضربته كقولك خرجت فاذا عبد الله بضربه
 عمرو ولكنهم جوزوا النصب على خلاف هذه القاعدة مراعاة لصورة المبتدأ والخبر • واذلامضى
 وبنائها املاذا ذكر في اذا واما لان وضعه وضع الحروف وتقع بعدها الجملتان لانها بمعنى زمان من غير
 معنى شرط فصح ان تفسر بالفعلية تارة وبالسببية اخرى كعبث في المكان وتصل بها ما فتكون للمجازاة
 والظاهر انها اذا ضمت اليها ما كحيشمالا حرف برأسه • ومنها اين واى وهما للمكان استفهاما وشرطاً
 تقول ابن زيد واين تكن اكن وكذلك اى وقد تستعمل للزمان والحال كنى وكيف وبنائها واضع
 قوله (ومتى للزمان فيهما) بمعنى الاستفهام والشرط تقول متى القيام ومتى تأتى أنك • واين للزمان
 استفهاما كنى في الاستفهام كقوله تعالى (ايان يوم الدين) اى متى • وكيف للحال استفهاما تقول كيف زيد
 معناه على أى حال هو واما استعمالها للشرط اذا دخلت عليها ما فضعيف عند البصريين وجائز عند
 الكوفيين قوله ومنها مذومند بمعنى اول المدة فيليهما المفرد المعرفة (وبنيت اما لان وضع مذومند
 الحروف ثم جعلت مند عليها لاتفاقهما واما لان المعنى قطعها عن الاضافة ولذلك بنيت مند على الضم
 كإبني ما قطع عن الاضافة ومعناها اما اول المدة فيليهما المفرد المعرفة كقولك ما رأيت مذومند الجمعة
 اى اول المدة التى انتفت فيها الرؤية يوم الجمعة واما اوليها المفرد ليتعين الاولية المقصودة الا ترى أنك
 لو قلت يومان او عشرون يوماً لم تعين الاولية • واما اوليها المعرفة ليفيد تعيينها الذى هو مقصود
 بالذكر الا ترى أنك لو قلت ما رأيت مذومند وائتتنى اول المدة لم يفد تعيينها واما بمعنى الجمع فيليهما
 المقصود بالعدد كقولك ما رأيت مذومند ومذمنة اى جميع المدة التى انتفت فيها الرؤية يومان او سنة
 واما اوليها المقصود بالعدد لان الغرض بيان المدة بأسرها قوله وقد يقع المصدر او الفعل او ان يفقد

والا فروع مبتدأ ان لم يكن ظرفا وخبر ان كان ظرفا وكذلك أسماء الاستفهام والشرط وفي مثل تمييز * كم عمة لك يا جرير وخالة * ثلاثة اوجه وقد يحذف في مثل كم مالك وكم ضربت * الظروف * منها ما قطع عن الاضافة كقبل وبعد واجرى مجراه لا غير وليس غير وحسب * ومنها حيث ولا يضاف الا الى جملة في الاكثر

لا يبطل عمل الجار بغيره ولا يتقدم معموله عليه فلذلك اغتفروا تقديمه على ماله صدر الكلام لتزلهامنزلة الجزء الواحد تقول بكم رجلا مررت و غلام كم رجلا ضربت ويكون اعراب المضاف كاعراب كم لو لم يكن مضافا اليه ولذلك نصبت في قولك غلام كم رجلا ضربت والافه و مرفوع لانه اذا لم يكن معه جار وليس بعده ما يعمل فيه ولا يتقدم عليه حامل آخر وجب ان يكون مجردا عن العوامل اللفظية فيتعين للمبتدأ او الخبر فان لم يكن ظرفا فهو مبتدأ كقولك كم رجلا اخوتك وكم رجلا ضربته لان الفعل قد اشتغل عنه وان كان ظرفا فهو خبر كقولك كم يوما سافرت لانك اوجهت كم مبتدأ وهي للزمان تعذر ان يكون خبرها السفر كما تعذر ذلك في مثل متى سافرت فيجب ان يقدر السفر ونحوه مبتدأ ويكون ما تقدم ظرفا في موضع رفع على الخبر مثله في قولك متى القتال ولو قيل يجوز ان نصب فيما اذا اشتغل عنه بضميره في مثل قولك كم رجلا ضربته لم يكن بعيدا ويكون بمنزلة زيد اضربه منصوبا بفعل دل عليه ما بعده الا انه يجب ان يقدر بعد كم لا قبلها لثلايو قعها غير صدر الكلام فيقدر كم رجلا ضربت ضربته فيكون الفرق بينه وبين زيد اضربه بان تقدير الناصب ثم قبل المنصوب وههنا بعده لوجود المانع من تقديمه قوله وكذلك أسماء الاستفهام والشرط) يعني في مواضع الرفع والنصب والجر فاذا قلت بمن مررت وبمن تمر امر به فمجرور واذا قلت من ضربت ومن تضرب اضرب فنصوب واذا قلت من ضربته ومن ضربته ضربته فمرفوع على ما تقدم قال * وفي مثل تمييز * كم عمة لك يا جرير وخالة * فدعاء قد حلت على عشاري * ثلاثة اوجه فالنصب على الاستفهامية وان لم يرد معنى الاستفهام ولكنه على سبيل التهكم كأنه متحقق ذلك ولكنه ذهل عن كية العدد فهو يسأل عنه والجر على انها كم الخبرية على التحقيق اي كثير من عماتك وخالاتك حلت على عشاري والرفع على ان يكون الميمر محذوفا على انها كم الاستفهامية على المعنى المتقدم او كم الخبرة اي كم مرة على التهكم او كم مرة على التاكثير فترفع عمة على الابتداء ومحسبه كونه موصوفا بقوله لك وخبره قد حلت وكم على الوجهين اذا رفعت عمة في موضع نصب لان الفعل الواقع بعدها مسلط عليها تسليط الظرفية او تسليط المصدرية وكون الفعل وقع خبرا لا يمنع ذلك من عمله فيما قبل المبتدأ الا ترى انك تقول عمرا زيد ضرب وعمرا زيد ضارب وبوم الجمعة زيد ضارب واذا رفعت عمة رفعت خالة فدعاء واذا نصبتها نصبتها واذا خفضتها خفضتها وذلك واضح قوله وقد يحذف) يعني الميمر لعلمه كقولك كم مالك اي كم درهما او دينارا على حسب ما تدل عليه القرينة وكم ضربت اي كم مرة او كم ضربة قال * الظروف * يعني الظروف المبينة لان بعض الظروف من اقسام المبيئات قوله منها ما قطع عن الاضافة كقبل وبعد) وكذلك فوق وتحت وامام وما شابه ذلك وانما بنيت لاحتياجها الى ذلك المنوي كاحتياج الحرف الى غيره ولذلك لا تبني الا اذا نوي وان لم ينو كانت كالمستقلة تعرب كقوله * فساغ لي الشراب و كنت قبلا * اكا داغص بالماء الفرات * وفي القراءة الشاذة من قبل ومن بعد واجرى مجراه لا غير وليس غير وحسب وان لم تكن ظروف لكثرتها فلما اشبهت الظروف عومت معاملةتها * ومنها حيث وانما بنيت لاحتياجها الى جملة تبين معناها كاحتياج الموصول الى ذلك ولذلك لا تضاف الا الى جملة لان وضه المكمل نسبة فلذلك افتقرت الى الجملة كافتقار الموصول وما جاء مضافا الى غير جملة

فكم الاستفهامية يميزها منصوب مفرد والخبرية بجرور مفرد ومجموع وتدخل من
 فيهما * ولهما مصدر الكلام وكلاهما يقع مرفوعا ومنصوبا وجرورا * فكل
 ما بعده فعل غير مشتغل عنه كان منصوبا معمولا على حسبه * وكل
 ما قبله حرف جر أو مضاف فجرور

ان يكون اكثر الكلمات كنيات والى ان يكون نحو ابن وكيف وايمان ومتى كنيات * نعم قد تطلق الكناية
 ايضا على لفظ عبره عن لفظ ايس مثله في السجدة كما يكفى بهن وهنة عن الفرج وكما يكفى بالعائظ عن غيره
 وكما يكفى بوطئت عن غيره وليس ذلك مرادها هنا * وانما سبق كم في باب الكنيات لما وافق كذا في العدد
 وهو مبنى حتى لا يجعل له باب آخر كما سبقت ما الاستفهامية والشرطية في ما الموصولة لما وافقتها لفظا وان كانت
 تخالفها معنى * وبناء كم في الاستفهامية واضح وفي الخبرية اما لكونها موضوعة وضع الحروف اول شبهها
 بأختها او لتضمنها معنى الانشاء وهو بالحروف غالبا قشبت ما تضمن معنى الحرف * واما كذا فبنى اما
 لان اصله ذا دخلت عليه كاف التشبيه ثم استعمل على اصله واما لكونه يكون كناية عن المبنى في نحو خمسة
 عشر فأجرى مجراه لكونه المتوسط * واما كيت وكيت وذيت وذيت فالتأنيبا لانها واقعتان معا وقع
 الجملة ولا اعراب للجملة من حيث كونها جملة فأجرى مجراها وهذا البناء يصح ان يقال لانه مما نسب
 مبنى الاصل لانه اشبه الجملة التي لا اعراب لها لفظي ولا تقديري من حيث هي جملة ويصح ان يقال انه مما
 وقع غير مركب لانه لما كان حكاية عن الجملة تعذر وقوعه مركبا فانه انما يركب التركيب المقضى
 للاعراب المفردات واما تركيب الجمل من حيث كونها جملة فلا يقتضى اعرابا قوله فكم الاستفهامية
 يميزها منصوب مفرد لانها لما كانت للعدد ووسط العدد يميزه مفرد منصوب جعل كذلك لانه لو جعل
 لاحد الطرفين لكان تحكما واما الخبرية فميزها بجرور مفرد ومجموع * وانما كان مجرورا لانها للتكثير
 والعدد الصريح الكثير يميزه مجرور مفرد كائنه والالف فكان خبره كذلك وانما جاء مفردا لان العدد الكثير يميزه
 كذلك وانما جاء مجموعا لان العدد الكثير فيه ما يبنى عن كيته صريحا ولما كان هذا ليس مثله في التصريح
 جعل جمعه كأنه نائب عن معنى التصريح في مثله قوله وتدخل من فيهما) يعنى في الاستفهامية والخبرية
 ودخولها في الخبرية اكثر واذا دخلت في الخبرية قدرت الخبرية تاممة والمميز مجرور بمن واذا لم تدخل
 قدرت مضافة ويجوز ان تقدر تاممة وتكون من مقدرة قوله لهما مصدر الكلام) اما الاستفهامية
 فلا استفهام واما الخبرية فلما تضمنته من المعنى الانشائي في التكثير كما ان رب لما تضمنت المعنى الانشائي
 في التقليل وجب اياها مصدر الكلام قوله وكلاهما يقع مرفوعا ومنصوبا ومجرورا) لقبولهما العوامل
 لذلك فلنستكم على مواضعهما ليتبين امرهما فكل ما بعده فعل غير مشتغل عنه كان نصبا معمولا على حسبه
 كقولك كمر جلاضربت وكم غلام ملكت وكم ضربة ضربت وكم يوم ما ضربت وكم يوم ضربت فتكون مفعولا به
 ومصدرا ومفعولا فيه على حسب العوامل لانه مثل قولك اعشرين رجلا ضربت وكثيرا من الغلمان
 ملكت واعشرين ضربة ضربت وكثيرا من الضرب ضربت واعشرين يوما ضربت وكثيرا من الايام
 ضربت فلو قدرت متعلقا بالفعل محذوفا على ضعفه صار الفعل حينئذ مشتغلا عنه فتكون في موضع
 رفع فانه يكون مثل قولك زيد اضربت على معنى ضربته قوله وكل ما قبله حرف جر او مضاف فجرور) لانه

المركبات * كل اسم من كلمتين ليس بينهما نسبة فان تضمن الثاني حرفا بنيا كخمسة عشر وحادي عشر وأخواتها الاثني عشر والاعراب الثاني كبعليك وبنى الاول في الافصح *
* الكنايات * كم وكذا للعدد وكيت و ذبت للحدث

غفلة فان زعم زاعم انما نجد في انفسنا العلم الضروري بالقصد الى ذلك فهو غلط وانما الحاصل القصد الى اتقياده بالصوت المفوظ به لما جرى الله العادة بذلك منه عنده لانه يحاطب ما لا يعقل بطلب الامثال قال * المركبات كل اسم من كلمتين ليس بينهما نسبة الى آخره * انما قال ليس بينهما نسبة ليخرج عن باب المضاف والمضاف اليه فانه وان كان مركبا فليس مبنيا ويخرج عنه باب تأبط شرا لانه محكى على اصله قبل التسمية به وليس الغرض ههنا الا ما حصل بناؤه بالتركيب وهذا المركب على ضربين * ضرب يتضمن الثاني معنى الحرف فيبينان جميعا كخمسة عشر وحادي عشر اما الثاني فلتضمنه معنى الحرف واما الاول فلكونه اشبه صدر الكلمة فوجب ان يكون مبنيا وكذلك وقعوا في حيص بيص وهو جارى بيت بيت وسهلت الهزمة بين بين وتقر فواشعر بفرو شذر مذرو خذع مذع وشبهه قوله الاثني عشر استثناء من باب خمسة عشر لانه مخالفه في البناء وانما اعراب الاول مع قيام العلة المتضمنة للبناء في باب ما شبه بالمضاف في حذف النون منه لان الاصل اثنان وعشرة فلما حذف الواو بقي اثنان عشرة ففكر هو النون التي تؤذن بالانفصال مع حذف الواو الذي يؤذن بالاتصال فحذفوا النون تشبيها بالمضاف فلما شبه بالمضاف وجب اجراؤه مجراه في اعطائه حكم الكلمة لاحكام الجزء فوجب البقاء على الاعراب وبقى عشر على بناءه لتضمنه معنى الحرف * الضرب الثاني من تقسيم المركبات ان لا يتضمن الثاني معنى الحرف كباب بعليك فيبنى الاول في هذا الباب لتزله منزلة الجزء ويعرب آخر الاسمين باعراب المفرد فيقال هذا بعليك ورأيت بعليك ومررت بعليك فلا ينصرف للعتنين هذا هو الفصح ومن العرب من يستعمل الاول. كالمضاف فيعربه اعراب المضاف بالرفع والنصب والجر ويعرب الثاني اعراب المضاف اليه * ثم انقسم هؤلاء قسمين قسم يعرب الثاني اعراب ما لا ينصرف وقسم يعربونه اعراب المنصرف فيقول الاول هذا بعليك ويقول الثاني هذا بعليك * واما قولهم افعل هذا بادي بادي وبادي بدا وبدي سبأ فقد عمده لمحققون من باب الميزات وهو مشكل فان اصل قولك بادي بادي بادي بادي وبادي بدا بادي بادي بادي بادي فهو منصوب على الحال وانما خففت الهزتان من آخرهما وتخفيف الهزمة لا يوجب بناء الاترى انك لو قلت في مبتدئ مبتدئ مبتدأ وفي بادء المبتدئ في انه باق على اعرابه وانما غايته انه كان معربا لفظا فصار معربا تقديرا وكذلك ايدي سبأ المعنى ذهبوا مثل ايدي سبأ في تشبههم وتفرقتهم فحذف المضاف واعرب المضاف اليه اعرابه ثم خففت الهزمة من سبأ وسكنت الياء من ايدي على التخفيف وذلك لا يوجب بناء الذي يمكن ان يقال في تشبهه انه كثر حتى صار معنى المضاف والمضاف اليه نسيان نسيان فلا يفهم من ايدي سبأ الامتثالتين ولا يفهم من بادي بادي الاول فشبّه بعليك في ان الاول كالجزم فوجب بناؤه * فان قلت فالاعلام المضافة متحقق فيها ما ذكرته فكان يجب ان يبنى الاول بناء ما ذكرت لان معنى المضاف والمضاف اليه غير مراد فالجواب ان الاعلام المنقولة اجريت في كلامهم مجرى الاصول المنقولة هي عنها بخلاف غيرها فلذلك لم يفعل فيها هذا الفعل وفعل في غيرها قال * الكنايات كم وكذا للعدد وكيت و ذبت للحدث الى آخره * المراد بالكنايات ههنا المبنية والافعلان وفلانة والفلان والفلانة وبابه كناية وليس بمبنى * والمراد بالكنايات ههنا الفاظ مبهمة يعبر بها عما وقع في كلام متكلم مفسرا اما لابهامه على المخاطب واما لنسيانه فعلى ذلك لا يكون كم من ذلك ولا يستقيم ان تكون الكناية مرادا بها وقوع لفظ عوضا من لفظ او من الفاظ فانه يؤدى الى

وعلم للاعيان مؤثنا كقطام و غلاب ميني في الحجاز معرب في بني تميم الا ما آخره راء نحو
 حضار * الا صوات * كل لفظ حتى به صوت أو صوت به للبهائم فالاول كغاق والثاني كنج
 وفساق معدول عن فاسقة * واما الزنة فلاتفاقهما معا في بناء فعال * وقول من قال فجار ميني تضمنه ناه التأنيث
 وفساق كذلك ضعيف لان تضمن ناه التأنيث لا يوجب بناء كالا سماء التي هي مؤنثة ولاتاه تأنيث فيها كفس
 واذن وعين وشبهه * ومن قال ان فجار ميني تضمنه لام التعريف لم يبعد لما ثبت في امس حيث كان بناؤه لذلك
 * والضرب الثالث ما وضع علم للاعيان وانما قال علم يخرج باب فساق وانما قال للاعيان يخرج باب فجار لانه
 وان كان علمافه للمعاني للاعيان وقوله مؤثنا تنبيه على انه لم يقع الا كذلك وهذا القسم ميني في لغة اهل الحجاز
 لمشابهته ما تقدم في العدل والزنة وهذا العدل وان كان تقديره بالذليل لنا قاطمة وغالبة عدل عنهما تحقيرا وانما
 وجب المصير اليه لعلم بانهم لا يبنون الا مانع من الاعراب ولا مانع يمكن سوى ما قدر فوجب المصير اليه وهو
 معرب في لغة بني تميم اعراب ما لا ينصرف الا ما كان آخره راء فانهم يوافقون الحجازيين في بناءه الا القليل
 منهم فانهم يعمون الاعراب في جميع الباب وهؤلاء القليل جروا على القياس اذ لافرق بين ما آخره راء
 وغيره في موجب البناء والاعراب واذا لم يكن في هذا الباب حلة موجبة لبناء وجب اعرابه ولا فرق بين راء
 وغيرها ووجه اللغة الكثرى في بني تميم ضعيف لانهم فرقوا بين ما آخره راء وغيره لتحصل الامالة بتحقيق
 موجبها وهو ضعيف اذ لم يثبت موجب البناء من قصد حصول موجب الامالة * وغاية ما يقال ان تقدير
 موجب البناء في الجميع ممكن كما هو لغة اهل الحجاز وتقدير انفاقه ممكن كالقلى في بني تميم بقصد الفصحاء
 منهم اثبات التقدير فيما يحصل عنه فرض مقصود وهو الامالة ونفيه فيما لا يحصل فيه ذلك الفرض *
 وانما عرّوه اعراب ما لا ينصرف لتحقيق العلتين المانعتين للصراف من التأنيث والتعريف وقد قيل ان فيه
 على هذه اللغة العدل ايضا لما ثبت من بنائهم حضار والباب واحد وقد تقدم في تعديل هذه اللغة ما يدفع ذلك
 قال * لاصوات كل لفظ حتى به صوت أو صوت به للبهائم الى آخره * انما بني هذا النوع لان وضعه على
 ان ينطق به مفردا الا ترى انك اذا قلت غاق حا كيا لصوت الغراب لم يخرج الى ما يتركب معه لان وضعه
 على حكاية لا غير وكذلك اذا قلت نخب وشبهه للبعير وغيره لم تقصد الا الى اسماء هذا الصوت لجرى العادة
 باناخته او غير هاعندهم فلم يخرج باعتبار المعنى الذي وضع له الى جزء آخر يتركب معه فان وقع شئ مركبا
 من هذا الباب فانما يقصد به لفظ كقولك نخب صوت للبعير وغاق حكاية عن صوت الغراب وتقول قلت غاق
 وقلت نخب وتقول يحكى صوت الغراب بغاق وبنخب للبعير بنخب والمعروف حينئذ ان يحكى على ما هو عليه
 في اصل وضعه ولا يعتبر تركيبه في الاعراب كما لا يعتبر تركيب قد ضرب ونحوه في الاعراب وان قصد به
 اللفظ * فان قلت فقد قالوا الف بالي آخرها غير معربة فاذا ركبوا اعرابا لم لا يكون هذا كذلك فالجواب
 ان الف باموضوع اسم المسمى كوضع رجل وفرس والمقصود بوضعه استعماله مركبا واذا استعمل
 غير مركب وجب بناؤه كالمعنى كوضع رجل وفرس غير مركب وعدده تعديدا بخلاف ما نحن فيه فانه
 اذا استعمل مركبا لم يقصد به الى مدلوله اسمه وانما قصد الى ما ذكرناه من حكاية الصوت او التصويت
 للبهيمة وقد جاء اعرابه مركبا قليلا كقوله * تداعين باسم الشيب في مثل * وقوله * داعين ادبه باسم الماء
 مبغوم * يحتمل الامرين * ومن جعل نخب وابه بما يصوت به للبهائم من اسماء الافعال فهو مخطى لانها
 اذا جعلت من اسماء الافعال وليس فيها شئ هو خبر وجب ان تكون بمعنى الامر والامر باسماء الافعال اقتضاء
 الفعل من المخاطب فيؤدي الى ان يكون طالبا بما لا يعقل امتثال الامر بالخطاب وذلك مما لا يصدر الا عن

وفعال بمعنى الامر من الثلاثي قياس كترال بمعنى انزل وفعال مصدرا معرفة كفجبار
وصفة مثل يا فساق مبنى لمشاہته له عدلا وزنة

في حد الاسم وقد ادخلها منها في حد الفعل لانها تدل على معنى في نفسه مقترن بأحد الازمنة الثلاثة كقولك
رويدزيدا بمعنى امهل زيدا فالجواب ان المراد بقولهم مقترن بأحد الازمنة الثلاثة في الفعل وغير مقترن في حد
الاسم ان يكون ذلك في اصل الوضع لا باعتبار استعماله على خلافه واذ اثبت خروج هذه عن قبيل الفعل
ودخولها في قبيل الاسم وجب ان يعتقد انها في اصل وضعها للمصدر ثم استعملت للزمان على خلاف
وضعها الاصلى كما ان اصل ضارب في أصل وضعه مجرد عن معنى الزمان ثم استعمل للزمان في قولك زيد
ضارب غلامه غدا فكما صح كونه اسماع اقترانه بأحد الازمنة وكذلك هذا * فان قلت لو كان في اصل
وضعه على ذلك لاستعمل الاصل كما استعمل قائم على اصل وضعه قلت لا بعد ان يوضع الشيء * وضعها اصليا ثم
لا يتفق استعمال اصله ويستعمل مجازا وان كان قليلا كعسى وفعل التعجب * والنحوين في موضعها
من الاعراب مذهبان * احدهما انها في موضع نصب على المصدر كما * نك قلت في رويدزيدا ارواد زيدا
اي ارواد اروادا زيدا * والثاني ان تكون في موضع رفع على الابتداء وفاعله مضمرة مستترا والجملة وان كانت
من مبتدأ وفاعل مستغنى عن الخبر فيها كما استغنى في قائم الزيدان لما كانت بمعنى يقوم الزيدان عن الخبر
بالفاعل اذ المقصود منسوب ومنسوب اليه والثاني اوجه لانه اسم مجرد عن العوامل اللفظية فوجب
ان يحكم بالابتداء فيه والفاعل سادس الخبر كما في قولك قائم الزيدان والوجه الاول ضعيف لانه لو كان رويد
منصوبا نصب المصدر لوجب ان يكون فعله مقدر او يخرج حينئذ عن ان يكون اسم فعل * الا يرى ان سقيا
ورعيا وخيبة وجدما ونحوها لما كانت مصدرا وكان الفعل معها مقدر او وجب خروجها عن اسماء الافعال
وابضا فانه كان يجب ان تكون معرفة كما في قولك سقيا ورعيا اذ لا موجب حينئذ لبناء اذ معنى الفعلية انما
هو في الفعل المقدر لافيهما وذلك لا يوجب بناء كما ذكرناه ولذلك بنى افعالنا الى معنى كونه اسم فعل فقالوا
فـ ا ف واف و ا عرب لما قصد الى معنى المصدر فقالوا افه فهما معنيان مختلفان فظهر ان الوجه الثاني
هو المستقيم ولذلك لما اردوا المصدر في رويدا ضافوه فقالوا رويدزيدا لوقيل على قياس هذه اللغة رويدزيدا
لكان مستقيا * ولا يستدل على المصدرية بدخول اللام في مثل قولهم هيهات لذلك وهيهات لما توعدون لما ثبت
من ان بعد لا تدخل في فاعله اللام ومثل بعد له تدخل اللام لاننا نقول ليست هذه بأفعال صريحة فلا يلزم من امتناع
ذلك في الفعل الصريح امتناعه في الفرع الذي هو بمعناه * الا يرى انك لا تقول ضربت زيد وتقول هذا ضارب
زيد قال * وفعال بمعنى الامر من الثلاثي قياس (يعني ان كل فعل ثلاثي فلك ان تبني منه فعال بمعنى الفعل كقولك
نزال بمعنى انزل وضارب بمعنى اضرب وتراك بمعنى اترك و اوقيل ان هذه الصيغة من الثلاثي فعل امر
لم يكن بعيدا لانها جرت من الفعل على صيغة واحدة كجريان صيغة افعال ولكنه لم يقبله احد منهم لما روا
فعال من صيغة الاسماء ولما روا من وجود الكسوفه مع تجنب العرب من ادخال الكسر الافعال حتى
قالوا ضربني وبضربني فزادوا النون هربا من دخول الكسر في الافعال قوله وفعال مصدرا معرفة
كفجبار الى آخره) لما كان من المبتدات ما يوافق فعال في الصيغة وان لم تكن من اسماء الافعال ذكر معدوم لم يجعل
له باب آخر كما فعل في ما الاستفهامية والشرطية والموصوفة على ما تقدم وهو على ثلاثة اضرب * ماهو
مصدر معرفة كفجبار * و ماهو في معنى الصفة مثل يا فساق و يا خباث وهذا ان البان مبنيان باتفاق لمشاہتهما
فمال الذي هو اسم الفعل من حيث العدل ومن حيث الزنة اما العدل فلان فجار معدول عن الفجور او الفجرة

(وفساق)

وفي ماذا صنعت وجهان احدهما ما الذي وجوابه رفع والآخر أى شئ وجوابه نصب * اسماء الافعال * ما كان بمعنى الامر أو الماضى مثل رويد زيدا أى امهله وهيهات ذاك أى بعد

الموصولات الا اذا حذف صدر صلتها * وانما عربت مع قيام ما يقتضى البناء لارامهم ايها الاضافة دون سائر اخواتها فاذا حذف صدر صلتها رجعوا بها الى البناء على اللغة الفصيحة لافتقارها الى ذلك الصدر كما بنى نحو من قبل ومن بعد لافتقاره في بناءه الى ذلك المقدر ومنه قوله تعالى ثم انزعن من كل شيعة ايهم اشد على الرحمن عتيا والتقدير ايهم هو اشد فاما حذف صدر الصلة رجوع بها الى البناء الذى هو مقتضى اصلها قوله وفي ماذا صنعت وجهان) احدهما ان يكون ما استفهامية وذاعنى الذى فيكون التقدير اى شئ الذى صنعته فلا تكون ما لا مبتدا لتعذر ان تعمل الصلة فيما قبل موصولها او يعمل جزء من الخبر في المبتدا وتكون ذاعنى الذى في موضع رفع خبرها * والآخر ان تكون ماذا بكما لها بمعنى اى شئ فيكون التقدير اى شئ صنعت فتكون ماذا في موضع نصب بصنعت فتكون الجملة فعلية قدم مفعولها التضمنه معنى الاستفهام ووجب نصبه لان الفعل تسلط عليه تسلط المفعولية اما لو قدر حذف مضمير منصوب تقديره ماذا صنعته لجاز ان تكون ماذا في موضع رفع على الابتداء وخبره الجملة الفعلية والعائد عليه الضمير المقدر الا ان الوجه ما تقدم اذا حاجت الى تقدير هذا الضمير ولذلك اختير في جواب الوجه الاول الرفع وفي جواب الوجه الثانى النصب ليكون الجواب على طبق السؤال باعتبار القرينة في ان دلالة المبتدا على المبتدا اولى ودلالة الفعل على الفعل اولى * الايرى انك اذا قلت من ضربت كان قولك زيدا احسن من زيد ولو قلت من المضروب كان قولك زيدا احسن من زيدا لما ذكرناه وعلى كلا الوجهين جاء قوله تعالى ويسألونك ماذا ينفقون قل العفو قرأ ابو عمرو وبالرفع وقرأ الباقر بالنصب وعلى الوجه الثانى جاء قوله تعالى وقيل للذين اتقوا ماذا انزل ربكم قالوا خيرا وليس قوله تعالى اساطير الاولين بمد قوله واذ قيل لهم ماذا انزل ربكم بجواب من هذا الباب لان الجواب في هذا الباب ان يقدر المبتدا الذى تكلم به السائل محذوفا من كلام الجيب او يقدر الفعل الذى تكلم به السائل محذوفا من كلام الجيب استغناء بالقرينة الدالة عليه فلا يستقيم ذلك فيما نحن فيه فانه لم يرد ان الكفار قالوا ان الذى انزل ربنا اساطير الاولين ولا انزل ربنا اساطير الاولين اذ لم يكن ذلك معتقدا منهم فلم يرد هذا المعنى وانما قصدوا الى كلام مستأنف على حسب اعتقادهم اى هذا القول اساطير الاولين فهو عدول الى كلام مستأنف اذ قد علم انهم منكرون الازال فلم يبق الادعوى هذه اساطير الاولين ولذلك تعين الرفع ولما كان المعنى الثانى على خلاف هذا التحوجى به منصوبا تنبها على انه على غير هذه الطريقة قال * اسماء الافعال ما كان بمعنى الامر او الماضى الى آخره * انما بنيت اما لان منها ما وضعه وضع الحروف نحو قوله ثم حلت البواقي عليه لانها من باب واحد واما لشبهها بماهى بمعناه وهو فعل الامر والفعل الماضى فعلى الوجه الثانى لا يستقيم ان يفسر ان يضجروا واه بمعنى اتوجع ولكن تضجرت وتوجعت وعلى الاول لا يمتنع وهذه الالفاظ وان كانت في معنى فعل الامر والفعل الماضى فهى اسماء * والاستدلال على اسميتها بنحو دعواتها ونحو قوله بحجها ضعيف لان الفعل الصريح يقع هذا الموضع اذ كان المراد به اللفظ ولا يمتنع ان يقال دعوته أنزل كما تقول قلت له انزل وأمرته باضرب اى أمرته بهذا اللفظ وقد استدل على اسميتها بدخول التنوين على كثير منها * والذى يدل على اسميتها تعذر الحرفية والفعلية فيها * اما الحرفية فواضح واما الفعلية فصيحغ ليس منها شئ عليه فوجب ان يحكم باسميتها وايضا فانها بمعنى المصدر بدليل قولهم رويد زيد بمعنى رويد زيدا * فان قيل كيف تدخل

ومن ثم امتنع في ضمير الشأن والموصوف والصفة والمصدر العامل والحال والضمير المستحق لغيرها والاسم
المشتمل عليه * وما الاسمية موصولة واستفهامية وشرطية وموصوفة وتامة بمعنى شئ * وصفة * ومن
كذلك الا في التام والصفة * وأي وأية كمن وهي معرفة وحدها اذا حذف صدر صلتها *

الخبر عنه ضمير ائاما عليه وتؤخر ذلك خبرا * وانما صدرت بالموصول لانه الذي يقصد بالاخبار
عنه وجعلت موضع الخبر عنه ضميرا لان المعنى على انك علمت تلك النسبة على غير جهة الخبر عنه فلا بد
من ذكر ذلك مضمرا ائاما على الذي * وانما اخرجت ذلك الاسم خبرا لان المقصود الاخبار به ليتبين المبهم
من جهته فان تعذرا من هذه الامور تعذرا الاخبار على هذه الطريقة فلا يستقيم الاخبار عن ضمير
الشأن لاستحقاقه صدر الكلام فلو ذهبت تخبر عنه لاخرته خبرا ولا عن الموصوف لانك تجعل موضعه
ضميرا فيؤدى الى ان يكون الموصوف مضمرا ولا عن الصفة لانه يؤدى الى ان تكون الصفة مضمرة
ولا عن المصدر العامل لانه يؤدى الى ان يكون المضمرا ماملا ولا عن الحال لانه يؤدى الى ان يكون المضمير
حالا ولا عن الضمير المستحق لغيرها في مثل قولك زيد ضربته فلا تخبر عن الضمير في ضربته لان غير الذي
استحقه وهو المبتدأ فلو ذهبت تخبر عنه لبقى الموصول بلا ائاما لانك اذا جعلت موضعه مضمرا بقي على ما كان
عليه في عودته على زيد في الموصول بلا ائاما * ولا يستقيم ان يكون الضمير المؤخر خبرا ائاما على الموصول
لانه انما أتى بعد تمام الموصول والائاما على الموصول لا يكون في جزء آخر بعد تمامه قوله ولا عن الاسم المشتمل
عليه (بمعنى ولا يصح الاخبار عن الاسم المشتمل على الضمير المستحق لغير الموصول نحو قولك زيد ضربت
غلامه فلا يصح الاخبار عن غلامه لانك اذا جعلت موضعه ضميرا فان اعدته على الموصول بقي المبتدأ
بلا ائاما وان اعدته على المبتدأ بقي الموصول بلا ائاما كما تقدم في الضمير المستحق لغيرها قوله وما الاسمية
موصولة واستفهامية وشرطية الى آخره) لما كان في المبنيات ما يوافق لفظ الموصول لم يجعل له بابا برأسه
وبين في ضمن الموصولات كما سبق ما وافق اسم الفعل في اللفظ من المبنيات في اسما الافعال كباب فجار وباب
فساق وباب قطام والافكان القياس يقتضى ان يجعل من اقسام المبنيات ابوابا برأسها * فنها ما تكون
موصولة واستفهامية وشرطية وموصوفة وتامة بمعنى شئ * وصفة هذا كله اذا كانت اسما * واما
اذا كانت حرفا فلها معان ايس هذا موضعها فالموصولة تقدمت والاستفهامية كقولك ما صنعتك
وما اكلت والشرطية كقولك ما صنعت اصنع واستعمالها فيهما لا يبعد لاستعمال الموصولة والموصوفة
كقوله * ربما تكرر النفوس من الامر * له فرجة لكل العقال * ففكره جملة واقعة صفة لما كانه قبل
رب شئ * تكرر النفوس من الامر ولو قيل ان ما هذه هي ما التي في قولك ربما يدقائم لكان مستقيما
وهي المهية لدخول رب على الجملة وانما استحسن ذلك اجراء رب على بابها الكثير ولما يلزم من حذف
الموصوف واقامة الصفة وهي جار ومجرور في محله لان قولك من الامر صفة على هذا التأويل على
معنى تكرر النفوس شيئا من الامر * والتامة بمعنى شئ * كقوله تعالى ففهمهاى اى ففهم شيئا هي والصفة
كقولك اضربه ضربا ما اى ضربا اى ضرب كان وهذه عندهم حرف للتقليل * واما من فقد جاءت مجي *
مالا في التمام والصفة فالموصولة تقدمت والاستفهامية كقولك من ابوك ومن ضربت والشرطية كقولك
من تضرب اضرب والموصوفة كقولك رب من بكرمى واستعمالها في وجوهها فيمن يعقل كالموصولة
* وأي وأية كما الا في التمام فالموصولة كقولك اضرب ابهم خرج وايتهم خرجت والاستفهامية
كقولك اى الرجلين عندك والشرطية كقولك اى من تضرب اضرب والموصوفة كقولك
بايها الرجل وتقع صفة كقولهم مررت برجل اى رجل وهي معرفة وحدها دون سائر

(الموصولات)

والاولى والذين واللاتى واللاء واللاى واللاتى واللواتى وماو من وأى وأية وذو الطائفة * وذا بعدما للاستفهام والالف واللام * والعائد المفعول يجوز حذفه * واذا اخبرت بالذى صدرتها وجعلت موضع الخبر عنه ضميرا لها وأخرته خبرا فاذا اخبرت عن زيد من ضربت زيد قلت الذى ضربته زيد وكذلك الالف واللام فى الجملة الفعلية خاصة ليصح بناء اسم الفاعل والمفعول فان تعذر امرتها تعذر الاخبار محل يشبه تغير الاحراب فتوهم احرابا ولذلك لم يقل اللذان واللتيان دفعا لهذا الوهم ولذلك جاز اللذان واللتان فيهما جيعا ولو كان معربا لم يسغ ذلك قال * والاولى والذين لجماعة المذكرين والذون فى الرفع على بعض اللغات مثلها فى اللذان فى الرفع على غير الفصيح والفصيح الذين فى الاحوال الثلاث واللاتى بهمزة ويا بعدها وبغير ياء وبالياء بغير همزة مكسورة وسا كنة كل ذلك لغات فيهما * واللاتى واللواتى لجماعة المؤنث * وما فى الالف لم يقل غالبا * ومن فى ياء يعقل او هو منزل منزلة من يعقل * واى واية للتفصيل فى المذكر والمؤنث * وذو بمعنى الذى فى لغة طى * وذا بعدما للاستفهام بمعنى الذى على ما سياتى * والالف واللام بمعنى الذى والذى على حسب ما بينه تائده * ثم شرع بين ان العائد المفعول يجوز حذفه لئنه على ان امره يتقسم الى ما يجوز حذفه والى ما لا يجوز فتعرض لما يجوز وهو المفعول به فتقول جاءنى الذى ضربته ويجوز ضربت كل ذلك فصيح وكذلك جاءنى اللذان ضربت والذين ضربت لما فى الكلام من قوة الاشعار به ولا يحذف الرفع لانه فاعل والفاعل احد جزئى الجملة فلا يستقيم حذفه * ولا يحذف المحرور لان حذفه يستلزم حذف جاره فيكثر الحذف وهذا الضمير المفعول يجوز حذفه واثباته فصيح فى هذا الباب وان كان الاصل اثباته كقوله تعالى الله يسط الرزق لمن يشاء ويقدر ومنه قوله تعالى وما علمته ايديهم وما نشئته النفس قريء بالحذف والاثبات جيعا واحسن منه اثباته اذا وقع فى جملة صفة تائدا على موصوفها كقولك مررت برجل ضربت او اكرمت واحسن منه فى الاثبات اذا وقع فى جملة خبر للمبتدأ تائدا على المبتدأ كقولك زيد ضربت لان الصلة والموصول جزء واحد والمبتدأ والخبر جزآن والصفة بينهما فلذلك كان حذفه فى الصلة احسن منه فى الصفة وحذوه فى الصفة احسن منه فى الخبر قوله واذا اخبرت بالذى صدرتها وجعلت موضع الخبر عنه ضميرها واخرته خبرا الى آخره) معنى قولهم اخبر عن زيد ونحوه من ضربت زيدا او قام زيد ونحوه بالذى اى بين المنسوب او المنسوب اليه اذا كان معلوما على جهة غير كونه زيدا بانه زيد فان المنسوب والمنسوب اليه قديكون مبهما ومبيننا من جهة غير جهة كونه زيدا فاذا قصد المتكلم الى ان يبينه من جهة كونه زيدا عمل هذا العمل فليس قولهم اخبر عن زيد على ظاهره وانما المعنى اخبر عن مبهم هو زيد فى المعنى زيد * وقولهم بالذى الباء فيها بمعنى الاستعانة كقولهم كتبت بالقلم اى اخبر متوصلا الى هذا الاخبار المقصود بالموصول والالف الذى مخبر عنه لابه وزيد مخبر به لاعنه والمعنى على ما بينته * وكذلك الالف واللام فى الجملة الفعلية خاصة لما تقدم من انها لا تكون صلتها الاسم فاعل او مفعول ليصح منها بناء اسم الفاعل او المفعول لان الاسمية لا يصح بناء ذلك منها فالجملة الفعلية يخبر فيها بالامرين والجملة الاسمية لا يخبر فيها الا بالذى الا انك اذا اخبرت بالالف واللام وكان الفعل مسندا الى ضمير غير الخبر عنه فى المعنى فقد جرى اسم الفاعل او المفعول على غير من هو له فيجب ابراز الضمير كما تقدم على ما هو مذهب البصريين فاذا اخبرت عن زيد من ضربت زيد اقلت الضاربه انا زيد لان الالف واللام لزيد والضارب للمتكلم وهو غيره فقد جرى على غير من هو له * وطريقة الاخبار ان تصدر الجملة بالموصول وتجعل موضع

ويقال ذلك القريب وذلك البعيد وذلك للمتوسط وتلك وذاتك وتلك المشدتين واوالاتك مثل ذلك * وأما ثم وهنا وهناك فلما كان خاصة * الموصول * مالا يتم جزءاً الاصلة وعائد وصلته جملة خبرية والعائد ضمير له وصلة الالف واللام اسم فاعل أو مفعول وهو الذي والتي والذات والتان بالالف والياء

لان الواحد من احد الطرفين ينقص لاجل نقصه من مقابله ستة ثم ينقص لاجل نقص السادس من الجانب الاخر خمسة من مقابله فتكون احد عشر قوله ويقال ذلك القريب) يزعم كثير من النحويين ان ذلك القريب وذلك البعيد وذلك للمتوسط ثم يجعل تلك بمثابة ذلك وذاتك وتلك المشدتين بمنزلة ذلك واوالاتك في الجمع بمنزلة ذلك فاما ما هو بمنزلة ذلك فواضح وهو ما ذكرناه اولاً واما ما هو بمنزلة ذلك فواضح ايضاً وهو الايتان بهام كاف الخطاب من غير زيادة وانما وقع الاشكال فيما هو مثل ذلك الذي البعيد في المؤنث والمثنى والمجموع فتعرض لبيانه ثم قال * وثم وهنا للمكان خاصة) يعني انه قد وضع للإشارة لفظ اخر يختص بالمكان وهو قولهم هنا وهنا وثم فهنا للقريب وهنا وثم للبعيد قال * الموصول * وبنيت الاسماء الموصولة اما لان فيها ما وضع وضع الحروف نحو ما ومن واللام ثم جعلت البواقي عليها لانها من باب واحد واما احتياجها في تمامها جزءاً الى صلة وعائد فاشبهت بذلك الحرف لاحتياجه الى متعلقه * واما المشبه الذي بلام التعريف من حيث ان وضعها لتكون الجملة الداخلة هي عليها معرفة كما ان وضع اللام ليكون الاسم الداخل هو عليه معرفة فلما كانت للتعريف مثل اللام بنيت ثم جرت الموصولات كلها هذا الجرى وان امتنع بعضها من جريه صفة لما اشبهت الذي في كونها معرفة وكونها موصولة قوله في حده مالا يتم جزءاً الاصلة وعائد الى آخره * وليس ذلك كقولك العالم من قامه العلم لان المراد حد الموصول في الاصطلاح لاحد الموصول لفة ولو جعلت موضع قولك بصلة قولك بجملة ارتفع الاشكال ولكنه جرى في ذلك على الاصطلاح في تسميتها صلة ولذلك فسر الصلة ليرتفع الاشكال وهو اولى من قول من يقول مالا يتم اسمان الذي بانفراده اسم ولكنه لا يكون احد جزئي الجملة الابجملية وعائد وقوله وعائد) لان من الاسماء مالا يتم الابجملية وليس بموصول في الاصطلاح كيث واذا واذا وما اشبهها فلذلك قال وعائد قوله وصلته جملة خبرية) لان الذي وضع وصلة الى وصف المعارف بالجل فكما انه لا يوصف الابجملية الخبرية فكذلك لا يدخل الذي الاعليها والبواقي مثلها في المعنى فوجب ان يكون حكمها كذلك قوله والعائد ضمير له) اذ لم يرد بالعائد الا ذلك واحتيج اليه صلته لان الذي لما وضع لفرض التعريف وضع مبهما فاحتيج الى ربط بينه وبين صلته لئلا يكون اجنبية عنه وعن الموصوف * ثم شرع في تبين ان صلة الالف واللام لا تكون الاسم فاعل او اسم مفعول وان كان بمعنى الذي كأنهم لما رأوها للتعريف وهي موافقة للالف واللام في نحو الرجل لفظاً ومعنى قصدوا ان لا تدخل الاعلى ما تدخل عليه تلك للمشابهة المذكورة وخصوصاً بالجملة الفعلية ليسبكوا من الفعل اسم فاعل او مفعول حسبما يقتضيه المعنى في نحو جاني الذي ضرب تقول الضارب وفي نحو الذي ضرب تقول المضروب ولم تدخل على الجملة الاسمية لتعذر ان يسبك منها مفرد وبصح دخول الالف واللام عليه * ثم شرع في تعدادها فالذي للمفرد المؤنث والذات والتان لمتاهما قوله بالالف والياء) يعني بالالف في الرفع وبالياء في النصب والجر وهذا التغيير عند الاكثرين ليس باعراب لقيام علة البناء مع ذلك وكذلك الالف والياء في هذان وهذين * وقد توهم بعض القاصرين انه اعراب وانما هي صيغ موضوعات للمرفوع والمنصوب وانما اتفق هذا التغيير في

وحذفه منصوبا ضعيف الامع أن اذا خففت فانه لازم * اسماء الاشارة ماوضع لمشاراليه * وهي خمسة ذا
لمذ كروا ولسنا هذان وذين والمؤنث تاوتى وتو وذى وذه ونهى وذهى ولسنا هتان وتين وجمعهما اولاء
مدا وقصرا ويلحقها حرف التنبيه ويتصل بها حرف الخطاب وهي خمسة في خمسة فتكون خمسة وعشرين
وهي ذاك الى ذاكن وذانك الى ذانكن وكذلك البواقي

واذا وقع منصوبا فلا بد ان يكون بارزا اذ لا يستتر المنصوب كقولك انه زيد قائم قوله وحذفه منصوبا
ضعيف) بمعنى في مثل قول الشاعر * ان من يدخل الكنيسة يوما * يلقى فيها جأذرا وطلباء * وفي قوله
* ان من لام في بنت بنى حسان * الله واعصه في الخطوب * وانما ضعف من حيث كان حذفنا لضمير مراد
لادليل عليه قوله الامع ان اذا خففت فانه لازم) بمعنى حذفه منصوبا لازم في ان اذا خففت كقوله تعالى
وآخر دعواهم ان الحمد لله رب العالمين * وانما التزموا ذلك لانه قد ثبت ان ان المكسورة اذا خففت جاز
اعمالها كقوله تعالى وان كلاما ليوفينهم ربك اعمالهم مع كونها ابعد عن شبه الفعل من المفتوحة فان
يجواز العمل اجدر ولم يأت اعمالها من المفلوظ بعدها فلا يقال علمت ان زيدا قائم ولكن ان زيد بالرفع
تقدروا لذلك ضمير الشأن معمولا لان مجذوبا تخفيفا لان الموضع موضع تخفيف لتلايكون لان الخففة
على ان الخففة مزية في العمل قال * اسماء الاشارة ماوضع لمشاراليه * انما بنيت اسماء الاشارة اما لان
وضعها بالاصالة وضع الحروف ايضا نحو ذواتى و تى ثم حلت بقيتها عليها لانها من باب واحد واما الاحتياجها
في وضعها الى ما يتبين به من قرينة الاشارة فاشبهت بذلك الحرف قوله ماوضع لمشاراليه) هذا الحد
وان ذكر فيه لفظ المشار اليه فليس من قبيل قولك العلم ماوجب لمحله كونه عالما لان العالم يتوقف على العلم فاذا
حده العلم كان دورا لان المحدود ههنا ماسمى باسماء الاشارة في اصطلاح النحويين ولم تجهل الاشارة
الغوية ولا المشار اليه لغة فاذا ذكر في الحد فلا دور اذ لا يتوقف على المحدود ولا يتوقف المحدود عليه اذ
قد تعرف الاشارة الغوية ولا تعرف اسماء الاشارة في الاصطلاح * والمشار اليه في المعنى العقلي على ستة
اضرب مذكر ومؤنث وكل واحد منهما مفرد ومثنى وجموع الا ان العرب وضعت لفظ الجمع للمذكر
والمؤنث مشتركا فصارت الالفاظ خمسة اربعة نصوص وواحد مشترك * ثم من هذه الخمسة ما ليس له
مرادف كذا وذان وتان * ومنها ما له مرادف كلفظ المفرد المؤنث فانك تقول تاوتى وتو وذهى ونهى
وذهى * وحرف التنبيه الذى يلحق بأوائلها ليس في الحقيقة منها وانما هو حرف جى به للتنبيه على
المشار اليه قبل لفظه كما جى به للتنبيه في النسب الاسنادية كقولك هازيدا قائم وهاان زيدا قائم * وما يتصل
باسم الاشارة من الكاف واخواتها حروف الخطاب والمخاطب باعتبار المعنى لا يزيد ايضا على ستة كالمضمر
واحد مشترك بين المذكر والمؤنث وهو المثنى بقى خمسة الالفاظ اربعة نصوص وواحد مشترك * وهذه
الحروف انما جى بها تنبيها على حال من مخاطبه فاجعل اسم الاشارة لما تشير اليه اولا على طبقه من مفرد
ومن مثنى وجموع مذكر ومؤنث ثم اجعل حرف الخطاب بعدها على حسب من مخاطبه في ذلك فاذا
اشرت الى واحد مذكروا خاطبت مثله قلت ذاك فان خاطبت مؤنثا قلت ذاك ثم ذاك ثم ذاك ثم ذاك ثم ذاك ثم ذاك
مع المفرد المذكر ومثلها مع الاربعة البواقي فتكون خمسة وعشرين لفظا السنة وثلاثين معنى لان المعنى
سنة في ستة والالفاظ خمسة في خمسة وهي ذاك الى ذاكن وناك الى تاكن وذانك الى ذانكن وناك الى تاكن
واولئك الى اولئك فها بيان الخمسة والعشرين لان كل واحد منهما خمسة وقد ثبت ان كل خمسة منها السنة معان
ولكن لما كان في كل خمسة واحد مشترك وجب ان تكون السنة والثلاثون خمسة وعشرين ينقص احد عشر

* وشرطه ان يكون الخبر معرفة او افعال من كذا مثل كان زيد هو افضل من عمرو ولا موضع له عند الخليل وبعض العرب يجعله مبتدأ وما بعده خبره * ويتقدم قبل الجملة ضمير فائب يسمى ضمير الشأن يفسر بالجملة بعده ويكون منفصلا ومتصلا مستترا وبارزا على حسب العوامل نحو هو زيد قائم وكان زيد قائم وانه زيد قائم

كون ما بعده خبرا ونعتا لانك اذا قلت زيد المنطلق جازان توهم السامع ان المنطلق صفة فينتظر الخبر وجازان توهم انه خبر فاذا قلت زيد هو المنطلق تعين للخبر فصارت هذه الصيغة هي التي فصلت بين الخبر والنعت وعينه للخبر * ويسميه الكوفيون عمادا لانه اعتمد عليه في هذا المعنى والفصل اخص اذ كل ما وضع للفصل فقد اعتمده وليس كل ما اعتمده في شيء يكون فصلا فكان تسميته فصلا اولى لخصوصيته قوله وشرطه ان يكون الخبر معرفة) لانه اذا لم يكن معرفة لم يقع لبس فلم يخرج الى ما به الفصل اذ لا لبس في زيد منطلق انه خبر وانما اجروا افعال من كذا مجرى المعرفة لانه لما كانت من فيه قائمة مقام اللام قريبة منها ولذلك لم يجمعوا بينهما فلما شبهه اجروه مجراه والا فالقياس ان لا يكون الفصل فيه قوله ولا موضع له عند الخليل) المعروف من قول الخليل انه لا موضع له من الاحراب وبعض النحويين يزعم ان له موضعا من الاحراب وهو له يتنى على انه حرف او ضمير فان قلنا انه حرف وضع للفصل ويتغير بغيره من المبتدأ له في المعنى كاتغيرت صيغة حرف الخطاب في قولك ذلك وذلك وذلك كما وذاككم وذلك وان كانت حروفا واذا كان حرفا فلا موضع لها من الاحراب كغيره من الحروف والذي بين انه حرف انه لو كان اسما وقد وقع مركبا فلا بد ان يكون موضعه موضع اعراب كالضمائر كلها ولو كان موضعه موضع اعراب لم يخل اما ان يكون تابعا او مستقلا وكلاهما غير مستقيم * اما التبعية فلانه لو كان تابعا لاختلاف باختلاف المتبوع وهو لا يختلف ولو كان مستقلا لوجب ان يكون مبتدأ ولا يستقيم لان ما بعده يكون منصوبا كقولك كان زيد هو المنطلق ولو كان مبتدأ تعين رفع ما بعده بالخبر * واما بعض النحويين فيقول هو ضميره موضع من الاحراب ويختار بما تقدم ان يكون تابعا ويحجب عن قولهم لو كان تابعا لاختلاف باختلاف المتبوع بان ذلك مخصوص بغير التأكيد بالضمائر واما التأكيد بالضمائر فلا يكون في غير هذا الباب الابصيفة الضمير المرفوع وان اختلف المتبوع كقولك مررت بك انت وبه وهو وبنائون نحن وكذلك ما شبهه واذا كان كذلك فلا يستبعد ان يكون تابعا على ذلك النحو مع ظهور صيغته في الضمائر واختلافها باختلاف ما تقدم عليها قوله وبعض العرب يجعله مبتدأ وما بعده خبره) هذا واضح فيكون قد اخرج عن الاسم الاول بالجملة الابتدائية وهو الضمير وما نسب اليه فيقول كان زيد هو المنطلق وعليه ما نقل في غير السبعة ولكن كانوا هم الظالمون وشبهه قوله ويتقدم قبل الجملة ضمير فائب يسمى ضمير الشأن والقصة هذا الضمير على خلاف باب الضمائر وانما وضعه لغرض التعظيم في القصة لاني ذكر الشيء مبها ثم يفسر او وقع في النفس من ذكره مفسرا من اول الامر قدروا لذلك الحديث المعهود في الذهن ثم اضمروه لهذا الغرض وجعلوه فائبا لانه للفائب على التحقيق * وسماه النحويون ضمير الشأن وضمير القصة لانه في التحقيق اضمار لهما فأضافوه الى ما هو ضميره كما تقول في زيد ضربته الهاء ضمير زيد والتمروا تفسيره بالجملة لانها المرادة بالاضمار فلا يستقيم تفسيره الا بها ويكون متصلا ومنفصلا ومستترا وبارزا على حسب العوامل فاعتبر فيه قياس باب الضمائر فاذا وقع مبتدأ وجب ان يكون مرفوعا منفصلا كقولك هو زيد هو قائم فاذا وقع فاعلا وجب ان يكون مستترا لانه ضمير مفرد فائب في فعل فلا يكون الامسترا كقولك كان زيد قائم وايس زيد قائم كما تقول زيد ضرب فلان يكون ضمير الفاعل في مثل ذلك الامسترا

ونون الوقاية مع الباء لازمة في الماضي وفي المضارع عربيا عن نون الازراب * وابت مع النون فيه ولدن وان واخوانها مخير * ويختار في ليت ومن وعن وقد وقط * وعكسه العمل * بتوسط بين المبتدأ والخبر قبل العوالم وبعدها صيغة مرفوع مطابق للمبتدأ يسمى فصلا لفصل بين كونه نعمتا وخبرا

وهو تغييرا لداخل على المضمر وتغيير المضمر بعد ذلك تبع لا يلزم منه الاتغير واحد ويجي * المضمرات بعد ذلك فيهما جار على القياس * ومذهب الاخفش يلزمه ان يكون قد غير في لولا اثني عشر لفظا من اول الامر وفي عسى كذلك لانه لم يبت على شئ جرى فيه قياسا * ورجح مذهب الاخفش بأن يقع الضمائر بعضها مكان بعض شايع كثير واما كون الكلمة بتغير عملها باعتبار حال ما تدخل عليه فنادر ضعيف لا يكاد يوجد الا في مثل لدن كأنهم اجروا نونها مجرى التنوين لما رأوها تنزع وتثبت اتمامها من المغيرة تنوين واما تشبيهه بالثنون قوله ونون الوقاية مع الباء لازمة الى آخره (بين ان بعض الضمائر مشترط فيه في بعض المحال زيادة حرف آخر غيره وقد يكون ذلك ملتزما وقد يكون مختارا وقد يكون ضعيفا * وهذه النون تلزم بقاء المتكلم مع الفعل الماضي لزوما كقولك ضربني وقتلني واكرمني فلا يجوز حذفها بحال وكذلك المضارع العربي عن نون الازراب كقولك يضربني ويكرمني * وانما قال العربي عن نون الازراب احترازا من مثل يضرباني ويكرمونني وتكرمينني فانك في ذلك بالخيار فالخلف كراهة اجتماع النونين مع الاستغناء بأحدهما والاثبات جريا على القياس المتقدم * وما هو المحذوف عند الحذف فالصحيح ان المحذوف نون الوقاية لان نون الازراب لان نون الوقاية اذا حذفت قامت نون الازراب مقامها بخلاف العكس ولانها الثانية ومنها نشأ الثقل فكانت اولى بالحذف * وكذلك انت مخير في لدن فتقول لدني ولدني وان لم تكن فعلا ولا حرفا ولكنها لما كانت مبنية على السكون حوفظ على سكونها الثاني وحذفت منها اجراء لها مجرى الاسماء لوقوعها على ثلاثة احرف * واما ان واخوانها فان وأن وكان ولكن يجري فيها الوجهان فاثبات النون على تشبيهها بالفعل من الوجه الذي شبهت به في العمل وحذفها كراهة اجتماع النونات واذا كانوا قد جوزوا الحذف في يضربونني مع كونه فعلا فلان يجوزوا في انني اولى * واما ليت فيختار فيها الاثبات لفقدان الامر المقضى جواز حذفها اذ لانون في آخرها وجاز حذفها تشبيها لها بالانها منها * ومن وعن وقد وقط مثلهما في اختيار مجي النون امان وعن فلكونهما على حرفين مبنيين على السكون فحوظ على بناءهما ان يدخلهما الكسر كما حوفظ على الفعل ان يدخله الكسر وقد وقط مثلهما في كونهما على حرفين وان كانتا اسمين وعكسه العمل يعني عكس ليت لان المختار في لعل الحذف * وانما اختير في لعل الحذف من حيث ان من لغاتها لعن واللام الاولى ليس بينها وبين الثانية الاحرف مع شبهها بالنون ففكر هو ذلك فأجر وهافي الاكثر على احد لغتي اخوانها ثم قال * ويتوسط بين المبتدأ والخبر قبل دخول العوالم اللفظية وبعدها الى آخره * يعني انه تكون صيغة هذا الضمير مع وجود العوالم اللفظية في المبتدأ والخبر وعدمها كقولك زيد هو المنطلق وكان زيد هو المنطلق قوله صيغة مرفوع) تنبيه على انه لم يمتنع ان يكون ضميرا وانما هو صيغة فيجوز ان يكون ضميرا وان يكون غير ضمير على ما سيأتي قوله مطابق للمبتدأ (يريد ان كان مفردا مذكرا كان هذا المتوسط على صيغة المفرد المذكور وكذلك المؤنث والمثنى والمجموع وكذلك لو قدر الاول متكلم او مخاطبا او غائبا كقولك ان الزيد بنهما القاتمان وان الزينبات هن القاتمات وكذلك ان انجن القاتمون وانكن انتن القاتمات * ويسمى فصلا عند البصريين لانه فصل بين

فان كان احدهما اعرف وقدمته فلك الخيار في الثاني مثل اعطيتك و اعطيتك اياه وضربك وضربى اياك والافهو منفصل مثل اعطيته اياك أو اياه والخيار في باب خبركان الانفصال والاكثر لولانت الى آخرها وعسيت الى آخرها * وجاء لولاك وعساك الى آخرهما *

فداجمع ضميران ولكن احدهما مرفوع وحكم البابين مختلف اذا يجوز في مثل اكرمتك الاالاتصال وفي اعطيتك يجوز الامران قال * فان كان احدا الضمير اعرف وقدمته جازان يكون الثاني متصلا ومنفصلا وهو قوله (فلك الخيار في الثاني) فيحوزان نقول اعطيتك و اعطيتك اياه وضربك قبيح وضربى اياك قبيح * وانما اشترط في صحة الاتصال ان يكون احدهما اعرف مقدما كراهة ان يقدموا الانقاص على الاقوى فياجعلوه كالكلمة الواحدة * فان قلت فقد قدموا مثل ذلك في ضربتي وضربوك قلت انما صح ذلك من جهة ان الاول متوغل في الجزئية لانه فاعل فصار اولى بالتقديم بخلاف ما نحن فيه قوله والافهو منفصل) يعني ان لم يكن احدهما اعرف وهو مقدم فلا بد من الانفصال فقد يكونان من باب واحد وقد يكون الاعرف مؤخرا كقولك اعطاك اياي واعطاه اياي واعطاه اياك واعطاه اياه فلا بد من الانفصال الا انه قد جاء في الغائبين اعطاهما و اعطاهما هو وشاذ منه قول الشاعر * وقد جعلت نفسي تطيب لضغمة * لغضبهما يقرع العظم نابها * قوله والخيار في خبركان واخواتها الانفصال الى آخره) وانما كان كذلك من جهة ان خبرها ليس مفعولا على الحقيقة وانما هو في المعنى حكم على فاعلها والمعنى فيه الخبر على ما كان عليه فأجرى في الانفصال مجراه قبل دخولها تنبيها على استقلاله في الخبرية وخروجه عن المفعول من حيث المعنى ومنهم من يشبهه بالمفعول في ذلك فيجره في الاتصال مجراه فيقول زبد قائم وكنته يعني وكنت قائما والفضيح وكنت اياه قوله والاكثر لولا انت الى آخرها) وقد جاء لولاك وعساك والاكثر هو الجاري على القياس لانه مضمير مبتدأ أو فاعل محذوف الفعل عند قوم فوجب ان يكون مرفوعا منفصلا وقوله لولانت الى آخرها اي لولانت وانت وانما وانتم وانتن وكذلك المتكلم والغائب وان اتفق في الغائب ضمير المثنى والمجموع المذكر والمؤنث في اللغتين جيبا لانك تقول لولاهما ولولاهم ولولا هن الا انه مقدر على الاول مضمرا منفصلا مثله في نحو قولك هما قائمان وهم قائمون وهن قائمات ومقدر على اللغة الثانية متصلا مثله في قولك غلامهما و غلامهم و غلامهن وكذلك عسيت الكثيرى على القياس لانه مضمير لفاعل متصل بفعل ماض فوجب ان يكون كذلك وقوله عسيت الى آخرها يعني عسيت وعسيت وعسيتما وعسيتي وعسيتن وكذلك المتكلم والغائب بقوله وجاء لولاك وعساك الى آخرهما) يعني في ان لولا وعسى لغة اخرى عند مجيئ المضمير معها على خلاف القياس فأوقعوا بعد لولا صورة الضمير المتصل المحفوض واوقعوا بعد عسى صورة ضمير المتصل المنصوب وهذه اللغة وان كانت مكثورة بالاخرى الا انها ثابتة في لغتهم وان انكرها بعض النحويين * وقد اختلف في توجيهها فذهب سيوبه وقد حكاها عن الخليل وبنون ان الكاف واخواتها بعد لولا في موضع جر وان لولا على هذه اللغة تعمل جرا في المضمير وشبهها بلدن في عملها الجر في غير غدوة وعملها النصب في غدوة تنبيها على ان اللفظة قد يكون لها حالان مختلفان باعتبار باين وان الكاف واخواتها في عساك في موضع نصب على معنى لعلك فأعملوها اعمال لعل * وعند الاخفش ان المضمرات بمد البابين في محل الرفع على ما كان عليه في اللغة الاخرى الا انه استعير لفظ الجرور المتصل للمرفوع المنفصل ولفظ المنصوب المتصل للمرفوع المتصل ورجح مذهب سيوبه بأن فيه تغييرا واحدا

(وهو)

أوبالحذف أويكون العامل مفعولاً أو حرفاً والضمير مرفوعاً أو يكونه مسنداً إليه صفة جرت على غير من هي له مثل اياك ضربت وما ضربك الا انا وياك والشر وانما زيد وما أنت قائماً وهند زيد ضاربه هي * واذا اجتمع ضمير ان وليس احدهما مرفوعاً

لان الفصل هنا لا فائدة له اذ ضرب زيداً انا وضربت زيداً بمعنى واحد فقد عدل الى المنفصل من غير تعذر بخلاف قولك ما ضرب زيد الا انا فانه مخالف في المعنى لقولك ما ضربت الا زيداً فوجب الانفصال قوله اوبالحذف) يعني اويكون العامل محذوفاً فانه يتعذر ان يتصل به الضمير لعدمه كالفاعل والمفعول المحذوف فلهما كقولك ان انت قتقت وزيدان اياه ضربته وضربت ومنه قوله تعالى لو انتم تملكون قوله اويكون العامل معنوياً) كالمتبداً والخبر لانه اذا كان معنوياً تعذر الاتصال به اذ لا يتصل لفظ بما ليس بلفظ قوله اوحرفاً والضمير مرفوعاً) لانه لو اتصل لوجب استناره اذا كان مفرداً ثاباً فيؤدي الى ان يستتر الضمير في الحرف وهو على خلاف لغتهم كقولك زيد ما هو قائماً على لغة اهل الحجاز واما على لغة بني نعيم فهو داخل في باب كون العامل معنوياً لانه مرفوع على الابتداء قوله اوبكونه مسنداً اليه صفة جرت على غير من هي له) فعدلوا فيها الى المنفصل عند البصريين لما يؤدي اليه من اللبس في كثير من مواقعها بخلاف الفعل فانه لا يؤدي الاتصال فيه اذا وقع هذا الموقع الى مثل ذلك ولذلك اوقعوا هذا الضمير في الاسم منفصلاً وفي الفعل متصلاً فيقولون هند زيد ضاربه هي وزيد هند ضاربها هولاءك اذا قلت نحن الزيدون نضربهم علم بقولك نضربهم انه مسند الى ضمير المتكلمين فلا يلبس باسناده الى الزيدين وكذلك انا زيداً ضربه وانت زيداً نضربه بخلاف ضارب فانه للجميع اوضاربون فانه صالح للمتكلم والمخاطب والغائب ولفظه واحد تقول انا ضارب ونحن ضاربون وانت ضارب وانتم ضاربون وهو ضارب وهم ضاربون بخلاف صيغة الفعل على ما تبين * فان قلت الضمير المفعول في قولك انا زيد ضاربه بين ان ضارباً مسنداً الى انا اذ لو كان مسنداً الى زيد لوجب ان يقال انا زيد ضاربي وفي نحو زيد عمرو يضربه او ضاربه فاللبس حاصل في البابين جميعاً فلا يتقن اللبس في الفعل الا ويتقن في اسم الفاعل ولا يحصل في اسم الفاعل الا في الموضع الذي يحصل في الفعل فلا مزية اذن في الفعل * والجواب ان ما ذكرتموه قرينة خارجة عن لفظ اسم الفاعل بخلاف الفعل فان القرينة الدالة على من هو له من لفظه غير خارجة عنه وللعرب في مثل ذلك مقصد ظاهر فلا يجوزون بالقرائن الخارجة اذ كان قصدهم وضع اللفظ دالاً على ما قصد دلالة عليه من غير لبس * الا ترى انك تقول اكل زيد خبزاً فلا بد من رفع زيد ونصب خبزاً وان كانت القرينة المعنوية تدل على ان الآكل زيد والمأكل خبز ولكن وضعهم على ان تكون القرينة في نفس اللفظ لا خارجة عنه ومثل ذلك كثير * وايضاً فان المفعول ليس بلازم ذكره واذا حذف فلا قرينة اذن فقصدوا الى ان تكون القرينة لازمة في نفس الكلمة حتى لا يقع اللبس عند الحذف فلا يلزم من الاتصال في الفعل الاتصال في الاسم ثم مثل بمواقع المنفصل على الترتيب المذكور فقال مثل اياك ضربت الى آخرها قوله واذا اجتمع ضميران وليس احدهما مرفوعاً الى آخره) شرع في تبين مواضع ملتبسة في وقوع المتصل والمنفصل فيهما أو تجوز الامرين * فن ذلك انه اذا اجتمع ضميران وليس احدهما مرفوعاً في مثل الدرهم اعطيتك وضربك قبيح فانه قد اجتمع في اعطيتك ضميران وهما المفعولان وليس احدهما مرفوعاً وفي ضربك ضميران وهما المضاف اليه والمفعول وليس احدهما مرفوعاً * وانما قال وليس احدهما مرفوعاً) احترازاً من مثل ضربتك واكرمتك فانه

وفي المضارع لمتكلم مطلقا والمخاطب والغائب والغائبة وفي الصفة مطلقا ولا يسوغ المنفصل الاعتذر المتصل وذلك بالتقدم على صامله أو بالفصل لغرض

هي ليس هذا الضمير المستتر لان هذا ضمير منفصل يؤكده ذلك المستتر * وانما جعلوا هذا مستترا دون غيره لانه مفرد والمفرد سابق على الثني والمجموع فجعلت الخفة له اولاه بكثر اكثر من غيره فجعلت الخفة له * وانما خص مفرد الغائب دون المتكلم والمخاطب اما لان قرينته لفظية وقرينة غيره حالية واللفظية اقوى * واما لانه يعبر به اكثر فكان التخفيف بالكثرة اولى * وانما اغتفروا الاستنار في الغائبة المفردة ولم يغتفروه في الثني والمجموع حيث ابرزوا خوف اللبس لان لفظ الغائبة مستلزم تا التأنيث فارتفع اللبس بها فاجوزوا الاستنار لذلك قوله وفي المضارع لمتكلم مطلقا كقولك اقوم وتقوم فلم يبرزوا مع المتكلم اصلا من حيث كان معه ما يرشد اليه فيجعله كغيره من المضمرات لان الهزمة تدل على انه لمتكلم المفرد والنون تدل على انه لاحد الاربعة * فان قلت كيف أتوا به مستترامع وجود اللبس فيه قلت هذا اللبس مغتفر في غيره من البارز والمنفصل كقولك ضربت وضربنا وانا ونحن فلان يغتفر مع تحقق الخفة اولى قوله والمخاطب والغائب والغائبة وفي الصفة مطلقا) يعني ان الضمير يستتر في المضارع لمتكلم من غير تفصيل والمخاطب اذا كان مفردا مذكرا كقولك للمخاطب انت تقوم ولا يستتر في المضارع للمخاطب غيره والغائب والغائبة يعني ويستتر في المضارع اذا كان للغائب المفرد المذكر والغائبة المفردة المؤنثة كقولك زيد يقوم وهدن تقوم (وفي الصفة مطلقا) يعني ان الضمير المرفوع لا يكون في الصفة الامسترا كقولك زيد ضارب وهدن ضاربة والزيدان ضاربان والهندان ضاربان والزيدون ضاربون والهندات ضاربات * وانما وجبوا الاستنار من حيث ان في لفظها ما يدل على من هي له فضارب للمفرد المذكر وضاربة بناء التأنيث للمفرد المؤنث وضاربان بالالف والنون للمثنى في المذكر واتفق ان المثنى المؤنث فيه علامة التأنيث وان كان الفرق بين المثنى المذكر والمثنى المؤنث في باب الاضمار مطرحا وضاربون للجمع المذكر وضاربات للجمع المؤنث * وليست الالف في ضاربان والواو في ضاربون بضمير لانها تقلبان ياء في النهب والجر والضمائر لا تتغير عن حالها الا ان يتغير ما ملها والعامل ههنا ليس بعامل في الحقيقة في الضمير وانما هو عامل في اسم الفاعل والضمير فاعل له والضمير باق على ما كان عليه في الرفع فلو كانت ضمائر لم تتغير * الا ترى ان الياء في تضرين والنون في يضرين والواو في يضربون والالف في يضربان لا تتغير بوجه لانها ضمائر فلو كانت هذه ضمائر لم تتغير * وما نقل عن الاخفش من ان الياء في تضرين علامة لضمير غير مستقيم لانه لفظ اتصل باخر الفعل دال على من هو له فوجب ان يكون ضميرا كالف في يفعلان والواو في يفعلون والتاء في فعلت وفعلت وفعلت وكذلك جميع الضمائر المرفوعة البارزة قوله ولا يسوغ المنفصل الاعتذر المتصل) يريد ان اصل الضمائر المتصل المستتر لانه اخصر ثم المتصل البارز عند خوف اللبس لتعذر الاستنار ثم المنفصل عند تعذر الاتصال لان المتصل اخصر فلم يسوفوا تركه الا عند تعذره فلذلك لا يقال ضرب انا ولا ضرب انت وكذلك جميع الاسباب الا عند تعذره على ما سياتي بيانه * ثم شرع في تبين الامور الموجبة للانفصال فقال وذلك قد يكون بالتقدم على عامله واتصاله انما يكون به بعد تعذر ان يكون مقدما متصلا فوجب العدول الى الانفصال وكذلك اذا فصل بينه وبين صامله كقولك ما ضرب زيدا انا لانه لا يمكن ان يكون متصلا بعامله وقد فصل بينه وبينه فاصل قوله لغرض) احتراز من مثل ضرب زيدا انا فانه قد فصل بينه وبينه فاصل ومع ذلك لا يجوز الانفصال

(لان)

وهو متصل ومنفصل * فالمنفصل المستقل بنفسه والمتصل غير المستقل وهو مرفوع ومنصوب
ومجرور فالرفوع والنصب متصل ومنفصل والمجرور متصل فذلك خمسة انواع * الاول
ضربت وضربت الى ضربين وضربين * والثاني أنالي هن * والثالث ضربني الى ضربين وانني الى انهن
* والرابع اياي الى اياهن * والخامس غلامي ولي الى غلامهن ولهن * والرفوع المتصل خاصة يستتر في
الماضي للغائب والغائبة

جاز عند من يميزه اجرام المسائل باب الفاعلين والمفعولين مجرى واحدا وانما فعلوا ذلك استغناء بذكر الظاهر آخر
امرأة عن ان يذكر مرتين فسوفوا الاضمار قبل الذكر حتى كأنهم قدموا الثانية على الاولى قوله وهو متصل
ومنفصل فالمنفصل المستقل بنفسه (يعني انه غير محتاج الى كلمة اخرى قبله ليكون كالتمتة له ابل هو كالظاهر
في استقلاله كقولك انا وانت واياي واياك الى آخرها (والمتصل غير المستقل) يعني الذي لا بد له من كلمة
قبله تكون كالتمتة لها كقولك ضربت وضربت وضربك وغلامي وغلامك سمي متصلا
لاحتياجه الى ما يتصل به كما سمي الاول منفصلا لان اتصاله عما قبله او عن هذا الاتصال قوله وهو
مرفوع ومنصوب ومجرور) شرع في تقسيم المضمير فقال وهو منقسم الى ما ذكره لانه يوضع موضع الظاهر
فكما ان الظاهر يكون مرفوعا ومنصوبا ومجرورا فكذلك جاء المضمير ثم قال * والمرفوع والمنصوب متصل
ومنفصل والمجرور متصل فذلك خمسة انواع) وذلك واضح لانها اذا كانت ثلاثة انقسم منها اثنان لكل واحد
منهما الى اثنين ووجب ان تكون خمسة انواع) مرفوع متصل ومرفوع منفصل ومنصوب متصل ومنصوب
منفصل والمجرور لا يتصل * وانما كان المرفوع والنصب متصلا ومنفصلا لانهما يقعان
موقعا ولاشيء قبلهما يتصلان به على ما سيأتي بيانه كقولك انا ضارب واياك وضربت واشباهه فاضطروا
لذلك الى ان وضعوا منفصلا لتعذر المتصل * ولما كان المجرور لا يتقدم على جاره ولا يخذف في محل
يكون مضمرا لم يقع موقعا يوجب الى انفصاله فبقى على أصله في الاتصال وكل نوع من هذه الانواع يكون
لثمانية عشر مدلولاً لان كل واحد منها اما ان يكون لمتكلم او مخاطب او فائب * وكل واحد من هذه الثلاثة
اما ان يكون لمفرد أو مثني أو مجموع صارت تسعة وكل واحد من التسعة اما ان يكون مذكرا أو مؤنثا
فصار لمتكلم ستة وللمخاطب ستة وللفائب ستة ووضعوا لمتكلم منها اللفظين يدلان على الستة المذكورة
وهما ضربت وضربنا فضربت مشترك للواحد المذكر والواحد المؤنث وضربنا للاربعة المثني المذكر
والمثني المؤنث والمجموع المذكر والمجموع المؤنث ووضعوا منها للمخاطب خمسة الفاظ اربعة
نصوصا وهي ضربت وضربت وضربتم وضربتن وواحد مشترك للمثني المذكر والمثني المؤنث وهما
ضربتما وحكم الفائب حكم المخاطب في النصوصية والاشترك كقولك ضربت وضربت وضربا وضربوا
وضربين وبقية الانواع الخمسة جارية هذا المجرى في ان لمتكلم لفظين وللمخاطب خمسة وللفائب خمسة
وهذا التمثيل الذي ذكرناه في المرفوع المتصل انما هو باعتبار الفعل الماضي للفاعل والمفعول مالم يسم
فاعله دون غيره من الفعل المضارع والصفات لان تلك الفاظا تختص بها * وانما قال غلامي ولي تبينها
على ان هذه المضمرات قد يتصل باسم وقد يتصل بحرف جر كما قال في المرفوع المتصل ضربت وضربت تبينها
على انه يكون في الفعل الماضي للفاعل والمفعول مالم يسم فاعله قوله والمرفوع المتصل خاصة الى آخره)
شرع بعد ذلك في تبين محال المتصل من المضمرات على اختلافها فقال المرفوع المتصل خاصة يستتر في الماضي
للفائب والغائبة كقولك زيد قام وهدى قامت وليست هذه التاء بضمير فتورد اعتراضا وانما هي حرف
يدل على ان الفاعل مؤنث لا غير مثلها في قامت هند والفاعل مستتر لا يظهر ابدا وما يظهر من قولهم قامت

وألقابه ضم وفتح وكسر ووقف وهى المضمرات واسماء الاشارة والموصولات واسماء الافعال والاصوات والمركبات والكنايات وبعض الظروف * المضمر ماوضع لتكلم أو مخاطب أو غائب تقدم ذكره لفظا أو معنى أو حكما

هذين الوصفين وانما يفسد الحدبها اذا كان المراد بها الشك ولم يقل في حده ما لا يختلف آخره لان انتفاء اختلاف الاخر فرع من عقليته فلا يستقيم ان يجعل فرما له فيؤدى الى الدور كما ذكر في الاعراب قوله والقبه ضم وفتح وكسر ووقف الى آخره) يعنى ان الحركات الثلاث والاسكان تقع فيه كاتقع في المعرب فالضم كقولهم مندوقبل وبمدويابزد والفتح كقولهم ابن وكيف ولا رجل والكسر كقولهم هؤلاء وامس والاسكان كقولهم من ومم وجعلوا لها تسمية مخصوصه كما جعلوا الحركات الاعراب وسكونه ألقبا مخصوصة ليكون اللقب اذا ذكر منبثا عن انهم ارادوا حركة احد النوعين او سكونه دون الاخر فاذا قال قائلهم رفع علم انها حركة اعراب واذا قال ضم علم انها حركة بناء وكذلك باقياها وكذلك مرفوع ومضموم الى آخرها وهذا الاصطلاح للبصريين المتقدمين والمتأخرين * واما الكوفيون فيجوزون كل واحد من اللفظين لكل واحد من المعنيين وانما يثبت المضمرات اما لان وضهها بالاصالة وضع الحروف في نحو ضربت وضربك فاشبهت الحروف بذلك ثم اجريت بقية المضمرات مجراها لانها منها وان كانت على اكثر من حرفين نحو نحن وانما وهما وايى واياك واياه الى آخرها * واما لاحتياجها في وضهها الى ما تبين به من قرينة المتكلم والخطاب وتقدم الذكر في الغائب فاشبهت لذلك الحروف قال * المضمر ما وضع لتكلم أو مخاطب أو غائب تقدم ذكره الى آخره * يعنى ان المضمر ما كان لاحده هذه الاشياء فلا يضر ذكره أو على ما تقدم تبينه ولا يرد على ذلك قول المتكلم زيد منطلق وهو يعنى نفسه او مخاطبه او غائبا تقدم ذكره لان ذلك وان صح فليس موضوعا ليدل على انه متكلم ولا مخاطب ولا غائب تقدم ذكره بخلاف قولك أنا وأنت وهو فانه موضوع لما ذكرنا للدلالة على التكلم والمخاطب والغائب المتقدم الذكر * اما المتكلم والمخاطب فواضح * واما الغائب المتقدم الذكر فقد يتقدم الذكر لفظا تحقيقا او تقديرا وقد يتقدم معنى وقد يتقدم حكما * فالتقدم اللفظى تحقيقا مثل ضرب زيد غلامه والتقديرى مثل قولك ضرب غلامه زيد لان زيدا وان كان متأخرا عن الضمير صورة فهو متقدم تقديرا او التقدم المعنوى كقوله تعالى اعدلوا هو اقرب للتوى فان قوله اعدلوا لما دل على العدل صار كأنه متقدم من حيث المعنى وقد يكون ذلك من افظ وقد يكون من سياق فالسياق كقوله تعالى ولا يوبه لانه لما تقدم ذكر الميراث دل على ان ثمة مورثا يجرى الضمير عليه من حيث المعنى * والتقدم الحكمى انما جاء في ضمير الشأن والقصة وفي الضمير في نعم وبئس ورب وفي الضمير في نحو ضربنى وضربت زيدا * فاما ضمير الشأن فانما جى به من غير ان يتقدم ذكر قصدا لتعظيم القصة بذكرها مبهمه ليعظم وقعها في النفس ثم تفسر فيكون ذلك ابلغ من ذكره او لا مفسر او صار كأنه في الحكم عائد على الحديث المتعقل في الذهن بينك وبين مخاطبك ولا يلزم على ذلك اضممار اسماء الاجناس باعتبار هذا المعنى لتعذرها في الذهن وكثرها فلا تحصل تلك الفائدة منها * واما الاضممار في نعم وبابه فلانهم لما قصدوا المدح العام والذم العام نسبوه الى متعقل في الذهن وعرفوه باعتبار العهد الذهنى باللام فقالوا نعم الرجل ونعم الضارب ونعم العالم زيد فلما كان الغرض انما هو نسبته الى متعقل في الذهن من ذلك الجنس جوزوا اضمماره باعتبار ذلك المعنى * ولما كان اضمماره اضممارا لجنس ذى حقائق مختلفة التزموا بيان احدى الحقائق بما يميزه الجنس المقصود فقالوا نعم رجلا ونعم ضاربا او ما شبه ذلك ولذلك لوقلت نعم زيد لم يميز * والاضمار في رب على نحو الاضممار في نعم * واما الاضممار في باب ضربنى وضربت زيدا فانما

(جاز)

ولا يبدل ظاهر من مضمير بدل الكل الامن الغائب نحو ضربته زيدا * عطف البيال تابع غير صفة بوضع
 متبوعه مثل * اقسام بالله ابو حفص عمر * وفصله من البديل لفظا في مثل * انا ابن التارك البكري بشره *
 المبني ما مناسب مبنى الاصل أو وقع غير مركب وحكمه أن لا يختلف آخره باختلاف العوامل

والاضمار وليس من بقية ذلك التقسيم لانها لا يستقيم ان يكونا نكرتين او مختلفتين وهما مضميران فاذا
 علمت امتناع دخولهما فيها علمت انه تقسيم آخر وهى بهذا الاعتبار ايضا عشرة فالاول زيد
 اخوك الى آخر اربعة الاول والخامس كقولك زيد ضربته اياه والسادس ي زيد قطعه اياه والسابع
 جهل الزيدين كرهتهما اياه والثامن كقولك بمد تقدم ذكر الحمار والزيدين كرهتهما اياه ومن التاسع الى
 السادس عشر على ما ذكر من التاسع الى السادس عشر في انقصة الاولى قوله ولا يبدل ظاهر من مضمير بدل
 الكل الامن الغائب لانهم لو فعلوا ذلك لادى الى ان يكون المقصود بالنسبة اقل دلالة من غير المقصود
 لان المضمير المتكلم والمخاطب اقوى واخص من الظاهر فلم يقولوا ضربتني احلك ولا ضربتك زيدا لذلك
 واما الغائب فلم يكن في القوة كذلك لاحتمال ان توهم غيره فيجوزوا ضربته زيدا ولم يجوزوا ضربتك
 زيدا * واما غير بدل الكل فيجوز ان يبدل فيه الظاهر من المضمير لفقدان المانع لان ما سواه من الابدال
 ليس مدلول الثاني فيه هو مدلول الاول فيقال ان الاول اقوى دلالة فيمتنع من حيث ان غير المقصود
 لا يكون اقوى من المقصود لانه مفاربه لان البعض ليس الكل * وكذلك بدل الاشتمال ليس هو المبدل منه
 وبدل الغلط اظهر فلذلك جاز ان تقول اشتريتني نصفي واشتريتك نصفك واعجتني علمك واعجبتك على وضربتك
 الحمار وضربتي الحمار ومنه قول الشاعر * دعيني ان امرك لن يطاها وما الفيتني حلى مضاعفا فحلى بدل من الضمير
 المفعول في الفيتني وهو بدل الاشتمال قال * عطف البيان تابع غير صفة بوضع متبوعه * قوله غير صفة)
 يخرج الصفة و قوله بوضع متبوعه يخرج البواق اذ ليس فيها ما يوضح متبوعه غير الصفة * واشترط
 بعضهم ان يكون عطف البيان أو وضع من متبوعه غير لازم فانه ليس هو المقصود بالنسبة ليعتبر فيه ذلك وانما
 جاءه وضحا وقد بوضع الشيء الشيء عند اجتماعهما وان كان الاول أو وضع من الثاني لو افترقا * الا ترى انه
 لو كان جماعة كل واحد يكتفى بأبي محمد واحدهم اسمه عبدالله والاخر عبدالرحمن والاخر عبدالكريم فاذا
 قلت جاني ابو محمد عبدالله اوضحت ما كان محتملا وان كان ابو محمد أو وضع من عبدالله لو انفرد قوله
 وفصله من البديل لفظا في مثل * انا ابن التارك البكري بشره * تمامه * عليه الطير ترقبه ووقوا * يعنى
 انك اوجعلت قوله بشر بدلا من البكري لكان التارك في التقدير داخل في بشر لانه المقصود بالنسبة واذا
 كان مقصودا بالنسبة كان تقدير العامل له أولى لان البديل في حكم تكرير العامل فكما لا يجوز التارك
 بشر مصرح به فكذلك لا يجوز مقدره وهذا كله انما يجري على قول من يقول ان الضارب زيد فبجاءت
 وقوله في مثل اشارة الى انه قد يقع في غير هذا الباب كقولك يا غلام زيد وزيد لانه لو جعل بدلا لم يكن
 بد من ان يكون له حكم الاستقلال لانه المقصود بالنسبة في المعنى فكان يحكم المنادى أولى واذا جعل عطف
 بيان كان المقصود هو الاول فبجى كما تجرى الصفات في جواز الامر من قال * المبني * هذا آخر الكلام
 في القسم العرب لانه قسم الاسم او لا فقال وهو معرب ومبنى فلما كل المعرب شرع في القسم الاخر
 وهو المبني فقال هو ما مناسب مبنى الاصل او وقع غير مركب فقوله ما مناسب مبنى الاصل) تنبيه على
 ان البناء يكون لمساواة ما كان مبنيا بالاصالة وان وجد فيه سبب الاعراب وهو التركيب وقوله او وقع
 غير مركب) تنبيه على انه قد يبني الاسم لفقدان سبب الاعراب وهو التركيب الاسنادى فانه اذا وقع
 غير مركب تعذر الاعراب لفقدان سببه وليست او هذه بالتى يفسدها الحد لان المراد ههنا ما كان على احد

واكتع واخواه اتباع لاجع فلا تقدم عليه وذكرها دونه ضعيف * البديل تابع مقصود بما نسب الى المتبوع دونه * وهو بديل الكل وبديل البعض وبديل الاشتمال وبديل الغلط فالاول مدلوله مدلول الاول والثاني جزؤه * والثالث بينه وبين الاول ملابسة بغيرهما * والرابع أن تقصد اليه بعد أن غلطت بغيره * ويكونان معرفتين ونكرتين ومختلفين واذا كان نكرة من معرفة فالنعت مثل بالناصية ناصية كاذبة * ويكونان ظاهرين ومضمرين ومختلفين

المنصوب ليس كالرفوع في شدة الاتصال والمضمر الرفوع المنفصل ليس كالرفوع المتصل لاستقلاله بنفسه والنفوس والعين ليستا كغيرهما في استقلالهما فلم يجريا على غير المستقل وغيرهما غير مستقلين فجريا على المستقل وغير المستقل قوله واكتع واخواه اتباع لاجع الى آخره) يريد ان اجمع يكون سابقا عليها وتكون هي اذا جاءت تبعاله فلا تقدم عليه ولا تجيء دونه * اما كونها لا تقدم عليه فلانه ادل منها على المعنى المقصود فكان بالتقديم اجدر * واما كونها لا تذكر دونه فلنقوة دلالاته على معنى الجمعية فكان اقل ذلك وقد جاء ذكرها دونه وهو ضعيف لقلته واما تقدم بعضها على بعض فالظاهر اكتع اتباع ابضع اولى قال * البديل تابع مقصود بما نسب الى المتبوع * قوله تابع) يجمع التوابع كلها وقوله مقصود بما نسب الى المتبوع) يخرج التوابع كلها الا المعطوف وقوله دونه) يخرج المعطوف لانه وان كان مقصودا فليس هو مقصودا دون المتبوع بخلاف البديل فانه مقصود بالنسبة دون متبوعه فاذا قلت اشتريت الجارية نصفها فالشترى النصف واذا قلت جازني وهو مرو فالحجى منسوب الى التابع والمتبوع معا * وهو يتقسم باعتبار دلالاته ودلالته متبوعه اربعة اقسام * بديل الكل من الكل * وبديل البعض من الكل * وبديل الاشتمال * وبديل الغلط * وذلك لانه لا يخلو اما ان يكون مدلوله مدلول الاول اولا * فالاول بديل الكل من الكل والثاني اما ان يكون بعض الاول اولا * والاول بديل البعض من الكل والثاني اما ان يكون بينه وبين الاول ملابسة بغير البعوضة والكلية اولا * والاول بديل الاشتمال والثاني بديل الغلط والغلط وان كان مما لا يثبت له ولكنه ذكره هنا لانه الذي يقال بعد الغلط لانه غلط واضيف الى الغلط لانه كان سببا للتيان به * الاترى انك اذا اردت ان تقول اشتريت ثوبا فسبقك لسانك الى ان قلت جارثم تبينته كان سببا لان تقول ثوبا فالغلط في ذكر البديل على خلاف ما هو عليه وهو الذي اوجب ذكر البديل فسمى بديل الغلط لذلك واما غيره في التسمية فواضح * واما وقع لبعض النحويين اختلاف في بديل الاشتمال هل الثاني مشتمل على الاول او الاول مشتمل على الثاني فان اريد بالاشتمال التعلق فالثاني متعلق بالاول وان اريد بالاشتمال الدخول فالثاني داخل في الاول فان حسن الدار داخل في الدار اذا قلت اعجبني الدار حسنها ونحوه * وان اريد بالاشتمال الملابسة فكل واحد منهما ملابس للآخر فان زيدا ملابس لعمه وعمه ملابس له قوله ويكونان معرفتين ونكرتين ومختلفين الى آخره) يعني بقوله ويكونان البديل والمبدل منه وتمثيلها واضح فتصيرت عشرة صورة فالاول زيد اخوك والثاني زيد رأسه والثالث زيد علمه والرابع زيد الحمار والخامس رجل غلام لك والسادس رجل يده والسابع رجل علمه والثامن رجل جار ومن التاسع الى السادس عشر تأخذ الاول من الاربعة الاول مع الثواني من الاربعة الثواني والاول من الاربعة الثواني مع الثواني من الاربعة الاول فنقول زيد غلام لك زيد يده الى آخرها قوله واذا كان نكرة من معرفة فالنعت) كأنهم كرهوا ان يكون المقصود بالنسبة ناقصا في الدلالة عن غير المقصود من كل وجه فأتوا فيه بصفة تكون كالجابر لمسافيه من النقص قوله ويكونان ظاهرين ومضمرين ومختلفين الى آخره) وهذا تقسيم آخر باعتبار الظهور

والمعنى بألفاظ محصورة وهى نفسه وعينه وكلاهما وكاه وأجمع وأكتع وأتبع وأبضع فالاولان يعمان باختلاف معنى ضميرهما تقول نفسه نفسها انفسهما انفسهن والثانى للمثنى نحو كلاهما وكلتا هما والباقي لغير المثنى باختلاف الضمير في كاه وكلها وكلهم وكلهن والصيغ في البواقي اجمع جمعاه اجمعون جمع * ولا يؤكّد بكل واجمع الاذواجزاء يصح افتراقها حساً أو حكماً نحو اكرمت القوم كلهم واشترت العبد كله بخلاف جاني زيد كاه * واذا اكدا الضمير المرفوع المتصل بالنفس أو العين اكد بمنفصل مثل ضربت انت نفسك

كقولك جاني زيد زيد وهو جار في الاسم والفعل والحرف والجملة والظاهر والمضمر وقد وقع في كلام الزمخشري وغيره في مثل يازيد زيد انه بدل وليس بمستقيم لانه يحرم قاعدة باب التوكيد اللفظى فانه لو كان بدلا لكان جاني زيد زيد بدلا وايضا فانه لا معنى للبدلية فيه * والمعنى انما يكون بألفاظ محصورة وهى النفس والعين وكلا وكل واجمع واكتع واتبع وابضع مع ما أخذ منها * فالنفس والعين يؤكّد بهما ما يصح توكيده من الاسماء من مفرد او ثنية او جمع او مذكر او مؤنث فيخالف فيه بين الضمائر ليدل على من هو له ويجمع في الثنية والجمع اما في الجمع فواضح واما في الثنية فلانه مثنى اضيف الى مثنى فقياسه الجمع فلذلك تقول زيد نفسه والزيدان انفسهما والزيدون انفسهم وهند نفسها والهندان انفسهما والهندات انفسهن فانفسهما متفق للمذكرين والمؤنثين من حيث ان لفظ الجمع فيهما واحد ولفظ المضمر فيهما واحد * واما كلا فلا يؤكّد به الا المثنى فيخالف في ضميره باعتبار من هو له من متكلم او مخاطب او غائب كقولك جئتنا كلانا وجئتما كلاكما وجاء كلاهما وان كان مؤنث زيدت التاء فقلت كلتان وكلتاكما وكلتاها والبواقي لغير المثنى من مفرد او جمع من مذكر او مؤنث ويخالف بين ضمائرهما في كل فتقول اشتراكي كلّي واشترانا كلنا واشتراك كلك وكلك وكلكم وكلكن واشتراه كله وكلها وكلهم وكلهن وسقط المثنى لانهم لم يستعملوه فيه استغناء بكلا ويخالف بين الصيغ في البواقي وهى اجمع واكتع واتبع وابضع فيقال للمفرد المذكر اجمع وللمؤنث جمعاه وللجمع المذكر اجمعون وللجمع المؤنث جمع ولا يقال للمثنى عنه استغناء بكلا قوله ولا يؤكّد بكل واجمع الاذواجزاء يصح افتراقها حساً أو حكماً الى آخره (لان كلا واجمع وضعهما في التأكيد ليفيد الشمول والاحاطة فقصدوا ان لا يستعملوهما الا في المحل الذي يستفاد منهما ذلك فاذا كان المؤكّد ذا اجزاء لا يصح افتراقها حساً أو حكماً لم يستفد منهما ذلك المعنى كقولك جاء زيد او سافر ونحو ذلك لانك لو قلت اجمع لم تفد شيئا لم يستفد من قولك جاء زيد فاما اذا قلت اكرمت القوم كلهم واشترت العبد كله ونحوه ظهرت فائدتها باعتبار افادتها الشمول اذ لو اقتصرت دونها لجاز ان يكون الاكرام لبعض القوم والشراء لبعض العبد على طريق التجوز فنبتت الفسادة بمجيئها بخلاف جاء زيد كله قوله واذا اكدا المضمر المرفوع المتصل الى آخره) قوله المضمر احتراز من الظاهر وقوله المرفوع احتراز من المضمر المنصوب لانه يؤكّد من غير شريطة قوله المتصل) احتراز من المضمر المرفوع المتصل بغير النفس والعين فانه يؤكّد من غير شريطة * وانما اخص ما ذكرناه بتأكيده بالضمير المنفصل او لا مثل ضربت انت نفسك وضربتما انما انفسكما وشبهه لان المرفوع المتصل منزلة الجزء فكرهوا ان يؤكّدوا الجزء بما هو كالمستقبل من الظواهر لان النفس تستعمل غير تأكيد فيقال قتل نفسه وفي نفسه وفي نفسك ولا يقال قلت كلكم ولا كلهم * نعم قد استعمل مبتدأ لاخير لما كان العامل فيه غير لفظى فقصدوا ان يؤكّدوا اولاً بضمير تكون بمعنى الاول مستقل ثم يجر وهذا المستقل عليه واما ما سوى ذلك ففقود منه العلة المذكورة لان المضمر

التوكيد تابع يقرر أمر المتبوع في النسبة أو الشمول وهو لفظي ومعنوي * فاللفظي تكرير اللفظ
الاول مثل جاءني زيد زيد ويجري في الالفاظ كلها *

سوداء تمر ولا بيضاء شحمة على ان المضاف محذوف وترك المضاف اليه على اصرابه وكذلك قوله * اكل
امرئ تمسين امرأ * ونار توقد بالليل نارا * وتأولو ا قوله تعالى ان في السموات والارض لايات للمؤمنين
وفي خلقكم وما يبث من دابة آيات والاية الثالثة واختلاف الليل والنهار الى وتصريف الرياح آيات
وآيات على القرآئين على ان آيات جئ بها توكيدا للآيات الاولى حتى كأنه قيل آيات آيات * ووجه القائنين
بالجواز ما ثبت من ظواهر الامثال المذكورة وما ذكرناه من الترتيب المتقدم في مثل قولك في الدار زيد والحجرة
عمرو فوجب تقييد الجواز بالباب الذي ثبت جوازه والبقاء على الاتباع فيما لم يثبت تمسكا بما ذكره المانعون
في التعميم فثبت ان الوجه في العطف على ما ملين ما اختاره المتأخرون وان الظاهر من قوله تعالى واختلاف
الليل والنهار آيات انه مثل قولك في الدار زيد والحجرة عمرو وكذلك قولهم ما كل سواء تمر ولا بيضاء
شحمة وعليه جلوا قوله تعالى والذين كسبوا السيئات جزا سيئة بمثلها عطا على قوله تعالى للذين احسنوا
الحسنى وزيادة فالذين كسبوا عطف على للذين احسنوا وجزاء سيئة عطف على الحسنى وزيادة وليس
مثل قولك ان زيدا قائم وعمرو منطلق وضرب زيد عمرا وبكر خالدنا من ذلك باتفاق لان العامل واحد
وان كانت له اعمال متعددة ولو كانت الف ممول جاز العطف عليها بالاتفاق واتما وقع الاختلاف في الموضع
الذي يكون العامل فيه متعدد اقل * التوكيد تابع يقرر امر المتبوع في النسبة او الشمول * قوله تابع عام
في كل تابع وقوله يقرر امر المتبوع يخرج عنه الصفة والبذل والعطف وقوله في النسبة او الشمول يخرج
عنه عطف البيان لانه لم يوث به الا ليقرر امر متبونه ويحققه ولكن لافي النسبة ولافى الشمول وقوله
تعالى نفخة واحدة من باب الصفة لان باب التوكيد وقد توهم بعض الناس انه من باب التوكيد لان باب
الصفة قال والذي يدل عليه ان قوله واحدة دل على ما دل عليه قوله نفخة وهي الواحدة فصارت بمثابة
قولك زيد زيد والدليل على انه ليس بتأكيد وانه صفة انه داخل في حد الصفة اذ حدها ما دل على معنى
في متبوعه وهذه كذلك وليست بتأكيد نظرونها عن حد التوكيد لان التوكيد تابع يقرر امر المتبوع
في النسبة او الشمول وهذه ليست كذلك لانها لم توضع لتقرير امر المتبوع الا ترى ان معنى المتبوع النفخة
وليس في واحدة دلالة على النفخ وايضا فانه لا يقرر معنى نسبة ولا شمול فخرجت عن معنى التأكيد اجالا
وتفصيلا * فان قلت النفخة تدل على الوحدة وواحدة تدل على الوحدة فثبت انه تابع يقرر امر متبوعه
فيما دل عليه وهو معنى التوكيد وقولكم في النسبة او الشمول لا يقدح فيه لامين * احدهما انه لا يصلح
للتعريف لما فيه من التردد * والثاني انه يرجع دعوى النسبة غير مدلول عليها فتدعى ههنا * والجواب
ان نفخة لم توضع للدلالة على الوحدة على حياها وانما وضعت للدلالة على النفخ والدلالة على الوحدة
ضمن لا مقصود بوضع اللفظ المركب له فقصدنا الى صفة تدل على المعنى قصدا فيكون ابلغ من دلالة الضمن
فوضعوا ذلك له * فان قلت فقولك جاءني الزيدان كلاهما توكيد باتفاق فلم يقل انه مثل قولك جاءني رجلان
اثنان في كونه صفة * فالجواب انه غير داخل في حد الصفة لانه لم يوضع للدلالة المعنى وهو داخل في حد التأكيد
لانه يدل على ما دل عليه الزيدان والدليل عليه انه يفهم من كلا الزيدين ما يفهم من الزيدين فثبت انه يدل على
نفس ما دل عليه الاول فاذا دل على عين ما دل عليه الاول مقصودا فهو المعنى بالتأكيد * واذا تقرر
الحد فالتوكيد على ضربين لفظي ومعنوي * ونعني باللفظي ان يكرر لفظ الاول بعينه لتقرير النسبة

(كقولك)

الأأن يقع فصل فيجوز تركه نحو ضربت اليوم وزيد واذا عطف على الضمير الجرور أعيد الخافض نحو مررت بك وبزيد والمعطوف في حكم المعطوف عليه * ومن ثم لم يجز ما زيد بقائم أو قائما ولا ذهاب عمرو الارتفاع * وانما جاز الذي يطير فيغضب زيد الذباب لانها فاء السببية واذا عطف على عاملين مختلفين لم يجز خلافا لافراء الا في نحو في الدار زيد والجرة عمرو خلافا لسبويه *

تأكد اتصاله لفظا ومعنى حتى صار كالجزء ولذلك أسكنوا اللام في نحو ضربت فلما صار كالجزء كرهوا العطف عليه في الصورة فأتوا باسم مستقل موافق له في المعنى ليكون كأنهم عطفوا عليه في الصورة الا ان يقع فصل فيجوز تركه ويجوز الاتيان به اما الاتيان به فعلى ما تقدم * واما تركه فلطول الكلام كقوله تعالى ما اشركنا ولا آباؤنا ولا حرمنا من شيء وما عبدنا من دونه من شيء ونحن ولا آباؤنا قولهم واذا عطف على المضمير الجرور أعيد الخافض مثل مررت بك وبزيد) لان اتصال المضمير الجرور بالجار اشد من اتصال الفاعل بالفعل فكره ايضا ان يعطف عليه في الصورة وليس للمجرور مضمير منفصل يفعل فيه كإفعل في المرفوع الاول فاعيد العامل ليكون كالمتصل بنفسه فقالوا مررت بك وبزيد ولذلك قالوا المال بينك وبين زيد فأعادوا بين لهذا الغرض الا ترى انه لو قيل المال بينك لم يستقم اذ لا تعقل البينة الا في متعدد ثبت انه لم تعد الثانية الا لما ذكرناه قوله والمعطوف في حكم المعطوف عليه) يريد فيما يجب له ويمتنع كما اذا وقع صلة وعطف عليه جملة اخرى فانه يشترط فيها من الضمير ما يشترط في الاولى وكذلك اذا وقع خبرا او حالا او ما شبهه ومن ثم لم يجز في (ما زيد بقائم أو قائما ولا ذهاب عمرو الارتفاع) لانه لو خفضته لصار مشتركا بينه وبين قائم وقائم خبر عن زيد فيجب ان يكون ذهاب عمرو يصح ان يكون خبرا عن زيد ايضا ولو قلت ما زيد بذهاب عمرو لم يصح فكذلك اذا جعلته معطوفا عليه وكذلك لو قلت ولا ذهابا عمرو بالنصب لانه ايضا مشترك بينه وبين الخبر فاما اذا قلت ليس زيد قائما ولا ذهابا عمرو فهذه جائزة ولكن ليس على عطف ذهابا على قائما وعمرو فاعل لذهاب لانه لو كان معطوفا عليه لفسد على ما ذكرناه ولكن على ان يكون ذهابا وعمرو جملة معطوفة على الجملة التي قبلها وقد تقدم الخبر فيها على الاسم كأنك قلت ليس زيد قائما ولا عمرو ذهابا * فان قلت فلم لا تقدر ذلك في المسئلة الاولى وهى ما زيد قائما ولا عمرو ذهابا * قلت ذلك في ما تنعذر لانه لا يتقدم الخبر على الاسم معمولها في الجملة التي تدخل هي عليها فلان لا يكون ذلك في المعطوف عليها لانه فرعها اجدر قوله وانما جاز الذي يطير فيغضب زيد الذباب لانها فاء السببية) وتقرر الاعتراض ان يقال يطير صلة الذي وفيه ضمير يعود عليه وفيغضب زيد معطوف على الصلة ولا ضمير فيه يصح ان يكون صلة فبطل عطفه على يطير * والجواب ان هذه الفاء انما جاز بها للسببية للعطف ولذلك لو قلت الذي يطير ويغضب زيد الذباب لم يجز باتفاق واما هذه الفاء فهى فاء السببية وفاء السببية ليس يشترط فيها ذلك قوله واذا عطف على عاملين مختلفين لم يجز خلافا لافراء الا في نحو في الدار زيد والجرة عمرو خلافا لسبويه) العطف على عاملين ممنوع عند البصريين المتقدمين مطلقا * وصورتها ان زيد في الدار وعمرو والجرة وجاز عند الفراء وبعض الكوفيين مطلقا وينقسم امر عند كثير من التأخرين كالا هم وغيره فانه ما يجوز ومنه ما يمتنع فيجوزون مثل قولك في الدار زيد والجرة عمرو ويمنعون ما عدا ما ذكر * وضابط ماجوزوه ان يتقدم لجرور في المعطوف عليه ويتأخر المنصوب او المرفوع ثم يأتي المعطوف على ذلك الترتيب * فاما وجه المانعين له فلان حرف العطف نائب عن العامل الواحد وقائم مقامه فلم يقوان يقوم مقام عاملين فاذا قلت زيد في الدار وعمرو الجرة فقد أقتنه مقام عاملين ولذلك تأولوا مثل قولهم ما كل

كالفعل * ومن ثم حسن قام رجل قاعد غلماؤه وضعف قاعدون غلماؤه ويجوز قعود غلماؤه
 والمضمر لا يوصف ولا يوصف به والموصوف اخص أو مساو * ومن ثم لم يوصف ذو اللام الا بمثله
 أو بالمضاف الى مثله وانما التزم وصف باب هذا بذي اللام للابهام * ومن ثم ضعف مررت بهذا الابيض
 وحسن بهذا العالم * العطف تابع مقصود بالنسبة مع متبوعه يتوسط بينه وبين متبوعه أحد الحروف
 العشرة وسأتي مثل قام زيد وعمر و إذا عطف على الضمير المرفوع المتصلاً كدب منفصل مثل ضربت أنا وزيد
 البواقي وهي الافراد والثنية والجمع والتذكير والتأنيث وانما لم يتبعه في هذه الخمسة البواقي لان تبعه
 فيها في الاول انما كان باعتبار الفاعل وهو ضمير المتقدم فوجب ان يتبعه فيها كذلك والفاعل ههنا غير
 ضمير المتقدم وهي بالنسبة اليه في ذلك كالفعل فكما ان الفعل انما يكون مفردا اذا تقدم فكذلك هذه وكان
 الفعل انما يد كروؤنت باعتبار فاعله فكذلك هذه قوله ومن ثم حسن قام رجل قاعد غلماؤه وضعف
 قاعدون غلماؤه) يعني من جهة كونها كالفعل قبل قاعد فوحدوا وان كان فاعله جمعا كما تقول قام رجل قاعد غلماؤه
 وضعف قاعدون غلماؤه كما ضعف يقعدون غلماؤه * وانما جاز قام رجل قعود غلماؤه لجميئه على صيغة لم تشبه بها
 الفعل بخلاف قاعدون فانه مشبه بقولك يقعدون فلم يلزم من امتناع قاعدون امتناع قعود قوله والمضمر
 لا يوصف ولا يوصف به) لان الصفة توضح المعارف والمضمر واضح الاترى ان أنافي نهاية الوضوح وجل
 عليه باب المضمر لانه منه قوله والموصوف اخص أو مساو) لانه هو المقصود بالنسبة المفيدة والصفة غير
 مقصودة بذلك ولا يلبق بالقياس ان يجعل المقصود دون غير المقصود في الدلالة على الذات المرادة قوله
 ومن ثم لم يوصف ذو اللام الا بمثله او بالمضاف الى مثله) يعني ومن جهة كون الموصوف اخص او مساويا
 لم يوصف ذو اللام الا بمثله او بالمضاف الى مثله لان ما عداهما من المعارف اخص منه فلذلك لم يوصف الا
 بمثله او بالمضاف الى مثله قوله وانما التزم وصف باب هذا بذي اللام للابهام) اورد ذلك اعتراضا
 لكون المبهم لم يوصف بمضاف الى مبهم او بمضاف الى معرف باللام وهو اخص منهما * واجيب عن
 ذلك بقوله للابهام ومعنى ذلك ان اسم الاشارة للممكن له دلالة على حقيقة الذات كان وصفه بما يدل
 على الذات قبل الصفات هو القياس والاسماء الدلالة على الذوات هي اسماء الاجناس وتعريفها باعتبار
 معناها في نفسها انما هو باللام فمن ثم اخص وصف اسم الاشارة بذي اللام قوله ومن ثم ضعف
 مررت بهذا الابيض وحسن مررت بهذا العالم) يعني ومن جهة كون الصفة للمبهم الغرض بهاتين
 الذات ضعف مررت بهذا الابيض اذ ليس في قولك الابيض ما يتبين حقيقة الذات المشار اليها بخلاف قولك
 مررت بهذا العالم لانه يتبين به ان المشار اليه رجل فكان في ضمنه تبين حقيقة المشار اليه * قوله العطف
 تابع مقصود بالنسبة * يخرج عنه الصفة والتوكيد وعطف البيان لانها ليست مقصودة بالنسبة الاترى انك اذا
 قلت جازيدا العاقل فالمقصود بالنسبة انما هو زيد والصفة انما هي لتوضيح بها وشرطها ان تكون معلومة
 ليصح الايضاح بها * وقوله مع متبوعه يخرج عنه البديل لانه غير مقصود متبوعه معه الاترى انك اذا قلت اعجبنى
 زيد علمه فانما الاسناد الى العلم دون زيد فخرج بقولنا مع متبوعه البديل عن هذا الحد قوله يتوسط بينه وبين
 متبوعه احد الحروف العشرة) شرط بعد تمام الحد لان الحد قبله قد تم ولم يستثن بقوله تابع يتوسط
 بينه وبين متبوعه احد الحروف العشرة لان الحروف قد تتوسط بين الصفات وغرضنا حدي فصلها عنها
 فلو حاد العطف بذلك لدخل فيه بعض الصفات وسأتي الكلام على حروف العطف في فصل الحروف
 قوله واذا عطف على المضمر المتصل المرفوع اكد بمنفصل مثل ضربت أنا وزيد) لان المتصل المرفوع

(تأكد)

وقديكون لجرد الشاء أو الذم أو التأكيد مثل نفخة واحدة ولا فصل بين أن يكون مشتقا أو غيره إذا كان وضعه لغرض المعنى عموما مثل تيمى وذى مال أو خصوصا مثل مررت برجل أى رجل ومررت بهذا الرجل وبزيد هذا * وتوصف النكرة بالجل الخبرية ويلزم الضمير ويوصف بحال الموصوف وبحال متعلقه مثل مررت برجل حسن غلامه فالاول يتبعه فى الاعراب والتعريف والتكبير والافراد والتثنية والجمع والتذكير والتأنيث والثانى يتبعه فى الخمسة الاول وفى البواقي

فى مجئ الصفة وقد تجى لجرد الشاء كأوصاف الله تعالى فى مثل بسم الله الرحمن الرحيم وشبهه وقد تكون لجرد الذم كقولك فعل زيد الفاسق الخبيث فى الموضع الذى زيدت عين فيه قبل ذكر الفاسق وقد تكون لجرد التأكيد كقولك ضربت ضربة واحدة لانها معلومة فانها واحدة فلم تعد الا لجرد التأكيد ومنه قوله عز وجل نفخة واحدة قوله ولا فصل بين أن يكون مشتقا أو غيره إذا كان وضعه لغرض المعنى (يعنى ان معنى النعت ان يكون تابعا يدل على معنى فى متبوعه فاذا كانت دلالة كذلك صح وقوعه نعتا فلا فرق بين ان يكون مشتقا وغيره ولكن لما كان الاكثر فى هذا المقصود وضع المشتق توهم كثير من النحويين ان الاشتقاق شرط حتى تأولوا غير المشتق بالمشتق والاسماء التى وقعت صفات وهى غير مشتقة منها ما وقع صفة مطلقا فى جميع استعماله وهو معنى قوله عموما مثل المنسوب وذو المضاف الى اسم الجنس واشباهها كقولك مررت برجل تيمى وذى مال * ومنها ما وقع صفة فى بعض احواله كأمى فى مثل قولك مررت برجل أى رجل فعناه وصف الرجل بكمال الرجولية * ومنها اسماء الجناس اذا جرت معرفة باللام تابعة لاسماء الاشارة كقولك مررت بهذا الرجل فقولك الرجل ههنا عند المحققين صفة لهذا وان كان وضعه لذات فى غير هذا الموضع وانما اشتمل ههنا صفة لان ما تقدم من اسماء الاشارة دال على الذات فتعين دلالة الرجل على المعنى لتقدم ما يدل على الذات وهو معنى الصفة واختص وصف اسم الاشارة بذلك لانه لادلالة فيه على حقيقة الذات فاحتجج الى بيان حقيقتها فأتى باسماء الاجناس لذلك ومثل اسم الاشارة فى ذلك قولهم يا ايها الرجل قوله وتوصف النكرة بالجل الخبرية ويلزم الضمير) وانما اشترط ان تكون خبرية لانها فى المعنى حكم على صاحبها كالخبر فلم يستقم ان تكون انشائية لذلك ولذلك اتفق على تأويل قوله * جاؤا بمنى هل رأيت الذئب قط * فى انه مقدر بمنى مقول عنده هل رأيت الذئب قط وانما يلزم الضمير ليحصل الربط بينه وبين موصوفه كما كان ذلك فى الخبر الا ترى انك لو قلت مررت برجل قام عم ولم تكن ربطت بينهما بشئ قوله ويوصف بحال الموصوف وحال متعلقه الى آخره) اما الوصف بحال الموصوف فكقولك مررت برجل عالم وهو القياس واما الوصف بحال متعلقه فتتزين منزلة حاله كما فى الخبر لحصول الفائدة بذلك مثل مررت برجل حسن غلامه قوله فالاول يتبعه فى الاعراب والتعريف والتكبير والافراد والتثنية والجمع والتذكير والتأنيث * والثانى يتبعه فى الخمسة الاول وفى البواقي كالفعل (يعنى بالاول الصفة بحال الموصوف كقولك مررت برجل عالم فمثل ذلك يتبعه فيما ذكر * اما تبعه فى الاعراب فلانه معرب من الجهة التى اعرب بها متبوعه فوجب اعراجه بمثله * واما التعريف والتكبير فلانه فى المعنى هو الاول فقصدوا الى موافقتهم فى ذلك لتوافقهما فى قصد المعنى المراد * واما الخمسة البواقي فلانها فى المعنى الذات المتبوعة بها فوجب مطابقتها فى ذلك لئلا يختل المعنى * ونفى بالثانى الوصف بحال المتعلق فهذا يتبعه فى الخمسة الاول وهى الرفع والنصب والجر التى عبر عنها بالاعراب والتعريف والتكبير وفى البواقي يعنى فى الخمسة

واذا قطعت قيل أخ وأب وحم وهن ونم وقح الفاء أفصح منهما وجاء حم مثل
يدوخب ودلو وعصا مطلقا وجاء هن مثل يد مطلقا وذو لا يضاف الى مضم
ولا يقطع * التوابع كل ثان باعراب سابقه من جهة واحدة * النعت
تابع يدل على معنى في متبوعه مطلقا وفائدته تخصيص أو توضيح

في نم في * واما وجه في وهى اللغة الفصيحة فهو انه انما قيل في المفرد لضرورة تزول عند الاضافة
وذلك انهم لو افردوه على اصل اخواته لقالوا فوقتقلب الواو الفا فيجتمع ساكنة مع التنوين فتحذف
لالتقاء الساكنين فيبقى الاسم على حرف واحد وليس ذلك في المتكلم من كلامهم فاذا اضا فوا فقد زال
التنوين من اجل الاضافة فوجب ان لا تحذف العين لعدم مقتضى حذفها واذا وجب ان تثبت العين
وهو واو قياس هذه الواوات ان يكون ما قبلها من جنسها فصار اصله فوى فوجب قلب الواو واياه
وادغامها في اياه على ما هو قياس مثل ذلك ثم قلبت ضمة الفاء كسرة ليصح النطق بالياء بعد هاء فصار
في في الاحوال الثلاث قوله واذا قطعت قيل أخ وأب وحم وهن ونم) يعنى اذا قطعت عن الاضافة
مطلقا ووقعت مفردة التزموا حذف لاماتها وجعلوا الاعراب على عيناتها كما فعلوا في يدودم ولذلك
قلبو الواو ميا في نم ونحذف الميم افصح من غيره تشبيها لها بأخواتها * ومنهم من يضم الفاء لان الميم عوض
عن الواو فضمت لذلك * ومنهم من يكسرها لانهم لما عوضوا عنها الميم صار كتنويع الياء ومنهم من يشدها
فيقول نم كأنهم لما عوضوا جعلوها عوضا من العين واللام فشدوا لذلك قوله وجاء حم ايضا مثل
يدوخب ودلو وعصا مطلقا) يعنى انه قد جاءت في حم لغات أخر غير اللغة الاولى فالاولى ان تعربه بالحروف
عند الاضافة الى غير ياء المتكلم والحركات عند قطعه عن الاضافة على ما ذكر * وهذه اللغات احداها ان يكون
مثل يد مطلقا يعنى اضيف او لم يضاف فتقول هذه حم وهذه جك فتوافق اللغة الاولى في الافراد ويخالفها
في الاضافة * واللغة الثانية ان يجرى مجرى خب فيقال هذا جؤ وهذا جؤك فيخالف اللغة الاولى
في الوجهين جميعا * واللغة الثالثة ان يجرى مجرى دلو فيقال هذا جو وهذا جوك * واللغة الرابعة
ان يجرى مجرى عصا فيقال هذا جاو وهذا جاك فيخالفها في هاتين ايضا وجاء في هن لغة اخرى غير ما ذكره
وهى ان يجرى مجرى يد مطلقا فيقال هذا هن وهذا هنك فتوافق اللغة الاولى في الافراد ويخالفها
في الاضافة قوله وذو لا يضاف الى مضم ولا يقطع) يعنى ان الكلام عليها باعتبار اضافتها وقطعها
عن الاضافة وذو يمنع فيها ذلك فلم يخرج الى الكلام عليها في هذا المعنى * وانما لم تنصف الى مضم لان
وضعها يتوصل بها الى الوصف بأسماء الاجناس كقوله مرت برجل ذى مال فلم تنصف الاليه
لذلك ولم تقطع لانها ليست مقصودة وانما هى وصلة الى المضاف اليه فلذلك لم تقطع قال * التوابع
كل ثان باعراب سابقه من جهة واحدة * فقوله كل ثان) يشمل التابع وغيره لان خبر كان وخبر
ان ثوان لاسمائها * وقوله باعراب سابقه) يخرج عنه مثل ذلك * وقوله من جهة واحدة) يخرج عنه
خبر المبتدأ والثانى والثالث من باب علمت واعلمت لانها ثوان باعراب سوابقها ولكن من غير جهة واحدة
قال * النعت تابع يدل على معنى في متبوعه مطلقا * فقوله تابع) يدخل فيه النعت وغيره وقوله يدل على معنى
في متبوعه) يخرج عنه ما سواه * وقوله مطلقا يرفع وهم المتوهم في مثل ضربت زيدا قائما لانه داخل في ذلك
فانه ان سلم انه تابع يدل على معنى في متبوعه فليست دلالة على ذلك مطلقا وانما هو مقيد بحال الضرب
كما تقدم قوله وفائدته تخصيص أو توضيح) فالنخصيص في النكرات والتوضيح في المعارف هذا هو الغالب

(في جى)

فان كان ياء ادغمت وان كان واوا قلبت ياءوا ادغمت وقمحت الياء للساكنين * واما الاسماء السنة فأخى
وأبى وأجاز المبرد أخى وأبى وتقول حى وهنى ويقال فى فى الاكثر وفى

كقولاك زحى وعصاى وضاربى وهذيل توافق فى باب ضاربى لما كان للتثنية وتخالف فى غيره
فتقلبها ياء فتقول عصى ورعى * ووجهه ان اصله عصوى ورعى فاستقلت الحركة على الواو والياء
فحذفت فسكن حرف العلة قبل ياء المتكلم فوجب ادغامه فقالوا عصى ورعى ولم يفعلوا ذلك فى التثنية
لامرين * احدهما ان العلة التى ذكرناها منتفية اذ الالف فى التثنية لأصل لها فى واو او ياء فيمكن ردها
اليها حتى يجرى فيها ما يجرى فى عصى ورعى * والثانى انهم لو فعلوا ذلك فى المثنى لالتبس الرفع
بغيره لانها علامة الرفع فاذا قلبتها ياء لم تبق للرفع علامة فان قلت فعصى فى الاحوال الثلاث يلتبس فيه الرفع
بغيره قلت الفرق بينهما ان عصى اللبس فيه ليس بقلب الالف ياء لانها لو لم تقلب لكان الامر كذلك فلم يكن
القلب فيها مؤديا الى اللبس فلا يلزم من قلب الالف ياء فى الموضع الذى لا يؤدى القلب فيه الى اللبس قلبها
فى موضع يؤدى القلب فيه الى اللبس المذكور وان كان آخر الاسم ياء فانك اذا اضفت الى ياء المتكلم ادغمتها
فيها كقولاك قاضى وغازى وضاربى لانها لما اجتمعت ساكنة مع ياء المتكلم وجب الادغام لاجتماع المثلين
فيما هو كالكلمة الواحدة وان كان آخر الاسم واوا وذلك انما يكون فى المجموع جمع السلامة لا فى غيره
فانه اذا لحقته ياء الاضافة قلبت الواو ياء وادغمت ثم لا يخلو ما قبلها من ان يكون مضموما فيكسر كقولاك
فى مسلون مسلى اما قلب الواو ياء فلان قياس لغتهم اذا اجتمعت الواو والياء وتقدمت احدهما بالسكون
قلبت الواو ياء وادغمت واما كسر ما قبلها فلانها لما انقلبت ياء ساكنة لم يمكن بقاء الضمة قبلها فوجب
تغييرها فركت بالحركة المناسبة لها فقبل مسلى فان كانت قبل الواو قحمة كان حكم الواو فى قلبها ياء كما تقدم
وبقى ما قبلها مفتوحا كقولاك فى مصطفون مصطفى وفى معلون معلى اذ لا موجب لتغيير الفتحة لسهولة النطق
بها قبل الياء ياء الاضافة مع ما ذكرناه من حروف العلة مفتوحة لانها لو سكنت لالتقى ساكنان فيلزم تحريكهما
بالفتح اما لانه اصلها لما ذكرناه او لانها اولى من الضم والكسر لاستثقالها ما عليها وقد جاء الاسكان عليها مع الالف
اما لكون الالف مدايقوم مقام الحركة فيختص بها واما لثبوت الوقف وهو فى قراءة نافع فى قوله تعالى محياى
وهو عند النحويين ضعيف قوله واما الاسماء السنة) وهى اخوك وابوك وحوك وهنوك يعنى اذا
اضيفت الى ياء المتكلم فانك تقول ابى واخى كما تقول يدي لانهم لما حذفوا حرف العلة من آخره كحذفهم من
يدوم صار نسيا منسيا ولذلك امر بوه على ما قبله فقالوا اخ واب فصار حكمه حكم الصحيح فلذلك
قالوا اخى وابى * واما المبرد فيجيز اخى وابى ويتمسك بقول الشاعر * قد رأحتك ذا الجواز وقدارى * وابى
مالك ذو الجواز بدار * وليس فيه دليل لاحتمال ان يكون اقسام بالاب مجموما فاصله ايب فلما اضافة سقطت
النون لاجل الاضافة فاجتمعت ياء الاعراب وياء المتكلم فادغمت فيها فصار لفظه ابى والدليل على ان الاب
يجمع هذا الجمع قوله * فلما تين اصواتنا * بكنين وفدينا بالايناه واذا ثبتت صحة حمله على ما ذكرناه لم يكن
لحمله على ما ذكره وجه لانه اثبات لباب بما يحتمل غيره مما هو قياس لغتهم ثم لو سلم له ذلك كان مردودا لانه
خلاف القياس واستعمال الفصحاء * واما حى وهنى فانك اذا اضنتهما على لغة من اعربهما بالحروف
نلت حى وهنى والكلام فيهما كالكلام فى اخى وابى * واما فوك فاذا اضيف الى ياء المتكلم فالافصح
فى فى الاحوال الثلاث وقد جاء فى على غير الافصح فاما وجه فى فانه يقال اذا افر دق وقياس هذه الاسماء
ان تلحق بمفردها ياء المتكلم على ما هو عليه كما قبل اخى وابى لانهم يقولون اخ واب فكما قبل فى اخ اخى قبل

* ولا يضاف اسم مماثل للمضاف اليه في العموم والخصوص كليث واسد وحبس ومنع لعدم الفائدة بخلاف مثل كل الدراهم وعين الشيء فانه يختص وقولهم سعيد كرز ونحوه متأول واذا اضيف الاسم الصحيح والمحقق به الى ياء المتكلم كسر آخره والياء مفتوحة او ساكنة فان كان آخره الفاتحة وهذيل قلبها الغير التثنية ياء حذفوا قطيفة من قولهم قطيفة جرد حتى صار كأنه اسم غير صفة فلما قصدوا تخصيصه لكونه صالحا لان يكون قطيفة وغيره مماثل خاتم في كونه صالحا بان يكون فضة وغيرها اضافوه الى جنسه الذي يختص به كما اضافوا خاتما الى فضة وقالوا خاتم فضة * وقد شبه النحويون هذا الباب في كونهم حذفوا الموصوف واستعملوا الصفة مكانه فلما احتاجت الى تبين ذكر موصوفها بعدها لوجه من التبيين اعيد بقوله والمؤمن العائذات الطير بمسحها * ركبان مكة بين الفيد والسند * وان لم يكن مثله في الاضافة قوله ولا يضاف اسم مماثل للمضاف اليه في العموم والخصوص كليث واسد وحبس ومنع لعدم الفائدة لان الاضافة لم تأت الا لتخصيص أو توضيح فاذا اضيفت الاسم الى مثله كنت كائنا أروضته بنفسه او خصصته بنفسه وهو غير مستقيم بخلاف كل الدراهم وعين الشيء فانه ليس مثله لان كلا صالح للدراهم وغيرها فاذا اضيفته الى الدراهم فقد حصلت فائدة لم تكن وكذلك عين الشيء ونفس الشيء وما كان مثله فان المضاف تخصص بهذه الاضافة لما فيه من صلاحية ان يكون للمضاف اليه وغيره قوله وقولهم سعيد كرز ونحوه متأول) هذير داعتر اضع على قوله لا يضاف اسم مماثل للمضاف اليه في العموم والخصوص * وتقريره ان سعيدا وكرزا اسمان لمسمى واحد كليث واسد من غير ان يكون في احدهما خصوص او عموم وقد صحت اضافة سعيد الى كرز باتفاق فلتنصح اضافة ليث الى اسد * والجواب انه قد تقدم ما يمنع من ذلك فوجب تأويل ما نحن فيه وتأويله ان الاسم يطلق ويراد به اللفظ ويطلق ويراد به المدلول فيجب حمل الاول منهما على المدلول والثاني على اللفظ فكانت اذا قلت جاني سعيد كرز قلت جاني مدلول هذا اللفظ فهو في الحقيقة اضافة الشيء الى غيره لان مدلول اللفظ غير اللفظ ولا يمكن تقدير العكس فيه لانه لا يندرج اليه ما لا يصح اسناده الى اللفظ كقولك جاني سعيد كرز ولم يقولوا كرز سعيد وان كان يحتمل هذا التأويل لان قصدهم بالاضافة التوضيح والقب اوضح من الاسم فكانت الاضافة الى الاوضح اولى من العكس قوله واذا اضيف الاسم الصحيح والمحقق به الى ياء المتكلم كسر آخره والياء مفتوحة او ساكنة (فالاسم الصحيح ما ليس آخره الفا ولا ياء ولا واو والمحقق به ما آخره واو او ياء قبلهما ساكن * فقال الصحيح توبى ودارى والمحقق به طيبى ودلوى لان حرف العلة يخفف النطق به فتحركا لسكون ما قبله ووجب كسر ما قبل ياء المتكلم لتناسبها ولان الضم والفتح فيما قبل الياء مستنقل بخلاف الكسر الا ترى انهم يقولون رأيت القاضي ولا يقولون رحى ولا قلنسوة بل رحا وقلنس استنقالات ذلك * ويجوز في ياء المتكلم الفتح والسكون وقد اختلف في أيهما الاصل والصحيح انه الفتح لانها كلمة على حرف واحد فوجب ان تبني على حركة قياس اعلى الاكثر في كلامهم كقوله ضربت وضربت واشبه ذلك ثم سكنوها بعد ذلك على سبيل التخفيف وشبهه اولئك انها حرف تلة فيجب ان تبني على السكون وان كان كلمة كوا وضربوا * وجوابه ان تحريك الواو بعد الضم مستنقل والدليل عليه اطراحهم اياه في الاسماء اذا ادى اليه قياس فلا يلزم من رفض الحركة في الواو واستنقالاتها رفض الحركة في غيرها مع انه القياس وانتفاء قول المعارض قوله فان كان آخره الفاتحة وهذيل قلبها الغير التثنية ياء) لا يخلو الاسم المضاف الى ياء المتكلم اذ لم يكن صحيحا ولا ملحقا به من ان يكون آخره ألفا او واو او ياء فان كان الفاتحة ثبتت على حالها في اللغة الفصيحة

(كقولاك)

* وانما جاز الضارب الرجل جلا على المختار في الحسن الوجه والضاربك وشبهه فين قال انه مضاف جلا على ضاربك * ولا يضاف موصوف الى صفته ولا صفة الى موصوفها ومثل مسجد الجامع وجانب الغربي وصلاة الاولى وبقلة الحقاء متأول * ومثل جرد قطيفة واخلاق ثياب متأول

التابع ما لا يمتثل في المتبوع كما في قولهم رب شاهو * مخلصها بدرهم ولو قيل رب * مخلصها لم يجر * وانما جاز الضارب الرجل جلا على المختار في الحسن الوجه لانهم لما شبهوا الحسن الوجه في النصب وصحة الاضافة بالضارب الرجل شبهوا الضارب الرجل في صحة الاضافة بالحسن الوجه وذلك انما كان في الحسن الوجه لمجيء الالف واللام في الثاني فينبغي ان يشبه به ما كان موافقا له في ذلك فلا يلزم من جواز الضارب الرجل جواز الضارب زيد لما ذكرناه * واما الضاربك وشبهه فين قال انه مضاف فلانهم جملوه في صحة الاضافة على ضاربك الا ترى انهم اذا وصلوا اسماء الفاعلين والمفعولين بمفعولاتها وكانت مضرات متصلات التزموا الاضافة ولم ينظروا الى تحقيق تخفيف لانهم لو اثبتوا فيه التنوين او النون لجمعوا بين النقيضين لان التنوين والنون مشعران بالتام والضمير المتصل في حكم تامة الاول فيصير متصلا منفصلا في حال واحدة * ولما التزموا الاضافة من غير تحقيق تخفيف في ضاربك جلا والضاربك عليه لانه باب واحد قد ثبت انه لا يعتبر فيه تخفيف لما منع فحصل من ذلك انه لا يلزم من صحة اضافة الضاربك صحة اضافة الضاربك زيد وهذا كله على قول من قال انه مضاف فاما من زعم انه مفعول وليس بمضاف فسؤال الفراء مندفع عنه من اصله ولا بعد في لوجهين جبا قولهم ولا يضاف موصوف الى صفته ولا صفة الى موصوفها) لتعذر ذلك لفظا ومعنى * اما الاول فلو ذهبت تضيف الموصوف الى صفته لكنك تعرفت بالشيء بغير ما لم تقصده الذات الا ترى انك اذا قلت مررت بزيدا عالم قاله قصود بالذات انما هو زيد والعالم لم يجيء الا لترض الحكم عليه بالعلم * وايضا فان كونه صفة يقتضى له حكم التبعية وكونه مضافا اليه يقتضى له حكم المقصود بالنسبة عليه فكيف يكون الشيء تبعا غير تبعية من جهة واحدة * وايضا فان الصفة تقتضى بأن تكون باهراب الموصوف وكونه مضافا اليه يقتضى بأن يكون مخفوضا بالاضافة فيؤدي الى ان يكون الشيء مخفوضا مرفوعا وهو باطل * واما امتناع اضافة الصفة الى موصوفها فالكلام فيه كالكلام في الاول وزيادة وهو انه يؤدي الى تقديم التابع وتأخير المتبوع وهو عكس حقيقة التبعين ولذلك امتنع تقديم الصفة على الموصوف قوله ومثل مسجد الجامع الى آخر متأول) هذا يرد شبهة في اضافة الموصوف الى صفته لانهم يقولون المسجد الجامع والجانب الغربي والصلاة الاولى وبقلة الحقاء فاذا قالوا مسجد الجامع فقد اضافوا الموصوف الى صفته * والجواب انه قد تقدم ما يمنع من ذلك فوجب تأويل هذه المواضع بما يستقيم به جربها على قياس لغتهم فيكون قولهم مسجد الجامع متأولا بمسجد الوقت الجامع وكما يصح وصف الموضوع بكونه جامعا لانه موضع الاجتماع فيه يصح وصف الوقت بكونه جامعا لانه وقت يجمع فيه فصحت الاضافة لا باعتبار اضافة المعطوف الى صفته وجانب الغربي متأول بجانب المكان الغربي وصلاة الاولى متأول بصلاة الساعة الاولى وبقلة الحقاء متأول ببقلة الحبة الحقاء فاضيفت البقلة الى الحبة التي هي البرز والحقاء صفة للحبة وكما يصح وصف البقلة بالحقاء. يصح وصف الحبة بالحقاء قوله ومثل جرد قطيفة واخلاق ثياب متأول) هذا يرد شبهة في اضافة الصفة الى موصوفها لانهم يقولون قطيفة جرد و ثياب اخلاق فاذا قالوا جرد قطيفة واخلاق ثياب فانما اضافوا ما كان صفة الى موصوفها * والجواب انه قد تقدم ما يمنع من ذلك فوجب تأويله على وجه يستقيم وتأويله انهم

* وشرطها تجريد المضاف من التعريف * وما أحازه الكوفيون من الثلاثة الاثواب وشبهه من العدد ضعيف * واللفظية أن تكون صفة مضافة الى معمولها مثل ضارب زيد وحسن الوجه ولا تقيد الاتخفيفا في اللفظ ومن ثم جاز مررت برجل حسن الوجه وامتنع مررت بزيد حسن الوجه * وجاز الضاربا زيد والضارب بزيد وامتنع الضارب زيد خلافا للفراء * وضعف * الواهب المائة الهجان وعبدها *

الى النكرة فواضح قوله وشرطها تجريد المضاف من التعريف (لان الاضافة ان كانت الى معرفة ادى الى الجمع بين تعريفين وهو مطرح في لغتهم وان كانت الى نكرة لم يستقم لان تعريفه ابلغ من تخصيصه قوله وما اجازه الكوفيون من الثلاثة الاثواب وشبهه من العدد ضعيف) لانهم جمعوا بين تعريفين الاضافة الى المعرفة ودخول الالف واللام في المضاف وليس مستقيم لمخالفة القياس واستعمال الفصحاء واما القياس فاذا كثرناه واما استعمال الفصحاء فالسومع منهم ثلاثة الاثواب قال * وهل يرجع التسليم او يكشف العمى * ثلاث الاثافي والديار البلاقع * وقال * مازال مذعقدت يده ازاره * فمما قد ركضه الاشبار * * والذى عن الكوفيين ما نقل عن قوم غير فصحاء ووجهه في القياس ضعيف وهو ان الثلاثة هي الاثواب بخلاف قولك غلام زيد لانهما متقاربان ولما كانت هي الاثواب وهي المسند اليها كانت اشبه بالتعريف من الثاني وهذا ضعيف لانها مضافة مضافة وليس ما ذكره بالذي يجوز ذلك * الاترى انك اذا قلت خاتم الفضة فالتاتم هو الفضة وليس يجوز تعريف الاول فبطل ما تمسكوا به قوله واللفظية ان تكون صفة مضافة الى معمولها مثل ضارب زيد وحسن الوجه * فقوله صفة) ليخرج ما ليس بصفة وقوله مضافة الى معمولها) ليخرج الصفة المضافة الى غير معمولها كقولك مصارع مصر وشبهه فانها صفة مضافة حقة لانها اضيفت الى غير معمولها ونحوه مالك يوم الدين على الاصح وذلك انما تكون في باب اسم الفاعل وباب اسم المفعول وباب الصفة المشبهة بهما وسيأتي لكل واحد منها باب يذكرفيه قوله ولا تقيد الاتخفيفا في اللفظ) لانهم لم يقصدوا فيها الا مجرد التخفيف والمعنى كما كان قبل الاضافة الاترى انك اذا قلت مررت برجل ضارب زيدا كان في المعنى كقولك مررت برجل ضارب زيد فعمل انهم لم يقصدوا الاتخفيف والمعنى على ما كان عليه في العن وان الذي تدل على انه عندهم كذلك قولهم رب ضارب زيد وقوله تعالى هذا عارض مطرنا اي مطرنا قولك ومن ثم جاز مررت برجل حسن الوجه الى آخره) يعني ومن جهة انها لا تقيد الاتخفيفا في اللفظ جاز مررت برجل حسن الوجه لانها لو افادت غير ذلك لوجب ان يكون حسن الوجه معرفة فيمنع جريه صفة على النكرة وامتنع بزيد حسن الوجه ولو كان حسن الوجه معرفة لجاز جريه على المعرفة ولما كان نكرة لم يجوز * وجاز الضاربا زيد لانه اذا تخفيفا بحذف النون للاضافة وامتنع الضارب زيد لان التنوين زال لاجل الالف واللام فلم تكن الاضافة مفيدة تخفيفا فلذلك امتنع خلافا للفراء فانه اجازها ايمالانه توهم ان التعريف انما دخلها بعد الحكم باضافتها فحصل التخفيف بالاضافة فلما قصد التعريف عرف بما يليق به واما لانه توهم انه مثل قولهم الضارب الرجل والضاربك وكلا الامرين غير مستقيم * اما الاول فلان الالف واللام هي السابقة والاضافة انما تأتي بعد الحكم بذهاب التنوين فلا يستقيم نسبة حذف التنوين اليها * واما الثاني فسيأتي الكلام عليه قوله وضعف * الواهب المائة الهجان وعبدها * وتمامه * عودا تزجي خلفها اطفالها لان قوله وعبدها معطوف على المائة المضاف اليها الواهب والمعطوف حكمه حكم المعطوف عليه فكأنه قال الواهب عبدها فيكون مثل الضارب زيد * واما جوزه بعد التحوين لانه ليس مباشر او انما هو تابع وقد يحتمل في

(التابع)

* واذا عطف عليه بموجب فالرفع * المجرورات * هو ما شتمل على علم المضاف اليه والمضاف اليه كل اسم نسب اليه شيء بواسطة حرف جر لفظا أو تقديرا مرادا * فالتقدير شرطه أن يكون المضاف اسما مجردا تنوينه لاجلها * وهي معنوية ولفظية * فالمعنوية أن يكون المضاف غير صفة مضافة الى معمولها وهي اما بمعنى اللام فيماعد جنس المضاف وطرقة او بمعنى من في جنس المضاف او بمعنى في في ظرفه وهو قليل مثل غلام زيد وخاتم فضة وضرب اليوم * وتفيد تعريفا مع المعرفة وتخصيصا مع النكرة فلذلك جاز ليس قائما زيد قوله واذا عطف عليه بموجب فالرفع (مثاله قولك ما زيد قائم بل قاعد وما زيد قائم ولكن قاعدة لا يجوز في هذا المعطوف الالرفع لما ذكرناه من ان عملها يبطل فيهما لما قصد فيه الى الاثبات لانها عملت لاني فاذا كان ذلك مبطلا لعملها في الاصل الذي هو المعطوف عليه فهو في المعطوف الذي هو فرع عليه اجدر ويكون رفعه على العطف على المحل لانه لما بطل معنى النفي فيه صار كانه معطوف على اسم غير معمول لاني فاذا قدر الاول غير منفي باعتبار هذا المعطوف فتحله بالنسبة اليه رفع لوجوب رفعه عند عدم النفي * فاما اذا عطف بغير حرف موجب فتحكمه في الاعراب حكم المعطوف عليه كقولك ما زيد قائما ولا قاعدة ويشترط فيه ما يشترط في غيره لانه منزل منزلة المعطوف عليه فلذلك لم يجر ما زيد قائما ولا قاعدة صرولا لك ان جعلت قاعدة معطوفا على قائما لم يجر خلو الثاني من الضمير الذي يجب للاول وان جعلته معطوفا عليه عطف الجملة على الجملة الا انك لما قدمت الخبر اعلمت ما في الخبر مقدما وهو غير جائز في الاصل فكيف يجوز في الفرع فاما اذا قلت ليس زيد قائما ولا قاعدة صرولا فهذا جائز على التقدير الثاني متممة على التقدير الاول قال * المجرورات هو ما شتمل على علم المضاف اليه * لا يميز الجرور الا بذلك كما تقدم في المرفوع والنصوب قوله والمضاف اليه كل اسم نسب اليه شيء بواسطة حرف جر لفظا أو تقديرا مرادا) فدخل تحت ذلك الجرور بالحروف والجرور بالاضافة والجرور بالحرف مضاف اليه ايضا الا ترى انك اذا قلت مررت بزيد قد اضاقت المرور الى زيد بواسطة حرف الجر ولذلك سمي حرف الجر لانه يجر معاني الافعال الى الاسماء قوله لفظا) لي تدخل فيه الجرور بحرف الجر وقوله او تقديرا) لي تدخل فيه الجرور باضافة الاسم اليه وقوله مرادا) احتراز من مثل قت يوم الجمعة فانه نسب اليه القيام بواسطة حرف جر تقديرا ولكنه محذوف غير مراد وسيأتي شرط كونه مرادا قوله فالتقدير شرطه ان يكون المضاف اسما مجردا تنوينه لاجلها) هذا تفسير للمحذوف باضافة اسم اليه والفرص ان يندرج فيه المعنوي واللفظي ولا يمكن التشريك بينهما الا بذلك واذا فصل فصل بأخص من ذلك قوله مجردا تنوينه لاجلها) يربد التنوين ومقام مقامه وكذلك ما ليس فيه تنوين يقدر ان لو كان فيه تنوين كان محذوفا لاجلها قوله وهي معنوية ولفظية فالمعنوية ان يكون المضاف الى آخره) فسر المعنوية بأن يكون المضاف غير صفة مضافة الى معمولها لانها لا تنبئ الابيه فاذا قصد تمييزها حصل بذكر ما تنبئ به وهي على ثلاثة اضرب بمعنى اللام وبمعنى من وبمعنى في قليلا * فالتى بمعنى من شرطها ان يكون المضاف نوع المضاف اليه كقولك خاتم فضة * والتى بمعنى في شرطها ان يكون المضاف اسما مضافا الى ظرفه كقولك ضرب اليوم * والتى بمعنى اللام ما عدا هذين القسمين قوله وتفيد تعريفا مع المعرفة وتخصيصا مع النكرة) يعنى الاضافة المعنوية لان الكلام فيها بخلاف اللفظية فانها لا تفيد امرامعنويا على ما سيأتي وانما افادت هذه تعريفا مع المعرفة لان وضعها على ان تفيد ان بين المضاف والمضاف اليه خصوصية ليست لغيره فيما دل عليه لفظ المضاف فلذلك افادت التعريف واما تخصيصها اذا اضيفت

ومثل لا أباله ولا غلامى له جائز تشبهاله بالاضاف اشاركته له فى أصل معناه * ومن ثمة لم يجز لأباً فيها وليس بمضاف لفساد المعنى خلافاً لسيبو به ويجذف كثيراً فى مثل لاعليك أى لأبأس * خبر ما ولا المشبهتين بليس * هو المسند بعد دخولهما وهى لغة أهل الحجاز وإذا زبدت ان مع ما * أو انتقض النقي بالآ * أو تقدم الخبر بطل العمل

واحد * واما الرفع فعلى المحل لان البناء فيه طارضى على ما تقدم فى مثل يازيد الظريف وان كان الاعراب بالعكس وانصب على اللفظ لان الحركة فى قولك لارجل ماضية فى هذا الموضع فاشبهت لعروضها حركة الاعراب فلذلك جاء النعت عليها ونصب النعت فى هذا الباب كرفعه فى يازيد الطويل لان الضمة فى يازيد ماضية مثل الفتحمة فى لارجل وقد تقدم ما يرشد اليه قوله ومثل لا اب له ولا غلامى له جائز لشبهه بالمضاف لمشاركته له فى أصل معناه (فيجوز على ذلك ان يقال لا اباله ولا غلامى له فتعطى هذا المنى احكام المضاف فلذلك اثبت الالف فى لا اباله وحذفت النون من لا غلامى له لانه ذلك حكمه اذا كان مضافاً وهو على هذه اللغة معرب لانه اجرى مجرى المضاف بخلاف اللغة الاخرى فانه فيها مبنى لانه غير مشبه بالمضاف بل يجرى مجرى المفردات * وانما شبه بالمضاف فى هذه اللغة القليلة لمشاركته للمضاف فى أصل معناه لان معنى قولك ابوك ابك فقد اشتركا فى هذا المعنى وهونسبة الابوة الى المذكور بعد اللام مثلها فى الاضافة وان اختلفا فى ان الحذف يفيد قوة الخصوصية حتى يصير معه معرفة واثبات اللام لا يصير معه كذلك فلما اشتركا فى أصل معنى الاضافة حمل على المضاف فأجرى مجراه فلذلك قبل لا اباله ولا غلامى له * والذى يوضح ان هذا الحكم فى مثل ذلك انما كان اشبهه بالمضاف فيما ذكرناه انهم لا يقولون لا ابانها ولا رقيبى عليها لان الاضافة لا تكون بهذا المعنى قوله وليس بمضاف لفساد المعنى خلافاً لسيبويه) فذهب سيبويه ومن تابعه ان ما ذكرناه مضاف واللام لتأكيد الاضافة فلذلك كانت فيها احكام الاضافة وانما فرغ من ذلك وجود احكام الاضافة فظن انه مضاف وليس بمستقيم لامرين * احدهما انا نقطع بأن قولهم لا ابالك بمعنى لا اب لك ولا خلاف ان لا ابالك غير مضاف فوجب ان يكون الاخر مثله * والوجه الثانى ان لاهذه لا تدخل الاعلى النكرات ولو كان مضافاً لكان معرفة وحينئذ يمتنع دخول لاعليه وصحة دخولها دليل على انه غير مضاف فقد وضع ان الحق ما قدمناه من انه انما اعطى هذا الحكم لشبهه بالمضاف لالكونه مضافاً فى التحقيق قال * خبر لا وما المشبهتين بليس * هو المسند بعد دخولهما * وقد تقدم الكلام على مثل ذلك فى خبر ان وهى لغة أهل الحجاز واملق بنى تميم فيرفعون ما بعد هبما على الابتداء والخبر ولغة أهل الحجاز هى التى جاء عليها التنزيل قال الله تعالى ما هذا بشراً وما هن امهاتهم * ووجه شبههما بليس فى النقي ودخولهما على المبتدأ والخبر لان ما قوى شبهها لكونها نقي الحال فلذلك كان استعماله لا بمعنى ليس شاذاً قوله واذا زبدت ان مع ما * أو انتقض النقي بالآ * أو تقدم الخبر بطل العمل (اما وجه ابطاله اذا دخلت ان فلانها حامل ضعيف عمل على خلاف القياس لشبهه ليس بالقوى فلما فصل بينها وبين معمولها بان ضعفت عن العمل واما وجه ابطاله اذا انتقض النقي بالآ فلانها انما عملت لما فيها من معنى النقي فاذا دخلت الاحصل الاثبات فانتقض معنى النقي وهو المعنى الذى عملت لاجله فبطل العمل * واما وجه ابطاله اذا تقدم الخبر فلما تقدم من كون عملها على غير القياس فلم تقوى فى التصرف بخلاف ليس فانها اصلية فى العمل فلم يبطل عملها بتقديم الخبر

(فلذلك)

❖ ومثل قضية ولا بأحسن لهامتأول ❖ وفي مثل لاحول ولا قوة الا بالله خسة أوجه فتحهما ونصب الثاني ورفعه ورفعهما ورفع الاول على ضعف وفتح الثاني واذا دخلت الهمزة لم تغير العمل ومعناها الاستفهام والعرض والتثني ❖ ونعت المبني الاول مفردا يليه معرب ومبني رفعا ونصبها نحو لارجل ظريف وظريف وظريفا والا فالاعراب ❖ والعطف على اللفظ وعلى المحل جائز مثل لأب وابنا

وفي التكرار وفي الرفع جيبا فهذه صلة تصلح لثلاثة الاحكام الفصل والرفع والتكرير ❖ فان قيل فقتضى ذلك ان يجوز وا لا فيها رجل جوابا لمن قال أفى الدار رجل ❖ فالجواب من وجهين • احدهما انه ليس جوابا لمثل ذلك على التحقيق وانما جواب مثل ذلك لا أونم ولا يلزم ان لا يجاب الا بذلك لانه قد يجاب بزيادة على ما يحتاج اليه في الجواب كما لو قيل أقام زيد صحح ان يقال ما قام زيد وان كان الجواب في التحقيق لا ❖ والثاني انه لا يلزم من القصد الى مناسبة ألفاظ متعددة مناسبة الفاظ اقل منها قوله ومثل قضية ولا بأحسن لهامتأول) وجه اراده انه دخل النفي على المعرفة من غير تكرير ❖ وجوابه انه لم يقصد قصد المعرفة وانما قصد الى نفي المائل وهو في المعنى نكرة فكأنه قال ولا مثل ابى حسن له او هذا نكرة في المعنى قوله وفي مثل لاحول ولا قوة الا بالله خسة اوجه) اما فتحها فوجهه ان يقدر كل جملة على حيالها وهى اذا انفردت كانت كذلك * واما فتح الاول ونصب الثاني فتقدر الاولى جملة مستقلة ويقدر الثاني معطوفا على لفظها ولا الثانية مثلها في قولك ما جاني رجل ولا امرأة لتأ كيد معنى النفي فهى على هذا جملة واحدة ❖ ووجه الرفع في الثاني والاول مفتوح مثل وجهه ان نصب الا انه على الموضوع • ووجه الرفع فيهما احدا الامرين إما لانه جواب قولهم أرجل في الدار امراة على ما ذكر في قولهم لارجل في الدار ولا امرأة وإما لانها لو فتحا على اصلهما لتوهم التركيب فيهما وليس من جنس كلامهم مثل ذلك ثم كره هؤلاء العدول بأحدهما لما فيه من التحكم فعدلوا بهما جيبا وهذه وجه حسن بهذه الغة • واما رفع الاول وفتح الثاني فوجهه ان الاولى جعلت لا المشبهة بليس فلذلك قيل على ضعف لان استعمال لا بمعنى ليس قليل * واما فتح الثاني فواضح قوله واذا دخلت الهمزة لم تغير العمل ومعناها الاستفهام والعرض والتثني لان العامل لا يتغير عمله لدخول كلمة الاستفهام عليه سواء كان لحقيقة الاستفهام او لما حل عليه وهذا جار في كل باب فلذلك بقي عمل لا بعد دخول الاستفهام فتقول الارجل في الدار مستفهما والأتزول عندي في العرض * والاماء اشربه في التثني واما قوله * الارجلا جزاء الله خيرا ❖ يدل على محصلة تبيت • فهذه عند الخليل ليست لا الداخلة عليها همزة الاستفهام ولكنها حرف موضوع لتخصيص برأسه فكأنه قال ألتروننى رجلا بمعنى هلا تروننى رجلا ولذلك نصب ونون وهى عند يونس لا دخلت عليها همزة الاستفهام لمعنى التثني وكان القياس الارجل ولكنه نونه لضرورة الشعر والوجهان مستقيمان قوله ونعت المبني الاول مفردا يليه معرب ومبني) فالحكم فيه جواز الامرين البناء والاعراب وقوله رفعا ونصبها تفصيل للاعراب الجائز فيه وانما قال ونعت المبني احتراز من نعت المعرب فانه لا يكون فيه الا الاعراب مثل لا غلام رجل ظريفا فيها وقوله الاول احتراز من النعت الثاني وما بعده لان لا يكون فيه الا الاعراب مثل لارجل ظريف ما قلا وما قل وقوله مقردا احتراز من نعت مضاف فانه لا يكون فيه الا الاعراب كقولك لارجل حسن الوجه وقوله يليه احتراز من ان يفصل بينه وبين المنعوت فاصل مثل لارجل في الدار ظريف فانه لا يكون فيه الا الاعراب وذلك مثل قولك لارجل ظريف فيها وظريف وظريفا فيجئ في البناء والاعراب رفعا ونصبها ❖ اما البناء فلتنزلها منزلة شئ

* وقد يحذف عامله في مثل الناس مجزبون بأعمالهم ان خيرا فخير وان شرا فشر * ويجوز في مثلها أربعة أوجه * ويجب الحذف في مثل أمانت منطلقا انطلقت أي لان كنت * اسم ان وأخواتها * هو المسند اليه بعد دخولها مثل ان زيدا قائم * المنصوب بلا التي لنفي الجنس * هو المسند اليه بعد دخولها يليها نكرة مضافا أو مشبهاه مثل لا غلام رجل ولا عشرين درهما لك فان كان مفردا فهو مبنى على ما ينصب به وان كان معرفة أو مفعولا بينه وبين لا وجب الرفع والتكرير

معرفة لا وجه له وهذا ههنا اذا قدر متقدما انتصب فيتعين قصد المتكلم بنصبه قوله ويحذف عامله في مثل الناس مجزبون بأعمالهم ان خيرا فخير وان شرا فشر (هذه المسئلة ونظائرهما يجوز فيها اربعة اوجه هذا الفصحى وعكسه اضعفها ونصبها ورفعها متوسط * فوجه النصب في الاول ان كان خيرا اي ان كان عمله خيرا * ووجه الرفع في الاول ان كان في عمله خيرا فان نصب اذن اولى لقلة التقدير وقوة المعنى * ووجه الرفع في الثاني ان يكون خيرا للمبتدأ اي فجزاؤه خير * ووجه النصب ان كان خيرا كان جزاؤه خيرا فارفع اذن اقوى لان فيه اضممار المبتدأ بعد فاء الجزاء لا غير وهو كثير وفي النصب اضممار كان واسمها وليس بكثير وايضا فان فيه تقدير الفعل الماضي مع وجود الفاء وهما لا يتجانعان فقد ثبت ما ذكرنا من ان نصب الاول ورفع الثاني افسح وعكسه اضعف والوجهان الاخران متوسطان قوله ويجب الحذف في مثل أمانت منطلقا انطلقت اي لان كنت) منطلقا انطلقت حذف اللام حذفًا قياسيًّا حذفًا كان اختصارا فوجب رد المتصل منفصلا لتعذر الاتصال وزيدت ما بعد ان في موضع كان عوضا عنها ودلالة عليها فصار الكلام أمانت منطلقا انطلقت ومنه قوله * ابا خراشة أمانت ذاتنر * فان قومي لم تأكلهم الضبع * والكلام عليه وعلى امثاله * كالكلام على ذلك سواء قال * اسم ان واخواتها هو المسند اليه بعد دخولها * مثل ان زيدا قائم) لا يميز اسم ان عن المبتدأ في المعنى الا بدخول ان عليه فلذلك جعل فضلا والكلام على ان واخواتها سيأتي في الحروف قال * المنصوب بلا التي لنفي الجنس * هو المسند اليه بعد دخولها يليها نكرة مضافا أو مشبهاه * لما كانت ترجة هذا الفصل بقولهم المنصوب وجب ان يحذف بما يكون معه منصوبا فلذلك ذكرت هذه الشرائط فلو ترجم باسم لا استغنى بأن يقال هو المسند اليه بعد دخولها وسنين فائدة اشتراط كل واحد من هذا القبود مثل لا غلام رجل ولا عشرين درهما لك * والمعنى بالمشبه بالمضاف ان يكون الداخل عليه لا متعلقا باسم آخر على غير جهة الاضافة فأجرى مجرى المضاف لشبهه في الازتباط قوله فان كان مفردا فهو مبنى على ما ينصب به (هذا اولى من قولهم مبنى على الفتح فان تقول لا غلامين لك وليس مبنيا على الفتح وكذلك لا مسلمين لك واذا قلنا مبنى على ما ينصب به شمل ذلك كله وانما بنى المفرد معه لما تضمنه من معناه لان معناه لان رجل ولم يبين المضاف ولا المشبه به اما لان الاضافة مانعة لخصوصيتها بالاسماء واما لان البناءاء تركيب فتركه تركيب اكثر من كلمتين مع منع الاضافة قوله وان كان معرفة أو مفعولا بينه وبين لا وجب الرفع والتكرير) اما وجوب الرفع في المعرفة فلان وضع لاعلى نفي النكرات * واما التكرير فلانه لماقات التنكير المؤدى الى معنى نفي الاحاد جعل التكرير كالعوض لما فيه من افادة التعدد وانما وجب الرفع في المقصود بينه وبين لا لما حصل من الفصل فضعف امرها او لارادة المشاكلة بينه وبين ما يقدر جوابا له على ما ذكره في علة وجوب التكرار * واما وجوب التكرار عند الفصل فلانهم قصدوا مطا بقته لما هو جواب له فاذا قلت لانيه ارجل ولا امرأة فهو جواب لقول من يقول أفي الدار رجل ام امرأة فجعل الجواب مشا كلالا لسؤال في الفصل

(وفي)

و مخفوض بعد غير وسوى وسواء وبعد حاشا في الاكثر و اعراب غير فيه كما عراب المستثنى بالا على
التفصيل * وغير صفة جلت على الا في الاستثناء كما جلت الاعليها في الصفة اذا كانت تابعة لجمع منكور
غير محصور لتعذر الاستثناء نحو لو كان فيها آلهة الا الله لفسدنا * وضعف في غيره * و اعراب سوى
وسواء النصب على الظرفية على الاصح * خبر كان وأخواتها هو المسند بعدد خولها مثل كان زيد قائما *
وأمره كما مر خبر المبتدأ و يتقدم على اسمها معرفة

الاقانما كما يقولون ما كان زيد الا قائما و لا يقولون ما زيد الا قائما لما يؤدي اليه من اعمال ما عمل للنفي في الاثبات و لثلا
يؤدي ذلك الى التناقض المذكور و هذا التعليل المذكور في لاحد فيها الا زيد خير من تعليل ابي علي في انه انما
امتنع البدل على اللفظ لانه يؤدي الى دخول الاعلى المعارف وهي مختصة بالسكرات فانه يرد عليه لاحد
فيها الارجل و اشباهه فقد انتفت العلة التي ذكرها و الاجماع باق على امتناع البدل على
اللفظ قوله و مخفوض بعد غير) لانه مضاف اليه فلا يكون المخفوضا و بعد سوى وسواء
لانه كذلك (و بعد حاشا في الاكثر) لانهم يستعملونها حرف خفض و قد جاء منصوبا بعد هاء في
مثل قولهم اللهم اغفر لي و لمن سمع حاشا الشيطان و ابن الاصمغ وهو قليل و وجهه ان تقدر فعلا بمعنى جانب
بعضهم الشيطان قوله و اعراب غير فيه كما عراب المستثنى بالا على التفصيل) يريد اذا استعملت استثناء
و اما اذا استعملت صفة فتحكمها حكم الصفات على ما سيأتي فاذا استعملتها استثناء امرتها باعراب
ما بعد الا لانه اسم لا بدله من اعراب و قد وجب لما بعده الخفض بالاضافة فجعل اعرابه الاعراب المستحق لما بعد
الا فلذلك تقول جاني القوم غير زيد و ما جاني غير اخيك احده و ما جاني احد غير جار و ما جاني احد غير زيد
و ما جاني غير زيد قوله و غير صفة جلت على الا الى آخره) لانها اسم بمعنى المغايرة و خلاف المماثلة كقولك
مغاير فكما ان مغايرا صفة فكذلك غير و استعمالها في المغايرة على وجهين * احدهما المغايرة في الذات
كقولك مررت برجل غير زيد تريد بانسان آخر * والثاني المغايرة في الصفات و ان كانت الذات واحدة
كقوامهم دخلت بوجه غير الوجه الذي خرجت به فهذه مغايرة الصفة قوله و جلت الاعليها في الصفة
اذا كانت تابعة لجمع منكور غير محصور لتعذر الاستثناء) لما جلت غيرا على الا في الاستثناء جلت الاعليها
في الصفة في الموضع الذي يتعذر فيه الاستثناء هذا مذهب المحققين كقولك جاني رجال الا زيد لانك
لو جعلت زيدا مستثنى من رجال لم يستقم لان شرط الاستثناء ان يدخل المستثنى لو سكت عنه في المستثنى
منه و ههنا لا يدخل فيه زيد في قولك جاني رجال اذا دلالة له عليه و مثله قوله تعالى لو كان فيهما آلهة
الا لله لفسدنا و قد زعم قوم انها يصح جعلها على الصفة مع صحة الاستثناء و متمسكهم قوله * و كل اخ مفارقة
اخوه * لعرايك الا الفرقدان * وهو شاذ عند الاولين قوله و اعراب سوى وسواء النصب) هذا
مذهب سيويه و هو عنده ظرف من حيث المعنى لانك اذا قلت جاء القوم سوى زيد فكأنك قلت مكان زيد ولم يسمع
عنهم الا منصوبا فلذلك التزم فيه النصب و قد اجاز قوم اجراءه مجرى غير و متمسكهم قوله * ولم يبق سوى العدو
ن دناهم كما دانوا * و قوله * تجانف من جو اليمامة ناقتي * و ما قصدت من اهلها لسوائكا * اى لفريك
و ليس بعيد و هو عند الاولين شاذ ثم قال * خبر كان و اخواتها هو المسند بعد دخولها * مثل كان زيد قائما
لا يتميز خبر كان عن خبر المبتدأ في المعنى الا بدخول كان فلذلك جعل المميز له و هي كان و اخواتها سيأتي الكلام عليها
في الافعال * و أمره على نحو خبر المبتدأ فيما يجوز و يمنع قوله و يتقدم معرفة) تخصيص له عن خبر
المبتدأ لان خبر المبتدأ لا يتقدم معرفة و هذا يتقدم و سبب ذلك ان الحكم على خبر المبتدأ بالتقدم اذا كان

الا ان يستقيم المعنى مثل قرأت الايوم كذا * ومن ثم لم يحجز مازال زيدا لاعمالا * واذ تعذر البدل على اللفظ فعلى الموضوع مثل ما جاءني من أحد الازيد ولا أحد فيها الازيد وما زيد شيئا الا شيئا لا يعبأ به لان من لا تزاد بعد الاثبات * وما ولا لا تقدر ان ماملتين بعده لانهما عملتا للنفي وقد انتقض بالاختلاف ليس زيد شيئا الا شيئا لانها عملت للفعلية فلا اثر لنتقض معنى النفي لبقاء الامر العاملة هي لاجله ومن ثم جاز ليس زيد الا قائما وامتنع ما زيد الا قائما

الباب لان المستثنى منه محذوف ولا بد من تقديره معنى وانما يقدر تاما من جنس المستثنى وهذا التقدير انما يستقيم مع النفي الا ترى انك اذا قلت ما ضربني الازيد استقام تقدير ما ضربني احد ولو قلت ضربني الازيد لم يستقيم فيه مثل ذلك بوجه قوله الا ان يستقيم المعنى (يريد ان ذلك قد جاء قليلا فيما كان فضلا ويستقيم فيها المعنى كقولك قرأت الايوم كذا لانه يجوز ان يقرأ الايام كلها الايوم باختلاف ضربني الازيد فانه لا يستقيم ان يضربه كل احد ويستثنى زيدا بقوله ومن ثم لم يحجز مازال زيدا لاعمالا) لان معنى مازال ثبت فصار استثناء مفرقا في الواجب فلا يستقيم المعنى فيه ثم لو سلم انه يجوز الاستثناء المفرغ في الواجب فانه لا يستقيم ههنا لان وضع مازال لاثبات ما تنصب بهاءه والابعد الاثبات للنفي فيما بعدها وهو خبر مازال فيصير هذا المنصوب مثبتا لكونه خبرا لما زال منفي الوقوعه بعد الابدال اثبات فيصير منفي مثبتا في حالة واحدة وهو محال قوله واذ تعذر البدل على اللفظ ابدل على الموضوع مثل ما جاءني من احد الازيد ولا احد فيها الازيد وما زيد شيئا الا شيئا لا يعبأ به) اما امتناع البدل على اللفظ في مثل ما جاءني من احد الازيد فلانك لو ابدلت على اللفظ لوجب تقدير من بعد الا وهو اثبات فيلزم زيادتها بعد الاثبات وهي انما زيدت في النفي خاصة الا ترى انك لو قلت ما جاءني الا من زيد لم يحجز * واما امتناع البدل على اللفظ في قولك لا احد فيها الازيد ولا غلام رجل في الدار الا زيد فلان العامل لفظا هو لا ولا انما عملت لكونها نفي فاذا ابدلت من معمولها على اللفظ وجب تقديرها بعد الاثبات وهي عملت للنفي فكيف يعمل مع انتقاض ما عملت لاجله وايضا فانه يؤدي الى باطل لان الا يقتضى اثبات ما بعدها ولا يقتضى نفيه فيصير مثبتا ثانيا في حال واحدة * وهذا بعينه جار في قولك ما زيد شيئا الا شيئا لا يعبأ به لان ما عملت للنفي فاذا ابدلت شيئا من معمولها وجب تقديرها واذ اقدرتها بعد الاثبات واعلمتها في الاثبات اخرجتها عن المعنى الذي عملت لاجله وايضا فانه يؤدي الى التناقض المذكور * فاذا اورد على هذا التعليل قولهم ليس زيد شيئا الا شيئا لا يعبأ به وقيل في تقدير امتناعه ما قبل في ما * فالجواب عن الاول انها لم تعمل للنفي وانما عملت لكونها فعلا فلا اثر لنتقض معنى النفي لبقاء الامر العاملة هي لاجله وهو كونها فعلا فان الاثبات لا يخرجها عن كونها فعلا باختلاف الاثبات في ما فانه يخرجها عن المعنى الذي عملت لاجله وهو النفي * والجواب عن الثاني وهو التناقض وتقديره انك اذا قدرت ليس بعد الا فقد صار ما بعدها مثبتا بالانفيا بليس وهو محال * فنقول ان ليس لها جهتان احدهما النفي والاخرى الفعلية وعملها انما كان لاجل الفعلية لا لاجل النفي والحاجة ههنا انما هي باعتبار العمل لا باعتبار النفي فتقدر باعتبار الفعلية لا باعتبار النفي فوزانها وان كانت لفظا واحدة وزان قولك ما كان زيد شيئا الا شيئا لا يعبأ به فليس بمعنى ما كان وانت اذا نصبت شيئا بعد الا في مسألة ما كان انما تقدر الفعل العامل الذي هو كان من غير النفي فكذلك اذا قدرت ليس بعد الا في مسألة ليس زيد شيئا الا شيئا انما تقدرها مجردة عن معنى النفي وانما وقع الاشكال من جهة كونها لفظا واحدة افادت ما فاده قولك ما كان وذهل عما فيه من الجهتين والذي يدل على ان اعتبار ذلك لغة صحة قولك ليس زيد

غير الصفة في كلام موجب * أو مقدما على المستثنى منه أو منقطعا في الأكثر أو كان بعد خلا وعدا في الأكثر أو ماعدا وما خلا وليس ولا يكون * ويجوز فيه النصب ويختار البدل فيمابعد الا في كلام غير موجب وذكر المستثنى منه مثل ما فعلوه الاقليل والا قليلا ويعرب على حسب العوامل اذا كان المستثنى منه غير مذكور وهو في غير الموجب ليفيد نحو ما ضربني الازيد

فنها ان يقع بعد الا المذكورة كقولك قام القوم الازيدا واشترطان تكون غير صفة لانها اذا كانت صفة كانت تابعة لما قبلها قوله في كلام موجب (احتراز من القسمين اللذين بعد ذلك فانه لا يكون منصوبا على الاستثناء لازما قوله او مقدما على المستثنى منه) مثل قولك ماجاهني الاخاك احد وشرطه ان يتقدم احد جزئي الكلام كالمثال فلو قلت الازيدا ماجاهني اخوك لم يجوز قوله او منقطعا (كقولك ماجاهني احد الاحار او بعض العرب يقول الاحار على البدل وليس بشئ) لانه لا يستقيم فيه احد الابدال فلم يبق الانصبه على الاستثناء قوله او كان بعد خلا وعدا في الاكثر) لانه قد نقل عن بعض العرب انه يخفض بهما الاثنيهما حرفا جر عندهم * ولم يذ كر هذا القول سيويه ولا المبرد قوله او ماعدا وما خلا وليس ولا يكون) لانها افعال مضمرة فاعلوهما فليبق الانصب المستثنى بها وكذلك علة النصب بخلا وعدا على مذهب الاكثر وما سوى ذلك فنصوب بالفعل بواسطة الا ان كان ثم فعل فان لم يكن فاعامل المستثنى منه بواسطة الحرف هذا هو الوجه في مثل قولك الازيدون الاخاك اصحابك والتحقيق ان العامل المستثنى منه بواسطة الا في الموضوعين لحصول المعنى الناصب فيهما ثم قال * ويختار البدل فيما بعد الا في كلام غير موجب والمستثنى منه مذكور قوله غير موجب) احتراز من الموجب فانه قد تقدم انه منصوب ليس الا قوله والمستثنى منه مذكور (احتراز من مثل ما ضربت الازيدافانه لا يجوز فيه البدل ومثاله ما فعلوه الاقليل منهم وقرأ ابن عامر بالنصب على الاستثناء والاكثر البدل لانه اظهر في قياس عوامل العربية فلذلك كان الاكثر عليه بخلاف الاستثناء فلما امكنا كلاهما كان استعمال ما هو على قياس الاكثر في كلامهم أولى وقد قرئ * ولا يلتفت منكم احدا الامر أنك بالرفع والنصب * هو اكثر القراء على النصب فحمل بعضهم النصب على الاستثناء من قولك فأمر بأهلك والرفع على البدل من قوله ولا يلتفت منكم احد فرارا من ان تحمل قراءة الاكثر على غير البدل وقد ظن انه اتى بما يخلص من ذلك وهو غلط لان القصة واحدة فاذا استثنى من قوله فأمر تأهلك كان غير مسرى بامرأته واذا ابدل من قوله ولا يلتفت منكم احدا الامر أنك كان مسريا بها فيؤدى ذلك الى ان يكون مسريا بها وغير مسريا بها وهو باطل وانما يقع في مثل ذلك من يعتقد ان القراءات السبع آحاد يجوز ان يكون بعضها خطأ فلا يبالى في حل القراءتين على ما يتناقضان به فاما من يعتقد الصحة في جميعها فبعيد عن مثل ذلك قوله ويعرب على حسب العوامل اذا كان المستثنى منه غير مذكور) وهذا الذي يسميه النحويون الاستثناء المفرغ لانه فرغ له العامل قبل الابدحذف المستثنى منه وجعل اعرابه لما بعد الالوسمى باسمه وان كان في المعنى مخرجا من مستثنى منه محذوف * الاترى ان معنى ما قام الازيد ما قام احد الازيد والالم يستقيم الاستثناء ولم يفهم وما يبدل على انهم اعتبروا ذلك قولهم ما قام الاهد وامتناع قام هندا لان هندا في قولك قامت هند فاعل في التحقيق وقولهم ما قام الاهد الفاعل في التحقيق هو المستثنى منه وهند مستثنى ولكنه لما حذف المستثنى منه وفرغ العامل له فعمل فيه عمله في المحذوف قوله وهو في غير الموجب ليفيد مثل ما ضربني الازيد هذا هو الكثير في هذا

والمنقطع المذكور بعدها غير مخرج * وهو منصوب اذا كان بعد الا

فيه المستثنى في قصد المتكلم واخرج باستثناءه * وفي تحقيق معنى المستثنى ثلاثة اقوال * منهم من يقول الاستثناء مبين لغرض المتكلم بالمستثنى منه فهو مثل التخصيص عندهؤلاء في المعنى لافرق بينهما الا من جهة وجوب الاتصال بصيغ مخصوصة وهو غير مستقيم لجوازه عندي عشرة الادرهما والعشرة نص في مدلولها ولا يصح ان يقال ان المتكلم بعشرة اراد بها تسعة وذكر الا واحدا ليتبين مراده لبطلان النصوصية واجماع النحويين على ان الاستثناء المتصل اخراج مبطل له ايضا * ومنهم من قال المستثنى منه وآله الاستثناء والمستثنى منه جميعا المعنى واحدا من غير تقدير الاول للمعنى ثم اخرج منه حتى كان العرب وضعت للتسعة عبارتين احدهما تسعة والاخرى عشرة الا واحدا وهو ايضا غير مستقيم لانا قاطعون بأن المتكلم بقوله له عندي عشرة الا واحدا معبر بالعشرة عن مدلولها الذي هو خستان وبالاجن معنى الاخراج وبالواحد عن انه مخرج ولو كان بمثابة تسعة لم يستقيم فهم هذه المعاني المذكورة منها كما لا يستقيم ان يفهم من بعض حروف التسعة عند اطلاقها على مدلولها معنى آخر هذا معلوم من لغة العرب في الطرفين المذكورين ثم هو باطل باجماع النحويين على انه اخراج وايضا فانما نعهد كلمات مركبة وضعت للمعنى تعرب في وسطها هذا معلوم اتفاقه من لغة العرب * والذي جعل الفريقين على مخالفة الاخراج ما توهموه من لزوم الكذب في كل استثناء . وبيانه انه اذا قال له عندي عشرة وقصد اليها على انفرادها يحملتها ثم اخرج الدرهم منها كان ما أقربه اولا نافية ثانيا فيلزم الكذب في احد الامرين وعند ذلك يتعذر الاستثناء في كلام الله تعالى فانه اذا قاله فلبث فيهم ألف سنة الا خمسين عاما واريد بألف سنة على الانفراد جميع مدلولها فقد اخبر بانه لث الجميع فيستحيل ان يخرج شي * لانه يؤدي الى ان يكون لث اقل من ألف سنة وقد علم انه لث ألفا وهذا الذي ذكروه يلزمهم امثاله في غير هذا الباب من الابدال كبدا البعض وبدل الاشتمال * ويستحيل على ذلك ايضا وقوعه في كتاب الله وقد قال الله تعالى والله على الناس حجج البيت من استطاع اليه سبيلا واذا كان يجب من ذكر الناس معنى الوجوب على جميعهم فيستحيل ان يذكر مع ذلك ما يدل على انه واجب على بعضهم اذ يصير المعنى امرت الجميع ما امرت البعض في وقت واحد وهو باطل * فان زعم الاولون ان الناس ههناهم المستطيعون وانه انما ذكر المستطيعون لبيان به المقصود بالناس كان الرد عليهم على ما تقدم وزيادة وهو ان التقدير من استطاع منهم بغير خلاف والضمير في منهم راجع الى الناس فيصير المعنى والله على المستطيعين من استطاع من المستطيعين وهذا ظاهر الفساد * وان زعم الفريق الثاني ان المراد بما سمى بدلا ومبدلا منه عين ما يفهم آخر كما في المستثنى عندهم كان اظهر فسادا لان جميع ما تقدم يبطله ايضا وكذلك الضمير في منهم المذكور لانه يعود عنده على بعض مدلول الكلمة وهو فاسد وايضا فانه يؤدي الى ان يكون بعض الناس والمستطيعين جميعا عبارة عن المستطيعين وفساد هذا مقطوع به * والمذهب الثالث وهو المستقيم المندفع عنه الاشكالات كلها ما فروا منه وما لزمهم ان المستثنى منه مراد به الجميع بالنظر الى الافراد من غير حكم بالاسناد فأخرج منه المستثنى على التحقيق ثم حكم بالاسناد بعد تقدير الاخراج ولذلك لا يحكم عالم بلغة العرب على كلام متكلم بالاسناد فيما ذكره الابد تمامه ولو ظن ان المتكلم اذا قال له عندي عشرة عند نطقه بالتاء من غير ان يعلم قطعه الكلام عليها انه مقرب بعشرة مسند اليها الاقرار لكان مخطئا لعلمنا بأنه يجوز له ان يذكر ما يخرج منه قبل الحكم بالاسناد فاندفع بذلك اشكال الكذب في الاستثناء والابدال واندفع ما لزم الفريقين فيما ارتكبه في جميع ما ذكر عنهم قوله وهو منصوب اذا ذكر بعد الا الى آخره شرع بين المواضع التي يكون المستثنى فيها منصوبا

(فنها)

* ثم ان كان اسما يصح جعله لما انتصب عنه جاز ان يكون له ولتعلقه والافهو لتعلقه فيطابق فيهما ما قصد
 الآن يكون جنسا الآن يقصد الانواع * وان كان صفة كانت له وطبقه واحتملت الحال ولا يتقدم التمييز
 والاصح ان لا يتقدم على الفعل خلافا للمازني والمبرد * المستثنى * متصل ومنقطع * فالمتصل هو المخرج
 عن متعدد لفظا أو تقديرا بالا وأخواتها *

الى تفسيره للابهام وكذلك في الاضافة فانه قد يضاف الشيء الى امر والمراد اضافته الى ما يتعلق به مثل
 نسبة الجملة سواء فيأتي التمييز ايضا وهذا الذي يسميه النحويون تمييز جملة قوله ثم ان كان اسما يصح
 جعله لما انتصب عنه جاز ان يكون له ولتعلقه والافهو لتعلقه) يريد ان التمييز قد يكون اسما راجعا الى
 النسوب اليه وقد يكون راجعا الى آخر يتعلق به كافي قولك طاب زيد ابنا فجائز ان يكون زيد هو الاب
 وجائز ان يكون الاب لمن ولده وكذلك اذا قلت ابوة فجائز ان يكون لكل واحد من السمينين فهذا معنى
 قوله جاز ان يكون له ولتعلقه فان لم يكن الاسما صالحا لذلك كان لتعلق ما انتصب عنه على حسب مدلوله
 كقولك دار او فلما فليس يحتمل دار او فلما جهتين كما احتمله أبو ابوة ولا يحتمل الاجهة واحدة على
 حسب ما هو له قوله فيطابق فيهما ما قصد الان يكون جنسا الان يقصد الانواع) يريد بالمطابقة
 التنية ان قصد التنية والجمع ان قصد الجمع قوله فيهما) يعني اذا جعلته للاول ولتعلقه من ذلك اذا قلت طاب زيد
 وقصدت الى ان الاب هو زيد وجب ان تقول طاب زيدا فلو ثبت زيدا على هذا المعنى لقلت طاب
 الزيدان ابوين ونجمع اذا جئت ولو قصدت بقولك أبا أبا زيد وقصدت به واحدا قلت طاب زيدا فان قصدت
 الى الاب او الام او جد قلت طاب زيد ابوين فان قصدت الى جماعة من آباءه قلت طاب زيد آباءه فيطابق بالاب
 من هو له (الان يكون جنسا) مثل قولك ابوة وعلما فانك تأتي به مفردا اذا قصدت به الى معنى ابوة والعلم
 من حيث هي ابوة وعلم لانه تميز جرمه على ما تقدم (الان يقصد الانواع) والدلالة عليها فيجب التنية والجمع
 على حسب القصد كما تقدم في المفرد قوله وان كان صفة كانت له وطبقه واحتملت الحال) يعني به مثل قوله لله
 دره فارسا فان التمييز قوله فارسا وهو في المعنى للضمير في دره وهو معنى قوله كانت له ويجب ان تكون مطابقة
 له فلو قلت لله درهما لقلت فارسين وكذلك لو جئت قلت لله درهم فرسانا * وقال قوم هو حال والمعنى التعجب
 منه في حال كونه فارسا عندهم * والصحيح انه تمييز لان المعنى على مدحه بالفروسية مطلقا فاذا جعل حالا
 اختص المدح فيقيد بغير المعنى المقصود فلذلك قال الاكثرون بكونه تمييزا قوله ولا يتقدم التمييز والاصح
 ان لا يتقدم على الفعل خلافا للمازني والمبرد) وانما امتنع تقديم التمييز عند المحققين مع الفعل لانه في المعنى فرع
 عن الفاعل والفاعل لا يصح تقديمه فالفرع اجدر * والثاني ان الاصل في التميزات ان تكون موصوفات
 بما انتصبت عنه وانما خولف بها لغرض الابهام اولائم التفسير ثانيا وتقديمه مما يخل بمناه فلما كان تقديمه
 يتضمن ابطال معنى كونه تمييزا لم يستقم فاذا امتنع التقديم في الفعل فهو في غيره اجدر * قوله المستثنى متصل
 ومنقطع فالمتصل هو المخرج عن متعدد لفظا أو تقديرا بالا وأخواتها والمنقطع المذكور بعدها غير مخرج * لا يمكن
 حد المستثنى باعتبار المعنى بحد واحد لان احدهما مخرج من حيث المعنى وهو فصله الذي يميزه عن المنقطع
 والاخر غير مخرج واذا اختلفا في الحقيقة التي تفصل تعذر جمعها بحد واحد * نعم يمكن حدهما بحد
 واحد باعتبار اللفظ وهو ان يقال هو المذكور بعد الاواخواتها * وقد توهم بعض النحويين ان المتصل
 هو المستثنى من الجنس وليس بمستقيم فانه يكون مستثنى من الجنس وهو غير متصل كقولك عن قوم
 ليس فيهم زيد ضربت القوم الازيد فهذا منقطع وهو مستثنى من الجنس الان يراد بالجنس الذي دخل

التمييز ما يرفع الابهام المستقر عن ذات مذكورة او مقدرة فالاول عن مفرد مقدار غالبا اما في عدد نحو وعشرون درهما وسياتى واما في غيره نحو رطل زيتا ومنوان سمناء وعلى الثمرة مثلها زيدا فيفرد ان كان جنسا الا ان يقصد الانواع ويجمع في غيره ثم ان كان بتونين او بنون التثنية جازت الاضافة والافلا وعن غير مقدار مثل خاتم حديدا والخفض اكثر * والثاني عن نسبة في جملة او ماضاهاها نحو طاب زيد بنفسا وزيد طبيب ابا وابوة ودارا وعلما * او في اضافة مثل يعجبني طيبه ابا وابوة ودارا وعلما والله دره فارسا

قال * التمييز ما يرفع الابهام المستقر عن ذات مذكورة او مقدرة * قوله ما يرفع الابهام (جنس يدخل تحته التمييز وغيره كالحال والصفة واشباههما قوله المستقر) احتراز من مثل قولهم ابصرت عينا جارية فانها ترفع الابهام عن الذات الاترى ان قولك عينا محتملة للجارية والبصرة وغيرهما فاذا قلت مبصرة فقد بينت ذاتا مبهمه ولكنه ليس بمستقر في وضعه وانما وقع الابهام عند الخطاب لحصول الاشتراك وهو موضوع دال على ذات معينة في كل موضع يطلق فيه بخلاف عشرون فانه لم يكن دالا على ذات معينة في اصل وضعه فاذا قلت المستقر خرج الاسم المشترك المذكور ونظائر قوله عن ذات) احتراز عن الحال ونظائرها فانها ترفع الابهام ولكن عن غير ذات قوله مذكورة او مقدرة (يشمل نوعي التمييز المنتصب عن المفرد والنسبة على ما يفتصل فان قيل قولنا رجع القهقري وامثاله من المصادر يرفع الابهام المستقر عن ذات لان القهقري نوع لم يكن مفهوما من قولك رجع في اصل وضعه كما ان الدرهم لم يكن مفهوما من قولك عشرون فقد دخل في الحد ما ليس منه * والجواب ان القهقري وشبهه بيان لهيئة الرجوع لالذات الرجوع والرجوع اسم للذات بوضعه له القهقري في قولك رجع القهقري مثل راكبا في قولك جاني زيد راكبالانه بيان لهيئته وقد خرج ذلك بقوله عن ذات قوله فالاول عن مفرد مقدار غالبا) يعنى بالاول تمييز الذات المذكورة وهو لا يكون الا عن مفرد مقدار فالباعدا او وزنا او كيلا ومساحة او ما هو بمنزلة من مقادير معروفة عند المخاطبين قوله اما في عدد مثل عشرين درهما وسياتى في باب العدد لانه اخص به لثلاثيكرر ذكره قوله واما في غيره مثل رطل زيتا (يعنى في غير العدد مع كونه مقدارا قوله فيفرد ان كان جنسا الا ان يقصد الانواع ويجمع في غيره) يعنى بالجنس ما يطلق على القليل والكثير من جنسه كالتمر والعسل فيفرد لانه لا يستقيم فيه جمع على ما تقدم في المصادر الا ان تقصد الانواع دالا عليها فيجب الجمع لخصته وقصد الدلالة عليه كما تقدم قوله ثم ان كان بتونين او بنون التثنية جازت الاضافة والافلا (لانها امكنت اضافته وكما يرفع الابهام بالنصب يرفع بالاضافة فجاز الوجهان لاستواء دلالتهم على الغرض المقصود * والافلا) اى والا يمكن تونين او بنون تثنية فلا يجوز الاضافة وذلك لتعذرهما لانه ان كان مثل عشرين درهما تعذرت اضافته اذ لا يستقيم حذف النون مع الاضافة ولا باقائها فتعذرت الاضافة وكذلك على الثمرة مثلها زيدا اذ لا يمكن اضافة مثلها الى زيد مع الضمير وان حذف فسد المعنى قوله وعن غير مقدار) هذا هو الثاني من اقسام المفرد والاول هو المقدار وهو كل نوع اضيف الى جنسه كقولك خاتم حديدا او باب ساجا وما شبهه * والخفض اكثر) لانه ليس من باب المقادير والاضافة مستقيمة وهى الاصل في الباب فكانت أولى لذلك قوله والثاني عن نسبة في جملة او ماضاهاها مثل طاب زيد بنفسا وزيد طبيب ابا وابوة ودارا وعلما او في اضافة مثل يعجبني طيبه ابا وابوة ودارا وعلما) التمييز في هذا القسم عن نسبة يقصد بها الى امر يتعلق بالمذكور ثم يميز بعد ذلك فلو لا ذلك لم يكن ثم يحتاج تفسيره للابهام الى تمييز لان قولك طاب زيد لابهام في واحد منهما واما الابهام نشأ من نسبة الطبيب الى امر يتعلق بزيد فاحتج

وتكون جملة خبرية فالاسمية بالواو والضمير أو بالواو أو بالضمير على ضعف * و المضارع المثبت بالضمير وحده وما سواهما بالواو والضمير معا أو بأحدهما * ولا بد في الماضي ان ثبت من قد ظاهرة أو مقدرة ويجوز حذف العامل كقولك للمسافر راشدا مهديا ويجب في المؤكدة مثل زيد أبوك عطوفا أي أحقه * و شرطها أن تكون مقررة لمضمون جملة اسمية *

بالركوب فكما لم يستقم تقدير الجمعي من غير ركوب فكذلك لا يستقيم تقدير زيد من غير قياس وذلك قاسد وإذا لم يكن الخبر مطلقا غير مقيد فسد المعنى * الثاني ان الشيء اذا قيد بحال لزم ان يكون على تلك الحال في قصد المتكلم فاذا جعل بسرا معمو لا لهذا وجب ان يكون في حال الاشارة بسرا الا غير ونحن نعلم ان المعنى المقصود بخلاف ذلك حتى لو قال عند وجود بلخ اورطب هذا بسرا اطيب منه رطبا كان مستقيما * الثالث ان نقول ثمرة نخلتى بسرا اطيب منه رطبا وزيدا حسن ما يكون افضل منك احسن ما تكون والمعنى بحاله والتعلق امر معنوي واذا وجب تعلقه ههنا بالخبر وجب تعلقه في المسائل الاخرى ضرورة ان المعنى واحد واللام يمكن المعنى واحدا * الرابع ان تفضيل الشيء على نفسه لا يعقل الا باعتبار حالين واذا جعل بسرا من تمة هذا بقيت الافضلية للشيء على نفسه باعتبار حالة واحدة * الخامس ان اطيب نسبتها الى البسرية والرطوبة نسبة واحدة وقد وجد عمله في رطبا فوجب عمله في الاخر فلا وجه لمن قال العامل فيه اسم الاشارة سوى ما استبعده من ان يكون افعال التفضيل عاملا فيما قبله ولا يقابل ذلك شيئا مما ذكرناه ولا بعد في عمل افعال في الحال متقدمة لشبهه بالفعل كما يعمل في الظروف ولا يلزم من قصوره عن العمل في المفعول به ان لا يعمل في الحال فقد ثبت ان العامل اطيب في هذه المسئلة وفي امثالها * ومن قال ان العامل اسم الاشارة ابو على الفارسي ولم يأت بشيء غير ما ذكرته واستبعد عمل افعال فيما قبله قوله وتكون جملة خبرية) لانها حكم والاحكام تكون في المفرد وفي الجملة كما في خبر المبتدأ وانما كانت الجملة خبرية لان الاحكام الخبرية لا تكون الا بالمجتمعات الصدق والكذب فوجب ان تكون كذلك قوله فالاسمية بالواو والضمير أو بالواو أو بالضمير على ضعف) فلا بد من الواو على الافصح لان الحال في المعنى انما هي مقدرة بجزء هذه الجملة وهو الجزء الثاني فقصدوا الى الاتيان بما يشعر بالحالية داخل على الاسم الاول فلذلك ضعف حذف الواو وقد جاء كنهه فوه الى في وهو قليل قوله والمضارع المثبت بالضمير وحده) يعنى من غير واوانه منزل منزلة اسم الفاعل في المعنى وجار عليه في اللفظ فأجرى مجراه في الاستعناء عن الواو واحتيج الى الضمير كما احتيج في الاصل الى الضمير * وما سواهما بالواو والضمير أو بأحدهما وهى ثلاثة اقسام مضارع منفي وماض منفي وماض مثبت اشتركت في ان تكون بالواو والضمير أو بأحدهما وهو اما الواو واما الضمير وذلك ثلاثة اقسام صارت تسعة أوجه جاء في زيد وما يتكلم غلامه ما يتكلم غلامه وما يتكلم عمروه وجاء في زيد وقد خرج غلامه * وقد خرج عمروه وجاء في زيد وما خرج غلامه * وما خرج عمروه قوله ويجوز حذف العامل كقولك للمسافر راشدا مهديا) وذلك عند قيام القرائن كما تقدم في مثله قوله ويجب في المؤكدة مثل زيد أبوك عطوفا) وانما وجب في ذلك لان في الابوة ما يشعر بالعطف فاستغنى عن التصريح بالعامل الذي هو احقه (و شرطها ان تكون مقررة لمضمون جملة) اسمية ليتحقق ما ذكرناه لانها اذا لم تكن مقررة لمضمون جملة اسمية كانت غير مؤكدة كما في قولك جاء زيد راكبا ولو قلت زيد أبوك منطلقا لم يستقم اذ ليس في الانطلاق ما يقرر معنى الابوة وليس في الجملة ما يصح تقييده فتكون غير مؤكدة فلذلك لم يستقم زيد أبوك منطلقا

وزيد في الدار قائما وهذا زيد قائما وعاملها الفعل أو شبهه أو معناه * وشرطها ان تكون نكرة وصاحبها معرفة ظالبا * وأرسلها العراك ومررت به وحده ونحوه متأول فان كان صاحبها نكرة وجب تقديمها ولا تقدم على العامل المعنوي بخلاف الظرف ولا على المجرور في الاصح * وكل ما دل على هيئة صح ان يقع حالا مثل هذا بسرا أطيب مندرطبا

الفاعل المعنوي زيد في الدار قائما لان التقدير استقر في الدار وفي الدار قائم مقامه * ومثال المفعول المعنوي هذا زيد قائما لان المعنى المشار اليه قائم زيد قوله وعاملها الفعل أو شبهه أو معناه) لان العامل مابه يقوم المعنى المقنضى للاعراب والمعنى المقنضى كونه حالا وكونه حالا انما يتقوم بالفعل اللفظي او المعنوي اذ به حصلت الحالية والا كان صفة قوله وشرطها ان تكون نكرة) لانها لو لم تكن كذلك لالتبست بالصفة في مثل قولك ضربت زيدا الراكب (وصاحبها معرفة ظالبا) لان الحاجة الى احوال المعارف اهم بخلاف النكرة فان وصفها يعني قوله وارسلها العراك ومررت به وحده متأول) وفي تأويله وجهان * احدهما انها في المعنى نكرات وان كان اللفظ معرفة فمعنى ارسلها العراك ارسلها معتركة ومررت به وحده اى مفردا * والوجه الثاني وهو اختيار الفارسي ان التقدير ارسلها تعرك العراك فالحال هو الفعل المحذوف والعراك مصدر على حاله وكذلك مررت به وحده تقديره يفرد وحده فالحال محذوف وهو يفرد وحده مصدر على حاله قوله فان كان صاحبها نكرة وجب تقديمها) لانها لو آنت مؤخره لالتبست بالصفة فقدمت لتتميز قوله ولا يتقدم على العامل المعنوي بخلاف الظرف) لان العامل المعنوي ليس يقوى قوة اللفظي فاذا تأخر ضعف لانه وضع غير موضعه فقد يضعف العامل اللفظي بالتأخر فهذا اجدر بدليل جواز زيد ضربت وامتناع ضربت لزيد بخلاف الظرف لان الظروف اتسع فيها لكثرتها واعتفر فيها ما لا يعتفر في غيرها قوله ولا على المجرور في الاصح) وهو مذهب اكثر البصريين ووجهه انه اذا كان مجرورا فالحال في المعنى له وحكمه منسحب على الحال في المعنى فكما لا يتقدم المجرور على الجار فكذلك على ما هو في حكمه فهذا معنى مناسب لامتناع تقديم حال المجرور ولم يسمع عن العرب مخالفة في الحكيم فلا بصار الى سواء بمجرد القياس وتمسك الآخرون بكونه حالا وقد كثر تقديم الحال في كلامهم حتى صار ذلك معلوما غير محتاج الى نقل في موضع مخصوص فجعلوا الباب كله واحدا والصحيح ما تقدم قوله وكل ما دل على هيئة صح ان يقع حالا) لقيامه بمعنى الحالية فلا حاجة الى اشتراط الاشتقاق ولا الى تكلفه لاستقلال ما يدل على الهيئة مثل هذا بسرا أطيب مندرطبا فرطبا وبسرا حالان لاستقلالهما بدلالة الهيئة وليس اشتققيين وقد اختلف العلماء في بسرا ومثله ما العامل فيه * فذهب قوم الى ان عامله اسم الاشارة * وقوم الى انه اطيبي وهذا هو الصحيح والاول غير مستقيم لوجوه * منها ان اسم الاشارة اذا تقيد بحال لم يكن الخبر مقيد به بدليل قولهم هذا زيد قائما فان الخبر يزيد عن المشار اليه غير مقيد بالقيام فان زعم زاعم انه مقيد بأنه اذا كان قائما فهو زيد ايضا فاخباره يزيد انما هو في حال انقيام لم يستقم لانه يؤدي الى ان يكون غير زيد في غير حال القيام فان زعم زاعم ان ذلك من قبيل المفهوم وهو غير لازم فليس الامر كما زعم لما بيننا ان الحال حكم بالتقيد على ما قيد به كقولك جاني زيد راكبا فآنت حاكم على الجي المذكور بقيد الركوب فلو قدر الجي من غير ركوب كان مخالفة للمنطوق لالمفهوم وانما المفهوم امر وراء ذلك وهو عكسه وذلك هو تقدير غير الركوب عند عدم الجي فاذا ثبت ذلك فلو جملنا الاخبار بزيد مقيدا بالقيام كان كالاخبار بجماني المقيد

(بالركوب)

وشرط نصبه تقدير اللام وانما يجوز حذفها اذا كان فعلا لفاعل الفعل المعلن ومقارنا له في الوجود *
 المفعول معه * هو مذكور بعد الواو لصاحبه معمول فعل لفظا ومعنى فان كان الفعل لفظا وجاز العطف
 فالوجهان مثل جئت أنا وزيد وزيدا * والاعتين النصب مثل جئت وزيدا * وان كان معنى وجاز
 العطف تعين العطف مثل ما زيد وعمرو والاعتين النصب مثل مالك وزيدا وما شئت وعمرو
 لان المعنى ماتصنع * الحال * ما بين هيئة الفاعل أو المفعول به لفظا أو معنى نحو ضربت زيدا قائما

لان المصدرية والتعليل راجع الى المعنى لا الى مجرد امر افظى * وقد توهم بعض التحويين ان المفعول
 من اجله مسبب عن الفعل نظرا الى مثل ضربته تأديبا وأسلمت لدخول الجنة وشبهه فان الضرب
 سبب التأديب والاسلام سبب دخول الجنة وليس بمستقيم لانه قد ثبت قولهم فعدت عن الحرب جينا
 ونظائر ولا يستقيم ان يقال القعود سبب الجبن بوجه ويستقيم ان يقال التأديب هو السبب الحامل على
 الضرب واذا استقام ذلك وجب رد الجميع اليه قوله وشرط نصبه تقدير اللام لانها اذا وجدت وجب
 اعمالها لان حروف الجر لا تلغى قوله وانما يجوز حذفها اذا كان فعلا لفاعل الفعل المعلن ومقارنا)
 يعنى مقارنا في الوجود للفعل المعلن * وانما اشترط ذلك لانا كثر ما يكون الحامل على الفعل كذلك
 والغرض الدلالة على حذف اللام فكان اشتراطهما لانهما ملازمان للتعليل غالبا دليلا على حذف اللام
 فاذا فقدوا واحدهما فلا بد من اللام * فمثال فقدانها قولك جئتكم لا كرامك لى غدا وللسمن * ومثال فقدان
 الاول جئتكم لا كرامك لى * ومثال فقدان الثانى جئتكم لا كرامك لى غدا قال * المفعول معه هو المذكور بعد
 الواو لصاحبه معمول فعل لفظا او معنى * قوله بعد الواو (ليخرج ما وقع بعد غير الواو كالفاء وثم وغيرهما
 ومن قال انه مشارك لفاعل فانه توهم اختصاص المفعول معه بذلك لاتفاقهم على ان عمروا في نحو ضربت زيدا
 وعمروا ليس منه ويضعفه ايطاقهم على ان زيدا في حسبك وزيد ادرهم مفعول معه والمعنى كافك وزيدا
 درهم * والجواب عن مثل ضربت زيدا وعمروا انه وجود ما هو اولى منه فحمل عليه قوله لمصاحبه
 معمول فعل) احتراز بما يصاحب معمول غير فعل مثل زيد وعمروا خواك قوله لفظا او معنى (تفصيل
 للعامل المراد ليدخل فيه النوعان فاللفظى مثل قولك جئتكم والمعنوى مثل قولك مالك وما شئت
 قوله فان كان العامل لفظيا وجاز العطف فالوجهان) العطف والنصب على المفعول معه قوله وان
 لميجز العطف تعين النصب مثل جئت وزيدا) وانما تعين لتعذر العطف وهو فعل صريح واذا جاز
 مثل ذلك مع معنى الفعل فهو في صريح الفعل اجوز وان كان العامل معنى وجاز العطف تعين مثل ما
 زيد وعمروا لانه الاصل فلا حاجة الى تكلف من جهة اخرى * والفرق بينه وبين الاول ان الاول فعل
 صريح فجاز معه النصب مع جواز العطف لقوته وهذا معنى ليس بفعل فليقتولك القوة فلذلك
 تعين العطف قوله والاعتين النصب) اى وان لميجز العطف فيتعين النصب لتعذر العطف فيجب
 الرجوع الى تقدير ما يستقيم مثل مالك وزيدا وما شئت وعمروا لان المعنى ماتصنع فحمل عليه عند تعذر
 العطف الذى هو الاصل قال * الحال ما بين هيئة الفاعل أو المفعول لفظا او معنى * قوله الفاعل أو المفعول
 احتراز من الصفة لانها تعين هيئة لا باعتبار كونها فاعلا ولا مفعولا لكن باعتبار الذات وهذه باعتبار
 نسبة الفعل اليه فاعلا او مفعولا في تقدير الفعل المذكور بها فاذا قلت جاء زيد راكبا فقد حكمت على
 الجسمى المذكور بقيد الركوب قوله لفظا او معنى) احتراز من ان يتوهم ان الفاعلية والمفعولية
 في اللفظ خاصة فمثال الفاعل والمفعول لفظا ضربت زيدا قائما تجعل قائما حالا من أيهما شئت * ومثال

المفعول فيه * هو ما فعل فيه فعل مذكور من زمان أو مكان وشرط نصبه تقدير في * وظروف الزمان كلها تقبل ذلك وظروف المكان ان كان مبهما قبل ذلك والافلا * وفسر المبهم بالجهات الست وحل عليه عندولدى وشبهها لابهامهما ولفظ مكان لكثرة ما بعد دخلت مثل دخلت الدار في الاصح وينصب بعامل مضمرة وعلى شريطة التفسير * المفعول له * هو ما فعل لاجله فعل مذكور مثل ضربته تأديبا وقهدت عن الحرب جينا خلافا للزجاج فانه عنده مصدر

قال * المفعول فيه ما فعل فيه فعل مذكور * قوله فعل مذكور (احتراز من قولك يوم الجمعة حسن فانه مما يفعل فيه الفعل ولكنه لم يفعل فيه فعل مذكور قوله وشرط نصبه تقدير في) لانها اذا وجدت ووجب الخفض بها فاذا حذفت تعدى الفعل فنصب * وظروف الزمان كلها تقبل ذلك اي يصح ان تنصب بتقدير في من غير تفصيل * وظروف المكان ان كان مبهما قبل النصب بتقدير في وان لم يكن مبهما لم يقبل والنظر فيما هو المبهم * فقال الاكثرون المبهم ما كان للجهات الست والمعين ماسواها فما جاء منصوبا بتقدير في من غير ذلك فهو عندهم مسموع غير قياسي * وقال قوم الامكنة الواقعة ظروفا من غير الجهات الست كثيرة فينبغي ان تضبط بغير ذلك فقالوا المبهم كل مكان كان له اسمه بأمر لا يدخل في السماء والمعين خلافه فدخل في ذلك الجهات الست وما جاء مستثنى عند الاولين وبقيت اسما امكنة ليست من الجهات الست ولما ثبت استثنى وفتح المعين فيها الخلاف * فن جهة انها ليست من الجهات الست ولا من المستثنى عند الاولين يجب منع وقوعها ظروفا * ومن جهة انها لها اسما من جهة امر غير داخل في سماها يصح وقوعها ظروفا * وانما لم يقع من ظروف الامكنة ذلك الموقع الالبيهم دون المعين ووقعت ظروف الازمنة كلها ذلك الموقع من جهة ان الافعال التي تعدى اليها وتقضيها لها دلالة على الزمان المعين فتعدت الى المعين وليس للفعل دلالة على الامكنة المعينة وانما يقتضى مكانا غير معين فتعدت الى غير المعين وهو المبهم حسبا كان اقتضاؤها قوله وحل عليه عندولدى وشبهها لابهامها) هذا على قول الاولين واما على القول الثاني فهي داخلية في حد المبهم الاصلى وكذلك لفظ مكان قوله وما بعد دخلت (يريد ما يقع بعدها من الامكنة المعينة وهو مستثنى على كل قول لكثرت قوله في الاصح) اشارة الى الاختلاف فان بعضهم يقول ما يقع بعد دخلت من ذلك مفعول به * والنظر في دخلت هل هو متعد او غير متعد فن رأى انه غير متعد حكم بأن الدار ظرف ومن رأى انه متعد حكم بأنه مفعول به قوله وينصب بعامل مضمرة) يعنى كما ينصب المفعول به كقولك لمن قال متى سرت يوم الجمعة اي سرت يوم الجمعة وكذلك ما شبهه وينصب على شريطة التفسير حسبا ذكر في المفعول به مفعولا فيختار رفعه تارة ونصبه تارة ويستوى الامر ان تارة ويجب النصب تارة كقولك يوم الجمعة سرت فيه ويوم الجمعة سار فيه عبد الله ويوم الخميس سار فيه عمرو وبن يوم الجمعة سرت فيه سرت فيه وهلا يوم الجمعة سرت فيه كل ذلك على نحو ما فصل في باب ما ضم رامله على شريطة التفسير قال * المفعول له ما فعل لاجله فعل مذكور * قوله فعل مذكور (احتراز من مثل العجبي التأديب وكرهت التأديب فهو وان كان علة لفعل فليس علة لفعل مذكور قوله خلافا للزجاج) فان الزجاج يزعم ان نصبه على المصدر وان قولك ضربته تأديبا نوع من انواع الضرب فانتصب انتصاب قولك رجعت القهقري ويمكن ان يقال المعنى ضربته ضرب تأديب فيكون مصدرا ايضا * وخولف في ذلك فانهم التعليل مع قطع النظر عن المصدر كقولك ضربته لاجل التأديب وقولك ضربته تأديبا بعناه واذا وجب ان يكون ذلك تعليلا وجب في الاخر

(لان)

وجلتان هندسيويه والا فاختار الصب * الرابع التحذير وهو معمول بتقدير تقي تحذيرا
 مما بعده أو ذكر المحذر منه مكررا مثل اياك والاسد وياك وأن تحذف والطريق الطريق وتقول اياك
 من الاسد ومن أن تحذف واياك أن تحذف بتقدير من ولا تقول اياك الاسد لامتناع تقدير من

التي هما إن الشرطية لم يفده ذلك لفوات معنى السببية في القضية لان معنى السببية هنا انما يستقر اذا كان
 المنصوب مبتدأ او في حكمه على قول مخبرا عنه بالجملة التي تضمنت الفاء واذا نصب هذا بفعل مقدر
 خرج عن ذلك فيفوت المعنى المقصود فلزم خروجه من هذا الباب عندهذا التقدير اذ تقدير الفعل
 للنصب مخرج لمعنى السببية كما تقدم * وقال سيويه التقدير وما يتلى عليكم حكم الزانية والزاني فهي جملة
 ابتدائية مستقلة مع قطع النظر عن الفعل الذي بعدها ثم ذكر الفعل جملة مستقلة تبينا للحكم الموعود
 بذكره و اذا كان كذلك لم يجوز ان يقدر فاجلدوا مسلطا على الزانية والزاني لانه مبتدأ مخبر
 عنه بغيره وهذا من جملة اخرى ولا يستقيم عمل فعل من جملة في مبتدأ مخبر عنه بغيره من جملة اخرى
 ومثاله زيد مضروب فآكرمه فلا يستقيم ان يكون فآكرمه مسلطا على زيد تاملا نصبا بوجه لاختلال
 الكلام بذلك قوله والا فاختار النصب (لما تقدم من ان ظاهره انه من هذا الباب وقرينة الطلب معه
 وهي اقوى قرآن النصب قال * الرابع التحذير * وهو ضمير منفصل مفعول بتقدير اتق * قوله ضمير ليخرج
 عنه ضمير الضمير ومنفصل ليخرج عنه المتصل وقوله معمول بتقدير اتق ليخرج عنه الضمير المنصوب
 المنفصل المعمول بتقدير غير اتق كقولك اياك لمن قال من ضربت فانه ليس من هذا الباب قوله تحذيرا
 مما بعده) احتراز من قولك اياك لمن قال من اتق فانه ليس من هذا الباب (مثل اياك والاسد) واصله اتقك
 الا انهم لا يجمعون بين ضميرى الفاعل والمفعول لواحد فعدل الى اتق نفسك ثم حذفوا الفعل لكثرة
 في كلامهم فعدلوا عن لفظ النفس لانتفاء موجبها فوجب الرجوع الى الضمير ووجب ان يكون منفصلا
 لزوال ما يتصل به فتمين الضمير المنصوب المنفصل وهو اياك وبابه على حسب من تأمره * والاسد
 عطف عليه والمعنى اتق نفسك من الاسد واتق الاسد عنك * ولا يلزم اشتراك المعطوف مع المعطوف
 عليه الا في المعنى الذي كان امرابه بسببه وقالوا اياك من الاسد فن الاسد متعلق بالفعل المحذوف اى
 باعد نفسك عن الاسد ويقولون اياك وان تحذف وهو مثل اياك والاسد سواء لان ان تحذف بتأويل
 الاسم كأنه قال اياك والحذف ويقولون اياك من ان تحذف وهو مثل اياك من الاسد سواء وقالوا اياك ان تحذف
 ولم يقولوا اياك الاسد * والفرق بينهما ان حروف الجر تحذف ومع أن وأن قياسا مستمرا فجاز
 ان يقال في اياك من ان تحذف اياك ان تحذف اجراء على هذه القاعدة وتعين ان يكون فرعا على اياك من ان
 تحذف لا على اياك وان تحذف لان حروف العطف لا تحذف فاذا استقر ذلك ظهر الفرق بين اياك من ان
 تحذف و اياك من الاسد وان جل اياك الاسد في الجواز على اياك ان تحذف، فخطأ لان حرف الجر لا يحذف
 من باب الاسد ويحذف عن باب أن وحذف حرف العطف ممنوع مطلقا فان تمسك الجيز بقوله * اياك
 اياك المرء فانه * الى الشرعاء وللشرع جالب * فليس فيه حجة لامور * منها انها على خلاف القياس
 واستعمال البصحاء ومثل ذلك مردود لاثبت به الاصول * الثاني انه في ضرورة الشعر والكلام
 في سعة الكلام * الثالث ان المرء مصدر بمعنى مصدران تمارى فحمل عليه لكونه بمعناه بخلاف باب الاسد
 فانه لا يقدر ذلك التقدير فيه * الرابع قول الخليل ان المرء منصوب بفعل مقدر واياك اياك مستقل
 ثم شرع في كلام آخر فقال المرء واذا احتمل ذلك لم يتيق فيه حجة لان اصول الابواب لا تثبت بالاحتمالات

و عند خوف لبس المفسر بالصفة مثل انا كل شيء خلقناه بقدر * ويستوى الامران في مثل زيد قام وعمر و
اكرمه * ويجب النصب بعد حرف الشرط وحرف التحضيض مثل ان زيدا ضربته ضربك و الازيدا
ضربته * وايس مثل ازيد ذهب به منه فالرفع لازم * وكذلك كل شيء فعلوه في الزبر * ونحو الزانية
و الزاني فاجلدوا كل واحد منهما الفاء بمعنى الشرط عند المبرد

كأذا في اقتضاء الفعل غالبا فكانت بالفعل اولى * وفي الامر والنهي لما تقدم من ان جعله خبرا عسير لمنافاة
الطلب للاخبار حتى ترجح النصب مع وجود قرينة الرفع التي هي أما فلان يختار مع عدمها اولى
قوله وعند خوف لبس المفسر بالصفة مثل انا كل شيء خلقناه بقدر) هي ايضا قرينة من قرائن النصب المختار
و وجهه انه لو رفع لكان المعنى المقصود غير متعين بنفس الاخبار * الا ترى انه يجوز اذا رفعت ان يكون خلقناه
خبرا فيفيد المعنى المقصود و صفة فيفيد غير المقصود لان التقدير معه كل شيء مخلوق لنا بقدر وهو معنى غير المعنى
المقصود فكان النصب اولى لما فيه من البيان للتوصية على المعنى المقصود لانك اذا نصبت نصبت بفعل
يفسر خلقناه فيكون التقدير خلقنا كل شيء خلقناه بقدر فيفيد العموم في المخلوقات وهو المعنى المقصود
قوله ويستوى الامران في مثل زيد قام وعمر و اكرمه) لان الجملة الاولى ذات وجهين اسمية من وجه
بالنظر الى الجملة الكبرى و فعلية بالنظر الى الجملة الصغرى فاستوى الامران فان رجحت قرينة الرفع
بالاصل الذي لا تقدير معه رجحت قرينة النصب لقربها من الجملة التي الكلام فيها قوله ويجب النصب
بعد حرف الشرط والتحضيض) لانها حروف لم يقع بعدها الا الافعال و فهم ذلك من استقرار لغتهم فاذا
وقع بعدها الاسم وجب تقدير الفعل مفسرا بفعل بعد الاسم و لذلك التزموه عند الحذف ليكون قرينة
لتقدير الفعل فيقولون ان زيدا ضربته ضربته و لا يقولون ان زيدا مضروب و لا ما شبه ذلك و اذا
وجب تقدير الفعل وجب النصب كما تقدم والتحضيض كذلك * مثل الازيدا ضربته قوله وايس
مثل ازيد ذهب به منه فالرفع لازم) اي ايس مثل هذه المسئلة من هذا الباب فالرفع فيه لازم على انه
مبتدأ او فاعل لدخوله في جدهما و امتناع تقدير عامل سواهما و بيانه من وجهين * احدهما ان الفعل
شرطه ان يكون مشتغلا عن العمل فيما قبله بضميره على وجه اولم يشتغل عنه العمل فيه
و هذا ليس كذلك لانه اولم يشتغل لم يعمل فيه شيئا لانه يقتضى مرفوعا و لا يعمل الفعل رفعا فيما قبله
* الثاني ان شرطه ان يكون لوسلط عليه لنصبه فلو سلم ان ذهب يعمل فيما قبله لم يكن منه ايضا لان
عمله انما هو رفع قوله وكذلك وكل شيء فعلوه في الزبر) يردانه ليس من هذا الباب ايضا لانه موهوم
اذ هو اسم و بعده فعل مسلط على ضميره فيتوهم المتوهم ايضا انه لوسلط عليه لنصبه فيدخله في هذا
الباب وهو غلط لان تقدير تسليطه على ما قبله انما يكون على حسب المعنى المراد وليس المعنى ههنا
انهم فعلوا كل شيء في الزبر حتى يصح تسليطه على ما قبله و انما المعنى وكل شيء مفعول لهم ثابت في الزبر
وهو مخالف لذلك المعنى فوجب ان لا يكون من هذا الباب فيجب رفعه قوله ونحو الزانية و الزاني
فاجلدوا) ظاهره انه من هذا الباب لانه اسم بعده فعل مسلط على ما يتعلق بضميره لوسلط عليه لنصبه
ولكن لما اتفق القراء على الرفع ارشد ذلك الى ان المقصود غير الظاهر * فقال المبرد الالف واللام بمعنى
الذي والفاء حتى به التبدل على السببية كما في قولك الذي يأتيني فله درهم وعلى ذلك لا يكون من هذا
الباب لانه لا يصلح ان يعمل ما بعد الفاء الجزائية فيما قبلها فلذلك تعين الرفع كما تعين فيما قبله فان فرق طارق
بين فاء الجزاء وبين هذه الفاء بأن قال فاء الجزاء انما امتنع عمل ما بعدها فيما قبلها اجراء لجملة ما جرى جملة اختها

(التي)

مابعدہ اسی ضربت و جاوزت و آہنت و لابت * و بختار الرفع بالابتداء عند عدم قرینة خلافہ أو عند وجود اقوی منها کأما مع غیر الطلب و اذا للمفاجأة و بختار النصب بالعطف علی جلة فعلیة للتناسب و بعد حرف الاستفہام و حرف النفی و اذا الشرطیة و حیث و فی الامر و النهی اذہی مواضع الفعل

مابعدہ) ای بفسرہ نوعہ ای ضربت و جاوزت و آہنت و لابت و انما انتصب لان مابعدہ قرینة تدل علی الفعل الناصب لہ ولم یصح ان یکون منصوبا بمابعدہ لان الفعل لا یتستقیم اعمالہ اعمالین من جهة واحدة و هذا المقدران امکن تقدیر مثل الفعل المذكور کان اولی مثل زیدا ضربتہ وان لم یکن فغناہ مع معمولہ الخاص وان لم یکن فغناہ مع معمولہ العام وان لم یکن فالملابسة فالاول زیدا ضربتہ و الثانی زیدا مررت بہ و الثالث زیدا ضربت غلامہ * و الرابع زیدا حبست علیہ قوله و بختار الرفع بالابتداء عند عدم قرینة خلافہ) یعنی عند عدم قرائن النصب المختار و اللزوم و القرائن المسویة بین الامرین علی ماسیاتی و مثالہ زید ضربتہ قال سیویہ النصب عربی کثیر و الرفع اجود * و انما کان اجود لانه لا یلزم معہ تقدیر و لاحذف و فی النصب یلزم التقدير و الحذف فکان الرفع اولی لذلك قوله او عند وجود اقوی منها) یرید ان الرفع یتختار ایضا و ان وجدت قرینة النصب اذا وجد اقوی منها من قرائن الرفع و مثالہ قام زید و اما عمرو فقد ضربتہ و قام زید و اذا عمرو یضربه بقران قولک قام زید قرینة من القرائن التي یختار معها النصب علی ماسیاتی الا انه لما وجدت أما و اذا للمفاجأة و هما من قرائن الرفع ترجح الرفع من حیث ان اما حرف یقع بعده المبتدأ غالبا و اذا کان كذلك ترجح الرفع ابقاء لہ لما کان علیہ قبل ذلك من سلامة التقدير و الحذف قوله مع غیر الطلب) تقييد في اقتضاه أما الرفع اختيارا ليعلم انها اذا كانت مع الطلب الذي هو احد قرائن النصب لا تقوى لمقاومته في اقتضاه الرفع كما قويت علی غیرہ و ترجحت بل یکون هو مرجحا علیہا کقولک أما زیدا فا کره * و انما ترجح الطلب في اقتضاه النصب علی الاصل و علی قرینة الرفع التي هی أمانه اذا رفع کان الطلب خبرالہ و الطلب لا یصلح خبرا لناقضته له الا بتأویل بعيد بخلاف النصب فانه لا یعد فیہ الا وقوعه علی غیر الا کثر * قال ابو علی کلاما معناه انه کان یظن انه لا یقع الامر خبرا للمبتدأ البتة لما بینهما من المناقضة حتی وجدت ذلك في کلامهم فوجب تأویله بتقدير مقول فیہ و اذا کان الامر كذلك کان النصب اولی و ان وجدت قرائن الرفع قوله و بختار النصب بالعطف علی جلة فعلیة للتناسب) لانه اذا تقدمت جلة فعلیة علی ما نحن فیہ فلورفع لکان جلة اسمیة فیکون قد عطف جلة اسمیة علی جلة فعلیة و هو غیر متناسب و التناسب في کلامهم مقصود منهم عندہم و رجح ذلك علی ما یلزم من الحذف لان الحذف و ان کان خلاف الاصل فهو کثیر غیر مکروه بخلاف المخالفة بین الجمل المعطوف بعضها علی بعض قوله و بعد حرف الاستفہام و حرف النفی و اذا الشرطیة و حیث و فی الامر و النهی) لان الاستفہام بالفعل اولی فاذا امکن تقدیر الفعل معہ کان اولی توفیرا لہ علی ما یقتضیه من الاوایة و اذا کان تقدیر الفعل اولی کان النصب اولی لانه لازمه * و انما قال بعد حرف الاستفہام تبيينها علی ان ذلك لا یکون مع اسماء الاستفہام و هل * و انما کان النصب مع النفی اولی لاقتضاه الفعل معنی کالاستفہام فعلتہ کعلتہ * و اذا الشرطیة لاقتضائها الفعل لما فیہا من معنی الشرط و کان یلزم من مذهبه ان اذا الشرطیة لا تدخل الاعلی الفعل لفظا او تقدیرا کأن الشرطیة ان تكون فی هذا الباب واجبا معہا النصب لوجوب تقدیر الفعل و اذا وجب تقدیر الفعل وجب النصب كما فی ان الشرطیة قبحوزهم الرفع مع اذا الشرطیة دلیل علیہم فی انه لا یلزم دخولها علی الفعل * و حیث

ولك الهاء في الوقف ولا يتدب الا المعروف فلا يقال وارجله وامتنع مثل وازيد الطويله خلافا
ليونس ويجوز حذف حرف النداء الامع اسم الجنس والاشارة والمستغاث والندوب نحو يوسف أعرض
عن هذا وأبها الرجل * وشذا صجليل وافند مخوق وأطرق كرا * وقد يحذف المنادى لقيام قرينة
جوازا مثل أيا سبحدوا * الثالث ما ضم امره على شريطة التفسير وهو كل اسم بعده فعل او شبهه
مشتغل عنه بضميره او متعلقه لوسلط عليه هو أو مناسبه لنصبه مثل زيدا ضربته وزيدا مررت به
وزيدا ضربت غلامه وزيدا حبست عليه ينصب بفعل بضميره

فان كانت ضمة فالواو وان كانت كسرة فالياء * وبانه انك لو قلت في ندبة غلام مخاطبة واغلاما بالالف
لالتبس بندبة غلام المذكر فلما وجبت اللبس عدل عنها الى ما يجانس حركة الآخر وهى الياء لان الكاف
مكسورة وكذلك لو قلت في ندبة غلام جعاعة مخاطبين واغلامكماه لالتبس بندبة غلام المثني فعدل
عن الالف وجاءت الواو لان الميم اصلها الضم وكذلك ما شبهه قوله ولك الهاء في الوقف لانها هاء
الستة التي تلحق لبيان الحركة او حرف المد فتختص بالوقف لانه وضعها قوله ولا يتدب الا المعروف فلا
يقال وارجله) لان الغرض بالندبة الاعلام بالتفجع واقامة العذر أو احدهما وذلك لا يحصل بغير
معروف قوله وامتنع مثل وازيد الطويله خلافا لليونس) يريدان الصفة لالتحقها علامة الندبة وانما
تلحق بالموصوف خلافا لليونس فانه يجر الحاق علامة الندبة بالصفة * قال الخليل لوجاز وازيد الطويله
لجاز جاني زيد الطويله يريدان الاسم الاول هو المندوب وجاءت الصفة بعد كاله بحملته فلو لحقت
علامة الندبة الطويل للتحقق ما ليس بمندوب وكان يجب لذلك ان تلحق ما ليس بمندوب مطلقا قوله
ويجوز حذف حرف النداء الامع اسم الجنس والاشارة والمستغاث والمندوب) زيد حذف حرف النداء
من المنادى الامع اسم الجنس يريد باسم الجنس كل نكرة قبل النداء يصح تعريفها * وانما امتنع حذف الحرف
منه لان اصله ان ينادى بياؤها الرجل ويا هذا الرجل على ما تقدم فاذا قيل يا رجل فقد حذف اللام استغناء
عنها بحرف النداء وحذف ما كان بينهما لحذف اللام فكرهوا حذف حرف النداء ايضا لثلا يجمعوا
بين وجوه من الحذف فبحلوا * وكذلك اسم الاشارة ان تقول يا ايها كراهة اجتماع التعريفين ثم
حذفوا المتوسط اما لان التعريفين مختلفتان اولانهم قدروا تعريف الاشارة متفيا كما يقدر
بعضهم انتفاء تعريف العلمية فبقي يا هذا فكرهوا الحذف خوف الاخلال * ولا عن المستغاث
والمندوب لان معناهما يناسب التكثير حتى جوزوا الزيادة على لفظ الاسم فكان معناهما يتا في الحذف
ولذلك لم يرخم كما تقدم قوله وقد يحذف المنادى لقيام قرينة جوازا مثل ايا سبحدوا) لانه مفعول وقد
تقدم ان المفعول يحذف لقيام قرينة فلا بعد في حذف المنادى قال * الثالث ما ضم امره على شريطة
التفسير * وهو كل اسم بعده فعل او شبهه مشتغل عنه بضميره او متعلقه لوسلط عليه لنصبه
قوله كل اسم) هو المقصود قوله بعده فعل) ليخرج عنه ما بعده اسم او غيره مثل زيد منطلق وزيد
ابوه منطلق وزيد في الدار قوله او شبهه) ليدخل فيه ما بعده شبه الفعل مثل قولهم زيدا انت
محبوس عليه وشبهه قوله مشتغل عنه بضميره) ليخرج ما ليس كذلك مثل قولهم زيدا ضربت فان
ذلك ليس من هذا الباب قوله او متعلقه) ليدخل ما يتعلق الفعل فيه بمتعلق الضمير كقولهم زيدا ضربت
غلامه قوله لوسلط عليه لنصبه) احتراز من مثل زيد هل ضربته فانه اسم وبعده فعل مشتغل عنه
بضميره ولكنه لوسلط عليه لم ينصبه لانه لا يعمل ما بعد الاستفهام فيما قبله قوله ينصب بفعل بضميره

(مابعد)

على الاكثر فيقال يا حار ويا نمو ويا كروه وقد يجعل اسما برأسه فيقال يا حار ويا نمى ويا كرا وقد استعملوا صيغة النداء في المندوب وهو المنفجع عليه يا أووا واختص بوا * وحكمه في الاعراب والبناء حكم المنادى ولك زيادة الالف في آخره فان خفت اللبس قلت واغلامكبه واغلامكموه

على الاكثر) اى على الاكثر في اللغة لانه في حكم الموجود لانه مراد القائل يا حار معلوم منه انه قاصد يا حارث فاذا كان في حكم الموجود لفظا ومعنى فالاولى بقاء ما بقى على ما كان عليه فلذلك يقال يا حار ويا نمو ويا كرو في حارث ونمو وكرو وان يبق ما قبل المحذوف على حاله قوله وقد يجعل اسما برأسه) هذه لغة قليلة ووجهها انهم يقدرون المحذوف نسبيا منسيا حتى كأن الاسم بنى على هذه الحروف الباقية فلذلك عاملوه معاملة الاسم المستقل لان الحذف فيه لا للاعلال ومن لغتهم ان ما كان الحذف فيه لا للاعلال يقدر كالمعدوم بدليل قولهم يدوم وهن وعطى واصلها يدى ودمو وهنو وعطى فانهم اعربوه على ما بقى منه لما كان حذفه تخفيفا ولو كان الحذف للاعلال لم يكن كذلك بدليل قولهم عصا وقاض في امتناع الاعراب على الصاد والصادف هذا وجه ظاهر يعقوى هذه اللغة مستقرا من لغتهم فعلى ذلك تقول في حارث يا حار بالضم لانه كذلك يكون لو كان مستقلا وتقول في نمو يا نمى لانك لما حذفت الدال وقدرت الباقى اسما برأسه وجب ان يعامل معاملة قياس كلامهم وقياس كلامهم انه اذا وقع آخر الاسم واوقبلها ضمة قلبوا الضمة كسرة والواو ياء فوجب ان يقال يائى وتقول في كرو ان يا كرا بالالف لانك لما حذفت الالف والنون بقى آخر الاسم واو متحركة قبلها قحمة وحكم امثالها ان تقلب الفاء فوجب ان يقال يا كرا * ولورخت حولا يا لقت يا حولا لانك لما حذفت الالف بقى آخر الاسم ياء متطرفة بعد الف زائدة بقياسها ان تقلب همزة * وقد زعموا انك اذا رخت قاضون اسم رجل قلت على اللغة الاولى يا قاضى باثبات الياء وعلته ان حذفها انما كان لعارض لفظى وهو وجود صورة الواو فلما حذفت في الترخيم زال الموجب لحذفها فوجب ردها * فورد عليهم اذا زخح محمر بقياسه على ذلك ان يقال يا محمر بكسر الراء لان الراء اصلها الكسرة وانما سكنت لعارض الادغام لوجود مثلها فاذا رخت فقد زال الموجب للسكون وهم لا يقولونه ويقولون يا محمر باسكان الراء * فأجيب عن ذلك بأن تلك الياء تثبت في كثير من المواضع فلها اصل في الاثبات لفظا وانما زال الاثبات لعارض بدليل قولهم رأيت قاضيا وقاضيه بخلاف الراء في محمر فانها لم تثبت كسرتها فيه بوجه من الوجوه فلذلك وجب الرد في قاضون ولم يجب الكسر في محمر وهذا قول الفارسي قوله وقد استعملوا صيغة النداء في المندوب) ووجه انهما لما اشتركا في باب الاختصاص حل عليه المندوب وكثيرا ما تحمل العرب بابا على باب آخر مع اختلافهما لا اشتراكهما في أمرام ومثل ذلك قولهم أمانا فاضل ايها الرجل وقولهم سواء على أقتام قعدت قوله وهو المنفجع عليه يا أووا) لان المندوب لا يدخل عليه سواهما دون بقية حروف النداء كأنهم حملوه على اللفظ المشهور في النداء وجعلوا له حرفا نصا اذا قصدوا النصوصية عليه وهو وا وهو معنى قوله واختص بوا قوله وحكمه في الاعراب والبناء حكم المنادى) لانهم لما حملوه على لفظه أجروه مجراه في تقاضيه فان كان مفردا ضم وان كان طويلا نصب وكذلك توابع المنادى والعلة واحدة قوله ولك زيادة الالف آخره) لانه لما كان غرضهم تطويل الصوت به جوزوا الزيادة لذلك وكانت الالف اولى لانها اخف وزياتها اكثر قوله فان خفت اللبس قلت واغلامكبه واغلامكموه) يريد ان زيادة الالف اذا كانت توجب لبسا عدل عنها لى غير هامن حروف المدحسب ما يكون في آخر الاسم من الحركات

أن لا يكون مضافاً ولا مستغناً ولا مندوباً ولا جلةً ويكون إما علماً زائداً على ثلاثة أحرف وإما تاءاً للتأنيث فإن كان في آخره زيادتان في حكم الواحدة كاسماء ومروان أو حرف صحيح قبله مدة وهو أكثر من أربعة أحرف حذفنا وان كان مركباً حذف الاسم الأخير وان كان غير ذلك فحرف واحد وهو في حكم الثابت

ان لا يكون مضافاً لتعذر ذلك فيه لانه ان رخم آخر الثاني لرخم مالم يس في حكم المنادى ولورخم الاول لجه في وسط الاسم لان المضاف اليه من حيث اللفظ اسم مستقل ومن حيث المعنى في حكم جزء من الاول فلما روى الامران تعذر الترقيم ولا يلزم امتناع ترقيم معدى كرب فان امتزاجهما ليس كامتزاج المضاف * الا ترى انك تقول معدى كرب برفع آخره فلو لا قوة الامتزاج لم يعرب هذا الا حراب فقد زال عن الثاني حكم الاستقلال لفظاً بخلاف الاول وهو الوجه الذي منع من ترقيم المضاف اليه فظهر الفرق بينهما بمعنى مناسب للترقيم في معدى كرب وتركه في المضاف اليه قوله ولا مستغناً لان المستغاث مطلوب رفع الصوت والجواربه فهو مطلوب لتطويله لا للحذف منه ولهذا المعنى زيد في آخره الف قوله ولا جلة) لان الجملة تحكى عن اعرابها الاصل في انفصال كل كلمة من الاخرى من جهة اللفظ فهو كالضام مع المضاف اليه سواء قوله ويكون إما علماً زائداً على ثلاثة) وانما اشترطت العلمية لان نداء الاعلام هو الكثير في الكلام فناسب لكثرة التخفيف ولم يكثر غيره كثرته * وانما اشترط ان يكون زائداً على الثلاثة لانه لورخم وهو على ثلاثة لادى الى جعل الاسم على بنية ليست في ابنتهم بالترقيم الذي هو تخفيف لاعلال ولا سماعاً لفة من يقول يا حار لانه عندهم اسم برأسه والعلمية المذكورة ليست شرطاً مميهاً وانما هي احد شرطين لا بد من احدهما لا يميها وهو العلمية المذكورة او تاء التأنيث * وانما قامت تاء التأنيث مقام العلمية من جهة انها تناسب التخفيف لفظاً ومعنى ولم تشترط مع تاء التأنيث زيادة على الثلاثة لانه اذا رخم انما تحذف تاء التأنيث فلم يؤد الترقيم فيه الى تغيير البنية بخلاف ما تقدم واما التغيير فيه ان كان بغير الترقيم فيوجب الترقيم فيه اخلاصاً قوله فان كان في آخره زيادتان) هذا بيان لما يحذف من الرخم لانه قد يحذف منه حرف واحد وقد يحذف حرفان وقد تحذف الكلمة الثانية فان كان في آخره زيادتان في حكم زيادة واحدة يعنى انهما اجتمعتا معاً في اصلهما لمعنى واحد لان الالفين في صحراء مجتبلتان معاً في اصلهما لمعنى واحد وهو التأنيث وكذلك الالف والنون مجتبلتان معاً في اصلهما لمعنى واحد وهو التذكير مثل سكران ويأ النسب اجتمعتا معاً لمعنى النسبة فحذفان معاً ما تزلنا منزلة الزيادة الواحدة قوله أو حرف صحيح قبله مدة) كان يعنى عنه وعن ما قبله ان يقال يحذف حرفان في كل ما كان قبل آخره مدة وهو أكثر من أربعة ويأ النسب لانه عدل الى هذا التفسير تنبيهها على حلة حذف الحرفين واعلاماً بتفصيل احكام الواقع في كلامهم مما يحذف منه حرف ويراد بقولهم قبله مدة زيادة حرف من حروف المدساكن هذا الذى يعنى بالمدة فلذلك لورخم منصور وعمار ومسكين قيل يامنص وياعم ويامسك ولورخم مختار لقليل يا مختاراً ثبات الالف لانها ليست مدة اذ هي عين الكلمة واصلها مختبر أو مختبر وكذلك مستبين تثبت الياء لانه ليست زائدة وكذلك مستمال وما شبهه قوله وان كان مركباً) يعنى بالركب مالم يس مضافاً ولا جلة لان ذلك قد استثنى * ويحذف الاسم الاخير لانه بمثابة زيادة الحقة بعد تمام بنية الاسم فاشبهت تاء التأنيث والى التأنيث فحذفت بكمالها اجراءه مجرى مشبهه مع ما فيه من الاستقلال بزيادة لفظه قوله وان كان غير ذلك فحرف واحد) لانه لم يوجد مناسب يحذف لاجله أكثر من حرف وهذا هو الاصل والزيادة انما كانت لعارض فاذا زال العارض بقى على الاصل قوله وهو في حكم الثابت

وتابعه لانها توابع معرب * وقالوا يا الله خاصة وولك في مثل ياتيم تيم عدى الضم والنصب * والمضاف الى ياء المتكلم يجوز فيه يا غلام ويا غلاما و باللهاء وقفا * وقالوا يا ابي ويا امي ويا ابيت ويا امنت فقها وكسرا وبالالف دون الياء * ويا ابن ام ويا ابن عم خاصة مثل باب يا غلامى * وقالوا يا ابن ام ويا ابن عم * وترخيم المنادى جائز وفي غيره ضرورة وهو حذف في آخره تخفيفا وشرطه

قوله وتوابعه لانها توابع معرب (اى ورفع توابعه لانها جرت على معرب مرفوع فلا تكون الامر فوعة مضافة كانت او غير مضافة فلذلك تقول يا ابا الرجل ذوالمال ولا تقول ذا المال كما تقول جاني الرجل ذوالمال لانه مثله في الاعراب (وقالوا يا الله خاصة) فادخلوا يا على الاسم وان كان فيه لام التعريف اى لانها منزلة منزلة الاصل لزومها وعوضها عن الهمزة التي هي فعلان اصله الاله فنقلت حركة الهمزة الى اللام وحذفت فصار الهمزة ادغوا اللام في اللام فقالوا الله ثم فخموا بعد الفتح والضم دون الكسر فصارت عوضا عن المحذوف * اولان النداء كتر فيه اكثر من غيره فحذف بحذف الوصلة * اولانهم كرهوا ان يأتوا باسم مبهم يطلقونه على الباري سبحانه وتعالى اولان اطلاق الاسماء يتوقف على الاذن ولم يجزى اذن في أيها وهذا حتى يصح ان يقال يا ابا الله ويا هذا الله قوله ولك في مثل ياتيم تيم عدى الضم والنصب (يعنى في الاول اما الضم فظاهر لانه منادى مفرد فكان مضموما كقولك يا زيد * واما النصب فعلى وجهين * احدهما ان يراد بتيم الاول اضافته الى عدى المذكور آخره اكد تأكيدا لفظيا بلفظ تيم الثاني * والتأكيد اللفظي يأتي ولا يغير ما قبله ولا ما بعده * اكان عليه فلذلك بقي منصوبا على حاله * الثاني ان المراد بتيم عدى تيم عدى حذف المضاف اليه استغناء عنه بذكره اخيرا لانه هو هو الا ترى انهم قالوا * بين ذراعى وجهه الاسد * فحذفوا النون من ذراعين لكونه عندهم مضافا ولا مضاف اليه الا ما يقدر من الاسد وهو مستغنى بذكره اخيرا وهو هنا جدر لاتفاق المضاف والمضاف اليه جميعا في اللفظ و ما تقدم فالمضاف فيه مختلف فاذا جاز ذلك فيه مع اختلاف المضاف لاتفاق المضاف اليه فهو مع اتفاق المضاف والمضاف اليه أولى قوله والمضاف الى ياء المتكلم يجوز فيه) ما ذكر * اما اثبات الياء فعلى الاصل فقها او سكونا * واما حذفها وبقاء الكسرة فللتخفيف للكثرة * واما ابدالهم من الياء الفا فلانها اخف * والحاق الهاء لبيان الالف وهى هاء السكت فلا تكون الا فى الوقف (وقالوا يا ابي ويا امي) على القياس (ويا ابيت ويا امنت) بقلب الياء تاء على غير قياس وكانت مكسورة لانها بدل عن حرف يناسب الكسرة ومفتوحة لانها بدل عن حرف متحرك بالفتح قوله وبالالف دون الياء) يعنى انهم يقولون يا ابا ويا امانا ولا يقولون يا ابي ويا امي لان التاء بدل عن الياء فلم يجمعوا بين البدل والمبدل منه قوله ويا ابن ام ويا ابن عم خاصة مثل باب يا غلامى وقالوا يا ابن ام ويا ابن عم) يعنى ان المنادى اذا كان مضافا الى مضاف الى ياء المتكلم كقولك يا غلام غلامى ويا ابن غلامى لا تجرى فيه الاحكام المتقدمة وانما تجرى منه في قولهم يا ابن امي ويا ابن عمى خاصة * وسببه ان هذا كثر كثيرا غلامى وان لم يكن من بابها فعول معاملته لمشاركته له في السبب بخلاف بقية الباب فانه لم يكن كثيرا في تعامل تلك المعاملة وكان الفتح ههنا فصحا وان لم يجزى في يا غلام امانا لانه اطول لفظا من ذلك فيناسب من التخفيف اكثر منه واما لانه في صورة المركب فجعلت حركته حركة المركبات قوله وترخيم المنادى جائز وفي غيره ضرورة) يريد ان الترخيم في المنادى جائز في سعة الكلام وفي غير المنادى انما يكون في ضرورة الشعر وهو حذف في آخره تخفيفا * قال وشرطه

وتوابع المبنى المفردة من التأكيد والصفة وعطف البيان والمعطوف الممتنع دخول ياعليه ترفع على لفظه وتنصب على محله مثل يا زيد العاقل والعاقل والخليل في المعطوف يختار الرفع وأبو عمر والنصب وأبو العباس ان كان كالحسن فكالخليل والافكأبي عمرو * والمضافة تنصب * والبدل والمعطوف غير ما ذكر حكمه حكم المستقل مطلقا * والعلم الموصوف بابن مضافا الى علم آخر يختار فتحه * واذانودي المعروف باللام قبل يأيها الرجل وباهذا الرجل وبأيهذا الرجل والتزموا رفع الرجل لانه هو المقصود

قال * وتوابع المبنى المفردة من التأكيد والصفة وعطف البيان والمعطوف بحرف الممتنع دخول ياعليه يرفع على لفظه وينصب على محله * قوله وتوابع المبنى (احتراز من العرب قوله المفردة) احتراز من زوايع المبنى المضافة قوله والمعطوف الممتنع دخول ياعليه) يريد ما فيه الالف اللام من نحو الحسن والصعق والرجل ترفع على لفظه لان حركته اشبهت حركة العرب من حيث كانت ماضية فبجعلت حركة التابع وان كان معربا مماثلة لها في الصورة لدخوله معه في الحكم وتنصب على محله لانه في موضع نصب وحكم المبنى ان يجرى على موضعه لاعلى لفظه * فقال التأكيد باتيم اجمعون واجمعين * ومثال الصفة يا زيد العاقل والعاقل * ومثال عطف البيان يا غلام بشرو بشرا * ومثال المعطوف الممتنع دخول ياعليه يا زيد والحارث والحارث قوله والخليل في المعطوف يختار الرفع) يعني المعطوف المخصوص ووجه انه منادى ثان في التحقيق فينبغي ان يحرك بحركة المنادى تنبيهاعلى انه منادى ثان كما حرك يايها الرجل بحركة المنادى اتفاقا قوله و ابو عمر والنصب) لان المعطوف على البيئات انما يجرى على المواضع لاعلى الالفاظ بدليل ضربت هؤلاء وزيدا قوله و ابو العباس) يعني المبرد (ان كان كالحسن فكالخليل) يعني ان كان المعطوف المذكور مثل الحسن في صحة تقدير نزع اللام فهو كالخليل في اختياره الرفع فيه (والافكأبي عمرو) اي وان لم يكن كالحسن بل كان مما لا يصح تقدير نزعها كالصعق والنجم واشباهها فهو كأبي عمرو في اختياره النصب * ووجهه انه اذا كان كالحسن صح تقدير دخول حرف النداء عليه لصحة تقدير نزع اللام فكان اولي ان يحرك بحركة المنادى واذا كان كالصعق لم يصح دخول ياعليه لامتناع تقدير نزع اللام فكان اولي ان يجعل تبعا واذا جعل تبعا فالوضع اولي به قوله والمضافة تنصب) لان الرفع انما كان في التابع المفرد لانسحاب حكم حرف النداء عليه وحكمه في المفرد الضم فيجعل اعرابه رفعا لذلك والمضاف لو قدر دخول ياعليه لم يكن الامنصوبا فلم يكن للرفع وجه قوله والبدل والمعطوف غير ما ذكر حكمه حكم المستقل مطلقا) لان البدل هو المقصود بالنداء وفي حكم تكرير العامل فيجمل حكمه حكم ما يباشره حرف النداء قوله والمعطوف غير ما ذكر) مقصود بالنداء ايضا وامكن تقدير حرف النداء لزوال المانع فكان حكمه حكم المستقل ايضا قوله مطلقا) اي في كل موضع بعد المفرد وبعد المضاف مضافة او مفردة قوله والعلم الموصوف بابن مضافا الى علم يختار فتحه) كقولك يا زيد ابن عمر وانما اختير فتحه لطوله بغيره والفتح اخف من الضم وانما اشترط ان يكون مضافا الى علم لانه انما يكثر في ذلك بخلاف قولك يا زيد ابن اخينا فانه لم يكثر كثره قوله واذانودي المعروف باللام قبل يايها الرجل وباهذا الرجل وبأيهذا الرجل) لانهم لما تعذر عليهم الجمع بين حرفي تعريف أنوافي الصورة بمنادى مجرد عن حرف تعريف واجروا عليه المعروف باللام المقصود بالنداء صفة والتزموا رفعه لانه هو المقصود بالنداء فعملوا اعرابه بالحركة التي كان يستحقها لو باشره النداء تنبيهاعلى انه المنادى

(قوله)

● ومنها ما وقع مضمون جلة لها محتمل غيره مثل زيد قائم حقا ويسمى توكيدا لغيره ● ومنها ما وقع منى مثل ابيك وسعديك ● المفعول به هو ما وقع عليه فعل الفاعل مثل ضربت زيدا وقد تقدم على الفعل وقد يحذف الفعل لقيام قرينة جوازا كقولك زيدا لمن قال من اضرب ● وجوبا في اربعة مواضع ● الاول سماعي مثل امرأ ونفسه وانتهوا خيرا لكم وأهلا وسهلا ● الثاني المنادى وهو المطلوب اقباله بحرف نائب مناب ادعو لفظا او تقديرا ويبنى على ما يرفع به ان كان مفردا معرفة مثل يازيد ويارجل ويازيدان ويازيدون ويخفض بلام الاستغناء مثل يازيد ويفتح لاحاق انهما ولا لام فيه مثل يازيداه وينصب ماسواهما مثل يا عبدالله ويا طالعا جبلا ويارجلا لغير معين ●

قال ● ومنها ما وقع مضمون جلة لها محتمل غيره ● قوله مضمون جلة (احتراز من قولك رجع القهقري فانه مضمون المفرد قوله لها محتمل غيره) احتراز مما قبله في مسألة اعتراضا مثل زيد قائم حقا ويسمى توكيدا لغيره قوله ومنها وقع منى (وحاصله اعنى كونه منى راجع الى السماع لانه خلاف القياس ووجوب حذف الفعل فيه قياس فاذا وجد المنى حكم بوجوب حذف الفعل له قياسا فهذا معنى القياس وانما حذف الفعل لان التثنية في المعنى تكرير لما قصد اليه فكانه قيل لبالبا وسعدا سعدا فجعلوا اللفظ المقدر نائبا مناب الفعل ودالا عليه فلذلك حذف فوه قوله المفعول به هو ما وقع عليه فعل الفاعل) ونعنى بالوقوع تعلقه بما لا يعقل الابه ولذلك لم يكن المفعول به الالف المتعدى وسيوضح ذلك في باب الفعل قوله وقد تقدم على الفعل (لان عمل الفعل اصل فيتصرف في معموله بخلاف ان وما جرى مجراها قوله وقد يحذف الفعل لقيام قرينة جوازا) ظاهر قوله وجوبا في اربعة ابواب الاول سماعي (وهى مفعولات كثرت في لسانهم فالتمزوا وحذف الفعل فوزانه في المفعول به وزان سقيا ورعيا في المصادر والعلقة واحدة قال ● الثاني المنادى وهو المطلوب اقباله بحرف نائب مناب ادعو لفظا او تقديرا ● قوله المطلوب اقباله) عام يدخل فيه المنادى وغيره لانه قولك انا اطلب اقبالك طلب لاقبال مخاطب قوله بحرف نائب مناب ادعو (يفصله والحرف النائب مناب ادعو هى حروف النداء وهى يا ويا وهى وأى والهمزة وستأتى قوله لفظا او تقديرا) تفصيل للحروف فتسال اللفظى يازيد ومثال التقديرى يوسف اعرض عن هذا قوله ويبنى على ما يرفع به ان كان مفردا معرفه (هذا اولى من قولهم ويبنى على الضمة لان نحويا زيدان وياريدون مفرد مبنى وليس على الضم فاذا قيل ويبنى على ما يرفع به جمع الجمع مثل يازيد ويارجل ويازيدان ويازيدون ● ونعنى بالمفرد انه ليس بضمف ولا مشبه بالضمف وهو كل اسمين الاول منهما مرتبط بالثاني وعله بناءه شبهه بالضمف لفظا ومعنى فانه واقع موقعه اذ هو مخاطب معين ومثله في الافراد فاجرى مجراه في البناء ويبنى على حركة امالان منه ما يسكن ما قبل آخره فلو بنى على السكون لادى الى اجتماع الساكنين وهو محذور فوجببت الحركة وحل باقى الباب عليه لانه منه كراهته ان يخالف به اولان بناءه عارض فبنى على حركة تنبها على ان له اصلا في الاعراب قوله ويخفض بلام الاستغناء مثل يازيد) لان حرف الجر لا يمكن الفوه فكان اعتباره اولى قوله ويفتح لاحاق انها لان الالف لا يكون ما قبلها الامفتوحا مثل يازيداه قوله ولا لام) يريد انها تعاقب الالف فلولم تعاقبها لانها اثرها اثر الالف فكرهوا الجمع بينهما لذلك قوله وينصب ماسواهما (يعنى ماسوى المفرد المعرفة والمستغاث وهو المضاف والمشبه به والنكرة لان علة البناء مفقودة

وقد يحذف الفعل لقيام قرينة جوازا كقولك لمن قدم خيرم درهم * ووجوبا

سماعا مثل سقيا ورعيا وخيبة وجدما وشكرا وعجبا * وقياسا في مواضع * منها ما وقع مثبتا بعد نفي أو معنى نفي داخل على اسم لا يكون خبرا عنه أو وقع مكررا مثل ما انت الاسيرا * وما انت الاسير البريد * وانما انت سيرا * وزيد سيرا * ومنها ما وقع تفصيلا لآثر مضمون جملة متقدمة مثل فشدوا الوثاق فاماننا بعد واما فداء * ومنها ما وقع للتشبيه علاجا بعد جملة مشتتة على اسم بمعناه وصاحبه مثل مررت بزيد فاذا له صوت صوت حار وصراخ صراخ الثكلى * ومنها ما وقع مضمون جملة لا يحتمل لها غيره مثل له على ألف درهم اعترافا ويسمى توكيدا لنفسه

فعدت جلوسا لان الشروط ان يكون اسم مافعله فاعل فعل بلفظه كان او بغير لفظه قوله وقد يحذف الفعل لقيام قرينة جوازا ظاهر قوله ووجوبا سماعا اي طريق علمها السماع وحاصلها انها مصادر كثرت في استعمالهم فحذفوها بحذف فعلها وجعلوا المصدر عوضا منها لكثرة فهمي في المعنى معللة بالكثرة الا ان الكثرة لما تعدد معرفة ما كثرت فيه بعينه احتجج الى السماع اذ لا يقدر على ضابط يعرف ما كثرت عالم يكثر قوله ويحذف قياسا في مواضع) وانما كانت هذه قياسا لانه قد علم فيها ضابط كلي بالاستقراء وعلم انهم يحذفون معه الفعل لزوما هذامن القياس في اللغة عندنا قوله منها ما وقع مثبتا (احتراز من ان يقع منقيا مثل قولك ما زيد سيرا (بعد نفي) احتراز من ان يقع مثبتا من غير نفي كقولك زيد سيرا (او معنى نفي) ليدخل فيه مثل انما انت سيرا لان معناه ما انت الاسيرا قوله داخل على اسم) احتراز من نفي داخل على فعل كقولك ما سرت الاسيرا قوله لا يكون خبرا عنه (احتراز من قولك ما سيري الاسير شديد فاذا وجد هذا الضابط وجب حذف الفعل كقولك ما انت الاسيرا وما انت الاسير البريد قوله او وقع مكررا) كقولهم زيد ضربا ضربا وكذلك ما شبهه كأنهم جعلوا التكرار قائما مقام ذكر الفعل وعوضا عنه ولذلك لم يجمعوا بينهما وليس ذلك مثل ضربت ضربا ضربا فان ذلك جائز كقوله نه الى كذا اذا دكت الارض دكا دكا وانما المراد تكرير المصدر في موضع خبر عما لا يصح ان يكون خبرا عنه ظاهرا كما تقدم في مثل ما زيد الاقلال * ومنها ما وقع تفصيلا لآثر مضمون جملة * قوله تفصيلا) احتراز من ان يقع غير تفصيل كقولك مننت منا قوله لآثر مضمون جملة متقدمة) احتراز من ان يقع تفصيلا لآثر مضمون جملة متقدمة كقولك زيد اما ان يسافر سفرا قريبا او بعيدا فاذا حصل هذا الضابط وجب الحذف كقوله تعالى فشدوا الوثاق فاماننا بعد واما فداء فقوله فاماننا بعد واما فداء تفصيل لآثر مضمون جملة متقدمة لان فشدوا الوثاق جملة متقدمة ومضمونها شد الوثاق وشد الوثاق اثره ذلك التفصيل وهو اما ان او الفداء أو الاسترقاق قال * ومنها ما وقع للتشبيه علاجا بعد جملة مشتتة على اسم بمعناه وصاحبه * قوله للتشبيه) احتراز من ان يقع للتشبيه كقولك زيد صوت صوت حسن وقوله علاجا احتراز من مثل قولك له علم علم الفهاء وله زهد زهد الصالحاء وقوله بعد جملة) احتراز من ان يقع بعد غير جملة كقولك الصوت صوت حار قوله مشتتة على اسم بمعناه) احتراز من قولك مررت فاذا له ضرب صوت حار وقوله وصاحبه احتراز من قولك مررت فاذا في الدار صوت صوت حار قال * ومنها ما وقع مضمون جملة لا يحتمل لها غيره * قوله مضمون جملة) احتراز من قولك ضربت ضربا فانه مضمون المفرد قوله لا يحتمل لها غيره) احتراز من القسم الذي بعده وسبأني ومثله له على ألف درهم اعترافا فقوله له على الف درهم مضمونها اعتراف ولا يحتمل لها واه فيحذف الفعل ويسمى الخو بون توكيدا لنفسه

(قال)

● المنصوبات ● هو ما اشتل على علم المفعولية ● فنه المفعول المطلق وهو اسم مافله فاعل فعل مذكور بمعنىه ويكون للتأكيـد والنوع والعدد مثل جلست جلوسا وجلسة وجلسة فالاول لا يثنى ولا يجمع بخلاف اخويه وقد يكون بغير لفظه مثل قعدت جلوسا ●

للضرورة لاني سعة الكلام ● قال المنصوبات هو ما اشتل على علم المفعولية فنه المفعول المطلق وهو اسم مافله فاعل فعل مذكور بمعنىه ● قوله مافله فاعل فعل (احتراز عما لم يفعله فاعل فعل وقوله مذكور احتراز من قولك اعجبني القيام فانه اسم مافله فاعل فعل ولكنه ليس فاعلا لفعل مذكور وقوله بمعنىه احتراز من قولك كرهت قيامي فانه اسم مافله فاعل فعل مذكور لان القيام اسم مافله التكلم وهو فاعل الفعل مذكور فاذا قلت بمعنىه وجملته وصفا للفعل خرج قولك كرهت قيامي لان كرهت ليس بمعنى قيامي وحكم هذا المفعول ان يكون فعله موافقا للمعناه ● وقوله ههنا اسم ولم يذ كر لفظ اسم في غيره من الحدود لانه لو لم يذ كر لورد عليه ضربت ضربت اذ هوشى فعله فاعل فعل مذكور بمعنىه ولفظه فاخترت بمعنى اسم لذلك ● وقد اورد على هذا قولهم ضرب ضرب شديد فانه اسم مافله فاعل فعل مذكور بمعنىه ولفظه فيجب ان يدخل في الحد واذ ادخل في الحد وجب ان ينتصب لانه انما حد يعرف فينصب كما ان الفاعل انما حد يعرف فيرفع وهو غير وارد لانه عندنا داخل في الحد ولا شك ان اذ كرنا تعريفه ههنا لينتصب ولكن بعد ان عرفنا ان منه قسما يجب رفعه وهو اذا قصد اقامته مقام الفاعل وجعله احدا الجزئين فاذا حصل الاعلام بذلك ثم حد المفعول المطلق باعتبار ما هو مفعول مطلق فيجب دخول المرفوع في الحد وان كان الغرض من حده تعريف نصبه لان ما تقدم يفيد تخصيصه لانه خاص وقد ذكر ان حكمه الرفع فكأنه قيل ههنا ينصب هذا الحدود في غير المحل الخاص الذي عرفنا ان رفعه واجب فيما تقدم واستغنى عن ذكره ههنا لان ذكره راجع الى تكرير محض لا فائدة فيه زائدة لانا لو ذكرناه ذكرنا عين ما تقدم فتبين انه لا حاجة الى الاحتراز منه فلزم وجوب انه لو ذكر لكان خطأ الا ترى انه يكون مخرجا من حد المفعول المطلق وقد قلنا ان المفعول المطلق نفسه يرتفع اذا اقيم مقام الفاعل فيصير حاصل الامر هو مفعول مطلق وليس بمفعول مطلق من جهة واحدة وهذا ظاهر الفساد غير خاف بالنظر المستقيم وهو الصرف في حذف امثال ذلك من حدود ذكرت في هذه المقدمة وجعل انشاء ذلك شرطا في نصبه ليس اخر اجاله عن حقيقة فانه في الحقيقة مثله وقد ورد مثل ذلك في المفعول به والمفعول فيه والمفعول معه وغير ذلك على ما سيأتي في المستقبل ان شاء الله تعالى قوله ويكون للتأكيـد والنوع والعدد) فأما التأكيـد فالأزيد دلالة على دلالة الفعل ● والذي للنوع هو ان يخص بعض انواع الفعل اما باسم خاص مثل رجع القهقرى او بصفة مع وجوده مثل ضربا شديدا او مع حذفه مثل ضربت اى ضرب و ضربت ضرب الامير او بتعريف عهد مثل ضربت الضرب الذي تعلمه ● والذي للعدد هو ما يصاغ للرات كقولك ضربت ضربة وضربت بين قوله فالاول لا يثنى ولا يجمع) لانه موضوع للحقيقة بدليل صحة اطلاقه لقليل والكثير منه على اختلاف انواعه واذا كان كذلك تعذرت تذيته وجمعه اذ حقيقة التثنية ان تقصد الى امرين متميزين اشتركا في اسم واحد فتزيد علامة في احدهما اختصارا وهذا قد تعذر ان يكون معه مثله لانه للحقيقة على اختلافها فيستحيل ان يحصل معه مثله ● واما الثاني والثالث فيصح ذلك فيه لصحة حصول مثله معه * اما الثاني فلانه للنوع التميز عن نوع آخر فاذا انضم اليه نوع آخر ثبت الامر الذي به تكون التثنية واما الثالث فظاهر قوله وقد يكون بغير لفظه (اى بغير لفظ الفعل مثل

وكل رجل وضيعته* ولهمرك لافعلن كذا* خبر ان وأخواتها* هو المسند بعد دخول هذه الحروف مثل ان زيدا قائم* وأمره كأمر خبر المبتدأ الا في تقديمه الا اذا كان ظرفا* خبر لا التي لنفي الجنس هو المسند بعد دخولها مثل لا غلام رجل طريف فيها و يحذف كثيرا و بنو تميم لا يثبتونه* اسم ما ولا المشبهتين بليس* هو المسند اليه بعد دخولهما مثل ما زيد قائما ولا رجل أفضل منك وهو في لاشاذ

تأويل البصريين فوجب القول به* ومنه قولهم كل رجل وضيعته وهو كل مبتدأ عطف عليه بالواو التي بمعنى مع وكان القصد بالاختبار المقارنة فانه يجب الحذف لحصول الامر بن الدلالة على خصوصية الخبر بما في الواو من معنى المعية و وقوع المعطوف في موضع الخبر* ومنه لهمرك لافعلن كذا وهو كل موضع ابتدئ فيه بمقسم به فانه يجب فيه حذف الخبر لحصول الامر بن الدلالة على خصوصية الخبر بما في الكلام من معنى القسم فيفهم ان المراد بالخبر قسمي او مبني وما شبهه* والاخر وقوع ما لا بد منه في جواب القسم في الموضع الذي كان يكون فيه الخبر كقولك لافعلن* قوله خبر ان واخواتها هو المسند بعد دخول هذه الحروف (لانه لا يميز عن خبر المبتدأ الا بهذه الحروف فوجب تميزه بها (وأمره كأمر خبر المبتدأ) يريد في اقسامه من وقوعه مفردا و جملة واحكامه في ان يكون متصدا ومتعددا ومثبنا ومحدوفا وغير ذلك وشرائطه في انه اذا وقع جملة فلا بد من ضمير ولا يحذف الا اذا عمل وفي انه لا يحذف الا القرينة قوله الا في تقديمه) لانك تقول قائم زيد ولا تقول ان قائم زيدا لانهم كرهوا ان يجعل الحرف متصرفا كتصرف الفعل أو قصدوا الى ان يكون عمله عمل الفعل الفرعي لان عمله فرعي او قصدوا التنبيه بالتصوير على الفرق بين ما هو فصل وبين ما هو حرف قوله الا اذا كان ظرفا (فانه يجوز ان يتقدم ويكون كخبر المبتدأ في صحة التقديم لاتساعهم في الظروف فيجوز ان يقال ان في الدار زيد اقوله خبر لا التي لنفي الجنس هو المسند بعد دخولها) اي بعد دخول لا التي لنفي الجنس لئلا يرد لا غلام خيرا منك فانه مسند بعد دخول لا باعتبار لفظ لا وليس بالخبر المحدود لانه حينئذ خبر لا المشبهة بليس لا خبر لا التي لنفي الجنس وهما امران متميزان قوله مثل لا غلام رجل طريف فيها) والنحويون يمثلون في هذا الموضع بقولهم لا رجل طريف و ليس بحسن في التمثيل لامرين* احدهما انه في الظاهر صفة ولا يليق بذى الفهم ان يمثل بمثال ظاهر في غير ما قصد تمثيله و اقله الاحتمال فيكره ايضا لذلك وهذا المثال لا يحتمل ان يكون طريف الا خبرا لان المضاف المنفي لا يوصف الا بمنصوب فوجب ان لا يكون صفة فزال الاحتمال عنه فحسن التمثيل به* الثاني هو ان تقول بعد ذلك و بنو تميم لا يثبتون الخبر مع لا فاذا كان التمثيل بلا رجل طريف غاب الظن امتناع هذه في لغتهم فيوقع ذلك في الخطأ لانهم يقولون بها قوله و يحذف كثيرا) يريد في لغة من يثبته ومن ههنا كان لا رجل طريف اظهر في الصفة جملا على الاكثر في حذف الخبر* واما بنو تميم فلا يثبتونه اصلا اما لعلمه وهو مرادا ولان النفي اضنى عنه كما اضنى قولك اتنى القيام عن تقدير خبر له قوله اسم ما ولا المشبهتين هو المسند اليه بعد دخولهما) يعنى بعد دخول هذه في مسألتهما وهذه في مسألتهما لانهما يجتمعان لان ذلك معلوم والكلام في ما ولا هاتين كالكلام على التي لنفي الجنس في ان المراد بقوله بعد دخول ما ولا المشبهتين بليس لئلا يرد ما قام زيد ولا غلام رجل طريف فانه اذا كان المعبر صورة ما ولا وورد قطعا ودخل في الحد ما ليس منه فلا يكون مانعا قوله وهو في لاشاذا) يريد ان الرفع بلا في المسند اليه تشبها بليس قليل وانما يأتي

(للضرورة)

وقدي تعدد الخبر مثل زيد عالم ماقول * وقد يتضمن المبتدأ معنى الشرط فيصح دخول الفاء في الخبر وذلك الاسم الموصول بفعل او ظرف * أو النكرة الموصوفة بهما مثل الذى يأتينى أو فى الدار فله درهم وكل رجل يأتينى أو فى الدار فله درهم * وليت ولعل مانعان بالاتفاق وألحق بعضهم ان بهما هو قد يحذف المبتدأ لقيام قرينة جوازا كقول المسهل الهلال والله * والخبر جوازا مثل خرجت فاذا السبع * ووجوبا فيما التزم فى موضعه غيره مثل لولا زيد لكان كذا ومثل ضربى زيدا قائما

بهذه صدر الكلام ليحصل الفرق بينهما من اول الامر وقيل انما فعلوا ذلك كراهة بقاء ان المفتوحة عرضة لدخول العوامل فيؤدى الى دخول ان عليها قوله وقد يتعدد الخبر) لانه حكم وقد يحكم على الشئ بأحكام متعددة كما فى الصفات قوله وقد يتضمن المبتدأ معنى الشرط وذلك فيما ذكرنا من الابهام وذكرا ما يصح ان يكون شرطا من فعل مذكور لفظا او مقدر متعلق للظرف فاذا قصد الى ان الاول سبب لثانى جئ بالفاء لهذا الغرض كما فى الشرط قوله وليت ولعل مانعان بالاتفاق) لانه يؤدى الى تناقض معنوى وذلك ان خبر ليت ولعل غير محكوم عليه بالصدق او الكذب وما يقع بعد الفاء خبر محض فكان فى الجمع بينهما وبين الفاء تناقض * واختلفوا فى ان فيسيوبه لا يجوز دخول الفاء معها واجازة الاخفش فكان سيوبه نظر الى ان الشرط لا تدخل عليه ان فكذلك ما يشبه الشرط * ومن اجازة نظر الى ان ان لا تغير المعنى الاخبارى بخلاف ليت ولعل وكل من التعليلين يستقيم * وانما النظر فيما اعتبره الواضع فان ثبت دخول الفاء مع ان التعليل هو الثانى وان لم يوجد بهد الاستقراء فالتعليل هو الاول * وقد نظرت فوجد دخول الفاء مع ان فى قوله تعالى قل ان الموت الذى تفرون منه فانه ملائكم وقوله تعالى ان الذين قتلوا المؤمنين والمؤمنات ثم لم يتوبوا فلهم عذاب جهنم فاذن القول ما قاله الاخفش قوله وقد يحذف المبتدأ لقيام قرينة جوازا الى قوله (وجوبا) لا اشكال فيه قوله (وجوبا فيما التزم فى موضعه غيره) لان فيه قرينة تشعر بخصوصيته ولفظا ملتزما ذكره فى موضعه فكان فيه توفية بالمعنى واللفظ جميعا فالترتم الحذف لذلك وهو فى ابواب * منها باب لولا لانها تدل على امتناع الشئ لوجود غيره فكان فيها شعار بحكم الوجود على ما يذكر بعدها ولها جواب يلتزم مجيئه فى موضع الخبر فأغنى عن ذكره * ومثل ضربى زيدا قائما وهو كل ما دل على معنى منسوب الى فاعله او مفعوله او اليهما مذكور بعدها خال منهما او من احدهما فى المعنى وهى لمضمر فى الخبر المقدر فأصله عند البصريين ضربى زيدا حاصل اذا كان قائما حذف حاصل كما تحذف متعلقات الظروف العامة فبقي اذا كان قائما ثم حذف الظرف لدلالة الحال عليه فبقي ضربى زيدا قائما فكان الخبر ملتزما حذفه لما ذكرناه من الامرين الدلالة على خصوصية المحذوف واللفظ الواقع موقعه وهذا اولى من مذهب الكوفيين فانه معمول عندهم لضربى والخبر مقدر بعده اى ضربى زيدا قائما حاصل وهو فاسد لفظا ومعنى * اما اللفظ فهو ان كل موضع التزم فيه حذف الخبر فلا بد فيه من واقع موقعه وتأويلهم ان يجعل قائما من تمام المبتدأ ومعمولاه فليقع فى موضع الخبر لفظ يقوم مقامه * واما من جهة المعنى فان المفهوم من ضربى زيدا قائما الحكم على كل ضرب منى واقع على زيد بانه فى حال القيام وهذا لا يستقيم الاعلى تأويل البصريين لبقاء الضرب الواقع على زيد اما فيكون المعنى كل ضرب منى زيد فانه فى حال القيام واذا جعلنا قائما معمولا لضربى خرج عن ذلك العموم وبقي خاصا بضرب منى واقع على زيد فى حال القيام محكوم عليه بالحصول وهو معنى آخر يخالف لذلك المعنى من حيث العموم والخصوص والمفهوم منه العموم ولا يستقيم الاعلى

وما حدخير منك * وشراً هر ذاناب * وفي الدار رجل * وسلام عليك * والخبر قديكون جملة مثل زيد أبوه قائم وزيد قام أبوه فلا بد من مائد وقدي يحذف * وما وقع ظرفاً لاكثر أنه مقدر بجملة وإذا كان المبتدأ مشتقاً على ماله صدر الكلام مثل من ابوك * أو كانا معرفتين * أو متساويين مثل افضل منك افضل مني * أو كان الخبر فعلاً مثل زيد قام ووجب تقديمه * وإذا تضمن الخبر المفرد ماله صدر الكلام مثل ابن زيد * أو كان مصححاً مثل في الدار رجل * أو لتعلقه ضمير في المبتدأ مثل على التمرة مثلها زيدا * أو خبراً عن أن مثل عندي انك قائم ووجب تقديمه

تخصص بثبوت الخبر لاحدهما أو انما سئل عن التعيين * وباب ما حدخير منك تخصص بما حصل من افاة العموم * وباب شر اهر ذاناب قائم تخصص بشبهه بالفاعل اذ معناه ما اهر ذاناب الاشر فالوجه الذي تخصص به الفاعل حتى جاز ان يكون نكرة حاصل له * وباب في الدار رجل قائم تخصص بتقديم حكمه عليه فكانه موصوف كافي الفاعل * ولا يلزم جواز قائم رجل وان كان الخبر مقدماً لانهم اتسعوا في الظروف ما لم يتسعوا في غيرها ولانه كان يلتبس بالمبتدأ بخلاف في الدار رجل * وباب سلام عليك تخصص بنسبته الى المسلم اذ اصله سلمت سلاماً ثم حذفوا الفعل فبقى سلاماً عليك ثم عدل عن النصب الى الرفع لغرض اثبوت والمعنى على ما كان عليه في مدلوله وقد كان مخصوصاً فوجب ان يكون مخصوصاً قوله والخبر قديكون جملة) والجملة ضميران على ما ذكرناه وصح وضع الجملة خبراً لانها تقيد من الاحكام مثل ما يفيد المفرد * وشرطها الضمير لتحصل الفائدة والا كان لغواً قوله وقدي يحذف) يعني الضمير اذا كان معلوماً كقولهم البر الكر بستين والسمن منوان بدرهم اي منه ولكن لما علم ساع حذفه قوله وما وقع ظرفاً) في مثل قولك زيد في الدار (فلاكثر انه مقدر بجملة) نظراً الى انه متعلق واصل التعلقات للانفصال * وقبل يتعلق بمفرد نظراً الى انه خبر واصل الخبر الافراد والصحيح الاول لقولهم جاءني الذي في الدار اذ معناه ههنا كعنايه في غيره ولا خلاف انه متعلق ههنا بجملة فيجب تعلقه في محل الاختلاف بجملة * وكذلك قولهم كل رجل في الدار فله درهم فجواز دخول الفاء ههنا بديل على تقدير الفعل متعلقاً ولذلك امتنع كل رجل قائم فله درهم قوله واذا كان المبتدأ مشتقاً على ماله صدر الكلام) كالاستفهام والشرط وضمير الشأن ووجب تقديمه لما يلزم من تأخيره تأخير ماله صدر الكلام او كانا معرفتين مثل زيد القائم لان في تقدير الاول خبراً مخالفة للاصل من غير قائدة فكان جملة على الاصل هو الوجه وكذلك مسألة افضل منك افضل مني وشبهها قوله او كان الخبر فعلاً) احتراز من ان يكون فعلاً لغيره مثل قولك زيد قام ابوه فان تقديمه جائز كقولك قام ابوه زيد واذا كان فعلاً لم يجز مثل زيد قام لانك لو قدمت لتلتبس باب الفعل باب المبتدأ قوله واذا تضمن الخبر المفرد) احتراز من ان يكون جملة ويكون المبتدأ الاول مقدماً مثل زيد ابن ابوه وانما جاز ذلك لانه قد وقع الاستفهام في صدر الكلام وما غير الجملة التي هو فيها بخلاف ابن زيد قائم واخر لخواص هذا الاصل قوله او كان مصححاً مثل في الدار رجل) يريد تقديمه لانه لو تأخر زال الصحيح فكان قاسداً قوله او لتعلقه ضمير في المبتدأ) يريد لتعلق الخبر قوله على التمرة مثلها زيدا لانه لو تأخر هذا الخبر لكان الضمير في مثلها راجعاً الى غير مذكور فكان قاسداً فهو مثل قولك ضرب غلامه زيد اسواً قوله او خبراً عن ان) مثل قولك عندي انك منطلق كأنهم قصدوا التثنية من اول الامر بتقديم الخبر على انها المفتوحة خوفاً من ان تلتبس بموضع المكسورة وقيل انما فعلوا ذلك ليفرقوا بينها وبين ان التي بمعنى لعل لان تلك لا تكون الا في صدر الكلام فمخالفوا

واذا وجد المفعول به تعين له تقول ضرب زيد يوم الجمعة أمام الأمير ضرباً شديداً في داره فتعين زيد فان لم يكن فالجميع سواء والاول من باب اعطيت اولى من الثاني * ومنها المبتدأ والخبر فالمبتدأ هو الاسم المجرد عن العوامل اللفظية مسنداً اليه أو الصفة الواقعة بعد حرف النفي وألف الاستفهام رافعة لظاهر مثل زيد قائم وما قائم الزيد ان وأقائم الزيدان فان طابقت مفرداً جاز الامران * والخبر هو المجرد المسند المغاير للصفة المذكورة * واصل المبتدأ التقديم ومن ثم جاز في داره زيد وامتنع صاحبها في الدار وقد يكون المبتدأ نكرة اذا تخصصت بوجه ما مثل ولعبت مؤمن خير من مشركه وأرجل في الدار أم امرأة

لانه المذكور بحرف العطف فلواقناه مقام الفاعل لكننا امان نحذف الواو او نبقها فان حذفناها خرج المفعول معه عن ان يكون مفعولاً معه فانه لا يعقل بدون الواو وان لم نحذفها امتنع التركيب للملم بسم فاعله فانه يكون عطفاً على غير معطوف عليه قوله واذا وجد المفعول به تعينه (انما كان كذلك لان المفعول به اقرب الى الفعل مما سواء فان الفعل يستدعي المفعول به كما يستدعي فاعلاً * لا يقال ان استدعاء الفعل للمصدر اقرب فكان يلزم ان يكون الاولى لاننا نقول ان في الفعل دلالة على المصدر فان اقامه مقام الفاعل لم يكن في الكلام فائدة متجددة فان اذا قلنا ضرب ضرب لا يفيد شيئاً فان ضرب اشعر به قوله والاول من باب اعطيت اولى من الثاني) قلنا انما كان كذلك لان الاول من باب اعطيت فيه فاعلية ما من جهة انه الاخذ فاشبه بها الفاعل فترجح قيامه بهامقاه قوله المبتدأ والخبر فالمبتدأ هو الاسم المجرد عن العوامل اللفظية احتراز مما تدخل عليه ان واخوانها وكان واخوانها وظننت واخوانها لانه في المعنى مثله وماتمير الابالنجريد قوله مسنداً اليه) احتراز من الالفاظ التي تعددها كالفاء والعدد والفاظ حروف الهجاء فانها مجردة عن العوامل اللفظية لكنها غير معربة لفقدان سبب الاصراب وهو التركيب الاستنادي قوله أو الصفة الواقعة بعد حرف النفي والف الاستفهام رافعة لظاهر) ليدخل فيه أقائم الزيدان وشبهه اذ لم يدخل فيما تقدم لانه ليس مسنداً اليه فان أقائم مبتدأ بالاتفاق والزيدان فاعل فلا بد من التعرض له ليدخل تحت الحد وهو كل صفة على ما ذكر قوله رافعة لظاهر) احتراز من توهم متوهم يجوز ان يرفع مضمراً في مثل قولك أقائم انهما وأقائم ان الزيدان فانه لو اقتصر دونه لدخل فيه وليس بمبتدأ باتفاق قوله فان طابقت مفرداً جاز الامران) مثل قولك أقائم زيد فانه يجوز ان تقول أقائم مبتدأ وزيد مرتفع بقائم فيدخل تحت الحد ويجوز ان تقول زيد مبتدأ وقائم خبر مقدم فلا بد من الحد لانه لم يرفع ظاهراً اذ زيد مرفوع بالابتداء قوله والخبر هو المجرد المسند المغاير للصفة المذكورة) يعني الواقعة بعد حرف النفي والف الاستفهام رافعة لظاهر ولولم يقيد الخبر بمغايرتها لدخلت في حد الخبر وهي مبتدأ لانها مجردة عن العوامل اللفظية مسندة لان قولك أقائم الزيدان بمعنى يقوم الزيدان وقولك أقائم خبر عن الزيدان وكذلك لولم يضم الى المبتدأ الصفة المذكورة لخرجت عن حد المبتدأ لانها مخبر بها لاعتنا قوله واصل المبتدأ التقديم لانه المحكوم عليه فلا بد من تقديم عقليته ليكون الحكم على متحقق قوله ومن ثم جاز في داره زيد وامتنع صاحبها في الدار) فان الضمير في داره عائذ على المبتدأ المؤخر لفظاً المتقدم رتبة والضمير في صاحبها عائذ على الخبر وهو مؤخر لفظاً ومعنى فكان عائذاً على غير المذكور فامتنع هذا * وجاز في داره زيد لما تقدم من ان المبتدأ مقدم في المعنى فكان عائذاً على المذكور وهذا كما سبق في ضرب غلامه زيد وضرب غلامه زيداً قوله وقد يكون المبتدأ نكرة اذا تخصصت بوجه ما) لانه اذا تخصصت قرب من المعرفة فاجرى مجراها * فنه باب ولعبت مؤمن فانه تخصص بالصفة * ومنه باب أرجل في الدار أم امرأة فانه

وحذفت المفعول ان استغنى عنه والا اظهرت وان اعلمت الاول اضمرت الفاعل في الثاني والمفعول على المختار الا ان يمنع مانع فنظهر وقول امرئ القيس * كفاي ولم اطلب قليل من المال * ليس منه لفساد المعنى * مفعول ما بسم فاعله هو كل مفعول حذف فاعله واقيم هو مقامه وشرطه ان تغير صيغة الفعل الى فعل أو يفعل ولا يقع المفعول الثاني من باب علمت ولا الثالث من باب اعلمت والمفعول له والمفعول معه كذلك *

جرى فوقها واستشمرت لون مذهب * قوله وحذفت المفعول ان استغنى عنه) احترازا من ان يكون المفعول ثانيا من باب علمت كقولك حسبني منطلقا وحسبت زيدا منطلقا لانك لو حذفت المفعول الثاني حذفت ما لا يسوغ حذفه وسبأني في بابه وان اضمرته اضمرت مفعولا قبل الذكّر فلما لم يسغ حذف ولا ضمير وجب المدول الى الظاهر قوله في اعمال الاول ويضم المفعول على المختار الا ان يمنع مانع فتظهر) يعنى في مثل حسبني وحسبتهما منطلقين الزيدان منطلقا اظهرت منطلقين لتعذر الاضمار لانك لو اضمرته مفردا لم يستقم لانه مفعول ثان لحسبتهما فيجب ان يكون مني ولو اضمرته مني لم يستقم لانه ما تد على منطلقا وضمير المفرد لا يكون مني فلما منع الاضمار وجب الاظهار * واما قوله * كفاي ولم اطلب قليل من المال * صدره * ولو ان ما سعى لادنى معيشة فقد استدله الكوفيون على ان اعمال الاول هو الافصح لان الشارح فصيح وكان يمكنه اعمال الثاني فلما عمل الاول من غير ضرورة دل على ان اعمال الثاني ليس بالافصح واذا لم يكن الافصح * ثبت ان اعمال الاول افصح اذ لا قائل بغير ذلك * ويقوى ذلك بأنه عمل الاول مع ارتكاب ما يلزمه من حذف المفعول من الثاني ولو عمل الثاني لم يلزمه ارتكاب امر محذور وذلك ظاهر في ان اعمال الاول افصح * والجواب منع ان يكون هذا البيت من هذا الباب وبيانه ان شرط هذا الباب ان يكون الفعلان موجهين الى شئ واحد من حيث المعنى ولو وجه الفعلان ههنا الى شئ واحد لفسد المعنى لان البيت * فلوان ما سعى لادنى معيشة * كفاي ولم اطلب قليل من المال * ولوتدل على امتناع الشئ لامتناع غيره فاذا كان بعدها مثبت كان منقيا في المعنى واذا كان منقيا كان مثبتا لانها تدل على امتناعه وامتناع النفي اثبات واثبات ذلك فقوله * فلوان ما سعى لادنى معيشة * فيه نفي لسعى لادنى المعيشة فلو وجه ولم اطلب الى قليل لوجب ان يكون فيه اثبات لطلب القليل لانه في سياق جواب لو فيكون نافيا لسعى لادنى معيشة مثبتا لطلب القليل من المال وهو عين ما ثبت نفيه فيؤدى الى ان يكون نافيا مثبتا لشئ واحد في كلام واحد وهو فاسد مثبت انه ليس من هذا الباب لما دى اليه من فساد المعنى قوله مفعول مالم بسم فاعله هو كل مفعول حذف فاعله واقيم هو مقامه) يريد في جهة الاخبار عنه قوله وشرطه ان تغير صيغة الفعل الى فعل ويفعل (يريد الى معنى فعل ويفعل حتى ان استخرج ودخرج بندرج تحته قوله ولا يقع المفعول الثاني من باب علمت ولا الثالث من باب اعلمت والمفعول له والمفعول معه كذلك) قلنا انما لم يقع الثاني من باب علمت والثالث من باب اعلمت لان افعالهما تدخل على المبتدأ والخبر والمفعول الثاني في الاول والثالث في الثاني هما خبر المبتدأ في المعنى فلو اقيما مقام الفاعل اصارا مجبرا عنهما وهذا باطل لان الخبر لا يكون مجبرا عنه * وانما قلنا ان المفعول له كذلك لانه قد يكون علة لافعال متعددة تقول ضربت واكرمت واعطيت اكراما زيد فلواقيم هذا المفعول مقام الفاعل لكان امانا بيقام مقام المجموع او مقام احدها وعلى كل تقدير فيلزم خلو بعض الافعال عن الفاعل وهو باطل فلما لم تطرد هذه القاعدة لهرب امتنعوا من اثباتها في هذا الموضع الذي لا تعدد فيه الافعال لذلك * وانما قلنا ان المفعول معه كذلك

(لانه)

وإليك يزيد ضارع لخصومة * ومختبئاً بطبع الطوايح * ووجوباً في مثل وان أحدهم من المشركين استجمارك
وقد يحذفان معا مثل نعم إن قال أقام زيد * واذ تنازع الفعلان ظاهراً بعدهما فقد يكون في الفاعلية
مثل ضربتني واكرمتني زيداً وفي المفعولية مثل ضربت واكرمت زيداً وفي الفاعلية والمفعولية مختلفين
ويختار البصريون أعمال الثاني والكوفيون الأول فان عملت الثاني أضمرت الفاعل في الأول على
وفق الظاهر دون الحذف خلافاً للكسائي وجاز خلافاً للفراء

لفعل مقدر على نحو ما تقدم وكذلك قول الشاعر * إليك يزيد ضارع لخصومة * ومختبئاً بطبع
الطوايح * لأنه لما قال إليك يزيد علم ان ثمة من يبيد فكأنه قيل من يبيد قبيل ضارع لخصومة فهو
على ما ذكرناه في الآية قوله ووجوباً في مثل وان أحدهم من المشركين استجمارك) وهو كل موضع وقع
بعد محل الفعل المحذوف فعل أو ما ينزل منزلة مفسر للفعل المحذوف * وانما التزموا حذفه كراهية ان يجمعوا
بين المفسر والمفسر لانهم لم يأتوا بالثاني الاتسيرا للأول فلو ذكر الأول معه لوقع ذكر الثاني ضائعا
كقولك ان زيد قام قت فلو قلت ان قام زيد قام قت لم يحز لما ذكرناه * ومثال ما ينزل منزلة ذلك الفعل
المفسر ان المفتوحة الواو بعد الواء كقولك لو انك جئتني لاكرمتك فالتقدير لو ثبت انك جئتني ولكنهم
حذفوه لما ذكرناه لان ان المفتوحة تدل على الثبوت فكانت كالمفسر فأجريت مجراه لذلك ولذلك
لوقلت في مثل لو انك جئتني لجئتك أو بجئتك لجئتك لم يحز لفوات لفظ ان المفسرة في المعنى للفعل المحذوف
قوله وقد يحذفان معا) يعنى الفعل والفاعل وذلك ايضا عند حصول القرينة كما اذا قيل أقام زيد
قبيل نعم فالتقدير نعم قام زيد ولو لا ما تقدم لم يكن نعم مفيدا شيئا لأنه حرف فلا تنقيد الاعم جملة فعلية
أو اسمية فوجب تقدير الجملة وقدرة فعلية لتكون موافقة لقرينتها وهو أولى من تقديرها اسمية لما يلزم
من المخالفة بينها وبين قرينتها * واما مثل قواهم لإحظية فلا أية مرفوعا فهو فاعل ايضا لفعل محذوف
لقيام قرينة عند ايراد هذا الكلام فيما قصدتم جرى مثلاً في مثل ذلك وما يقاربه فيقال في كل قضية كان
الإنسان اهلالها مجتهدا فيها ولكنه امتنع عليه لعارض عرض من غير جهته * واصله ان رجلا كان
لا تحظى عنده امرأة فتزوجته امرأة ولم تأل جهدا فيما تحظى بها عنده ولم تحظ بعد ذلك فقالت الاحظية
فلا لية تم جرى مثلاً في ذلك وشبهه قوله واذ تنازع الفعلان ظاهراً بعدهما) الى آخره قوله ظاهراً
بعدهما لانهما اذا وجها المضر استويا في صحة الاضمار فيهما لانهما ان كانا لتكلم قلت ضربت واكرمت
ونحوه وان كانا مخاطب قلت ضربك واكرمك ونحوه وان كانا لغائب قلت يزيد ضرب واكرم فليتنازعا
شيئا لان كل واحد منهما يجب له مثل ما يجب للآخر * فان قلت فما صنع مثل ما ضرب واكرم الا أنا
أو الا انت أو الا هو ونحوه فانهما فعلان وجها الى مضر يتنازعا لأنه يصلح ان يكون لكل واحد منهما
كالظاهر * قلت وقد ذكر ذلك بعض المتأخرين وهو غلط لأنه لو كان من هذا الباب اوجب ان يكون في
احدهما المضر لأنه فاعل فيقال ما ضربت واكرم الا أنا أو ما ضربت واكرم الا انت وعند ذلك
يفسد المعنى وانما هذا كلام محمول على الحذف وتقديره ما ضربت الا انت وما اكرم الا انت فحذف ذلك
من احدهم تخفيفا قوله خلافاً للكسائي) لأنه لا يجوز الاضمار في المسئلة المذكورة بل بوجوب الحذف ويظهر
ذلك في التثنية والجمع كقولك ضربتني وضربت الزيدين حذرا من الاضمار قبل الذكر وهو مردود لما علم
من ان العرب لا تحذف الفاعل قوله وجاز خلافاً للفراء) لان الفراء يمنع هذه المسئلة وامثالها لما يلزم من الاضمار
قبل الذكر او حذف الفاعل وهو مردود لأنه ثبت مثله عن العرب كقوله * وكنا مائة كأن متونها

وإذا اتنى الأعراب لفظا فيهما والقرينة أو كان مضمرا متصلا أو وقع مفعوله بعدالاً أو معناها ووجب تقديمه وإذا اتصل به ضمير مفعول أو وقع بعدالاً أو معناها أو اتصل مفعوله وهو غير متصل ووجب تأخيره * وقد يحذف الفعل لقيام قرينة جوازا في مثل زيد لمن قام *

لذلك قوله وإذا اتنى الأعراب لفظا فيهما والقرينة إلى آخره) بيان لما يعرض فيوجب تقديم الفاعل الذي هو الأصل بعد أن كان جائزا تأخيره * فنه أن يتنى الأعراب في الفاعل والمفعول جميعا والقرينة كقولك ضرب موسى عيسى لأنه لو لم يتقدم الفاعل ههنا لادى إلى اللبس فالتزم التقديم لذلك بخلاف قولك أكل موسى الكمثرى فهذا وإن اتنى فيهما الأعراب فجائز فيه التقديم لما فيه من القرينة الرافعة للبس إذ لا يشك أن موسى آكل والكمثرى مأكول * ومنها أن يقع الفاعل مضمرا متصلا فانه يجب تقديمه على المفعول كيفما قدر كقولك ضربت زيدا لأنه لا يمكن تأخيره لأن وضعه متصل فلو أخر لوجب أن يكون منفصلا وذلك غير سابق * ومنها أن يقع مفعوله بعدالاً أو معناها مثال الأول ماضرب زيد الأعمر والثاني إنما ضرب زيد عمرا لأن ما بعدالاً المرفعة هو المقصود بالاثبات دون ما عداها من الجنس المنفى قبله الأتري أنك إذا قلت ماضرب زيد الأعمر فقد نقيت جنس من وقع عليه ضرب زيد واثبت منه عمرا لا غير فلو ذهبت تقدم وتؤخر فتقول ماضرب عمرا لا يزيد انعكاس المعنى * وكذلك إذا قلت إنما ضرب زيد عمرا لأن ما يقع ثانيا في مثل ذلك بمثابة الواقع بعدالاً ليحصل الغرض المذكور فوجب فيه ماوجب في المذكور معه الأ قولك وإذا اتصل به ضمير مفعول إلى آخره) بيان لما يعرض له فيوجب تقديم المفعول على الفاعل الذي هو خلاف الأصل * فنه أن تتصل ضمير المفعول بالفاعل كقولك ضرب زيدا سيده لأنه إن لم يتقدم المفعول ههنا رجع الضمير إلى غير مذكور لالفاظا ولا معنى فيرجع من باب ضرب غلامه زيدا وقد تقدم أن ذلك ممنوع فوجب التأخير لما ذكرناه * ومنها أن يكون المفعول ضميرا متصلا والفاعل غير مضمير متصل نحو ضربتني زيد وما ضربتني إلا أنت لأنه لو لم يتقدم المفعول لوجب أن يكون منفصلا وقد ثبت له في مثل ذلك الاتصال فممنوع تأخيره لذلك * ومنها أن يقع الفاعل بعد الأ كقولك ماضرب عمرا لا يزيد لأن الغرض ههنا نفي جنس الفاعلية واثباتها لزيد خاصة عكس ما ذكرناه من قبل عند تأخير المفعول بعدالاً فلو ذهبت تؤخر المفعول لانعكاس المعنى * الأ ترى أنك إذا قلت ماضرب عمرا لا يزيد فلو قدرت ضاربا آخر لعمره وغير زيد لم يصدق الكلام المذكور ولو قدرت مفعولا آخر غير عمره لم تحل به وإذا قلت ماضرب زيد الأعمر فلو قدرت مفعولا آخر غير عمره لم يصدق الكلام ولو قدرت فاعلا آخر غير زيد لم تحل به فقد تبين أن كل واحدة من المستثنين عكس الأخرى في المعنى فوجب التزام ما ذكر في كل واحدة منهما قوله وقد يحذف الفعل جوازا) وذلك عند قيام قرائن حالية كانت أو مقالية كقولك زيد لمن قام من قام فزيد فاعل لفعل مقدر دل عليه قول السائل من قام ولولا ذلك لم يسغ حذفه * الأ ترى أنك لو قلت زيد من غير قرينة لم تعد ذلك شيئا * ومنه قوله تعالى يسبح له فيها بالغدو والأصال رجال في قراءة ابن عامر وأبي بكر بفتح الباء وذلك أن قوله رجال لا يصلح أن يكون مفعولا يسبح لافاعلا ولا مفعولا لما يسبح فاعله أما الأول فلبناء يسبح البناء الذي يجب حذف الفاعل معه. وأما الثاني فلفساد المعنى لأنه يؤدي إلى أن يكون الرجال هم المسبحون في البيوت المذكورة بالعظيم فوجب أن يقدر فاعلا حذف فاعله لانه لا يقدم ما يدل عليه من جملة الأخرى لأنه إذا قبل يسبح فقد علم أن ثمة فاعلا ولكنه لم يذكر فكان سائلا سأل عنه وقال من يسبح قبيل رجال أي يسبحه رجال فرجال فاعل

(لفعل)

وجمع الباب باللام او الاضافة بنجر بالكسرة * المرفوعات هو ما شتمل على علم الفاعلية *
 فنه الفاعل وهو ما اسند اليه الفعل أو شبهه وقدم عليه على جهة قيامه به مثل قام زيد وزيد
 قائم أبوه * والاصل ان يلى فعله فلذلك جاز ضرب غلامه زيد
 وامنع ضرب غلامه زيدا *

ان الوصفية تنافي العلمية في المعنى لان العلمية وضع الشيء لدلول بعينه لا يتجاوزها والوصفية وضع الشيء
 لمن قام به ذلك المعنى مطلقا فكيف يكون الشيء مختصا غير مختص فامنع لامتناع اعتبار الضدين في حكم
 واحد وهو منع الصرف فلما نكر زال المانع لاعتبار الوصفية فاعتبرت لزوال المانع فوافقت هلة
 اخرى فوجب منع الصرف لذلك * ومذهب سيويه اولى لما ثبت مقدما من اعتبار الوصفية الاصلية
 وان زال تحققةها معنى * ويلزم الاخفش صرف ما علم ان العرب تمنعه الصرف نحو ما سود ومنع صرف
 ما علم ان العرب تصرفه نحو مررت بسوة اربع قوله وجمع الباب باللام او الاضافة) اعني باب
 ما لا ينصرف اذا دخلته اللام او الاضافة اعني ان يكون مضافا بنجر بالكسرة كقولك مررت بالاجر
 ومررت بأجركم * وانما بنجر بالكسرة امالانه دخل عليه ما هو من خواص الاسماء فقابل شبه الفعل
 فرجع الى اصله واما لان الجر لم يمتنع فيه الاتباع لذهاب التنوين للعلمين فلما كان زوال التنوين هنا
 لاجل اللام او الاضافة للعلمين زال موجب منع الجر فدخل وهذا قول اكثرهم قال * المرفوعات
 هو ما شتمل على علم الفاعلية فنه الفاعل وهو ما اسند اليه الفعل أو شبهه وقدم عليه على جهة قيامه به *
 قوله ما اسند اليه الفعل أو شبهه (ليذخل فيه نحو زيد قائم أبوه فانه فاعل لانه اسند اليه ما شبه
 الفعل قوله وقدم عليه) ليخرج عنه نحو قولك زيد قام قائم يومهم ان زيدا هو مسند اليه قام فيظن انه
 داخل في الحد وليس هو فاعلا وانما هو مبتدأ قوله على جهة قيامه به) احتراز من مفعول مالم يسم
 فاعله نحو قولك ضرب زيد فانه اسند الفعل اليه وقدم عليه فلولم يحرز منه لدخل في الحد وليس
 هو يفاعل عند من حده بهذا الحد والذين يجعلونه من انواع الفاعل لا يحرزون عنه بهذا القيد واكثر
 البصريين المتقدمين هو عندهم فاعل فاذا حدوا الفاعل لم يحرزوا عنه ليدخل في حده * واختير قوله
 على جهة قيامه به ولم يقل قائمابه ليدخل فيه ما هو قائم به على الحقيقة وما هو جار مجراه في التعبير
 والتقدير كالنصب والاضافات * فالاول مثل قولك علم زيد وشبهه والثاني نحو قولك قرب زيد وبعده وشبهه
 والباب كله واحد سواء كان فيه معنى محقق يقوم بالفاعل او يجرى مجراه من نسبة او اضافة فاختر
 قوله على جهة قيامه به لذلك قوله والاصل ان يلى فعله) لانه احد جزئي الجملة وماعداها فضلا وقد
 وجب تقديم الفعل فوجب ان يكون الاصل ان يلى فعله لانه المحتاج اليه والمحتاج اليه اولى بالتقديم
 من غيره فان قدم عليه المفعول كان في النية مؤخرا لما ذكرناه قوله فلذلك جاز ضرب غلامه زيد وامنع
 ضرب غلامه زيدا) يعني ومن اجل ان اصل الفاعل التقديم على غيره جازت المسئلة الاولى وامتنعت
 الثانية * ويانه انك اذا قلت ضرب غلامه زيد فلا بد من متقدم يرجع اليه هذا الضمير تقدما لفظيا او معنويا
 وهو راجع الى زيد وهو متأخر لفظا فلولا انه متقدم من حيث المعنى لم يحز ولكنه لما كان فاعلا والفاعل
 رتبته التقديم جازت هذه المسئلة لانه في حكم قولك ضرب زيد غلامه وامتنعت المسئلة الاخرى وهى
 قولك ضرب غلامه زيدا لان الضمير في غلامه راجع الى زيد وهو متأخر لفظا ومعنى * اما اللفظ مفعول
 حساه واما المعنى فلانه راجع الى المفعول ورتبته التأخر فرجع الضمير الى غير المذكور فامتنعت المسئلة

غير قابل للتاء ومن ثم امتنع اجر وانصرف يعمل * وما فيه علمية مؤثرة اذ انكر صرف لماتين من انها
 لاجتماع مؤثرة الا ماهى شرط فيه الا العدل ووزن الفعل وهما متضادان فلا يكون الا أحدهما
 فاذا انكر بقى بلاسبب او على سبب واحد * وخالف سيويه الاخفش في مثل اجر حلا ثم ينكر اعتبارا
 للصفة بعد التنكير * ولا يلزمه باب حاتم لما يلزم من اعتبار متضادين في حكم واحد

قوله غير قابل للتاء (احتراز من مثل يعمل في قولهم جل يعمل فلولم يحترز منه لورد نقضا وانما كان قبوله
 التاء مانعا من اعتباره لانه بقبوله التاء يخرج عن شبه الفعل لان الافعال لا تقبل هذه التاء فلما قبل ما لم يقبله
 الفعل خرج عن شبهه وهو معنى كلام الفارسي قوله ومن ثم امتنع اجر) لانه لم يقبل التاء فالشبه
 قائم وانصرف يعمل لقبوله التاء قوله وما فيه علمية مؤثرة اذ انكر صرف) الى آخره قوله مؤثرة
 احتراز من ان تكون لا اثر لها كرجل سمي بمساجد او جراه فانه لا اثر للعلمية فيه لاستقلال الحكم
 بالجمعية والف التائيت * وانما اعتبر كونها مؤثرة لانك اذ انكرت ما هذه صفته لم تزل الالعلمية وقد ثبت
 انه لا اثر لها فيبقى الاسم ممتعا على ما كان عليه فلولم يحترز . منها لكان الحكم بأنه اذ انكر صرف خطأ
 لان نحو مساجد اذا نكر لا ينصرف لما ذكرناه . وانما انصرف كل ما فيه علمية مؤثرة اذ انكر لماتين من تفصيل
 ما تقدم ان العلمية لاجتماع شيئا من العلل وهي مؤثرة الا وهى شرط فيه الا العدل ووزن الفعل فانها
 تجامعها وايست شرطا فيهما * وبيان ذلك ان الوصف لاجتماعه مؤثرة لما بينهما من التضاد فسقط
 والتائيت ان كان بالالف فلا تجامعه مؤثرة فسقط وان كان بغيرها يعنى بغير الالف فقد تقدم انها شرط فيه والعجة
 هي شرط فيها * والجمع لاجتماعه مؤثرة فسقط . والتركيب شرطه العلمية والالف والنون ان كانا في اسم
 فشرطه العلمية وان كانا في صفة فلا تجامعه لما بينهما من التضاد فلم يبق الا العدل ووزن الفعل فانها
 تجامعهما من غير شريطة . الا ترى انك تقول ثلاث وأخر وجمع فتمعه الصرف للعدل والصفة مع
 انتفاء العلمية . وكذلك اجر واسود فدل على ان العلمية ايست شرطا فيهما لاستقلال الحكم دونها
 الا انها متضادان اعنى العدل ووزن الفعل المعتبر * وبيان التضاد وهو ان العدل لا يكون الا بالاوزان
 المذكورة ولا شئ فيها من اوزان الفعل فلا يكون ابداء العلمية الا احدهما فان لم يكن فيه احدهما بقى
 بلاسبب اصلا لان العلمية تزول بالتنكير وتزول كون البواقي سببا لكون العلمية شرطا فيها واذا انتفى
 الشرط انتفى المشروط واذا انكر وفيه احدهما بقى على سبب واحد وهو اما العدل واما وزن الفعل
 والعلمية تزول بالتنكير وان كان . معهما امر آخر زال لوزال شرطه فبين ان كل ما فيه علمية مؤثرة حكمه
 اذ انكر ان يصرف قوله وخالف سيويه الاخفش في مثل اجر حاتم ينكر اعتبارا للصفة بعد التنكير
 وكل صفة اذا سمى بها وفيها علمية مع الصفة ثم تنكرت فالخفش بصرفها بعد التنكير ويطرد ما ذكرناه
 لانه اذ انكر زالت العلمية ولم يبق الا على سبب واحد وسيويه يمنع الصرف ويعتبر الصفة بعد التنكير
 في منع الصرف لما تقدم من ان المعتبر الوصف في الاصل وهذا وصف في الاصل فوجب اعتبارها وان
 استعملت في غير ذلك كاثبت في اسود وارقم وادهم بالدليل المتقدم * واشكل ما يرد عليه باب حاتم وضارب
 اذا سمى به فانه يقال لو صح اعتبار الصفة الاصلية بعد زوالها بالسمية لوجب امتناع حاتم من الصرف
 للعلمية والوصفية وهو مصروف بالاجاع واذا ثبت ان الوصفية الاصلية غير معتبرة مع الاسمية اجاما
 فمن اذ انكرنا لم ننكر الا ما انتفى فيه اعتبار الوصفية فلا وجه لتقديرها بعد الحكم بانتفائها * والجواب انه
 قد ثبت اعتبار الوصفية بعد الاسمية في مثل اسود وارقم وانما لم تعتبر في باب حاتم لما منع خاص وهو ان العلم

● التركيب شرطه العلية وان لا يكون بإضافة ولا اسناد مثل بعلبك ● الالف والنون ان كانا في اسم فشرطه العلية كعمران او صفة فانتفاء فعلاية وقيل وجود فعلى • و من ثم اختلف في رجحان دون سكران وندمان ● وزن الفعل شرطه ان يختص بالفعل كشم و ضرب أو يكون في اوله زيادة كزيادته

قوله التركيب شرطه العلية وان لا يكون بإضافة ولا اسناد) احتراز بقوله وان لا يكون بإضافة من مثل غلام زيد لان الاضافة تدخل الممنوع من الصرف في حكم الصرف فلا اثر لمنع معها على ماسياتي ● وقوله ولا اسناد احتراز من مثل تأبط شرالانه لا يستقيم فيه اعراب ومنع الصرف فرع الاعراب فاذا امتنع الاعراب من اصله امتنع ذلك ● قوله الالف والنون ان كانا في اسم فشرطه العلية كعمران او صفة الى آخره) وانما اشترطت العلية في افعال الالف والنون اذا كان اسما لانه يقوى شبههما بأنفي التأنيث الا ترى انك اذا قدرت ندمان علما وجدت الالف والنون مشابهة لاني التأنيث من حيث امتناع دخول تاء التأنيث عليها كامتناع دخولها على الالف فلا تقول في العلم ندمانه كالاتقول في سكرى سكراته واولا العلية قلقت ندمانه فقد ظهر لك ان الالف والنون في الاسماء لا تكون مشبهة لالف التأنيث الا باعتبار العلية ● وانما اعتبر فيها اذا كانت في الصفة انتفاء فعلاية او وجود فعلى على القول الاخر ليتحقق ايضا شبههما بألف التأنيث لانها اذا كان لها فعلى لم يقل فيها فعلاية استثناء بفعلى وكذلك اذا انتفت فقد انتفى دخول تاء التأنيث عليها فقد حصل الشبه بذلك ومن ثمه يعنى ومن اجل الاختلاف في الشرط اختلف في رجحان ● فنزعم ان الشرط انتفاء فعلاية منعه الصرف اذ ليس له فعلاية ● ومن زعم ان الشرط وجود فعلى صرفه لانه ليس له فعلى ● والاول الاوجه من وجهين احدهما ان الالف والنون عندنا كانتا مائتين لامتناع دخول تاء التأنيث عليهما واذا كان رجحان لا تدخل عليه تاء التأنيث فقد صح شبهه بألف التأنيث ووجود فعلى ليس مقصودا في نفسه وانما المقصود تحقيق امتناع دخول تاء التأنيث عليها فاذا امتنع دخول تاء التأنيث عليها لغيره فقد حصل المقصود ● الثاني انه لو قدر استواء الامر بين فهذا اولى لانه الاكثر في كلامهم فينبغي ان يحمل على الاكثر الا ترى ان باب سكران اكثر من باب ندمان واذا احتمل ان يكون من كل واحد منهما فعمله على ما هو الاكثر اولى ولم يختلف في ندمان لانه لم يتنف فيه فعلاية ولم توجد له فعلى ولذلك لم يختلف في سكران في انه ممنوع من الصرف بخلاف ندمان لان انتفاء فعلاية ولو لوجود فعلى ● قوله وزن الفعل شرطه ان يختص بالفعل كشم و ضرب) وفعل ليس من ابناء الاسماء فان وجد في الاسم فلا يكون الامتقولا عن الفعل كبذر و عثر او أعجبا كبقم قوله او يكون في اوله زيادة كزيادته) هذا اولى من قول النحويين او يكون غالبا على الفعل فانه غير مستقيم لوجهين ● احدهما انه رد الى جهالة اذ لا تعرف كثرته على الاسم الا بعد الاحاطة بما وقع منه في الاسماء والافعال ● والثاني انه باطل بأفضل فان أفضل في الاسماء اكثر منه في الافعال وهو مع ذلك معتبر في منع الصرف فلو كان اعتباره لغلبته في الفعل لم يمنع أفضل لغلبته في الاسم ● والدليل على ان أفضل في الاسماء اكثر انه ما من فعل ثلاثى الا وله أفضل اسما اماله فضيل واما لغيره ● وافعل في الافعال لا يكون الا في بعض ما جاء فيه فعل وفي غير ذلك قليلا ويقابله في القلة وقوع أفضل في الاسماء من غير فعل كأجدل واخيل وافعى وارنب واشباه ذلك فثبت ان هذا القول اولى وهو مناسب في منع الصرف لشبهه بالفعل بزيادته وهو معنى كلام سيويه والذي تحقق لك ذلك ان فاعلا في الاسماء لا يكاد يوجد الا في نحو خاتم وهو قليل و فاعلا في الافعال اكثر من ان يحصى كضارب وخاصم وقائل في باب المفاعلة وسافر في غيره ولو سميت بخاتم لصرفته

✽ ونحو جوار رفعا وجرا مثل قاض ✽

لاناقلنا الجمع المانع شرطه صبغة منتهى الجموع وقد فقد ههنا كونه جمعا فلا اثر للشرط عند فقدان السبب ✽ وامان قال لاملة كونه لانظيره في الاحاد فلاشكل عليه صرف او لم يصرف ✽ وجوار رفعا وجرا مثل قاض بلاخلاف بين النحويين في اللفظ وان اختلف في التقدير فسيبويه واصحابه يزعمون انه غير منصرف وان التنوين فيه تنوين عوض ✽ وبعضهم يزعم انه منصرف لعدم الموجب لمنع الصرف ويستدل هؤلاء على هذا بأنه لو كان فيه مانع من الصرف لم يكن الا لجمع وشرط الجمع ان يكون بعد الالف حرفان فصاعدا وليس بعد الالف ههنا الاحرف واحد فانتفى الشرط المانع فوجب الصرف لذلك وصار صرفه كصرف سلام وكلام مما وقع بعد الالف فيه حرف واحد ✽ والصحيح ما ذهب اليه سيبويه والدليل عليه انه جمع على صبغة منتهى الجموع فوجب الحكم بمنع الصرف فيه والانخرمت والانخرمت القاعدة المعلومة في باب منع الصرف وما ذكره من الاعلال وبقاء حرف واحد بعد الفه غير مستقيم فانا نقطع باعتبار المحذوف في مثل ذلك ✽ والذي يدل عليه امران احدهما اننا نقول هذه جوار بكسر الراء اعتدادا بوجود الياء ولو كانت الياء في حكم العدم لوجب ان نقول هذه جوار فدل ذلك على انه ليس كسلام واذا ثبت الاعتداد بها في كسر الراء وجب الاعتداد بها في منع الصرف لانه حكم لفظي مثله ✽ والثاني اننا نتفقون على منع صرف مثل قولك زيد اشقى واحوى وما شبهه واصله اشقى واحوى فالمانع منه وزن الفعل والصفة ووزن الفعل انما يكون باعتبار الصبغة التي هي افعال فحركت الياء ونفتح ما قبلها فانقلبت الفاقبى احوى فلو صح ان يكون الاعلال مخلا بازنة لوجب ان لا يعتد بوزن الفعل فيقال هو احوى من كذا بالتنوين لانه حينئذ غير مماثل لوزن الفعل ولا قائل به ✽ فان قال قائل ان احوى مثل افعال بعد الاعلال لثبوت الالف بعد العين فهو قاسم من جهة ان ثبوتها انما كان بعد الحكم بمنع الصرف الا ترى انك لو صرفته لزال الالف كما في جوار فان جوار لو اهلته من غير صرف لبقيت الياء بعده ثابتة ولا وجه لحذفها وانما حذفت لتقدير الانصراف عنده فالذي اوجب عنده ان يصرف جوار هو بعينه موجود في احوى واشقى ولم يصرف بانفاق ✽ فان قيل فاهذا التنوين على مذهب سيبويه قيل هو عنده تنوين عوض قالوا عن الياء المحذوفة والاولى ان يقال عن اعلال الياء بالسكون لان حذف الياء انما كان بسبب وجود التنوين فكيف يصح ان يكون عوضا عنها ولم تحذف الابد وجوده وانما يكون الشيء عوضا عن الشيء بعد ثبوت حذفه لغيره فوجب ان يقال انه عوض عن الاعلال لان الاعلال ثابت قبل مجيء التنوين فلما جاء التنوين بعد ثبوت الاعلال اجتمع ساكنان فحذفت الياء لالتقاء الساكنين وسيبويه يطرد هذا الاصل فاذا نسي امرأة بقاض قال هذه قاض وان كان فيها علتان طردا لاصله في التعويض عن اعلال الياء ومخالفة في جوار لما تعذر عليهم في مثل قاض اسم المرأة ان يقدروه هريا عن العلة المانعة للصرف والتنوين عندهم في مثله تنوين الصرف طردوا اصلهم في حذفه فيقولون جاءتنى قاضى باثبات الياء لان التنوين لما زال بامتناع الصرف وحذفت الضمة استتقا لابقيت الياء ساكنة لا موجب لحذفها فاذا جاءوا الى النصب اتفق الجميع على قولهم رأيت جوارى لفظا وحكما ومن العرب من يقول مررت بجوارى في الخفض وهى قليلة ووجهها انه قدره من اول امره ممنوعا من الصرف والمنوع من الصرف حركته الفتحمة في الجر كما في النصب وقد قيل في النصب رأيت جوارى بانفاق خلفه الفتحمة فكذلك هذا ✽

(قوله)

الجمع شرطه صيغة منتهى الجموع بغيرها كساجد ومصابيح • و أما فrazنة فنصرف و حضاجر علم للضبع غير منصرف لانه منقول عن الجمع * وسراويل اذالمبصرف و هو الاكثر فقد قيل اعجمي حل على موازنه • وقيل عربي جمع سرولة تقديرا واذاصرف فلاشكال *

منها فلذلك قابلتها فلم يكن لها معها اثر قوله بالجمع شرطه صيغة منتهى الجموع بغيرها كساجد ومصابيح هذا الجمع هو احد ما يقوم مقام علتين وسببه انه صيغة منتهى الجموع فكأنه جمع مرتين اما تحقيقا في نحووا كالب لانه جمع لا كلب واكلب جمع كلب او تقديرا في نحو افاضل وشبهه لانه على تلك الصيغة فاجرى مجراه وهذا أولى من قول الاكثري لانه جمع لانظيره في الاحاد فان ذلك منقوض بأفلس وبابه وهو اكثر من ان يحمى فأفعل جمع لانظيره في الاحاد فكان جديرا بأن يتمتع من المصرفة واجاب بعضهم عن ذلك بأنه قد جاء افعل في الواحد بناء التأنيث كائتلة في لغة ردية وناه التأنيث لا يعتد بها لانها زائدة على البنية فقد صح مجيء افعل في الواحد وهذا فاسد لانه اول اللفظة رديته ونايانادر والصادر لا اعتدابه كما في سراويل في ذلك البناء القائل هو به • والثالث اناء التأنيث في مثل ذلك قد اعتد بها بالاجماع في صرف فrazنة لانه مثل كراهية وطواعية وبابه وليس يفارق هذا الباب الذي يقول به الابناء التأنيث والاقذور اذن مثله في الواحد فلا يصح ان يقال انه لانظيره في الاحاد وهذا هو الذي يجب به هذا القائل في صرف فrazنة وشبهه فانه يقول خرج زيادة التاء الى زنة الواحد الذي هو كراهية وطواعية فلذلك صرف فقد اعتد بناء التأنيث في خروج هذه البنية عن صيغة الجمع الى صيغة الواحد فكيف يجعل تاء التأنيث في باب افعل غير مخزجة له عن صيغة الجمع الى صيغة الواحد وهل هذا الاناقض بين واذ قيل صيغة منتهى الجموع كان التعليل فيه في قيامه مقام علتين اوضح من قولنا لانظيره في الاحاد واندفع هذا النقض الذي لاجواب عنه * واما فrazنة فنصرف لان شرط هذه الصيغة المعتبرة ان تكون بغيرها لانه اذا كانت بالهاء شابهت كراهية وطواعية لفظا ومعنى فكان اجراؤها مجراها اجدر * وحضاجر علم للضبع غير منصرف لانه منقول عن الجمع • ووجه وروده ان يقال حضاجر اسم للضبع مفرد فكيف امتنع من الصرف وهو مفرد ولا يجوز ان يقال لانه صيغة منتهى الجموع لان ذلك شرط الجمع المانع فلا يؤخذ الشرط على انفراده سيما فلا بد من تحقق الجمعية التي هي سبب والشرط جميعا فلذلك قيل لانه منقول عن الجمع والاسماء المنقولة عن الجمع كالاسماء المنقولة من الصفة مالم يمنع مانع كحاتم * وكذلك لو سمي بمساجد لكان متمنا من الصرف باعتبار الجمع المشروط بما ذكرناه فحضاجر اذن كساجد اذا سمي به لان حضاجر في الاصل جمع لحضجر والحضجر العظيم البطن فاذا سمي الضبع بحضاجر كان كتسمية رجل بمساجد فكما ان مساجد لا ينصرف عند ذلك فكذلك حضاجر * وسراويل في الاعتراض على هذا الباب اشكل من حضاجر اذالمبصرف ولذلك اضطرب فيه فقال قوم اعجمي حل على موازنه في العربية كصابيح فأجرى مجراه تشبيها له به والم يمكن من جنس كلامهم اتبعوه مشابيهه فحملوه عليه ويلزم هؤلاء ان يقولوا بالجمع وما شبه الجمع وكذلك يقول بعضهم وقال قوم هو عربي ولكنه جمع في التقدير فيحملون سراويل في التقدير جمعا لسرولة ثم اطلق اسم جنس على هذه الالة المفردة وهو بعيد في الاسماء الاجناس فان مثل ذلك لم يثبت الا في الاعلام * وجوابهم ان مثل هذه الصيغة لم يمنع الا اذا كان جمعا وذلك معلوم باستقراء كلامهم وقد ثبت منعها ههنا فوجب حملها على الجمع تقديرا وان كان مخالفا لقياس مراعاة لما علم من كلامهم في هذه القاعدة * واذاصرف فلاشكال على ما ذكرناه

والمعنوى كذلك * وشرط تحتم تأثيره زيادة على الثلاثة أو تحرك الاوسط أو العجمة
فهند يجوز صرفه و زيب وسقر وماه وجور ممنوع * فان سمي به مذكر
فشرطه الزيادة * فقدم منصرف وعقرب ممنوع * المعرفة شرطها
أن تكون علمية * العجمة شرطها علمية في العجمة وتحرك الاوسط أو زيادة
على الثلاثة * فنوح منصرف و شترو ابراهيم ممنوع *

على حاله فاذا انضمت العلمية لزمت فلم تنفك عن الاسم فاعتدبها عند لزومها ولم يعتدبها في غيره. والمعنوى
كذلك والكلام فيه كالكلام في التأنيت بالناء لانه نقول مررت بامرأة جريح فتصرفه وان كان فيه تأنيت
وصفة كما ذكرناه في الناء قوله وشرط تحتم تأثيره (يعني تأثير المعنوى لان التأنيت بالناء مع العلمية متحتم
التأثير على كل حال) وانما هذا مخصوص بالمعنوى لان التأنيت بالناء لا يوجد فيه ثلاثي ساكن الوسط فلم
يجر ذلك فيه. وانما اشترط في المعنوى احد هذه الاشياء لانه اذا كان ثلاثيا ساكن الوسط جرى على
ألستهم خفيفا ومنع صرفه للثقل فكأن خفته قابلت أحد السيبين فصرف * واما من منعه من الصرف
فلم ينظر الى خفته فاما اذا تحرك الاوسط لم تحصل فيه تلك الخفة المقابلة وكذلك اذا كان مع العجمة وان
سكن وسطه فانها وان لم تكن معه سببا لما سنذكر أن العجمة لا تكون مع الثلاثي الساكن الاوسط سببا
كأنومهم بعضهم فهي مقوية للتأنيت حتى يتحتم تأثيره فلا يلزم من تقويتها امر التأنيت مرجحة له ان تعتبر
علة مستقلة في منع الصرف. فهند يجوز صرفه لانه لم يوجد فيه واحدة من شروط التهم وزيب ممنوع صرفه
متحتما لانه زائد على ثلاثة وهي احد الشروط العتبرة كل واحد منها في التهم لانها على البدل وسقر
كذلك لانه وان لم يزد على ثلاثة وليس معه عجة فانه متحرك الاوسط وجور ممنوع لانه مع العجمة
على ما ذكرناه قوله فان سمي به مذكر فشرطه الزيادة (يعني فان سمي بالثبوت المعنوى لان
الكلام فيه فالضمير *) وانما اشترط في المعنوى الزيادة اذا سمي به مذكر لان التأنيت المعنوى
باعتبار مدلوله قد فوات بتسمية المذكر به فلم يبق الا اعتبار اللفظ فاعتبر الزائد على الثلاثة
لانه فيه بمثابة تاء التأنيت فكأن فيه تاء ولم يعتبر مادون ذلك لفوات المعنى وفوات ما يقدر بالناء
والذي يدل على ذلك تصغيرهم قدما بقديسة وعقربا بعقرب فدل على ان الحرف الزائد
نائب مناب الناء فاعتبر الزائد ولم يعتبر في قدم اذ لا شيء يقوم مقام الناء والمعنى قد زال اعتباره
كما تقدم قوله المعرفة شرطها ان تكون علمية (لان بقية المعارف امامنية كالمخمرات واسماء الاشارة
والموصلات فلا دخول لها في هذا الباب *) واما معرفة باللام او مضافة وتلك وان كانت معرفة فحكمها
حكم المنصرف على ما سبأني آخره وهذا انما يكون اذا لم يجعل تعريف باب التوابع اصلا ولم يعتدبه
ايضا فاما اذا اعتدبه في منع الصرف في مثل مررت بالقوم اجمع وشبهه انضم الى العلمية تعريف
التوكيد قوله العجمة شرطها علمية في العجمة وتحرك الاوسط أو زيادة على الثلاثة (والدليل على
اشتراط العلمية في العجمة في الاصل انك لو سميت بدياج لصرفته *) وانما اشترط تحرك الاوسط لانهم
لم يمنعوا وحاولوا ولم يوجد في كلامهم الا مصروفا وفيه العلمية والعجمة فدل ذلك على ان العجمة في الاصل
لا اثر لها مع سكون الوسط والعلة في اشتراط العلمية مع العجمة في الاصل انه اذا نقل غير علم اعتورت عليه
احكام كلامهم من الاضافة والالف واللام فصار كأنه من جنسه فضعف اعتبار العجمة فيه بخلاف
ما اذا نقل علما * واما تحرك الاوسط والزيادة على الثلاثة فلما في مخالفتها من الخفة التي قابلت علة هي اقوى

و جمع أو تقديرا كعمر وباب قطام في تميم * الوصف شرطه ان يكون في الاصل فلانضره الغلبة فلذلك صرف أربع في مررت بنسوة أربع وامتنع اسود وأرقم للحية وأدهم للقبدة * وضعف منع افعى للحية وأجدل للصقر وأخيل للطائر * التأنيث بالتاء شرطه العلية

نكرة غير مضاف ان يكون مفردا مقرونا بمن فيقال مررت برجل افضل منك وبامرأة افضل منك وبنساء افضل منك وأخر نكرة غير مضاف فكان قياسه ان يقال مررت بنساء اخر منك فعدل عن صيغة افعل الى صيغة فعل وهذا عدل محقق من صيغة الى صيغة يرتفع معه اعتراض الفارسي من اصله * واما جمع فتحقيق العدل فيه انه جاء جمعا لجمعا ومؤنث اجمع وقياس فعلاء افعل ان يجمع على فعل فكان قياس جمع ان يكون جمعا فعلاء افعل في الالوان والعيوب الممتنع جمع مذكوره بالواو والنون ان يجمع على فعل فاما ما جمع مذكوره بالواو والنون فليس قياسه ان يجمع على فعل وقد جمع مذكر هذا بالواو والنون فليس من باب فعلاء افعل المذكور لانك تقول في مذكوره اجمعون ولا تقول في مذكر اجرا جرون فدل على انه من غير باب واذ اثبت انه من غير باب لم يكن جمع معدولا عن جمع اذ لم يثبت العدل الابناء على انه من باب جراء اجر وقد بطل كونه من باب جراء اجر * هذا معنى اعتراض الفارسي وجعل القائل به مخطئا و اشار الى ان الاولى ان يقال انه معدول عن ججاعي لانه فعلاء الذي ليس بصيغة قياسه ان يجمع على فعالي وقيل فيه فعل فهو عدل محقق قوله او تقديرا كعمر) انما جعل هذا من باب التقدير لانه ليس له قياس يستدل به على عدله ولو لم تمنع العرب صرفه لم يحكم فيه بعدل ولكنهم لما نعوه الصرف وقد علم انه لا يمنع الالطين ولم يكن فيه ظاهرا الالطية حكم بتقدير العدل فيه لا مكانه لانه لو لم يقدر للزم منه حرم قاعدة معلومة من كلامهم فهذا هو الوجه الذي اوجب التقدير ولذلك لم يقدر عدل في مثل اددعلا لما ورد في كلامهم مصروفا قوله (باب قطام في تميم) لان تيمما يعربون هذا الباب ويمنونه الصرف فيقولون جاءت قطام ورأيت قطام ومررت بقطام ووافقوا الحجازيين في نحو حضار فوجب الحكم بالعدل في الباب تقديرا اذ لا قياس يؤدي الى ان يكون معدولا عن صيغة اخرى الا ما ذكرناه من الحكم بالبناء * ثم قال (لو وصف شرطه ان يكون في الاصل الى آخره) شرط الوصفية ان يكون الاسم صفة في الاصل فلو قدر غلبته في الاسمية وزوال الوصفية عنه لم ينضر فهذا معنى قوله فلانضر الغلبة وتحقيقه منهم صرف اسود وارقم وأدهم وان خرجت عن الوصفية بالغلبة لان اصل وضعها للصفة بدليل استعمالهم اياها صفات فلو قدر استعمال اسم صفة وليس في الاصل صفة لم تعتبر الوصفية بدليل صرفهم أربع في مررت بنسوة أربع فانه صفة لنسوة وهو على زنة الفعل الا ان وصفية ليست في الاصل لانها من اسماء الاعداد وهي الغير الصفة في الاصل * وانما ضعف منع افعى واجدل واخيل لانه لم يتحقق فيه وصفية اصلية وليس فيه الا وزن الفعل فضعف منع الصرف لذلك * وانما منع الصرف ناس من العرب لمساروا من قوة الاشتقاق في اجدل لانه من الجدول وهو القوة وهو الصقر * واخيل من الخيلان وهو طائر ذو خيلان وهو اما افعى للحية فكأنهم توهموا معنى الخيلت فظنوا جرى ذلك في الاصل بجرى الصفات وهذا معنى كلام سيويه * ثم قال (التأنيث بالتاء شرطه العلية) والذي يدل عليه صرفهم قائمة في مررت بامرأة قائمة ولو لم يكن كذلك لوجب منع الصرف لان فيه التأنيث والصفة وانما اشترطت العلية لان التاء في غيره غير لازمة لانك تقول مررت برجل قائم وبامرأة قائمة فتجدها تنزع عن الاسم وتثبت ويبقى الاسم

ويجوز صرفه للضرورة او التناسب مثل سلاسل واغلا * وما يقوم مقامهما الجمع والفا التأنيث * فالعدل خروجه عن صيغته الاصلية تحقيقا كثلث ومثلث وآخر

قوله ويجوز صرفه للضرورة او التناسب (اما الضرورة فلانها تجيزد الشيء الى أصله واصل الاسماء الصرف وقوله او التناسب في قوله تعالى سلاسل واغلا وسعيرا وقوله قواريرا الاولى فاما سلاسل فلانه لما انضم الى الاسم اسماء منصرفه حسن ان يردبها الى أصله مراعاة للتناسب * واما قوله قواريرا ونحوه فلانه رأس آية ورؤس الآي في اخواتها بالالف فحسن صرفه ليوقف عليه بالالف فنناسب رؤس الآي * وما يقوله بعضهم من ان صرف مثل ذلك لكونه الاصل اشارة الى تجويز الامرين فيه باطل لامتناع جواز مثل جاء ابراهيم واحد في السعة اجاعا منهم ثبت ان الوجه ما ذكرناه من قصد التناسب * ثم قال (وما يقوم مقامهما الجمع والفا التأنيث) يعنى المقصورة والممدودة وانما قام الجمع مقام علتين لانه صيغة منتهى الجموع فكأنه جمعان * وانما قامت كل واحدة من ألفي التأنيث مقام علتين لازومهما الاسم لزوما لا ينفك عنهما بحال فبمع لزوومهما كتأنيث ثان فصار كأنه تأنيثان قوله فالعدل الى آخره) العدل معناه ان تعدل عن صيغة الى صيغة اخرى * وذلك على ضربين احدهما ان يتحقق بالنظر اليه في نفسه بدليل يدل عليه والآخر ان يكون غير متحقق وانما صير اليه للضرورة كونه وقع غير منصرف * فالاول منه ثلاث ومثلث وبيان تحقيق العدل فيه ان معنى ثلاث ومثلث في قولك جاء القوم ثلاث وجاء القوم مثلث اى جاء القوم ثلاثة ثلاثة ثلاثة هو الاصل * وبيان انه هو الاصل ان اسماء العدد المستعملة هي من واحد الى عشرة وهو احدها والآخر هو ان معناه الحصر في تقسيم من هو له على الصيغة المشتقة هي منها واصل ذلك في كلام العرب ان يكرر الاسم المراد تقسيم الاشياء عليه فيقال جاء القوم رجلا رجلا ورجلين رجلين وجماعة جماعة فلما وردت ثلاث غير مكررة علم انه فرع عن مكرر وذلك المكرر انما هو ثلاثة ويقال أحاد وموحدون ثاء ومثنى وثلاث ومثلث ورباع ومربع * وهل يقال فيما عداها الى العشرة عشرا ومعشرا ولا يقال فيه خلاف اصحهما انه لم يثبت وقد نص البخارى في صحيحه على ذلك * واما آخر فقيه عدل محقق وصفة فلذلك امتنع من الصرف قال الله تعالى فعدة من أيام اخر وتحقيق العدل فيه انه جمع لاخرى وأخرى تأنيث آخر وآخر افعال التفضيل وهذا الباب قياسه ان لا يستعمل اذا قطع عن الاضافة ومن الابلال واللام كقولك جاني الافضل والفضلى والفضل ولو قلت افضل وفضلى وفضل لم يميز فاذا استعمل آخر من غير اضافة وغير من قياسه ان يستعمل بالالف واللام فاذا استعمل بغير الف واللام فقد عدل به عن صيغته الاصلية تحقيقا اخذا من هذا الاستقراء المعلوم * وقد اورد الفارسي اعتراضا على قول الخويين في ذلك فقال لو صح ان يكون معدولا عما فيه الالف واللام لوجب ان يكون معرفة لان كل معدول عن معرفة فانما يقصد به قصد تلك المعرفة فيجب ان يكون معرفة ولما ثبت كونه نكرة بالاجماع بطل ان يكون معدولا عما فيه الف واللام وجعله قادحا ولم يذ كر له جوابا * والجواب عن ذلك انه يصح ان يقال انه معدول عن الصيغة التي هي قياسه ولا يلزم ان يكون معرفة وما ذكره ابو على من المعدولات انما كان معرفة بقصد ارادة الالف واللام فيها كما في أمس ولذلك بنى ابو بقصد كونه علما كما في سحر ولذلك اعرب ومنع من الصرف واذا كان كذلك فلا يصح ان يكون آخر متضمنا معنى اللام لانه معرب ولا هلاما لكونه صفة والصفة تضاد العملية فثبت انه يجب ان يكون آخر غير معرفة وان كان معدولا عما فيه الالف واللام لبطلان تقدير التعريف فيه * ويمكن ان يقال ان قياس باب افعال التفضيل اذا جرى

التقدير فيما نذر كصاو غلامى مطلقا او استنقل كقاض رفا وجرى ونحو مسلى رفا * واللفظى فيما عداه * غير المنصرف ما فيه علتان من تسع او واحدة منها تقوم مقامهما وهى * عدل ووصف وتأنيث ومعرفة * وعجبة ثم جمع ثم تركيب * والنون زائدة من قبلها ألف * ووزن فعل وهذا القول تقريب * مثل عمر واجر وطلحة وزينب و ابراهيم ومساجد ومعدى كرب وعمران واحد * وحكمه أن لا كسر ولا تنوين *
معناه معنى المثني ووضع ووضعها اجزى مجراه * ثم قال (التقدير فيما نذر كصاو غلامى مطلقا) فباب عصا

قيامه ان يعرب بالحركات لانه اسم مفرد ولكنه لما كان آخره الفاتعذر قبوله الحركات لان الالف لا تكون الا ساكنة فوجب اعرابه تقديرا فى جميع وجوهه * واما باب غلامى فهو كل اسم كان قبل ياء الاضافة معربا بالحركات ولكنهم لما اوجبوا ان تكون حركة ما قبل ياء المتكلم كسرة لتناسبها نعترا اعرابه بالحركات اما فى حال الرفع والنصب فبضا دتھما للكسرة * واما الجر فلضا دته مثله اذ الكسرة تان لا يجتمعان على حرف واحد * وقد زعم بعضهم ان باب غلامى مبنى وهو وهم لان الاضافة الى المضمير لا توجب بناء بدليل غلامك وغلامه فلا وجه لجمعه مبني مع صحة كونه معربا * ثم قال (او استنقل كقاض رفا وجرى) لان باب قاض وهو ما كان آخره ياقبلها كسرة لو اعرب بالضمة فى الرفع لفظا او الكسرة فى الخفض لفظا لتقبل جاء فى قاضى ومررت بقاضى وذلك مستنقل مدرك بالضرورة فخذفوا الضمة والكسرة فاجتمع ساكنان التنوين والياء فخذفت الياء لالتقاء الساكنين فان لم يكن تنوين ثبتت الياء ساكنة كقولك هذا القاضى ومررت بالقاضى فاذا صرت الى النصب اعربته بالفتحة لفظا كقولك رأيت قاضيا خلفه الفتحة على الياء بخلاف الضمة والكسرة فلذلك انقمم أمره فأعرب فى الرفع والجر تقديرا وفى النصب لفظا * ثم قال ونحو مسلى رفا) وهو كل جمع مذكر سالم اضعفته الى ياء المتكلم فأصله فى الرفع مسلموى فاجتمعت الواو والياء وسبقت احدهما بالسكون فوجب قلب الواو ياء وادغامها فى ياء المتكلم فصار مسلى فعلم انه عدل عن الواو التى كانت علامة الرفع لاجل الاستئصال لهما مع الياء كما عدل عن رفع قاض بالضمة لاجل الاستئصال فوجب ان نحكم عليه فى حال الرفع بالاعراب تقديرا * واما فى حال النصب والجر فببب فيه ثابتة على حالها تقول رأيت مسلى ومررت بمسلى فوجب ان نحكم باعرابه لفظا فيهما لان لفظ الاعراب على حاله لم يتغير بالاضافة الا بالادغام والادغام لا يخرج الحرف عن حقيقته وسكونه فلذلك حكم عليه فى حال الرفع بالاعراب التقديرى وفى حال النصب والجر بالاعراب اللفظى فاذا انحصرتك مأعرب تقديرا على الوجهين المذكورين من عموم وخصوص فاسوى ذلك معرب لفظيا وهو معنى قوله واللفظى فيما عداه يعنى فيما عدا المعرب تقديرا * ثم قال (غير المنصرف ما فيه علتان من تسع او واحدة منها تقوم مقامهما) وهى التسع المذكورة فى البيتين * وحكم غير المنصرف ان لا يدخله كسر ولا تنوين لشبهه بالفعل وشبهه به لكونه فرعا من جبهتين لان العلل كلها فرعية * فالعدل فرع عن المعدول عنه والوصف فرع عن الموصوف والتأنيث فرع عن التذكير والتعريف فرع عن التوكير والجمعة فرع عن العربية لانهما دخيلة فى كلامهم والجمع فرع عن الافراد والتركيب كذلك والالف والنون الزائدتان فرع الزيد عليه ووزن الفعل فرع على وزن الاسم واذا ثبت انها فروع وحصل فى الاسم اثنان منها صار الاسم بهما فرعا من جبهتين فيشبه الفعل الذى هو فرع على الاسم من جبهتين * احدهما ان الاسم مستغن عنه وهو غير مستغن وما كان مستغنيا فهو اصل * والثانى ان الفعل مشتق من الاسم على المذهب الصحيح والمشتق فرع عن المشتق منه فلما اشبه الفعل قطع عماليس فى الفعل وهو الجر والتنوين

❖ جمع المذكر السالم وأولو وعشرون واخواتها بالواو والياء ❖

لمفردين بالاصالة ❖ ثم قال (جمع المذكر السالم وأولو وعشرون واخواتها بالواو) في الرفع وبالياء في النصب والجر ❖ واهمل النحويون ذكر اولى في هذا الموضوع ولا يصح دخوله في الجمع المذكر السالم لان حقيقة الجمع نبوت مفرد تلحق آخره يا او واو ونون وليس اولو كذلك وانما هو اسم موضوع بالاصالة لجماعة بمعنى اصحاب وذوى واما اسقاط ذوو في قولك ذوو مال فلدخوله في جمع المذكر السالم لانك تقول في المفرد ذو مال وفي الجمع ذوو مال ❖ واهملوا ايضا عشرون واخواتها وتقريره كتقرير او او ولا يفيدهم وضع ثلاثه واربعه لان ثلاثين ليس جمعاً لثلاثة وكذلك البواقي ❖ وعشرون واخواتها ليس جمعاً فيندرج في قولنا الجمع المذكر السالم اذ لم يرد جمع عشر في عشرون ولا ثلاث في ثلاثون وانما هو اسم موضوع لهذا العدد الخصوص بخلاف سنون وأرضون فانه وان لم يكن جارياً على القياس فانه من باب الجمع المذكر السالم فقد اندرج فيه وان كان خارجاً عن القياس ❖ واصل ما عرب ان يعرب بالحركات لانها اخف من الحروف فوجب ان لا يعدل عنها الا لغرض * واصل ما عرب بالرفع ان يكون بالضمة فيما عرب بالحركات وبالواو فيما عرب بالحروف وكذلك النصب باعتبار الفتحة والالف والجر باعتبار الكسرة والياء فليطلب لما عدل به عن ذلك علة * فاما المفرد المنصرف والجمع المكسر المنصرف فجارى على القياس المذكور * واما جمع المؤنث السالم فانه جرى على القياس في الرفع والجر ولم يجر على القياس في النصب بل جعل النصب على الجر وعلته ان جمع المذكر السالم جعل فيه النصب على الجر كاسيأتى تعليقه فهذا اجدر ان يحمل لثلاث يكون للمؤنث على المذكور مزية ❖ واما غير المنصرف فجرى على القياس في الرفع والنصب وخولف به في الجر فحمل على النصب وعلته انه اشبه الفعل لما فيه من العلتين الفريتين على ماسيأتى فقطع عن لفظ الجر الذي لا مدخل له فيما شبه به ❖ واما اخوك واخواته والمثنى والمجموع فأعربت بالحروف وخولف فيها عن الحركات لانها لما تكثرت وأواخرها حروف تقبل ان تكون اعراباً جعل اعرابها بالحروف * اما تكثر المثنى والمجموع فواضح * واما تكثر اخوك واخواته فلانه لما كان معناه متوقفاً على الاضافة لانها كلها امور نسبية جعل المضاف والمضاف اليه كالمثنى الواحد مع كثرتها في الكلام فاما اخوك واخواته فجرى في اعرابه بالحروف على القياس الواو للرفع والالف للنصب والياء للجر ❖ واما المثنى والمجموع فخولف بهما في بعض ذلك فالمثنى خولف به في الرفع والنصب والمجموع خولف به في النصب خاصة وعلته ذلك انهما لو جريا على القياس لوجب ان يقال في التثنية ضاربان في النصب وفي الجمع ضاربان ولوقبل ذلك لادى الى اللبس بينهما عند الاضافة لانك كنت تقول رأيت ضارباً زيد فيهما جيمافلاً ادى الى اللبس رفض الاعراب بما جاء اللبس منه وهو الالف في النصب فاسقطت فيهما وحل النصب على اخيه الجر لما ثبت بينهما في غير هذا الباب من المقاربة ❖ ثم لما كانت الالف اخف الحروف وقد سقطت عن النصب قصد الى جعلها بدلاً عما هي اخف منه فعملت بدلاً عن الواو في المثنى لانه السابق على الجمع فكان أولى بها من الجمع وجمعت في الرفع دون الجر لانه قد ثبت جعل النصب على الجر في الياء التي هي كالكسرة فلم يبق الا التعويض عن الرفع الذي هو بالواو لان الرفع اسبق الاعراب واقواه فكان أولى بهذا الاخف فثبت بذلك تعليل اعراب المثنى بالالف في الرفع وبالياء في النصب والجر واهملوا في الجمع بالواو في الرفع وبالياء في النصب والجر ❖ واما كلاً فاما عرب بالحروف لكونه وافق المثنى في المعنى وشرطه اضافته الى مضمراً لئلا كد فيه امر التثنية لفظاً ومعنى فلانما كدت اجري مجراه ❖ واما اثنان فلان

(معناه)

والاعراب ما اختلف آخره به ليدل على المعاني المعنوية عليه. وانواعه رفع ونصب وجر فالرفع علم الفاعلية والنصب علم المفعولية والجر علم الاضافة * والعامل ما به يتقوم المعنى المقضى للاعراب * فالفرد المنصرف والجمع المكسر المنصرف بالضمه ترفعوا والفتحمة نصبا والكسرة جرا * جمع المؤنث السالم بالضمه والكسرة * غير المنصرف بالضمه والفتحمة * أبوك وأخوك وجوك وهنوك وفوك وذو مال مضافة الى غيرها المتكلم بالواو والالف والياء * المثني وكلامضا قالى مضمر واثنان بالالف والياء

التقدير فيعلم ان ما سواه لفظي قوله والاعراب ما اختلف آخره به (هذا اولى من حد الاعراب باختلاف الاخر فانه ان عني باختلاف الاخر ما اردناه فهذه العبارة اسد لا يهاهم تلك وان عني غيره فهو امر لا يتحقق اذ نحن نقطع بأن المتكلم اذا قال جاء زيد وضربت زيد او مررت بزبدانه ليس في آخر زيد الاضم اوقح او كسر لامر آخر يسمى اختلافا ثم وان سلم ان ثمة أمرا زائدا فلا بد وان تكون فاشعا من متعدد من الضم والفتح والكسر فاذا نشأ من متعدد بطل تقسيمه الى ثلاثة. اذ لا يعقل الاختلاف بهد تسليم كونه امرا زائدا عن كل واحد من الثلاثة على انفراده وايضا فانه يؤدي الى ان يكون كل اسم في اول تركيبه غير معرب والذي يدل على انه عند المحققين كذلك وان وقع في بعض عبارات المتأخرين ما يشعر بخلافه انهم متفقون على ان انواعه رفع ونصب وجر وان الرفع ونصب والجر اسماء للضمه والفتحمة والكسرة في قولك جاء زيد وضربت زيدا ومررت بزيد وهذا عين ما قصدناه قوله ليدل على المعاني المعنوية عليه) تنبيه على علة وضع الاعراب في الاسماء لان الاسماء تطرأ عليها معان مختلفة بالتركيب فلو غيروا الصيغ ادى الى كثرتها ولو بقوها من غير تغيير اصلا ادى الى التباس معانيها فبقوا الصيغة على حالها وغيروا اواخرها فحصل بقاء الصيغة مفردة واثني الابس لما حصل من التغيير على اواخرها وهو من حكمة كلام العرب ووضعوا الرفع للفاعلية والنصب للمفعولية والجر للاضافة قوله والعامل ما به يتقوم المعنى المقضى) فسر العامل ههنا لانه تضمنه قوله ونختلف آخره لاختلاف العامل والعامل هو الذي يتقوم به المعنى المقضى للاعراب وقد علمنا ان المقضى للاعراب الفاعلية والمفعولية والاضافة خيفة التباسها ولا يتقوم كل واحد منها الا بأمر ينضم اليه في التركيب فذلك الامر الذي يستقبل به ذلك المعنى هو الذي يسمى عاملا ومثاله انك اذا قلت قام زيد فالمقضى للرفع الفاعلية ولم يتقوم الفاعلية في زيد الا بتمام المسند اليه لانك لو قطعت النظر عنه لم تفهم الفاعلية فقام هو العامل وان وقع اختلاف في العامل في بعض الصور فليس اختلافا في هذه القاعدة وانما هو اختلاف فيما يتحقق به المعنى المقضى * ثم قال (فالفرد المنصرف الى آخره) لما كان الاعراب امرا يطرأ على الاخر على ما تقدم وانواعه رفع ونصب وجر وكان الرفع بأمر متعددة والنصب كذلك والجر كذلك احتجج الى تقسيم الاسماء ليعرف ما يستحقه كل واحد من الرفع والنصب والجر فقسمت باعتبار مواضعها في ذلك * فالفرد المنصرف والجمع المكسر المنصرف بالضمه في الرفع والفتحمة في النصب والكسرة في الجر * واراد بالفرد ما ليس بتثنية ولا جمع واراد بالجمع المكسر ما ليس بجمع مصحح واراد بالمنصرف ما عدا غير المنصرف على ما سيأتي بيانه * ثم قال (جمع المؤنث السالم بالضمه والكسرة) ونعني بجمع المؤنث السالم ما لحق آخره الفاوات للجمع قوله غير المنصرف بالضمه) في الرفع والفتحمة في النصب الجر قوله أبوك وأخوك وجوك وهنوك وفوك وذو مال مضافة الى غيرها المتكلم بالواو) في الرفع والالف في النصب والياء في الجر قوله المثني وكلامضا قالى مضمر واثنان بالالف) في الرفع والياء في النصب والجر * واهمل النحويون ذكر اثنين في هذا الموضع وهو وهم لانه لا يصح دخوله في قولهم المثني اذ ليس بمنى لان المثني كل اسم كان لغيره لاحق بآخره الفساوياء ونون وليس اثنان كذلك لان قولك اثنان ليس بشئ وانما اثنان اسم موضوع

ومن خواصه دخول اللام والجر والتنوين والاسناد اليه والاضافة وهو معرب
ومبنى * فالعرب المركب الذي لم يشبه مبنى الاصل وحكمه ان يختلف آخره
باختلاف العوامل لفظا او تقديرا *

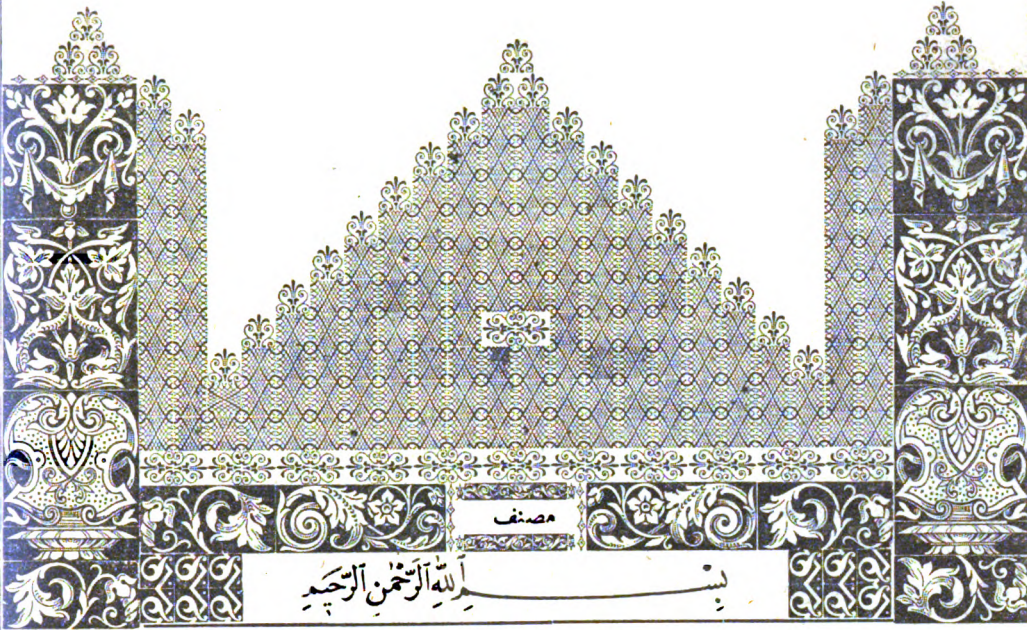
الزمان عارض واصل وضعها للدلالة على الزمان ولكنها لما اخرجت الى معنى الانشاء
وجب قطعها عن الزمان * ومثاله اذا قلت بعث قاصدا الى معنى الانشاء فانه يجرد عن معنى
الزمان لعروض ذلك فيه ومع ذلك فلا يخرج عن كونه فعلا واذا ثبت ذلك في كلامهم في غير
هذا الباب ثبت مثله فيه ولذلك حكم النحويون فيما يمكن فيه النقل من هذه الافعال بالنقل فحكموا بان نم
منقول عن نم وبئس منقول عن بئس وحبذا منقول عن قولك حب الشيء * وحب اذا صار محبوبا بكل ذلك
ليكون تجريده عن الزمان عارضا فيه فيدخل تحت حد الفعل ويخرج عن حد الاسم ولم يمكن ذلك في صي
فحكم بان اصل وضعها الزمان ولكنهم التزموا فيها الانشاء فوجب تجريدها عن معنى الزمان لهذا الغرض
لفصل من ذلك انها غير داخله في هذا الحد وان تجردت عن الزمان لعروض التجرد كما ذكرناه في ضارب
على العكس لان عروض تجريد الزمان كمروض حصول الزمان قوله ومن خواصه دخول اللام)
لتعريف نحو الرجل واللام * وانما اختص الاسم بذلك لان التعريف مهما حصل يجعل المحكوم عليه
معينا عند مخاطب والافعال لاتقع محكوما عليها فلم يتنجح الى تعريف اولان الافعال لاتقع الا محكوما
بها والاحكام لاتصح ان تكون الانكرات في المعنى فلم تقبل تعريفا * وانما اختص بالجر ايضا لان الجر
وضع علما للمضاف اليه والافعال لاتقع مضافا اليها فلم يصح دخول الجر فيها وانما تقع الافعال مضافا
اليها لان المضاف اليه في المعنى محكوم عليه والافعال لاتقع محكوما عليها اولان وضع المضاف اليه
الاهم تعريف المضاف ووضع الافعال على التنكير فلم تقبل الاضافة اليها * وانما اختص الاسم بالتنوين
ونعني به تنوين التمكن والتنكير لاتنوين التزم فان ذلك لا اختصاص له بالاسم لان التمكن لامعنى له في الفعل
لان معناه كون الاسم لم يشبه الفعل فلم يصح وضعه في الفعل ولا يصح فيه تنوين التنكير لان وضعه على
التنكير فلم يتنجح الى تنوين التنكير * وانما اختص الاسم بالاضافة لانه يقبل التعريف والافعال لاتقبل
التعريف فلم يصح دخول الاضافة فيها * ثم قاله (وهو معرب ومبنى فالعرب المركب الذي لم يشبه مبنى
الاصل) فقوله المركب يشمل المعرب وغيره من نحو قولك قام هؤلاء فان هذا مركب غير معرب فلا بد
من الاحتراز منه ومن امثاله قوله الذي لم يشبه مبنى الاصل) يخرج امثال هذه المبنيات وان كانت مركبة
ونعني بمبنى الاصل الحروف وفضل الامر والفعل الماضي على ما سياتى في باب البناء ولم يستغن في حد المعرب
بقوله الذي لم يشبه مبنى الاصل لانه لو اقتصر على ذلك لدخل فيه نحو قولهم ا ب ت ث وواحد واثنان
وثلاثة واسماء الاصوات فانها كلها لم تشبه مبنى الاصل وهي مبنية باتفاق لان البناء قديكون لاتنقسم
الاعراب وقد يكون لعروض مانع فتعرض في حد المعرب لوجود سبب الاعراب بقوله المركب ولانتفاء
المانع بقوله الذي لم يشبه مبنى الاصل * وهذا أولى من حد المعرب بأنه الذي يختلف آخره باختلاف العامل
فانه وان كان كذلك الا انه حد الشيء بما هو اكثر التباسا منه وذلك ان الغرض من تعريف المعرب ليعرف
كونه يختلف آخره فلا يلبق ان يحد بالشيء الذي الغرض من معرفته معرفته وما هو الاكن يحد الفاعل
بأنه المرفوع بالفعل فان الغرض من حد الفاعل ان يعرف ليرفع فلا يلبق حده بالرفع ثم * قاله (وحكمه ان يختلف
آخره باختلاف العوامل لفظا او تقديرا) فقوله لفظا او تقديرا تقسيم للاختلاف وسياتي بيان مواضع

(التقدير)

* الاسم مادل على معنى في نفسه غير مقترن بأحد الأزمنة الثلاثة

والحرف فلا يستقيم منهما كلام اسملا اما لعدم المسند واما لعدم المسند اليه لكون الحرف غير صالح لاحدهما والفعل والفعل لا يستقيم منها كلام لعدم ما يصلح ان يكون مسندا اليه اذ كل واحد منهما لا يصلح لذلك والفعل والحرف ابعد والحرف مع الحرف ابعد واذ باطبات الاربعة لم يبق الاقسامان فثبت صحة قوله ولا يتأتى الا في اسمين او في فعل واسم * قال * الاسم مادل على معنى في نفسه الى آخره قوله مادل على معنى) يشمل الكلم كلها وقوله في نفسه يخرج الحرف وقوله غير مقترن يخرج الفعل * وقوله بأحد الأزمنة الثلاثة ولم يقتصر على قوله غير مقترن احتراز من الغبوق والصبح لانه لو اقتصر على قوله غير مقترن خرج عن الحد وهو منه لانه من قبيل الاسماء وهو دال على معنى في نفسه ولكنه مقترن بزمان فلو اقتصر على غير مقترن لخرج لان الصبح يدل على شرب في أول النهار والغبوق يدل على شرب في آخره * وكذلك ما شبههما من الاسماء فقيده بأحد الأزمنة الثلاثة ليعني غير مخرج لانه وان افتقرن فليس مقترنا بأحد الأزمنة الثلاثة التي هي الماضي والحاضر والمستقبل فاذن لا يخرج المقترون بأحدها وهو غير مقترن بأحدها فلا يخرج فبقي الحد سالما * وقد اورد على هذا الحد الفعل المضارع من نحو يقوم ويقعد فانه يدل على معنى في نفسه غير مقترن بأحد الأزمنة الثلاثة معينا لكون وضعه مشتركا فيهما على المذهب الصحيح واذ كان الغبوق والصبح داخلا في الحد لكونه لا يختص بأحد الأزمنة الثلاثة معينا فكذلك ينبغي ان يدخل هذا في الحد لكونه لا يدل على أحد الأزمنة الثلاثة معينا واذ دخل في الحد بطل كونه حيدا لدخول ما ليس من المحدود فيه * والجواب عن ذلك بعد تسليم كونه مشتركا انه مقترن بأحد الأزمنة الثلاثة على التحقيق باعتبار الوضع فان الواضع لم يضع الفعل المضارع الا دالا على احد الأزمنة الثلاثة ابدا واليس انما حصل عند السامع لكون اللفظ يطلق على احدهما تارة وعلى الاخر أخرى لالانه غير موضوع لاحدهما بخلاف الغبوق والصبح فانه لم يضع قط دالا على احد الأزمنة لابطهور ولا باشتراك فثبت انه ليس في الدلالة على احد الأزمنة كدلالة يقوم ويقعد فوجب دخول باب الغبوق والصبح وخروج باب المضارع * واشكل من هذا الاعتراض اسم الفاعل في مثل قولك زيد ضارب عمرا فانه مفهوم منه الدلالة على أحد الأزمنة وان كانت دلالة مشتركة فليصح خروج ضارب عن الحد لانه دال على احد الأزمنة وان كانت دلالة مشتركة * والجواب عن ذلك ان ضارب بموضوع لمعنى من غير زمان في اصل وضعه وانما عرضت فيه دلالة الزمان في بعض مواقفه بدليل قولك زيد ضارب ولا دلالة بضراب على زمن البسة ولو كان موضوعا للزمان لم ينفك عنه كما لم ينفك الفعل عن الدلالة على الزمان لما كان في اصل وضعه دالا على الزمان فاذا ثبت ان وضعه في الاصل لمعنى من غير زمان فقد دخل في حد الاسم فلا اثر لما عرض فيه على غير القياس * الا ترى ان قولك ان قام زيد قت محكوم عليه بكونه فعلا ماضيا لما كان ذلك وضعه في الاصل وان كان المعنى في هذا المحل الاستقبال وذلك عارض فيه بقرينة دخول الشرط * وكذلك قولك لم يضرب على العكس فقد ثبت ان ضاربا داخل في حد الاسم وان صححت فيه دلالة على الزمان فعارضة * واشكل من ذلك عسى ونعم وبئس وفعلا التجب وحيدا فانه تادل على معنى في نفسه غير مقترن بأحد الأزمنة ومع ذلك فانها افعال وهي داخله تحت هذا الحد فقد دخل في الحد ما ليس منه * والجواب عن هذا ان تجريدها عن معنى

الكلمة لفظ وضع لعنى مفرد وهى اسم وفعل وحرف لأنها اما أن تدل على معنى فى نفسها اولا والثانى الحرف والاول اما أن يقترن بأحد الازمنة الثلاثة اولا الثانى الاسم والاول الفعل فدخل بذلك حد كل واحد منها * الكلام ما تضمن كلمتين بالاسناد ولا يتأتى ذلك الا فى اسمين أو فى فعل واسم

﴿ بسم الله الرحمن الرحيم رب يسر وأعن يا كريم ﴾

قال الشيخ الامام العالم الفاضل المقرئ الاصولى النحوى اللغوى جلال الدين

ابو عمرو عثمان بن عمر المالكي المعروف بابن الحاجب

الحمد لله رب العالمين وصلى الله على خير خلقه محمد وآله اجمعين * الكلمة لفظ لعنى مفرد قوله لفظ (يشمل الكلمة وغيرها لانه لما تلتفظ به سواء وضع لعنى اولا قوله وضع لعنى) تخرج عنه المهمات لانها لم توضع لعنى وقوله مفرد احتراز من مثل قام زيد وشبهه فانه لفظ وضع لعنى ولكنه مركب وهونسبة التيام الى زيد فلولا اخراجه لدخل الكلام فى حد الكلمة وهما حقيقتان مختلفتان قوله وهى اسم وفعل وحرف) يعنى ان انواعها ثلاثة والدليل على انحصار ذلك انها اما ان تدل على معنى فى نفسه اولا الثانى الحرف والاول وهو ما يدل على معنى فى نفسه اما ان يقترن بأحد الازمنة الثلاثة اولا فان لم يقترن فهو الاسم وان اقترن فهو الفعل فدخل بهذا الحصر ان انواعها لا تخرج عن ثلاثة وقد علم بذلك حد كل واحد منها لان الاقسام الصحيحة انما تنفصل باعتبار ما تميز به عن اخواتها وذلك يصلح ان يكون فصلا لها قوله الكلام ما تضمن كلمتين بالاسناد) فانضمن كلمتين يشمل الكلام وغيره لان قولك غلام زيد وفى الدار كلمتان وليس كلاما وقوله بالاسناد ليخرج ما ليس بكلام وتعنى بالاسناد نسبة احد الجزئين الى الاخر لافادة المخاطب قوله ولا يتأتى ذلك الا فى اسمين او فى فعل واسم لان وضع الاسم ليسند ويسند اليه ووضع الفعل ليسند ولا يسند اليه ووضع الحرف لعنى فى غيره لا يسند ولا يسند اليه وغيره والتركيب العقلى لا يزيد على ستة اسم واسم واسم وفعل واسم وحرف وفعل وفعل وفعل وحرف وحرف وحرف فأربعة منها لا يتأتى ان تكون كلاما فلم يبق الاثتان اسمان واسم وفعل فاما الاسم

(والحرف)

شرح الكافية عن عربيتها

كافية ذوى الارب

في معرفة كلام العرب

كتاب شرح المقدمة الكافية في علم الارب مما وضعه مؤلفها الشيخ العالم المحقق الجبر
المدقق ملخص المشكلات وكاشف العضلات المبرز على الاقران المحرز لقصب
السبق في علوم اللسان امام النحاة المحققين وعمدة المقرئين والاصوليين
ذى القول المرتضى الجلى بتأليف الكافيتين والمنتهى ابو عمرو
عثمان بن عمر بن ابي بكر المعروف بابن الحاجب
امله الله بما هو اهله
ونعم ما قيل في حقها

ما ابصرت عين بمنزل الكافية * مجموعة تدرى المآرب شافية
يا طالباً للنمو ازم حفظها * واعلم يقينا انها لك كافية

معارف نظارت جليله سنك (١٦) ربيع الاول (١٣١١) و (١٤) تشرين اول
(١٣٠٩) تاريخ و (٤٨٥) نومرولى رخصتنا منه سبيله
مطبعة عامر ده طبع اولتشددر

ناشرى

مصحح كتيب در مطبعة عامر عثمان علمى حصار

شرح لطيف علقه من شرح المصنف لهذه المنظومة ومن غيرها من شروح الكافية وفرغ من تعليقه في شعبان سنة اثنين وعشرين وسبعمائة* ومن شروح الكافية شرح محمود بن محمد بن علي بن محمود الاراني الساكناني وهو شرح مختصر بالقول كالتوسط* ومغرب الكافية لمحمد بن ادريس بن الياس المرعشي اوله* الحمد لله القديم الباري الخ* ومن شروحها شرح الامام تاج الدين ابى محمد علي بن عبدالله بن ابى الحسن الاردبيلي ثم التبريزي نزيل القاهرة المتوفى في رمضان سنة ست واربعين وسبعمائة وهو شرح كبير كشرح الرضى اوله* الحمد لله جدا يوافق نعمه وبكافى مزبده الخ وفرغ من تسويده ثلاثين من محرم سنة اثنين واربعين وسبعمائة* ومنها شرح مختصر اوله* اول ما بينى عليه اساس الكلام الخ قال مصنفه كنت قد كتبت على حدوده وضوابطه بدائع تحقيقات وأوردت على بعض مسأله لطائف تدقيقات فلما اطلعوا على حقايقه طفقوا يلحون على بدراع الاقتراح ان انظم تلك القلائد فأجبتهم واهداه لعلاء الدين عطاء الملك على ما ذكره في خطبته* ومنها (غاية التحقيق) لصفي ابن نصير وهو شرح مزوج اوله الحمد لله الذى انعم علينا بنعمه العظام الخ وهو من تلامذة الهندي ذكره فيه ومدح حاشيته* وقال ان شروح الكافية ليست بوافية الاحواشي استاذنا شهاب الدين احمد بن عمر الدولة أبدي وكثير من الناس اكتفوا بما فهموه من ظاهرها فانه حقق فيها وسماها غاية التحقيق* ومنها شرح الشريف نور الدين علي بن ابراهيم الشيرازي تلميذ الشريف الجرجاني المتوفى بالدينة سنة ثلاث وستين وثمانمائة* ومنها (الهادية الى حل الكافية) لعبدالله بن علي بن محمد المعروف بفلك الملا التبريزي اوله* الحمد لله رب العالمين الخ اكثر فيه من المسائل المتناولة والقواعد المتداولة بتقرير واضح وكلام لا تخجوجه لا يحتاج معه الطالب الى شرح ولا يتوقف في تصوير مسأله على مثال واهداه الى الوزير الامير حاجي بن محمد السابحي في حدود سنة سبعمائة وهو شرح مزوج مختصر غير يميز من المتن* وشرح ضوابط الكافية مختصر ومرتب اوله* الحمد لله الذى فضل نوع الانسان الخ* الضوابط الكافية للتعريف في خلاصة النحو والتصريف* وشرح الكافية فارسي لمحمد امين الهروي اوله* اى از كل هات آرايش هر كلام الخ* وشرحها تقي الدين ابراهيم بن حسين بن عبدالله ابن ثابت النهوي الطائي وسماه (الخصفة الوافية) وهو شرح بالقول* ومن شروحها شرح الشيخ الامام تاج الدين بن محمود الجهمي الشافعي* ومن شروحها شرح بقال اقول اوله* ان اول ما بينتى عليه اساس الكلام الخ للاصفهندي* ومن شروحها شرح حسن راست وهو شرح مزوج كشرح الصفوى* ومن شروحها شرح يعقوب بن احمد بن حاج عوض اوله* الحمد لله الذى اعرب لغة العرب بالقواعد والاصول وهو مزوج اكبر حجما من الجاهي فرغ مؤلفه من تحرير الشرح في ربيع الاول سنة خمس واربعين وثمانمائة* ومن شرحها المسمى (بالاسرار الصافية والخلصات الشافية في كشف المقدمة الكافية) لاسماعيل بن ابراهيم بن عطية البحراني اوله* الحمد لله الذى خشعت له الاصوات الخ وهو شرح كبير مزوج مزج غير متميز عن الاصل فرغ من املائه في جاذى الاخرة سنة خمس وتسعين وسبعمائة* ومن شروح الكافية شرح الامام ركن الدين الحدبشي وهو مثل شرح الرضى بحنا وجمعا بل اكثر منه اوله* الحمد لله الذى اطول جدا المؤمنين الخ* واعراب الكافية لحاجي بابا الطوسبوي* وللولى كال الدين المعروف بأق قفتان ألفه بالتركي وفرغ منه في ربيع الاول سنة ثمان وعشرين والف (من كشف الظنون) (بصرف جزئي منا) المحمده

الخ * وله حاشية ايضا على حاشية العصام جردها من خط الشيخ احمد بن قاسم العبادى على نسخته
 قال وبعضها منسوب الى الاستاذ الحق السيد قطب الدين عيسى الصفوى نزيل الحرم المدنى
 وقد قال الشيخ عمر بن عبد الوهاب العرضى فى شرح الكافية للجامى * لله در امام طال ماسطعت *
 انوار افضاله من علمه السامى * الفاظه اسكرت اسماعنا طربا * كما * نما الخمر نسقى من صفا الجام * ومثله
 قول ابن الحنبلى * لكافية الاعراب شرح منقح * ذلول المعانى ذواتساب الى الجامى * معانيه نجلى حين
 تتلى كما * نما * هى الخمر تبو وشمها من صفا الجام * ومثله قول عبد الله الدنوشرى المصرى * لله شرح به
 شرح الصدور لنا * كما * الدر اوازهار اكمام * قد اسكر السمع اذ تتلى مجابه * والسكر لا عزو
 معروف من الجام * ومن شروح الكافية بالتركى شرح المولى سودى التوفى
 فى حدود سنة الف ومأخذه من شرح الجامى والهندى وهو مفيد مختصر كاف فى حل مشكلات
 الاعراب ومعرفة تركيبها * وشمس الدين بن القاضى كمال الدين كنب شرحا لخدام الوزير سنان
 ياشا وسماه (فتح الفتاح) وهو تاريخ تأليفه * ومن شروحها بالفارسية غير شرح السيد شرح لمعين العينى
 محمد امين الهروى التوفى سنة * صنفه لعبيد الله خان * وعلاء الدين على بن محمد القوشى التوفى سنة
 * وفى اربابها كتاب مسمى بالافصح لواحد من علماء الدولة المرادية قدم فى اوله تفسير الفاتحة صنفه
 لولد الشيخ احمد بن يوسف السلايى باشارته * وارباب حاجى بابا الطوسى التوفى سنة * ومن
 شرح الكافية احمد بن الشيخ ابراهيم الحلبي سماه (اوفى الوافية) قال التقطته من كتاب الهدايق الشهامية
 ومن اراد الاطلاع على اربابها فيطلبه من كتابى هذا وحواشيه وان كنتما صاحب الكشاف وكواشيه
 قالهما كملول العصراء وزنبيله ومائة الكبراء وقد يله الخ اوله * الحمد لله الذى خلق الانسان الخ
 * ونظم الكافية ابن حسام الدين اسمعيل بن ابراهيم التوفى سنة ست عشرة والف * ثم شرحها مير مرتضى
 الشيرازى التوفى سنة * واختصرها القاضى ناصر الدين عبد الله البيضاوى وسماه (الب) وله على
 الكافية شرح وتوفى سنة خمس وثمانين وسماه * وشرحه يأتى فى اللام * واختصرها المولى فضيل
 ابن على الجمالى وسماها (الوافية فى مختصر الكافية) وتوفى سنة احدى وتسعين وتسعمائة * وكذا برهان الدين
 ابراهيم بن عمر الجعبرى المقرئ التوفى سنة اثنين وثلاثين وسبعمائة * ومحمد بن الشيخ محمود المغلوى
 الوفاى التوفى سنة * وناهيك بمن اختصر مثل الكافية * وجمع حضر بن الياس الكمو وكنوى فوائده
 من الكتب النحوية لكشف مشكلات الكافية وضم اليها اجوبة لطيفة لحل معضلاتها وسماه الاسئلة
 القطبية على كتاب ابن الحاجب صاحب النفس القدسية اوله * الحمد لله الذى خصنا بمنح الهداية
 والايمان الخ * ومن شروح الكافية (المنحة الشافية) * ومنها الدررة البيضاء لبعض المتأخرين اوله *
 خير مبتدا تخبر عنه الحروف والاصوات الخ وهو شرح مزوج سهل العبارة * وشرح الكافية ايضا
 اسمحق بن محمد بن العميد الملقب بكبير الدهلوى وهو شرح لطيف واضح اوله * الحمد لله الذى رفع
 من انخفاض الخ * ونظم الكافية المسمى بالوافية ارجوزة لمصنفها الشيخ جمال الدين ابى عمرو
 ابن الحاجب وهى على مشطور الرجز نظمها للملك الناصر داود بن الملك المعظم عيسى
 الايوبى وشرحها له كما ذكره فى خطبته وكان قرأ النحو عليه واول المنظومة الحمد لله على
 ما اقمها الخ * ثم شرحها الفاضل الملك المؤيد عماد الدين اسمعيل بن الافضل على الايوبى المعروف
 بصاحب جاه التوفى سنة اثنين وثلاثين وسبعمائة شرحا اوله الحمد لله الذى علم بالقرآن الخ وهو

لمولانا مير حسين الميدي سماه مرضى الرضى اوله * كلمة الله هي العليا في جميع الابواب الخ * ثم ان المولى
 نور الدين عبدالرحمن بن احمد الجامي المتوفى سنة ثمان وتسعين وثمانمائة صنف شرحا لخص فيه ما في
 شروح الكافية من الفوائد على احسن الوجوه واكملها مع زيادات من عنده سماه (الفوائد الضيائية)
 وهو المتداول اليوم وقد حصل به اعتناء عظيم * وقد كتب عصام
 الدين ابراهيم بن محمد الاسفرائيني المتوفى سنة خمس واربعين وتسعمائة عليه حاشية رديها
 عليه في أكثر المواضع وناقش مع المولى عبدالغفور * وله ايضا شرح على الكافية * وعلى حاشية
 العصام حاشية للمولى محمد الشهير بملازاده الكردي المتوفى بعد سنة سبعين والفر * وعلى اول الجامي
 تعليقة لحسن البحري اولها * سبحان مولى المحامدوهى الى قوله ومن خواصه دخول اللام * وتعليقة
 للمولى علي بن امرالله اولها * سبحان من حفظ لساننا بذكرك ترايب النحو الخ كتبها باسم السلطان
 سليم بن سليمان خان وهى الى قوله يجر بالكسر * وكتب عبدالله الازهرى رساله وسماها القول السامى
 على كلام نلاجامى اولها * الحمد لله الذى هدى من شاء الى طريق البيان الخ * وصنف المولى علامك
 محمد بن موسى البسنوى حاشية التزم فيها الرد والجواب عن العصام وأتمها في سنة خمس وثلاثين
 والفر * وكتب المولى عبدالغفور اللارى تليذا الجامى الى قريب من نصفه وتوفى سنة اثني عشرة وتسعمائة
 * وكتب المولى محمد عصمة الله بن محمود البخارى الى نصفه ايضا اوله * منك البداية والهداية الخ تزوفى
 سنة * وكتب المولى عبدالله بن طورسون الشهير بفيضى المتوفى سنة تسع عشرة والفر الى
 المرفوعات وكتب مصلح الدين محمد اللارى حاشية تكلم فيها مع المحشين كالعصام وعبدالغفور وجمع
 فوائد كثيرة وتوفى سنة تسع وسبعين وتسعمائة * وكتب شاه محمد بن احمد السمرقندى * وخرس الدين
 احمد بن ابراهيم الحلبي الى آخر المرفوعات وتوفى الثاني سنة احدى وسبعين وتسعمائة * وكتب قره جه
 احمد الحميدى حاشية وتوفى سنة اربع وعشرين والفر * وكتب عليها طائفة اخرى * وترجم الشيخ
 محمد بن عمر المعروف بقورداندى شرح الجامى بالتركي وتوفى سنة ست وتسعين وتسعمائة * وعلى شرح الجامى
 حاشية لوجيه الدين عمر بن عبد المحسن الارزنجباني اولها * الحمد لله رب العالمين الخ *
 وعلى حاشية العصام حاشية لشهاب الدين احمد بن قاسم العبادى جردها الشيخ ابراهيم بن محمد الميمنى
 عن هوامش نخته * وبعضها منسوبة الى السيد عيسى الصفوى بعلامته عس وابقبها له * وعلى الجامى
 حاشية لبابا سيد بن محمد البخارى المعروف بابا شاه كتبها للسلطان زاده شجاع الدين بن عبيدالله وسماها
 بالحاشية السلطانية اولها * الحمد لله الذى جعل السلطان فى الارض ظله الخ وهى على الاوائل فقط
 * وعلى الجامى ايضا حاشية لابن طورسون اولها * قوله الحمد لوليه مباحث الحمد طويلة الذيل الخ
 * ومن حواشيه حاشية الشيخ الشريف الروشى المعروف بفاضل امير اولها * الحمد لله الذى اعراب
 الكلم من الكلام الخ وتوفى سنة سبع وثمانين وتسعمائة * وعلى الجامى حاشية له عيسى بن محمد الصفوى
 الابجى الشافعى المتوفى سنة خمس وخسين وتسعمائة اولها * اما بعد جد الله ولى النعم الخ قال
 ابتدأت تحشيتها بملخص حواشى عصام الدين ابراهيم وجعلت علامتها عس وبعض فوائده مولانا
 عبدالغفور وجعلت علامتها غف وبما سخ للفقيه خادم العالم عيسى من مقاصد الحاشية العصامية مع
 اخذ لبابها وذلك سنة احدى وخسين وتسعمائة * وحاشية لابراهيم المأمونى الشافعى علقها
 على حاشية عبدالغفور وأورد فيها من فوائده عيسى الصفوى بعلامته عس اولها * الحمد لله وحده

(كافية في النحو) للشيخ جمال الدين ابي عمرو عثمان بن عمر المعروف بابن الحاجب المالكي النحوي المتوفى
 سنة ست واربعم وستمائة وهي مختصر معتبر شهرته مغنية عن التعريف * وله عليها شرح * ونظما في
 ارجوزة سماها الوافية * وصنف المولى حسن بن محمد البوريني الشافعي المتوفى سنة اربع وعشرين
 والف شرحا على شرح المصنف وقد اكب الناس على الاشتغال بها * وشروحا كثيرة اعظمها شرح
 الشيخ رضی الدين محمد بن الحسن الاسترابادي النحوي قال السيوطي لم يؤلف عليها بل ولا في غالب
 كتب النحو مثله جمعوا وتحقيقا فتداوله الناس واعتمدوا عليه وله فيها اجات كثيرة ومذاهب تغرد بها
 فرغ من تأليفه سنة ثلاث وثمانين وستمائة * وعلق السيد الشريف على بن محمد الجرجاني المحقق حاشية
 على شرح الرضی المتوفى سنة ست عشرة وستمائة * وله شرح الكافية بالفارسية * وصنف السيد
 ركن الدين حسن بن محمد الاسترابادي الحسني ثلاثة شروح على الكافية كبير * وهو المسمى بالبسيط
 ومتوسط * وهو المسمى بالوافية وهو المتداول وصغير وتوفى سنة سبع عشرة وستمائة * وعلى المتوسط
 حاشية للسيد المحقق المذكور لم يكملها وكملها ولده محمد * وحاشية اخرى لمحمد بن عبدالله المري
 اولها * الحمد لله الذي جعل النحو زينة للكلام الخ * ولسراج الدين محمد بن عمر الحلبي المتوفى في اوائل
 سلطنة السلطان محمد خان الفاتح * وشرح اسمعيل بن علي المتوفى سنة ايات شواهد المتوسط واول
 شرح الايات لك الحمد يامن صرف قلوبنا في بحر المعاني والبيان الخ وسماه كشف الوافية * ومن شروحا
 شرح جلال الدين احمد بن علي بن محمود الهمدواني المتوفى سنة اوله * الحمد لله الذي شرح
 صورنا بنور الاسلام الخ التقطه من الشروح واقصر على فتح فواضله ولا يتجاوز مفهوم الكتاب
 الاسوال والاجواب الايماندر * وشرح البرقعي اوله * الحمد لله مزين السماء بالكواكب الخ * ولابي
 بكر الخبيصي وهو الشيخ شمس الدين محمد بن ابي بكر بن محمد الخبيصي شرح بمزج سماه بالمرشح *
 وعليه حاشية للسيد الشريف ايضا * وحاشية للمولى احمد بن اسمعيل الكوراني سماها المرشح اولها
 * الحمد لله الذي رفع بناء العربية بأدلة وحجج الخ كتبها سنة وتسع وثمانين وثمانمائة * وشرح ايات
 المرشح لبعض علماء الكرمان ألفه لاشاه شجاع اوله * الحمد لله الذي اوضح بأثار هداية منهج الدين الخ
 * وشرحها تاج الدين ابو محمد احمد بن عبدالقادر بن مكتوم القيسي الحنفي المتوفى سنة تسع واربعم
 وستمائة * ونجم الدين سعيد العجمي ويقال له شرح السعيدى المتوفى سنة وهو كبير جعله شرحا
 للمتن والشرح الذي عمله المصنف وفيه اجات حسنة * واحمد بن محمد الحلبي المعروف بابن منلا المتوفى
 في حدود سنة ألف * وشرحها نجم الدين احمد بن محمد القمولى المتوفى سنة سبع وعشرين وستمائة
 في مجلدين سماه تحفة الطالب اوله * الحمد لله العزيز الوهاب وهو شرح بالقول * وشرحها شمس الدين
 محمد بن عبدالرحمن الاصبهاني المتوفى سنة تسع واربعم وستمائة وهو شرح كبير تارضى قدم فيه
 عشر مقدمات نافعة * وشرحها شهاب الدين احمد بن عمر الهندي المتوفى سنة تسع واربعم وثمانمائة
 * وعليه حاشية لمولانا الفاضل ميان الله الجانوري * وعلى شرح الهندي حاشية للتوقاتي وللكارزوني
 ولغيات الدين منصور * وشرحها احمد بن محمد زيرى الاسكندري المالكي المتوفى سنة احدى
 وثمانمائة * والشيخ عيسى بن محمد الصفوى المتوفى سنة ست وستمائة * وعلاء الدين على الفنارى
 * وحكيم شاه محمد بن مبارك القزوينى المتوفى في سلطنة السلطان سليمان سماه كشف الحقائق * ومحمد بن
 محمد الاسنوى القدسي سماه (الناهل الصافية في حل الكافية) وتوفى سنة ثمان وثمانمائة * وشرح الكافية